

STUDIA WARMIŃSKIE
TOM XV

STANISLAI HOSII
CARDINALIS ET EPISCOPI VARMIENSIS

EPISTOLAE

ET QUAE AD EUM SCRIPTAE SUNT TUM ETIAM EIUS
ORATIONES LEGATIONES

1525—1579

- T. I Stanisłai Hosii S.R.E. Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes (1525—1551). Ediderunt Franciscus Hipler et Vincentius Zakrzewski. Cracoviae 1879.
- T. II Stanisłai Hosii S.R.E. Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum eius orationes legationes (1551—1558). Ediderunt Franciscus Hipler et Vincentius Zakrzewski. Cracoviae 1886—1888.
- T. III et IV Stanisłai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae 17 V 1558—1563. Editionem curat Damianus Henricus Wojtyska CP. Pars prima tomi tertii complectens epistolas de annis 17 V 1558—12 VIII 1560 prelo commissa, reliquae in praeparatione.
- T. V Stanisłai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae anno 1564. Edidit Aloysius Szorc, *Studia Warmińskie*, vol. XIII Olsztyn 1976.
- T. VI Stanisłai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae anno 1565. Edidit Aloysius Szorc, *Studia Warmińskie*, vol. XV Olsztyn 1978.
- T. VII et sequentes in praeparatione.

KORESPONDENCJA

STANISŁAWA HOZJUSZA
kardynała i biskupa warmińskiego

TOM VI

ROK 1565

OPRACOWAŁ KS. ALOJZY SZORC

WARMIŃSKIE WYDAWNICTWO DIECEZJALNE
OLSZTYN 1978

ZESPÓŁ REDAKCYJNY ROCZNIKA „STUDIÓW WARMIŃSKICH”

Redaktor naczelny: Ks. Alojzy Szorc
Zastępca red. nacz.: Ks. Jerzy Podolecki
Sekretarz Redakcji: Ks. Emil Rzeszutek
Adres Redakcji: 10-516 Olsztyn, Pl. Bema 2

Adres Administracji — Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne,
10-025 Olsztyn, ul. Staszica 5.

ZESPÓŁ REDAKCYJNY I KONSULTACYJNY TOMU XV
„STUDIÓW WARMIŃSKICH”

Redaktor: Ks. Alojzy Szorc

Redaktor techniczny: Ks. Piotr Ilwicki

Konsultor filologiczny i korektor tekstów łacińskich — S. Ambrozja Kalinowska OSB

Konsultor filologiczny i korektor tekstów niemieckich — S. Kamila Wiśniewska OSB

Nihil obstat

Ks. Dr Jerzy Wirszyło, cenzor

Imprimatur

† Józef Glemp, Biskup Warmiński

Ks. Prałat dr Czesław Kulikowski, Kanclerz Kurii

WARMIŃSKIE WYDAWNICTWO DIECEZJALNE

10-025 Olsztyn, ul. Staszica 5

Nakład 956+44. Format B5. Papier 80 g, kl. III. Ark. wyd. 46,75. Ark. druk. 40,5.
Oddano do składania 4 XII 1978. Podpisano do druku 20 X 1980. Druk ukończono
w grudniu 1980.

Olsztyńskie Zakłady Graficzne im. Seweryna Pieniężnego

10-417 Olsztyn, ul. Towarowa 2, L. dz. 2654, M-1

Index 37 673

SPIS TREŚCI

	Str.
WSTĘP:	
1. Rok 1565 w życiu kard. Hozjusza	7
2. Korespondencja kard. Hozjusza z 1565 r. pod względem formalnym (stan liczebny, odbiorcy, język, forma publikacji)	12
3. Przegląd treści korespondencji kard. Hozjusza z r. 1565	14
4. Podstawa źródłowa publikacji	17
5. Zasady wydawnicze	18
SUMMARIUM	21
ZUSAMMENFASSUNG	22
BIBLIOGRAFIA	24
WYKAZY:	
Wykaz publikowanej korespondencji Hozjusza za rok 1565	30
Wykaz osób, do których pisał Hozjusz w 1565 r.	41
Wykaz osób piszących do Hozjusza w 1565 r.	41
Wykaz listów pod względem języka, publikowanych tu w regeście i uprzed- nio drukowanych	43
Wykaz skrótów	43
DOKUMENTY	46
ILUSTRACJE	po s. 648
INDEKSY:	
osób	610
nazw geograficznych	623
rzeczowy	635
cytatów z Pisma św.	645
rękopisów	645
WYKAZ ILUSTRACJI	647

XV tom *Studiów Warmińskich* w całości poświęcamy korespondencji Hozjusza z jednego tylko roku — 1565. Stanowi on bezpośrednią kontynuację XIII tomu *Studiów*, gdzie została opublikowana korespondencja kardynała warmińskiego za rok 1564. Poszczególne tomy korespondencji posiadają własną kolejną numerację, o czym pisaliśmy we wstępie do korespondencji z roku 1564, która stanowi tom V-ty. Jako dwa pierwsze tomy liczymy wydane przed prawie 100 laty przez F. Hiplera i W. Zakrzewskiego, obejmujące korespondencję i inne dokumenty hozjańskie z lat 1525—1558, dwa następne tomy, będące dalszym ciągiem edycji Hiplera i Zakrzewskiego, do końca roku 1563, przygotowuje do druku ks. Damian Henryk Wojtyska — prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Prace nad tym materiałem są już poważnie zaawansowane i pierwsza część zostanie oddana do druku w r. 1980 jako trzeci tom korespondencji Hozjusza. Tymczasem jednak udało się prędzej przygotować korespondencję za rok 1565, która składa się na VI tom publikacji korespondencji kardynała warmińskiego. Zapowiedziany w poprzednim tomie korespondencji Hozjusza wstęp ogólny do całego wydawnictwa jest już przygotowany i czeka na publikację. Nie możemy go tutaj zamieścić ze względu na znacznie szerszą jego problematykę niż prezentowana tu korespondencja i na brak miejsca w tym tomie, gdyż spowodowałoby to wyłączenie części dość obfitej korespondencji z r. 1565 z tego tomu. Ta sprawa skomplikowałaby dalszy podział edycji korespondencji na tomy, gdyż za lata 1564—1569 planujemy, ze względu na obfitość materiału, każdy rocznik korespondencji zamieścić w oddzielnym tomie. Ponadto wspomniany wstęp ogólny pasuje albo do tomu III-go albo do samodzielnej publikacji na łamach naszego rocznika. Problem ten by się znacznie uprościł, gdyby korespondencja Hozjusza mogła być publikowana poza *Studiami Warmińskimi* jako np. wznowiona seria *Monumenta Historiae Varmiensis*.

1. Rok 1565 w życiu kard. Hozjusza

Był to drugi rok pobytu Hozjusza w diecezji po powrocie z Soboru Trydenckiego. Styczeń i pierwsze dni lutego kardynał spędził w swej rezydencji w Lidzbarku¹. Prawdopodobnie nie wyjeżdżał z tego miasta, bowiem jeszcze tu i ówdzie nie wygasła zaraza, która od września 1564 r. sparaliżowała życie w Prusach Królewskich i wielu innych regionach

¹ Jeszcze 6 lutego Hozjusz był w Lidzbarku. Zob. adnotacja na liście nr 53. Podstawą do względnie dokładnego ustalenia miejsca pobytu Hozjusza są adnotacje na listach oryginalnych napływających do jego kancelarii, poczynione przez jego sekretarzy Stanisława Reszkę i Walentego Kuczborskiego oraz jeszcze jednego, którego nazwiska nie udało się dotychczas ustalić. Sekretarze ci jeździli razem z Hozjuszem i prowadzili jego kancelarię. Jeszcze lepszym i pewniejszym źródłem są listy ekspediowane z kancelarii Hozjusza, ale tych nie mamy zbyt wiele. Sporo informacji wnoszą raporty Commendonego do kard. Karola Boromeusza, opublikowane przez M. Malinowskiego, oraz wzmianki w innych listach.

Polski. Z nadejściem mrozów zimowych przycichła. W pierwszych dniach stycznia rezydencję lidzbarską opuścili pierwsi na Warmii i w Polsce jezuici, którzy przenieśli się na miejsce swego przeznaczenia, do Braniewa, gdzie zaczęli organizować kolegium². W miesiąc później również Hozjusz opuścił cichy zakątek lidzbarski i zdążył do Łasina na sejmik pruski naznaczony na 13 lutego. Był to zaległy sejmik jesienny z 1564, który mimo wielokrotnych napomnień króla, z powodu grasującej zarazy dopiero teraz mógł się zebrać, po kilkukrotnej zmianie terminu i miejsca obrad³. Hozjusz po drodze do Łasina 11 lutego zjechał do Bratiana — rezydencji Jana Działyńskiego wojewody chełmińskiego⁴ i prawdopodobnie razem z nim odbył dalszą podróż. Sejmik zajął mu kilka dni; 17 lutego znowu widzimy Hozjusza w Bratianie⁵ w drodze powrotnej do Lidzbarska. Tutaj jednak 18 lutego otrzymał list prymasa, wzywający go w ważnych sprawach kościelnych i państwowych do Piotrkowa⁶, gdzie w dniach od 18 stycznia do 14 kwietnia obradował sejm koronny. Tego samego domagał się nuncjusz Commendone⁷. Hozjusz posłuszny wezwaniu zawrócił z drogi na Warmię i skierował się do Piotrkowa: 24 lutego dotarł do Wolborza⁸ i zatrzymał się tu ok. dwóch dni, zaś 26 lutego w nocy wjechał do Piotrkowa⁹. Kwaterę wcześniej przygotował mu prymas w rezydencji swego brata Arnulfa, wojewody plockiego. Hozjusz celowo przyjechał w nocy, by nie stwarzać pozorów uroczystego wjazdu do miasta. W roku 1561 podobnie cicho wjechał do Trydentu i 15 grudnia 1563 r. bez rozgłosu Trydent opuścił. Z nastaniem dnia wielu jednak senatorów zebranych na sejmie i przyjaciół złożyło mu powitalne wizyty. Pierwsze spotkanie Hozjusza z królem odbyło się 27 lutego. Miało ono charakter publiczny: kardynał jako prezes stanów pruskiech zdał królowi sprawozdanie z przebiegu sejmiku w Łasinie¹⁰. Dłuższą prywatną wizytę złożył królowi 7 marca i opisał ją dokładnie Boromeuszowi¹¹. Następną prywatną wizytę królowi złożył 21 marca i również obszerną relację z niej zdał temuż kardynałowi sekretarzowi stanu¹². Z raportów Commendonego do Rzymu dowiadujemy się, że Hozjusz był jeszcze na audiencji u króla 30 marca, kiedy interweniował w sprawie dziesięcin¹³. O następnej wizycie u króla, z 4 kwietnia, Hozjusz sam informuje Boromeusza w liście z 5 kwietnia¹⁴. Znowu z raportu Commendonego z 12 kwietnia dowiadujemy się, że Hozjusz 9 tego miesiąca złożył królowi wizytę pożegnalną i 10 kwietnia wyruszył na Warmię drogą okrężną

² Zob. nr 20.

³ A. Eichhorn: Hosius, II s. 229. G. Lengnich: Geschichte der preussischen Lande, II s. 312, *Documenta*, s. 147—149.

⁴ Zob. adnotacje na listach nr 37, 46, 50, 55.

⁵ Zob. adnotacje na listach nr 59—62, 64.

⁶ Zob. nr 57.

⁷ Commendone w raporcie do Boromeusza datowanym w Piotrkowie 24 II 1565 zaznacza, że przez Marcina Kromera przesłał list do Hozjusza przebywającego na sejmiku pruskim w Łasinie i zdołał nakłonić go do przyjazdu do Piotrkowa. Podobnie król zapraszał Hozjusza na koniec sejmu piotrkowskiego. M. Malinowski: *Pamiętniki*. T. II s. 76.

⁸ Zob. adnotacja na liście nr 48; por. nr 75.

⁹ Zob. adnotacje na listach nr 43, 74 i wielu innych. M. Malinowski, *jw.* s. 76—77.

¹⁰ M. Malinowski, *jw.* s. 79.

¹¹ Do Hozjusza na tę rozmowę z królem chciał dołączyć prymas, ale Hozjusz nie chciał się na to zgodzić. Zob. nr 36. Por. M. Malinowski, *jw.* s. 96, 98.

¹² Zob. nr 112. Por. nr 113 i M. Malinowski, *jw.* s. 113.

¹³ M. Malinowski, *jw.* s. 135—136.

¹⁴ Zob. nr 139.

przez Radom, by odwiedzić tam rezydującą odsuniętą małżonkę królewską, Katarzynę Habsburżankę, co się królowi nie podobało, lecz na próżno usiłował to kardynałowi wyperswadować¹⁵. Podczas swego pobytu w Piotrkowie Hozjusz nie brał udziału w posiedzeniach senatu, natomiast naradzał się z nuncjuszem, prymasem, podkanclerzym i obecnymi tam biskupami jak uchronić duchowieństwo przed coraz groźniejszymi zakusami na przywileje kościelne i jak organizować obronę jurysdykcji kościelnej, przez co rozumiano prawo Kościoła do sądzenia za zaległe dziesięciny. Ponadto przedmiotem narad był przysły synod prowincjonalny, konflikt małżeństwa królewskiego, ustawa trydencka zabraniająca kumulacji beneficjów kościelnych. Hozjusz miał nadzieję doprowadzić do pogodzenia prymasa z biskupem kujawskim Mikołajem Wolskim; proponowano mu objęcie trudnej roli arbitra w sporze między biskupem krakowskim Filipem Padniewskim a kasztelanem wojnickim Janem Krzysztofem Tarnowskim, a nawet w sporze między arianami a kalwinami w sprawie Trójcy Świętej. Problemy te znalazły oddźwięk zarówno w korespondencji Hozjusza jak i raportach Commendonego do sekretariatu stanu.

Hozjusza spotkał w Piotrkowie przykry afront ze strony pewnego posła, który w izbie poselskiej wystąpił przeciwko niemu i Commendonemu (ten 12 marca otrzymał godność kardynalską) z żądaniem, by ich obu usunąć z Polski, bo przez kardynałat wysługują się obcej monarchii, przez co rozumiał papieża. Ów poseł okazał się bardziej „pobłażliwy” Hozjuszowi, gdyż zgadzał się, by został w kraju, ale pod warunkiem, że złoży kapelusz kardynalski i w senacie zajmie miejsce właściwe dla biskupów warmińskich. Ta ekscentryczna wypowiedź nie znalazła uznania u innych posłów nawet innowierców, dotarła jednak echem do Hozjusza. Kardynał warmiński nie przeraził się tymi pogroźkami, a do przyjaciół pisywał, że gotów jest przenieść się na stałe do ojczyzny chrześcijaństwa, by nie obcować z ludźmi podobnymi do Pelopidów. Commendone też nic nie ucierpiał, owszem przed wyjazdem z Polski otrzymał od króla polskiego dożywotnią pensję z sum neapolitańskich w wysokości 2 tysięcy złotych rocznie¹⁶.

Hozjusz z Piotrkowa spieszył do diecezji, bowiem zbliżał się Wielki Czwartek, kiedy biskupi święcą oleje św. dla całej diecezji. W przeciwnym razie księża warmińscy zmuszeni by byli jechać po nie do diecezji sąsiednich: chełmińskiej lub płockiej. Hozjusz jednak zdążył na czas; w Wielką Środę, 17 kwietnia, widzimy go we Fromborku, gdzie w towarzystwie kanoników spędził święta wielkanocne¹⁷. Zaraz po świętach odwiedził nowo powstałe kolegium jezuickie w pobliskim Braniewie. Interesowała go też sytuacja religijna w tym największym mieście biskupstwa, gdzie w roku ubiegłym przez trzy tygodnie podczas Wielkiego Postu polemizował ze zwolennikami kielicha, czyli reformacji. Tym razem zastał tylko jednego „opornego”, a był nim bogaty mieszczanin braniewski, Wawrzyniec Hasse. Z Braniewa Hozjusz wnet powrócił do Lidzbarka: jego obecność w rezydencji biskupów warmińskich da się stwierdzić 1 maja¹⁸. Nie zabawił tu długo, bo zbliżał się sejmik pruski wiosenny tradycyjnie zbierający się na św. Stanisław, co należy rozumieć:

¹⁵ M. Malinowski, jw. s. 157—160.

¹⁶ Pismo królewskie z 1 IV 1565 w tłumaczeniu na język polski przytacza M. Malinowski, jw. s. 247—249.

¹⁷ Zob. adnotacja na liście nr 67. Wielkanoc tego roku przypadła 22 kwietnia.

¹⁸ Zob. adnotacja na liście nr 150.

na drugi dzień po św. Stanisławie, czyli 8 maja według kalendarza powszechnego. Tym razem sejmik miał się zebrać w Malborku. Hozjusz zapewne już 2 maja wyruszył z Lidzbarka, bowiem 3 i 4 maja przebywał w Ornećcie¹⁹. W Malborku pozostał przynajmniej do 11 maja²⁰; 23 maja widzimy go znowu w Lidzbarku²¹. Tym razem pozostał tu dłużej. Na sejmiku malborskim nie było posła królewskiego. Zygmunt August miał za złe Hozjuszowi jako prezesowi stanów pruskich i innym senatorom pruskim, że zwołali ten sejmik bez zgody króla i bez obecności jego posła oraz zażądał, by zwołać ponownie sejmik na 4 czerwca. Senatorom pruskim udało się pismem wyjaśniającym z 11 maja 1565²² załagodzić konflikt. Hozjusz również w kilku listach do króla dowodził, że sejmik pruski zbiera się tradycyjnie na mocy ustawodawstwa wydanego przez Zygmunta Starego i nie wymaga każdorazowej zgody króla, tym bardziej, że celem głównym sejmiku jest sądownictwo regionalne. Kardynał dowodził też, że z braku czasu nie widzi możliwości zebrania ponownie sejmiku w terminie naznaczonym przez króla.

Lato 1565 r. Hozjusz spędził razem z nuncjuszem podobnie jak w roku poprzednim. Commendone zmęczony pobytem na sejmie w Piotrkowie chętnie jechał do zacisznego zakątka warmińskiego. Jego depesze do Boromeusza pozwalają na prześledzenie miejsc pobytu nuncjusza: ostatnia depesza z Piotrkowa została zredagowana 7 czerwca, potem 10 z Sulejowa, 13 ze Skrzynna, 18 z Warszawy, 22 z Pułtuszka i 25 czerwca z Janowa²³. Następne są już z Warmii: 3 lipca z Lidzbarka donosił Boromeuszowi: „Przybyłem dnia 26 przeszłego miesiąca do Prus do ks. kardynała warmińskiego”²⁴. Na Warmii Commendone podobnie jak w roku ubiegłym spędził dwa miesiące. Ostatnia znana nam depesza nadana z Lidzbarka do Boromeusza nosi datę 25 sierpnia²⁵, następna zaś z 8 września jest już z Ciechocina²⁶. Nuncjusz wypoczywał na Warmii, ale Hozjusz przy okazji wykorzystał jego obecność do usankcjonowania ważnych dla diecezji aktów prawnych. Wziął udział w synodzie warmińskim naznaczonym przez Hozjusza na dzień 5 sierpnia, a w rzeczywistości odprawionym w dwóch dniach: 20 i 21 sierpnia w kościele parafialnym w Lidzbarku²⁷. Diecezja warmińska przyjęła wówczas uchwały Soboru Trydenckiego i zobowiązała się wprowadzać je w życie, chociaż nie zdołał się jeszcze zebrać synod prowincji gnieźnieńskiej. W przerwie między jedną sesją a drugą synodu lidzbarskiego Hozjusz wspólnie z nuncjuszem w dzień św. Agapita 18 sierpnia wzięli udział w generalnym posiedzeniu kapituły we Fromborku, podczas którego kardynał warmiński dokonał nowelizacji statutów kapituły warmińskiej, by dostosować je do wy-mogów Soboru²⁸. Na drugiej sesji synodalnej, 21 sierpnia, zostało ery-

¹⁹ Zob. adnotacja na listach nr 157, 162, 163.

²⁰ Zob. adnotacje na listach nr 91, 104, 141, 143, 160, 164. G. Lengnich, jw. s. 314—315.

²¹ Zob. adnotacja na liście nr 148 i 156.

²² Pismo to opublikował G. Lengnich, jw. *Documenta*, s. 149—150.

²³ M. Malinowski, jw. s. 210—219, 244—247.

²⁴ Jw. s. 249.

²⁵ Jw. s. 277—281.

²⁶ Jw. s. 281.

²⁷ Uchwały tego synodu były kilkakrotnie publikowane, najlepsze wydanie — F. Hipler: *Constitutiones synodales*, sz. 37—54. Zachował się też w ADWO D 21 k. 89—112 brulion tych uchwał, pisany przez sekretarzy Hozjusza: Stanisława Reszkę, Walentego Kuczberskiego i innych, a także przez kanonika fromborskiego Samsona Woreina. Jest też kilka drobnych własnoręcznych adnotacji samego Hozjusza.

²⁸ Tekst uchwały o nowelizacji statutów przez Hozjusza opublikowany został

gowane warmińskie seminarium duchowne w Braniewie. Na pięknym dokumencie pergaminowym podpisy złożyli i przywiesili pieczęcie obaj kardynałowie i Samson Worein w imieniu kapituły²⁹. Jest to bez wątpienia pierwsze seminarium w ówczesnej Rzeczypospolitej, chociaż funkcjonować zaczęło w dwa lata później i wspomniany dokument erekcyjny uzupełniano dwa razy: 16 grudnia 1566 r. i 6 listopada 1568 r.³⁰. Przez cały rok 1565 trwała wizytacja diecezji. W imieniu Hozjusza prowadzili ją dwaj jego najbliżsi współpracownicy: Walenty Kuczborski i Samson Worein. Obok wizytacji krakowskiej Filipa Padniewskiego jest to najstarsza w Polsce potrydencka wizytacja diecezji³¹.

Po wyjeździe nuncjusza Hozjusz przez pewien czas pozostał w diecezji, odwiedzał niektóre miasta biskupstwa: 1 września był w Barczewie³², zaś 22 września widzimy go w Dobrym Mieście, gdzie się zatrzymał po drodze na sejmik pruski do Torunia³³. W Toruniu przebywał od 29 września do 7 października³⁴, potem na wezwanie nuncjusza udał się do Łowicza, 8 października przejeżdżał przez Włocławek³⁵, a do Łowicza dotarł 10 października. Nuncjusz przyjechał tu z Ciążenia, o dzień wcześniej³⁶. Obaj kardynałowie w rezydencji prymasowskiej gościli do 16 października³⁷, chociaż na pewno nie była to ani im ani prymasowi wizyta miła. Celem przyjazdu dostojników kościelnych były powikłane sprawy związane z synodem prowincji gnieźnieńskiej. Można je dokład-

przez W. Thimm, A. Triller: Die Statuten des Domkapitels von Frauenburg, s. 114—122 (razem z tłumaczeniem na język niemiecki). Wydawcy ci za podstawę wzięli kopię, podczas gdy w ADWO rkps Dok. Kap. II 3/3 znajduje się dokument oryginalny spisany na białym pergaminie; jest to 6-kartkowy poszyt o wymiarach 20×32 cm, przywieszono dwie pieczęcie: Hozjusza wyciśnięta w czerwonym wosku w miseczce woskowej o średnicy 6,5 cm, stan zachowania dobry; kapituły, wyciśnięta w zielonym wosku w miseczce woskowej o średnicy 6 cm.

²⁹ Dokument ten publikował J. Braun: Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Braunsberg, s. 16—19; J. Oblak: [w] WWD 1949 nr 6 s. 14—18 oraz tenże: O początkach kolegium jezuickiego, s. 27—29. Oryginał znajduje się w ADWO Dok. Kap. L 10. Ponieważ obaj wydawcy pominieli opis tego cennego dokumentu, dlatego podajemy go tutaj: jest to samodzielny dokument pięknym i wyraźnym piśmem spisany na białym pergaminie o wymiarach 60×42+8,5 cm; u dołu pod tekstem własnoręczne podpisy złożyli: Hozjusz, nuncjusz Jan Franciszek Commendone, kanclerz kapituły Samson Worein; ci sami przywiesili również pieczęcie w woskowych miseczkach, od lewej pieczęć Hozjusza wyciśnięta w czerwonym wosku w miseczce o średnicy 5 cm, pieczęć nuncjusza wyciśnięta również w czerwonym wosku w miseczce o średnicy 3,5 cm, pieczęć kapituły wyciśnięta w zielonym wosku w miseczce o średnicy 6 cm; wszystkie pieczęcie przywieszono na pergaminowych paskach.

³⁰ Oba te ważne dokumenty publikuje J. Oblak: O początkach kolegium, s. 29—35. Drugi dokument wydał z kopii, bo wtedy oryginał uważany był za zaginiony podczas ostatniej wojny. Jednakże ok. 1970 r. odnalazł się i obecnie jest przechowywany w Muzeum na zamku olsztyńskim jako rkps nr 17.

³¹ ADWO rkps B 3 zawiera bruliony protokołów tej wizytacji. Wykorzystał je J. Oblak: Zagadnienia duszpasterskie, Zob. T. Glemma: Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510—1570. NP 1946 T. 1 s. 43—96. O wizytacji Hozjusza jest tam mowa na s. 57. Uwaga! W przypisach do Wstępu stosuję skróty podane dalej w wykazie dla całego tomu.

³² Zob. adnotacja na liście nr 321.

³³ Zob. nr 375 i 376.

³⁴ Zob. nr 393. Por. adnotacje na listach nr 380, 383, 384, 385, 389, 391, 401, 402, 410, 412, 414, 417.

³⁵ Zob. adnotacje na nr 358 i 411.

³⁶ M. Malinowski, jw. s. 304. Por. nr 424.

³⁷ M. Malinowski, jw. s. 506. Commendone w depeszy do Boromeusza datowanej w Uniejowie 18 X 1565 pisał: „Przedwczoraj ks. kardynał warmiński razem ze mną wyjechał od ks. arcybiskupa; wczoraj udał się drogą ku Prussom, skąd napisze do W. D. bo w Łowiczu nie mieliśmy czasu tego uczynić”.

nie przesłedzić w publikowanej tu korespondencji. Uchański synod nazaczył do Piotrkowa na 14 października. Wcześniej rozesłał tzw. propozycje synodalne, których treść poważnie zaniepokoiła tak Hozjusza jak i nuncjusza. Od dawna nie mieli oni zaufania do prymasa i posądzali go o zamiary stworzenia soboru narodowego. Król Zygmunt August obawiając się rozruchów pismem skierowanym z Olkienik 22 września do biskupów polskich domagał się odłożenia synodu³⁸. T. Wierzbowski doomyśla się, że króla do wydania tego pisma naklonił podkanclerzy Piotr Myszkowski³⁹, poważnie zaniepokojony o swoje liczne *sacerdotia*, które po oficjalnym przyjęciu uchwał soborowych musiałby opuścić. Prymas zdecydowany był nie usłuchać króla i synod w wyznaczonym terminie odbyć. Ten jego upór jeszcze bardziej wzbudził u nuncjusza i Hozjusza dawne podejrzenia. Po wymianie listów, które tutaj publikujemy, obaj przyjechali do Łowicza, by po prostu przytrzymać prymasa w domu i nie dopuścić do wyjazdu do Piotrkowa na 14 października. Cel swój osiągnęli. Z trudem udało się im wyperswadować Uchańskiemu wyjazd na synod. W dwa dni po terminie synodu w przekonaniu dobrze spełnionego obowiązku wobec Kościoła rozjechali się. Hozjusz powrócił szybko do diecezji, być może już 19 października zatrzymał się na krótki wypoczynek w swej letniej rezydencji w Smolajnach koło Dobrego Miasta⁴⁰. Nuncjusz szykował się do wyjazdu do Włoch. W depeszy wysłanej z Uniejowa 18 października donosił Boromeuszowi, że tylko dzięki obecności jego i Hozjusza udało się zatrzymać prymasa w Łowiczu i nie dopuścić do wyjazdu na synod do Piotrkowa, gdzie mogłoby dojść do uchwał bardzo niekorzystnych dla Kościoła⁴¹.

Hozjusza 22 października widzimy w Lidzbarku⁴². Do końca roku pozostał w tym mieście, chociaż od czasu do czasu odwiedzał różne miejscowości na terenie biskupstwa.

2. Korespondencja kard. Hozjusza z 1565 r. pod względem formalnym (stan liczebny, odbiorcy, język, forma publikacji)

Orientację w publikowanych tu listach ułatwią czytelnikowi różne wykazy zamieszczone zaraz po wstępie. Tutaj podamy tylko pewne summaryczne informacje. Wszystkich listów z r. 1565 udało się zebrać 537. Z roku 1564 było ich 453, zatem obecnie mamy ich o 84 więcej. Dzięki sporządzonym i ciągle kompletowanym kartotekom posiadamy przegląd całości korespondencji Hozjusza. W pierwszych latach potrydenckich liczba listów jest wysoka i wzrasta co roku osiągając apogeum w 1568 r. Podobnie jak w roku 1564 tak i w 1565 listów wysłanych przez Hozjusza mamy kilkakrotnie mniej niż listów do niego nadesłanych: pierwszych 102, drugich 435. Zrozumiałe są powody takiego stanu rzeczy: w kancelarii Hozjusza listy nadchodzące skrupulatnie przechowywano, czego nie można powiedzieć o wszystkich odbiorcach jego listów. Wielu z nich list po przeczytaniu oddawało, jak mówiono, Wulkanowi, czyli paliło. Ci zaś

³⁸ Zob. nr 374.

³⁹ T. Wierzbowski: Jakub Uchański, s. 355.

⁴⁰ Prawie trudno uwierzyć, by Hozjusz mógł wrócić tak szybko. Na wielu jednak listach figuruje adnotacja że zostały one oddane w Smolajnach 19 października. Por. nr 368, 398, 404, 408, 417. Prawdopodobnie te listy przyjął brat kardynała, Jan Hozjusz, rezydujący w Smolajnach. Pewniejsza jest adnotacja wskazana w przypisie nr 42.

⁴¹ M. Malinowski, jw. s. 304–311.

⁴² Zob. A. Eichhorn: Hosius, II s. 240.

z prywatnych odbiorców, którzy listy wielkich ludzi cenili i włączali je do pamiątek rodzinnych, różnych mieli spadkobierców a i te 400 lat, jakie upłynęły od śmierci kardynała warmińskiego, nie zawsze były łaskawe dla materiału tak łatwego do zniszczenia jakim jest papier. W zasadzie listy Hozjusza zachowały się tylko w kancelariach i archiwach osób wysoko postawionych w hierarchii społecznej. Adnotacje *redditae ... responsum* na listach oryginalnych napływających do kancelarii Hozjusza wskazują, że kardynał odpisywał prawie na wszystkie listy i to dość szybko, bo do dwóch tygodni; jego listów powinno być przynajmniej tyle co napływających. Jednakże wyżej wskazane okoliczności spowodowały, że do Hozjusza dochowały się listy od 152 nadawców, podczas gdy odbiorców jego listów znajdujemy zaledwie 26. Wśród tych ostatnich brak kogokolwiek z rodziny kardynała, chociaż on zwłaszcza z Pawłem Watem i innymi krewnymi w Krakowie utrzymywał ożywione kontakty. Listów Hozjusza nie przechowali nawet tacy dostojnicy ziem pruskich jak Jan Działyński wojewoda chełmiński, czy Jan Kostka kasztelan gdański, tymczasem ich listów do Hozjusza zachowało się dość dużo. Należy tu podkreślić, że obaj pisali do Hozjusza wyłącznie po polsku. Udało się nawet ustalić nazwisko sekretarza Jana Kostki, którego ręką są pisane listy polskie: był nim duchowny diecezji wrocławskiej Joachim Bendel⁴³. Brak listów Hozjusza do tych nadawców pozostawia nadal bez odpowiedzi nurtujące nas pytanie, w jakim języku kardynał warmiński na nie odpowiadał. Skądinąd wiadomo, że na listy polskie Anny Jagiellonki Hozjusz odpisywał po polsku. Listy ekspediowane czasami pozostawały w kancelarii nadawcy w formie konceptów, kopiariuszy, rejestru kancelaryjnego (księga wpisów) itp. Z roku 1565 tego rodzaju przekazów mamy stosunkowo niewiele i te 102 listów Hozjusza to w większości oryginały przechowane w kancelariach wybitniejszych odbiorców, głównie kościelnych. Oto kilka nazwisk odbiorców, którzy najwięcej otrzymali (albo raczej zachowali): Commendone 17 listów, Marcin Kromer 15, król Zygmunt August 13, książę pruski Albrecht 12, kard. Karol Boromeusz 9, Jan Polanco 8. Wśród nadawców listów do Hozjusza na czoło wysuwają się: Paweł Watt 21 listów, Jakub Uchański 20, Piotr Myszkowski 19, król Zygmunt August 15, Commendone i Stefan Mikan po 13, Jan Kostka i Eustachy Knobelsdorf po 12, Andrzej Patrycy Nidecki 9, Jan Grodecki 8, Marcin Kromer i Stanisław Żeliszawski po 7.

Pod względem języka w dalszym ciągu zdecydowany prym wiedzie łacina, ale widzimy wzrost ilości listów w językach narodowych, zwłaszcza polskim. Po otwarciu kolegium braniewskiego wielu ze szlachty i magnaterii polecało swoich synów na naukę w listach pisanych po polsku. W sumie listów polskich mamy 50, niemieckich 50, włoskich 3⁴⁴, hiszpański 1. W języku niemieckim była prowadzona w całości korespondencja z księciem pruskim Albrechtem, która zachowała się prawie w komplecie z obu stron. Sekretarzem listów niemieckich Hozjusza podobnie jak w roku 1564 był Maciej Hein, późniejszy kanonik warmiński.

⁴³ Do zidentyfikowania tego sekretarza, którego dość trudny charakter pisma sprawia kłopoty, dopomógł zapis notarialny w kodeksie AGAD 3001 (dawne BOZ 955) k. 46. Jest tam sporządzona przez Bendela kopia listu króla Zygmunta do księcia pruskiego Albrechta, Lublin 1 VII 1566. Pod nią napis: *Joachimus Bendel diocesis Vratislaviensis clericus Apostolica Romana autoritate notarius publicus manu mea subscribendo attestor. Actum Regiomonti die 29 Iulii Anno 1566. Manu propria.*

⁴⁴ Dwa z nich znajdują się w Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 853. Nie są to oryginały, ale włoskie streszczenie sporządzone zapewne z listów łacińskich na użytek Boromeusza lub nawet samego papieża.

Listy łacińskie w dalszym ciągu redagował Walenty Kuczborski coraz wydatniej wspierany przez Stanisława Reszkę. Obaj potrafili też dobrze redagować listy polskie, bowiem posiadali sporo uzdolnień a nawet osiągnęli literackich, dzięki czemu znani są w dziejach literatury polskiej XVI wieku.

Znaczna część, bo aż 101 listów było uprzednio drukowanych, często jednak w wydawnictwach rzadkich lub prawie niedostępnych. Brak miejsca w *Studiach Warmińskich* (a nie chcemy rozbijać korespondencji z jednego roku) spowodował, że listy do Hozjusza już publikowane podajemy w obszernym streszczeniu, oczywiście ze wskazaniem przekazów rękopiśmiennych i miejsca druku; natomiast listy Hozjusza wydajemy ponownie, by scalić rozproszoną spuścizną piśmienniczą, która oprócz przydatności naukowej będzie potrzebna w prowadzonym przez Diecezję Warmińską procesie beatyfikacyjnym. Decyzję o publikacji tylko rejestru nie podejmujemy mechanicznie i sporo listów do Hozjusza o treści bardziej zasadniczej lub niezbyt poprawnie publikowanych wydajemy w całości w oparciu o przekazy rękopiśmienne, o ile takowe istnieją. Kilka listów nie wydanych, ale mniej ważnych również drukujemy tylko w rejestrze. W sumie niniejszy tom zawiera 44 listy publikowane w rejestrze.

3. Przegląd treści korespondencji kard. Hozjusza z r. 1565

Z kardynałem warmińskim w roku 1565 korespondowało łącznie ok. 160 osób. Byli to ludzie różnego stanu, wieku, narodowości i dlatego publikowana tu korespondencja przedstawia się jak barwny dywan przeplatających się wątków, problemów, informacji. Są poważne kłopoty z uchwyceniem wiodącej treści jednego listu, a cóż dopiero kiedy tych listów jest tak wiele i pochodzą od tak zróżnicowanych nadawców. Wydaje się jednak, że publikowana tu korespondencja w całości co do treści posiada pewne linie wiodące. Przynajmniej niektóre z nich pragniemy tu uwypuklić. Bogatsze treści czytelnikowi pomoże wydobyć indeks rzeczowy, ale chyba nic nie jest w stanie zastąpić lektury samych tekstów. Jeśli więc czytelnik pominie nasze wskazówki i sam przez lekturę zanurzy się w żywy bieg spraw 1565 r., odczuje ich świeżość i smak obcowania z żywymi ludźmi. Będzie to również dla autora opracowania prawdziwą satysfakcją i nagrodą za trud odczytywania, transkrypcji i opracowywania wcale niełatwych szesnastowiecznych tekstów źródłowych.

Wśród osób korespondujących z Hozjuszem są ludzie najwyższej postawieni w hierarchii społecznej jak papież Pius IV, jego najbliższy współpracownik sekretarz stanu 28-letni siostrzeniec kard. Karol Boromeusz, cesarz Maksymilian II, król Zygmunt August, księżęta, kardynałowie, biskupi, prałaci, kanonicy, dostojnicy dworscy, generalicja zakonna (jezuitów i joannitów), a także ludzie niższych kondycji społecznych jak ubodzy, krewni, studenci, mieszczanie, przygodni podróżni. Trzeba stwierdzić, że Hozjusz nie zabiegał o względy możnych tego świata. Jego korespondencja z dostojnikami jest umiarkowana i pozbawiona panegiryzmu, ale nigdy szacunku i należnej czci. Do papieża nie pisał prawie, to co miał głowie Kościoła do zakomunikowania, przedstawiał Boromeuszowi a ten referował papieżowi. Zdaniem autora opracowania listy Hozjusza do Boromeusza z 1565 r. pisane z sejmu w Piotrkowie są bardzo ciekawe i wnoszą szereg cennych informacji o sytuacji religijnej w Polsce, o postawie króla i jego tragedii małżeńskiej. Listy papieża do Hozjusza to

przeważnie pisma urzędowe zawierające różne uprawnienia (*facultates*). Z pozostałymi kardynałami Hozjusz nie utrzymywał zbyt ożywionych kontaktów. W dniu 12 marca 1565 r. papież na konsystorzu zamianował 23 nowych kardynałów. Wśród nich znalazł się nuncjusz w Polsce Commendone, nuncjusz w Wiedniu Zachariasz Delfino dawny kolega Hozjusza z nuncjatury wiedeńskiej i szereg innych. Fakt ten dał Hozjuszowi okazję do gratulacji a tym samym do kurtuazyjnej wymiany listów. Po trosze korespondował i z innymi kardynałami, jak np. starym przyjacielem Ottonem Truchsessem biskupem Augsburga, w szczególności zaś z Markiem Antonim da Mula biskupem Rieti w Italii. Ten ostatni był pod urokiem pism Hozjusza, zwłaszcza słynnej *Confessio fidei*. Dzięki jego inicjatywie i protekcji dzieło to w 1565 r. w Rzymie drukował znany typograf papieski, zaprzyjaźniony z wieloma Polakami, Paweł Manucjusz. Prace warsztatowe przy edycji kard. Mula zlecił teologowi Janowi Franciszkowi Lombardowi. Współpracował on z Franciszkiem Torresem, Wilhelmem Sirleto i innymi. Ten krąg ludzi korespondował z Hozjuszem głównie w sprawie druku *Confessio fidei*. Zatrudnieni przy tym byli studenci polscy jak bracia Erazm i Mikołaj Działyńscy, a także móżg Polonii rzymskiej — Jerzy z Tyczyna.

Przedmiotem korespondencji Hozjusza z królem polskim Zygmuntem Augustem były przeważnie sejmiki pruskie, bo Hozjusz jako biskup warmiński z urzędu był prezesem stanów pruskich. W roku 1565 sejmik pruski wyjątkowo zbierał się aż trzy razy: w Łasinie 13 lutego, w Malborku 8 maja i w Toruniu 30 września. Król domagał się od Hozjusza reprezentowania polityki dworu i popierania posłów królewskich przysyłanych na sejmiki najczęściej z roszczeniami finansowymi, co nie było zajęciem ani łatwym ani popularnym wśród znanych tendencji separatystycznych dostojników z Prus Królewskich. Wiele miejsca w korespondencji Hozjusza z ludźmi dworu królewskiego (głównie z P. Myszkowskim i sekretarzami) zajmuje sejm piotrkowski i cała gra z nim związana, rywalizacja stronnictw politycznych i religijnych, ponadto sygnalizowana już sprawa synodu prowincji gnieźnieńskiej, egzekucji dóbr i praw, wojny z Moskwą, unii z Litwą, dziesięcin, opodatkowania duchowieństwa. Duchownych najwięcej interesowały postępy reformacji w kraju i za granicą. Interesowało to oczywiście i przywódcę polskiej kontrreformacji, za jakiego powszechnie uważa się Hozjusza. Jemu reformacja kojarzyła się chyba najbardziej z opornym miastem Elblągiem już tylko nominalnie podległym biskupowi warmińskiemu. Hozjusz miał żal do Mikołaja Kosa proboszcza elbląskiego z powodu jego opieszałości i czynił mu z tego względu wyrzuty, żalił się też przed P. Myszkowskim krewnym Kosa. Domownik Hozjusza, Wawrzyniec Modliszewski kanonik poznański został przez Jerzego Latałskiego siłą pozbawiony parafii Dębница koło Gniezna. Hozjusz pisał w jego sprawie do króla, podkanclerzego i przy tej okazji zachęcał do zdecydowanego oporu przeciwko protestantom. Królowi w szczególności często radził, by wakujące urzędy i dostojęstwa rozdawał tylko katolikom. Miał tu na myśli głównie wakanse po zmarłym 7 grudnia 1564 r. staroście generalnym wielkopolskim Januszu Kościeleckim. Ostrzegał króla, by za przykładem krajów zachodnich swobody religijne nie doprowadziły w Polsce do anarchii lub zamachu na władzę królewską. Sugerował katolickich kandydatów do godności państwowych, jak np. Piotra Barziego.

Czytelnik w publikowanej tu korespondencji znajdzie informacje na temat wprowadzania w Polsce uchwał Soboru Trydenckiego, synodu

warمیńskiego i niedoszłego prowincjonalnego, konfliktu w episkopacie polskim, oporów przeciwko przyjęciu uchwały trydenckiej zabraniającej kumulacji beneficjów kościelnych. Hozjusz w zasadzie solidaryzował się z zamożnym duchowieństwem polskim i był zdania, że tymczasem w Polsce uchwały tej nie da się wprowadzić, ale mówił to nieśmiało, by nie narazić się na zarzut, że utrudnia realizację uchwał tego soboru, któremu sam w ostatniej fazie przewodniczył jako jeden z czterech legatów papieskich. Hozjusz również nie był zachwycony królewskim programem egzekucji, tym bardziej że w 1565 r. zakwestionowane zostały dobra kapitulne Tolkmicko, które ostatecznie zostały odebrane kapitule. Między nim a kapitułą fromborską dochodziło do drobnych spięć (np. w sprawie dóbr Sątopy), ale odnośnie do Tolkmicka zdanie Hozjusza i kapituły było zgodne. Z sąsiednimi Prusami stosunki Hozjusza w roku 1565 układały się poprawnie. W korespondencji z księciem czytelnik znajdzie szereg konkretnych potwierdzeń tego: drobne konflikty między poddanyimi obu domen załatwiano sprawnie i rzeczowo, naprawiano graniczne mosty na rzekach, regulowano lub ustalano granice będące przedmiotem sporu, wspólnie przygotowywano się do rewizji prawa chełmińskiego. To wszystko jednak nie przeszkadzało, że książę Albrecht nadal pozostał protektorem reformacji na Warmii, a Hozjusz ściagał jej sympatyków w biskupstwie jak dawniej.

Osobnym i bardzo wdzięcznym tematem przewijającym się przez wiele publikowanych tu listów są początki kolegium jezuitckiego w Braniewie. Jezuitci otwarli je na początku 1565 r. Wnet posypały się liczne zgłoszenia z całej Polski. Prawie spontanicznie ujawniło się wielkie zapotrzebowanie na szkolnictwo średnie. Jezuitci wyczuli to genialnie. Kto wie, czy klucza do zrozumienia sukcesów kontrreformacji w Polsce nie należy dopatrywać się w przechwyceniu przez jezuitów wychowania młodego pokolenia, nazwijmy to — ówczesnej inteligencji polskiej? Do Braniewa po pewnych pierwszych oporach przysyłali swoich synów z całej Polski nawet innowiercy. Jeden z nich, kasztelan lubelski Florian Zerbrzydowski był prawie zaszokowany, gdy dowiedział się, że Hozjusz kształci wszystkich chłopców na swój koszt. W liście do Hozjusza wyraził pragnienie, by jego syn w Braniewie „wyuczył się niemczyzny”⁴⁵. Szanse zatem nauczania się języka niemieckiego, którym posługiwali się mieszczanie braniewscy i wielu jezuitów tamtejszego kolegium (m.in. sam rektor Krzysztof Strobel) były silnym magnesem przyciągającym młodzież z zamożniejszych rodzin, która pragnęła kontynuować studia za granicą.

Prezentowana tu korespondencja przynosi sporo wiadomości z szerokiego świata. W owym czasie listy i dołączane do nich wypisy nowin (avvisi) spełniały rolę naszych środków masowego przekazu. Najchętniej komunikowano sobie wiadomości sensacyjne, dotyczące dworów panujących, wojen, kataklizmów itp. Dużo pisano o niebezpieczeństwie tureckim. Kraje chrześcijańskie Europy takie jak włoskie, Hiszpania i Austria poczuły się poważnie zagrożone bądź na Morzu Śródziemnym bądź na Węgrzech. Często słyszymy o konflikcie między cesarzem a księciem siedmiogrodzkim Janem Zygmuntem siostrzeńcem króla polskiego i o polskiej akcji dyplomatycznej w celu zażegnania tego konfliktu. Ciekawe są

⁴⁵ Zob. nr 172 i 518. H. Barycz: Andrzej Maksymilian Fredro wobec zagadnień wyznaniowych. Kraków 1948 s. 16—17; podkreśla wielkie zainteresowanie w Polsce XVI w. językiem niemieckim.

też liczne informacje dotyczące starań polskich w Madrycie, Wiedniu, Rzymie i gdzie indziej o odzyskanie tzw. sum neapolitańskich. Pod koniec roku 1565 pasjonujący wprost staje się temat wyjazdu królowej polskiej Katarzyny do Austrii i akcja organizowana w jej obronie przez prymasa i szlachtę wielkopolską. Hozjusz jako zwolennik Habsburgów był przeciwnikiem wyjazdu królowej, ale niezbyt energicznie popierał jej strennictwo.

Przegląd wiodącej treści publikowanej tu korespondencji kończymy tematem zawsze bliskim humanistom doby Odrodzenia — bibliofilstwem. Hozjusz interesował się aktualną produkcją książkową i publikacją własnych dzieł. Tak jak w Rzymie protektorem druku jego dzieł był wspomniany kard. Mula, tak w innym ważnym ośrodku, w Antwerpii, tamtejszy kanonik Henryk Dunghen, który akurat w 1565 r. doglądał druku *Iudicium et censura* i przygotowywał do wydania Hozjusza *Opera omnia*. Rynek księgarski w kraju dla Hozjusza penetrowali jak zwykle księgarz Jan Patruus w Poznaniu i siostrzeniec Paweł Watt w Krakowie wspierany przez uczonego i obrotnego księdza Tomasza Płazę oraz swego szwagra Sebastiana Zieglera. Dzięki nim kardynał w odległym Lidzbarku miał ciągły dopływ nowych książek i wiedział co się dzieje w centrach życia umysłowego.

4. Podstawa źródłowa publikacji

Drukowana tutaj korespondencja jest rozproszona po wielu archiwach i bibliotekach kilku krajów europejskich, najwięcej w Polsce i we Włoszech. Z polskich zbiorów prym wiodą Biblioteka Czartoryskich w Krakowie i Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Część została przez różne ekspedycje naukowe w końcu XIX i na początku XX wieku zarejestrowana lub nawet odpisana do tzw. „Tek Hozjańskich” do niedawna przechowywanych w Krakowie w Zakładzie Dokumentacji IH PAN, zaś od roku 1976 włączonych do zbiorów rękopiśmiennych Bibliotek PAN Kraków⁴⁶. Za rok 1565 znajdują się tam odpisy 190 listów. Wydawca korzystał z nich w kopii sporządzonej w 1938 r. przez ks. Józefa Smoczyńskiego z Pelplina; poczuwa się więc do głębokiej wdzięczności tak wobec wszystkich kolekcjonerów tychże „Tek” jak i kopisty. Niektóre z tych odpisów wobec zaginięcia rękopisów stanowiących kolekcjonerom podstawę odpisu, urastają obecnie do rangi jedyne źródła. Większość jednak odpisów pochodzi z ADWO i wydawcy jedynie ułatwiły pracę, nie zwalniając z obowiązku porównania z oryginałami.

Oto wykaz archiwów i bibliotek (według krajów, w ramach krajów alfabetycznie według miast), które dostarczyły materiały do tego tomu⁴⁷.

P o l s k a

Gdańsk — *Wojewódzkie Archiwum Państwowe (WAP)* — rkpsy 300, 27/29; 300, 53/271.

Kórnik — *Biblioteka PAN* — rkpsy 230, 252, 1845.

Kraków — *Biblioteka Czartoryskich* — rkpsy 240, 403, 1288, 1605, 1607 (z tego kodeksu publikujemy aż 139 listów, co stanowi swego ro-

⁴⁶ Zob. Sprawozdanie z działalności Bibliotek Polskiej Akademii Nauk w Krakowie za okres 1 I—31 XII 1976. *Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Rok XXII, 1976*. Wrocław 1977 s. 274: znajdujemy tu informację że „Teki Hozjańskie” otrzymały sygnatury bieżące 8565—8589.

⁴⁷ Tutaj wymieniamy tylko zasadnicze źródła, które stanowią podstawę publikacji. Pełniejszy wykaz czytelnik znajdzie w indeksie na końcu tomu.

dzaju rekord pod względem ilości listów dostarczonych przez jeden rękopis), 1608, 1609, 1610, 1615, 1618.

Kraków — *Biblioteka Jagiellońska* — rkpsy 60, 63, 64, 161, 162, 1131.

Kraków — *Biblioteka PAN* — rkpsy 2256, 8583.

Kraków — *Archiwum Kapituły* (na Wawelu) — rkps Acta Capitularia, t. 6.

Kraków — *Archiwum OO. Dominikanów* — rkps Pp 10.

Olsztyn — *Archiwum Diecezji Warmińskiej* (ADWO) — Dział D (zawiera korespondencję biskupów warmińskich) rkpsy 10—17, 22—26, 33, 63, 70, 72, 87, 99, 122, 132; Dział Ab (korespondencja kapituły) rkps 4.

Poznań — *Wojewódzkie Archiwum Państwowe* (WAP) — rkps C 29.

Warszawa — *Archiwum Główne Akt Dawnych* (AGAD) — rkps 3001 (dawny BOZ 955).

Włochy

Mediolan — *Bibliotheca Ambrosiana* — rkps F 173.

Parma — *Archivio di Stato* — rkps Carte Farnesiane, Polonia 119.

Rzym — *Archivum Romanum Societatis Iesu* (ARSI) — rkpsy Epistolae Nostrorum t. 57; Epistolae Cardinalium (1539—1569); Germania 105, 106.

Rzym — *Archivum Secretum Vaticanum* — rkpsy Armadium 42 t. 22, 23; Conc. Trid. 35, 149; Fondo Borghese, Armadium XV t. 225; Principi 24; Polonia 5.

Rzym — *Bibliotheca Apostolica Vaticana* — rkpsy Barb. lat. 853, 5798; Ottob. lat. 2519; Regin. lat. 387; Vat. lat. 6414.

Viterbo — *Archivio Capitolare* — rkps 8.

Austria

Wiedeń — *Haus- Hof- und Staatsarchiv* — rkps Polen 12.

Niemiecka Republika Demokratyczna

Gotha — *Forschungsbibliothek* — rkps Chart. A 383.

Republika Federalna Niemiec

Göttingen — *Staatliches Archivlager* — rkpsy HBA C 1, 475; C 1a, 501; Ostpr. Fol. 72.

Szwecja

Linköping — *Stifts- och Landsbiblioteket* — rkps Brev 26 (dawne 24).

Druki — trzy listy (nr 63, 226, 405) publikujemy w oparciu o starodruki, bowiem nie znamy przekazów rękopiśmiennych.

5. Zasady wydawnicze

Z reguły trzymamy się zasad przyjętych w poprzednim tomie korespondencji Hozjusza⁴⁸, które zostaną jeszcze dokładniej sprecyzowane we wspomnianym wstępie ogólnym do całej edycji. W toku prac przygotowawczych niniejszego tomu ukazały się trzy recenzje poprzedniego tomu korespondencji Hozjusza⁴⁹. Zawarte w nich trafne i cenne uwagi

⁴⁸ Zob. HE V s. 38—40.

⁴⁹ Recenzja opracowana przez Władysława Czaplińskiego, *KMW* 1978 nr 1(139) s. 117—120; przez Janusza Tazbira, *Kwartalnik Historyczny* 1978 R. 84 s. 447—448. Gerhard Reifferscheid, *ZGAE* 1978 Bd. 39 s. 168—171 (recenzja informacyjna).

starano się w tym tomie uwzględnić, m.in. sugestią prof. W. Czaplińskiego, by więcej listów publikować w samym tylko regeście. W poprzednim tomie w takiej formie opublikowano zaledwie 3 listy, w tym zaś 44. Już podczas poważnego zaawansowania druku tego tomu ukazała się recenzja tomu poprzedniego pióra W. Urbana⁵⁰, której słuszne postulaty w miarę możliwości zostały również uwzględnione podczas korekty, niektóre zaś uwagi tego recenzenta są dyskusyjne lub nawet kontrowersyjne; zostaną one omówione w przyszłości w szerszej odpowiedzi recenzentom, jaką wydawca zamierza opublikować po ukazaniu się recenzji tomu niniejszego. Materiał tutaj publikowany został przygotowany do druku w oparciu o instrukcję PAN z 1953 r.⁵¹ Przy tekstach polskich uwzględniono projekt instrukcji wydanej przez Instytut Badań Literackich PAN⁵², zaś przy niemieckich instrukcję J. Schulzego⁵³. W celu udoskonalenia edycji wprowadzamy tu takie drobne innowacje w stosunku do tomu poprzedniego: 1) przy kolokacji listów nazwę miasta dajemy przed nazwą archiwum lub biblioteki, 2) adresy, tytuły i stereotypowe formy grzecznościowe dajemy w całości tylko w pierwszym liście danej osoby, przy następnych zaś stosujemy skróty dając tylko pierwsze słowa i kursywą *etc.*, 3) sygły polskie dajemy bez kropek, np. *JKM*, *WM*, *WMci*, 4) początek nowej strony w przekazie źródłowym oznaczamy w druku dwiema pionowymi kreskami //, z wyjątkiem przekazów obszerniejszych, lub tych gdzie kolejność stron nie jest zachowana, 5) w przypisach rzeczowych przy biogramach z PSB podajemy imię i nazwisko autora.

W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim, którzy w jakikolwiek sposób przyszlizli z pomocą przy opracowaniu tego tomu. Zmarłemu już ks. bp. warmińskiemu dr. Józefowi Drzazdze jestem wdzięczny za patronowanie całemu przedsięwzięciu i zachętę do podjęcia publikacji dalszej części korespondencji. Ks. bp. dr. Janowi Obląkowi i ks. dr. hab. Henrykowi Wojtysce dziękuję za owocną współpracę w Komisji Historycznej do spraw beatyfikacji kard. Hozjusza, na zebraniach której zrodziła się i do dziś jest podtrzymywana myśl kontynuacji edycji Hiplera i Zakrzewskiego. W styczniu 1976 r. do pomocy tejże Komisji została zorganizowana Pracownia Hozjańska zlokalizowana przy Archiwum Diecezjalnym i Bibliotece Seminaryjnej w Olsztynie (ul. Kopernika 47). Piszący te słowa jako inicjator i kierujący Pracownią jest wdzięczny Kurii Biskupiej za zatrudnienie w tej Pracowni gorliwych pracowników, a tym z kolei dziękuję za ofiarną i kompetentną pomoc: s. Ambrozji Kalinowskiej OSB filo-

⁵⁰ Wacław Urban recenzję swoją opublikował w ORP 1978 t. 24 s. 174—178

⁵¹ Zob. Bibliografia — *Instrukcja wydawnicza...*

⁵² Zob. Bibliografia — *Zasady wydawania...*, s. 92—100. Do naszego wydawnictwa korzystamy z rozdziału: Teksty nowożytnie do połowy XVIII wieku, typ B. Powyższe dzieło, noszące w podtytule wzmiankę, że jest tylko projektem, traktujemy jako uzupełnienie zbyt lakonicznych uwag o odtwarzaniu do druku polskiego tekstu źródłowego zawartych we wspomnianej (zob. przyp. 51) *Instrukcji wydawniczej*, s. 30—34. Również w charakterze uzupełnienia wykorzystano następujące pozycje: Konrad Górski: *Zasady transkrypcji tekstów XVI i XVII wieku*. W: *Z badań nad literaturą staropolską*, Program i postulaty. Wrocław 1952 s. 70—78 (prawie wszystkie zawarte tu ustalenia Górskiego weszły do projektu *Zasady wydania jw.*); Halina Turska: *Zasady wydawania staropolskich źródeł historycznych XVI—XVIII wieku*. Strona językowa tekstu źródłowego. Warszawa 1966 (skrypt w maszynopisie). Przy transkrypcji tekstów staropolskich kierowano się ogólną zasadą, by przy modernizowaniu pisowni zachować oryginalne cechy za-
bytku, a nawet jego właściwości gwarowe.

⁵³ Zob. Bibliografia — *Schultze Johannes...*

logowi klasyki i s. Kamili Wiśniewskiej OSB filologowi germanistyki. Dziękuję ks. dr. Marianowi Ejsmontowi, ostatnio również zatrudnionemu w tejże Pracowni za pomoc tak naukową jak i techniczną. Wyrazy podziękowania kieruję wreszcie do dyrektora Warmińskiego Wydawnictwa Diecezjalnego ks. mgr. Piotra Ilwickiego za życzliwą troskę i współpracę, by tom ten ukazał się w starannej oprawie edytorskiej.

Olsztyn, w listopadzie 1978

ks. Alojzy Szorc

STANISLAI HOSII EPISTOLAE ET QVAE AD EUM SCRIPTAE SUNT
ANNO MDLXV. TOMUS VI

SUMMARIUM

Praesentamus lectoribus sextum volumen editionis Stanislai Hosii epistolarum et earum, quae ad eum scriptae sunt. In hoc tomo collocatae sunt epistolae a Hosio scriptae et ad eum datae tantum anno millesimo quingentesimo sexagesimo quinto. Duo principalia volumina Cracoviae sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis ab anno millesimo octingentesimo undecetogesimo usque ad annum millesimum octingentesimum duodenonagesimum per Franciscum Hipler et Vincentium Zakrzewski in luce edita sunt. Hi libri continent circa duo millia quadraginta epistolas ab anno millesimo quingentesimo vicesimo quinto usque ad annum millesimum quingentesimum duodesexagesimum. Tertium et quartum Stanislai Hosii volumina epistolarum ab anno millesimo quingentesimo duodesexagesimo usque ad annum millesimum quingentesimum sexagesimum tertium ad excudendum praeparat D. Dr hab. Damianus Henricus Wojtyška. Editionem quinti tomii epistolarum Hosii, in numero quadringenti quinquaginta tres tantum ex anno millesimo quingentesimo sexagesimo quarto curavit Olstini anno millesimo nongentesimo septuagesimo sexto D. Dr Aloysius Szorc. Ille tomus tertius decimus liber „Studia Warmińskie” invenitur. Nunc sextus tomus epistolarum Stanislai Hosii in libro quinto decimo „Studia Warmińskie” excuditur. Hic tomus est continuatio editionis epistolarum in libro tertio decimo „Studia Warmińskie” collectarum. Praesens editio constat quingenti triginta septem epistolis, id est: centum duo a Hosio scriptis et quadringentis triginta quinque ad eum datis, quarum omnium centum una iam olim in variis operibus excudebantur. Differentia inter numeros epistolarum quae ab Hosio missae sunt et ad eum datae ex hoc oritur, quod in cancellaria cardinalis Hosii redditae epistolae conservatae sunt; multi autem receptores, praesertim privati, epistolas redditas saepe Vulcano dederunt. Maxima pars epistolarum, ut ex anno supradicto, quae in hoc tomo excuduntur lingua Latina scriptae sunt, centum quinque linguis vernaculis: Polonice — quinquaginta, Germanice — quinquaginta, Italice — tres, Hispanice — una. Fontes ad edendum huius voluminis epistolarum in archivis et bibliothecis Poloniae, Italiae, Germaniae Sueciaeque inveniuntur. Cardinalis Warmiënsis multas epistolas hoc anno mittebat et accipiebat ab eis, qui in Polonia et in aliis finibus gravissimis muneribus fungebantur, verbi gratia: Papa Pius IV, cardinalis Carolus Borromaeus, caesar Maximilianus II, rex Poloniae Sigismundus Augustus, dux Prussiae Albertus, multi cardinales, canonici, nobiles. Pauperes iuvenes artibus litterariis dediti, theologi, viatores etc. per epistolas suas hoc tempore: pecunias, consilia, praesidia ab Hosio rogabant. Epistolae Roma redditae Hosio plenae sunt informationibus de catholicae religionis statu, de haeresibus, de aulis extraneis et Turcis imminentibus. Hosius hoc anno regi Sigismundo Augusto, vel Petro Miscovio, vel Andreae Patricio de comitiis Prussicis, ter anno millesimo quinquagesimo sexagesimo quinto habitis, et de comitiis Regni Poloniae Petricoviensibus multas epistolas scribebat. Epistolae ducis Prussiae Alberti Hosio datae et responsa cardinalis Warmiënsis de rebus vicinis inter catholicos Warmienses et protestantes Pruthenos nos certiores faciunt. Praelati, canonici, parochi et alii clerici in epistolis suis ex Hosio quaerebant, quomodo decreta sacri Concilii Tridentini, praecipue de incompatibilitate beneficiis peractura sint. Generalia proposita epistolarum huius voluminis constant rebus religionis et vitam publicam spectantibus nempe status catholicae religionis in Polonia, infelix matrimonium regis Poloniae, Collegium Iesuitarum et Seminarium dioecesanum in hoc anno Braunsbergae fundatum. Inceptam epistolarum Hosii editionem suo tempore paraturi sumus.

DIE KORRESPONDENZ DES KARDINALS STANISLAUS HOSIUS

Band VI: 1565

ZUSAMMENFASSUNG

Wir übergeben unserem Leser den 6. Band der Korrespondenz des Kardinals Hosius, der die Briefe nur eines Jahres — 1565 — enthält. Wir veröffentlichen sie im 15. Band der „Studia Warmiöskie“. Dieser Band stellt die unmittelbare Fortsetzung des 13. Bandes dar, in dem die Korrespondenz von Hosius aus dem Jahre 1564 publiziert wurde — als 5. Band seines Briefwechsels. Als erste zwei Bände betrachten wir die vor fast 100 Jahren von F. HIPLER und W. ZAKRZEWSKI veröffentlichten (die Korrespondenz des Zeitraums 1525—1558 umfassend), als die beiden nächsten die, welche die Korrespondenz der Jahre 1558—1563 enthalten, und die der Priester Dr. hab. Damian WOJTYSKA — Professor der Katholischen Universität in Lublin — zur Drucklegung vorbereitet.

Der 6. Band der Korrespondenz enthält 537 Briefe, also 84 Briefe mehr als der vorhergehende Band. Es sind 102 Briefe von Hosius, die übrigen 435 Briefe sind von verschiedenen Absendern an ihn gerichtet. Das Missverhältnis zwischen versandten und erhaltenen Briefen ergibt sich aus der Tatsache, dass man die eintreffenden Briefe in der Kanzlei des Kardinals Hosius sorgfältig aufbewahrte, während dies die Empfänger seiner Briefe nicht immer getan haben. Nur hervorragende Persönlichkeiten haben die ihnen zugesandten Briefe aufbewahrt. Was die Sprache der hier publizierten Korrespondenz betrifft, hat die lateinische Sprache den Vorrang, doch mehr als es im vorigen Band der Fall war, haben wir hier Briefe in den nationalen Sprachen: polnisch, deutsch, italienisch und sogar spanisch. Unter den Personen, die 1565 mit Hosius im Briefwechsel standen, finden wir Menschen verschiedener sozialer Schichten und Nationalitäten. Unter ihnen — die Prominenten von Kirche und Staat, wie Papst Pius IV., seinen Staatssekretär und zugleich Neffen, Carlo Borromeo, viele Kardinäle, darüber hinaus Kaiser Maximilian II., den polnischen König Sigismund August, den preussischen Herzog Albrecht, Bischöfe, Domherren, viele bekannte Persönlichkeiten aus Kreisen der Aristokratie, Kapitel und Stadträte. Wir begegnen auch weniger bekannten Personen, wie z.B. Studenten, Theologen, Reisenden usw. Die Mannigfaltigkeit der Personen macht den Reichtum des Briefwechsels aus. Den Vorrang haben Probleme von Bedeutung für Kirche und Staat. Die Korrespondenz mit ausländischen Prominenten, vor allem mit Rom, bringt viele interessanten Informationen über die Lage der mit der Reformation streitenden katholischen Kirche, über die Höfe der Herrscher, über die Bedrohung der Türken. Die Briefe des Kardinals Hosius an Kardinal Carlo Borromeo (im Grunde bestimmt, den Inhalt dem Papst selbst zu übermitteln) bringen sehr interessante Informationen über die religiöse Situation in Polen, über die eheliche Tragödie des polnischen Königs, der die Absicht hatte, seine ungeliebte Gattin — Katharina von Habsburg — nach Österreich wegzuschicken. Der Briefwechsel des Kardinals mit dem König und seinen Höflingen (P. Myszkowski, A. P. Nidecki) betrifft hauptsächlich den preussischen Landtag, der im Jahre 1565 dreimal einberufen wurde, auch die Sitzung des Sejm zu Piotrków, endlich allgemeine Probleme des Königreiches. Hosius vernachlässigt keine Gelegenheit, dem König und seinen Mitarbeitern die Pflicht einzuprägen, die katholische Religion vor dem Protestantismus zu schützen der — damals schon in verschiedene Fraktionen geteilt — viel Kraft in diesem Parteienkampf verloren hatte. Häufiges Thema der Korrespondenz zwischen Hosius und dem Nuntius Giovanni Francesco Commendone, dem Primas Jakob Uchański, sowie den polnischen Bischöfen ist das Problem der Provinzialsynode, von dem Primas auf den 14. Oktober 1565

einberufen, die dann doch nicht stattgefunden hat. Zu den ermländischen, Hosius also am nächsten stehenden Problemen in diesem Briefwechsel gehört vor allem die Stiftung des Jesuitenkollegs in Braniewo (Braunsberg) sowie die Stiftung des ersten Priesterseminars in Polen, in Braniewo, am 21. August während der Heilsberger Synode. Aus dem Briefwechsel des Kardinals Hosius mit dem preussischen Herzog Albrecht erfahren wir, wie sich die nachbarschaftlichen Beziehungen zwischen dem katholischen Ermland und dem protestantischen Preussen gestalteten. Die Prälaten, Domherren und niederen Geistlichen interessierte lebhaft das Problem der Verwirklichung des Trienter Konzils, vor allem die Bestimmung über die Abgabe rechtswidrig erlangter Benefizien. Diese Probleme finden ein breites Echo in den hier gedruckten Briefen. Man spricht viel über die Herausgabe der Werke des Kardinals Hosius in Antwerpen und in Rom, auch von Neuerscheinungen, die den ermländischen Kardinal immer lebhaft interessierten. Es gibt auch viele Informationen über das private Leben des Kardinals und seiner Familie, insbesondere was den Zweig des Geschlechts aus Kraków anbetrifft.

Quellen für diese Publikation lieferten Archive und Bibliotheken aus sechs Ländern: Polen, Italien, Österreich, der DDR und BRD sowie Schweden. Die Herausgabe weiterer Briefe wird fortgesetzt.

BIBLIOGRAFIA

- Altaner Bertold, Stuiber Alfred: *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. Freiburg—Basel—Wien 1966.
- Barycz Henryk: *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu 1400—1600*. Kraków 1935.
- Z epistolografii szesnastowiecznej. *ORP* 1975 T. 20 s. 118—139.
- Stanisław Grzepski. W: *Z epoki renesansu, reformacji i baroku*. Warszawa 1971 s. 530—587.
- Bernath Karl: *Die Ansiedlung der Jesuiten in Braunsberg*. *Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins* 1899 Heft XL.
- Bodniak Stanisław, Skorupska Zofia: *Jan Kostka kasztelan gdański*. Gdańsk 1979.
- Bonk Hugo: *Geschichte der Stadt Allenstein*. Bd. I—V. Allenstein 1912—1929.
- Bourdon Leon: *Jeronimo Osorio et Stanislaus Hosius (1565—1578)*. *Boletim da Biblioteca da Universidade de Coimbra*. Coimbra 1958 T. 23.
- Braudel Fernand: *Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II*. T. I—II. Gdańsk 1976 i 1979 (tłumaczenie z francuskiego).
- Braun J.: *Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Braunsberg während seines dreihundertjährigen Bestehens*. Braunsberg 1895.
- Braunsberger Otto [ed.]: *Beati Petri Canisii Societatis Jesu epistulae et acta*. T. I—VIII. Friburgi—Brisgovinae 1896—1925 (cytuje: Canisii epistulae).
- Bugaj Roman: *Nauki tajemne w Polsce w dobie Odrodzenia*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1976.
- Cichocki Henryk: *O polemice kardynała Hozjusza z reformatorem Janem Łaskim*. *PT* IX 1928 z. 2 s. 97—111, z. 3 s. 253—268.
- Chomętowski Władysław zob. *Diariusz sejmu...*
- Cyprianus Salomon Ernestus [ed.]: *Tabularium Ecclesiae Romanae seculi decimi sexti*. Francofurti et Lipsiae 1743.
- Czaplewski Paweł [wyd.]: *Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego*. T. I (1567—1582). Toruń 1937 *RTNT Pontes* 30 (cytuje: *Koresp. Rozrażew.*).
- *Polacy na studiach w Ingolstacie*. Poznań 1914.
- *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454—1772*. *RTNT* 1919—1921 T. 26—28.
- *Wykaz oficyałów gdańskich i pomorskich od 1467—1824 r.* *RTNT* 1912 R. 19 s. 3—128.
- Dąbrowski Kazimierz: *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*. Gdańsk 1975.
- Diariusz sejmu piotrkowskiego R. P. 1565, poprzedzony kroniką 1559—1562*. Objął Wł. Chomętowski, wydał Władysław hr. Krasieński. BOK. Warszawa 1868.
- Duda Franciszek zob. *Regesta thelonci...*
- Duhr Bernhard: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im XVI Jahrhundert*. Bd. 1. Freiburg i. Br. 1908.
- Dworzaczek Włodzimierz: *Genealogia*. Warszawa 1959.
- Ehrenberg Hermann (hrsg.): *Italienische Beiträge zur Geschichte der Provinz Ostpreussen*. Königsberg 1895.
- *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der in der heutigen Provinz Posen vereinigten ehemals polnischen Landesteile*. Leipzig 1892.

- Eichhorn Anton: Der ermländische Bischof Martin Kromer als Schriftsteller, Staatsmann und Kirchenfürst, ZGAE 1869 Bd. 4 s. 1—470 (cytuje: Kromer).
 — Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius, Bd. I—II. Mainz 1854—1855 (cytuje: Hosius).
 — Die Prälaten des ermländischen Domkapitels, ZGAE 1866 Bd. 3. s. 305—397, 529—643.
 — Geschichte der ermländischen Bischofswahlen, ZGAE 1860 Bd. 1 s. 93—190, 269—383, 460—600; 1863 Bd. 2 s. 1—177, 396—465, 610—631; 1869 Bd. 4 s. 551—636.
- Encyklopedia wiedzy o książce. Praca zbiorowa, Wrocław—Warszawa—Kraków 1971.
- Engelbert Kurt: Kaspar von Logau Bischof von Breslau (1562—1574). Teil 1. Ein Beitrag zur schlesischen Reformationsgeschichte, Breslau 1926.
- Eubel Konrad zob. Hierarchia catholica...
- Fijałek Jan: Przekłady pism św. Grzegorza z Nazyanzu w Polsce. *Polonia Sacra* 1918 nr 1 s. 46—144; 1919 nr 3 s. 126—207.
- Fink Karl August: Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung, Rom 1951.
- Gams Pius Bonifacius: Series episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo. Ratisbonae 1873.
- Gieysztorowa Irena zob. Lustracja województwa mazowieckiego.
- Glema Tadeusz: Odzyskanie klasztoru dominikańskiego w Gdańsku w latach 1565—1568, *Rocznik Gdański* 1939 T. 12 i nadbitka.
 — Piotr Kostka, lata młodości i działalność polityczna 1532—1595, Toruń 1959 RTNT R. 61 z 2.
- Gloger Zygmunt: Encyklopedia staropolska ilustrowana, T. I—IV, Warszawa 1972.
- Grzybowski Stanisław: Mikołaj Sienicki — Demostenes sejmów polskich, ORP 1957 T. 2 s. 91—132.
- Gulik Wilhelm zob. Hierarchia catholica...
- Gumowski Marian: Ulryk Hozjusz ojciec kardynała, horodniczy wileński, PP 1926 T. 171 s. 321—329.
- Hagiografia polska. Słownik bió-bibliograficzny, Dzieło zbiorowe pod redakcją o. Romualda Gustawa OFM, T. I—II, Poznań—Warszawa—Lublin 1971.
- Hierarchia catholica medii aevi, sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiasticorum Antistitum series. Volumen tertium saeculum XVI ab anno 1503 complectens. Guilelmus van Gulik, Conradus Eubel, Editio altera quam curavit Ludovicus Schmitz-Kallenberg, Monasterii 1923.
- Hipler Franciscus [ed.]: Constitutiones synodales Warmienses, Sambiensis, Pomeranienses, Culmenses, necnon provinciales Rigenses, Braunsbergae 1899.
 — Die deutschen Predigten und Katechesen der ermländischen Bischöfe Hosius und Kromer, Köln 1885.
 — Die ermländische Bischofswahl vom Jahre 1548, ZGAE 1897 Bd. 11 s. 56—96.
 — Johannes Grodziecki Bischof von Olmütz, *Österreichische Vierteljahresschrift für katholische Theologie* 1873 Jg. 13 i nadbitka, Wien 1874.
 — Zwei Briefe des seligen P. Canisius, PDE 1882 Jg. 14 s. 46—47.
- Hipler Franciscus et Zakrzewski Vincentius [ed.]: Stanislaus Hosii S. R. E. Cardinalis Maioris Poenitentiarum Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes, T. I (1525—1551) Cracoviae 1879; T. II (1551—1568) Cracoviae 1886—1888, Acta historica res gestas Poloniae illustrantia, T. IV, IX.
- [Hosii opera =] Domini Stanislaus Hosii S. R. E. Presbyteri Cardinalis, Maioris Poenitentiarum et Episcopi Varmiensis operum T. I—II ... opera et studio Stanislaus Rescil, Coloniae apud Maternum Cholinum Anno 1584.
- Hoszoowski Stanisław zob. Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego...
 Lustracja województwa krakowskiego...
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, Pod red. Kazimierza Lepszego, Wrocław 1953.
- Jasnowski Józef: Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515—1565), Warszawa 1939.
- Jobert Ambroise: Wydania i przekłady dzieł kardynała Hozjusza we Francji, NP 1961 T. 14 s. 39—47.
- Jungnitz Joseph: Martin Gerstmann, Bischof von Breslau, Breslau 1898 (cytuje: Gerstmann).
- Kamińska Stefania: Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie, Gdańsk 1970.
- Kaniewska Irena: Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Au-

- gusta. Warszawa—Kraków 1974. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. 351. Prace Historyczne z. 48.
- Walka o wprowadzenie instygatorów na sejmie piotrkowskim 1565 r. ORP 1962 T. 7 s. 71—97.
- Knöpfler Alois: Die Kelchbewegung in Bayern unter Herzog Albrecht V. München 1891.
- Konopczyński Władysław: Chronologia sejmów polskich 1493—1793. Kraków 1948. Archiwum Komisji Historycznej. Seria II T. V (XVI).
- Korewa Jan: Z dziejów diecezji warmińskiej w. XVI. Geneza braniewskiego Hozianum. Przyczynek do dziejów zespolenia Warmii z Rzeczypospolitą (1549—1564). Poznań 1964 (cytuje: Geneza).
- Korytkowski Jan: Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od r. 1000 aż do dni naszych. T. I—IV. Gniezno 1883.
- Korzeniowski Joseph (ed.): Excerpta ex libris manu scriptis Archivii Consistorialis Romani MCCCIX—MDXC expeditionis Romanae cura anno MDCCCLXXXVII collecta. Cracoviae 1890.
- M. Cromeri ad Romulum Amaseum epistolae. Eos 1897. R. 4.
- Orichoviana. Opera inedita et epistolae Stanislai Orzechowski 1543—1566. Cracoviae 1891.
- Pauli Aemilii Giovannini relazione di Polonia 1565. W: Analecta Romana quae historiam Poloniae saec. XVI illustrant ex archivis et bibliothecis excerpta. Scriptores rerum Polonicarum. T. XV. Cracoviae 1894 s. 175—205.
- Kosman Marceł: Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1973.
- Kowalska Halina: Stanisław Szafraniec z Pieskowej Skaly. ORP 1958 T. 3 s. 99—131.
- Walka o dziesięciny na sejmach egzekucyjnych w latach 1562—1565. ORP 1956 T. 1 s. 71—101.
- Krasiński Władysław zob. Diariusz sejmu...
- Kutrzeba Stanisław zob. Regesta thelonel...
- Kwolek Jan: Odwoływanie herezji za biskupa przemyskiego Walentego Herburtą. RP 1921 T. 1 s. 258—265.
- Lachs Jan: Kronika lekarzy krakowskich do końca XVI wieku. *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. 1910 T. 12 s. 89—176.
- Lagomarsini Hieronymus (ed.): Julii Pogiani Sunensis epistolae et orationes olim collectae ab Antonio Maria Gratiano, nunc ab Hieronymo Lagomarsini e Societate Jesu adnotationes illustratae ac primum editae. T. I—IV. Romae 1756—1762 (cytuje: Pogiani epistolae).
- Lainii monumenta. T. I—VIII. Matritii 1912—1917. MHSI.
- Lanckorońska Karolina [ed.]: Documenta ex archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia. Pars III. Romae 1974. EFE. T. 32.
- Lengnich Gottfried: Geschichte der preussischen Lande, Königlich-polnischen Antheils. [II. Theil:] Unter der Regierung Sigismundi Augusti. Danzig 1723.
- Lepszy Kazimierz, Arnold Stanisław [red.]: Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia. Warszawa 1968.
- Librowski Stanisław: Summariusz wpisów kopiariusza kapituły kolegiackiej w Łowiczu z przełomu XVIII i XIX wieku. ABMK 1977 T. 34 s. 191—291.
- Właściwie które seminarium diecezjalne w Polsce jest najstarsze? ABMK 1968 T. 17 s. 185—189.
- Litwornia Andrzej: Sebastian Grabowiecki. Zarys monograficzny. Wrocław 1976. SSt T. 46.
- Lortz Joseph: Kardinal Stanislaus Hostus. Beiträge zur Erkenntnis der Persönlichkeit und des Werkes. Köln 1931.
- Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565. Wyd. Stanisław Horszowski. Gdańsk 1961.
- Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1565. Cz. I wyd. Andrzej Tomczak, Czesława Ohryzko-Włodarska, Jerzy Włodarczyk. Cz. II wyd. Andrzej Tomczak. Indeksy do cz. I i II oprac.: osobowy Czesława Ohryzko-Włodarska, geograficzny Andrzej Tomczak, rzeczowy Maria Woźniakowa. Bydgoszcz 1961—1964.
- Lustracja województwa krakowskiego 1564. Cz. I—II. Wyd. Jan Małecki. Warszawa 1962—1964.
- Lustracja województwa mazowieckiego 1565. Cz. I—II. Wyd. Irena Gieysztorowa i Anna Żaboklicka. Indeksy do cz. I i II oprac.: osobowy Irena

- Glęsztorowa, geograficzny Anna Żaboklicka, Alina Wawrzyńczyk i Kazimierz Pacuski. Warszawa 1971.
- Lustracja województwa płockiego 1565—1789. Wyd. Anna Sucheni-Grabowska, Stella Maria Szacherska. Warszawa 1965.
- Lustracja województwa pomorskiego 1565. Wyd. Stanisław Hozzowski. Gdańsk 1961.
- Lempicki Stanisław: Renesans i humanizm w Polsce — materiały i studia. Kraków 1952.
- Łętowski Ludwik: Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich. T. I—IV. Kraków 1852.
- Łukaszewicz Józef: Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Małej Polsce. Poznań 1853.
— Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. T. I—IV. Poznań 1849—1851.
- Madura Fabianus Romanus [red.]: Acta capitulorum provinciae Poloniae ordinis praedicatorum. T. I (1225—1600). Roma 1972.
- Malinowski Mikołaj [wyd.]: Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza. Zebrał Jan Albertrandi, tłum. Józef Krzeczkowski. T. I—II. Wilno 1851.
- Malecki Jan zob. Lustracja województwa krakowskiego...
- Mallek Janusz: Geneza sejmu 1566 r. w Prusach Książęcych. KMW 1961 Nr 4 (74) s. 497—527.
- Mańkowski Alfons: Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów. RTNT 1926 R. 33 s. 1—109, 1927 R. 34 s. 285—424.
- Mencken G. [ed.]: Sigismundi Augusti. epistolae. Lipsiae 1703.
- Miąskowski Kazimierz: Jugend- und Studienjahre des ermländischen Bischofs und Kardinals Stanislaus Hosius. ZGAE 1916 Bd. 10 s. 329—394.
- Migne Jacques Paul: Patrologiae cursus completus. Patrologia Latina. T. 1—221. Parisiis 1844—1864.
— Patrologiae cursus completus. Patrologia Graeca. T. 1—161. Parisiis 1857—1866.
- Morawski Kazimierz: Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła. Kraków 1892.
- Morawski Seweryn [wyd.]: Akta synodu prowincjonalnego lwowskiego w roku 1564 odbytego. Z aktów Konsystorza Metropolitalnego Lwowskiego wydał (...). Lwów 1860.
- Mycielski Jerzy: Kandydatura Hozjusza na biskupstwo warmińskie w roku 1548 i 1549. Kraków 1881.
- Nadolski Bronisław zob. Wybór mów staropolskich.
- Niesiecki Kasper: Herbarz polski. T. I—X. Wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk 1839—1845.
- Nowacki Józef: Dzieje archidiecezji poznańskiej. T. I — Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne. Poznań 1959. T. II — Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój. Poznań 1964.
- Oblak Jan: Mikołaja Kopernika *Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku pańskiego 1520* oraz inne zapisy archiwalne. SW 1972. T. 9 s. 7—85.
— O początkach kolegium jezuickiego i seminarium duchownego w Braniewie. SW 1968 T. 5 s. 5—41.
— Zagadnienia duszpasterstwa ludności polskiej na Warmii w drugiej połowie wieku XVI. SW 1970 T. 7 s. 9—33.
- Ohryzko Jozafat zob. Volumina legum.
- Oracki Tadeusz: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla. Warszawa 1963.
- Ossowski Franciszek: Ze stosunków Stanisława Hozjusza z pralatami i kanonikami kapituły płockiej w wieku XVI. *Miesięcznik Pastorski Płocki* 1930 R. 25 s. 290—293, 356—359; 1931 R. 26 s. 17—22, 46—48.
- Pajewski Janusz: Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku (1540—1571). Kraków 1932.
- Pałucki Władysław: Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1974.
- Pastor Ludwig: Geschichte der Päpste. Bd. 7: Plus IV. (1550—1565). Freiburg i. Br. 1925.

- Pęcckowski Zbigniew: Miechów. Studia z dziejów miasta i Ziemi Miechowskiej do roku 1914. Kraków 1967.
- Pfleger Luzian: Martin Eisengrein (1535—1578). Freiburg i. Br. 1908.
- Piechnik Ludwik: Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce. NP 1953 T. 7 s. 5—72.
- Potkański Edward: Rycerze w habitach. Warszawa 1974.
- Przyalgowski Wincenty: Żywoty biskupów wileńskich. T. I. Petersburg 1860.
- Przeździecki Aleksander: Jagiellonki polskie XVI wieku. Kraków. T. I—IV 1868, T. V 1878.
- Radtke Irena: Błażej Winkler, pisarz i kronikarz miasta Poznania w XVI w. (1535—1569). *Archeion* 1962 T. 37 s. 153—172.
- Ranke Leopold: Dzieje papieżstwa w XVI—XIX wieku. Tł. polskie. Warszawa 1974.
- Regesta thelonie aquatici Wladislaviensis saeculi XVI. Wyd. Stanisław Kutrzeba i Franciszek Duda. Kraków 1915.
- Rescius Stanislaus: Stanislai Hosii vita. Pelplini 1938.
- Richter Franciscus Xaverius [ed.]: Augustini Olomucensis episcoporum Olomucensium series, quam recensuit, continuavit notisque historico-chronologicis illustravit L.J. Olomucii 1831.
- Rospond Stanisław: Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej T. I—II. Wrocław — Warszawa 1951.
- Röhrich Victor: Die Kolonisation des Ermland. ZGAE 1917. Bd. 20 s. 1—227.
- Rykaczewski Edward [wyd.]: Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. T. I—II. Berlin — Poznań 1864.
- Schultze Johannes: Richtlinien für die äussere Textgestaltung bei Herausgabe von Quellen zur neueren deutschen Geschichte. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 1962 Bd. 98 s. 1—11.
- Sieciechowiczowa Lucyna: Życie codzienne w renesansowym Poznaniu. Warszawa 1974.
- Simson Paul: Geschichte der Stadt Danzig. Bd. I—II. Danzig 1918.
- Sipayllo Maria [wyd.]: Akta synodów różnowierczych w Polsce. T. I (1550—1559). Warszawa 1966. T. II (1560—1570). Warszawa 1972.
- Skorupska Zofia, zob. Bodniak S.
- Słownik pracowników książki polskiej. Pod red. Ireny Treichel. Warszawa — Łódź 1972.
- Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Warszawa 1967.
- Steinherz Sigismund [hrsg.]: Nuntiatyberichte aus Deutschland 1560—1570. Bd. I: Die Nuntien Hosius und Delfino 1560—1561. Wien 1897.
- [Stock Eduard]: Die Pfarrer der ermländischen Stadtkirchen. PDE 1875 Nr 9 s. 99—100, Nr 10 s. 115—116, Nr 11 s. 130—132, Nr 5, s. 57—59, Nr 6 s. 67—69, Nr 7 s. 79—81.
- Die Pfarrer der ermländischen Landkirchen. PDE 1976 Nr 1 s. 9—11, Nr 2—3 s. 28—30, Nr 4 s. 45—47, Nr 5 s. 57—59, Nr 6 s. 67—69, Nr 7 s. 79—81.
- Subera Ignacy: Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Warszawa 1971.
- Sucheni-Grabowska Anna zob. Lustracja województwa mazowieckiego...
- Szczucki Lech: Prace nad edycją korespondencji Andrzeja Dudycza. ORP 1975 T. 20 s. 227—229.
- Szorc Alojzy [wyd.]: Korespondencja Stanisława Hozjusza, kardynała i biskupa warmińskiego. T. 5: Rok 1564. Opracował [L.]. Olsztyn 1976. SW T. 13.
- Szostkiewicz Zbigniew: Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski. SPM 1954 T. I s. 391—608 i nadbitka Rzym 1954 s. 1—218.
- Šusta Jozef: Die Römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV. Bd. I—IV. Wien 1904—1911.
- Tazbir Janusz: Państwo bez stosów. Warszawa 1967.
- Theiner Augustinus [ed.]: Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae. T. II. Roma 1861.
- Thimm Werner: Der Frauenburger Kapitelsnotar Clemens Kalhorn [ca. 1545—1640]. ZGAE 1969 Bd. 33 s. 316—319.
- Thimm Werner, Triller Anneliese [hrsg.]: Die Statuten des Domkapitels von Frauenburg aus dem Jahre 1532 und ihre Novellierungen. Hrsg. und eingeleitet von Werner Thimm, übersetzt von Anneliese Triller. ZGAE 1972 Bd. s. 33—123.
- Tomczak Andrzej: Walenty Dembiński kanclerz egzekucji (ok. 1504—1584). Toruń 1963 RTNT R. 67.
- Treterus Thomas: Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii. Pelplini 1938.
- zob. także: Lustracja województw wielkopolskich...

- Ulanowski Bolesław [wyd.]: Wizytacje dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI wieku. Wydał [...]. Kraków 1920.
- Umiński Józef: Kandydatura Hozjusza na stolicę apostołską. PP 1931 T. 191 s. 259—283.
— Opinie o enotach, świętobliwości i zasługach Stanisława Hozjusza. Lwów 1932.
- Urban Waclaw: Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI w Kraków 1959.
- Volumina legum. [Ed.] Jozafat Ohryzko. T. II. Petersburg 1859.
- Walewski Cyprian: Marcin Kromer. Warszawa 1874.
- Wermke Ernst: Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen. (Bd. I): Königsberg 1933, (Bd. II) Aalen: 1964, (Bd. III) Bonn — Godesberg 1974.
- Wierzbowski Teodor: Jakub Uchański, arcybiskup gnieźnieński. Warszawa 1895.
— [ed.]: Uchansiana, czyli zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakuba Uchańskiego. T. III: Korespondencja Uchańskiego z Hozjuszem 1554—1573. Warszawa 1890.
- Wiszniewski Michał: Historia literatury polskiej. T. 9. Kraków 1857.
- Wiśniewski Jan: Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186—1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r. Radom 1926.
- Woelky Carl Peter [hrsg.]: Urkundenbuch des Bistums Culm, Bd. I—II. Danzig 1884—1887.
- Wojciechowska Maria: Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku. Poznań 1927.
- Wojtyńska Henryk Damian: Papiestwo—Polska 1548—1563. Dyplomacja. Lublin 1977.
— Stan przygotowania do druku korespondencji nuncjuszów w Polsce do roku 1672. *Studia Zróżnicowe* 1973 T. 18 s. 199—206.
- Wollek Christoph: Das Domkapitel von Plock 1524—1564. Köln — Wien 1972.
- Wotschke Theodor: Zur Geschichte des Antitrinitarismus. *Archiv für Reformationsgeschichte* 1926 Jg. 23 s. 82—100.
- Wybór mów staropolskich. Wyd. Bronisław Nadolski. Wrocław — Kraków 1961 BN Seria I Nr 175.
- [Zakrzewski Wincenty]: De Stanisłai Cardinalis Hosii familia cognatis affinibusque. W: HE II s. LXVII—XCII.
- Zakrzewski Wincenty: Powstanie i wzrost reformacji w Polsce (1520—1572). Lipsk 1870.
- Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt. Wrocław 1955. PAN, Instytut Badań Literackich [Oprac.:] Konrad Górski, Władysław Kuraszkiwicz, Franciszek Peplowski, Stefan Saski, Witold Taszycki, Stanisław Urbańczyk, Stefan Wierczyński, Jerzy Woroneczak.
- Zimmermann Gerhard: Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500—1600). Weimar 1938.

WYKAZY

WYKAZ PUBLIKOWANEJ KORESPONDENCJI HOZJUSZA ZA ROK 1565

Nr	Str.
1. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Lidzbark, 1 I	46
2. Marcin Kromer do Hozjusza. Łowicz, 1 I	47
3. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 1 I	48
4. Stanisław Dąbrowski do Hozjusza. Łowicz, 2 I	49
5. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 2 I	50
6. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 2 I	51
7. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 2 I	52
8. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 3 I	52
9. Walenty Ganserovius do Hozjusza. Braniewo, 4 I	55
10. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 4 I	56
11. Samson Worein do Hozjusza. Frombork, 6 I	57
12. Filip Harpf do Hozjusza. Wrocław, 7 I	57
13. Piotr Oraczowski do Hozjusza. Piotrków, 7 I	59
14. Marcin Kromer do Hozjusza. Piotrków, 8 I	60
15. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 8 I	61
16. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 8 I	63
17. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Piotrków, 9 I	64
18. Stanisław Wolski do Hozjusza. Wolbórz, 9 I	65
19. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 10 I	66
20. Hozjusz do Jakuba Layneza. Lidzbark, 10 I	67
21. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Lidzbark, 10 I	68
22. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Wolbórz, 10 I	69
23. Jan Gniazdowski do Hozjusza. Piotrków, 10 I	72
24. Ulryk Hozjusz do kardynała Hozjusza. Kraków, 10 I	73
25. Jakub Uchański do Hozjusza. Jeżów, 11 I	73
26. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 12 I	74
27. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 12 I	74
28. Pompiliusz Amazeusz do Hozjusza. Bolonia, 13 I	75
29. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 18 I	76
30. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 18 I	77
31. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 18 I	79
32. Hozjusz do Marka Antoniego da Mula. Lidzbark, 18 I	80
33. Piotr Kanizjusz do Hozjusza. Augsburg, 18 I	82
34. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 19 I	82
35. Stanisław Żeliszawski do Hozjusza. Lubawa, 19 I	85
36. Karol Boromeusz do Hozjusza. Rzym, 20 I	85
37. Wawrzyniec Maggio do Hozjusza. Wiedeń, 20 I	87
38. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Lidzbark, 21 I	87
39. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Rzym, 21 I	88
40. Jan Boszkowski do Hozjusza. Lwów, 22 I	89

Nr	Str.
41. Bertold Kraft do Hozjusza. Lubawa, 24 I	89
42. Stanisław Żeliszawski do Hozjusza. Lubawa, 24 I	90
43. Otto Truchsess do Hozjusza. Dylinga, 26 I	91
44. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 27 I	91
45. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 28 I	92
46. Adam Konarski do Hozjusza. Piotrków, 28 I	93
47. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Braniewo, 29 I	95
48. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 31 I	97
49. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, — I	98
50. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Piotrków, 2 II	100
51. Agnieszka Watt do Hozjusza. Kraków, 2 II	100
52. Jan Polanco do Hozjusza. Rzym, 3 II	102
53. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 4 II	104
54. Krzysztof Strobel do Hozjusza. Braniewo, 4 II	105
55. Baltazar Hostounský do Hozjusza. Piotrków, 5 II	106
56. Maksymilian II cesarz do Hozjusza. Wiedeń, 5 II	108
57. Jakub Uchański do Hozjusza. Piotrków, 6 II	109
58. Jan Antoni Serbelloni do Hozjusza. Rzym, 8 II	113
59. Jakub Uchański do Hozjusza. Piotrków, 10 II	114
60. Mikołaj Kos do Hozjusza. Piotrków, 11 II	114
61. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Piotrków, 12 II	115
62. Hieronim Osorio do Hozjusza. Silves, ok. 12 II	116
63. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 12 II	117
64. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 12 II	118
65. Klaudiusz Fremy do Hozjusza. Paryż, 13 II	119
66. Pius IV papież do Hozjusza. Rzym, 15 II	120
67. Mikołaj Sanders do Hozjusza. Louvain, 15 II	120
68. Piotr Kanizjusz do Hozjusza. Dylinga, 16 II	121
69. Stanisław Warszawicki do Hozjusza. Poznań, 16 II	122
70. Jan Polanco do Hozjusza. Rzym, 17 II	123
71. Stanisław Kłodziński do Hozjusza. Bolonia, 20 II	125
72. Krzysztof Strobel do Hozjusza. Braniewo, 20 II	126
73. Rada miasta Gdańska do Hozjusza. Gdańsk, 22 II	128
74. Tomasz Goldwell do Hozjusza. Rzym, 24 II	129
75. Kapituła warmińska do Hozjusza. Frombork, 24 II	129
76. Wilhelm Gonzaga książę Mantui do Hozjusza. Mantua, 25 II	131
77. Jan Leoman do Hozjusza. Lidzbark, 25 II	131
78. Hozjusz do Jana Polanco. Piotrków, 28 II	132
79. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Neapol, 28 II	133
80. Otto Truchsess do Hozjusza. Dylinga, 2 III	135
81. Karol Boromeusz do Hozjusza. Rzym, 3 III	136
82. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 3 III	136
83. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 7 III	137
84. Ulryk Hozjusz do swego stryja kardynała Hozjusza. Kraków, 7 III	139
85. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 7 III	139
86. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 6—8 III	141
87. Hozjusz i Jan F. Commendone do Aleksandra Farnese. Piotrków, 8 III	146
88. Walenty Herbert do Hozjusza. Przemyśl, 9 III	147
89. Maciej Drzewicki i Piotr Porębski do Hozjusza. Kraków, 10 III	148
90. Wawrzyniec Maggio do Hozjusza. Wiedeń, 11 III	149

Nr	Str.
91. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Neapol, 12 III	150
92. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 12 III	152
93. Hozjusz do kapituły warmińskiej. Piotrków, 13 III	152
94. Wilhelm Prusinowski do Hozjusza. Ołomuniec, 13 III	153
95. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 13 III	153
96. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 14 III	154
97. Hozjusz do Marcina Kromera. Piotrków, 15 III	157
98. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, 15 III	158
99. Marcin Kromer do Hozjusza. Kraków, 15 III	159
100. Latinus Latinius do Hozjusza. Rzym, 15 III	160
101. Jan Leoman do Hozjusza. Lidzbark, 15 III	161
102. Teodor Lindanus do Hozjusza. Lidzbark, 15 III	163
103. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 16 III	164
104. Mikołaj Działyński do Hozjusza. Rzym, 17 III	165
105. Aleksander Sforza do Hozjusza. Rzym, 18 III	166
106. Hozjusz do Jana Polanco. Piotrków, 19 III	166
107. Stanisław Klodziński do Hozjusza. Bolonia, 19 III	167
108. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 19 III	167
109. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 20 III	168
110. Zachariasz Delfino do Hozjusza. Wiedeń, 21 III	169
111. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 21 III	170
112. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 21—22 III	170
113. Hozjusz do Marcina Kromera. Piotrków, 22 III	178
114. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 22 III	180
115. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Piotrków, 23 III	180
116. Pius IV papież do Hozjusza. Rzym, 23 III	181
117. Benedykt Fechner do Hozjusza. Kraków, 26 III	182
118. Antonin Grosuptus do Hozjusza. Wiedeń, 26 III	183
119. Marcin Kromer do Hozjusza. Kraków, 27 III	184
120. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 27 III	185
121. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 28 III	186
122. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 29 III	186
123. Hozjusz do Marcina Kromera. Piotrków, 29 III	188
124. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 29 III	189
125. Błażej Winkler do Hozjusza. Poznań, 30 III	190
126. Bonawentura Tomasz do Hozjusza. Radom, 31 III	191
127. Hugo Buoncompagni do Hozjusza. Rzym, 31 III	192
128. Jan Działyński do Hozjusza. Bratian, 31 III	192
129. Hozjusz do Pawła Chojnackiego. Piotrków, — III	193
130. Hozjusz i Commendone do duchowieństwa polskiego. Piotrków, 1 IV	194
131. Hozjusz i Commendone do króla Zygmunta Augusta. Piotrków, 2 IV	197
132. Stanisław Szczawiński do Hozjusza. Szubsk, 2 IV	198
133. Hozjusz do Marcina Kromera. Piotrków, 3 IV	199
134. Piotr Barzi do Hozjusza. Lwów, 3 IV	200
135. Marcin Kromer do Hozjusza. Kraków, 3 IV	202
136. Stanisław Słomowski do Hozjusza. Kraków 3 IV	203
137. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 3 IV	204
138. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 5 IV	205
139. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 5 IV	205
140. Hozjusz do Jana Polanco. Piotrków, 5 IV	207
141. Marcin Kromer do Hozjusza. Kraków, 6 IV	208

Nr	Str.
142. Karol Boromeusz do Hozjusza. Rzym, 7 IV	209
143. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, 7 IV	211
144. Krzysztof Strobel do Hozjusza. Braniewo, 7 IV	211
145. Hozjusz do Karola Boromeusza. Piotrków, 8 IV	212
146. Maksymilian II cesarz do Hozjusza. Wiedeń, 9 IV	213
147. Hozjusz do Marcina Kromera. Piotrków, przed 10 IV	213
148. Piotr Barzi do Hozjusza. Lwów, 13 IV	214
149. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 14 IV	215
150. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 14 IV	216
151. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Piotrków, 15 IV	217
152. Franciszek Russocki do Hozjusza. Piotrków, 15 IV	217
153. Stanisław Klodziński do Hozjusza. Bolonia, 16 IV	219
154. Andrzej Zborowski do Hozjusza. Piotrków, 16 IV	219
155. Piotr Kanizjusz do Hozjusza. Augsburg, 20 IV	220
156. Piotr Barzi do Hozjusza. Lwów, 21 IV	221
157. Kapituła plocka do Hozjusza. Płock, 27 IV	222
158. Marcin Kromer do Hozjusza. Kraków, 30 IV	224
159. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 30 IV	225
160. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 30 IV	225
161. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 1 V	226
162. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 1 V	227
163. Jadwiga Kostkowa do Hozjusza. Malbork, 1 V	229
164. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 3 V	229
165. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Piotrków, 3 V	230
166. Stanisław Zelisławski do Hozjusza. Lubawa, 3 V	230
167. Otto Truchsess do Hozjusza. Dylinga, 4 V	231
168. Jan Boszkowski do Hozjusza. Lwów, 5 V	231
169. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 5 V	232
170. Ludwik Simonetta do Hozjusza. Rzym, 5 V	234
171. Hozjusz do Marcina Kromera. Malbork, 7 V	235
172. Florian Zebrzydowski do Hozjusza. Zebrzydowice, 7 V	235
173. Krzysztof a Finibus do Hozjusza. Gdańsk, 17 V	236
174. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 20 V	238
175. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 21 V	239
176. Jan Makowiecki do Hozjusza. Wilno, 21 V	239
177. Pompiliusz Amazeusz do Hozjusza. Bolonia, 21 V	240
178. Agnieszka Hozjusz do kardynała Hozjusza. Rubno, 22 V	241
179. Pius IV papież do Hozjusza. Rzym, 22 V	241
180. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 23 V	242
181. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 23 V	244
182. Hozjusz do Wilhelma Sirleto. Lidzbark, 24 V	245
183. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 24 V	246
184. Łukasz Łęcki do Hozjusza. Piotrków, 25 V	247
185. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 25 V	248
186. Hozjusz do Jana Polanco. Lidzbark, 25 V	250
187. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 25 V	251
188. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 26 V	252
189. Karol Boromeusz do Hozjusza. Rzym, 26 V	252
190. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 26 V	253
191. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Wrocław, 26 V	254
192. Jakub Tymmerman do Hozjusza. Olsztyn, 28 V	256

Nr	Str.
193. Marcin Eisengrein do Hozjusza. Ingolstadt, 30 V	257
194. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 31 V	260
195. Piotr Kamiński do Hozjusza i J. F. Commendone. Bledzew, 1 VI	261
196. Gabriel Paleotto do Hozjusza. Rzym, 1 VI	264
197. Teodoryk Kanizjusz do Hozjusza. Dylina, 3 VI	264
198. Krystyn Łoś do Hozjusza. Krzynowłoga, 3 VI	264
199. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 4 VI	265
200. Stanisław Żeliszewski do Hozjusza. Międzyzłęże, 4 VI	266
201. Hozjusz do Jakuba Uchańskiego. Braniewo, 5 VI	267
202. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Braniewo, 5 VI	269
203. Mikołaj Kos do Hozjusza. Piotrków, 5 VI	271
204. Jakub Tymmerman do Hozjusza. Olsztyn, 5 VI	272
205. Król Zygmunt August do Hozjusza. Piotrków, 5 VI	273
206. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Piotrków, 6 VI	273
207. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Piotrków, 6 VI	275
208. Rada miasta Gdańska do Hozjusza. Gdańsk, 6 VI	276
209. Jan Działyński do Hozjusza. Bratiano, 7 VI	276
210. Otto Truchsess do Hozjusza. Augsburg, 7 VI	277
211. Jan Polanco do Hozjusza. Rzym, 9 VI	277
212. Paweł Emil Giovannini do Hozjusza. Piotrków, 9 VI	278
213. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Wrocław, 9 VI	279
214. Jan Działyński do Hozjusza. Bratiano, 12 VI	280
215. Piotr Kostka do Hozjusza. Wiedeń, 12 VI	281
216. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 12 VI	283
217. Mikołaj Goudanus do Hozjusza. Louvain, 16 VI	284
218. Mikołaj Sanders do Hozjusza. Louvain, 16 VI	286
219. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 16 VI	287
220. Jan Grodecki do Hozjusza. Wiedeń, 17 VI	288
221. Benedykt Herbest do Hozjusza. Poznań, 17 VI	289
222. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Lidzbark, 18 VI	292
223. Stanisław Kłodziński do Hozjusza. Bolonia, 18 VI	293
224. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Warszawa, 18 VI	293
225. Jan Sierakowski do Hozjusza. Przedecz, 18 VI	294
226. Hozjusz do Marka Antoniego da Mula. Lidzbark, 20 VI	295
227. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 20 VI	301
228. Adam Konarski do J. F. Commendone i Hozjusza. Poznań, 20 VI	303
229. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, ok. 20 VI	308
230. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 21 VI	304
231. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 21 VI	307
232. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 21 VI	308
233. Jan Vetus do Hozjusza. Joinville, 22 VI	303
234. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 25 VI	309
235. Wawrzyniec Modliszewski do Hozjusza. Modliszewo, 25 VI	310
236. Krzysztof Kostka do Hozjusza. Malbork, 26 VI	312
237. Krzysztof a Finibus do Hozjusza. Louvain, 27 VI	312
238. Ulryk Hozjusz do kardynała Hozjusza. Kraków, 28 VI	314
239. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 28 VI	315
240. Franciszek Krasieński do Hozjusza. Wiedeń, 29 VI	316
241. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Neapol, 29 VI	316
242. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 30 VI	317
243. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 30 VI	318

Nr	Str.
244. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, — VI	319
245. Jakub Dziaduski do Hozjusza. Poznań, 1 VII	319
246. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 1 VII	320
247. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 5 VII	324
248. Franciszek Alciato do Hozjusza. Rzym, 7 VII	325
249. Mikołaj Działyński do Hozjusza. Rzym, 7 VII	325
250. Andrzej Krasiński do Hozjusza. Krasne, 9 VII	326
251. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 9 VII	327
252. Król Zygmunt August do Hozjusza. Knyszyn, 9 VII	327
253. Jakub Uchański do Hozjusza i J. F. Commendone. Łowicz, 9 VII	328
254. Jan Hatten do Hozjusza. Braniewo, 10 VII	329
255. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Knyszyn, 10 VII	329
256. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Knyszyn, 10 VII	330
257. Piotr Wolski do Hozjusza. Madryt, 11 VII	331
258. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 12 VII	333
259. Walenty Kuczborski do Hozjusza. Frombork, 13 VII	334
260. Józef Companus do Hozjusza. Rzym, 14 VII	335
261. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Warmia, 14 VII	337
262. Karol Visconti do Hozjusza. Rzym, 14 VII	338
263. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 15 VII	339
264. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 17 VII	340
265. Jan Krzysztof Tarnowski do Hozjusza. Tarnów, 17 VII	341
266. Samson Worein i Walenty Kuczborski do Hozjusza. Orneta, 18 VII	342
267. Samson Worein i Walenty Kuczborski do Hozjusza. Orneta, 19 VII	343
268. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 21 VII	345
269. Regina Wolff do Hozjusza. Gdańsk, 21 VII	345
270. Jerzy Albinus do Hozjusza. Kowno, 22 VII	346
271. Wojciech Kijewski do Hozjusza. Kraków, 22 VII	347
272. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Neapol, 22 VII	348
273. Bonawentura Tomasz do Hozjusza. Radom, 23 VII	349
274. Franciszek Krasiński do Hozjusza. Wiedeń, 23 VII	350
275. Rada miasta Ornety do Hozjusza. Orneta, 24 VII	350
276. Maciej Drzewicki do Hozjusza. Kraków, 25 VII	351
277. Ulryk Hozjusz do kardynała Hozjusza. Kraków, 25 VII	352
278. Jakub Uchański do Hozjusza i J. F. Commendone. Łowicz, 25 VII	353
279. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 26 VII	354
280. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 27 VII	354
281. Paweł Głogowski do Hozjusza. Płock, 28 VII	355
282. Mikołaj Kos do Hozjusza. Grodno, 30 VII	356
283. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 31 VII	357
284. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 31 VII	358
285. Samson Worein i Walenty Kuczborski do Hozjusza. Olsztyn, 31 VII	359
286. Fabian Loka do Hozjusza. Reszel, 31 VII	360
287. Jan Kostka do Hozjusza. Łaski, 1 VIII	361
288. Mikołaj Loka do Hozjusza. Oliwa, 3 VIII	362
289. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Grodno, 3 VIII	362
290. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Grodno, 3 VIII	365
291. Rada miasta Braniewa do Hozjusza. Braniewo, 3 VIII	366
292. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 4 VIII	367
293. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 5 VIII	369

Nr	Str.
294. Walenty Herbut do Hozjusza. Brzozowa, 5 VIII	370
295. Stanisław Grzepski do Hozjusza. Kraków, 6 VIII	372
296. Piotr Porębski do Hozjusza. Kraków, 6 VIII	373
297. Agnieszka Watt do Hozjusza. Kraków, 6 VIII	374
298. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 6 VIII	375
299. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Neuhausen, 7 VIII	376
300. Kacper Starker do Hozjusza. Kraków, 7 VIII	378
301. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 7 VIII	379
302. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 8 VIII	380
303. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 9 VIII	381
304. Hozjusz do Jana Polanco. Lidzbark, 9 VIII	382
305. Król Zygmunt August do Hozjusza. Grodno, 11 VIII	383
306. Jakub Uchański do J. F. Commendone i Hozjusza. Łowicz, 11 VIII	384
307. Kapituła krakowska do Hozjusza i J. F. Commendone. Kraków, 12 VIII	384
308. Jan i Krzysztof Kostka do Hozjusza. Montowy Wielkie, 12 VIII	385
309. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 14 VIII	386
310. Wojciech Przyjemski do Hozjusza. Czezewo, 14 VIII	387
311. Henryk Schornborch do Hozjusza. Lidzbark, 14 VIII	388
312. Stanisław Warszawicki do Hozjusza. Mniszew, 14 VIII	389
313. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 14 VIII	390
314. Melchior z Mościsk do Hozjusza. Gdańsk, ok. 15 VIII	391
315. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 17 VIII	393
316. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Grodno, 17 VIII	393
317. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Grodno, 17 VIII	394
318. Król Zygmunt August do Hozjusza. Grodno, 17 VIII	395
319. Erazm Fend do Hozjusza. Monachium, 18 VIII	396
320. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Neuhausen, 19 VIII	398
321. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 19 VIII	398
322. Piotr Barzi do Hozjusza. Grodno, 21 VIII	399
323. Benedykt Herbest do Hozjusza. Poznań, 22 VIII	399
324. Jakub Uchański do J. F. Commendone i Hozjusza. Łowicz, 22 VIII	400
325. Król Zygmunt August do Hozjusza. Grodno, 22 VIII	401
326. Anna Jagiellonka do Hozjusza. Warszawa, 23 VIII	401
327. Adam Konarski do Hozjusza. Ciążeń, 23 VIII	402
328. Jan Kostka do Hozjusza. Szaleniec, 23 VIII	403
329. Spytek Jordan do Hozjusza. Myślenice, 24 VIII	403
330. Hozjusz do Karola Boromeusza. Lidzbark, 18—25 VIII	405
331. Jan Działyński do Hozjusza. Bratian, 26 VIII	406
332. Piotr z Poznania do Hozjusza. Grodno, 27 VIII	407
333. Jakub Uchański do Hozjusza i J. F. Commendone. Łowicz, 28 VIII	407
334. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 29 VIII	408
335. Hozjusz do Jana Polanco. Lidzbark, 29 VIII	408
336. Hozjusz do Melchiora z Mościsk. Lidzbark, 29 VIII	409
337. Stanisław Żeliszawski do Hozjusza. Lubawa, 29 VIII	410
338. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Grodno, 31 VIII	411
339. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Grodno, 1 IX	414
340. Franciszek Russocki do Hozjusza. Rusocice, 1 IX	414
341. Król Zygmunt August do Hozjusza. Grodno, 1 IX	415
342. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 2 IX	416
343. Piotr Barzi do Hozjusza. Grodno, 2 IX	417
344. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Braniewo, 3 IX	418

Nr	Str.
345. Samson Worein do Hozjusza. Frombork, 4 IX	419
346. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 6 IX	420
347. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Ciechocin, 7 IX	421
348. Jakub Grzybowski do Hozjusza. Kraków, 7 IX	423
349. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 8 IX	424
350. Mikołaj Działyński do Hozjusza. Rzym, 8 IX	426
351. Jan Kostka do Hozjusza. Kościerzyna, 8 IX	427
352. Wojciech Miedziankowski do Hozjusza. Braniewo, 8 IX	427
353. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 9 IX	428
354. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 10 IX	429
355. Piotr Barzi do Hozjusza. Grodno, 10 IX	430
356. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Grodno, 11 IX	430
357. Król Zygmunt August do Hozjusza. Grodno, 12 IX	431
358. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Włocławek, 13 IX	431
359. Marcin Goślicki do Hozjusza. Płock, 13 IX	432
360. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 14 IX	433
361. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, 14 IX	436
362. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 15 IX	436
363. Mikołaj Sanders do Hozjusza. Louvain, 15 IX	439
364. Franciszek Borgiasz do Hozjusza. Rzym, 16 IX	440
365. Jan Polanco do Hozjusza. Rzym, 16 IX	441
366. Stanisław Warszewicki do Hozjusza. Dresno, 16 IX	442
367. Piotr Kanizjusz do Hozjusza. Rzym, 17 IX	443
368. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 18 IX	443
369. Jan Hessels do Hozjusza. Louvain, 18 IX	444
370. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 18 IX	444
371. Piotr Wolski do Hozjusza. Madryt, 18 IX	445
372. Piotr Kostka do Hozjusza. Wiedeń, 19 IX	447
373. Stanisław Szedziński do Hozjusza. Kraków, 21 IX	448
374. Król Zygmunt August do Hozjusza. Olkieniki, 21 IX	449
375. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Dobre Miasto, 22 IX	450
376. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Dobre Miasto, 23 IX	451
377. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Neapol, 23 IX	452
378. Rada miasta Gdańska do Hozjusza. Gdańsk, 23 IX	453
379. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 24 IX	454
380. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Ciążeń, 25 IX	455
381. Benedykt Herbst do Hozjusza. Poznań, 26 IX	457
382. Franciszek Borgiasz do Hozjusza. Rzym, 26 IX	458
383. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Poznań, 27 IX	458
384. Mikołaj Loka do Hozjusza. Oliwa, 27 IX	459
385. Jakub Uchański do Hozjusza. Lowicz, 27 IX	460
386. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 28 IX	461
387. Kapituła warmińska do Hozjusza. Frombork, 28 IX	463
388. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 28 IX	464
389. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 28 IX	466
390. Anna Kościelecka do Hozjusza. Gniewkowo, 28 IX	466
391. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 28 IX	467
392. Wojciech Sperling do Hozjusza. Gąsiorowo, 28 IX	468
393. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Toruń, 29 IX	471
394. Hozjusz do rady miasta Gdańska. Toruń, 29 IX	472
395. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 29 IX	472
396. Jan Leoman do Hozjusza. Braniewo, 30 IX	473

Nr	Str.
397. Stanisław Ławski do Hozjusza. Łomża, 30 IX	474
398. Piotr Oraczowski do Hozjusza. Wilno, 30 IX	475
399. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Toruń, 1 X	475
400. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Toruń, 1 X	476
401. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Poznań, 1 X	476
402. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Toruń, 2 X	477
403. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Poznań, 2 X	478
404. Ulryk Hozjusz do kardynała Hozjusza. Rubno, 2 X	479
405. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 2 X	480
406. Łukasz Łęcki do Hozjusza. Wilno, 3 X	480
407. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 3 X	481
408. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 3 X	482
409. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 3 X	483
410. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Toruń, 4 X	484
411. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 4 X	485
412. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Toruń, 5 X	485
413. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Toruń, 6 X	487
414. Hozjusz do Piotra Myszkowskiego. Toruń, 6 X	489
415. Piotr Porębski do Hozjusza. Kraków, 6 X	490
416. Grzegorz Warszawski do Hozjusza. Kraków, 6 X	491
417. Hozjusz do kapituły warmińskiej. Toruń, 4—7 X	492
418. Stanisław Grzepski do Hozjusza. Kraków, 7 X	492
419. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 7 X	494
420. Mikołaj Dąbrowski do Hozjusza. Kraków, 8 X	495
421. Andrzej Noskowski do Hozjusza. Pułtusk, 9 X	495
422. Piotr Wolski do Hozjusza. Madryt, 10 X	496
423. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Toruń, 12 X	498
424. Hozjusz, J. F. Commendone i J. Uchański do króla Zygmunta Augusta Łowicz, 12 X	499
425. Józef Copmanus do Hozjusza. Rzym, 12 X	500
426. Walenty Herburt do Hozjusza. Końskie, 13 X	501
427. Marcin Eisengrein do Hozjusza. Ingolstadt, 14 X	502
428. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 14 X	503
429. Król Zygmunt August do Hozjusza. Wilno, 14 X	504
430. Bonawentura Tomasz do Hozjusza. Radom, 19 X	505
431. Filip Padniewski do J. F. Commendone i Hozjusza. Kielce, 19 X	505
432. Piotr Przerębski do Hozjusza. Opoczno, 19 X	506
433. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, 20 X	507
434. Gabriel Grabowiecki do Hozjusza. Radom, 20 X	507
435. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 22 X	509
436. Hozjusz do papieża Piusa IV. Lidzbark, 22 X	510
437. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 22 X	511
438. Stanisław Szczawiński do Hozjusza. Szubsk, 22 X	512
439. Samson Worein do Hozjusza. Frombork, 22 X	513
440. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 23 X	514
441. Jan Maria de Caneparis do Hozjusza. Ciążeń, 24 X	515
442. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Ciążeń, 24 X	515
443. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 24 X	516
444. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 24 X	517
445. Jan Radogoski do Hozjusza. Malbork, 25 X	518
446. Jan Franciszek Lombardus do Hozjusza. Rzym, 28 X	519

Nr	Str.
447. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 29 X	519
448. Hozjusz do kapituły warmińskiej Lidzbark, 29 X	520
449. Jan Langhannigk do Hozjusza. Frombork, 29 X	521
450. Hozjusz do Jana von Kreytzen Lidzbark, 30 X	521
451. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 30 X	523
452. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 30 X	524
453. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 31 X	525
454. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 1 XI	526
455. Jan Radogoski do Hozjusza. Sztum, 1 XI	527
456. Błażej Winkler do Hozjusza. Poznań, 2 XI	528
457. Mikołaj Działyński do Hozjusza. Rzym, 3 XI	529
458. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 3 XI	529
459. Anna Kościelecka do Hozjusza. Gniewkowo, 3 XI	531
460. Jan Grodecki do Hozjusza. Wrocław, 5 XI	531
461. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 8 XI	532
462. Marek Antoni da Mula do Hozjusza. Rzym, 8 XI	533
463. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 8 XI	534
464. Erazm Działyński do Hozjusza. Rzym, 10 XI	537
465. Pius IV papież do Hozjusza. Rzym, 10 XI	537
466. Ulryk Hozjusz do kardynała Hozjusza. Braniewo, 11 XI	537
467. Kapituła wrocławska do Hozjusza. Wrocław, 12 XI	538
468. Jan Rożnowski do Hozjusza. Braniewo, 12 XI	539
469. Sebastian Mielecki do Hozjusza. Brześć, 13 XI	539
470. Rafał Śladkowski do Hozjusza. Śladkowo, 13 XI	540
471. Piotr Barzi do Hozjusza. Lwów, 14 XI	541
472. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 15 XI	542
473. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 16 XI	543
474. Hozjusz do Marcina Kromera. Lidzbark, 16 XI	544
475. Mikołaj Działyński do Hozjusza. Rzym, 17 XI	545
476. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Częstochowa, 18 XI	546
477. Jakub Tymmerman do Hozjusza. Frombork, 18 XI	546
478. X do Hozjusza. Kraków, 18 XI	547
479. Jerzy Albinus do Hozjusza. Kowno, 20 XI	548
480. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 20 XI	549
481. Andrzej Patrycy Nidecki do Hozjusza. Wilno, 20 XI	551
482. Jan de la Valette do Hozjusza. Malta, 20 XI	552
483. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 20 XI	554
484. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza. Frombork, 22 XI	555
485. Andrzej Dudycz do Hozjusza. Radom, 26 XI	556
486. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Krzepice, 26 XI	557
487. Piotr Myszkowski do Hozjusza. Wilno, 27 XI	558
488. Baltazar Hostounský do Hozjusza. Braniewo, 28 XI	559
489. Andrzej Sierpski z Gulezewa do Hozjusza. Płock, 28 XI	559
490. Krzysztof Strobel do Hozjusza. Braniewo, 28 XI	560
491. Stanisław Wolski do Hozjusza. Wilno, 28 XI	561
492. Jan Działyński do Hozjusza. Bratian, 29 XI	562
493. Stanisław Żeliszawski do Hozjusza. Lubawa, 29 XI	563
494. Jan Franciszek Commendone do Hozjusza. Wrocław, 30 XI	563
495. Stanisław Żeliszawski do Hozjusza. Lubawa, 1 XII	564
496. Łukasz Łęcki do Hozjusza. Wilno, 3 XII	565

Nr	Str.
497. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego. Lidzbark, 4 XII	566
498. Bonawentura Tomasz do Hozjusza. Radom, 6 XII	566
499. Jan Krzyżanowski do Hozjusza. Poznań, 6 XII	568
500. Hozjusz do Edmunda Auger. Lidzbark, 7 XII	570
501. Hozjusz do Piotra Kanizjusza. Lidzbark, 7 XII	571
502. Adam Konarski do Hozjusza. Poznań, 7 XII	573
503. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 7 XII	574
504. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 8 XII	575
505. Stanisław Warszawicki do Hozjusza. Poznań, 8 XII	575
506. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 10 XII	576
507. Albrecht książę pruski do Hozjusza. Królewiec, 10 XII	577
508. Jan Kostka do Hozjusza. Malbork, 11 XII	578
509. Stanisław Kłodziński do Hozjusza. Rzym, 15 XII	579
510. Król Zygmunt August do Hozjusza. Wilno, 15 XII	581
511. Hozjusz do króla Zygmunta Augusta. Lidzbark, 16 XII	581
512. Krzysztof Czema do Hozjusza. Ilawa, 16 XII	582
513. Hozjusz do Jana Polanco. Lidzbark, 17 XII	583
514. Krzysztof Kostka do Hozjusza. Golub, 16 XII	584
515. Jan Działyński do Hozjusza. Bratian, 18 XII	584
516. Piotr Wolski do Hozjusza. Madryt, 18 XII	585
517. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 19 XII	586
518. Florian Zebrzydowski do Hozjusza. Zebrzydowice, 19 XII	587
519. Hozjusz do Franciszka Borgiasza. Lidzbark, 20 XII	587
520. Hozjusz do Jana Polanco. Lidzbark, 20 XII	588
521. Franciszek Cannabale de Surrento do Hozjusza. Kraków, 20 XII	590
522. Piotr Wolski do Hozjusza. Madryt, 20 XII	590
523. Hozjusz do Alfonsa Salmerona. Lidzbark, 21 XII	591
524. Baltazar Hostounský do Hozjusza. Pultusk, 22 XII	593
527. Rada miasta Gdańska do Hozjusza. Gdańsk, 24 XII	593
528. Henryk Zibertus Dunghen do Hozjusza. Antwerpia, 24—27 XII	594
525. Paweł Watt do Hozjusza. Kraków, 22 XII	596
526. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 23 XII	596
529. Bonawentura Tomasz do Hozjusza. Radom, 27 XII	599
530. Hozjusz do Jana Brandes. Lidzbark, 28 XII	601
531. Jakub Uchański do Hozjusza. Łowicz, 28 XII	601
532. Hozjusz do Jana Franciszka Commendone. Lidzbark, 31 XII	602
533. Hozjusz i Walenty Kuczborski do Antoniego Marii Graziani. Lidzbark, 31 XII	602
534. Adam Konarski do Hozjusza. Buk, 31 XII	605
535. Stefan Mikan do Hozjusza. Poznań, 31 XII	607
536. Wawrzyniec von Wuetzen do Hozjusza. Lidzbark, 1565 (brak daty mie- sięcznej i dziennej)	608
537. Erazm Działyński do Hozjusza (wiersz). [Rzym, 1565]	609

Wykaz osób, do których pisał Hozjusz w 1565 r.

(Cyfry oznaczają numery listów)

- Albrecht książę pruski 161, 180, 258, 283, 309, 334, 375, 376, 413, 447, 453, 497
 Auger Edmund 500
 Borgiasz Franciszek 519
 Boromeusz Karol 83, 86, 96, 112, 122, 138, 139, 145, 330
 Brandes Jan 530
 Chojnacki Paweł 129
 Commendone Jan Franciszek 19, 29, 30, 31, 44, 174, 360, 393, 399, 400, 402, 410, 435, 473, 504, 526, 532
 Duchowieństwo polskie 130 (z Commendonem)
 Farnese Aleksander 87 (z Commendonem)
 Graziani Maria Antoni 533 (z W. Kuczberskim)
 Kanizjusz Piotr 501
 Kapituła warmińska 93, 417, 448
 Kreytzen Jan von 450
 Kromer Marcin 26, 34, 45, 97, 113, 123, 133, 147, 171, 185, 188, 362, 451, 461, 474
 Laynez Jakub 20
 Melchior z Mościsk 336
 Mula Marek Antoni da 32, 226
 Myszkowski Piotr 414
 Paleotto Gabriel 196
 Pius IV papież 436
 Polanco Jan 78, 106, 140, 186, 304, 335, 513, 520
 Rada miasta Gdańska, 1, 21, 38, 115, 222, 394
 Salmeron Alfons 523
 Sirleto Wilhelm 182
 Uchański Jakub 201
 Zygmunt August król 27, 49, 131 (z Commendonem), 187, 202, 293, 303, 346, 354, 412, 423, 424 (z J. F. Commendonem i J. Uchańskim), 511

Wykaz osób piszących do Hozjusza w 1565 r.

(Cyfry oznaczają numery listów)

- Albinus Jerzy 270, 479
 Albrecht książę pruski 194, 264, 299, 320, 342, 379, 386, 437, 463, 472, 507
 Alciato Franciszek 248
 Amazeusz Pompiliusz 28, 177
 Anna Jagiellonka królowa 326
 Barzi Piotr 134, 148, 156, 322, 343, 355, 471
 Bonawentura Tomasz 126, 273, 430, 498, 529
 Borgiasz Franciszek 364, 382
 Boromeusz Karol 36, 81, 142, 189
 Boszkowski Jan 40, 168
 Buoncompagni Hugo 127
 Caneparis Jan Maria de 441
 Cannabale Franciszek 521
 Commendone Jan Franciszek 22, 50, 61, 347, 358, 380, 383, 401, 403, 442, 476, 486, 494
 Copmanus Józef 260, 425
 Czema Krzysztof 512
 Dąbrowski Mikołaj 420
 Dąbrowski Stanisław 4
 Delfino Zachariasz 110
 Drzewicki Maciej 89 (z P. Porębskim), 276
 Dudyc Andrzej 485
 Dunghen Henryk Zibertus 528
 Dziaduski Jakub 245
 Działyński Erazm 98, 143, 244, 357, 361, 433, 464, 537
 Działyński Jan 128, 209, 214, 331, 492, 515
 Działyński Mikołaj 104, 249, 350, 457, 475
 Eisengrein Marcin 193, 427
 Fechner Benedykt 117
 Fend Erazm 319
 Finibus Krzysztof a 173, 237
 Fremy Klaudiusz 65
 Ganserovius Walenty 9
 Giovannini Paweł Emil 212
 Głogowski Paweł 281
 Gniazdowski Jan 23
 Goldwell Tomasz 74
 Gonzaga Wilhelm 76
 Goślicki Marcin 359
 Goudanus Mikołaj 217
 Grabowiecki Gabriel 434
 Grodecki Jan 5, 48, 111, 190, 220, 321, 368, 460
 Grosuptus Antonin 118
 Grzepski Stanisław 295, 418
 Grzybowski Jakub 348
 Harpf Filip 12
 Hatten Jan 254
 Herbest Benedykt 221, 323, 381
 Herbut Walenty 88, 294, 426
 Hessels Jan 369
 Hostounský Baltazar 55, 488, 524
 Hozjusz Agnieszka 178
 Hozjusz Ulryk syn Jana 24, 84, 238, 277, 466
 Hozjusz Ulryk syn Ulryka 404
 Jordan Spytek 329
 Kamiński Piotr 195
 Kanizjusz Piotr 33, 68, 155, 367
 Kanizjusz Teodoryk 197
 Kapituła krakowska 307

- Kapituła plocka 157
 Kapituła warmińska 75, 387
 Kapituła włocławska 467
 Kijewski Wojciech 271
 Klodziński Stanisław 71, 107, 153, 223, 509
 Knobelsdorf Eustachy 8, 47, 53, 162, 191, 213, 243, 261, 284, 344, 388, 484
 Konarski Adam 46, 227, 228 (i J. F. Commendonego), 230, 234, 242, 327, 389, 443, 502, 534
 Kos Mikołaj 60, 203, 282
 Kostka Jan syn Stanisława 175, 199, 229, 263, 287, 302, 308 (z K. Kostką), 315, 328, 351, 458, 508
 Kostka Jan syn Macieja 247
 Kostka Krzysztof 236, 308 (z J. Kostką), 514
 Kostka Piotr 215, 372
 Kostkova Jadwiga 163
 Kościelecka Anna 390, 459
 Kraft Bertold 41
 Krasiński Andrzej 250
 Krasiński Franciszek 240, 374
 Kromer Marcin 2, 14, 99, 119, 135, 141, 158
 Krzyżanowski Jan 499
 Kuczborski Walenty 259, 266 (z Samsonem Worein), 267 (z Samsonem Worein), 285 (z Samsonem Worein)
 Langhannigk Jan 449
 Latinius Latinus 100
 Leoman Jan 77, 101, 396
 Lindanus Teodor 102
 Loka Fabian 286
 Loka Mikołaj 288, 384
 Lombardus Jan Franciszek 39, 79, 91, 241, 272, 377, 446
 Ławski Stanisław 397
 Łęcki Łukasz 184, 406, 496
 Łoś Krystyn 198
 Maggio Wawrzyniec 37, 90
 Makowiecki Jan 176
 Maksymilian II cesarz 56, 145
 Melchior z Mościsk 314
 Miedziankowski Wojciech 352
 Mielecki Sebastian 469
 Milan Stefan 85, 103, 109, 124, 216, 231, 370, 391, 407, 444, 454, 503, 535
 Modliszewski Wawrzyniec 235
 Mula Marek Antoni da 82, 149, 169, 292, 349, 462
 Myszkowski Piotr 3, 15, 63, 150, 164, 183, 206, 224, 255, 289, 316, 338, 356, 395, 408, 409, 428, 480, 487
 Nidecki Andrzej Patrycy 17, 151, 165, 207, 256, 290, 317, 339, 481
 Noskowski Andrzej 421
 Oraczowski Piotr 13, 398
 Osorio Hieronim 62
 Padniewski Filip 431 (i do J. F. Commendonego)
 Paleotto Gabriel 196
 Piotr z Poznania 332
 Pius IV papież 66, 116, 179, 465
 Polanco Jan 52, 70, 211, 365
 Porębski Piotr 89 (z M. Drzewickim), 296, 415
 Prusinowski Wilhelm 94
 Przerębski Piotr 432
 Przyjemski Wojciech 310
 Rada miasta Braniewa 291
 Rada miasta Gdańska 73, 208, 378, 527
 Rada miasta Ornety 275
 Radogoski Jan 445, 455
 Rożnowski Jan 468
 Russocki Franciszek 152, 340
 Sanders Mikołaj 67, 218, 363
 Schornborch Henryk 311
 Serbelloni Jan Antoni 58
 Sforza Aleksander 105
 Sierakowski Jan 225
 Sierpski Andrzej 489
 Simonetta Ludwik 170
 Słomowski Stanisław 136
 Sperling Wojciech 392
 Starker Kacper 300
 Strobel Krzysztof 54, 72, 144, 490
 Szczański Stanisław 132, 438
 Szedziński Stanisław 373
 Śladkowski Rafał 470
 Tarnowski Jan Krzysztof 265
 Truchsess Otto 43, 80, 167, 210
 Tymmerman Jakub 192, 204, 477
 Uchański Jakub 6, 10, 25, 57, 59, 232, 246, 251, 253 (i J. F. Commendonego), 278 (i J. F. Commendonego), 279, 306 (i J. F. Commendonego), 324 (i J. F. Commendonego), 333 (i J. F. Commendonego), 385, 405, 411, 440, 506, 531
 Valette Jan de 482
 Vetus Jan 233
 Visconti Karol 262
 Warszawski Grzegorz 416
 Warszawicki Stanisław 69, 312, 366, 505
 Watt Agnieszka 51, 297
 Watt Paweł 92, 95, 108, 114, 120, 121, 137, 159, 219, 239, 268, 280, 298, 301, 313, 353, 419, 452, 483, 517, 525
 Winkler Błażej 125, 456
 Wolff Regina 269
 Wolski Piotr (Dunin) 257, 371, 422, 516, 522
 Wolski Stanisław 18, 491
 Worein Samson 11, 266 (z W. Kuczborskim), 267 (z W. Kuczborskim), 285 (z W. Kuczborskim), 345, 439
 Wuetzen Wawrzyniec von 536
 Zborowski Andrzej 154
 Zebrydowski Florian 172, 518
 Zygmunt August król 7, 16, 64, 160, 181, 205, 252, 305, 318, 325, 341, 357, 374, 429, 510
 Żeliszewski Stanisław 35, 42, 166, 200, 337, 493, 495
 X 478

Wykaz listów pod względem języka, publikowanych tu w regeście i uprzednio drukowanych

(Cyfry oznaczają numery listów)

Listy w języku hiszpańskim:

521

Listy w języku niemieckim:

1, 9, 21, 38, 41, 51, 73, 115, 161, 178, 180, 194, 208, 222, 247, 254, 258, 264, 269, 275, 283, 286, 291, 297, 299, 308, 309, 320, 334, 342, 375, 376, 378, 379, 386, 394, 404, 413, 437, 447, 450, 453, 463, 472, 497, 507, 512, 527, 530, 536. (W sumie 50 listów).

Listy w języku polskim:

23, 40, 60, 128, 132, 152, 134, 156, 163, 168, 172, 175, 184, 198, 199, 203, 209, 214, 225, 229, 236, 250, 263, 287, 302, 310, 315, 322, 326, 328, 331, 343, 351, 355, 390, 397, 406, 432, 438, 458, 459, 469, 470, 471, 492, 496, 508, 514, 515, 518. (W sumie 50 listów).

Listy w języku włoskim:

76, 127, 145.

Pozostałe listy w języku łacińskim:

Listy publikujemy tylko w regeście:

5, 6, 10, 25, 33, 35, 39, 43, 48, 66, 68, 81, 107, 111, 155, 170, 179, 190, 166, 211, 232, 240, 251, 253, 272, 278, 279, 306, 321, 324, 333, 367, 368, 374, 385, 405, 411, 424, 427, 440, 460, 465, 521, 531. (W sumie 44 listy.)

Listy uprzednio drukowane:

a) w całości, w języku oryginalnym — 5, 6, 10, 19, 20, 25, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 43, 44, 48, 49, 57, 59, 62, 66, 68, 78, 81, 87, 100, 106, 107, 111, 115, 140, 155, 170, 174, 179, 186, 190, 196, 211, 221, 226, 232, 246, 248, 251, 253, 278, 279, 295, 304, 306, 317, 321, 324, 326, 333, 335, 360, 364, 367, 368, 372, 374, 385, 393, 399, 400, 402, 405, 407, 410, 411, 418, 424, 427, 435, 436, 440, 460, 473, 501, 506, 509, 513, 518, 519, 520, 523, 526, 531, 532. (W sumie 90 listów);

b) w całości, w tłumaczeniu na język polski — 131, 330, 347;

c) we fragmentach — 72, 272, 462, 533;

d) tylko w regeście — 193, 376, 413, 504.

Razem wszystkich listów w jakikolwiek sposób publikowanych — 101.

WYKAZ SKRÓTÓW

1. SKRÓTY NAZW PISM SERYJNYCH, BIBLIOTEK I ARCHIWÓW

ABMK	— Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. Lublin 1958—
ADB	— Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. I—LV. Leipzig 1875—1910
ADWO	— Archiwum Diecezji Warmińskiej, Olsztyn
AGAD	— Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa
AK	— Ateneum Kapłańskie. Włocławek 1909—
APB	— Altpreussische Biographie herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung. Bd. I (Abegg-Malten) hrsg. Christian Krollmann Marburg/Lahn 1974; Bd. II (Maltitz-Z) hrsg. Christian Krollmann fortgesetzt Kurt Forstreuter und Fritz Gause Marburg/Lahn 1967. Bd. III: Ergänzungen zu Bd. I und II hrsg. Kurt Forstreuter und Fritz Gause Marburg/Lahn 1975. Osobistości warmińskie posiadające swoje biogramy w APB odnotował Werner Thimm: Altpreussische Biographie — Index biographicus Warmiensis. Unsere Ermländische Heimat 1968 nr 2 und 3.
ARSI	— Archivum Romanum Societatis Iesu, Roma
Arch. Vat.	— Archivum Secretum Vaticanum, Roma
Bibl. Czart.	— Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka im. Czartoryskich
Bibl. Jagiell.	— Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

- Bibl. PAN — Biblioteka Polskiej Akademii Nauk
 BOK — Biblioteka Ordynacji Krasieńskich. Warszawa 1869—
 CT — Collectanea Theologica. Lwów 1931—1939; Warszawa 1949—
 EFE — Elementa ad fontium editiones. Roma 1960—
 EK — Encyklopedia Katolicka pod redakcją Feliksa Gryglewicz, Romualda Łukaszyka i Zygmunta Sulowskiego. KUL T. I. (A i Ω — Baptyści) Lublin 1973; T. II (Bar-Centuriones) Lublin 1976
 Estr — Karol Estreicher: Bibliografia polska. T. I—XXXIV. Kraków 1872—1951
 HBA — Staatsarchiv Königsberg, Herzogliches Briefarchiv
 HE — Hosii Epistolae (zob. Bibliografia)
 HNP VI — Historia nauki polskiej. [Praca zbiorowa] pod redakcją B. Suchodolskiego. T. VI: Dokumentacja bio-bibliograficzna. Oprac. Leszek Hajdukiewicz. Wrocław 1974
 HO — Hosii opera (zob. Bibliografia)
 KMW — Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Olsztyn 1957—
 KT — Kwartalnik Teologiczny. Warszawa 1902—1909
 LThK — Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. I—X. Red. J. Höfer, K. Rahner. Freiburg 1957—1967
 MHSI — Monumenta Historiae Societatis Iesu. Madrid, Roma 1894—
 MHW — Monumenta Historiae Warmiensis. T. I—XIII. Mainz, Braunsberg 1860—1937
 MRPS — Matricularum Regni Poloniae summaria. T. IV/1 wyd. T. Wierzbowski; T. V/2 wyd. J. Płocha, A. Rybarski, I. Sułkowska pod red. J. Sawickiego. Warszawa 1961—
 NK — Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. Warszawa 1963—
 NP — Nasza Przeszłość. Kraków 1946—
 ORP — Odrodzenie i Reformacja w Polsce. Warszawa 1956—
 Ostpr. Fol. — Ostpreussische Folianten (dział Staatliches Archivlager, Göttingen)
 PDE — Pastoralblatt für die Diözese Ermland. Jg. 1—62. Braunsberg 1869—1930. W latach 1931—1945 ukazywał się pod nazwą: Kirchliches Amtsblatt für das Bistum Ermland
 PESz — Polska Encyklopedia Szlachecka. Warszawa 1935—1938. T. I—XII
 PG — Patrologia Graeca T. I—CLXI wyd. J.P. Migne. Paris 1857—1866
 PL — Patrologia Latina. T. I—CLXVII wyd. J.P. Migne Paris 1878—1890
 PP — Przegląd Powszechny. Kraków — Warszawa 1884—1953
 PSB — Polski Słownik Biograficzny. Warszawa 1935—
 PT — Przegląd Teologiczny. Lwów 1920—1930
 RO — Rocznik Olsztyński. Olsztyn 1958—
 RP — Reformacja w Polsce. Warszawa 1921—1953/55
 RTNT — Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Toruń 1878—
 SPM — Sacrum Poloniae Millenium. T. I—X. Roma 1954—1966
 SSt — Studia Staropolskie. Wrocław 1953—
 SW — Studia Warmińskie. Olsztyn 1964—
 WAP — Wojewódzkie Archiwum Państwowe
 WWD — Warmińskie Wiadomości Diecezjalne. Olsztyn 1945—
 WKL — Wielkie Księstwo Litewskie
 ZGAE — Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands Braunsberg, Osnabrück 1859—

2. SKRÓTY RZECZOWE

abp	— arcybiskup	poz.	— pozycja
Bd.	— Band	przyp.	— przypis
bp	— biskup	r	— recto
druk.	— drukowane	r.	— rok
fasc.	— fascykul	R.	— rocznik
Jg.	— Jahrgang	rkps	— rękopis
k.	— karta	skr.	— skreślone
kard.	— kardynał	tabl.	— tablica
kol.	— kolumna	ur.	— urodzony
l.	— liber	v	— verso
oryg.	— oryginal	zm.	— zmarł
por.	— porównaj	zob.	— zobacz
pow.	— powiat	//	— koniec strony

3. SKRÓTY NAZW TYTUŁÓW I GODNOŚCI

Ampl. V-ra	— Amplitudo Vestra
Cels. V-ra	— Celsitudo Vestra
D. V-ra	— Dominatio Vestra
D-nus	— Dominus
E. A.	— Eure (Ewre) Achtbarkeit
E. E. W.	— Eure Ehrbaren Weisheiten (Eure Ehrbare Weisheit)
E. F. D.	— Eure Fürstliche Durchlaucht
E. F. G.	— Euer Fürstlichen Gnaden
E. G.	— Euer Gnaden
E. H. D. F. G.	— Euer Hochwürdigen Durchlauchtigen Fürstlichen Gnaden
E. H. F. G.	— Euer Hochwürdigen Fürstlichen Gnaden
E. H. G.	— Euer Hochwürdigen Gnaden
E. L.	— Euer Liebden
F. D.	— Fürstliche Durchlaucht
I. E. W.	— Ihre Ehrbaren Weisheiten
I. G.	— Ihre Gnaden
I. L.	— Ihre Liebe
I. M.	— Ihre Majestät
Ill-ma et R-ma D. V-ra	— Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra
Ill-ma P. Tua (Vestra)	— Illustrissima Paternitas Tua (Vestra)
JM	— Jego Miłość (Mość)
Ko. Ma.	— Königliche Majestät
R-ma C. T.	— Reverendissima Celsitudo Tua
R-mus (R-ndus) D-nus	— Reverendissimus (Reverendus) Dominus
S. C. M-tas	— Sacra Caesarea Maiestas
S. D. N.	— Sanctissimus Dominus Noster
S. G.	— Seine Gnade
S. L.	— Seine Liebe
S. R. E.	— Sancta Romana Ecclesia
S. R. M-tas	— Sacra Regia Maiestas
S. Sua	— Sanctitas Sua
WKM	— Wasza Królewska Miłość (Mość)
WksM	— Wasza Księżęca Miłość (Mość)
WM	— Wasza Miłość (Mość)
WM mój MP	— Wasza Miłość (Mość) mój Miłościwy Pan
WPM	— Wasza Pańska Miłość (Mość)

DOKUMENTY

1
HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Lidzbark, 1 stycznia 1565

Otrzymał list rady miasta Gdańska w sprawie sejmiku pruskiego. Ze względu na niebezpieczeństwo zarazy i niedogodne warunki lokalowe w mieście przewidzianym przez króla na sejmik pruski (Radzyń), po skontaktowaniu się z biskupem chełmińskim i wojewodami ziem pruskich Hozjusz zdecydował zwołać sejmik do Łasina. Napisał już w tej sprawie do króla, prosząc też o usprawiedliwienie opóźnienia sejmiku.

ORYG. nie znany (zaginął ok. 1945 r.).

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 4503 fasc. 19d k. 8. Na marginesie uwierzytelnione kopii przez archiwariusza gdańskiego (1880 r.): *Die Uebereinstimmung der Abschrift mit dem Original Sch. CXXB.27.058, Bertling Archivar*. Kopia sporządzona starannie inną ręką. Oryginał posiadał adres: *Den erbare, wolweisen, achtbaren und namhaften herren burgermeistern und rathmannen der Koniglichen Stath Dantzick, unseren besondern guten freunden*. O ewentualnej pieczęci i adnotacjach brak informacji.

Unsern freuntlichen gruss neben wunschungk alles gutten und eines gluckseligen newen jares bevorn. Erbare, wolweise, achtbare und namhafte herren, besondere gutte freunde.

Wir haben dato dieses wiederumb E. E. W. gutachten und erwegen ob der angesetzten tagesart zeit und stelle weitueftigk vernomen¹. Und wiewoll wir hiebevorn zuförderst auff diese meinung gerichtet gewesen, das da wir in notwendig und aus dringenden ursachen eine zusammenkunft zu leisten genötiget wurden, solcher in sicheren und reinen orth gelegt und sowoll wir wie auch zugleich andere herren rethe und stende vor deroselben gefahr der peste behutet und beruiget sein möchten. Dieweil wir aber aus itzlicher herren (wie auch gleichergestalt aus E. E. W. jungstem schreiben) anzumercken gehabt mancherley beysorge und bedencken, so eben von der geschwinden anhengichen seuche wie auch anderer unbekuemigkeith erwachtet und zuförderst, das nicht alle herren in beliebunge dero stellen einbelligk stimen, wiewoll der herr culmische bischoff² und alle herren woywoden³ zusampt der pomerellischen woywodschaft verwaltern auf Lessen⁴ bewilligen und rathen, als haben wir zwar fur unsere persone bey uns nicht ermesen können, wie uns alleine geeignigen möchte, alle stende auff einen vielleicht ungelegenen orth durch unsere meinunge auffzunötigen, dahin sie sich nicht ohne manigfaltigen auszugk wie auch zugleich befahrung der verdecktigten personen, so aus begiften ortern kuemen, begeben wurden. Derowegen wir denn zu verhuttunge allerley unrichtigkeit fur rathsam geachtet,

¹ List rady miasta Gdańska do Hozjusza z 29 XII 1564 opublikowany — HE V s. 608—609.

² Stanisław Żeliszewski.

³ Wojewoda chełmiński Jan Działyński, malborski Achacy Czema i pomorski Fabian Czema.

⁴ Łasin, miasto królewskie w powiecie i województwie chełmińskim, należące do starostwa rogozińskiego. Zob. *Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego, 1565*, s. 139—141 i wg indeksu.

uns und andere herren itzo dero sorgfeligkeit, soviell immer muglich, zu entlehenen, und haben vor wenigk beygewichenen tagen derowegen an Ko. Ma. schriftlichen gelangen lassen und der herren vielfeltiges erwegen ob anstimmunge einer gewissen stelle und wie dennoch etzliche und mehrere teile auff Lessen beliebt, Irer Ma. zu verstehen geben, daneben gebeten, es wolte Ire Ko. Ma. diese itzige schwere und besorgliche geleufte dieser lande gnedigst behertzigen und derogleichen notwendigen verzugk der ernenneten tagefarth in gnaden auffnemen und erwegen sampt anderen herren, so wir lengicht Irer Ko. Ma. zu gemute gefuret haben, und da ja Ire Ma. wiederumb eine zusammenkunft auffzufordern bedacht, das alsdann dieselbe einen gelegenen orth und zeith darzu ernennen und mit eigenen mandaten alle stende dahin verschreiben und beruffen wolte, darnach sich aldann sowoll wir wie alle andere herren zugemehssen, welches wir E. E. W. in eile nicht haben wissen zu verhalten, die wir götlichem schutz thun entpfelen.

Datum Heilspergk, den 1. Januarii Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gots gnaden der Heiligen Römischen Kirchen des titels S. Paneratii priester cardinall, bischoff zu Ermelanth.

2

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Łowicz, 1 stycznia 1565

Rozważa różne kandydatury na starostwo generalne wielkopolskie. Wojewoda poznański ma możliwość ukrycia deklaracji królewskiej, wydanej na korzyść innowierców. Hozjusz i nuncjusz z ramienia Rzymu zostaną wykonawcami uchwały trydenckiej o beneficjach niezgodnych w Polsce. Rewizorzy królewscy wznawiają swe czynności w Prusach. Brak ryb i wina w Piotrkowie. Obawia się poselstwa do Hiszpanii. Groźba ze strony Moskwy i Tatarów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 57—60. Na odwrocie inną ręką adres: R-mo et Ill-mo D-no meo, D-no Cardinali Varmieni etc., ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime et Illustrissime Domine. Ad priores literas hoc addo, quod Palatinus Posnaniensis scribens ad Primatem, Lascum praefectum Marieburgensem¹ commendat, ut ad praefecturam Maioris Poloniae provehatur. Sui ipsius nullam facit mentionem². Nec posset is sane palatinatum cum praefectura retinere. Scribit idem habere se in potestate sua declarationem Regiam ab haereticis obtentam³. Posset ea suppressi. Admonui providendum esse, ne ex cancellaria eam denuo acquirant. Dabitur opera.

Executio suspensa non est Romae. Tibi et Nuntio munus id delegatur⁴. Revisores redeunt in Prussiam⁵. Ne Polonici quidem omnes adhuc

¹ Mikołaj Łaski, starosta malborski 14 VIII 1563—1569. P. Czaplowski: Senatorowie świeccy, s. 130. MRPS V-2 nr 9245.

² Andrzej Kościelecki (ok. 1522—1565), wojewoda poznański rodzony brat zmarłego 8 XII 1564 Janusza, wojewody sieradzkiego i starosty generalnego wielkopolskiego, gorliwy katolik podobnie jak tamten; był kandydatem na ważne stanowisko starosty generalnego po bracie. Nadzieje katolików z nim związane (m.in. i Hozjusza) zniweczyła przedwczesna śmierć Andrzeja 6 II 1565. PSB XIV 400—401 (Roman Żelowski).

³ Chodzi tu o deklarację królewską z 2 XI 1564 r. ograniczającą edykt parczewski przeciwko innowiercom (z 7 VIII 1564) do samych tylko antytrynitarzy. Wiele na ten temat znajdujemy w korespondencji Hozjusza z 1564 r. Zob. HE V według indeksu na s. 683.

⁴ Zob. nr 130.

⁵ Zob. HE V s. 504. Czynności rewizorów królewskich w Prusach Królewskich (Jana Radogoskiego, Stanisława Słupeckiego i Jana Lutomińskiego) przerwała zaraza jesienią 1564 r.

peregerunt munus suum. Quae res ne infecta reddat vel protrahat comitia, vereor. Si venis, salsamenta huc advehi cura. Magna est penuria piscium itemque vini, veteris praesertim. Ego vereor, ne rursus ad pacificandum mittar. Quid agam? Ad Hisp[anias] fortasse is, qui fuit destinatus⁶. Tametsi offendit. C[astellanus] Ravensis⁷ rediit Vienna. Referendarius iam est presbyter⁸. Devotus esse incipit. Vale.

Lovicia, Calendas Ianuarias [I I] 1565.

Cras hinc Petricoviam revertor. Moschus cum magnis copiis ac Tartarorum auxiliis Kioviam contendere dicitur.

Tibi addictissimus

M. Cromerus.

3

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 1 stycznia 1565

Przedstawił królowi zawarte w liście Hozjusza usprawiedliwienie, dlaczego nie odbył się sejmik pruski. Król przyjął je, niemniej pragnie, by ten trzykrotnie zapowiadany sejmik wreszcie został zwołany, bo niebezpieczeństwo zarazy przeminęło. Wielu jest skłonnych posądzić Hozjusza o opieszałość, bo on z racji zajmowanego stanowiska w Prusach Królewskich jest odpowiedzialny za sejmik pruski. Myszkowski przytacza fragment listu od kogoś z otoczenia kardynała do pewnego dworzanina królewskiego. Autor listu sugeruje, jakoby Hozjusz chciał dać królowi do zrozumienia, że podjąłby się poselstwa do Hiszpanii, gdyby otrzymał odpowiednio wysoką pensję. Myszkowski tego rodzaju pogłoski uważa za niesprawdzone, owszem niebezpieczne i mogące rzucić cień na niego jak i na Hozjusza, dlatego nie dopuścił do zreferowania ich królowi.

ORYG. I AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 1—6. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosio, divina miseratione tituli s. Pancratii S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmieni, D-no observandissimo*, ślad pieczęci, adnotacji brak. Brzeg kartki powyszczerbiany i miejscami nieco uszkodzony tekst na s. 2.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater ac Domine, Domine observandissime. Obsequiorum meorum commendationem. Exposui Regiae M-ti ex literis Ill-mae D. V-rae causas, quominus nunc etiam comitia terrarum illarum haberi possent. Quas quidem causas ita accepit Regia Ipsius M-tas, ut nihilominus velit tertium iam indicto a se et constituto die comitia haec celebrari, quem quidem ad diem existimat M-tas Illius omnem contagionis suspicionem prorsus sublaturum iri, quemadmodum ex literis M-tis Ipsius Ill-ma D. V-ra copiosius cognosceret¹. Quod autem me esse videt M-tas Illius studiosissimum Ill-mae D. V-rae, monitam illam per me esse voluit, ut pro officio suo et observantia erga M-tem Regiam, quam semper non obscure praese tulit, daret Ill-ma D. V-ra operam, ut haec comitia tandem celebrentur, utque exitum haberent tum voluntati M-tis Ipsius, tum rebus etiam ipsis communibus quam maxime accommodatum. Quicquid enim huius aliter evenerit, non defuturos invidos et malevolos, qui id Ill-mae D. V-rae propter summam ipsius in illis terris auctoritatem sint adscripturi. Qui nunc iam quoque nonnihil eiusmodi spargere incipiunt, quod facti istius invidiam ad Ill-mam D. V-ram possit detorquere. Iussi autem cubicularium hunc recta ad Ill-mam D. V-ram cum literis proficisci, ut de voluntate Regiae M-tis ante alios certior esse possit. Commendo obsequium meum Ill-mae D. V-rae, illique ineuntem hunc annum faustum ac felicem esse cupio.

⁶ Por. HE V s. 680 według hasła „Hozjusza niedoszło poselstwo do Hiszpanii”.

⁷ Stanisław Wolski. Zob. HE V s. 527.

⁸ Stanisław Karnkowski (1520—1603), od 1567 bp kujawski, od 1582 abp gnieźnieński. PSB XII 77—82 (Halina Kowalska).

¹ Zob. nr 7.

Datum Petricoviae, die prima mensis Ianuarii Anno Domini MDLXXV.
 a—Caetera latere nolim R-mam P. V-ram scripsisse quendam ex familiaribus Ill-mae P. V-rae ad amicum suum quendam hic in aula Regiae M-tis versantem in haec verba: „Intellexi (inquit) M-tem Regiam peti[ss]e // ab Ill-mo D-no Cardinale, ut legationem Hispanicam suscipiat², porro P. Suam se excusasse et imbecillitate valetudinis et magnitudine sumptus, quem ipsa ferre non possit, cognovi au[tem] (inquit) ex intimo Suae P. secretario, si M-tas Regia urgere volue[rit] et praebebit sumptum^b et viaticu[m] pro dignitate Suae P., quod P. Ei[us] non gravatim hoc munus^c sit subitura, nunc autem modeste se M-ti Eius excusare, ne videatur ultro id affectasse; quare (inquit) referet haec D. V-ra M-ti Eius ser[io]que edoceat hac esse mente Ill-mum D-num Cardinalem”. Haec et alia nonnulla in hanc sententiam^d scripta cum mihi venirent so[rte] fortuna in manus, nam is, ad quem scripta erant, petiit a me consilium, num ea referre debet M-ti Regiae, // ego admonui, ut omnino de ea re ne verbum quidem faceret cum M-te Regia, siquidem M-tas Eius satis perspectum habet animum Ill-mi D-ni Cardinalis erga se, et fortasse iste vehementer decipitur, qui haec scripsit^e contra mentem R-mi et Ill-mi D-ni Cardinalis. Itaque promisit iste nihil de ea re loquuturum se esse cum M-te Regia. Ego tamen pro fide et observantia mea erga Ill-mam P. V-ram volui de ea re eam admonere, ut ne temere^f de iis rebus quisquam Ill-mae P. V-rae sententiam interpretari possit. Scit enim Ill-ma P. V-ra, quid hoc intersit et ad dignitatem illius et ad meam etiam existimationem, si ego M-ti Regiae ex sententia literarum Ill-mae P. V-rae alia refero, contra autem ab aliis alia referantur.

Ill-mae P. V-rae obsequentissimus servitor

P. Miskovski.

- a Do końca listu pismo własnoręczne
 b Skr. pro
 c Skr. fit
 d Skr. cum
 e Skr. secus quam
 f Skr. ea qu

4

STANISŁAW DĄBROWSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 2 stycznia 1565

Wspólnie z Marcinem Kromerem został wydelegowany przez kapitułę krakowską na synod prowincjonalny, ale dopiero na miejscu w Łowiczu prymas zakomunikował mu, że synod został odłożony. Spotkał tutaj nuncjusza Commendone, który wyraził życzenie, by Hozjusz przyjechał na sejm do Piotrkowa, jako że w sprawach religijnych kardynał ma największy wpływ na króla. Obecnie najważniejszą rzeczą jest, by wakujące po śmierci wzorowego katolika Janusza Kościeleckiego starostwo generalne wielkopolskie otrzymał również katolik, ku czemu skłania się król, ale czasem słabnie w wierze i cały dwór z nim. Część wojsk moskiewskich skierowała się na Kijów, a część do Inflant, zagrażają Wilnu.

AUTOGRAF: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 42. Na odwrocie adres inną ręką: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanisłao Dei gratia S. R. E. Cardinali Warmiensi, D-no colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Reddita 9 Ianuarii 1565 Helsingergl, ręką Kuczborskiego: Responsum eodem.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine et patrone clementissime. Salutem plurimam et novi huius anni ingressum felicem et auspiciatum D. V-rae Ill-mae ex animo precor. Cum nuper ad synodum provincialem Piotrkoviensem simul cum R-ndo D-no doctore Cromero

² Podjęcie misji poselskiej do Hiszpanii celem prowadzenia starań o tzw. sumy neapolitańskie, czyli spadek po królowej Bonie, król oficjalnie zaproponował Hozjuszowi 14 IX 1564; dokument ten opublikowany HE V s. 446—447; zobacz także według indeksu na s. 680.

a Venerabili Capitulo Cracoviensi ablegatus essem¹, venissemque ad R-mum D-num Archiepiscopum Lovicium ignarus plane de hoc, quod synodus ipsa in aliud reiecta esset tempus, offendi hic Lovicii R-mum D-num Nunctium Apostolicum, qui^a contulit amice mecum et candide multa de D. V-ra Ill-ma, et inter caetera optaret vehementer, ut video, D. V-ram Ill-mam comitiis Regni instantibus interesse, arbitramur enim omnes nos res nostras iam plane lapsas facile posse in integrum, ut dici solet^b, restitui, cum non ignoramus M-tem Regiam ita D. V-ram Ill-mam revereri et venerari, quod in illius gratiam nihil est quod non faceret, maxime quae essent ex usu religionis catholicae et ordinis nostri.

Ecce sublato e vivis D-no olim Palatino Syrdiensi et Capitaneo Generali Maioris Poloniae², viro plus quam duo vel tres episcopi praesentis nostri aevi catholico, metuimus vehementer, ne in eius locum surrogetur haereticus, quandoquidem multum refert nostra et ordini nostro illic habere capitaneum generalem catholicum. Et Rex recipit quoque se non nisi in officio suo catholicum ad hoc officium daturum, sed quis sit apud Regem catholicus iste, nescimus. Ita sunt hic confusa omnia, ut etiam Regem ipsum non satis intelligere possumus quarum sit partium; iam enim rarius (ut fama est, et ut caetera omittam) sacrum audire dicitur praeter consuetudinem maiorum suorum, et officiales quoque ipsi regii, etiam ecclesiastici, quod quidem vehementer dolendum est, deseruerunt Dominum Deum, propter quod et Deus nos deseruit, ut ad praesens experimur, cum nusquam in actionibus nostris prosperamur et foris in bello et domi iusta vindicta Dei. Apud nos // nihil est novi, praeter id quod Moscorum Dux Magnus accep[tis] aliquot arcibus dicitur sese convertisse valido cum exercitu versus Kyoviam et alium exercitum in Livoniam direxit. Quid sequetur videbimus, sed plerique metuunt, ne interim Vilniam adoriatur. Quod reliquum est commendo me et servitia mea in gratiam D. V-rae R-mae.

Lovicii, 2 mensis Ianuarii 1565. Eiusdem D. V-rae R-mae servitor
Stanislaus Dambrowski Archidiaconus Gnesnensis.

^a Nadpisano
^b Skr. *posse*

5

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 2 stycznia 1565

Jako jedyny delegat diecezji wrocławskiej Grodecki¹ przyjechał na synod prowincjonalny² do Piotrkowa i dopiero na miejscu dowiedział się, że synod został od-

¹ Stanisław Dąbrowski (1502—1575), archidiakon gnieźnieński i kanonik krakowski (PSB V 20—21, ks. Józef Nowacki), przebywał przeważnie w Krakowie, korespondował z Hozjuszem (zob. HE V s. 311—312) i był pod jego wpływem. Jego i Marcina Kromera kapituła krakowska delegowała na synod prowincjonalny do Piotrkowa,znaczony przez prymasa na 17 XII 1564 i drugi raz na 14 X 1565, który w obu przypadkach nie doszedł do skutku. Zob. list kapituły do Uchańskiego, Kraków 3 X 1565, opubl. T. Wierzbowski: *Jakub Uchański*, s. 746—747; oraz *Archiwum Kapituły Krakowskiej* (na Wawelu), rkps *Acta Actorum*, t. 6 (1564—1577) k. 46v: 1 X 1565 — *Nuntii ad synodum Marcin Kromer i Stanisław Dąbrowski*.

² Janusz Kościelecki.

¹ Jan Grodecki (1525—1574) młodość spędził na dworze Hozjusza i był razem z kardynałem w Trydencie (zaliczany do grona *familiars*), 10 IV 1562 kanonik warmiński, w 1563 kanonik wrocławski, dziekan glogowski; po śmierci bpa olomunieckiego Wilhelma Prusinowskiego został 21 VII 1572 wybrany na jego następcę. Należał do czołowych działaczy kontrreformacyjnych. PSB VIII 607—609 (Józef Macurek). Zob. też HE V według indeksu.

² Diecezja wrocławska aż do r. 1821 należała do metropolii gnieźnieńskiej i była zobowiązana do udziału w synodzie prowincjonalnym.

łożony. Miał nadzieję spotkać tutaj Hozjusza i nuncjusza, bowiem prymas w zaproszeniu na synod deklarował, jak wysoce ceni sobie autorytet Hozjusza, z którym konsultuje wszystkie sprawy związane z synodem. Zawiedziony i zmęczony bezcelową podróżą powrócił do Wrocławia i tutaj zastał adresowanego do siebie, ale do Piotrkowa, list Hozjusza. Biskup wrocławski² i kapituła są rozczarowani fiaskiem synodu, bo dużo sobie po nim obiecywali, ponadto biskup jest urażony, że nie został należycie wezwany na synod ani też powiadomiony o jego odłożeniu, mimo to gotów jest jeszcze wysłać swego delegata, jeśli synod ponownie zostanie prawnie zwołany. Zdaniem Grodeckiego tylko obecność Hozjusza może uratować synod i odsunąć niebezpieczeństwo przekształcenia go w sobór narodowy.

Przedstawia dość smutny stan religijny diecezji wrocławskiej. Zezwolenie na kielich wiernym ogłoszone w Rzeszy jest chaotycznie wprowadzane w życie diecezji i przynosi katolikom niemały despekt. Rada miasta Jaworzno skorzystała ze zmiany cesarza i zmieniła religię, usunęła księży katolickich a zatrudniła pastora nazwiskiem Curcer⁴; katolicy znoszą tu przesładowania. W Głogowie nowinkarze, którzy mieli swoją placówkę na przedmieściu, opanowali w samym mieście klasztor. Ich pastor Picus⁵ wskutek oskarżeń biskupa wrocławskiego i kapituły głogowskiej został wprawdzie pozwany przed trybunał cesarski, ale zdołał się oczyścić z zarzutu herezji, bo jest wyznania augsburskiego rzekomo zaaprobowanego w Rzeszy i wyraźnie nie potępionego przez Sobór Trydencki.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 38 k. 34—35, jęz. lac. Na odwrocie adres *R-mo et III-mo in Christo patri et D-no, D-no Stanislaw miseratone dnois S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmiensi, D-no meo clementissimo, fład pleczęj, adnotacja: Redditae XI Februarii 1565 Bratiani*, ręką Kuczborskiego: *responsum 27, Petricoviae*.

DRUK.: F. Hipler: Johannes Grodziecki, s. 17—19, z oryginału jw.

6

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 2 stycznia 1565

Nie może pośredniczyć u króla w usprawiedliwieniu nieobecności Hozjusza na zbliżającym się sejmie koronnym. Przytacza następujące argumenty: 1) król pod wpływem wybitnego autorytetu kardynała przedź zgodził się na postulaty kleru polskiego i poskromi innowierców, 2) biskupi polscy zdopingowani obecnością i przykładem Hozjusza nabiorą zapału do gorliwego wypełniania swoich obowiązków, 3) przeciwnicy podupadną na duchu, 4) obawia się, by za absencją na sejmie innych senatorów pruskich nie obwiniano go, jeśli dopomoże usprawiedliwić absencję Hozjusza, 5) innowiercy widząc biskupów rozproszonych staną się bardziej zwarci i zachwale będą rozgłaszać, że biskupi polscy są ze sobą skłóceni. Biorąc to wszystko pod uwagę w imieniu własnym, innych biskupów i pralatów usilnie prosi Hozjusza o przyjazd na sejm, by nie stwarzać pozoru, iż przedkłada osobiste sprawy nad dobro publiczne. Trudności, o których pisał Hozjusz, zdaniem prymasa nie istnieją; zaraz na skutek mrozów wygasa, droga jest dobra, o kwatery i utrzymanie w Piotrkowie zatroszczy się sam prymas, oferuje nawet swoje mieszkanie, albo swego brata Arnulfa wojewody płockiego. Jeśli Hozjusz nie będzie mógł być na sejmie i synodzie, to zdaniem prymasa dla sprawy będzie korzystniejsze, jeżeli weźmie udział raczej w sejmie, bo na synodzie będzie nuncjusz i Hozjusz może przez niego przekazać swoją opinię na rozważane problemy, lub też złożyć ją na piśmie. Synod zbierze się prawdopodobnie pod koniec sejmku. Hozjusz nie powinien brać za złe, że od niego bardziej niż od innych senatorów pruskich wymaga się uczestnictwa w sejmie, jest bowiem nie tylko zwykłym senatorem, ale ponadto biskupem i kardynałem, był legatem papieskim na Sobór Trydencki, dlatego teraz, gdy na sejmie może być mowa o wprowadzeniu w życie uchwał trydenckich w Polsce, Hozjusza nie powinno tam zabraknąć. Przez udział w sejmie przysłuży się ogólnemu dobru całych Prus Królewskich. W senacie będzie miał zapewnione miejsce, jakie statutami państwowymi jest zawarowane nosicielom godności kardynalskiej. Również Commendone, Kromer i Stanisław Dąbrowski są zdania, że kardynał powinien przyjechać na sejm. Prosi o jak najszybsze powiadomienie o przyjeździe, by mógł na czas przygotować wszystko, co potrzebne.

² Kacper z Łagowa, bp wrocławski (1562—1574).

⁴ Bliżej nie znany predykanct luterański.

⁵ Joachim Specht (łaciński wyraz *picus* oznacza to samo co niemiecki *Specht*, po polsku *dzięcioł*). O działalności tego predykanta luterańskiego w Głogowie informował Hozjusza Grodecki w liście z 20 IX 1564. Zob. HE V s. 461.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 381—386, jęz. łac. Na odwrocie adres: *R-mo et III-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislao Hosio, divina miseratione Cardinali Warmiensi, D-no, fratri et amico charissimo et observandissimo*, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 9 Ianuarii 1565 Hellspergi*, ręką Kuczborskiego: *responsum eodem*.

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchanciana*, III s. 80—83, z oryginału jw.; zakradł się tutaj błąd drukarski, bowiem odnotowano kodeks 463, podczas gdy powinien być 403, ponadto na s. 80 wiersz 10 od dołu jest *omnibus* powinno być *hominibus*, na s. 82 wiersz 7 od dołu jest *fuert* powinno być *fuit*.

7

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 2 stycznia 1565

Poleca zebrać sejmik pruski do Golubia na dzień 5 lutego. W przypadku niebezpieczeństwa zarazy pozwala na zmianę terminu i miejsca sejmiku.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1619 s. 215—218. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri, D-no Stanislao Hosio divina miseratione tituli s. Pancratii S. R. E. Cardinali et Episcopo Warmiensi sincere nobis dilecto*, ślad dużej pieczęci królewskiej, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae X Ianuarii 1565, responsum XII*.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae etc., dominus et haeres. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Indiximus iterum comitia terrarum nostrarum Prussiae in civitate Golubensi ad diem quintam Februarii¹. Iccirco S[inceritas] V-ra operam dabit, ut comitia haec nobis ex Reipublicae necessitate habeantur. Quod si vero ob pestilentis contagii metum eo tempore in hoc ipso loco haberi posse commode non viderentur, S. V-rae hisce literis nostris potestatem damus transferendorum eorum comitiorum in alium locum, et si necessitas urgeret, in aliud etiam tempus; omnino autem S. V-ra curabit, ne in longum nobis tempus ob imminentes gravissimas Reipublicae necessitates extrahantur, aliter vero pro gratia nostra ne fecerit.

Datum Petricovii, II die mensis Ianuarii Anno Domini MDLXV. Regni nostri XXXVI.

^a-Sigismundus Augustus Rex subscripsit^a.

^{a-a} Własnoręcznie

8

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 3 stycznia 1565

Referuje, jak w dniu 1 stycznia przeprowadził w Braniewie dochodzenie przeciwko złej gospodarce tamtejszego starosty biskupiego, Walentego Ganseroviusa. Pod nieobecność ekonomy biskupstwa Jana Leomana uczynił to przy świadku, wikariuszu Pawle. Badanie przeprowadził według kwestionariusza nadesłanego przez biskupa, punkt po punkcie. I tak inkwirował powody zmniejszonych dochodów z młyna i niskich plonów, ilość ziarna skonsumowanego przez ludzi zatrudnionych w folwarku oraz rozprowadzenie reszty płodów rolnych, masła, sera, kulturę gleby i stan zasiewów w folwarku Różaniec, stan stadniny, głównie koni, koszty położone na rzecz biskupa i przebywającego chwilowo margrabiego. Knobelsdorf domagał się rachunków, przepytował świadków. Stwierdził duże zaniedbanie nie tylko w rachunkowości, ale też i w samej gospodarce. Ganserovius usprawiedliwiał się chorobą głowy.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 7—10. Na odwrocie adres: *III-mo et R-mo D-no, D-no Cardinali Warmiensi, D-no meo clementissimo*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 5 Ianuarii 1565 Hellspergi, responsum 7*.

¹ List króla do Hozjusza z 31 XII 1564; opublikowany w HE V s. 613.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Ipsis Calendis Ianuariis [1 I] cum intelligerem me¹ frustra operiri adventum D-ni Oeconomi², accessi ad examinationem eorum articulorum, quos mihi mittere dignata est Ill-ma Cels. V-ra, reddidique literas Ill-mae Cels. V-rae Ganserovio³ praesente Paulo sacellano⁴, quem unicum et solum testem mihi adhibui in hoc negotio, ne quis postea esset negandi locus. Lectis literis⁵ progressus sum ad examen et ordine de singulis articulis diligenter interrogavi. Ad primum, qui est de imminutis proventibus molendini, allegavit eam causam, quod plaerique vitent molendinum illud contagii nomine et ideo non posse sperare neque hoc ipso anno praesenti eos proventus, quos antea praestitit; concordat cum hoc responso etiam testimonium molitoris, qui dicit nunc in multis diebus in molendino non^a fuisse vel unum modium siliginis. Ad secundum — quod in allodio una siliginis^a lasta seminata non fructificaverit amplius quam duas et dimidiam, et illud ipsum omne absumptum in allodio; retulit causam in anni sterilitatem et dixit hoc allodium frequenter pati talem defectum, sicut etiam hoc anno non multum fore hordei; quod vero totum hoc absumptum, inde probari posse, quod singulis hebdomadibus allodianus accipiat tres modios in necessarios sumptus. Negavi hoc posse absumere eam familiam, quae in allodio est. Respondit ipsos emere pisces et alia necessaria pro pane. Allodianus vero de hoc articulo rogatus negavit sibi datam esse annonam in singulas septimanas, sed frequenter ipsum cum tribus modiis contentum fuisse per duas integras hebdomadas et tum potissimum, cum illi lacuna vicina allodio suppeditaverit pisces, alias ipsum burgrabium neque prospicere ipsis vel de carnibus vel de piscibus^b in pane quaerendam esse omnem alimoniam a vicinis Passeriensibus⁶. Quod vero tres lastae havenae non nisi quattuor et dimidiam protulerint, negat utrumque allodianus et dixit in faciem saltem seminatam duas cum dimidia et illas protulisse copiosum fructum, verum non adnotasse ipsum, hoc tantum sibi constare, quod plus fuerit quam hoc quod annotatum est. Idem etiam dicit de hordeo: seminatam non esse lastam et modios XII sed simpliciter lasta 1¹/₂, et eas protulisse segetem copiosissimam, nam praeter sementem repraesentasse ipsum in^c arcem bur-

¹ Eustachy Knobelsdorf (1519—1571), kustosz kapituły warmińskiej i kanonik, następnie dziekan kapituły wrocławskiej. Zob. HE V s. 340 i wg indeksu. W końcu 1564 r. został mianowany przez Hozjusza tymczasowym proboszczem w Braniewie i otrzymał polecenie nadzorowania starosty braniewskiego Walentego Ganseroviusa, oskarżonego o nadużycia gospodarcze. Nowe zajęcia wymagały od Knobelsdorfa zamieszkania w Braniewie. Kapituła warmińska jego absencję przy katedrze we Fromborku uznała za nieusprawiedliwioną i pozbawiła go części dochodów z kanonii, tzw. dystrybucji chórowych, należnych tylko kanonikom rezydującym. Knobelsdorf poczuł się skrzywdzony, ponadto między nim a kilkoma członkami kapituły (głównie dziekanem Eggerdem Kempen) doszło do konfliktu w sprawie opcji allodiów kanonickich i podziału zboża (zob. ADWO, Acta Capituli 1a k. 69v—70 — fragment o nagłówku: *Protestatio D-ni Custodis*, 2V 1565). Wytoczył przed biskupem proces swoim adwersarzom. Zmęczony i zniechęcony ciągłymi utarczkami z kapitułą w drugiej połowie 1565 r. przeniósł się na stałe do Wrocławia (choć jeszcze w ciągu swego życia kilkakrotnie przyjeżdżał na Warmię, bo zatrzymał kanonię fromborską i ponadto w Lidzbarku posiadał bliską rodzinę), gdzie od biskupa Kacpra z Łagowa otrzymał dziekanację w kapitule katedralnej wrocławskiej.

² Jan Leoman, kanonik warmiński. Zob. nr 77 przyp. 1.

³ Walenty Ganserovius. Zob. nr 9.

⁴ Był to chyba wikariusz par. św. Katarzyny w Braniewie, Paweł Moller.

⁵ Chodzi tu o jakiś list Hozjusza do Knobelsdorfa, obecnie nie znany.

⁶ Pasłęka (niem. Passarien), wieś u ujścia rzeki, o tej samej nazwie, do Zalewu Wiślanego. Część wsi po lewej stronie rzeki należała do biskupstwa warmińskiego, zaś po prawej — do Prus Książęcych.

grabio lastas decem cum dimidia, et burgrabium saltem retulisse lastas novem in rationem et modios XII. Et haec idem omnia dixit in faciem assentiente burgrabio et errore allegante.

In Rosgarte⁷ vero post arcem quantum sit seminatum neuter meminit, sed hoc dicit // allodianus, quod maxima diligentia cultus sit ager iste, stercoratus et in annos singulos valde bene praeparatus, et quod plerunque ad minus duas integras hebdomadas ipse magister allodii cum quattuor equis et uno aratro coluerit eum agrum tempore commodissimo posthabito allodio, quod tamen (dixit) non fecissem, nisi credidissem hordeum illud in usum Ill-mi Domini mei⁸ proventurum. Singulis annis ex eo agro multum accepit hordei, anno vero proxime praeterito accepit lastas II modios XIIX. Una lasta vendita est cuidam civi Ioanni Schuknecht⁹, altera cum modiis XIIX cuidam viduae Brotmansche¹⁰. Et ego quidem iam olim, cum hoc intellexissem, postulavi ab ipso, ut illam pecuniam comportaret in rationem, quod etiam indicavi Oeconomo, ne negligeret, sed nunc tandem^d intellexi, quid actum sit, et^d illum circumvenire noluisse Ill-mam Cels. V-ram, ut ita impetrata parte dimidia reliquam etiam occultaret. Ex hac ratione allodiani tenebatur burgrabius Ill-mae Cels. V-rae ex solo hordeo adhuc pro lastis tribus modiis XXVIII, quos hoc anno vel perperam tulit in rationem, vel omnino ascribere neglexit.

De butyro dixit in faciem burgrabio mater allodii, quod illi non solum duo illa quartalia^e dederit, quae mittenda erant in Heilsbergk, sed sex integra et dimidiam etiam tinnam, quae tamen nondum erat usque ad summum repleta; sic ut ipsa dederit duas pene tinnas integras praeter bolos duos magnos, quos singulis hebdomadibus in arcem ferre coacta est. Et ne esset locus negandi, dixit duo adhuc quartalia et tinnam dimidiam esse in cubiculo burgrabii, de quo interrogatus respondit ita se rem habere. Praeterea caseolorum sexagenas XXX et dimidiam dedisse. De iumentis abactis negabat burgrabius, sed allodianus dixit illi in faciem datum esse equum unum spadicem bonum patri ipsius, alterum valladium valde bonum commutatum pro vili et inutili gradario, tertium iuvenem equum iunctum esse curru arcuato, quem miserat burgrabius patri cum aliis rebus et eum defecisse in via, et ita equum iuvenem^f et bonum mortuum esse.

De aliis articulis, utpote de sumptibus Ill-mae Cels. V-rae, similiter etiam de sumptibus marchionis¹¹ nihil aliud respondere potuit quam: „Ita est in regist[r]o”. Et cum hominem urgerem, coepit plorare et culpam transferre in capitis debilitatem, quod non posset singula recordari. Et quaeso, ut etiam potius hos errores imputet Ill-ma Cels. V-ra illius debilitati, quam ut infametur, praesertim cum ego iam ea fide inquisitionem fecerim, ne // aliqua infamia subsequeretur. Ea quidem ordine digessissem in articulos, sed cum ignorem quando Oeconomus huc venturus sit, nolui mutinare, ut cum ipso Ill-ma Cels. V-ra conferre posset,

⁷ Różaniec, wieś w komornictwie braniewskim.

⁸ Tj. biskupa warmińskiego.

⁹ Bliżej nie znany mieszczanin braniewski.

¹⁰ Jakaś wdowa po Protmannie. Rodzina Protmannów była dość liczna w Braniewie i raczej zamożna. Z niej pochodzi znana założycielka wybitnie warmińskiego zakonu katarzynek, Regina Protmann. Zob. Jan O b l a k: Regina Protmann (1552—1613), założycielka zgromadzenia Sióstr Katarzynek na Warmii, Sługa Boża. Bibliografię oprac. Romuald G u s t a w. W: Hagiografia Polska. T. II. Poznań—Warszawa—Lublin 1972 (Praca zbiorowa pod red. o. Romualda Gustawa) s. 251—257.

¹¹ Zob. HE V s. 603—605. Por. nr 101 przyp. 7.

quam quidem Deo optimo maximo commendo, atque ita quidem, ut die ac nocte pro Ill-ma Cels. V-ra orare non desinam.

Datae festinanter 3 Ianuarii die Varmiae Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

- a Nadpisano
- b Skr. de
- c Skr. alodio
- d-d Na marginesie
- e Poprawiono z octualia
- f Nadpisano nad skr. generosum

9

WALENTY GANSEROVIUS DO HOZJUSZA

Braniewo, 4 stycznia 1565

Narzeka na fałszywych przyjaciół, którzy oskarżyli go przed Hozjuszem, jakoby na stanowisku starosty braniewskiego sprzeniewierzył się swoim obowiązkom. Jeśli Hozjusz uzna oskarżenia za słuszne, nie sprzeciwi się opuścić zajmowanego stanowiska. Jednak wobec rozpowszechnienia zarzutów chce bronić swego dobrego imienia i pragnie ich weryfikacji. Prosi o możliwość osobistego wytłumaczenia się.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 11—14. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigsten in Gott fursten und herren, herrn Stanislaw, der Heiligen Romischen Kirchen des titels Sancti Pancratii priester cardinal, bischoff zu Ermelandt, meinem gnedigsten herren, sład pieczęci, adnotacja: Reddita 5 Ianuarii 1565 Heispergi.*

Hochwirdigster in Goth furst, gnedigster herr. Meine getrewe, underthenigste und gehorsame dienste seindt E. H. F. G. stets zuvoran in aller underthenigkeit entpfolen.

Gnedigster herr. Ich ¹ kom in gewisse erfahrung, wiewol nu solchs in der that befunden, wie das etliche meyner gutten freunde, dem ich bey Goth im verzeugnuss bit, hinder mir daher gewesen sein und mich bey E. H. F. G. angegeben, als solt ich mich ^a untrewlich in E. F. G. ampt Braunssberg, das sie mir bepfolen, verhalten haben, das mir teglichen die erfarnuss mitgibt, do leuth mir durch sich und durch andern noch- und zusetzen und mich mit allerley zichtigung belastigen und also E. H. F. G. zu ungnade gegen meyne person, das ich dan nu kleglichen in der that befunden, verursachen der menung, domit sie mich austrewben und sich selbst, wie sie sich offentlich bey menniglichen vernemen lassen, selbst ineinstäcken. Das ampt E. H. F. G. ausszureymen, auff ire gebot, bin ich schuldig und böreth, sintenmal aber giftige zungen in alle örter unter das volck gesprengt, als solt ich meinem ampt untrewlich vorgestanden, bitt um Gottes willen zum underthenigsten, E. H. F. G. wolte ein gnediges einsehen haben, damit solche ungegrunte bezichtigung zu meinem und der meinen grossen nachtel und ewigen schanden nicht auff mir beruhen bliebe, besondern mir raum und stell gnediglichen vergunne, damit ich zuvor gegen E. H. F. G. personenlich aller mutwilligen bey- und zumessung zur notdurft entledigen, dadurch ich in grösserer gnaden von

¹ Walenty Ganserovius, w źródłach czasami pisany także jako Anserinus, był starostą zamku biskupiego w Braniewie. Do jego gospodarki Hozjusz, a zwłaszcza Eustachy Knobelsdorf (którego Hozjusz późną jesienią 1564 r. zamianował tymczasowym proboszczem w Braniewie i starostą niejako rewizyjnym) mieli poważne zastrzeżenia. Samson Worein kanonik warmiński w liście do Marcina Kromera (brak daty, ale ten list jest umieszczony wśród listów z 1570 r., Olsztyn, ADWO, rkps D 23 k. 7—8) donosi, że za 8 dni stawi się niejaki Kranczowski, który dochodzi swej części spadku, „post mortem Valentini Gassorovii [s], qui olim praefecturam Braunsbergensem gessit”. Tenże Kranczowski miał za żonę siostrę zmarłego i prowadził spor z bratem zmarłego.

E. H. F. G. mit meinen merer ehren und weniger belastigung, wo mich jo sunst jo E. H. F. G. in diesen oder andern empterer mehr zu gebrauchen gnediglichen nicht gesonnen, meinen abscheidt nemen mocht. Bin der underthenigsten trostlicher zavorsicht, E. H. F. G. wirt als ein euferer der gerechtigkeit und hasser der bosheit meinem underthenigen, billigen pflegen gnediglichen raum geben und mich gnediglich geruhen werden, persönlich meine ablenung zu horen. Und durch ire zuthat aus // dieser falscher bezichtigung der leuten, welche mir und den meynen in zukommenden zeuten schmerzlich wurden vorfallen, umb Gottes willen gnediglichen erretten und meine trewe dienste, die ich E. H. F. G. in diesem ampt in die acht vormals och wenig min, wo nicht mehr jar gepflohen und noch die zu lössen in alle erthe gevlossen, stets sein wil mit meren gnaden, den mir meine myssgunner gunnen, gnediglichen bedenken und mein gut gericht, ehr und glumpf zum gnedigsten lassen bepfolen sein. Die ich hiemit in schutz und schirm des Allerhochsten zu glucklichem, langwerenden regiment ir landt und leut wil zum unterthenigsten und trewlichsten entpfolen haben.

Datum Braunsbergk, den 4. tag Januarii Anno 1565. E. H. F. G. getrewer underthan und unterhenigen diener

Valtin von Ganserauf.

» Skr. untreflich

10

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 4 stycznia 1565

Posłaniec Hozjusza doręczył list z życzeniami noworocznymi. O śmierci wojewody sieradzkiego¹ i o naradach w związku z tym faktem dowie się Hozjusz z listu, jaki prymas przesłał niedawno przez swego sługę Michała², który jednak zbyt długo nie wraca. Podziela zdanie Hozjusza o wojewodzie poznańskim³. Weźmie go ze sobą na sejm do Piotrkowa i będzie starał się nakłonić, by zrezygnował ze stanowiska wojewody, a przyjął starostwo generalne wielkopolskie, ponieważ wobec obowiązującej egzekucji praw nie da się kumulować w jednym ręku obu tych stanowisk. Nie widzi nikogo bardziej odpowiedniego na starostę. Zdaniem tego biskupa nie wchodzi w grę nawet brat biskupa poznańskiego⁴, bo nie ma on warunków do godnego sprawowania tego urzędu (niezamożny, zbyt młody), ani też nadziei otrzymania. Podobnie nie należy brać pod uwagę wojewody krakowskiego⁵, który będzie mile widziany na stanowisku kasztelana krakowskiego, w miejsce obecnego, znanego innowiercy⁶, ani też kandydatów wysuwanych przez innowierców: wojewody brzeskiego⁷, kasztelana człuchowskiego i starosty inowrocławskiego Łatałskiego⁸, spowinowaczonego z książętami niemieckimi. Prymas sam listownie i przez nuncjusza prosił króla, by przy tej nominacji wziął pod uwagę katolików. Prosi też Hozjusza o wspólną akcję w tym celu.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 9, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Reddita 9 Januarii 1565 Heilspergl, ręką Kuczborskiego: responsum eodem.*

DRUK.: T. W i e r z b o w s k i: Uchanciana, III s. 83—85, z oryginału jw.

¹ Janusz Kościelecki.

² Chodzi tu być może o list z 12 XII 1564; opubl. HE V s. 584—586, Uchański informował w nim Hozjusza o śmierci Janusza Kościeleckiego, ale nie ma tam mowy o tych „naradach”. Nie znamy innego listu od prymasa, który by zawierał podobną treść.

³ Andrzej Kościelecki.

⁴ Jan Konarski (po 1526—1599), podkomorzy poznański. PSB XIII 462—463 (Tadeusz Kowalski).

⁵ Spytek Jordan z Zakliczyna. Zob. HE V s. 168—169.

⁶ Marcin Zborowski, zm. w pierwszych miesiącach 1565 r. Por. HE V s. 172—173.

⁷ Jan Służewski, od 1563 wojewoda brzesko-kujawski, zm. 1580.

⁸ Stanisław Łatałski, s. Janusza, starosta człuchowski i inowrocławski (zm. 1598). Por. P. C z a p l e w s k i: Senatoremie świeccy, s. 74.

11

SAMSON WOREIN DO HOZJUSZA

Frombork, 6 stycznia 1565

Na wezwanie Hozjusza stawia się możliwie szybko w Lidzbarku. Nie będzie to jednak wcześniej niż 15 lub 16 stycznia. Zgodnie z życzeniem kardynała, po drodze z Fromborka do Lidzbarka odczeka trzydniową kwarantanną w Orniecie, chociaż osobiście nie widzi niebezpieczeństwa zarazy.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 15—18. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanislaw Hosto Cardinali Warmiensi, D-no et patrono pientissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 8 Ianuarii 1565 Helsingert, non eget responso.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae literae heri mihi¹ redditae sunt, quibus eadem a me postulat, ut cum primum potero Heilsbergam ad ipsam me conferam², ita tamen, ut per triduum prius in Wormedit subsistam. Non potui itaque committere, quin Cels. V-ram impraesentiarum certiozem facerem paratum me fore ad omne momentum vocationi illius obtemperare atque primo quoque tempore istic adesse, quod ad XV aut XVI huius mensis futurum spero. Nam ante id tempus ab ecclesia absentem me facere vix potero. Quanquam non est quod de contagione Cels. V-ra quicquam vereatur hoc tempore, cum tutā et salva hic sunt omnia gratia Deo, tamen quando Ill-mae Cels. V-rae ita visum est, ut in Wormedit moram tridui faciam, parebo haud gravate, si modo exclusus non fuero. Quod superest Ill-mam Cels. V-ram Christus Iesus incolumem et florentem diutissime conservare dignetur.

Apud ecclesiam Warmiensem, ipso die Epiphaniae [6 I] 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae devotus cliens

Sampson a Worein

12

FILIP HARPF DO HOZJUSZA

Wrocław, 7 stycznia 1565

Wdzięczny Hozjuszowi za opiekę wyraża gotowość do podjęcia pracy w diecezji warmińskiej. Pod nieobecność Hozjusza zarządzający tą diecezją (Eustachy Knobelsdorf) przynaglił autora listu do przyjęcia święceń kapłańskich. Chciano go zatrudnić w duszpasterstwie, lecz on nie czując się dojrzałym do podjęcia tego zadania, odmówił. Wyjechał do Wrocławia, gdzie aktualnie przebywa i wszedł w kontakt z tutejszymi prałatami. Żałuje, że nie był obecny we Wrocławiu, gdy Hozjusz powracając z Soboru Trydenckiego przejeżdżał przez to miasto. Potem wyruszył w drogę za Hozjuszem i pojechał do Warszawy, ale tam na próżno szukał kardynała. Prosi Hozjusza o jakies beneficjum nieduszpasterskie (*simplex sine cura animarum*) na Warmii, a jeśli tego kardynał uczynić nie może, by polecił go biskupowi wrocławskiemu lub mogunckiemu.

¹ Samson Worein, kanonik warmiński i kanclerz kapituły (jego ręką są pisane protokoły posiedzeń kapituły z lat 1561—1565), pochodził ze wsi Woryty (po niem. Woreinen) koło Gietrzwałdu w komornictwie olsztyńskim. W kapitule warmińskiej należał do kanoników życzliwie usposobionych wobec Hozjusza i jego następcy Kromera (zachował się cały kodeks korespondencji Woreina z Kromerem, ADWO, rkps 23, nie licząc listów rozproszonych po różnych kodeksach). Przez ostatnie dwa lata życia (1584—6) posiadał w kapitule prałaturę kustosza. A. Eichhorn: Die Prälaten, s. 548—550. Zmarł w czerwcu 1586 r. Wakującą po nim prałaturę otrzymał Henryk Semplawski dawny domownik Hozjusza. Zob. ADWO, rkps Acta Capituli Ia (1499—1593) k. 91v—92.

² Ten list Hozjusza nie jest znany, wzywał on Woreina do Lidzbarka prawdopodobnie w tym celu, by powierzyć mu wspólnie z Walentym Kuczborskim wizytację diecezji; w niedługim czasie obaj rozpoczęli te czynności.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 93. Na odwrocie adres: *R-mo et Ill-mo in Christo patri et D-no, D-no Stanislao Hoslo S. R. E. presbytero Cardinali tituli s. Laurentii in Pallisperna, Episcopo et Principi Warmiensi, dignissimo D-no ac patrono suo clementissimo etc.*, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime et Illustrissime in Christo Pater, Princeps gratiosissime. Humillima obsequia et orationes meas quam submississime commendo etc. Reverendissime et gratiosissime Domine. Cum Cels. V-ra Ill-ma dignata esset me¹ suscipere in suam protectionem et commendationem, libenter suscepi iter versus Prussiam, quando mea obstante paupertate non licuit mihi prosequi ius meum mihi collati canonicatus Spirensis², ut in ipsa Prussia Deo, Cels. V-rae et Ecclesiae humiliter inservirem. Caeterum qui tunc pro Cels. V-ra R-ma administrabant³, cum non tam ardenti charitate erga me essent, ut visus sum ego desiderare propter meam tenuitatem omnium qualitatum, coëgerunt me meis etiam pauperimis sumptibus procedere ad ordines sacros et demum, antequam ego versatus essem diutius in foribus, vestibulis et demum in choris Ecclesiae catholicae, volebant me cogere ad suscipiendam curam animarum, a qua sacri canones arcent novos doctores, quasi qui non debent primum esse magistri quam diutius fuerint scholares. Quod pro mea conscientia ferre non potui, ut susciperem tantum onus pro tunc meis humeris impar et longe gravius quam per me ferri possit. Licet enim sperem, quod dicit psaltes, in me quoque gratiam Dei non defuturam, ut dies diei eructet verbum bonum, et nox nocti indicet scientiam⁴, nihilominus sufficiebat meae tenuitati aliquem titulum consequi ecclesiasticum sine cura primum, demum gradatim ad maiora et graviora ascendere. Quare me paupertas mea coëgit loco non stare, adventu Cels. V-rae R-mae in provinciam arduis et sacris negotiis suis diutius impedito et retardato. Veni itaque Vuratslaviam sicque versatus sum inter praelatos ecclesiasticos, catholicos et honoratos sane viros, Cels. V-rae bene amantes et colentes, magnificum praecipue et nobilem D-num Praepositum Piccolomineum⁵ ac venerabilem D-num Scholasticum⁶ et alios egregios et laudatos homines in variis officiis et obsequiis sacris initiato non male congruentibus; mihi quoque valde sinistrum accidit, dum Cels. V-ra Ill-ma huc pertransiisset⁷, me non reperiisse praesentem, quia tunc suscepto itinere V-ram Cels. alibi quaerebam et Vuarsoviam apud R-mum D-num Legatum tunc id sedulo quaerens veneram. Sed laudetur Deus, cuius merces copiosa est. Non dubito de V-rae Cels. Ill-mae gratia, clementia et favore, quod haec a me intelligens et meas audiens preces non sine multis lachrymis et suspiriis, dignabitur illas exaudire et bene coeptum charitatis opus sancte in me expedire. Suppliciter ergo a Cels. V-ra peto, ut perseverans in commendatione et protectione mei (si qua occasio apud se est, quam vix non esse crederim, quando manus suae sine dubio

¹ Filip Harpf — postać bliżej nie znana. Sporo wiadomości o nim dostarcza ten list: był diakonem, pochodził z diecezji mogunckiej, przez pewien czas przebywał na Warmii, był konwertytą.

² Spira (Speyer), siedziba biskupstwa sufraganialnego wobec Moguncji (Niemcy).

³ Eustachy Knobelsdorf do powrotu Hozjusza z Trydentu (5 II 1564) przez ok. pięć i pół roku zarządzał diecezją warmińską.

⁴ Ps 118,3.

⁵ Almerius Piccolomini (zm. 1568), 1556 kanonik wrocławski, 1562 prepozyt. G. Zimmermann: Das Breslauer Domkapitel, s. 419—422.

⁶ Adam Landeck (zm. 1600), 1556 kanonik wrocławski, 1561 scholastyk. G. Zimmermann: jw. s. 351—352.

⁷ Hozjusz zajechał do Wrocławia ok. 22 I 1564 i zatrzymał się tu kilka dni w drodze z Trydentu do kraju. Zob. HE V s. 89—90, 93.

sunt plenae multarum gratiarum) ad se me revocare et modo suo adiuvare, ita ut ego possim bona et fideli conscientia Deo, Ecclesiae et sibi in perpetuum servire, quod si nulla praesens esset occasio, quod absit, saltem suis efficacibus literis huic R-mo Vuratislaviensi⁸, in cuius dioecesi et apud cuius Ecclesiam satis cognitus sum, sed et pariter R-mo et Ill-mo D-no meo Ordinario Moguntino⁹ pro aliqua honesta promotione primae vacationis non curatae suaviter et efficaciter commendare dignetur. Hoc ipsum seu alterutrum mihi maximopere satisfaciet et meae expectationi, licet si vera dicere convenit, magis et magis desiderarem penes celebrem doctrinam, vitam, charitatem et clementiam Cels. V-rae Ill-mae vivere et in eius umbra et protectione quiescere quam alibi apud quemcunque quantumvis magnam dominum.

Datum Vuratislaviae ex Summo, die Dominica post trium Regum [7 I] Anno 1565. V-rae R-mae et Ill-mae Cels. humillimus et devotissimus obstrictissimusque servitor et sacellanus

M. Philippus Harpf iunior,
Francofordiensis diaconus, utraque auctoritate publicus et in
archivio Romanae Curiae descriptus notarius etc. manu propria.

13

PIOTR ORACZOWSKI DO HOZJUSZA

Dziękuję za upominek.

Piotrków, 7 stycznia 1565

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 97. Na odwrocie adres: Ill-mo Principi ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosio S. R. E. tituli s. Pancrati presbytero Cardinali et Episcopo Varmienti, D-no meo cotendissimo, szcążkowa pieczęć, adnotacja odbiorey: Reddita die XVII Ianuarii Heilsberk, ręką Kuczborskiego: responsum 18.

Illustrissime Princeps, Domine, Domine colendissime. Obsequia mea humillima in gratiam Ill-mae A[mplitudinis] V-rae diligentissime commendo. Ex munusculo mihi¹ nomine Ill-mae Ampl. V-rae reddito cum magnificentiam ipsius agnovi, tum certam in spem veni me hucusque in albo servitorum ac clientulorum ipsius contineri, qua ex re quantam ceperim voluptatem facile efferre non possum, grates sane quas possum maximas habeo agoque, referre enim me posse plane despero. Gratitude quoque meam omnis generis studiis et obsequiis, votis etiam ad Deum optimum maxmum pro ipsius felicissima incolumitate fuis praed se ferre nunquam intermittam. Quam Deus omnipotens Ecclesiae suae diu ut sospitem servet summopere precor.

Petricoviae, VII Iduum Ianuarii [7 I] Anno a Christo nato MDLXV. Ill-mae ac R-mae Ampl. V-rae servitor obsequentissimus

Petrus Oraczowski.

⁸ Kacper z Łagowa, bp wrocławski.

⁹ Daniel Brendel von Homburg, abp moguncki (1555—1582).

¹ Piotr Oraczowski, domownik podkanclerzego Piotra Myszkowskiego i pisarz w jego kancelarii. Korespondował z Hozjuszem w r. 1564. Zob. HE V s. 103, 161—162. Zob. Warszawa, AGAD, rkps MK 100 k. 263r-v, zapis: Institutio theloni in bonis villae Brzozowska nobilium Petri, Stanislai et Ioannis Oraczowskich. Lublin 12 VIII 1566. Piotr określony tam jest jako „cancellariae nostrae scriba”, MRPS V-2 nr 9812.

Piotrków, 8 stycznia 1565

Przedstawia propozycje, które winien uwzględnić Hozjusz w dziele *Judicium et censura*. O Bernardynie Ochino, Andrzeju Trzecieckim i niejakim Szymonie. Prymas utrzymuje całą rodzinę Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Żona Frycza jest katoliczką i po katolicku wychowuje dzieci przy tolerancji ze strony męża. Sprawa obsadzenia starostwa generalnego wielkopolskiego i konfliktu prymasa z biskupem wrocławskim Mikołajem Wolskim. O kanonikach warmińskich jako doradcach Hozjusza. Chwali kazanie dominikanina Leonarda głoszone wobec króla w Piotrkowie. Nuncjusz nie ma ochoty rozmawiać z królem na temat J. Kunheima i edyktu księcia pruskiego

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 71—74; brak początku listu. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Addat author vinum oleo, vel ut ait quidam — saponis acrimoniam. De Ochino aliquid amplius et acrius desideramus ego et Nuntius¹. Breste² is commorari dicitur. Successore novo pellitur omnis amans. Tricesius³ si non periit peste, revertens e Turcia absolvet fortasse opus inchoatum, atque ita redibit in gratiam. Simonem⁴, dixit mihi Primas, ad se venire voluisse cum reverteretur ex aestivis comitiis; expectare se non potuisse dimisso comitatu. Egi cum eo de Fricio⁵. Respondit bono publico se facere quod faciat, verum tacito opus esse. Mihi significavit magni eum fieri a capitibus factionis, ab se autem eum retineri, sustentari etiam familiam. Uxor quidem eius⁶ valde constans et religiosa esse fertur Volboriae et in templo assidua. Liberos nascentes⁷ etiam in ecclesia baptisari curat marito vel insciente vel dissimulante. Videtur is hic etiam fore cum Primate. Tu si aedesses, vel sanare, vel certe in officio continere patremfamilias posses. Περὶ εἰρήνης nihil spero. Videtur is Pirronis⁸ et Herilli⁹ sententiam sequi aut Novae Academiae¹⁰, licet patronus utraque

¹ Uwagi te dotyczą dzieła Hozjusza *Catholici cuiusdam et orthodoxi iudicium et censura ministrorum Tygwinorum et Heidelbergensium de dogmate contra adorandam Trinitatem in Polonia nuper sparso. Coloniae, apud Maternum Cholinum 1565*. Potocznie nazywano je w skrócie: *Judicium et censura*, *Censura de censura*, itp. Przed publikacją krążyło ono w formie rękopiśmiennej, celowo rozsyłane przez autora do różnych wybitnych osobistości, m.in. do Boromeusza, domu generalnego jezuitów w Rzymie, kard. Ottona Truchsessa, nuncjusza J. F. Commendone. Hozjusz nie deklarował się autorem tego dzieła, ale wszyscy wiedzieli, o kogo chodził. Prosił o uwagi krytyczne. Fragment traktujący o bledach Bernardyna Ochino uzupełnił po przestudiowaniu wszystkich dzieł tegoż. Zob. HE V s. 591 i wg indeksu s. 680.

² Brześć Litewski. Informacja ta nie była prawdziwa, bowiem Bernardyn Ochino, który wskutek edyktu parczewskiego jesienią 1564 r. musiał opuścić Polskę, przeniósł się na Morawy, gdzie w styczniu 1565 r. zmarł w Sławkowie. Zob. PSB XXIII 489—491 (Lech Szczucki).

³ Andrzej Trzeciecki młodszy (ok. 1530—1584), poeta, tłumacz, wydawca, działacz reformacyjny. W latach 1564—1565 towarzyszył Jerzemu Jazłowickiemu kasztelanowi kamienieckiemu w poselstwie do Turcji. HNP VI 706—707; wykaz dzieł podaje NK III 347—354.

⁴ Prawdopodobnie chodzi tu o Szymona Budnego, zob. o nim PSB III 96—99 (Stanisław Kot).

⁵ Andrzej Frycz Modrzewski (1503—1572).

⁶ Jadwiga z Kamienia, po śmierci Frycza wyszła ponownie za mąż za Andrzeja Magnuszewskiego, zmarła w drugiej połowie 1579 r. Z życiorysu Frycza w PSB XXI 538—543 (Wacław Urban).

⁷ Frycz miał z nią jednego syna i dwie córki. Zob. PSB jw. s. 542.

⁸ Pirron z Elidy (ok. 376—286), filozof grecki, przedstawiciel skrajnego sceptycyzmu.

⁹ Herillos z Kartaginy (III w. przed Chr.), filozof grecki, uczeń stoika Zenona. Wiedzę uważał za najwyższe dobro.

¹⁰ *Academia Nova* jest to trzeci okres rozwoju Akademii Platńskiej, I w. przed Chr.

specie contentum fore polliceatur. Quis, autem pro utroque praeberit? De prefectura scripsi prius, fratrem frustra, opinor, cemas¹¹. Confirmat Rex non fore haereticum. Accurras igitur // vel hac de causa. Primas quid impetraturus sit, nescio. Wladislaviensis heri Volboriam ingressurus esse ferebatur hoc potissimum argumento, quod solenne festum esset. Dissidium cum Primate nondum est compositum. Habet Primas contra eum censuras¹². Facile perpulerit eum in infamiam. Hic tu quoque aliquod operae pretium faceres.

Grodecius¹³ recte facit, itidem ac alii multi cum istis tum alibi. Tibi non desunt consiliarii neque domi, neque apud ecclesiam¹⁴, modo ut velis uti. Nescis autem canonem dici etiam a iurisconsultis pensitationem? Ab eo nomen canonicorum est. Sed ii, qui longius absunt, non faciunt tanti eum canonem¹⁵, ut uno aditu ad ecclesiam duplum triplumve eius insulant, praesertim non admodum grati hospites futuri collegis, nec scio an patrifamilias.

Leonardus dominicanus heri apud Regem, hodie in templo bene, graviter et prudenter concionatus est¹⁶. Placuit. Professio et cuculla¹⁶, ut audio, Regem offendit. Si nolet is, vult eum alere Procancellarius. Et est sedato ingenio et oratione. Modeste, nec sine aculeis, tamen insectatur novatores. Agam, ut in missa de Spiritu Sancto concionetur¹⁷. Praefectus Osvencimensis¹⁸ (quod mirere) eum probat et commendat. // Nuntius de Cunaemo¹⁹ non putat sibi cum Rege agendum esse, ne det occasionem sermoni, quem fugitat. Ne de edicto quidem Ducali²⁰, cuius mihi iam fecit copiam. Tametsi non prae se fert id ducalem titulum nec est edictum: admonitio potius concionatoria. Citardo fortasse mittam, ut redargutus eam redarguat²¹. Vale.

Petricovia, 8 Ianuarii 1565. Tibi addictissimus

Martinus Cromerus.

¹¹ Nadpisano nad skr. *pensitationem*

15

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 8 stycznia 1565

Z okazji Nowego Roku życzy Hozjuszowi, aby rychło doczekał się upadku innowierców. Mniejszą wagę przywiązuje do odbytego sejmiku w Srodzie, natomiast poważniejsze nadzieje łączy z przyszłym synodem prowincjonalnym. Toczy się ostra walka o utrzymanie edyktów parczewskich przeciwko innowiercom. Sam włożył wiele wysiłku w redakcję i przyjęcie tej ustawy, teraz jednak spodziewa się bardziej zdecy-

¹¹ Tj. Andrzeja Kościeleckiego. Zob. nr 2 przyp. 2.

¹² Mowa o sporze prymasa z bpem wrocławskim Mikołajem Wolskim. Zob. T. Wierzbowski: Jakub Uchański, s. 661—665.

¹³ Jan Grodecki, kanonik wrocławski i warmiński.

¹⁴ Kromer ma tu na myśli grupę kanoników rezydujących przy katedrze we Fromborku.

¹⁵ Leonard Niezabitowski (zm. 1583), kaznodzieja dominikański. PSB XXIII 100—101 (Robert Świętochowski).

¹⁶ Habit mniszy.

¹⁷ Tzn. we Mszy św. na rozpoczęcie sejmiku piotrkowskiego.

¹⁸ Zygmunt Myszkowski, brat podkanclerzego, innowierca.

¹⁹ Jerzy Kunheim (1532—1611), zięć Marcina Lutra (ożeniony był z Małgorzatą, najmłodszą córką reformatora), radca księcia Albrechta, starosta komory Bartoszyce. APB I s. 374—375.

²⁰ Chodzi tu o ulotne pismo krążące po Prusach tej treści, jakoby cesarz Ferdynand I umarł w religii luteranckiej.

²¹ Maciej Sittard miał zatem wywrzeć nacisk na królową polską Katarzynę.

dowanego i solidnego poparcia ze strony dostojników kościelnych. Wystarał się u króla o zwolnienie Hozjusza z udziału w sejmie, jednakże dobrze będzie, jeśli kardynał przyjedzie przynajmniej pod koniec sejmu. Król tymczasem nie zamierza wysłać posła do Hiszpanii. Obiecuje dolożyć starań, by starostą generalnym wielkopolskim został katolik.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 43. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 16 Januarii 1565 Hetspergi, responsum 17.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine colendissime, obsequiorum meorum commendationem. Opto et ego quoque Ill-mae D. V-rae totum hunc annum, et multos deinceps alios, faustum ac fortunatum, ut Ill-ma D. V-ra, quod quidem se iam sperare significat, motus eos religionis in Republica nostra labefactatae ac convulsae, sedatos ac prorsus sublatos possit primo quoque tempore intueri. De meo ipse sensu facio coniecturam sensus Ill-mae D. V-rae nullum illi diem hoc eiusmodi die optabiliorem fore. Ac etsi mihi quidem Sredensis ipse conventus¹ minus aliquanto spei quam scribit Ill-ma D. V-ra attulisse videatur ad has res tantas obtinendas, tamen idem non inutile fore arbitror, ut rationes in synodo nostra investigentur, quibus negotium hoc tam desideratum et tam Reipublicae necessarium possit quam maxime promoveri. De cuius quidem synodi tempore et ratione, eadem est plane mea quae Ill-mae D. V-rae sententia. Interea hic de edictis Parczovien-sibus² retinendis laborabimus, quam ad rem non existimo esse studia R-morum D-norum defutura, sine quibus omnis propemodum mea opera vana ac irrita fieret. Scio quantum laborarim et in conscribendis edictis illis, et iisdem in robore conservandis. Quid non feci, ut aut non conscriberentur, aut conscripta conservarentur certe quidem? Et tamen his tot ac tantis laboribus meis quantum profecerim, videt Ill-ma D. V-ra. Coniunctis igitur omnium studiis opus est, illorum autem inprimis, quos Deus speculatores domus suae posuit, ut se murum opponant pro populo Dei. A qua ipsa causa nollem quoque abesse Ill-mam D. V-ram, dum et personam illius et horum negotiorum genus intueor. Sed tamen quod id cupere Ill-mam D. V-ram iam pridem cognoveram, ut ei a comitiis abesse liceret, effeci apud Regiam M-tem, ut hac in re Ill-mae D. V-rae gratificatum sit, // quemadmodum id alias ex meis literis cognoscere potuit³, nisi forte sub finem comitiorum velit ad nos Ill-ma D. V-ra accurrere.

De legatione Hispanica non video hoc tempore M-tem Regiam cogitare

¹ Na sejmiku wielkopolskim w Srodzie, odbyłym 26—27 XI 1564 katolicy będący wówczas w większości przeciwstawili się innowiercom w kwestii religijnej, mianowicie ówczesny starosta generalny wielkopolski Janusz Kościelcki nie zgodził się na wpisanie do akt (czyli promulgację) deklaracji królewskiej z 2 XI tr. Zob. HE V według hasła „Sejmik w Srodzie” s. 683. Prymasowi na sejmiku w Srodzie towarzyszył Franciszek Krasiński, późniejszy podkanclerzy i bp krakowski. W liście do Marcina Kromera z 3 XII 1564 pisał: Cum rediremus una cum R-mo D-no Archiepiscopo ex comitiis Sredensibus in ipso plane itinere reddita sunt mihi litterae R-ndae D. V-rae, ex quibus quod ipsam bene valere atque futurae synodo Interesse velle intellexi vehementer laetor. In comitiis Sredensibus ob praesentiam R-morum D-norum Archiepiscopi et Episcopi Poznaniensis ac duorum Palatinorum de Koscielcz catholicorum, partes haereticorum inferiores fuerunt. Declaratio enim Regia illius mandati Parcoviensis reclamantibus catholicis non est in eis comitiis per proclamationem praconis publicata neque in acta generalis capitanei inscripta, quamvis haeretici id vel maxime asserentes hanc esse voluntatem Regiam cum non mediocri contentione efflagitabant. Deinde septem nuntii catholici sunt electi quinque vero haeretici [...]. Autograf: ADWO, rkps D 28 k. 61.

² Wydane na sejmie w Parzewie 7 VIII 1564, nakazywały innowierczym ministrom obcej narodowości do 1 X 1564 opuścić Polskę. Zob. HE V wg indeksu s. 683.

³ Listu tego nie odnaleziono.

et tamen quoniam in hoc genere sensum mihi Ill-mae D. V-rae tenere videor, officio meo non deero. De tota autem hac re quid sentiam, superioribus meis literis manu mea scriptis⁴ satis me aperuisse arbitrator. Ad eas me nunc refero. Caetera ex Regiae M-tis literis Ill-ma D. V-ra cognoscat⁵.

De meo erga religionem studio quod olim scripsi, id ita est, vitam sum potius quam eam deserturus. Quo magis dabo sane, quantum in me erit, operam, ne creatione capitanei Maioris Poloniae damnum aliquod ad religionem ipsam pervenisse videatur. Bene valere Ill-mam D. V-ram cupio eique me ac obsequia mea etiam atque etiam commendo.

Datum Petricoviae, die VIII mensis Ianuarii Anno Domini MDLXV.
a-Ill-mae et R-mae P. V-rae addictissimus servitor

Petrus Miskowsky^a.

a-a Własnoręcznie

16

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 8 stycznia 1565

Dziękuję za życzenia noworoczne. Podobnie jak Hozjusz życzy całemu krajowi jedności w wierze, ale inaczej ocenia środki prowadzące do tego celu. Osobiście trwa wiernie przy wierze ojców i wspólnie z senatem naradzi się, jak cały kraj doprowadzić do jedności wiary. Nie zdecydował jeszcze, kto obejmie ważne stanowisko generalnego starosty wielkopolskiego. Udziela pozwolenia na zmianę miejsca obrad sejmiku pruskiego, skoro naznaczone przez króla miasto Golub nie odpowiada Hozjuszowi.

ORYG.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 1131 s. 28—31. Na odwrocie zwykły adres, ślad dużej pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 16 Ianuarii 1565 Helspergt.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae Samogitiaeque etc. dominus et haeres. R-me in Christo Pater, syncere nobis dilecte. Quod nobis P. V-ra faustum ac felix anni huius ineuntis exordium comprecatur, agnoscimus in eo solitum erga nos ipsius studium et observantiam singularem, quae nobis quidem omni ex parte accidit periucunda. Faxit autem Deus, ut in quibus rebus P. V-ra eius anni prosperitatem nobis ominatur, in his nos eam potissimum agnoscamus. Neque enim carius nobis quicquam fuerit, quam dissidia haec religionis quam primum sublata ac composita videre, quibus hactenus Regnum quoque ipsum nostrum quasi contagione quadam infectum conflictatur. Sed quibus ex rebus P. V-ra eam spem cepisse se scribit, ea ad nos quidem nonnihil aliter sunt allata, ita quidem ut non magnopere quicquam in his spei videatur esse collocandum. Vota sane et preces cum aliorum piorum hominum, tum ipsius quoque P. V-rae in hoc genere non dubitamus esse apud Deum maxime valitura. Nos quod attinet, uti hactenus per Dei gratiam in nullum nos aliud evangelium transferri passi sumus, quam id quod a divis maioribus nostris per manus traditum accepimus, ita deinceps per eandem Dei gratiam eosdem nos praestare studebimus, nec erit, ut confidimus, ulla cuiusquam ars tanta, quae nos ab hoc proposito nostro possit unquam dimovere. Dabimus etiam operam, quantum in nobis erit, ut de consilio senatus nostri ratio aliqua ineatur, qua subditi omnes nostri id ipsum sentiant et loquantur omnes. Magnas enim et multas res in hac una verti intelligimus: salutem Reipublicae, conscientiae nostrae tranquillitatem et denique Dei ipsius

⁴ Zob. nr 3 przyp. 2.

⁵ Zob. nr 16.

gloriam, quarum singulis rebus omnia nos nostra debere facile intelligimus.

De capitaneo Maioris Poloniae nondum quicquam constitutum nobiscum habemus. Quo enim plus in eo magistratu situm esse intelligimus, hoc magis videndum nobis esse existimamus, ut in idoneum aliquem conferatur. Quandoquidem in delibera//tione nostra consilium P. V-rae neutiquam postponemus.

Comitia terrarum illarum de die differri in diem est nobis quodammodo submolestum. Literas P. V-rae, si tempori accepissemus, nostram de his sententiam non gravatim ad consilium ipsius accommodavissemus. Nunc etsi ea Golubi per nos indicta sunt, quod oppidum et a contagionis periculo liberum, nec a P. V-ra remotum esse audiebamus, tamen quoniam P. V-rae per literas manu nostra subscriptas facultatem dedimus, ut posset ea comitia in eum locum auctoritate nostra transferre, quem maxime opportunum esse iudicaverit, hortamur P. V-ram ita ut faciat detque operam, ut ea quam primum et quam maxime ex usu Reipublicae haberi et celebrari possint. Bene valeat P. V-ra.

Datum Petricoviae, die VIII Ianuarii Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXV[I].

Ex commissione Sacrae Regiae M-tis propria.

17

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 9 stycznia 1565

Usprawiedliwia się z powodu przetrzymania posłańca Hozjusza. Dziękuję za upominek. Nowiny przedsejmowe: m.in. o wyjeździe kanclerza W. Dembińskiego. O sposobie pakowania listów ekspediowanych do Italii.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 2. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci i adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 15 Ianuarii 1565 Hetspergi, responsum 17 eodem.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater ac Domine, Domine colendissime, servitutis meae¹ commendationem. Puto satisfactum esse Ill-mae D. V-rae, ut famulus ipsius cito a nobis dimitteretur. Fit autem interdum, ut conscriptis et obsignatis literis aliquid interveniat eiusmodi, quod discessum tabellarii Ill-mae D. V-rae remoretur, quod cum postea inane esse deprehenditur, tabellarius cum iisdem illis ablegatur, quae ante aliquot dies perscriptae fuerunt. Eo fit, ut tunc tardius ad Ill-mam D. V-ram pervenisse videatur. De vallensibus XX gratiam Ill-mae D. V-rae habeo, quamquam sane mea vetus erga Ill-mam D. V-ram observantia nullis donis egere videatur. Nova si quae hic sunt, quae nulla pene sunt, ex aliorum literis existimo Ill-mam D. V-ram esse cognituram. Senatorum quidem ad comitia adhuc nemo venit. Magnificus D-nus

¹ Andrzej Patrycy Nidecki (1522—1587), humanista, filolog, od 1560 sekretarz królewski, posiadał szereg beneficjów kościelnych jeszcze przed otrzymaniem święceń kapłańskich (1573). Z biskupami warmińskimi: Hozjuszem, a zwłaszcza Kromerem utrzymywał żywe kontakty (stąd sporo jego listów znajduje się w ADWO, dział D); 31 X 1579 otrzymał kantorję warmińską, 16 III 1580 kanonię krakowską, o którą zabiegał od lat (liczył, że gdy Kromer zostanie biskupem warmińskim, to jemu succedeje kanonię krakowską). Stefan Batory zamianował go biskupem w zdobytych przez siebie Inflantach, w diecezji wendeńskiej; prekonizowany 20 V 1585, zmarł w Wenden 6 II 1587 i pochowany tam w kościele św. Jana. PSB XXII 713—717 (Leszek Hajdukiewicz). Monografia — Kazimierz Morawski: Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła. Kraków 1892.

Cancellarius cum paucos ante dies ex conventu Prossoviensi² rediisset labefactata valetudine, nunc iterum ad nuptias neptis suae ex filia, Safranecii coniuge³, proficiscitur. Optime valere Ill-mam D. V-ram cupio, eique servitutum meam etiam atque etiam commendo. Nuper per cubicularium Regiae M-tis misi aliquot fascos literarum ad Ill-mam D. V-ram. Quae cum suas mittit in Italiam, provideri iubeat, ne filo lineo alligentur, sed aut papyro nuda involvantur, aut alligentur aereo filo. Iterum atque iterum commendo servitutum meam Ill-mae D. V-rae.

Datum Petricoviae, IX Ianuarii [MD]LXV. Ill-mae D. V-rae servitor
Andreas Patricius.

18

STANISŁAW WOLSKI DO HOZJUSZA

Wolbórz, 9 stycznia 1565

W chwili wyjazdu z Wiednia do kraju powierzono mu dwa fascykuly listów: jeden od posła króla francuskiego, drugi od kanclerza króla czeskiego z prośbą o doręczenie ich Hozjuszowi, co też czyni przez osobę z otoczenia kardynała.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 19—22. Na odwrocie adres: Ill-ri ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Cardinali Hosto, D-no patrono observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 16 Ianuarii 1565 Hellspergae, responsum 17.

Illustris et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine observandissime. Obsequia mea¹ Illustri ac Reverendissimae Paternitati Vestrae diligentissime defero. In ipso discessus mei Vienna in Poloniam momento accepi duos litterarum fasciculos ad R-mam P. V-ram: alterum quidem ab R-mo Regis Galliarum legato², alterum vero a Magnifico D-no Regni Bohemiae Cancellario. Utrosque Illustri R-mae P. V-rae per ipsius familiarium mitto, a qua diligentissime etiam atque etiam peto, ut officium hoc meum bono animo accipere a me dignetur, itaque sibi de me persuadeat, sicuti de vero amico persuadere fas est. Nihil autem gratius in hoc tempore mihi fecerit quam si mihi aliquam occasionem porrexerit, in qua meam erga se benevolentiam experiri possit. Ostendissem tum liquido vere me illius amantem et studiosum esse, // cui iterum et iterum officia mea perquam studiose commendo, cupiens Illam esse diu beneque felicissimam.

Datum Volborii, IX Ianuarii Anno Domini 1565. Ill-mae [ac] R-mae D. V-rae servitor

Stanislaus Wolski de Podhajeze Castellanus Revensis manu propria.

² Walenty Dembiński, od 14 IV 1564 wielki kanclerz koronny, w końcu 1564 wziął udział w sejmiku Ziemi Krakowskiej w Proszowicach. Por. Andrzej Tomczak: Walenty Dembiński, s. 76.

³ Dembiński miał liczne potomstwo; z trzech kolejno żon 16 dzieci; drugie z kolei co do wieku to córka Anna, która wyszła za mąż za znanego innowiercę — Stanisława Szafranca z Pieskowej Skály. Zob. A. Tomczak, jw. tablica genealogiczna Rawiczów Dembińskich, między s. 162 a 163. H. Kowalska: Stanisław Szafraniec z Pieskowej Skály, s. 100.

¹ Stanisław Wolski z Podhaje (1522—1566), brat biskupa włocławskiego Mikołaja Wolskiego, kasztelan rawski, starosta krzepicki, marszałek nadworny koronny. Cieszył się dużym zaufaniem króla, o czym świadczą jego częste poselstwa i liczne nadania, np. 17 VI 1565 został przeniesiony „Ex Ravensi ad Sandomiriensem Castellaneatum, id est ex minoribus ad maiores consiliarios” — AGAD, rkps MK 100 k. 44v—45 (regist MRPS V-2 nr 9578, 9600). Inne nadania i adnotacje w MRPS V-2: nr 9660, 9664, 9724, 9725, 9855.

² Bernard Bochetel, bp Rennes.

19

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 10 stycznia 1565

Prymas wzywa na sejm, ale Hozjusz z wielu względów nie chce tam jechać. Głównym powodem jest swoboda religijna posłów i senatorów, którzy tuż pod bokiem królewskim będą bezkarnie odbywać swoje innowiercze nabożeństwa. Jako kardynał w sumieniu tego znieść nie może. Uważa, że nuncjusz razem z prymasem winien nakłonić króla, by uczestnikom sejmowi zakazał innowierczych nabożeństw. Prosi też o odpowiedź na ostatnie listy.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 71. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri, Domino Ioanni Francisco Comendano episcopo Zacinthino et S. D. N. in Regno Poloniae Nuntio etc., Domino fratri et amico observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Del Cardinale Varmiense, Heilsperg 10 Genaro 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 129—130, z oryginału jw.

Reverendissime in Christo Pater, Domine frater et amice observandissime. Salutem et obsequiorum commendationem. Crebras superiore mense Decembri literas dedi ad R-man D. V-ram¹, neque tamen ullum responsum ab illa adhuc accepi. Quid in causa sit, nescio, quamvis non dubitem, quin meas omnes acceperit. Ita enim feci, quemadmodum voluit D. V-ra R-ma, et literas meas omnes in manus R-di D. Procancellarii misi. Ego peramanter a R-mo D. Archiepiscopo invitor ad Comitiam², cui tamen quod certo respondeam, non habeo. Multa sunt enim, quae me impediunt. Illud autem imprimis, quod ibi Christum passim et aperte blasphemari audio. Fatebor autem, quod res est, R-mae D. V-rae: si nulla esset alia causa praeter tam horrendas blaphemias, vel haec sola me deterreret quominus venirem. Nam cum hoc loco sim, per Dei gratiam, quo scit R-ma D. V-ra, quamvis contemnitur is a multis in patria mea, quomodo in illo conventu salva conscientia mea versari possim, non video, in quo palam in Christum et Sanctissimam Trinitatem iaciuntur convitia, non tantum a trinitariis, verumetiam a sacramentariis, quos ego puto illis impietate non esse inferiores, et eodem prorsus utrosque loco habeo, nec sit interim quisquam, qui tam ingentem Christi contumeliam vindicet, sed licent omnibus quaecumque libent omnia. Quaeso R-mam D. V-ram, ut re cum R-mo D-no Archiepiscopo communicata instet apud M-tem Regiam, ne permittat in suis oculis has tam horrendas blaphemias in Christum iactari, nec aliquas sathanas sinagogas ibi cogi vel conventicula haereticorum celebrari, et in eis sacrilegia ipsorum et impuri verbi praedicationes // fieri. Sed iubeat omnes contentos esse ea concione et his sacris, quae vel apud M-tem Regiam habentur, vel in templo catholico. Eiusmodi enim insolentia et conventiculis haereticorum non modo accumulamus nobis, verumetiam provocamus et acceleramus iram Dei vindicis, qui sacramentorum suorum profanationem et sui nominis blasphemias amplius inultas non feret. Spero autem, quod per meum tabellarium meis omnibus literis copiose respondebit R-ma D. V-ra, quam ego salvam diu esse cupio, meque fraternae illius benevolentiae commendo.

Ex castro meo Heilsperg, die X Ianuarii Anno Domini MDLXV. Eiusdem R-mae D. V-rae frater amantissimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

a-a Własnoręcznie

¹ Znamy 4 listy, które Hozjusz w grudniu 1564 r. wysłał do nuncjusza; zostały one opublikowane w HE V s. 560—561, 569—570, 590, 600—602.

² Zob. listy Uchańskiego do Hozjusza z końca 1564 r. opublikowane w HE V. Prymas starał się też przez Commendonego sprowadzić Hozjusza na sejm piotrkowski. Zob. T. Wierzbowski: *Uchansciana*, I s. 99.

Lidzbark, 10 stycznia 1565

Przedtem dziękował już generalowi zakonu za dziewięciu jezuitów, którzy przybyli na Warmię, obecnie wyraża wdzięczność za dziesiątego, Piotra Fahe, z którym przyjechał również brat zakonny. Fahe podczas świąt Bożego Narodzenia głosił kazania w Braniewie, zaś na Nowy Rok w obecności Hozjusza w Lidzbarku. Dał się poznać jako dobry kaznodzieja. Hozjusz liczy, że Fahe szybko opanuje dialekt niemiecki używany w Braniewie, bo na razie ani ludzie ani nawet sam kardynał nie wszystko zrozumieli. Mimo perswazji, by dłużej pozostał w Lidzbarku, Piotr wziął ze sobą innych jezuitów przebywających przy Hozjuszu i ruszył z nimi na miejsce przeznaczenia, do Braniewa. Chłopców bawiących na dworze w Lidzbarku wyprawi do Braniewa później, gdy nie będzie niebezpieczeństwa zarazy.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1530—1569 k. 201—202. Na odwrocie adres: *R-ndo patri D-no Iacobo Laynes, sacrae theologiae doctori, generali praeposito Societatis Iesu, in Christo charissimo et honorando, ślad pieczęci, adnotacja kancelarii odbiorcy: Card. Warmiense, Heilsberg 10 di Gennaio 1565.*

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 600—602, z oryginału jw.

Reverende Pater in Christo charissime et honorande. Egi gratias antea R-ndae P. V-rae¹ pro novem, quos e Societate sua miserat ad me². Caeterum III Calendas Ianuarii [30 XII 1564] venit ad me magister Petrus³, uno tantum socio comitatus, et eo laico, pro quo non minores ago gratias R-ndae P. V-rae quam pro omnibus aliis. Nam nisi venisset is, permultum de vestrae Societatis existimatione detractum fuisset. Omnes enim nunc tanto magis propensi sunt ad audiendum Dei verbum, quanto magis abhorrent a faciendo. Primum is Braunspergam accesserat pridie natalis Christi, ubi praedicavit etiam in die sancti Stephani fuitque populo valde gratus, etiamsi non omnia, quae diceret, satis intelligerentur. Sed paulatim assuescet illi populus, ipse quoque linguam hanc melius perdiscet. Cum fuissem certior factus de adventu illius, neque tamen quis esset mihi quisquam scripsisset, admonui quendam ex canonicis, qui nunc Braunspergae degit⁴, ut eum ibi retineret aliquandiu. Caeterum quo die scriptum id a me fuit, nimirum ipso die sancti Ioannis [27 XII] discessit ille Braunsperga et ad me fratresque suos, qui mecum hic erant⁵, venit, hortatuque meo concionem habuit ad populum ipsa die Circumcisionis Domini [1 I], quam et ego audiui; valde mihi probatur, etsi nec ego satis adhuc intelligebam omnia, nam alia quadam utitur dialecto, non tamen ita multum ab hac nostra differenti. Coepi postea familiarius illo uti, et reperi virum esse bene doctum, prudentem, neque vulgare iudicio praeditum. Sum illius consuetudine valde delectatus. Sed is, cum sit vir magno quodam zelo, non potuit adduci mecum ut commoraretur diutius, quin et omnes alios fratres suos hinc expulit et ad Braunspergense monasterium ut proficiscerentur vehementer ursit. Ego, cum scirem non

¹ Jakub Laynez, general jezuitów, tego listu już nie otrzymał, zmarł 19 I 1565.

² Kolegium jezuickiemu w Braniewie dało początek 11 jezuitów: pierwsza grupa przyszła 2 X 1564, druga 3 X 1564. Ich nazwiska ustalił w oparciu o źródła L. Piech-nik: *Gimnazjum w Braniewie*, s. 12. I tak z prowincji rzymskiej przyszli: Szkot Robert Abereromby, Flamandczyk Arnold Conchius, Włoch Paweł Lambertini, z prowincji nadreńskiej; Niemiec Jodok Bochner, Prusak Szymon Hagenau, Bawarczyk Krzysztof Strobel, Niemiec Ryszard Tectonius, Niderlandczyk Jan Zanthen, Niemiec Ambroży Sanctinus. W końcu grudnia przybyło jeszcze dwóch jezuitów: Piotr Fahe z Nadrenii i Niderlandczyk Wilhelm Oben. Zob. HE V wg indeksu s. 680—681.

³ Piotr Fahe.

⁴ Eustachy Knobelsdorf, kustosz warmiński.

⁵ Z powodu zarazy grasującej w Braniewie do początku 1565 roku jezuita zatrzymali się na dworze Hozjusza w Lidzbarku, a 4 I 1565 przenieśli się do Braniewa.

prorsus adhuc ibi pestem sopitam fuisse, conatus sum eos retinere per dies aliquot, cum praesertim nondum omnia satis instructa essent in illo monasterio. Verum ille teneri nulla ratione potuit. Dixit se vidisse cellarium instructum cerevisia, lignorum quoque vim adductam, caetera minore negotio parari posse, nec esse cur hic velit cunctari diutius, nec ullum esse periculum a peste. Cum ita viderem hominem urgere, nolui retinere diutius. Itaque, quod felix, faustum et fortunatum Deus esse velit, IV Nonas huius mensis [2 I] una cum oeconomo⁶ meo profecti sunt Braunspergam. Vestrum erit precibus Deum fatigare, quo suam illis gratiam impartiat, ut multum fructum afferre queant. Ego pueros, quos hic mecum habui⁷, nondum misi, neque mittam fortassis ante Quadragessimam⁸, quam ut absque turbis aliquibus transigere laetumque Pascha celebrare detur, vestris precibus adiuvari peto. Magister quidem Petrus non parvo mihi videtur adiumento futurus. Quod superest opto R-ndam P. V-ram diu esse salvam et incolumem meque orationibus illius commendo.

• Ex castro meo Heilsperg, die X Ianuarii Anno Domini MDLXV.
^a-Accepi literas R-ndae P. V-rae X Novembris datas⁹, quibus per alium tabellarium Deo bene iuvante respondebo, cuius opera non minus fortasse celeriter haec quam illae perferrentur^a.

P. V-rae frater in Christo

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

a-a Własnoręcznie

21

HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Lidzbark, 10 stycznia 1565

Podaje do wiadomości życzenie króla odnośnie do czasu i miejsca sejmiku pruskiego i sam wyraża gotowość dostosowania się do niego, jeśli nie przeszkodzi temu zbliżająca się zaraza.

ORYG. nie znany (zaginął ok. 1945 r.).

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8503 fasc. 19d k. 9r. Na marginesie uwierzytelnienie kopii przez archiwariusza gdańskiego (1880 r.): *Die Übereinstimmung mit dem Original Schbl. B. 27.059 attestieret Bertling Archivar.* Kopia sporządzona inną ręką. Zwyczajny adres.

Unsern freuntlichen grus etc. Was wir wegen der jungst angesetzten tagefarth in bedencken genommen und ferner fortzusetzen bedacht gewesen, haben E. E. W. aus nehestem unserem schreiben¹ klerlichen anzu-mercken gehabt. Nun aber werden uns darauff dato dieses von Ko. Ma. etzliche briefe und mandata zugestellet, in welchen dieselbe Ire Ma. abermals einen anderen orth und zeith zu leistunge einer tagefarth angestimpt und ernennet², wie denn solches zweifelsohne die briefe an alle herren rethe und stende insonderheit lautende mitbringen werden. und auch E. E. W. aus beygefugten schreiben weitleuftiger von dem allem sich werden zu belernen haben und demselben ferner zugemehssen

¹ Jan Leoman, kanonik warmiński.

² Hozjusz utrzymywał szkołę pałacową i to nawet po otwarciu kolegium braniewskiego. Wielu rodziców życzyło sobie, by ich dzieci, zwłaszcza młodsze, pozostawały pod opieką kardynała.

³ Wielki Post zaczynał się tego roku 7 III.

⁴ List opubl. HE V s. 520—521.

¹ Zob. nr 1.

² Zob. nr 7.

wissen. Wir seindt fur unsere persone gentzlich des willens und auff angesetzten orth und zeith, ob Gots will, (da wir nicht durch besorgliche zeitunge der unreinen und verdecktigten luft von derogleichen unserem furhaben notwendig gestutzt und abgehalten) zu begeben und desfals koniglichen bogehr zu bekuemen, götlichen gnaden E. E. W. entpfelende.

Datum Heilspergk, den 10. Januarii Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

22

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Wolbórz, 10 stycznia 1565

O wysłanych i otrzymanych listach. Królowa zaniechała domagania się Komunii św. *sub utraque*. Król nie wziął Hozjuszowi za złe warunków, jakie ten postawił przed ewentualnym podjęciem misji do Hiszpanii i zwolnił z obowiązku udziału w sejmie, z tym jednak, by przyjechał pod sam koniec sejmu. Commendone uważa obecność Hozjusza w Piotrkowie przed synodem za bardzo potrzebną. Przesyła *Breve* papieskie zezwalające na rozgrzeszanie nawracających się innowierców i komunikuje usną decyzję papieża, że podjęcie misji do Hiszpanii pozostawia do uznania samego Hozjusza. Zgłasza pewne uwagi i propozycje odnośnie do dzieła Hozjusza *Iudicium et censura*. Pochwala postawę biskupa poznańskiego i jego brata na sejmiku w Srodzie. *Breve* papieskie dla kapituły krakowskiej. O liście okrężnym na temat śmierci cesarza Ferdynanda I. Radzi się w sprawie Orzechowskiego. Proponował królowi założyć kolegia jezuickie w Krakowie, Wilnie, Lwowie. Zgodnie z zachętą ze strony Hozjusza, Commendone przyjechał na sejm do Piotrkowa aż z Rusi, chce mieć jednak dodatkową rezydencję w Wolborzu. Sejm opóźnia się. Przytacza nazwiska ewentualnych kandydatów do purpury kardynalskiej. Prymas zabiega bardzo w obronie dzieścieln, na sejmiku w Srodzie zachęcał innowierców do udziału w synodzie prowincjonalnym.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 455—460. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri ac D-no Stanislawo Osio, S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmieniensi, D-no et Patrono colendissimo*, ślad pleczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego; *Reddita 16 Januarii 1565 Helspergi, responsum II*.

Illustrissime et Reverendissime Domine D. et patrone colendissime. Pridie Calendas Ianuarias [31 XII 1564] scripsi ad D. V-ram Ill-mam¹. Nonis [5 I] Petricoviam venit familiaris suus, qui mihi literas attulit datas 27 Decembris², quibus antequam respondeam, respondebo ad ea, quae superioribus literis meis minus committenda esse existimavi. Bonaventura³ mihi affirmavit Reginam bene sentire, etsi de calice rursus aliquamdiu dubitaverit, acquievisse tamen sanis consiliis. R-mus D-nus Vicecancellarius communicavit mihi de conditionibus Hispanicae legationis⁴, ut plurima alia singulari quadam significatione benevolentiae affirmat Regem omnia boni consuluisse, concedi D. V-rae Ill-mae, ne properet ad comitia, sed Regis et sua sententia est, ut ante finem comitiorum nobis et Ecclesiae ipsi opem ferat. Multa cum Rege, multa cum episcopis agenda sunt, praecipue in causa habendae synodi magni refert D. V-ram Ill-mam interesse consiliis certorum hominum, quae moderari vel illa vel nemo poterit. Ego certe, qui in me nihil praesidii, nihil esse ponderis facile animadverto, accurri tamen ex Russia usque⁵.

¹ List nie znany.

² List opubl. HE V s. 600—602.

³ Bonawentura Tomasz.

⁴ Por. nr 3 przyp. 2.

⁵ Commendone z sejmu parczewskiego w połowie sierpnia 1564 r. pojechał na Ruś i Podole, do Piotrkowa na sejm powrócił w drugiej połowie grudnia tr.

Cardinalis Borromeus misit ad me *Breve* facultatis concessae D. V-rae Ill-mae de absolvendis haeticis⁶, quod cum his erit. Scribit praeterea, ut illi suis immo Pontificis Maximi verbis nuntium Suam Sanctitatem probaturam quodcumque consilium D. V-ra Ill-ma ceperit de protectione Hispanica, quibuscunque conditionibus, etiam sine ullis conditionibus, permittere omnia tum iudicio tum arbitrio suo, cui plurimum tribuit.

Iudicium de Tigurinis R-mo Cromero legendum dedi⁷. Heri restituit. Anceps sum animi, an Vicecancellario dem legendum, an vero remittam; sequar Cromeri consilium; ego sane delectatus sum vehementer legendo. Unum desideravi: ut ubi de Concilio Tridentino agitur, cui inter//fuerit et consenserit nomine Regis et Regni episcoporum et illud quoque non intermitteret acceptum fuisse a Rege in senatu Parzoviae⁸, quo res ipsa maius pondus haberet. Mitto igitur ad D. V-ram Ill-mam exemplum literarum Regis de ea re ad Pontificem Maximum. Praeterea cupio quid additum de voluntate studioque Pontificis in hoc Regnum, quod et causa ipsa postulat et in libello locus est, qui id maxime flagitare videtur.

Srodensis conventus⁹ lucem aliquam nobis attulit, quae paulo post Syradiensis morte¹⁰ visa est extingui, neque tamen animum despondimus. Scripsi ad Posnaniensem Episcopum¹¹, collaudavi et ipsum et fratrem¹². Egi cum Rege, cum Vicecancellario, de quo scripsi superioribus literis¹³. Iniquam illam declarationem esse iam in potestate nostra¹⁴, id est Palatini Posnaniensis, spero, nam ita diligenter curatum est.

Impetrarunt, ut audio, canonici Cracovienses *Breve*¹⁵, cuius exemplum cum his erit; non puto tamen, quod ipsum *Breve* habeant, sed habituros se fore sperant. Processum de morte Caesaris¹⁶ dedi Cromero petenti, qui illum ad Reginam missurus est. Ego D. V-rae Ill-mae Cytardi¹⁷ literas de eadem morte mitto, et Orichovii libellum, nam me convenit in Russia et cum urgeret, ut tandem illum absolverem vel a Pontifice absolutionem impetrarem, narraretque mihi sua omnia argumenta, hortatus sum, ut ea ipse potius omnia conscriberet, curaturum me, ut Pontifici traderentur. Fecit¹⁸. Ego in Urbem mittam, sed D. V-ram Ill-mam rogo, ut quid

⁶ Breve to z 25 IX 1564 opubl. HE V s. 472—473.

⁷ Por. nr 14 przyp. 1.

⁸ Na sejmie w Parzewie 7 VIII 1564.

⁹ Zob. nr 15 przyp. 1.

¹⁰ Janusz Kościelecki.

¹¹ Adam Konarski.

¹² Jan Konarski.

¹³ List nie znany.

¹⁴ Zob. nr 2 przyp. 3.

¹⁵ Chodzi zapewne o *Breve* z 15 X 1564 (opubl. HE V s. 488—490) w sprawie beneficjów niezgodnych, które zostało promulgowane przez Commendonego i Hozjusza na sejmie w Piotrkowie 1 IV 1565. Zob. nr 130. Dotyczy ono wprowadzie duchowieństwa z całej Polski, ale wyprosiła je głównie kapituła krakowska, przy wybitnym udziale obu wymienionych kardynałów i agenta polskiego w Rzymie — Jerzego z Tyczyna. Zob. Archiwum Kapituły Krakowskiej, rkps Acta Actorum t. 6 1564—1577 k. 18: „R-ndo D-no doctori Georgio Thicinio Cantori Lenciciensi... ducatos triginta sex hungaricos, quos ad expeditionem commissionis Apostolicae in forma *Brevis* super pluralitate beneficiorum etc. contra ordinarios provintiae, ne scilicet // aliquid in executione decretorum Concilii Tridentini desuper editorum de facto, prout sese iactant, attentare praesumant, etc.”.

¹⁶ Zob. HE V wg hasła „Dwór cesarski” s. 678.

¹⁷ Maciej Sittard. Zob. HE V s. 453.

¹⁸ Stanisław Orzechowski od dłuższego czasu starał się o zalegalizowanie swego małżeństwa (był księdzem). Swoją sytuację opisał w obszernym i znanym liście z Radymna, 10 XII 1564 adresowanym do Commendonego. Tekst oryginalny łaciński opublikował J. Korzeniowski: *Orichoviana*, s. 587—604, ostatnio zaś w tł. na jęz.

de hac causa sentiat, mihi aperiat. Iam diu cum Rege ago, ut collegia Iesuitarum quasi praesidia religionis col//locet Cracoviae, Vilnae, Leopoli. Nunc mihi visus est consilium sequi et de Vilnensi eo rem perduximus, ut non modo locum prope Dominicanos promittat, sed exaedificaturum se omnia aedificia. Porro mandavit, ut scriberem ea de re ad Patrem Laynez. Integrum collegium petit, in quo sint omnium artium liberalium professores et sumptus pollicetur satis amplos, sed donec res perficiatur, praestat non vulgari sed secreto haberi.

Quod me postremis suis literis denuo hortatur D. V-ra Ill-ma, ut ad comitia veniam¹⁹, ecce iam amplius mensem adsum. Morbum hunc feram, modo ne nimium diuturnum, et Petricoviae ero; volo tamen Valboriae [s] quoque domum habere in quemcunque eventum. Iniucundum mihi est dolere D. V-ram Ill-mam mea causa et timere mihi a sumptibus, sed quod mihi antea erat grave, nunc factum est nedum leve, sed iucundum, nam vel eo facilius impetrabitur venia discedendi, vel si non impetrabitur, excusabilior erit discessus. Literas D. V-rae Ill-mae curabo, sed rogo ut posthac ceram curet duriorum et fila aenea, de quo admonui ex Russia usque. Comitia non inchoabuntur ad dictam diem, nam nullus fere adest ex senatoribus. Heri fuerunt Valboriae Cuiaviensis et Chelmensis episcopi cum castellano Ravensi²⁰, et eodem die profecti sunt Petricoviam.

Ex Italia nova vix fere ulla sunt; stupent omnes in purpura, petunt, contendunt, extorquent; magnus futurus esse dicitur numerus. Certi // feruntur Vicecomes²¹, Sipontinus²², Alciatus²³, Crassus Mediolanensis iureconsultus²⁴, Delfinus nuntius ad Caesarem²⁵, Santacrucius nuntius ad Gallum²⁶, Crivellus ad Hispanum²⁷, Vercellensis ad Venetos²⁸ Grimanus patriarcha Aquileiensis²⁹, clerici quidam Camerae: Parmensis³⁰, Colunius³¹, Ursinus auditor Camerae³² et nescio qui alii. Sed quo plures sint, scribunt in gratiam catholici Regis³³ reiectam esse electionem post Cinerum [7 III]³⁴. Ego mea servitia D. V-rae Ill-mae et R-mae commendo.

Valboriae, 10 Ianuarii 1565. D. V-rae Ill-mae et R-mae humilis ^a-et devotus servitor

polski Jerzy Starnawski zob. Stanisław Orzechowski. Wybór pism. Opracował [...], Ossolineum, BN Seria I nr 210, Wrocław 1972 s. 620—641. O tym właśnie autobiograficznym liście pisze tutaj nuncjusz.

¹⁹ Zob. list Hozjusza z 27 XII 1564, opubl. HE V s. 600—602.

²⁰ Tzn. Mikołaj Wolski, Wojciech Starożrebski i Stanisław Wolski.

²¹ Karol Visconti, mianowany kardynałem na konsystorzu 12 III 1565. Zob. nr 262.

²² Tolomeo Galli bp Siponto (Italia), ogłoszony kardynałem jw., zm. 1607.

²³ Franciszek Alciato, ogłoszony kardynałem jw., zm. 20 IV 1580.

²⁴ Franciszek Crassus, audytor Roty, ogłoszony kardynałem jw., zm. 29 VIII 1566.

²⁵ Zachariasz Delfino, ogłoszony kardynałem jw. Zob. nr 110.

²⁶ Prosper Santacroce, ogłoszony kardynałem jw., zm. 8 XI 1589.

²⁷ Aleksander Crivelli, ogłoszony kardynałem jw., zm. 22 XII 1574.

²⁸ Gwidon Łukasz Ferrerius, bp Vercelli (Italia), ogłoszony kardynałem jw., zm. 16 V 1585.

²⁹ Jan de Grimani, nie został kardynałem.

³⁰ Aleksander Sfortia de s. Flora, bp Parmy, ogłoszony kardynałem jw., zm. 16 V 1581.

³¹ Marek Antoni Colonna (Columna), bp Tarento, ogłoszony kardynałem jw., zm. 14 III 1597.

³² Flavius Orsini (de Ursinis), audytor Kamery Apostolskiej, ogłoszony kardynałem jw., zm. 16 V 1581.

³³ Tj. króla hiszpańskiego Filipa II.

³⁴ Promocja kardynalska, czwarta za Piusa IV, miała miejsce na konsystorzu 12 III 1565. Pełny wykaz wszystkich promowanych kardynałów podaje G. Gulik, C. Eubel: Hierarchia catholica, III s. 40—42. Zob. L. Pastor: Geschichte der Päpste, VII s. 570—571.

Ioannes Franciscus Episcopus Zacynthiensis Nuntius Apostolicus.

// Cromerus noster curavit sibi describi exemplar libelli, quem legit D-nus Vicecancellarius. Itaque D. V-rae Ill-mae suum remitto. Archiepiscopus ferre non potest Regem non paruisse suis consiliis; tentare videtur multa, quo Regem poeniteat. Urget me blandissimis literis, ut vel minis adigam Regiam M-tem ad restituendam iurisdictionem ecclesiae, ne decimae pereant, et ut de concilio agam denuo in senatu. Novi quid quaerat, boni omnia consulo et amice respondeo. Idem Archiepiscopus in conventu Srodensi egit pluribus de convocazione haereticorum ad synodum, questus est publice Regem non adscripsisse id suis literis, quas vocant universales. Quae vox frustra non excidit, frequens nunc est in ore multorum emissa ab ore Primatis^a.

^a—^a Własnoręcznie

23

JAN GNIAZDOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 10 stycznia 1565

Dziękuję za kołędę. Posłowie na sejm piotrkowski zjeżdżają się powoli. Na dniach ma przyjechać prymas, biskup kujawski, poznański i chełmski oraz kasztelan rawski. Przesła listy od Stefana Mikana.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 91. Na odwrocie inną ręką adres: R-mo et III-mo D-no, D-no Stanisław Cardinali Varmtensi, D-no et benefactori colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 16 Ianuarii 1565 Heispergi, responsum 19.

Miłościwy Księżu. Zaleciwszy moje powolne służby w łaskę WMci mego MP, zdrowia, wszęć dobrego WMci życzę od Pana Boga. WMci dziękuję memu MP za kołędę, a iże mie¹ WM mój MP nie raczy przepominać sługi swego najniszego, WMci memu MP to dobrodziejstwo czasy wiecznymi zasługować i Pana Boga prosić będę, aby WM Pan Bóg długo w dobrym zdrowiu chować raczył. Nie mam nic takowego, co bych WMci swemu M[P] pisać miał, jedno że naszemu sejmowi barzo niesporo. Jeszcze żadny panowie chaywu^a do tych czasów nie przyjachali. W tym tygodniu ma ich kilka przyjechać, jako ks. arcybiskup, ks. biskup kujawski², poznański³, chełmski⁴, p[an] rawski⁵. Rychło propozycyja będzie, wie to Bóg; jeszcze nie masz dnia naznaczonego. Co się potym potoczy u nas, WMci swemu MP wypiszę. Listy od doktora Stefana⁶ WMci memu MP ślę, który je do rąk moich dziś tydzień posłał. A zatym się WMci swemu MP łasce zalecam, a proszę, aby WM raczył być łaskaw jako na sługę swego najniszego.

Datum in Piotrków, 10 Ianuarii 1565. WMci swego MP sługa wieczny

Jan Gniazdowski subscripsit.

^a Słowo staropolskie *hajwo* lub *hajno* oznacza tu, na tymże miejscu

¹ Jan Gniazdowski, sługa podkanclerzego Piotra Myszkowskiego, zatrudniany jako skryba i goniec w kancelarii. Zob. HE V wg indeksu. Fragment tego listu przytacza I. Kaniewska: Walka o wprowadzenie instygatorów, s. 75 przyp. 22.

² Mikołaj Wolski, Zob. HE V s. 171—172.

³ Adam Konarski.

⁴ Wojciech Starożrebski. Zob. HE V s. 164 i wg indeksu.

⁵ Stanisław Wolski.

⁶ Stefan Mikan.

24

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Kraków, 10 stycznia 1565

Przesyła życzenia noworoczne i podziękowanie za noworoczny upominek. Za takiż upominek dziękuje również niejaki Henryk, który nie może pisać z powodu bólu ręki.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 92. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri, Ill-mo D-no, D-no Stanisław Hosio, divina miseratione S. R. E. tituli s. Pancratii presbytero Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no et patruo suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Vetus et laudabilis est consuetudo, Illustrissime Domine ac Domine clementissime¹, quae hoc tempore passim apud omnes christianos ac vere pietatis amantes observari solet, ut alter alteri felix anni auspiciū precetur. Quae sane salutandi ratio eo potissimum consilio a maioribus nostris religiose culta fuit, ut ingentia beneficia Salvatoris nostri Iesu Christi generi humano nativitate sua exhibita invicem recolerent ac Deo optimo maximo pro ineffabili charitate erga nos gratias agerent, qui misso Filio nos perditos in gratiam recepit et in haeredes aeternae vitae assumpsit, deinde quoque divinam implorarent opem, ut omnia negotia per totum anni curriculum feliciter procederent. Haec cum ita sint, hanc laudabilem consuetudinem intermittere ut non debui, ita nec potui. Proinde Ill-mae Cels. V-rae felix faustumque anni initium ex animo precor et rogo Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, qui de coelo descendens humanam assum[psit] naturam, ut annum praesentem fortunare et Ill-mam Cels. V-ram diu salvam et incolumem conservare dignetur omniaque consilia Ill-mae Cels. V-rae ita regere, ut exitum felicem consequantur.

Pro munere strenae loco mihi exhibito Ill-mae Cels. V-rae perpetuum polliceor animi gratitudinem, studium autem et operam quantum valeo quantumque possum. Quod superest Ill-mam Cels. V-ram etiam atque etiam rogo, ut Ill-ma Cels. V-ra in posterum me pari amore et benevolentia complectatur meque, quod iam pridem fecit, commendatum habeat. Bene ac feliciter valeat Ill-ma Cels. V-ra. Henricus² aliquot diebus dextra uti non potuit propter quandam tumorem, proinde Ill-mae Cels. V-rae meis verbis pro munere exhibito interim gratias agere voluit, donec manus ad scribendum aptior reddatur.

Datum Cracoviae, 10 Ianuarii Anno Domini 1565. Ill-mae Cels. V-rae deditissimus

Ulricus Hosius.

25

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Jeżów¹, 11 stycznia 1565

Oczekuje odpowiedzi na dwa listy: pierwszy przesłał przez sługę, który zgubił konia², drugi przez Wysockiego³. Dochodzą wieści o zajęciu Witebska przez Moskwę.

¹ Ulryk Hozjusz, syn Jana, starszego brata kardynała, który przebywał na Warmii jako starosta Smolajń koło Dobrego Miasta. Od niego pochodzi cała gałąź rodziny Hozjuszów warmińskich, druga gałąź pozostała na Litwie.

² Paweł Watt kilka razy w listach do Hozjusza wspomina niejakiego Henryka z Krakowa. Zob. nr 298, 313 i 419. W tym ostatnim liście podaje jego nazwisko: Geler. Prawdopodobnie i w tym liście chodzi o tę samą osobę.

¹ Jeżów, miasto w woj. rawskim.

² Sługa ten pochodził z Prus i zaniedbania jego były wynikiem zbyt „intensywnej” gościnności u krewnych. Zob. HE V s. 562, 584—585.

³ Zob. nr 6.

Wszyscy czekają na sejm i jego uchwały. Liczy, że o wszelkich nowych wydarzeniach będą informować Hozjusza nuncjusz i podkanclerzy, ze swej strony obiecuje też dzielić się nowinami. Jeszcze raz prosi o udział w zbliżającym się sejmie piotrkowskim.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 10. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 16 Ianuarii 1565 Holspergi, responsum 17.*

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchansiana*, III s. 85, z oryginału jw.

26

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbark, 12 stycznia 1565

Oczekuje Kromera w Lidzbarku i jego opinii o *Iudicium et censura*. Jeszcze nie wie, czy pojedzie na sejm. Konie Kromerowi dał w upominku i nie pragnie ich zwrotu. Prosi o doręczenie listów do Rzymu. O sejmiku pruskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/3 s. 1059. Strony adresowej brak.

S. Quandoquidem facturum te promittis, ut excurras ad me, nihil est quod per literas tecum agam pluribus. Quod Archiepiscopus humaniter te tractarit¹, gaudeo. De mea ad comitia profectio nihil hoc tempore statuere possum. A Rege mandatum habeo ne festinem, sed vocationem expectem. Tu vero dubitas etiam, an coitura sint. De *Iudicio*² iudicium tuum expectabam, non placent[i]am, sed videris in congressum nostrum reiecisse. De muneribus ex literis ad te meis cognoscere potuisti, nam in illis expresseram nihil esse quod equos a me tibi donatos remittas, quamvis ut ipse venires cupiebam. De reliquis coram, Deo bene iuvante, Fasciculum hunc, si praesens isthic es adhuc, in Urbem curari perferendum cuperem opera tua. Nos Golubensia comitia proximo mense, si Deus volet, sumus habituri. Bene vale.

Ex castro nostro Heilszbergk, pridie Idus Ianuarii [12 I] 1565. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

27

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 12 stycznia 1565

Rozesłał listy królewskie nakazujące zwołanie sejmiku pruskiego do Golubia, ale biskup chełmiński oraz wojewodowie chełmiński i malborski za bardziej dogodnie miejsce uważają Łasin. Idąc za ich sugestią i korzystając z ogólnego zezwolenia danego przez króla, na miejsce obrad sejmiku nazначył Łasin, termin zaś przesunął na 12 II.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 57. Strony adresowej brak.

KOPIA z XVII w.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 515.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, Domine, Domine clementissime. Subiectissimam perpetuae servitutis et orationum mearum commendationem. Curatum est a me quod mandavit M-tas V-ra: literas illius¹ ad consiliarios omnes harum terrarum misi. Qui primarii sunt, nempe D-nus Episcopus Culmensis² et duo Palatini Culmensis et Marienburgensis³, hi petiverunt in Lessel⁴ potius haberi comitia quam Golubii, quod oppidum

¹ Nawiązuje do listu Kromera z 15—31 XII 1564, opubl. HE V s. 609—613.

² Zob. nr 14 przyp. 1.

³ Zob. nr 7.

⁴ Stanisław Żeliszewski.

⁵ Jan Działyński i Achacy Czema.

⁶ Łasin.

Golubense vix pro quinquaginta equis sufficeret; aliud autem illud, satis multorum capax est, ac magis abundare rebus omnibus ad victum necessariis. Itaque quam concessit mihi M-tas V-ra potestate sum usus, ac significavi consiliariis omnibus, ut in Lessel potius convenirent. Et quoniam qui missus a me fuerat, tardius redierat, nimirum undecimo die postquam discesserat, veritus ne quis postea causari possit sibi temporis significatum non fuisse, eadem auctoritate a M-te V-ra mihi concessa diem ab illa dictum in duodecimam Februarii mensis prorogavi, ad quem etiam eo venire, si me Deus incolumem servaverit, et V-rae M-tis mandato satisfacere deliberatum habeo. Quod itaque superest Deum precor, ut illam diu servet incolumem et felicem, cuius gratiae clementiaeque quae summa possum animi mei submissione me diligenter commendo.

Ex castro meo Heilspurg, die 12 Ianuarii MDLXV. Eiusdem Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor addictissimus

“Stanislaus Cardinalis Varmiensis”^a

a—a Własnoręcznie

28

POMPILIUSZ AMAZEUSZ DO HOZJUSZA

Bolonia, 13 stycznia 1565

Poleca Stanisława Kłodzińskiego i prosi o poparcie jego spraw na dworze króla polskiego. Jest wdzięczny za pozdrowienia przesyłane w listach do Kłodzińskiego. W ostatnich dniach rada miasta Bolonii podwyższyła pensję dla Amazeusza co w znacznym stopniu zawdzięcza listowi polecającemu Hozjusza. Przesyła pozdrowienia od mera miasta oraz rejców Kamila Paleotto i Franciszka Bolognetto.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO rkps D 72 k. 1. Brak podpisu i adresu. List poważnie uszkodzony: struchlały papier i przedarty na pół w poprzek, na przedarcie uszkodzony tekst.

Illustrissime ac Reverendissime Domine et Domine mi¹ colendissime. Stanislaum Clodinium² optimum ac eruditissimum adolescentem multis de causis maiorem in modum diligo, et quod natione Polonus est, cui ego iandiu omnia studia officiaque mea, patris in hoc vestigia secutus, addixi, et quod praeclarae quaedam in eo animi dotes elucent, et quod erga me perofficiosus est, sed ob id in primis, quod se tui observatissimum profitetur. Saepe multus cum eo de ista plane divina virtute, de singulari erga bonos omnes humanitate minimeque vulgaribus in me ipsum meritis mihi sermo est. Interdum etiam tuas ad se literas inspiciendi copiam facit, in quibus cum me quoque salvare iubeas, incredibilem [prorsus capio]^a voluptatem, quod tanta dignitate amplitudineque princeps tam firmiter atque inviolate mei tibi quidem deditissimi [...]nui^b vitae, conditione ac fortuna clientis tui memoriam conserve[t]. E re vero nata, prout usu venire solet, mecum is de negotio quodam suo, quod in aula Regis habet, locutus est, in eoque tuam sibi auctori[ta]tem ac patrociniū plurimum prodesse posse censet. Nec sane dubitat, quin eum sedulo atque omni ope sis adiuturus, quam ego eius opinionem ac spem uti confirmarem ac etiam auferem, ultro ei pollicitus sum eum tibi me de meliore, ut aiunt, nota commendaturum. Sed quid ego tuos tibi commendem, cum benignitas tua

¹ Pompiliusz Amazeusz, humanista, profesor w Bolonii; w Polsce znany głównie dzięki swemu sławnemu ojcu, Romulusowi, również profesorowi w Bolonii, którego uczniami było wielu wybitnych Polaków XVI w., m.in. Marcin Kromer. Zob. Józef Korzeniowski [wyd.]: Martini Cromeri ad Romulum Amasaeum epistulae, Eos 1897; HE V s. 326.

² Stanisław Kłodziński. Zob. nr 71.

et ani//mi alacritas in iis iuvandis, qui aliqua virtutis praestantia morum-que integritate tua se dignos gratia praebeant, omnibus notissima spectatissimaque sit? Quare obtineant hae meae apud te, mi Patrone, testimonii potius quam commendationis locum. Itaque mihi crede, si ulla unquam in re verbis ut meis fidem adhibeas mereor, adolescentem hunc veros peregrinationis suae fructus in patriam reportaturum, pulcherrimisque vitae institutis atque honestissimis actionibus consecuturum, ut inter eos numerari possit, quorum virtus et sapientia non solum florentissimo isti Regno plurimum decoris et splendoris attulit, sed longe lateque per universam Europam effulsit. Ego certe quibuscunque in rebus eius rationibus quam optime consultum esse volueris, eadem [munera]^a et beneficia in me ipsum collata esse arbitrabor.

Quod ad vitae meae rationes attinet, superioribus diebus ab hoc amplissimo senatu stipendio auctus sum, quod magna quidem ex parte literis tuis, quibus me illi atque urbis praefecto quam accuratissime commendaras, acceptum refero, proptereaque in omne vitae meae tempus me tibi summopere devinctum esse debere sentio. Vale Patrone amplissime, diu felicissimeque. Ipse urbis praefectus, vir certe omni virtutum genere ornatissimus, Camillus Palaeotus et Franciscus Bolognetus senatores, qui omnes te mirifice colunt et observant, ut suo tibi nomine salutem adscriberem, mandarunt.

Bononiae, Idibus Ianuarii [13 I] MDLXV³.

^a Odtworzono domniemany tekst wyrwany

^b Ubytek papieru, brak ok. 2 wyrazów

29

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 18 stycznia 1565

Informuje o otrzymanych listach. Jest wdzięczny nuncjuszowi za gotowość udziału w sejmie piotrkowskim i troskę o godnego kandydata na generalnego starostę wielkopolskiego. Sam na sejm będzie mógł przyjechać dopiero po sejmiku pruskim. Chętnie zapozna się z uchwałami synodu lwowskiego. Uwagi nuncjusza o dziele *Iudicium et censura* przekaże autorowi dzieła. Jezuiti już odjechali do Braniewa. Mają oni ze sobą dobrego kaznodzieję. Liczy na Kromera, że dobrze wpłynie na prymasa.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 82. Na odwrocie (k. 91v) adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinale Varmienso, Hetsperg 28 Gennaro 1565* — data dzienna została błędnie odczytana.

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 193, z oryginału jw., pomylił datę roczną dając 1566.

Reverendissime in Christo Pater, Domine frater et amice observandissime. Salutem et obsequiorum commendationem. Binas accepi literas R-mae D. V-rae: pridie Calendas Ianuarii [31 XII 1564]¹ et quinto Nonas² eiusdem Volboriae datas³, quibus me et de itinere, et de suo in aulam reditu certiorum facit, quo nomine ago illi gratias, nec minus quod se nobiscum^b per haec comitia fore pollicetur^b. Spero enim futuram praesentiam illius nobis et religioni catholicae magno adiumento. Ego quoque ad eadem comitia vocor, nec venire detrecto, nisi quod prius habenda sunt nobis quoque harum terrarum comitia, quibus M-tas Regia diem dixit quintam Februarii³. Synodum Leopoliensem, postquam ad me

¹ Brak podpisu, ale zachował się inny również własnoręczny list podpisany przez Amazeusza, pozwalający na niezawodną identyfikację autora tego listu. Zob. nr 177.

² List nie znany.

³ Niewątpliwie chodzi tu o list z 10 I. Zob. nr 22.

⁴ Zob. nr 7.

miserit R-ma D. V-ra, legam lubens⁴. De praefecto Maioris Poloniae bonam spem nobis ostendi gaudeo, sed rem magis quam promissa videre cupio. Non dubito, quin R-mae D. V-rae ea res curae sit futura, quemadmodum prioribus meis literis scripsi. De *Brevi Apostolico* ad me misso ago gratias⁵. *Iudicium* quoque de *censura Tygurinorum* accepi, et quorum me R-ma D. V-ra admonet, de his monebitur vicissim libelli huius author⁶. Iesuitas meos iam Brunsbergum misi. Habent iam illi quoque praedicatorum suum⁷, virum doctum et pium, qui mihi per omnia satisfacit, nec quicquam aliud in eo desidero, quam ut se ad sermonem huius provinciae accomodet utque intelligi possit a populo, quod brevi per Dei gratiam spero futurum. Literas Cythardi⁸ de morte Caesaris legi. Aliis autem R-mae D. V-rae literis alia quoque epistola mea respondebo. Quod superest opto R-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem meque illius fraternae benevolentiae commendo.

Ex castro meo Heilsbergk, die XVIII Ianuarii Anno Domini MDLXV.

^c-Quae de Primate scribit R-ma D. V-ra, nonnihl me perturbant. Ostendit is magnum erga me studium et multa mihi tribuere videtur. Ut veniam, urget vehementer. Gaudeo, quod erit cum illo Cromerus noster, cuius consiliis ut locum det facturum illum spero^c. R-mae D. V-rae ^c-frater addictissimus^c

^d-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^d

- ^a Tak rkps, zapewne potrzeba *Idibus*
^{b-b} Na marginesie
^{c-e} Ręką Kuczborskiego
^{d-d} Własnoręcznie

30

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Litzbark, 18 stycznia 1565

Dziękuję za wstawiennictwo (u króla), dzięki czemu Hozjusz został zwolniony z obowiązku udziału w sejmie piotrkowskim. Gotów jest przyjechać pod koniec sejmu i prosi nuncjusza, by nie dopuścił do sporu biskupów polskich z Hozjuszem o precedencję. *Breve*, jakie otrzymał z Rzymu, zezwala tylko na rozgrzeszenie nawracających się innowierców z diecezji warmińskiej, z tego względu jest mało użyteczne, bo większość konwertytów pochodzi z Niemiec. O dziele *Iudicium et censura* i *Breve* dla kapituły krakowskiej. Cieszy się wynikiem sejmiku w Srodzie, ale smuci się śmiercią Janusza Kościeleckiego. W Braniewie osiedliło się 11 jezuitów, wśród nich kaznodzieja Piotr Fahe.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 73. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: 28 Genaro 1565 *Hetsper[ig], Del Cardinale Varmtense*.

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 131—133, z oryginału jw.

Illustrissime in Christo Pater, Domine frater et amice observandissime. Salutem et obsequiorum commendationem. Quod opera R-mae D. V-rae

⁴ Metropolitalny synod lwowski obradował w dniach 8—11 XI 1564. Zwołał go abp Paweł Tarlo, obecny był nuncjusz Commendone, a także bp chełmski Wojciech Starożrebski i kanonik przemyski reprezentant bpa Walentego Herburta. Zob. list tego synodu do Jakuba Uchańskiego, Lwów 13 XI 1564, w którym powiadamiają o odbytych synodzie i z powodu zarazy proszą o odłożenie synodu prowincji gnieźnieńskiej. List opubl. T. Wierzbowski: *Uchansiana*, I s. 77—78. Akta synodu lwowskiego opubl. ks. Seweryn Morawski: *Akta synodu prowincjonalnego lwowskiego w roku 1564 odbytego*.

⁵ Chodzi tu zapewne o *Breve* z 25 IX 1564, opublikowane w HE V s. 472—473. Por. też nr 30.

⁶ Był nim sam Hozjusz. Zob. nr 14 przyp. 1.

⁷ Piotr Fahe.

⁸ Maciej Sittard.

perfectum sit, ut ne properare ad comitia necesse habeam, plurimum hoc nomine R-mae D. V-rae me debere profiteor. Ad finem comitorum venire non recuso, quin et maturius venirem, si quem usum fore mei cognoscerem. Hoc modo videat R-ma D. V-ra, ne mihi contendere cum quoquam de loco sit necesse¹, cum sim homo minime contentiosus. R-mus D-nus Archiepiscopus, quod ad illius personam attinet, provisum id iam esse scribit, sed an alii velint idem facere, dubito. Sine magno quodam offendiculo haec exoriri contentio non posset, nec ulla res haereticis gratior accidere posset, qui non minore Cardinales quam Pontificem odio prosequuntur et eos de suo gradu turbatos cupiunt. *Breve*, quo mihi datur facultas² haereticos absolvendi, V-rae D. R-mae literis adiunctum accepi, sed pro mea dioecesi non magno mihi videtur usui futurum, nam ut scit R-ma D. V-ra, Germanae linguae potissimum est usus in illa, et accidit nonnunquam, quod veniunt ex Germania, qui vel agere ludimagistros vel sacris initiari cupiunt, quos per hoc *Breve* mihi licitum non fore videtur ad Ecclesiae gremium redire volentes absolvere. Quae cupit per censorem censorum Tygurinorum adiungi censurae³, curae mihi futurum est, ut illum admoneam, quandoquidem cum illo mihi summa est familiaritas. Quae causa sit, quod *Breve* non habeant canonici Cracovienses, ex Valentini nostri literis cognoscat⁴. Cuperem non mihi fuisse provinciam hanc mandatam, ac fieri potest quod non madabitur.

Sredensis conventus magnam animo meo consolationem attulerat⁴, sed nescio quid mihi scribitur quod secus res habeat quam scriptum et ab eo mihi dictum est, qui praesens interfuit. Revera magnum vulnus accepimus morte Syradiensis Palatini⁵. Sed spes est in misericordia Dei, quod nos non deseret aliumque sufficiet in eius locum, quem non minus fortem experiamur in fide catholica tuenda.

Orichovii scriptum nondum legi, nam heri primum tabellarius meus rediit. Simul ut legero, quid mihi videatur perscribam⁶. De Collegio Iesuitarum faxit Deus, ut succedat negotium. Mei iam sunt Brunsbergae⁷, numero undecem maiore sumptu meo quam facile quisquam credat, sed sunt aliqui certe valde idonei ad munus hoc obeundum docendae iuventutis. Venit etiam nuper concionator Petrus⁸, qui fuit a concionibus

¹ Tzw. „ustawa kardynalska” podjęta za Kazimierza Jagiellończyka na zjeździe panów w Piotrkowie w r. 1451 rozstrzygnęła spór o precedencję między ówczesnym arcybiskupem gnieźnieńskim Władysławem Oporowskim a kardynałem Zbigniewem Oleśnickim na korzyść pierwszego: arcybiskup, chociażby nie był kardynałem, zasiadać będzie przy boku króla przed kardynałem, jemu przypada zaszczytny obowiązek koronowania króla i królowej. Na przyszłość zabroniono komukolwiek bez zgody króla starać się o kardynałat. W myśl tej ustawy Hozjuszowi jako kardynałowi należało się miejsce zaraz po prymasie, z czego mógł być niezadowolony ambitny biskup krakowski Filip Padniewski. Hozjusz jego jedyne obawiał się, chociaż i abp lwowski oraz bpi: poznański, wrocławski, płocki, wileński posiadali wyższe od warmińskiego krzesło w senacie. Por. HE V wg indeksu rzeczowego s. 680: „Hozjusz... unikał zjazdów w obawie sporu o precedencję w senacie i na synodzie”. Ciekawą interpretację „ustawy kardynalskiej” i uprawnień prymasa znajdujemy w *Acta castrensia Varsoviensia*, zapis z 29 I (feria quinta ante Dominicam carnisprivii) 1573. Notarialny odpis znajduje się w ADWO, rkps D 75 k. 107—108.

² Zob. nr 14 przyp. 1.

³ *Breve* to dotyczące beneficjów wnet nadeszło. Zob. nr 130.

⁴ Zob. nr 15 przyp. 1.

⁵ Janusz Kościelecki.

⁶ Zob. nr 22 przyp. 18.

⁷ Zob. nr 20.

⁸ Piotr Fahe.

Archiepiscopi Treverensis⁹, vir minime vulgaris et doctrinae et sanctimoniae. Rector est homo valde simplex et rectus ac timens Deum¹⁰. Quod superest opto R-mam P. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me fraternae benevolentiae commendo.

Ex castro meo Heilsbergk, die XVIII Ianuarii MDLXV. R-mae D. V-rae frater addictissimus

b—Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

a—a Pdkreślono
b—b Własnoręcznie

31

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

[Lidzbark, 18 stycznia 1565]

Pochwała nuncjusza, że nie unika sejmu. Wyraża przekonanie, że zasługi jego dojrzy i nagrodzi Stolica Apostolska. Czyni uwagi na temat ewentualnych kandydatów do godności kardynalskiej. Wśród nich widzi i nuncjusza w Polsce.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 79. Strony adresowej brak. Brak również daty, ale znaki na papierze wskazują, że ten list został wysłany razem z dwoma innymi listami Hozjusza z 18 I.

Reverendissime Domine. Valde gratum fuit illud cognoscere, quod non abhorreat a comitiis nostris, et quod eis praesens interesse cupiat; ad quae nec ego venire, sicut antea scripsi, recuso. Sed nec illud dubito, quod iuvabit olim R-mam D. V-ram labores istos tulisse. Solet enim Sedes Apostolica non esse ingrata, si quem eadem qua R-ma D. V-ra fide sibi servire cognoscit. Ceram Lusitanam habeo qua utar, sed fitis, de quibus meminit¹, careo. Mihi non est verisimile, quod ita multi creandi sint cardinales, multo minus illud quod si nuntiis aliis omnibus galerus concedatur, solus ille, qui missus est ad Poloniae Regem, excludatur². Hidruntinus³ certe mihi visus est esse vir valde idoneus. Promissum etiam aliquid fuisse dicebatur Archiepiscopo Strigoniensi⁴ et Episcopo Zagrabiensi⁵, de quibus et ipsis nullam fieri mentionem video. ^a—Piscis ille marinus⁶ unus omnium est dignissimus^a qui in purpuratorum patrum album referatur, praecipue cum proverbio quoque iactetur, quod nullus magnus piscis nullus sit^b.

c—Stanislaus Cardinalis Varmiensis^c.

a—a Pdkreślono
b—b Daty brak
c—c Własnoręcznie

⁹ Jan de Petra von der Leyen, bp Trewiru (1556—1567).

¹⁰ Krzysztof Strobel.

¹ List nuncjusza, do którego tutaj Hozjusz nawiązuje, nie jest znany. Por. nr 17.

² Zob. nr 22 przyp. 21—34. Commendone również został 12 III 1565 ogłoszony kardynałem.

³ Pietro Antonio di Capua bp Otranto (płd. Italia) 1536—1579; nie został kardynałem.

⁴ Mikołaj Oláh abp Ostrzyhomia na Węgrzech (Esztergom, Gran, Strigonium) 1554—1568; nie został kardynałem.

⁵ Jerzy Draskovic, bp Zagrzebia 1564—1578; nie został kardynałem.

⁶ Hozjusz ma tu chyba na myśli Zachariasza Delfino, nuncjusza papieskiego w Wiedniu, który został kardynałem.

Lidzbark, 18 stycznia 1565

Jest wdzięczny za wyrazy współczucia z powodu śmierci bratanka — Jana Hozjusza. Wyraża radość, że *Confessio fidei* znalazło takie uznanie w oczach Amulio. Hozjusz zasadniczo dzieło to napisał dla narodu polskiego i litewskiego, teraz jednak widzi, iż cieszy się ono większą poczytnością za granicą. Podziela zdanie Amulio, że upadek obyczajów w Kościele doprowadził do obecnego kryzysu. Nie usprawiedliwia to jednak błędów dogmatycznych innowierców. Lekarzem dla jednych i drugich jest Chrystus. Gdy podczas Soboru Trydenckiego pewien jego uczestnik sugerował Hozjuszowi rozpocząć reformę Kościoła od naprawy obyczajów, Hozjusz mu odpowiedział, iż to wcale nie jest łatwiejsze niż doprowadzenie innowierców do prawdziwej nauki. Trudność widzi nawet na płaszczyźnie przełożonych Kościoła — biskupów, którzy często zaniedbują rezydencję w diecezji i więcej troszczą się o dochody z beneficjów niż o dobro dusz swoich wiernych. Od wielu słyszał o Amulio, że gorliwie rezyduje i jest wzorowym biskupem.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 162 k. 7; pismo ręki Reszki. Na marginesie: *Card. Amulio, 18 Ianuarii 1565 Heltspergae.*

DRUK.: HO II s. 238—239. Fragment publikuje *Pogiani epistolae*, t. III s. 435 nota (qq) z datą 19 I 1565, co by sugerowało, że H. L a g o m a r s i n i, wydawca tego dzieła, korzystał z oryginału, gdyż często oryginał nosi datę o dzień późniejszą od minuty.

Agnosco singularem benevolentiam in me tuam, qui de morte nepotis mei, quem revera charum habui, me tam amanter consolaris¹. Verum quo fuit mihi charior, hoc minus dolere debeo, quod sit ad meliorem vitam translatus. Nam haec nostra tot et tantis est plena calamitatibus, ut non frustra celebrari^a sententiam illius multis^b videam, qui dixit: „Optimum esse non nasci, vel natum cito mori”², cum in ea tempora inciderimus, quae summam animis nostris perturbationem adferunt. Sit nomen Domini benedictum.

Confessionis nostrae librum tanti viri iudicio probari gaudeo, cuius conscribendi laborem non alia mente suscepimus, quam ut nostris hominibus, quibuscum patria nobis communis est, quos doctrinis variis et peregrinis abduci videbamus, aliquid prodesse possemus ad eos diversis^c erroribus revocandos. Itaque sicut quidam olim dixit Tarentinis tantum et Consentinis^d — se scripsisse^{d 3}, e — sic et nos Polonis tantum et Lituaniis haec scripseramus^{e 4}, ut autem viris etiam tanta prudentia, tam excellenti doctrina iudicioque praeditis^f probarentur, vix optare, nedum sperare nobis in mentem venit. Verum in hoc singulare Dei beneficium agnoscimus, quod avidius etiam ab aliis quam ab his, in quorum gratiam

¹ Marek Antoni (Marcantonio) da Mula (sam i inni używali formy: Amulius), bp Rieti (środkowa Italia), od 26 II 1561 kardynał, zm. 17 III 1572. Od r. 1564 korespondował z Hozjuszem. Zob. HE V. Rozczytywał się w dziele Hozjusza *Confessio fidei* i był głównym rzecznikiem edycji rzymskiej tego dzieła u Pawła Manucjusza w Rzymie w 1565 r.

² W liście z 11 XI 1564 pocieszał Hozjusza po śmierci jego bratanka, Jana Hozjusza, w Rzymie (8 X 1564). Zob. HE V s. 521—523.

³ Terencjusze — ród rzymski prawdopodobnie pochodzenia sabińskiego; Consentini — mieszkańcy miasta Consentia w Brutium (dziś Consenza w Kalabrii).

⁴ Hozjusz na synodzie prowincjonalnym piotrkowskim 8—16 VI 1551 otrzymał polecenie napisania katolickiego wyznania wiary celem odciążenia się od protestantów. Uczynił to dość szybko i w 1553 r. ukazała się w drukarni Piotrkowczyka w Krakowie pierwsza część *Confessio fidei*, całość pierwszy raz wyszła w Moguncji w 1557 r. Odtąd zaczęła się międzynarodowa kariera tej ogromnie poczytnej książki teologicznej, która miała wiele wydań w języku oryginalnym tj. łacińskim i była przekładana na wiele języków. W pierwotnej koncepcji rzeczywiście była przeznaczona tylko dla Polaków i Litwinów.

scriptus est, librum hunc nostrum non sine quadam approbatione, ⁸-neque sine fructu⁸ legi videmus. Est autem ita, sicut prudenter animadversum est a te, quod mores nostri corrupti praecipua causa fuerunt harum tot sectarum, quibus miserandum in modum dissectam nunc Ecclesiam ^h-esse cernimus^h, nec mihi videtur ^l-adeo magnus^l esse labor in Ecclesiae dogmatibus adstruendis et perversis haereticorum opinionibus refutandis, cum simplex sit veritatis oratio. Sed cum ad mores nostros ^f ventum est, ex quibus fidem illi nostram, quamvis male, metiuntur, cum ex fide persona, non ex persona fides censenda veniat, fateor me non invenire quod respondere possim, nam sicut in ipsorum erroribus refellendis nostra, sic in moribus nostris arguendis ipsorum est veritas, quam factis, non verbis refutatam a nobis oporteret. Nec video, quid ea de re scribi possit, quod non multo melius iam inde a multis saeculis, atque adeo ex illo ipso tempore, quo sanctorum Patriarcharum et Prophetarum libri primum in lucem prodierunt, conscriptum fuerit. Sed est unus magister noster ⁵, qui cathedram habet in coelo, qui nisi docuerit intus, frustra foris ^f lingua perstrepit humana, frustra calamus etiam ad scribendum sumitur. Quamobrem ille rogandus est, ut his animorum nostrorum moribus, quibus graviter admodum laboramus, medicinam aliquam faciat. Nam in cassum plantaverimus, in cassum rigaverimus, in cassum omnem laborem sumpserimus, si non ipse dederit incrementum ⁶, qui solus potest // ex publicano Evangelistam ⁷, ex persecutore Apostolum ⁸, ex latrone civem facere paradisi ⁹.

Cum fuissem Tridenti ¹⁰, memini quendam ad me venire, qui diceret non aliam ob causam ad Concilium se venisse, quam ut ratio posset inveniri, qua corrupti mores Ecclesiae emendarentur, nam de reducendis in viam haereticis nullam sibi spem subesse. Cui respondi: mihi non minus difficile prius illud, quam posterius hoc videri, praesertim in Germania; ac exempla protuli, quibus demonstrare sum conatus nihil difficilius praestari posse, quam ut collapsi mores isti restituerentur, quod metuendum sit, ne reperiantur etiam inter catholicos, qui citius ad castra Christi perduellium defecturi sint, quam ut quaedam in suis moribus emendari patiantur. Ita nunc est hominum vita dissoluta, vix ut ulla disciplina ferri posse videatur. Quamobrem Deus precandus est, ut ⁸-ipse faciat, ut⁸ faciamus et in suis iustificationibus ambulemus.

Utinam autem tales multos hoc nostrum saeculum haberet, qualem esse te multorum ad nos sermone perfertur, quos Evangelii non puderet, qui per se munus ipsi suum obirent, qui quod audiunt, id esse contenderent. Nunc audimus quidem omnes episcopi, sed quotusquisque est, ⁸-qui non erubescat Evangelium⁸, quem sui muneris huius non pudeat, qui suo ministerio fungatur ipse, ⁸-praesertim in his terris ad Septentrionem vergentibus, in quibus non maius est hyemis quam pietatis frigus⁸. Reditus quidem ecclesiarum, ut ad nos integri perveniant, nihil curae diligentiaeque praetermittimus, ut autem pervigilemus pro animabus eorum, quorum cura nobis est concredita, tanquam rationem pro illis reddituri, ^j-non ita multum^j ad nos pertinere putamus. Quamobrem

⁵ Por. Mt 23,10.

⁶ Por. 1 Kor 3,6.

⁷ Nawrócenie św. Mateusza, Mt 9,9.

⁸ Nawrócenie św. Pawła, por. Dz 9,1—20.

⁹ Nawrócenie łotra na krzyżu, Lk 23,39—43.

¹⁰ Hozjusz był w Trydencie na soborze w charakterze legata papieskiego o 20 VIII 1561—14 XII 1563.

supplici voce precandus est Deus, ut Ecclesiae suae multos tui similes det episcopos. Quod si fecerit ille pro sua misericordia, brevi repurgatam illam^f a sordibus istis^k videbimus, propter^l quas multis^l facti sumus odor mortis in mortem.

Quod superest vitam tibi diuturnam precor, et eam incolumem, quo maiorem in vinea Domini fructum adferre queas. De me vero ea tibi promittas omnia, quae de homine tui studiosissimo deque servitore tibi addictissimo. Non fallam opinionem hanc tuam.

a	Nadpisano nad skr. <i>praedicari</i>	g—g	Na marginesie
b	Nadpisano nad skr. <i>at orbis</i>	h—h	Nadpisano nad skr. <i>videmus</i>
c	Nadpisano nad skr. <i>[ajd] varis</i>	i—i	Nadpisano nad skr. <i>ullus</i>
d—d	Nadpisano	j—j	Na marginesie w miejsce skr. w tekście <i>nitil propemodum</i>
e—e	Na marginesie w miejsce skr. w tekście <i>hoc scribamus</i>	k	Skr. <i>Ecclesiam</i>
f	Nadpisano	l	Skr. <i>mortis odorem in mortem adferunt</i>

33

PIOTR KANIZJUSZ DO HOZJUSZA

Augsburg, 18 stycznia 1565

Z listu Hozjusza dowiedział się o dotarciu na Warmię swego listu i jadących tam jezuitów. Zaraza w Augsburgu nie wygasła zupełnie i na wiosnę może przybrać na sile, ale groźniejsza jest druga zaraza — herezja. Kanizjusz sam nie mógł przyjechać na Warmię, nawet pod wpływem motywacji Hozjusza, by ten wyjazd potraktował jako pokutę. Brak wiadomości od Henryka Dunghena w sprawie druku *Confessio fidei*¹. Nie wiadomo, kiedy zbierze się sejm Rzeszy, katolicy jednak raczej się go obawiają, niż łączą z nim nadzieję. Biskup Salzburga² zbiera już pierwsze owoce udzielonego wiernym pozwolenia na „kielich”: uzbrojeni chłopcy domagają się kaznodziejów w duchu nowej Ewangelii, i biskup boi się im jawnie sprzeciwić. Kanizjusz radzi, by na Warmii domagającym się „kielicha” nie zezwolić na to, bowiem kielich stał się *lapis offensionis et petra scandali*³. Przesyła katalog książek i jedną książkę napisaną (ale nie przez Kanizjusza) z polecenia księcia Bawarii⁴ i tutaj kolportowaną — o katolickiej Komunii św. (pod jedną postacią). Cieszy się, że w Rzymie wydawane są dzieła św. Hieronima i poprawiona Biblia. Życzy pomyślnego nowego roku i składa kondolencję z powodu śmierci Jana Hozjusza⁵.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 66—67. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patrī et Ill-mo D-no, D-no Stanislao Hosio, Cardinali et Episcopo Varmieniensi etc. patrono amplissimo, ad manus proprias, pieczęć, adnotacja: Reddita XXVI Februarii 1565 Petricoviae, responsum 27 Februarii.*

DRUK.: 1) S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 385—386; 2) O. Braunsberger: *Canisii epistulae*, IV s. 779—782. Obie publikacje są z oryginału jw.

34

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbark, 19 stycznia 1565

Czyni Kromerowi wyrzuty, że nie przyjeżdża na Warmię. Z dezaprobatą odnosi się do tych, co w Piotrkowie przed sejmem budują królowi liczne domy, a zaniedbali postarać się o miejsce na kult religijny. Współczuje losowi Canobio. Zamierza odwiedzić królowę (w Radomiu). O innowierczym sekretarzu królowej i o pewnych świadectwach z Warmii na jego korzyść. Cieszy się, że prymas liczy się z Kromerem.

¹ Dzieło było drukowane w Antwerpii w oficynie Piotra Bellera. Druk bezpośrednio nadzorował kanonik tego miasta, Henryk Zibertus Dunghen (z którego posług Hozjusz i Kromer często korzystali). Zob. HE V s. 465—468 i wg indeksu. Pośrednikami między wydawcą a autorem był w Polsce Tomasz Płaza z Krakowa i Piotr Kanizjusz z Augsburga.

² Jan Jakub Kuhen(-Belasy), abp Salzburga 1561—1580.

³ Por. Iz 8,14.

⁴ Albrecht V.

⁵ Zob. nr 32 przyp. 2.

Poważnie liczy się i z Hozjuszem, chociaż ten ma pewne zastrzeżenia do prymasa Kromer swoją obecnością może zdoła skorygować postawę prymasa. Myszkowski przyjmie do swej rezydencji w Piotrkowie na czas sejmu swych braci — innowierców, dla Hozjusza nie będzie tam miejsca. W żadnym jednak przypadku nie zgodzi się, by Kromer ustąpił mu swej kwatery w domu prymasa. Przedstawią swoją sytuację ekonomiczną. O Mikołaju Radziwille Czarnym i obrzezaniu. O dziele *Iudicium et censura*. O Bernardynie Ochino, niejakim Szymonie, Fryczu Modrzewskim i biskupie wrocławskim Mikołaju Wołskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 929—936. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kromera: 28 Januarii.

S. Coram tecum quam per literas¹ agere maluisssem. Verum neque tu compares, neque Scaschevius². In quibusdam tuis literis duos in Evangelio filiosfamilias proponi, quorum alter ad opus ire iussus, prompte promisit, nec venit, recusavit alter et venit³. Tu vero neque cum ais neque cum negas venis. Quod sacra prophanatis, laudare non possum. Ego si nuntius essem, nec ad vespertinas preces venirem, praeterquam ad sacram aedem. In contemptum adducitis rem divinam. Audio non domum Regiam sed oppidum aedificatum esse; cur non simul est aedificata Regia Supremi D-ni, ut in illa sacrificium fieret? Quod omnia suspicionibus plena sunt, dolendum est. Mittant quem volent. Canobii⁴ vicem doleo. Nihil ea de re mihi scriptum est ex Urbe. Reginam et ego visam, si me Deus incolumem ad vos perduxerit, nec me deterrebit ea res quod sit restrictior. De secretario curae mihi futurum, qui cum sit extra communionem catholicam, non eum ex Ecclesia eiiciam, ex qua se pridem eiecit // ipse, verum alias rationes quaeram. Ad fratrem eius iam dedi literas, qui prohibuit, ne coloni solverent, fieri potest, quod ignorante fratre. Nullum adhuc responsum habeo. Coloni cupiunt solvere, ne multentur metuunt. Ab Archiepiscopo te plurimum fieri, gaudeo. Nec eum simulare puto, sed opus habet hominibus, quibus esse destitutus videtur. Erga me quoque magnum prae se fert studium, quamvis non omnia mihi probentur illius consilia. Misit huc emptum pisces. Ego vero misi illi 60 brasios. Quod emeret adhuc reperire non potuit. Displicere nonnullis, quod apud eum sis, facile credo. Sed certe nihil est, quod eos offendere merito possit, nam si quid loci consiliis tuis dederit, corrigentur multa, quae secus quandoque fierent. Cur autem Procancellarius in suas aedes te non recepit, quas amplissimas habet? Recipiet fratres, a quibus causae nostrae valde metuo, cum nihil apud illos posse videatur, quod ipse mihi suis literis questus est. Hoc autem novum, quod ille, quem laudas, monachus uni // fratrum probatur, vel hoc solo nomine mihi⁵ suspectus esse iam incipit. Vellem eum observari diligenter, ne fortassis erumpat aliquando. Quod autem scribis: „Si tu venis huc, ego me subducam hinc alio” — quid sibi volunt haec verba? Sicne meum in Polonia congressum fugere semper decrevistis? Scilicet expulsurus te veniam isthuc? Non venire malo. Comitia differi facile patior. Apud patronum⁵ eris in maiori pretio, cum Archiepiscopo te charum esse cognoverit, praecipue si fecerit

¹ Ten list Hozjusza, enigmatyczny, pełen niedopowiedzeń i aluzji znanych tylko (choć nie zawsze!) dla obu przyjaciół, jest odpowiedzią na równie enigmatyczny długi list Kromera z 15—31 XII 1564, opubl. HE V s. 609—613.

² Jan Skaszewski, sekretarz królewski, kanonik plocki, konkurent Walentego Kuczborskiego do kanonii krakowskiej. Zob. HE V wg indeksu. Por. L. Łętowski: Katalog, III s. 55—56.

³ Mt 21,28—30.

⁴ Jan Franciszek Canobio, kamerdyner i niefortunny dyplomata papieski, został aresztowany za pewne nadużycia finansowe. Zob. HE V s. 84, 609—610.

⁵ Filip Padniewski, bp krakowski.

quod scribis, ut arbitrium illi deferat⁶. Si sunt isthic alicubi bona venalia pro 20 000, fac me certiozem. Factus enim iam sum attentus paterfamilias et ingentem collegi pecuniam. Itaque nec opus habeo subsidio fratrum⁷. Quantulum enim est hoc, quod expendi 1 500 marcas, cum venderim siliginis lastos 350. De tuo nihil ad me misit Hanno[vi]us⁸, sed nec fratrum quisquam, quod ego sciam, aliquid contulit. Qui pascit volatilia coeli, non deseret nos⁹. Est autem quod ab executore nobis metuamus, // ne quas peccata nostra merentur poenas a nobis exigat. Nam quod de circumcissione scribis, non solum qui faciunt, verum et qui consentiunt, eadem poena digni sunt. Ferunt autem, quod Radivilus¹⁰ autoritate propria congregaverit comitia, quibus interfuerint omnes consiliarii, tribus exceptis. Quorsum autem haec spectare tibi videntur? Qua de re nihil te scripsisse miror. Fecit autem censor censorum, ut non taceret in sua *Censura*¹¹ de circumcissione. Tu modo videris, verum ut sit. Quod autem velle te scribis, ut absolvat, absolutum iam esse putat ac per me Thomae tuo¹² mitti petivit, ut quod visum vobis fuerit, de eo statuatis. Quod si tibi languidior esse videtur a medio, non ignoras vulgatum illud: principium fervet, medium tepet, modo ne finis abhorreat, ferri tepor potest. Vellem tamen adscripsisses a quo loco tibi languidior esse videtur. De Ochino¹³ pluribus verbis actum est. Quod fortasse nondum vidisti, nam quo tempore prius illud scriptum censor ille miserat, nondum eius libros legerat. Simonem¹⁴ utinam ad officium // revocaretis. De Fricio¹⁵ non minus dubito. Accurrere me iubes, ut fugias. Nolo te fugere. Quod scribis de Vladislaviensi¹⁶, nihil est quod me putes aliquid apud illum posse. Lacunas non supplevi tantum, verum et explevi. Quamvis quam sis dives non ignorem, ditiozem tamen esse me profiteor. Nec feram ignominiam hanc, ut a te debitum aliquod repetam, cum ego tibi debeam, non tu mihi. Quod si quid Archiepiscopus feria sextensis cerevisiae mihi si venero voluerit impartire, lubens accipiam. Pluribus eum gravari mea causa nollem. Erit, per Dei gratiam, unde me possim honeste sustentare. De domo sitis modo solliciti, nam quam promisistis, ea negant quidam secessuros. Nec ego cuiquam incommodare vellem. Volboriae fortasse rectius fuero. Bene vale. Post biduum aut triduum scribam pluribus per meum tabellarium.

Ex castro nostro Heilszbergk, 14 Calendas Februarii [19 I] 1565.

Literas his adiunctas curabis ad eos, quibus inscriptae sunt, perferendas. Omnia facies, ut inter istos tres: Nuntium, Archiepiscopum et Pro-cancellarium bene convenire possit, nam odorari nescio quid videor.

Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

^a Skr. subiectus

⁶ Chodzi o spór bpa krakowskiego z Janem Krzysztofem Tarnowskim.

⁷ Tj. kanonicy warmińscy.

⁸ Kacper Hannow (1519—1571), gdańszczanin, siostrzeniec Jana Dantyszka, od 1545 kanonik warmiński pozostający w bliskich kontaktach z Hozjuszem i zaprzyjaźniony z Kromerem. APB I 249.

⁹ Mt 6,26.

¹⁰ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

¹¹ Aluzja do dzieła *Iudicium et censura*. Zob. nr 14 przyp. 1.

¹² Tomasz Plaza, ksiądz krakowski, pełnomocnik Kromera.

¹³ Bernardyn Ochino. Hozjusz w dalszym ciągu listu odpowiada na list Kromera z 8 I 1565. Zob. nr 14.

¹⁴ Postać bliżej nie znana, może chodzi tu o Szymona Budnego. Por. nr 14 przyp. 4.

¹⁵ Andrzej Frycz Modrzewski.

¹⁶ Mikołaj Wołski, bp wrocławski.

35

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 19 stycznia 1565

Od służby Hozjusza wracającego z Golubia, miejsca wyznaczonego przez króla na najbliższy sejmik pruski, dowiedział się¹, że może tam znaleźć schronienie nie więcej niż 50 koni, ponadto mogą być kłopoty z wyżywieniem. Ponieważ wojewoda malborski² w liście do Hozjusza proponował sejmik ten zwołać do Łasina, gdzie mają być dogodniejsze warunki, również Żelisławski opowiada się za Łasinem, ale ostateczną decyzję pozostawia Hozjuszowi jako prezesowi stanów pruskich, prosi tylko o zakomunikowanie tej decyzji. Prosi kardynała, by po drodze na sejmik zajechał do Lubawy, rezydencji Żelisławskiego.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 36. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Principi et D-no, D-no Stanislao Hozio, S. R. E. Tituli s. Pancratii [s] presbytero Cardinali et Episcopo Varmieni, D-no et amico suo observandissimo*, pieczęć, adnotacja ręką Kuezborskiego: *Reditus 21 Januarii 1565, responsum eodem*.

DRUK.: C. P. Woelky: Urkundenbuch, II nr 1070 s. 905, z oryginału jw.

36

KAROL BOROMEUSZ DO HOZJUSZA

Rzym, 20 stycznia 1565

W sprawie synodu prowincji gnieźnieńskiej papież nie ma w pełni urobionego zdania, dlatego całą rzecz poleca roztropności Hozjusza i nuncjusza Jana Fr. Commendone. Nuncjusz otrzyma z Kurii Rzymskiej do prymasa Jakuba Uchańskiego trzy pisma: pierwsze zezwalające na synod, drugie zabraniające synodu i trzecie aprobujące z góry to wszystko, co Hozjusz i nuncjusz w imieniu papieża uzgodnią z prymasem. Jedno z tych trzech pism, stosownie do okoliczności, Commendone po pre-konsultowaniu z Hozjuszem doręczy prymasowi. Zaleca się, by do synodu raczej nie dopuścić, ale jeżeli prymas mimo to zwoła synod i biskupi stawiają się, wówczas Hozjusz i nuncjusz powinni wziąć w nim udział. W Rzymie dobiegają końca prace nad przygotowaniem nowego katechizmu, mszału i brewiarza.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Conc. Trid. 149 k. 387. Był to prawdopodobnie list przygotowany już do wysłania, ale wskutek kilku poprawek został zamieniony na minutę.

KOPIA WSPÓLCZ.: 1) Rzym, Arch. Vat., Fondo Borghese, rkps Armadium XV t. 225 k. 28v—29, nagłówek: *Cardinali Varmieni*; 2) Rzym, Arch. Vat., rkps Conc. Trid. 35 k. 337; 3) Rzym, Bibl. Vat., rkps Ottob. lat. 2519 k. 667. We wszystkich tych kopiach list nosi datę: *VI Calendas Ianuarias 1565*, czyli 27 grudnia 1564. Wydaje się jednak, że najpewniejszym przekazem jest minuta z Conc. Trid. 149 i ją przyjmujemy za podstawę wydania. Pozostałe przekazy co do treści zasadniczo nie różnią się między sobą. Na temat tego listu por. *Poplani epistulae, t. II, Praefatio s. XXXVII nota 35*.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime. Varie sum affectus ex literis Ill-mae D. Tuae, multa enim ad me scripsit, quae isthic gesta sunt, multa item quae certorum hominum consilia informarant, quorum exitum non tam optare videbatur quam metuere, sed tamen postrema ipsius epistola laetiora omnia nuntiavit. Ego quantum opinione¹ auguror, fore confido, ut cum minora istius Regni comitia optimum eventum habuerint¹, quae vel in maioribus comitiis vel in ipsa synodo decernerentur², ex nostra sententia succedant.

¹ Stanisław Żelisławski biskup chełmiński (1562—1571), w hierarchii regionalnej Prus Królewskich zajmował z urzędu drugie miejsce po biskupie warmińskim (który od 1508 r. był prezesem stanów pruskich) i w razie niemożliwości ze strony tamtego (np. choroby, wakansu itp.) zwoływał w jego zastępstwie stany pruskie i im przewodniczył. Stąd to permanentne zainteresowanie biskupów chełmińskich terminami i miejscem sejmików pruskich. Por. HE V.

² Achacy Czema.

¹ Boromeusz ma tu na myśli korzystny dla katolików sejmik w Srodzie 26—27 XI 1564.

² Chodzi o synod prowincji gnieźnieńskiej, który miał przyjąć dekrety Soboru Trydenckiego. Naznaczony przez prymasa na 17 XII 1564 nie doszedł do skutku, po-

Utrum vero haberi^b synodum expediat, Summo Pontifici plane exploratum non erat, res enim non tam in illius consilio quam in opportunitate ac temporis ratione posita est, quam Ill-mae D. Tuae Nuntiique prudentia gubernabit. Nam plura in vestro conspectu posita sunt, quae minus perspicere possunt qui longe absunt. Quamobrem Archiepiscopo tres epistolas dedit, quarum altera habendae synodi ei potestatem facit, altera adimit, tertia id comprobat, quidquid Summi Pontificis nomine Nuntius cum eo egerit; quas Nuntio misimus, ut quaecumque res exiget, statim reddat. Si Ill-mae D. Tuae ac Nuntio aliquid perturbationis et incommodi synodus videbitur allatura, Archiepiscopo illas literas reddere opus erit, quae decreto interposito synodum fieri vetant. Qui si in sua sententia perseverarit et synodum cogere maluerit, tum in hanc cogitationem et curam^c, quaeso, incumbite, ut omnes episcopos ab ista profectione atque obsequio avocetis et deterreatis, quo ne vobis quidem adeundum erit. At vero si ad synodum episcopi nihilominus proficiscentur, vestrae erunt partes, ut ipsi etiam praesto sitis, ne quid forte de religionis splendore ac cultu detrahatur, Ill-ma D. Tua in primis, quae sua vel gravitate prohibere, vel virtute corrigere, vel auctoritate conficere multa poterit. // Sin recte et commode synodum congregari posse existimabitis, ne quid religio detrimenti ex istiusmodi conventu passura^d sit, Ill-ma D. Tua una cum Nuntio adesse honestius poterit quam abesse, cum praesertim hoc Sanctissimus Dominus Noster pervelit, eamque Archiepiscopus liberalissime invitavit. Nec mihi dubium est, quin, si animum ad Tridentini Concilii memoriam revocabit, quid in illorum sapientissimorum virorum coetu susceperit, curarit, contenderit, perfecit cogitans istius provinciae munus libenter obeat.

Indultum praesentialitatis, ut appellant, Sanctissimus Dominus Noster Ill-mae D. Tuae magna voluntate concessit, de quo plura ex literis Georgii Ticinii cognoscet, qui huius rei procurationem sibi depoposcit³. Catechismum habemus iam absolutum doctissimorumque hominum sapientia atque industria elaboratum; eum nunc perpoliunt, ut cum manus extrema accesserit, opus concinnius et perfectius divulgetur. Missalis quoque et breviarii nova institutio propediem emittetur, qua in re fore arbitror, ut catholicorum omnium expectationi satisfiat. Caetera quae ad Ecclesiae dignitatem ac amplitudinem spectant, summam in spem venio, ut Deo adjuvante optimi Regis auctoritate et consilio Ill-mae D. Tuae ac Nuntii Apostolici fide, constantia et virtute aliorumque, qui pie et caste sacerdotii munus sustinent, pietate et vigilantia in istis locis pulcherrime procedant. Quod reliquum est Deum immortalem precor, ut Ill-mam D. Tuam incolumem quam diutissime nobis conservet.

Romae, die XX Ianuarii MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. Tuae humillimus servitor

Carolus Cardinalis Boromeus.

^a Skr. *assequor*

^b Skr. *haberi*

^c Nadpisano nad skr. wyrazem nieczytelnym

ok. 8 liter

^d Rkps błędnie *factura*

dobnie naznaczony na 14 X 1565 nie zebrał się. Episkopat polski uchwały trydenckie przyjął oficjalnie na synodzie w Piotrkowie 19 V 1577.

³ Dokument tej treści znamy dopiero z 22 V 1565. Zob. nr 179. Staranie o niego zapewne prowadził Jerzy z Tyczyna, który był promotorem wszystkich dyspens papieskich dla Polaków. Dziwi tylko, że tak późną datę ma ten dokument, o którym Boromeusz pisze w tym liście już jako o gotowym do wysłania.

37

WAWRZYNIEC MAGGIO DO HOZJUSZA

Wiedeń, 20 stycznia 1565

Obiecuje listy Hozjusza przesłać generalowi jezuitów i Kanizjuszowi, a także pamięć w modlitwach.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 23—26. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo in Christo Patri ac Domino, Domino Stanislao Hosio Cardinali Warmiensi, Heilsbergae; adnotacja: Reddita XI Februarii 1565 Brattani, responsum I Martii Petricovlae; ślad pieczęci.

IHS. Reverendissime et Illustrissime in Christo Pater ac Domine etc. Pax Christi. Quas literas D. V-ra Ill-ma ad me XVIII Novembris superioris anni dedit¹, eas ego accepi ultimo prorsus die eiusdem anni. Erant illis adiuncti fasciculi quidam literarum tum ad patrem nostrum Generalem², tum ad patrem Canisium³, ad quos curavimus illos perferri. Quod vero D. V-ra Ill-ma preces nostras a nobis expetit, sperans se illis adiutam iri in mediis istis procellis, faciemus nos libenter quod exquiritur. Dignetur ille, qui est misericordiarum Pater tantum caloribus nostris viribus adhibere, ut quod nostris precibus non valemus, charitatis eius virtute fulti assequamur.

Quod superest D. V-ram Ill-mam diu bene valere optamus. Viennae, die 20 Ianuarii 1565. D. V-rae Ill-mae servus in Iesu Christo

Laurentius Magius.

38

HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Lidzbark, 21 stycznia 1565

Po konsultacji z królem zmienia czas i miejsce sejmiku ziem pruskich; ponieważ proponowany przez króla na dzień 5 lutego zjazd w Golubiu nie odpowiada radcom pruskim z powodu niedogodności miejsca i słabego zaopatrzenia w prowiant, Hozjusz przekłada go na 12 lutego do Lasina.

ORYG. nie znany (zaginął ok. 1945 r.).

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8583 fasc. 19d k. 10r. Na marginesie uwierzytelnienie kopii przez archiwariusza gdańskiego (1880 r.): *Die Ubereinstimmung der Abschrift mit dem Original Schbl. B. 27.060, Berlin Archivar.* Kopia sporządzona inną ręką. Zwykły adres.

Unsern gruss etc. Was abermahls Ko. Ma. fur einen tagk und stelle zur haltunge einer tagesfarth angesetzt, haben E. E. W. zweifelsohn aus jungsten koniglichen mandaten wie auch daneben aus unserm schreiben zu vernehmen gehabt. Nun aber werden wir dato dieses von etzlichen herren rethen und fhurnemlich von den herren culmischen und marienburgischen woywoden neben anderen herren berichtet, als solte die ernente stelle zur Golbaw¹ aus vieler unbekuemigkeit an mangel der herbergen wie auch gebrauch an vitalien [s] solcher zusammenkunft fast ungelegen sein. Und thun uns dakegen Lessen furschlagen, so sie in

¹ Z roku 1564 znamy dwa listy Maggio do Hozjusza, opubl. HE V s. 332, 447—448; natomiast nie znamy żadnego listu Hozjusza do Maggio; był on rektorem kolegium jezuickiego w Wiedniu, a w latach 1566—1578 prowincjałem prowincji austriackiej, której początkowo podlegali jezuici polscy.

² Jakub Laynez, już wówczas nie żył, zm. 19 I 1565.

³ Chodzi tu zapewne o zaginiony list, którego istnienie i w przybliżeniu treść ustalił O. Braunsberger: Canisii epistulae, IV s. 778, określa datę listu na ok. 10 I 1565. Według niego list ten znajduje się w kodeksie określonym sygłem E.C.J., którego nie udało się rozszyfrować, a i sam Braunsberger nie miał go chyba w rękę.

¹ Golub.

vergleichung mit der Golbaw viel bekuemer und allen stenden neher, auch daneben mit allerley notdurftigen vitalien zimlichermahssen versehen zu sein; vermeinen dahin sie denn samptlich und einhellig thun rathen und stimmen. Und wiewoll uns fast bedenklich und zwar nicht geegenen will, denselben orth uber königlichen befehlich zu verlegen, weil uns dennoch aber von Ko. Ma. in jungstem schreiben die macht und freiheit zugegeben und heimgestellet, denselben orth und zeith nach gelegenheit aller umbstende und erfoderunge der obgemelten herren dero macht gebrauchen und ihrem wollmeinen, was Lessen belanget, bekuemen und mitbelieben. Domit aber die vorlegunge desselben orts keine hindernus und unrichtigkeit schaffe, auch niemandt weder aus kurtze der zeith noch anderen ursachen eine entschuldigung furzuwenden, so achten wir gantz notigk, das der vorige 5. tagk Februarii, in koniglichen mandaten angestimpt, bis auf den 12. desselben monats erweitert und erstreckt werde, auf das sich ein jeder desto besser mit den seinen zu bereden und zu schicken. Wir seint entschlossen, uns, ob Gots will, auff gedachten 12. tagk zur stelle zu verfugen. E. E. W. gotlichem schutz entpfelende.

Datum Heilspergk, den 21. Januarii Anno MDLXV.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

39

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Rzym, 21 stycznia 1565

W poprzednim swoim liście powiadomił Hozjusza, że staraniem kard. Marka Antoniego da Mula, protektora Lombarda¹, drukarz Paweł Manucjusz drukuje w Rzymie dzieło *Confessio fidei* i już wydrukował 8 arkuszy (quinterniones octo)². Lombardus od roku cierpi na katar. Za radą lekarzy jedzie do Neapolu, ale gdy odzyska zdrowie, powróci do Rzymu do swego kardynała da Mula i będzie wówczas stymulował Manucjusza, aby jak najszybciej ukończył druk i przesłał Hozjuszowi. Przesyła pozdrowienia od kard. da Mula, od kard. Neapolu³, Wilhelma Sirleto⁴, Torresa⁵ dawno nie widział. Latinus⁶ i Ferrantius⁷ przebywający na dworze kard. św. Anioła⁸ również ślą pozdrowienia, a także Salmeron⁹. Laynez jest bliski śmierci¹⁰, już przyjął namaszczenie olejami św. Biskup Modeny¹¹, ukończywszy prace nad katechizmem i brewiarzem, sam też zakończył życie.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 68—69. Na odwrocie adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae 23 Martii 1565 Petricoviae, responsum 29.*

DRUK: S. E. Cyprianus: Tabularium, s. 387, z oryginału jw.

¹ Jan Franciszek Lombardus, rodem z Neapolu, powoływał się czasami na pokrewieństwo ze słynnym Piotrem Lombardem (XII w., autorem sławnych *Libri IV Sententiarum*), teolog i prawnik na usługach kolejno u kilku kardynałów, ostatnio zaś u kard. Marka Antoniego da Mula; korespondował z Hozjuszem. Zob. HE V.

² Wyjaśnienie drukarskiego terminu *tertium* czyli składka zob. Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław — Warszawa — Kraków 1971 kol. 2168—2169.

³ Alfons Karaffa, 20 VII 1555 kardynał, 1557 bp Neapolu, zm. 29 VIII 1565.

⁴ Wilhelm Sirleto.

⁵ Franciszek Torres. Zob. HE V s. 226—228.

⁶ Latinus Latinus. Zob. nr 100.

⁷ Bartłomiej Ferrantius, bp Amelia (środkowa Italia), 1562—1571.

⁸ Ranuccio Farnese, 16 XII 1545 kardynał, zm. 29 X 1565 w wieku 46 lat, od 1547 Wielki Penitencjariusz; był bratem Aleksandra, kardynała protektora Polski.

⁹ Alfons Salmeron.

¹⁰ Zmarł 19 I 1565.

¹¹ Egidio Foscarari, bp Modeny (1550—1564).

40

JAN BOSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Lwów, 22 stycznia 1565

Dziękuję za coroczny upominek zwany kolędą, jaki i w tym roku otrzymał od kardynała. Prosi o pomoc w zatwierdzeniu mu przywileju na starym cie krakowskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 551—552. Na odwrocie adres pisany inną ręką: *R-mo in Christo Patri et Ill-mo D-no D-no Stanislaw Hosto, miseracione divina S. R. E. tituli s. Pancratii presbytero Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no meo colendissimo, Hellspergae, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Miełościwy Księżu, Panie a Panie i dobrodzieju mój miełościwy. Panie Boże racz WM zachować w łasce swej świętej, w dobrym zdrowiu tak przez ten Nowy Rok jako też i na wiele lat a czasów inszych we wszystkich fortunach wedle woli a myśli WMci pana a wielkiego dobrodzieja mego, ku osobliwy pociesze moij niegodnego służebnika WMci etc.

Oddano mi sam kolędę¹ a z dawna zwykły datek od WMci pana a dobrodzieja mego, za który WMci barzo wielce dziękuję panu a dobrodziejowi swemu miełościwemu, co Panie Boże WMci racz płacić tak tu na tym świecie wszystkim dobrym jako też i na onym wiecznym weselem in terra viventium etc. Przy tym WM proszę, aby WM ony rzeczy moij przepominać nie raczel, pan a dobrodziej mój miełościwy, około konfirmacyi jurgieltu mego². Pan Bóg to WMci zapłaci, a ja jako grzeszny a niedostojny łaski boży niech za WMcią Pana Boga proszę, a z tym się i wszelakie powolności swe zalecam łasce WMci panu a dobrodziejowi swemu miełościwemu, z który mie WM proszę nie racz wypuszczać.

Dan ze Lwowa, nazajutrz po św. Jagnieszce [22 I] // Anno Domini 1565. WMci zawždy we wszem powolny a napodlejszy służebnik i niedostojny bogomodla

Jan Boszkowski.

41

BERTOLD KRAFT DO HOZJUSZA

Lubawa, 24 stycznia 1565

Powiadania, że wojewoda chełmiński Jan Działyński otrzymał od Hozjusza listy dotyczące czasu i miejsca przyszłego sejmiku pruskiego, i prześle je adresatom. Zarówno wojewoda jak i biskup chełmiński Stanisław Żeliszawski aprobują decyzję Hozjusza i oczekują jego przyjazdu na sejmik.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 87 k. 16. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigsten in Gott fursten und herrn, herrn Stanislaw Hosto, der Heyligen Römischen Kirchen des tituels s. Pancratii priester cardinal und byschoff zu Ermelandt, meynem gnedigen herrn, ślad pieczęci, adnotacja: Reddita 25 Januarii 1565 Hellspergi. Non eget responso.*

Hochwirdigster in Gott, gnediger herre. Nach ehrbietung meyner gantz wylligen und beflinessenen dinste kahn E. G. als meynem gnedigen herrn nicht vorhalthen, das gestern ganz spethe auffm obendt S. G., der herr colmische woywoyde, meyn gnediger herre, E. G. schreyben sampt andern beygebundenen brieffen empfangen und dieselben brieffe zu verschicken sich ehrbotten. Dieweyll ich aber hieher komen und E. G. diener gefunden, von dem S. G. nicht gewust, sonst hette dieselbe ahn

¹ Jan Boszkowski, mieszczanin krakowski, który w 1564 r. z powodu jakichś przesładowań wobec niego w Krakowie wyjechał do Lwowa. Utrzymywał bliskie kontakty z Pawłem Watterem, siostrzeńcem Hozjusza w Krakowie, korespondował z Hozjuszem w języku polskim. Zob. HE V wg indeksu.

² Zabiegał o zatwierdzenie przez króla jurgieltu, jaki posiadał na starym cie krakowskim. Zob. HE V s. 373—374, 546.

E. G. zu schreyben nicht underlassen, hab ich derselben S. G. meynung, wie ichs gestern von derselben gehoret, auch S. G., dem herrn colmischen byschoffe, ahngezeigt, uhnvermeldet nicht wollen lassen, als das S. G. beyde mit der vorrukten zeit und der veranderten stelle, wie es E. G. verordnet, gantz wol zufriede. Will sich auch sampt E. G., ob Goth wol, auff die zeit dahin verfügen, und wyll S. G. mit grosser herzlicher ^a begihr E. G. froliche und gessunde ahnkunft gewertigk seyn etc., mit ahngehefter ^b gantz dinstlicher biett, E. G. geruhe S. G. nicht schreiben, nichts anderst beyzumessen, denn das dieselbe von E. G. diner nicht gewust, meyn gering und ^{c d} uhnngereumbt schreyben, auch ^e das, was ich von S. G. gehoret, in gnaden vormergken. Und thu himit E. G., der ich wyllige und gefellige dinste zu leisten allezeit ehrbottigk, dem ewigen Gotte lange und wol gesundt in gluckseliger regirung zuehrhalthende befehlen.

Datum zur Lobaw, den 24. Januarii Anno etc. [15]65. E. G. gantz wylliger diner

Bartolt Krafft ¹.

^a Skr. ankunfft
^b Skr. dtm
^c Skr. uhn

^d Powtórzone und
^e Nadpisano

42

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 24 stycznia 1565

Z listu Hozjusza zrozumiał motywy, dlaczego sejmik pruski odbędzie się 12 lutego w Lasinie. Przybędzie tam razem z innymi. Listy Hozjusza do Jana Działyńskiego i swego brata przekazał. Uważa to za zaszczyt dla siebie, że kardynał zamierza odwiedzić go przejeżdżając przez dobra lubawskie.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 27—30. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 25 Januarii 1565 Heilspergi, non eget responso.*

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine et amice modis omnibus colendissime. Salutem et obsequiorum ^a perpetuam commendationem etc. Ex literis Ill-mae et R-mae Cels. V-rae hesterno die sub vesperum per servitorem suum ad me allatis intellexi, quo pacto Ill-ma et R-ma Cels. V-ra autoritate ea, quam Regiis etiam literis sibi concessam esse scribit, locum comitorum in oppidum Lassin, cum id longe commodius tantaeque conventioni aptius esse dicitur, ad 12 diem venientis mensis Februarii prorogaverit ¹. Ad quam quidem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae voluntatem cum non dubitem plerosque consiliarios eisdemque primarios accessuros esse, ita me ad eum diem divino auxilio comparabo, ut una cum aliis adesse possim. Literas ad D-num Palatinum Culmensem ² et fratrem meum Succamerarium Mariaeburgensem ³ sine omni cunctatione perferendas curavi. Caeterum quod Ill-ma et R-ma Cels. V-ra per bona mea Lubaviensia profectionem suam instituerit meque invisere amantissime in animum induxerit suum, in primis mihi gratum fuit, ac

¹ Postać bliżej nie znana, pozostająca na usługach Jana Działyńskiego wojewody chełmińskiego.

² Na temat tego sejmiku por. nr 1, 7, 27, 34.

³ Jan Działyński.

⁴ Franciszek Żeliszowski (zm. 1565/6), od 1559 starosta międzylęski (Międzyłęż nad Wisłą między Tczewem a Gniewem), od 1563 podkomorzy malborski. P. Czapałowski: *Senatorowie świeccy*, s. 37, 136.

praeterquam quod id mihi gratissimum accidit, etiam multum me ea de causa Ill-mae et R-mae Cels. V-rae debere profitebor. Faxit Deus, ut Ill-mam et R-mam Cels. V-ram vegeti et firmo corpore videre atque coram colloqui liceat, quam interim bene valentem meque ipsi commendatissimum esse cupio.

Datae ex arce mea Lubaviensi, 24 Ianuarii Anno 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae amicus addictissimus

^b-Stanislaus Episcopus Culmensis^b.

^a Rleps obsequiorem
^{b-b} Własnoręcznie

43

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Dylinga, 26 stycznia 1565

List Hozjusza z Lidzbarka 12 XII 1564 otrzymał 19 I 1565¹. Pragnie mieć w Wiedniu, albo w Norymberdze lub gdzie indziej jakiegoś pośrednika, który by przesyłał listy Truchsessa do Hozjusza i na odwrot. Zapytuje, jaką drogą najpewniej i najszybciej może przesyłać listy. Odnośnie do swego listu z 4 IX 1564 wyjaśnia, że usiłował go doręczyć Hozjuszowi przez posła króla polskiego w Wiedniu², ale tenże nieco wcześniej odjechał do kraju i list powrócił do Truchsessa. W końcu września, gdy nadarzyła się dogodna okazja przesłania, napisał drugi list i dołączył do niego pierwszy. Cieszy się, że oba dotarły do rąk adresata³. Składa gratulacje z racji fundacji kolegium jezuitckiego w Braniewie. Przypuszcza, że generał jezuitów skierował już tam kaznodzieję. Piotr Kanizjusz funkcji tej podjąć się nie mógł, ponieważ jest bardzo potrzebny na miejscu i ma tu dużo pracy. Z Italii donoszą, że został tam udaremniiony zamach na papieża i spiskowcy schwytani; podobno są wśród nich również duchowni⁴. W Augsburgu z niepokojem oczekuje się sejmu, na którym zapewne innowiercy podniosą swoje roszczenia; katolicy liczą na księcia Albrechta V

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 70—71, jęz. lae. Na odwrocie adres, pieczęć, adnotacja: Redditae 28 Februarii 1565 Petricordiae, ręką Kuczborskiego: responsum I Martii.

DRUK.: S. E. Cyprianus: Tabularium, s. 388—389, z oryginału jw.

44

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 27 stycznia 1565

Wysyła do Piotrkowa posłańca, który dowie się, kiedy Hozjusz ma przyjechać na sejm i przygotuje kwatery. Ostatnio cierpiał z powodu kataru i gorączki. Przesyła nuncjuszowi trochę ryb morskich.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 73. Na odwrocie (k. 76v) zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: Del Cardinalate Varmianse, Hetsperg 27 Genaro 1565.

¹ Otto Truchsess von Waldburg (1514—1573), biskup Augsburga, kardynał, już w czasach studenckich należał do ludzi bliskich Hozjuszowi; pozostał nim zawsze, bowiem jesienią 1569 r., kiedy Hozjusz drugi raz wyjechał do Rzymu (i nigdy nie wrócił), do końca tego roku mieszkał w pałacu kard. Truchsessa. Sporo korespondencji obu tych kardynałów zostało już opublikowane — H. Lagomarsini: *Pogiani epistulae*, t. I—IV; S. E. Cyprianus: *Tabularium*, jw.; Antonius Weber [ed.]: *Litteras a Truchsessio ad Hosium annis 1561 et 1562 datas ex codice Augustano primum edidit...*, *Datisbonae* 1892 (większa część publikowanych tu listów została wydana w *Pogiani epistulae*, o czym jednak Weber nie informuje).

² Był nim wówczas Stanisław Karnkowski, referendarz koronny, późniejszy biskup wrocławski, a następnie prymas. Zob. HE V s. 447.

³ Oba te listy (z 4 i 30 IX 1564) zachowały się, są opublikowane w HE V s. 429—430, 477—478.

⁴ Głównym organizatorem spisku na życie papieża Piusa IV w końcu 1564 r. był Benedetto Accolti, ponadto do spisku należeli Antonio Canossa i Taddeo Manfredi. Zostali oni schwytani i 27 I 1565 straceni w Rzymie na Kapitolu. Zob. L. Pastor: *Geschichte der Päpste*, VII s. 563—569, 663—671; Leopold Ranker: *Dzieje papieństwa w XVI—XIX wieku*. Tł. polskie, Warszawa 1974 s. 210—211.

DRUK.: H. Ehrenberg: Urkunden, s. 134, z oryginału jw.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Mitto isthuc tabellarium meum, qui me de statu comitiorum deque tempore, quando mihi sit ad ea veniendum simul et de loco, in quem divertere debeam, certiorum faciat. Neque enim possum venire priusquam vocatus et domum consecutus fuero, in qua simul cum iis, qui mecum erunt recipiar adveniens. Quod ubi cognovero, de rebus necessariis mihi prospici curabo. Proxima autem quinta feria in gravem catarrum incidi, quem postea consecuta est febri-cula, quae mihi [per] unam et alteram noctem fuit molesta. Sed spes est in Deo, quod is desinet brevi mihiq[ue] vires pristinas recuperare licebit. Interea mitto R-mae D. V-rae nonnihil eorum piscium, quos hic murenas vocamus, ac ut boni consulat, quaeso. Quod propterea scribam nihil est. Nunc enim maxime valetudini operam do. Cupio R-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me fraternae benevolentiae commendo.

Ex castro meo Heilsbergk, die XXVII Ianuarii MDLXV. R-mae D. V-rae frater addictissimus

a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

a-a Własnoręcznie

45

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lądzbark, 28 stycznia 1565

Jeśli będzie potrzeba, gotów jest przyjechać na sejm do Piotrkowa, ale kłopoty finansowe są powodem, że nie chciałby bawić tam dłużej. Nie chce jednak być na utrzymaniu któregoś z biskupów. Prosi Kromera, by polecił Krzykowskiemu albo któremuś ze swych domowników przygotować kwatery i zakupić niezbędne rzeczy. Obawia się sporu o precedencję z biskupem krakowskim Filipem Padniewskim. Nie może mu ustąpić ze względu na swą godność kardynalską i prosi dać Padniewskiemu do zrozumienia, by sporu nie wszczynał. Nadmieniał o swej chorobie. Prosi o przesłanie upominku pewnemu lekarzowi i listów do adresatów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/2 s. 782—785. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kromera: 3 Februarii.

S. Ad comitia, si quem usum fore mei putatis, venire non recuso. Quod autem negas opus futurum regali splendore et magnificentia, quod mediocritas magis me commendatura sit¹, eae sunt meae nunc rationes, ut infra mediocritatem continere me cogar potius quam ut, si maxime vellem, eam excedere possim, adeo sum et ab equis, et a viris, et ab omnibus aliis rebus necessariis imparatus. Pecunia sola est, qua sit abundo, vix ut reperire tot cistas queam, quot ad illam asservendam indigeo. Neque tamen propterea vellem absque operae pretio aliquo commorari vobiscum isthic diutius, nam alo Braunsbergae quoque copias, ad quas opus est sumptu non parvo². Quamobrem hoc agas, quaeso, ne vocer, nisi cum necessariam esse meam isthic praesentiam iudicaveritis. Deinde si quis aliqua voluerit in me liberalitate uti, memineras illius verbi, quod Italis est in ore — discretio, neque permittas, ut abutantur ea mei, cum a cardinalibus episcopi, quod scis, non ab episcopis cardinales ali soleant. Habet per Dei gratiam Varmiensis Episcopus unde sustentare se quea[t], modo ne sit ei // diutius isthic haerendum. Visum est isthim

¹ Hozjusz nawiązuje tu do słów z listu Kromera do niego z 15—31 XII 1564; zob. HE V s. 612.

² Aluzja do świeżo ufundowanego kolegium braniewskiego, na które 2/3 kosztówłożył biskup, 1/3 kapituła.

nunc mittere, qui me certiozem reddat, quo mihi divertendum sit, si venero. Nihil autem adhuc emi rerum necessariarum praecepi, cum quid sit comitiis futurum, adhuc dubitetur. Est autem ibi Crzikowski meus³, qui facile comparare poterit, quibus opus fuerit, cum tempus esse cognoverit, nam hunc⁴ quam celerrime cuperem ad me remitti. Sed neque pecuniae quicquam adhuc misi fretus amicitia nostra, quod a te suppeditabitur, cum fuerit usus, quantum erit necesse. Simul ut venero, statim persolvam. Si tibi videbitur idoneus ad eam Crzicovius, ei dabis ut compareat; sin alius quisquam ex tuis, quod sine tuo incommodo facere possis, ex tuis alicui mandabis, erga quem ita me geram, ut eum suscepti laboris non poeniteat.

De patrono tuo⁵ nonnihil sum sollicitus, ne perstet is in sua sententia. Quam autem hoc offensionem allaturum, si qua inter nos contentio de loco existeret! Crede mihi, quod ita delector hac purpura, facile cuius ut essem loco cessurus, nisi metuerem et Romanorum et aliorum de me iudicii. Quamobrem et hoc a vobis erit providendum, ne quae parum decorae // contentiones oriantur hac de causa. Nos habituri sumus comitia pridie Idus Februarii⁶. Vellem reverti meum hunc priusquam ea finirentur, quae duobus diebus absoluta iri putō. Quod ut curae tibi sit, quaeso. Bene vale.

Has ante dies aliquot scripsi. Paulo post in gravem catharrum incidi, quem tussis est et febricula consecuta, quae mihi tres noctes reddidit inquietas. Nunc recreatus nonnihil videor. Mitto anulum ex aleis ungula medico, quo fideli sum usus Tridenti, cuius filius est apud Archiepiscopum Pragensem⁷. Quaeso, rationem ut invenias, qua perferatur ad illum. Itidem et aliae literae, quibus inscriptae sunt, ut reddantur.

Ex castro meo Heilszberg, 5 Calendas Februarias [28 I] 1565. Tui frater amatissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

46

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 28 stycznia 1565

Mimo słabego zdrowia przyjechał do Piotrkowa na sejm. Witając króla razem z innymi przypominał monarche obowiązek obrony religii katolickiej zaciągnięty podczas koronacji. Następnego dnia po nabożeństwie zabrał głos marszałek izby poselskiej Mikołaj Sienicki: wzywał króla, by sprawował sądy i w oparciu o księgi prawa wymierzał sprawiedliwość oraz organizował obronę przeciw wrogom. Następnie propozycje sejmowe przedłożył podkanclerzy Piotr Myszkowski. Konarski przez następnych kilka dni czuł się źle, ale w miarę możliwości bronił interesów Kościoła, jak np. razem z innymi skutecznie przeciwstawił się roszczeniom izby poselskiej do zwołania soboru narodowego. Trwają debaty na temat sukcesji tronu i kryzysu małżeńskiego króla. Wspólnie z prymasem i wojewodą poznańskim zabiega u króla o nominację jakiegoś katolika na wakujące stanowisko starosty generalnego wielkopolskiego. Prosi Hozjusza, by wziął udział w synodzie prowincji gnieźnieńskiej, na temat którego prymas przeprowadza konsultacje.

³ Zapewne Wojciech Krzykowski, rodzony brat bardziej znanego Ścibora sekretarza królewskiego (zob. HE V s. 517—518). Hozjusz z obydwoma utrzymywał bliskie kontakty, ale słowem *meus* określał raczej Wojciecha, który należał przez pewien czas do domowników kardynała. Jego to dał Hozjusz Commendonemu za przewodnika podczas podróży na Ruś w drugiej połowie 1564 r.

⁴ Tzn. goniec wysłany przez Hozjusza, nie znany z nazwiska.

⁵ Filip Padniewski, bp krakowski.

⁶ Sejmik pruski miał miejsce w Łasinie 13 II 1565.

⁷ Antoni Brus, abp praski (1561—1581).

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 31—34. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanisłao Osio Cardinali Warmiensi, D-no, fratri et amico observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja: *Reddita XI Februarii 1565 Bratiani, responsum coram Petricoviae.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine frater et amice colendissime. Salutem et mei¹ commendationem. Etsi satis infirma eram valetudine, cum ad comitia proficiscerer, tamen pro ratione officii faciendum id et tranquillitati Ecclesiae ac Reipublicae commodis subveniendum, si modo auctoritate mea subveniri aut consilio adiuvari possit, existimavi. Itaque statim a primo adventu simul aliquot nostrum Regem salutantes negotium religionis et Ecclesiae statum perturbatum M-ti Regiae commendavimus obsecravimusque, ne penitus officium, quod cum Deo inungeretur suscepit, deponeret, sed eandem dignitatis suae et pietatis defensionem esse debere existimaret. Recepit ille se, ut solet, omnia facturum alacriter. Die a celebratis sacris primo, priusquam comitorum propositio recitaretur, quam satis ex dignitate expositis discordiae principis et fomentis R-mus [D-nus] Miscovius absolvit², nuntiorum terrestrium facile princeps Sieniczki³ in salutatione Regiae M-tis et admonitione de administranda iustitia iudiciis exercendis ac defensione contra hostes constituenda hortatus Regiam M-tem est, ut libros sive volumina legis ipse prae manibus haberet, ita fore, ut istae discordiae et privatae concitationes aliquo modo sedentur; addidit quin etiam Regiam M-tem desperare non debere statum Poloniae in melius redactum iri et victoriam inimicorum se obtenturum, cum Deus ex alto sit habiturus rationem perpaucorum horum in Polonia, qui deo Baal genu non inflecterent⁴. Haec quorsum spectaverint, Ill-mam D. Tuam perspicere non dubito.

Die sequenti graviter febris me invasit, quae tertio quoque die hoc ad usque tempus me infestat. Dolebam vehementer mea studia in Ecclesiam ac Rempublicam valetudine impediri, nihilominus tum vota mea singulos in dies ad Regiam M-tem mandando, tum alios subministrando quoad hic sum operam meam deesse commodis publicis non patior. Nuntii terrestres mirum in modum concilium nationale sollicitabant. Restitimus. Assensit nobis Regia M-tas illisque statutis, legibus et consuetudine se excusavit. Non tamen illi cessant, sed in cassum, ut putamus, laborant. Nunc de modo eligendi successoris proponitur, et Regia M-tas de commertio matrimonii tam // a senatoribus quam etiam a nuntiis admonetur. Sed haec nunc primum proposita sunt; quid inde, videbimus. Ego simul cum R-mo Archiepiscopo et magnifico Palatino Posnaniensi, fido mihi in omnibus socio, Regiam M-tem sedulo obtestati sumus⁵, ut catholicus aliquis Generalis Capitaneus demortuo substituatur⁵, quantumque id referat exposuimus, satisque nos officio nostro functos esse arbitramur et conscientiae bonorum consili[ari]orum inservivisse. Ipse caetera viderit.

¹ Adam Konarski (1526—1574), od 1562 bp poznański, dyplomata. PSB XIII 447—449 (Roman Zelewski). Korespondował z Hozjuszem i był pod jego silnym wpływem. Por. HE V.

² Propozycje sejmowe przedłożone przez Myszkowskiego opublikowane — *Diariusz sejmu piotrkowskiego 1565*, s. 41—50; a także *Wybór mów staropolskich*, s. 147—157.

³ Przemówienie marszałka izby poselskiej Mikołaja Sienickiego opublikowane — *Diariusz sejmu piotrkowskiego 1565*, s. 35—41, oraz *Wybór mów staropolskich*, s. 140—146. Na temat Sienickiego (zm. 1582), pisał S. Grzybowski, zob. *Bibliografia*.

⁴ O znaczeniu słowa Baal zob. EK I 1227. Sienicki jako innowierca czyni tu aluzję do katolików, którym protestanci często zarzucali bałwochwalstwo.

⁵ Zob. nr 2 przyp. 2.

Ab Ill-ma D. Tua maiorem in modum peto, ut synodo nostrae, de qua nunc R-mus Archiepiscopus consultat, adesse velit. Multum etenim nobis allatura est ornamenti praesentia Ill-mae D. Tuae, praesertim cum eiusdem doctrina, pietate ac vitae integritate adiuvari res ecclesiastica plurimum possit. Mihi animus est valetudinem curare, ut dehinc ad obeunda caetera onera robustior sim. Equidem quantum per valetudinem potero, nihil de meo studio, opera, diligentia in Ecclesiam remittam ac Ill-mam D. Tuam diligenter his in rebus imitari studebo, quam diu incolumem a Domino Iesu servari cupio. Montii litteras ex Italia ad me allatas Ill-mae D. Tuae remitto⁶.

Petricoviae, XXVIII Ianuarii MDLXV. Ill-mae ac R-mae D. V-rae
 c-addictissimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^c.

^b Skr. de
 c-c Własnoręcznie

47

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Braniewo, 29 stycznia 1565

Relacjonuje wynik swoich dociekań nad losem pieniędzy i klejnotów klasztoru pofranciszkańskiego w Braniewie, który obecnie został przeznaczony na rezydencję jezuitów. Przesłuchał kilku świadków, w tym księży i braci. Stwierdził, że skarb ten przyniósł z Torunia brat franciszkański Bernard, który ukrył go tutaj i wie o jego losach, ale poza poszlakami Knobelsdorf nie ma na to jasných dowodów. Zapytuje Hozjusza, czy ma nadal prowadzić dochodzenie, czy zaniechać; surowo czy łagodnie traktować Bernarda. Jezuita Piotr Fahe radził wywrzeć nacisk na tego brata przez spowiednika. W Braniewie niebezpieczeństwo zarazy minęło i mieszczanie denerwują się, że biskup nie cofnął jeszcze obowiązujących w czasie zarazy ograniczeń w kontaktach z ludźmi. Jezuiti braniewscy chcą pozbyć się o. Arnolda, popiera ich również Knobelsdorf. Rektor kolegium prosi Hozjusza, by jadąc na sejm odwiedził Arnolda do nuncjusza. O nadużyciach starosty braniewskiego Walentego Ganseroviusa. Przesyła do aprobaty porządek studiów w kolegium.

AUTOGRAF.: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 95—96. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 30 Ianuarii 1565, rescriptum eadem.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Cista fratris Bernhardi¹, quam secum ex Turonia attulisse dicitur in monasterio, salva et illaesa est. An vero in ea sint pecuniae illae, de quibus publicus est rumor, ignoratur. Altera autem illa, quae exportata est advenientibus fratribus², fuit matris D-ni Ioannis Bankenbergii³, super quo negotio diligenter vidua et duo etiam sacerdotes examinati sunt.

⁶ Ludwik Montio, Włoch, sekretarz króla Zygmunta Augusta i jego agent w Neapolu.

¹ Bernard, nie znany z nazwiska brat klasztoru franciszkańskiego w Braniewie.

² Chodzi tu o pierwszych jezuitów, którzy przybyli do Braniewa na początku stycznia 1565 i zaczęli w klasztorze pofranciszkańskim organizować kolegium.

³ Jan Bankenberg, ksiądz pochodzący z diecezji wrocławskiej (zapewne z Gdańska). W WAP Gdańsk, rkps 300, 53/377 znajduje się oryginalny dokument wystawiony przez Hozjusza 18 IV 1564: „Nos Stanislaus miseracione divina S. R. E. tituli s. Pancratii presbyter Cardinalis et Episcopus Warmiensis, dilectio nobis in Christo Ioanni Banckenberg clerico Wladislaviensis dioecesis, salutem in Domino. Cum Venerabilis D-nus Ioannes Langhannius Warmiensis Canonicus canonicatum suum, quem in Collegiata Gutstatensi cum praebenda habebat, in manus nostras resignasset, cuius collatio ad nos pleno iure spectat et pertinet, eum tibi Ioanni Banckenbergio sacerdoti catholico de supranominatis canonicatu et praebenda providendum esse duximus, ut providimus per praesentes, eosque tibi conferimus et concedimus in his scriptis cum iuris canonici plenitudine...” dalej następuje odezwa do dziekana i całej kapituły kolegiackiej, by nowego kanonika wprowadzić w realne posiadanie kanonii, na końcu własnoręczny podpis Hozjusza.

Frater Ioannes ⁴ Brigittani ordinis, qui diu in monasterio haesit, iuramento medio examinatus dicit se certo scire Bernhardum habere magnam pecuniae vim, causam scientiae dicit, quod haec a Dionisio ⁵ quodam fratre laico audiverit, qui eam pecuniam oculis suis viderit, et quod ab Andrea ⁶ pie defuncto audiverit se monasterii saeptis nunquam includi passum fuisse, nisi plectus fuisset ingenti summa pecuniae, quam secum frater Bernardus ex Turonia attulisset. Addit et hoc, quod frater Bernardus adventantibus Iesuitis sub fide ipsi crediderit, quod habuerit in animo aliquam summam credere fideli aliquo amico, unde posset se sustentare, si ipsi cum fratribus Societatis non bene conveniret. Sed nihil factum in hunc usque diem, mutasseque ipsum animum ex eo, quod fratrum honestam conversationem viderit. Iam vero diligenter deliberare dignabitur Ill-ma Cels. V-ra, utrum nunc praestet facere aliquam inquisitionem de ea pecunia, an vero expectare et operiri mortem fratris, quod quidem videretur tutissimum, nisi metuendum, ne vel sub terram, vel in aliquam criptam subfoderet, ut ita nulli postea pecunia illi futura esset usui. De utroque multa cum Rectore ⁷ et D-no Petro ⁸ contuli, sed auribus et illi lupum nos tenere putant, atque id quidem ob eam causam. Dicunt postquam purgatum fuisset monasterium pene totum, venisse eos postridie in locum quendam, ubi inventum est patens quoddam et magnum antrum, in quod cum se quis demisisset, inventum est antrum hoc fuisse super testudine ipsorum refectorii, et putant antri illius specum per Bernhardum apertum esse, atque inde aliquid, quod ipsemet fortassis oculauerit, ad se recepisse. Indagavi ego satis superque hominis // astutiam priusquam clenodia ab illo extorquere potuissem, quae in simili specu subterraneo abdita servavit. D-nus Petrus censet rem differendam quousque ad confessionem inducatur, atque ibi piis monitionibus illi hoc quod habet extorqueatur, ut id ipsum revelet. D-nus Paulus ⁹ dicit, quod cum ex Turonia huc venisset et dixisset, quod 500 marcas praeter clenodia sua sponte senatui dedisset, interrogasse D-num Paulum ipsum, quare non potius sui et suorum habuisset rationem, respondisse ipsum: particulam saltem datam senatui, sibi reservasse bonam partem. Itaque non videtur dubium, quin habeat pecuniam, sed quomodo illa sit extorquenda, benignitateve, an vero austeritate, deliberatione opus habere videtur.

Pestem omnino hic cessasse dicunt omnes et hac habdomada duos ex vicinis pagis tantum sepultos, homines vetulos et fato suo naturali functos: Brixum ex Felau ¹⁰ et velulam quandam ex villa Zager ¹¹. In recta vero civitate a septimo huius mensis die neminem contagio infectum periisse, in nova vero civitate 18 die huius mensis quendam doctorem dictum cum uxore. Ex eo tempore omnia fuisse et esse salva certum est, neque aliquem nunc amplius aegrotare testantur duo sacellani ¹². Haec

⁴ Jan, bliżej nie znany brat zakonu brygidów, opartego na regule św. Brygidy Szwedzkiej. Klasztor brygidek był w Gdańsku i w Elblągu, ale ten ostatni wskutek braku zakonnice uległ likwidacji i dobra po nim prawem kaduka przejął król polski.

⁵ Dionizy, nie znany bliżej brat franciszkański z klasztoru w Braniewie.

⁶ Andrzej, również brat tego klasztoru.

⁷ Krzysztof Strobel, pierwszy rektor kolegium jezuickiego w Braniewie.

⁸ Piotr Fahe, jezuita, kaznodzieja w Braniewie.

⁹ Paweł Möller, wikariusz parafii św. Katarzyny w Braniewie.

¹⁰ Wielowo (niem. Felau), wieś w komornictwie braniewskim.

¹¹ Zawierz, osada pod Braniewem.

¹² Wikariusze parafii św. Katarzyny w Braniewie; jeden jak w przyp. 9. Zob. PDE 1878 Jg. 10 s. 35, oraz ADWO, rkps B 3 k. 86–87; nazwisko drugiego wikariusza: Albert Modius.

prout in veritate comperi scribo Ill-mae Cels. V-rae, eo quod vehementer video turbari plebem, quod tam diu a mutuo commercio excludatur, cum tamen interim alii ex locis illis, unde Brunsbergenses arcentur, huc veniant et necessaria asportent.

Fratrem Arnoldum¹³ negat Rector posse apud Legatum¹⁴ esse sine expresso consensu superioris, neque etiam Balthasarem¹⁵ huc sine eodem venire. Verum si Romam mitteretur aut in aliquod aliud collegium, posse hoc fieri ipsius rectoris solo consensu. Aiunt nullum ipsius hic fore usum, si hic durare debeat. Petrus etiam addit lubenter ipsam fraternitatem ipso liberari cupere, non aliter quam corpus aliquod malo aliquo flatu. De Ansere scripsi heri¹⁶, quod omnia illa, quae erant alicuius momenti prius ablegaverat quam mihi aliquod mandatum esset, itaque nihil potui venditare. Hac hora examinavi fabrum Clementem Brocman¹⁷, cui dedit strues // ingentes duas lignorum ad carbones et subservavit illi carpentum cum rotis et omnibus necessariis, quod constitisset marcas XII, et alia multa illi fecit, quae ad patrem ablegavit. Ut Ill-ma Cels. V-ra decidat causam eam, quae inter me et D-num Decanum¹⁸ est, demississime supplico, acceptura est mercedem amplissimam Ill-ma Cels. V-ra a Deo optimo maximo.

Mitto ordinem studiorum, institutum a fraternitate, si in eo quid mutatum, abstractum aut additum cupit Ill-ma Cels. V-ra, id ut faciat primo tempore orant. Dum haec scribo petiit iterum a me D-nus Rector, ut Ill-ma Cels. V-ra dignaretur secum assumere usque Petricoviam D-num Arnoldum et ibi agere cum Legato Apostolico, quomodo is vel Viennam, vel Romam in collegium mitteretur, ne aliquod hic scandalum metuere necessum habeant, quod ut faciat Ill-ma Cels. V-ra ob certas causas, quas exprimere non volo, ego etiam oro. Valde enim liberari cupit tota fraternitas ab eo homine. Deus optimus maximus feliciter ducat et reducat Ill-mam Cels. V-ram¹⁹, in cuius me clementiam humiliter commendo.

Datae Bransbergi, raptim 29 Ianuarii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servulus

Eustachius.

48

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 31 stycznia 1565

Nawiązuje do swego ostatniego listu¹ i opisuje dalszy przebieg rewolty religijnej w Głogowie. Staraniem innowierców a przy biernej postawie kapituły i biskupa wrocławskiego predykanctwa sekty zwanej konfesionistami Joachim Specht (Picus) otrzymał od cesarza Maksymiliana II pozwolenie na odprawianie nabożeństw i głoszenie kazań na przedmieściu Głogowa. Zachęcony tym sukcesem razem ze swymi wyznawcami wtargnął do miasta i opanował najważniejszy klasztor usuwając zeń mnichów. Zaczął tutaj głosić kazania. Cesarz, dowiedziawszy się o tym, skarcił radę miejską i nakazał jej predykanta usunąć z klasztoru i miasta. Edykt cesarski został w Głog-

¹³ Arnold Conchius.

¹⁴ Nuncjusz Commendone.

¹⁵ Baltazar Hostounský.

¹⁶ Chodzi o starostę braniewskiego Walentego Ganseroviusa. List, o którym tu mowa, nie jest znany.

¹⁷ Klemens Brokmann, mieszczanin braniewski.

¹⁸ Eggerd Kempen, dziekan kapituły warmińskiej. Zob. HE V s. 132—133 i wg indeksu.

¹⁹ Hozjusz z sejmiku pruskiego w Łasinie nie wracając na Warmię pojechał wprost do Piotrkowa.

¹ Zob. nr 5.

gowie ogłoszony akurat podczas kazania predykanta. Jego słuchacze byli tym oburzeni, wnet rozbiegli się do domów, uzbroili się w co kto mógł i tłumnie ruszyli na kościół katolicki, uważając kler katolicki za sprawcę mandatu. 600 innowierców zaczęło szturmować kolegiatę, ale ktoś zamknął bramę i nie mieli dostępu do samego kościoła. Proboszcz zabarykadował się w zakrystii. Innowiercy okrążyli plebanię i kościół. Ostatecznie ktoś nakłonił pastora, by poskromił swoich wiernych i wycofał się z nimi na przedmieście. Obecnie prowadzone są u cesarza starania, by to zarzewie buntu usunąć i z przedmieścia. Grodecki komunikuje wiadomości ze świata; cesarz prowadzi wojnę z księciem siedmiogrodzkiem, który szuka oparcia w Turcji; zamach Karaffów na papieża został udaremniony²; wnet w Pradze odbędzie się pogrzeb cesarza Ferdynanda I³. Przesyła kopię Breve papieskiego dla nuncjusza w Wiedniu, Zachariasza Delfino⁴.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 38 k. 36. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć opłatkowa, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 24 Februarii Voiborinae, responsum 27, Petri-cottae.*

DRUK.: F. H i p l e r: Johannes Grodziecki, s. 19—21, z oryginału jw.

49

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, [styczeń]¹ 1565

Ubolewa nad przestępstwem, jakiego dopuścił się pewien złoczyńca wobec kapłana niosącego Najświętszy Sakrament: księdza ugodził włócznią a Najświętszy Sakrament podeptał, prawie na oczach króla i senatu obu narodów. Tak samo zupełnie bezkarnie innowiercy odprawiają nabożeństwa i głoszą swoją doktrynę. Cieszą się oni większą wolnością niż sami katolicy, których los pod panowaniem tureckim jest lepszy niż tutaj pod królem katolickim, bowiem w miejscowości Pecs na Węgrzech w pewnym kościele symultannym (katolickim i kalwińskim) gdy jakiś innowierca zbezczeszczył Najświętszy Sakrament, został przez tureckiego naczelnika miasta skazany na śmierć. Hozjusz wzywa króla do ukrócenia tego rodzaju ekscesów, bo zło się rozpanoszy i innowiercy nie pozwolą katolikom w ogóle na swobodne wykonywanie praktyk religijnych. We Francji kalwini zostali rozgromieni zbrojnie, tymczasem Polska jest przytułiskiem heretyków.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 162 k. 6. Pismo ręki Reszki. Na marginesie nagłówki: *Regl Poloniae, 1565, Heitspergae.*

KOPIA Z XVI W.: Rzym, Arch. Vat., rkps Cone. Trid. 35 k. 165—166v.

DRUK.: HO II s. 225—226.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas. Credibile non est quanto fuerim dolore vel stupore potius affectus, cum allatum^a ad nos^a fuisset huc audatae atque amentiae quendam esse prolapsus, ut^b omni Dei vel V-rae saltem M-tis metu proiecto^b sacerdotem sacratissimum Christi Corpus et Sanguinem suis manibus gestantem fusta contundere et pretium redemptionis nostrae conculcare^b non dubitaret^b, idque in eo loco, ubi praesens aderat M-tas V-ra et modo non spectator huius tam atrocis facinoris fuit^c, una cum praecipua fere Senatus et Regni et Magni Ducatus Litwaniae parte. Quis tantam hanc orthodoxorum calamitatem satis deplorare possit? Quod cum liceat in oculis M-tis V-rae lutheranis, zwinglianis, picardis, trinitariis, qui apud me omnes eodem loco sunt nec unos aliis meliores esse iudico, liceat, inquam, blasphemis hominibus

² Zob. nr 43 przyp. 4.

³ Zmarł 25 VII 1564.

⁴ W ADWO kopii tej nie odnaleziono.

¹ Reszka odnotował jedynie datę roczną listu. Okoliczności przedstawione w tym liście sugerują, że zdarzenie to mogło mieć miejsce w Piotrkowie przed rozpoczęciem sejmku, zatem w styczniu 1565 r. Istnieje duże podobieństwo między opisem tej profanacji i popełnionej w Lublinie przez Erazma Otwinowskiego podczas procesji Bożego Ciała 1564 r.

istis, etiam in iis locis, ubi cum Regno suo universo praesens adest M-tas V-ra^b nemine prorsus interpellante^b execranda sua sacrilegia potius quam sacra exercere et impium verbum suum pro expresso Dei verbo², quod ex aequo sibi vendicant omnes, imperitiae multitudini venditare non^a sine gravi peccato^c, cum V-rae M-tis tum Senatus universi, praecipue vero Episcoporum^e qui lateri illius proxime assident, ad quos proprie pertinet haec autoritate M-tis V-rae prohibere; cum haec omnia liceant impiis istis, quae lachrimae sufficere possunt ad deplorandum, quod piis hominibus catholicam et orthodoxam fidem profitentibus sub christiano, catholico et orthodoxo Rege non itidem licet sua sacra^f suasque ceremonias^f, quas a sanctis maioribus suis sibi per manus traditas acceperunt, pari^f saltem, si non maiore^f libertate exercere, qui^m nihil aliud quam non erubescere se Evangelium atque in sola Christi cruce se gloriari profitentur, dum^g verum corpus illud et sanguinem, quod pro nobis in cruce fuit immolatum, per omnes vicos et plateas circumferunt et illud palam^e ostentant^h, ut non se pudere Christi pro nobis crucifixi, sed in eo spem suam omnem defixam habere, in eo et de eo gloriari, illum solum se scire, illum solum praedicare testatum faciant universis. Sub Turcis, quod non sine magno animi mei dolore profero, quamlibet immanes sint hostes christianae fidei, melior est christianorum condicio quam in Regno M-tis V-rae, quam esse christianum, catholicum et orthodoxum Regem persuasum habemus. Licet sub Turcis sua sacra suasque ceremonias nemine prorsus interpellante christianis peragere, quod iam per impios quosdam in terris V-rae M-tis // licitum deinceps fore non videturⁱ, si non debita fuerit animadversio consecuta, de qua nihil hactenus audivimus. Cum fuissem in aula Caesareae M-tis³, audire me memini quod in civitate Quinqueecclesiensi⁴, quam nostra memoria Turcarum tyrannis occupavit, templum quoddam itidem, ut in nonnullis V-rae M-tis civitatibus partim a zwinglianis sive lutheranis partim a christianis possidetur, ita ut ex aequo in illo Christus et Belial colatur, quod quemadmodum recte fieri possit ego non intelligo, cum nulla sit conventio Christi et Belial. Accidit in eo templo, quod unus ex lutheranis non percussit ille quidem sacerdotem, ^bquod in oculis fere M-tis V-rae factum est^b, sed eripuit tamen sacram Eucharistiam ex manibus illius et in terram proiectam, quod utinam non esset usitatum in terris M-tis V-rae, conculcavit. Delatum est ^bad praefectum eius civitatis^b statim nomen illius, qui tantum scelus patraverat, qui re cognita, nulla prorsus mora interposita ^Je vestigio^J supplicium de eo sumi iussit. Haec fecit ille, qui Christum^k non agnoscebat^l. Nil tale factum adhuc accepimus a M-te V-ra.

Supplex oro M-tem V-ram et obsecro per Dominum Iesum Christum pro nobis crucifixum et mortuum, cuius sacratissimum Corpus et Sanguinem tanta contumelia affectum, cuius ministrum illud ipsum suis manibus portantem per summum scelus et impietatem ita graviter multatum modo non suis ipsa vidit oculis, talem se praestet in hac Christi iniuria ulciscenda, ut omnes intelligant ^bM-tem V-ram^b christiani, catholici et orthodoxi Regis officio minime defuisse. Nam si haec res ita

² Hozjusz napisał dzieło polemizujące z Janem Łaskim: De expresso Dei Verbo, Dilinga 1558.

³ Wspomina tu czasy swej nuncjatury w Wiedniu: 2 II 1560znaczony na nuncjusza (A. Eichhorn: Hosius, I s. 323). 10 III 1561 został mianowany legatem na Sobór Trydencki. (Tamże, II s. 16).

⁴ Pees na Węgrzech

abierit, iam deinceps adempta christianis erit sua sacra suasque ceremonias exercendi libera facultas, nisi forte simile quid eveniat, quale scimus in Galliis nuper accidisse, ubi suam hanc libertatem armis christiani contra calvinianos vindicarunt, et qui iustus est iudex, Deus, secundum suos sententiam protulit, causam, Evangelium suum defendentium approbavit et optatam eis victoriam concessit, ut iam calviniana secta, qua vix ulla est magis impia, etiamsi pari gradu sunt omnes apud me, ex cunctis illius Regni partibus propemodum sit propulsata. Solum est Regnum M-tis V-rae, quod iam etiam ab ipsis haereticis asylum haereticorum appellatur. Ego vero vehementer metuo, ^b—quamvis meliora mihi polliceor^b, si non fuerit ille zelus ^f—in M-te V-ra^f, quem esse oportet in christiano, catholico et orthodoxo Rege, ne celerius opinione multorum ^f—huius quoque^f patriae interitum videamus. Deum precor, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis⁵.

a—s Na marginesie w miejsce skr. huc.

b—b Na marginesie

c Nadpisano

d Nadpisano nad skr. wyrazem nieczytelnym

e Skr. peccata

f—f Nadpisano

g Nadpisano nad skr. in cutus vel signum

h Skr. omnibus

i Poprawiono z videmus

j—j Nadpisano nad skr. statim

k Nadpisano nad skr. non modo

l Skr. Christum, verumetiam persequatur Christum in membris suis

50

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Piotrków, 2 lutego 1565

Kromer, który jedzie do Hozjusza, przekaże ustnie aktualne wiadomości, bo zna je doskonale tak z własnej obserwacji jak i relacji nuncjusza.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 461—464. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae XI Februarii 1565 Bratislavi, responsum coram Petricoviae.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine ac patrone colendissime. Viva epistola non eget literis. Novit R-ndus D-nus Cromerus¹ cum per se plurima tum a me. Quaecunque audivi, dixi, conicio, iudico, habet perspecta omnia, et is est, cui merito omnem fidem adhibeat D. V-ra Ill-ma, et quod multo prudentius atque adeo eloquentius explicare omnia possit. Itaque nihil adscribo amplius. Loquentem audiet.

Petricoviae, 2 Februarii 1565. D. V-rae Ill-mae ac R-mae humilis ac devotus servitor

Ioannes Franciscus Episcopus Zacynthiensis.

51

AGNIESZKA WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 2 lutego 1565

Wróciła przed czterema dniami z Opatowie do Krakowa; od swego szwagra, Pawła Watta, dowiedziała się, że po śmierci męża może (na koszt Hozjusza) zatrzymać jedną z dwóch służących, której Hozjusz w przypadku wyjścia za mąż obiecał 10 florenów. Dziękuje też za upominek noworoczny dla córki.

⁵ Por. Ps 66,2 i Ps 84,5.

¹ Marcin Kromer, Zob. nr 26.

AUTOGRAF: Kraków. Bibl. Czart., rkps 1607 n. 35—38. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigen In Gott fursten und herren herren Stanislaw Hoss von Gottes genaden kardinal zu Helsing, meinem gnedigen herrn und lieben herrn schwoger zu Helsing, siad pieczel, adnotacj brak.*

Meinen ¹ freuntlichen gruss und alzeit mit erbietten meiner vorpflichten, untherdenigen, guttwilligen dinst zuvoran. Hochwirdiger yn Gott fuerst und gnediger herr. Ewer Furstlichen Genoden langwerende gesundt, goetlicher genaden, gutten fryde, vil gluegseligen wolfardt. Meine sunder grosse freude vor mich, meine dochter, sampst allen, denn meine hier, die ich sampst den meinen vor 4 tagen Gott lob und danck von Opatowicze, do ich ein zeidt lang vor dem sterben gewondt hab, gesundt und woll heimkomen byn und nach alle woll gesundt seindt. Der almechtig, gnettygk Gott woll E. F. G. sampst uns allen yn soelchem, wie oben langwerendt selig ist, erhalten. Amen.

Genediger herr. Diss mein schreiben an E. F. G. nichts anders allein ich E. F. G., meinen gnedigen herrn, darmit thun besuchen und E. F. G. freuntlicher meynung nicht kann vorhalten, das mir mein lieber herr schwoger, herr Pauell von Wadtt, E. F. G. grosse gunst, geneygt, gutten willen anzeigt hatt, ynsundern so ich fortan mit goetlicher huelf ein maydt oder dinstbotten sich nach beyseligen meinem lieben herrn und gemochel, der ich noch 2 hab, sich wol vorhalten haben und nach wilvorhalten yn den standt der heiligen ehe geben werde, E. F. G. mit 10 florenos vorsehen und geben wollen. Auch E. F. G. wegen meiner dachter zu einem newen yar eien doppellducatten geben, vor soelche vorerung zu einem newen yar sampst aller oben E. F. G. wilthatten grossen gunst, geneigten wille ich sampst meiner dachter E. F. G., unssern gnedigen herrn, gantz untherdenig freuntlichen thun bedanken. Volt Gott, ich sampst meiner dachter soelchs wie hie umben gemelt umb // E. F. G. mechten und kunnten vordienen wolten, ich ynsunder mich nach meinem vormoegen willig und beredt fynden lassen, was wier nicht koenen vordienen, wollen wier den lieben Gott vor E. F. G. bietten umb alles guttes E. F. G. selichs langwerende zeitlich nochfolgent yn der ebigen freiden und selickeidt geben, erhalten und der bezaller sein woll. Auch ist mein untherdenig bit, E. F. G. wollen mich und meiner dachter E. F. G. lassen befallen sein, E. F. G. gunst von uns nicht wenden, unsser gnediger herr sein und woryn mich auch kynftig meine dachter E. F. G. werden wissen zu brauchen, E. F. G. wollen mich nicht sparen. E. F. G. sollen mich noch vormegen trewlich, willig und beredt erkennen, mit getlicher huelf E. F. G. willige dieneryn haben. Dissmoll hab ich E. F. G. nicks mehr zu schreiben. Ich, meine dochter sampst sunst meinen hier lossen E. F. G., unssern gnedigen heren, untherdenig freintlich gruessen. Thun mich sampst dem meinen yn E. F. G. gunst und E. F. G. sampst uns allen den lieben Gott yn seinen gettlichen schuzs und segen befallen und sey alzeit mit uns allen.

Datum yn Krockaw Anno 1565, ady [s] 2. Februarii. E. F. G. untherdenige, willige dieneryn

Agnetta, seligen herrn Hanuss von Wadt nachgelossene witfraw.

¹ Agnieszka Watt, córka Mikolaja Pynusz i Zofii z domu Aichler w 1554 r. poślubiła Jana Watta, syna Anny z Hozjuszów i Hektora Watta. Jan Watt załatwiał swe-mu wujowi kardynałowi wiele spraw w Krakowie i był głową rodu. Zmarł 3 VII 1564, zostawił jedną córkę. Obowiązki jego względem Hozjusza przejął brat Paweł Watt i szwagier Sebastian Ziegler mąż Urszuli ich siostry. Zob. HE V s. 364 i wg indeksu. Por. [W. Z a k r z e w s k i]: De Stanisłai Cardinalis Hosii familia, HE II s. LXXXIII i XCII tablica genealogiczna.

52

JAN POLANCO DO HOZJUSZA

Rzym, 3 lutego 1565

Powiadamia, jakie listy otrzymał ostatnio od Hozjusza dom generalny jezuitów w Rzymie; do jednego z listów była dołączona druga część dzieła Hozjusza *Judicium et censura*, które zostanie oddane do zaopiniowania któremuś z teologów zakonu. Zmarł generał jezuitów Jakub Laynez. Z jego odejściem zakon i cały Kościół poniósł wielką stratę, a Hozjusz utracił oddanego sobie człowieka. Wiadomość o śmierci generała cały Rzym, sam papież i kardynałowie przyjęli z niezwykłym żalem. Na tymczasowego przełożonego zakonu wybrano Franciszka Borgiasza. Na 24 czerwca naznaczono zjazd ze wszystkich 16 prowincji jezuitów, celem wyboru generała. Cieszy się, że wyznaczeni na Warmię jezuita dojechali na miejsce. Henryk Denys zachorował i nie mógł przyjechać, zastąpi go w kaznodziejstwie Piotr Fahe i może Szymon Hagenau. Omawia pewne przesunięcia planowane w składzie personalnym jezuitów braniewskich i sprawę udzielenia im przez Hozjusza święceń kapłańskich za dyspensą papieską od braku wieku kanonicznego. Nie wyraża zgody, by ci jezuita byli angażowani do pracy duszpasterskiej na stałe, ale zezwała im na pomoc doraźną. Komunikuje wiadomości ze świata; wielu nalega na Rzym, by zezwolono na małżeństwo księży; cesarz przeciwstawia się reformacji; we Francji dzięki postawie króla katolicy zyskują przewagę; w Niderlandach spodziewają się, że przyjazd króla hiszpańskiego polepszy sytuację katolików. O sytuacji szkolnictwa jezuickiego we Francji i Kolonii. O Erazmie Działyńskim. Pozdrowienia od wybitniejszych członków zakonu.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym ARSI, rkps Germania 105 k. 247—248v. Na marginesie: *Polonia, Cardinali Varmiensis.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine a—in Christo observandissime^a. Pax Christi etc. Perlatæ sunt ad nos¹ D. V-rae Ill-mae literae, 16 et 18 Novembris datae paulo ante, quas scripserat 20 Octobris acceperamus², et heri tandem alias mensis Septembris, partim ad patrem nostrum praepositum generale sanctae memoriae, partim ad me destinatas, cum recentioribus quibusdam de fructibus calicis concessi (quod suo loco et tempore ostendi poterunt suppresso nomine D. V-rae Ill-mae), cum penultimis vero reliquam partem cuiusdam libri ab amico contra Tigurinos editi accepimus³, nam priorem iam dudum, cum apud nos ageret pater noster praepositus, ipse acceperat et legerat ac probaverat. Hanc autem posteriorem (prout iubet D. V-ra Ill-ma) aliquis ex nostris theologis videbit, et si quid adnotandum videbitur, postea scribetur.

De emigratione patris nostri praepositi ad meliorem vitam, non dubito, quod ex aliorum literis D. V-ra Ill-ma intellexerit⁴. Fratribus nostris ea de re quidam scribuntur fusius in adiunctis literis. Si humano more loquamur, columnam insignem et sane rarissimam Dei donis praeditam Societas nostra imo et Ecclesia Dei amisit et D. V-ra Ill-ma sibi addictissimum et ad sua obsequia propensissimum // virum, verum fidei oculis (ut par est) transitum eius ab hac misera peregrinatione ad veram et felicem patriam considerandum nihil nos amisisse credimus, cum apud Deum plus nobis eius intercessio impetrare quam apud nos eius opera praestare potuerit, ipsi vero cum Christo vita aeterna, minime dubitamus quod mori lucrum fuerit, dignetur divina bonitas et vitam

¹ Jan Alfons de Polanco (1517—1577), jezuita (zob. HE V wg indeksu) korespondował z Hozjuszem w imieniu całego domu generalnego jezuitów w Rzymie. Czasami trudno ustalić, czy to on czy ktoś inny jest autorem listów, które zachowały się tylko w księdze wpisów korespondencji wychodzącej z domu generalnego.

² Listy te nie są znane.

³ Nawiązuje do dzieła Hozjusza *Judicium et censura*.

⁴ Jakub Laynez, zm. 19 I 1565.

et mortem omnium nostrum honori et gloriae suae semper impendere. Retulit mihi quidam ex gravioribus Cardinalibus, quod cum Romae fere 50 annos egisset, non vidit cum maiore nec pari doloris sensu cuiusquam obitum accipi, praecipue a Cardinalium Collegio et ab ipso Pontifice. In Societate nostra quamvis tenere admodum diligeretur, spes illa, de qua superius dixi, non solum dolorem mitigavit, sed in consolationem etiam vertit. Elegimus statim iuxta constitutiones nostras in vicarium generalem patrem Franciscum de Borgia⁵, qui unus erat ex assistentibus patris nostri praepositi, qui statim indixit generalem congregationem ad novi praepositi electionem ad festum divi Ioannis [24 VI], ut possint ex omnibus Europae provinciis (quae sunt 16) provinciales cum aliis electis Romam convenire. Commendamus hanc electionem D. V-rae Ill-mae sanctis orationibus et sacrificiis ac adeo totam Societatem, quae sub quovis praeposito semper et observantissimam et obsequentissimam se praebebit D. V-rae Ill-mae.

Gaudemus in Domino, quod tam illi, qui Romae, quam ii, qui Coloniae et Treviris missi fuerunt ad collegium Brunsbergae inchoandum, incolumes istuc pervenerint⁶. Optamus etiam, ut pater Petrus Pfaë, ultimo profectus Colonia, ut praedicatoris munere fungeretur, idem iter salvus confecerit, nam D-nus Enricus, quem D. V-ra Ill-ma petierat⁷, ob adversam valetudinem pectoris nec tam longum iter peragere nec etiam concionari posset, cum praesertim ex ore sanguinem fundere ex vena aliqua rupta coeperit. Aliquid etiam praestare poterit magister Simon⁸ cum Dei auxilio, cum doni verbi expers non sit. De patre Arnolde⁹ intelligit D. V-ra Ill-ma quid in Domino sentiamus ex iis, quae ad doctorem Christophorum¹⁰ scribuntur. Quod autem de praedicto doctore retulit, quantum fidei mereatur, ex eisdem literis colliget. Doctor Balthasar Boëmus nunc quidem a R-ndo Nuncio difficile posset avelli¹¹, cum eodem in multis utatur, sed post dietam absolutam¹² curabimus, ut bona cum venia eiusdem se transferat ad D. V-ram Ill-mam, praecipue si ex Polonia illi erit recedendum; et paulatim alii atque alii instruerentur operarii, qui in Regnum Poloniae mitti possint.

De promovendis ad sacros ordines nostris, si aetatem legitimam habuerint, vel D. V-ra Ill-ma dispensandi facultatem obtinuerit ab hac Sede Apostolica¹³, facile erit iudicio suo rem committere, et quidem de magistro Roberto¹⁴ primo quoque tempore promovendo iam scripseramus, verum de aliis, qui 25 annum non attigerunt, decreto quodam Concilii abrogata nobis et caeteris religiosis fuit facultas dispensandi, videbimus tamen an saltem in Prussia velit Summus Pontifex huiusmodi facultatem nobis donare. De animarum cura alicui ex nostris demandanda, sciet D. V-ra Ill-ma, quod nobis integrum non est, cum nostris constitutionibus omnino repugnet, sed interim multum subsidii nostri

⁵ Franciszek Borgiasz został 2 VII wybrany generałem zakonu.

⁶ Zob. nr 20 przyp. 2.

⁷ Henryk Denys przewidziany na kaznodzieję nie przybył, zastąpił go Piotr Fahe.

⁸ Szymon Hagenau, jezuita pruskiego pochodzenia.

⁹ Arnold Conchius.

¹⁰ Krzysztof Strobel.

¹¹ Baltazar Hostounský.

¹² Nuncjusz Commendone nie był przysłany do Polski na stałe, ale tylko na sejm, faktycznie był świadkiem aż trzech sejmów: warszawskiego (22 XI 1563 — 1 IV 1564), parczewskiego (24 VI — 12 VIII 1564) i piotrkowskiego (18 I — 14 IV 1565).

¹³ Zob. nr 66 i 116.

¹⁴ Robert Abercromby.

praebere poterunt parochiae, dum concionari et cathechismum ibidem docere et confessiones audire possunt.

Aliis de rebus ad religionem pertinentibus fortassis alii plura. Sed tantum siquidem parum libenter scribam, quod coniugium sacerdotum Romae urgetur, quid tandem sit obtinendum, novit Dominus. Alioquin multa signa catholici animi novus Imperator pergit factis ostendere, prout a nostris accepimus, et non aliam quam catholicam doctrinam concionatores Viennae praedicant // nec in dieta Austriae quicquam contra religionem Caesar concessit. In Gallia res etiam in dies melius sese habent. Rex ¹⁵ penes se nullum vult habere, ut scribitur, qui in festo Paschae non confiteatur et communicet, et ex nostris intelligimus, quod multi in his festis Nataliciis Lugduni a Calvini secta deficientes ad gremium Ecclesiae rediere. In Provincia unus tantum concionator relictus est in montibus, qui sectarius sit; alii ex Aquitania curaturi dicuntur, etiam oblata pecunia Regi, ut nulli permitterentur concionatores haeretici, et cum Rex Parisiis redierit, sperant multi, quod aliquid boni negotiis religionis constituetur in Galliae regno. In inferiore Germania deficit potius quam proficit negotium religionis, ut audimus. Princeps Hispaniarum eo dicitur commigraturus ¹⁶, et forte eius praesentia aliquid afferret auxilii rebus afflictis. In Phrisia nostri post varias populorum contentiones tandem scholas aperire coeperunt, et quidem iam scribuntur eas habere frequentissimas. Dirigat omnia Dominus. Nostri Colonienses propter pestem coacti sunt hoc autumno proximo scholas claudere, sic civitate constituente, sed eas iam instauratas intelleximus, et de libro illius Chonradi nostros admonebimus ¹⁷.

Erasmus Dialinius ¹⁸ valet et studet diligenter, qui nobis semper erit commendatissimus. Valeat felicissime D. V-ra Ill-ma, cui humillime pater noster Vicarius sese ac Societatem nostram commendat et obsequia sua ex animo offert, tantundem nomine patris Salmeronis ¹⁹, Natalis ²⁰ et meo ac reliquorum, qui Romae versamur. Facit dignetur Christus Iesus D. V-ram Ill-mam ac sua omnia protegere et gratia sua copiosis donis ornare. Roma, 3 Februarii 1565.

—a Nadpisano ręką Polanco

53

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 4 lutego 1565

Zrażony zuchwałością pewnych ludzi, chce usunąć się od życia publicznego kapituły warmińskiej. Pozostawia Hozjuszowi wybór środków nacisku na brata franciszkańskiego Bernarda z Braniewa, sam jest zwolennikiem bardziej powściągliwego działania, gdyż tylko na tej drodze udało się odzyskać część tego, co było ukryte w podziemiach klasztoru. Sugeruje, by Hozjusz pomógł jezuitom braniewskim pozbyć się niespokojnego konfratra Arnolda Conchiusa. Paweł Skalich z małym oddziałem żołnierzy bawi w Braniewie i ma odwiedzić Knobelsdorfa.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 39—40. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 6 Februarii 1565 Heilspergi, non eget responso. Brak początku listu.*

¹⁵ Karol IX.

¹⁶ Filip II.

¹⁷ Konrad Swagerius, jezuita, profesor teologii. Zob. O. Braunsberger: *Casus epistolae*, IV i V wg indeksu.

¹⁸ Erazm Działyński, syn wojewody chełmińskiego Jana, student w Rzymie.

¹⁹ Alfons Salmeron, jezuita.

²⁰ Hieronim Nadal, jezuita.

[...] ^afortium illorum meorum audacia in casibus similibus ego lubenter tenuitatis meae memor intra privatam me continebo pelliculam et in angulo alicubi sedens ero spectator ingentium et admirandorum illorum facinorum ¹. De fratris Bernhardi ² rebus statuere dignabitur Ill-ma Cels. V-ra, quia non vellem metum meum iterum mihi exprobrari, si propter illum aliquid cunctantius fieret; nisi enim nuper cunctantius egissem cum eo, proculdubio iam illud, quod in subterraneos specus immersum erat, nunquam fuisset extractum. Magister Arnoldus ³ vomet tempestive. Maximo beneficio affectit et Societatem et ipsum Arnoldum Ill-ma Cels. V-ra, quod ita sine aliqua suspicione amoveatur. Hac hora ad me veniet Schalichius ⁴, hominem enim invitavi cum viderem eum cum magno manipulo in ecclesia esse; quid vero is novi adferet, scribam postea. Deus optimus maximus conservet Ill-mam Cels. V-ram eamque salvam atque incolumem deducat et reducat.

Datae Varmiae, 4 Februarii 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servulus

Eustachius.

^a Od tych słów zaczyna się zachowana część listu.

54

KRZYSZTOF STROBEL DO HOZJUSZA

[Braniewo], 4 lutego 1565

Zgodnie z życzeniem Hozjusza również jezuiti braniewscy pragną czym prędzej pozbyć się o. Arnolda Conchiusa i jeśli się da, sprowadzić na jego miejsce bawiącego przy nuncjuszu o. Baltazara Hostounskýego. Do kolegium zgłaszają się liczni kandydaci z Braniewa i okolic, nawet innowiercy z Elbląga i Prus Książęcych; jezuiti wnet rozpoczną z nimi wstępne zajęcia. Dziękuję za nadesłane pieniądze, książki i inne przedmioty pierwszej potrzeby. Przyoblecuje wpisywać je dokładnie do rejestru.

AUTOGRAF: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 44. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanisłao S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmienst, D-no nostro clementissimo [ac] [ob]servantissimo, Heilspergae, pieczęć, adnotacji brak.

IHS. Gratia et pax Christi ¹. Illustrissime ac Reverendissime Pater. Perspecta Cels. Tuae voluntate ex perscriptis ad D-num Eustachium literis ² lubenter prudenti Cels. Tuae consilio acquievimus, ut Patrem Arnoldum ³ prima oblata occasione transmitteremus eumque et nos maxime loco Patris Balthasaris ⁴ R-ndo Apostolico Legato coniunctum percuperemus, modo aut ea quidem commutatio ex consensu Patrum nostrorum obtineri possit, aut spes impetrandi affulgere videatur. Sin secus, data opportunitate desideraremus, ut Viennam ablegaretur, vel ibidem permanens, vel inde alio mittendus, prout Patri Lanoyo Provinciali ⁵, qui isthic

¹ Konbelsdorf oskarża tutaj kapitułę warmińską.

² Bernard, brat klasztoru franciszkańskiego w Braniewie.

³ Arnold Conchius, jezuita.

⁴ Paweł Skalich (1534—1575), pochodzący z Zagrzebia uczony, awanturnik i szarlatan; wywierał wprost hipnotyczny wpływ na zniedołężniałego księcia pruskiego Albrechta. Zob. J. Mallek: Geneza sejmu 1566 r., s. 503—506 (podaje krótki życiorys, podstawową literaturę dotyczącą Skalicha i reprodukcję portretu). Por. HE V s. 224.

⁵ Krzysztof Strobel, rodem Bawarczyk, jezuita z prowincji nadreńskiej, pierwszy rektor kolegium jezuickiego w Braniewie.

² Eustachy Knobelsdorf.

³ Arnold Conchius.

⁴ Baltazar Hostounský.

⁵ Mikołaj Lanoy. Zob. HE V s. 553.

agit, consultius visum fuerit. De rerum nostrarum statu Ill-mam Cels. Tuam perlubenter certiore fecissemus, nisi et verecundia nos repressisset, et partim ex variis datis literis, partim ex ipso Patre Arnolde omnia cognosci posse nobis confirmassemus. Quibus tamen alia interim gesta adiungi possunt: utpote non modo per multos Braunspergenses cives alienosque viros, verum etiam ex sectariorum locis nonnullos nobiscum coram egisse, ut suos in nostram tradere disciplinam liberos subito possent. Nam et ea de causa ex Ducis oppido quodam vicino parochus nos convenit a suis civibus missus, qui et de invocatione sanctorum diurnam nobiscum instituit disputationem, ac praeter caeteros quidem Elbingenses cives, qui itidem nostrae institutioni filios committere gestiunt. Aduit quidam illius civitatis iuris doctor asserens (si feliciter nos in docendi munere sui concives procedere adverterent) se etiam magnificentius nobis collegium erecturos; sed hoc utrum ironice, ignoramus. Nec desunt parentes varii, qui suo[s] etiam filios in Societatis nostrae institutum cooptari sollicitent. In classium scholarumque apparatu opifices occupantur. Quae si dispositae forent, iique quos in hac inclusa scheda ⁶ conscripsimus libros, nobis essent // comparati, iam privatim cum adolescentibus iis, qui offeruntur, lectiones auspicari vellemus, quo et parentum desiderio fiat satis, et ne in otio versari videamur.

Literas Cels. Tuae ac libros cum pecunia ex liberalitate illius benevol[entiae] erga nos Venerabilis Canonici ⁷ per Venerabilem D-num Decanum Eg[gerdum] ⁸ missas grato animo accepimus. Cur minus vero de numerata nobis a D-no Oeonomo ⁹ summa pecuniaria Ill-ma Cels. Tua facta sit certior, non iniquo suscipiat animo petimus, cum tantum intellexisse videbamus referri quidem a nobis omnia in librum acceptorum oportere, non autem subito ad Cels. Tuam esse perscribenda, quod sane alioquin perlubenter fecissemus, modo eam Cels. Tuae mentem fuisse exploratam habuissemus. Summa autem est 300 marcarum. De reliquis itidem minoribus, utpote vasculo vini, salis etc. nobis subministratis quia omnia notavimus, si cognoscamus Cels. Tuam velle certiore fieri, lubenter transcribemus. Magna sunt Ill-mae Cels. Tuae erga nos inutiles servos suos munificentiae merita, quibus si ulla in re gratificandi satisfaciendique daretur occasio, omnem nostram operam merito offerre exoptaremus, precamurque Deum optimum maximum, ut Ill-mam Cels. Tuam diu incolumem conservet atque ad iter propositum feliciter ducat atque reducat.

[Braunsberg], quarto Februarii Anno 1565. Ill-mae Cels. Tuae indignus servus

Christophorus Strobelius.

55

BALTAZAR HOSTOUNSKÝ DO HOZJUSZA

Piotrków, 5 lutego 1565

Przedstawia, jak niekorzystne następstwa dla religii katolickiej w Czechach pościągnęło za sobą zezwolenie ludziom świeckim na Komunię św. *sub utraque*. Husyci kalikstyni uzyskali oficjalną aprobatę, ale wcale nie pogłębiali przez to jedności z Kościołem katolickim, lecz zbliżyli się do luteranizmu lub kalwinizmu. Dla wielu dało to asumpt do chępcenia się, że tak jak w kwestii „kielicha”, tak i w innych

⁶ Kartki tej nie odnaleziono.

⁷ Chodzi o Knobelsdorfa.

⁸ Eggert Kempen, dziekan kapituły warmińskiej.

⁹ Jan Leoman, kanonik warmiński.

artykułach wiary zwycięży ich doktryna odbiegająca od katolickiej. Arcybiskup praski Antoni Brus niezbyt sprzyja jezuitom. Ma on jednak poważne kłopoty z chwiejnymi w wierze. Pod naciskiem moralnym wyświęcił ok. 12 takich na kapłanów. w nadziei związania ich z Kościołem katolickim. I tak już nieliczni katolicy w Czechach bywają zmuszani do przyjęcia „kielicha”, np. miasto Pilzno przynaglił do tego arcybiskup praski, zaś Budziejowice cesarz. Cieszy się, że jezuita osiedlili się już w Braniewie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D II k. 92—93. Na odwrocie adres: R-mo et III-mo D-no, D-no Stanislaw Hosto S. R. E. Cardinali Episcopo Varmiensl, D-no meo observandissimo, Heilsbergae, ślad pieczęci, adnotacja: Redditae XI Februarii 1565 Braflant, responsum coram Petricoviae.

Gratia et pax Christi etc. Quo tam diu siluerim¹, in causa fuit me nihil scitu dignum quod scriberem habuisse. Si enim quid novi est, id a R-mo Nuntio Apostolico perscribi puto, naeniis autem occupare tuam R-mam et III-mam D. non videtur consultum, cum sciam vix pro seriis tempus illi sufficere. Si vero nec hoc, quod scribo satis aequat iacturam temporis, dabo operam, ut posthac non tam facile Tuam R-mam et III-mam D. occupem.

Significatum est mihi Bohemis hussitis calicem concessum fuisse². Verum ego timeo, ne catholicis fiat verus calix tribulationum, aliis autem solum calix speciei. Audio namque Bohemos calicem quidem amplecti, atque ut sacerdotes sui ab Archiepiscopo sacris iniciantur percipere, sed ad unitatem Ecclesiae nondum rediisse nec se redituros promittere. Non enim iam Bohemia hussitas seu calixtinos, sed potius multos lutheranos, calvinianos etc. alit, unde non de calice solum, sed de plurimis aliis articulis agitur. Immo rumor publicus dicitur fuisse eos spernere decreta Concilii Tridentini, deridere Pontificem, gloriari se in hoc ut in aliis prius veritatem vidisse, commendare tamen in hoc, quod tandem aliquando circa hunc articulum veritatem agnoverit et amplius contra mandatum Christi utramque speciem non prohibeat. Si quis fructus ex hac concessione futurus est, is speratur ex generali conventionem Regni, quae sub initium Quadragesimae indicta esse dicitur.

Per alias vero literas intellexi Archiepiscopum³ non multum favere nostris, verum in hoc non laboro; et quamvis omnium hominum favor, maxime, vero praesulum sit expetendus, tamen cum non laesi neque provocati non favent, quid faciendum, nisi ut aequo animo feramus et Deum pro ipsis oremus. Accepi etiam quosdam haereticos ad partes Archiepiscopi accessisse, sed paulo post iterum discessisse; alios item cum sacris initiare nollet, comminatos se in Saxoniam ituros ibique ordines suscepturos; ea re permotum fuisse Archiepiscopum et plus minusve 12 in sacerdotes ex illis (data tamen prius Archiepiscopo fide) promovisse, idque eo animo ipsum fecisse, ut experiretur si vel hoc pacto eos ad se pertrahere et in data fide confirmare posset. Haec utcumque recte intelligi possunt, quod vero dicturus sum, adeo animum meum perturbat, ut et caetera vix recte fieri dicam. Audio catholicos, qui adhuc sunt in Bohemia, cogi ad calicem suscipiendum, quem tamen non⁴ puto talibus conditionibus fuisse concessum; plurimum vero de nutrice mea Pelzna⁴, quae civitas cum tota Bohemia propter hunc calicem bello arderet, ipsaque unius anni obsidionem sustinisset, tamen avitam religionem omnibus haereticis

¹ Baltazar Hostounský (1534—1600), Czech, jezuita towarzyszący nuncjuszowi Commendonemu. Zob. PSB X 29—30 (Bronisław Natoński) i HE V wg indeksu.

² O zezwoleniu na „kielich” czyli Komunię św. pod obiema postaciami (sub utraque) dla wiernych w Austrii i w Czechach zob. HE V s. 386 przyp. 1.

³ Antoni Brus, abp praski.

⁴ Pilzno.

invitis retinuit; nunc autem cum eandem retinere parat et vult, sollicitatur et stimulat ab Archiepiscopo pastore suo, ut eam calicis susceptione immutet, et nescio an quae armis restitit, dolis resistere poterit. Altera similiter, quae Budieiwicze⁵ vocatur, cum publico consilio stauisset calicem non recipere, per edictum tamen regis Maximiliani cum admittere coacta est. Taceo nunc de minoribus civitatibus et baronibus. Timeo, ne hoc calice corrumpere studeant reliquias catholicorum, ut et in caeteris eos socios habeant, atque ita nihil boni in Bohemia remaneat. Dominus mittat nobis auxilium de sancto⁶, ad quem pertinet ne pereamus. Melius igitur ut mihi videtur, erat insistere vestigiis maiorum nostrorum, qui ne *χριστότοκος* quidem haereticis concedere voluerunt, cum tamen disputatio fere de voce esset. Haec autem concessio calicis et dogma et festum Ioannis Hus⁷ cofirmare videtur, quod quidem festum, ut credo, nunquam Bohemi celebrare omittent.

Haec in mentem venerunt, quae ad Tuam R-mam et Ill-mam D. perscriberem; si grata sunt, gratiam referat Bohemis, si ingrata, in eosdem culpam referat. Gaudeo fratres nostros iam in monasterium dimissos⁸. Dominus det illis tantam gratiam, ut eum fructum afferre possint, quem Tua R-ma et Ill-ma D. cupit et sperat. Eos libenter commendarem, nisi scirem eos chariores esse Tuae R-mae et Ill-mae D. quam ut mea commendatione egere videantur. Commendo igitur quam submisisse possum Tuae R-mae et Ill-mae D. me ipsum, ut mei memor esse velit in suis sanctis sacrificiis et orationibus; meas enim illi offerre non audeo, cum potius iram divinam provocent, quam placent tepiditate sua. Offerro tamen illi promptam et ad omnia obsequia paratam, quantum in me est, voluntatem. Dominus Iesus conservet nobis Tuam R-mam et Ill-mam D. incolumem ad multos annos.

Petricovia, 5 Februarii 1565. Tuae R-mae et Ill-mae D. servus indignus in Christo

Balthasar Hostovinus Bohemus.

^a Nadpisano

56

CESARZ MAKSYMILIAN II DO HOZJUSZA

Wiedeń, 5 lutego 1565

Poleca Andrzeja Dudycza i Wilhelma Kurzbacha, których wysyła do króla polskiego w ważnych sprawach.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 132 k. 82. Na odwrocie adres ręką sekretarza listu: *R-mo in Christo Patri D-no Stanislao Hosio, S. R. E. Cardinali Warmiensi, amico nostro charissimo*, ślad dużej pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 3 Aprilis 1565 Petricovine*, *respondum 9*.

Maximilianus secundus divina favente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae et Wirtenbergae etc., Marchio Moraviae ac Lusatae etc., Comes Tyrolis etc. Reverendissimo

⁵ Budziejowice.

⁶ Por. Ps 19,3.

⁷ Jan Hus z Husińca, spalony na stosie w Konstancji 6 VII 1415, stał się bohaterem narodowym Czech, a dzień jego śmierci przybrał charakter święta narodowego o wydzwignięciu antycesarstwa i antypapieskim.

⁸ Ma tu na myśli przeprowadzkę pierwszych jezuitów do kolegium braniewskiego z Lidzbarka, gdzie zatrzymali się na czas zarazy w końcu 1564 r.

in Christo Patri, Domino Stanislao Hosio, Sanctae Romanae Ecclesiae Presbytero Cardinali Varmiensi, amico nostro charissimo salutem ac benevolentiae nostrae affectum.

Reverendissime in Christo pater, amice charissime. Cum ad praesens nobis occurrerint negotia quaedam magni momenti tractanda cum Ser-mo Principe D-no Sigismundo Augusto Rege Poloniae, Magno Duce Lithuaniae ac Russiae, Prussiae, Masoviae Samogetiaequae etc. D-no ac haerede, fratre, sororio et consanguineo nostro charissimo, eamque ob causam destinaverimus ad Ser-tem Eius consiliarios et oratores nostros: R-ndum devotum Andream Episcopum Quinqueecclesiensem¹ et Magnificum Guilielmum Kurzpach² liberum baronem in Trachenberg et Militseh, praesidem Camerae nostrae superioris et inferioris Silesiae, fideles nobis dilectos, non potuimus praetermittere, quin P. V-ram R-mam per eosdem oratores nostros pro benevolentia, qua P. V-ram R-mam, ut amicum antiquum et bene notum complectimur, benevole salutarem ac eidem communicarem ea, quae P. V-ra R-ma ex ipsis oratoribus nostris coram cognoscere poterit³, eaque propter P. V-ram R-mam benevole hortamur et requirimus, ut iam nominatis oratoribus nostris indubitam fidem habeat ac in negotiis illis id pro virili sua parte praestet et promoveat, quod et rerum honestas exigit et nobis P. V-rae R-mae eximia pietas integritasque et optima erga nos voluntas plane pollicetur. In quo nobis P. V-ra R-ma factura est rem gratissimam, eidem Caesarea nostra benevolentia quoquo loco et tempore compensandam, quam rectissime valere optamus.

Datum in civitate nostra Vienna, die quinta mensis Februarii Anno D-ni millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, Regnorum nostrorum Romani tertio, Hungarici secundo, Bohemici vero decimo sexto.

Maximilianus^a

b-M. Singkhmoser^{b 4}.

^a Własnoręczny podpis cesarza
^{b-b} Własnoręcznie

57

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 6 lutego 1565

Oczekuje przyjazdu Hozjusza do Piotrkowa i już ma przygotowaną kwatere. Oświadcza, że w miarę swoich możliwości sprzeciwia się innowiercom i w niczym im nie ulega. Opisuje próby pogodzenia króla z królową podjęte najpierw przez posłów, potem kontynuowane przez senat. Król nie jest skłonny do zgody, owszem podważa ważność dyspens papieskich od bliskiego pokrewieństwa i powinowactwa, które zostały udzielone przed zawarciem małżeństwa. Posłowie domagali się opodatkowania duchowieństwa na rzecz obrony potocznej. Została wydelegowana sześciuosobowa komisja do rozpatrzenia tego drażliwego problemu. Ostatecznie dyskusje na temat immunitetów kościelnych i dziesięcin odłożono na czas bliżej nieokreślony. O działaniach wojennych oraz pertraktacjach pokojowych z Moskwą. O grożącym dla cesarstwa niebezpieczeństwie ze strony Turcji. Przesyła list teologiczny Mikołaja Radziwiłła Czarnego i prosi o ustosunkowanie się do jego treści. Nie rozumie powo-

¹ Andrzej Dudycz.

² Wilhelm Kurzbach. Por. życiorys królowej polskiej Katarzyny Habsburżanki w PSB XII 214—216 (Roman Zelewski).

³ Celem przybycia ich do Polski były głównie negocjacje w sprawie wyjazdu królowej Katarzyny do Austrii.

⁴ Marek Singmoser, sekretarz i radca cesarski. W 1570 r. zastąpił go Marcin Gerstmann, późniejszy biskup wrocławski. Por. P. Czaplowski: Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego, I s. 60.

dów, dlaczego król Hozjuszowi pozwala przyjechać do Piotrkowa dopiero pod koniec sejmu. Prosi, by z sejmiku pruskiego kardynał nie wracał do biskupstwa, tylko wprost skierował się do Piotrkowa.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart. rkps 1608 s. 223—223 i tamże rkps 1610 s. 317—317. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Reddita XVIII Februarii 1565 Bretilani*. Własnoręczny dodatek znajduje się w innym kodeksie; zob. przepis tekstowy b-h.

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchansiana*, III, s. 86—90, z oryginału jw.

Reverendissime et Illustrissime in Christo Pater, etc. Nihil iam pridem mihi iucundius accidisse memini, quam cum superioribus proximis diebus ex literis R-mae et Ill-mae D. V-rae de eiusdem adventu certius intellexi; idque tanto fuit gratius, quanto is est propinquior. Sed nec minus ex eo cepi molestiae, quod in reliqua parte literarum de imbecillitate valetudinibus suae, de catarro febrigue scribit R-ma et Ill-ma D. V-ra¹. In quo tamen illud me vehementer consolatur, quod spes sit in Domino id quicquid est aegritudinis, brevi ita cessurum, ut et R-mae ac Ill-mae D. V-rae pristinas vires et nobis certam consolationem inde referre liceat.

De rebus suis, deque tempore adventus R-ma et Ill-ma D. V-ra ex literis Sacrae Regiae M-tis certius cognosces. Nam quod ad locum attinet, iam pridem curavi, sicut et antea scripsi, ut aedes magnifici D-ni Palatini, fratris mei², in adventum R-mae et Ill-mae D. V-rae servarentur, easque iam postulanti D-no Crzikowski³ (qui de hac re mandatum R-mae et Ill-mae D. V-rae dixit se habere) et famulo R-mae et Ill-mae D. V-rae libenter tradidi. Fratri autem providebitur aliunde, cum venerit. De reliquo nihil praetermittam, quod a me praestari poterit, quin id libenter expediam.

Quod ad haereticorum conatus attinet, testis est mihi Deus, testes et permulti clari et fide digni homines, quorum testimonio R-ma et Ill-ma D. V-ra facile acquiescet, quantum oneris sustineam. Ac nihil illi quidem obtinuerunt haecenus, // quanquam id praecipue laborarunt, nec obtinebunt Deo propitio quicquam. Tametsi vereor interdum necessariis eorum, quorum oporteat, auxiliis destitutus, ut tot laboribus et assiduis concertationibus par esse queam. Qua in re illud me non parum consolatur, quod scriptum est: Infirma mundi elegit, ut fortia quaeque confundat⁴. Si enim in eorum sum numero, de quibus hoc dictum est, satis est praesidii. Nec minus me tamen reficit ac recreat propinquus R-mae et Ill-mae D. V-rae adventus, cuius et autoritate consilioque niti, et auxilio atque gratia sublevari potero.

Quae hic apud nos aguntur, haec fere sunt: Proposuerant nuntii terrarum Sacrae Regiae M-tem per se ipsi accedere eumque hortari et rogare, ut cum Regina coniuge rediret in gratiam eamque, uti par est, ad se reciperet. Sed per eam, quae insecuta est noctem mutarunt sententiam. Postridie iidem nuntii terrarum venerunt in senatum et a nobis petierunt, ut eadem maiori autoritate proponeremus Sacrae Regiae M-ti. Nos vero, quod et antea aliquoties ultro fecimus et deinceps erimus etiam facturi, ipsis admonentibus tanto fecimus alacrius, et Sacrae Regiae M-ti adductis plurimis, quae in eam sententiam recte dici poterant, sedulo persuadere conati sumus, ut in coniugalem consuetudinem Regnam

¹ List Hozjusza nie znany.

² Arnulf Uchański (ok. 1505—1574), od 1561 wojewoda plocki. Zob. *Lustracja województwa mazowieckiego 1565. Indeksy*, s. 38.

³ Wojciech Krzykowski. Zob. nr 45 przyp. 3.

⁴ 1 Kor 1,27.

reciperet eique debitum redderet. Existimare nos non aliunde mala omnia profluxisse, quibus nunc premitur Respublica, quam ex hoc Regio delicto. Ferri etiam rumores minime decoros cum ipsi Regiae M-ti tum universo // Polonico nomini, quasi Regia M-tas omissa legitima coniunctione misceatur alienis, etc.

Ad ea Rex sumpto deliberandi spatio tandem respondit haud dubie satis alicunde instructus: leges matrimonii et dispensationem Summi Pontificis esse iuris positivi; arbitrari se, si Summus Pontifex contra canones habuit dispensandi facultatem, posse vicissim ipsum eodem iure rescindere id, quod antea concesserat, praesertim cum posteriorem hanc eius dispensationem cum permultae iustae et graves rationes tum causa publica confirmet; se enim si illi cohabitaret et debitum reddat, haud dubie certum capitis periculum esse subiturum ob morbum comitalem et molestam cohabitationem, etc., quod esset gravi Reipublicae incommodo, praecipue rebus ita affectis; et quia bis in tertio consanguinitatis, semel vero in primo affinitatis gradu matrimonium contraxerit, arbitratur se salva conscientia eo uti non posse, cum in sacris canonibus diserte scriptum sit: „Minime securos esse eos, quibuscum papa dispensat”, enimvero se existimare mala, quae iusto iudicio Dominus cum in se, tum in universam Rempublicam immittat, non tam ob id accidere, quod uxori non cohabitaret, quam quod contra leges Ecclesiae incestas adierit nuptias. In hanc sententiam permulta cum Regia M-tas pro se disseruisset, denique rem totam et iudicium de ea in nostrum spiritualem ordinem reiecit petiitque, ut quid porro agendum ei sit, salubre consilium impartiremur, non tam offensionem hominum quam iram divinam expendentem. In hoc negotio cum R-mo Nuntio Apostolico et R-mis D-nis Episcopis // egimus iam semel, et acturi sumus posthaec etiam diligentius adhibitis ad eam rem et aliis hominibus idoneis. Verum R-mam et Ill-mam D. V-ram vehementer oro, ne gravetur nobis mature de hac re suam quoque perscribere sententiam, communicareque solida quaequam ad convincendum argumenta, ac suo consilio nos adiuvarere, ut quid Sacrae Regiae M-ti respondendum sit liquidius cognoscamus.

Praeterea postularunt nuntii terrarum, ut et nostri ordinis homines de possessionibus suis obeant onera expeditionis bellicae; volueruntque ut privilegia immunitatum nostrarum, si quae haberemus, ostenderemus, ut scilicet plagam illam nobis refricarent, quam biennio ante cum aliis pluribus in hoc eodem loco nobis impie infllexerant⁵, tametsi in comitiis Varsaviensibus⁶ illi negotio satisfecerimus. Caeterum ipsis ita restitimus in praesentia, ut negaremus teneri nos ad eiusmodi onera, aut ad exhibenda privilegia, Regiae quoque M-tis esse sopire tantum controversias inter nostrum et saecularem ordinem, non autem diiudicare. Cum ergo complures essent, qui concordiam ordinum mutuamque consensum poscere videbantur, res eo deducta est, ut sex e senatu deligerentur, quorum tres palatini, tres castellani essent, qui cum deputatis nuntiis singulis e quolibet palatinatu haberent ea tractandi potestatem. Sed post prolixas altercationes postularunt, ut universa haec de iure nostro ecclesiastico, de immunitatibus et decimis controversia in aliud tempus, nescio quod, ad Calendas Graecas scilicet differretur; nunc autem de iis agendum esse solum, quae ad eos pertineant.

⁵ Aluzja do uchwały sejmu piotrkowskiego z 15 III 1563, w myśl której wyroki sądów kościelnych przeciw szlachcie o dziesięciny zostały pozbawione egzekucji starościńskiej i praktycznie sądownictwo kościelne w tej materii zostało zawieszane.

⁶ Sejm warszawski 22 XI 1563 — 1 IV 1564.

Totam etiam de religione controversiam ad futurum // quoddam colloquium reiicere voluerunt. Quae sententia cum ad nos perlata esset, de colloquio quidem nullam mentionem fieri voluimus, et negavimus nos permissuros, ut aliae causae tractentur omissa hac nostra. Executionem enim, si iusta esse debeat, non in parte, sed in toto fieri oportere iuxta constitutiones Regni. Pacem etiam et concordiam ordinum constare non posse, nisi satisfiat omnium statuum legibus; eos autem nihil aliud profecto spectare, quam ut omnibus rebus suis compositis ex sententia, nostras maxime perturbent, etc. Atque haec quidem nostra.

Nunc ad externa venio. Ex Moscovia nihil iam pridem certi affertur, ne ad Regiam M-tem quidem, quemadmodum ex ipso proxime accepi. Id eo accidere existimant, quod arbitrentur Lituanos cum Moscho de indutiis tractare, Moschum autem eo consilio rem trahere et subinde ad nostros nunc accedere, nunc ab eisdem rursus recedere, ut nostros distineat semperque suspensos reddat et anxios, quo eorum paulatim fatiscant vires, etc. Fama nuper erat Moschum bipartito hinc ad Rigam, illinc ad Vitepscum esse ducturum. Nunc eum ferunt Precopensem⁷ cum Tartarorum turma (qui superiore tempore damna non modica in gratiam Ser-mi Regis nostri ipsius ditioni intulerant) quodam in loco conclusisse. Porro Turcicus exercitus dicitur post brumam in Pannoniam, atque adeo Viennam usque esse venturus, ut sit auxilio Transylvano⁸, nepoti ex sorore Sacrae Regiae M-tis. Ac ne Philippus Hispaniarum rex laboranti Maximiliano maturum auxilium ferre possit, constituit Turcarum // imperator⁹ numerosam classem primo vere mittere, quae Neapolitanam oram excursionibus et omnibus belli cladibus ita distineat atque devastet, ut ne se Philippus ad ferenda fratri¹⁰ subsidia commovere queat.

De practicis, ut vocant, Italicis malo cum R-ma et Ill-ma D. V-ram quam per literas agere. Cognitum quoque est Germanos per idoneos quosdam homines et legatos colloquium cum Moscho habuisse instituisseque pacta quaedam nostris commodis adversa, ut scilicet Moscho id debitum, quod in Livonia dicit se habere, distinctis temporibus ex integro persolvatur. Moschus ipse eas arces et oppida in Livonia possideat, quae hactenus iure belli tenuit. Reliquae Livoniae suae leges permittantur, et Furstembergus¹¹ ita praeficiatur, ut tamen ordini Teutonico et Imperio subsit, nihilque iuris Polono in Livonia relinquatur.

Mitto R-mae et Ill-mae D. V-rae scripta Palatini Vilmensis eiusque secretarii Mączynski¹². Peto autem R-mam et Ill-mam D. V-ram, ut hoc, quicquid est, perlegat, ac pro sua in Deum pietate singularique in me studio successivis horis quippiam conscribat ad demoliendas hominis opiniones, si forte cum suis ab eiusmodi imaginationibus respiscere et

⁷ Koplec, czyli szaniec obronny wojsk na czas ich postoj.

⁸ Jan Zygmunt (1540—1571), syn Izabeli siostry króla polskiego Zygmunta Augusta i Jana Zapolya króla węgierskiego, ksiądz siedmiogrodzki i pretendent do korony węgierskiej.

⁹ Sulejman II Wspaniały (1495—1566), od 1520 sultan.

¹⁰ Ojciec Filipa II króla hiszpańskiego cesarz Karol V był starszym bratem Ferdynanda I, ojca Maksymiliana II.

¹¹ Jan Wilhelm Fürstenberg, wielki mistrz zakonu inflanckiego 1557—59, przebywał wówczas w niewoli moskiewskiej i wnet zmarł. ADB VIII 246—250.

¹² Jan Mączynski sekretarz od listów polskich wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła Czarnego i jego teolog nadworny skłaniający się coraz bardziej ku arianizmowi. PSB XX 336—339 (Henryk Barycz). List Radziwiłła, o którym tutaj jest mowa, to zapewne ten długi traktat o Trójcy Świętej, rozsyłany przez Czarnego do wybitnych osobistości kościelnych. Taki list nadesłał wprost i do Hozjusza. Publ. HE V s. 570—580; zob. też s. 565—567.

ad viam redire queat. Erit id, sat scio, R-mae et Ill-mae D. V-rae haud difficile, cuius ea est eruditio, ut brevissimo tempore ea praestare queat, quae ego vix iusto temporis spatio possim colligere, ita praesertim nunc occupatus.

Cupio R-mam et Ill-mam D. V-ram diu bene valere felicemque esse, cui me diligenter etiam atque etiam commendo. Petricoviae, die sanctae Dorotheae virginis et martyris [6 II] Anno a partu Virginis MDLXV.

Eiusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae ^a-servitor obsequentissimus^a Iacobus Uchanski Dei gratia Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus Natus Regnique Poloniae Primas ^a-manu sua subscripsit^a.

^b-Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine colendissime. Non potui satis intelligere ex Sacra Regia M-te quid sibi velit, quod usque ad finem comitorum, nescio quousque V-rae R-mae et Ill-mae D. adventum reicere velle videatur; fortassis aliquid cavet. Sed quoniam ego, nisi maxime fallor, comitia nostra diu durare posse non video propter nostra omnia dissidia et contentiones quotidianas tam in religione quam in rebus aliis omnibus Rempubicam et status attinentibus, ideo V-ram R-mam et Ill-mam // D. submitte orandam, obsecrandam et obtestandam putavi, ut primo quoque tempore hic nobis adesse et praesee dignetur, neque ut ad sua ex Golubye¹³ redeat, sed absoluta conventionem Prussica quam primum ad Piotrcoviam veniat, nam res ecclesiasticae et Reipublicae praesentiam R-mae et Ill-mae D. V-rae, si quando, nunc maxime postulant. Vestrae R-mae et Ill-mae D. servitor obsequentissimus

Iacobus Archiepiscopus Gneznensis subscripsit^b.

^{a-a} Własnoręcznie

^{b-b} Własnoręcznie

s. 316—317.

pisany dodatek, który znajduje się w kodeksie Bibl. Czart., 1610

58

JAN ANTONI SERBELLONI DO HOZJUSZA

Rzym, 8 lutego 1565

Powiadamia¹, że papież na tajnym konsystorzu odbytym 7 II² za jednomyślną zgodą obecnych wówczas kardynałów przychylił się do prośby biskupa plockiego Andrzeja Noskowskiego i zamianował Piotra Myszkowskiego dziekana kapituły krakowskiej i podkanclerzego koadiutorem plockim z prawem następstwa. Na taką decyzję papieską poważny wpływ miały usilne prośby króla polskiego, zasługi Myszkowskiego potwierdzone przez poważne autorytety, jednakże najbardziej ważką była opinia Hozjusza tak o Myszkowskim jak i o stanie zdrowia oraz wieku Noskowskiego. To, co Hozjusz napisał w liście do kard. Serbelloni i do innych, bardzo wzruszyło papieża i kolegium kardynalskie; wszyscy przychyliłi się do zdania kardynała warmińskiego.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 72—73, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae 22 Martii 1565 Petricoviae.*

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 309—300, z oryginału jw.

¹³ Sejmik ten nie odbył się w Golubiu, jak był przewidziany, ale w Lasinie, 13 II.

¹ Jan Antoni Serbelloni (1519—1591), od 31 I 1560 kardynał (nazywany też *Fulginatensis* albo *Sancti Georgii*), różnie pisano jego nazwisko, np. czasami *Sorbonellus*; w tym liście podpisał się: *Card. S. Georgii Joh. Antonius Sorbillonius.*

² Tekst uchwały konsystorskiej z Archiwum Watykańskiego opublikował J. Kozłowski: *Excerpta*, s. 112 nr 179.

59

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 10 lutego 1565

Dziękuję za nadesłane ryby i przeprasza, że zapomniał tego uczynić w ostatnim liście¹, ale wynikało to wskutek licznych zajęć, trosk i kłopotów związanych z obecnym sejmem piotrkowskim. Powiadamia o śmierci wojewody poznańskiego² w dniu 6 II. Fakt ten katolików napelniał smutkiem, w innowierców zaś tchnął otuchę.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart. rkps 1607 s. 41—44, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae XVII Februarii 1565 Bratislavi, responsum coram Petricopolae.*

DRUK.: T. Wierzbowski; Uchanscliana, III s. 91, z oryginału jw.

60

MIKOŁAJ KOS DO HOZJUSZA

Piotrków, 11 lutego 1565

Parafia św. Mikołaja w Elblągu pozostała bez kapłana: jeden zmarł jesienią ubiegłego roku podczas zarazy, drugi przeszedł na protestantyzm. Kos jako proboszcz pragnie zapewnić parafii duszpasterzy, nie może ich jednak znaleźć i dlatego zwraca się do Hozjusza jako biskupa. Sam ze swej strony gotów jest zapewnić im utrzymanie. Szczególnie zależy mu na kaznodziei. Prosi dla siebie o kanonij warmińską.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart. rkps 1607 s. 501—504. Na odwrocie inną ręką adres: *R-mo ac Ill-mo D-no, D-no Stanislaw Hosio miseratione divina S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmiensis, D-no patrono meo observandissimo ac colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Redditae 17 Februarii 1565 Bratislavi, responsum coram Petricopolae.*

Illustis ac Reverendissime Domine, Domine et patrone colendissime. Praemissa mei meorumque servitorum accurata commendatione. Oznajmiam WMci, Miłościwy Księżu, że przy kościele elbięskim w plebanijej mojej¹ po tem pokaraniu bożem powietrza morowego nie ostał żaden kapłan. Miałem tam dwu dobrych i godnych, które-m tam był postanowił wzięwszy plebaniją, bom też nie zastał był żadnego kapłana catholicae fidei. Ci tam do tego czasu statecznie trwali, acz jeden w to powietrze umarł², a drugi że inter novatorum subsannationes wytrwać nie mógł, od kościoła odszedł³, i nie ma ten tam kościół na ten czas kapłana żadnego. Ja acz starania wszelakiego nie opuszczam ilo największa możność moja znieść może, abych tam dobre, stateczne, probatae fidei et vitae kapłany mieć mógł, ale iż dobrego baczę, że staraniem swem mało w tej mierze uczynić mogę, ut est tenuitas mea, bo tam między ludźmi nakażonej religijej niejedno mnie, ale komu większemu rząd postanowić trudno, jakoś tego WM pan mój miłościwy po części jesteś świadom; tedy WM swego MP dobrodzieja i biskupa swego pilnie proszę, któremu to za tem dostojenstwem, na którym z łaski swej Pan Bóg postanowić WM raczył, łatwie uczynić przyjdzie, // żeby WM z łaski swej opatrzeć kościół on kapłany dwiema, z którychby jeden ad praedicandum był idoneus, raczył, a ja mu sumptu litować nie będę, aczci tam reditu niewiele, bo wszystkiego a wszystko jedno sto talarów rocznych biorę, wszakoż nie się o nakład na to przez mię nie rozejdzie, by mi też i te wszystkie sto talarów na

¹ Chodzi o list z 6 II. Zob. nr 57.

² Andrzej Kościelecki.

³ Mikołaj Kos (zm. 1605), sekretarz królewski, prepozyt warmiński, proboszcz elbląski i gdański. Był krewnym i domownikiem podkanclerzego Piotra Myszkowskiego. Przy jego boku zdołał zgromadzić sobie sporo beneficjów kościelnych nadania królewskiego, ale niewiele troszczył się o wypełnianie obowiązków duszpasterskich związanych z tymi beneficjami. PSB XIV 191—192 (Jerzy Stankiewicz).

² Nazwisko nie znane; zmarł podczas zarazy jesienią 1564 r.

³ Nazwisko nie znane.

to nałożyć. Nie wątpię w tem nic, że to WM dla pomnożenia chwały bożej i dla uniżonej prośby mojej, wiecznego służebnika swego, uczynić będziesz raczył. A iżeś WM mój MP Jego Mci panu memu z Trydentu pisać raczył, żebyś tam chciał plebana exemplarem, godnego ad praedicandum dać; ja od tego nie jestem, Miłościwy Księżę, jedno iż też tę jedną kontentacją od pana a dobrodzieja swego mam, której wdzięczen będąc nieradbych lada jako puścił, proszę żebyś mie WM na to miesce kanonią warmieńską opatrzyć raczył⁴. Bo mając tam w onem kościele przy probostwie kanonię, laciniej mi przyjdzie tueri dignitatem meam, czego proboszczowi kościoła onego potrzeba. Jeśliby co takowego było, w czym by WM ówdzie mógł użyć posługi mojej, proszę jako swego MP, abyś mie WM tym opuszczać nie raczył, // bo to sobie będę miał za wielki a osobliwy znak łaski WMcI przeciwko sobie, kiedy mi WM wedla wolej swej będziesz sobie służyć rozkazał. Z tym sam siebie i służby swe wiecznie powolne zalecam w miłościwą łaskę WMcI mego MP, żądając WM być długo od Pana Boga szczęśliwie zdrowem ku pomnożeniu a wiecznej ozdobie powszechnego Kościoła krześcijańskiego i pociesze swej.

Datum Piotrcoviae, die XI Februarii Anno Domini MDLXV. WMcI mego MP wieczny sluga

Mikołaj Koss p[leban] e[l]b[łaski].

61

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Piotrków, 12 lutego 1565

Król zwlekał długo z decyzją w sprawie przyjazdu Hozjusza na sejm, wreszcie polecił zawiadomić, by kardynał przyjechał pod sam koniec sejmu. Debaty na temat wyprawy wojennej i dziesięcin odłożono do przyszłego sejmu, obecnie pozostały jeszcze do uchwalenia podatki. Nuncjusz jest zdania, że ważne sprawy bieżące wymagają obecności Hozjusza w Piotrkowie. Komunikuje wiadomość z dworu cesarskiego i Italii. Myszkowski usprawiedliwia się, że nie chce przeszkadzać Kuczborskiemu w staraniach o kanonię krakowską.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 465—468. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae XVII Februarii 1565 Bratislant, ręką Kuczborskiego: non eget responso.*

Illustrissime ac Reverendissime D-ne, D-ne ac patrone colendissime. Diu nos tenuit suspensos S. Regia M-tas de adventu D. V-rae Ill-mae, illud unum perpetuo respondens R-mo D-no Vicecancellario se deliberare. Quare cum ego nudistertius ad Regem irem, R-mus D-nus Vicecancellarius me admonuit, ut de eo agerem cum Rege. Feci. Visus est assentiri, sed tamen reiecit responsum in hodiernam diem; tandem iussit scribi, ut adsit ad finem comitorum, quod etsi incertum est, tamen nemo est, qui non arbitretur ante Cineres [7 III] absoluta iri, nam causae omnes graviores de expeditione bellica et de decimis reiectae sunt in alia comitia

⁴ Kos prepozytem warmińskim został w 1564 r. z nominacji królewskiej. Ta najwyższa w kapitule prałatura wakowała wówczas wskutek śmierci znanego lekarza królewskiego Jana Benedyktynowicza Solfy (zr. 31 III 1564). Kos otrzymał tylko prałaturę bez kanonii, która dopiero uprawniała do dochodów kanonicznych. Kanonię po Solfie Hozjusz przekazał Mikołajowi Działyńskiemu. To dziwne i bodajże jedyne w dziejach kapituly warmińskiej oddzielenie prałatury od kanonii było wynikiem nieufności Hozjusza do Kosa, który naraził się Hozjuszowi głównie przez zaniedbanie ważnej placówki, jaką była parafia św. Mikołaja w Elblągu. Kos np. w 1563 r. funkcję kaznodziei w tym kościele powierzył duchownemu Janowi Sarcariusowi, który okazał się innowiercą. Kanonię warmińską Kos zdobył dopiero 2 VI 1582 po śmierci Jakuba Tymmermana. Zob. ADWO, Acta Capituli Ia (1499—1593) k. 80—81, oraz HE V s. 186 i wg indeksu.

Regni, et bonorum regionum recuperatio necessario reiicietur, cum revisores neque venerint neque sint venturi tam brevi¹. Restat de contributione agere, et iam omnes fere consentiunt, sed sunt qui id venditent Regi, quod universi donant; itaque conterentur in eo forte duae septimanae, ad summum tres. Ego nihil magis opportunum atque a-addo - necessarium^a puto, quam D. V-rae Ill-mae adventum et cum Rege congressum propter eas causas, de quibus R-ndus D-nus Cromerus² pluribus acturus erat cum D. V-ra Ill-ma, neque nunc sunt res meliore loco quam cum ille discederet, immo deteriore: Palatinus quippe Posnaniensis obiit³, Caesar dicitur coniugium sacerdotum petere a Pontifice Maximo, multum ex hoc tranquillitatis promittens Ecclesiae, neque desunt, ut opinor, locupletes testes, qui ex his conchis suum muricem legant. D. V-ra Ill-ma his acceptis literis, si se in iter dederit, in tempore venerit. In via consilium capiet, an Valboriae subsistat, an recta Petricoviam // veniat, ubi iam hospitium habet. Ascanius Cornius⁴ d homicidiorum accusatus coniectus est in arcem. In Corsica viget adhuc bellum. Cardinales vix ante Cineres⁵.

Petricoviae, XII Februarii MDLXV.

^b-Mitto ad D. V-ram Ill-mam literas Cardinalis Borromei, de quibus postea coram. R-mus D-nus Vicecancellarius admonuit me, quod importunis^c precibus servis cuiusdam secretarii Regii scripsit ad D. V-ram Ill-mam de canonicatu Cracoviensi se rogatum vel potius coactum fuisse, R-ndum D-num Valentinum suum amare cupereque illi omnia⁶ atque adeo rogare D. V-ram Ill-mam, ne propterea aliquod detrimentum velit R-ndo D-no Valentino, facile eiusmodi literas impetrari in aula, sed facile etiam^e aestimari cuius sint ponderis^b.

Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimus et devotissimus servitor

^b-Ioannes Franciscus Episcopus Zacynthiensis^b.

^a-a Wyrazy poprawiane ręką nuncjusza

^b-b Własnoręcznie

^c-c Skr. wyraz nieczytelny 4-literowy

^d-d Rkps niejasny sygiel (V)

^e-e Rkps importunibus

62

HIERONIM OSORIO DO HOZJUSZA

[Silves, ok. 12 lutego 1565]

Usprawiedliwia się¹, dlaczego tak długo zwlekał z odpowiedzią na ostatni list Hozjusza. Stało się to wskutek nieszczęśliwego wypadku. List Hozjusza otrzymał akurat wtedy, gdy zostało mu powierzono biskupstwo Silves. Oczekując na potwierdzenie

¹ Chodzi o rewizorów królewskich w Prusach Królewskich, którzy jesienią 1564 r. z powodu zarazy musieli przerwać swoje zajęcia.

² Marcin Kromer jechał wówczas do Lidzbarka. Zob. nr 26 i 50.

³ Andrzej Kościelecki, wojewoda poznański, zm. 6 II 1565.

⁴ Ascanio della Corgna, siostrzeniec papieża Juliusza III, awanturnik, aresztowany i osadzony w więzieniu na Zamku Anioła, ale już 3 VII 1565 został uwolniony i na czele 600 rycerzy wysłany na odsiecz oblężonej przez Turków Malcie. L. Pastor: *Geschichte der Päpste*, VII s. 552.

⁵ Ogłoszenie 23 nowych kardynałów odbyło się na konsystorzu 12 III 1565.

⁶ Walenty Kuczborski zabiegał o kanonię krakowską. Konkurowali z nim sekretarze królewscy (np. Paweł Stempowski), których podkanclerzy niejako z urzędu powinieli poprzeć, ale Kuczborski miał za sobą Hozjusza, z którym Myszkowski zabiegający o sufraganię płocką poważnie się liczył.

¹ Hieronim Osorio (1506—1580), od 1564 bp Silves (obecne Faro) w Portugalii, teolog apologeta, pisał komentarz do Pisma św. Dzieła jego zebrane są w *Osorii opera*. T. I—IV. Roma 1592. LThK VII 1267—1268.

i konfirmację papieską, podczas podróży spadł z muła w miejscu skalistym, pobliż mocno prawy bok i prawą kość goleniową. Przez długi czas nie mógł ruszyć się z łóżka. Gdy tylko doszedł do sił, pojechał do Lizbony po sakrę biskupią. Diecezja Silves obejmuje portugalskie wybrzeże nadmorskie zwane Algabrium. Stąd często kupcy jeżdżą do Francji i Belgii i oni to zazwyczaj wiozą poczę. Osorio jednak nie znalazł żadnego okrętu, który by płynął w te strony. List Hozjusza, napisany z miłością, sprawił mu wielką radość. Razem z listem otrzymał i podarunek — kopyto losiowe², którym podzielił się z Jakubem Payva³, człowiekiem bardzo oddanym Hozjuszowi. Panujący Portugalii ucieszyli się pozdrowieniami przesłanymi przez Hozjusza. Osorio przypuszcza, że kardynał Portugalski odpisał na list Hozjusza⁴. Z listu Hozjusza Osorio dowiedział się jak kardynał na Warmii uśmierzył rozruchy religijne⁵ powstałe podczas jego nieobecności. Przeczytał panującym Portugalii te fragmenty listu Hozjusza, gdzie kardynał pisze, że w części diecezji warmińskiej, której biskup jest zarazem władcą świeckim, sytuacja została opanowana, zaś tam, gdzie władza jego świecka nie sięga⁶, trwają te niepokoje. Przy tej okazji Osorio zachęcił panujących swego kraju do poskromienia buntów religijnych w Portugalii. Pragnie gorliwie wypełnić swoje obowiązki biskupie⁷.

ORYG. lub kopie nie znane.

DRUK.: 1) Hieronym Osorio Lusitani episcopi Algarbiensis Opera omnia. T. I. Romae 1592 kol. 1158—1160; 2) L. Bourdon: Jeronimo Osorio et Stanislas Hosius, s. 56—60; na s. 7—8, 50—51 omawia okoliczności napisania tego listu i ustala datę.

63

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 12 lutego 1565

Król aprobeuje przesunięcie terminu sejmiku pruskiego i zmianę miejsca z Golubia na Easin. Oświadcza również, że przyjazd Hozjusza do Piotrkowa będzie pożądany, o ile nastąpi pod koniec sejmu. Myszkowski pragnie, by i inni biskupi podzielali obawy Hozjusza, że król rzadko zachodzi do świątyni i będąc teraz na sejmie zwrócili królowi uwagę. Posłowie na sejm upomnieli króla, by z większym pietyzmem traktował swoje małżeństwo, na co król wyjawil powody takiego stanu rzeczy i prosił o wskazanie środków zaradczych. Dotychczas izba poselska takiej rady nie udzieliła, a wielu wprost obawia się, że owa rada dla uczciwych ludzi okaże się niemożliwa do przyjęcia. Myszkowski ustalił, iż autorem pogłosek na temat ewentualnej legacji Hozjusza do Hiszpanii jest niejaki Ferrufinus. Dziękuje za ryby.

ORYG.: Kraków Bibl. Czart., rkps 1607 s. 45—48. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae XVII Februarii 1565 Bratislavi, responsum coram Petricoviae.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine colendissime. Commendo obsequia mea Ill-mae D. V-rae. Prorogata et translata esse Golubensia comitia Lassinium probatur Regiae huic M-ti, praesertim cum ex literis Ill-mae D. V-rae spem concipiat Sacra Illius M-tas, fore ut ea comitia ad optatum aliquem et terris illis salutarem exitum auctoritate Ill-mae D. V-rae adducantur. Ostendit etiam Regia Illius M-tas adventum Ill-mae D. V-rae sibi non ingratum fore nec iniucundum, si ita modo institutus fuerit, ut sub ipsum comitorum nostrorum exitum incidisse videatur. De cuius sane exitus tempore nihil

² Kopyto losia (ungula alcina) uważane było za środek leczniczy. Hozjusz często je wysyłał do różnych dostojników kościelnych krajów południowych.

³ Diego de Payva d'Andrade (1528—1575), profesor na uniwersytecie w Coimbra, w 1561 r. był delegatem króla portugalskiego Sebastiana jako teolog na Sobór Trydencki. Polemizował z teologiem luterańskim Marcinem Chemnitzem. LThK I 510.

⁴ Kard. Henryk Portugalski syn króla Manoela I i następcą tronu odpisał Hozjuszowi z Lizbony 23 XI 1564. Ten list opubl. HE V s. 542—543.

⁵ Chodzi tu o zwolenników „kielicha” w Braniewie, z którymi Hozjusz rozprawił się podczas Wielkiego Postu 1564 r. Zatem list do kard. portugalskiego i do Osorio napisał w kwietniu lub maju 1564.

⁶ Aluzja do protestantów w Elblągu.

⁷ List nie posiada daty, ale jego treść wskazuje, że musiał on być napisany na początku 1565, prawdopodobnie w pierwszej połowie lutego.

adhuc certi a quoquam potest provideri. Cognoscet de eo Ill-ma D. V-ra vel rumoribus ipsis, neque enim id obscurum esse poterit, vel postea ex literis meis, quas in hoc genere, quotiescunque dabitur eius rei occasio, non patiar unquam ab Ill-ma D. V-ra desiderari. Deum quaeso, ut eorum comitorum exitum felicem largiatur. Sed nimirum quoties ad nostram omnium erga Deum frigidam et emortuam pietatem oculos converto, et quoties nonnullorum hominum conatus intueor, toties spe omni destituor, fore ut Deus consilia nostra velit secundare. Memini scribere Ill-mam D. V-ram non ita pridem horrendum sibi videri M-tem Regiam rarenter admodum templum introire. Vellem idem R-mis D-nis Episcopis omnibus videretur, ut cum hic sint praesentes prope omnes, M-tem Suam de eo admonerent. Verum nescio quid fiat. Nuper admonita est Regia M-tas a nuntiis ordinis equestris, ut matrimonium suum sanctius et diligentius colendum sibi esse existimaret. Qua de re cum M-tas Ipsius verba faceret causasque tum facti sui tum etiam propositi exponeret, postulavit, ut ei rei remedium aliquid quaereretur iis causis consentaneum, quas exponebat. Itaque res cognitioni nostrorum permissa est, ut quid sibi videretur responderent. Dies iam plures praeteriere, ut nihil ab iis responderetur, et quod maius est, verentur multi, ne id respondeatur, quod probari bonis viris vix possit. Caetera non existimo calamo esse committenda.

De Hispanico itinere quod putavi et ad me et ad Ill-mam D. V-ram pertinere, quae hic a nonnullis istinc perscriberentur, idcirco de eo Ill-mam D. V-ram feceram certiore. Est autem author harum rerum quidam Feruffinus¹, quem ego id perscripsisse, quod Ill-mae D. V-rae significaveram, compertum habeo. De muraenis habeo gratiam Ill-mae D. V-rae, cui obsequia mea iterum atque iterum commendo.

Datum Petricoviae, die XII Februarii MDLXV. ^a-Ill-mae et R-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miscovski^a.

^a-a Własnoręcznie

64

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 12 lutego 1565

Aprobuję decyzję Hozjusza o zmianie miejsca i przesunięciu terminu sejmiku pruskiego. Wzywa przynajmniej na koniec sejmu do Piotrkowa, skoro Hozjusz z ważnych powodów nie może uczestniczyć w całym sejmie.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 19—20. Na odwrocie zwykły adres, ślad dużej pieczęci, adnotacja: *Redditae XVII Februarii 1565 Bratiani, responsum coram Petricoviae.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae Samogitiaeque etc. dominus et haeres. Reverendissime in Christo Pater, syncere nobis dilecte. Prohamus factum P. V-rae de prorogatione comitorum illorum et de translatione in alium locum¹, cupimusque eam rem et terris illis et universae Reipublicae nostrae bene ac feliciter evenire. Qua de re et de nonnullis aliis quoniam avemus sententiam P. V-rae cognoscere, idcirco non ingratum nobis fecerit, si se ad nos ita receperit, ut hic sub finem comitorum istorum nostrorum esse possit. Ac cuperemus nos quidem praesentis P. V-rae

¹ Postać bliżej nie znana.

¹ Z Golubia do Łasina na 13 II.

consilio assidue frui posse, de cuius nobis prudentia et fide erga nos magnopere pollicemur, verum libenter quoque habetur a nobis ratio in hoc genere, tum valetudinis tum sumptuum etiam P. V-rae et quarundam aliarum rerum prae quibus fit, ut P. V-ra si assidue nobiscum esse vellet, vix id commode facere posse videatur. Bene valere P. V-ram cupimus.

Datum Petricoviae, die XII Februarii Anno Domini MDLXV, Regni vero nostri XXXV[I].

Ex commissione Sacrae Regiae Maiestatis propria.

65

KLAUDIUSZ FREMY DO HOZJUSZA

Paryż, 13 lutego 1565

Od Piotra Kostki dowiedział się, że Hozjusz chce po oczyszczeniu z błędów wydać w Paryżu swoje dzieło *Confessio fidei* (wydane ostatnio w Antwerpii). Przypomina, że wydawał je już dwa razy w języku łacińskim, a teraz gotów jest je wydać także w tłumaczeniu na język francuski. Wyraża uznanie dla wszystkich dzieł kardynała i oferuje dalszą współpracę przy ich publikacji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1600 s. 193—194. Na odwrocie adres: R-mo D-no, D-no Cardinali Hosio, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 29 Martii, responsum 30 eiusdem.*

Reverendissimo Domino, Domino Cardinali Hosio salutem. Reverendissime Domine. Petrus Kosthka, canonicus ecclesiae tuae Warmiensis¹, communicavit mihi quasdam literas, quas ad illum scripsisti, quibus lectis cognovi *Confessionem* tuam Polonicam a multis mendis repurgatam, recens Antverpiae prelo commissam², significas denique illam cum primum acceperis, te velle denuo repurgare, ut ipsammet cuidam biliopolae catholico et fideli Parisiensi credas denuo edendam. Hoc unum velim scias *Confessionem* illam bis Latine a me editam³ et modo in linguam nostram Gallicam conversam, nostro prelo commissam, et editionem illius ad Calendas Martias [I III] in publicum fore. Faxit Deus, ut aliquid dignum Gallorum nostrorum auribus efficere atque edere valeam. Quod si tam docta et catholica huiusmodi catholicae *Confessionis* tuae lectione non respuerint et ad catholicam Ecclesiam non redierint, de illis actum esse (ut ita dicam) puto. Caeterum, colendissime Domine, si quid habes apud te ad communem reipublicae christianae utilitatem in publicum divulgandum, mitte et utere mea opera, et cognosces me omni studio et labore fideliter et catholicae quicquid meae fidei credideris, impresurum.

Raptim Parisiis, Idibus Februarii [13 II] 1565 computo Gallico. Tuus si cuiusquam servitor

Claudius Fremy bibliopola Parisinus
ad insigne sancti Martini via Iacobeae manens.

¹ Piotr Kostka, kanonik warmiński, późniejszy biskup chełmiński, przebywał wówczas na studiach w Paryżu.

² Mowa o wydaniu *Confessio* w Antwerpii w 1564 r. przez drukarza Piotra Belle-ra do spółki z wdową po znanym drukarzu Janie Stels. Druku doglądał kanonik antwerpski Henryk Zibertus Dughen. Zob. HE V s. 465—468 oraz wg indeksu s. 680.

³ Według A. J o b e r t: Wydania i przekłady, s. 40—41, *Confessio fidei* miała we Francji ogółem 10 wydań, w tym 7 w języku łacińskim i 3 francuskim. Wydanie w języku francuskim, o którym tutaj mowa, tłumaczył Lavardin, a wydał autor tego listu, drukarz paryski, w 1566 r. W języku łacińskim Fremy wydał *Confessio* w 1560 i 1561 r.

66

PIUS IV PAPIEŻ DO HOZJUSZA

Rzym, 15 lutego 1565

Dowiedział się, że w Polsce z powodu różnych herezji brak księży. Z tego względu pozwala Hozjuszowi udzielać święceń kapłańskich przebywającym tam jezuitom, nawet jeśli nie ukończyli 25 roku życia, byleby posiadali inne przymioty wymagane do kapłaństwa. Święceń tych może Hozjusz udzielić nawet poza czasem przewidzianym prawem kanonicznym¹.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Armadium 42 t. 22 k. 105, pisana przez Cezarego Glorierio, sekretarza brewiów i podpisana przez niego. Na odwrocie adnotacja ręką kardynała Tolomeo Galli: 15 Februarii 1565 Anno 69. pro Cardinale Warmiense. Sanctitas Vestra dat et facultatem, ut aliquos ex Societate Iesu in Regno Poloniae degentes possit ad sacros ordines promovere, etiam si nondum pervenerint ad 25 annum, etiam sine licentia etc. et extra tempora. D. Thomaeus.

DRUK.: H. Ehrenberg: Urkunden, s. 138, z minuty Jw., pominięto jednak adnotację.

67

MIKOŁAJ SANDERS DO HOZJUSZA

Louvain, 15 lutego 1565

Wyjaśnia powody, dlaczego nie może powrócić do Hozjusza: nie zezwala mu na to przełożony ze względu na zatrudnienie przy redagowaniu książek katolickich dla Anglii, która wydaje się być na drodze do nawrócenia. Dzieło Jana Hesselsa prześle przez Tymmermana. Opisuje napad na kardynała lotaryńskiego Karola de Guise w Paryżu: istniał zakaz wjazdu do miasta w uzbrojeniu, kardynał jednak wjechał z uzbrojoną świtą, bo miał na to pozwolenie królewskie. Mimo to na grupę kardynała napadł syn wielkiego koniuszego razem z innym księciem i 300 ludźmi. Kilka osób poległo, kilka zostało rannych. Kardynał przenocował tylko w swoim pałacu i rano szybko opuścił miasto, złożył też protest do króla. Z Flandrii wnet dwóch księży zostanie skierowanych na Warmię.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 2. Na odwrocie adres R-mo et Ill-mo D-no Cardinali Hosto, Episcopo Warmiensi, patrono et D-no suo observandissimo, Hellspergae, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: [Reddita] 17 Aprilis 1565 Framburgi, rescriptum: 28 etusdem.

Reverendissime et Illustrissime Domine. Cum omnia essent in literis Tuae Ill-mae D. longe mihi¹ gratissima, id solum pungebat, quod amorem officiumque erga se meum videbatur ex reversionis eventu aestimare, non, si ego non revertor, propterea aut^a minus^b officij memor, aut amori Tuae Cels. magis^a ingratus videri debeo, cum id in mea potestate non sit positum, sed ab illius arbitrio, cui me iam olim addixeram², totum pendeat, is vero indignissime fert ullam eius rei mentionem fieri, nunc quidem tanto magis, quod post meum in has partes adventum videt libros catholicos, qui per nostrates Anglice eduntur, nonnihil opera mea promoveri. Ac nostra sane patria non ita longe abest a Regno Dei, quod perspicue apparet ex iis libris, qui a nostris conscripti tanta cupiditate emuntur, ut vix illorum desiderio satisfacere queamus. Libellus D-ni Ioannis Hessel³ adhuc non est editus, cum vero edetur, D-no Tymmermanno⁴ tradendum curabo.

¹ Breve to prawdopodobnie nie zostało wyekspediowane do adresata, bowiem znamy prawie identyczne Breve dla Hozjusza z 23 III 1565. Zob. nr 116.

² Mikołaj Sanders (1530—1581), ksiądz angielski, intelektualista, przebywał dość długi czas na dworze Hozjusza, potem z nim korespondował. Zob. HE V s. 435 i wg indeksu.

³ Przełożonym Sandersa był Franciszek Englefield. Zob. HE V s. 499.

⁴ Jan Hessels (1522—1566), teolog, profesor z Louvain. Zob. HE V s. 499.

⁵ Jerzy Tymmerman, kupiec gdański, który często jeździł do Niderlandów, rodzony brat kanonika warmińskiego Jakuba Tymmermana. Obaj bracia pośredniczyli w przesyłaniu poczty i we wszelkich, dodajmy — ożywionych, kontaktach Hozjusza z kilkoma ośrodkami niderlandzkimi.

Religio in Galliis ad magnas iterum defficultates rediit. Cardinalis Lotharingiae⁵ acceperat facultatem a Rege, ut quamquam aliis prodire armatis non liceret, ipsius familiae arma securitatis suae causa permitterentur. Is venit ad sanctum Dionysium⁶, quo prodiit in occursum eius magni comestabilis filius natu maior, admonens eum, ne armatos duceret secum Lutetiam Parisiorum, is contra, sibi permissum a Rege aiebat, ut suis liceret non modo gladiis uti, verum etiam minoribus illis tormentis. Ac postridie // nihil suspicans mali Parisios ingreditur, cum ecce filius ille comestabilis et alter princeps porcianus cum trecentis se illi opponunt. Cardinalis vetat, ne sui tumultum excitent, ipse de equo descendens in domum se abdit. Adversa factio vehementer instat, bombardis rem agunt; prae festinatione primo unum ex suis, deinde unum ex familia Cardinalis interficiunt. Ad ipsum Cardinalem omni studio feruntur: caput petunt. Is aufugerat sed administer, qui fores ad sui domini securitatem occludebat, brachio vulneratus, abscondere id cogitur, si vellet reliquum corpus servare, quoniam venenatum fuisse telum senserat. Abscedente filio^a comestabilis Cardinalis ad proprium palatium suis munitus una cum ducis Guisii filio⁷ ingreditur. Postridie filius comestabilis obequitat Parisios cum sexcentis armatis, ei enim ea urbs commissa est; vereor, ne ovis lupo. Cardinalis non ita multo post clam egreditur ex urbe, ad Regem mittit conquestum. Quid porro futurum sit, nescitur.

Commercia inter nostros et Flandros renovata iam sunt. De caeteris puto D-num Henricum⁸ scribere. Habemus magnam spem de duobus presbyteris⁹, quos mense Martio aut Aprili mittendos curabimus. Me certo sciat V-ra Domination non secus memoriam ipsius in meis orationibus habere ac si meus metropolitans ut fuit ita esse perseveraret. Fratrem V-rae Dominationis D-num Ioannem¹⁰ omnesque ex utraque familia officiose saluto.

Datum Lovanii, 15 Februarii [1565]. Vestrae Dominationis supplex observator

Nicolaus Sanderus p[resbyter].

^a Nadpisano
^b Skr. aut

68

PIOTR KANIZJUSZ DO HOZJUSZA

Dybinga, 16 lutego 1565

Gdy był w Monachium, otrzymał list od Hozjusza¹. Książę Bawarii i jego doradcy² z zadowoleniem wysłuchali z tego listu opinii Hozjusza o ich postawie religijnej. Rzeczywiście nadzieje katolików związane są tutaj z księciem bawarskim

⁵ Karol de Guise.

⁶ Saint Denis, opactwo pod Paryżem, gdzie znajdują się groby królów francuskich.

⁷ Henryk de Guise (1550—1588), syn sławnego dowódcy Franciszka, brata kard. lotaryńskiego Karola de Guise.

⁸ Henryk Zibertus Dunghen, kanonik z Antwerpii.

⁹ Mieli oni zasilić duchowieństwo warmińskie. Ostatecznie z zapowiedzianych dwóch, przyjechał tylko jeden, Korneliusz Sylvius.

¹⁰ Jan Hozjusz z Bezdán, starszy brat kardynała, starosta Smolajn koło Dobrego Miasta.

¹ Chodzi o list z 12 XII 1564. Opubl. HE V s. 580—582.

² Głównym doradcą księcia bawarskiego Albrechta V był jego kanclerz Szymon Tadeusz Eck, przyrodni brat głośnego teologa Jana Ecka, który prowadził dysputy z Lutrem. List Szymona Ecka do Hozjusza z 13 IX 1564 opubl. HE V s. 445—446. Dość ważną rolę przy księciu Albrechcie V odgrywał też Erazm Fend (Vendius), który również korespondował z Hozjuszem.

i dwoma arcyksiążętami austriackimi². W maju ma się zebrać sejm w Augsburgu. Kanizjusz pragnie go uniknąć, podobnie jak Hozjusz sejmu piotrkowskiego. Wzywają go do Rzymu po śmierci Jakuba Layneza na wybór generała zakonu, co ma nastąpić w lecie. Kard. Otto Truchsess pragnie, by w czasie sejmu obecny był przy nim Kanizjusz. Niedawno przesłał Hozjuszowi książkę o katolickiej Komunii św.³ Jezuiti w Dylindze uczą gorliwie młodzież i mają dobrą frekwencję (na uniwersytecie). Kanizjusz nie uważa, by kolegium braniewskie podlegało jego prowincji. Oficjalnie nosi tytuł prowincjała jezuitów w Górnych Niemczech, ale wskutek zwiększenia liczby kolegiów przelożeni podzielili jego prowincję na kilka; i tak wcześniej wyodrębniła się Austria i Czechy, ostatnio Nadrenia i Belgia, Kanizjuszowi pozostała tylko Szwabia i Bawaria. Wnet i Polska otrzyma swego prowincjała, gdy przybędzie tu kolegiów. Napisał już do Rzymu, by kolegium braniewskie otrzymało kaznodzieję niemieckiego. Przypuszcza, że dojechał już tam Piotr z Trewiru⁴, który ma spełniać tę funkcję. W Bawarii jest wielkie zapotrzebowanie na kaznodziejów jezuitów. Ich liczbę może tylko przysporzyć wierne wykonanie dekretu soborowego o seminariach⁵. W Rzymie został spreparowany anonim na jezuitów i rozesłany do panujących⁶. Papież wziął jezuitów w obronę i do panujących skierował odpowiednie pismo, którego kopię dołącza Kanizjusz do listu do Hozjusza. Podczas Wielkiego Postu ujawniło się, jak wiele zamieszania wniosło pozwolenie papieskie dla wiernych na „kielich”.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 195—198, Jez. lac. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Reddita 28 Martii 1565 Petricoviae*, ręką Kuczborskiego: *responsum 5 Aprilis*.

DRUK.: O. Braunsberger: *Canisii epistulae*, v s. 19—22, z oryginału jw.

69

STANISŁAW WARSZEWICKI DO HOZJUSZA

Poznań, 16 lutego 1565

Dowiedział się, że Hozjusz na dzień św. Macieja Apostoła [25 II] ma przyjechać na sejm do Piotrkowa. Pozdrawia, wyraża radość i prosi o wyrozumiałość, jeśli na sejmie nie spotka kardynała respekt należny jego wysokiej godności. Zamierza w lecie przyjechać na Warmię, by obejrzeć kolegium jezuitów w Braniewie. Przywiezie ze sobą na naukę zastęp krewnych i sekretarzy. Przez założenie tej uczelni Hozjusz wyświadczył wielkie dobrodziejstwo dla całej Polski, a zwłaszcza dla rodzinnych stron Warszawickiego — Mazowsza, skąd do Braniewa jest blisko i dogodny dojazd Wisłą. Pragnie, by inni biskupi naśladowali kardynała warmińskiego, bowiem posoborowa odnowa duchowieństwa przyjść może jedynie poprzez seminaria duchowne.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 49—52. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Hosto, Cardinali Varmieniensi etc., Domino colendissimo*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 8 Martii 1565 Petricoviae, responsum XI*.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine colendissime. Praemissa orationum mearum et obsequii in gratiam Ill-mae Cels. V-rae commendatione. Cum mihi¹ Petricovia significatum esset Ill-mam Cels. V-ram ad diem s. Mathiae Apostoli [25 II] expectari, etsi nihildum certi de illius adventu cognoverim, continere me tamen non potui, quin in omnem eventum isthuc ad eam literas mitterem, quibus

¹ Młodszy bracia cesarza Maksymiliana II: Ferdynand (II) książę Tyrolu i Austrii tzw. *antifae*, oraz Karol (II) książę Styrii, Karyntii, Karnioli.

² Wg Braunsbergera, jw. s. 20 przyp. 2, autorem książki był jezuita Paweł Hof-faeus: *Gründlicher Wahrer Bericht von Catholischer Communio*. München 1565.

³ Piotr Fahe, jezuita przysłany przez generała do kolegium braniewskiego, by pełnił w Braniewie funkcję kaznodziei. Hozjusz przywiązywał wielką wagę do poziomu kazań w tym mieście, gdzie nie brakło zwolenników „kielicha” i właściwie protestantyzmu. Zabiegał najpierw o samego Kanizjusza, potem o Henryka Denysa; ostatecznie przyjechał Fahe, też niezły kaznodzieja.

⁴ Sess. XXIII, de ref. c. 18.

⁵ Na temat tego paszkwilu na jezuitów i ich obrony szerzej pisze O. Braunsberger, jw. s. 11.

⁶ Stanisław Warszawicki (ok. 1530—1591), kanonik poznański, scholastyk gnieźnieński. Podstawowe dane o nim HNP VI s. 726. Jego korespondencja z Hozjuszem w r. 1564 zob. HE V s. 275—277, 440—441.

illi felicem ingressum ad haec quoque nostra comitia a Deo deprecor et opto, ut sicut in exteris nationibus Ill-mae Cels. V-rae adfuit, ita etiam in patria consilia illius ad utilitatem Ecclesiae ac Reipublicae dirigat et Regiae M-ti ac senatui Regni grata esse velit. Nam quod ad privatam illius dignitatem attinet², etsi minimam eius rei rationem Ill-mam Cels. V-ram semper duxisse scio, certo tamen mihi persuadeo fore, ut virtuti illius et muneri pro eo ac par est suus tribuatur honos, cum in eo non tam Ill-mae Cels. V-rae quam ipsius Regiae M-tis ac Regni huius dignitas agi videatur. Quod si forte aliquid aliter eveniat, non dubito illam magno et excelso animo iniquitatem horum temporum esse laturam, in quibus nulli ordini ac ne ipsi quidem principi in Republica sua constat autoritas.

Collegium Societatis Iesu ad Ill-mam Cels. V-ram iam venisse audio, et ita gaudeo, ut vel ea sola de causa proxima aestate Ill-mam Cels. V-ram (si Dominus dederit) visere statuerim. Videbo simul et locum, quem illis assignavit, et instituta cum pietatis tum doctrinae illorum, quae auditione tantum cognoveram, diligentius perquiram. Plane hoc consilio suo maximam utilitatem non solum Prussiae, sed etiam toti Poloniae Ill-ma Cels. V-ra est allatura; potissimum vero Masoviae, patriae meae³, cui propter vicinitatem et commoditatem fluvii iuventutem isthuc mittere maxime futurum est opportunum. Equidem meorum nepotum ac necessariorum greges, imo quoscumque consilio meo adduceri potero, isthuc agam, ut quamprimum ex istis fontibus hauriant, quos Deus his terris per Ill-mam Cels. V-ram in maxima aquarum sapientiae salutaris penuria aperire dignatus est. Modo efficiat, ut ne per aliquod impedimentum diutius illis carere cogamur. Credo autem id factum Ill-mae Cels. V-rae ad exemplum R-mis D-nis Episcopis nostris, qui nullam curam de seminariis adhuc suscipiunt, non parum esse profuturum. Meo quidem iudicio haec esset potissima Concilii Tridentini executio, si decreta seminaria // instituerentur et inde brevi certissima sequeretur Ecclesiae reformatio, si ab ineunte aetate cum doctrina tum pietate imbuti in stationibus illius contra hostes collocarentur. Nam de his, qui secus sunt instituti, non est quod aliquid speremus, cum citius vitam cum mortem quam mores in melius commutaverint. Quemadmodum igitur Ill-ma Cels. V-ra in Concilio magna cura in ea omnia incubuit, quae ad reformationem Ecclesiae facere videbantur, ita quaeso hic quoque cum R-mis D-nis Episcopis efficiat, ut aliquem fructum ex sanctissimis illius decretis et maximo Ill-mae Cels. V-rae labore et sudore tandem capiamus, ac ipsa quoque non frustra se desudasse gaudere possit. Quod reliquum est obsequia mea Ill-mae Cels. V-rae humillime commendo.

Posnaniae, feria sexta ante Dominicam Quinquagesimae [16 II] Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae devotissimus

Stanislaus Scholasticus Gnesnensis.

70

JAN POLANCO DO HOZJUSZA

Rzym, 17 lutego 1565

Z uznaniem odnosi się do postawy Hozjusza, który z chrześcijańską równowagą ducha przeżył śmierć swego bratanka, Jana. W imieniu zakonu dziękuje za pieniądze po tym chłopcu darowane jezuitom. Jerzemu z Tyczyna przekazali oni wcześniej

² Chodzi tu o dość drażliwą sprawę precedencji Hozjusza w episkopacie polskim tak na synodzie jak i w senacie. Hozjusz z racji kardynałatu uważał, że należy mu się znacznie wyższe miejsce niż to, które posiadał jako biskup warmiński.

³ Warszewicki urodził się na Mazowszu: w Warszewicach pod Czerskiem.

20 dukatów. Papież zgadza się, by Hozjusz udzielił święceń kapłańskich przybyłym na Warmię jezuitom, za dyspensą od braku wieku kanonicznego (25 lat). Król polski domaga się od jezuitów, by założyli kolegia w Wilnie i w innych miastach Rzeczypospolitej. Papież radzi zadośćuczynić tej prośbie. Polanco zapytuje Hozjusza o zdanie na ten temat, zwłaszcza o opinię, czy kolegium założyć w Wilnie, czy też w innym mieście. W Rzymie trwają rozważania w sprawie małżeństwa księży, tj. zalegalizowania małżeństw już przez nich zawartych, pozwolenia innym na zawarcie i święcenie ludzi żonatych. W związku z tym jedzie do Niemiec legat papieski kard. Jan Morone.

ORYG. nie znany (spłonął w 1945 r. ?).

MINUTA: Rzym, ARSI, rkps Germania 105 k. 252v—253.

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8583 fasc. 19 (na początku, kartka nie numerowana); sporządził ją własnoręcznie z oryginału znajdującego się w bibliotece gimnazjum w Braniewle sam Franciszek Hipler, co budzi szczególne zaufanie, i ją bierzemy za podstawę niniejszej publikacji. Na odwrocie listu była adnotacja: *Responsum 22 Martii 1535.*

Pax Christi et omne bonum. Post ultimas meas literas, quarum hic exemplum mitto, binas a D. V-ra Ill-ma accepimus: 12 et 28 Decembris datas¹. Gratias agimus Dei bonitati, qui eam mentem ac animi magnitudinem dedit D. V-rae Ill-mae, ut in optimi et sibi charissimi nepotis (de cuius indole merito spem magnam conceperat) migratione² suam voluntatem divinae conformet et in illa acquiescat. Pro eius certe anima id praestabimus libenter, quod D. V-ra Ill-ma iniungit, cum ad illud ipsum dilectio erga piam eius memoriam nos sponte sua incitet, licet eundem Christo iam vivere, cum tam multa sacrificiorum et orationum suffragia iam adhibita fuerint, omnino speremus. Quod vero liberalitas D. V-rae Ill-mae ac erga nos pietas donet Societati nostrae in elemosina pecuniam ab eodem nepote relictam, omnes ex animo gratias agimus. D-no quidem Ticinio³ iam dudum viginti illos aureos, statim ut quingenti vallenses recuperati fuerunt, numeravimus.

Allocutus sum Ill-mum Cardinalem Borromeum, ut intelligerem, num placeret Summo Pontifici, ut illi ex nostris, qui nondum legitimam aetatem impleverunt, ad sacerdotium promoveri a D. V-ra Ill-ma possent, et mihi retulit quod placeret Sanctissimo, immo quod literas in forma brevis confici iusserat, quibus ea facultas ad alios etiam, qui in sua dioecesi versarentur, D. V-rae Ill-mae concederetur, et fortassis *Breve* illud cum his mittetur⁴. Quod autem attinet ad nostram Societatem, Pater noster vicarius Franciscus de Borgia (qui alioqui obsequia sua promptissimo animo offert D. V-rae Ill-mae eandemque humiliter salutatur) relinquit arbitrio D. V-rae Ill-mae, quos ex nostris promoveri oporteat. Poterit etiam Rector Doctor Christophorus⁵ quid sentiat explicare.

Existimo significatum esse D. V-rae Ill-mae a Nuntio Apostolico, quis iam sit Ser-mi Regis animus erga nostram Societatem, quodque nos urgeat, ut collegium integrum Vilnam, Lituaniae caput, mittamus, ubi locum amplum muris cinctum dicit se assignaturum, et redditus mille et quingentorum florenorum et maiores etiam si oporteat, ut ibidem studium generale linguarum, theologiae et philosophiae habeat Societas. Petit etiam adiungi professoribus concionatorem unum Polonum et alterum Germanum; egit etiam de aliis collegiis in Regno suo instituendis. Libenter sane operam nostram impendemus pro virili parte Regno Poloniae,

¹ Oba listy nie są znane.

² Wzmianka o śmierci Jana Hozjusza syna Jana, starszego brata kardynała; studiował w Rzymie i tam zmarł 8 X 1564.

³ Jerzy z Tyczyna.

⁴ Zob. nr 66.

⁵ Krzysztof Strobel.

et haec significatio catholici animi in Ser-mo Rege nobis accidit gratis-sima; et sic rescribitur R-mo Nuntio, quod Societas nostra, si quid poterit, libenter praestabit etc. Interim tamen optamus D. V-rae Ill-mae sententiam audire. Summus quidem Pontifex per Cardinalem Borromeum suam explicavit, quae in eo est, ut Regis voluntati optimae satisfacere conemur. Dubitatum est tamen apud nos, Vilnae, an alibi potius expediret collegium institui, et in hac re potissimum dignabitur D. V-ra Ill-ma quid sentiat ad nos scribere. Negotium hoc secretum esse volebat Nuntius Apostolicus, forte ne ab aliquo impediretur, et ita nos ne apud nostros quidem evulgavimus.

De coniugio sacerdotum agitur serio, et quidem tria postulatur: primum quidem, ut qui iam uxores duxerunt vel potius concubinas habent, permittantur in eo matrimonio ut legitimo manere approbante illud Sede Apostolica; secundo, ut alii sacerdotes, qui nondum uxores duxerunt, ducere possent; tertio, ut mariti possent sacerdotes fieri. Sane persuasum habeo, quod Cardinalium Collegium nullo modo postulatis huiusmodi tam novis assentiri velit. De legato autem in Germaniam mittendo ad huiusmodi negotia, Cardinali Morono⁶, actum est etiam, quae tamen legatio permolesta et perincommoda eidem accidet, ut facile ab eo intelligitur, et res est verisimilis; expectatur tamen adhuc donec magis urgeatur negotium hoc ex parte Caesaris. Respiciat Dominus Ecclesiam suam et hanc etiam Sedem Sanctam, nec permittat a sanctissima sua voluntate eam recedere. Commendamus humiliter D. V-rae Ill-mae nos omnes nostramque Societatem ac precamur Dei bonitatem, ut conservet et augeat donis suis D. V-ram Ill-mam ad totius Ecclesiae Varmiensis et universalis utilitatem.

Romae, 17 Februarii 1565.

⁶—Liber ille ad censuram Tigurinorum⁷ pertinens partim a patre nostro sanctae memoriae⁸, partim ab aliis perlectus est, et nobis valde probatur et dignus videtur qui in lucem prodeat. Quidam tamen observabat quodam in loco nimium exaggerari gravitatem peccati haereseos. Cum autem de improbitate pastorum catholicorum agitur, rem valde gratam haereticis fore notat, nisi quosdam etiam esse bonos et fideles Dei servos dicat. Locus etiam ille: „In re magna ex parte redundat” etc. temperari forte posset, ne regis animus offenderetur.

D. V-rae Ill-mae ac R-mae minimus servus in Christo Iesu

Ioannes de Polanco^a.

^a—a Własnoręcznie

71

STANISŁAW KŁODZIŃSKI DO HOZJUSZA

Bolonia, 20 lutego 1565

Dziękuję za list Hozjusza ze stycznia, który otrzymał 13 II. Powiadamia o śmierci kardynała Fryderyka Cesi i nominacjach kardynalskich zamierzonych przez papieża. Prosi o sfinalizowanie na sejmie w Piotrkowie sprawy (pensji), która jest dla niego bardzo ważna.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 74. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo Cardinali Varmiensi, D-no, D-no et patrono colendissimo, pieczęć, adnotacja: Red-ditae 28 Martii 1565 Petricoviae, ręką Kuczborskiego: rescriptum 29.

⁶ Jan Morone.

⁷ Zob. nr 14 przyp. 1.

⁸ Jakub Laynez.

Illustrissime ac Reverendissime Cardinalis. Idibus mensis Februarii [13 II] accepi abs te litteras, quas tu ad me mense Ianuario dedisti¹, ex quibus praeter tuam multis ante argumentis mihi probatam benevolentiam ac benignitatem, illud etiam, quod caput omnium est, cognoscere licuit te meum patronum ac dominum commoda frui valetudine, quam ut Deus optimus maximus diuturnam tibi praestet, et nos omnes, qui abs te pendimus, et tota respublica christiana, quae tuis maximis virtutibus summopere nititur atque gloriatur, exoptare videtur.

Novi nihil aliud hic habemus, praeterquam Cardinalem Caesium nuper hac ex vita decessisse². Rumor est Summum Pontificem nonnullos optimos ac doctissimos viros in numerum amplissimi collegii vestri cooptaturum esse, qua de re brevi certi aliquid intelliges³.

Negotium meum resque omnes meas tibi curae esse vehementer laetor, teque pro mea erga te observantia summis precibus oro ac obsecro, ut illud in istis comitiis Piotrcoviensibus ad optatum perducas finem, neque patiare me liberalitatem Ser-mi Regis nostri in re tam pusilla, mihi vero in omne vitae tempus pernecessaria⁴, diutius desiderare. Bene vale, Cardinalis ac patrone amplissime, tibi que persuade me tui ac clarissimi nominis tui tam observantem esse quam qui maxime.

Bononiae, X Kalendas Martii [20 II] MDLXV. Tuae Amplitudini devotissimus

Stanislaus Clodinius.

72

KRZYSZTOF STROBEL DO HOZJUSZA

Braniewo, 20 lutego 1565

Mimo ogłoszenia z ambon i osobistej perswazji jezuitów, dotychczas zgłosiło się do kolegium tylko 6 chłopców, i to bardzo nieokrzesanych. Powodem nieufności jest pewna niekorzystna pogłoska, jakoby jezuita mieli zamiar przez 6 lat trzymać chłopców w ścisłej klauzurze, a po tym okresie wypuścić tylko tych, którzy nie poczynią postępów w nauce, lub nie będą zdolni do ich zakonu. Wobec takiego stanu rzeczy proponuje termin rozpoczęcia zajęć w kolegium przenieść na czas po Wielkanocy. Będzie wdzięczny, jeśli Hozjusz podejmie decyzję odnośnie do jezuita Arnolda.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 4—5. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 2 Martii 1565 Petricoviae, responsum 3.*

DRUK.: J. Łukasiewicz: *Historia szkół*, t. I s. 117; publikuje z oryginału jw. (choć za tego nie zaznacza) pierwszą, większą część listu (zob. przypis tekstowy a—a).

IHS. Illustrissime ac Reverendissime Princeps, Domine clementissime. a—Serius quod nostram sententiam de die lectionibus inchoandis constituendo scribimus¹, fecit discipulorum penuria. Obtuleramus hinc inde multis nostram operam suscipiendorum auditorum; cum nulli mitterentur,

¹ Stanisław Kłodziński (ok. 1536—1585), student w Bolonii, od r. 1568 (po śmierci Pawła Stempowskiego) agent króla polskiego w Neapolu. W tej trudnej misji rewindykacji tzw. sum neapolitańskich współpracował z Hozjuszem jako swoim zwierzchnikiem, ale rywalizował z innym agentem, Jerzym z Tyczyna. PŚB XIII 61—63 (Roman Żelewski). Kłodziński jeszcze jako student boloński pobierał z dworu niewielką pensję i ciągle zabiegał o jej powiększenie, albo o regularne wypłaty. Przez Hozjusza usiłował wpłynąć w tej sprawie na podkanclerzego.

² Fryderyk Cesi (de Cesis), mianowany kardynałem 2 VI 1542 przez papieża Pawła III, zm. 28 I 1565 w wieku 65 lat.

³ Nominacje nowych kardynałów zostały ogłoszone na konsystorzu 12 III 1565.

⁴ Chodzi tu właśnie o pensję. Zob. przyp. 1.

¹ Zob. nr 54.

curavimus 11 die huius mensis per concionatores vicinos idem in ecclesia populo intimari, expetentes Tuae Cels. in ecclesiam eius optima consilia et auxilia, atque nostros qualescunque conatus aequo accepto animo et filios suos gratis erudiendos disciplinae nostrae committant; sed cum necdum ad nos mitterentur, deprehendimus amicorum relatu famam ubique sparsam R-mum Cardinalem etc. Varmiensem Iesuitas advocasse et 900 hisdem annuatim numerare marcas, ut quotquot ad illos mittantur discipuli, in Braunspergense coenobium colligantur et ibidem reclusi ad sexennium retineantur, nec eorum quisquam dimittatur, nisi qui dicto temporis spatio aut nihil in literis profecisset, aut ad eorum professionem ineptus foret, etc. Ideoque nemini visum esse nostrae disciplinae quinquam committere, nisi quem omnino velit perditum, sicut etiam nos licet avide per octiduum postea expectantes, nullum accedere vidimus, sicut iam ante biduum (posteaquam eam, si est calumniam pro modulo nostro diluissimus) adducti succesive sex parvuli in literis admodum rudes, quorum similes in dies expectamus, et instruemus non minori diligentia, quam si centum haberemus peritiores. Etenim cum forte paucos initio simus habituri, qui classibus nostris conscriptis ad diem divi Gregorii [12 III] sacrum sint responsuri (salvo tamen semper R-mae Cels. V-rae meliori iudicio) dubitamus, an dies ille commode inchoandis lectionibus praefigi possit, quominus immediate // post festa Paschalia [22 IV] transferatur, veremur enim (ut de inopia codicum nil dicatur), ne sera catalogi publicatio, tum maxime rumor de inceptis iam dudum lectionibus exteros studiosos plurimum deterreat, omnes enim a principio artes imbibere delectat, atque difficile foret et taediosum iis, qui iam aliquantulum progressi essent, ob adventitios subinde lectionum initia repetere et sustinere progressus sui interruptionem. Nihilominus tamen iudicium omne inchoandarum lectionum Cels. V-rae prudentiae relinquimus, et interim quandoquidem hic, Dei gratia, nulla contagionis suspitio est, quotquot nostrae disciplinae pueri committentur, omni tempore privatim instituendos magno affectu et cura diligentem suscipimus^a.

Nos praeterea, clementissime Princeps, quantum peccatorum oratio poterit, humiliter et devote orabimus, ut Dominus Iesus R-mae Cels. V-rae et Ser-mi Regis, omnium Regni procerum conatus et consilia ad suam gloriam et Ecclesiae salutem clementer dirigat; quemadmodum hoc sedulo diligenterque praestandum munificentia episcopi et martyrii promptitudo nos cohortantur, atque ruentis Ecclesiae calamitas et novelli nostri Collegii ratio cogit.

De patre Arnolde² quicquid R-ma Cels. V-ra pro honestate Societatis isthic collatis consiliis statuerit faciendum nobis in tantum abest ut improbatum iri possit, quin etiam Cels. V-rae (quam ista occasione etiam forte nonnihil gravamus) longe magis ad agendas gratiarum actiones obligamur. Dominus Deus R-mam Cels. V-ram ut isthic servet et nobis inco//lumem reducat plenis precamur votis.

Braunspergae, 20 Februarii Anno D-ni 1565. Ill-mae Cels. V-rae servus in Christo

Christophorus Strobelius.

^a-ⁿ Tę część listu opublikował J. Łukaszewicz, Jw.

² Arnold Conchius.

[Gdańsk], 22 lutego 1565

Konstanty Ferber i Jakub Hubener po powrocie z sejmiku pruskiego w Łasinie przedstawili radzie zamówienie Hozjusza na 15 lasztów wapna i sprawę wielkości pęczków lnu eksportowanego z Warmii do Gdańska. Co do wapna rada obiecuje dostarczyć je wczesną wiosną, ponieważ w tej chwili nie mają go na składzie; zaś co do lnu zgadza się przyjąć len powiązany już przez warmińskich eksporterów w duże nietypowe pęczki, lecz w przyszłości domaga się uwzględnienia starych norm wiązania — w mniejsze pęczki. Według dawnej miary 1 pęczek tj. 60 zwitków ważył 30 kamieni. Warmiacy powiązali len w pęczki dwa razy większe, co utrudniało pracę tragarzom.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓCZ.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 27/29 k. 200v—201v. Nagłówek: *An den herrn cardinal, bischoff zu Ermelandt, 22. Februarii Anno etc. 1565.*

Hochwürdigster in Gott, durchlauchtiger furst, gnedigster herr etc.

Es haben uns die erbare, ehrveste etc. herren Constantinus Ferber und Jacob Hubener, unsere vielgeliebte burgermeister und radtsverwanter, in irer heimkunft von jungster lesschenschen tagefart¹ eingebracht, was E. H. G. durch Ire Erbaren Weisheiten uns sinnen theten wegen etlichs kaleks in die 15 last E. H. G. umb ire gelt zu bestellen und zu uberlassen, wie auch wegen irer underthanen suppliciren, in dem von E. H. G. auf der unsern vielfaltiges bitten der flachs auf das alte gewicht als jeder bundt auf einen halben stein und nicht mehr zu binden² publiciret und aber wegen dieser eingefallenen sterblichen zeit und auch das weil viele flaxes auf das alte gewicht gebunden und ohne mercklichen schaden ihrer underthanen nicht konte umbgebunden werden. Demnach fur diese zeit iren underthanen gefugt // wurde, das solch flax, was also gebunden, nicht umbgebunden muge werden, sondern so, wie es gebunden, vor diese zeit anhero gebracht und verkauft werden mochte etc. Worauf E. H. G. wier dienstlichen antworts nicht mугen pergen, das was den ersten punctt belanget — des kalckes, seint E. H. G. wier dienstlich zu wilfahren geneigt, wo des itzo bey uns vorhanden. Indem wier aber itzo gar keinen kalck bey der stadt haben und aber dess mitt dem ersten offenen wasser gewertig, als wollen E. H. G. wier desselben gerne fur ire gelt folgen lassen; so viele aber angehet den andern punctt — des flaxes, wiewol unsern burgern fast beschwerlich, das solcher neuer bandt eingerrissen, das im alten bande auf einer schalen zu sechzig bund nicht viele uber 30 stein gewogen und aber durch den neuen bandt solche 60 bundt auf einer schalen nicht viele weniger dan 60 stein zu wage gebracht werden sollen, vornemlich aber beschweren sich solchs die treger, die doppelt hierin beschweret werden, als das sie fur ein gelt zwo arbeit thun müssen, so wollen wier doch auf E. H. G. gnediges boger fur dissmahl derselben zu hohen ehren hierin dienstlichen wilfaren und den flaxbandt, so noch voriger // zeit gebunden, fur dissmahl annehmen, jedoch mit dem boscheidt, das der flax, so verschienen jares gewachsen und kunftig gefallen wirdt, inhalt der Ausgangenen publication auf den alten bandt und gewicht gebunden und vorfuhret werde.

Und seindt E. H. G. sonsten angenehme und wilferige dienste zu leisten gantz willig und boreit. Dieselbe in schutz etc. Datum, etc.

¹ Reprezentowali oni radę miejską na sejmiku pruskim w Łasinie 13 II 1565.

² Na ten temat rada miasta Gdańska pisała obszernie do Hozjusza 13 IV 1564. List opubl. HE V s. 212—214.

74

TOMASZ GOLDWELL DO HOZJUSZA

Rzym, 24 lutego 1565

Dziękuję za list z 12 I. Mimo podeszłego wieku otrzymał od kard. Jana Morone propozycję, by podjął funkcje sufragana arcybiskupa Mediolanu, Karola Boromeusza; nie przyjął jej jednak z powodu oferowanej mu niskiej pensji. Drukarz Paweł Manucjusz wnet rozpoczął druk *Confessio fidei*. Pozdrowienia od Torresa. Wiadomości z Flandrii.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 94. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no meo observandissimo, D-no Cardinali Varmiensi etc., Heilspergi, ślad pieczęci, adnotacja: Reddita 27 Martii 1565 Petricoviae. W liście jest kilka ubytków papieru.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime. Humanissimae literae D. V-rae Ill-mae XII-mo Ianuarii Heilspergi scriptae¹ eo mihi iucundiores fuerunt, quod me [aliq]uantulum afflictum invenerunt. Quamvis enim iam adeo in[ci]piam sentire senectutis incommoda, ut corpusculum meum non sit [tam] [a]ptum ad labores sustinendos quam solebat, Ill-mus tamen Dominus [Cardinal]is Moronus vellet, ut in officio suffragani Ill-mo D-no Cardinali Boromeo Mediolani inservirem idque cum tam parca provisione, ut inde honeste vivere non possem. In angustiis itaque sum maximis et quid eligam ignoro, nam vel Mediolani misere mihi est vivendum, vel Ill-morum Dominorum meorum ind[ig]natio mihi est timenda.

Liber *Confessionis* Ill-mae D. V-rae est hic omnibus adeo charus, ut typis Pauli Manutii impressus brevi sit proditurus. D-nus Franciscus Torrensus Ill-mae D. V-rae manus osculatur, qui dicit se eidem valde prolixam scripsisse epistolam. Et cum vix aliud quod scribam hab[eam], iam enim totum fere tempus hic in larvis consumit[ur], [m]itto saltem cartulam, quam ex Flandria hodie ac[ce]pi. [Ill-mam] D. V-ram diu incolumem et mei memorem Christus [Dominus] noster tueatur ad honorem suum et Ecclesiae utilitatem.

[Ro]mae, XXIII-to Februarii 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae humilimus servus

Thomas Episcopus Asaphensis.

75

KAPITUŁA WARMIŃSKA DO HOZJUSZA

Frombork, 24 lutego 1565

Jest wdzięczna za dokument w sprawie dóbr Tolkmicko, jaki kardynał uzyskał na korzyść kapituły podczas pobytu u króla w Łomży 1 V 1564 r. Przed wyjazdem Hozjusza na sejmik pruski kapituła prosiła go przez swego delegata, Samsona Woreina, by pomyślnie dla niej załatwił sprawę dóbr Tolkmicko. Po powrocie Hozjusza do diecezji, a przed wyjazdem na sejm koronny zamierzała dokładnie poinformować go o przywilejach i prawach kościoła katedralnego. Skoro Hozjusz z sejmiku pojechał wprost na sejm, kapituła prosi kardynała listownie, by wpłynął na króla, aby zaniechano egzekucji wobec dóbr Tolkmicko. Tymczasem przesyła Hozjuszowi kopię deklaracji królewskiej wydanej w Łomży, a w razie potrzeby przyśle kogoś z odpowiednimi dokumentami potwierdzającymi prawa kapituły do tychże dóbr.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 122 k. 50—51, list pisany ręką sekretarza kapituły Klemensa Kalhorna. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanisław S. R. E. Cardinali et Episcopo

¹ Tomasz Goldwell, bp St. Asaph w Anglii, usunięty ze swej diecezji podczas prześladowania katolików za królowej Elżbiety, zamieszkał w Rzymie. Doznał wsparcia od kard. Hozjusza, podobnie jak wielu innych duchownych angielskich. Zob. HE V s. 78 i wg indeksu. List Hozjusza do niego z 12 I nie jest znany.

Warmienst, D-no nostro clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 5 Martii 1565 Petricoviae, ręką Kuczborskiego: responsum 13.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Humillimam servitutis et precum nostrarum commendationem. Nulla unquam oblivione apud nos intermoriatur beneficium istud, quo Ill-ma et R-ma Cels. V-ra hanc ecclesiam suam: anno superiore affecit, quando apud Regiam M-tem gratiam autoritatemque suam Lomsae interposuit, quo tandem molestiis illius de bonis Tolkemit finis imponeretur, eique pax et tranquillitas afferretur. Impetratum namque fuit tum scriptum quoddam, quo M-tas Illius declaraverat ecclesiam hanc minime contumacem propterea, quod iura sua non produxisset, quin potius excusatam habendam esse eo nomine¹. Quae declaratio Regia tametsi forte satis videri potest, quousque nos ecclesiae nomine ad dicendum causam de integro evocemur, tamen quia hoc tempore nihil firmum, nihil stabile iudicatur, commiseramus nuper Venerabili D-no Sampsoni², qui cum Heilsbergae esset Cels. V-ram ad conventum terrarum proficiscentem verbis nostris aut potius ecclesiae ipsius nomine oraret, ut illam, ubi usus veniret, commendatam sibi habere ne dedignaretur. Decreveramus etiam obnixius eandem Cels. V-ram orare, ubi illam e conventu terrestri antequam ad comitia Regni se conferret, uti constituerat, domum revertisse intellexissemus, id tempus commodissimum esse rati, quo si quid recte curatum vellemus, consilium cum Cels. V-ra communicarem // eandemque de omnibus, quae illam scire oportere putabamus, certiores faceremus, ut cum illa se in viam dare necesse haberet, privilegia et iura suae ecclesiae recenti memoria retinere posset. Nunc vero postquam Cels. V-ra ex itinere conventus terrestri praeter omnem expectationem nostram Petricoviam recta ad comitia Regni iter suscepit, non potuimus intermittere, quin per literas iterum atque iterum eiusdem Cels. V-rae tanquam oris et capitis ecclesiae suae opem et auxilium implorarem. Obsecramus itaque et obtestamur omni prece qua possumus Ill-mam Cels. V-ram, dignetur autoritate sua apud Regiam M-tem benigne efficere, quo ecclesia haec illius istis molestiis omnique executionis metu liberetur. Quod si effici commode nequit, saltem ut provideatur, quoad eius fieri potest, ne quid detrimenti accipiat. Privilegia et iura nostra non facile cuivis credere visum est. Si tamen rem ita postulare, ea ut exhibeantur omnino vel alias aliquorum nostrum praesentiam requiri necessario Cels. V-ra iudicaverit, oramus dignetur id nobis vel per praesentem hunc tabellarium nostrum, vel postea primo quoque tempore per quencumque alium sumptu nostro mittendum clementer significare. Faciemus enim, ne quid in mora sit, neve ipsi defuisse nobis videamur. Interea mittimus exemplum declarationis Regiae supradictae ad Venerabilem D-num Valentinum Codsorsky, quem etiam rogavimus, ut qui a latere Cels. V-rae haud discedit, causam nostram subinde, ubi res postularet, eidem Cels. V-rae in mentem revocaret. Quod superest Dominum Deum precamur Ill-mam et R-mam Cels. V-ram diutissime sospitem et florentem ut tueatur, atque confectis ex

¹ Dokument ten jest opublikowany w HE V s. 261—262. W r. 1564 kapituła starała się nie dopuścić do rewizji dóbr Tolknicko, które posiadała od r. 1519; zob. tamże, s. 180—182, ADWO, Acta Capituli Ia k. 39v—42; Dok. Kap. T: szereg dokumentów pod ogólnym tytułem „Tolkmitt monumenta”. Prowadzone przez kilka lat starania o utrzymanie tych dóbr ostatecznie zakończyły się niepowodzeniem: na sejmie lubelskim w 1569 r. egzekutorzy odsadzili kapitułę od dóbr Tolknicko i odjął władzę nimi starosta królewski; pierwszym był Maciej Żaliński (22 V 1569—1602). P. Cz a p l e w s k i: Senatorowie świeccy, s. 201—202.

² Samson Worein, kanonik warmiński, kanclerz kapituły.

animi sententia rebus ad // gregem suum reducem faciat, cuius et gratiae nos quam reverentissime commendamus.

Datum apud ecclesiam Varmiensem, ipso die s. Mathiae Apostoli [24 II] MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae observantissimi addictissimique

Praelati, Canonici et Capitulum Ecclesiae Varmiensis.

76

WILHELM GONZAGA KSIĄŻĘ MANTUI DO HOZJUSZA

Mantua, 25 lutego 1565

Powiadamia o śmierci swego brata, kard. Fryderyka Gonzagi.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 6. Na odwrocie adres: R-mo S-re Monsignor [...] 4 [Cardinal] Varmtense, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita 5 Aprilis 1565 Petricoviae.

Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore. Io¹ so, che V. S. Ill-ma era così amata et riverita da Mons. Ill-mo mio fratello², che non hó dubbio, ch'ella con la perdita sua non conosca d'haver perduto un affectionatissimo suo servitore. Percio non ho voluto lasciar di darli aviso, come alli 21 di questo piacque a N. S. Dio di chiamarlo alla gloria sua, per il che ella sentirà di così acerbo caso, et di questo commune danno, quel dolore, che richiede l'affettione mia verso di Lei, et qu[e]lla amorevolezza, che già soleva dimostrare a detto Signor mio fratello, et acetara questo officio come fatto da persona, che desidera di servire V. S. Ill-ma, alla quale di cuore mi raccomando.

Di Mantova, à 25 di febraio 1565. Di V. S. Ill-ma et R-ma servitor
Il duca di Mantova.

a Ubytek tekstu razem z papierem pleczęł opłatkowej.

77

JAN LEOMAN DO HOZJUSZA

Lidzbark, 25 lutego 1565

Z powodu nieudanych połowów nie może przesać Hozjuszowi do Piotrkowa większej ilości ryb mrożonych, ale wysyła naczynie ciemnego piwa, dwa dziki, beczkę ryb solonych i drugą wędzonych. Prosi o doręczenie dwóch pojemników z solonymi węgorzami: jednego dla Sebastiana Zieglera, drugiego dla Pawła Watta. Jezulci braniewscy potrzebują oliwy i solonych ryb. Powiadamia o nadejściu z Węgier wina i innych rzeczy oraz o wpłaceniu przez Walentego Ganseroviusa 50 talarów tytułem odszkodowania.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 27. Brak strony adresowej.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine clementissime. Humillimam obsequiorum meorum¹ in gratiam R-mae et Ill-mae D. V-rae commendationem. Quod tardius hos R-mae et Ill-mae D. V-rae subditos hinc expediverim, quam me facturum superioribus meis literis receperam,

¹ Wilhelm Gonzaga, książę Mantui, ożeniony w 1561 z Eleonorą, córką cesarza Ferdynanda I.

² Fryderyk Gonzaga (zw. Mantuanus), bp Mantui 6 I 1563 kardynał, zm. 21 II 1565.

³ Jan Leoman (1520—1582), kanonik warmiński. Zob. HE V s. 162 i wg indeksu. Kanonikiem warmińskim został 19 I 1554, w latach 1555—57 był kanclerzem Hozjusza, 1561—1566 generalnym ekonomem części biskupiej Warmii (nad 7 komornictwami), w r. 1566 ustąpił z tego „świeckiego” stanowiska na rzecz Jana Hattena, zięcia Jana Hozjusza, starszego brata kardynała. 18 X 1571 został kustoszem kapituły. A. Eichhorn: Die Prälaten, s. 544—546.

factum hoc est consilio fratris R-mae et Ill-mae D. V-rae², ut per illos una pisces maiores congelatos, si quos comprehensi fuissent, mittere potuissemus. Verum adeo sterilis hactenus hic fuit piscatio, ut vix nobis quotidianos pisciculos minutos suppeditaverit. Mitto autem nunc per illos vas cerevisiae nigrae, apros duos, tonnam unam salictorum piscium, alteram fumo maceratorum; quibus addidi duo vascula anguillarum salictarum: unum pro D-no Sebastiano Cziglero, aliud pro D-no Paulo Vadiano, quae, si ita visum fuerit Ill-mae et R-mae D. V-rae, perferri Cracoviam curabit. Adiunxi etiam his meis literas patrum Societatis Ihesu, qui suis etiam ad me scriptis petunt, quo illis maturius de oleo pro usu ecclesiae et culinae ac salictis piscibus prospiciatur. Qua de re cum nihil in mandatis a R-ma et Ill-ma D. V-ra habeam, oleumque prorsus nullum hic extet, nec pro pecunia haberi possit, sciet ipsa quid factu opus erit. Praeterita die Veneris [23 II] tandem huc pervenerunt tria vasa vini Ungarici et aliae res diversae, quas in suam accepit custodiam frater R-mae et Ill-mae D. V-rae, et de iis eandem per literas suas est informaturus. Gansorovius³ non vocatus ad me venit et mihi 50 taleros super illatis R-mae et Ill-mae D. V-rae damnis deposuit. Quam ut Ihesus Christus diutissime sospitet et incolumem conservet ex animo precor.

Datae Heilsbergae, XXV Februarii MDLXV. Eiusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae obsequentissimus et deditissimus cliens et servitor

Ioannes Leomann.

78

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Piotrków, 28 lutego 1565

Nawiązuje do treści listu J. Polanco z 3 II. Od teologów jezuitckich oczekuje oceny dzieła *Iudicium et censura*. Dziękuje za zgodę oddelegowania na Warmię po sejmie piotrkowskim Baltazara Hostounskýego celem sprawniejszego zorganizowania kolegium, pragnie bowiem czym prędzej otworzyć szkołę w Braniewie. Odsyła jezuitę Arnolda, dwóch innych — Roberta i Szymona wyświęcił na subdiakonów i wnet udzieli im dalszych święceń. Hozjusz od czterech dni przebywa na sejmie w Piotrkowie. Pozdrowia Borgiasza, Salmerona i Nadala.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium, t. 2 k. 210. Na odwrocie adres: *R-ndo Patri D-no Ioanni Polanco, sacrae theologiae doctori, Societatis Iesu Cancellario etc., in Christo charissimo et honorando, Romae, ślad pieczęci.*

DRUK.: MHSI, *Polanel complementa*, I s. 528—529.

Reverende Pater in Christo, nobis charissime et honorande, salutem et omnia felicia. Accepi literas P. V-rae III Februarii datas¹, quibus mihi de aliquot meis sibi redditis deque rebus aliis multis prolixè scribit ac reddi quidem illi meas gaudeo, sed novum hoc de R-ndi Patris Generalis² obitu hoc mihi fuit acerbius, quo magis illius amor erga me fuit mihi perspectus. Deum precor, ut animae illius propitius esse velit utque de alio gubernatore, non minus idoneo Societati vestrae atque adeo ecclesiae suae mature prospiciat.

Scriptum de *Tyguninorum iudicio*³ a theologis vestris diligenter examinari et mihi sententiam illorum perscribi cuperem. Quod autem permittit P. V-ra, ut absolutis comitiis mecum esse possit Pater Balthasar⁴,

² Jan Hozjusz, starosta Smolajń koło Dobrego Miasta.

³ Walenty Ganserovius (von Ganserauf), starosta zamku braniewskiego.

¹ Zob. nr 52.

² Jakub Laynez.

³ Por. nr 14 przyp. 1.

⁴ Baltazar Hostounský.

ago illi gratias. Erit is mihi longe charissimus ac spero etiam fore illum utilem collegio nuper instituto, quod nunc in eo totum est, ut scholas aperiat quamprimum, neque tamen id recte fieri posse videtur ante mensem Aprilem. Patrem Arnoldum⁵ huc mecum adduxi, ut inde quo iuberent Paternitates V-rae se recta conferret. Magistrum Robertum⁶ et Simonem⁷ ordinavi subdiaconos ac vellem etiam, ut ante Pascha proximum [22 IV] alios maiores ordines suscipierent. Quod si dispensationem isthic super aetatibus eorum, qui sunt in Societate, obtinuerit P. V-ra, eam quoque mecum communicari cuperem. De aliis rebus mecum communicatis ago gratias.

Ego ante quadriduum huc veni, rogatus a R-mo D-no Archiepiscopo ut properarem. Nondum sunt absoluta comitia et apparent in hominibus diversi animorum motus. Deum precamur, ut consilia nostra ecclesiae suae et reipublicae nostrae fructuosa esse velit. A Paternitate V-ra peto, ut nos quoque suis et suorum piis precibus et sacrificiis iuvet, multum enim in eis spei collocatum habeo. R-ndum Patrem Vicarium⁸, Salmeronem⁹, Natalem¹⁰ et reliquos salutare velit verbis meis P. V-ra, quam diu salvam esse cupio, meque illius orationibus commendo.

Datum Petricoviae, ultima Februarii [28 II] MDLXV. P. V-rae frater in Christo

“Stanislaus Cardinalis Varmiensis”^a.

a-a Własnoręcznie

79

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Neapol, 28 lutego 1565

Informuje, jak przebiega druk dzieła *Confessio fidei* Hozjusza w Rzymie w oficynie Pawła Manucjusza. Nadesłane przez autora dodatki będą mogły być uwzględnione dopiero w następnym wydaniu tego dzieła. Tymczasem Lombardus czyta *Confessio* w rękopisie. Prosi o słowa uznania dla kard. Alfonsa Karaffa abpa Neapolu, który w dniach 4—14 II przeprowadził w duchu reformy potrydenckiej synod diecezjalny. Wiadomości o znajomych: Alfonsie Salmeronie, Franciszku Torresie, Wilhelmie Sirleto; o śmierci Jakuba Layneza. Pozdrowienia od imiennika kardynała — Wincenciego Hosio. O popularności *Confessio fidei* i pewne dezzyderaty pod jej adresem.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 363 k. 76. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanislae Hosto tituli s. Pancratii presbytero Cardinali Varmiensi, patrono meo obscurandissimo, Varmiae, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: Redditae 30 Maii 1565 Heltzpergae, rescriptum 31 Maii.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Literas Ill-mae D. V-rae accepi, quas ad me Romam mittere dignatus es, pro quibus gratias plurimas agere et habere non desinam, fuerunt namque mihi suavissime cum ob valetudinem bonam D. V-rae Ill-mae tum quod habuerunt (hanc ob occasionem) comites literas Ill-mi Cardinalis Amulii¹, qui illas ad me Neapolim transmittere non est gravatus. Deo sint gratiae, qui me tanto locupletavit munere. Quod vero ad *Confessionem* christianam attinet, ego putabam me significasse D. V-rae Ill-mae (nam scripseram ad illam mense Iulio²) typographum, id est Paulum Manutium et lo-

⁵ Arnold Conchius.

⁶ Robert Abercromby.

⁷ Szymon Hagenau.

⁸ Franciszek Borgiasz.

⁹ Alfons Salmeron.

¹⁰ Hieronim Nadal.

¹ Marek Antoni da Mula.

² List z 2 VI 1564, opubl. HE V s. 278—279.

cum, id est Romam. Quin et mense Ianuario ante discessum meum ex Urbe literis meis ad D. V-ram Ill-mam scriptis significaveram iam decem quaterniones (in forma folii imprimuntur) fuisse excusos ac speratum iri, ut hac aestate absolveretur opus, quod Cardinalis meus, quamprimum esset absolutum, ad D. V-ram transmitteret³. Quod de locupletationibus scripsit, crederem non oportune venturas, poterunt tamen in altera Italica editione adiici, atque id ego curabo, si nactus fuero exemplar, quin et exemplar, quod ad me misit mensibus superioribus, dedi P. Manutio, ut essem particeps meriti ac fructus, qui ex hoc opere speratur fidelibus. Interim utor lectione illius antigrafi, quod D. V-ra Ill-ma donavit Tridenti meo amico, tuique amantissimo D-no Hieronymo a corde medico catholico⁴, qui se plurimum commendat D. V-rae Ill-mae. Caeterum quod ad patronum meum spectat, polliceor illi me omnia officia nomine suo facturum, quod et praesentibus literis faciam. Erit enim illi gratissimum a tanto viro commendari, gratius quoque mihi esset, ut D. V-ra Ill-ma si non de praedicatione, saltem de aliis operibus, quae pertinent ad reformationem, commendaret Ill-mum Cardinalem meum Neapolitanum⁵, quod nimis incubuit huic negotio: etenim die 4 huius mensis initiavit concilium dioecesanum satis solenne ut non privatum sed generale videretur; pater Salmaronus⁶ habuit concionem Italicam super illis verbis: „Attendite vobis et universo gregi”⁷ etc., et die 14 absolutum est pacifice, et mandavit mihi, ut haberem orationem, quam alias mittam D. V-rae Ill-mae. De Torrensi et Syrleto⁸ nihil scio. R-ndus Salmaronus salutat D. V-ram Ill-mam; ipse in hac Quadragesima concionabitur. Laines mense Ianuario die s. Sebastiani [20 I] migravit ex hoc saeculo nequam ad coelos et nos sequemur illum. Faxit Deus, ut inveniamur digni gratia istius, quae est vita aeterna, quam ipse promisit diligentibus adventum suum. Bene vale in Domino meque, ut facis, ama atque R-ndo Secretario⁹ me commendare D. V-ra Ill-ma in Domino non gravetur.

Ex Neapoli, die Cathedrae beati Petri Apostolorum principis [28 II] MDLXV.

D-nus Vincentius Hosius, nepos Episcopi Reatini (qui Spoleti obiit)¹⁰ se commendat D. V-rae Ill-mae; id ipsum facit D-nus Marcus Antonius Floccara I. U. D.¹¹ et D-nus Ioannes Baptista Cardanus medicus¹² et Episcopus Massensis¹³, qui tres non recedunt quotidie a lectione sanctissimae Confessionis tuae, quae hic duobus tomis bipartita ex impressione Lugdunensi 1564 in 8° venundatur¹⁴. D. V-rae Ill-mae et R-mae servus

Ioannes Franciscus Lombardus Petrus.

³ Zob. nr 39.

⁴ Girolamo (Hieronim) Cardano (1501—1576), słynny lekarz i humanista włoski.

⁵ Alfons Karaffa (zm. 29 VIII 1565). Jego następcą na arcybiskupstwie został w 1565 r. Mariusz Karaffa (zm. 11 IX 1576).

⁶ Alfons Salmeron, jezuita.

⁷ Dz 20, 28.

⁸ Franciszek Torres i Wilhelm Sirleto.

⁹ Walenty Kuczborski.

¹⁰ Jan Chrzyciel Osio (vel Hosius), od 24 X 1555 bp Rieti (środkowa Italia), zm. 12 XI 1562, jako bp Rieti, nie był bpem Spoletto. Włoski ród Osio nie był spokrewniony z kardynałem warmińskim. Zob. HE V s. 558. Następcą bpa Osio na biskupstwie Rieti został kard. Marek Antoni da Mula.

¹¹ Marek Antoni Floccara, doktor praw, radca prawny wicekróla Neapolu księcia Alcala.

¹² Jan Baptysta Cardano, syn Hieronima, lekarz w Neapolu.

¹³ Jan Andrzej Belloni, bp Massa Lubrese (1560—1572).

¹⁴ Por. nr 65 i 91 przyp. 8.

Cardinalis meus Amulius haec ad me scripsit ex Urbe, cui sententiam meam explicavi prout potui, carebam enim illo exemplari Antverpiensi, verba autem haec sunt *italicos*: „S'attende tutta via à stampar l'opera del Card. Varmiense, nella quale è una autorità di Gregorio¹⁵ della Sanctissima Eucharistia, che da dire alli scrupulosi; desidero che la vediate, et è a carte 130, et me ne rescrivereti”. Desiderarem sententiam D. V-rae Ill-mae, ut scilicet super hac sententia Gregorii aliquid scriberet, quo istis viris satisfacere commode valeamus. Iterum vale, Illustrissime Domine, decus nostri saeculi et catholicae Ecclesiae clypeus.

80

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Dylinga, 2 marca 1565

Z radością otrzymał ostatni list od Hozjusza. Dokładniejsze wiadomości przekaże Kanizjusz w liście, który obecnie pisze. Jeszcze raz prosi o radę, przez kogo najlepiej i najszybciej może przysyłać listy do Hozjusza.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 303 k. 78. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no Stanislaw Hosio S. R. E. Cardinali Varmiensi, D-no mihi observantissimo, pieczęć, adnotacja: Reddita 28 Martii 1565 Petricoulae.

Illustrissime et Reverendissime Domine mihi¹ observandissime. Fuerunt mihi utque plurimum gratae literae, quas nuper a D. V-ra Ill-ma accepi, cognovi enim, quod maxime optatum mihi est eritque semper de bona sua valetudine, quam a Deo praeservari et custodiri percipio. R-ndus Pater Canisius de his, quae scitu hic digna sunt, diffuse ad eam hisce literis scribit² atque ero ipse ea de causa brevior. Cupio, sicuti saepe scripsi, quod moneat me D. V-ra Ill-ma, quibus ego literas dare possim, quae celeriter ad D. V-ram Ill-mam perferantur; video enim et eas tarde progredi, et accidere posset, ut eas alter ad alterum scribere nos oporteret, quae nisi cito darentur, vel vana evaderent et nullius fructus, vel aliquid etiam damnus adferre possent. Hoc iterum atque iterum rogo et D. V-rae Ill-mae omnia prospera et felicia precor.

Datum Dilingae, die secunda Martii MDLXV. D. V-rae et R-mae humillimus servitor

a-Otho Cardinalis Augustanus^a.

a-a Własnoręcznie

¹⁵ Sprawa wspomnianego cytatu ze św. Grzegorza z Nyssy będzie powtarzać się w kilku publikowanych tu listach w związku z drukiem *Confessio fidei* u Pawła Manucjusza w Rzymie. Jej sedno trafnie i wyczerpująco opracował O. Braunschberger: *Canisii epistulae*, V s. 140—141. Tutaj w skrócie podajemy informacje najważniejsze: Hozjusz swoje dzieła ciągle poprawiał i uzupełniał; do wydania rzymskiego pragnął dodać tekst ze św. Grzegorza z Nyssy z jego *In sanctum Pascha oratio prima* (Migne, PG XLVI 612, 1207), na potwierdzenie tezy, że Pan Jezus ofiarę Mszy św. ustanowił w Wielki Czwartek podczas Ostatniej Wieczerzy. Teologowie rzymscy, z którymi wydawcy *Confessio* konsultowali się przy edycji tego dzieła, mieli inny pogląd na ten problem i zamieścili tylko fragment cytatu przesłanego przez Hozjusza, z czego kardynał warmiński był potem niezadowolony i wyrażał nawet żal, że nie ufa się autorytetowi Ojców Kościoła. Pełny cytat ze św. Grzegorza zgodnie z życzeniem Hozjusza zamieszczono pierwszy raz w wydaniu antwerpskim *Confessio* z 1566 r.

¹ Otto Truchsess von Waldburg (1514—1573), bp augsburski i kardynał. Zob. HE V s. 267 i wg indeksu. Od łacińskiej nazwy swego miasta biskupiego pisał się i był powszechnie nazywany Cardinalis Augustanus. Znali się z Hozjuszem jeszcze od czasów studiów na uniwersytecie w Bolonii, przyjaźnił się z nimi przez całe życie. Gdy Hozjusz jesienią 1569 r. wyjechał do Rzymu, zatrzymał się właśnie w rezydencji rzymskiej Truchsesa.

² List Kanizjusza do Hozjusza nie znany.

81

KAROL BOROMEUSZ DO HOZJUSZA

Rzym, 3 marca 1565

Otrzymał od Hozjusza dwa listy: z 27 XII 1564 i 19 I 1565¹. Choć bardzo tego pragnie, z powodu licznych zajęć nie jest w stanie systematycznie odpisywać po kolei na każdy list, ani częściej pisać. Z listu Hozjusza dowiedział się o herezji szerzącej się na Litwie. Papież i wielu innych liczy jednak na mądrość i czujność Hozjusza, na jego współpracę w nuncjuszem Commendone, na właściwą sobie postawę na sejmie². Resztę zakomunikuje Hozjuszowi nuncjusz.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 363 k. 80—81, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 1 Aprilis 1565 Petricoviae, responsum 3.*

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 391—392, z oryginału jw.

82

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 3 marca 1565

O kłopotach z przesyłaniem listów do Hozjusza. Zabiega o poprawną edycję dzieła *Confessio fidei* w oficynie Pawła Manucjusza, w tym celu chce najpierw oczyścić tekst z błędów i poddać konsultacji teologów. Dzieło to uważa za doskonale an'idotum na szerzące się herezje. Franciszek Lombardus wyjechał do Neapolu na kurację.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 65. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo D-no meo observandissimo, Domino Cardinali Varmienst etc.*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 1 Aprilis 1565 Petricoviae, rescriptum 4.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Salutem plurimum.

Literae tuae multis mihi¹ nominibus charae, vel eo potissimum chariores accessere, quod iis intellexerim te ex quatuor, quas ad te diversis temporibus dedi, unam accepisse. Id enim spem mihi facit alias quoque esse perlatas, licet tanto simus locorum intervallo disiuncti, ut iuste dubitari possit, ne vel negligentia vel eorum improbitate, qui perferendas suscipiunt, intercidant. Binis eodem exemplo scriptis significabam id mihi praecipuae curae esse, ut liber abs te de catholicae religionis confessione² conscriptus nostratium excuderetur typis. His cognosces alteram nos huius instituti partem iam esse consecutos, atque in id summa diligentia incumbere, non solum ut prodeat quam emendatissimus, sed ut et quae mutila fortasse sunt, suppleantur, et suo loco reponantur quaecunque scilicet³ sunt typographorum incuria inepte collocata. Qua in re opera utor cum theologorum³, qui praelo solent praeesse, tum Pauli Manutii, hominis singulari virtute atque eruditione praediti, quos scio nihil praetermissuros, quod ad iustum hoc meum desiderium explendum pertinere videbitur. Cuius mei laboris (meum enim dico, qui mihi tecum aliqua in parte communis est) is mihi fructus constabit certe uberrimus, quod hinc et piis omnibus praesidium quaeratur ad fidei defensionem firmissimum et incertis scopus proponatur, quo intueri, cur-

¹ Oba listy nie są znane.

² Akurat wtedy trwał sejm piotrkowski. Rzym przywiązywał dużą wagę do udziału biskupów polskich w sejmie. Często otrzymywali oni od papieża lub sekretarza stanu polecenie wzięcia udziału w sejmie i obrony sprawy katolickiej.

³ Marek Antoni da Mula (Amulius), bp Rieti, kardynał, zm. 1572. Zob. HE V s. 355 i wg indeksu. Należał do wielkich przyjaciół Hozjusza, chociaż kardynał warmińskiego poznał osobiście dopiero w r. 1569, już wcześniej był pod urokiem jego pism i stał się głównym rzecznikiem druku w Rzymie słynnej *Confessio fidei*.

² Chodzi o dzieło Hozjusza *Confessio fidei catholicae christiana*.

³ Główny ciężar pracy nad tekstem podjął Jan Franciszek Lombardus, który doraźnie zatrudniał też innych teologów.

sumque suum sic dirigere possint, ut a recta ratione non aberrant. // Etsi vero mihi non satis exploratum est, quam sit ea res impiis afflictæ religionis hostibus profutura, hoc tamen scio, unius huius libelli ope detecta iri mendacissima commenta, quibus per summum nefas conati sunt gregem Domini a vero cultu ad extremæ calamitatis præcipitium abducere. Impressum confestim ad te mittam, simulque faciam, si quid acciderit, de rebus omnibus certiorum.

Franciscus Lombardus noster aegra affectaque valetudine subsidium salutis quaesiturus Neapolim concessit, quem spero restitutus viribus ad nos brevi esse reversurum, cuiusque reditum, quoniam mihi charus est eiusque detector consuetudine, avidissime expecto. Caeterum quæ tu de me epistola tua magnifice prædicas, equidem sic accipio, ut putem amoris id esse non iudicii testimonium. Sed facis tu quidem tuo more, amice ac benevole, dum ea mihi tribuis, quæ et in te summa agnosco, et in me vel nulla esse, vel certe perexigua. Est tamen non iniucundum hæc nominis mei commendatione mihi quasi calcar admoveri, ut et eum me præstem, quem boni cupiunt, et (quod tu strenue facis) præcipitanti reipublicæ subveniam. Vale et te conserva, meque, quod facis, dilige.

Roma, V Nonas Martii MDLXV. b-D. Tuæ Ill-mæ ac R-mæ humillimus servus

Marcus Antonius Cardinalis Amulius^b.

a Nadpisano
b-b Własnoręcznie

83

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 7 marca 1565

Opisuje, jak podjął decyzję wyjazdu na sejm do Piotrkowa, i swoją tutaj działalność w dniach od 27 lutego do 7 marca. Po skończonym sejmiku pruskim w Lasinie wracał do swej rezydencji w Lidzbarku, ale wezwany przez prymasa i nuncjusza zawrócił do Piotrkowa celem naradzenia się w rozpatrywanej wówczas przez sejm sprawie małżeństwa królewskiego i ewentualnego rozwodu. Dwa dni oczekiwał pod Piotrkowem, aż prymas przygotował kwatery. Po wjeździe do miasta złożyli mu wizytę różni dostojnicy duchowni i świeccy. W dniu 27 lutego spotkał się z królem, który rozmawiał wyłącznie o sprawach pruskich, a pominął sprawę swego małżeństwa. Hozjusz zachęcał króla, by za przykładem Francji wziął w swoim królestwie w obronę religię katolicką i odebrał innowiercom zabrane przez nich klasztory i kościoły. Dementuje pogłoski, jakoby celem przyjazdu Hozjusza do Piotrkowa było przeprowadzenie rozwodu pary królewskiej. Ostatnio przeprowadził dwugodzinną rozmowę z prymasem i wspólnie zjedli obiad.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 277—278; pismo ręki nieznanego sekretarza Hozjusza, poprawione i uzupełnione przez Kuezborskiego. Na marginesie: *Boro(maeo)*, 7 Martii 1565 *Petricoviae*.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Absolutis terrarum Prussiae^a comitiis, quandoquidem cunctabatur diutius tabellarius meus in aulam missus, ubi per 11 dies fuit detentus, iam eram in reditu ad castrum residentiae meae, cum eo proficiscenti tandem tabellarius meus obvius est factus cum literis [n]on in eandem sententiam scriptis. Erant enim qui monerent, ne venirem nisi sub finem comitiorum seque significatos dicerent, quando finis instaret. Caeterum Nuntius Apostolicus et Archiepiscopus modis omnibus instabant, ut ex comitiis terrarum Prussiae recta proficiscerem ad Regni comitia, quod ea vehementer meam requirerent praesentiam. Deliberabam aliquamdiu, quid mihi faciendum

foret: expectandumne dum aliis literis accerserer, an vero duorum horum voluntati parendum, sed cum eos ita consentientes viderem, cum praeterea mihi significasset uterque, qua de re ageretur, nimirum de matrimonio¹, non esse cunctandum diutius existimavi. Quare Christi nomine invocato sum ad comitia recta profectus, ne quis meum officium in me desiderari posset. Cum venissem ad oppidum vicinum, ^bquod duobus tantum Germanicis milliariis abhinc abest^b, per biduum et amplius in eo sum commoratus, dum pararentur omnia necessaria in aedibus meis, quas mihi satis amplas D-nus Archiepiscopus concesserat, qui me omnibus humanitatis officiis mirabiliter prosequitur. Interim urgetur maxime de matrimonio negotium, ac responsum exigitur quam celerrime. Convocati fuerunt episcopi et doctores. Quamvis autem in eam sententiam venerant omnes fere quod peteretur fieri non^c posse, tum visum est nonnullis nullum responsum dare, nisi prius ego venissem; quod, ut audio, non sine quadam Principis^d offensione factum est. Ego vero tertio die postquam veneram in oppidum vicinum primis intendentibus tenebris, cum nulli prorsus mortalium ea de^c re quicquam significassem, ^bex eo sum^b ad comitiorum locum^c profectus, et eo veni multa nocte. Salutatus sum ^bpostero die^b et ab Archiepiscopo et a reliquis episcopis, et a Regni quibusdam proceribus. Nuntius prae ceteris multis et magnis prosequutus est me humanitatis officiis, nam et ad vicinum oppidum venerat, // quod idem fecit Posnaniensis Episcopus et Regni Vicecancellarius, ac unus et alter ex senatoribus, ut vocant, saecularibus. Reliqui cum esse se dicerent occupatissimos, ita ut erat revera, per familiares suos me viserunt. Tertio Calendas Martii [27 II] Ser-mum Regem meum salutavi, cuius M-tas non de^c aliis fere quam de terrarum Prussiae negotiis mecum egit. Ego tamen interim de rebus Gallicis mentionem inieci, quomodo Princeps Gondegus², Admiraldus³ et Andolatus⁴ ecclesias et monasteria suis legitimis possessoribus restituerint; precari^f me Deum, dixi, quo dies ille aliquando illucesceret, quo factum idem opera M-tis Eius in patria mea videre liceret.

Respondit Illius M-tas non omnia simul fieri posse, futurum autem, ut et in Regno M-tis Illius idem olim eveniret. Ego vero petivi, ne quid ei rei mora interponeretur, hoc enim imprimis esse necessarium, ut qui nobis Deus iuste irascitur proprie sibi dicatis aedibus spoliatus, restitutis illis placetur. Curae sibi id^c futurum promisit. De matrimonio verbum nullum. Nec mihi visum est, ut primo statim congressu nulla eius rei data occasione mentionem^g ullam facerem. Itaque reiiciendum in tempus aliud existimavi. Agitur autem nunc octavus^h dies, quod in hunc locum veni, per quod omne tempus rauci facti sunt sermones omnes de matrimonio, nec de eo iam quicquam dicitur. Interea tamen ⁱrumores quidam sparguntur me non alia de causa huc venisse, quam ut procurarem divor-tium atque in eam sententiam Nuntium quoque impellere. Tanta est hominum improbitas! Cum hucusque progressus fuisset, venit ad me D-nus Archiepiscopus meque dictantem haec interpellavit. Fuit mecum per unam et alteram horam, deinde prandere se mecum velle dixit. Quem ego convivam lubens habui. Quibus de rebus mecum egerit, aliis literis Ill-mae D. V-rae perscribam. Quod superestⁱ etc.

¹ Tzn. małżeństwa króla i królowej.

² Louis I de Bourbon, książę de Condé (Ludwik I Kondesz), przywódca hugonotów francuskich.

³ Gaspard de Colligny, admirał francuski, czolowy hugonota.

⁴ Franciszek d'Andelot, generał wojsk francuskich, hugonota.

- a Nadpisano nad skr. *nostrarum*
 b-b Na marginesie
 c Nadpisano
 d Na marginesie
 e Skr. sum

- f Nadpisano nad tym samym wyrazem poprawianym
 g Zbędne słowa *etis rei* i skr. tylko słowo *rei*
 h Nadpisano nad kilkoma wyrazami skr. nieczytelnymi
 i-i Dokończenie listu ręką Kuczborskiego

84

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Kraków, 7 marca 1565

Ciesz się, że kardynał Hozjusz jest obecny na sejmie w Piotrkowie i razem z innymi będzie radził nad ważnymi sprawami publicznymi. Poleca się jego pamięci i opiece.

AUTOGRAF: Kraków Bibl. Czart., rkps 1607 s. 53—54. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri, Ill-mo D-no, D-no Stanislao Hosio dno miseratione S. R. E. tituli s. Pancratii presbytero Cardinali, Episcopo Warmiensi, D-no et patruo suo clementissimo, ślad pieczęci. List częściowo uszkodzony: kilka sporych ubytków papieru z tekstem.*

Cum de adventu R-mae Cels. V-rae Petricoviam ad nos allatum esset, nihil mihi¹ potius fuit, quam ut literis meam erga Ill-mam Cels. V-ram et observantiam, et gratulationem animi declararem. Nihil enim mihi iucundius, nihil [am]abilius visum est, quam Ill-mam Cels. V-ram in eum venire locum, ubi non modo de rebus publicis, sed etiam de iis, quae ad Ecclesiae conservationem pertinent, consultandum est. Proinde Deo optimo ingentes ago gratias, quod Ill-mam Cels. V-ram in tanta sapientium virorum paucitate tali sapientia tantaque pietate exornaverit, ut Ecclesia his turbulentissimis temporibus non meliorem nacta sit patronum, qui eam doctrina et vitae innocentia ornare et conservare possit. Denique eundem supplex oro, ut omnia Ill-mae Cels. V-rae consilia regat et gubernet, e[st] [di]rigat ad reipublicae christianae incrementum, ad E[cclesia]e salutem et sui nominis laudem. Quod [super]est Ill-mam Cels. V-ram unice rogo, ut me habeat com[menda]tum et quibuscunque rationibus poterit iuvet [et] [pro]moveat. Quod quidem si erit factum, polliceor et confirmo memoriam tantorum beneficiorum perpetuam, studium autem et operam quantum possum quantumque valeo. Bene ac feliciter valeat Ill-ma Cel. V-ra et me, quod iam pridem [feci]t, commendatum habeat.

Datum Cracoviae, 7 Martii Anno 1565. Ill-mae Cels. V-rae deditissimus

Ulricus Hosius.

85

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 7 marca 1565

Przedstawia program edukacji, który pod nadzorem Mikana realizował bratanek kardynała, Stanisław. Pochwala jego charakter i zdolności. Liczy, że pod okiem jezuitów braniewskich wyrośnie na wielkiego człowieka. Za 17 dni wyśle chłopca do kardynała do Piotrkowa pod opieką Katarzyny Mirkowej i w towarzystwie 18-let-

¹ Ulryk Hozjusz s. Jana, starszego brata kardynała, starosty Smolajna koło Dobrego Miasta. W tym czasie był studentem Uniwersytetu Krakowskiego, a po powrocie na Warmię przejął po ojcu gospodarstwo. Od niego pochodzi cały ród Hozjuszów na Warmii.

niego Stefana Winklera, syna Błażeja pisarza miejskiego poznańskiego, który prosi również o powierzenie syna na naukę jezuitom. Nie wie, co ma zrobić z trzecim chłopcem, Szymonem z Dobrego Miasta. Żona Mikana dziękuje za wynagrodzenie trudów związanych z utrzymaniem chłopców: Stanisława i Szymona. O Mikołaju Wyleżyńskim i śmierci Janusza Kościeleckiego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 25 k. 35—36. Na odwrocie adres: *R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanislaw Cardinali Varmieni D-no et Patrono clementissimo, Petricoviae*, ślad pleceń, adnotacji brak.

ORYG. nie znany.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine clementissime. Officia mea¹ deditissima R-mae D. V-rae ex animo commendo. Qua potero maiore commoditate mittam ad R-mam D. V-ram Petricoviam Stanislaum; abstinuit nunc propter contagionem, quae exterruerat nos, a ludo literario; in aestate praeterita etiam aegrotabat periculose. Ego quantum potui, liber a curis praelegebam ei Cathonis disticha² domi, parvum catechismum Canisii³, aliquot Ciceronis epistolas familiares⁴. Ante Natalem Christi praeteritum suasu D-ni Warszewiczki⁵ iam communicavit de Venerabili Sacramento. Valde amo puerum hunc, est enim praeclarissimis dotibus praeditus, existimo eum in summum virum evasurum in institutione apud viros de Societate Iesu⁶, sed in vivendi ratione habeatur eius ratio. Vadit post dies 17 Petricoviam affinis nostra, optima femina, Catharina Mirkowa⁷, per hanc Stanislaum mittere decrevi. Vadit pariter cum illa Blasii Winkleri scribae huius civitatis filius Stephanus⁸, quem ego ex sacro levavi fonte, // hunc etiam suus pater suasu D-ni Thomicii⁹ in Prussiam mittere vellet ad viros de Societate hac Iesu studiorum causa; est compositus adolescens, annos fere 18 natus; optarem, ut eum R-ma D. V-ra circumspiceret ex facie. De puero vero Simone Gutstatensi¹⁰, qui hic est cum Stanislawo, quid faciam, nescio. Pro taleris

¹ Stefan Mikan, doktor medycyny i działacz kontrreformacyjny w Poznaniu. Z jego posługi lekarskiej korzystał często bp poznański Adam Konarski i kapituła, dzięki czemu Mikan miał dobry wgląd w sprawy kościelne. Utrzymywał ożywione kontakty z Hozjuszem. Zob. HE V s. 234 i wg indeksu. Najnowszy życiorys Mikana napisała Halina Kowalska w PSB XXI 54—56, nie podaje ona daty urodzin Mikana, tylko datę zgonu: r. 1578 i nazwisko jego pisze w formie spolszczonej. W poprzednim tomie korespondencji Hozjusza przyjęliśmy ustalenia Henryka Barycza (zob. HE V s. 234), który nazwisko lekarza pisze w formie zlatynizowanej *Micanus* i podaje daty życia 1515—1586. H. Barycz: Z epistolografii szesnastowiecznej. ORP t. 20, 1975 s. 119—124.

² Marcus Porcius Cato zw. Maior (234—149 przed Chr.), wybitny rzymski mąż stanu i mówca, znany i ceniony również jako pisarz.

³ Piotr Kanizjusz jest autorem pierwszego katolickiego katechizmu. Ukazał się on w trzech wersjach: 1) *Summa doctrinae christianae* (1555) to wersja najobszerniejsza, 2) *Catechismus parvus catholicorum* (1558) wersja średnia przeznaczona dla gimnazjów, 3) *Catechismus minimus catholicorum* (1556), wersja najkrótsza, przeznaczona dla ludu i dzieci. Jak z tego listu wynika, podopieczny Mikana przerabiał drugą wersję katechizmu.

⁴ Marcus Tullius Cicero (106—43 przed Chr.), najsłynniejszy mówca rzymski. Jego *Epistolae ad Familiares* były często używane w szkołach.

⁵ Stanisław Warszewicki, scholastyk gnieźnieński.

⁶ Chodzi o kolegium braniewskie.

⁷ Żona Stanisława Mirek z Poznania, powinowata Mikana. Zob. nr 124.

⁸ Stefan Winkler (zm. 1603), razem z bratem Janem uczył się u jezuitów w Braniewie, potem był w Poznaniu obrotnym kupcem, handlował m.in. książkami. M. Wojciechowska; Z dziejów książki w Poznaniu, s. 36—38; L. Sieciechowiczowa: Życie codzienne, s. 148.

⁹ Jan Tomicki, kasztelan gnieźnieński. Zob. HE V s. 176.

¹⁰ Szymon (nazwisko nie znane), sierota z Dobrego Miasta, kształcony w Poznaniu na koszt Hozjusza.

20 ago R-mae D. V-rae infinitas gratias. Mater autem charissima¹¹ 30 accepit, de quibus et de illis 40, quantum in res Stanislai vel Simonis exposuerit, aut pro se retinuerit, faciet R-mam D. V-ram certiozem, sed illa nullam a R-ma D. V-ra optabat pecuniam, vel pro alendis pueris, contentissima hac singulari erga nos omnes R-mae D. V-rae gratia et benevolentia summa. Commendat haec optima matrona una nobiscum R-mae D. V-rae orationes et officia sua omnia. Habet nunc Nicolaum Wilezenski¹² filium suum apud Episcopum Cracoviensem, filio ita cupiente, utinam bono suo; proficisci in Galliam metuebat propter tot sectas, quae // nondum in regione illa cessarunt. Ante Natalem Domini scripseram ad R-mam D. V-ram de morte Capitanei nostri¹³, postea miseram fasciculum literarum ab Cardinali Otthone¹⁴ ad R-mam D. V-ram, si haec omnia sunt R-mae D. V-rae reddita, haud scio.

Oramus in dies Deum, ut catholicum habeamus generalem, non lupum, sed pecuarium canem. Commendo me totum R-mae D. V-rae veteri clementiae, cui longam et florentem vitam cupio a Deo ad pacem et veritatem Ecclesiae Dei.

Posnaniae, 7 Martii 1565. Eiusdem R-mae D. V-rae servitor
deditissimus d[octo]r] Stephanus Micanus.

86

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 6—8 marca 1565

Opisuje swoją wizytę u króla, która miała miejsce 7 marca podczas sejmku w Piotrkowie. Z powodu choroby króla termin wizyty był kilkakrotnie przesuwany. Do Hozjusza pragnął dołączyć się prymas Jakub Uchański. Za sprawą podkanclerzego P. Myszkowskiego Hozjusz poszedł sam na rozmowę z królem. Przedtem z rozmowy z prymasem dowiedział się, że król gniewa się na prymasa za niezgodne z życzeniem królewskim stanowisko wobec wyjazdu królowej z Polski. Hozjusz ze swej strony powiedział, że jest królowi wdzięczny za wszystkie oznaki łaski, jakich wiele doznał, ale nie poprze dążeń króla do odsunięcia małżonki, bo to może okazać się zgubne dla duszy króla. Skrupuły królewskie, jakoby dyspensa papieska zezwalające mu na zawarcie małżeństwa z królową była nieważna, uważa Hozjusz za nieuzasadnione. Nuncjusz Commendone wywiera korzystny wpływ na biskupów i na króla, który go chętnie przyjmuje. Innowiercy jednak ciągle wzrastają w siłę. Ani katolicy ani innowiercy nie chcą na tym sejmie traktować o sprawach religii, i unikają tego tematu. Hozjusz przeprowadził z prymasem rozmowę na temat synodu prowincjonalnego i zaproszenia na ten synod innowierców. Prymas nie odstąpił od swych dawnych zamiarów podjęcia dyskusji z innowiercami. Podczas spotkania z królem w dniu 7 III rozważał też, jak wykorzenić z Polski herezję nie powodując buntów i zamieszek. Hozjusz radził wykonać edykty parczewskie przeciwko innowiercom i wycofać deklarację królewską daną innowiercom, która łagodziła ostrze tych edyktów, a także prosił króla, by urzędy i dostojęstwa rozdawał tylko katolikom oraz by opowiedział się sam zdecydowanie po stronie katolickiej. Innowierców należy tylko pouczyć, bo uchwały Soboru Trydenckiego nie podlegają już dyskusji. Król liczy na skuteczność synodu prowincjonalnego i przekonania innowierców o słuszności religii katolickiej.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 fasc. 1 k. 71—74, pismo ręki Kuczborskiego; nagłówek: *Borromeo, VIII Martii MDLXV, Petricoviae*. Na k. 56 dodatek do tego listu, pisany inną ręką, na marginesie nagłówek ręką Kuczborskiego: *Scheda ad Borromeum, 8 Martii 1565 Petricoviae*.

¹¹ Tak Mikan nazywał swoją żonę, a była nią Anna Wyleżyńska, córka burmistrza poznańskiego Jana Reszki (w PSB XXI 55 nazwisko jej podano w formie: Wielżyńska).

¹² Mikołaj Wyleżyński był zapewne synem żony Mikana z pierwszego małżeństwa. Matka i ojczym prosił Hozjusza, by dopomógł go ulokować na jakimś znaczącym katolickim dworze, celem kształcenia. Zob. HE V wg indeksu s. 670.

¹³ Janusz Kościelecki.

¹⁴ Otto Truchsess von Waldburg.

REGEST: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 853 k. 127—128, jęz. włoski.

Aliis literis quemadmodum huc pervenerim et quae interea temporis acta fuerint brevibus perscripsi¹. Petivi proximo die Solis [4 III] ut mihi potestas fuerit alloquendi M-tem Regiam, neque tamen habui propositum ulla de re praeterquam de religione cum Illius M-te agere, nisi fortasse prior ipsa mentionem rerum aliarum inieciisset. Responsum tuli: die Lunae [5 III] potestatem hanc mihi datam iri; verum iterum reiecta res fuit in diem proxime insequentem. Die vero Lunae venit ad me D-nus Archiepiscopus, velle se me comitari dixit ad M-tem Regiam, ut coniunctim negotia tractaremus; quod mihi quidem minime probabatur. Sed ego tamen arbitrio Regiae M-tis omnia permisi: num seorsum audire me vellet, an coniunctim cum illo. Dixit ille se curaturum, ut simul veniremus uterque. Tum ego misi ad Procancellarium totamque rem illi significavi; cui visum est idem quod et mihi: solus ut accederem, nec mihi comitem ullum adiungerem. Pluribus autem Archiepiscopus mecum egit de matrimonio², fuisse fratrem suum Palatinum Plocensem³ apud Regem renuntiasseque sibi Regem graviter offensum esse, quod ipsius desiderio non satisfaceret, futurum etiam dixisse, ut hoc familiae illius incommo- daret et universi clero non esset fructuosum, se de familia sua minus esse sollicitum, quod ea satis iam esset aucta et honestata, verum ordini eccle- siastico nolle detrimentum aliquod adferre. Scrupulos nescio quos iniecit, quos ego sum illi dissolvere conatus. Ad extremum hoc illi responsum dedi: nullum esse mortalium, qui plus deberet Regiae M-ti quam ego, cum vix ulli alii contigisset, quod mihi contigit, ut quidvis aliud cogitans potius tantis a principe suo beneficiis afficeretur; fecisse^a M-tem Illius, ut me non modo non petentem, verum etiam resitantem episcopum nomi- naret⁴, quin et insciente me in Urbem literas et pecuniam misisse ad ecclesiae expeditionem; quamvis autem ea nunc tempora sint, // ut qui latent multo sint feliciores quam qui in oculis hominum et in sublimi loco sint constituti, me tamen hunc animum, hoc studium in me orandum M-tis Illius non posse non exosculari et omni grati animi testificatione complecti; itaque libenter me profiteri, quod omnia debeam Illius M-ti, nec ullos labores aut ulla pericula pro salute dignitateque^b illius defugere velle; cum autem hac in re salus illius agatur, et quidem sempiterna salus, etiam propriae meae salutis periculo illi me soli consulere nec aliud quicquam spectare velle; me non intelligere, quomodo possit animam suam servare, si perstiterit in eo, quod nunc urget, ut interim alia multa taceam incommoda, quae gravissima sint ex ea re consequutura; nihil magis unquam abfuturum a me, quam ut aliquod eiusmodi consilium dem, quod et principi et mihi sempiternum interitum sit allaturum, quodque magnis calamitatibus Regnum universum ac terras illi adiunctas sit affecturum. Ibi multa illi dixi de tota causa, quod nihil contra ius divinum a Pontifice factum fuerit, quodque summam habuerit ecclesiastica lege principem solvendi potestatem, cum non^c defuerint causae legitimae quamobrem

¹ Zob. nr 83.

² Tj. o małżeństwie królewskim.

³ Wojewodą plockim był Arnulf Uchański, brat prymasa.

⁴ Hozjusz w 1549 r. został biskupem chełmińskim. Przewidziany był przez króla na biskupstwo warmińskie, ale nie posiadał indygenatu (obywatelstwa) pruskiego, i kapituła warmińska jeszcze tym razem zdolała przeforsować swego kandydata, który to obywatelstwo posiadał, tj. bpa chełmińskiego Tiedemanna Giese. Po jego śmierci jednak w 1551 r. przyjęła Hozjusza. Por. J. Mycielski: Kandydatura Hozjusza na biskupstwo warmińskie w roku 1548 i 1549. Kraków 1881; F. Hipler: Die ermländische Bischofswahl vom Jahre 1549. ZGAE Bd. 11, 1897 s. 56—96.

ut id faceret expedierit, ^d-et quod nihil habeat M-tas Eius cur trepidet timore, ubi non est timor ^e; magis eam ob rem illi trepidandum esse, quod religionis causam deseruisse, quod multa satanae et ministris suis permisisse videtur, dum in conspectu suo Sanctissimam Trinitatem blasphemari, Christum, qui summa veritas est, argui mendacii patitur qui dixit: „Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus” ^f; inde mala haec oriri omnia ^d. Dederam autem ei libellum Ioannis Cochlaei in simillima causa de matrimonio Regis Angliae conscriptum ^g, qui mihi materiam hanc bene tractasse videtur, quem et ipse probavit magnamque sibi lucem attulisse dixit. Multis aliis de rebus postea egimus ad religionem et rempublicam spectantibus.

Versamur in magnis difficultatibus. In solo Deo spes est. Nuntius Apostolicus ante meum huc adventum in ^e-una et altera ^e congregatione quadam episcoporum ac doctorum, ^d-nam ad tertiam vocatus non erat ^d, praeclare se gessit ac ita rem egit, ut uno // vel altero tantum excepto omnes in sententiam illius pedibus discederent. Fuit etiam proximo Sabato [3 III] cum Illius M-te. Quae cum illa egerit, mihi narravit; non video quid addi praeterea potuerit. Dixit autem animum Regiae M-tis esse nonnihil emollitum, sed Archiepiscopus ex fratre suo ^h se diversum aiebat cognovisse. Hoc mihi magnam spem facit, quod video Nuntium in magna Regis esse gratia et quod cum eo libere ⁱ communicat omnia, ^e-haud aliter atque cum suis consiliariis ^g, ^d-nec eius dicendi libertate quicquam offendetur ^d. Itaque futurum confido, consiliis ut eius loci det aliquid. Ego quoque non sum officio meo defuturus, nec alio quam ad salutem principis et Regni illius ac terrarum illi subiectarum consilia mea relaturus. Quicquid autem actum erit per me, scribam aliis literis, quamvis nonnihil de eo dubito, num futura sit mihi M-tem Illius conveniendi potestas hodie, nam ex chiragra nonnihil laborat. De religionis quoque causa nunc magnum est silentium, et ita vellent absolvi comitia, nulla ut illius mentio nunc ^h fieret, sed ego pro virili mea contendam et elaborabo, ut ne discedatur hinc nisi constituta religione. Nam video, quod in dies maior sit ad haereticos accessio, vehementerque metuo, ne postea sero medicina paretur. Sunt hic nunc plures et senatores et nuntii catholici, quamvis duo primarii praestantes pietate viri decesserint ^h. Sunt qui dicant sine periculo tractari de executione in causa religionis non posse. Quibus ego respondeo: nihil arduum tractari posse, quod non sit cum aliquo periculo coniunctum; deinde vero: qui locum hunc tenemus paratos esse nos debere pro aris et focus ^d-sanguinem nostrum ^d profundere, quod etiam ethnici faciebant, nedum levis aliquod periculum reformidare; // omnibus modis me cupere, ut palam fiat orbi universo, haereticine velimus esse an catholici. Dicuntur autem haeretici multo magis de religione mentionem ⁱ fugere; mihi vero minime ferendum id esse videtur, quod cum aliis levioribus in rebus executionem fieri video, non sine multorum et magnorum offensione, sola est religio, de qua loqui pertimescimus, cum tamen in libro Regni statutorum non minus, ac magis etiam expresse perscriptum ^j sit, quid de haereticis fieri oporteat, quam alia nunnula, de quibus et superioribus et his comitiis actum est. Deum pre-

^e Ps 13,5.

^f Por. Lk 22,19—20. Por. także nr 112 przyp. 17.

^g Johann Cochläus (Dobeneck) (1479—1552), humanista i teolog katolicki, obok Jana Ecka najslawniejszy wówczas polemista. ADB IV 381—384, LThK II 1243.

^h Jak przyp. 3.

ⁱ Hozjusz ma tu na mysli dwóch braci Kościeleckich: Janusza i Andrzeja.

cor, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis ¹⁰.

Haec scripseram pridie ^k Nonas Martii [6 III], quo die mihi significatum fuit nomine Ser-mi Regis mei, quod cum iam non solum ex chiragra, verum etiam ex podagra laboret, hodie me non possit audire. Cras venire sum iussus. Illud vero oblitus eram scribere, quod Archiepiscopus etiam de concordia religionis mecum egerat. Cui ego produxi locum unum ex Athanasio ¹¹ et alterum ex Augustino ¹²; neque me recusare, dixi, quominus concordia fieret cum haereticis, dummodo facerent id, quod hi gravissimi sanctissimique viri faciendum suadent, si finem suis controversiis imponi volunt. Utrumque locum Ill-mae D. V-rae descriptum mitto. Quaerebat etiam ex me, quo tempore censerem habendam esse synodum: an statim a festis Paschalibus [22 IV] et num ad eam venire vellem. Venturum esse me promisi, verum sub idem tempus habita iri comitia terrarum Prussiae, itaque si me vellet adesse, differret in tempus aliud; deinde cogitationem omnem abiiceret de nationali concilio deque disputatione aliqua cum haereticis inneunda. Nunquam se cogitasse dixit, de concilio nationali ac mirari se, quod ita facile crederem his, qui talia confinxerant. Interea vero ^d-scribitur ex Urbe nescio quid eius generis illius nomine petatum fuisse, sed repulsam tamen tulisse fertur. Perdifficilis est nunc negotii tractandi ratio. Plura cognoscet ex Nuntii literis ^d. //

Nonis Martii [7 III], cum remisisset nonnihil morbus Regiae M-tis, conveni tandem illum et multa sum de religione locutus. Illud autem imprimis urgebam, ut ^d-si nihil aliud obtineri posset in favorem religionis, saltem ^d quae Parcoviae decreta sunt proximo superiori mense Augusto, executioni mandanda curaret, declarationem autem illam per haereticos obtentam ¹³ prorsus aboleret; quod sibi curae futurum esse M-tas Illius promisit. Simul de praelatorum negligentia quæstæ est. Quæsivit a me rationes, quibus haereses extirpari citra tumultum possent, nam ut per tumultum aliquid ageretur sibi non videri. Respondi: nec mihi videri, sed si primum omnium Parcoviense decretum executioni mandaretur, citra perturbationem ullam futurum, ut magna pars haeticorum ex Regno ultro ^e excederet ac bonam spem fore viros nobiles ministris, qui flabella quaedam sunt seditionum, destitutos facilius ad officium sanitatemque revocari posse; deinde, quandoquidem hoc tempore primariae dignitates et praefecturae vacant, ne cui conferret eas praeterquam catholico. Quod si faceret M-tas Illius, non esse dubium, quin ad unitatem Ecclesiae catholicae multi redirent, cum viderent haereticos a dignitatibus et publicis muneribus excludi. Et hanc esse potissimam rationem haereses extirpandi.

Non displicuit utrunque M-ti Illius, et hoc se facturam, ac in honoribus et officiis conferendis catholicorum rationem habituram promisit. Verum interea plus aliquid etiam praestari, dixit, oportere, quo facilius de pravis opinionibus suis haeretici deduci possent. Docendos esse oportere me dixi, ut doceri vellent, verum ut in dubium revocarentur ea, quae

¹⁰ Ps 66,2.

¹¹ Atanazy Wielki (zm. 373), od 328 patriarcha aleksandryjski, niezłomny obrońca nicejskiego wyznania wiary przeciw arianizmowi (5 razy zesłany przez cesarza na wygnanie), autor wielu pism teologicznych, Ojciec Kościoła.

¹² Augustyn (354—430), od 396 r. bp Hippony (płn. Afryka), wybitny pisarz i Ojciec Kościoła.

¹³ Zob. HE V wg indeksu s. 683 (edykty przeciwko innowiercom).

etiam in Concilio Tridentino semel decreta et ab Illius M-te recepta, existimari me sine magno periculo admitti non posse. Aguntur nunc, dixi, Regni comitia, pleraque decreta scribuntur. Num passura esset M-tas V-ra, ut in tractu vel Cracoviensi vel Posnaniensi aliqui convenirent ac de^e decretis in comitiis maioribus latis, num recte se habeant, disceptarent. Minime paterer, inquit, nam hoc ad schisma quoddam pertineret. Tale quiddam est et hoc, de quo nunc agitur, dixi, // nam quod est Cracoviensis aut Posnaniensis tractus ad universum Poloniae Regnum, hoc est Poloniae Regnum ad orbem christianum universum, ex quo principes omnes catholici suos oratores miserunt et unanimi consensu subscribentibus omnibus ea decreta sunt, quae M-ti V-rae per Nuntium oblata Parcoviae et ab ea in frequenti senatu¹ publicoque conventu sunt recepta. Quid esset hoc aliud quam schisma quoddam facere velle, si quis seorsum in aliquo orbis angulo revocare in dubium conaretur, quae in publico totius orbis christiani teatro summa omnium voluntate recte sunt constituta! Me non recusare, quin synodus habeatur, verum consueto more, ut nec haeretici nec laici ulli intersint, nec ulla fiat de his rebus disputatio, de quibus in Oecumenico Concilio recte fuit constitutum. Ibi me libenter auditurum esse cum episcopos tum reliquos inferioris ordinis de eo disserentes, quibus rationibus citra tumultum aliquem haereses extirpari possint, ac si visum ita patribus esset, posse quosdam ex eorum numero magis idoneos eligi, qui docerent eos, qui doceri vellent, praecipue quos aliqua spes esset sanari posse, neque tam habere cor lapideum, ut flecti se non paterentur.

In hanc sententiam pleraque dicta sunt a me. Nihil autem est hoc principe placidius, nihil humanius. Tam reverenter mecum agebat, ut me puderet etiam, iudicioque meo plurimum tribuere visus est. Et quoniam affecta eum esse valetudine videbam, ne quid molestiae adferrem, cupiebam, posteaquam satis multa locutus videbar, discedere, sed me tamen semel et iterum detinuit. Postea discedendi copiam fecit, verum ita, ut se diceret habere multa gravia, de quibus alio tempore conferre mecum vellet. Haec fere sunt acta eò die.

[k. 56r] Cum hodie Nuntius ad me venisset, pluribus ei verbis exposui, quae fuerunt hesterno die acta per me. Postulavit is a me, ut omnia perscriberem Ill-mae D. V-rae, quae dicta ultro citroque fuerunt. Sed mihi visum est hoc minus longum, parum etiam tutum. Innuere pleraque quam apertius scribere satius esse duxi. Itaque summa tantum eorum, quae sunt acta brevibus perscripsi, verum hoc silentio tamen praeter-eundum esse non puto, quod inter alia dixit et hoc mihi M-tas Regia non deesse quosdam, etiam ordinis ecclesiastici, qui promoverent haereticos. Et usa est his verbis Latinis: „Et fovent illos, et favent illis”. Quos hoc suo sermone perstrictos voluerit, nescio. Quasumque potui rationes efficacissimas excogitare, quibus Illius M-ti persuaderem, ut in his comitiis regem se catholicum et orthodoxum esse declararet cum decretis catholico rege dignis condendis, vel potius quae condita sunt exequutioni mandandis, tum non aliis quam catholicis ad munera et dignitates, quae vacant, provehendis; earum nullam praetermisi. Plantatum et rigatum est a me; Deum precor, ut incrementum det¹⁴. In eo solo spes est. Sic autem egit mecum Regia M-tas, ut se nulli fidere magis ostenderet, etiamsi scire se diceret, me non solere ad gratiam loqui. Inde spem concipio futurum, ut Illius M-tas de matrimonio quoque mecum aliquid

¹⁴ 1 Kor 3,6.

tractet. Fortassis autem expectat, dum prius oratores Caesarei, qui nuper adeo venerunt, mandata exponant sui principis¹⁵.

- a Nadpisano nad skr. *petiisse*
- b Na marginesie
- c Nadpisano
- d-d Na marginesie
- e-c Nadpisano
- f Poprawiono z *libertus fere*

- g-g Nadpisano nad skr. *quam cum aliquo ex suis consiliariis*
- h Napisano nad skr. *deinceps*
- i Na marginesie w miejsce skr. w tekście *transactionem de*
- j Poprawiono z *descriptum*
- k Nadpisano nad skr. *quarto*
- l Skr. *sunt*

87

HOZJUSZ I JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO ALEKSANDRA FARNESE

Piotrków, 8 marca 1565

Przed ośmioma dniami pisali do Boromeusza z prośbą o pozytywne załatwienie sprawy confirmacji dla Piotra Myszkowskiego na koadiutora plockiego z prawem następstwa, ale w międzyczasie otrzymał on ten oczekiwany dokument z Rzymu. Dziękują za to i proszą w imieniu Myszkowskiego, by w dokumencie prekonizacyjnym w Kurii Rzymskiej przyjęto dawne oszacowanie biskupstwa plockiego na dwa tysiące złotych, gdyż przy nominacji obecnego bpa Andrzeja Noskowskiego suma ta została zredukowana do tysiąca, natomiast by opłata za wyekspediowanie tego pisma nie była większa od tej, jaką uiszczył swego czasu Noskowski. Powołują się na dawne swoje opinie i jeszcze raz podkreślają zasługi Myszkowskiego dla Kościoła i nadzieje związane z jego obecnością w gronie episkopatu polskiego.

ORYG.: Parma, Archivio di Stato, rkps Carte Farnesiane, Polonia 119 k. 76. Na odwrocie zwykły adres, pieczęcie.

DRUK.: W. Meyszowiec, W. Wyhowska: Documenta Polonica ex archivo Parmensi, I s. 78—79, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine¹, Domine observandissime. Nudius octavus ad Ill-mam D. V-ram literas dedimus in causa R-ndi D-ni Procancellarii², de qua is fuit non parum sollicitus propter difficultates, quae illi dicebantur isthic exhiberi. Ante triduum vero literas accepit ex Urbe, quibus de negotio confecto reddebatur certior statimque nobiscum gratum hunc nuntium communicavit nosque magno impartivit gaudio, quod illius rationem habitam isthic videremus. Quo nomine agimus etiam Ill-mae D. V-rae gratias, quod viri huius tanti tamque de Ecclesia Dei benemeriti fortunas sibi promovendas, quin Ecclesiae Dei potius hac illius provectione consulendum esse putaverit. Iam autem confecta esse videntur omnia, et quidem ex animi sententia, sed unum tamen est reliquum, quod non illum modo, sed nos etiam ipsos nonnihilo commovet; nimirum quod cum aestimatio sive taxa episcopatus huius duorum millium esse diceretur et esset in provectione D-ni Andreae episcopi moderni ad mille redacta, nunc a R-ndo D-no Vicecancellario postulatur, ut literas ad taxam veterem duorum millium expediat. Quantus hic vir sit, quanta et apud M-tem Regiam gratia et apud omnes autoritate, scripsimus antea, permultum ut in eo ad has ruinas Ecclesiae fulciendas positum esse videatur, cui etsi non potest non esse vehementer grata S. D. N-ri haec tanta benignitas, qua illum prosequendum esse putavit, ut

¹⁵ Zob. nr 56.

¹ Aleksander Farnese (1520—1589), 18 XII 1534 kardynał, od 1544 protektor Polski, humanista, zm. 2 III 1589. Zob. H. Wojtyńska: Papiestwo-Polska, s. 256—272.

² Sprawa koadiutorii Myszkowskiego była rozważana na konsystorzu 7 II 1565, referował ją kard. A. Farnese. Odnosny zapis z protokołów konsystorza opublikował J. Korzeniowski: Excerpta, s. 112.

hoc tamen illius ac nostrum gaudium novo beneficio suo cumulet Ill-ma D. V-ra utque illi adiumento esse velit, quo possit eodem uti beneficio, quo prae[de]cessorem suum usum fuisse certum est, et ad reductionem mille suas isthic literas expedire, maiorem in modum ab illa petimus. Hoc enim futurus est alacrior deinceps in fide catholica tuenda et Ecclesiae rationibus adiuvandis ac ad omnia Sanctitatis illius V-raeque Ill-mae D. imperata facienda, quo maioribus illi beneficiis se obstructum esse viderit. Nos vero officium hoc Ill-mae D. V-rae obsequiis servituteque nostra per omnem occasionem compensare studebimus. Deum precamur, ut Ill-mam D. V-ram diu servet incolumem et felicem, cuius nos gratiae diligenter commendamus.

Datum Petricoviae, die VIII Martii Anno Domini MDLXV. R-mae et Ill-mae D. V-rae humillimi servitores

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis
Ioannes Franciscus Episcopus Zacynthensis^a.

^a-a Własnoręczne podpisy

88

WALENTY HERBURT DO HOZJUSZA

Przemysł, 9 marca 1565

Ciesz się, że Hozjusz dojechał szczęśliwie na sejm do Piotrkowa i swoim wstawiennictwem u króla wesprze sprawy religii katolickiej. Sam również pragnąłby przyczynić się do tego dzieła, ale z powodu wydatków poniesionych w Trydencie obecnie nie stać go na wyjazd do Piotrkowa. W diecezji przemyskiej ma wiele kłopotów z innowiercami, walczy z nimi uciekając się do ekskomuniki, ale ten środek okazuje się mało skuteczny wobec nieliczenia się z jurysdykcją kościelną.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 33 k. 94. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislawo Hosto, Dei gratia S. R. [E.] Cardinali, Episcopo Warmiensi D-no observantissimo, wyraźna pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 2 Aprilis 1565, responsum eodem, Petricoviae.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine observandissime. Salutem ac officiorum meorum diligentissimam commendationem. Cum ob absentiam meam¹ ipse Ill-mae D. V-rae mea debita officia ac servitatem istic praestare non possim, faciendum duxi, ut saltem officio literarum hoc tempore erga Ill-mam D. V-ram fungerer. Primum itaque Ill-mam D. V-ram istuc salvam ac incolumem venisse gaudeo, nam in eam spem venio Ill-mam D. V-ram adventu suo negotium catholicae religionis apud Regiam M-tem non parum adiuturam, in quo ut omnipotens Deus Ill-mae D. V-rae consilia fortunet exopto. Ac iis quidem Ill-mae D. V-rae de sancta religione in suum veterem statum vindicanda piis et prudentissimis consiliis libenter interesset, sed Tridentini sumptus in eas me angustias coniecerunt, ut omnis insignis pecuniaria impensa, quam istuc veniens evitare non possem, necessario mihi sit fugienda, praesertim cum magnam meorum redituum partem creditores usurarum nomine devorent, sed mitto haec.

Illum dolorem, quem ex haeresibus indies magis ac magis sese in

¹ Walenty Herburt (1524—1572), od 1560 bp przemyski, 4 IX 1562 wyjechał na sobór do Trydentu i pozostał tam do końca soboru pełniąc funkcje oficjalnego delegata króla polskiego. Jako biskup dał się poznać z gorliwością i głównie z tego względu zaskarbił sobie żyćliwość Hozjusza. PSB IX 453—454 (Stanisław Cynarski).

diocesi mea corroborantibus ac latius manantibus capio, cum Ill-ma D. V-ra, quae illius est in Deum singularis pietas ac in me summa benignitas benevolentiaque, communico; ac ei quidem malo excommunicationibus a me pro officio occurritur². Sed quam id genus remedii contra haereses contempta et prorsus iacente nostra iurisdictione parum valeat, Ill-ma D. V-ra recte intelligit. Certe nisi Deus clementiae suae oculis nos respexerit, ac Regia M-tas serio pro legibus patriae, iniuriae ac contumeliae Dei vindex existat, de summa religionis, ex qua etiam salus Reipublicae pendet, actum est. Iterum autem Deus Ill-mae D. V-rae omnia consilia, quae de confirmanda catholica religione istic coeperit, ad optimum salutaremque exitum perducatur. Tandem me clementiae Ill-mae D. V-rae diligentissime commendando, et ut me Ill-ma D. V-ra sua solita benevolentia prosequatur rogo.

Datum Praemisliae, VIII Martii Anno 1565. Ill-mae D. V-rae a-obsequens amicus et servitor

Valentinus Herborth Episcopus Praemisliensis
manu sua subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

89

MACIEJ DRZEWICKI I PIOTR PORĘBSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 10 marca 1565

Przyobiecują niezwłocznie spłacić dług Sebastianowi Zieglerowi, natomiast roszczenia finansowe wdowy Kryglowej uważają za nieuzasadnione (przyczynając na to argumenty) i dziwią się, że śmiała ona skarżyć się przed Hozjuszem.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 70 k. 243, Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no Stanisłao Hosto miseratione divina S. R. E. p[re]sbytero[rum] tituli s. Laurentii in Palatrina Cardinali, Episcopo Varmieniensi et D-no ac patrono nostro colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita 21 Martii 1565 Petricoviae, responsum 27.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater et Domine ac patrone observandissime. Salutem et servitorum nostrorum commendationem. Binas accepimus¹ a Ill-ma D. V-ra literas, alteras in negotio D-ni Sebastiani Czigler² de solutione restae, quae illi debetur pro tegumento sepulchri aerei, quod Nurimbergae curaret eleganter parari, alteras in causa D-nae Kryglowa³. Quod attinet D-num Cziglerum, agnoscimus debitum pudetque nos, quod hucusque non sit illi satisfactum, sed legatarii erant nobis multis modis molesti expectantque nonnulli ad hunc diem legata. Habituri autem summam benignam rationem D-ni Sebastiani Czigler, viri boni, cui ex prima pecunia, quae in manus venerit, sumus satisfacturi. Quod attinet D-nam Kryglowa miramur plurimum, quod ipsa ausa sit Ill-mae D. V-rae id significare, quod cum executoribus transegerit, universumque debitum, quod se ad summam 4 000 florenorum extendit, persolverit, cum tamen nihil ad rationem summae dederit praeter monile aureum lapidibus praeciosis ornatum, quod nos in florenis 600 recepimus et uni ex legatariis in florenis 350 tradidimus, non enim potuit carius vendi. Voluntas autem fuit R-ndi olim D-ni Borek

² Por. J. Kwolek: Odwoływanie herezji za biskupa przemyskiego Walentego Herburta, s. 258 nn.

¹ Listy nie znane.

² Sebastian Ziegler, mąż Urszuli, siostrzenicy Hozjusza w Krakowie (córci rodzonej siostry kardynała Anny i Hektora Watta).

³ Była to siostra macochy kardynała, Brygidy Gleywicz. Jej mężem był rajca krakowski Hieronim Kruegel. Zob. HE II wg indeksu na s. 1057.

Decani⁴, ut legatariis ex pecunia successorum olim D-ni Krygel satisfiat. Accepimus praeterea ab ea ornatus ecclesiasticos, veteres et attritos in florenis 200, quos ecclesiis et monasteriis pauperibus distribuere oportet. Nos attendentes inopiam eius, cessavimus a lite, quam illi vivente adhuc olim D-no Wargawski⁵ intenderamus. Fatemur, quod petierit a nobis indulgentiam et absolutionem, sed eam praestare non potuimus sine speciali consensu et voluntate R-mi D-ni Cracoviensis⁶ obtulimus tamen studium et operam nostram. Illa parum grata tanti beneficii in se collati, parum etiam memor humanitatis nostrae, petit sibi restitui, quod maritus eius defunctus forte ex mandato R-ndi olim doctoris Borek distribuerat. Solvat quod iure debet, nos pro trecentis dabimus duplum. Neque dubitamus, quod omnia ista intellexerit ex R-ndo D-no Cromero⁷, qui etiam unus est executorum. Quare rogamus quod in bonam partem excusationem nostram, quae veritate ipsa nititur, accipiat, et nos servitiaque nostra commendata habeat D. V-ra Ill-ma, quam sanam et felicem esse ex toto corde optamus.

Datum Cracoviae, X Martii Anno Domini MDLXV.

^a-Mathias Drzewiczki Praepositus
Wladislaviensis Canonicus Cracoviensis^a
^b-Servitor obsequens Petrus Porębski
Canonicus Cracoviensis^b.

^a-a Ręką Macieja Drzewieckiego
^b-b Ręką Piotra Porębskiego

90

WAWRZYNIEC MAGGIO DO HOZJUSZA

Wiedeń, 11 marca 1565

W odpowiedzi na list Hozjusza z 2 III zgadza się na pośrednictwo w wymianie korespondencji między Hozjuszem a kard. Ottonem Truchsessem, bpem Augsburga. Powiadamia o śmierci Jakuba Layneza, generała jezuitów. Zaraz po Wielkanocy jedzie do Rzymu w celu wyboru nowego generała. Wysyła książkę z prośbą o doręczenie jej rektorowi kolegium jezuickiego w Braniewie.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 7. Na odwrocie zwykły adres (list kierował do Piotrkowa), pieczęć, adnotacja: *Redditae 28 Martii Petricoviae.*

IHS. Reverendissime ac Illustrissime in Christo Pater ac Domine, etc. Pax Christi. Ego¹ vero lubentissime subibo quidquid oneris (si tamen onus dici istud potest) a me requisivit D. V-ra Ill-ma proximis suis literis die secunda Martii Petricoviae datis², mihi autem heri redditis, ut scilicet diligentiam adhibeam et curam habeam in transmittendis illius ac Ill-mi Augustani ultro citroque literis. Id ergo officii, quotiescunque huiusmodi literae ad me perlatae fuerint, non minus amanter quam diligenter praestabo, sicut et illarum, quas heri accepi, redditum statim curavi. Si quid erit aliud, in quo a D. V-ra R-ma gratiam inire potero,

¹ Stanisław Borek (1474—1556), dziekan kapituły krakowskiej, kanonik szeregu innych kapituł, sekretarz królewski. PSB II 320—322 (Henryk Barycz i Władysław Pocięcha).

² Rafał Wargawski, kanonik krakowski. L. Łętowski: *Katalog*, IV s. 206.

³ Filip Padniewski.

⁴ Marcin Kromer.

⁵ Wawrzyniec Maggio, rektor kolegium jezuickiego w Wiedniu, w latach 1566—1578 prowincjał prowincji austriackiej jezuitów. Zob. HE V s. 332 i wg indeksu.

⁶ List nie znany. Hozjusz był wtedy na sejmie w Piotrkowie.

me semper sibi summa cum observantia in Christo Iesu affixum habebit. De obitu R-ndi Patris nostri Generalis piae memoriae³, nil scribam, quod ad aures eius iam pervenisse non dubitem, et quoniam Rector Prutenus⁴ per literas a nobis librum quendam petierat, cum D. V-rae R-mae transmittito, ut tutius et facilius isthinc ad collegium Prutenum perferatur. Bene valeat D. V-ra Ill-ma, quam Dominus Iesus diutissime conservet.

Viennae, die 11 Martii 1565. ^a—Cum nunc in deliberatione versamur, ut ii eligantur, qui ex hac provincia ad electionem novi Generalis Romam sint ituri, et fieri potest, ut et ego cum aliis post Pascha [22 IV] iter arripiam, hoc volui D. V-ram Ill-mam admonere me, si hoc contigerit, succesori curam relicturum transmittendarum literarum^a. R-mae et Ill-mae D. V-rae

^a—Servus in Christo Iesu Laurentius Magius^a.

^a—a Własnoręcznie

91

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Neapol, 12 marca 1565

List Hozjusza z 16 IX 1564 otrzymał 9 III 1565. Nawiązując do jego treści, wspomina kard. da Mula, bp Tomasz Goldwella i Franciszka Torresa. Ten ostatni pracuje nad pismami św. Klemensa. Drukarz rzymski Paweł Manucjusz drukuje Hozjusza *Confessio fidei*; pracę ukończy w lecie. Dodatków nie zdola już w tym wydaniu uwzględnić, lecz w następnym. W Neapolu jest w obiegu wśród czytelników *Confessio* wydanie lionskie dwuczęściowe. Cieszy się ono wielką poczytnością (przytacza nazwiska wielu czytelników), m.in. samego kardynała, który mimo młodzieńczego wieku jest bardzo gorliwy; w dniach 4—14 III odbył synod diecezjalny. Komunikuje wiadomości o Wilhelmie Sireto, Latino Latino i innych wspólnych znajomych.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek rkps 383 k. 82. Na odwrocie adres zwykły, pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae XI Mart 1565 Martenburgh*, ręką Reszki: *rescriptum 23 Mart*.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Literae, quas scripsit ad me Ill-ma D. V-ra die XVI Septembris¹, redditae mihi fuerunt die IX Martii, ex quibus intellexi bonam valetudinem, qua fruitur in Domino D. V-ra Ill-ma, quam precor Deus optimus perpetuo hoc in saeculo asservari ut prosit christianis. Cardinalis meus² satis laetari visus est, cum abs te amari sensit. Intellexi quae scripsit de R-mo Assafensi³ et nostro Torrensi⁴, quem verbis D. V-rae Ill-mae ac Cyrilli tou 'Ιεροσολιμιτου⁵ saluta-
tabo. Incumbit nunc Clementi⁶, ut audio. Bone Deus, quot mala passus est αυτου του Κλημεντος ωπερ επαθε Τριδεντου αυτου του Διονυσιου 'Αρεοπαγιτου⁷. *Confessionis* vestrae liber imprimitur Romae a Paulo Manutio forma folii maiore, et ante discessum meum ex Urbe (hoc est postrema Ianuarii hebdomada) impressi erant X quaterniones, hac aestate absolutam iri

¹ Jakub Laynez.

² Krzysztof Stobel, pierwszy rektor kolegium jezuickiego w Braniewie.

³ List nie znany.

⁴ Marek Antoni da Mula.

⁵ Tomasz Goldwell, bp St. Asaph.

⁶ Franciszek Torres (1504—1584), teolog. Zob. HE V s. 226—228.

⁷ Cyryl Jerozolimski (ok. 315—386), od r. 350—51 bp Jerozolimy, Ojciec Kościoła, autor szeregu pism, najpopularniejsze są jego *Katechezysz mistagogiczne*.

⁸ Chodzi o papieża Klemensa I (88—97), ale na ten temat zob. HE V s. 227 przyp. 14.

⁹ Pseudo-Dionizy Areopagita, mistyk, przez długi czas błędnie identyfikowany z Dionizym nawróconym przez św. Pawła na Areopagu w Atenach (Dz 17,34). Dzieła jego znane najpierw na Wschodzie na pocz. VI w. wywarły wielki wpływ na teologię średniowieczną. LThK III 402—403.

spero, et auguror additiones intempestive erunt nunc, sed cum alias typis excudetur Italiae, adiaci facillime poterunt, saltem εν τω τελει. Neapoli habetur impressio Lugdunensis anni [MD]LXIII tomis duobus distincta⁸, qua utuntur multi viri probi et catholici, Tuae D. Ill-mae amantissimi, quorum nomina recensebo. Sunt autem hi: D-nus Marcus Antonius Floccara iuris utriusque doctor, D-nus Nicolaus Anellus Pacca, D-nus Ioannes Baptista Cardanus et D-nus Hieronymus cordis medici, ut taceam R-mum Vicarium nostrum magistrum Marcum Ordinis Praedicatorum aliosque viros doctos et eruditos, qui non recedunt ab hac lectione. Cardinalis meus Neapolitanus⁹ plurimum commendat hunc librum et seipsum serviciis D. V-rae Ill-mae destinat. Scripsi alias de hoc iuvene, id est de eius studio et opera erga officia pastoralia, celebravit namque mense Februario a die 4 usque ad 14 synodum dioecesanam. Prima die habuit sermonem Italicum R-ndus [D-nus] Salmeronus¹⁰, postrema vero εγω ειχον τον λογον de dignitate, utilitate et necessitate synodorum. De Syrleto¹¹ nihil audio, id tamen scio virum hunc tui nominis studiosissimum esse. Caesar Ferindius¹² Bononiae moratur cum D-no Latino¹³ apud Ill-mum Cardinalem s. Angeli¹⁴. R-mus Mutinensis¹⁵ mense Decembri, et R-mus Laines mense Ianuario migrarunt ad coelestia regna, ο ter quaterque τους μακαριους ανδρας. Quod de Ioanne a Lasco scripsit¹⁶, satis mihi placuit. Mitto ad D. V-ram Ill-mam bullam confirmationis Concilii. Gratulor illi, quod habeat opus Concilii ex Pauli¹⁷ impressione, nam index illius libri meus labor fuit per XV dies. Cardinalis meus Amulius ex Urbe et Cardinalis Neapolitanus, Salmeronus, domus mea et multi alii se commendant plurimum D. V-rae Ill-mae, quam Deus diu servet incolumem. Bene vale catholicorum decus et corona.

Ex urbe Neapolitana, 4 Idus Martii [12 III MD]LXV.

D-nus Vincentius Osius, nepos Episcopi Reatini¹⁸ et nepos Cardinalis Granvellani¹⁹ se commendant D. V-rae Ill-mae; et hic est, qui mihi significavit Antverpiae in bibliothecis nullum esse magis venalem librum quam hunc D. V-rae Ill-mae. Deo sint gratiae. Et D-no Secretario suo me commendare non gravetur.

D. V-rae Ill-mae et R-mae servus

I. Franciscus Lombardus nepos
Domini magistri sententiarum.

⁸ Właściwie są to *Hosii opera* wydane w Lyonie 1564 w dwóch tomach, przy czym *Confessio* wypełnia cały tom pierwszy. Zob. A. Jobert: *Wydania i przekłady*, s. 41; *Estr* XVIII s. 288.

⁹ Alfons Karaffa.

¹⁰ Alfons Salmeron, jezuita.

¹¹ Wilhelm Sirloto, kardynał.

¹² Postać bliżej nie znana.

¹³ Latinus Latinus.

¹⁴ Ranuccio Farnese. Zob. nr 39 przyp. 8.

¹⁵ Egidio Foscarari.

¹⁶ Zob. list Lombarda do Hozjusza z 2 VI 1564, opubl. HE V s. 278—279. Zob. też — H. Cichowski: *O polemice kardynała Hozjusza z reformatorem Janem Łaskim*. Por. Halina Kowalska: *Działalność reformatorska Jana Łaskiego w Polsce 1556—1560*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1969 s. 153—155.

¹⁷ Paweł Manucjusz.

¹⁸ Zob. nr 79 przyp. 10.

¹⁹ Antoni Perrenot de Granvella, kardynałem został razem z Hozjuszem 26 II 1561, zm. 21 IX 1586.

92

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 12 marca 1565

Przesyła przez Jerzego Pancernika płótno i rodzyнки zakupione w Krakowie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 8. Na odwrocie zwykły adres, ślad pleczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Die Sabbato, quae erat 10 Martii, scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae¹. Nunc vero ego cum affine² mittimus Ill-mae atque R-mae P. V-rae 4 petias telae, una 4 fl. 6 gr., facit 16 fl. 24 gr.; praeterea unum lapidem passuum maiorum — 2 fl. 10 gr. Haec omnia accepit D-nus Georgius Panczernyk³. Quod superest etc.

Cracoviae, 12 Martii 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

Cibebi tam pulchri non reperiuntur; passulae maiores loco eorum fortassis erunt.

93

HOZJUSZ DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Piotrków, 13 marca 1565

Podkanclerzy Piotr Myszkowski na prośbę Hozjusza obiecuje wystarać się o pismo królewskie, chroniące kapitułę warmińską przed ewentualnym zarzutem uporu z powodu nieokazania przywilejów na dobra Tolkmicko, ale uczyni to dopiero po sejmie. Jeśli zajdzie potrzeba wcześniejszego przedłożenia tych przywilejów, Hozjusz wezwie do Piotrkowa kogoś z kapituły.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA, rkps C 1a, 501. Na odwrocie adres: *Venerabilibus D-nis Praeclatis, Canonice totiusque Capitulo ecclesiae nostrae cathedralis Warmiensis, fratribus in Christo nobis charissimis*, pieczęć, adnotacja: *Scribit se egisse cum Vicecancellario, ne contumaces reddantur de nondum exhibitis privilegiis, Petricovia, poniżej: 21 Martii 1565.*

Venerabiles Domini, fratres in Christo charissimi. Nequaquam defuimus causae, F[raternitates] Vestrae quam suis literis nobis commendarunt¹, nec sumus deinceps etiam defuturi. Actum est cum D-no Vicecancellario, ut caveret literis Regiis, ne contumaces esse putarentur eo, quod hactenus non protulerint aliarum ecclesiarum more sua privilegia. Et promisit is se literas daturum, quibus F. V-rae hoc metu liberari possint, sed expectare tamen exitum comitiorum. Quo vero consilio moram hanc interponant, ignoramus. Sed interea tamen bono animo esse iubet F. V-ras, et de benevolentia sua nihil non sibi polliceri. Nos vero, si opus esse cognoverimus, ut aliquis huc mittatur cum privilegiis, dabimus operam, ut statim F. V-rae certiores reddantur, a quibus postulamus, ut sedulo pro nobis Deum isthic precentur, quo fructum aliquem ex laboribus nostris Ecclesia Dei percipiat, utque eorum omnium felicem et optatum exitum videre queamus. Quod superest optamus F. V-ras diu bene valere, quarum nos orationibus commendamus.

Datum Petricoviae, 13 die Martii Anno Domini MDLXV.

^a-^a Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

¹ List nie znany.

² Sebastian Ziegler.

³ Postać bliżej nie znana; był to zapewne jakiś płatnerz krakowski.

⁴ Zob. nr 75.

94
WILHELM PRUSINOWSKI DO HOZJUSZA

Olomuniec, 13 marca 1565

Powiadamia, że kapituła olomuniecka wybrała go w dniu 9 marca na biskupa olomunieckiego. Poleca troszczyć Hozjusza siebie i swoją diecezję, przypomina opiekę, jakiej doznał od Hozjusza sześć lat temu w Rzymie i w latach następnych.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 55—58. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo in Christo Patri, D-no D-no Stanislaw Hozio miseratione divina S. R. E. tituli sancti Pangratii [et] Cardinali, Varmieni Episcopo, Domino et patrono meo observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita 22 Martii 1565 Petricoviae, responsum 25.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine et patrono mihi colendissime^a. Obsequia mea humillima et orationes V-rae Ill-mae D. reverenter offero. Veteri et insigni D. V-rae Ill-mae gratia et benevolentia erga me fretus, praetermittere non potui, cum ex voluntate Dei optimi maximi mirifico et fere antea inaudito omnia fratrum consensu die IX huius mensis sanctis Cyrillo et Methodio patronis et apostolis Moraviae gentis sacra in episcopum Olomucensem, licet me longe impari aliisque inferiorem iudicarem, electus essem¹, quin ea de re quam primum possem D. V-ram Ill-mam certiore redderem, meque ipsum una cum munere, quod iam sustinendum mihi est, Ecclesiae meae in mediis fluctibus haereticorum, prout D. V-ra Ill-ma probe novit, posita, denuo in peculiarem protectionem et tutelam D. V-rae Ill-mae traderem. Quam rogo ea in se benignitate suscipiat, qua me ante annos sex Romae et postea semper ac ubique locorum complexa est. Ego D. V-rae Ill-mae omnem perpetuo observantiam animique memoris et grati significationem praestabo, ac Dominum Deum nunquam non orabo D. V-ram Ill-mam in multis et diuturnos annos salvam et incolumem ut conservet, ac omnibus fortunis augeat. Commendo me iterum atque iterum patrocinio et defensionem eiusdem D. V-rae Ill-mae.

Olomutio, XIII die Martii 1565. E[iusdem] R-mae et Ill-mae D. V-rae servitor et sacellanus

Guilielmus Prusinowsky electus episcopus Olomucensis subscripsit.

^a Nad tym pozdrowieniem krzyżyk

95
PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 13 marca 1565

Przypomina swoją przesyłkę z dnia poprzedniego i poleca niejakiemu Cyprianowi, doręczycielowi listu.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 10. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Hesternam die scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae per D-num Georgium Panczermacher¹. Ego et affinis misimus 4 petia telae, denique 1 lapidem^a-de uvis^a passis maiori-

¹ Wilhelm Prusinowski, od 13 IV 1565 bp olomuniecki; pochodził z rodziny szlacheckiej z miejscowości Wiczków na Morawach; posłował od cesarza do króla polskiego, sprowadził jezuitów do Olomuńca, zm. 16 VI 1572 mając 38 lat. Zob. Augustini Olomucensis episcoporum Olomucensium series, s. 202.

^a Zob. nr 92.

bus. Spero iam accepisse. Nunc quoniam Venerabilis D-nus Cyprianus² hinc discedit, committere nolui, quin aliquid exararem humiliter petens, quo eundem eo amore prosequi velit, uti dignum est, eruditio enim summa in hoc homine, quem iterum commendo, denique et omnes, qui in conventu sunt³, commendo. Quod superest etc.

Cracoviae, 13 Martii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^{a-a} Na marginesie

96

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 14 marca 1565

Hozjusz przeprowadził rozmowy z biskupami polskimi i stwierdza, że niektórzy z nich domagają się twardej ręki, takiej jaką okazał swego czasu nuncjusz Alojzy Lippomano i papież Paweł IV, jednak jest zdania, że łagodne oddziaływania obecnego nuncjusza na króla jest bezpieczniejsze i bardziej skuteczne. Sam też nie wierzy presji na monarchę, który i bez tego obiecał poprzeć sprawę katolików. Jeśli nie dotrzyma słowa, papież może użyć środków ostrzejszych. Z uznaniem wyraża się o liście, jaki papież skierował do króla. Prosi, by listy papieskie adresowane do Andrzeja Kościeleckiego wojewody poznańskiego, skoro ten zmarł, przekazać jego bratankom, synom również zmarłego brata Janusza, wojewody sieradzkiego. Napomnienie papieskie dane biskupowi krakowskiemu Filipowi Padniewskiemu, by zaniechał gorszącego sporu z Janem Krzysztofem Tarnowskim, dotychczas nie odniosły skutku. Istnieje obawa, że Tarnowski pod wpływem tego sporu może przerzucić się do obozu innowierczego. Hozjusz nakłania nuncjusza, aby królowi oddał list papieski i zagroził odejściem od Italii, skoro król w dalszym ciągu toleruje praktyki innowiercze w swojej obecności.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 61—62v; pismo ręki Kuczborskiego, na marginesie tą samą ręką; Borromeo, poniżej inną ręką: XIII Martii 1565 Petricoviae.

REGEST: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 853 k. 128, w języku włoskim.

Egi cum quibusdam episcopis et Regni proceribus^a et eos ad maiore studium tuendum religionis diligenter sum hortatus^a. Video quosdam Lippomanum nunc requirere, quem tamen praesentem odisse videbantur¹. Sed qui Lippomanum, iidem et Paulum quartum requirere videntur², quo^b si non perinde durum, minus tamen facilem Pontificem^c esse cognoscunt^c. Quid autem expediat, Deus novit. Mihi quidem periculosum esse videtur hoc quorundam consilium ac metuo, quae nunc sunt tempora, ne paulatim principis animus eo quo nollemus impellatur. Itaque nolui author esse Nuntio, ut severius ageret ac minas aliquas denuntiaret eiusmodi, quae plus^d adferre detrimenti quam emolumentum possent, e^e-quamvis ille se paratum ostendisset ea facere, quae suasissent^e. Fortassis autem^f ea, qua utitur dexteritate, plus profecerit. Ego, quantum interesset Regiae M-tis, ut in his comitiis e^e-partim iniqua decla-

² Postać bliżej nie znana; być może ktoś ze środowiska Uniwersytetu Krakowskiego.

³ Zapewne którzyś z kolegów Uniwersytetu.

¹ Alojzy Lippomano, bp Werony, był w l. 1555—1557 nuncjuszem papieskim w Polsce, dał się poznać jako człowiek „twardej ręki”, ale w ówczesnej sytuacji niewiele zdziałał, tylko zraził do siebie wielu. O jego działalności w Polsce zob. H. Wojtyśka: Papiestwo — Polska, s. 65—104.

² Paweł IV (Gian Pietro Caraffa), papież 1559—1565, również uważany za rygorystę.

ratione decreti Parcoviensis abroganda³, partim honoribus et muneribus publicis, quae multa nunc vacant, non aliis quam catholicis viris mandandis^e aperte se catholicum esse Regem orbi declararet universo, quantum etiam inde laturus esset incommodi, si quam occasionem secus existimandi de se praeuisset, pluribus verbis ante dies aliquot non tam reprehendendo quam iustum illi dolorem impartiendo commemoravi; nec tamen alias magis minas illi denuntiare mihi^f visum est, quam quae sunt omnium gravissimae: illius offensionem, qui habet potestatem et animam et corpus in gehennam mittendi⁴, cuius etiam irae manifesta documenta protuli. Visus est commoveri tamen sermone meo. Promisit omnia liberaliter, sed exitum expectabimus. Qui si talis fuerit, ut ad rem promissa conferantur, non video quid vel Lippomanis vel Paulis quartis opus habituri simus. Si, quod absit, opinione nostra frustrati fuerimus, tum dispiciet^g S[anctitas] Illius quid faciendum, quae mandata Nuntio danda sint. Non deerit Illius Sanctitati^f proculdubio consilium neque prudentia, multominus egregia voluntas in providendo, ne quid hoc Regnum propter eversam religionem detrimenti capiat, ^eneque dubium est, quin omnia libenter sit facturus Nuntius, quaecumque S[anctitas] Illius iusserit^e. Videtur senatus nunc // magis esse concors quam proxime^h superioribus annis magisque convenit inter ordinem ecclesiasticum et saecularem, cum plures multo sint in senatu catholici. Quae res mihi bonam spem facit fore meliores ut habeamus progressus et exitus horum comitiorum; sed interea tamen in solo Deo spes est.

Quas literas ad M-tem Regiam dedit S. D. N., hae mihi sic satisfaciunt, ut quid scribi melius potuerit, non videam⁵. Illud imprimis valde lubens legi, quod scribit S[anctitas] Eiusⁱ tenere se literas Ser-mi Regis mei tanquam obsides voluntatis illius. Qua de re non dubito, quin pro sua prudentia cum Illius M-te plura sit Nuntius acturus ^eet illi quid S. D. N-ro suis literis promiserit, diligentius inculcaturus^e. Nec ego meum praetermittam officium, quando M-tem Illius alloquendi potestas dabitur. Quas vero dedit S[anctitas] Eiusⁱ ad optimum illum senatorem, qui paulo ante fratrem suum, itidem virum optimum sequutus, ad superos migravit, eas ut redderet eius ex fratre nepotibus — Palatini Syradiensis filiiis⁶ a Nuntio petivi. Non dubito, quin sint has literas magna cum alacritate reverentiaque^j suscepturi, diligenter etiam asservaturi, monumentum ut habeant S. D. N-ri in patrem patruumque suum paternae voluntatis et clementiae, simul etiam incitamentum ad eorum exempla sequenda. Porro quas ad Episcopum Cracoviensem scripsit⁷, his ille si non movebitur, non eum habere cor carneum existimabo, adeo nihil est praetermissum in illis, quod ad animum illius flectendum pertinere potuerit. Hactenus frustra laboratum est de reditu in gratiam cum^k Comite a Tarnow^k, qui paulo ante Bachanalia [6 III] discessit hinc, cum coniuge sua dies illos festos celebraturus. In horas reditus illius expectatur. Admo-

³ Hozjusz ma tu na myśli deklarację królewską z 2 XI 1564, którą wystawił delegacji innowierców wielkopolskich z Jakubem Ostrorogiem na czele, mocą której edykty parczewskie skierowane przeciwko wszystkim innowierczym ministrom obcej narodowości zacieśnił do samych tylke arian. Zob. HE V wg indeksu s. 683.

⁴ Mt 10,28.

⁵ List ten nie jest opublikowany (?).

⁶ Janusz Kościelecki ożeniony ok. 1541 r. z Gertrudą Danaborską miał z nią 3 synów i 3 córki. Zob. PSB XIV 408. Brat jego, Andrzej Kościelecki, umarł bezpotomnie.

⁷ Zapewne w sprawie gorszącego sporu tego biskupa z Janem Krzysztofem Tarnowskim.

nitus est a me Cracoviensis Episcopus de concordia, a qua se minime abhorre ostendit, verum alio statim sermonem deflexit. Duo vero ecclesiastici ordinis, praepositus uterque, ^e-familiaris etiam uterque Comit^e⁸, pluribus ea de re mecum egerunt ac metuere se nonnihil ostenderunt, // ne comes¹ pravis quorundam consiliis adductus propter odium in episcopum ab ecclesiae catholicae gremio divellatur. Sed cum is redierit, est enim valde mei studiosus, quibuscunque rationibus potero, persuadere illi conabor, ut se minus difficilem praestet ad concordiam ineundam. Quantum enim ex Archiepiscopo cognoscere licuit, quem utraque pars arbitrum delegerat⁹, per comitem stat potius quam per episcopum, quominus in gratiam redeant.

Cum quis status hic esset rerum diligentius inspexissem, admonui Nuntium, ut^f adiret ad M-tem Regiam, S. D. N-ri literas redderet, promissorum admoneret, simul diceret se iam sesquiannum hic esse, neque tamen videre quod quicquam profecerit^m: frequentari nihilominus conciones haereticas in multis locis, idque modo non inspectante M-te Regia, plures in dies afferri querimonias de vastatis templis, sacerdotibus ex illis eiectis sacris vasis per summum sacrilegium dereptis et in prophanos usus conversis; se neque spectatorem nec auditorem horum sacrilegiorum esse velle diutius. Quamobrem aut aliquod his malis remedium inveniret M-tas Eius in praesentibus comitiis, aut se petiturum, quandoquidem depositam huius Regni salutem esse videretur, ut sibi S. D. N. discedendi potestatem faceret, nec cum tanta S[anctitatis] Illius indignitate diutius eum frustra commorari in his terris vellet. Quid responsi tulerit, ex ipsius literis cognoscet Ill-ma D. V-ra; libenter enim promisit omnia. Deliberatum est mihi quoque petere, ut ante diem Dominicum [18 III] conveniendi M-tem Illius potestas mihi detur, subserviam orationi Nuntii et omnia faciam, quaecunque ad persuadendum apta esse iudicavero. Dilationibus laboratur, interea maior ad haereticos sit accessio, nec quod semel ab illis ereptum est restituitur. Quid sit futurum, dies manifestum faciet. Deus misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis.

- a Przerobiono z religjonsi causam diltigenter commendavi
- b Nadpisano nad skr. Quod
- c-c Nadpisano nad skr. videre queant
- d Skr. aliquid
- e-e Na marginesie
- f Nadpisano
- g Nadpisano nad skr. videbit
- h Nadpisano
- i Nadpisano nad skr. titulus
- j Na marginesie
- k-k Nadpisano nad skr. Castellano Crac
- l Skr. wyraz nieczytelny, ok. 8 liter
- m Skr. qui deteriora loco nunc esse res quam fuisset ante illius huc adventum

⁸ Jan Zaborowski, od 1550 r. kanonik, następnie prepozyt sandomierski, od 1574 r. kanonik krakowski, zm. 13 VI 1577 jako bp nominat chełmski. J. Wiśniewski: Katalog, s. 317.

⁹ Na sędzięgo rozjemczęgo w sporze Padniewskiego z Tarnowskim obie strony zaprosily prymasa, ale nie byly zadzwolone z jego arbitrazu i prosily o to Hozjusza Zob. nr 147.

97

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Piotrków, 15 marca 1565

Odpowiada na trzy listy Kromera: z 5, 9 i 11 marca, które otrzymał w odwrotnej kolejności. Czyni aluzje do Frycza Modrzewskiego i Andrzeja Zborowskiego. O kandydaturze Piotra Porębskiego i Macieja Drzewickiego na arcybiskupstwo lwowskie. Jest zaniepokojony swobodą innowierców i popularnością ich kazań na sejmie w Piotrkowie. Na sugestję Hozjusza Commendone w rozmowie z królem zagroził odejściem z nuncjatury, jeśli król nie weźmie katolików w obronę. Streszcza Kromerowi rozmowę z królem, jaką odbył 8 dni temu. Usiłował wówczas wskazać królowi środki, które doprowadzą do wyeliminowania innowierców, bez spowodowania buntów. Radził mianowicie, by na korzyść katolików działał podobnie jak swego czasu Mikołaj Radziwiłł Czarny wobec swoich współwyznawców innowierców, czyli tylko im nadzierał dostojęstwem i godnością. O dziesięćcinach Kromera z parafii Radłowo, o legacji kard. Morone, o legacji do Hiszpanii. O księżce Stankara.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/2 s. 487-490. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kromera: 17 Martii.

S. Quas tu tertias ad me dedisse te scribis 11 Martii, primae mihi redditae sunt tertio Idus [13 III], secundo loco datae mihi sunt postero die, quas 7 Idus [9 III], tertio loco quas primas dederas, 5 Martii¹, quibus quod scribis de Fricio², non temere dicturum ab illo fuit. Andream Sborovium³ ipse quoque literis meis confirmabo, cum plus otii nactus ero. Tanti prostare crucem Russicam⁴ satis mirari non possum. Procancelarius mihi dixit se laborare pro nostro Porembio⁵, cuius ego provectionem tantum abest ut impedire velim, nihil ut magis cupiam quam eam omnibus modis promovere. Meminit idem secundo loco Drevitii⁶, sed ita magis, ut studere se Porembio non obscure ferret, cuius ego iudicium probavi, de quo vero tu scribis, verbum nullum.

Minus apud vos frequentari contiones haereticas et esse calvinianos mandato Regio loco motos gaudeo. Verum apud nos locum suum tenent nihilominus, et magis eorum quam catholicorum contiones frequentantur. Qua de re nudius tertius admonitus a me cum Rege graviter egit Nuntius, simul et de templis direptis, de pastoribus eiectis, de vasis aureis et argenteis per summum sacrilegium in prophanos usus conversis. Nolle se diutius horum sacrilegiorum spectatorem esse dixit. Nisi videret in his comitiis aliquod adhibitum esse remedium, tanquam rebus desperatis discessurum se minatus est. Perculit ea res Regem. Quid // sit futurum, dies indicabit.

Mihi quoque deliberatum est ante diem Domini, um ad Regem adire, quae coepta sunt a * Nuntio persequi. Deus det gratiam suam. Pluribus cum illo nudius octavus egi. Multis promissis oneratus sum, quae utinam apparere videamus aliquando. Videtur sermone meo non offensus, quamvis libero. Cupivit sibi vias et rationes ostendi, quibus citra tumultum aliquem religio restaurari posset. Ego vero nactus occasionem indicavi quomodo perfecit Palatinus Vilmensis⁷, ut in Lituania Christus negaretur, et ad circumcisionem veniretur; audivisse me ex quodam aulico

¹ List nie znany.

² Andrzej Frycz Modrzewski.

³ Syn Marcina, kasztelana krakowskiego.

⁴ Chodzi o arcybiskupstwo lwowskie wakujące po śmierci abpa Pawła Tarły (zm. 2 II 1565). Z. Szostkiewicz: Katalog, s. 179.

⁵ Piotr Porębski, kanonik krakowski.

⁶ Maciej Drzewicki, prepozyt włocławski, kanonik krakowski.

⁷ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

ante annos plus minus decem, quod cum nihil non posset apud M-tem Regiam Palatinus Vilmensis, nescio quid per illum impetrare voluerit, hoc autem responsum tulerit: oporteret Christum agnoscere prius, deinde facile, quod vellet, obtenturus esset. Sic ille nemini dignitates et officia mandari procuravit, nisi qui Christum, ut ipse loquebatur, agnovisset. Sic eo tandem esse perventum, ut ^b multo maxima pars Christum negaret, nam quod ipse vocabat „agnoscere”, nihil erat aliud quam „negare” Christum, sicut nunc res ipsa loquitur. Quamobrem si vellet M-tas eius restitutam religionem, quam curam adhibuit Palatinus Vilmensis in quam plurimis adducendis, ut Christum negarent, eam adhiberet, ut ad Christum vere confitendum eos adduceret. Quem non alii vere confitentur, ^c quam qui credunt indubitate // quae docet Ecclesia, nec suo plus quam illius iudicio tribuunt, nec ab ea se, quae Christi sponsa, quae corpus eius est, segregant. His igitur honores mandaret ac munera quaecunque vacare contingeret, ac palam omnibus faceret, quod ab his qui Christum negant, hoc est ab haeticis, abhorreat. Id si curasset M-tas eius, futurum ut intra paucos annos priscam fidem amplecterentur omnes. Promisit omnia liberaliter.

De Radlovicensibus ⁸ decimis tuis egi cum Archidiacono Cracoviensi ⁹, deinceps etiam acturus. De legatione scriptum est ad Nuntium quoque, quin et ad me, sed ego Morono lubens cessero. Quae sint ista salsamenta, non intelligo. Sic quoque satis oneris et molestiarum habeo. Si te Procancellarius vel aulicari vel peregrinari voluerit, absit ut impedire velim unquam. De Transilvano ¹⁰ vanum esse rumore existimo. Dixit mihi Rex nudiusoctavus, cum vellem discedere, scire se quod nihil ad gratiam loqui solerem, sed nihilominus in suis quibusdam difficultatibus consilio se meo uti velle, de rebus etiam Hispanicis acturum alio tempore. Libellum Stancari ¹¹ non vidi. Si ante quatuor annos editus est, pridem vidi. Si potes hominem sanare, sana, vel ut huc se conferat, persuade. Si necesse fuerit, impetrabitur illi salvus conductus. Tabulas decem tantum ad me missas esse miror. Bene vale.

Petricoviae, Idibus Martiis [15 III] 1565. Tui frater amantissimus
Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

- ^a Skr. billo
^b Skr. omnis
^c Skr. Quam non alii vere confitentur

98

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 15 marca 1565

Powiadamia, że papież na konsystorzu w dniu 13 marca mianował 23 nowych kardynałów, wśród nich również aktualnego nuncjusza w Polsce Jana Franciszka Commendone.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1610 s. 289—292. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no, Stanislas Hosio, S. R. E. Cardinali presbytero, Episcopo Warmiensi, D-no cotendissimo, Wuarmitae [s], ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae XI Mail 1565 Mariemburgi.

⁸ Radłowo, parafia w diecezji krakowskiej koło Tarnowa, patronatu królewskiego, którą król zwykle powierzał swoim sekretarzom tytułem uposażenia. W 1545 r. otrzymał ją po Samuelu Maciejowskim Hozjusz, uwolnił ją w 1549 r., gdy został bpem chełmińskim, a otrzymał Marcin Kromer.

⁹ Andrzej Krajewski.

¹⁰ Jan Zygmunt, książę siedmiogrodzki.

¹¹ Franciszek Stankar (ur. 1501 w Mantui, zm. 1574 w Stobnicy), profesor języka hebrajskiego w Akademii Krakowskiej, autor m.in. dzieła: *Canones reformationis ecclesiarum polonicarum* (1552). Zob. K. Lepszy i inni: *Słownik*, s. 410—411.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Cum R-mus D-nus Comendonus consessu Pontificis Maximi totiusque Collegii Cardinalium, S. R. E. Cardinalis renuntiatus esset, cumque Ill-mae D. V-rae mirificam benevolentiam erga eum^a et eius opera legatum in Poloniam missum cognoscerem, non dubitans quantum gaudium hoc nuntium Ill-mae D. V-rae allaturum esset, non potui non facere, quin Ill-mae D. V-rae hanc rem (etiamsi multos, qui haec perferrent non deesse scirem) significarem. Sciat itaque ad XIII diem mensis Martii, cum frequens senatus Cardinalium adesset, XXIII Cardinales in Collegium Senatus adscitos esse, inter quos Ill-mum D-num Comendonum, praeter ullam opinionem maxima cum nostra laetitia, propterea quod rem eam gratissimam Ill-mae D. V-rae scivimus futuram, accepimus. Quare cum pileus dignitatis nomine ei defereretur, pro mea erga Ill-mam D. V-ram observantia ac studio intermittendum non putavi, quin hanc rem ex me, si non prius quam ex caeteris, at saltem simul acciperet. Mitto autem quoque Ill-mae D. V-rae nomina, omnium qui sunt creati, perscripta Cardinalium¹, quoniam hanc rem non iniucundam Ill-mae D. V-rae futuram confido. Plura vero literis hoc tempore committenda tum propter nuntii celeritatem, tum propter molestiam fortasse itineris non putavi. Interim tantum Deum optimum maximum precor, ut D. V-ram Ill-mam ad Ecclesiae suae et patriae salutem incolumem servare velit. Optime valeat meque solito amore complectatur.

Datae Romae, ad XV diem mensis Martii Anno MDLXV. D. V-rae Ill-mae et R-mae servus humillimus

Erasmus Dzialinius.

^a Zbyteczny wyraz *cognoscerem*

99

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Kraków, 15 marca 1565

Uważa za fałszywe pogłoski o śmierci biskupa poznańskiego i o nominacji Dembińskiego na biskupstwo lwowskie. Innowiercy w Krakowie mają dwa zbory: jeden w domu Bonerów, drugi Tęczyńskich. Wiele wysoko postawionych osobistości uczęszcza na ich nabożeństwa. Wikariusz generalny biskupa krakowskiego chce uzyskać dla Wojciecha Ninińskiego kanonikę krakowską, o którą procesował się Walenty Kuczborski.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 75—78. Na odwrocie zwykły adres, ślad pleceń, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Crassinius¹ nullas mihi istinc literas attulit. Non vacuus tamen hinc a me dimittitur, licet non sit magnopere quod scribam. Sparsus hic fuit rumor nuper Posnaniensem episcopum² esse mortuum, Dembinium³ autem designatum esse Leopoldo-

¹ Wykaz ten nie zachował się, ale nazwiska nominatów znane są dobrze z wielu innych źródeł i drogą listowną zostały szybko zakomunikowane całemu Kościołowi. Promocja odbyła się nie 13, jak tu pisze Działyński, ale 12 III. Zob. G. Gulik-C. Eubel: Hierarchia catholica, III s. 40—42.

² Franciszek Krasiński, późniejszy podkanclerzy i bp krakowski, posłował wówczas do Wiednia.

³ Adam Konarski, bp poznański, zmarł 2 XII 1574.

⁴ Erazm Dembiński (zm. po 1612 r.), syn kanclerza, który miał liczną rodzinę (z trzech kolejno żon 16 dzieci, w tym 9 synów). Ojciec przeznaczył Erazma do stanu duchownego; w latach 1553—54 utrzymywał go na dworze Hozjusza w Lidzbarku, jednakże Erazm wyższych święceń nie przyjął. Zob. A. Tomczak: Walenty Dembiński, s. 158—160 oraz tablica genealogiczna po s. 162. Por. L. Łętowski: Katalog, II [cz. 2] s. 168.

liensem. Uterque falsus opinor. Est quidem vir bonus Dembinus, sed nihil ad nostros opinor. Hic haeretica conciliabula, alterum quidem manet in domo Boneriana⁴, quam ex conducto obtinet Philipovius⁵, alterum loco motum incertam adhuc habet sedem. Coactum est nuper in domo Tenciniorum⁶ ipsis, ut credo, insciis. Neque enim ipsi perversi sunt. Admoniti prohibebunt fortasse. Mirum est in urbe regia licere cuivis praetextu nobilitatis res novare, cum Regi in pagis nobilium nihil prorsus liceat. Expergiscatur aliquando. Atque ut scias Iustus affinis tuus⁷ et suppraefectus urbis⁸ haec movent et agunt potissimum. Quorum hic magna satellitum caterva stipatus ex arce per totam urbem pompaticè ad conciones descendit et consulibus nonnullis, velut Valeriano⁹, Eichlero¹⁰, Czeczotcae¹¹ etc. animos addit. Quod si // praefectus fit etiam palatinus¹², quemadmodum fertur, plus ii multique alii audebunt.

Vicarius episcopi¹³ in Nininium vult transferre canonicatum, de quo cum Valentino nostro litigavit¹⁴. Bonus est vir et eruditus, ut nosti. Coepit nunc concionari non infeliciter, ut audio, nec deest officio suo in paroecia curanda. Affirmat vicarius habere se rem iudicatam. Nisi cesserit ultro Valentinus, fortassis repetentur ab eo litis expensae. Vale Cracoviae, 15 Martii 1565. Tibi addictissimus

Martinus Cromerus.

100

LATINUS LATINUS DO HOZJUSZA

Rzym, 15 marca 1565

Usprawiedliwia swoje dłuższe milczenie: wynikało ono z przeżyć spowodowanych utratą dwóch kolejnych protektorów. Ostatnio został przyjęty na dwór kardynała Ranuccio Farnese i pragnie wznowić korespondencję z Hozjuszem. Powiadamia o nominacji 23 kardynałów.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Viterbo, Archivio Capitolare, rkps. 8.

DRUK.: Latini Latini Viterbiensis epistolae, conjecturae et observationes, sacra prophanaque eruditione ornatae. Ex Bibliotheca Cathedralis Ecclesiae Viterbiensis a Dominico Magro Melitensi eiusdem Ecclesiae canonico theologo studio ac decennial labore selectae. T. II. Viterbii 1667 s. 118.

⁴ Bonerowie, patrycjuszowski i przeważnie innowierczy ród mieszczan krakowskich.

⁵ Hieronim Filipowski (zm. przed r. 1574), poseł sejmowy i działacz reformacyjny składający się ku arianizmowi. PSB VI 457—460 (Stanisław Szczotka).

⁶ Tęczyńscy, ród magnacki, częściowo tylko różnowierczy. Posiadali w Krakowie kamienicę.

⁷ Jodok (Jost) Ludwik Decjusz — junior (ok. 1520—1567), dworzanin królewski, żupnik olkuski i częciński, innowierca. PSB V 45—46 (Władysław Pocięcha). Jego siostra Agnieszka była żoną Ulryka Hozjusza, przyrodniego brata kardynała. Zob. HE V s. 432—433, 464—465. Jej list do Hozjusza z 22 V 1565 publikujemy dalej, zob. nr 178.

⁸ Zygmunt Falczewski, vicecapitaneus Cracoviensis. Zob. MRPS V-2 nr 9522, zapis z 28 III 1565.

⁹ Walerian Pynrusz.

¹⁰ Erazm Aichler (zm. 1576), patrycjusz krakowski, od 1554 rajca miejski. PSB I 33 (Krystyna Pieradzka).

¹¹ Erazm Czeczotka Tłokiński, wpływowi rajca miejski. Por. H. Barycz: Historia UJ, s. 316, 319. Wymieniony w MRPS V-2 nr 9522.

¹² Stanisław Myszkowski.

¹³ Stanisław Słomowski, bp sufragan krakowski.

¹⁴ Wojciech Niniński, sekretarz królewski, od r. 1566 kanonik krakowski. L. Łętowski: Katalog, III s. 370—371. Kuczborski rywalizował z nim o kanonię krakowską. Por. HE V s. 337.

Si diuturnum silentium meum¹ iamdudum accusare coepisti, quod me eo argumento ductus veteris meae erga te observantiae, quam tibi summam a me deberi fateor, pene oblitum iudices, erit aequitatis tuae, vir sanctissime, nihil prius in eo iudicio de me statuere, quam varios rerum mearum casus duorumque patronum meorum, quorum benignitate sustentabar, pro tua humanitate consideras. Eris enim in me condemnando lentior, cum tibi, homini prudentissimo, in mentem venerit, quales patronos amiserim quantumque mihi ex eorum interitu incommo- dum necessario sit allatum. Sed quando Dei beneficio inventus est Rainu- tius Farnesius Cardinalis amplissimus, qui me ultro invitatum in clien- telam suam et familiam honorifice excepit, veteres omnes rerum mea- rum casus querelasque oblitus ad intermissum a me iampridem scribendi officium libentissime redeo, tibi primum (cuius ego virtuti et incre- dibili erga me benevolentiae plurimum debeo) in tanta bonorum virorum laetitiam scribendum statui. Habes Sirletum, Commendunum, Paleottum, et Boncompagnum² collegas tibi semper additos, et alios undeviginti viros egregios, quorum tibi et virtus et eruditio partim in Urbe, partim Tri- denti cognita est et perspecta. Sed in Sirleto et Commenduno ut mini- mum abs te desiderari potest, ita opinor iampridem (quae tua est pro- bitas cum summa humanitate atque iudicio coniuncta) amor tuus haesit, ut paucissimi reperiri plane possint, de quorum tu honoris accessione magis ex animo gaudendum tibi esse statuas. Gratulor ergo tibi tales collegas contigisse, optoque ut huius meae gratulationis fructus amplis- simos et Ecclesia universa, et privatim boni omnes ac studiosi viri pro- pediem ferant. Ego vero qua fide et religione debeo, colam te semper eximiasque virtutes tuas ita suspiciam, ut merito omnes intelligant me tibi neminem morum suavitate vitaeque sanctitate praeferre. Vale, et me, quod iam diu pro tua benignitate facis, christiane dilige.

Roma, Idibus Martiis [15 III] 1565.

101

JAN LEOMAN DO HOZJUSZA

Lidzbark, 15 marca 1565

Otrzymał od Hozjusza polecenie, by przesłać mu do Piotrkowa dwa lub przy- najmniej jeden tysiąc grzywien, Komunikuje ostatnie większe wydatki i stwierdza, że aktualnie jako ekonom biskupa nie dysponuje taką kwotą. Pyta o zdanie Hozjusza, czy pozwoli na przejazd przez Warmię margrabiemu badeńskiemu, który w drodze powrotnej z Inflant zatrzyma się w Kętrzynie i prawdopodobnie będzie prosił o *salvus conductus*. Ma kłopoty z zaopatrzeniem jezuitów braniewskich w oliwę.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 59—62. Na odwrocie adres: R-mo et Ill- mo D-no meo, D-no Cardinali Varmienst, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 22 Martii 1565 Petricoviae, ręką Kuczborskiego: responsum 27.*

Reverendissime ac Illustrissime Domine, Domine clementissime. Hu- millimam obsequiorum meorum in gratiam R-mae et Ill-mae D. V-rae

¹ Latinus Latinus (ok. 1513—1593), pochodził z Viterbo (środkowa Italia), był kanonikiem tej diecezji, w ciągu swego długiego życia aż 40 lat spędził w Kurii Rzymskiej służąc kolejno 4 kardynałom; humanista, zajmował się też patrystyką i prawem kanonicznym (dekretem Gracjana). Życiorys jego i reprodukcja portretu w dziele: *Latini Latini Viterbiensis epistolae, coniecturae et observationes sacra profanaque eruditione ornatae*. [Ed.] Dominicus Magrus Mellensis. T. II, Viterbii MDCLXVII s. 1—8.

² Wilhelm Sirleto, Jan Franciszek Commendone, Gabriel Paleotto, Hugo Buon- compagni (późniejszy papież Grzegorz XIII 1572—1585) zostali kardynałami 12 III 1565.

commendationem. Admonuit me¹ heri dominus Ioannes, frater Ill-mae et R-mae D. V-rae², illius nomine, quod si res ita postulaverit et eidem diutius Pietercoviae [s] commorandum foret, quo ex redivitibus R-mae et Ill-mae D. V-rae si non 2 000, saltem 1 000 marcarum hinc ad eandem expedire possem. Quam admonitionem ego ita accepi ut omnia facturus sum, quae a fideli et addictissimo servitore fieri debent et possunt. Qua ratione autem ego tantam summam possim colligere non video, cum hactenus necdum 1 000 marcas ex accisa depromptas reponere potuerim³. Nam post discessum R-mae et Ill-mae D. V-rae solvi Cristophero ab Enden Bremensi⁴ 100 coronatos, vicariis Gutstatensibus⁵ corpus illorum, et 300 marcas dedi burgrabio Vartenburgensi⁶ comparandis bobus in felicem reditum R-mae et Ill-mae D. V-rae. Ita ut facta obiter suppuratione rationis meae iam in hoc cameratu Heilsbergensi per me sint ultra 7600 m[arcarum] expositae, in reliquis vero plus quam 1300. Unde facile R-ma et Ill-ma D. V-ra, quae proventus Episcopatus sui perspectos habet, quantum de illis apud me supersit, conicere potest, quorum tamen pars pro futura aestate et autumno persolvetur ac ex specialibus perceptis hactenus parum vel nihil provenit. Atque ex illis reliqua necessaria per annum integrum comparari et expendi debent. De marchione Badensi⁷, quem ex Suecia per Livoniam venientem in dies Dux vicinus⁸ expectat et iam illi hospicium in Rastenburch⁹, ubi eum excepturus dicitur, praeparari curavit, scripsi marisalco Ill-mae et R-mae D. V-rae¹⁰. Petet is fortassis transitum per illius ditionem. Quare // humillime rogo, quid ea in re faciendum sit, mihi voluntatem suam perscribere velit. Oleum pro patribus Societatis Ihesu¹¹ curabit ex Gedano, si modo haberi poterit Dominus Custos¹², cum qui eo hinc hoc tempore proficiscatur habere possum nullum. Caremus et nos hic eo oleo, nolo tamen quicquam ex eo vasculo, quod ex Cracovia huc pervenit, contra voluntatem Ill-mae et R-mae D. V-rae depromere. Quam ut Deus omnipotens incolumem conservet et huc reducat ex animo precor.

Datae Heilsbergae, XV Martii MDLXV. Eusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae humillimus et addictissimus servitor

Ioannes Leomann C[anonikus] V[armiensis].

¹ Jan Leoman, kanonik warmiński.

² Jan Hozjusz, starszy brat kardynała.

³ Akcyza (cyża) czyli czopowe to podatek od piwa, wina, miodu. Por. Aleksander Zajda: Nazwy staropolskich powinności feudalnych danin i opłat (do 1600 roku). Warszawa-Kraków 1979. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*, zeszyt 60 s. 94; a także Z. Gloger: Encyklopedia staropolska; I s. 29, 293—294.

⁴ Krzysztof a Finibus. zob. nr 173, 237.

⁵ Wikariusze parafii kolegiackiej z Dobrego Miasta, akta wizytycji z 24—28 VIII 1565 (ADWO, rkps B 3 k. 112—121) odnotowały ich nazwiska: Wawrzyniec Kamp i Wojciech Franck.

⁶ Bartłomiej Guski, burgrabia miasta Barczewa na Warmii. Por. MHW III s. 256.

⁷ Prawdopodobnie Karol II (zm. 1577), luteranin, margrabia Baden-Durlach. Por. LThK I (1930) 908—911.

⁸ Albrecht, książę pruski.

⁹ Kętrzyn.

¹⁰ Michał Preuck (zm. ok. 1598), od 1556 marszałek dworu Hozjusza, od 1565 starosta braniewski, od 1589 wójt krajowy. APB II 519.

¹¹ Jezuita z kolegium braniewskiego.

¹² Eustachy Knobelsdorf.

Lidzbark, 15 marca 1565

Przedkłada do rozpatrzenia problem duszpasterski, jaki z wielkim niepokojem przedstawili mu trzej proboszczowie warmińscy. Mianowicie podczas przeprowadzanej obecnie wizytacji diecezji warmińskiej wizytatorzy nakazują stosować się do przepisów Soboru Trydenckiego, który zabrania dopuszczania przy chrzcie więcej niż dwóch rodziców chrzestnych. Dotychczas dopuszczano ich więcej i obecna soborowa innowacja wyrażała katolikom mocny zarzut stosowany w polemice z protestantami pruskimi, że to oni zmienili chrzest i całą religię, czyli są nowatorami. Niektórzy proboszczowie nie respektują przepisu trydenckiego i dopuszczają trzech rodziców chrzestnych, rzekomo dlatego że chrzci się w imię Trójcy Świętej; ci trzej proboszczowie narazili się ludziom i innym księżom.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 7-8. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanislaw Hozio S. R. E. tituli sancti Pancratii Cardinali presbytero ac Episcopo Vuarimensi, D-no suo observandissimo, Petricoviae, siad pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responso non eget.*

Pax Christi. Uno eodemque tempore tres, Ill-me ac R-me D-ne, consilii causa suo de more me¹ adiere parochi. Quod magnis querelis apud me deposuere, id universum mihi perscribendum esse putavi, ut maturo consilio Cels. V-ra sathanae machinationibus obviam ire possit. Duo sunt, quae attulere: alterum, quo populum conturbari; alterum, quo se infestari conquerebantur. Res autem universa in ea mutatione consistit, quae iuxta sacrosancti Tridentini Concilii praescriptionem in eligendis patris² iis in locis facta est, in quibus fuere d-ni visitatores³. Aiebant suos parochianos vehementer conturbari hac mutatione et de ea passim turbatis conscientis loqui, ac cum nulla fere re tam a nova religione abhorruerint quam ea, quod apud vicinos diversae fidei ac religionis homines toties baptizandi modum mutari vidissent, nunc eos plurimum labefactari nec sibi vicinis suis videri dissimiles, quod in eodem novitatis vitio versari viderentur. Hic dum paulisper d-ni parochi me audiissent, asseverabant rudes et agrestes homines omnia non capere, multo minus sibi persuadere posse // ea vera esse ac recta; ac eos iam nunc, dum apud vicinos papistica, hypocritica falsaque religio obicitur, afflicta conscientia obmutescere, cum alioquin respondere soleant se verae ac priscae religionis esse homines ipsos vero novos esse christianos, quod etiam baptismum ipsum, quo christiani fiunt, novum haberent ac saepe mu-

¹ Teodor Lindanus (zm. 13 IX 1580), pochodził z Nymwegen (Holandia), studiował na uniwersytecie w Louvain i w Collegium Germanicum, gdzie uzyskał doktorat. Potem przyjechał do Chełmna i tutaj 13 IV 1560 przyjął święcenia kapiańskie. Przez kilka lat pracował w diecezji warmińskiej zatrudniony przez Eustachego Knobelsdorfa, administratora biskupstwa pod nieobecność Hozjusza. Zalecony przez Knobelsdorfa kapitule wrocławskiej (na posiedzeniu 1 IX 1564), przeniół się tam i 26 IX 1565 otrzymał kanonię wrocławską, 27 VII 1570 został wybrany archidiaconem, 1574 bp Marcin Gerstmann mianował go wikariuszem generalnym. G. Zimmerman: *Das Breslauer Domkapitel*, s. 366-369. Lindanus jest autorem kilku dzieł teologicznych, co do których ortodoksyjności Hozjusz miał pewne zastrzeżenia.

² Sobór Trydencki sess. 24 cap. 2 zabronił dopuszczania przy chrzcie dzieci więcej niż 2 rodziców chrzestnych. Ten przepis został w diecezji warmińskiej przyjęty do uchwał synodu diecezjalnego w sierpniu 1565 r. Wcześniej jednak istniał zwyczaj dopuszczania większej ilości rodziców chrzestnych i dlatego przepis ten spotkał się z niezrozumiałym obecnie dla nas sprzeciwem. Podczas wizytacji diecezji warmińskiej w 1565 r. obaj wizytatorzy, tj. Samson Worein i Walenty Kuczborski mieli sporo kłopotu, by nakłonić duchowieństwo i wiernych warmińskich do respektowania postanowień trydenckich w tym względzie. Zob. F. Hipler [ed.]: *Constitutiones synodales*, s. 44, cały rozdział XII „De baptismo”.

³ Samson Worein i Walenty Kuczborski.

tatum; atque hac unica responsione ipsos suam non tantum pacasse conscientiam, sed etiam veluti devictis adversariis serio triumphasse. Continuo ex parochis istis unus ducatus vicinior addebat Bartenstenenses⁴ gloriose iactitare, ne principem quidem suum Bartensteni ullo modo potuisse, quod citra omne negotium parochuli quidam in Episcopatu possent; effecisse se, ne novum baptismum recipere cogerentur; in Episcopatu etiam unius parochuli mandato novum recipi. Istud est, quo populum turbari parochi affirmabant.

Quo se maxime infestari conquerebantur, hoc est, quod soli ipsi tres sint, qui causam defendant, nec populum modo, sed et parochos alios pene omnes sibi habeant adversos. Affirmari passim ab omnibus eos, qui baptizantur, baptizari in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, convenire igitur, ut // propter Trinitatis misterium tres adhibeantur susceptores. Atque hoc modo ab aliis destrui, quod ab ipsis aedificaretur. Quod omnium aegerrime ferunt, istud est, quod ipsi tanquam huius mutationis authores passim traducantur, ac eam ob rem omnium in ore versentur, et a vulgo acerbioribus verbis tacite lacerentur. Huius mali causam hanc dicebant, quod authentico ac communi processu ea res simul omnibus parochis proposita non fuerit publicanda. Egi, Ill-me D-ne, quibus potui modis cum parochis, effecique Deo bene iuvante, ut pacatis sedatisque ac bene compositis animis domum redierint. Paucula haec Cels. V-ra a me habeat, ut sciat, quid hic fiat, ac pro sua sapientia id quod consultum noverit, mature faciat. Salva sit D. V-ra Ill-ma ac valeat, et servulum suum in Christo sibi commendatum habeat.

Heilsbergae, 15 Martii Anno 1565. Ill-mae ac R-mae D. V-rae servus
Theodorus Lindanus.

Ubi iamiam literas essem obsignaturus, sollicitus admodum ad me venit parochus Heilsbergensis⁵ rogitans, cum D-nus Oeconomus⁶ sibi literas dimissoriales dandi facultatem concessam esse rogaret, quid de suo subdiacono ad superiores ordines promovendo futurum esset. Cuperet ad ordines // eum Lubaviam mittere, si Cels. V-ra id concederet, carebit alioquin capellano Germano.

103

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 16 marca 1565

Z powodu wylewu wód tymczasem nie może odesłać do kardynała do Piotrkowa chłopca Stanisława Hozjusza z Bezdán razem z Katarzyną Mirkową. Oczekują nominacji katolika na starostę generalnego wielkopolskiego. Wspólnie z żoną poleca sprawę Walentego Reszki.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 25 k. 37. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 24 Martii 1565 Petricoviae.*

Reverendissime et Illustrissime Domine, etc. Valde sollicitus sum de Stanislao, quomodo sit Petrico[viam] mittendus, nam altissimae aquae undique nos circumdederunt cum ingenti rei publicae iactura, ac Catha-

⁴ Bartoszyce (niem. Bartenstein).

⁵ Izaak Homer, proboszcz lidzbarski (1560—1577). Zob. PDE 1875 Jg. 7 s. 115. Por. ADWO, rkps B 3 k. 143v (protokół wizytacji kanonicznej z 24—26 I 1565; podana jest krótka charakterystyka tego księdza: Misnensis natione, patria Friburgensis; lat 37, inwestyturę posiada od Hozjusza z 26 VII 1560, kazania głosi w oparciu o dzieła św. Augustyna i św. Jana Chryzostoma).

⁶ Jan Leoman.

rina Myrkowa, affinis nostra, per quam Stanislaum mittere decreveramus¹, anxia est de profectione sua isthuc propter naufragium. Expectabimus tamen ad eam rem omnem commoditatem. Utinam etiam a contagione securi simus, quae inundationis comes esse solet. Capit[aneum] generalem in dies expectamus catholicissimum et magno praeditum iudicio. Nunc valde ab Ill-ma D. V-ra una cum amantissima nostra matre peto, ut doctoris nostri Valentini Ressa² causam digne//tur isthic adiuvare et tueri viriliter; quae causa qualis et quam sit iusta, doctor Gasparus Goski³ Ill-mae D. V-rae coram explicabit. Nos vero omnes et singuli omnibus officiis nostris et orationibus ad Deum hanc gratiam Ill-mae D. V-rae referre conabimur, domino et patrono nostro clementissimo, cui vitam longam et florentem a Deo in dies opto.

Posnaniae, XVI Martii 1565. Eiusdem Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

doctor Stephanus Micanus.

104

MIKOŁAJ DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 17 marca 1565

Dziękuję za listy polecające go kardynałom rzymskim. Staraniem kard. da Mula Pawel Manucjusz drukuje dzieło Hozjusza *Confessio fidei* i prosi też o bardziej poprawny egzemplarz jako podstawę do druku. Skoro tylko Działyński zdobędzie *Confessio fidei*, doręczy je wskazanym przez Hozjusza kardynałom. Papież mianował na konsystorzu 23 nowych kardynałów, m.in. Commendonego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 63—66. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanislae Osto, S. R. E. Cardinali presbytero, Episcopo Varmieni, D-no colendissimo, Hellsbergae, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita XI Mail 1565 Martenburgh.

Salutem plurimam ac mei officiorumque meorum Ill-mae ac R-mae P. V-rae commendationem etc. Ante octo vel decim dies accepi literas a R-ma P. V-ra mense Decembri datas, cum quibus quoque erant literae commendatitiae ad Cardinalem Farnesium¹, Mantuanum² ac Tridentinum³, quas quod R-ma P. V-ra miserit maximas illi gratias ago atque habeo. *Confessio* ipsius opera Cardinalis Amulii per Paulum Manutium hic Romae imprimitur. Quoniam vero exemplar, quo Manutius in hoc negotio utitur, ut intellexi, incorrectum est, res ideo tardius agitur, itaque si aliud exemplar habere potuero, quod sit correctum magis ac emendatius quam primum illud Manutio dabo. Cardinalibus reliquis ab R-ma P. V-ra assignatis ipsius *Confessionem* dabo, quam primum habere potuero. Aliud nihil habeo quod R-mae P. V-rae scribam, quod illi ab aliis significatum existimo. Pontifex viginti tres Cardinales praeterito consistorio creavit,

¹ Stanisław Hozjusz syn Jana.

² Walenty Reszka, doktor medycyny i filozofii, burmistrz miasta Poznania z 1573 r. był szwagrem Mikana; miał za żonę Apolonię, zaś jej siostrę Annę poślubił Mikana (córkę Jana Reszki). Wspomnianego Walentego Reszkę nie należy mieszać z jego bardziej sławnym ojcem, również Walentym (zm. 1557 r. w wieku 96 lat), który przybył do Poznania ze Starogardu, ożenił się z Reszkówną i przyjął jej nazwisko. Zob. Marian J. Mika: Burmistrzowie poznańscy wieku XVI. *Kronika miasta Poznania* 1947 R. XX nr 1.

³ Kacper Goski (zm. 1576), docent Uniwersytetu Krakowskiego, doktor medycyny, burmistrz miasta Poznania, głośny astrolog. PSB VIII 349—350 (Henryk Barycz). Por. R. Bugaj: *Nauki tajemne*, s. 97 i wg indeksu.

¹ Aleksander Farnese. Zob. nr 87 przyp. 1.

² Fryderyk Gonzaga, już wtedy nie żył. Zob. nr 76 przyp. 2.

³ Krzysztof Madruzzo. Zob. HE V s. 88—89.

inter quos etiam est R-mus Commendonus. Cum his me Ill-mae ac R-mae P. V-rae etiam atque etiam commendo Deumque optimum maximum precor, ut eam salvam ac incolumem ad nominis sui gloriam quam diutissime conservet.

Datae ex Urbe, 17 Martii Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae P. V-rae obsequentissimus

Nicolaus Dzialinski C[anonikus] V[armiensis]⁴.

105

ALEKSANDER SFORZA DO HOZJUSZA

Rzym, 18 marca 1565

Przypomina swój wielki szacunek dla Hozjusza szczególnie od czasu wspólnego pobytu na soborze w Trydencie. Obecnie powiadamia o swej nominacji na kardynała.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 68. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no meo colendissimo, D-no Cardinali Varmieni etc., ślad pieczęci, adnotacja: Redditum die decima Maii MDLXV, ręką Reszki: rescriptum die 20 Maii.

Illustrissime et Reverendissime Domine colendissime. Diu est cum Dominationem Tuam Ill-mam et R-mam intellexisse atque adeo sensisse existimo, quanti ego¹ ipsam fecerim semper, quaque sim erga se observantia ac animi propensione; tunc vero praesertim, cum Tridenti fuimus², ubi te pro tua praestanti admodum doctrina, integritate ac prudentia, quibus ad reipublicae totius christianae commodum et tranquillitatem utebare, summopere colui ac sum maxime admiratus. Quo factum est, ut me quoque ab Ill-ma D. Tua diligi non mediocriter et amari cognoverim. Quamobrem cum a S. D. N-ro ego una cum praestantissimis tot viris in Cardinalium Collegium nuperrime fuerim adscriptus, statui id ad te quamprimum scribere, tum quod ita officii mei ratio mihi videtur postulare, tum etiam quod Ill-mam D. Tuam omni meo ornamento haud parum laetari par esse arbitror. Quantum enim in me hoc tam honorifico munere accesserit, tantum tibi adiunctum esse existimes velim, idque cum Ill-mae D. Tuae usui venerit, spero me tunc maxime probaturum. Vale.

Datum Romae, die XVIII Martii MDLXV. Ill-mae et R-mae D. Tuae a-humillimus servus

Alexander Cardinalis Sfortia^{-a}.

106

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Piotrków, 19 marca 1565

Odpisuje na list Polanco z 17 II. Nie nadeszło jeszcze *Breve* papieskie zezwalające na udzielenie święceń jezuitom branieńskim. Od nuncjusza Commendone dowiedział się o planach założenia kolegium jezuickiego w Wilnie; przy sposobności napisze swoje zdanie na ten temat. Dziękuje za uwagi odnośnie do dzieła *Iudicium et censura*.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1539—1569, k. 212—213. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

DRUK.: MHSI, Polanci complementa, I s. 529—530, z oryginału jw.

⁴ Mikołaj Działyński (ok. 1540—1604), syn wojewody chełmińskiego Jana; studiował w Italii razem ze swym młodszym bratem Erazmem. PSB VI 94—95 (Stanisław Bodniak). Zob. też HE V wg indeksu.

¹ Aleksander Sforza de s. Flora, bp Parmy (1560—1573), 12 III 1565 kardynał, zm. 16 V 1581.

² Na Soborze Trydenckim był podczas ostatnich sesji 1562—1563. Zob. G. Gulik - C. Eubel: Hierarchia catholica, III s. 41, 270. Wtedy Hozjusz pełnił funkcję jednego z czterech legatów papieskich.

Reverende Pater in Christo, nobis charissime et honorandissime, salutem et omnia felicia. Accepi literas Paternitatis V-rae XVII Februarii datas¹, ex quibus reddi illi meas cognovi. De pecuniola nihil est quod agat gratias². Breve S. D. N-ri super aetate eorum, qui nondum legitimum tempus impleverunt³, non vidi. Interea, si qui tamen promovendi erunt ex vestris, utar ea facultate, quam eis concedit R-ndus Pater Vicarius⁴. De Societate vestra Vilnam deducenda intellexi pridem ex D-no Nuntio, sed num aliquid sit certi constitutum, ignoro. Posteaquam plus fuero otii consequutus, P. V-rae sententiam meam perscribam; secretum autem id erit apud me. Quod vero ad me censuram miserit scripti illius adversus tygrinos⁵, quod a theologis vestris legi volebam, ago P. V-rae gratias. Per otium expendam omnia diligenter. A qua peto, ut nos hic laborantes suis et suorum orationibus apud Deum iuvel. Quod superest opto P. V-ram diu bene valere.

Datum Petricoviae, die XVIII Martii Anno MDLXV. P. V-rae frater in Christo

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

De petitione Caesaris, id est coniugio sacerdotum, scribam alias; nunc enim non vacat.

107

STANISŁAW KŁODZIŃSKI DO HOZJUSZA

Bolonia, 19 marca 1565

Spodziewa się, że Hozjusz podobnie jak cała Italia cieszy się nowymi nominacjami kardynalskimi. Przykro mu tylko, że z powodu niegodziwej ustawy (iniquissimum statutum) obowiązującej w Polsce¹ wśród nominatów nie ma żadnego Polaka. Polacy nie powinni respektować takiej ustawy. W Bolonii rozszła się pogłoska, jakoby papież wzywał Hozjusza do Rzymu, z czego cieszyliby się wszyscy Polacy w Italii. Prosi Hozjusza, aby na sejmie w Piotrkowie wystarał mu się o dożywotnią pensję lub o jakieś beneficjum kapłańskie (sacerdotium)². Przesyła pozdrowienia od Pompiliusza Amazeusza i Kamila Paleotto³. Brat tego drugiego, audytor Roty, został kardynałem⁴.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 84—85. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Die decima Mail redditum MDLXV Mar[tem]burgi.*

DRUK.: S. E. Cyprianus: Tabularium, s. 392, z oryginału jw.

108

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 19 marca 1565

O wysłanych i otrzymanych listach. Dziękuje za upominek przesłany za pośrednictwem Andrzeja Molera. Postara się, aby dwaj studenci Uniwersytetu Krakowskiego Andrzej Moler i Marcin Rasek mogli przybyć na Warmię. O tysiącu talarów napisze Sebastian Ziegler.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 11. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

¹ Zob. nr 70.

² Chodzi o pieniądze, które pozostawił zmarły u jezuitów w Rzymie Jan Hozjusz.

³ Zob. nr 66 i 116.

⁴ Franciszek Borgiasz.

⁵ Zob. nr 14 przyp. 1.

¹ Kłodziński ma tu na myśli tzw. „ustawę kardynalską”. Zob. nr 30 przyp. 1.

² Mianem *sacerdotium* zasadniczo określano beneficja wymagające od ich posiadaczy święceń kapłańskich, czasami jednak tak nazywano i inne beneficja. Kłodziński święceń wyższych nie posiadał; w r. 1579 zrezygnował ze wszystkich beneficjów kościelnych i zawarł związek małżeński.

³ Profesorowie uniwersytetu bolońskiego.

⁴ Gabriel Paleotto, zob. jego list do Hozjusza z 1 VI, nr 196.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Per Venerabilem Patrem Cyprianum¹ scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae; puto eas iam accepisse. Redditae insuper mihi sunt literae Ill-mae atque R-mae P. V-rae 17 eiusdem, quibus cognovi eandem recte valere, accepi et affinis² et ad D-num Morstin ac coniugem eius³ simul ligatas, quas reddi curavi, praeter eas, quas in Urbem mittere debui, ^{a-}(illas enim [non] [acce]pi)-^a, fortassis ad manus R-mi D-ni Cromeri missae sunt. Heri huc venit Andreas Molerus⁴, qui et munus Ill-mae atque R-mae P. V-rae obtulit; ego una cum affine ingentes agimus gratias. Andreae Molero dabo 2 florenos; laborabo, quo ipse una cum Rasek⁵ primo quoque tempore ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram venire possint. De mille talerorum scribet Ill-mae atque R-mae P. V-rae affinis meus, si nondum numerati sunt, cui cuperemus ut numerentur. Quod superest Deum rogo, etc.

Cracoviae, 19 Martii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^{a-a} Na marginesle

109

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 20 marca 1565

O chłopcach Stanisławie i Szymonie. Żona Mikana jest zażenowana hojnym wynagrodzeniem Kardynała za utrzymanie tych chłopców. Prosi o poparcie na sejmie sprawy małżeństwa Łukasza Górki przeciwko jego adwersarzom, albo przynajmniej o stanowisko neutralne.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 25 k. 33. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 25 Martii 1565 Petricovlae*, ręką Reszki: *rescriptum 28 Martii*.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine clementissime, etc. Cur non miserim haec Stanislau¹, ex hesternis literis R-ma D. V-ra intelliget, aquarem enim impetus impedit nos; mittemus autem eum visa opportunitate. Simonem Gutstatensem² vix una mittere poterimus. Pudet matrem³ charissimam, quod plus R-ma D. V-ra miserit pecuniae pro alendis his pueris, quam fuit iustum; mittet tamen illa R-mae D. V-rae regestrum expensorum; ego vero pro 20 taleris summas ago R-mae D. V-rae gratias, ut et nuper egi sumque hac amplissima R-mae D. V-rae gratia valde contentus. Deus omnipotens rependat hanc munificentiam R-mae D. V-rae erga nos cum foenore.

Nunc rogo atque R-mam D. V-ram obsecro, sed secretius, ut velit causam Magnifici Palatini Lucae a Gorka⁴ contra eius adversarios totis

¹ Postać bliżej nie znana, być może jezuita udający się do kolegium braniewskiego.

² Sebastian Ziegler.

³ Jan Morszyn (Morstein) ożeniony był z Brygidą z Hozjuszów, przyrodnią siostrą kardynała.

⁴ Andrzej Moler (Möller), student Akademii Krakowskiej, rodem z Warmii, został potem kanonikiem kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście. Zob. HE V s. 273—274.

⁵ Marcin Rasek, student Akademii Krakowskiej, utrzymywany przez Hozjusza, pochodził z Poznania. Zob. HE V s. 193, 439—440.

¹ Stanisław Hozjusz syn Jana. List, o którym obok jest mowa, nie znany.

² Szymon, sierota z Dobrego Miasta.

³ Anna Wyleżyńska, żona Mikana. Zob. nr 85 przyp. 11.

⁴ Łukasz Górka (ok. 1533—1573), od pocz. 1563 wojewoda kaliski, w czerwcu

viribus suis adiuvare et tueri, ut et frater suus, D-nus Andreas a Gorka⁵, qui isthic est praesens, scire posset fratremque suum postea certiozem de tali R-mae D. V-rae gratia erga se faceret; aut si hoc^a nolit R-ma D. V-ra facere, saltem adversariis illius nolit in causa hac patrocinari. Nescio enim quae afferuntur huc, quod videlicet Legatus cum aliis in gratiam adversariorum de divortio iniusto contra illum sollicitent. Obsecro itaque R-mam D. V-ram, ut ne se huic causae contra D-num Palatinum interponat, sed potius illum privatim ac publice promoveat, ut qui isthic adsunt, possent de hac gratia^b R-mae D. V-rae Magnificum Palatinum facere certiozem. Sed ego sus Minervam, committo haec Ill-mae D. V-rae clementiae et iudicio. Causam etiam propinqui mei⁶ apud M-tem Regiam dignetur viriliter tueri, de qua etiam heri R-mae D. [V-rae] scripsi, pariterque causam Hieronymi Rytty⁷, civis nostri. Commendo me totum meosque omnes R-mae D. V-rae clementiae.

Posnaniae, 20 Martii 1565. Eiusdem R-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[octo]r Stephanus Micanus.

^a Skr. so.

^b Skr. m. d.

110

ZACHARIASZ DELFINO DO HOZJUSZA

Wiedeń, 21 marca 1565

Powiadania o wyniesieniu swoim i Commendonego do godności kardynalskiej.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 66. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Cardinali Varmiensis, D-no mihi colendissimo, adnotacja ręką Kuczberskiego: Redditae 28 Martii 1565 Petricoviae, responsum 1 Aprilis. Papier mocno struchlały.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine colendissime. Cum heri vesperi intellexissem R-mum D-num Comendonum et me¹ cum aliis viginti tribus Cardinales creatos esse, omnino mihi faciendum putavi, ut ad^a R-mam Ill-mamque D. S[uam] statim scriberem, nuntiarem quod nobis contigit atque ex animo ei gratularer. Sed quia dictum est mihi V-ram quoque Ill-mam D. istic^b esse, committere nolui, quin ei omnia felicia precarer, humillima mea servitia deferrem, pollicererque ac confirmarem me in eadem Amplitudine Sua colenda quamdiu vixero ita effecturum esse, ut me sui ex toto corde, mente atque anima observantissimum esse omnes homines intelligant, ut plenius ex Desiderio² Cels. V-rae cultori constantissimo percipiet. Dominus Deus V-ram Ill-mam Amplitudinem diu felicem atque incolumem tueatur.

1565 przeniesiony na poznańskie, innowierca. PSB VIII 412—414 (Włodzimierz Dworzaczek). W 1555 r. poślubił Elżbietę (Halszkę z Ostroga 1539—1582) o którą musiał walczyć z konkurentami. Szerzej o tym zob. w życiorysie tejże Halszki w PSB VIII 424—426 (Roman Zelewski).

⁵ Andrzej Górka (ok. 1534—1583), kasztelan międzyrzecki, innowierca. PSB VIII 405—407 (Roman Zelewski).

⁶ Zapewne Mikołaja Wyleżyńskiego.

⁷ Postać bliżej nie znana.

¹ Zachariasz Delfino, bp Fares, 12 III 1565 mianowany kardynałem, zm. 9 I 1584. Przez pewien czas razem z Hozjuszem, a potem sam był nuncjuszem apostolskim przy cesarzu. Zob. S. Steinherz: Nuntiaturreichte aus Deutschland 1560—1572. I. Bd.: Die Nuntien Hosius und Delfino 1560—1561. Wien 1897.

² Dezyderiusz Labbe.

Datae Viennae, die XXI mensis Martii 1565. D. V-rae Ill-mae ac R-mae humillimus servitor

Zacharias Delphinus Episcopus Pharensis
[Nuntius], [S. R.] Ecclesiae Ca[r]dinalis^c.

R-mo D-no Cromero omnia felicia precor.

^a Nadpisano

^b Rkpś *lntch*

^c Ubytki papieru na dolnym marginesie i razem z nim fragmentów podpisu

111

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 21 marca 1565

Powrócił niedawno z Olomuńca i zastał w domu dwa listy od Hozjusza. Odpowiada na oba. Pierwszy list datowany z Lidzbarka dotyczył odzyskania miedzi (*de cupro repetendo*) od Schachtmanna. Powiedział on, że miedź już wcześniej przesłał do swego brata do Torunia, a teraz napisze do niego, by wydał ją na każde żądanie Hozjusza. Drugi list Hozjusza wysłany w drodze na sejm do Piotrkowa, zawierał pismo rekomendacyjne dla Grodeckiego, o które prosił i za które teraz dziękuje, ale nie wie, czy z tej rekomendacji skorzysta. Wprawdzie kapituła głogowska jak i wrocławska delegowały go do rozmów z cesarzem na tematy religij, ale główny protektor tej legacji polecił powstrzymać się. W międzyczasie Grodecki podróżował do Olomuńca na wybór biskupa. W dniu św. Cyryla i Metodego tj. 9 III kapituła olomuńska jednomyślnie wybrała na biskupa Wilhelma Prusinowskiego¹. Przed wyborem przez kilka dni kapituła opracowywała pewne artykuły, które nowy biskup miał zaprzysiąc. Zasadniczy tenor tych artykułów jest taki, by biskup swój urząd sprawował według uchwał soborowych (obecnie głównie Soboru Trydenckiego) oraz świętych kanonów. Przesłał list od Prusinowskiego i ze swej strony prosi za nim Hozjusza, by swoim piśmem rekomendacyjnym przyspieszył jego konfirmację w Rzymie na biskupstwo olomuńskie. Poleca się książe Rozrażewski², przez którego służył przesyła ten list.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO. rkpś D 38 k. 37, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae XXII Martii 1565 Petricoviae, responsum XXVI.*

DRUK.: F. Hipler: *Johannes Grodzlecki*, s. 21—23, z oryginału jw.

112

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 21—22 marca 1565

Oczekuje na audiencję u króla. Posłowie innowierczy, wykorzystując chwilową nieobecność wielu posłów katolickich, wysunęli postulat, by Hozjusza i nuncjusza usunąć z Polski, pierwszego pod zarzutem niebezpieczeństwa uzurpowania z tytułu kardynałatu nadmiernych praw w okresie bezkrólewia, drugiego zaś pod zarzutem szpiegostwa. Pogłoski te nie deprymują Hozjusza, bo o godności kościelnej jak biskupstwo i kardynałat nigdy nie zabiegał, a nawet się wzbraniał i przyjął tylko z posłuszeństwa, zaś ewentualne oddalenie się od ludzi przewrotnych przyjmie z ulgą. W Piotrkowie antytrynitarze i kalwini usiłują uzgodnić niektóre punkty swojej doktryny i podobno chcą doprowadzić do dyskusji z Hozjuszem. Kardynał porozumie się z nuncjuszem i gotów ich po bratersku przyjąć i w oparciu o pisma Ojców Kościoła — św. Augustyna i św. Atanazego wezwać ich do powrotu do katolicyzmu. Mając jednak doświadczenie z pewnym senatorem innowierczym, który w obawie rozmowy na tematy religijne nie chciał zejść do pokoju kardynała i wolał zatrzymać się u jego sekretarza, Hozjusz nie wierzy w możliwość tej czy innej dysputy z innowiercami. Na życzenie stron gotów jest podjąć się mediacji w sporze między kasztelanem wojnickim Janem Krzysztofem Tarnowskim a biskupem krakowskim Filipem Padniewskim. Na sugestję Hozjusza nuncjusz oddał temu biskupowi list zawierający napomnienie od papieża. Wojewoda krakowski Spytek Jordan obiecał wziąć Hozjusza w obronę przed posłami innowierczymi, podobnie jak ongiś wojewoda krakowski kard. Zbigniewa Oleśnickiego.

¹ Zob. nr 94.

² Hieronim Rozrażewski, kanonik wrocławski, późniejszy bp wrocławski (1581—1600).

W drugiej części listu opisuje swoją wizytę u króla i rozmowę na temat sytuacji religijnej w Polsce. Na pytanie króla: jak doprowadzić innowierców do jedności z kościołem katolickim bez narażenia kraju na wojnę domową, Hozjusz odpowiedział cytując znowu ze św. Atanazego i św. Augustyna, wzywając ich do powrotu do Kościoła jako synów marnotrawnych. Oświadczył, że nie wierzy w skuteczność dysput i dał przykład senatora, który nie chciał zejść do pokoju Hozjusza. Nawiązał do sytuacji religijnej w Rzeszy niemieckiej, do kompromisów (kielich, małżeństwo księży) cesarzy. Nie przyniosło to jedności religijnej, ale coraz dalsze rozbicie i nowe błędy dogmatyczne aż do zaprzeczenia Trójcy św. lub nawet prawdziwości ludzkiego ciała Chrystusa, jak to jeden teolog głosił podczas dysputy w Brunzshwiku. Źródłem wszystkich błędów jest zapoznanie autorytetu urzędu nauczycielskiego Kościoła i przyjęcie zasady *sola scriptura*. Jest stanowczo przeciwny, by na sejmie podejmować ocenę uchwał Soboru Trydenckiego, jak to sugerował pewien wpływowy poseł innowierczy. Radził, by król usunął z kraju ministrów innowierczych, przynajmniej obcokrajowców, by nie usłuchał życzenia kalwinów, którzy chcą edyktów na samych antytrynitarzy, gdyż i kalwini nie są od nich lepsi, by godności i dostojęstwa powierzał tylko katolikom, np. aktualnie wakujące stanowisko kasztelana krakowskiego. Prosił króla, aby na tym sejmie edyktem urzędowym nakazał zwrócić katolikom zabrane kościoły i placie dziesięciny, by duchowni mieli z czego żyć, bowiem przeszło tysiąc kościołów nie ma swoich pasterzy. W sprawie małżeństwa królewskiego Hozjusz stoi na stanowisku zgodnym ze swoim sumieniem i prawdziwym dobrem samego króla, tzn. jest przeciwny rozwodowi. Wzywa króla do zdecydowanego opowiedzenia się po stronie katolickiej.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 63-68, pismo ręki Kuczborskiego; na marginesie nagłówek: *Borromeo, 22 Martii 1565 Petricoviae.*

Nudius octavus brevibus Ill-mae D. V-rae significavi, quid Nuntius egerit cum Regia M-te¹, neque dubito quin fusiis id ille suis literis perscripserit. Ego quoque potestatem dari mihi petivi M-tem Regiam alloquendi, sed in hunc usque diem ea dilata fuit. An longius etiam differretur, nescio. Sed interea tamen terrestres nuntii proximo die Lunae [19 III] de me^a-et de Nuntio^a ex Regno eiciendo consultationem susceperunt, quod^b-illum exploratorem quendam esse dicerent, qui perscriberet in Urbem omnia diligenter quaecunque hic agerentur, et esse necessarium in hoc Regno cardinalem negarent^b, cum in consultatione cardinalis dicere Pontifex soleat: „Eris similis regibus”, periculum esse, ne tempore interregni Regnum occupet aut aliquem superinducat. Protulerunt etiam nescio quod Regni statutum, quo prohibetur ne quis^c-dignitatem cardinalatus petat, aut quovis modo impetret^c 2. In hoc igitur erant, ut aut exterminarer^d-una cum Nuntio^d ex Regno, aut abiecto bireto in Episcopi Varmiensis loco sederem³. Haec ab uno proposita cum fuissent, varie fuerunt animi eorum affecti, nam nec inter ipsos^e haeticos ea de re satis conveniebat, cum non omnes ex aequo mihi essent infensi. Postea cum quidam ex catholicis diceret, ut in duas partes discederent, quo cognosci posset quinam essent et quam multi, qui cuperent id coram Regia M-te proponi, desierunt urgere et ad alia transierunt. Et fuere tamen absentes interea non pauci catholici nuntii, qui tum temporis intererant exequis cuiusdam viri nobilis, qui et ipse comprimis catholicus terrarum Russiae nuntium agebat⁴. Hanc igitur occasionem captaverant absente bona parte catholicorum nuntiorum, Re-

¹ Zob. nr 96.

² Zob. nr 30 przyp. 1.

³ Miejsce biskupa warmińskiego w senacie dokładnie zostało określone na sejmie lubelskim w 1569 r., mianowicie miał on zajmować na przemian z biskupem łuckim 6 i 7 krzesło nie licząc arcybiskupa gnieźnieńskiego i lwowskiego.

⁴ Stanisław Grajowski. Zob. nr 134 przyp. 2.

nuntiavit hoc mihi quidam ex nuntiis, ac ne quid ea re perturbarer admonuit. Ego vero ridenda potius haec esse respondi, quam ut aliquid mihi perturbationis adferrent; quod statutum proferebatur [k. 63v] me causam non dicere, quin executioni mandaretur contra me, si doceri posset, quod unquam cardinalatus ^f-dignitatem petiveram^f, ac si non potius ipse docere possem, quod a Paulo IV° ultro oblatum recusaverim, ac deinceps id etiam semper quoad licuit fecerim, sed posteaquam in virtute sanctae oboedientiae mihi mandatum est, iam tergiversationi loci nihil relictum fuisse; quin et hoc addidi: si ut episcopus quoque^e fierem precario sum id consecutus, et non ab ipsa Regia M-te, ^a-quae locuples eius rei testis esse potest^a, impulsus, ut quaevis in me poenae statuerentur, quandoquidem nec sacerdotium ullum ambivi unquam. Quod autem putaret ille commoveri me clamoribus istorum, hoc sciret, si quo casu contigeret, ut ex patria mea exterminarer, me non aliam in partem accepturum, quam quod singulari quadam sua misericordia mihi prospectum Deus voluerit, ut ibi potius essem, ubi Pelopidarum⁵ nec nomen audirem nec facta viderem, quam ut oculis ipse meis imminentem patriae meae ruinam inspicerem et eadem ipse mole obruerer. Fortassis ereptum vellet me Deus ex his calamitatibus, quas patriae meae gravissimas impendere video, sicut eripuit aliquando Loth⁶. Itaque potius optandum id esse mihi quam refugiendum. Nam stationem, in qua me Deus collocavit, me^b sponte mea nunquam esse deserturum^l. Si qua vero maior me vis de ea deturbaret, in felicitatis meae non minima me parte positurum ac illis gratias acturum, quorum opera vitam essem tranquilliores consequutus. Haec tum acta fuerunt.

Habetur autem nunc hic conciliabulum haeticorum, vel colloquium inter trinitarios et sacramentarios, et iam esse duo designati dicuntur, ^a-unus Italus alter Polonus^a, qui coram me partis utriusque de dogmate suo sententiam proferant, quod iudicio meo stare velint⁷. Ego nihil faciam, nisi communicato cum Nuntio consilio, sed si qui tamen venerint ad me, comiter eos accipiam [k. 64r] et quibus potero humanissimis verbis ita tractabo, ut utraque pars a vero se aberrasse cognoscat, etiam si altera de Trinitate recte sentiat. Simul hortabor, ut Augustini consilium sequantur dicentis: „Volunt unam linguam, redeant ad Ecclesiam, quia et in diversitate linguarum carnis una est lingua in fide cordis”⁸; et dicant sicut suadet Athanasius: „Surgite, abeamus ad patres nostros” et dicamus illis: anathemate detestationem lutheranam, calvinianam et omnem aliam haeresim, agnoscamus autem Tridentinum Concilium et omnia alia legitima oecumenica concilia, quae per mille trecentos^j annos habita fuerunt. Feci autem periculum, si quid persuasionibus apud istos homines profici posset. Itaque vocavi quendam ^a-ex ordine senatorio^a ad prandium, veteri mihi familiaritate coniunctum, cuius ego quantum errorem detestor, tantum ipsum amo^k; nec ille fuit alienus a me unquam. Cupiebam semotis arbitris absoluto prandio cum eo nonnulla conferre,

⁵ Pelops — postać mityczna, syn Diany i Tantalą, w drodze przemocy i podstępny pojął za żonę córkę króla Ojnomaosa, za co bogowie rzucili klątwę na Pelopsa i cały jego ród, za którym ciągną się zbrodnie i nieszczęścia. Tutaj w znaczeniu: naród obciążony smutnym dziedzictwem.

⁶ Por. Rdz 19,15—30; 2 P 2,7.

⁷ Chodzi o dysputę kalwinów z antytrynitarzami w Piotrkowie 22—30 III 1565. Jej akta opubl. M. Si p a y l l o: Akta synodów, II s. 175—192.

⁸ Cytat ten pochodzi z dzieła św. Augustyna: Enarrationes in Psalmos. In Psalmum LIV. M i g n e, PL XXXV 636.

si forte possem hominem adducere, ut rediret ad Ecclesiam. Ille cum hoc persensisset, nulla ratione sibi persuaderi passus est, ut in cubiculum meum paulum secederet, et cum nondum equus illi fuisset adductus, ad secretarium se meum contulit atque ibi maluit semihoram expectare quam sermonem aliquem de religione mecum habere. Quin etiam id silentio praeterire non potuit, sed propterea se noluisse, dixit, semotis arbitris in cubiculo mecum esse, ne quid cum eo de religione agerem. Ex eo facile perspicui potest, quae sit spes colloqui, quod a nonnullis expetitur, cum nihil magis homines isti refugiant, quam ut veritatem agnoscere queant, a qua non aliter quam a vipera quadam et a basilisco abhorrere videntur. Qua de re non tacebo, cum ad M-tem Regiam venero, [k. 64v] simul ut de conciliabulo isto adnovebo.

Sed nec illud Ill-mam D. V-ram latere volo, quod fuit apud me nudius tertius quidam ex intimis comitis a Tarnow⁹, ac ex me certior fieri cupiebat, quam esset ad concordiam propensus Cracoviensis Episcopus. Cui cum respondissem eum non abhorrere, quin summam potius eius rei voluntatem ostendere, sed paucis tamen ea de re mecum locutum, sermonem suum alio convertisse, dixit ille suum herum libenter arbitrio meo totum negotium esse permissurum, per Archiepiscopum autem factum esse quominus coiret concordia. Mox ego Nuntium admonui, ne diutius expectaret, verum quas habebat S. D. N-ri literas, eas Episcopo Cracoviensi redderet¹⁰ nec in reditum usque comitis rem differret. Nam familiaris ille comitis, si spes aliqua concordiae subesset, facturum eum dixit, quandoquidem non procul abest, ut huc statim¹ rediret. Fecit Nuntius: literas obtulit Episcopo, nec minus eum ad concordiam promptum et paratum reperit, quod et is arbitrio meo se stare velle diceret. Nunc ego quid mihi faciendum sit etiam atque etiam delibero, nam aut adiungendus erit Archiepiscopus, quem utrique parti minime satisfecisse video, aut non leviter offendendus. Nuntius autor est, ut provinciam hanc suscipiam. Cum redierit comes, ex re nata consilium capiam. Si vehementer is urserit, laborem non recusabo.

Cum autem hucusque fere progressus fuisset, palatinus Cracoviensis¹¹ vir et prudens et pius et comprimis mei studiosus, misit ad me quendam e suis cum scheda manu sua scripta, simul et rem gestam a—in comitiis Petricoviensibus^a in simili causa, qualis nunc est mea, ante annos centum et quattuor ex *Annalibus* nostris nondum editis descriptam, quam ego chartam Ill-mae D. V-rae mitto, quo sic intelligat nihil in persona mea novi nunc fieri^m. Promisit^d autem is^d in scheda manu sua scripta, quod illo tempore fecerat castellanus Cracoviensis in causa Sbignei Cardinalis¹², idem se nunc in mea quoque facturum, nec ulla in re dignitati meae defuturum. Est autem vir magnae auctoritatis.

Haec scripseram 12 Calendas Apriles [21 III], [k. 65r] quo die conveneram Ser-mum Regem et dominum meum, cui dixi me libenter iussis M-tis Illius paruisse rationesque omnes pervestigasse diligenter, quibus ad unitatem homines reduci possent. Sed me nihil potuisse reperire melius, quam quod in simili causa, cum idem esset rerum status qui

⁹ Prawdopodobnie prepozyt sandomierski Jan Zaborowski, zaprzyjaźniony z Janem Krzysztofem Tarnowskim kasztelanem wojnickim. Por. nr 96 przyp. 8.

¹⁰ Ten list nie jest publikowany. Papież zapewne wzywał w nim Filipa Padniewskiego do zaniechania gorszącego sporu z J. K. Tarnowskim.

¹¹ Spytek Jordan.

¹² Zbigniew Oleśnicki (1381—1455), kardynał, bp krakowski. HNP VI s. 474. Wspomnianym kasztelanem krakowskim był zapewne Jan z Czyżewa herbu Półkozic. Zob. K. Niesiecki: Herbarz, I s. 122.

nunc est, a sanctissimis doctissimisque viris Athanasio et Augustino "ante mille ducentos annos" scriptum reperi, quod etiam Illius M-ti protuli: Volunt habere linguam unam, veniant ad Ecclesiam, excipientur ab illa non minus benigne quam prodigus ille filius a patre suo fuerat exceptus¹³, me nullam aliam rationem scire; nam quod esse docendos M-tas Illius diceret, hoc quoque me tentasse, vocasse quendam ex ordine senatorio virum nobilem, veteri amicitia mihi coniunctum, illum congressum meum refugisse. Nihil eos minus velle quam veritatem cognoscere. Quod si putaret M-tas Illius pactionibus et concessionibus agendum esse, commemoravi quomodo res acta fuerit per me cum Ser-mo Rege Maximiliano, quo tempore Viennae nuntium agebam Apostolicum¹⁴, qui et ipse concedi languidis aliquid petebat. Dixisse me quod permiserit quiddam Carolus Imperator¹⁵. Quo iure, viderit ipse, quodque conscripta fuerit quaedam *Interim*¹⁶ religio, permissus calix laicis, uxores sacerdotibus; quem autem fructum inde tulerit Germania? Multo plures inde sectas exortas esse quam unquam antea fuerant. Plus aliquid permisisse fratrem eius Ferdinandum Imperatorem. Quidⁿ. Num ea permissio tranquillitatem in Germania peperit et eos ad unitatem reduxit? Nihil minus! Quin post permissam confessionem Augustanam extincta est confessio Augustana et in eius locum Tigurina successit sive Genevensis, nec usquam praeterquam in exiguo quodam Saxoniae angulo apud duces Vinarienses confessionem Augustanam superfuisse. Quae omnia sic habere confessus est ipse Rex Maximilianus, erant enim apertiora quam ut negare possit. Ego vero cum hanc ab illo confessionem expressissem, [k. 65v] quid igitur, inquam, num^o permittetur et hoc tuendae causa publicae tranquillitatis, ut mendacii veritas arguatur dicentes: „Hoc est corpus meum. Hic est sanguis meus”¹⁷, et veraces esse censentur homines mendacissimi — Zvinglius et Calvinus, qui dicunt: significare corpus vel figuram esse corporis, non autem ipsum corpus? Absit — aiebat Rex. Ego vero subieci mox: huc loci perventum esse concessionibus istis ac, quod pro sua misericordia Deus prohibere velit, si permittatur calvinismus, qui nunc regnat in Germania et in magna parte orbis christiani, futurum ut eo res perducatur, ut qui mendacii veritatem arguant dicentes: „Hoc est corpus meum”, iidem arguant mendacii veritatis discipulum dicentem: „Verbum caro factum est”¹⁸; nec me videre, cur plus adhibeatur fidei discipulo Veritatis quam ipsi Veritati, nec^p me magis hoc ratione^p comprehendere quam Verbum caro fieri potuerit, quam illud quomodo panis in Corporis Christi substantiam converti possit. Quamobrem si rationibus erit agendum humanis, quibus divina mysteria comprehendere non possunt, futurum ut et homo Christus et Deus esse negetur. Vix unam aut alteram hebdomadam intercessisse, cum allatum fuit novum, quendam sacramentarium in disputatione Brunsvicensi¹⁹ hoc argumento usum fuisse: „Quomodo potuit carnem suam

¹³ Aluzja do przypowieści biblijnej o synu marnotrawnym, Łk 15,11—32.

¹⁴ Hozjusz nuncjuszem papieskim był przy cesarzu Ferdynandzie I w latach 1560—1561. Syn jego, Maksymilian II (od 25 VII 1564 cesarz), był wtedy (od 1548) królem Czech i niepokoił Rzym swoim radykalizmem religijnym.

¹⁵ Karol V, cesarz (1519—1556).

¹⁶ *Interim* augsburskie, ogłoszone na sejmie w Augsburgu 15 V 1548, stanowiło rodzaj kompromisu z protestantami w nadziei, że Sobór Trydencki pogodzi rozbieżności. LThK V 727.

¹⁷ Mt 26,26—28; Mk 14,22; Łk 22,19.

¹⁸ J 1,14.

¹⁹ Hozjusz ma tu na myśli zjazd teologów protestanckich w Brunzwicku w lutym 1561. Głównym celem zjazdu było potępienie pewnego kaznodziei brunzwickie-

dare Christus ad manducandum, cum ex Virgine carnem nullam susceperit, sed ita per uterum illius transierit, sicut sol per aquam, ex qua nullum humorem concipit". Me vero, cum opportune venisset ad me Venetus orator²⁰, vir magna prudentia gravitateque nec vulgari pietate praeditus, rogavi, ut quaereret ex Rege Maximiliano, num verum esset hoc genus argumenti Brunsvigi fuisse productum. Si verum esse confirmasset, diceret Illius M-ti [k. 66r] iam se videre non frustra me de carbonaria fide gloriari et eam profiteri, se quoque non aliam quam carbonariam fidem unquam esse professurum. Qua de re cognoscebat Ill-ma D. V-ra plura ex Episcopo oratore, quem esse praesentem^e isthic nunc existimo, ^a-clarissimo viro^a domino Iacobo Superanto²¹. Hanc igitur historiam Ser-mo Regi meo recensui simulque esset carbonaria fides docui.

^a-M-tas Illius audivit me libenter; et concessum tamen est, inquit, aliquid ad instantiam Caesaris defuncti²²; concessus est, inquam, calix. Caeterum Quinqueecclesiensis Episcopus, qui nunc oratorem agit Ser-mi Regis Romanorum²³, et coram me et coram aliis plerisque fassus est poenitere se, quod unquam calicem petierit, nam non modo nihil ex eo fructus, verumetiam plurimum ad Ecclesiam detrimenti redundasse. Postea docui, quam non^a aliunde haereses omnes exortae sunt^e, quam quod homines quidam arrogantes sibi persuaserunt se plus sapere quam sapit universa Ecclesia, cum nihil aliud sit haeticum esse quam hoc: habere nos in symbolo nostro: „credo sanctam Ecclesiam catholicam", non habere: „credo sanctam Bibliam", non quod sanctis Bibliis credendum non sit, quibus qui non credit, ethnicus est, sed quod qui libri canonici censeri debeant, non sit privati hominis verum Ecclesiae iudicium. Itaque illis credendum esse, quos pro canonicis habet Ecclesia, et credendum non iuxta privatum cuiusque sensum et intellectum, sed iuxta sensum et consensum Ecclesiae catholicae, a quo si quis discedit, catholicus esse desinit. Fuisse quendam apud me virum nobilem valdeque popularem, qui non aliam se diceret concordiae rationem invenire posse, quam si decreta omnia Concilii Tridentini legerentur in comitiis Regni coram omnibus ordinibus et expenderentur, num recte se habeant. Quaesivisse me, num idem fieri vellet de his, quae essent in maioribus Regni comitiis constituta in terra Cracoviensi vel Sendomiriensi. Nequaquam, inquit. Me respondisse mox: atqui multo sanctior apud nos esse debet conciliorum quam comitiorum autoritas, cum hoc sit ^a-ac minus etiam quiddam^a Regnum Poloniae cum orbe christiano collatum, quod est terra Cracoviensis cum toto Regno [k. 66v] comparata. Fuisse in illo Concilio Tridentino propemodum tot patres quot in Concilio Nicaeno²⁴, simul et alios viros longe doctissimos neque paucos singulari vitae sanctitate praeditos, diligenter expendisse omnia magna inquisitione facta; nunc vero^e duos quosdam homines, nominavi autem duos trinitarios, ^a-qui sibi prae caeteris rati prudentesque esse videntur^a, examinare debere, num ab istis tam sanctis tamque doctis patribus recte sint omnia constituta? Omnia

go, który inaczej nauczał o Komunii św. i Weieleniu Chrystusa. Hozjusz szerzej pisał o tym do Karola Boromeusza w depeşy z Wiednia 7 IV 1561. Opubl. S. Steinherz: Nuntiaturberichte, Bd. 1 s. 238—242.

²⁰ Za czasów wiedeńskiej nuncjatury Hozjusza posłem weneckim w Wiedniu był Jakub Soranzo. Zob. S. Steinherz, jw. s. 446.

²¹ Jakub Superanto, kamerdyner papieski, wysłany w poselstwie do Wiednia w maju 1560 r. Zob. S. Steinherz, jw. s. 437.

²² Ferdynand I, zm. 25 VII 1564.

²³ Andrzej Dudycz.

²⁴ Sobór nicejski r. 325, z okresu walk ariańskich.

me prius et facere et pati paratum, quam ut eiusmodi tractationi interesse vellem. Veniendum erat istis ad Concilium illud et ibi proponendum fuit, si qua de re dubitarent.

Haec ego et alia pleraque in hanc sententiam Regiae M-ti commemoravi. Simul et hoc adiunxi me facile passurum, ut ne violenta aliqua remedia M-tas Eius adhibeat, dummodo ministros exigit ex Regno, saltem extraneos, si plus obtineri non potest; neque tamen solos trinitarios, ne videatur alias sectas approbasse; me certo persuasum habere, quod magna fieret levatio, quodque multum ea res commodi catholicis, haereticis vero detrimenti esset allatura. Deinde vero nobilem illum virum valdeque popularem egisse mecum, ut persuaderem Regiae M-ti, quo saltem vultum aliquem severiorem trinitariis ostenderet, futurum ut statim ab errore suo resipiscerent. Me vero respondisse: cur non aequae sacramentariis atque trinitariis, cum ego non videam, cur non aequae grave censeri debeat mendacii veritatem arguere dicentem: „Hoc est corpus meum”, atque²⁵ Sanctissimam Trinitatem negare, cum etiam ex calvinistis errorem suum hausisse se trinitarii profiteantur. Sic, inquam, ipsi etiam haeretici cupiunt, ut haereticis a-M-tas V-ra^a vultum severiorem ostendat et se animo ab illis alieniore esse patefaciat, quod ego quoque petivi semper et nunc peto, [k. 67r] ut non magis trinitariis id faciat quam sacramentariis, ut eos ab omnibus honoribus et muneribus publicis excludat, catholicis contra, favorem praestet omnibus, atque ut quisque maxime catholicus est, sic eum augere maxime et honestare velit. Haec si fecerit, si non aliis honores et officia, quae vacant mandaverit quam catholicis, intra unum aut alterum annum bona pars haereticorum ad unitatem Ecclesiae redibit in Cracoviensi, inquam, civitate, quae praecipua est totius Regni, quibuscunque in locis blasphematur Christus ab impiis quibusdam sathanæ ministris. Cur hoc non sit Leopoli, cur non Sendomiriae, cur nihil ibi tale permittitur? Quoniam praefecti civitatum illarum catholici sunt²⁵. Ibi digressus sum in laudes domini Barzi. Simul in memoriam reduxi M-ti Illius, quod se virum illum aucturum et honesturum esse promisisset, ut ad rem promissa conferret per occasionem petivi. Quin et illud rogavi, ut in castellani Cracoviensis defuncti locum, qui vir fuit catholicus, catholicum aliquem virum sufficeret²⁶. Promisit M-tas Illius curae sibi futurum, ut et Barzius ornaretur et civitati Cracoviensi de catholico castellano provideretur, simul etiam ut ista conventicula ne fierent se non passuram in suis civitatibus. Tum ego: utinam vero non patiatur in oculis suis. Ecce nunc habetur hic conciliabulum haereticorum. Tribus in locis blasphematur quotidie Christus inspectante et modo non audiente M-te V-ra et universo eius senatu magna cum ignominia totius Poloniae Regni. Prohibiturum se recepit. Quid exigerem amplius? [k. 67v] Deploravi postea statum ecclesiarum Regni: prope mille desertas esse, per vim alias occupatas, aliorum autem parochis alimenta negari, quod non solvantur decimae. Itaque necesse habent sacerdotes ecclesias relinquere, dum unde vivant illis non suppetit. Audire me, quod M-tas Illius omnem de executione in causa religionis tractationem in alia comitia reiicere velit. Petere me per Deum immortalem, ut ne faciat sed in his comitiis edicto publico caveat, ut restituantur ecclesiis omnia quae sunt

²⁵ Starostą Iwowskim był szanowany, a nawet faworyzowany przez Hozjusza katolik Piotr Barzi kasztelan przemyski, starostą zaś sandomierskim Jan Krzysztof Tarnowski kasztelan wojnicki, również katolik.

²⁶ Po śmierci Marcina Zborowskiego kasztelana krakowskiego urząd ten otrzymał wojewoda krakowski Spytek Jordan.

ablata, ut ne decimae negentur eorum parochis et sacerdotibus, nam audire me, quod ecclesiarum quoque cathedralium sacerdotibus iam victus non suppetit, ut periculum sit, ne et illas desertas paulo post videamus, si longius in tempus exequutio reiecta fuerit. ^a-Non alio vero spectare haereticos negandis decimis et alimentis, quam ut tollant sacrificium et sacerdotium ac sic Deum in ordinem cogant^a. Quamobrem quanti facit animae suae salutem Regnique sui et ecclesiarum incolunitatem, tanta cura providere velit, ne longius negotium hoc exequutionis extrahatur, ne frustra postea, cum eieci fuerint ex Ecclesia sacerdotes omnes^e, deliberationem ea de re suscipiat. Mirari me, quod aliis in rebus minoribus exequutionem fieri iuxta Regni constitutiones procuret, ubi vero Christi causa agitur, ibi sit negligentior; non fortunaturum illius consilia Deum, si maiorem ipsius causae^e curam non habebit, cum praesertim in eodem Regni statutorum libro disertis verbis sancitum sit, quod statui contra tales oporteat. Promisit M-tas Illius non se discessuram ex istis comitiis, nisi prius rebus his providisset. [k. 68r] Ter autem suppliciter ab Illius M-te petivi, ne pateretur ecclesias ita partim ab haereticis occupatas, partim alimentis negatis desertas esse. Optimam spem ostendit. Fecit postea mentionem de rebus his, quibus nunc vehementer angitur, et ita ut mihi lachrymas eliceret²⁷. Ostendit se mihi plurimum fidere, consilio meo uti velle priusquam oratoribus Regis Romanorum responsum daret²⁸, ac recensuit quidem ille difficultates suas, verum ita, ut alio tempore sibi consilium a me dari vellet. Ego vero commemoravi beneficia, quae ab illo maxima accepi, de quibus etiam superioribus meis literis scripsi; quantum illi deberem hoc nomine ostendi, itaque me daturum operam, respondi, ut gratum semper animum praestarem, nec illius opinionem de me fallerem; non minorem me capere dolorem ex hoc ipsius maerore, quam ipsa M-tas Illius capiat; etiam sanguinem meum libenter me profusurum, quoties id illius vel salus vel dignitas postulaverit. Cum autem in aliud tempus consilium hoc referri velit, me daturum id tale, quale conscientiae ipsius expedire iudicavero; ^a- simul autem vereri me dixi, ne sit hoc poena peccati, quod in hos angores inciderit, nam cum non impedierit hactenus M-tas Illius, quominus ab Ecclesia Dei fieret separatio, nunc permittente Deo nescio quae consilia separationis Illius M-ti suggeri, sed confugeret ad Deum Patrem misericordiarum et totius consolationis²⁹, orationibus et eleemosinis illum placandum curaret, facturum illum pro sua clementia, ut ei doloris huius levationem adferret et recta consilia⁵ suppeditaret^a. Feci autem et illius rei mentionem, quod cum ageretur multum nuntios de exequutione facienda contra haereticos iuxta^e Regni statuta, ^t-fuerit nonnemo^t qui diceret contra papistas esse faciendam exequutionem, nam illos esse haereticos; videat, inquam, V-ra M-tas, quorsum res recidit. Iam illi M-tem V-ram, quam nos catholicum esse Regem persuasissimum habemus, haereticum faciunt. Sed si Rex aliquis esset minus catholicus, quod ad me attinet facile paterer, ut a me exequutionem inciperet. Me enim libenter esse passurum omnia pro Christi fide, ^a-quin et hoc me palam profiteri, quod sim ita et papista et regista; et sicut non credo fidelem esse sui Regis subditum, quem dici pudet registam, sic non credo fidelem esse christianum, quem dici pudet papistam^a. Quamobrem rogare me, [k. 68v] ut

²⁷ Król z pewnością poruszył problem swego nieszczęśliwego małżeństwa z Katarzyną Habsburżanką.

²⁸ Zob. nr 56.

²⁹ 2 Kor 1,3.

M-tas illius aperte declararet, quod eos, ^a—qui cum illa et cum orbe toto christiano non communica[n]t^a, haereticos iudicet et si non aliam contra nobiles exequutionem faceret, saltem exosos illos habere se cunctis ostenderet.

a-b Na marginesie

b-b Na marginesie w miejsce skr. w tekście *non esse necessarium Cardinale in hoc Regno dicerent*

c-c Na marginesie w miejsce skr. w tekście *Cardinale se fieri procurer*

d-d Nadpisano

e Nadpisano

f-f Na marginesie w miejsce skr. suum *procuraverim*

g Rkps podaje cyfrę arabską: 4

h Skr. *volente*

i Nadpisano nad skr. *reficturum*

j Nadpisano nad skr. *ducentos*

k Skr. *Mens*

l Skr. *curset*

m Skr. wyraz nieczytelny

n Jeden wyraz zalany atramentem, może: *commodi*

o Skr. *propterea*

p-p Rkps szyk wyrazów przedstawiony, ale ponumerowano, nadpisano *hoc*

r Nadpisano nad skr. *quam*

s Skr. *suggereret*

t Nadpisano nad skr. *fulsae nonneminem*

113

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Piotrków, 22 marca 1565

Zauważ, że listu Kromera nie otrzymał przed swoją rozmową z królem, której główne myśli komunikuje: mianowicie napomnił króla, by nie tolerował zborów innowierczych; starostwa i kasztelanie powierzał katolikom, bo na przykładzie Lwowa, Sandomierza i Tarnowa widać, jak bardzo od tych ludzi zależy oblicze religijne danego miasta. Prosił króla o zwrócenie katolikom świątyn i dziesięcin. Król obiecywał spełnić te prośby. Posłowie innowierczy domagali się usunięcia Hozjusza z kraju, albo pozbawienia go godności kardynalskiej. W jego obronie stanął wojewoda krakowski. Podobno antytrynitarze i kalwini chcą wziąć Hozjusza na rozjemcę w sporze na temat Trójcy Świętej. Również Jan Krzysztof Tarnowski i biskup krakowski niezadowolony z mediacji prymasa zgadzają się na pośrednictwo kardynała w sporze między sobą. O krzysie małżeńskim króla i królowej.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/2 s. 793—796. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 24 Martii.

S. Literae tuae redditae mihi sunt statim ut a colloquio cum Rege habito¹ domum redii; maluissem quod colloquium praeventissent. Rumores isti falsi sunt. Dembinus qui sit, nescio². De conventiculis admonui Regem, quod in quinque locis haberentur apud vos. Aliquid etiam de suppraefecto³ dixissem, si prius tuas habuissem. Simul indicavi quanti referret habere catholicos praefectos in civitatibus, nihil tale permitti Leopoli vel Sandomiri[ae]⁴, quoniam utriusque loci praefectus est catholicus, nec Tarnoviae permittere comitem⁵, licet sit haereticis circumseptus; mirum esse, quod in suis civitatibus non prohibeat M-tas eius. Prohibituram se promisit. Ego vero: cur non prohibet, inquam, quominus tribus in locis fiant hic in conspectu M-tis V-rae, quominus publice blasphemetur in illis Christus, quin et conciliabulo suo locum, ubi praesens est M-tas V-ra cum senatu populoque Polono⁶, delegerunt⁶ non sine magna cum illius tum gentis totius infamia. Respondit hoc quoque esse prohibiturum. Faxit Deus. Petivi, ne quem in defuncti Castellani Cracoviensis⁷ locum sufficeret nisi catholicum, neve quosvis alios magistratus mandaret nisi catholicis. Promisit liberaliter. Quid amplius exi-

¹ Zob. nr 112.

² Erazm Dembiński. Zob. nr 99 przyp. 3.

³ Zygmunt Falczewski.

⁴ Zob. nr 112 przyp. 25.

⁵ Jan Krzysztof Tarnowski.

⁶ Zob. nr 112 przyp. 7.

⁷ Marcin Zborowski.

gerem? // Egi de templis desertis ac de quibus prope solis cura vobis est: de vestris decimis. Tempia plus mille partim per vim occupata, partim quod alimenta negantur, esse deserta. Petivi, ne procrastinaret negotium, nam plura quotannis vel occupari vel deserri. Facturum se recepit, ut in his comitiis aliquid ea de re constitueret. Quid sit futurum, dies nobis faciet manifestum. Optima spes mihi quidem est ostensa.

Nuntii nostri terrestres quam honorificam fecerint mei mentionem isthuc perlatum esse puto, nam aut exterminandum esse me censuerunt ex Regno, aut ut abiecto rubro bireto in episcopi Varmiensis loco sederem cogendum. Sed non defuerunt etiam inter haereticos, ut audio, qui furorem istorum comprimerent. Palatinus vero Cracoviensis misit mihi schedam ex Historia Dlugossii descriptam, in qua simile quid factum commemoratur Cardi[nali] Sbigneo ante annos 104 et qualem se tum gessit Castellanus Cracoviensis Cisovius in causa Sbignei⁸, facturum se promisit, ut se quoque talem praestaret in causa mea. Quid autem optabilius evenire mihi posset, quam ut ex eo^b Regno prosciberer, ex cuius bona parte Christum esse proscriptum video. Magnum hoc Dei misericordiae signum esse iudicarem, quod is quemadmodum olim Lot⁹, sic me quoque vellet ereptum ex hoc incendio, quo patriam nostram opinione multorum citius conflagraturam. Vladislaviensis¹⁰ nec ipse me convenit, nec a me conveniri se patitur. // Haud aliter quam quae cernuntur oculis, animo prospicere videor, ut ibi me collocet, ubi Pelopidarum¹¹ nec nomen audiam, nec facta videam.

Susurratur autem et hoc, quod in dogmate de Trinitate iudicio meo remittere velit utraque pars¹². Comes etiam a Tarnow arbitrio meo causam suam permittit cum patrono tuo, nec recusat patronus. Utrique Primas non satisfacit¹³, quem ego nollem offendere. Quid faciam, delibero. Multis mecum egit praepositus Sandomir[ensis]¹⁴, quod mihi comes plurimum fidat. Cum Quinqueecclesiensi¹⁵ agam ut postulas. An autem ad Regem scribam, deliberandum censeo. Fuit is apud me, sed nullas a Rege literas attulit, quod ego miratus tamen sum. Verum et a Regina nullas accepi, praeterquam hodie, et eas officiosas tantum, nec me videntur amplius invitare. Polonus puer quidam eas attulit. Ego Caesaris oratores¹⁶ nondum conveni, nec audeo convenire. Suspicionum plena sunt omnia, sed suadet Nuntius, ut praestem officium hoc, nec aliter facere licebit. Egit mecum Rex [ea] de causa. Magnum indicavit angorem animi. Mihi quoque lachrimas excussit. Verum alio tempore se consilium a me petiturum dixit. Sic prorogata res est in alium diem. Quis ille sit futurus, nescio. Bene vale.

Petricoviae, 11 Calendas Aprilis [22 III] 1565. Tui frater amantissimus
Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

^a Na marginesie w miejsce skr. w tekście *M-tis Regiae*
^b Nadpisano

⁸ Zob. nr 112 przyp. 12.

⁹ Por. Rdz 19, 15–30 i 2 P 2,7.

¹⁰ Mikołaj Wolski, bp wrocławski.

¹¹ Zob. nr 112 przyp. 5.

¹² Zob. nr 112 przyp. 7.

¹³ Chodzi o mediację Jakuba Uchańskiego w sporze między biskupem krakowskim Filipem Padniewskim a Janem Krzysztofem Tarnowskim.

¹⁴ Jan Zaborowski. Zob. nr 96 przyp. 8.

¹⁵ Andrzej Dudycz.

¹⁶ Zob. nr 56.

114

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 22 marca 1565

Prosi o stałe wsparcie finansowe dla wdowy po swoim zmarłym bracie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 12. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 27 Martii 1565 Petricoviae.*

— — — Quoniam, Illustrissime Domine, iam diu nihil ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra petii, spero id fore absque offensione Ill-mae atque R-mae P. V-rae: coniunx Ill-mi atque R-mi D-ni fratris piae memoriae¹, quae saltim 1000 aureos accepit, a puella vero 52 fl. singulis annis, nullam mercaturam exercet, iam ei, ut ita dicam, et patrem "Deus omnipotens"^a accepit (maritum dico), humiliter petit, quo Ill-ma atque R-ma P. V-ra pro sua clementia singulis annis aliquid donare velit. — — —

Cracoviae, 22 Martii Anno 1565. Ill-mae atque R-mae P. V-rae humilimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

a-a Na marginesie

115

HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Piotrków, 23 marca 1565

W imieniu prowincjała zakonu dominikańskiego po rozmowach przeprowadzonych w Piotrkowie z burmistrzem miasta Gdańska Kleefeldem wstawia się do rady o zwrot zagarniętego klasztoru i jego dochodów, by zgodnie z intencją ofiarodawców mogła tam być sprawowana służba Boża.

ORYG.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 53/271 k. 13—16. Na odwrocie adres: *Den erborn, wolweisen und namhaften herren burgermeistern und rathmannen [der Koniglichen] Stath Dantzke etc., [unseren] besondern guten freunden, ślad pieczęci, adnotacja: [Responsum] ultima Aprilis Anno etc. [15]65.*

DRUK.: T. Głe m m a: Odzyskanie klasztoru, s. 24, błędnie podaje datę roczną: 1566.

Unsern freundlichen gruss etc. Was an uns der wirdige herr provincial¹ wegen des closters der schwartzen munchen in Dantzke dienstliches fleisses gesonnen und gebeten, haben wir zum teil mit dem achtbarn und hochgelerten herren Jorgen Klefelt, dero stath burgermeistern, so itzo alhie zu Peterkaw allerhandt boredunge und erwegen gehabt; zweiffelsfrey solches falles weitleunftiger von seiner E. W. dero zusage und erbieten nach an E. E. W. werde gelanget und fortgesetzt sein. Die weil uns aber gemelter provincial danebenst auch umb eine beförderliche furschrift an E. E. W. deroselben meinunge ehrsucht und gebeten, wir uns bey inen E. E. W. mit unserm schreiben bemühen wolten, damit

¹ Jan Watt, syn Hektora i Anny rodzonej siostry Hozjusza, zmarł 3 VII 1564. Zob. HE V s. 670. Żoną Jana była Agnieszka, której dwa listy do Hozjusza publikujemy: z 2 II — nr 51 i z 6 VIII — nr 297.

² Melchior z Mościsk.

³ Jerzy Kleefeld (Kleefeld) (1522—1576), od 1558 burmistrz gdański. PSB XII 572—573 (Maria Sławoszewska).

solches closter und die zugehörige einkunften im und desselben ordens brudern, so ehr mit sich dahin zu füren, im willen ubergeben und eingereumet werden möchte, als haben wir im solche seine bitte nicht abschlagen wollen. Und gelanget demnach unser freuntlich sinnen an E. E. W., dieselbe sich in dem allem der billigkeit nach gantz freuntlich und geneigt gegen sein begehre erzeigen wolte, wie wir uns denn zu E. E. W. wie stets hiebevorn also auf itzo in diesem falle gantzlich thun versehen, dieselbe in anmerckunge der geistlichen lehen und stiftunge dero gütter und einkunften, so zum Gottesdienste erstlich von gotseligen leuten erbawet und gegeben, nicht annahssen noch zueignen werden, sondern gutwilligk diejenigen mit aller // zugethanen beförderunge erhalten, schutzen und vertreten helfen und derogleichen fromme und andechtige leute dahin vermugen, durch welche gleichermaassen wie da bevorn Gottesdienst gepflogen und geleistet werde. Darumb wir uns denn desfalls zu E. E. W. auch aller gutwilligkeit thun verhoffen und das dieselbe mehrgedachten provincialn zugleich der billigkeit wie auch dieser unser vorschreibt geniessen und fruchtbarlich entpfinden lassen, solches seint wir umb E. E. W. in allem besten zu vergleichen und abzunehmen ehrbötigk.

Datum Peterkaw, den 23. Martii Anno [MD]LXVsten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc.

116

PIUS IV PAPIEŻ DO HOZJUSZA

Rzym, 23 marca 1565

Pozwala Hozjuszowi udzielać święceń wyższych, w tym i kapłańskich, nawet poza przewidzianym na to czasem, jezuitom po ślubach zakonnych, klerykom z diecezji warmińskiej a także i z obcej, o ile posiadają na to zgodę swego ordynariusza. Dyspensuje zarazem od braku wieku kanonicznego, tj. nie ukończonego 25 roku życia.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Armadium 42 t. 23 k. 173, pismo ręki Cezarego Glorierio. Na odwrocie adnotacja ręką kard. Tolomeo Galli zwanego Cardinalis Comensis: 23 Martii 1565 Anno 4°. pro Cardinali Warmiense facultas promovendi ad ordines presbyteratus etiam si ad 25 annum non pervenerint, tam Societatis Iesu professores quam alios suae dioecesis et altiarum de licentia suorum superiorum. Cardinalis Comensis. Na marginesie: nr 113.

Dilecto filio nostro Stanislae tituli sancti Pancratii presbytero Cardinali Warmiensi vocato. Dilecte fili noster, salutem etc. Accepimus nuper, quod sane nobis molestum fuit, complura ac diversa mala, praesertim pestis¹ et haeresum, quae universum prope inclitum istud Poloniae Regnum maiorem in modum vexant, effecisse, ut magna istic sacerdotum et personarum, quae ecclesiastica sacramenta ministrent penuria existet. Quare cupientes pro nostra pastoralis sollicitudinis cura, opportuna remedia, quantum cum Deo possumus, in praemissis afferre, Circumspectioni Tuae, ut tam Societatis Iesu professores², ac

¹ Na Warmii w 1564 r. zaraza nie była zbyt groźna, może bardziej w północnej części dala się we znaki. W Braniewie zmarło m.in. kilku księży. Akta wizytacji przeprowadzonej z polecenia Hozjusza w 1565 r. (rkps ADWO, B 3) nie odnotowały przypadków śmierci księży podczas tej zarazy.

² Chodzi tu o jezuitów z kolegium braniewskiego, wśród których było kilku ludzi młodych, bez święceń kapłańskich.

tuae Warmiensis, quam de licentia suorum ordinariorum aliorum Regni Poloniae civitatum et dioecesium clericos quoscunque se ad sacros et presbyteratus ordines promoveri volentes, qui tibi videbuntur, etiam si ad vigesimum quintum suae aetatis annum nondum pervenerint, ad omnes, etiam sacros et presbyteratus ordines, aliquibus dominicis seu aliis festivis diebus etiam extra tempora a iure statuta, dummodo alias ad id idonei reperiantur et aliud canonicum non obsistat [impedimentum], promovere libere et licite possis et valeas, super quo tuam conscientiam oneramus auctoritate Apostolica, tenore praesentium licentiam concedimus et facultatem; non obstantibus praemissis ac quibusvis constitutionibus et ordinationibus Apostolicis statutisque et consuetudinibus, etiam iuramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, caeterisque contrariis quibuscunque.

Datum Romae³ apud sanctum Petrum etc., die XXIII Martii 1565 Anno 6°.

Caesar Glorierius.

^a—Expeditur mandato Sanctissimi D. N-ri. Tolomeus Cardinalis Comensis. Fiant *Brevia* singulis nuntiis, qui promoti fuerunt, renovando eorum facultates prout erat tempore promotionis, attento quod per Rotae decisionem facultates nonnullae sunt per promotionem.

Tolomeus Cardinalis Comensis mandato ut supra^a.

Caesar Glorierius^b.

^a—a Ręką kard. Tolomeo Galli
^b Drugi raz podpisał

117

BENEDYKT FECHNER DO HOZJUSZA

Kraków, 26 marca [1565]

Jest wdzięczny za hojność Hozjusza, której doznawał od początków swego życia, obecnie zaś za finansowanie studiów krakowskich. Przeprasza, że tak długo nie powracał na Warmię. Powodem była choroba, o czym może poświadczyć kolega student Andrzej Möller i siostrzeniec Hozjusza — Paweł Watt. Ponadto u pewnego innowiercy pożyczył 10 złotych i musi tu pozostać, aż je odpracuje korepetycjami albo raczej służbą domową. Jako sierota i nie mający nikogo z rodziny liczy tylko na Hozjusza.

AUTOGRAF: Obztyń, ADWO, rkps D 14 k. 103. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri, Ill-mo D-no Stanisław Hozjo, divina miseratione S. R. E. tituli s. [Pancratii] presbytero Cardinali, Episcopo [Warmiensi], D-no necnon patrono clementissimo, Varin[ia], ślad pieczęci, adnotacji brak.

Obsequia mea perpetua, Illustrissime Princeps, amice defero et commendo. Impudentiae, Ill-me Princeps, culpam deprecor, quod tantulus ego¹ compellere ausim litteris Tuam Cels., praesertim cum non sim nescius Tuam Cels. plurimis maximisque occupatam esse negotiis, quam ut has, quae meram olent barbariem, relegas. Attamen quum Tua Cels. me immeritum, ut memini, ab ipso vitae exordio singulari quadam clementia complexa est, adeo ut etiam ad promovenda studia mea abunde suppedit[abat], quare cum persolvere dignas grates non opis sit meae, Ill-me Princeps, id tamen unum facere non desinam, ut eius in me beneficiorum memoria nunquam e corde meo excidat. Deinde omnibus elaborabo nervis, ut studia mea totaque vita mea Tuae Cels. placere

¹ *Breve* z 15 lutego (zob. nr 66) chyba nie zostało wysłane.

² Benedykt Fechner, sierota pochodzący z Warmii, który na koszt Hozjusza kształcił się na Uniwersytecie Krakowskim. Zob. HE V s. 271—273.

possit. Cur autem tam diu, ut dicam brevibus, ad Tuam Cels., Ill-me Princeps, non venerim², in causa fuerunt quod mea valetudo oppressa erat variis morbis, prout Andreas³, si velit dicere verum, testabitur. Possem et locupletiozem adducere testem: D-num Paulum Vadianum, Tuae Cels. nepotem, quem non fugit, quo in statu studia fuere mea. Ab ipso tempore, cum pestis hic saevire inceperat, sicque aliquantum aeris alieni, Ill-me Princeps, contraxi, utpote decem florenos, quos cum non sim modo solvendo, quo creditoribus satisfacerem, molestam apud mercatorem quendam zwinglianae religionis paedagogiam suscipere coactus, in qua non tantum temporis operaeque licet studiis meis tribuere quantum rebus curandis domesticis. At cum, Ill-me Princeps, nullum habeam vel amicum vel sanguine iunctum, qui possit summam meam levare miseriam, ad Tuam Cels., Ill-me Princeps, veluti ad anchoram confugio sacram fretusque Cels. Tuae ope. Hae si destituar, nulla studiorum meorum spes futura est reliqua. Quum tamen hunc mihi proposuerim finem, ut a quibus inceperam, in iisdem me cessare velle, si Deo optimo maximo collubium fuerit, // ego verum enimvero invitus imploro Tuae Cels. opem, praesertim cum Tuae Cels. tantum debeam, ut nullis officiis, nulla opera, labore, industria mea posse videar satisfacere. Sed quo non adigit durum telum — necessitas, Ill-me Princeps, quaeso? Itaque adhuc iterum atque iterum maiorem in modum rogo obsecroque, ut summae huic meae miseriae subvenire et me recipere in clientulorum numerum non recuset Tua Cels., nec mihi parentibus orbato patris loco esse desistat. Neque puto me passurum repulsam, praesertim cum non ignorem, quam prompto animo Tua Cels. in iuvandis ac promovendis studiosis fuerit semper sitque nunc. Quantam laudem Tua Cels. hinc adepta sit, ora mille linguaeque totidem dicere haud sufficerent, praeterea Tuae Cels. laudes, Ill-me Princeps, diffusae sunt latius in litterarum monumentis, quam ut a me perstringi possint. Vale, Ill-me Princeps, Tuamque Cels. Deus optimus maximus authorem instaurandae verae pietatis, bonarum litterarum patronum diu tueatur incolumem.

Cracoviae, 26 Martii [1565]⁴. Tuae Cels. addictissimus

Benedictus Fechner.

118

ANTONIN GROSUPTUS DO HOZJUSZA

Wiedeń, 26 marca 1565

Zatroskany jest o los brata ze swego zakonu Jana Marii. Dopóki przebywał on na dworze Hozjusza, przelożony był spokojny, teraz jednak dowiedział się, że po odjeździe Hozjusza na sejm do Piotrkowa, brat ten opuścił dwór Hozjusza, znalazł sobie inne miejsce pobytu i prowadzi tryb życia niegodny zakonnika. Przyjął go do zakonu w Wiedniu jako konwertytę w 1559 roku i teraz pragnie, by powrócił do zakonu.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383, k. 86. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo Cardinali Hosio Principi Vermlensi, [D-no] et Patrono suo observandissimo, Petricovi, pieczęć, adnotacja ręką Reszle: Reddita 25 Mail Hellspergae.

² Aby zaoszczędzić wydatków, Hozjusz wycofywał wtedy z Uniwersytetu Krakowskiego wszystkich studentów, których tam utrzymywał, z zamiarem skierowania ich na naukę do kolegium jezuickiego w Braniewie.

³ Andrzej Möller.

⁴ Brak daty rocznej; pozwala ją niezawodnie ustalić list Pawła Waffa do Hozjusza z 27 III, zob. nr 120.

Illustrissime Domine et Pater observandissime¹. Inter varios discursus, quibus saepe erravit ab ordine Ill-mae D. V-rae servus, frater Ioannes Maria², is quo apud Ill-mam D. V-ram versatur, mihi minus molestus fuit, quia novi aulam suam quolibet monasterio in religione non inferiorem. At cum ex literis suis et cuiusdam alterius fide digni deprehendam illum alibi sibi venari hospitium, ubi dubio procul latius suam effundens impudentiam scandalum praebebit et patietur, supplico Ill-mae D. V-rae, ut adhortetur illum ad reditum oboedientiae suae, nam anno 1559, quando ex apostasia hic Viennae ad habitum eum recepi, nedum professionis suae votum renovavit, verum diris et maximis imprecationibus execratus est se ipsum si ulterius retrocederet. Aperte ex suis cognosco illum exercere artem sibi indebitam, utpote vanitati subservientem et hoc ob lucrum voto suo paupertatis contrarium; et si Ill-ma D. V-ra exploraverit, quid ille innovavit, postquam ipsa ad comitia se contulit, deprehendet facile eum occasionem aliis scandali et sibi ruinam non vereri. Expertus hominis vitam, valde illi timeo. Consultum illi foret, ut rediret ad ordinem. In creatione hac Ill-morum Cardinalium divinistae nullum locum habuere et Moroni promissiones irritae apparuerunt. Ill-mae D. V-rae me commendo.

Viennae, 26 Martii [15]65. Ill-mae D. V-rae [servitor]

Frater Antoninus Grosuptus.

119

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Kraków, 27 marca 1565

O śmierci B. Ochino i działalności Discordii w Krakowie. Dochodzą wieści, że na sejmie król faworyzuje izbę poselską a lekceważy senat. Arcybiskupstwo lwowskie ma nadzieję otrzymać S. Stomowski i Ziółkowski. Srebra z ołtarzy katedry krakowskiej zostały oddane w zastaw Żydom. Podobno papież napomnił biskupa krakowskiego, by pogodził się z J. Tarnowskiem.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 79—82. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime mi Domine. Ergo non modo non compescitur haeticorum audacia, sed ipsi ultro incursant in oculos vestros, qui non ita multo ante edicto consternati¹ latibula quaerebant. Ochinus quidem sive metu sive reverentia et oboedientia, sicut ipse prae se tulit, adductus, cessit atque decessit². Non credemus autem istos occulte a quopiam animari aut evocari etiam! Expectamus quam cito nobis nationale concilium vel colloquium pariat. Tune autem ex animo tibi quicquam promitti autumas? Discordia³, seu potius umbra eius (nam ipsa quidem istuc ad vos commigravit) iactat se hic in domo Tenciniorum

¹ Antonin Grosuptus (zm. 1570), dominikanin z Wiednia, teolog, brał udział w ostatnim etapie Soboru Trydenckiego jako doradca Maurycego Petra, bpa diecezji Vigevano (1541—1576) z Lombardii, przez pewien czas wykładał teologię na uniwersytecie wiedeńskim. Więcej na jego temat zob. O. Braunsberger: *Canisii epistulae*, IV s. 184.

² Jan Maria de Caneparis, dominikanin, lekarz. Zob. jego list do Hozjusza z 24 X 1565, nr 441.

³ Mowa o edykcji parczewskim z 7 VIII 1564. Zob. HE V wg indeksu s. 683.

⁴ Zob. nr 14 przyp. 2.

⁵ Wawrzyniec Discordia (Niezgoda, zwany czasami od miejsca pochodzenia W. z Przasnysza), zm. między 1567—69, nadworny kaznodzieja Zygmunta Augusta, wybitny działacz ortodoksyjnego kierunku kalwinizmu małopolskiego. PSB V 171—174 (Henryk Barycz).

etiā nunc, ipsis, opinor, insciis; cui Iustus⁴ facem praefert. Istine huc perfertur senatum a Rege negligi et contemni, cum nuntiis agi multa, omninoque ordinem rerum inverti, quo citius evertantur omnia. Leopoldiensis archiepiscopatum duo hic manibus se tenere arbitrantur, nec obscure prae se ferunt: Slomovius⁵ et Ziolkovius⁶ (herba uterque). E basilica nostra^a altarium quorundam argentum sacrum summotum est et Iudaeis oppigneratum in redemptionem, sed non captivorum, nec dissimulatur mercatus. Alter tectius agit, competitoris autem stulti^a vulnus detegit, haec hic et istic. // Praefecturam generalem dividetis fortasse, utrisque ut gratificari velle videamini⁷. Esset tamen id gratius et exoptatius alteris, hoc est alienis. Pestem nequicquam fugitant quidam. Intus ea haeret et quidem trabali affixa clavo. Videant autem, ne atrociorē etiam alibi inveniant. Sic igitur munda et repurga domum, ne septem nequioribus aditus pateat⁸. Vir sit ο ἀρεστέος et virgo. Deum respiciat protectorem et remuneratorem. Consilium ut a te petatur, nihil est quod expectes. Hoc agitur, ne quid incipias. Vidi ego ita creditores a debitoribus eludi. Si verum est patronum admoneri a Summo P[ontifice]^a, ut rem cum adversario suo componat⁹, recte te cum Nuntio interposueris, vel absque eo quoque. Mollior est, opinor. Alter natura praefractus esse fertur, magis etiam quam pater. Consiliarii ab latere eius essent amovendi. Sed ego prolixior et ineptior sum. Vale igitur.

Cracoviae, 27 Martii 1565. Tibi addictissimus

M[artinus] C[romerus].

^a Nadpisano

120

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 27 marca 1565

Poleca odjeżdżającego na Warmię Marcina Raska. Benedykt Fechner nie może jeszcze jechać z powodu choroby i zaciągniętego długu. Metale szlachetne może Hozjusz dostać w Krakowie u Karola Soderini lub w Piotrkowie u niejakiego Sebastiana.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 81. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci. adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater etc. Quoniam hinc Martinus Rasek discedit¹, eum absque meis literis abire nolui humiliter petens, quo eum paterno suo amore prosequi velit. Benedictum Fechner, qui meis suas adiunxit literas², hunc etiam diligenter commendo, qui propter aegritudinem contraxit aes alienum, quoniam nunc non venit, rogo humiliter non in peiorem partem illi verti, ipse agnosco, ex literis cognoscet Ill-ma atque R-ma P. V-ra. Velutum et ormesis atque aurum proculdubio apud

⁴ Jodok (Jost) Ludwik Decjusz — syn.

⁵ Stanisław Slomowski, sufragan krakowski.

⁶ Marcin Ziolkowski, kanonik krakowski. L. Łętowski: Katalog, IV s. 316. Zob. też *Lustracja województwa krakowskiego*, I s. 25.

⁷ Aluzja do wakującego starostwa generalnego wielkopolskiego.

⁸ Por. Łk 11,24—26.

⁹ Mowa o konflikcie Filipa Padniewskiego z Janem Krzysztofem Tarnowskim.

¹ Marcin Rasek, student.

² Zob. nr 117.

D-num Carolum Sodorini³ vel apud D-num Sebastianum⁴ Petricoviae inveniet. Hoc idem et affinis⁵ censet. Quod superest etc.

Cracoviae, 27 Martii Anno Domini M[D]LXV. Eiusdam Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

121

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 28 marca 1565

Poprzedniego dnia za pośrednictwem Marcina Raska przesłał Hozjuszowi list, w którym opisał wszystkie aktualne sprawy. Obecnie korzysta z okazynego posłańca i przesyła pozdrowienia.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 67—68. Na odwrocie zwykły adres (ze zwrotem: *avunculo clementissimo, Petricoviae*), ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, Illustrissime Domine, Domine clementissime. Heri per Martinum Rasek scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae¹. Nunc quod scribam nihil habeo, cum tamen certi hominis potestas daretur, officii mei esse existimavi eum absque meis literis non dimittere. Scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae per Rasek de omnibus rebus, nunc nihil aliud restat, quam ut humillima mea obsequia clementiae Ill-mae atque R-mae P. V-rae offeram, humiliter petens, quo me suum servulum pristino amore² prosequi velit, cuius clementiae me iterum commendo.

Cracoviae, 28 Martii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

² Skr. zbędnie powtórzone słowa *pristino amore*

122

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 29 marca 1565

Opisuje przebieg i treść narady biskupów w Piotrkowie: W dniu 23 marca prymas zebrał w kwaterze Hozjusza biskupów obecnych na sejmie. Nie stawili się biskup krakowski i kamieniecki. Obecny był nuncjusz. Hozjusz nawoływał biskupów do zgody. Zastanawiano się, w jaki sposób w Polsce wprowadzać w życie uchwały Soboru Trydenckiego i jaką rolę może odegrać w tym król i sejm. Sprawy dyscyplinarne zastrzeżono synodowi prowincjonalnemu. Prymas przygotowuje nuncjuszowi spis zagadnień, które winien omówić podczas spotkania z królem. Hozjusz prosił pisemnie króla o usunięcie z Piotrkowa innowierców dyskutujących na temat Trójcy Świętej. Zagroził, że opuści sejm, jeśli król nie uczyni tego, ponieważ nie chce słuchać bluźnierstw. Nuncjusz usilnie stara się o pogodzenie Filipa Padniewskiego z Janem Krzysztofem Tarnowskim i są nadzieje na zakończenie sporu. Posłowie na sejmie knują zamach na dziesięć kościołów. Przeszło 1000 kościołów w Polsce i na Rusi jest opuszczonych lub przejętych przez innowierców z powodu braku księży.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 59—60v, pismo ręki Kuezborskiego; na marginesie: *Borromeo, 29 Martii 1565 Petricoviae*.

Facit imbecilla valetudo mea, minus ut multa scribere possim hoc tempore, neque dubito, quin omnia sit Nuntius accuratius perscripturus. Proximo superiore die Veneris [23 III] Archiepiscopus mihi renuntiavit

¹ Bankier włoski w Krakowie. Zob. HE V s. 112.

² Postać bliżej nie znana.

³ Sebastian Ziegler.

⁴ Zob. nr 120.

velle se congregationem Episcoporum in aedibus meis fieri. Responsum hoc a me tulit: faceret quod vellet, dummodo Nuntius adesset. Itaque convenerunt ad me Archiepiscopus et Episcopi omnes duobus exceptis: Cracoviensi et Camenecensi¹. Longum esset scribere quibus de rebus tractatum fuerat. Pluribus verbis eos ad concordiam sum hortatus^a, quae sicubi non adest, etiam maximae res dilabuntur. Negabant ullam inter eos esse discordiam. Utinam autem ita res haberet, minus laborarem. De executione Tridentini Concilii decretorum agebatur, ut ea postularetur a Rege. Dixi non omnem executionem ad Regem pertinere, nam Regis munus non aliud esse, quam ut eam doctrinam, quae tradita est a patribus in Concilio Tridentino congregatis ab omnibus firmiter et inviolabiliter observari mandet, sicut olim ab imperatoribus catholicis^b factum esse legimus. ^c—Hanc executionem recte peti posse in comitiis. Utinam autem fructum aliquem petitionis nostrae consequamur^c. Reformationis negotium ad synodum esse reiiciendum, ut ibi ratio inveniatur, qua Concilii decretis ut pareant adduci possent omnes. Erat qui de disciplina agi vellet in comitiis, ^d—sed ego^d esse dixi disciplinam militarem, esse disciplinam politicam, quae in Regni constitutionibus continetur; de his duobus generibus hic agi recte posse; esse postea disciplinam ecclesiasticam, absit ut hic de ea tractetur! In synodo locum de ea agendi fore multo commodiorem, neque solere de moribus reformandis unquam in principum aut saecularium praesentia tractari neque debere. Non deerat qui diceret non esse nimis urgendum Regem, ut ea, quae pertinent ad religionem et ad ius ecclesiasticum tuendum, executioni mandet, nam indigere M-tem Eius pecunia, qua potiri non poterit, si nimis urgebitur. Sed ego videri mihi respondi // citius et melius absque pecunia quam absque Christo recte rem geri posse; quamborem primum quaerendum esse Regnum Dei, tum caetera facile nobis adiicientur^e. Petebatur deinde, ut capita quaedam describerentur, de quibus Nuntius^e ageret cum Regia M-te. Quod cum a me fieri vellent, ut Archiepiscopus potius id faceret petivi, quandoquidem ille melius habet Regni rationes cognitae quam ego. Itaque scripsit ille. Quaedam visum est mihi moderari. Cognosceret omnia proculdubio fusius ex his, quae scribit Nuntius. Die Solis renuntiatum est mihi qui disputationem instituerent de Sancta Trinitate turpiter ab his nomen Dei blasphemari. Scripsi ad M-tem Regiam et eam sum obtestatus, ut hoc fieri ne permetteret, disputatores istos non solum ex hoc loco comitorum, verum etiam ex Regni sui finibus exterminaret. Si nihil impetrarem, petivi faceret mihi discedendi potestatem et ad ecclesiam meam redeundi, nam vehementer me pertimescere, ne terra aperiat os suum ac disputatores istos deglutiat, neve ignis de coelo descendens etiam reliquos consentientes, hoc est non prohibentes consumat; separari me velle a tabernaculis impiorum^f, ne peccatis eorum involvar. Lecta scheda renuntianti mihi fecit M-tas Eius etiam aliunde se tale quid cognovisse, gratum sibi tamen esse quod se admonuerim, promissuram se, ne sic impune Deus postea blasphemaretur.

Multa scribenda forent, quae postea sunt acta, sed valetudinis rationem habere cogor. Scribet proculdubio Nuntius, quibus de rebus egerit cum Regia M-te nudiustertius et quod ab illa responsum tulerit. // Egit autem is diligenter et cum Cracoviensi Episcopo et cum comite a Tarnow,

¹ Filip Padniewski i Dionizy Secygniewski bp kamieniecki (1563—1569).

² Por. Lk 12,31.

³ Por. Job 8,22.

non illo quidem, quocum primum ista tragoedia coepta est, nam is discessit, sed cum eius patruo — palatino Sandomiriensi⁴, cui plenam ille dedit quidvis de concordia statuendi potestatem. Egit cum utroque de concordia, uterque cupere se ostendit meoque arbitrio rem committere. Sed multo fuit ad eam rem propensior comes, nam Episcopus⁵ moras quasdam nectebat, sed hodie mihi renuntiavit serio se velle concordiam. Itaque iam ea de re tractari coeptum est. Deum precor, ut spiritum charitatis diffundat in cordibus nostris.

Omnia summae perturbationis plena sunt. Hoc enim a nuntiis laboratur, ut victus omnis, quem non aliunde multi quam ex decimis habent, sacerdotibus subtrahatur, quo sic extincto sacerdotio et sacrificio nullus deinceps in Polonia Deus agnoscat. Plures quam mille ecclesiae in sola Polonia et Russia dicuntur esse partim prophanatae partim desertae, dum non habent sacerdotes unde sustentare se queant. Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis.

a Skr. sine qua
b Nadpisano ręką Reszki
c Na marginesie

d-d Nadpisano ręką Reszki
e Na marginesie

123

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Piotrków, 29 marca 1565

Może przyjąć na służbę niejakiego Michała. O pensji dla Stanisława Kłodzińskiego. Chętnie pomoże Stanisławowi Grzepskiemu. Biskup Filip Padniewski nie jest zbyt skłonny do zgody z Janem Krzysztofem Tarnowskim i do przyjęcia mediacji Hozjusza.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/3 s. 1205. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 31 Martii.

S. De Michaële¹, cum ad te venerit, si mecum esse volet, qua conditione velit esse, mihi perscribes. Si non placuit ei locus apud comitem, ne minus apud me placeat, metuo. Clodium² lubens iuvissem, sed Regem perdifficilem esse dicit Procancellarius, quoad erit in Italia, 100 numerabuntur. De sacerdotio quoque providebitur. Grzepski³ desiderio satisfactionem lubens. Ineptias istas rideo. Iudicium⁴ nemo mihi defert, nec deferri velim. Patronus tuus⁵ minus mihi fidit quam alter, minus etiam ad concordiam propensus esse videtur. Nunc nescio quem saecularem, nunc Posnaniensem Episcopum adiungi vult. Vellem hodie, cras ad summum finem imponere. Bene vale.

Lutetia⁶, 4 Calendas Aprilis [29 III] 1565. Tui frater amantissimus
Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

¹ Stanisław Tarnowski.

² Chodzi o spór Jana Krzysztofa Tarnowskiego z Filipem Padniewskim.

³ Postać bliżej nie znana.

⁴ Stanisław Kłodziński.

⁵ Stanisław Grzepski.

⁶ Zob. nr 122 przyp. 5.

⁷ Filip Padniewski, bp krakowski.

⁸ Piotrków Trybunalski.

Poznań, 29 marca 1565

Zgodnie z poleceniem kardynała odsyła jego bratanka, Stanisława Hozjusza. Odwiezie go Katarzyna Mirkowa. Razem z nim jedzie na naukę do Braniewa Stefan Winkler syn Błażeja oraz chłopiec z Dobrego Miasta imieniem Szymon. Chwali zdolności Stanisława i opisuje, jak wyglądała jego edukacja. Zona Mikana dziękuje za hojne wynagrodzenie tytułem utrzymania chłopca.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 25 k. 39-40. Na odwrocie zwykły adres, ślad pleczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime, etc. Iuxta mandatum Ill-mae D. V-rae iam nunc mittimus Stanislaum, nepotem eius, Petricoviam per honestissimam affinem nostram Catharinam Myrkowa, Stanislai Myrek uxorem¹. Adiunximus ei socium Stephanum Vinklerum, mansuetum adolescentem, Blasii Vinkleri nostri catholicissimi viri filium², quem ego Ill-mae D. V-rae vehementer commendo. Nam hunc ex sacro fonte levavi, et meo nomine ideo insignivi. Tradatur is institutioni bonarum literarum imprimisque virtutum apud viros de Societate Iesu. Pater vero suus faciet in eum omnes necessarios sumptus, modo ad gloriam Dei et Ecclesiae catholicae salutem informetur. Simonem Gutstattensem mittam pariter cum illis, si poterit commode fieri, sed videtur esse hebetior: fortasse arti sedentariae applicandus esset. Nos valde dolemus, quod non tantos fructus hinc asportaverit Stanislaus, ut // voluimus, sed hoc accidit et morbi ipsius diuturni et contagionis atrocis causa, abstinuit enim istius ergo per totam hyemem a literario ludo. Ego ut antea scripsi, quantum per labores meos acerbos potui, puerum hunc vel in catechismo parvo catholicorum, vel in distichis Catonis vel in epistolis Ciceronis familiaribus exercui. Mandabat aliquid memoriae, interdum declinabat nomina et verba. Concionem omni die festo audivit et nobis audita recitabat. Sacerdoti apud altare nobis praesentibus ministrabat quolibet die festo. Suasu autem R-mi D-ni Warssevicki ad Natalem Christi primum Sacramento Eucharistiae nobiscum est procuratus. Pridie huius discessus confessus est auriculariter apud D-num praepositum nostrum. Prospeximus illi commodo amictu ad iter, utinam prospere isthuc perveniat, quod ex animo optamus cognoscere. Amo enim hunc puerum ita, ac si esset ex me procreatus, praeditus namque est a Deo praeclarissimis dotibus. // Si quam hic contraxit iacturam vel propter morbi sui diuturnitatem vel contagionem vitandam, poterit facile per Dei gratiam hanc apud viros de Sacietate Iesu recuperare. Mater nostra charissima valde est contenta praemio hoc ab Ill-ma D. V-ra, imo vero tanti praemii pudet eam, quod plus quam par fuit datum est. Commendat se haec cum omnibus suis Ill-mae D. V-rae clementiae, quod vero expositum est ex illis 70 taleris, hoc totum nunc in registro annotatum Ill-mae D. V-rae mittit, quod autem restat ab illa summa, retinebit iam, quanquam, ut scripsi, cum pudore suo, quod eam tanta pecunia R-ma D. V-ra onerare dignata est pro parvis officiis huic puero praestitis. Ego immortales ago etiam R-mae D. V-rae gratias pro summa eius gratia et liberalitate in me. Deus omnipotens servet nobis Ill-mam D. V-ram diutissime incolumem et florentem D-num et patronum nostrum clementissimum. Aquae

¹ Osoby i zagadnienia poruszane w tym liście zostały objaśnione w poprzednich listach Mikana do Hozjusza. Zob. nr 85, 103, 109.

² Zob. nr 125.

iam decrescunt hic, sed nos graviter affligerunt, sectarii magis. Capitaneum Generalem utinam Rex det nobis catholicum et prudentem. Commendo me totum Ill-mae D. V-rae // clementiae, D-no et patrono clementissimo; nostra domus tota Ill-mam D. V-ram salutatur reverenter et ei orationes suas commendat.

Posnaniae, 29 Martii 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor deditissimus

d[octer] Stephanus Micanus.

125

BŁAŻEJ WINKLER DO HOZJUSZA

[Poznań], 30 marca 1565

Dowiedział się, że Hozjusz sprowadził na Warmię jezuitów, którzy zajmą się wychowaniem katolickim. Z najwyższym uznaniem wyraża się o tym przedsięwzięciu kardynała. Posyła swego syna Stefana i prosi o powierzenie go jezuitom na wychowanie. Czyni to za radą swego przyjaciela doktora Stefana Mikana. Chłopiec jedzie w towarzystwie Stanisława Hozjusza, bratanka kardynała.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 69—72. Na odwrocie adres: *R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanisławo Dei gratia Cardinali Warmiensi, D-no summa observantia colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 3 Aprilis 1565 Petricoviae, responsum leodem dte.*

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine summa observantia colendissime. Obsequiorum meorum¹ in gratiam V-rae R-mae et Ill-mae D. praemissa commendatione. Multorum proborum hominum sermone ad nos perfertur R-mam et Ill-mam D. V-ram sacrosanctum collegium Societatis Iesu in ditione episcopatus sui ex longissimis regionibus advocasse, quo eo depravato nostro saeculo homines in recta puraque, sancta, catholica fide christianisque moribus instituant, ab erroribusque et prophanis sectis vindicent. Eo itaque tempore cum nihil magis utile huic patriae nostrae accidere potuit, est quapropter Deo Patri coelesti agamus gratias ac precemur eius maiestatem divinam, ut eos sanctos conatus V-rae R-mae et Ill-mae D. gubernet, provehat aeternaque mercede retribuat. Mihi itaque cum etiam sit filius Stephanus, quem video studiis honestis libenter incumbere velle, fretus illa vetere V-rae R-mae et Ill-mae D. a teneris annis in me praeter mea ulla merita collata beneficentia, de voluntate et consilio quemadmodum doctrina ita et pietate christiana excellentissimi D-ni doctoris Stephani Micani², summi patroni mei, ad hoc ipsum sacrum collegium, eundem filium meum Stephanum ex sacro fonte ab eodem domino doctore levatum, mitto, R-mae et Ill-mae D. V-rae nepoti Stanisławo³, puero optima et praeclarae indolis, custodem et servum itineris eidem adiungens, summa qua possum diligentia rogans, ut ex manibus R-mae et Ill-mae D. V-rae his, qui docendi ea praeclara studia facultatem a V-ra R-ma et Ill-ma D. demandatam habent, commendetur, quo ad cognoscendam et propagandam gloriam Dei sacraeque sanctae Ecclesiae, puram sinceramque doctrinam amplectendam (si Dei voluntas fuerit) aptus et idoneus esse possit. A Deo optimo maximo R-ma et Ill-ma D. V-ra aeternam mercedem huius suae operae habitura; ex me vere devincto longe sibi reddet perpetuo devinctissimum. Eiusdem gratiae

¹ Błażej Winkler, notariusz miejski w Poznaniu; urząd ten pełnił z przerwami przez 34 lata, zm. 17 II 1569. Zob. I. Radtke: Błażej Winkler, s. 153—172. Od rady miejskiej otrzymał w 1565 r. wieś Glinki koło Poznania. Zob. zapis dla niego i jego żony z 18 VIII 1566 — MRPS V-2 nr 8919. Zob. też nr 85 przyp. 8.

² Zob. nr 124.

³ Stanisław Hozjusz, syn Jana.

et potestati me, tum et Stephanum // meum do tradoque, valere vive-
reque felicissime R-mam et Ill-mam D. V-ram per gratiam Dei Ecclesiae
Christi ornamento ac huic Regno contracto singulari praesidio cupiens.

Datum [Posnaniae], die 30 mensis Martii Anno Domini MDLXV. Eius-
dem R-mae et Ill-mae D. V-rae servitor deditissimus

Blasius Wincler notarius civitatis Posnaniensis.

126

BONAWENTURA TOMASZ DO HOZJUSZA

Radom, 31 marca 1565

Spełnił wiernie u królowej polecenie Hozjusza. Cierpi udreki z powodu zawist-
nych i podejrzliwych ludzi. Nie miał odwagi wcześniej pisać do Hozjusza; teraz czyni
to za radą samej królowej. Spodziewa się, że przyjazd kardynała do królowej uzdrowi
tę sytuację. Prosi o powiadomienie o czasie przyjazdu, bowiem po Wielkanocy za-
mierza udać się na pielgrzymkę do miejsc świętych.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 95. Na odwrocie adres: R-mo ac Ill-mo
D-no, D-no Stanisław S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no meo clementissimo, ślad
pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Salutem plurimam et oratio-
num obsequiorumque meorum¹ studia.

Quod mihi Ill-ma V-ra Cels. ad Reginalem M-tem suo nomine exequen-
dum iniunxit, feci reverenter et fideliter. Si quid porro mihi iniungere
voluerit, habebit Ill-ma V-ra Cels. obsequium meum pro viribus semper
paratissimum. Magnum pondus apud Eius M-tem testimonium habuit
R-mi Caesarei oratoris² pro Ill-mae V-rae Cels. candore et ingenuitate,
quod nisi accessisset in tempore, frustra ego hic laborassem.

Ex odio malevolorum et malesuada suspicione hactenus ad Ill-mam
V-ram Cels. scribere mihi non fuit integrum, verum ut nunc scriberem
ipsa iussit Regina nec tamen libere ausim quod volo, scio enim quo in
luto haeream nec satis video quomodo impollutus inde evadam, spero
tamen adventum Ill-mae V-rae Cels. ad Reginalem M-tem meae quoque
necessitati profuturum et remedium meis malis esse allaturum. Obnix-
peto, ut Ill-ma V-ra Cels. per literas certiozem me reddere dignetur
quonam apud Reginam tempore esse decrevit, cogitavi enim statim post
Pascha ^{a-}per istam provinciam^a religionis gratia quaedam Deo dicata
invisere loca. Ne per hanc occasionem ipse mihi hic noceam mea absentia,
malim etiam susceptam peregrinationem ad tempus differre quam Ill-mae
V-rae Cels. praesentia orbari, quam pro gloria Dei plurima posse et per-
petuo valere opto.

Radomia, pridie Calendas Aprilis [31 III] 1565. Ill-mae V-rae Cels.
obsequentissimus filius

Bonaventura Thomas.

^{a-a} Na marginesie

¹ Bonawentura Tomasz, kaznodzieja nadworny i spowiednik królowej polskiej
Katarzyny Habsburżanki. Pochodził z Nysy, był predykanem w kościele N.M.P.
w Gdańsku, ok. r. 1547 pod wpływem Hozjusza przeszedł na katolicyzm, a wydalony
z Gdańska udał się na dwór bpa wrocławskiego Baltazara von Promnitz. Dzięki
rekomendacji Hozjusza w 1555 r. dostał się na dwór królowej. Zm. 12 XII 1568
w czasie podróży z Rzymu do Ferrary. Zob. HE II wg indeksu s. 1046—1047; Paul
Simson: Geschichte der Stadt Danzig. Bd. 2, Danzig 1918 s. 130; G. Zimmer-
mann: Das Breslauer Domkapitel, s. 537—538 (dowodzi, że Bonawentura nie był
we Wrocławiu kanonikiem katedralnym, ale co najwyżej kolegiackim przy św
Krzyżu).

² Zob. nr 56.

127

HUGO BUONCOMPAGNI DO HOZJUSZA

Rzym, 31 marca 1565

Dziękuję za gratulacje otrzymane od Hozjusza z okazji wyniesienia autora listu do godności kardynańskiej.

ORYG. nie znany.

KOPIA Z XIX W.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 1045 k. 26. Sporządził ją Kazimierz Kielisiński z oryginału przechowywanego wówczas w Berlinie w Bibliotece Królewskiej w dziale *Autographensammlung*. Obecnie list ten nie istnieje. Na odwrocie był adres: *All Ill-mo et R-mo Signore mio osservantissimo, Il Sig. Cardinale Varmi[ense]*. Inną ręką: *S. Card Varm.*

Illustrissimo et Reverendissimo Signore mio¹ osservatissimo. Se ben io posso facilmente credere per la servitù, che tengo con V. S. Ill-ma, ch'ella haverà sentito piacer di questa mia promotione ad Cardinalato, ho voluto non di meno per debito et maggior consolation mia rallegrarmene, come facio, con V. S. Ill-ma, et supplicarla insieme, che si come s'è accresciuto in me honore, dignità, è accresciuto parimente il desiderio et volontà di servirla, et pero degnisi, la priego, col'comandarmi far' conoscer al mondo, che mi tien per quel servitore, che le sono; et come tale mi raccomando humilmente in bona gratia de V. S. Ill-ma, pregandole dal Signore Dio sanità in lunga et felicissima vita.

Di Roma, l'ultimo di Marzo 1565. Di V. S. Ill-ma et R-ma umillissimo servo

Ugo Boncompagni Cardinalis.

128

JAN DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Bratian, 31 marca 1565

Przesyła książki innowiercze. Prosi o opiekę nad swymi synami kształcącymi się u jezuitów w Braniewie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 529—532. Na odwrocie adres: *JMci mojemu MP panu Księdzu Kardynałowi etc. panu a dobrodziejewi, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Służby swe¹ zwykle w łaskę WMci mojego MP zalecam, winszując WMci zdrowia dobrego, tudzież sam do nas szczęśliwego zwrócenia etc. Na ten czas nie mam nic osobliwego ku pisaniu WMci, tylko abym zwykle służby swe WMci zalecił. Iżem sam trafił na jakieś książki, o które tech lat nie trudno, wiedząc że WM masz rozmaity kuzni, jeśliby WMci do rąk nie przyły, ony WMci posyłam jako temu, który łąco rozeznac może nauki różne, a podobno z Kościołem się nie zgadzające. Jam też już odesłał dzieci swoje a służebniki WMci, które poruczam w łaskawy opiek WMci. Jeśli WM co nowego mieć raczysz, racz WM mój MP hudzielić. A zاتم służby swe w łaskę WMci zalecam, którego abym dobrze zdrowego oglądał.

¹ Ugo (Hugo) Buoncompagni (1502—1585), 12 III 1565 został kardynałem, zaś 13 V 1573 wybrany na papieża rządził Kościołem jako Grzegorz XIII. Był dobrym prawnikiem i profesorem Hozjusza na uniwersytecie w Bolonii.

² Jan Działyński (ur. w początkach XVI w., zm. 1583), od 1556 wojewoda chełmiński. PSB VI 80—83 (Stanisław Bodniak). Utrzymywał ożywione kontakty z Hozjuszem, głównie z powodu swoich dzieci, których wykształceniem kierował kardynał warmiński. Zob. HE V wg indeksu.

Dan z Bratiana, w sobotę 31 dnia marca lata od narodzenia bożego 1565. WMci mojego MP służebnik powolny

Jan z Działynia wojewoda chełmiński ręką własną.

129

HOZJUSZ DO PAWŁA CHOJNACKIEGO

Piotrków, [marzec] ¹ 1565

Poleca Scibora Krzykowskiego, posiadającego już nominację królewską na koadiutora z prawem następstwa opata benedyktynów w Lubiniu, i prosi by został przez zakonników kanonicznie wybrany na to stanowisko. Zapewnia, że będzie on przestrzegał reguły zakonnej i ochraniał dobra zakonu przed alienacją.

¹ ORYG. nie znany.

KOPIA Z XVII W.: Poznań, WAP, rkps C 29 s. 252—253. Jest to kronika klasztoru lubińskiego pisana przez przeora o. Bartłomieja z Krzywina (zm. 1689): „Antiquitatum Monasterii Lubinensis OSB libri duo, quorum prior Abbatem eius professos, posterior mixtos id est partim commendatarios partim professos et res sub eorum regimine gestas complectitur”.

Reverende ac religiose Pater ², nobis in Christo charissime, salutem. R-ndus D-nus Stiborius Krzykowski ³ scholasticus Wladislaviensis etc. petiit a nobis (quandoquidem a M-te Regia nominatus est abbas Lubinensis, qui suo tempore Paternitati V-rae in ea functione, quam nunc gerit, succederet, et literas habet iam ea de re expeditas), ut eum illi commendarem, quo favore illius adiutus possit ad abbatiam hanc citra difficultatem aliquam pervenire Vestraeque Paternitati per occasionem succedere. Est is vir pius et multis a Deo dotibus ornatus, et imprimis charus Regiae M-ti. Simul ostendit se paratum esse et institutum vestri Ordinis profiteri et ad regulae praescriptum vitam ducere. Nunc autem Paternitatis V-rae studium necessarium sibi esse animadvertit, nimirum ut eum coadiutorem sibi designet, et a fratribus legitime eligi curet. Quaeso P. V-ram cum videat horum temporum quanta sit iniquitas et quam perturbatus rerum status, ut ei potius quam alteri favorem suum impertiat, quo possit id quod desiderat, ope illius adiutus consequi, ne quis forte alius superveniat vel saecularis vel minime catholicus, qui bona monasterii occupet et sanctum hoc Ordinis vestri institutum pessundet. Ea igitur in re D-ni Krzykowski nomine difficilem se praestare nolit, rogo. Faciet mihi R-nda P. V-ra rem gratam et per occasionem compensandam. Quod reliquum est R-ndam P. V-ram opto diu esse incolumem et felicem.

¹ Hozjusz przyjechał do Piotrkowa 27 II, wyjechał zaś 10 IV. Zatem list ten napisał najprawdopodobniej w marcu.

² Paweł Chojnacki (zm. w r. 1570), od r. 1541 opat benedyktynów w Lubiniu. Hozjusz wracając z Soboru Trydenckiego w r. 1563 gościł w klasztorze lubińskim i polecał Scibora Krzykowskiego, mianowanego przez króla koadiutorem tegoż opata. Zakonnicy jednak, broniąc wolnej elekcji opata, odrzucili tę koadiutorię. PSB III s. 399—401 (J. Ostrowski). Pobyt Hozjusza w Lubiniu odnotował Bartłomiej z Krzywina w Kronice klasztoru s. 226: „Anno Domini 1563 Stanislaus Hosius Cardinalis celebrato Tridenti Oecumenico Concilio, in quo Pii Papae IV nomine legatus praesidebat, ad suum Episcopatum Warmiensem per Silesiam et Maiorem Poloniam tendens, monasterium nostrum visitavit, exceptus omni humanitatis officio ab Abbate ac fratribus tam illustri, ut qualem vix unquam coenobium nostrum vidit hospitem perquam laetissimo”. Zob. też Itinerarium Hozjusza w HE V s. 65—68.

³ Scibor Krzykowski (ok. 1518—1578), sekretarz królewski, scholastyk wrocławski, już w r. 1563 mianowany przez króla na koadiutora opata lubińskiego jw. PSB XV 555—556 (Irena Kaniewska). Hozjusz z rodziną Krzykowskich był związany głównie dlatego, że brat Scibora, Wojciech był jego domownikiem. Zob. HE V s. 517—518.

Datum Petricoviae, in comitiis Regni Anno 1565. R-ndae P. V-rae
frater in Christo

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

130

HOZJUSZ I JAN FRANCISZEK COMMENDONE
DO BISKUPÓW I CAŁEGO DUCHOWIEŃSTWA POLSKIEGO

Piotrków, 1 kwietnia 1565

Promulgują *Breve* papieskie z 15 X 1564 dotyczące kumulacji beneficjów. *Breve* to zostało wydane przez papieża Piusa IV na prośbę dziekana i całej kapituły krakowskiej oraz duchowieństwa prowincji gnieźnieńskiej. Wykonawcami *Breve* ustanowił papież Hozjusza i Commendonego. Oni to otrzymali *Breve* w dniu 27 II 1565 od dziekana kapituły krakowskiej, który prosił też o jego wykonanie, i mocą uprawnień danych im w *Breve* przedłużyli do 1 XI 1565 termin opuszczenia przez beneficjariuszy beneficjów tzw. niezgodnych. Sobór Trydencki nakazywał do 1 XI 1564 opuścić beneficyjne wymagające pracy duszpasterskiej, a pozostać tylko przy jednym. W Polsce z ważnych powodów nie można dostosować się do wymogów Soboru. Do Rzymu zostaną wysłani przedstawiciele duchowieństwa polskiego, którzy wyłożą papieżowi swoje racje. Wykonawcy *Breve* zabraniają komukolwiek molestować posiadaczy dwóch i więcej beneficjów *cum cura animarum* i nakazują pozostawić ich do 1 XI 1565 w stanie posiadania aż do nowej decyzji papieskiej. Jeśli już jakieś restrykcje przeciwko takim beneficjariuszom zostały gdzieś podjęte, to zostają one unieważnione, a beneficjariuszy należy przywrócić do stanu pierwotnego posiadania. Na naruszających decyzje *Breve* przewidziane są cenzury kościelne.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓL CZ.: 1) Kraków, Archiwum Kapituły Krakowskiej, rkps *Acta Capitularia Ecclesiae Cracoviensis*, t. 8 (1564—1597) k. 53v—57r. 2) Kraków, Bibli. Czart., rkps 1238 s. 57—67, nagłówek: *Processus Varmiensis et Commendon Cardinalium*. Za podstawę wydania bierzemy kopię pierwszą, która zasadniczo nie odbiega od drugiego przekazu.

Stanislaus miseratione divina tituli s. Pancratii Sacrosanctae Romanae Ecclesiae presbyter Cardinalis Varmiensis vulgariter nuncupatus, et Ioannes Franciscus Comendonus Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Zacynthiensis et S. D. Pii divina providentia Papae quarti ac eiusdem Sedis Apostolicae ad Ser-mum D-num D-num Sigismundum Augustum Poloniae Regem Nuntius, iudices et consiliarii ad infrascripta a Sede Apostolica specialiter deputati, R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Iacobo Uchanski eadem gratia Archiepiscopo Gnesnensi nec non R-mis D-nis Archiepiscopo Leopoliensi, Cracoviensi, Wladislaviensi, Posnaniensi, Plocensi, Vilnensi, Praemislensi, Chelmensi, Camenecensi, Luceoriensi Mednicensique Episcopis et cuiuslibet ipsorum in spiritualibus et temporalibus vicariis seu officialibus generalibus, universis quoque et singulis d-nis abbatibus, prioribus, praepositis, decanis, archidiaconis, scholasticis, archipraesbyteris, primiceriis, cantoribus, custodibus, thesaurariis, succentoribus, sacristis tam cathedralium quam collegiatarum canonicis, parochialiumque ecclesiarum rectoribus seu loca tenentibus eorundem, plebanis, viceplebanis, capellanis curatis et non curatis, ac monasteriorum, ordinum quorumcunque generalibus, provincialibus, ministris, prioribus, vicariis, guardianis, custodibus, fratribus monachis s. Ioannis Hierosolimitani, nec non praedictorum minorum ac aliorum ordinum quorumcunque domorum et conventuum [k. 54r] fratribus regularibus et conventualibus, exemptis et non exemptis, caeterisque presbyteris, clericis, nuntiis et tabellionibus publicis quibuscunque per dictorum archiepiscoporum et episcoporum provinciae Gnesnensis civitates et dioeceses ac alias ubilibet constitutis et eorum cuilibet in solidum, omnibusque aliis et singulis, quorum interest, intererit aut interesse poterit quomodolibet

in futurum, quibuscunque nominibus censeantur aut quacunque praefulgeant dignitate, salutem in Domino et nostris, immo verius Apostolicis firmiter oboedire mandatis.

Noveritis vigesima septima Februarii exhibitas nobis fuisse pro parte R-ndi Decani et Capituli Cracoviensis ac universi cleri Regni Poloniae literas S. D. N-ri D-ni Pii divina providentia Papae quarti, quas nos cum ea qua decuit reverentia recepimus, huiusmodi sub tenore *:

[k. 55r] Post quarum quidem literarum Apostolicarum praesentationem ac earundem receptionem nobis et per nos ut praemittitur factam, fuimus per dictum R-ndum D-num Decanum Venerabilis Capituli Cracoviensis et totius cleri provinciae Gnesnensis nomine debita cum instantia requisiti, quatenus ad executionem dictarum literarum et in eis contentorum procedere dignaremur. Nos igitur Stanislaus Cardinalis et Ioannes Franciscus Episcopus, commissarii, iudices et exequutores praefati volentes mandatum Apostolicum supradictum nobis in hac parte directum reverenter exequi, ut tenemur, accepta summaria informatione iudicavimus aequum esse et rationi congruum, ut concederetur iuxta petitionem aliqua dilatio temporis, in qua nuntii cleri provinciae Gnesnensis possint S. D. N-ro et Apostolicae Sedi rationes suas exponere. Idcirco autoritate Apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte, tempus infra quod ex sacrosancti Concilii Tridentini sententia curatorum beneficiorum dimissio fieri debuerat, et quod iam [k. 55v] Calendis Novembris proxime praeteritis [I XI 1564] expiravit, ad futuras Calendas mensis Novembris proxime futuri [I XI 1565] prorogavimus, extendimus, ampliamus et denuo concedimus. Quod quidem tempus sufficiens arbitramur, infra quod nuntius aut nuntii a clero provinciae Gnesnensis designati designandive Sedem Apostolicam praedictam uberius et melius informare, et ab ipsa ad suos responsum super praemissis commode reportare possint¹. Vobis etiam R-mis in Christo patribus Archiepiscopis Gnesnensi et Leopoliensi ac Cracoviensi, Vladislaviensi, Posnaniensi, Plocensi, Vil-

* Dalej na k. 54r—55r (zaś w kopii z Bibl. Czart. rkps 1288 na s. 58—62) wpisany jest tekst *Breve* papieskiego z 15 X 1564. Zostało ono opublikowane pod tą datą w korespondencji Hozjusza za rok 1564, zob. *Studia Warmińskie t. XIII s. 488—490*. Tutaj dajemy jedynie tylko tekst samej promulgacji.

¹ W imieniu duchowieństwa polskiego posłował do Rzymu Stanisław Krasieński kanonik gnieźnieński i archidiakon łączycy, brat Franciszka późniejszego podkanclerzego i bpa krakowskiego. Zob. PSB XV 190—191 (Wacław Urban); J. Korytkowski: *Pralaci*, II s. 341—355. W kodeksie Bibl. Czart. 1288 s. 67—84, znajdują się współcześnie kopie dokumentów, w które legat został zaopatrzony: od króla *litterae passus* dla S. Krasieńskiego z 20 IV 1565 i pismo do papieża z tegoż dnia, pismo biskupów polskich do papieża z 12 IV 1565, osobno pismo Jakuba Uchańskiego do papieża wystawione w Piotrkowie 10 V 1565, *mandatum procuratorium* od kapituły wileńskiej, gnieźnieńskiej i krakowskiej (ten ostatni dokument z 15 V 1565 jest też wpisany do *Acta Capitularia Ecclesiae Cracoviensis*, t. 6: 1564—1577 k. 29v—30), instrukcja ważniejszych kapituł prowincji gnieźnieńskiej dana S. Krasieńskiemu przez Marcina Kromera, która w kodeksie Bibl. Czart. 1610 s. 293—296 zachowała się też we własnoręcznej minucie tegoż. S. Krasieński ruszył w drogę w połowie roku 1565, po pomyślnym załatwieniu sprawy opuścił Rzym 9 XI 1565. Owocem jego misji jest *Breve* papieskie z 27 X 1565 (kopia w Archiwum Kapituły Krakowskiej, rkps jw. k. 51 nn) o takiej treści: w Polsce nie sposób wprowadzić w życie uchwałę Soboru Trydenckiego o beneficjach, m.in. dlatego że jedno beneficjum obecnie nie wystarcza na utrzymanie, dawniej wystarczało, teraz potrzeba ich pięć; istnieje obawa, by uwolnionych przez katolików beneficjów nie zagarnęli heretycy, mało jest pewnych i nie podejrzanych księży, którym by można było powierzyć opróżnione beneficja. Nawiązuje do poprzedniego *Breve* z 15 X 1564 skierowanego do Hozjusza i Commendonego; zaznacza, że Hozjusz „etiam nos de dictarum causarum veritate per suas privatas litteras certiores feci curavit”. Na mocy tego *Breve* obaj kardynałowie zawiesili moc ustawy trydenckiej „ad Calendas Novembres proxime futuras [I XI 1565]”. Delegat

nensi, Praemisliensi, Chelmensi, Camenecensi, Luceoriensi Mednicensique Episcopis praedictis et aliis in provincia Gnesnensi locorum ordinariis, ne durante dicto prorogationis nostrae tempore ad eiusdem decreti exequutionem seu alicuius ex beneficiatis huiusmodi privationem vel destitutionem seu beneficiorum curatorum per eos canonicè obtentorum collationem vel aliam dispositionem procedere seu alias beneficiatis desuper aliquatenus molestare, perturbare aut inquietare praesumatis districtius inhibemus. Decrevimus insuper, prout decernimus per praesentes, quod interim huiusmodi prorogationis nostrae sive concessionis tempore durante nullus eorum, qui duo vel plura curata beneficia ecclesiastica ex dispensatione Apostolica obtinet, illa ex tenore decreti Concilii Tridentini dimittere teneatur, nec ea propterea vacare censeantur. Immo, si quid ob idem decretum antequam praefatae literae Apostolicae ad vos pervenissent et antequam ad earundem exequutionem processissemus, per quoscunque eorum curatorum beneficiorum possessores forsan attentatum est, aut in posterum praedicta prorogatione nostra durante attentari contigerit, ex nunc prout ex tunc irritum et inane esse dicta auctoritate Apostolica praesentibus decernimus.

Quae omnia et singula in eis contenta vobis omnibus et singulis supradictis, quibus praesens noster processus dirigitur, coniunctim ac divisim intimamus, insinuamus et ratificamus, ac ad vestram et cuiuslibet vestrum notitiam deducimus et deduci volumus per praesentes, vosque tenore praesentium requirimus et monemus primo, secundo, tertio et peremptorie communiter vel divisim ac vobis et vestrum cuiuslibet in solidum in virtute sanctae oboedientiae et sub infrascriptis sententiarum poenis districtè praecipientes mandamus, quatenus infra sex dierum spatium post praesentationem seu notificationem praesentis nostri processus ac requisitionem vobis seu alteri vestrum factam, et postquam pro parte dicti D-ni Decani Cracoviensis aut cleri totius pro[k. 56r]vinciae Gnesnensis per quempiam ex clero vigore praesentium super hoc fueritis requisiti, seu alter vestrum fuerit requisitus, immediatè sequentium, quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo et reliquos dies duos vobis universis et singulis supradictis pro tertio et peremptorio termino ac monitione canonica assignamus. Praedictum nostrum processum ad notitiam praefatorum R-morum D-norum Archiepiscoporum et Episcoporum praedictorum coniunctim vel divisim deducatis eundemque eisdem et unicuique ipsorum intimetis, insinuetis, ne de praemissis ignorantiam aliquam praetendere queant. Quod si forte praemissa omnia et singula non adimpleveritis seu distuleritis contumaciter adimplere mandatisque et monitionibus nostris huiusmodi, immo verius Apostolicis, non parueritis realiter et cum effectu, Nos in omnes vos et singulos praedictos qui culpabiles fueritis in praemissis et generaliter in con-

kleru polskiego Stanisław Krasieński ustnie obszernie wyłożył motywy prośby o dyspensę, z której wynika, że kler polski „non potest ut vellet omnibus dicti Concilii decretis parere”, i prosił papieża, by odroczył czas wprowadzenia tego dekretu. Papież przekazał sprawę do zaopiniowania Kongregacji Kardynałów Interpretatorów Soboru Trydenckiego. Ostatecznie potwierdza poprzednie odroczenie dokonane przez Hozjusza i Commendonego, które obowiązywało do 1 XI 1565, i przedłuża jego moc obowiązującą „ad triennium a fine dicti prorogati temporis”. Jeśli jednak ktoś ma kilka beneficjów zobowiązujących do prowadzenia duszpasterstwa, musi rezydować przy jednym z nich. Wolni od tego są jednak ci duchowni, którzy z racji urzędu, np. na dworze królewskim, nie mogą rezydować nawet przy jednym. Kanonicy nie rezydujący nie mają prawa do dystrybucji chórowych. Proboszczowie mają zadbać o odpowiednich wikariuszy do pracy w ich probostwach i przedstawić ich biskupowi do zatwierdzenia.

tradictores quoslibet et rebelles intimationem huiusmodi processus nostri quovis quaesito colore, publice vel occulte, directe vel indirecte facere nolentes aut impediendes sive eidem contravenientes cuiuscunque dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis existant, ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc, singulariter in singulos praedicta sex dierum canonica monitione praemissa excommunicationis in capitula vero cathedralium et collegiatarum ecclesiarum ac conventus et collegia quaecunque in his forsan delinquentia interdicti ecclesiastici sententias ferimus in his scriptis, et etiam promulgamus. Vobis vero R-mis D-nis Archiepiscopis et Episcopis praefatis duntaxat exceptis quibus ob reverentiam vestram pontificalium dignitatum deferimus in hac parte, si contra praemissa vel ipsorum aliquod feceritis seu fieri mandaveritis per vos vel submissas personas, publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quaesito colore ex tunc prout ex nunc praedicta sex dierum canonica monitione praemissa ingressum ecclesiarum interdicimus in his scriptis. Si vero huiusmodi interdictum per alios sex dies praefatos immediate sex sequentes sustinueritis, vos in eisdem scriptis simili canonica monitione praemissa suspendimus a divinis, verum si praefatos interdicti et suspensionis sententias per alios sex dies praefatos duodecem sequentes animis (quod absit) sustinueritis, induratis, vos et quemlibet vestrum ex nunc prout ex tunc et e converso huiusmodi canonica monitione praemissa in his scriptis excommunicationis sententia autoritate Apostolica supradicta innodamus. Caeterum praesentem hunc nostrum processum volumus penes dictum D-num Decanum Cracoviensem vel procuratorem per eum ad hoc constituendum remanere, et non per vos aut aliquem vestrum seu quemcunque alium ipsis invititis et contra [k. 56v] eorum voluntatem quomodolibet detineri, contrarium vero facientes praefatis nostris sententiis (prout in his scriptis per nos latae sunt) dicta canonica monitione praemissa ipso facto volumus subiacere. Mandamus tamen copiam fieri de praemissis eam petentibus et habere debentium, petentium quidem sumptibus expensis. Absolutionem vero omnium et singulorum, qui praefatas nostras sententias aut eorum aliquam incurrerint quoquomodo nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum praesentes literas sive praesens publicum instrumentum processum nostrum huiusmodi in se continentem sive continens ex inde fieri et per notarium publicum infrascriptum subscribi et publicari mandavimus nostrique sigilli iussimus et fecimus subimpressione communiri.

Datum et actum Petricoviae, die Dominico prima mensis Aprilis Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, pontificatus S. D. N-ri Anno sexto.

Albertus Pegowski sacra autoritate Apostolica publicus ac de mandato praefatorum Ill-morum et R-morum D-norum S. D. N-ri commissariorum praesentis actus notarius manu propria subscripsit.

131

HOZJUSZ I JAN FRANCISZEK COMMENDONE
DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

[Piotrków, 2 kwietnia 1565]

Wyrażają głęboki żal, że król na obecnym sejmie piotrkowskim ponownie dopuścił do pogwałcenia jurysdykcji kościelnej, naruszonej już przez uchwałę sejmu piotrkowskiego z r. 1563.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 5798 k. 507v—508r. Nagłówek: *Copia d'una poliza dalli Ill-mi Cardnali Varmiense et Commendone legato al Re di Polonia.*

DRUK.: M. Malinowski: Pamiętniki, II s. 146—147, w tłumaczeniu na język polski.

Quod hodierno die M-tas V-ra matris suae Ecclesiae iurisdictionem, per quam // et coeleste Regnum in Polonia sexcentos annos, et terrestres Regni libertas, incolumitas et salus stetit, refricato Petricoviensi ante biennium illato vulnere¹, de statu suo deiecerit, clerum religionis praesidium — privilegiis suis nudaverit, Reipublicae firmamenta ad caeterorum hominum praescriptum everterit protestantibus episcopis et nonnullis saecularibus senatoribus, dissuadente et deprecante universo fere senatu et multis catholicis nuntiis, nos et officii Regii et iurisiurandi et promissorum M-tis V-rae memores, eorum vero quae hic geruntur spectatores, M-tis V-rae et Poloniae vicem et in florentissimo olim Regno eiusmodi spiritum vertiginis et tenebrarum potestatem ex animo dolemus. Diximus septuagies septies: pax huic domui, — et revertitur ad nos². Quid amplius potuimus facere et non fecimus? Anne M-tas V-ra haereticis rem, nobis verba se debere existimat? Cogimur discedere salutata quidem M-te V-ra, si quid remedii est allatura, sin minus, flentes super inclito Poloniae Regno. Erit proculdubio tempus, cum ea viderit M-tas V-ra, quae nunc sunt abscondita ab oculis suis. Avertat Dominus iram suam et misereatur populi sui³. Nos a M-te V-ra responsum expectamus, cui veram salutem a Deo et Domino nostro Iesu Christo precamur.

Stanislaus Cardinalis Varmiensis

Ioannes Franciscus Commendonus etc.

132

STANISŁAW SZCZAWIŃSKI DO HOZJUSZA

Szułsk, 2 kwietnia 1565

Przeprasza, że swym listem zajmuje czas i myśli kardynała. Jest chory i nawet teraz, będąc tak blisko, nie może odwiedzić Hozjusza. Miał nadzieję, że kardynał odwiedzi go w drodze na sejm do Piotrkowa. Zaprasza, aby nie ominął jego domu w drodze powrotnej.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 13. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanisłao Oslo, S. R. E. presbytero Cardinali, Episcopo Varmiensi etc, D-no suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Najjaśniejszy a nawielebniejszy Księżu, Panie mój miłościwy¹. Zalecając służby swe powolne w łaskę W[aszej] W[ielebności] swego MP, zdrowia i szczęśliwego na wiele fortunnych lat panowania WW swe-

¹ Autorzy listu nawiązują tutaj do ustawy sejmu piotrkowskiego z 15 III 1563 o zawieszeniu egzekucji starościńskiej dla wyroków sądów kościelnych. Zob. HE V wg indeksu s. 682. Ustawa z 2 IV 1565 jest opublikowana w *Volumina legum*, t. II s. 692 oraz wiele na jej temat podaje *Diariusz sejmu 1565*, s. 263—273, ponadto szczegółowo omawia ją w oparciu o te źródła i M. Malinowskiego: *Pamiętniki*, t. II, H. Kowalska: *Walka o dziesięćcinę*, s. 93—99. Wspomniana ustawa stanowiła krok naprzód do emancypacji spod kościelnego sądownictwa o dziesięćcinę: zalegających miały odtąd sędzić sądy ziemskie a nie kościelne. Istotną treść ustawy dobrze sformułował Hozjusz w liście do Boromeusza z 5 IV, w końcowej jego części, przytaczając wypowiedź króla na ten temat. Zob. nr 139.

² Por. Mt 10,12—13 i Łk 10,5—6.

³ Por. Ps 66,2.

¹ Stanisław Szczawiński, szlachcic spod Kutna, którego syn Paweł przebywał najpierw na dworze Hozjusza, a potem przeszedł do kolegium braniewskiego. Zob. HE V s. 591—592.

mu MP wiernie i życzliwie spraszam i od Pana Boga żądam. Aczkolwiek i dostojność a zacność osoby WJ swego MP, k temu żadne posługi moje i nieznamość we spolek ze wstydem ku WJ memu MP pisać, a z WJ przez małe a głupie pisanie swe rozmawiać się nie dopuszczają, a wszakże moją uprzejmą a serdeczną chuć, którą mam zapaloną ku posługam WJ swego MP uprzejmie mający śmieć, abych wždy co ku WW swemu MP pisał. Radbych sam był zdrowie WJ swego MP nawiedził wiedząc tu bliżej o WJ swoim MP, ale iż mie tak Pan Bóg przejrzyć raczył, iż prze częste febry, częste a ciężkie niemocy moje ani Rzeczypospolitej służyć, ani sobie pożyteczne być mogą, nie inszego przed sobą nie mając jedno sobie osobiwiej pismo prorockie należeć „per omnem dolorem et flagellum eradieris Ierusalem”² etc., bo zaprawdę mało abo nie bywam wolny od karania tego, ale ja to za osobiwy dar i łaskę Pana swego mam, za co ja jego Ś[więtej] M[iłości] ustawiczne acz niegodne dziękci czynię. Między inszymi doległościami swemi to mie niepomatu boli, iż się nie spodziewam w tym czasie osoby WJ swego MP widzieć a jej służb swoich zalecić, którem jednak począł czynić WJ swemu MP w synie swoim, a Panie Boże daj tak fortunnie, aby posługi jego przodkiem Panu Bogu i WJ memu MP się podobały.

Spodziewałem się acz z wątpieniem, bom tego WJ swemu MP nie zasłużył, aby WJ mój MP^a do Piotrkowa jadąc stąpić do ubogiej a nędznej chałupy mojej raczył^b, gdyż mało abo nie z drogi WJ memu MP nie było, a wszakże jeszcze i teraz jakakolwiek nadzieję mam, jeśliże tą drogą WJ mój MP jachać do domu będzie raczył. Nie chcę dalej bawić tym pisaniem swoim WJ swego MP, którego wiem wielkimi rzeczami a potrzebami Rzeczypospolitej być zabawionego, a k temu sollicitudo ecclesiarum WJ memu MP incumbit, jedno proszę, aby mie niegodnego służebnika swego w łasce swej zachować raczył, której się zalecam.

E Subscio, II Aprilis Anno Domini 1565. WJ swego MP // najniższy służebnik

Stanisław Szawinski z Subska.

^a Zbędne słowo miał
^b Nadpisano

133

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Piotrków, 3 kwietnia 1565

Komunikuje wiadomości i obserwacje z sejmu piotrkowskiego: Zuchwalość innowierców wzrasta z każdym dniem. Mają oni większy wpływ na króla niż katolicy, czego doświadczył sam Hozjusz i Commendone. Szczególnie wpływowi są antytyrynitarze. Wspólne synody antytyrynitarzy i kalwinów skończyły się wzajemnym potępieniem. Niekorzystny dla katolików projekt sejmowy dekretu z 1 IV został następnego dnia na wniosek innowierców jeszcze zaostrzony. Żałuje, że przyjechał na sejm; bez potrzeby wydał tylko 3 tys. florenów. O kandydatach na arcybiskupstwo lwowskie i swej mediacji w sporze F. Padniewskiego z J. K. Tarnowskim. Prosi, by Kromer przysłał mu na Wamię lekarza za roczną pensją 100 grzywien lub miesięczną 10 grzywien. Gratulacje dla nowych kardynałów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/1 s. 161—164. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 7 Aprilis.

S. Haereticorum audacia non modo non compescitur, verum etiam alitur, nec alii libentius ad secretius consilium adhibentur. Quod vult unus aut alter trideista, lex est. Penes illos nunc est imperium. Proximo

² Por. Dn 9,16—18.

die Veneris [30 III] egi cum Rege duas horas. Plenum spe bona me dimisit. Ingressus est paulo post quidam trideista; detinuit illum per horam. Postero die venit Legatus; egit fortiter, ut debebat, duabus promodum horis. Cum idem ei trideista successisset, res ille tulit, nobis verba tantum data sunt. Die Solis [1 IV] toto fere senatu reclamante, reclamantibus etiam nuntiis catholicis contra nos decretum latum est, quod nec ipsi tamen receperunt haeretici. Sed proxime insequenti die formulam haeretici prodixerunt, eam illico Rex approbavit, cum esset multo minus nobis tolerabilis quam hesternae¹ Eminus audivisse, quae res hic aguntur, quam earum spectator esse maluissem. De nationali concilio nihil nunc. Suum conciliabulum absolverunt iam haeretici, seque mutuo condemnarunt haereseos. Ad interitum ruunt iam omnia. Senatu nihil contemptius. Trideistae regnant.

Nullam tibi gratiam habeo, quod huc me pertraxeris. Ita 3000² poteram in usus meliores expendere, quanquam persoluti tamen sunt 1000 talleri, quos // nepotibus debebam. Ad Leopoliensem ecclesiam pluribus verbis Drevitium nostrum³ et Porembium⁴ commendavi, sed magnus est rumor de Dembinio⁴. De concilio bis mecum actum est, sed non sum adhuc permissus aliquid dicere. Magis autem abhorret a concordia patronus⁵. Hominis ingenium nosti. Medicum ad me primo quoque tempore mitti velim, sum enim admodum imbecilla valetudine. Numerabuntur illi per me 100 marcae nostrates in annum, aut menstruae decem. Quem tu velis virum et virginem esse, non satis assequor. Bene vale.

Luletia Polonorum⁶, tertio Nonas Aprilis [3 IV] 1565.

Commendono nostro galerum gratulabere. Pesci⁷ quoque. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

² Rkps zbędne słowo mita

134

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Lwów, 3 kwietnia 1565

Pragnął wziąć udział w obecnym sejmie piotrkowskim, aby w miarę możliwości pośpieszyć z pomocą krajowi i religii katolickiej, a także by zobaczyć się z Hozjuszem. Jednak z powodu niepokojów na Węgrzech i Wołoszy król polecił mu nie opuszczać starostwa. Ponadto na przeszkodzie stanęły sprawy osobiste. Nie mogąc przybyć sam, przysłał z Lwowskiego posła Stanisława Grajowskiego; katolika i człowieka roztropnego, który reprezentował linię Barziego; katolika i człowieka, który ceni kardynała warmińskiego i jest mu wdzięczny za faworyzowanie swego rodu, co odczuwał od dawna, ostatnio zaś został upewniony w tym listem nuncjusza. Cała Polska zawdzięcza wiele Hozjuszowi.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 75—78. Na odwrocie adres: III-mo et R-mo D-no, D-no Stanislaw Dei gratia Episcopo Varmiensi, S. R. E. Cardinali etc., D-no et patrono perpetua observantia colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii*.

¹ Zob. nr 131.

² Maciej Drzewicki

³ Piotr Porębski.

⁴ Erazm Dembiński.

⁵ Filip Padniewski.

⁶ Tj. Piotrków Trybunalski.

⁷ Tak Hozjusz określa któregoś z 23 kreowanych 12 III 1565 kardynałów, zapewne Zachariasza Delfino nuncjusza w Wiedniu.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine et patrone observandissime¹. Optabam equidem plurimum, ut his Petricoviensibus committis commode interesse possem: primum propterea, ut nimium perturbatis Regni ac religionis negotiis, quantum in me esset (quod tamen quam parvum sit satis intelligo) pro more et officio meo si non nimis prudenter, fide tamen optima consulere; deinde ut iucundissimam Ill-mae Cels. V-rae salutem intueri, gravissimas illius sententias prudentissimaque consilia exaudire ac meam debitam observantiam testari illi possem. Sed enim et privatae meae rationes, quae curis ac difficultatibus domesticis nunc implicatae sunt, tum vero magis motus isti Ungarici et nullum certum adhuc statum habens Valachia, me ex praefectura mea quoquam discedere nequaquam patiebantur, Regia M-te litteris etiam suis serio id mihi mandante. Et tamen publicis rebus, ac religioni praesertim, quantum ex me fieri poterat, perspectum esse volens effeceram, ut ex nuntiis territorii Leopoliensis unus esset, D-nus Stanislaus Grayowski², vir cum ad omnia sobrius ac prudens tum ad veterem religionem pius et acer, qui quoniam et sua sponte et meo hortatu insanae aliorum temeritati dum viveret satis isthic obstitit, per eum virum quodammodo communi causae adfuisse et officio meo satisfecisse utcumque mihi videor. Illos autem plurimum mihi optatos fructus, utpote ex aspienda Ill-ma Cels. V-ra voluptatem, ex audienda utilitatem, quomodo absens per quemvis alium consequar, qui etiam omnibus his, qui ea felicitate me absente fruuntur, non parum invideam. Nam quod debitam meam erga Ill-mam Cels. V-ram observantiam declarare, debitaque studia et officia illi praestare adhuc non possum, mirum est quam angor animo. Neque propterea tantum quod Ill-mam Cels. V-ram rebus meis benignissime favere et iam pridem sciebam, et nunc ex litteris R-mi D-ni Legati abunde intellexi, sed propterea magis quod communi et publico nomine totam Polonam gentem Ill-mae Cels. V-rae plurimum debere iudico, ut quae illi et domi salutari consilio et foris apud omnes praeclaras nationes maximo sit ornamento. Sed quoniam (ut dixi) et privatae meae et publicae Regni rationes ita tulerunt, ut ne nunc quidem in hoc Regni conventu ego Ill-mam Cels. V-ram videre illique debitam observantiam testari ac iustum honorem impendere praesens potuerim, nihil dubito Ill-mam Cels. V-ram pro summa sua prudentia ac aequitate benigne hoc accepturam. De me quantumvis absente, illud sibi certo persuadeat^a me et sacrosantam hanc Ill-mae Cels. V-rae dignitatem reverenter venerari et pro his, quae respublica Polona ex Ill-ma Cels. V-ra capit, maximis ornamentis ac commodis omnia illi debere. Nam privatim quod me Ill-ma Cels. V-ra amare ac rationibus meis plurimum favere dignatur, non habeo quid amplius pollicear, nisi ut meipsum totum Ill-mae Cels. V-rae dedam, quod equidem promptissime ac lubentissime facio, diligenter rogans et orans, ut Ill-ma Cels. V-ra obsequiis ac rebus meis omnibus uti et mihi pro iure suo omnia mandare dignetur. Quod ut faciat iterum etiam atque etiam Ill-mam Cels. V-ram rogo et oro, cuius perspectae

¹ Piotr Barzi (zm. 1569), kasztelan przemyski, starosta lwowski, zmarł podczas sprawowania poselstwa w Hiszpanii. PSB I 345 (Bronisław Nadolski). Był zdecydowanym katolikiem i dlatego cieszył się wielkim uznaniem Hołjusza, który swoją opinią o nim zasugerował papieża, nuncjusza i innych dostojników kościelnych, a także zabiegał u króla o eksponowane stanowiska i godności dla Barziego.

² Stanisław Grajewski, łowczy lwowski (1555), poseł ziemi lwowskiej na sejm piotrkowski. Por. I. K a n i e w s k a: Małopolska reprezentacja, [s. 56] tabl. 13 pozycja 21, podaje: Grajewski Stanisław.

mihi gratiae diligentissime me commendo eamque felicissime valere cupio.

Datum Leopoli, III Aprilis 1565. ^a-Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor perpetuus

P. Barzi etc. manu propria subscripsit^{-b}.

^a Rkps *persuadentem*
^{b-b} Własnoręcznie

135

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Kraków, 3 kwietnia 1565

Odpowiada na jeden list, na drugi ustnie odpowie udający się do Hozjusza brat, Mikołaj Kromer. O niejakim Michale, Kłodzińskiemu została cofnięta pensja. Nie jest w stanie pomóc Kryglowi w sprawie spadku. Zachęca Hozjusza, by nie odjeżdżał przed zakończeniem sejmu i by podjął się mediacji w sporze biskupa krakowskiego F. Padniewskiego z J. K. Tarnowskim. O innowierczych nabożeństwach w Piotrkowie. O Stankarze. Pragnie uniknąć legacji do Hiszpanii.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 63—65. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Hoc triduo binas tuas literas accepi. Pro iis unas rescribo, in alterarum vero locum D-num Nicolaum fratrem mitto¹. Negotium ex ipso intelliges. Ab aula quidem ista is abhorret me non repugnante, quandoquidem ne mihi quidem ea placet. De Michaële² videro ubi venerit, si veniet. De Clodinio³ vide, ut recte intellexeris. Constituta quidem ei fuit pensio et numerata, sed iam retractata. Crigio⁴ non arbitror me commodare posse. Ipse testator moriturus, patrem eius excludebat et aversabatur, et interpellantes pro eo refutabat. Imo, nec loqui sinebat, quod mihi cum Porembio⁵ usu venit. Amplius quatuor millia debentur, quanquam ego abdicavi me onere executionis, cum peregre proficiscerer. Patronus meus⁶ sui similis est, leprosus etiam sui. Potestne autem salus ipsa servare nos? Arbitrium ne reiice! Cave autem discedas istinc ante finita comitia. Alioqui frustra istuc veneris, nisi quid forte fit publice, cuius indignitatem ferre nequeas, et quod existimationem tuam laesurum esse videatur. Qualia multa fiunt fientque, quoad istae pestes, filii regni, non eiiciuntur foras. Id autem // qui[d] sperare possimus non video, cum ad eos etiam posthabitis consiliariis rerum summa deferatur. Videtur^a meditari tyrannidem. Errat. Seipsum deiicit. Utinam autem solus perire velit, ^a-a recutitis sibi caveat^a. De concionibus istis ac disputationibus nihil fiet. Prohibebuntur fortasse palam, sed^b. Drevecio ostendi epistolam tuam. Respondit. A.^c, fiat voluntas Domini. Non esset is tamen prorsus excoriandus. Andreas Zborovius⁷ mecum hodie prandet. Persuadebo ei fortassis, ut Pascha hic peragat. Negat se Stancaro persuadere potuisse, ut ad me veniret,

¹ Mikołaj Kromer, najmłodszy brat Marcina, początkowo sekretarz abpa praskiego Antoniego Brusa, potem kanonik wrocławski i olomuniecki, opat welehradzki. Zob. G. Zimmermann: Das Breslauer Domkapitel, s. 220—221.

² Zob. nr 123 przyp. 1.

³ Stanisław Kłodziński.

⁴ Hieronim Kruegel. Zob. nr 89.

⁵ Piotr Porębski.

⁶ Filip Padniewski.

⁷ Syn zmarłego kasztelana krakowskiego Marcina Zborowskiego.

et retinere eum a fratre suo et Ossolinio⁸. Metuit offensionem et famem fugamque. Pestis vos istinc pellere dicitur. Utinam minor maiorem absumat. Si quid de Hispanica confertis, cave ne me implices⁹. Occideris. In Galliam, Flandriam vel Italiam non recusarim, modo non de divortio¹⁰. Vale.

Cracoviae, 3 Aprilis 1565. Addictissimus

M. Cromerus.

// Comendano nostro gratulor¹¹. De Pieniansco¹² fac memineris quod te rogavi.

- a Na skraju wiersza krótki wyraz nieczytelny
 a-a Na marginesie
 b Tak rkps
 c Początek jakiegoś wyrazu, może: Amen (?)

136

STANISŁAW SŁOMOWSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 3 kwietnia 1565

Na interwencję Hozjusza obiecuje przyspieszyć tok sprawy Walentego Kuczborskiego i twierdzi, że przez odwleknięcie procesu nie faworyzował strony przeciwnej. Dowiedział się, iż został przez króla prywatnie desygnowany na arcybiskupstwo lwowskie. Prosi Hozjusza o poparcie u króla a także w Rzymie. Pragnie być zwolniony od opłat kancelaryjnych.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1407 s. 79—82. Na odwrocie inną ręką adres: Ill-mo et R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislaw Hozjo, S. R. E. [Presbyte]ro Cardinali et Ep[iscop]o [War]miensi, D-no et [patron]o meo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine mihi¹ clementissime. Salutem felicissimam et servitorum meorum in gratiam V-rae R-mae D. diligentissimam commendationem. Et in publicis, quibus non perexiguum functus sum tempus, et in privatis quibuscunque fungor iudiciis, semper studui et laboravi, ne alicui de me male et iniuste iudicati conquerendi occasionem darem. Hoc et nunc D-nus Curczbocius, cuius ego erga me et meos necessarios haud vulgarem expertus sum humanitatem et benivolentiam, de me sibi persuadeat. Intelliget enim hanc V-rae R-mae D. commendationem (quam ego loco mandati apud me duco) maximum pondus habere. Habeat tantummodo causae et iustitiae suae sollicitatores et actores favorabiles ac diligentes, non eos, quibus ea sententia in ore est. Diu pendere lites vindemia quaedam est. Per me adversae² parti nullae non necessariae concedentur litis protelationes, sed etiam eas D-ni Curczbocii non faciant procuratores. Dabo quantum in me esse poterit operam, ut D-nus Curczborsky, confrater meus, causae suae (quantum suadebit iustitia) celerem et optatum habeat finem.

Rumor hic est, Ill-me et R-me Domine, apud nos passim inter omnes

⁸ Tzn. Franciszek Stankar znalazł protektorów w którymś z synów Marcina Zborowskiego (por. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 133) i Mikołaju Oleśnickim właścicieli Pińczowa, znanym innowiercy.

⁹ Kromer obawiał się legacji do Hiszpanii, której udało się uniknąć Hozjuszowi.

¹⁰ Chodzi o małżeństwo królewskie.

¹¹ Z okazji otrzymania godności kardynalskiej.

¹² Pieniążek Jan (zm. 1575), albo Krzysztof (zm. 1589). Por. I. Kaniowska: Małopolska reprezentacja, tabl. 10.

¹ Stanisław Słomowski, 14 II 1560 został sufraganem krakowskim z tytułem bpa laodycejskiego, 17 IX 1565 abpem lwowskim, zm. 22 IX 1575. Z. Szostkiewicz: Katalog, s. 166.

² W tym czasie konkurentem Walentego Kuczborskiego do kanonii krakowskiej był sekretarz królewski Wojciech Niniński.

homines Regiam M-tem me ad archiepiscopatum Leopoliensem privatim designasse, qui ut verus fiat precor, ut R-ma D. V-ra intercessione et auctoritate sua apud Sacram Regiam M-tem suam efficere velit, et ubi iam ad hanc dignitatem archiepiscopatus publice nominatus fuero, suis specialibus literis S. D. N-ro Papae illiusque sacrosancto Illustrissimorum Dominorum Cardinalium collegio pro mea celeri et gratiosa ad eum archiepiscopatum translatione intercedere dignetur. Ego vero hanc V-rae R-mae D. operam omni servitiorum meorum genere, sine quavis exceptione per omnem occasionem R-mae D. V-rae promereri studebo. Quam diutissime // et felicissime pro commodo reipublicae christianae et meo speciali solatio valere ex animo sincere opto.

Datum Cracoviae, die tertia mensis Aprilis Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor et capellanus

Stanislaus Szlomowski Episcopus Laodicensis,
Cantor et Suffraganeus Cracoviensis manu sua.

137

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 3 kwietnia 1565

List ten miał zamiar przesłać przez Mikołaja Kromera, lecz znalazł się ktoś, kto doręczy go wcześniej. Przesyła adamaszek i wykaz książek, które dośle wkrótce Tomasz Plaza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 14. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater etc. Heri scripseram Ill-mae atque R-mae P. V-rae, verum quoniam hic mansit is, qui eas accipere debuit, nunc quoniam R-ndus D-nus Nicolaus Cromerus hinc discedit¹, eidem tradere malui cum adamasco tam rubeo quam violaceo, de caeteris rebus etiam certiozem reddidi. Cum has volebam claudere literas, affinis meus² reddidit alteri, qui citius veniet. Scripsit fratris mei uxor³ ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram, an eas acceperit, incertus sum, nullum enim responsum habet. Quod superest etc.

Cracoviae, 3 Aprilis Anno 1565.

Retulit Venerabilis D-nus Plasa⁴ libros⁵ Ill-mae atque R-mae P. V-rae mittere non posse ob brevitatem temporis. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

[PS] Libri in theologia:

Studiosorum Francofordiensium *Confessi[ones]*⁶

*Quaestiones Lossii in Evangelia dominicalia*⁶

*Definitiones theologiae per Iacobum Hertellium*⁷

*Argumenta librorum 20 Iosephi De antiquitatibus*⁸

¹ Zob. nr 136

² Sebastian Ziegler.

³ Agnieszka, wdowa po Janie Watt.

⁴ Tomasz Plaza.

⁵ Dzieła nie zidentyfikowano.

⁶ Lucas Lossius: *Quaestiones in Evangelia Dominicalia et praecipuorum festorum Iesu Christi. Ex praedicationibus et scriptis Philippi Melancthonis. Vitembergae 1560.* Na temat autora tego dzieła zob. ADB XIX 220—221.

⁷ Dzieła nie zidentyfikowano.

⁸ Iosephus Flavius: *Antiquitatum Iudaicarum libri XX.* Basileae 1559 (współwydane z tegoż *De bello Iudaico, i Contra Apionem*)

*Loci praecipui theolo[gici] Philip[pi]*⁹
*Locus de miraculis ecclesiae Stymalii*¹⁰
*In epistolam Pauli ad Gallatas obiectiones Coileri*¹¹

^a Skr. quos

138

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 5 kwietnia 1565

Poleca wracającego do Italii Pawła Emila Giovannini, kanonika raweńskiego i audytora przy nuncjuszu w Polsce Janie Franciszku Commendone. Podkreśla jego zasługi i prosi o rekomendację Ojcu św.

ORYG.: Mediolan, Bibliotheca Ambrosiana, rkps F 173 inf. k. 40. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Carolo Borromeo, S. R. E. Cardinali presbytero, Archiepiscopo Mediolanensi et legato Bononiensi etc. D-no observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Petricovia, V d'Aprile 1565, Cardinale Varmiense.

Reverendissime et Illustrissime Domine. Qui has reddet Ill-mae D. V-rae, D-nus Paulus Emilius canonicus Ravenatensis¹, vir est singulari doctrina, integritate minimeque vulgari usu rerum praeditus. Per omne id tempus, quo fuit in hoc Regno commoratus Ill-mus D-nus Cardinalis Legatus, auditorem illius egit, neque dubito, quin illi sit fidei, diligentiae atque probitatis apud Ill-mam D. V-ram locuples testimonium daturus. Ego quibusdam in rebus sum illo usus familiariter et hominem esse cognovi acri iudicio et doctrinae excellentis, quo nomine fuit etiam mihi valde charus. Quaeso Ill-mam D. V-ram, ut eum S. D. N-ro commendare simul gratia patrociniouque suo prosequi velit, quo apud illam commendationem hanc meam pondus habuisse laboresque suos gratos Illius Sanctitati fuisse cognoscat. Ipsi mihi factum interpretabor quicquid ab Ill-ma D. V-ra illi benigne factum esse cognovero. Quam diu salvam esse cupio, meque illius gratiae diligenter commendo.

Datum Petricoviae, die V Aprilis Anno D-ni MDLXV. Eiusdem Ill-mae D. V-rae humillimus servitor

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

139

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

Piotrków, 5 kwietnia 1565

Opisuje, jak doszło w czasie pobytu Hozjusza w Piotrkowie do jego drugiego spotkania z królem i referuje główne problemy poruszone podczas rozmowy. Pierwszym tematem rozmowy było małżeństwo królewskie: król zapytał Hozjusza, czy zna treść pisma, które posłowie królewscy przedłożyli w roku ubiegłym w Wiedniu cesarzowi Ferdynandowi I, oraz treść pisma przywiezionego przez obecnych w Polsce posłów cesarskich; kiedy Hozjusz odpowiedział, że dokładnie ich nie zna, król polecił kardynałowi zapoznać się z nimi bliżej i konsultację z Hozjuszem na ten temat odłożyć na czas późniejszy. Drugim przedmiotem rozmowy była ustawa o dziesięcinach z 2 IV 1565. Zdaniem Hozjusza narusza ona jurysdykcję kościelną. Król zaprzeczył temu i dowodził, że celem ustawy jest usprawnienie wymiaru sprawiedliwości przez przekazanie sądom świeckim spraw przeciw zalegającym z dziesięcinami. Nuncjusz Commendone już wcześniej podczas rozmowy z królem usiłował nie dopuścić do uchwalenia tej ustawy, ale bezskutecznie.

⁹ Philippus Melancthon: *Loci praecipui theologici. Cum appendice disputationis de coniugio. His accesserunt definitiones theologicae, Vitenbergae 1559.*

¹⁰ Zapewne Christophorus Stymelius, dzieła nie zidentyfikowano.

¹¹ Dzieła nie zidentyfikowano.

¹ Zob. nr 212.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 fasc. 1 k. 57—58, pismo ręką Kuczborskiego. Na marginesie: *Borromeo, V Aprilis 1565 Petricoviae*. Przekaz ten przyjmujemy za podstawę wydania.

REGEST: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 853 k. 129, jest to streszczenie w języku włoskim, nagłówek: *Il Cardinale Varmiese, à 4 d'Aprille 1565*.

Quae fuerint acta superiore hebdomada, quantum per imbecillam valetudinem meam licuit, brevibus Ill-mae D. V-rae perscripsi nihil dubitans, quin aliunde fusius esset omnia cognitura. Ex quo tempore Regia M-tas alloquendi se mihi potestatem fecit, ut iterum idem faceret non petivi, sed proximo superiore die Lunae cum schedam quandam ad M-tem Illius misissem, facturam se dixerat, ut me vocaret ad se certisque de rebus consilio meo uteretur. Petivit autem Archiepiscopus, ut simul uterque veniremus, sed non impetravit, fuitque mihi gratus, ut solus in consilium admitterer. Itaque per Archiepiscopum renuntiari mihi fecit, ut venirem ad 4-tum Calendas Apriles [29 III]. Cum autem in longum tempus extraheretur consilium senatus, in perendinum diem rem reiecit. Accessi igitur ad M-tem Illius hesterno die, quid a me fieri vellet cogniturus. Multis verbis mecum egit de matrimonio suo; propterea se vocasse me dixit, ut hac in re consilio meo uteretur. Et post longum sermonem quaesivit, num ea mandata vidissem, quibuscum aestate superiore missi fuerunt oratores ad^a proxime defunctum imperatorem Ferdinandum¹, simul et ea, quae nunc attulissent oratores Maximiliani Caesaris². Dixi me priorum quidem partem aliquam vidisse, neque tamen omnia, posteriorum nihil prorsus. Itaque necesse est, inquit, ut utraque videas, quo magis instructus in hac causa mihi sententiam tuam explicare possis; nam cum diligenter omnia cognoveris ab ipso initio, quomodo res actae fuerint, rectius consilium dare poteris. Ita factum est, ut negotium hoc in tempus aliud reiiceretur. Ego vero M-tem Illius sum interea diligenter hortatus, ut ad Deum confugeret, illi se totum committeret, // orationibus et eleemosinis peccata sua redimeret atque iram illius omnibus modis placare contenderet, ac in religionem defendendam maiore studio quam fecit hactenus incumberet. Ibi longum sermonem habui de his rebus, quae nunc aguntur, diligenterque sum precatus, ne, quod laboratur a multis, iurisdictionem ecclesiasticam everti pateretur, sed iurisiurandi sui memor, quod inauguratus in Regnum et cum coronaretur praestitit, aequae sacerdotum atque laicorum iura tueretur, neque novari quicquam permetteret, nam hoc moliri quosdam, ut ad atheismum homines perducant abrogando sacerdotio et sacrificio, quo sic desertis ecclesiis ac pastoribus suis destitutis propter alimenta negata, quae non aliunde quam ex decimis habere possunt, homines Deum cognoscere et eum colere desinant.

Multis verbis egi de eo, ut suam quoque dignitatem et auctoritatem Regiam conservaret, nec tam iniquas leges a suis subditis praescribi sibi pateretur³, qui non aliter ad conferendam pecuniam in Regni defensionem consentire vellent, quam si iurisdictionem ecclesiasticam abrogasset. Non esse tanti pecuniam hanc. Deinde quantum^b etiam ex ea re detrimenti perventurum esset ad M-tem Illius ostendi. Negavit M-tas Illius unquam se cogitasse de iurisdictione ecclesiastica abroganda, cum nullam eius rei potestatem habere se fateretur, nec adeo peti id a nonnullis affir-

¹ Do cesarza Ferdynanda I (zm. 25 VII 1564) posłowali wówczas Stanisław Wolski i Stanisław Karnkowski.

² Zob. nr 56.

³ Zob. nr 131.

mavit, verum hoc tantum, ut si quis decimas negasset, is in foro saeculari conveniretur, ubi citius esset ius suum consequuturus, quam si vetus ista consuetudo retineretur, // qua cum excommunicatur aliquis propter decimas raptas aut negatas, non prius invocatur brachium saeculare, quam annum integrum in censuris ecclesiasticis insorduerit, facilius autem perventuros ad id, quod illis debetur, ecclesiarum ministros et sacerdotes, si debitores suos in foro saeculari convenissent. Cum^e ego multa repli-cassem, ac vel solam novitatem displicere mihi ostendissem, cupere se dixit M-tas Eius, ut per concordiam ea de re transigeretur.

Multa forent scribenda, sed et animus est perturbatior et valetudo imbecillior quam ut possum, fui enim cum Illius M-te per duas horas. Haec acta sunt illo die. Quo die vero scribebam hoc, pridie Calendas [31 III] accessit ipse Ill-mus D-nus Cardinalis Legatus ad M-tem Regiam et, sicut ipse mihi^d narravit, fortiter et animose cum Illius M-te egit. Nihilomi-nus^e hodie, nimirum Calendis Aprilibus [1 IV], decretum est, ut coram saeculari iudicio de non persolutis decimis laici convenirentur^f, cui decreto cum reclamassent episcopi protestatique publice fuissent se teneri illo nolle, postero die, hoc est quarto Nonas [2 IV], durius etiam aliud latum est. Sed hac de re plura cognoscet ex Ill-mo D-no Legato, nam ego partim valetudine, partim animi perturbationibus praepeditus plura scribere non possum. A me nihil est praetermissum, quod ad afflictas Ecclesiae rationes adiuvandas afferri posset; nec Ill-mus Legatus officio suo defuit; sed video, quod iuste peccatis nostris Deus irascitur. In his autem rebus tam tristibus illud mihi valde laetum accidit, quod qui Nun-tium egit apud nos, is in collegium purpuratorum patrum est cooptatus. Gaudeo iudicium de illo meum S. D. N-ri conformasse. Utinam autem is statim ab initio pontificatus illius in hoc Regnum missus fuisset, minus nunc laboraret religio. Sed eo loci ventum iam est, ut perdifficile sit, ne dicam impossibile, medicinam aliquam nostris morbis adferre. Deus mi-sereatur nostri.

^a Skr. Mte
^b Skr. krótki wyraz nieczytelny
^c Skr. haec

^d Skr. rem
^e Skr. hoc die ad
^f Skr. in quod

140

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Piotrków, 5-kwietnia 1565

Liczy, że Baltazar Hostounský dokładniej opisać przebieg sejmu piotrkowskiego. W dniu 2 IV został tu wydany dokument ograniczający jurysdykcję biskupów. Hoz-jusz wspólnie z Commendonem usiłowali przeciwdziałać i zagrozili nawet opuszcze-niem Piotrkowa. Jezuita Arnold Conchius jest obecny w Piotrkowie i w rezydencji Hozjusza odprawia nabożeństwa; robi całkiem dobre wrażenie. Wolalby on powrócić do Italii niż jechać do Flandrii, jak to polecili mu przełożeni.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1530—1560 k. 216—217. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Cardinalis Varmiensis, Petricoviae V Aprilis 1565.*

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 064—065, z oryginału jw.

Reverende Pater in Christo charissime et honoradne, salutem et omnia felicia. Statum rerum hic nostrarum et comitiorum progressum non dubito, quin P. V-ra ex Patre Balthazaro¹ abunde sit cognitura, mihi enim vehementer occupato scribere non vacat, nec est quod vel recte scribi, vel consolationem aliquam afferre possit. Proximo die Lunae

¹ Baltazar Hostounský.

[2 IV] abrogata est episcoporum iurisdictio². Nunc laboratur a nobis, ut aliquod ei rei possit fieri remedium, et nihil a me et ab Ill-mo Legato praetermittitur laboris et diligentiae, sed non multum profecisse adhuc videtur, spes est tamen in Deo. Caeterum nisi emendatio aliqua decreti huius fuerit consecuta, discedere nobis certum est. R-ndum Patrem Arnoldum³ habui in comitatu meo, quem de voluntate Patris Rectoris⁴ mihi adiunxeram, ut esset hic mihi a sacris faciendis. Is autem et pie et religiose se gessit, ut mihi non poterit hoc nomine valde charus non esse. Maluisset autem in Italiam potius reverti, quam abire in Flandriam, multis, ut ipse mihi narravit, de causis; sed quoniam haec est superiorum eius voluntas, ut se in Belgicum recipiat, faciet non gravatim quod mandatur. Interea P. V-rae simul et R-mo D-no Vicario⁵ illum diligenter commendo, atque ut eum benevolentia sua paternaque benedictione prosequi velint, quaeso. Quod praeterea scribam hoc tempore, nihil est. Opto P. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me piis precibus et sacrificiis commendo.

Datum Petricoviae, die V Aprilis Anno Domini MDLXV.

^a-Ubi plus otii a publicis occupationibus fuero consequutus, scribam pluribus. Nunc brevitatem hanc boni consulant P. V-rae, et pro me Deum precari non intermittant^a.

P. V-rae frater in Christo

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^a-^a Ręką Kuczborskiego
^b-^b Własnoręcznie

141

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Kraków, 6 kwietnia 1565

Ubolewa, że na sejmie jeden człowiek potrafił zniweczyć wysiłki wielu, w tym dwóch kardynałów, broniących praw Kościoła przeciw innowiercom. Liczy jeszcze na synod prowincjonalny. Unika dworu. Nie wierzy w obietnice królewskie. O antytrynitarzach, kalwinach, dziesięcinie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 63 k. 18—19. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć sygnetowa, adnotacja: *Reddita die XI Maii MDLXV Maritemburgam.*

Illustrissime et Reverendissime Domine. Itane irriti cadunt conatus nostri propter unius hominis nequitiam? ¹. Itane autem sub hasta vendimur? Et quidem duobus purpuratis testibus², ne qua sit ^a reliqua iusti interitus excusatio. Videor mihi videre, mi Hosi, quo nunc sis animo, quamque perturbato, ita ut non aliunde febriculam te contraxisse arbitrer. Me etiam fortassis incusas. Verum ita fieri oportuit. Consilia conatusque nobis praestandi sunt, eventus non item. Quod fors feret seu potius Deus volet, si non aequis, certe fortibus animis ferendum erit. Et tu me adhuc ad aulam revocas? Apage! Ubi nec Pelopidarum³. Vides ut appareant promissa. Iusurandum autem? Sed desino. Existet fortasse

² Zob. nr 131.

³ Arnold Conchius, jezuita braniewski.

⁴ Krzysztof Strobel, rektor kolegium braniewskiego.

⁵ Franciszek Borgiasz.

¹ Aluzja do ustawy sejmowej z 2 IV 1565 o dziesięcinach, oraz do jej głównego inicjatora, Mikołaja Sienickiego marszałka Izby poselskiej.

² Tj. Hozjusz i Commendone.

³ Zob. nr 112 przyp. 5.

qui penicillo utetur, vel patronus sane⁴. Haereticosne autem trinitarios sacramentarii pronuntiarunt, et nos utrosque non audemus? Quasi non negent decimas. Imo, praedia quoque auferent. Si sapiunt. Sed ego correctum adhuc aliquid iri spero, aut synodum primo quoque tempore cogendam esse censeo, in qua consultetur quid facto opus sit. Vale.

Crac[oviae], 6 Aprilis 1565. Addictissimus

M. Cromerus.

// Mandatum patroni ad praefectum⁵ efficax non fuit, atque ita fore ego divinavi. Deleget causas cognitionem uni atque alteri. Sed fusius de eo Valentino nostro scripsi⁶. Non potest recusare, si iniurius videri non vult. Non fefellit me coniectura de incusatione. Sed quid vis? Divinare, quod futurum erat, non potui. Quin si divinasset, non aliud tamen suasisset.

De medico non fuit mihi curae adhuc, quandoquidem nihil mihi mandasti. Vix arbitror tam parva mercede contentum fore. Restrictior es in curanda valetudine tua quam in aliis rebus. Si vis circumforaneum et parabolanum, minus etiam accipiet. Virum et virginem esse volui nostrum, hoc est fortem et incorruptum. Quid hic obscuri est? Trideistae fortasse convertentur in αθειστας. Igitur prospiciamus nobis aliter. Egi cum D-no Sylvestro⁷. Negat satis esse quod promittis. Deinde avunculi iniussu non audeat. Qui // appellatus a me, negat carere eo se posse. Alii hic medici vel de fungorum sunt genere una producti pluvia, vel in religione a nobis dissentiunt, vel denique re familiari impediti sunt. In Prussia esse non lucrosum sibi esse arbitrantur propter aemulum, Nigram⁸ videlicet.

^a Sicr. nobis

142

KAROL BOROMEUSZ DO HOZJUSZA

Rzym, 7 kwietnia 1565

Papież i jego najbliżsi wysoce cenią listy Hozjusza i zawarte w nich wiadomości, np. w ostatnim liście z 28 II opis wizyty Hozjusza u króla spotkał się z uznaniem roztropności kardynała. Spodziewa się wiele dobrego dla Kościoła w Polsce z kontaktów Hozjusza z królem i współpracy z nuncjuszem Commendone. Co się tyczy wspólnego listu obu tych kardynałów do Rzymu w sprawie zatwierdzenia podkanclerzego Piotra Myszkowskiego na sufragana plockiego z prawem następstwa, to sprawa jest już załatwiona pozytywnie, o czym szerzej napisze Jerzy z Tyczyna. W postscriptum odpowiada na list z 8 i 14 marca. Zaleca obu kardynałom pertraktować łagodnie z królem, nie grozić na razie odejściem nuncjusza z Polski na znak protestu za pobłażanie innowiercom. Środek ten należy uważać za ostateczny i papież zastrzega sobie decyzję, czy i kiedy można go użyć.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1600 s. 199—201. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii 1565 Helispergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime. Et S. D. N-ro et nobis omnibus gratissimae semper sunt literae Ampl. V-rae Ill-mae

⁴ Filip Padniewski.

⁵ Stanisław Myszkowski.

⁶ Walenty Kuczborski.

⁷ Sylwester Roguski, lekarz królewski. Por. J. Lachs: *Kronika lekarzy krakowskich*, s. 152.

⁸ Postaci nie zidentyfikowano. Być może chodzi tu o Stanisława Chrościejewskiego (ur. ok. 1515, zm. po 1583), którego określano przydomkiem *Niger*. Był on nadwornym lekarzem Górków w Poznaniu. PSB III 451 (Kazimierz Kaczmarczyk).

ut esse debent, in quibus elucent singularia eius virtutis et religionis argumenta, ut in illis, quas ultima Februarii dedit¹, nam ingressio illa sermonis cum Ser-mo Rege de laetioribus Gallicarum rerum nuntiis, restitutione sacrarum aedium et sacerdotum, opportunissima fuit prudentiaeque plenissima. Itaque minime mirum est, si vocem illam Regiam elicuit se quoque daturum operam, ut idem in Polonia fieret. Quod expectare debemus a Regia pietate maxime istic praesente Ampl. V-ra Ill-ma, cuius ad Regiam aulam adventus, praesertim tali tempore, in maximam spem nos adducit, fore ut multa istic utiliter et salutariter et praetermittantur et agantur. Aderit enim eius prudentia et vigilantia, quam nihil fugiet, nihil fallet, intelliget praesentia, providebit, ut solet, futura, nulli aut loco aut rei deerit. Quo in munere adiunctum habebit optimum et prudentissimum virum, sibi que et animo et religionis ardore coniunctissimum, Cardinalem Commendonum, quorum communi consilio et sententia freti confidimus, quicquid humana ratione confici possit, id vos egregie praestaturos esse. Reliqua suggeret beneficentissimus Deus, qui nusquam Ecclesiae suae deest. // Quod communibus cum Cardinali Commendono literis scribit de querela R-mi D-ni Vicecancellarii², sciat S. D. N-rum cum utriusque Ampl. V-rae R-mae causa, tum ipsius etiam merito Vicecancellarii omnibus sublatis difficultatibus in expedienda eius re iussisse id effici, quod ipsi Vicecancellario placeret, cui commemorationis et commendationis meae studium et opera non abfuit, quod et vestro nomine feci libenter, et eius etiam catholicae religionis, amori et propugnationi tribui semperque tribuam, quae a Ticinio melius cognoscet³. Deus Ampl. V-ram Ill-mam Ecclesiae suae diutissime salvam et incolumem praestet.

Romae, VII Aprilis MDLXV.

Accepi postea literas Ill-mae Ampl. V-rae VIII et XIII Martii datas⁴, ex quibus ipsam sui simillimam in sermone et colloquiis cum Rege, Archiepiscopo caeterisque fuisse cognovi, prudentem videlicet et piam, ut res et tempora postulabant. Illud etiam sapienter ab ea scriptum est agendum esse cum Rege lenius, neque ad urendum aut secandum venire priusquam reliqua sit desperata medicina. Itaque S. D. N-ro placet, ut et ab ipsa et a Cardinali Commendono // tractentur omnia eo modo ac ratione, qua adhuc rem administrastis. Quare non temere Eius Sanctitati videtur esse descendendum ad illud extremum, ut Regi desperatio rerum omnium et discessus ex Polonia Commendoni Cardinalis nuntietur, quae ad id tempus reserventur, cum nulla (quod avertat Deus) omnino spes superfuerit meliorum rerum: monendo, suadendo, hortando, interdum etiam, ubi res postularit, laudando, humanaque ac divina praemia pollicendo, quod praeclare facitis, Regius animus ad catholicae fidei propugnationem ac propagationem impellendus et inflammandus est. Quod si etiam res in eum locum adduceretur, ut nullus praeterea esse videretur lenitati aut patientiae locus, placet tamen S. D. N-ro nusquam progrediendum esse, antequam re ad Eius Sanctitatem relata, de eius auctoritate quid istic agendum sit, hinc scriptum fuerit. Quod et Dei benignitate pro-

¹ List nie znany.

² List nie znany. Chodziło w nim z pewnością o przyspieszenie konfirmacji Piotra Myszkowskiego na koadiutorię plocką.

³ List Jerzego z Tyczyna nie znany.

⁴ Zob. nr 86 i 96.

hibitum iri speramus et freti communi pietate ac sapientia Vestra nihil tale venturum confidimus.

Eiusdem Ampl. V-rae Ill-mae ^a—humillimus servitor

C[arolus] Cardinalis Borromeus^a.

^a—a Własnoręcznie

143

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 7 kwietnia 1565

Nie jest w stanie odwdziżyć się Hozjuszowi za tyle dobrodziejstw, których doświadczył od lat dziecięcych; prosi, by policzył przynajmniej dobre części. Skoro tylko dzieło Hozjusza *Confessio fidei* ukaże się drukiem, rozesłże je ludziom wskazanym przez kardynała.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 87—90. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita XI Maii 1565 Wartenburgi.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Si pro beneficiis, quae^a in me Ill-ma D. V-ra contulit, minus gratias possum agere ac ipsa postulant, ab ea peto, ut potius magnitudine beneficiorum quam verbis meis metiri velit. Nam cum quotidie nova genera eorum erga me extitissent, novum quoque semper genus orationis deside[ra]bant; atque ita factum est, ut cum semper maiora erga me proficisci non destit[ua]nt, ego iam oratione mea destit[ua]erim. Verumtamen me hoc maxime consolatur, quod Ill-mam D. V-ram merita non secundum verba sed secundum animum cuiusque ponderare solere semper perspexerim. Quare itidem spero D. V-ram Ill-mam id, quod de aliis existimavit, de me eodem modo existimaturam. Nam oratione cum iis beneficiis contendere, quae te quasi a prima aetate educaverint, moribus piis et honestis ornaverint, omnia semper suppeditaverint, nunquam autem defuerint, cum est inane et inutile, tum etiam hominis minime ea perspicientis. Relinquam ergo totam hanc partem et me potius in hunc errorem induci sinam, ut nihil dicam, quam multis verbis effusus nihil tamen profecisse videar. Ad illud vero respondere, quod me facere D. V-ra Ill-ma iussit, aggrediar. Ac primum ea omnia, quae ab Ill-ma D. V-ra mandata sunt, diligenter perficientur. *Confessionum* autem libri simul atque perfecti fuerint, eo quo Ill-ma D. V-ra voluit, mittentur. Reliqua scribere brevitatis temporis perscribere non patitur. Interim me^c meaque humillima servitia Ill-mae D. V-rae commendo rogans illam, ut me solita benevolentia amplecti velit. Optime valeat.

Datae Romae, VII die Aprilis^b. D. V-rae Ill-mae servitor humillimus
Erasmus Dzialinsky.

^a Rkps quas

^b Brańe daty rocznej; tę lukę uzupełnia adnotacja odbiorcy

^c Rkps mea

144

KRZYSZTOF STROBEL DO HOZJUSZA

Braniewo, 7 kwietnia 1565

O początkach kolegium jezuickiego w Braniewie: w pierwszych dniach kwietnia było już 50 chłopców, których po wstępnym egzaminie podzielono na 4 klasy; jezuici rozpoczęli z nimi tymczasowe zajęcia według własnego programu, ale wnet uwzględnia nadesłany przez Hozjusza wykaz lektur.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 83—86. Na odwrocie zwykły adres (list kierował do Piotrkowa), ślad pieczęci, adnotacji brak.

IHS. Illustrissime ac Reverendissime Domine, Princeps clementissime, etc. Quem librum Cels. Tua cum literis coniunctis transmisit, sexto Aprilis accepimus, uti etiam lectionum nostrarum indices a R-ndo D-no Secretario¹ destinatos. Circa Dominicam Laetare [I IV] examinatis perspectisque adolescent[i]um ingeniis, quos nunc 50 habemus, distribuimus quidem eos in quatuor classes, adhibito cuique praemio, quod cessit eis, qui qualibet in classe primum obtinere locum merebantur. Nondum tamen singulos eorum librorum autores explicandos ex professo suscepimus, qui in catalogo sunt praescripti, tum quia id transactis Paschalibus festis [22 IV] ad plurium adventum fore videbatur consultius, tum vel maxime quod eam etiam Cels. Tuae mentem ex literis patris Balthasari² didiceramus. Interea exercemus eos partim in iis, quae ante audierant, partim utiliora quaedam alia coniungimus. Precamur Deum optimum maximum pro modulo nostro, ut Cels. Tuam cum omnibus conservet incolumem feliciterque ad nos deducat.

Braunsbergae, 7 Aprilis Anno Domini MDLXV. Ill-mae Cels. Tuae indignus in Christo servus

Christophorus Strobelius.

145

HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA

[Piotrków], 8 kwietnia 1565

Na interwencję Hozjusza i Jana F. Commendone król obiecał przez podkanclerzego skorygować niekorzystną dla kleru ustawę z 2 IV 1565. Hozjusz chce na Wielkanoc jechać do swej katedry. Zamierza odwiedzić królowę. Nie zdołał pogodzić Jana Krzysztofa Tarnowskiego z Filipem Padniewskim bpem krakowskim. Obaj kardynałowie polecają sprawę opata cystersów w Oliwie.

ORYG. I KOPIE nie znane.

REGEST: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb, lat. 553 k, 129r-v. Jest to streszczenie w języku włoskim sporządzone w kancelarii odbiorcy. Nagłówek: a VIII.

Da conto de la poliza, ch'egli et il Cardinale Commendone scrissero al Re protestando etc., et de la promessa, che sua M-ta fece per mezo di Mons. Vicecancellario di voler corrigere quella constitutione¹, etc. Ch'egli con tutto ciò ha determinato di andar a far Pasqua a la sua chiesa. // Che ha determinato d'andar a trovar la Regina, la quale è lontana due giornate di là, etc. Che non ha potuto metter d'accordo il conte di Tarnovia col vescovo di Cracovia², et si duole del vescovo, che si mostri troppo duro in questo negotio.

Varmiense et il Commendone raccomandano in commune l'Abbate Oliva³, il quale desidera, che la causa sua sia rimessa in patribus a uno o piu giudici, nel che desiderano, che V. S. Ill-ma gli sia favorevole, per quanto comporta la religione et la dignità del Sanctissimo Officio dell'Inquisitione.

¹ Zapewne Walenty Kuczborski.

² Baltazar Hostounský.

³ Zapewne uchwała sejmowa o dziesięćcinach z 2 IV 1565.

² Jan Krzysztof Tarnowski.

³ Mikołaj Łoka.

146

MAKSYMILIAN II CESARZ DO HOZJUSZA

Wiedeń, 9 kwietnia 1565

Dziękuję za to, że Hozjusz usłuchał poprzedniej prośby cesarza i udzielił poparcia posłom cesarskim do króla polskiego: Andrzejowi Dudyczowi i Wilhelmwowi Kurzbachowi, którzy przyjechali do Polski w sprawie siostry cesarza, królowej polskiej Katarzyny.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Wiedeń, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, rkps Polen 12 (1565). Na marginesie nagłówek: *Cardinali Hosio*. Tekst z licznymi poprawkami.

Maximilianus etc. R[everendissime] etc. Etsi a P. V-ra R-ma, cuius pietatem et integritatem usque adeo cognitam et perspectam habemus, nunquam aliud expectavimus quam quod a-omni studio promotura atque adiutura esset^a negotium Ser-mae Principis Dominae Catharinae Reginae Poloniae, etc. sororis nostrae charissimae, de quo nunc a-consiliariis et^a oratoribus nostris R-mis devotis ac magnificis fidelibus nobis dilectis Andreae Episcopo Quinqueecclesiensi et Guilielmo Kurczpach libero baroni in Trachenberg et Militz praesidi camerae nostrae Silesiacae, cum Ser-mo Principe Domino Sigismundo Augusto Rege Poloniae fratre sororio et consanguineo nostro charissimo tractandi mandatum dedimus¹; posteaquam tamen cognovimus ex literis eorundem oratorum nostrorum quam cumulate P. V-ra expectationi nostrae satisfecerit, existimavimus partium nostrarum esse, quod a-per eosdem^a oratores nostros explicaremus, quam gratum nobis id officii a P. V-ra R-ma acciderit. Quapropter P. V-ram R-mam amice hortamur a-et requirimus^a, ut dictis oratoribus nostris plenam fidem adhibeat, atque tam honestam, aequam, iustam et piam Ser-mae Sororis nostrae causam de caetero quoque in quantum potest foveat et ad felicem exitum deducere iuvet, quemadmodum nobis de P. V-ra R-ma plane pollicemur. Quae faciet rem // sua aequanimitate, sinceritate ac religione erga Deum dignissimam ac nobis quoque summopere gratam, quam P. V-rae R-mae mutuis Caesareae nostrae benevolentiae officiis quoquo loco et tempore compensare studebimus, a-^aquae recte valeat^a.

Datum Vienna, die 9 Aprilis 1565.

a-a Na marginesie

147

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Piotrków, przed 10 kwietnia 1565]¹

Obiecuje poprzeć sprawę brata Kromera. Przedstawia trudności, na jakie natpyka pełniąc rolę mediatora w sporze między Filipem Padniewskim a Janem Krzysztofem Tarnowskim. Po złożeniu królowi wizyty, zamierza odjechać na Warmię. O kontrowersjach na temat Trójcy Świętej i o legacji do Hiszpanii.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/3 s. 745—748. Na odwrocie inną ręką adres: *R-ndo D-no Martino Cromero iurium doctori, Cantori Warmiensi, Custodi Sendomiriensi, Cracoviensi et Kielcensi Canonico etc., Sacrae [Regiae M-tis secretario], fratri et amico plurimum observando, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 13 Aprilis.*

¹ Zob. nr 56.

¹ Brak daty, ale treść listu niezawodnie wskazuje, że Hozjusz napisał go w Piotrkowie tuż przed swoim wyjazdem do biskupstwa, co miało miejsce 10 kwietnia.

S. Frater tuus² literas mihi reddidit, cui non sum defuturus. Patronus tuus³ per castellanum Gnesnensem et cancellarium suum accipere se condiciones, quibus componi causa posset, mihi significavit. Erat altera pars paulo difcilior, nunc posteaquam est assensa, negat hic se profecturum in Tarnow, quod antea facturum receperat. Quid igitur faciendum restat? Plurimum negotii mihi facessitur, si non fuerit hodie res confecta. Valeant. A me quidem nihil praetermittetur. Ad utrunque proficiscar hodie. Si quid potero, persuadere conabor, ut subscribant schedae, quam exhibero. De celeri discessu cogito, nam quod hic diutius esse velim, causam non video. Promittit Rex errorem se correcturum. Si cras aut perendie non fecerit, nihil est quod ego diutius expectem. Heri petivi dari mihi potestatem alloquendi Regem et ei valedicendi, reiecit in diem Dominicum. Metuo, ne me velit hic Pascha [22 IV] celebrare, nihil mihi molestius accidere posset. Fortassis autem Trinitas hic impune blasphematur. Post longas contentiones utriusque alteros excommunicarunt. Bacchantur autem hic utriusque nihilominus. Hispaniensis legatio ad Cuiaviensem⁴ deferre putatur, mihi non fit verisimile.

[Brak podpisu]

148

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Lwów, 13 kwietnia 1565

Skoro tylko dowiedział się o krzywdzie, jaka spotkała duchowieństwo na sejmie w Piotrkowie, przeżył to tak mocno, jakby sam był naocznym świadkiem. Gdyby tam był obecny, zdecydowanie, nie bacząc na nic, stanąłby w obronie sprawiedliwości i przysporzyłby sobie wrogów jak to miało miejsce na poprzednim sejmie piotrkowskim, gdy wziął w obronę religię katolicką i przeciwstawił się ówczesnemu podskarbiemu koronnemu a obecnie kanclerzowi Walentemu Dembińskiemu. Pochwalał Hozjusza, że stawiał się na sejm, by bronić praw Kościoła i wspólnie z nuncjuszem napomniał króla za wydanie dekretu niekorzystnego dla katolików. Cieszy się z wyniesienia Commendonego do godności kardynalskiej. Poleca podstarościego lwowskiego Adama Siemisizowskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1667 s. 91—94. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Die X Maii MDLXV redditum, reka Reszki: rescriptum 23 Maii Helispergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Ex indignissima et iniuicissima ista sacri semper sacerdotum ordinis iniuria¹ abunde cognosco eandem omnino vim aurium esse quae oculorum est. Etsi enim insolentissimos ac importunissimos istos Ecclesiae Dei ac simul totius aequi ac boni hostes oculis non aspicio, tamen insanos et violentos illorum furores audiens non minus dolore afficior quam si praesens isthic fuisssem. Hoc tamen lucri habeo, quod absens minus utique odii ac invidiae mihi conciliarim. Qui si praesens fuisssem, contra tam iniquam importunitatem ac importunam iniquitatem plus etiam fortasse quam mihi conveniret et quam facere possem contendissem, etiamsi vel omnis causae huius invidia, omniumque indignatio aut furor in me unum cecidere deberet. Mirum enim est, quam impatiens et impotens animi sum, si quid a quoquam in quemquam indigne iniqueve, multo magis si quid in Ecclesiam Dei ac sacrum ordinem impie dici aut fieri audiam. Unde illud fuit, quod in su-

² Mikołaj Kromer, opat wlehradzki.

³ Filip Padniewski.

⁴ Mikołaj Wolski, bp włocławski. Ostatecznie misję tę powierzono Piotrowi Barziem.

¹ Chodzi o ustawę z 2 IV 1565. Zob. nr 131 przyp. 1.

perioribus Petricoviensibus comitiis² cum magnifico D-no Regni Cancellario (qui tum fisci Regii praefectus fuerat) pro religione magna (ut tum multis videbatur) libertate et contentione summo illius ac omnium eiusdem factionis odio contenderam, iniusta haec hominum odia iusti conscientia ac certa spe gratiae divinae compensans, ut hoc etiam non medio-criter mihi dolorem augeat, quod in tanta Ecclesiae causa conscientiae et officio meo absens non satisfecerim. Quo magis Ill-mae Cels. V-rae felicitati aut potius virtuti gratulari me convenit, quae impendentes has Ecclesiae ac rerum omnium turbas cognoscens in comitia ire non neglexit ac pro officio suo magno apud Deum merito et bonos omnes laude temeritati planeque impietati istorum quantumcumque praestare potuit, restitit, nec nunc etiam post nescio qualia decreta, quid vere pium, iustum, rectum salubreque sit, Regiam M-tem ac omnes diligenter et graviter monere [non] desinit, Ill-mo et R-mo D-no Legato debitam et eam strenuam operam suam ac laborem cum Ill-ma Cels. V-ra sedulo coniungente, quem Cardinalicia dignitate pro merita illius virtute nunc esse ornatum³ plane divina providentia factum mihi esse videtur, ut et hic dum legatione fungitur, et semper postea in altissima ac sanctissima Romana Sede cum summo illo Cardinalium Collegio et consilio maiori auctoritate causas religionis et Ecclesiae tueri et iuvare possit. Unde certa spesque mihi surgit, ut si quid et quidquid nunc temporum et hominum iniquitate in Ecclesia Dei ac bono et iusto rerum ordine temere illegitimeque turbatur, id omne divina clementia et Ill-marum Cels. V-rarum // ceterorumque huius ordinis pia industria ac optimo studio restitui posse. Quod ut quamprimum fiat, ego pro debito meo et pro data semel Christo ac eius Ecclesiae fide vehementer cupio ac Deum oro. Plura nunc scribere non poteram, sed valere Ill-mam Cels. V-ram cupio illiusque solitae gratiae diligenter commendo.

Datum Leopoli, XIII Aprilis 1565. a-Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor humillimus

P. Barzi etc. manu propria subscripsit.

// Proszę jako swego MP i dobrodzieja, aby tam WM-raczył być panu Siemuszowskiemu podstarościemu lwowskiemu⁴ miłościwym panem; jest [to] człowiek dobry, cnotliwy, catholicus et mihi fidissimus^a.

a-a Własnoręcznie

149

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 14 kwietnia 1565

Otrzymał list Hozjusza z 7 III i dodatki do dzieła *Confessio fidei*, ale druk jest już w połowie i nie może ich włączyć. Jeśli zamieści je wszystkie razem na końcu, tom zbyt szybko się rozrośnie. Prosi o radę, co z nimi zrobić. Prosi też o myśl przewodnią do wstępu.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 67. Na odwrocie zwykły adres, wyraźna pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Rodditae 30 Mail 1565 Hellspergae, responsum 31 Mail.*

² Sejm piotrkowski 30 XI 1562 — 25 III 1563; Barzi ma tu na myśli ustawę o sądownictwie za zaległe dziesięciny z 15 III 1563. Walenty Dembiński był jeszcze wtedy podskarbin koronnym; pieczęć większą otrzymał po Janie Ocieskim na sejmie warszawskim 17 IV 1564.

³ Commendone został kardynałem 12 III 1565.

⁴ Adam Siemuszowski, od 1555 podstarość przemyski, 1565 surrogator starostwa lwowskiego. Zob. I. Kaniewska: *Małopolska reprezentacja*, [s. 58] tabl. 13, poz. 48.

a-a Własnoręcznie

Illustrissime et Reverendissime Domine. Conscripta iam superiore epistola redditae mihi sunt litterae D. V-rae Ill-mae Petricovia datae ad septimum diem Martii¹ una cum fasciculo accessionum, quas pro eo ac debui libentissime accepi, tametsi serius profecto quam opus fuit pervenerunt, iam enim operis ipsius plusquam dimidia pars est impressa. Si vero easdem velimus in fine libri adicere, volumen certe ipsum ad nimiam excrescet altitudinem. Quo de tamen quid agendum sit, quam celerrime D. V-ra Ill-ma certiores nos faciet. Quod ad praefationem pertinet, faciam quoque diligenter, modo D. V-ra Ill-ma eiusdem componendae argumentum ad nos scribat. Non possum pluribus agere, iam enim ad multam noctem sum protractus; alias vero, et quidem copiosius. Interca D. V-rae Ill-mae a Deo optimo maximo felicia omnia precor.

Romae, XIII die Aprilis 1565. ^a-D. V-rae Ill-mae ac R-mae humillimus servus

Marcus Antonius Cardinalis Amulius^a.

^a-^a Własnoręcznie

150

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 14 kwietnia 1565

Poleca syna Rafała Śladkowskiego łowczego łączycykiego. Przeprasza, że nie zdołał pożegnać i odprowadzić Hozjusza, który wczesnym rankiem wyjechał z Piotrkowa. Dziękuje za upominek.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rękopis D 15 k. 9. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 1 Martii 1565 Heilspergae, rescriptum 4 Martii.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater etc. Ex eorum numero, qui et meam in Ill-mam P. V-ram observantiam et illius vicissim in me benevolentiam perspiciunt, est generosus Raphaël Szliadkowski¹ venator Lanciciensis, homo tum bonus mihiq̄ue amicus, tum et Ill-mae P. V-rae satis (ut opinor) commendatus. Is existimavit commendationem meam apud Ill-mam P. V-ram aliquid momenti habituram petiitque, ut filium eius Ill-mae P. V-rae hic Petricoviae non ita pridem addictum, eidem per literas commendarem. Quod etsi supervacaneum esse videretur, feci tamen eius causa libenter. Peto itaque ab Ill-ma P. V-ra, ut adolescentem illum ita habeat commendatum, ut intelligi possit commendationem meam illi apud Ill-mam P. V-ram profuisse.

Insuperato ac prope antelucano Ill-mae P. V-rae hinc discessu factum est, quod Ill-mam P. V-ram, quemadmodum statueram, convenire eique valedicere ac in deducendo eum, quem par fuit honorem eidem exhibere neglexerim. Quae res sane non mediocre mihi dolorem attulit, idque eo magis, quod hic error non tam mea ipsius, qui de matutino Ill-mae P. V-rae discessu nonnihil praesenseram, quam quorundam ex meis, qui tardiorum fore certo affirmabant, culpa sit commissus. Quare Ill-mam P. V-ram maiorem in modum rogo, ut hoc infortunio potius quam negligentiae meae tribuendum esse existimet.

Munus mihi nomine Ill-mae P. V-rae oblatum, etsi a meo in Ill-mam P. V-ram perpetuo studio et observantia singulari quodammodo alienum esse videretur, quippe qui Ill-mae P. V-rae erga me animum et benevolentiam loco magni muneris iam ante posuerim, veritus tamen, ne ea

¹ List nie znany.

¹ Zob. nr 470.

re animum Ill-mae P. V-rae offenderem, illud grato animo accipi eoque nomine Ill-mae P. V-rae magnas ago et habeo gratias, omnem operam daturus, ut tantae in me voluntatis et benevolentiae eos Ill-ma P. V-ra a me omni tempore fructus referat, qui ab homine gratissimo et devotissimo solent proficisci. Cui me et obsequia mea paratissima in gratiam quam possum diligentissime commendo et diu sospitem ac incolumem esse exopto.

Datum Petricoviae, die XIII Aprilis Anno Domini MDLXV. Ill-mae P. V-rae ^a-addictissimus servitor^a

Petrus Mischkowski Regni Poloniae
Vicecancellarius ^a-manu sua^a.

^a-a Własnoręcznie

151

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 15 kwietnia 1565

Przez Jana Dymitra Solikowskiego przesyła list od Kromera. Commendone przyjechał przed 4 dniami z Wolborza do Piotrkowa. Nidecki razem z nim tego dnia spożyje obiad. Sejm dobiega końca; potem król ruszy na Litwę.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 10 k, 33. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć sygnetowa, adnotacja ręką Reszki: *Responsum* (brak danych).

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater etc. Quas ad me D-nus Cromerus Cracovia misit litteras, eas per D-num Solikowski¹ mitto Ill-mae D. V-rae. Novarum rerum nihil habemus. Legatus Pontificis nudius, ut opinor, quartus Volboria huc venit, cum quo hodie sum pransurus. Exitum comitia nostra dicuntur celerem esse habitura, ex quibus Rex in Lituaniam recta profecturus esse fertur. Commendo servitutum meam Ill-mae P. V-rae.

Datum Petricovia, XV Aprilis [1565]². Ill-mae ac R-mae P. V-rae servitor

Andreas Patricius.

152

FRANCISZEK RUSSOCKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 15 kwietnia 1565

Relacjonuje treść swej rozmowy z marszałkiem sejmu Mikołajem Sieniackim, który zamierzał powiedzieć królowi, by nie pozwolił Hozjuszowi na uzurpowanie nadmiernych uprawnień, zaś nuncjuszowi na penetrowanie kraju. Sieniackiemu sprzeciwił się Russocki oraz sędzia łączycy Szymon Szczawiński. Za radą wielu mieli oni zabrać głos przed królem, ale zaniechali tego, bowiem Sieniacki mówił ogólnie i nie wymienił nazwiska ani Hozjusza ani nuncjusza. Wątpi, czy uchwały sejmowe zostaną wcielone w życie. Opodatkowanie duchowieństwa. Król sprawuje sądy do 15 V; obmyśla, jak zgodnie ze statutem króla Aleksandra zdobyć na potrzeby krajowe 500 tys. zł. Poleca swego syna Jerzego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 73—74. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri, D-no D-no Stanislao Oslo divina miseratione S. R. E. tituli s. Pancratii Cardinali ac [Episcopo] Varmieni, D-no ac benefactori omni reverentia colendissimo; ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 25 Maii Heilspergae, rescriptum eadem; pontifex inna ręką: Nobilitas diversa.*

¹ Jan Dymitr Solikowski (1539—1606), sekretarz królewski i dyplomata, od 1583 abp lwowski; historyk, polityk, publicysta. HNP VI 632.

² Nidecki jak zwykle opuścił datę roczną, brak też adnotacji odbiorcy. Treść listu wskazuje jednak, że chodzi tu o sejm piotrkowski 1565.

Post sui et obsequendi studiorum in gratiam V-rae Ill-mae et R-mae Dominationis diligentem commendationem¹.

Miłościwy Księżę. Po odjachaniu WMci, gdyśmy społu między posłybeli, tedyśmy jeszcze WMci i uczciwego człowieka pana Legata² zapomnieć nie chcieli. Przyszedł do mnie Szieniczki, on naszego płochego zebrania marszałek, i powiedział mi: „Panie Nakielski, opowiem ci, iż ja, gdy do króla pójdziem, będę mówił aby król takich ludzi nie cierpiał — mianując WMci osobą —³, którzy przeciw obyczajowi i przeciw prawom naszym cudzoziemskie nie wiem jakie urzędy na się przyjmują⁴, a tu sobie cześć a możności więcej niż obyczaj jest uzurpować chcą, a też i tych legatów, którzy tu tak długo leżą, po Koronie jeżdżą, miejsca infirmiora Regni scrutando oglądają, statuta, prawa nasze przeglądają, tajemnicę się dowiadują a do innych ziem przenoszą, co być nie ma dopuszczono”. Na com mu ja z panem łączycykiem sędzią⁴ dosyć odmowy dał, na ostatek powiadając, jeśliby WM abo kogo innego o takie rzeczy mianować chciał, iżby taką odmową usłyszał, która by między nami zgody ani dobrego ku się czynić nie mogła; wstało potym do nas nie mało innych też mówiąc a mnie polecając, jeśliby WM w czym przed królem mianował, abych przeciw temu mową udzielał. On od nas nic nie mówiąc odszedł. A wszakoż się jednak nie wstrzymał a jad swój okazał, iż zakrycie nieco mówił, nie WM ani pana Legata nie mianując, na co abych nic nie mówił, gdyż nikogo nie mianował a zakrytą mową czyniwał, napominali mię posłowie.

To WMci piszę, ne quis aliter rem actam significet, a wszakoż się ten wszytek sjem jedno na swarzech dokonał, a nic się statecznego, nica warto, jednośmy artykułów a konstytucyj nalepieli, które nigdy ku egzekucyjej nie przejdą, jedno co duchownemu stanu prawo łamią, a dań na nie po dziesięć groszy z kmiecia jako i z szlachty stawia, tak ze kmieci włóki a z dziesięciny po dwudziestu groszu ma dać. Król tu pretextu administrandae iusticiae ad 15 Maii mieszkać ma, a pod tym czasem jedno pięćkroć sto tysięcy złotych obmyślała, których mu imo Aleksandrów statut na służebne pożyczyc na królestwo dozwolono⁵, aby to zasię danią wypłacono, ale na to krakowianie ani rusiacy ani sądomierzanie nie zezwoleli a o sejmiki powiatowe dlatego prosili. Innego sam niemasz nic, jedno się i z swym Jerzym⁶ łasce WMci zalecam Pana Boga prosząc, aby

¹ Franciszek Russocki (zm. 1570), od 1563 kasztelan nakielski. Zob. *Lustracje województwa mazowieckiego 1565, Indeksy*, s. 33; *Diariusz sejmu 1565* s. 285. Był gorliwym katolikiem.

² Jan Franciszek Commendone.

³ Przeciwnicy chętnie podnosili dość stary zarzut, że kardynał, który tę godność otrzymał od papieża bez zgody króla (jak to było w przypadku Hozjusza), będzie więcej uzależniony od papieża niż monarchy krajowego.

⁴ Szymon Szczawiński (zw. też Szubskim od dóbr rodowych Szubsk koło Kutna), 1562 sędzia ziem łączycykiej, 1565 kasztelan inowłoski; brał udział w sejmie piotrkowskim 1565. Zob. I. Kanięwska: *Małopolska reprezentacja*, tabl. 3 poz. 20.

⁵ Statut króla Aleksandra *De modo bonorum regalium adseribendorum* (opublikowany w *Volamina legum*, I 298—299) został wydany na sejmie w Piotrkowie 1504 r. Zabraniał on królowi samowolnego rozdawania, sprzedawania lub zastawiania dóbr, które będą wykupione z zastawu lub wrócą do rąk królewskich w jakikolwiek inny sposób. Królowi wolno będzie to uczynić tylko „ku potrzebie Rzeczypospolitej, na walnym sejmie i za zezwoleniem panów rad”. Zob. W. Pałucki: *Drogi i bezdroża*, s. 18—19. Na sejmie piotrkowskim 1565 r. ten statut był przedmiotem ożywionych dyskusji. Zob. *Diariusz sejmu 1565*, s. 144—145, 148—149.

⁶ Jerzy Russocki, syn autora listu, przebywał na dworze Hozjusza w Lidzbarku, a z chwilą otwarcia kolegium jezuickiego w Braniewie w pierwszej połowie 1565 r., przeniósł się tam na naukę razem z całym zastępem chłopców, którzy wpięć kształcili się w szkole pałacowej kardynała.

WM dla czci a chwały swej a nas służebników WMci pociechy długo zdrowego chował. Pietrkowie, Dominica Palmarum [15 IV] Anno 1565. WMci życzliwy służebnik

Fr. Russoczki.

* Rkps powtórzono WM

153

STANISŁAW KŁODZIŃSKI DO HOZJUSZA

Bolonia, 16 kwietnia 1565

Swój list dołącza do książki, którą Jerzy z Tyczyna przesyła Hozjuszowi. Opisuje ingres kard. św. Anioła — Ranuccio Farnese do jego biskupiego miasta Bolonii i powiadamia o zawarciu związku małżeńskiego przez Pompiliusza Amazeusza.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 88. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: 16 Aprilis.

Illustrissime et Reverendissime Cardinalis. Proxime praeteritis diebus binas vel ternas ad te dedi literas, quibus me negotiumque meum ea commendatione, quae potest esse diligentissima, tibi commendavi, teque summis precibus petii, ut illud ad optatum perducas finem¹. In praesentia vero cum libri tui ad te mittendi a Georgio Ticinio data sit mihi occasio, hoc solum te scire volui Cardinalem Sancti Angeli Episcopum Bononiensem² pridie Idus mensis Aprilis [12 IV] in hanc urbem venisse, quem Bononienses solemni cum apparatu exceperunt. Aduit etiam Dux Parmae³ cum quingentis primariis suae ditionis nobilibus. Cardinalem cum salutassem, prolixè omnibus in rebus mihi nationique nostrae suam operam ac benevolentiam pollicitus est. Pompilius Amasaëus, vir tui observantissimus, te plurimum salvere iubet, quem scias uxorem satis divitem ex nobili huius civitatis familia duxisse. Bene vale Cardinalis ac patrone benignissime ac pro tua incredibili humanitate me fortunasque meas omni praesidio destitutas tua fide ac patrocinio tuere.

Bononia, XVI Calendas Maii [16 IV] MDLXV. Tuæ Amplitudini addictissimus

Stanislaus Clodinius.

154

ANDRZEJ ZBOROWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 16 kwietnia 1565

Pragnął zobaczyć się z Hozjuszem, ale po śmierci swego ojca był zajęty z braćmi sprawami rodzinnymi i spóźnił się na spotkanie w Piotrkowie. Na drugi dzień po przyjeździe Zborowskiego posłowie zegnali króla i wtedy to wystąpili przeciw Hozjuszowi. Zborowski uważa to wystąpienie za niesprawiedliwe i zastanawia się, czy może dłużej pozostać w służbie dworskiej, czy też raczej powinien zająć się swoim gospodarstwem. Prosi o radę.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 97. Na odwrocie inną ręką adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanislaw Hozio S. R. E. Cardinali, Episcopo Warmiensi, D-no meo observantissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Die X Maii redditum MDLXV (w rękopisie przedstawiono błędnie cyfry: D po L), ręką Reszki: rescriptum 25 Maii 1565.

Miłościwy Księżu, Panie mój miłościwy. Służby me powolne w łaskę WMci zalecam mego MP. Mam sobie za wielkie nieszczęście, że przy-

¹ Chodzi o pensję z dworu królewskiego.

² Ranuccio Farnese.

³ Wilhelm Farnese.

jechałszy do Piotrkowa po to, abym był służył WMci swemu MP, nie zastałem WM. Aczem miał w domu niemalo pilnego zabawienia z pany bracią moją po śmierci JMci pana ojca naszego¹, ale bym był wiedział o wyjeździe WMci przed święty, odłożywszy inne rzeczy na stronę uprzedziłbym był przyjazdem swym do Piotrkowa wyjazd WMci, a to bym był sobie miał za wielką pociechę w smutku mym patrzeć na osobę WMci, rady WMci używać, pana mnie miłościwego i życzliwego. Przyjechałem sam dzień przed tym, nim posłowie króla JM żegnali, przy którym żegnaniu iż WMci osobie przepuścić nie chcieli², o czym WM tak rozumiem z pisania inych ludzi sprawę dostateczną weźmiesz, proszę nie racz tego WM przypuszczać do serca; tak zacna jest sława WMci nie tylko w Polsce, ale mało nie we wszystkim chrześcijaństwie, iż i upór ani zły rozum żadnego człowieka nawatlić [jej] nie może. Stąd większa rychlej sława WMci roście, kiedy bywa od niepowszagiłych ludzi, przed którymi i Pan Bóg krzywdę wielką cierpi, przenagabana. Ja się tu temu przyjechałszy barzo dziwuję, iż taka w ludzich śmiałość, taka bezpieczeńność z swowoleństwa urosła, która insze narody za świeżej pamięci naszej poniszczyła. Snadź było lepiej o tym na stronie słyhać niezliże na to patrzeć, iż to niemala teraz kwestyja u mnie w głowie: mam li na dworze króla JMci służyć, czy li doma swego dojrzeć, rzeczom terażniejszym a odmianam prędkim się przypatrując. Miałbym to sobie był za wielkie szczęście, bym był mógł słyseć radę WMci w tej mojej deliberacyjej mego MP. Puściłem te rzeczy na wyrok pana i powinowatego mego JMci Księdza Podkanclerzego; ten, jako mi radzić będzie, na tym przestanę, a to potym WMci swemu MP oznajmię, w którego łaskę powolne służby moje pilnie zalecam.

Datum Piotrkoviae, w poniedziałek po kwietnej niedzieli [16 IV] Roku Pańskiego 1565. ³—WMci mego MP a Pana służebnik powolny

Andrzej Sborowski ręką własną⁴.

³—⁴ Własnoręcznie

155

PIOTR KANIZJUSZ DO HOZJUSZA

Augsburg, 20 kwietnia 1565

Powrócił do jezuitów lekarz Dionizy¹. Dziękuje Bogu, że tę owcę zblaknącą przywrócił owczarni Chrystusowej. Zapewne Hozjusz poznał go w Piotrkowie, gdyż należał on do dość zaufanych ludzi nuncjusza Commendonego. Kanizjusz za kilka dni jedzie do Rzymu na wybór nowego generała zakonu. W Niemczech panuje względny spokój, tylko podobno w Saksonii są jakieś zamieszki. We Francji religia katolicka staje się coraz prężniejsza. Oby to samo można było powiedzieć o Polsce. Wyraża uznanie dla Hozjusza, że robi wszystko, by ratować zagrożony katolicyzm w swym kraju. Dołącza do listu zarządzenie biskupa augsburskiego Ottona Truchsesssa dla zilustrowania jego gorliwości w obronie praw Kościoła. To samo można powiedzieć o arcybiskupie Salzburga² i o księciu bawarskim³. Księgarze nie po-

¹ Andrzej Zborowski (zm. 1598), syn Marcina kasztelana krakowskiego i Anny z Góry Konarskiej, 1570 miecznik koronny, 1580 kasztelan sanocki, 1590 kasztelan biecki, starosta radomski; w 1574 r. ożeniony z Barbarą Jordanówną. Zob. W. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 133. W przeciwieństwie do ojca był katolikiem.

² Por. nr 152.

³ Dionizy de Nicotaro, Włoch, lekarz towarzyszący nuncjuszowi Commendonemu; przez pewien czas chwiał się w wierze katolickiej, ale ostatecznie pozostał katolikiem. Nuncjusz polecił go kard. Ottonowi Truchsessowi. Zob. O. Braunsberger: *Canisii epistulae*, V s. 55, 604—605.

⁴ Jan Jakub Khuen de Belasi, abp Salzburga (1560—1580).

⁵ Albrecht V.

wrócili jeszcze z targów książki we Frankfurcie. Ukazało się pośmiertnie wydane dzieło Fryderyka Staphylusa⁴ polemizujące z luteranami.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 15, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres (list kierował do Piotrkowa), adnotacja ręką Reszki: *Responsum 4 Augusti 1565 Heilspergae.*

DRUK: 1) [F. Hipler]: Zwei Briefe des seligen P. Canisius, PDE 1882 Jg. 14, s. 46—47. Redaktor pisma, F. Hipler, publikuje tu dwa listy Kanizjusza do Hozjusza znajdujące się w ADWO: pierwszy z 3 IV 1563 (autograf ADWO, rkps D 9 k. 62), drugi jw.; 2) O. Braunsberger: Canisii epistulae, V s. 55—57.

156

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Lwów, 21 kwietnia 1565

Nie zna łaciny, dlatego się cieszy, że do Hozjusza, polskiego kardynała, może pisać własnoręcznie po polsku. Żałuje i zarazem przeprosza, iż nie mógł być na sejmie w Piotrkowie. Zapewne nie uniknąłby tam ostrego starcia z innowiercami, czego doświadczył już przedtem. Donosi o pożarze Lwowa. Wybuchł on w nocy z Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek; w ciągu 6 godzin strawił połowę miasta. Barzi swoje straty szacuje na 50 tys. zł, nie licząc wcześniejszych strat poniesionych w stawach. Hozjusza „jako człowieka cnotliwego i świętego” prosi o modlitwy w intencji oddalenia podobnych nieszczęść i wytrwania w walce z innowiercami, którzy psują Barziem u króla.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 95—98. Na odwrocie adres: *Memu wielkde miłościwemu panu i dobrodziejowi JMci [Księdzu] Kardynałowi Ostosowi etc., etc., Petricovlae vel ubi fuerit, ślad pečeci, adnotacja: Reddittum die decima Maii MDLXV, ręką Reszki: rescriptum 23 Maii Heilspergae.*

Mnie wielkde miłościwy Księżu, Panie i dobrodziejju mój. Po ty wszystkie czasy pisywałem listy WMci memu MP po łacinie¹, któryjem u kogo innego nie u siebie pożyczal, bo mię zamieszkało było do niej z młodu. Teraz już wolę sam pisać po polsku, gdyż nam Pan Bóg WM cnotliwego a świętego Polaka kardynałem mieć chciał, daj Panie Boże aby długo a z dobrym Koronie naszej; jakoż z dobrym pewnie będzie, gdy na perswazy WMci a radzie jego pan nasz² i z nami przestawać będzie chciał.

Mało przed tym pisałem WMci memu MP, jakom z tego mego niebycia w Piotrkowie z serca żalowski, acz to rzecz pewna jest, iż by tam było duellum pewne doszło, bo ci adwersarze naszy tak jadowiczy są, że sine acrimonia mówić nigdy nie umieją, czego generoso homini z trudnością przychodzi odnosić. Acz ci taka konfuzyja między nimi jest, że nie ogroździwszy czci swej rycerskiej albo postępuku swego rycerskiego in rumore et clamore mogliby mie udusić, boć mie mało to pirwej nie potkało od nich, gdyż i religiji zapomnieli i porządku rycerskiego. A tak proszę jako swego MP, aby nie raczył mnie rozumieć, żem to studiose uczynił, żem nie był, bom to był winien i dla Boga i dla WMci pana a dobrodzieja swego miłościwego uczynić: dla Boga o jego Kościół, dla WMci podziękować za łaskę a wielkie dobrodziejstwa WMci, które WM raczysz dla mnie // niezasłużonego służebnika swego czynić. Byłbych też był rad i dlatego w Piotrkowie, abych na żalność swą nie patrzył, która mie teraz z Czwartku na Wielki Piątek [20 IV] o pierszy godzinie w noc potkała: zażgło się w mieście w rynku, od tego poczęł ogień, spalił pół miasta w sześci godzinach, klasztor szarych mnichów wielgi i dobrze budowany, spalił i zamek niski ze wszystkimi statki, którem jedno miał. Wziąłem

⁴ Tytuł tego dzieła: Vom lets'en und grossen Abfall, so vor der zukunfft des Antichristi geschehen soll. Ingolstadt 1565; (wydanie łacińskie w 1569).

¹ Zob. nr 134, 148.

² Tj. król Zygmunt August.

szkody o pięćdziesiąt tysięcy złotych, acz ratowano nieco, ale respectu tego co zgorzało jest palec jeden ku wszytkiemu żalu. Dominus dederat nie leda mobilia i sribra nie mało stołowego i inych rzeczy, Dominus zasię wiele rzeczy abstulit, sit nomen Domini benedictum. Jednak ja w nim mam zupełną nadzieję i będę miał, etiamsi occiderit me³. Proszę jednak WM mego MP uniżonemi prośbami jako czleka cnotliwego i świętego et virum Dei altissimi, aby raczył się przyczynić za mną do jego świętej miłości Boga Pana naszego modlitwami swemi, niech by już raczył miłosierdzie swe nade mną niegodnym służą swym uczynić i finem imponere calamitatibus et adversitatibus meis. Mało co przed tym stało mi się szkody w stawich przez sześć tysięcy złotych, // teraz ogniem daleko większa. Nieprzyjaciele moi ci mie ustawicznie u Króla JMci psują, którymem, Pan Bóg mi świadek jest, nic inego nie winien, jedno iż im błędu ich nie chwałę albo nie pomagam. To wszystko u Boga w rękę jest, może to avertere, gdy będzie raczył, jeśli Ecclesia orabit pro Petro⁴. Ja tedy jeden Piotr proszę WM i powtóre, aby raczył do Boga się za mną przyczynić. A z tym się miłościwej łasce WMci pilnie zalecam, winszując WMci długiego zdrowia i wszelakich fortun od Pana Boga.

Lecpoli, XXI Aprilis 1565. WMci mego wieldze MP i dobrodzieja wieczny służebnik

P. Barzi etc. ręką własną subscripsit.

157

KAPITUŁA PŁOCKA DO HOZJUSZA

Płock, 27 kwietnia 1565

Wzięła pod uwagę list Hozjusza polecający Walentego Kuczborskiego, kanonika krakowskiego, płockiego (i warmińskiego), sekretarza Hozjusza i przymnożyła mu fortuny, co niech on sam ustnie opowie kardynałowi. Narzeka na trudną sytuację kościołów w diecezji płockiej, gdzie szerzy się innowierstwo; kapłani nie mają utrzymania i zaczynają opuszczać parafie. Kapituła powiadomiła o tym swego biskupa, którego przyjazdu niebawem oczekuje. Wyraża Hozjuszowi wdzięczność za wysiłki zmierzające w kierunku realizacji uchwały Soboru Trydenckiego w Polsce, ale biorąc pod uwagę ciężką sytuację delikatnie prosi kardynała, by swoim autorytetem wyjednał u papieża dyspensę od uchwały trydenckiej w sprawie tzw. beneficjów niezgodnych.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 99—102. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislas Oslo miseratone divina tituli s. Pancratii Sacrosanctae R. E. presbytero Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no, D-no nostro clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita 4 Mart 1565 Wormdt, non eget responso. Na papierze wskutek zacieków powstały żółte plamy i dlatego pewne partie są nieczytelne.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observan[dissime].
Salutem et servitutum ac orationum nostrarum commendationem. Accipimus qua par fuit reverentia Ill-mae D. V-rae literas¹, quibus nobis

¹ Por. Job 13,15.

⁴ Por. Dz 12,5.

¹ List Hozjusza nie zachował się. Swoje beneficia kościelne Kuczborski zawdzięczał Hozjuszowi. Dzięki niemu 19 III 1560 na mocy nominacji papieskiej został kanonikiem płockim na kanonii fundi s. Philippi et Jacobi wakującej po śmierci Mikołaja Słepkowskiego. Objął ją wówczas przez swego pełnomocnika Wawrzyńca Mieszkowskiego kanonika płockiego, osobiście zaś (w kapitule płockiej nazywano to habilitacio) dopiero 8 IX 1564, po powrocie do kraju (przez pięć i pół roku był za granicą: w Rzymie, Wiedniu i Trydencie towarzysząc Hozjuszowi). Nie mógł jednak rezydować w Płocku, bo ciągle był potrzebny Hozjuszowi. Jako kanonik nie rezydujący nie miał prawa do opcji alodiów i kurii kanonicznych oraz dystrybucji chórowych. Kapituła płocka w uznaniu zasług Hozjusza kilkakrotnie okazała się hojna wobec jego sekretarza i doraźnie zezwalała Kuczborskiemu na większą partycypację w do-

charissimum confratrem nostrum R-ndum D-num Valentinum Kuczborski Cracoviensem et Plocensem canonicum, secretarium vero suum commendavit, quem nos et ipsius merito et in Ill-mae D. V-rae gratiam omnibus benevolentiae et humanitatis officiis prosequuti sumus, nec ei nostro favore in augendis fortunis illius, quoad per occasionem licuit, defuimus; quod malumus, ut Ill-ma D. V-ra ex ipso potius quam ex literis nostris cognoscat. Illud autem certo sibi de nobis persuadeat, nos illius imperata omnia summa cum alacritate semper facturos nec eorum quicquam praetermissuros esse, quaecunque ad nostram erga Ill-mam D. V-ram observantiam pertinere putaverimus, pro qua etiam vota facimus, ac ut eam cum nobis tum Ecclesiae suae diu servare velit incolumem et felicem Deum precamur. Nam in tanta rerum omnium conversione et maximis religionis motibus hoc nos potissimum solatur, quod Ill-mam D. V-ram habemus superstitem, quam etiam speramus afflictis Ecclesiae rationibus open allaturam esse.

Porro quis rerum nostrarum sit status, ex hoc nostro confratre cognoscet Ill-ma D. V-ra. Omnes ecclesiae huius rationes in arctum redactas esse videmus, nam crescit in dies hominum licentia, serpit etiam latius haeresis, et sac[er]do[tes] nostri [...] ^a Regnum hoc nostrum tanta premit egestate [...] ^b iam nobis negari alimen[ta], ut [...] ^c nostra destituatur sacerdotibus, iam enim quidam [...] ^d stationibus suis desertis, alii etiam se discessuros nobis denuntiant, si aliquo modo rationibus ipsorum prospectum non fuerit. Nos quid consilii capiamus prorsus nescimus, sed interea tamen Deum precamur, ut ipse, qui solus potest, nos ex his tantis difficultatibus expediat et Ecclesiae suae tranquilla omnia concedat. Simul de re tota referemus ad R-mum D-num Pastorem et Episcopum nostrum ², qui brevi ad nos venturus dicitur. Agimus autem Ill-mae D. V-rae gratias de prorogata exequutione decretorum Tridentini Concilii, // ac ut beneficium hoc suum in clerum provinciae huius absolvere, simul S. D. N-ro convenienter causam nostram commendare velit maiorem in modum ab illa petimus. Nisi enim Sanctitas Illius rationibus ecclesiarum huius provinciae benigne consuluerit, iam et de religione actum erit et de ministris illius, ac brevi, quod absit, futura est prophetica illa desolationis abominatio ³. Non dubitamus autem, quae pietas est Ill-mae D. V-rae, eam nobis commendatione sua non esse defuturam, cum difficultates omnes, in quibus versamur, perspectas et exploratas habeat. Quod ut faciat etiam alacrius, maiorem in modum iterum atque iterum ab illa petimus ⁴. Deum precamur, ut Ill-mam D. V-ram nobis et Ecclesiae suae conservet incolumem et felicem, cuius nos gratiae diligenter commendamus.

Datum Ploczka, die XXVII mensis Aprilis Anno Domini MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimi capellani et servitores

chodach kanonickich niż to należało się kanonikom nie rezydującym. Kanonik płocką Kuczborski posiadał do końca swego życia. Zob. Archiwum Diecezjalne w Ploczku, rkps Acta Capituli, t. 5 k. 231; t. 6 k. 41, 42, 46, 190. W sąsiedniej diecezji, włocławskiej, Kuczborski dzięki poparciu Hozjusza został z nominacji papieskiej 25 V 1560 koadiutorem archidiacona pomorskiego Andrzeja Duchnickiego. Zob. Archiwum Diecezjalne we Włocławku, rkps Acta Capituli, t. 218 (1547—1578) s. 436, 456—459.

² Andrzej Noskowski, bp płocki (1546—1565). Zob. HE V s. 175.

³ Dn 9,27; Mt 24,15—22; Mk 13,14.

⁴ Kapituła płocka, podobnie jak inne kapituły, zabiegala o dyspensę od uchwały trydenckiej o tzw. beneficjach niezgodnych (incompatibilia). Por. nr 130.

Praelati et Canonici totumque Capitulum
Ecclesiae Cathedralis Plocensis.

- a Zatarzonych ok. 2 wyrazów
b Zatarzonych ok. 4 wyrazów
c Zatarzonych ok. 4 wyrazów
d Zatarzonych ok. 2 wyrazów

158

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Kraków, 30 kwietnia 1565

O sporze F. Padniewskiego z J. K. Tarnowskim. Dziwi się, dlaczego synod prowincjonalny jest ciągle odkładany. W Krakowie w kilku domach głoszone są kałwińskie kazania. Cesarz nakłania króla hiszpańskiego do polubownego załatwienia sprawy barskiej. Król hiszpański pojedzie do Francji i Flandrii. Niebezpieczeństwo tureckie. Przesyła Hozjuszowi 2 książki i kopię swej odpowiedzi na *Breve* papieskie oraz komunikuje swoje najbliższe zamierzenia. O lekarzu i o folwarku kanonicznym we Fromborku.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 87—90. Na odwrocie zwykły adres pisany inną ręką, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Nihil est prorsus, quod nunc tibi scribam. Viderit meus, qui bellum mavult quam pacem¹. Tametsi revera videtur nonnulla cum indignitate eius coniuncta futura fuisse illa ad inimicum profectio. Et, sicut audio, traducebatur inter armatos agrestes ab oppido ad arcem perinde ac in triumpho.

Synodum comperendinari mirum est, quando nihil est, quod eam hoc tempore fieri impediatur. Aliquid monstri alitur. Hic res in eodem statu sunt, praeter quod concio calviniana cum execrandis sacris denuo fit in domo Tencina², propter praefectum³, qui ibi habitat medicis et chirurgis vacans. In aedibus Bonerianis duabus, quas Palatinus Lublensis possidet⁴, fiunt adversae calvinianorum et trideistarum conciones. Volscius⁵ ex Hispaniis mihi scribit Caesarem Maximilianum petiisse a Rege illo, ut patiatu amice componi causam Barensem, nihil autem certi adhuc responsum esse. Cum Galliis eum nunc esse congressurum et inde fortassis in Flandriam. Vix credo. Prohibebunt Turcae. Instruunt et Veneti maiorem solito classem. // In Ungaria nondum, opinor, expirantur induciae. Est apud Caesarem Transilvani orator⁶. Profectus est eodem a nostro nudius tertius [28 IV] Crasinius⁷. Mitto tibi duos libellos novos, ne sine munere literae meae ad te perveniant. Hic instat nobis capitulum. Eo peracto Sandomiriam proficiscar ad aliud⁸, inde vero huc rursus spero.

Pontificii *Brevis* ad me exemplum ostendit, opinor, tibi Comendonus. Responsum meum his adiunctum tibi mitto⁹. De medico et de allodio

¹ Aluzja do sporu Filipa Padniewskiego z Janem Krzysztofem Tarnowskim.

² Zob. nr 119.

³ Stanisław Myszkowski.

⁴ Jan Firlej z Dąbrowicy (ok. 1521—1574). Zob. HE V s. 173.

⁵ Piotr Dunin Wolski, poseł króla polskiego w Hiszpanii.

⁶ Stefan Batory, późniejszy król polski.

⁷ Franciszek Krasiński.

⁸ Kromer wśród swoich dość licznych „sacerdocjów” posiadał kustodię w kapitułę kolegiackiej w Sandomierzu. J. Wiśniewski: Katalog, s. 164—165.

⁹ Kromer przesłał papieżowi swoje dzieło „De coelibatu sacerdotum”. W odpowiedzi na to papież 9 III 1565 wystosował do niego *Breve* (o którym tutaj jest mowa), zachęcając go do dalszej działalności piśmienniczej celem ugruntowania nauki katolickiej przeciwko protestantom. *Breve* to zostało opublikowane we wstępie do trzeciego wydania dzieła Kromera: *Monachus, sive colloquiorum de religione libri*

meo Fraumburgensi scripsi Valentino¹⁰. Ita litigent isti ferratres, ne me afficiant iniuria. Nihil habui quod scriberem, et tamen crevit, ut vides, epistola. Vale, et rebus non e sententia cadentibus ne te crucia. Meruit praefecturam Sennicius¹¹.

Cracoviae, pridie Calendas Maii [30 IV] 1565.

Quid, si ego Cantoria me abdicem¹² et cui tu voles eam concedam?
Addictissimus

M. Cromerus.

159

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 30 kwietnia 1565

Przesyła listy. Doktor Sylwester nie ma chęci przyjechać do Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO. rkps D 72 k. 16. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Scripseram Ill-mae atque R-mae P. V-rae Petricoviam, quae iterum mihi redditae sunt, quas mitto. Quod vero nunc scribere deberem, nihil habeo. Has adiunctas literas, quas a magistro postae accepi, mitto. Doctor Sylvester¹ non habet animum hinc discedendi. Quod superest etc.

Cracoviae ultima Aprilis Anno Domini MDLXV. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

160

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 30 kwietnia 1565

Przesuwa na dzień 4 czerwca termin sejmiku pruskiego. Zbierze się on w Malborku. Poleca Hozjuszowi, by wziął w nim udział i poparł postulaty posła królewskiego, zmierzające do zapewnienia bezpieczeństwa dzielnicy pruskiej.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 23. Na odwrocie zwykły adres, adnotacja: *Die XI Maii redditae MDLXV Martem]burgi.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae etc. Reverendissime in Christo Pater, syncere nobis dilecte. Cum interea aliis Regni ac reipublicae nostrae negotiis occupati essemus, extractum est tempus ordinario ipsi terrarum Prussiae conventui verno designando¹. Quem nos tamen conventum ad multa imminetia incommoda et pericula propulsanda necessarium esse existimantes fecimus non gravate, ut diem ipsius ad

quatuor, binis distincti dialogis. Coloniae, apud Maternum Cholinum, 1568. Szerzej na ten temat zob. A. Eichhorn: Kromer, s. 109—111.

¹⁰ Walenty Kuczborski.

¹¹ Mikołaj Sieniński, marszałek izby poselskiej.

¹² Ma na myśli pralaturę kantora w kapitule warmińskiej; Kromer, otrzymał ją w r. 1552, a uwolnił dopiero w r. 1579, gdy został bpem warmińskim. Przez 10 lat koadiutorii na Warmii (1569—1579) za zgodą Stolicy Apostolskiej zatrzymał wszystkie dotychczasowe beneficja, w tym i kantorę warmińską, z czego kapituła była niezadowolona. Por. A. Eichhorn: Die Prälaten, s. 599 oraz C. Walewski: Marcin Kromer, s. 164.

¹ Sylwester Roguski, lekarz królewski.

² Tzn. na św. Stanisław (7 V).

quartam mensis proximi Iunii prorogaremus. Quamobrem hortamur P. V-ram et mandamus, ut ad eam diem quartam Iunii, quae erit feria secunda post festum Ascensionis Domini, Marieburgum se conferat ibique internuntio nostro de iis rebus, quae ex mandato nostro ad ordines illos referet, diligenter exaudito det operam, ut iam tandem omnium illorum ordinum cura et sollicitudo maior appareat de salute et incolumitate terrarum illarum, quibus profecto terris non modo externus et vicinus terror incumbere, sed etiam interiora ipsa metu vacua non esse videntur. Ea autem, quae hactenus ad illarum praesidium adhibita sunt, plane utique ostendunt rationem imminentium periculorum non satis pro eorum magnitudine ponderatam fuisse. Factura P. V-ra pro officio suo.

Datum Petricoviae, die XXX Aprilis Anno Domini MDLXV, Regni vero nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Regiae M-tis propria.

161

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 1 maja 1565

Zwraca się z prośbą, by książę pomógł wójtowi wsi warmińskiej Kotowo w wyegzekwowaniu długu w wysokości 200 grzywien od wdowy po zmarłym mieszkańcu Królewca Macieju Krause.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie adres: Dem durchlauchten, hochgebornen fursten und herren, herren Albrechten dem Eltern, marggraffen zu Brandenburg, zu Preussen, zu Steirn, Pommern, der Cassuben und Wenden etc. hertzogken, burggraffen zu Nurenburgk und fursten zu Rugen, unsern hochgunstigen freunde und nachparn. Pod adresem inną ręką: Bischoff zu Ermelandt sampt seinem stift Anno 1565 No. 1, pieczęć, adnotacja kancelarii odbiorcy: Bischoff von Heilsperg verschreibt Seiner Gnaden schutzen von Katzen wegen etzlicher schulden, damit ihme die Krausche verhaftet. Datum Heilsperg, den ersten Maii [15]65ten.

Durchlauchter, hochgeborner furst, hochgunstiger herr und freundt. Unsere freundtwillige dienste und was wir mehr liebes und guttes vermögen bevorn.

Es hat uns unser unterthan und schultze aus unserm dorffe Katzen ¹, kegenwertiges zeiger, unterthenigst furbracht, wie er vor etzlichen vielen jaren bey E. F. D. untersahssen und burgern in Konigspergk Matz Krausen als seinem zugethanen verwanten 200 marek geldes in verwarung und zu desselben nutz und gebrauch abgeleget hette, damit er dieselben inhalts gemelten burgers handtschrift, wenn er sie bogehren und forderen wurde, wiederumb im zuhanden stellen solte. Sintenmahll nun aber derselbe verwichene zwen jar abgestorben, habe ehr seine verlassene witfraw solches geldes zum oftermalen ermanet, aber auff diese zeith nichts wirkliches an ir wegen der wiedergeltunge erhalten konnen, nicht das sie solches geldt oder aber die handtschrift verleugnen oder unwirdigen, besondern sich nur allein mit irer unvermogenheit schutzen und inen abweisen thete. Derowegen denn uns umb eine vorschrift an E. F. D. unterthenigst ersucht und gebeten, damit er zu erlangunge seines geldes, so er aus gutter meinunge und freundtschaft ausgethan, ohne viele unkosten rechtens und reisens durch E. F. D. bofelich gereichen mochte. Weil wir denn zugleich seine einfalt wie auch daneben sein billiges anhalten indem betrachtet, haben wir im derogleichen furschrift, die wir dero unserigen anligen zu befordern geneigt, nicht abschlagen wollen. Und gelanget demnach an E. F. D. unser gantz freundtlich bitte und sinnen, dieselbe aus bewegunge dieses unsern armen unterthanen gutwilligkeith,

¹ Kotowo, wieś w biskupim komornictwie lidzbarskim.

so inen zu ablegunge und entlehnunge solcher summa geldes bewogen, und damit ehr E. F. D. burgern in seiner nahrung eine hulfe zu thun gemeinet, sich desfalls gnedigst kegen seine rechtmehssige bitte erzeigen und deroselben des seligen witfrawen bofelich thun und aufferlegen lassen, das sie sich nicht boschwerlicher in wiederlegunge des geldes gebaren wolte, dann dieser vormahls im leihen und vorstrecken gewesen ist, besondern wolle itzo der danckbarkeith inen geniessen lassen, die sie im fur seinen bereiten willen und freundschaft uber solche zalunge billigk erzeigen solte.

Und wiewoll wir gar nicht zweiffelen, es werde E. F. D. diesen unsern unterthanen sowoll seiner befugten aufforderung wie auch dieser unser furschrift erschieslich entpfinden lassen, so haben daneben E. F. D. auch bey sich zu behertzen, da gutte leute derogleichen danck fur ire gutwilligkeith gewarten sollen, das sie erstlich mit vieler muhe und unkosten das irige schwerlich widererlangen konten, wie andere eine abschew davon nehmen und an vielen die gemeine hulfe wurde verloschen werden. Welchem denn E. F. D. hierinne zu begegenen und wir seint gleiches falles dasselbe umb E. F. D. an iren unterthanen jeder zeith hingegen zu verschulden willigk und erbotigk, die wir hiemit gotlichem schutz in stete und langwirige gesundheit thun entpfelen.

Datum Heylsperk, den 1. May Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gots gnaden etc ^a-manu propria
subscriptis^a.

^a—^a Własnoręcznie

162

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 1 maja 1565

Z powodu opóźnienia powrotu Hozjusza nie mógł dłużej czekać. Przesyła do dyspozycji kardynała ofiary wielkanocne z parafii Braniewo. Narzeka na kapitułę fromborską, która potrąciła mu dystrybucje chórowe za ten okres, kiedy z powodu pełnienia funkcji proboszcza w Braniewie nie mógł rezydować przy katedrze. Kapituła tę absencję nie uznała za służbową, a więc upoważniającą do pełnych dochodów kanonickich, tylko za samowolną, której następstwem jest pozbawienie części dochodów. Nie wzięła pod uwagę potrzeb duszpasterskich miasta pozbawionego proboszcza i ciągle narażonego na wpływy reformacji. Zarzuca kapitułę tyranii pod pretekstem przestrzegania statutów, brak subordynacji wobec ordynariusza; chce czym prędzej od niej się oddalić.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 107—111. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 3 Maii 1565 Wormditi.*

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine clementissime. Distuli discessum meum in eum usque diem, quem reditui suo Illma Cels. V^{ra} praefixit¹. Verum cum eum Badensis Marchionis transitus remotetur², ego diutius hic haerere non potui. Offertorialium pecuniam³ ex Bransberga obsignatam tradidi D^{no} Samsoni⁴, ut eam Ill^{mae} Cels. V^{rae} redderet, quae eam pro lubito suo partiri dignabitur, et clementiorem habere rationem eorum, qui in promerenda ea laborarunt, quam factum quidam querulantur mortuo D^{no} Melchiore⁵, ubi tota summa,

¹ Z sejmiku pruskiego, przewidzianego na 7 V, zatem ok. 10 V.

² Zob. nr 101 przyp. 7.

³ Była to danina wielkanocna (jaja, kury, drobne sumy pieniężne) dla proboszcza od parafian.

⁴ Samson Worein.

⁵ Melchior Gleser, proboszcz parafii św. Katarzyny w Braniewie (1551—1558). PDE 1875 Jg. 7 s. 100.

quam non meruerat defunctus, ad haereticos transisse haeredes dicitur. Mecum hic iterum parum benigne agitur, qui dignus quibusdam videor, ut^a ideo quod oboediverim mandato Ill-mae Cels. V-rae in curanda parochia Braunsbergensi, plectar. Proposuit enim unus ex dictatoribus nostris heri maximo supercilio quaestionem hanc, an mihi curanti res alias deberentur distributiones praesentibus solitas partiri. Erat nova haec quaestio auribus meis. Quam si vir ille bonus tum protulisset, cum primo mihi demandata ea fuisset provincia, sine dubio reiecissem et mihi non passus fuissem imponi labores gravissimos cum magno meo detrimento coniunctos. Proposui exemplum illud, quod ante septem annos, post mortem D-ni Melchioris, acciderat, ubi idem, sed brevior tempore et minore labore cum praestitisset, videbar mihi gratiam et commendationem. nonnullorum conciliasse, et tum mihi nihil detractum memini. Responsum est: tum illud quidem factum fuisse consentiente Capitulo, nunc vero nullum sollicitasse consensum. Atqui dico ego: nullus ex vobis est apud quem non fuerim, cuius non ea in re consilium imploraverim, verum omnes uno ore^b a me^b pestulastis, ut huic tam evidenti necessitati succurrerem eriperemque ex periculo eam civitatem, quae tantis laboribus vix reducta est ad oboedientiam. Quam quidem omnium voluntatem ego pro expresso consensu arbitratus sum, ita ut nondum sopito contagio me volens et mea sponte in manifestum darem periculum, ob quod meum facinus mihi nunc desecantur omnium missarum, processionum distributiones, denegatur etiam ea pecunia, quae in lotionem pedum iuxta statuta erogatur⁶. // Sed haec est huius nostri Capituli gratitudo! Adveniente necessitate videntur futuri quidam liberales, amota, nihil ingratius, etiam cum otiosi illi laborantes non solum rident sed etiam proscindunt, diffamant, et si possunt, aliquo damno mulctant. Parva haec est levissimae pecuniae iactura, verum altius dolor agit radices, cum tam manifeste rancores suos illi produnt, qui perquam blande multa de concordia et fraterno amore prolixè dicere solent. Insomnes interim agunt noctes et adhibent, et quaerunt etiam Condanas nescio quas subtilitates, quibus fratrem opprimant, et haec omnia faciunt sub sancto statutorum servandorum praetextu. Quae tamen ipsa, cum res ipsorum aut fratrum aut complicum agetur, nullius putantur esse momenti, sed toties quoties visum est figuntur et refiguntur. Unde vero hanc sibi sumant auctoritatem, nescio, quod tum, cum ipsi consentiunt, nihil liget iuramenti auctoritas, sin iubeat Ordinarius, religio est ulla in parte ea statuta violare. Credo hoc agere unum atque alterum, ut ita valedictum dimittant, ne iterum huc redeam⁷; sed vivente Ill-ma Cels. V-ra laterem lavabunt, qua vero ad altiora sublimate aut, quod abominor, fatis functa, video mihi omnino emigrandum, nisi aliquis iustitiae tenax et magni animi successor nobis divinitus obtigerit. Interim me clementiae et clientelae Ill-mae Cels. V-rae commendo, quae mihi stomachum meum gratiose condonare dignetur. Durum enim est homini libero tantam et tam duram unius et alterius hominis perferre

⁶ Za czasów Hozjusza kapitułę warmińską obowiązywały statuty z r. 1532. Zob. W. Thimm, A. Triller: Die Statuten des Domkapitels von Frauenburg, s. 33—123; tamże na s. 58—68: De canonicali residentia, praebendis et distributionibus; na s. 114—122 publikują dekret S. Hozjusza ogłoszony podczas tzw. generalnego posiedzenia kapituły w dzień św. Agapita [18 VIII] 1565, zawierający wyjaśnienie 28 artykułu statutów na temat trzyletnich studiów na wyższej uczelni jako warunku przyjęcia do kapituły. Zob. Wstęp, przyp. 28.

⁷ Knobelsdorf przenosił się wówczas do Wrocławia, gdzie bp Kacper z Łagowa dał mu wakującą w kapitule prałaturę dziekana.

tyrannidem. Deum precabor semper, ut Ill-mam Cels. V-ram salvam atque incolumem redux inveniam.

Datae Varmiae, ipsis Calendis Maiis [I V] Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

^a Nadpisano nad skr. quod
b-b Nadpisano

163

JADWIGA KOSTKOWA DO HOZJUSZA

Malbork, 1 maja 1565

Jest wdzięczna za życzliwość, jaką kardynał okazuje jej mężowi Janowi Kostce, a także ich córce, która jest zarazem córką chrzestną kardynała. Len przysłany w upominku bardzo się przydał.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 103—106. Na odwrocie adres: *Jego Mei Księdzu Kardynałowi i Biskupowi Helperskiemu etc. Panu mnie miłościwemu etc.*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 3 Maii 1565 Wormditi.*

Miłościwy Księżu Kardynale. Służby moje naniższe w łaskę WMci mego miłościwego Pana^a pilnie zalecam a przy tym zdrowia długiego i szczęśliwego panowania WMci memu MP z serca winczuję na czasy długie a fortunne etc.

Miłościwy Księżu Kardynale. Za tę łaskę, którą WM raczysz okazać naprzeciw małżonkowi mojemu JMci panu gdańskiemu¹, WMci memu MP barzo dziękuję, a on i ze mną społecznie tę łaskę WMci memu MP odslugować powinni będzim. Córka moja i WMci też mego MP duchowna, WMci barzo dziękuje za len, bo się też już odarła, iż nie miała w czym chodzić, a iż ją też tym WM napominać i przywodzić raczysz ku niepróżnowania, ja społecznie i z nią WMci swemu MP dziękuiimy za to. Panie Kryste daj to, abyś WM mój MP w dobrym zdrowiu, w długim a szczęśliwym panowaniu onę nauczać raczył. Z tym moje naniższe służby w łaskę WMci mego MP pilnie zalecam, z której proszę, abym nie była opuszczona.

Dan z Malborka, 1 Maii Anno 1565. WMci mego MP naniższa służebnica

Jadwiga z Przeręba ka[sztelanowa] gd[añska].

^a Na marginesie

164

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 3 maja 1565

Wiadomości z dworu przebywającego w Piotrkowie: król jeszcze nie rozdał wakansów; sprawowanie sądów idzie coraz oporniej. O koadiutorii Myszkowskiego.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 45. Na odwrocie zwykły adres, wyraźna pieczęć, adnotacja: *[Redditae] die XI Maii MDLXV Mar[tem]burgi*, ręką Reszki: *rescriptum 24 Maii.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc. Cum discederet hinc cubicularius M-tis Regiae ad Ill-mam D. V-ram cum literis comitia-

¹ Jadwiga z Przerębskich Kostkowa, siostra podkanclerzego i prymasa Jana Przerębskiego, od 1555 żona Jana Kestki kasztelana gdańskiego. W liście do Hozjusza z 1 IV 1564 podobnie jak i w tym dziękowała Hozjuszowi razem z córką Elizą za len. Zob. HE V s. 193—194.

libus¹, etsi ipse nihil haberem quod ad Ill-mam D. V-ram praecipue scriberem, tamen sine meis literis dimittendum illum esse non existimavi. Nos adhuc hic haeremus et, ut puto, adhuc aliquantum haerebimus. Magistratus et officia vacantia nondum sunt per Regiam M-tem distributa. Iudicia exercentur, sed quo magis dies ipsi incalescunt, hoc iudicia tepescunt magis. Romanum meum negotium² lentissimum, in portu tamen iam esse dicitur. Commendo studia etc.

Datum Petricoviae, die III Maii MDLXV. a-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

a—o Własnorecznie

165

ANDRZEJ PATRYCŹY NIDECKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 3 maja 1565

Przesyła listy. Marzy o jakimś wygodnym beneficjum, by odsunąć się od trudów życia dworskiego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 10. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita XI Maii Marienburgi*, ręką Reszki: *Rescriptum XI Maii*.

Illustrissime et Reverendissime mi Domine, Domine colendissime. Mitto literas ad Ill-mam D. V-ram, quae mihi post discessum illius¹ redditae fuerunt. Maturius quidem mittere eas non potui. Novorum nihil habemus. Utinam vel in meis saltem rebus novi aliquid Ill-mae D. V-rae cum voluptate nuntiare possim. Sed, ut video, alia mihi erunt tempora expectanda, quae ubi Deus voluerit, non tardabunt. Interim officium nostrum agamus et portum iam nunc aliquem ex alto dispiciamus, in quo aliquando perfuncti alienissimis istis et molestissimis negotiis conquiescimus. Me in Ill-mae D. V-rae gratiam do et trado, quam diu esse cupio incolumem.

Datum Petricovia, III Maii MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

Andreas Patricius.

166

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 3 maja 1565

Na pytanie Hozjusza, czy wolno zwołać sejmik pruski podczas trwania sądów królewskich na sejmie piotrkowskim, i czy Żelisławski sam na ten sejmik przyjedzie, odpowiada pozytywnie i zapewnia, że przyjedzie również wojewoda chełmiński oraz większa część radeów pruskich.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 113—116. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 4 Maii*.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, etc. Literas Ill-mae et R-mae Cels. V-rae, in quibus Regiam M-tem iudicia nunc Petricoviae exercere

¹ Goniec ten niósł zapewne instrukcję dla posła królewskiego, który miał reprezentować króla na sejmiku pruskim, naznaczonym przez króla na 4 VI. Sejmik ten odbył się jednak wcześniej, na św. Stanisława, bez udziału posła królewskiego, za co król miał pretensje do Hozjusza i innych radeów pruskich.

² Chodzi o konfirmację w Rzymie koadiutorii płockiej z prawem następstwa dla Myszkowskiego.

³ Hozjusz wyjechał z Piotrkowa na Warmię 10 IV.

velle, et propterea vix celebrari posse nostra harum terrarum comitia scribit, et num ad ea ipsa comitia propediem habenda ipse profecturus sim, scire cupit, hesterno die sub noctem accepi. Igitur Ill-mam Cels. V-ram latere nolo Regiam quidem M-tem iudiciorum exercendorum tempus post Dominicam *Misericordiae Domini* [6 V], quae proxime instat, reiecisse. Verum cum ibidem in Curia Regia causae per appellationem devolutae ex his praesertim locis plerumque audiri soleant, iudicia illa Regia in hoc tempus reiecta parum nostris comitiis habendis nocere posse, quin minus celebrentur iudico. Ideoque, prout antea Ill-ma et R-ma Cels. V-ra se facturam esse scripsit, ad ea comitia proficisci Deo propitiante statui. Dominum quoque Palatinum Culmensem aliosque harum terrarum consiliarios plerosque adfuturos spero. Quod iter, ut cum bona sanitate Ill-ma Cels. V-ra suscipiat, Deum aeternum precor, quam interim bene valere opto.

Datae ex arce mea Lubaviensi, 3 Maii Anno 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae addictissimus servitor

Stanislaus Episcopus Culmensis.

167

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Dylinga, 4 maja 1565

Pisząc list do Commendonego skreślił parę słów do Hozjusza. Obecnie choruje, napisze, gdy powróci do zdrowia. Kanizjusz pojechał do Rzymu na wybór generała zakonu.

ORYG.: Gotha. Forschungsbibliothek, rkps 363 k. 90. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć i adnotacja ręką Reszki: *Responsum 4 Augusti 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine mihi observandissime. Quamquam nihil est quod ad D. V-ram Ill-mam scribam, nam valetudine impeditus, qua per quindecim dies laboravi, neque plane ab ea adhuc liberatus sum, quae interim acta sunt parum audire curavi, tamen ad Ill-mum D-num Commendunum scribens, ad Ill-mam D. V-ram non scribere non potui, a qua cum literas iamdiu non accepi, negotiis, in quibus maxime illam occupatam existimo, tribuendum duxi. Ego cum recte valuero, quod cito futurum spero, nam multo in dies minori me pungit calculus dolore, si quid D. V-ra Ill-ma dignum intellexero, ad eam diligenter perscribam. Canisius noster ad novam sui ordinis generalis electionem ante paucos dies Romam profectus est, quem Deus optimus maximus ut protegat et reducem cito ad nos faciat oro. D. V-ra Ill-ma se nobis et Ecclesiae Dei incolumem quantum potest conservet et me amet. Datum Dillingae, IV Maii MDLXV.

D. V-rae Ill-mae et R-mae humilissimus servitor

^a-Otho Cardinalis Augustanus^a.

^a-a Własnoręcznie

168

JAN BOSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Lwów, 5 maja 1565

List Hozjusza otrzymał 25 IV. Jest wdzięczny za zawartą w nim obietnicę, że król wystawi korzystny dla niego dokument. Prosi, by po otrzymaniu przestał go Hozjusz do Krakowa na adres Pawła Watta.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 117—118. Na odwrocie inną ręką adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 14 Iunii 1565.*

Miełościwy Księżę, etc. Dano mi sam WMci list pana a dobrodzieja mego we śródą^a po Wielkinocy [25 IV], z którego mi się barzo pocieszel słysząc WM być pana a dobrodzieja swego miełościwego dobrze zdrowym, w którym mie Panie Boże racz zawždy a długo z laski swej cieszyć etc. Za tak wielką laską a dobrodziejstwo i pracą, którą WM pan a dobrodziej mój miełościwy przeciwko mie człowiekowi nieczemnemu okazować i podymować raczysz, barzo WMci dziękuję panu a dobrodziejowi swemu miełościwemu, a zwłaszcza za ten list Króla JMci¹, o którym mi WM raczel dać dobrą nadzieję, iż i za laską WMci będę mógł mieć, co Panie Boże WMci racz płacić laską swą świętą tak tu na tym świecie jako też i na onym wiecznym weselem; a gdy i WM będziesz raczel mieć, tedy i WM racz odesłać do Krakowa panu Pawłowi siostrzeńcowi swemu², bo też on i insze listy me przy sobie ma. A proszę WM pana i dobrodzieja swego // miełościwego, aby mi WM odpuścić raczel, iż tak bezpiecznie a wszetecznie używam laski WMci w potrzebach swych, nigdy tego WMci nie zasłużywszy, bo mie k temu przyciskają potrzeby a wielkie deległości moje, w których ja dziś jako jedna sierota nie mam ni ku komu inszemu ucieczki, jedno po Panie Bodze pod laskawą obronę WMci pana a dobrodzieja swego miełościwego, którego [się] lasce i miełościwy obronie zalecam, z której mie WM proszę nie racz wypuszczać.

Datum Leopolie, 5 die Maii Anno Domini 1565. WMci zawždy napodniejszy służebnik i niedostojny laski boży bogomodlca

Jan Boszkowski.

^a Rkps *weyrzoda*

169

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 5 maja 1565

Nawiązuje do swego poprzedniego listu i uzupełnia informacje na temat druku *Confessio fidei* w oficynie Pawła Manucjusza w Rzymie. Oczekuje decyzji Hozjusza w sprawie dodatków i wstępu. Manucjusz drukuje też, wydane już przedtem (choć z licznymi błędami, m.in. przez Erazma z Rotterdamu) dzieła św. Hieronima. Innowiercy niczego nie zaniedbują, aby szkodzić Kościołowi, tymczasem katolicy zachowują się biernie. Prosi Hozjusza o radę, jakie książki należałoby obecnie drukować, by przyjąć w sukurs zagrożonej religii katolickiej. Hozjusz jako dobry znawca pism Ojców Kościoła bez trudu potrafi poddać trafne sugestie. Kardynał da Mula pragnie odpisać i okazać papieżowi list Hozjusza. List ten, traktujący o złych następstwach pozwolenia na „kielich” dla laików i niebezpieczeństwach grożących z nowo planowanej koncesji dla księży na zawieranie związków małżeńskich, posiada Jerzy z Tyoczyna. Zapytuje Hozjusza o zdanie, jakie stanowisko powinna zająć strona katolicka wobec protestanckich „Centurii Magdeburgskich”.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 71—72. Na odwrocie adres: *All'III-mo et II-mo Signor mio oss-mo il Signor Cardinale Varmiens etc.*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii 1565 Heilspergae, rescriptum 29 Iunii Heilspergae.*

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Vat. Ist. 3933 k. 34. Pismo własnoręczne z licznymi poprawkami.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Scripseram superioribus diebus ad D. V-ram Ill-mam eius literis respondens, maxime vero de eo, quod ad impressionem attinet libri de catholicae fidei *Confessione*¹,

¹ Zob. nr 40.

² Paweł Watt.

³ Druk dzieła Hozjusza *Confessio fidei* w oficynie Pawła Manucjusza w Rzymie

nunc vero nihil est, quod addam praeterea, nisi quod typographi in opus diligenter incumbunt. Nos autem et de accessionibus, et de argumento praefationis D. V-rae Ill-mae sententiam expectamus, ut quacunq; ratione possim et ipsi morem geram, et opus hoc tanta doctrina et pietate refertum, multis regionibus acceptum christianae Reipublicae clypeum quoddam, vigiliis laboribusque D. V-rae Ill-mae conceptum, partum atque editum, post tot impressiones Romae etiam et Manutii industria quam emendatissime imprimatur. Curamus praeterea omnia divi Hieronymi opera multis mendis sciantia, praecipue vero ab Erasmo depravata², purgari atque in lucem edi multis adiunctis scholiis ac eruditis declarationibus. Iamque tria epistolarum volumina sunt absoluta, in ea, quae sequuntur incumbimus. Nunc vero, cum haeretici fere omnes, nescio quo nostro malo, multo sint nobis diligentiores nihilque praetermittant nobis in dies nocentes, nos vero tardiores simus, exitum tantum rerum expectantes, vellem ex D. V-ra cognoscere, quid ei praecipue hisce temporibus excudendum esse videretur, quod e re catholicae religionis esset; et si vero hoc tempore, quo exanimati fere omnes ac suspensi sumus, vix sperandum // sit aliquo hominum studio ac prudentia gravibus diuturnisque hisce morbis saltem opportunam medicinam posse praestari; attamen (si id non desperamus) D. V-rae Ill-mae auctoritatem atque consilium maxime sequi vellem. Propterea quod D. V-ra, uti ex eius scriptis colligo, patrum antiquorum doctrina, quibuscum semper ipsa versata est et hodie versatur, non solum potis est et catholicorum mentes confirmare, et haesitantes ad veram viam revertere, sed adversariorum etiam consilia aut irrita reddere, aut certe mortalibus ab ipsis deceptis patefacere, expectabo igitur, quid ipsa in medium afferat.

Illud addam praeterea: cum mihi Georgius vester D. V-rae Ill-mae literas reddidit, ipse est eas optime suo sermone subsecutus me (ut fit) interrogante de V-rae D. valetudine, studiis, negotiis, de ratione itinerum atque dierum, ipso rationem reddente et de reliquis, et de ipsis comitiis, ostendit caput literarum D. V-rae Ill-mae, ubi ipsa et de calicis concessione, et de damno inde secuto, et de connubii petitione partim lamentatur, partim quae sint, si hoc etiam concedatur, mala et flagitia consecutura praenoscit³. Quae quidem et ipsa rei veritate, et scribentis auctoritate persuasus, volui transcribi mittique ad S. D. N-rum tum, cum maxime hac de petitione (ne dicam libidine) deliberabant. Spero D. V-rae

był głównym tematem korespondencji kard. Da Mula i Jana Franciszka Lombarda z Hozjuszem.

² Erazm z Rotterdamu (1467—1536), słynny humanista, zajmował się również Pismem św i patrystyką.

³ Ten list, który Jerzy z Tyczyzna pokazał kardynałowi da Mula, jest dość zagadkowy i nie wiadomo do kogo był adresowany. Nie udało się go obecnie odnaleźć. Na trop naprowadza nas depesza Prospera ab Arcu posła cesarskiego do papieża, który m.in. prowadził starania o pozwolenie dla wiernych na „kielich” a dla księży na zawieranie małżeństw; w depeszy do cesarza nadanej z Rzymu 18 IV 1565 Arcu (vel Arco) cytuje fragment nie znanego obecnie listu Hozjusza do kard. Michała Ghislieri (późniejszego papieża Piusa V) z 8 III 1565: „Dedistis calicem, petitur uxor, quod sequitur, specta. Magnos motus iste calix excitavit et in magnam spem novatores erexit plura successu temporis obtinendi. Deus misereatur nostri”. Ten fragment publikuje S. Steinherz: *Nuntiaturberichte aus Deutschland 1560—1572*. Bd. IV: *Nuntius Delfino 1564—1565*. Wien 1914 s. 374. List, który Tyczyn pokazał kard. da Mula, musiał posiadać podobną treść, i być może był pismem propagandowym, okazywanym przez wpływowego Tyczyzna różnym dostojnikom kościelnym. Rozumowanie Hozjusza ujawnione w tym fragmencie jest od dawna znane i proste: ani zezwolenie na kielich, ani małżeństwo księży nie zahamuje postępów reformacji, owszem, może stanowić etap jej rozwoju.

sententiam tanta et veritate, et pietate // expressam non parum ponderis^a hoc in negotio merito habituram. Caeterum cum de inimicorum nostrorum diligentia fieret inter nos mentio, incidimus in eas, quas novit D. V-ra, *Centurias*⁴, quae sub *Ecclesiasticae Historiae* titulo circumferuntur, ut aiunt, gravi cum fidei catholicae damno atque iactura. Sentiant quidam recte futurum, si quocumque pacto responderemus, alii si errores eorum et mendacia tantum indicarem, alii si argumentis ac demonstrationibus oppositis contra scriberemus, quidam vero nihil prorsus pensi habendum. Super his, cum vacaret, vellem D. V-rae Ill-mae sententiam cognoscere, quod et libenter facturam mihi persuadeo, et eius consilium principibus viris probatum iri existimo. Valeat Dominus meus Illustris [et] Reverendissimus, et oret pro Ecclesia sancta Dei et pro me D. V-rae studiosissimo et observantissimo.

^b-Romae, III Nonas Maias [5 V] [MD]LXV. D. V-rae Ill-mae ac R-mae humillimus servus

Marcus Antonius Cardinalis Amulius^b.

^a Wyraz poprawiany własnoręcznie
^{b-b} Własnoręcznie

170

LUDWIK SIMONETTA DO HOZJUSZA

Rzym, 5 maja 1565

Georgius Polonus¹ z polecenia Hozjusza wpłacił kilka dni temu ochmistrzowi dworu kardynała Simonetta² 35 złotych tytułem tzw. regaliów na rzecz kaplicy papieskiej. Pieniądze te zostały niezwłocznie przekazane zakrystianowi, diakonowi, subdiakonowi i dwóm tajnym klerikom zatrudnionym w tejże kaplicy. Simonetta dziękuje Hozjuszowi, że chętnie usłuchał jego prośby.

Obiecuje poprze kandydaturę biskupa elekta żmudzkiego: Quod vero ad electum Samogitiensem³, quem D. Tua Ill-ma posterioribus litteris diligentissime et multis piis rationibus mihi commendavit, hoc tibi vere polliceor, me, quidquid operae ac diligentiae poterō, libenter impensurum, ut quamprimum litteris suae provisionis potiar; neque desinam in eius gratiam illas rationes in medium adducere, quae a tua prudentia fuerunt perscriptae, praesertim circa canonem Tridentinum de eligendis episcopis in istis partibus moderandum, quia semper, cum Tridenti essemus, meam sententiam in hac re, ut in aliis multis, cum tua coniunxi. Nam etsi canon ille non dissentit a doctrina Pauli, tamen, si ipse divus Paulus de caelo ad nos redi-

⁴ Centurie Magdeburgskie — to pierwsza protestancka historia Kościoła, pisana przez kilku teologów luteranckich pod kierunkiem Macieja Flacjusa, ujęta według upadku Kościoła katolickiego aż do odrodzenia w dobie luteranckiej. Tytuł dzieła: *Ecclesiastica historia integrum Ecclesiae Christi ideam complectens [...] congesta per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgensi*. T. I—VIII, Basilea 1559—1574, (EK II 1424). Katolicy przez długi czas nie potrafili dać repliki na wykład historii centurionów. Uczyłni to w końcu XVI w. uczyony kardynał Cezar Baronius (1538—1607), który wydał *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*. T. I—XII, Antwerpia i Moguncja 1588—1608. Kontynuatorami Baroniusza byli: Abraham Bzovius (opracował lata 1198—1572, 8 tomów i 1 pośmiertnie wydany), Odericus Raynaldus (lata 1198—1557), Jakub Laderchi (lata 1570—1571), Augustyn Theiner (lata 1572—1585). Bzovius i Laderchi publikują wiele listów Hozjusza, zaczerpniętych z HO II, lub też z rękopisów watykańskich (np. Cone. Trid. 35).

¹ Jerzy z Tyczyna.

² Ludwik Simonetta, kardynał, zm. 1568. Zob. HE V s. 390.

³ Chodzi tu o Wiktora Wierzbickiego. Biskupstwo żmudzkie zawakowało wskutek śmierci Stanisława Narkuskiego 13 II 1565 (jego biogram napisany przez Stanisława Aleksandrowicza w PSB XXII 543—545). Wierzbicki prekonizowany 8 VI 1565 na biskupa żmudzkiego, 22 VIII 1567 bp łucki, zm. 1587. Zob. Z. Szostkiewicz. Katalog, s. 192.

ret, haud dubito, quin multa ex charitate et pro ratione temporis tolleret ac moderaretur”.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 92—93. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae 13 VI 1565 Heilspergae.*

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 393—394, z oryginału jw.

171

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Malbork], 7 maja 156[5]

Prosi o poparcie sprawy doręczyciela tego listu. W Wielkim Tygodniu celebrował w katedrze. Skarceńi przez Hozjusza w ubiegłym roku nowinkarce braniewscy powrócili do katolicyzmu, oprócz jednego — Wawrzyńca Hasse. Kanonicy fromborscy pozbawili kustosza Eustachego Knobelsdorfa części dochodów za absencję, w tym czasie gdy pełnił funkcję proboszcza w Braniewie.

AUTOGRAF.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 66,1 s. 29—32. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 13 Iunij.

S. Qui tibi perfert has, commendari meis tibi literis petit, quanquam commendationis eum non egere scio. Vir est bene doctus, verum qui scribendo plus quam dicendo possit; adiuvabis illum, ut quod optat, obtinere queat¹. Ex quo tempore Petricovia discessi², nec³ inde, nec a vobis literas ullas habui, nec quid agatur in orbe scio. Videor in quandam solitudinem commigrasse. Veni ad ecclesiam pridie diei Coenae Domini [18 IV]. Functus officio meo sum. Opinione mea quietiora repperi omnia. Nulli sunt in fide constantiores quam qui cum anno superiore vacillasse[n]t novasque res cogitassent, ad officium per me revocati fuerunt. Solus Hassius³, cui fratres Iesu Societatis reditum in oppidum hoc meum impetraverant, quod spem facerent eum ad sanitatem reductum iri, perstat in sua pertinacia. Sub festa Paschalia [22 IV] profectus est Gedanum. Quin et nudiustertius cum huc me venturum intellexisset, Elbingam discessit. Neque dum tamen desperant fratres. Itaque reieci negotium in meum ex comitiis Marienburgensibus⁴ reditum. Fratres nostri multaverunt Custodem⁵, quod per Quadragesimam in hoc oppido meo praedicavit et homines in officio continuit, quae res me non mediocriter offendit. Bene vale.

[B. m.] Nonis Maii [7 V] 1564⁶ Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

⁶ Zbędnie powtórzono *nec* i *nle* skr.

172

FLORIAN ZEBRZYDOWSKI DO HOZJUSZA

Zebrzydowice, 7 maja 1565

Powierza na wychowanie swego jedynego syna i prosi, by mógł się uczyć języka łacińskiego i niemieckiego. Wyraża też słowa wdzięczności za bezpłatną naukę i utrzymanie.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 98. Na odwrocie adres: *III-mo ac R-mo In Christo*

¹ Postać nie znana; może ktoś z Akademii Krakowskiej (?).

² 10 IV.

³ Wawrzyńiec Hasse, mieszczanin braniewski, innowierca.

⁴ Po 10 V.

⁵ Eustachy Knobelsdorf. Zob. nr 162.

⁶ Hozjusz pomylił rok; opisywane tu fakty wskazują niezawodnie na rok 1565. W starszym wieku coraz częściej zdarzały się kardynałowi tego rodzaju *lapsus calami*.

Patri et D-no, D-no Stanislao Hosto divina miseratione S. R. E. [tituli] s. Pancrati Cardinall et Episcopo Warmiensi, D-no clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Reddita 25 Maii 1565 Heitspergae, rescriptum eadem.

Miłościwy Księżę Kardynale. WMci służby swe¹ w łaskę zalecam jako swemu MP. Miłościwy Księżę. Izem dobrze świadom WMci cnoty, wiary ku Panu Bogu i wszelakiej bogobojności, jednego syna mając dałem go WMci na wychowanie, na łaskę i na opatrzność, rozumiejąc to o WMci, iż się tam niczego inszego nie nauczy jedno Panu Bogu służyć, dobrym a cnotliwym być, bom widział iż w WMci samym nic inego nie było jeno to. Aczkołwiekem to do siebie znał, iżem się nigdy w niczym WMci swemu MP nie zasłużył, przez byś był WM nakład jaki dla mnie czynić miał; i chciałem był syna swego nakładem swym wyprawić, ale gdy to dobroć i łaska WMci sprawiła, żeś go WM raczył na opatrzność swoją wziąć, tedy proszę abys go WM raczył tak opatrzeć i kazać wychować, jako by się un i łaciny i niemczyzny uczył, a Panu Bogu przodkiem, potym i WMci swemu MP godnym służebnikiem był. A we mnie jeśli WM będzie raczył znać jaką godność ku służbom swym, tedy racz ich WM jako mój MP bezpiecznie używać. Też proszę, aby mi to nielaski WMci nie niosło, żem WM swego MP prze rane WMci odjechanie² nie pożegnał, alem gotów ku każdej służbie WMci jako powolny służebnik WMci. Z tym sam siebie i służby swe powolne w łaskę WMci swego MP pilnie zalecam.

Ex Zebrzydowice, die VII Maii Anno Domini 1565. a-V-rae III-mae ac R-mae Dominationis servitor

Florianus Zebrzydowski Castellanus Lublinensis
etc. subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

173

KRYSZTOF A FINIBUS DO HOZJUSZA

Gdańsk, 17 maja 1565

Listy Hozjusza do kanonika Henryka Dunghena i drukarza w Antwerpii postara się przesłać możliwie najszybciej. Jeśli uda mu się teraz oderwać od rodziców i przyjaciół, listy te powiezie sam, jeśli nie, to prześle je przez zaufanego posłańca; gdy sam dojedzie do Antwerpii, uda się do drukarza i zakomunikuje mu dezyderaty Hozjusza w sprawie dzieła *Confessio fidei*. Zamierza ruszyć w drogę jutro, ale planuje zatrzymać się w Lubece, Bremie i Hamburgu następnie uda się do Belgii, w Louvain pozdrowi Mikołaja Sandersa i innych doktorów. Informuje o wrogich nastrojach w Gdańsku wobec biskupa warmińskiego i całej hierarchii kościelnej na Warmii. Predykanci luterscy urządzają tu publiczne modły za swoich współwyznawców, przesładowanych w Braniewie. Domownicy Hozjusza w Gdańsku narażeni są na upokorzenia, czego doświadczył autor tego listu, gdy pod pretekstem zarazy a naprawdę z powodów religijnych jego dawny przyjaciel wymówił mu mieszkanie. Schronienie znalazł u Jerzego Jeschke, ekonomia dóbr siostr brygidek.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 119—122. Na odwrocie adres: III-mo et R-mo Principi ac D-no, D-no Stanislao Hosto S. R. E. tituli s. [Pancrati] presbytero Cardinall et Episcopo Warmiensi, [d]-no suo clementissimo etc; ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Princeps ac Domine, Domine clementissime. Allatae mihi¹ sunt hodie literae Cels. Tuae, quibus iubeor adiun-

¹ Florian Zebrzydowski (ok. 1510—1566), od 1553 kasztelan lubelski, dowódca i teoretyk wojskowy. Syn jego Mikołaj (1553—1620) znany jest jako budowniczy Kalwarii Zebrzydowskiej, ale też i jako organizator „rokoszu” z 1607 r.

² Zob. nr 171.

¹ Krzysztof a Finibus, postać bliżej nie znana. Sporo informacji o nim dostarcza ten list i drugi z 27 VI 1565 (zob. nr 237). Zalicza siebie do rzędu *familiares* Hozjusza.

etum illis fasciculum diligenter Antwerpiae reddendum curare. Ego quidem et hac et alia quacunque in re pro ea, quam Cels. Tuae debeo fidelitate, promptam ipsi servitutem et studium meum semper polliceor omnibusque modis eniti cupio, ut exolvens me citius ab amicis meis et parentibus ipse hoc negotium accuratius exequar apud D-num Canonicum Antwerpiensem vel typographum² neque alius praeter me illarum literarum tabellarius existat. Quod si necessitas cogeret diebus pluribus quam spero inter illos me commorari, dabo operam, ut per certum nuntium illuc perferantur et recte tradantur, egoque quam fieri poterit expeditissime subsequens mandatum Cels. Tuae, sedulo compleam admonens typographum, ut pro voluntate illius in excudenda *Confessione*³ officio debito fungatur, et perfecto opere quod excuderit, illico ad eandem transmittat. Statui autem iuvante Deo die crastina cum comitatu, qui Lubecum recta pergit, hinc discedere et sic deinde Hamburgum et Bremam, in quibus locis ad paucos dies propter causam privatam mihi subsistendum // est, postea in Belgiam iter prosequi. Porro cum Lovanium divina gratia pervenero, D-num Nicolaum⁴ et doctores Lovanienses, prout Cels. Tua iussit, eius nomine conveniam et salutabo.

Novarum rerum, quae digna sint relatu, nihil hic intellexi, sed antiqua potius et pervulgata odia horum hominum in catholicos et nominatim Varmiensis Ecclesiae praesulem eiusque ministros, quae fastuosi et importuni sectarii adeo nihil penitus celare possunt, ut prae impotentia mentis apertissima mendacia nobis, Ill-mae Cels. Tuae familiaribus, in faciem tam de illius persona quam de substitutis et toto clero Varmiensi iactitare non vereantur, parvi pendentes si falsitatis arguantur. Quae omnia non minus turpia quam vana non attinet scriptis complecti. Sed mira vulgo feruntur de Braunspergensibus, quos tanta tyrannide propter confessionem purioris fidei pressos esse conqueruntur, adeo etiam ut concitatores hi sive praedicantes pro publicis concionibus universorum precibus in templis commendarint eos, quosque Deus misericors in persecutionibus suis confirmare et conservare velit. Mihi quidem a propriis amicis et cognatis hic tantum odium conflatum est, ut se^a quidam nisi resipuero, ut illi aiunt, pro amico posthac me cognituros esse // nullo modo prae se ferant. Quod quidem iam ante subolueram, ideoque apud illos divertere mihi non admodum libuit, cum etiam me unus eorum, quem huc adveniens primo accessi, opportuna, sed et iusta excusatione, quod apud se mortuum aliquem peste diceret, ab hospicio suo deterreret, neque porro consilio me iuaret, quo diversorium commodius eligendum esset. Profectus itaque recta sum ad D-num Georgium Jeske⁵, tutorem monialium virginum divae Brigittae^b mihi ante iam familiarem et amicum, qui laetissimo vultu me exceperit. Adeo pertinaciter hi nostri evangelici viri non solum peregrinos, sed et sanguine iunctos, qui in eodem errore cum ipsis versari nolunt, invidia et maledictis persequuntur. Sed Deo

pochodził z Niderlandów, był konwertytą, utrzymywał kontakty z Mikołajem Sandersem, Henrykiem Dunghenem, profesorami Louvain i drukarzami w Antwerpii, którzy drukowali dzieła Hozjusza.

² Henryk Dunghen kanonik antwerpski i drukarz Piotr Beller.

³ Beller druk dzieła Hozjusza *Confessio fidei* rozpoczął w końcu 1564 r.

⁴ Mikołaj Sanders.

⁵ Jerzy Jeschke (1532—1581), administrator dóbr zakonu brygidek w Gdańsku. S. Kamińska: Klasztor brygidek, s. 110. APB I s. 348—349, podaje jego nazwisko w formie: Koehne-Jaski; katolik z gdańskiej rodziny luterańskiej; pośredniczył w przesyłaniu poczty i pieniędzy dla jezuitów pracujących w Szwecji.

optimo maximo omnem causam commendabo, qui Cels. Tuam pro salute et communi bono reipublicae christianae diu salvam et incolumem conservet et tueatur.

Gedani, die XVII Maii Anno MDLXV. Eiusdem Cels. Tuae humillimus servus

Christophorus a Finibus.

^a Nadpisano
^b Rkps Bergittae

74

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 20 maja 1565

Czyni wyrzuty, że nie pisze listów i zwleka z przyjazdem na Warmię mimo solennych obietnic danych przez nuncjusza w Piotrkowie przed trzema miesiącami.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 84. Na odwrocie (k. 89v) zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinale Varmense, Heilsberg 20 Maggio 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italianische Beiträge*, s. 16—17, z oryginału jw.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Expectans expecto dum Ill-mus D-nus meus Legatus ad me veniat, neque dum tamen vel ipsum, vel ipsius literas vel iota saltem unum ab eo conscriptum videre mihi licuit. Cum ^a interea redierit ex comitiis Castellanus Gedanensis ¹, venerit etiam a Regia M-te missus tabellarius, neque tamen vel salutem attulerunt. Tertius iam agitur mensis, qui mihi tertius annus videtur, cum promisit mihi se quoque tertio die postquam ego discessissem, discessurum et ad me recta profecturum. Neque tamen adhuc apparent promissa; metuo, ut menda careat illud, quod in iuriconsultorum libris aliquando scriptum legi: „Omne promissum cadit in debitum”. Fortasse legendum est: „in dubium”. Quid sit illud, quod eum detineat, nescio. Suspiciarer eum lotum alicubi (quod aiunt) gustasse. Sed si est in aula, non video quod ibi sit lotum tam suave, ut eius adventum ad me retardare queat. Sin autem est Pulthoviae, video et invideo, quod iam ex Pulthovia facta est Russia vel Podolia ². Quaeso V-ram Ill-mam D., ut illum admoneat promissi sui, ne semper haereat in his locis, ubi lotum est, verum etiam ad nos tandem dudum expectatus et desideratus veniat, etiamsi non omnia sint apud nos aequae dulcia futura. Responsum non expecto, sed ipsum Ill-mum D-num Legatum expecto. Memor esto verbi tui, Domine ³. Opto D. V-ram Ill-mam diu esse incolumem, cuius me fraternae benevolentiae commendo.

Datum ⁴ ex castro nostro Heilsberg, die XX Maii Anno Domini MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimus servitor

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^a Skr. tamen
^{b-b} Własnoręcznie

¹ Jan Kostka.

² Aluzja do dłuższego pobytu nuncjusza na Rusi w drugiej połowie 1564 r. Por. HE V s. 680.

³ Por. Ps 118,49.

⁴ Do listu Hozjusza dołączył swój własnoręczny list Walenty Kuczborski (tamże, k. 85): Illustrissime Domine, Domine observandissime. Salutem et servitiorum commendationem. Magno cum desiderio expectat Cardinalis Ill-mae D. V-rae adventum, quam etiam tantas moras necere miratur, ac dubitat nonnunquam, an esset se visura. Utinam autem haec mora illius tam diuturna sit nobis et ecclesiae Dei salu-

175

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 21 maja 1565

Przesyła listy.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 127—130. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 25 Maii 1565 Hellspergae, rescriptum 26 Maii.*

Miłościwy Księżu. Po zaleceniu służb swych powolnych w łaskę WMci mego MP etc. Oznajmuję WMci swemu MP, iż gdym dziś odjeżdżając do Koszyczyna prawie na wsiadaniu był, oddano mi kilka fascykułów listów WMci należących, które przez oddawcę tego WMci swemu MP odsyłam, zalecając się przy tym zwykłej łasce WMci mego MP.

Dan z Malborku, XXI Maii Anno Domini 1565. WMci mego MP powolny służebnik

Jan Kostka kasztelan gdański etc.^a.

^a Brak własnoręcznego podpisu, podpisał sekretarz

176

JAN MAKOWIECKI DO HOZJUSZA

Wilno, 21 maja 1565

Otrzymał od Hozjusza list w sprawie brata Ulryka Hozjusza. W miarę swoich możliwości postara się spełnić prośbę kardynała. Spodziewa się wizyty samego Ulryka i bliższych informacji od niego. Wspólnie naradzą się, na jaki dzień wezwać zainteresowanych ludzi.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 100. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo D-no et D-no Stanisław Hossio S. R. E. tituli s. Pancratii Cardinali presbytero Varmieniensi nuncupato, D-no meo plurimum observando, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: Redditae 25 Maii 1565.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Officia mea¹ et omnem ob-servantium V-rae Ill-mae D. offero, eandem salute plurima impertiens, quam illi diuturnam divinitus tribui opto. Uxor fratris Ill-mae D. V-rae² ipsa apud me non fuit, sed fratri meo et literas dedit, et quid per me fieri vellet, diligenter exposuit frater deinde mihi negotium mariti eius. Curae mihi erit, et ut id, quod fieri cupit ad optatum finem perducam, quantum fieri per me poterit, diligenter dabo operam. Spero ipsum fratrem Ill-mae D. V-rae propediem ad me venturum, et ab eo pleniorum instructionem hac ipsa in causa accepturum, quamvis et uxor eius ita ista omnia explicavit, ut nihil videatur amplius desiderari. De die etiam, ad quem isti viri boni nobis vocandi erunt, una consultabimus. In me officium fidelis et diligentissimi servitoris desiderari non patiar, et tum demum felicem me existimabo, si hoc perfecero, quod cupere V-ram Ill-mam D. video. Nam eam semper occasionem mihi dari optabam, ut possem Ill-mae D. V-rae revera testari me illius servitorem devotissimum esse.

laris. In eam enim spem venimus, non frustra Illam in aula Regia tempus terere. Nos Braunspergensibus marsalcum nostrum praefectum dedimus. Nescio quomodo se gerere coeperant intemperantius in his novis academiae rudimentis. Sed spes est eorum prava studia praefecti autoritate iri repressa. Plura cognoscet adveniens Ill-ma D. V-ra, quam diu salvam esse cupio meque illius gratiae commendo. Servitor Ill-mae D. V-rae — Valentinus Cusborski.

¹ Jan Makowiecki (zm. 1569), syn Macieja i Katarzyny Piotrowskiej, archidiakon warszawski, kustosz wileński, sekretarz królewski. Zob. *Lustracja województwa mazowieckiego 1565, Indeksy*, s. 26, oraz zapis z 27 IX 1563 w MRPS V-2 nr 9267.

² Agnieszka z Decjusów, żona Ulryka Hozjusza, przyrodniego brata kardynała. Zob. HE V wg indeksu.

Quod superest Deum precor, ut V-ram Ill-mam ac R-mam D. quam longissimo tempore servet incolumem ac omni felicitatis genere cumulet, cuius me gratiae etiam atque etiam humiliter commendo.

Datum Vilnae, XXI Maii Anno Domini 1565. *—Eiusdem Ill-mae ac R-mae D. V-rae perpetuus servitor

Ioannes Makowiecki^a.

^a—a Własnoręcznie

177

POMPILIUSZ AMAZEUSZ DO HOZJUSZA

Bolonia, 21 maja 1565

Odtwarza z zachowanej kopii ostatni swój list do Hozjusza, bowiem oryginalny zmoczony deszczem celowo nie został adresatowi doręczony. Uzupełnia go nowymi wiadomościami. Przypomina napomnienie Hozjusza dane mu przed sześciu laty w Rzymie, aby przyjął święcenia kapłańskie albo się ożenił, bo stan beżzenny dla człowieka świeckiego niesie pewne niebezpieczeństwo niepowsiągłości. Posłuchał kardynała, pragnął zostać księdzem, ale skoro nie trafiło mu się żadne beneficjum, z którego mógłby wygodnie żyć, więc zawarł związek małżeński.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 18. Karta z adresem wszyta między kartą 16 a 17 i mocno zniszczona. Adres: Ill-mo ac R-mo Domino Cardinali Varmienst, Domino colendissimo, adnotacja ręką Reszki: Redditae 2 Augusti 1565 Helispergae, rescriptum 3 Augusti. List poważnie przyniszczony, struchlały papier, przerwany w poprzek pośrodku na przerwanu kilka wyrazów słabo czytelnych.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, et Domine mi colendissime. Dederam superioribus mensibus literas ad Ill-mam et R-mam D. V-ram, quibus ei negotium quoddam Stanislai Clodini optimi eruditissimique iuvenis commendabam¹. Intellexi vero fasciculum eum, in quem illae coniectae fuerant in itinere ita imbrum vi madefactum et corruptum fuisse, ut qui eas attulerat, dum in fasciculo explicando chartas omnes concerpi minimeque legi posse animadvertisset, neutiquam reddendas censuerit. Earum ego cum exemplum retinuissem, id nunc denuo mittendum existimavi simulque R-mam D. V-ram de novis quibusdam vitae meae rationibus, pro mea summa erga ipsam observantia totiesque spectata ipsius erga me animi propensione certiorum facere volui.

Memini aliquoties me Romae VI abhi[nc] annum ab ea commonefactum fuisse, ut vel penitus me sacerdotio addicerem, vel uxorem ducerem; quod coelibem vitam, nisi quis divina favente clementia perfectum quendam virtutis habitum consecutus esset, multis intemperantiae stimulis obnoxiam esse putaret. Eius ego id consilium venerabundus et qua decuit animi submissione excepi. Quod si fortuna mihi ad sacerdotium aliquod, unde ordinis conditionisque meae homini victus abunde suppetere posset, aditum aperuisset, illud certe, utpote omnium perfectissimum omnipotentique Deo acceptissimum vitae genus amplexus fuisssem. Sed enim cum honestissimum illum, quem mihi proposueram vitae cursum tenere non potuerim, mutata velificatione ad // alteram, neque tamen penitus infidam, et quo facilius appellere posse mihi visus sum, stationem diverti. Itaque superioribus diebus uxorem duxi, aetate, genere, moribus satis (nisi me amor fallit) vitae meae rationibus aptam. Hoc ad Ill-mam et R-mam D. V-ram scripsi, ut ea, cum perpetuo in ipsius fide clientelaque futurus sim, qui sit rerum mearum status norit. Ego certe ut illi pro ipsius propensa et proluxa erga me voluntate

¹ Zob. nr 28.

plurimum debere me sentio, sic omnipotentem Deum, ut nobis eam diutissime incolumem tueatur et praestet secundissimumque omnibus in rebus ei vitae cursum tribuat, assidue precor. Vale, Patrone optime atque amississime. Bononia, XII Kalendas Iunii [21 V] MDLXV.

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae humillimus cliens

Pompilius Amaseus.

178

AGNIESZKA HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Rubno, 22 maja 1565

Dziękuję za konia.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 111—112. Na odwrocie adres: Dem hochwirdigen in Gott patern, hern und hern Schtanislao Hoslo, der Remischen Kirchen chardinal, bischof zu Ermelandt, meinem gnedigsten hern.

Hochwirdiger in Gott vatter, genedigster her und her. Euer Genaden seindt mein¹ willige, demitige dinst befor sampt winschung aller gliglichen wolvarit von Gott dem Almechtigen, Euer Genaden gesundtheit ver mir alle zeit ein sunder freidt zu heren.

Genedigster her. Ich tue mich gantz demitig gegen Euer Genaden, meinem genedigsten hern, bedanken vor die pferdt und forderung noch meinem armen haus zu zichen, solchs sampt meinem gemael gegen Euer Genaden in aller underteni[g]keit zu vordinte und vor Euer Genaden gesundtheit Gott den Almechtigen zu biten, wollen wir nit underlosen. Hirmit wil ich Euer Genaden dem almechtigen Gott in gutter und langwerriger gesundtheit zu erhalten, mich in Euer Genaden gunst gantz demutiglichen empfolen wil haben.

Datum zu Rubno²,^a den 22. tag Maii im jor 1565.

Euer Genaden demitige dienerin Agnes Ulrich Hosin.

^a Skr. datum

179

PIUS IV PAPIEŻ DO HOZJUSZA

Rzym, 22 maja 1565

Papież, który przyjął Hozjusza do grona kardynałów, pragnie jego obecności w Rzymie, ale ze względu na trudne czasy widzi większy pożytek płynący z jego obecności w diecezji. Przychyla się zatem do prośby Hozjusza i uwalnia go od obowiązku rezydencji w Kurii Rzymskiej. Aczkolwiek Hozjusz nie był jeszcze na konsystorzu i nie poddał się ceremonii zamknięcia i otwarcia ust¹, papież już teraz

¹ Agnieszka Hozjusz, córka znanego dziejopisa i ekonomisty z czasów Zygmunta Starego, Jodoka Ludwika Decjusza (ok. 1485—1545); w 1548 r. poślubiła Ulryka Hozjusza, młodszego przyrodniego brata kardynała, miała ona 3 braci i 4 siostry (z dziewcząt była najstarsza); wielu z nich było innowiercami, a i sam Ulryk sprzyjał reformacji w Wilnie. Zob. [W. Zakrzewski]: De Stanisłai Cardinalis Hosii familia, HE II s. LXXXVII; HE V s. 432 i wg indeksu.

² Ulryk Hozjusz (senior), umierając w pierwszej połowie 1535 r. zostawił swoim dzieciom z dwóch kolejno żon spory majątek w Krakowie i Wilnie oraz dwie wsie pod Wilnem: Bezdeń i Rudno. Najstarszy syn Jan w 1542 r. rozrządził majątkiem po ojcu: wieś Rudno dostała się w posiadanie Ulryka i ta gałąź rodu pisała się *de Rudno* albo *de Rubno*. Jan zatrzymał sobie wieś Bezdeń i jego gałąź pisała się *de Bezden* lub *Bezdeny*. Zob. M. Gumowski: Ulryk Hozjusz, s. 327.

³ Ceremonia ta miała charakter symboliczny: zamknięcie ust oznaczało zobowiązanie do zachowania tajemnicy, otwarcie — prawo do zabierania głosu na kon-

daje mu wszystkie prawa i przywileje, jakie posiadają kardynałowie, którzy rezydują w Kurii Rzymskiej i odbyli już tę ceremonię. Dotyczy to w szczególności prawa do rozdawnictwa beneficjów kościelnych, z tym jednym wyjątkiem, że krewni Hozjusza w Rzymie nie będą mogli korzystać z przywileju kapelusza (kardynalskiego), gdyż jest to zastrzeżone wyłącznie dla krewnych kardynałów faktycznie rezydujących.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Armad. 42 t. 22 k. 327, dokument pisany jest na jednej stronie formatu folio, w dwóch kolumnach, kard. Tolomeo Galli napisał nagłówek: *Dilecto filio nostro Stanislao tituli s. Pancratii presbytero Cardinali Warmiensi vocato*, a pod tekstem podpisał się: *Expediatur mandato Sanctissimī D. N-ri Tolomeus Cardinalis Comensis*, poniżej podpisał *Caesar Glorietius*; na odwrocie inną ręką: 29 Maj 1565 Anno 6°, *Pro Cardinale Warmiense praesentialitas, Cardinalis Comensis*.

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italienische Beiträge*, s. 17—19, z przekazu Jw.

180

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 23 maja 1565

Rozpoczęta regulacja granic między komorą biskupią Biskupiec a starostwem pruskim Szczytno nie została sfinalizowana z powodu wyjazdu Hozjusza za granicę. Po powrocie kardynał dowiedział się, że wbrew pierwotnym ustaleniom urzędnicy starostwa książęcego zajęli spory obszar ziemi w komornictwie Biskupiec. W imię przyjaźni sąsiedzkiej prosi o wyznaczenie komisji rozjemczej, która w określonym czasie dokona wizji lokalnej i ustali granice. Most na rzece Pasłęce na drodze wiodącej z Miłakowa do Ornety, zbudowany podczas nieobecności Hozjusza staraniem E. Knobelsdorfa, został zerwany przez powódź. Na prośbę okolicznych mieszkańców biskupstwa Hozjusz proponuje odbudować ten most w mniej stromym, bardziej dostępnym miejscu i sugeruje miejscowość Stolno. Tego samego zdania jest starosta Miłakowa. Prosi księcia, by swemu staroście wydał dyspozycje do współpracy ze starostą orneckim celem odbudowania mostu.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermland bittet ein commissarien zu verordnen, damit grenztirung zwischen Ortelsburgschen und Bischburgschen mochte verglichen werden; item zu helfen, damit die bruck zu Wormditschen, so durch die wasserjtut hinweggefurt, wider mochte gebaut werden. Datum Heylssberg, den 23. Maj Anno etc. (15)65. List pisany ręką Macieja Heina.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wir setzen in keinen zweifell, es werde E. F. D. sich in guttem gedechtnus zu boscheiden haben, wesser gestalt vor etzlichen hingeflossenen jaren eine grentzirnus zwischen E. F. D. ortelsburgschen¹ und unserm bischburgschen² cammerampte entstanden und dohmals nach besichtigung derogleichen vermeinten unrichtigkeith von beiderseits abgeschickten commissarien also vorabscheidet, das ein ider hinfuro dasjenige gebrauchen und halten solte inmahssen und wie ehr es dohmals thete besitzen, keiner aber uber dasselbe schreiten oder in das benechparte andere teil sich einlassen bis zu verrichtung solcher zwischt, darzu denn sowoll E. F. D. wie auch wir unsere commissarien verordnen solten. Nun seint wir mittlerzeith in frembde und fernere orter verreiset, da denn derselbe fahl auch geruhet und also in vorigem stande verlassen, die unserigen amptsverwalter auch sich in unserem abwesen dem abscheide gemehss verhalten und in selbem orthe aller newerunge geussert. Dakegen aber seint wir balde in unser heimkunft wie auch folgens zum wiedermahll borichtet,

systorzu. Hozjusz miał jej dopełnić dopiero w 1569 r. kiedy jako kardynał pojechał pierwszy raz do Rzymu. Został powitany na publicznym konsystorzu w dniu 15 XI 1569 (zob. J. Korzeniowski: *Excerpta*, s. 115), ceremonii „zamknięcia i otwarcia ust” miał dopełnić również na konsystorzu 11 I 1570, ale papież zwolnił go od tej ceremonii. Zob. J. Umiński: *Opinie*, s. 83—84.

¹ Szczytno (niem. Ortelsburg).

² Biskupiec Warmiński (niem. Bischofsburg).

als solten E. F. D. amptleute und unterthane im Ortelsburgschen über den gemelten abscheith getreten und einen fast grossen orth in unserem bischburgschem ampte auff dem zwischtigen orte gereumet und eingenommen haben, welches ir furnemen, sintemall nicht alleine dem bewilligten gemeinem abscheide zukegen, sondern auch gleichsam wie eine unfreutliche zunötigung ist // und die unserigen sich auff unseren bofelich der billigkeit verhalten; so gelanget demnach an E. F. D. unser freuntlich bitte, dieselbe sich eben wie hiebevör in allem also auch in itzigem handell der nachparlichen verwantschaft erzeigen und iren amptleuten des obgemelten orts bofelich thun wollen, des überschrittenen teiles sich numehr zu entsehen und vermöge des abscheids ungenutzt liegen zu lassen. Thun aber nichts desto weniger bitten, es wolle E. F. D. dahin bedacht sein, das wiederumb etzliche commissarien von irem teile auff eine ernente, gewisse zeith zu schlichtunge desselben gebrechens auff den orth deputiret werden, darzu wir denn auch die unserigen zu boscheiden nicht seumen wollen, damit also aller fehl deromahle eines hingelegēt und allerseits gleichmessigkeith und nachparliche freuntschaft geschaffet werde.

Wir mogen auch E. F. D. freuntlicher wolmeinunge hieneben nicht pergen, wie uns unsere liebe, getrawe und unterthane unser stath Wormdith³ semplich furgetragen, als solte der wirdige, unser lieber Eustachius von Knobelsdorff, dohmals unsers bischofftums stathalter⁴, sich fast sehr bey E. F. D. bearbeitet haben, das eine brucke über die Passarien⁵ zwischen dem libestetschen⁶ und wormditschen ampte aus E. F. D. belieben und bofelich gelegēt worden ist. Nun sey dieselbe durch neheste wasserfluth zum mehren teile hinweggerissen und vertrieben, das sie ohne grosse muhe und arbeith wiederumb an dem orthē könne auffgerichtet werden. Weil sie denn alle zugleich die burgerschaft wie die landsahssen uns unterthenigst zu verstehen geben, wie dieselbe brucken wegen der unfuglichen, hohen und steilen wegen fast unbekuem, da die armen leute mit geladener fuhre ohne arbeitsame boschwehr nicht auffkommen und wancken können, als haben // sie einhellig gebeten, wir auff die mittel trachten wollen, das die brucken von dero stellen auf einen anderen ebenern orth verruckt und gelegēt werden möchte. Auff solches unser unterthanen ansuchen haben wir mit E. F. D. amptmanne zur Liebestath reden und sein gutduncken hierinne erkundigen lassen, von welchem uns denn furbracht, wie ehr in allem mit unserer unterthanen bitte ubereinstimme und halte. Wuste aber keinen gelegenern orth, denn das sie auf Stollen⁷ über die Passarien, da eine schlechte auffarth gebawet wurde, so wie denn nun aus allem zu vermercken, wie die vorige brucke unbekuem und den armen abscheulich gewesen und dennoch dem gemeinen nutze beiderseits fast daran gelegen, das eine brucke daselbst gehalten. Also gelanget demnach an E. F. D. unser freuntlich bitte, dieselbe desfalls das gemeinde beste beförderen und da es E. F. D. ratsam und gefelligk irem amptman zur Liebestath, das ehr von semem

³ Orneta (niem. Wormditt).

⁴ Knobelsdorf był administratorem biskupstwa warmińskiego przez przeszło pięć i pół roku, w latach 1558—1563.

⁵ Pasiłka (niem. Passarge), rzeka stanowiąca zachodnią granicę między Warmią a Księstwem Pruskim; u jej ujścia do Zalewu Wiślanego jest miejscowość o takiej samej nazwie.

⁶ Miłakowo (niem. Liebstadt).

⁷ Stolno (niem. Stollen), wieś w kemornictwie orneckim.

teile solchen baw ins eheste fertigen. Gleichsfals wollen wir auch unse-rem amptman zu Wormdith dasselbe ins schleunigste fortzustellen zu helfen aufferlegen und befelen, des wir denn umb ein freuntlich antworth thun bitten, hiemit E. F. D. götlichen gnaden entpfelende.

Datum Heilspergk, den 23. May Anno [MD]LXVsten.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

181

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 23 maja 1565

W odpowiedzi na wspólny list senatorów Prus Królewskich zebranych na sejmiku pruskim w Malborku król czyni im zarzut, że sejmik ten odbył się bez jego zgody, bez pisma i posła królewskiego. Nie znana była dotąd praktyka, by ktokolwiek swoim prywatnym autorytetem zwolywał sejmiki. Niedawno na wezwanie królewskie, by zwołać sejmik pruski, senatorowie pruscy wymówili się brakiem czasu, obecnie zaś samowolnie zwołali i to akurat wtedy, gdy obraduje sejm koronny, tymczasem prawo państwowe zabrania zwoływania sejmików regionalnych podczas sejmu koronnego. Król gotów jest jednak ten fakt puścić w niepamięć, byleby odbył się w dniu 4 czerwca sejmik pruski formalny z udziałem posła królewskiego.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich rkps 3001 k. 24. Na odwrocie zwykły adres, duża pieczęć królewska (uszkodzona: spekany wosk), adnotacja ręką Reszki: *Redditae 30 Maii 1565 Heilspergae, rescriptum* (daty nie podano) *Vartemburgi*.

KOPIA Z KOŃCA XVIII W.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 242 s. 391.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Ex iis literis, quas ad nos communiter S[inceritates] V-rae Mariemburgo dederunt¹, intelleximus conventum isthic a S. V-ris habitum fuisse, quod quidem praeter voluntatem et sine literis ac internuntio nostro factum esse demiramur, cum nihil eiusmodi antea neque nostra neque divorum maiorum nostrorum memoria contigisse arbitremur, ut isthic privata cuiusquam auctoritate conventus unquam institueretur; ac meminerimus quidem, cum non ita multo ante ipsis quoque literis nostris ad conventum evocatae S. V-rae angustia temporis excludi se a celebrando eo semel atque iterum causabantur, quem nunc tamen et praeter literas, ut diximus, nostras, et sub id tempus, quo nos generalia adhuc Regni comitia obibamus, quae quidem comitia legibus ac sanctionibus pervetustis omnes interim alios conventus per universas ditiones nostras tollunt et abrogant, celebrare non dubitaverunt. Verum quoniam de fide erga nos S. V-rarum et uniuscuiusque ex S. V-ris optime nobis persuademus, ita haec interim ab illis accipimus, ut ea in optimam partem interpretemur, si modo mandata nostra, quae de conventu ad diem quartum Iunii celebrando ad S. V-ras alias dedimus, eo loco et auctoritate apud S. V-ras fore viderimus, qua merito esse debent regum mandata ac literae apud subditos fideles et obsequentes. Volumus enim, ut conventus, qui a nobis ad diem IIII Iunii Mariemburgi indictus est², summo S. V-rae et aliorum consiliariorum ac ordinum omnium studio omnino celebretur. Quam ad rem et S. V-ra officio suo ne desit, aliosque ad idem officium quantum maxime potest adducat, hortamur factura S. V-ra pro gratia nostra.

¹ Pismo to publikuje G. Lengnich: *Geschichte der preussischen Lande*, II, *Documenta* nr 69 s. 149—150 — *Datæ Marienburgi 11-ma Maii 1565*, podpisali *Humillimi subditi utriusque status Terrarum Prussiae consiliiarii*.

² Zob. nr 160.

Datum Petricoviae, die XXIII Maii Anno Domini MDLXV-to, Regni vero nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Maiestatis Regiae propria.

182

HOZJUSZ DO WILHELMA SIRLETO

Lidzbark, 24 maja 1565

Gratuluje mu wyniesienia do godności kardynalskiej i ufa, że wszystkie swe siły poświęci, już teraz z urzędu, dla obrony Kościoła katolickiego.

ORYG.: Rzym, Bibl. Vat., rkps Regn. lat. 387 k. 64. Na odwrocie adres: R-mo et III-mo D-no Guilielmo Scirieto S. R. E. Cardinali etc., D-no observandissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160 fasc. 16 k. 4r. Pismo ręki Reszki, na marginesie: *Scirieto Cardinali 15 V 1565 Heilspergae.*

KOPIE WSPÓLCZ.: 1) Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 114. Na marginesie ręką Reszki: *Cardinale Scirieto, 15 Maii 1565 Heilsper.* (mimo różnicy daty jest to ten sam list). 2) Rzym, Arch. Vat., rkps Cone. Trid., 35 k. 139 (z błędną datą 15 marca).

Illustrissime et Reverendissime Domine colendissime. Tibine¹ magis gratularer honorem hunc, quem summa cum omnium approbatione, non magis eorum, qui degunt in terris, quam qui iam sunt in coelum subvecti, consecutus es, aliquandiu dubitabam; sed quid impedit, quominus utrique gratuler? Tibi, qui sola virtute tua ambiente, cum nulla de re minus cogitares, eum es adeptus, Ecclesiae vero, cuius rationibus melius prospici non potuit, quam quod in senatum illius allectus is est, cuius curae cogitationesque omnes non alio referentur nec in alia re consumentur, quam in ea iuvanda, eruenda et ab interitu, qui proximus impendere videtur, vindicanda. Quam ad rem non minus facultatis, quam voluntatis adferre posse videris. Novimus enim, quibus disciplinis instructum pectus habeas, quamque tibi nihil desit earum, quaecunque ad sublevandas Ecclesiae rationes, quae vix unquam afflicta magis fuit, pertinere videntur. Quod si consilia tua, cum privatus adhuc esses, magnum, quoties a te petebantur, petebantur autem frequentissime, fructum Ecclesiae attulerunt, quanto nobis nunc expectandus is est uberior, posteaquam in tam illustri loco sola virtute sua suffragante collocatum esse te Deus voluit. Iniuriam autem tibi facerem, si te hortarer, ut quod semper antea fecisti, deinceps etiam facias, et ex hoc divite penu singularis doctrinae prudentiaeque tuae promas omnia, quaecunque ad Ecclesiam Dei fulciendam et ab interitu vindicandam spectare iudicaveris. Viderer enim subdubitare de tua praeclara voluntate, qua tu paratior es ad id praestandum, quam ut cohortationis ullius indigeas. Quamobrem omnia cohortatione tanquam supervacanea, iterum atque iterum honorem hunc tibi gratulor, ac tum tibi tum Ecclesiae feliciter evenire cupio, quae talibus consiliariis valde nunc indiget, qualem esse te; non ego statuo magis quam omnes illi, qui ex ore tuo pendere et ad te tanquam ad oraculum aliquod confugere consueverunt, quoties // difficile quid et ambiguum, divinis praesertim de rebus, in consultationem veniebat. Quoniam vero testata est multis amicitia nostra mutua, nihil dubito facturum te planum ut sit omnibus hac honoris tui accessione non modo nihil de ea decessisse, verum etiam plurimis accessionibus eam auctam et locupletatam esse. De me vero tibi per-

¹ Wilhelm Sirleto (1514—1585), 12 III 1565 mianowany kardynałem, 1572 prefektem biblioteki watykańskiej, humanista, gruntownie wykształcony pracował nad wydaniem potrydenckiego indeksu książek zakazanych, katechizmu, brewiarza, mszału, martyrologium. LThK IX 794—795.

suadeas, quamvis longissimo locorum intervallo sim abs te disiunctus, sic tamen animo me tibi coniunctum esse, nullius ut memoria magis pectori meo sit infixa, nec enim absens minus quam cum praesens essem colo praeclaras virtutes et excellentem doctrinam istam tuam, propter quam nomen tuum in orbe celebratur universo. Quod superest Deum precor, ut nobis te diu servet incolumem, cuius ingens esse praesidium videris, quo melius afflictis illius rationibus et in summum discrimen adductis, quam a te petit, optime adferre queas, cuius gratiae benevolentiaeque me etiam atque etiam commendo.

Datum ex castro meo Heilspergk, 24 Maii Anno MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimus servitor

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

183

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 24 maja 1565

Król ma za złe senatorom pruskim w tym i Hozjuszowi, że sejmik pruski odbył się bez zezwolenia króla i to w tym czasie, gdy jeszcze nie skończył się sejm piotrkowski. Tradycyjny sejmik pruski zwolowany na św. Stanisław zawsze bywał poprzedzony pismem królewskim. Król ma również żal o to, żeznaczony przez niego nowy sejmik pruski jest lekceważony. Myszkowski radzi Hozjuszowi, by usprawiedliwił się przed królem. Argument o konieczności sprawowania sądów na sejmiku król nie uważa tu za wystarczający. Myszkowski uprosił swego brata innowiercę, by dał mu syna na wychowanie. Ojciec zgodził się na to, gdy się dowiedział, że Hozjusz przyjmie tego chłopca do kolegium jezuickiego w Braniewie. Dwór ok. 12 czerwca rusza na Litwę celem organizowania wojny z Moskwą. Po drodze Myszkowski odeśle chłopca na Warmię.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 131—134. Na odwrocie zwykły adres pisany inną ręką, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 30 Maii 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Iniquo animo fert M-tas Regia, quod conventus terrarum Prussiae actus sit sub id tempus, cum M-tas Sua Regni conventum Petricoviae nondum finierat, et quod is conventus Prussiae actus sit citra auctoritatem M-tis Suae¹. Quamquam enim solenne sit in terris Prussiae et usitatum quotannis conventus agere ad festum divi Stanislai [7 V], tamen id fieri non solet, nisi praemitantur litterae Regiae et auctoritas M-tis Eius intercedat. Id quoniam hoc tempore neglectum est a senatoribus terrarum Prussiae, permolesto fert M-tas Eius. Huc accessit etiam, quod^a cum conventus is actus sit citra auctoritatem M-tis Eius, alter conventus, quem nunc M-tas Sua terris Prussiae indixit², respuitur ab omnibus; neque illud etiam non magnopere M-tem Regiam sollicitam habet, quod intellexit Ill-mam P. V-ram // interfuisse ei conventui, qui nunquam sit indictus. Quamobrem vellem, ut Ill-ma P. V-ra declaret M-ti [Suae] per litteras causas, quibus adducta id fecerit, nam quod attinet iudicia, quae exerceri solent sub tempus conventus Prutenici et quorum causa potissimum illi conventus indicuntur, putat etiam M-tas Sua idque asseverat ea exerceri non posse, nisi prius conventus a M-te Sua indicatur.

Haec habui, quae in hoc negotio pro mea observantia in Ill-mam P. V-ram ad eam scriberem. Praeterea volui eam certiozem facere impe-

¹ Zob. nr 181.

² Zob. nr 160.

travisse me tandem a fratre meo germano eius filium natu maiorem^a, ut mihi illum ad educandum concederet; quod propterea maxime feci, ut ne in hos pestiferos^b errores ante incideret, quam per aetatem sapere posset, in quibus eius pater versatur. Feci autem hoc fretus gratia et benevolentia Ill-mae P. V-rae erga me, quod illum in numerum suorum, qui istic ab Iesuitis instituuntur, recipere dignabitur, hactenus dum me Deus ex iis tempestatibus [et] procellis, quibus nunc fere^c obruor, // in aliquo quietis et tranquillitatis portu collocare voluerit, quod Ill-mam P. V-ram non gravatim mea causa facturam plane mihi persuadeo. Mit-tam autem hunc filium fratris mei ad Ill-mam P. V-ram ex itinere Litu-anico, quod^d ingrediemur, ut spero, 12 Iunii ad ferendum bellum, ut hic omnes passim praedicant, Moschoviticum. Sed qua ratione id bellum gerendum est, ego plane non video, su[mus]^e enim cum a caeteris rebus imparati, tum maxime a pecunia. M-tas tamen Regia omnino ab hoc diduci non potest. Commendo me et obsequia mea in gratiam Ill-mae P. V-rae, cui precor omnia fausta ac felicia.

Datum Petricoviae, die 24 Maii 1565. Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski.

- ^a Skr. re
- ^b Nadpisano
- ^c Skr. non
- ^d Skr. hinc ingrediemur
- ^e Ubytek papieru

184

ŁUKASZ ŁĘCKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 25 maja 1565

Dziękuję za przyjęcie syna na kształcenie. Nowiny z dworu: król w poniedziałek po Zielonych Świątkach (11 VI) rusza ku wojskom na Litwę.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 135—136. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosio divina miseratione tituli s. Pancratii S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmiensi, D-no clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditac 30 Maii 1565 Hellepergae, rescriptum 5 Iunii.

Miłościwy Księżę Kardynale. Wieczne a pokorne służby me¹ pilnie w miłościwą łaskę WPMci zaleciwszy, dobrego zdrowia i na wszem szczęśliwego panowania wiernie WMci swemu MP a dobrodziejowi od Pana Boga żądam. Wyrozumiałem z pisania JM Pana Gdańskiego², iż WM mój MP będąc teraz w Nalborcku [s] na tem sejmie, raczyłeś WM mój MP to mieć po JMci Panu Gdańskim, aby synaczek mój był dan do WMci mego MP, co JM Pan Gdański na rozkazanie WMci mego MP rad uczynił. A tak będąc ja w tem wdzięczem łaski bożej i dobrodziejstwa WMci mego MP w tem nic nie wątpię, iż WM mój MP będziesz raczył mieć na laskawym a miłościwym baczeniu przyczynę JMci Księdza Pod-

¹ Był to z pewnością syn starszego brata podkanclerzego, Zygmunta Myszkowskiego z Przeciszowa (zm. 1577), starosty oświęcimskiego i zatorskiego, działacza reformacyjnego i jego żony Beaty Przerembskiej (zm. po 1597). Najstarszy ich syn, Jan (zm. 1591), kasztelan polaniecki, potem żarnowski. Życiorys Zygmunta PSB XXII 403—404, życiorys Jana tamże s. 371—372, oba pióra Haliny Kowalskiej. Zob. też W. D w ó r z a c z e k: Genealogia, tabl. 130.

² Łukasz Łęcki, loźniczy królewski, zdecydowany katolik; brat jego Stanisław był księdzem, proboszczem najpierw w Drażgowie, potem w Wąwolnicy; Łukasz po 1570 r. pomagał mu w organizowaniu tego drugiego ośrodka kultu. Zob. W. U r b a n: Chłopi wobec reformacji, s. 234.

² Jan Kostka.

kanclerzego i moję też pokorną prośbę, że ten synaczek mój będzie miał nad sobą łaskawe a miłościwe oko WMci mego MP a dobrodzieja, jako ten, który teraz prawie z gniazda [wyszedł]. A ja tę łaskę i dobrodziejstwo powinien będę WMci swemu MP i dobrodziejowi wiecznymi czasy zasługować i Pana Boga prosić za dobre zdrowie i za szczęśliwe panowanie WMci mego MP.

O nowinach aczbych co rad pisał WMci swemu MP na ten czas nimasz nic inego, jedno to iż JKM nasz MP będąc z łaski bożej dobrze zdrów raczy wyjeżdżać z Piotrkowa w poniedziałek świąteczny [11 VI], jeśli się do środy nie pomknie. Raczy JKM prosto do wojska jachać. Panie Boże daj, aby w dobry czas. Na ten czas nimając nic inego WMci swemu MP pisać, a wszakoż na potym, gdy się co ponowi, a będę miał przez kogo, tedy rad będę pisał WMci swemu MP. Z tem zalecam wieczne a uniżone służby me w miłościwą łaskę WMci mego MP i dobrodzieja, z której pokornie proszę, abych opuszczon nie był.

Dan z Piotrkowa, die 25 Maii Anno Domini 1565. WPMci mego MP a dobrodzieja wieczny słuźebnik

Łukasz Liecki JKMcI łozniczy, wolażyński i zośliński
dzierzawca.

185

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbark, 25 maja 1565

Król domaga się zwołania na dzień 4 VI sejmiku pruskiego, mimo że niedawno odbył się sejmik w Łasinie, potem w Malborku i sejm w Piotrkowie. Senatorowie pruscy prosili, by król swoje postulaty przedłożył na jesiennym sejmiku w Toruniu. Dwór ciągle domaga się pieniędzy, a prawo boże jest lekceważone. Koniec sejmku piotrkowskiego, kiedy to uchwalono konstytucję niekorzystną dla duchowieństwa, przyprawił autora listu o wielki smutek a nawet o chorobę. Hozjusz, nuncjusz i zebrani u prymasa biskupi na próżno szukali sposobów, by nie dopuścić do ogłoszenia tej konstytucji, nie pomogła dwukrotna rozmowa Hozjusza i nuncjusza z królem. Posłowie przy pożegnaniu z królem wrogo odnieśli się do Hozjusza. O Filipie Padniewskim, Hozjusz nie może zatrudnić lekarza z braku pieniędzy, łoży bowiem znaczne sumy na utrzymanie kolegium jezuickiego, młodzieży szlacheckiej na swym dworze, ubogich. Chętnie przyjmuje na wychowanie synów innowierców, ale ci nie zawsze chcą mu ich powierzyć. Narzeka na prepozyta kapituły warmińskiej Mikołaja Kosa proboszcza elbląskiego, który wystarał się u króla o domy brygidzek elbląskich i obiecał je przekazać Hozjuszowi, ale wkrótce dostały się one, nie bez winy prepozyta, w ręce magistratu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/2 s. 761—764. Brak adresu, ale osoba adresata niedwuznacznie wskazuje treść listu i adnotacja ręką Kromera na ostatniej stronie listu, pod podpisem Hozjusza: 9 lutni.

S. Ego vero quid sit correctum adhuc non video, nec ullas ex aula posteaquam discessi, literas accepi praeter eas, quibus post peracta de more nostra Marienburgensia, nova comitia nobis pridie Nonas proximi mensis [4 VI] habenda sunt indicta¹, quae nobis non habere deliberatum est. Ac petivimus, ut ad comitia Thorunensia, si quid agere nobiscum vellet, nuntium suum mitteret, nec perpetuis comitiis obeundis nos gravaret, cum iam officio nostro bis functi simus: et in Lessel et Marienburgi^a, nihil ut interea dicam de Petricovia. Revera, sicut scribis, et nos, et omnia nostra sub hasta venduntur. Nihil aliud vociferatur quam pecunia, pecunia. Nos contra: iustitia, iustitia. Primum quaerite Regnum Dei et

¹ Zob. nr 160.

iustitiam eius². Verum persuasum est nonnullis, quod regnare possint absque Deo et iustitia eius. Fiat iustitia dicunt illi, et pereat mundus. Nostri contra: pereat iustitia, dummodo pecuniam consecuti, vel ad horam fruamur mundo; non iustitia, sed quaerenda pecunia primum, quae si non desit, nihil deerit, etiamsi quam longissime Christus a nobis absit. Quid enim ille vel prodesse nobis vel obesse poterit, de quo num sit Deus disceptatur? Nec falso tu colligis non aliunde me febriculam, cum Petricoviae fuisset, contraxisse quam ex ingenti moerore, quem capiebam cum ex patria nostra Christum proscribi vidissem, neque tamen propterea laboribus ullis peperi // nam et vitae meae me prope iam pertaesum erat. Quamobrem et ante constitutionem hanc iniquam et impiam factam, licet valde languidus accessi tamen ad Regem ac duabus horis egi cum illo, nec sine bona spe sum dimissus. ^b-Idem postero die Legato quoque contigit^b. Qua cum inani lactatos fuisse nos cognovissemus, quia sic visum erat episcopis, accessurus iterum ad Regem fueram^b, quamlibet essem imbecilla valetudine et iam bene mane nondum a febre liber ad templum veneram, ubi cum Legatus me convenisset, visum illi fuit scripto potius ^b-cum Rege^b quam verbis coram ut ageremus, quod cum patribus apud Archiepiscopum congregatis idem videretur, ita factum est. Fui nihilominus in illa congregatione, nec diligentiae quicquam praetermisi in quaerendis viis et rationibus, quibus impediri posset huius tam impiae constitutionis promulgatio. Sed irato peccatis nostris Deo irriti ceciderunt omnes conatus nostri. Nullus enim rei praeterquam conficiendae pecuniae cura tangi quosdam video. Quibus tamen consilia sua non esse successura quidam existimant. Caeterum quae dixerint de me nuntii, cum Regi valedicerent, aliunde proculdubio cognovisti. Quid autem est, quod ego magis cuperem, quam ut voti sui compotes fierent, ibi ut esse mihi liceret, ubi nec Pelopidarum. Certissimum huic Regno interitum imminere video. Sed ferenda sunt quaecunque acciderint. Christus ut suppeditet vires, precandus est. Patronus tuus³ non est sui dissimilis. Absens minus apud eum profecero, si nihil // praesens potui. Varius est. Multa tibi frater tuus iam dixit proculdubio cum de illo tum de aliis. Noster nec vir est nec virgo, quamvis multa mihi de sua continentia praedicaverit, nec id semel. Si tu credis, credam ego quoque. De medico⁴ necesse est, ut in aliud tempus cogitationem rejiciam, nam valde tenues nunc sunt facultates meae. Schola maioris mihi constat quam credidissem unquam. Praeter Societatis Iesu fratres alios alo 25. Menstrui 20 vallenses in solos hos abeunt, etiamsi quae domi nascuntur, emere necesse non est, nimirum panem, cerevisiam et hoc genus alia. Neque tamen effugio fratrum vocular propterea, quod alo quosdam Polonos nobiles, cum tamen pauperes etiam alam quinque vel sex. Ipsi nullum alunt interea praeter nepotes suos. Volebam Preuckii⁵, volebam et Georgii Troscii⁶ filium alere, sed eos parentes mihi tradere noluerunt. Vix ut id faceret adductus tamen est capitaneus Cova-

² Mt 6,33.

³ Filip Padniewski.

⁴ Hozjusz nie zdolał sprowadzić do siebie Sylwestra Roguskiego lekarza królewskiego z Krakowa.

⁵ Jan Preuck (zm. 1593), odziedziczył w 1552 r. po ojcu Jerzym (zm. X 1556) dobra Rogity koło Braniewa i starostwo braniewskie; ożeniony w 1551 r. z Eufrozyną, córką znanego protektora luteranizmu Achacego Czemy wojewody malborskiego, propagował w Braniewie luteranizm, za co w r. 1557 został przez Hozjusza pozbawiony starostwa, ale zatrzymał pensję i mógł pozostać w dobrach dziedzicznych. APB II s. 519

⁶ Jerzy Troshka (zm. po 1580), szlachcic warmiński, służył przez pewien czas u księcia pruskiego Albrechta i przyjął wyznanie luterskie. APB II s. 746.

liensis⁷, quandoquidem ut pro se possessiones emeret in ditione mea non permisi, verum pro filio suo, atque id ea lege mihi traderet ut eum educandum, sed nec pauperes a me negligentur, quo maior mihi sumptus erit necessarius. // De quibusdam aedibus, in quibus nonnae degebant, quid mihi negotii cum haedis meis Elbingensibus fuerit, cum essent ab ecclesiae nostrae Praeposito impetratae tanquam ad M-tem Regiam iure caduco devolutae, non ignoras. Cum Petricoviam venissem, egi cum Praeposito, qui statim futurum promisit, ut alii nulli praeter me statuere de bonis illis liceret, se iure suo mihi libenter cedere. Rem agi serio putabam, cumque significassem id iis, qui missi fuerant ab Elbingensi magistratu, Regias mihi literas exhibuerunt, quas ad te mitto descriptas. Ita mihi Praepositus noster ecclesiae sublevit os, puduit me vehementer. Verum et alias mihi per secretarium suum exhibuit magistratus, quas et ipsas mitto. Sic ultio divina statim est consecuta. Iam enim cancellarii ministri fructu carebunt bonorum, quae iure caduco devoluta fueri[n]t. Qualis mundus hic sit, vides. Consilium ut mihi des, expecto. Non potui facere, quin expostularem cum Procancellario, verum sic ut culpam in praepositum conferrem omnem. Bene vale. Ex castro nostro Heilspergk octavo Calendas Iunias [25 V] 1565. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

^a Na marginesie w miejsce skr.

Petricovia

^b Na marginesie

b-b Na marginesie

186

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Lidzbark, 25 maja 1565

Opuścił sejm w Piotrkowie, by w Wielki Czwartek (19 IV) konsekrować w katedrze oleje św. Do Fromborka przyjechał 18 IV. W diecezji spokój. Zwolennicy kielicha, nawróceni na katolicyzm w Braniewie w Wielkim Poście ub. roku, trwają przy Kościele katolickim. Jeden tylko pozostał przy swoich przekonaniach innowierczych. Na prośbę jezuitów braniewskich zdjął z niego banicję. Co z nim uczyni, zdecyduje po naradzie z Commendonem. Szkoła braniewska rozwija się pomyślnie.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1530—1569 k. 222. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Cardinale Varmiese, Heilsperg, 25 Maii 1565.*

DRUK.: MBSI, Nadal, II s. 667, z oryginału jw.

Reverende Pater et Domine in Christo charissime et honorande. Quamvis nullas a P. V-ra pridem accepi literas, tenere me tamen non potui, quin de statu rerum hic nostrarum illam certiore redderem. Tandem peracta sunt Regni comitia, sed eorum ego finem expectandum esse mihi non putavi, verum ad ecclesiam meam contendi magnis itineribus, ut eo venire possem ad Chrisma conficiendum¹, et veni pridie eius diei. Deo gratias ago, cuius hoc est beneficium. Quieta satis repperi. Qui revocati fuerunt ad viam², non solum non sunt ad vomitum reversi, verum

⁷ Jan Plemiecki, starosta Kowalewa w woj. chełmińskim w latach 1551—1577. P. Czaplowski: Senatorowie świeccy, s. 114—115. W r. 1566 Plemiecki, chociaż był innowiercą, za zgodą Hozjusza kupił na Warmii dobra Gratki około Olszyna. Zob. Staatliches Archivlager, Göttingen, HBA, C 1a, 501: list Jana Plemieckiego starosty kowalewskiego do Hozjusza, Kowalewo 1 VII 1566.

¹ W 1565 r. Wielkanoc przypadała 22 IV, zaś Wielki Czwartek 19 IV, w ten dzień właśnie święci się oleje św.

² Chodzi tu o zwolenników kielicha w Braniewie, z którymi Hozjusz polemizował w Wielkim Poście 1564 r. Zob. HE V według indeksu na s. 682.

etiam alios aberrantes ad eandem viam reducere conantur. Unus autem civis ex locupletioribus, cum fuisset a me proscriptus anno proxime superiore³, fratrum vestrae Societatis opera, praecipue vero magistri Petri⁴, qui praedicatorem agit, ut ei redire liceret in civitatem impetravit; sed nihilo melior factus est. Fideiussorem appello m[agistrum] Petrum, cuius precibus adductus illi redeundi facultatem concessi. Negat is adhuc se desperare, sed ego spem habeo perexiguam. Illi mi D-ni Commendoni adventum ad me expecto, de cuius consilio statuam, quod ille magis expedire iudicaverit. Schola satis frequens nunc est, et fiet in dies maior ad eam concursus. Bene valeat, ac Deum pro nobis diligenter precetur, nam certe non eo loco sunt res, quo vellemus.

Datum ex castro nostro Heilsberg, die XXV Maii Anno Domini MDLXV. Frater in Christo

a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

— Własnoręcznie

187

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 25 maja 1565

Żałuje, że list króla w sprawie sejmiku pruskiego nadszedł za późno, Hozjuszowi bowiem zmęczonemu podróżą z sejmu piotrkowskiego bardziej odpowiadał naznaczony przez króla późniejszy termin sejmiku pruskiego — 4 VI, niż tradycyjny tj. 7 V. Na ten sejmik we wcześniejszym terminie pojechał, by nie zarzucono mu opieszałości zwłaszcza w sprawowaniu sądownictwa. Poleca biskupa J. B. Facchinetti.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 59. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 515v-516r.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas etc. Quas ad nos literas dederat Sacra M-tas V-ra cum in comitiis Marienburgensibus fuisset¹, eis tum responsum est ut tempus illud ferebat, nam absolutis iudiciis de reditu quisque ad sua cogitabat. Vellem autem, quod prius hae literae M-tis V-rae nobis reddita fuissent, quam ad illa comitia profecti fuimus; fuisset illius mandato proculdubio satisfactum. Nam et ego maluissem dari mihi spatium quiescendi longa profectione, et huc et illuc fracto nonnihil et debilitato, quam ita subito novum hunc laborem ad comitia Marienburgensia proficiscendi capere. Sed officio meo deesse nolui, neque commitendum putavi, ut de me quererentur homines, quasi parum essem sollicitus, ut ius cuique suum tribueretur. Neque tamen puto, quod sit aliquid periculi futurum in exigui temporis mora; qua temen de re penes M-tem V-ram erit iudicium, quae, quod illi visum fuerit de comitiis per nos habendis statuat licebit. Caeterum petivit a me R-mus D-nus Neocastrensis Episcopus², ut ei commendaticias quasdam a M-te V-ra impetrarem, quas cuius generis esse velit, ex R-ndo D-no Vicecancellario cognoscet. Quaeso M-tem V-ram, ut pro sua solita benignitate non gravatim // quod petitur praestare velit. Quod superest etc.

³ Tym „opornym” był Wawrzyniec Hasse. Por. HE V s. 325.

⁴ Piotr Fahe, jezuita, kaznodzieja w Braniewie.

¹ Od 7 do ok. 9 V.

² Jan Antoni Facchinetti, bp Nicastro (1560—1575), 29 X 1591 wybrany na papieża (Innocenty IX), zm. 30 XII 1591. Bratanek jego przebywał na dworze Hozjusza w Lidzbarku. Zob. HE V s. 513.

Datum ex castro Heilspergk, die XXV Maii MDLXV. Eiusdem Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor addictissimus
 a— Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

a— Własnoręcznie

188

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbarsk, 26 maja 1565

Listy z 6 i 30 IV otrzymał. Biskup krakowski i jego sąsiad w senacie nie chcą synodu prowincjonalnego. Spór między antytrynitarzami a kalwinami jest dla katolików na rękę. Zamierza w czerwcu odbyć synod diecezjalny w obecności nuncjusza, wzywa nań Kromera i czyni mu zarzuty, że ze wszystkich swych kanonii najbardziej zaniedbuje warmińską. Pochwała odpowiedź Kromera na *Breve* papieskie, którego jednak nie widział.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/3 s. 913. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: 9 Tuzit.

S. Postquam prioribus tuis respondi, quas 6 Aprilis dederas¹, redditae mihi sunt sub ipsum discessum pueri, quem in aulam mitto, alterae tuae pridie Calendas Maii [30 IV] datae², quibus nihil esse quod scriberes scripsisti. Synodum comperendinari vel non haberi potius nemo cupit magis quam patronus tuus³ cum eo, qui loco proximus est⁴. Negant esse necessariam. Inter trideistas et calvinistas dissidium esse gaudendum est. Volscius⁵ idem scribit mihi quoque. Credi[s] autem tu? Fucus ei fit. Et Cracoviae et Sandomiriae capitulis interes, cum ecclesia nostra nihil habere commune, quin etiam cantoria⁶ cedere vis. Cur eam sic odisti? Nisi forte meum conspectum refugis. Nobis vero propositum est habere synodum proximo mense, quo die Legato visum fuerit⁷, cuius adventum in horas expectamus. Ad eam te invito, nec enim sola debet a te Varmifensis] ecclesia negligi, ne vicissim et ipsa te negligat. *Breve* Pontificium non vidi, sed nec exemplum eius. Responsum placet. Collationem iam ante videram et legeram, scriptum autem illud nondum de mutatione panis. Legatus, ex quo tempore Petricoviam reliqui, nihil ad me scripsit, nec ubi sit vel quid rerum agat scio. Bene vale.

Ex castro nostro Heilszberg, 7 Calendas Iunias [26 V] 1565.

Si praesens isthic ades, absunt autem mei, des operam, ut hae meae literae in Urbem perferantur.

Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

189

KAROL BOROMEUSZ DO HOZJUSZA

Rzym, 26 maja 1565

W imieniu papieża prosi Hozjusza, aby zgodził się na zmianę kościoła tytularnego. W ramach przesunąć, po ostatniej nominacji kardynałów, papież przeznaczył

¹ Zob. nr 131.

² Zob. nr 158.

³ Filip Padniewski.

⁴ Chodzi tu z pewnością nie o sąsiedztwo terytorialne, ale o najbliższe krzesło w senacie, w tym przypadku o bpa kujawskiego Mikołaja Wolskiego.

⁵ Piotr Dunin Wolski.

⁶ Tzn. z kantorii warmińskiej.

⁷ Commendone był obecny na synodzie warmińskim w sierpniu 1565.

mu jako kościół tytularny św. Pankracego, ale blisko tego kościoła ma swój pałac kard. Tolomeo Galli zw. Comensis i jemu by ten kościół pasował. Hożjuszowi proponuje w zamian nie mniej wartościowy kościół św. Teodora, usytuowany między pałacem a Kapitołem.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek rkps 383 k. 94. Na k. 95v; adres: *Ill-mo et R-mo D-no observandissimo Cardinali Varmiensis, etc.*, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 26 Iunii 1565 Heilspergae, responsum 6 Iunii*.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime. Cum proxime S. D. N-er Romanos templorum titulos novis cardinalibus distribuerat, titulum s. Pancratii [etiam]^a attributum existimabat. Itaque eum Cardinali Comensi destinarat; cum enim is Cardinalis villam habeat illi ecclesiae propinquam, commode ex eo loco ac frequentius visere ecclesiam ac facilius titulari officio satisfacere potuisset. Sed cum postea admonita esset Eius Sanctitas eum titulum assignatum esse Amplitudini V-rae Ill-mae videretque parvi referre, utrum ipsa absens huic an illi praecisset, mihi mandavit, ut eam rogarem, ut ipsa s. Theodori titulo, qui Cardinali Comensi obtigit, assumpto, vicissim ei s. Pancratii concedat. Aedes sacra huius s. Theodori est in foro inter Palatium et Capitolium, cui adiunctum est ius conferendi nescio quos canonicatus, et cuius visitatio praeterea erit commodior, cum D. V-ra R-ma Romae commorabitur. Quare ab Amplitudine V-ra Ill-ma peto S. D. N-ri nomine, ut huic permutationi assensum suum praebeat. Erit id etiam mihi gratissimum magnamque ei Cardinalis Comensis gratiam habebit, qui Amplitudinem V-ram Ill-mam mirifice amat et observat, si ei ad suburbanae villae facultatem sacra haec commoditas accesserit. Deum precor, ut Amplitudinem V-ram Ill-mam [quam diutissime]^a salvam et incolumem servet. Datum Romae, die XXVI Maii MDLXV.

E[iusdem] Amplitudinis V-rae Ill-mae^b humillimus servitor

Carolus Cardinalis Borromaeus^b.

a Ubytki papieru
b-b Własnoręcznie

190

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 26 maja 1565

Knobelsdorf otrzymał od biskupa wrocławskiego Kaepa z Łagowa inwestyturę na pralaturę dziekańską w kapitule katedralnej wrocławskiej¹, pod warunkiem rezydencji, ale zabiega, by mu pozwolono przynajmniej część roku spędzić w swojej ojczyźnie, na Warmii. Biskup wrocławski po skończonym niedawno sejmie książęcym zatrzymał się w jednym ze swoich majątków, gdzie niebezpiecznie zachorował. Gdy nieco wyzdrowiał, pojechał do Nysy. Grodecki został przez biskupa i obie kapituły wrocławskie wyznaczony do delegacji, która już pojutrze rusza w drogę do cesarza do Wiednia celem obrony pozycji Kościoła katolickiego w Głogowie, zagrożonej przez protestantów.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 38 k. 55, jez. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 9 Iunii 1565 Heilspergae*.

DRUK: F. Hipler: Johannes Grodziecki, s. 23—24, z oryginału jw.

¹ Tolomeo Galli, siostrzeniec papieża Piusa IV. Por. HE V s. 364.

² Zob. nr 191.

191

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Wrocław, 26 maja 1565

Zielone Świątki spędzi we Wrocławiu, celem objęcia w tamtejszej kapitule katedralnej prałatury dziekańskiej, niespodziewanie danej mu przez biskupa wrocławskiego. Do tej prałatury przywiązane są liczne dobra rozproszone po okolicy, dlatego przejście ich w posiadanie może potrwać 10 dni i rozpocznie się po kapitule generalnej na św. Kantego i Kantiana. Nie jest pewny, czy zdoła wrócić na Warmię na dzień 22 VI wyznaczony przez Hozjusza jako termin sądowej rozprawy Knobelsdorfa z dziekanem kapituły warmińskiej Eggerdem Kempen i prosi o przełożenie rozprawy na 3 lub 4 VII. Odjeżdżając ustanowił wprawdzie kanonika Samsona Worein swoim pełnomocnikiem, ale obawia się czy ten zechce mieszać się w przykrą rozgrywkę między Knobelsdorffem a despotycznie usposobioną częścią kanoników. Wiele doznał krzywd od swoich konfratrów we Fromborku za wierność biskupowi i obawia się jeszcze większych przykrości gdy tego biskupa (Hozjusza) zabraknie. Nowe beneficjum w diecezji wrocławskiej w tej sytuacji stwarza mu dogodne miejsce ucieczki. Przesyła kazanie Sebastiana Schleupnera, który zamierza przenieść się do kolegium braniewskiego. Pozdrowia Bonawentura Tomasz przebywający we Wrocławiu przed swoim wyjazdem do Ziemi Świętej.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 137-140. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 9 Junii 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine elementissime. Discedens ex Prussia constitueram volente Domino Penthecosten [10 VI] apud ecclesiam Ill-mae et R-mae Cels. V-rae agere, verum si ex praecedentibus consequentia colligere licet, metuo, ne reditum etiam in longius tempus prorogare sit necessum. Praeter expectationem meam accidit, ut R-mus D. meus Vratislaviensis¹ decanatum vacantem, qui hic mirifice a pluribus petebatur, in quibus certe erant viri aliquot doctissimi et me² doctiores longe et meliores, usque in adventum meum reservaret. Sed quid reservasse dixi, quem absenti etiam, sicut ex data investiturae colligere [po]est, gratiose conferre dignatus est³. Ego quidem, qui meo me pede lubenter metiri soleo, videns onus illud, quod offerebatur, supra vires meas esse, vehementer angebar et lupum mihi auribus tenere videbar, verum cum manifestissima vocationis divinae hic elucescerent signa, reluctari Deo non volui et consensi; et spero, si nihil aliud obstat, quod ad proximum generale capitulum, quod in festo Cantii et Cantiani celebratur³, mihi praelaturae illius decerneretur possessio. Animum etiam mihi nescio quod bonum omen adiecit, quod cum discessum meum urgerem, mihi Ill-ma Cels. V-ra nescio quid praefigere visa est ad dictorum martyrum diem, quorum tum temporis mihi etiam nomina ignota erant. Possessionem subsequetur traditio et subiectio villarum, pagorum et hominum ad decanatum spectantium, quae ob locorum intercapedinem vix in diebus decem absolvetur. Itaque si ad praefixum mihi diem iuridicum comparere non potero, clementem habere mei rationem dignabitur Ill-ma Cels. V-ra, ne in contumaciam condemner, praesertim cum nullum Varmiae invenire possum, qui contra adversarium meum hiscere audeat⁴. Procuratorem quidem generalem meum cum omnibus necessa-

¹ Kacper z Lagowa, bp wrocławski.

² 18 V 1565. Zob. G. Zimmermann: *Das Breslauer Domkapitel*, s. 13, 334 i wg indeksu.

³ Świętych Cantii, Cantiani, Cantanille określanych czasami ogólnie Cantianorum (męczennicy) — święto 31 V.

⁴ Eggert Kempen, dziekan kapituły warmińskiej.

riis clausulis constitui R-mum D-num Samsonem⁵, sed vereor, ne^b huic se rei miscere cupiat, unde iam iniurias et convicia reportavit.

Deplorandum profecto est apud cathedralem Ill-mae Cels. V-rae tantum uni atque alteri licere, ut non iam dictaturam aut regnum, sed tyfannidem in confratres exercent. Quam enim absente Ill-ma Cels V-ra ab uno atque altero excruciat, ne dicam excarnificatus sum, antea frequenter verissimis et acerbissimis deploravi lachrimis easque mihi non temere expressisse, summum dolorem intelliget Ill-ma Cels. V-ra priusquam Prussiam et ecclesiam Varmiensem in gratiam un[i]us atque alterius hominis desero. Videbit enim et palpabit Ill-ma Cels. V-ra ex apertissimis // et ipsorum et meis scriptis, quo me non martyrii genere aggressi sint, ita ut propter fidem servatam praelato et ordinario meo mihi fuerit de bonis et honore meo periclitandum. Videbit et intelliget volente Christo inde quam gravem servitutem sustinere cogentur illi apud ecclesiam Ill-mae Cels. V-rae, qui ingenuos animos et liberas habent linguas. Mihi quidem prospiciet Dominus, ut locum refugii habere liceat in tempore malo⁶. Si enim hoc fecerunt vivente atque adeo praesente Ill-ma Cels. V-ra, quid non facturi sint ea sublata? Quod Deus quam diutissime pro sua divina clementia avertere dignetur. Speraveram quidem aurea saecula reduce Ill-ma Cels. V-ra, sed ea vidente pene homines meos eiecerunt ex agris runcatis et paratis, et vestitis sudore miserorum, me vero inauditum, non vocatum neque condemnatum spoliarunt, et paratus est nonnemo sub iuramento falsum dicere testimonium, modo causam meam praegravet. Credunt hoc ipsum sibi etiamnum licere, quod olim, ubi illi ipsi causae et actores, et iudices, et testes fuerunt. Sed obnixè oro et supplico, ne canonicos suos ab uno atque altero patiat in servitutem redigi R-ma et Ill-ma Cels. V-ra, quia me subdito non quiescent, sed facient hoc etiam aliis, quos sibi adversari viderent, ne quid eorum maiestati decedat. Oroque, ut, si ad 22 Iunii diem praesto esse non possim, differatur negotium mecum ad tertium aut quartum Iulii. Advenit hac nocte celerrime nuntius, qui recidivam pati R-mum D-num Vratislaviensem refert, et heri per tres et ultra horas pro mortuo tractatum. Ego consenso curru proprio Nyssam, ut si quid solatii bono praesuli praestare possem, faciam, sin secus, saltem addicti animi praebeam significationem. Qui quidem malis auspiciis fortassis hunc episcopatum ingressus, in hunc usque diem nihil aliud lucratus est quam molestias ingentes, labores magnos, morbos continuos, et fortassis mortem, quod Deus clementer avertat, immaturam.

Mitto Ill-mae Cels. V-rae exemplaria non pauca concionis Sleupnerianae⁷ de S. Eucharystia, et alia per hunc adolescentem subditum Ill-mae Cels. V-rae, quem fama Iesuitarum in Prussiam revocat, oro ut eum sibi habeat Ill-ma Cels. V-ra commendatum, est enim iam in ea aetate, quae utilis iam esse incipit Ecclesiae Dei. Bonaventura, Reginalis concionator⁸, servitia sua defert Ill-mae Cels. V-rae. Is peregrinationibus suis Deum placare nititur, ut tandem clementer liberare dignetur pientissimam Reginam ex tribulationibus, quas sustinet, paratus enim post Ierosolimam et alia loca sancta invisere. Trebnicium hodie proficiscitur, et per Penthecosten hic immoraturus est. Deum quotidianis // meis pre-

⁵ Samson Worein.

⁶ Jr 16,19; Ps 70,3.

⁷ Sebastian Schleupner (zm. 1572), rodem z Warmii, od 1544 kanonik wroclawski. Zob. HE V s. 168.

⁸ Bonaventura Tomasz.

cibus interpellabo, ut Ill-mam Cels. V-ram quam diutissime sospitet et conservet, cuius me protectioni reverenter et humiliter commendo.

Datae Vratislaviae, 26 Maii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae servulus

Eustachius.

^a Skr. certe
^b Rkps ut

192

JAKUB TYMMERMAN DO HOZJUSZA

Olsztyn, 28 maja 1565

Oba listy Hozjusza do kanonika Henryka Dunghen do Antwerpii skierował niezwłocznie via Gdańsk. Należy spodziewać się rychłej na nie odpowiedzi, bowiem Dania odblokowała żeglugę na morzu. O terminie przyjazdu nuncjusza nie ma pewnych wiadomości, ale skoro tylko je uzyska od swoich ludzi w Przasnyszu lub Janowie, niezwłocznie powiadomi.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 141—144. Na odwrocie adres: R-mo atque Ill-mo Principi et Domino, Domino Stanislao Hosio [S.] R. E. tituli s. Pancratii presbytero Cardinali et Episcopo Warmiensi, [Domino] clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 28 Maii 1565.

Reverendissime atque Illustrissime Domine, Domine clementissime. Salutem cum obsequiorum meorum debita observantia. Reddidit mihi¹ non ita pridem familiaris D-ni Picolominei² literas R-mae Cels. V-rae, quibus aliae ad D-num Henricum Ziberthi³ adiunctae erant, quas ego altero die post per certos cives nostros Gedanum ad fratrem⁴ misi, unde sine mora Antverpiam porro mittentur. Priores quoque, quas ad eundem D-num Henricum R-ma Cels. V-ra scriptas antea miserat, sedulo curatae sunt atque ipso momento atqui eas receperam, Dantiscum transmissae, putoque quod brevi R-ma Cels. V-ra ad eas responsum habebit, quandoquidem navigatio omnibus data est libera per Regem Daniae, et iam 200 circiter naves ex Hollandia, Brabantia aliisque regionibus appulisse certum est, et quamplures aliae adhuc adventare dicuntur.

De meo erga R-mam Cels. V-ram studio non est, quod dubitet, novit enim quod quantus^a sum, totus sum R-mae Cels. V-rae deditus, cui me meaque obsequia semper paratissima defero. De Ill-mo D-no Legato Apostolico nihil hic auditur, aut quando vel unde sit adventurus. Maximo cum desiderio Ill-mam Cels. Suam expecto, et iam in Przasnitz⁵ et Janova⁶ habeo coriceos. Ii quamprimum eum adventare cognoverint, proprio nuntio me certiozem facere debent. Faxit Deus, ut optimus praesul ac princeps incolumis ad nos redeat. Dabit autem veniam R-ma Cels. V-ra, quod serius ad suas responderim. Factum est hoc non negligentia mea, sed quod nuntiatum mihi fuit Wartemburgo⁷ R-mam Cels. V-ram praeterita septimana isthic adfuturam, quare distuli responsum, quod

¹ Jakub Tymmerman (zm. IV 1582) od 1562 kanonik warmiński rodem z Gdańska, przez kilka lat z kolei (1561—1565) pełnił z upoważnienia kapituły ważną funkcję administratora kapitułnej komory (powiatu) Olsztyn. Zob. HE V s. 247 i wg indeksu.

² Zapewne Almerius Picolomini, kanonik wrocławski. Zob. nr 12 przyp. 5.

³ Henryk Zibertus Dunghen, kanonik antwerpski.

⁴ Jerzy Tymmerman.

⁵ Przasnysz.

⁶ Janowo, osada nad Orzycem między Nidzicą a Chorzalami.

⁷ Barzewo (niem. Wartenburg).

praesens exponere decreveram. Vehementer itaque oro, ne in malam partem hoc, quicquid est, interpretetur. Commendo me hisce in gratiam et benevolentiam R-mae Cels. V-rae, quam Deus optimus maximus Ecclesiae suae salvam incolumemque diu conservare dignetur.

Ex castro Allenstein, die 28 Maii 1565. R-mae ac Ill-mae Cels. V-rae obsequens canonicus

Iacobus Tymmerman.

a Powtórzone i nie skr. quantus

193

MARCIN EISENGREIN DO HOZJUSZA

Ingolstadt, 30 maja 1565

Pragnie Hozjuszowi opisać, co się działo od ostatniego spotkania teologów na dworze cesarskim w Wiedniu. Eisengrein otrzymał od cesarza Ferdynanda I polecenie ujęcia na piśmie podstawowych zasad wiary katolickiej w ten sposób, by dążyć do uzgodnienia ich z wyznaniem augsburskim. Napisał zamówione dzieło, ale starał się raczej mieć na uwadze uchwały Soboru Trydenckiego niż tyle razy zmieniane wyznanie augsburskie. Komisja teologów cesarskich nie była z tego zadowolona. Eisengreina odprawiono do domu, a to samo zadanie powierzono dwóm teologom: Jerzemu Witzel i Jerzemu Cassander, znanych z tendencji irenistycznych. Ich dzieło zostanie na najbliższym sejmie przedłożone jako norma wiary. Z uznaniem wyraża się o katolickiej postawie księcia bawarskiego Albrechta V, która ostatnio ujawniła się w związku z pogrzebem czolowego szlachcica bawarskiego, starosty Ingolstadu Jerzego ab Haslang. Za życia symulował on, że jest katolikiem, zaś przed śmiercią przyznał się do wiary luteranckiej. Eisengrein odmówił mu katolickiego pogrzebu i nie ustąpił mimo nacisku rodziny zmarłego oraz szlachty bawarskiej. Oskarżyli oni Eisengreina przed księciem, ale książę w sprawach religijnych zadeklarował neutralność, zaś w liście do Eisengreina chwalił jego postawę. Powiadamia o udaremnieniu zamachu Fausera, byłego kuzna księcia cesarskiego, na katedrę, który chciał ją podstępnie opanować. Książę bawarski bardzo powściągliwie korzysta w swoim kraju z pozwolenia papieskiego na kielich dla wiernych. Poleca Wojciecha Sperlinga.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Conc. Trid. 149 k. 160—164. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo in Christo Principi ac D-no, D. Stanislao Hosto Episcopo Varmieniensi et S. R. E. Cardinali etc. Domino suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja: Ingolstadt, 30 Maggio [15]65, Dominus Martino Gsenger [s] al Cardinale Varmienense. Avissa li disegni che significano di formare una nova religione de la cattolica et luterana. List uszkodzony przez wilgoć.

DRUK.: L. Pflieger: Martin Eisengrein, s. 145, publikuje w języku niemieckim krótki, niepełny regest tego listu w oparciu o rkps JW. Na s. 38—46 opisuje wydarzenia, o których jest mowa w tym liście.

Reverendissime et Illustrissime in Christo Princeps ac Domine, Domine clementissime. Preces meas, obsequium meum summum R-mae V-rae Cels. submisce ac reverenter inprimis defero. Non potui oblata hac occasione non scribere Cels. V-rae R-mae, accinctus licet sit ^a-itineri is, qui hasce reddet-^a egoque iam iam Monacum versus ad Illustrissimum Ducem meum ¹ iter ingrediari, hanc praecipue ob causam, ut Cels. V-ra R-ma certior fiat, quid in religionis negotio in Austria, cuius tractationi adhibitus ego primo fueram, actum sit deinceps. Demandata mihi fuerat, iuniori licet omnium et non doctissimo, provincia conscribendi corpus aliquod christianae doctrinae, in quo controversiae huius saeculi quoad eius fieri posset plane, perspicue ac verbis etiam adversariorum explicarentur, atque adeo ubicunque salva religionis compage fieri posset, ab Augustana confessione, eius verbis, tractatione, methodo (quam ego tamen nullam unquam deprehendere potui) non recederetur. Aggressus sum ego Caesare Ferdinando iubente laborem viribus meis imparem ac

¹ Albrecht V, książę bawarski.

a multis iam altera Augustana confessio vel novum *Interim*, quod par-
turire putabar, expectabatur. Verum dirigente Spiritu Domini negotium
res in contrarium cecidit. Ego enim rectius tutiusque me Tridentini Con-
cilii decreta // sequi posse quam toties mutatae Augustanae confessionis
inconstantem nuperque natam doctrinam existimans^b, quam defendere
fortasse vel aliquo saltem praetextu palatam fideli populo pro verbo Dei
obtrudere debere, oppugnavi. Inprimis autem in iustificationis articulo,
quae in priori Tridentina Synodo decreta erant, de verbo ad verbum
in Germanicum translata huic operi meo inserui. Quod sane cum domini
deputati² animadverterent, quaesita est occasio me dimittendi, id quod
etiam paulo post propter Imperatoris morbum ingravescentem, quem
praetendebant, factum est; et ego cum bona venia et gratia nec sine
muneribus dimissus, ad studia mea Ingolstadium reversus sum. Quanta
vero animi mei laetitia, quanta exultatione, quod ex hisce negotiis me
quoquo modo liberatus fuerim, nullis profecto verbis loqui possum. At
non propterea cessatum est Viennae. Discedente me aliud huic negotio
aptum quaerendum erat organum et inventum est statim et facile, imo
duo pro uno. Eadem enim, qua ego iuvenis infeliciter eis functus vide-
ban provincia duobus senioribus demandata est postea: Georgio Wicelio³
nimirum et Cassandro⁴, qui suppresso nomine calicem tanta contentione
edisto libello laicis concedendum contendebat, ut coniuncta opera prae-
stant, quod mihi soli antea commissum fuerat. Mitto autem // com-
missionis eius, duobus istis postea datae, exemplum Cels. V-rae,
quod ego a secretario caesareo, D. Ioanne Andrea [omite] a Schteanbach,
viro docto, sincerissimo, catholico et ex animo nostro, sub silentio accepi.
Intelligo autem eos iam edidisse hunc partum, nec restare aliud, nisi
ut in comitiis proximis, quae ob bellum Transylvanicum prorogantur
in hiemem, statibus imperii proponantur, ac si fortasse acceptaverint, duo
isti orbi christiano normam modumque credendi praescribant, ac quod
Tridentinum Concilium ductore Spiritu Sancto promulgavit, negligatur
vel contemnatur etiam. Hoc futurum prudentes aliqui vereantur, at nos
Deum potius ardentem rogamus, ut sathanae ministrorumque eius impios
conatus frangat ac evertat, ac reliquias christianae religionis in Germania
non prorsus aboleri sinat. Quas sane preces nostras nonnihil effecturas,
ut sperem, praeter caetera facit constantissimus ille Illustrissimi Ducis
mei animus erga religionem catholicam et S. Sedem Apostolicam. Hoc
enim Cels. V-ra Ill-ma de ipso certo sibi persuadeat, aliisque ut idem
sentiant author sit, quod catholicus quidem semper fuerit, at nunc singu-
lari Dei beneficio in dies magis magisque incredibili zelo religionem
catholicam propugnandi accenditur. Non cessat nec ludit in religione,
quod aliqui facere solent. Non spectat^a -prorsus quid sit futurum-^a.
// Non quaerit media reconciliandae religionis, sed fidem avitam,
a maioribus traditam et Concilio Tridentino in suo ducatu conservatam
omnino cupit. Paratus etiam divina adiutus gratia extrema quaeque pati
potius quam ab hoc proposito suo dimoveri. Atque hunc zelum suum
in dies multis saluberrimisque edictis ita declarat, ut notus sit omnibus.
Approbent catholici Deoque gratias agant, econtra erigantur haeretici,
paveant, maledicant. At Deus, quae est bonitas eius, preces potius pio-

² O składowie osobowym cesarskiej grupy teologów pisał do Hozjusza Eisengrein 16 IX 1564. Zob. HE V s. 451—453.

³ Jerzy Witzel, teolog katolicki.

⁴ Jerzy Cassander. Zob. EK II 1352—1353.

rum, quae fundunt pro Celsitudine Eius, quam impiorum maledicta ratas habebit ac conservabit nobis eum et vel invitis portis inferorum faciet etiam beatum in terra. Amen.

Apud nos nuper defunctus est unus ex praecipua nobilitate totius Bavariae, Georgius ab Haslang etc. nomine, magnus consiliarius Ducis mei et praefectus Ingolstadiensis (Staltharter [s] vocant Germani). Is cum sanus semper simulasset se catholicum ac in hoc morbo (cum ^d-fortasse Deo ita volente-^d hora id re ipsa probandi, quod falso Duci ac nobis imponere tot annis affirmaverat, advenisset) a me ipso binis vicibus perquam diligenter et longis orationibus (ad quod mihi lectio *Actorum Braunspergensium* Cels. V-rae⁵ non parum profuit) admonitus, sacram Eucharistiam sub una specie ritu catholico et praecedente vera confessione percipere nollet, mortuus non multo post, et sepulturae, et catholici funeris, et pulsu campanarum adeoque omnibus ceremoniis, quas filiis Ecclesiae pie in Domino defunctis exhibemus, prohibitus est. Ac licet et haeredes filiique eius, // et alii complures de nobilitate et Senatu praecibus, lachrimis, obsecrationibus, minis, nullum non moventes lapidem mecum agerent, ego tamen officii mei memor, constans in proposito gratia Dei permansi, sanguinem potius divino auxilio fretus profusus^b, quam temere terminos a maioribus positos transgressurus. Quid fit? Manente me immobili curritur in aulam, supplicatur Illustrissimo. Defector ego gravissime; sepultura aliaque negata petuntur, expectante interim cadavere mortui et magna turba nobilium, quae ad id deducendum huc confluxerat; sed et ego officio meo non defui, nam illustrissimo statim quam diligenter quibusque argumentis cum ^e-vivo adhuc-^e egerim, quam nihil studii, laboris, diligentiae praetermiserim, ut errantem reducerem, perscripsi; ac officium vere catholici principis fecit se enim in iis, quae ad ecclesiastica officia pertinent, nihil mihi mandare posse adversariis meis respondit, ad me vero privatim scripsit, hocque factum meum maiorem in modum comprobavit et summis extulit laudibus. Quo unico exemplo Cels. V-ra discere potest, quam cordi ei sit religio catholica. Effertur itaque mortuus sine processione, sine cruce, sine candelis, sine cantu ecclesiastico, sine pulsu campanarum, sine clero, sine omni honore denique, non autem sine acerrimis^a nobilium^b // qui non dudum honore et dignitate longo intervallo omnes post se relinquebat.

Ex Austria scripsit ad me pater Cittardus⁶ de Pfausero illo priore Caesaris Maximiliani concionatore hisce diebus sequentia verba formalia: „De Phausero, si rationes praesentes ferrent, quam importune ac literis violentis cathedram nostram rapere et conscendere conatus sit, quibus technis, dolis ac machinationibus subdolis invadere, mira tibi referre possem. Sed ego prius pro ara Dei me occidi patiar, quam hominem perfidum ac tantum Austriae turbatorem ingredi sustinero”. Hactenus Cittardus. Merito itaque Deo gratiae agenda, qui impurissimi hominis impium conatum impedivit. Intellego enim aliunde, a fidedigna et illustri persona, eum Laugingae, ubi habitavit hactenus, iam novos ad aliquot annos hortos conduxisse remque domesticam suam, in qua ut ante obitum pii imperatoris Ferdinandi semper dubius ancepsque semper fuerat, nunc ita instituisse et stabilivisse, ut omnes existiment ipsum iam certam et fixam sedem illic firmasse et constituisse.

⁵ Spisane przez Hozjusza rozmowy na tematy wiary katolickiej ze zwolennikami „kielicha” w Braniewie, odbyte w Wielkim Poście 1564. Zob. HE V wg indeksu s. 682.

⁶ Maciej Sittard.

De fructu, quem attulit calix, nihil scio. In Bavaria enim nec publicari vult eum princeps neque porrigi, quantumvis insteterit antea pro concessione eius apud Pontificem Summum, nisi iis in locis, in quibus iam antea usurpabatur; ita tamen, ut eiiciat e sua provincia qui sub officio Missae, et cum professi prius fuerint conditiones calicis communioni a Pontifice adiectae, communicare recusant. // Ingolstadii ego eum non publicavi. Ex Austria autem mihi de fructu calicis quaerenti a primis eius petitionis autoribus respondetur non profuisse illum quidem, sed nec obfuisse. Vicarius iam est in istis partibus Episcopi Pataviensis, Mgr Laurentius Zadesius, vir doctus, pius et zelosus, quem pietate ac industria sua quod antecessorum negligentia perierat, resarturum confido. Albertus Sperlingius, Cels. V-rae apud nos alumnus, optime se gerit, nec deerunt ei, si petierit, studiorum vitaeque honeste actae publica testimonia. Quicquid itaque in ipsum Cels. V-ra III-ma contulerit, nullo unquam tempore poterit eam impensarum poenitere, cum utilis sine dubio sit futurus Ecclesiae. Et me Cels. V-rae III-mae humillime commendo orans, ut clementi animo tumultuariam hanc epistolam legat, quam accinctis iam itineri latoribus effudi potius quam scripsi, cum vix relegendi potestas superesset.

Datae Ingolstadii, die 30 Maii Anno [15]65. R-mae et III-mae V-rae Cels. humillimus sacellanus

Martinus Eisengreinius.

a Tekst zamazany, odczytanie niepewne
e-d Jw.
b Na marginesie
c Skr. veteratoribus
d-d Na marginesie

e-e Nadpisano nad skr. mortuo
f Skr. aequo
g Zamazany 1 wyraz, może maledictis
h Zamazane 3 wyrazy

194

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 31 maja 1565

Prosi o jak najszybsze wyznaczenie komisarzy warmińskich, którzy wspólnie z trzema komisarzami księcia rozpatrzyliby na miejscu spór graniczny między pruskim starostwem Szczytno a komornictwem biskupim Biskupiec. O usytuowaniu budowy nowego mostu na rzece Pasłęce (stary został zerwany przez powódź) książe da odpowiedź po zapoznaniu się z sytuacją.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCA.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 940—943. Nagłówek: An bischoff zu Heylsberg, den 31 Mey Anno etc. [15]65ten. Pod tekstem: Commissu principis per cancellarium Davidt Gerigke.

MINUTA: Tamże, HBA Koncepte C 1218 k. 72r-73v.

Wir haben E. L. schreyben, Heylsperg den 23. Mey ausgangen¹, bekommen, inhalts lesende eingenomen, und anfangklich unter anderm daraus verstanden, wess E. L. fur beschwer, so derselben von unsern hauptleuten unsers ampts Ortelspurg, // also wol desselben unsers ampts undersassen zum theil uber vorhin von bederseits abgeschickten commissarien gemachten bescheidt, in irem bischburgischen cameramt entstanden sein solle, antziehen, dieselben abzuschaffen und endtlich auch umb verordnung unserer commissarien zu gantzlicher hinlegung und verrichtung solcher irrungen freundt- und nachparlich bitten. Nun wollen wir nicht hoffen, weniger uns zu unsern amptleuten des orts

¹ Zob. nr 180.

versehen, das E. L. der geringste eintrag zur unpilligkeit, wie wir dann solchs mit ernst verbotten, gescheen sein werde. Und mag wol sein, das E. L. etwan nicht zur gebuer oder zu milde berichtet, dann uns von unsern amptleuten des orts das gegenspiel furbracht und gclagt worden, das uns der ort mit der jagt allerley beschwerliche entreg begegnen, darob wir uns desselben pillig zu beschwern und auch nichts liebers sehen oder wunschen mochten, dann die irrungen wehren zur unpilligkeit geörtert und dermassen hingelegt, darob wir sowol E. L. sich ihm wenigsten zu beschwern. Damit aber aller unwillie verhuetet, so wollen wir nochmals nicht underlassen und E. L. bitten, zuvolge // unsern amptleuten des orts ernsten bevelch geben, das sie sich gegen E. L. aller nachparlichen gebuer verhalten und im wenigsten E. L. einige beschwer wider die pilligkeit beyfugen sollen; wollen uns versehen, wie wir auch freundt- und nachparlich bitten, E. L. werden den irigen solchs ingleichem undersagen und beveln, das sie sich auch dermassen gegen den unsern verhalten wollen.

Also seindt wir auch nicht ungeneigt, unsere commissarien zu orterung solcher irrungen je ehe, je besser zu verordnen. Weil es aber unsers erachtens itziger zeit und vorm Aug[uj]st schwerlich gescheen wirt konnen, so wollen wir uns bey unserm amptman zu Ortelspurck fürs erst, wann es fueglich und ins eheste gescheen mag, erkundigen, E. L. alsdann dasselbe vermelden und drey unserer rath zu commissarien darzu verordnen, verhoffende (wie wir auch freuntlich bitten), E. L. alsdann die irigen auch darzu zu verordnen, verdacht sein werden. //

Überdas haben wir vermerckt, wess E. L. wegen der eingerissenen brucken, so uber die Passarien gangen, freuntlich suchen thut. Nun horen wir furwar nicht gern, das dieselbe brucken bederseits undersassen zu nachtheil also durch die wesserung eingerissen. Weil es aber geschehen und dieselb nicht zu entraten, will darzu gedacht sein, das dieselb wider erpauet, ob aber solche brucken uff der Stollen gut, wie E. L. schreiben, gelegt werden mag, konnen wir nicht wissen. Wir wollen uns aber desselben erkundigen und E. L. hernach desfalls ein antwort freuntlich zu schreyben, welchs wir E. L. uf ir schreyben vor dissmal zur antwort nit pergen wollen. Datum etc.

195

PIOTR KAMIENSKI DO HOZJUSZA I JANA FRANCISZKA
COMMENDONE

Bledzew, 1 czerwca 1565

Jest zaniepokojony listem obu kardynalów pisanym z Piotrkowa 20 III, w którym biorą w obronę brata Macieja Lisieckiego, który jakoby prawnie wybrany na opata cystersów w Bledzewie został przez Kamińskiego usunięty siłą ze stanowiska. Przytacza argumenty na potwierdzenie swych praw do opactwa: mianowicie poprzedni opat Piotr ze Lwówka za czasów biskupa poznańskiego Benedykta Izdbieńskiego został z powodu pewnych przestępstw pozbawiony opactwa, a opatem został wybrany Kamiński. Jednak Piotr ze Lwówka zajął samowolnie opactwo. Za następnego biskupa Andrzeja Czarnkowskiego opat ten ustąpił poľubownie z opactwa, a biskup na mocy uprawnień ze Stolicy Apostolskiej wprowadził Kamińskiego w prawne posiadanie opactwa. Władca on nim do dziś, odzyskał też wiele alienowanych dóbr opackich. Potrafi udowodnić dokumentami swoje prawa przeciw grupie rebeliantów z Lisieckim na czele. Obu kardynalów prosi o przywrócenie do łaski i poskromienie oskarżycieli.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 145—148. Na odwrocie adres: III-mis ac R-mis D-mis,

D-nis Stanislaw Hosio et Francisco Commendano Cardinalibus etc. D-nis gratiosissimis, siad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita ultima Iunii 1565 Hellspergi, responsum 2 Iunii.

Illustrissimi ac Reverendissimi in Christo Patres et Domini, Domini clementissimi. Orationum et obsequiorum meorum in gratiam Illustrissimarum et Reverendissimarum Paternitatum Vestrarum diligenti commendatione praemissa. Ad diem vigesimam quartam Maii reddita sunt mihi literae Ill-marum et R-marum P. V-rarum de data: Petricoviae vigesima Martii¹, ex quibus intellexi Ill-mis et R-mis D. V-ris renuntiatum esse nomine religiosi Mathiae Liesieczki ordinis cisterciensis professi², quomodo ego eundem fratrem electum et aliquandiu in possessione abbatis Bledzewiensi³ existentem, monasterium illud invadendo per vim ex abbatis propellere et possessionem illius temere, autoritate propria vendicare deberem. Qua querimonia Ill-mas ac R-mas P. V-ras commotas esse video, ita quod me serio per literas suas admonere non dubitent, ut abbatia potius illi cederem, quam vi possessam occuparem etc. Doleo profecto apud Ill-mas et R-mas P. V-ras, tantae autoritatis, prudentiae et dignitatis viros me innocentem servitorem et iam senem monachum opera et perversitate adversarii minus iuste delatum esse et apud eas in odium inductum, qui tota aetate mea omnem dedi operam, ne quispiam de me querendi iustam habeat rationem, prout nec ipse frater Mathias Liesieczki, si non sua frivola ambitio obstitisset, habet. Ut autem apud Ill-mas et R-mas P. V-ras, dominos clementissimos declararem innocentiam meam, rem ipsam paucis accipere dignentur.

Non per vim, non armata manu, nec milite stipato, nec adiutus brachio saeculari possessionem abbatis Bledzewiensi, sicut ipse Liesieczki apud Illas me insimulare non est veritus, suscepi aut occupavi, sed iure legitimo et optimo eandem hactenus teneo. Nam cum tempore R-mi olim Domini Benedicti Isdbiensi episcopi Posnaniensis⁴ per certos commissarios processus contra religiosum patrem Petrum de Lwowko⁵ tunc abbatem Bledzewiensem, ob certos excessus ad privandum institutus esset, abbatia ipsa per decretum erat privatus. Ego canonice electus a fratribus illius conventus, per Regiam M-tem praesentatus, demum per R-mum D-num Episcopum institutus et consecratus ad eandem abbatiam fuerim, et tunc quidem per potentiam occupati monasterii nomine eiusdem Petri Lwowek possessionem illius effectualement assequi non sum permissus, ob eamque rem in monasteriis ordinis nostri aliquot annos religiose vitam pacifice egi, tantum abest, ut pro ea cum quoquam dimicarem. Postea vocatus ad monasterium Bledzewiensem accedente cessione et resignatione occupatoris monasterii, praefati Petri a Lwowek tempore episcopatus R-mi D-ni olim Czarnkowski⁶, qui de iuribus meis diligentem inquisitionem fecerat et per aliquot annos me, oeconomum et administra//torem

¹ Piotr Kamiński, opat cystersów w Bledzewie do 1575 r. Opaci byli wybierani dożywotnio, nie posiadali prawa egzempcji lecz podlegali biskupowi poznańskiemu. Por. A. Litwornia: Sebastian Grabowiecki, s. 63 nn, ryciny 3 i 4 — klasztor w Bledzewie.

² Maciej Lisiecki, brat tegoż zakonu, postać bliżej nie znana.

³ Bledzew, opactwo cystersów powstałe w pocz. XV w. wskutek przeniesienia tu klasztoru z Zemsk; w 1835 zniesione przez rząd pruski. W ciągu swoich dziejów miało 40 opatów. EK II 658.

⁴ Benedykt Izdbieński (1488—1553), od 1546 bp poznański. PSB X 194—195 (Irena Kaniewska).

⁵ Piotr ze Lwówka, opat bledzewski.

⁶ Andrzej Czarnkowski (1507—1562), od 1553 bp poznański. PSB IV 216—217 (ks. Józef Nowacki).

eiusdem abbatiae sine titulo primum praefecerat auctoritate commissariali Sedis Apostolicae, tandem vigore illius electionis et institutionis meae in possessionem realem et actuaalem abbatiae eiusdem legitime et iuridice, iuxta regulae observantiam inductus sum et hucusque possessionem illius abbatiae magnis sumptibus bona alienata repetendo et curae ac administrationi bonorum insudando continuo. Ita quod nemini dubium esse potest me optimo iure, bona fide ac legitimo titulo abbatiam hanc obtinuisse nec quenquam ex eadem abbatia expulisse, prout id authenticis scriptis coram iudicibus competentibus aliquoties per me doctum et probatum extitit, et semper quotiescumque expediverit, etiam coram Ill-mis et R-mis P. V-ris comprobaturum me posse confido, ex quibus Ill-mae et R-mae P. V-rae liquido cognoscerent et quilibet cognoscere poterit nemini alteri quam mihi iusto iudicio pertinere abbatiam ipsam, de cuius illicita acquisitione et occupatione apud Ill-mas et R-mas P. V-ras minus iuste delatus et accusatus sum, qui totam aetatem meam usque ad praesentem ingravescentem senectutem in ea morum integritate Christo adiuvante traduxi atque peregi, ut non temere a multis probis et magni iudicii hominibus non improbanda esse iudicabatur. Cum itaque, Ill-mi et R-mi Patres, ipse frater Mathias Liesieczki nullam de me querendi iustam habeat rationem, ab Ill-mis et R-mis P. V-ris obnixè, humiliter et quanto maiori possum studio ero et obsecro, me indignum sacellanum et servitorem suum in gratiam suscipere dignentur, nec amplius fidem adhibeant hominibus huiuscemodi, qui fortunis alienis invidentes dant omnem operam, ut me in odium apud Ill-mas et R-mas P. V-ras inducerent, modos quaerentes, ut quibusquibus tandem rationibus, etiam illicitis, me hominem pacificum, iam provectae aetatis, religioni et ordini suscepti incumbentem molestarent, abbatia ipsa privarent, eaque consecuta, etiam maximis debitis et inscriptionibus vel pactis, ut fama est, in spem assequendae eiusmodi abbatiae apud nonnullos nobiles involuta contra phas et aequum pro libito suo abutantur.

Quibus sic vere stantibus dignum foret, ut Ill-mae et R-mae P. V-rae pro auctoritate sua in eundem fratrem Liesieczki eiusque complices regulares serio animadvertere et ab huiusmodi factionibus coercere, ipsumque ad oboedientiam regularem et normam vivendi redigere et compellere dignentur, nec amplius divagari per saeculum in scandalum maximum ordinis nostri et perniciem bonorum monasterii Bledzewiensis (quae non parvo sumptu de manibus saecularium per me repetuntur) permittant. Non dubito apud Ill-mas et R-mas P. V-ras hanc excusationem meam ut iustam et rationabilem locum habituram esse, easque me infelicem et afflictum undiquaque sacerdotem suum tutaturas, et in eundem adversarium meum, fratrem Mathiam Liesieczki, tanquam turbatorem regulae, immo factiosum animadversuras, quo ego tanquam verus et legitimus abbas Bledzewiensis quiete cum fratribus vitam ducens, bona monasterii per antecessores dilapidata et per nonnullos diversis modis oppignorata recuperare queam et religioni susceptae ac orationibus in monasterio degens incumbere possim tranquille. Commendo me gratiae et patrocinio Ill-mis ac R-mis P. V-ris, quas diutissime felices pro adiumento afflictæ Ecclesiae catholicae florere a Deo optimo maximo precor.

Ex Bledzew, die prima mensis Iunii Anno Domini 1565. Ill-marum et R-marum P. V-rarum indignus capellanus

a-Frater Petrus Camyenski abbas Bledzewiensis^a.

196

GABRIEL PALEOTTO DO HOZJUSZA

Rzym, 1 czerwca 1565

Usprawiedliwia się, dlaczego rzadko pisze listy do Hozjusza. Powiadamia o swej nominacji na kardynała¹. Czuje się niegodny tego zaszczytu. Prosi o rady i napomnienia. Zgłasza gotowość do usług.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 323 k. 96—97, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae 21 Iulii 1565 Heitspergae, responsum 24.*

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 394—395, z oryginału jw.

197

TEODORYK KANIZJUSZ DO HOZJUSZA

Dylinga, 3 czerwca 1565

Bratankowie prymasa Jakuba Uchańskiego, w sprawie których Hozjusz pisał list polecający do Piotra Kanizjusza, zostali przyjęci na uniwersytet w Dylingce. Piotr Kanizjusz obecnie przebywa w Rzymie na kapitule wyborczej generała zakonu, na stanowisku prowincjała zastępuje go przyrodni brat, autor tego listu.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 149—152. Na odwrocie adres: *R-mo ac Ill-mo Principi ac D-no, D-no Stanisłao Hosio Episcopo [Cardinali] Warmiensi, D-no et patro suo observandissimo*, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Pax Christi. Reverendissime et Illustrissime Domine, Patrone¹. Recipimus hisce diebus in hac nostra Dilingana Academia nepotes R-mi D-ni Archiepiscopi Gnesnensis, a Tua Ill-ma D. patri Canisio commendatos², qui nuper in Urbem ad novi generalis electionem proficiscens mihi in hac Germaniae provincia sui muneris partes tantisper delegavit. Quapropter pro meo officio illiusque nomine praenominatos adolescentes ea qua potero humanitate benevolentiaque complectar, quod praeter communem christianam charitatem plurima Tua in nos beneficia suo iure reposcunt. Illud interim doleo non maiores esse commoditates in hoc angusto oppido, quibus tam his quam aliis nobiles adolescentibus, qui studiorum gratia ad nos confluunt, gratificari possemus. Vale Cardinalis amplissime ac patrone observandissime, nobis perpetuo commendatissime.

Dilingae, 3 Iunii 1565. ^a-R-mae et Ill-mae D. V-rae servus in Christo deditissimus

Theodoricus Canisius Rector^a.^a-^a Własnoręcznie

198

KRYSTYN ŁOŚ DO HOZJUSZA

Krzynowioga, 3 czerwca 1565

Prosi o przyjęcie do szkoły w Braniewie synów swego powinowalego, Jana Czerszkowskiego. Koszty utrzymania chłopców poniesie ich ojciec, ale pragnie, by nie mieszkali na stacjach prywatnych, tylko w pobliżu nauczycieli. Młodzieniec, pod którego opieką byli przez rok chłopcy, jedzie razem z nimi, on też ma wiele chęci do nauki i poleca się kierownictwu kardynała.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 17. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanisłao Hosio S. R. E. presbytero Cardinali etc., Episcopo Warmiensi etc., mihi clementissimo*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *5 Iunii 1565 Heitspergae.*

¹ Gabriel Paleotto (1522—1597), 12 III 1565 kardynał, od 1566 bp Bolonii.

² Teodoryk Kanizjusz (1532—1606), przyrodni brat Piotra, wiceprowincjał dolnoniemieckiej prowincji jezuitów, rektor kolegiów: w Monachium (1561—64), w Ingolstadtzie (1564—1565, 1585—89, 1595—97), w Dylingce (1565—1565). LThK II 917—918.

³ List nie znany.

Wielebny a Miłościwy Panie. Zaleciwszy służby swe¹ powolne z pilnością do łaski WMci mego MP, zdrowia dobrego i fortunnego panowania od Pana Boga wszechmogącego WMci uprzejmie żądam jako powolny służebnik WMci. Znając to po WMci, Miłościwy Panie, że mi WM łaskawym a MP być raczysz, w czym się ja osobliwie kocham, umyśliłem WMci mego MP łaski, rady i pomocy w tym użyć, aby WM mój MP raczył z swej dobrotliwości zalecić i poruczyć syny powinowatego mego p. Jana Czyskowskiego², preceptorom tym, któreś WM dla zbudowania Kościoła i dla pożytku Rzeczypospolitej wszej Korony zgromadzić raczył, aby przy nich, pod ich obecną strażą i opieką wychowanie i mieszkanie za nakładem powinowatego mego mieć mogli, zwłaszcza to przeglądając, iż dzieci młode łatwie dopuszczają się próżnowania. I uczenie niespore by jem było, gdyby różno na gospodziech od preceptorów mieszkać mieli. A gdzieby też takowe mieszkanie niesposobne było, teda [s] aby to mogło być z łaską WMci mego MP, żeby WM za tegoż powinowatego mego nakładem komorę jaką dla zachowania ich przybudować³ pozwolił raczył. Za które łaski od Pana Boga odpłatę WM mieć będziesz i od onych bogomolstwo, a ode mnie jako służebnika WMci powolnego wieczne odslugowanie.

Młodzieniec ten, przy którym ty dziatki były przez ten rok, iż jest chętny do uczenia, żądał mie pilnie za to, abych go WMci memu MP zalecił. // Ja rozumiejąc o tym, że WM rad widzisz takowe, którzy młodość swą w naukach ćwiczyć chcą, aby potym Panu Bogu i ludziom godni byli, a iż takowe łaski przeciw innym dobrowolnie a miłościwie bez wszelakich przyczyn okazować WM raczysz jako własny ociec, teda ja też onego jako powolny służebnik WMci chcąc dosyć uczynić żądaniu jego, WMci swemu MP onego w łaskę zalecam, który jeśli się zgodził ku jakiej posłudze WMci albo do uczenia dziatki, WM mego MP pilnie proszę, żeby go WM w obronę swą przyjąwszy opuszczać nie raczył. A za tym się i służby swe powolne w łaskę WMci zalecam.

Datum e Krzynowoga³, tertia die mensis Iunii Anno Domini 1565
b-WMci mego MP służebnik uniżony

Chreznon Losi krzinowoski kasztelan wyszogrocki^b.

^a Skr. WM
^{b-b} Własnoręcznie

199

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 4 czerwca 1565

Listy królewskie rozesłał. Za najbardziej stosowne miejsce sejmiku pruskiego zgodnie z wolą królewską uważa Malbork, natomiast termin — po Zielonych Świątkach. List do J. Patruusa przesłał.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 153—156, pismo ręki Pawła Kochańskiego, pisarza skarbu pruskiego. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 8 Iunii 1565 Reszki*.

¹ Krystyn Łoś z Grodkowa i Krzynowłogi Małej, kasztelan wyszogrodzki (1564—1571). Zob. Archiwum Diecezjalne w Plocku, rkps Acta Episcopalia, vol. 22 k. 56v, 62v.

² Jan Czyszkowski (zm. po 1580), ożeniony z Anną Losiówną, siostrą autora listu. Zob. *Lustracja województwa mazowieckiego, 1565, Indeksy*, s. 14, oraz *Regesta thelonci*, wg indeksu s. 652.

³ Krzynowłoga Mała, wieś szlachecka w powiecie przasnyskim.

Miłościwy książę, etc. Listy króla JMci przy liście WMci oddane mi są wczora o siódmej godzinie wieczór, które-m zarazem tam gdzie należą odesłał. A iż WM mój MP w liście swym, abym zdanie swe, dokąd by ty sjem i na który czas miał byćznaczony WMci wypisał, mnie napominać raczysz, oznajmując WMci memu MP, iż mi się miejsce insze żadne ku temu nie zda, jedno to, które w mandacie króla JMci jest opisane, to jest Malbork¹. Co się tycze czasu, ten już przed święty² złożony być nie może, ale aby dali nie był odłożon, jedno tydzień po święciech radzę, a to folgując rzeczom króla JMci, które dalszej odwłoki cierpieć nie mogą. List WMci do bibliopole poznańskiego³ posłałem zarazem z listem królewskim do Torunia. Zalecam się etc.

Z Malborku, 4 Iunii Anno 1565. a—WMci mego MP powolny służebnik
Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscriptit]—a.

a—a Własnoręcznie

200

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Międzyłężę, 4 czerwca 1565

Na pismo królewskie dotyczące sejmiku pruskiego radzi odpowiedzieć w ten sposób: rada pruska z powodu braku czasu wynikłego wskutek późnego doręczenia pisma nie jest w stanie zebrać sejmiku w Malborku na dzień 4 VI i prosi króla o usprawiedliwienie; co zaś tycze się żalów króla, że poprzedni sejmik z 7 V odbył się bez wiedzy króla i obecności jego delegata, wyjaśnić, iż tradycyjnie sejmik pruski zbiera się dwa razy w roku, nawet bez specjalnego polecenia królewskiego, gdyż najważniejszym celem tego sejmiku jest sądownictwo regionalne.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rękopis D 26 k. 57. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 8 Iunii 1565 Reselii.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, etc. Literas Sacrae Regiae M-tis, domini nostri clementissimi, in quibus M-tas Sua Regia comitia quarta huius mensis Iunii, qui praesens est, haberi mandat et graviter se ferre scribit, quod absque mandato et scitu M-tis Suae proximum Mariaeburgensem conventum celebraverimus, una cum Ill-mae Cels. V-rae literis, in quibus meam sententiam sibi perscribi cupit, hesterno die hic Medzelanzii¹, dum in absentia fratrum rei familiari meae, quae propter inundationem proximam magno damno affecta est, operam darem, accepi. Quod igitur ad Regias illas literas, quas debita cum reverentia perlegi, attinet, audio quidem contra nostram communiter ex comitiis factam excusationem palatinatus Meriaeburgensis videlicet et Pomeraniae nuntios ad prius M-tis Regiae rescriptum et mandatum electos, et ad praesentem diem deputatos esse. Ad quem quidem diem paratus essem una cum reliquis M-tis Suae subditis adesse, sed cum certo intelligam neminem ex dominis consiliariis sibi hospitia Mariaeburgi procurasse, et secundae hae literae Suae M-tis (quod idem Ill-ma Cels. V-ra scribit) tardius advenerint, neque etiam civitatibus omnibus quicquam adhuc innotuisse existimo, aliquem conventum pro voluntate M-tis Regiae ad hodiernum diem celebrari non possibile esse video. Ideoque Ill-mam et R-mam Cels. V-ram, qui praesidem consilii harum terrarum agit, obnixè

¹ Zob. nr 160.

² Chodzi o Zielone Świątki, które tego roku przypadają 10 VI.

³ Jan Patruus, księgarz poznański. Zob. HE V s. 314 i wg indeksu.

⁴ Międzyłężę. Zob. nr 42 przyp. 3. Por. *Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego*, 1565, s. 10, 105.

rogo, ut suae sententiae et excusationi ad S. Regiam M-tem me quoque adiungere, aut potius omnium nomine scribere velit, propter tarditatem literarum Regiarum diem a M-te Sua praescriptum habendis comitiis observari non potuisse. Quod vero M-tas Sua Regia se moleste ferre scribit proxime habita comitia sine voluntate et internuntio Regio facta esse, quid in ea re commissum sit, sane non video, cum antiquitus semper observatum sit bis in anno comitia propter iudicia exercenda etiam sine speciali M-tis Regiae mandato haberi. Quae omnia Ill-ma et R-ma Cels. V-ra ut S. Regiae M-ti diligenter scribere nosque omnes de non habitis comitiis excusare velit, maximopere rogo. Si in posterum Sua M-tas alium diem mature, in quo omnes ordines harum terrarum convocari commode possunt, significaverit, me meo officio et muneri pro virili non defuturum recipio. Quae omnia, ut Ill-ma Cels. V-ra Sacrae Regiae M-ti significare et rescribere velit, maiori quo possum studio rogo, meque Ill-mae et R-mae Cels. V-rae favori et amicitiae diligentissime commendo.

Datae Medzelandzii, 4 Iunii Anno 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae addictissimus

Stanislaus divina gratia Episcopus Culmensis ^a-manu propria subscriptus^a.

^a-a Własnoręcznie

201

HOZJUSZ DO [JAKUBA UCHAŃSKIEGO]

[Braniewo, 5 czerwca 1565]

Zaś się przed prymasem, że król czynił wyrzuty Hozjuszowi i innym radcom pruskim z powodu sejmiku pruskiego z 7 V, który odbył się jakoby bez zezwolenia królewskiego i obecności jego posła. Tymczasem król nie kwestionuje legalności różnych synodów innowierczych. Zdaniem Hozjusza wspomnianego sejmiku nie można uważać za nielegalny, bowiem został zebrany na podstawie ustawodawstwa Zygmunta Starego i już po zakończeniu sejmu piotrkowskiego. Nakazany przez króla drugi sejmik nie mógł się zebrać w oznaczonym terminie (4 VI) z powodu późnego powiadomienia, na wniosek zaś radców pruskich, by postulaty królewskie odłożyć na sejmik jesienny (30 IX), król rozgniewał się. Hozjusz prosi prymasa o usprawiedliwienie przed królem, ale jeśli król na sejmiku zechce nakłonić stany pruskie do oddania gdańszczanom w zastaw pewnych dóbr kościelnych, nie wyrazi na to zgody.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 fasc. 1 k. 50, pismo ręki Reszki, brak adresu i daty (zob. przyp. 6).

Reverendissime in Christo Pater, Domine, frater et amice charissime et honorande. Audio quod Regia M-tas graviter admodum fert comitia terrarum harum habita per nos fuisse, quasi privata nostra autoritate factum sit hoc a nobis, quod etiam in litteris ad nos datis scribere non dubitavit¹. Non mihi magis quam reliquis consiliariis valde dolendum hoc accidit talem suspicionem Ser-mum Regem et d-num nostrum de nobis concepisse, cum interea subinde sua conventicula faciant haeretici, quibuscumque volunt in locis, nec ex eis querit quisquam qua id autoritate faciant, quin etiam, si quis ea vocet conventicula, ita ut sunt, ^a-non sine periculo id faciat^a, nec aequis id auribus accipere dicitur M-tas^b Eius. Nos qua autoritate conventum habuerimus ad proximum festum divi Stanislai [7 V], cognoscet R-ma D. V-ra ex scheda, quam illi mitto. Itane gravi sumus obiurgatione digni, quod sanctis sancti parentis M-tis

¹ Zob. nr 181.

Eius constitutionibus², de quibus abrogatis nihil cuiquam nostrum constat, pro fide atque officio^c nostro paruimus? Alii vero, si quod statuit M-tas Regia, non modo pro nihilo ducant, verum etiam quod est illius edicto contrarium promulgari faciant. Huius praecleari sui facinoris mercedem, honores et praefecturas expectare feruntur; tantum abest, ut eos vel leviter quisquam hoc nomine reprehendendis putet. Verum haec est potestas tenebrarum! Arguimur, quod comitiis Regni durantibus conventum^d habuerimus, verum ea dicuntur absoluta fuisse ante festum Paschatis, certe pridie Palmarum [14 IV]³. Decreta fuit pecunia, quae finis est comitorum, in quibus neque Regnum Dei, neque iustitia quaeritur, sed sola pecunia, quam posteaquam consecuti sumus, quid fiat de Regno Dei nihil solliciti sumus, etiam everso illo feliciter nobis omnia cessura putamus; quae nostra opinio ne nos fallat, metuo vehementer. Tulit et hoc M-tas Illius graviter, quod ab illa petivimus, quoniam brevem admodum habendis aliis comitiis diem indixerat, ad quem de more convocari omnes non potuerint, cum particularia comitia praecedere necesse fuerit, ut vel diem illum prorogaret, vel ad consuetum haberi conventus terminum, pro festo divi Michaëlis [29 IX] rem totam reiiceret, ac alio cubiculario misso, ut adessemus omnes quinto die postquam redditae mihi fuerant litterae, mandavit, cum tamen alii litteras acceperint uno die post diem^e comitiis constitutum^f, admirati sumus vehementer impossibilia nobis praecipere.

Non puto, quod adhuc R-ma D. V-ra sit cum Regia M-te, nihilominus haec illi significanda duxi, ut ipsa cognosceret, si cuius culpa sumus affines. Si vero praesens adhuc est in aula Regiae M-tis, quaeso, velit nos opportunitate data excusare ac petere, ut quam suspicionem rectius habere posset de haereticis, eam a nobis dimoveat. Si paulo terminum dederit laxiorem, conventum habitum iri puto, quanquam non alia de causa illum indici fertur, quam ut omnes ordines consentiant in oppignorationem Gedanensibus faciendam bonorum quorundam, non solum regionum, verum et episcopalium, et monasteriorum⁴, quam ad rem cum ego nunquam sim consensurus, etiamsi fiat, quod bonus ille trideista⁵, cum Regiae M-ti valediceret, fieri petivit; praestat, ut absim ab his comitiis quam longissime, rectius haec absque me transigentur. Haec ego R-mae D. V-rae non solum tanquam Regni Primati⁶, verumetiam tanquam ei, de cuius in me benevolentia nihil mihi non polliceor significanda putavi, cum praesertim etiam V-rae R-mae D. intersit, ad cuius provinciam pertinent

² Zasady zwolywania sejmiku pruskiego sprecyzował król Zygmunt Stary dokumentem wydanym w Gdańsku 17 VII 1526: *Constitutiones regiae pro nobilitate terrarum Prussiae*, w punkcie 10-tym. Zob. kopię ADWO, rkps C 14 k. 44–49.

³ Sejm piotrkowski obradował od 18 I do 14 IV 1565. Potem król przez dwa miesiące sprawował sądy, które jako tzw. sądy sejmowe mogły być uważane za dalszy ciąg sejmu, chociaż posłowie niezainteresowani sądami dawno rozjechali się.

⁴ Król Zygmunt August na wojnę z Moskwą pożyczył od Gdańska 100 tysięcy talarów i dwoma dokumentami wydanymi w Wilnie 24 I 1561 (oba publikuje G. Lengnich: *Geschichte der preussischen Lande*, II, *Documenta* nr 35 i 36 s. 70–74) zagwarantował prawa miasta w ten sposób, że miało ono samo wybrać z cła kowieńskiego 7 tys. talarów (7% ogólnej sumy) rocznie do 1 III 1566, kiedy to upływał termin spłaty całej sumy. Wyplacalność długu król gwarantował dobrami czterech klasztorów w Prusach Królewskich: Oliwy, Kartuz, Zarnowca i Żukowa. Por. S. Bodniak, *Z. Skorupska*: Jan Kostka, s. 64.

⁵ Chodzi chyba o marszałka sejmu Mikołaja Sienickiego.

⁶ Słowa te niedwuznacznie wskazują na prymasa Jakuba Uchańskiego jako na adresata listu. Datę listu sugeruje następny list Hożjusza do króla, na ten sam temat, z 5 VI. Jest jednak ona tylko prawdopodobna.

ea bona, quae vel vendi vel oppignorari feruntur. Cui tamen rei populus etiam Gedanensis resistere vehementer, nec in eam consentire velle dicitur. Ego celor de omnibus, et est mihi valde gratum, ubi res non recte aguntur, me celari nec in consilium adhiberi.

- a-a Na marginesie
- b Skr. Regia
- c Nadpisano
- d Nadpisano nad skr. Comitia
- e Poprawiono z quam diem fuerat
- f Skr. equidem sum

202

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Braniewo, 5 czerwca 1565

Odpowiada na zarzuty króla dotyczące sejmiku pruskiego i twierdzi, że są one raczej adekwatne do przestępstw popełnianych przez innowierców w Polsce. I tak zarzut pierwszy, że sejmik pruski z 7 V został zwołany bez zgody, pisma i posła królewskiego, z prywatnej inicjatywy, — tego rodzaju samowolę Hozjusz uważa za karygodną, ale dopuszczają się jej i to pod bokiem króla innowiercy, którzy bezkarnie urządzają zebrania (synody), gdzie wydają bezbożne ustawy przeciw Chrystusowi i rozbijają jedność wiary. Ich należy ściagać. Sejmiku pruskiego z 7 V nie wolno uważać za samowolny, bo zebrał się on na podstawie prawodawstwa wydanego przez ojca obecnego króla, Zygmunta Starego, które nie zostało odwołane. Zarzut drugi, że polecenia królewskie nie są należycie respektowane w Prusach — również zdaniem Hozjusza należy wytoczyć raczej trydeistom i kalwinom; to oni pobożny edykt wydany przez króla (w Parczewie 7 VIII 1564) przeinaczyli i zlekceważyli. Wszyscy senatorowie pruscy są katolikami, chętnie słuchają monarchy, ale nakaz zwołania sejmiku na 4 VI nadszedł zaledwie na 4 dni przedtem i nie sposób było w tak krótkim czasie zebrać posłów. Prosi na przyszłość o bardziej dogodne terminy.

AUTOGRAF: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 60—62. Strony adresowej brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 516—517v.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Ex Vestrae Sacrae Maiestatis literis dolenter admodum cognovi, quod se demirari scribit nos fideles consiliarios et subditos M-tis V-rae praeter voluntatem ipsius ac sine literis et nuntio conventum habuisse, cum nihil eiusmodi neque sua, neque divorum maiorum suorum memoria contigisse putet, ut privata cuiusquam autoritate conventus unquam institueretur¹. Gravius autem haec nos verba commovissent, si talis alicuius facti, cuius apud M-tem V-ram insimulati videmur, conscii nobis essemus. Nec enim ignoramus quantum hoc sit facinus et quam gravi dignum animadversione, si quis hoc sibi sumat, ut privata autoritate conventum instituere velit. Ac si factum est hoc a nobis, quin quae legibus contra tales poenae constitutae sunt, eas omni remota misericordia de nobis sumat, non recusamus. Utinam autem statueret hoc de iis, quos non in Regni tantum remotioribus locis, verum et in conspectu suo privata // conventicula facere non ignorat², in quibus impias contra Christum leges condunt ac ex fide, quae si non est una non fides verum perfidia dici meretur, fidium ludum faciunt et ad hoc plures condunt fides, ne sit ulla. Tales non solum verbis gravioribus, quibus praeter meritum nostrum in epistola sua contra nos utitur M-tas V-ra, percellendi, verum etiam poenis gravioribus iuxta patrias leges foerent coercendi. Cum tamen eos in oculis ferri eoque rem progressam videamus, ut vix iam suum rei nomen imponere quisquam audeat, nam

¹ Ten list jest odpowiedzią na list królewski z 23 V; zob. nr 181.

² Aluzja do synodów innowierczych. Jeden z nich miał miejsce w Piotrkowie równoległe do sejmu.

neque conventicula conventicula nec haeticos haeticos appellare fas iam est videtur; quin et Christum, qui verus est et indubitatus Deus, Deum vocare per quosdam inimicos crucis Christi non licet; ac si quis nomen suum rei tribuat, modo non in capitis discrimen vocatur; sciat M-tas V-ra, quod in conventu Marienburgensi³ a nullus fuit senator, qui non esset catholicus, quominus in mentem venire M-ti V-rae debuit ea suspicari de catholicis, quae sunt et fuerunt semper haeticorum propria, qui magno cum piorum omnium dolore privata sua autoritate quoties illis visum est conventicula faciunt, qualia nunc etiam in oppido Brzezi-nensi modo non in oculis M-tis V-rae fieri dicuntur⁴, ubi fertur edicto sancitum iri, ne quis verum esse Deum et aequalem per omnia Patri Christum confiteatur. Nec est quisquam, qui saltem levioribus verbis eos reprehendendos existimet, cum interea nos ita // graviter obiurgemur nulla culpa nostra. Nos vero tantum abest, ut abiurgari nolimus, ut etiam atque etiam a M-te V-ra petamus, si quid a nobis eius designatum est, cuius apud illam insimulati sumus, nullam ut habeat clementiae rationem, sed summa cum severitate, quod est legibus sancitum, contra nos exequendum curet. Interea tamen habuisse nos Marienburgi conventum inficias non imus. Procul autem a nobis absit, ut eum autoritate privata voluerimus institutum. Hoc haeticis rectius assignaverit M-tas V-ra quam catholicis; ut autem scire queat qua autoritate conventus hic per nos habitus fuerit, mitto descriptam partem quandam constitutionum sancti parentis illius⁵, cuius et erga Deum insignis pietas et in eius religione tuenda magnum studium, et in subditorum iuribus, privilegiis et libertatibus conservandis summa fuit aequitas; inde M-tas V-ra cognoscat nihil minus quinquam suspicari de nobis posse, quam quod autoritate privata conventum habuerimus. Hactenus nulli nostrum constat, quod eae sancti parentis M-tis V-rae constitutiones fuerint abrogatae, quibus quod paruerimus ac deinceps etiam parere propositum habeamus, gratiam id nobis uberio-rem V-rae M-tis conciliare potius quam indignationem parere debuit.

Quod vero nos arguere M-tas V-ra videtur, quasi non eo loco et authoritate sint apud nos illius mandata, quo merito debent esse apud fideles et obsequentes subditos, non minus hoc quam prius illud dolenter accepimus, cum id quoque de trideistis et calvinistis quam de catholicis Christum verum Deum profitentibus verius // persuadere sibi posset. Nec enim ignorat M-tas V-ra, qui fuerint illi, quibus cum oblatum fuisset edictum V-rae M-tis pie catholiceque scriptum, non modo non fecerunt imperata M-tis V-rae, verum contraria potius omnia voce praeconis promulgari curarunt. Qui tamen tantum abest, ut in offensionem aliquam incurrerint, ut honores etiam et praefecturas tanquam rei praeclare gestae mercedem expectare dicantur⁶. De nobis hoc sibi certo M-tas V-ra polliceri poterit, quod in obsequendis mandatis illius nullum unquam fidelium subditorum officium in nobis requiri patiemur, sed quod haetici nostri temporis aiunt Christum impossibilia praecepisse, nec eius expleri

³ 7—9 V 1565.

⁴ Był to pierwszy synod antytrynitarski. Zob. M. Sipayllo: Akta synodów, II s. 193—194, jako datę synodu podaje 10 VI 1565 i ma wątpliwości co do miejsca synodu. Ten list Hozjusza zatem sugeruje, że synod odbył się w Brzezinach i nieco wcześniej.

⁵ Zob. nr 201 przyp. 2.

⁶ Hozjusz ma tutaj na myśli chyba Jakuba Ostroroga i innych innowierców wielkopolskich, którzy nie chcieli dopuścić do promulgacji edyktów parczewskich. Por. HE V s. 495 i wg indeksu.

mandata posse, videat M-tas V-ra, num de mandato hoc illius id verius dici possit. Redditae mihi sunt literae M-tis V-rae pridie Ascensionis Dominicae [30 V], nec plures quam quatuor dies restabant ad eum diem, quo Marienburgi conveniendum nobis fuit⁷, ac mittendae fuerunt ad alios quoque consiliarios literae, quod curatum est per me. Sat scio, quod quo die nobis erat conveniendum, vixdum aliqui suas literas acceperant. Caeterum a me nihil curae diligentiaeque praetermissum est, quo primo quoque tempore suas habere quisque posset, verum ad impossibilia nemo obligatur. Diem V-ra M-tas laxiorem constituat, nec erit quisquam, nisi legitime fuerit impeditus, qui non proficiscatur ad locum // comitiis designatum. Quamvis cum nunc messis instet, sint autem hic omnes ad rem familiarem augendam attenti, metuo ne grave sit illis futurum per id tempus a suis bonis abesse, quo feriae sunt ab omnibus aliis negotiis. Volebam apud me cubicularium retinere, dum responsum haberem a consiliariis. Cum autem Lubaviae non esset D-nus Episcopus Culmensis⁸, nemo mihi praeter D-num Palatinum Culmensem⁹ respondit, qui temporis est angustias causatus. Recepit idem sibi curae futurum, ut ad D-num Castellatum Gedanensem¹⁰ literae perferrentur, qui curabit ad reliquos etiam consiliarios harum terrarum transmittendas. Deum precor, ut M-tem V-ram diu servet incolumem et felicem, cuius gratiae me diligenter commendo.

Ex castro meo Vartenburg, Nonis Iuniis [5 VI] 1565. Eiusdem V-rae Sacrae M-tis humilis capellanus et servitor addictissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

⁸ Powtórzone i nie sier. Quod in conventu nostro Marienburgensi

203

MIKOŁAJ KOS DO HOZJUSZA

Piotrków, 5 czerwca 1565

Usprawiedliwia się, dlaczego bez wiedzy Hozjusza zawarł kontrakt z miastem Elblągiem. Przedmiotem kontraktu są domy sióstr brygidek, które przypadły królowi prawem kaduka i następnie zostały darowane Kosowi. Nie narusza to w niczym jurysdykcji biskupa warmińskiego, co potwierdził król dokumentem, którego kopię Kos załącza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 103. Strony adresowej brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine etc. Z wielką tego żalością używam, Miłościwy Panie, że WM tak dalece ta konkordyja, którą uczynił z elbieżany¹, obeszła; i bych to był wiedział, aby WM mój MP tak się tym obrazić miał, nie tylko abych ją był czynić ale i o niej myśleć nigdy bych był nie chciał, bo nad insze wszystkie rzeczy łaskę WMci mego MP dobrodzieja i biskupa przekładam i w niej się kocham, a nie innym umysłem, to Pan Bóg na mnie lepiej wie, stało się to, jedno tym, abych był sobie pokój uczynił i WMci. Jednak tak ta stanęła konkordyja albo cesyja quantum sclo modo ius caducum attinet, non quantum ad iurisdictionem Ill-mae D. V-rae, czego tym więcej ta deklaracyja króla JMci,

⁷ Zob. nr 181.

⁸ Stanisław Żeliszawski.

⁹ Jan Działyński.

¹⁰ Jan Kostka.

¹ Por. nr 185, 206.

którą WMci swemu MP posyłam², podpira. Ale jakokolwiek jest, gdyż WM z tego obrażon być raczysz, proszę z wielkim uniżeniem i pokorą jako swego MP, aby WM łaskawie przejrzeć mi to i odpuścić raczej, a dać to nie zasłudze mojej żadnej przeciw sobie, której nie masz, ale przyrodzonej dobroci swej pańskiej, jakoż w tym nie wątpię nic, czekać będę jakiego o tym od WMci mego MP znaku, którego póki nie mam, w wielkiej żalności i smętku zawżdy być muszę. Poruczam przy tym sam siebie i wiecznie powolne służbe swe w łaskę WMci mego MP dobrodzieja i biskupa swego.

Datum Petricoviae, die 5 Iunii Anno Domini 1565. WMci mego MP i dobrodzieja powolny we wszem służebnik

Mikołaj Kos proboszcz WMci.

204

JAKUB TYMMERMAN DO HOZJUSZA

Olsztyn, 5 czerwca 1565

Będąc u Hozjusza w Barczewie 3 VI zapomniał poruszyć sprawę proboszcza z Wrzesiny, oskarżonego o współudział w zabójstwie, dokonanym podczas Wielkiego Tygodnia w Olsztynie. Zapytuje, co ma z nim uczynić. Sam na Zielone Świątki pojedzie do katedry do Fromborka, ale na niedzielę Trójcy Świętej zamierza powrócić do Olsztyna.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., 1607 s. 159—163. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 8 Iunii 1565 Reszki.*

Reverendissime atque Illustrissime Domine, etc. Cum die Dominico proximo praeterito [3 VI] apud R-mam Cels. V-ram Warteburgi essem, oblivione factum est, quod negotii parochi in Schonberg¹, qui de homicidio, quod in Septimana Sancta [16—21 IV] hoc in oppido misere perpetratum est, accusatur, aut cuius dicitur fuisse socius, non meminerim. Audio eundem et in pago Schonberg et aliis in locis huius districtus palam versari, cuius vero licentia, incertum est, heri mihi relatum fuit a fidedignis hominibus. Caeterum cum is sacerdos extra meam sit iurisdictionem, non potui haec R-mam Cels. V-ram celare, a qua humillime peto, ut me certiolem facere dignetur, quid hac in re facere debeam et utrum consensu et licentia R-mae Cels. V-rae hic versari possit, a qua saluum conductum assequutus dicitur.

Ego hodie ad ecclesiam proficiscor, festa Penthecosten [10 VI] isthic peracturus; pro festo Trinitatis [17 VI] fortassis reversurus.

Haec pro mea erga R-mam Cels. V-ram observantia ei significare volui, ne quid in officio praetermisisse videar, maioremque in modum peto, ut ad haec responsum habere possim. Deus optimus maximus R-mam Cels. V-ram diu salvam incolumemque conservet, cuius gratiae ac benevolentiae me iterum atque iterum commendo.

² Dodatek ten nie zachował się. Bliższe wyjaśnienie przedmiotu sporu znajdujemy w rękopisie WAP Gdańsk, Rękopisy Elbląskie, sygn. III, 255/218 s. 160—167: Iniger Nachricht wegen der Pfarr- wie auch Münchenkirchen und Bruderschaften. Jest tam m.in. mowa, że wakujące dobra kościelne powinny podlegać dyspozycji rady miejskiej, gdyż ona obraca je na cele charytatywne, czym w Elblągu zawsze trudniła się rada, a nie biskup warmiński. Król Zygmunt August początkowo stanął po stronie Hozjusza, ale potem poparł radę elbląską.

¹ Wrzesina, parafia w dekanacie i komornictwie olsztyńskim. Proboszczem jej był wówczas ks. Sebastian Szydłowski z diecezji płockiej. Zob. J. Obłąk: Zagadnienie duszpasterskie, s. 30; Por. PDE 1876 Jg. 8 s. 10.

Ex castro Allenstein, feria 3-a infra octavas Ascensionis Domini [5 VI] MDLXV. R-mae atque Ill-mae Cels. V-rae obsequentissimus
Canonicus

Iacobus Tymmerman.

205

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Piotrków, 5 czerwca 1565

Przyjmuje usprawiedliwienie Hozjusza, dlaczego sejmik pruski w Malborku 7 V odbył się bez wiedzy i zgody króla, ma jednak żal, że stany pruskie nie dość uwzględniają życzenia królewskie. Oczekuje na informacje o przebiegu sejmiku, który sam nazaczył na dzień 4 VI. Przesyła list polecający od biskupa diecezji Nicastro (Italia).

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 219—221. Na odwrocie zwykły adres, ślad dużej pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 13 Iunii 1565 Hellspergae, rescriptum 6 Iulii 1565 Braunsbergae.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae etc. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Marieburgensia comitia, quae P. V-ra excusare apud nos per literas conatur¹, non tam nos ipsa male afficiunt, quam quod fuerint praeter voluntatem et auctoritatem nostram instituta. In quo illud quoque admirationem nostram auget non minimum, quod voluntatis nostrae in hoc genere neutram in partem haberi videtur ratio. Neque enim solum cum non indicta per nos sunt comitia tum celebrantur, sed etiam cum indicta fuerint, tum causa continuo capitur, quominus celebrentur. Itaque quanquam nos quidem excusationem P. V-rae accipimus, et quod Marieburgi factum est in eam partem, in quam scribit P. V-ra, interpretamur, tamen quod nobis in hoc genere admirationem movet, id apud P. V-ram dissimulandum esse non existimavimus. Expectamus, dum cognoscamus, quid istic interea ad diem quartam Iunii, ad quam nos comitia indixeramus², actum sit. Id cum cognoverimus, non praetermitteremus mentem atque sententiam nostram illustrius P. V-rae declarare. R-ndi D-ni Neocastrensis³ commendationem ad P. V-ram mittimus, quae bene valeat.

Datum Petricoviae, quinta Iunii Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXVI.

206

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 6 czerwca 1565

List Hozjusza z wyrzutami pod adresem Myszkowskiego i Kosa bardzo obydwóch zasmucił. Kos postarał się wprawdzie u króla o dokument na dobra *iure caduco* po brigidkach elbląskich, ale skoro dowiedział się, że Hozjusz uznał to za naruszenie swojej jurysdykcji, na sugestię Myszkowskiego, najpierw ustnie, potem pisemnie zrzęgnął wobec króla z tych dóbr. Elbląkanie podstępnie wystarali się na dworze królewskim o dokument na te dobra, poddający je całkowicie do ich dyspozycji. Myszkowski i Kos zajęci licznymi sprawami po prostu nie spostrzegli tego. Błąd prostuje ostatnie pismo królewskie, którego kopię Myszkowski załącza. Przesyła kopię pisma wystawionego bpowi Nicastro. Sprawy Hozjusza przedłożone do załatwienia w kancelarii litewskiej dopilnuje Ludwik Decjusz. Z Litwy doszły wieści o śmierci wojewody wileńskiego. Jeszcze raz prosi o wybaczenie Kosowi wspomnianego zaniedbania co do spadku elbląskiego.

¹ Zob. nr 187, 202.

² Zob. nr 160.

³ Jan Antoni Facchinetti, bp Nicastro.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 46. Na odwolece zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii 1565.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater etc. Legi cum magno dolore meo epistolam D. Vrae Ill-mae, qua de servitore meo Nicolao Koss, ecclesiae suae praeposito conqueritur. In quo illud mihi sane accidit peracerbum, quod quae ab optimo meo et servitoris mei erga Ill-mam D. V-ram studio sunt profecta, ea propter summam perversitatem et fraudem hominum nonnullorum aliter nobis eveniant. Nam cum olim per servitorem hunc meum esset quiddam a Regia M-te titulo iuris caduci impetratum¹, quod iurisd[ic]tioni Ill-mae D. V-rae adversari videretur, et ipse quidem admonui servitorem meum, eo ut se abdicaret, et ille sane fecit non invitatus tum praesente Ill-ma D. V-ra verbis nudis, uti ipsa fatetur, tum etiam multo magis absente illa publice et solenniter, uti literae Regiae M-tis, quarum exemplum Ill-ma D. V-ra ad me misit, attestantur. Hoc igitur factum nostrum quod attinet non sane, opinor, Ill-mae D. V-rae displicere, bonam enim utique sementem et gratam Ill-mae D. V-rae fecisse nos arbitramur. Sed factum est, ut dico, non tam dormientibus quam aliis negotiis occupatis nobis, ut venerit homo inimicus et superseminaverit zizania², attexens ea ad extremum literarum Regiarum, quibus attribuitur id Elbingensibus, quod ad eos non videtur pertinere, et omnibus tam spiritalibus quam saecularibus interdicitur, ne quicquam deinceps in hoc genere contra Elbingenses audeant attentare. Quod quidem assatum esse ab iis, qui procuracionem negotiorum Elbingensium tunc temporis sustinebant, contra non solum mentem, sed etiam opinionem meam et servitoris mei, cum res ipsa ostendit, tum praeterea ex his literis Regiae M-tis, quas nunc Ill-mae D. V-rae mitto³, priorum declaratorias, erit, ut puto, manifestum. Quod cum ita sit, ab Ill-ma D. V-ra peto et quaeso, ut haec in optimam partem accipiat, et quod factum est, id universum perfidia hominum illorum factum esse existimet, culpa nostra aut nulla aut perquam exigua, cum servitor quidem meus ubi iuri suo, quod adversum esse Ill-mae D. V-rae cognoverat, renunciasset, suo se perfunctum officio // arbitretur. Quomodo id in literas referretur, id vero inquirendum sibi fuisse non existimet. Ego vero, homo omnium occupatissimus, singula quae ad subscribendum et signandum adferuntur, excutere semper nequeam, summam rei duntaxat animo tenere interdum satis habeam, quod quidem in cancellaria Regni etiam bonis illis nec ita occupatis temporibus saepe accidisse, novit ipsa quoque tacente me Ill-ma D. V-ra. Sed tamen quicquid huius factum est, id nunc satis, ut arbitrator, literis Regiae M-tis emendatum est, quas literas mitto nunc Ill-mae D. V-rae. Si quid praeterea desideraverit, nihil illi negavero, quod cuiquam hominum recte ac honeste tribui a me posse videatur.

Literas pro R-mo D-no Neocastrensi⁴ mitto Ill-mae D. V-rae perscriptas eo exemplo, quod ad me misit Ill-ma D. V-ra. De negotio ex cancellaria Lituonica video curae esse D-no Ludovico Decio⁵. Quod si perfectum erit antequam hic puer Ill-mae D. V-rae a nobis discedat, mittetur per eum ad Ill-mam D. V-ram, sin minus, uti quidem ea cancellaria pigrior

¹ Por. nr 185, 203.

² Por. Mt 13,25—29.

³ Kopia ta nie zachowała się.

⁴ Jan Antoni Facchinetti.

⁵ Ludwik Decjusz (zm. 1576), syn Jodoka Ludwika Decjusza (starszego), sekretarz królewski. Hozjusz prowadził wówczas na dworze jakieś starania na rzecz swego przyrodniego brata z Wilna Ilryka Hozjusza, szwagra tegoż Decjusza.

esse dicitur, dabo omnem operam, ut primo quoque tempore Ill-mae D. V-rae satisfiat. Marieburgensia praeter auctoritatem Regiae M-tis celebrata comitia, quemadmodum acceperit Regia Illius M-tas, ex ipsius M-tis literis Ill-ma D. V-ra cognoscet⁶. Meum in excusanda D. V-ra Ill-ma studium profecto non defuit, quod studium cupio probari omnibus in rebus Ill-mae D. V-rae. Ex Lituania rumores ac nuntii afferuntur certi palatinum Vlnensem esse mortuum⁷. Ill-mam D. V-ram diu valentem esse et fortunatam cupio.

Datum Petricoviae, die sexta mensis Iunii Anno Domini MDLXV.

^a—Exprimere non possum quantum dolorem ceperim ex stultitia mei Koss, sed quoniam stultitia magis quam malitia peccavit Ill-mam P. V-ram rogo, velit hoc in bonam partem interpretari, quandoquidem paratus est // id emendare quacunque tandem ratione fieri potest. Cui quidem ego conscius sum sinceri et integri animi erga Ill-mam P. V-ram neque dubito, quin id Ill-ma P. V-ra reipsa sit perspectura.

Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

Petrus Miskovski^a.

n—a Własnoręcznie

207

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 6 czerwca 1565

Przesyła listy z Italii i powiadania o wyekspediowaniu listów Hozjusza do różnych adresatów. Nuncjusz rusza za dwa dni z Piotrkowa do Lidzbarka. Zmarł wojewoda wileński Mikołaj Czarny Radziwiłł. Nidecki otrzymał archidiaconię wileńską.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 157—158. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii 1565 Heltspergae.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater etc. Mitto nunc quoque ad Ill-mam D. V-ram ea, quae inter fasciculos literarum Italicarum ad illam pertinere videbantur. De Ill-mo D-no Legato Apostolico ab aliis Ill-mae D. V-rae perscribi arbitrabar, atque adeo ab ipso illo quoque. Semper enim habet in ore Ill-mam D. V-ram, nec fieri posse putabam, ad eam ut non scriberet. Adhuc nobiscum est; post duos fere dies discedit, et quidem recta ad Ill-mam D. V-ram, sed lentis itineribus. Literas pro R-mo D-no Neocastrensi¹ mitto Ill-mae D. V-rae eodem exemplo perscriptas, quod huc missum fuit. Eas, quae nomine D. V-rae Ill-mae Romam inscriptae sunt, et quae item Cracoviam, hodie postae dabo perferendas. Novi id fere solum habemus, quod de morte Vlnensis Palatini allatum est². Atqui id quoque novum est, et haud scio an multo laetius, quod Regia M-tas his diebus Archidiaconatum Vlnensem mihi contulit. Commendo obsequia mea Ill-mae D. V-rae, quam diu felicem esse et fortunatam cupio.

Datum Petricoviae, VI Iunii [1565]. Ill-mae ac R-mae D. V-rae servitor infimus

Andreas Patricius.

⁶ Zob. nr 205.

⁷ Mikołaj Radziwiłł Czarny zmarł 29 V 1565.

¹ Zob. nr 206 przyp. 4.

² Zob. nr 206 przyp. 7.

208

RADA MIASTA GDAŃSKA DO HOZJUSZA

[Gdańsk], 6 czerwca 1565

Rada miasta Gdańska dopiero 4 czerwca otrzymała pismo królewskie nakazujące zebranie sejmiku pruskiego w Malborku w dniu 4 czerwca. Przesyła Hozjuszowi kopię tego pisma i jako prezesa stanów pruskich zapytuje, czy sejmik ma się odbyć i w jakim terminie.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓL CZ.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 27/29 k. 244r-v. Nagłówek: *Ad cardinatem Varmiensem; Extraditum 6 Junii Anno 1565.*

Durchlauchtigster etc. Was Ko. Ma., unser allergnädigster könig und herr, wegen der tagesfart, so vergangenen 4. Junii zu Marienburg hette, sollen gehalten werden, solchs werden E. H. G. aus hiebei verwarter abschrift in gnaden zu ersehen haben. Wan wir aber solch konigliches schreiben des tages allererst, da wir zu Marienburg zu gemeiner tagesfart erscheinen solten, empfangen und also solcher angesetzte tag zu halten unmöglich, zudem haben uns auch unsere gesanten, so zu Marienburg in iungster tagesfart gehalten, berichtet, wie daselbst an die herren rehte von Ko. Ma. gleichmessig geschrieben, aber von den herren rehtten Ihrer Ma. abgeschriben // worden; so hatt uns doch nicht anders geziemen wollen, dan E. G. H. als dem presidenten dieser lande solchs dinstlich zu vermelden. Und stellens demnach in derselben bedenken, was uns nun ferner hierin zu thun gepuren will, ob eine andere tagesfartt und wan zu benennen und uns den E. H. G. zuverlessige meinung gnediglich mitteilen. Wir befinden aber auch, das die vom adel schwerlich mit der wahl der botten innerhalb 4 oder funff wochen können fertig werden. Was desfalles oder sonsten E. H. G. gnediges bedenken sein muege, seint wir dinstlich gewertig. Dieselbe hiemit in schutz, etc. etc.

209

JAN DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Bratian, 7 czerwca 1565

Aprobuje treść odpowiedzi Hozjusza danej królowi w sprawie sejmiku pruskiego. Podejrzewa kancelarię królewską o celowe zwleknięcie z ekspedycją pisma nakazującego sejmik pruski. Odnosnie do slugi, którego Działyński obiecał znaleźć dla Hozjusza, nie ma jeszcze wiążącej decyzji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 537—540. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Służby swe uprzejme w laskę mojego MP zalecam, etc. Iżeś WM mój MP JKMcI odpisać raczył czyniąc omowę¹ taką, jaką Pan Bóg zna, że jest prawdziwa, abym wedla woli JKMcI a rozkazania tak nierychło nam oddawszy listy na ten sjem być mogły^a. A snadź też podobno kancelaryja to tak studiose czyni bacząc to, że JKM jem plon odejmuje; a wszegże nie moja rzecz o tym sędzić. Co się tycze tego służebnika, o chtórem rozumiał, żeby mógł być godnem do tego urzędu, pisalem list do niego, na chtóry mi jeszcze nie odpisał; w krótkiem czasie mało WMP racz potrwać, że mi da znać; WM wiedziec będzie raczył przez omieszkania. Jeśli też ku WMcI od kogo sam do mnie listy przyjdą, też nie omieszkam ku WMcI odesłać; a zatym sam siebie i służby swe pilnie w laskę zalecam.

¹ Zob. nr 202.

Dan z Bratyanu, we czwartek przed Świątkami [7 VI] lata bożego 1565.
WPMci sługa powolny.

Wojewoda Chełmiński ręką własną.

o Tak rkps, brak słów, np.: za to WMci memu MP dziękuję (?)

210

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Augsburg, 7 czerwca 1565

Obawia się wysłać listy do Hozjusza, przekonał się bowiem, że wiele z nich nie dotarło do adresata. Chętnie spełni prośbę Hozjusza i zatroszczy się, by nie zabrakło niczego bratankom prymasa Jakuba Uchańskiego uczącym się w gimnazjum w Dylindze. Miło mu słyseć, że szkoła ta cieszy się w Polsce dobrą opinią.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 98. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime. Ex his literis, quas D. V-ra Ill-ma 10 Aprilis ad me dedit¹, sed expressius ex Ill-mi D-ni Legati literis, quibus hae annexae fuerunt, percepi meas literas in Poloniam non tuto accedere; scripsi enim ad D. V-ram Ill-mam aliquoties et literas Iesuitarum Societati commendatas Viennam misi, quod faciendum eadem mihi significaverat, sed nullas ad eius manus pervenisse perspicio. Quod quamquam dolendum non valde est, nihil enim in illis erat, quod interceptum alicui damnum adferre queat, doleo tamen ad Ill-mam D. V-ram impeditam adeo mihi scribendi viam videre, ut scribere vix audeam.

De R-mi D-ni Archiepiscopi Gnesnensis fratris filii, quos D. V-ra Ill-ma mihi commendat², erit mihi cura eadem ac si fratris mei filii essent, et quantum Dilingae fieri poterit mandabo, ut omnia, quibus illos indigere rescivero, omni diligentia eis provideantur. Deus faxit, ut opinioni, quam de hoc gymnasio concepisse isthic homines D. V-ra Ill-ma mihi scribit, respondeat studiosorum fructus, responsurum enim professorum laborem hoc sane ipsemet polliceor. Istis in partibus non illum esse rerum nostrarum statum, qui maxime optandus erat, doleo, tum quid hic nostri principes moliantur timens expecto. Sed quando ea, quae cupimus praestare non possumus, ea quae possumus praestemus nos nostrarum curando. Deus aliquando ea in melius vertet, quem supplex oro, ut D. V-ram Ill-mam his temporibus christianae reipublicae incolumem conservet.

Datum Augustae, die VII Iunii 1565. D. V-rae Ill-mae et R-mae humillimus servus

a-Otho Cardinalis Augustanus-a.

a-a Własnoręcznie

211

JAN POLANCO DO HOZJUSZA

Rzym, 9 czerwca 1565

Listy Hozjusza z 28 II i 19 III¹ otrzymał. Z ostatniego listu Baltazara Hostounskyego dowiedział się o powrocie Hozjusza z Piotrkowa do diecezji. Ranę, zadaną wolności kościelnej², zagoi Bóg. Doszły do Rzymu wieści o jakichś rozruchach, spowodowanych przez antytrynitarzy; podobno jeden z nich zajął zamek wileński.

¹ List nie znany.

² Por. nr 197.

¹ Oba listy zachowały się; zob. nr 78 i 106.

² Aluzja do uchwały sejmu piotrkowskiego z 2 IV 1565 o dziesięcinach. Zob. nr 131

Nie wie, czy nie jest nim wojewoda wileński², bo po tym człowieku można było spodziewać się takiego czynu. Należy zatem powstrzymać się przynajmniej na rok z fundacją kolegium w tym mieście. Do Pułtuska z pewnością zostaną wkrótce wysłani jezuiti, bo generał Jakub Laynez (jeszcze za życia) obiecał to biskupowi plockiemu (Andrzejowi Noskowskiemu); zobowiązanie to zaraz po wyborze zostanie przypomniane nowemu generałowi. Oczekuje od Hozjusza przyobiecanej w ostatnim liście opinii na temat założenia kolegium w Wilnie; sformułować ją pomoże J. F. Commendone. Od kardynała Boromeusza i Tolomeo Galli dowiedział się, że Hozjuszowi zostało wysłane *Breve* papieskie, uprawniające do udzielania święceń jezuitom braniewskim nawet nie posiadającym jeszcze wymaganego wieku (25 lat), radzi Hozjuszowi, by czynił to raczej w oparciu o tę podstawę prawną niż pozwolenie wikariusza generalnego zakonu (Franciszka Borgiasza). Do Rzymu ze wszystkich prowincji zjeżdżają się jezuiti na wybór generała zakonu. Jest już Alfons Salmeron, Piotr Kanizjusz, który razem z Franciszkiem Borgiaszem ślą Hozjuszowi pozdrowienia. W Rzymie nawet zwolennicy „kielicha” dla wiernych widzą już teraz niekorzystne następstwa tego faktu. Potwierdzają to opinie jezuitów, pracujących w Bawarii. Pod wpływem kardynała Jakuba Sabelli coraz bardziej stygnie zapal do zezwalania księżom na małżeństwo. Boromeusz polecił zastanowić się jezuitom, w jaki sposób powiększyć liczbę księży dla północnych Niemiec, gdzie odczuwa się brak księży; ludzie wolą mieć księdza żonatego niż żyjącego w konkubinacie, lub nie mieć go wcale. Polanco prosi Hozjusza o radę w tej sprawie

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, ARSI, rkps Germania 106 k. 202v—203, Jęz. łac.

DRUK.: MHSI, Borgła, III s. 818—820, z przekazu jw.

212

PAWEŁ EMIL GIOVANNINI DO HOZJUSZA

Piotrków, 9 czerwca 1565

Wyjazd swój do Italii odłożył na czerwiec, by nabrać więcej sił i mieć towarzysza podróży w osobie Andrzeja Dudycza, który wraca do Wiednia. J. F. Commendone pojedzie w tym czasie do Hozjusza na Warmię. Biskup z Rimini zagroził Giovanniniemu odebraniem probostwa z powodu nierezydowania. Giovannini będzie się bronić listami polecającymi od kardynałów: Boromeusza, Altemps i Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D II k. 10L. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanisłao Hosto, S. R. E. presbytero Cardinali Varmtensi, patrono meo colendissimo*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: 27 Iunii 1565 *Hellspergae*.

Illustrissime et Reverendissime Domine et Patrone colendissime. Ego¹ dum R-mi D-ni Quinqueecclesiensis profectionem in Austriam expecto², meam in Italiam in mensem Iunii extraxi. Nam neque vires celerius recuperare potui, nec tam longum iter solus ingredi ausus sum, neque a consuetudine eorum, quibuscum vixi, sine animi molestia divelli poteram. Itaque factum est, ut eodem tempore nos Viennam, Ill-mus autem D-nus Legatus in Prussiam ad D. V-ram Ill-mam proficisceretur³. Ego non male coniciebam res meas praesentiam meam desiderare, nam paulo post

¹ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

² Paweł Emil Giovannini (zm. 1606), jeden z trzech sekretarzy nuncjusza Commendone w czasie jego pierwszej nuncjatury (dwaj pozostali to Antoni Maria Graziani i Fryderyk Pendasio, filozof, któremu w Polsce nie służył klimat i który szybko wyjechał do Italii, zob. HE V s. 371); był doktorem obojga praw, kanonikiem w Rawennie i proboszczem parafii św. Wawrzyńca „di Gatteo” w diecezji Arimini; w r. 1586 został bpem Montalto in Piceno. Zob. J. Korzeniowski: *Pauli Aemilii Giovannini „Relazione di Polonia” 1565*, s. 178—179.

³ Andrzej Dudycz wracał wtedy z poselstwa w Polsce.

⁴ J. F. Commendone w r. 1565 podobnie jak w poprzednim, dwa letnie miesiące spędził na Warmii u Hozjusza.

discessum D. V-rae Ill-mae⁴ significatum mihi fuit Episcopum Ariminensem⁵ edicto valvis meae parochialis ecclesiae affixo iussisse, ut ad Cineres [7 III 1565] adessem, poena privationis, nisi parerem, adiecta. Itaque nisi commendatio Ill-morum D-norum Boromei et de Altaemps⁶ illius Episcopi motum cohibuerit, mihi iudicio cum aliquo intruso contendendum erit, et opportune testimonio literarum D. V-rae Ill-mae, quas penes me habeo⁷, iuvari potero. Sed si hoc exemplo in me edito fieret, ut decreto Tridentinae Synodi omnes parerent, non moleste ferrem meam iacturam causae publicae prodesse. Utcumque autem haec res ceciderit, aequi bonique consulam. Illud magis opto D. V-ram Ill-mam humilis meae servitutis memorem esse, ac si quando occasio detur, ut non inutilis ei esse possim^a, tum perpetuae meae erga se observantiae et suae erga me benignitatis meminerit rogo; unde intelliget summi beneficii loco me accepturum, si aliquam promerendae clementiae suae occasionem mihi praebuerit. Valeat Ill-ma D. V-ra, cui omnia felicia evenire precor et opto.

Petricoviae, IX Iunii 1565. D. V-rae Ill-mae et R-mae humillimus et devotissimus servitor

Paulus Aemilius Canonicus Ravennatensis.

^a Rkps błędnie possit

213

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Wrocław, 9 czerwca 1565

Nawiązuje do swego poprzedniego listu i jeszcze raz prosi o przesunięcie rozprawy sądowej przed trybunałem Hozjusza na 4—5 VII, bowiem zajęty we Wrocławiu obejmowaniem beneficjów należących do otrzymanej przez siebie prałatury dziekana kapituły nie zdola przyjechać na Warmię na wyznaczony uprzednio termin rozprawy. Opisuje tragiczny wypadek, jakiemu ulegli koło Wiednia dwaj czolowi dostojnicy cesarscy Zygmunt Seld i Jan Ulryk Zasius; obu poniosły konie, pierwszy zginął na miejscu, drugi stracił oko i mocno potluczony walczy ze śmiercią. Wiadomości z wojny węgierskiej.

AUTOGRAF.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 177—180. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 24 Iunii 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Proximis meis humiliter supplicavi, ut mihi diem praefixum cum adversario ob gravissimas et necessarias causas prorogare^a dignaretur in quartum aut quintum Iulii diem¹, quod ut faciat Ill-ma et R-ma Cels. V-ra etiam atque etiam peto. Ante festum Corporis Domini [21 VI] hinc nulla ratione discedere possum, eo quod in hanc usque horam subditos meos omnes nondum receperim in fidem meam. Praecipuarum villarum incolae homagium praestiterunt, idem etiam fecerunt suburbani post summum². Ad remotiores post Penthecosten [10 VI] eundum erit.

Praeterea nihil hic habeo, quo recreare possem Ill-mam Cels. V-ram, et tristium non lubenter sum praeco^b, qui nunquam tristari cupio Ill-mam et R-mam Cels. V-ram, quo tanto diutius nobis et Ecclesiae Dei supresse possit, verum cum eadem intelliget postea, non potui celare tristissimum

⁴ Tzn. po wyjeździe Hozjusza z Piotrkowa, po 10 IV.

⁵ Juliusz Parisanus, bp Arimini (Rimini) w środkowej Italii (1550—1574).

⁶ Marek Altemps, kardynał, siostrzeniec papieża Piusa IV. Zob. HE V s. 332—333.

¹ Pierwszy termin rozprawy sądowej między Knobelsdorfem a Eggerdem Kempenem Hozjusz naznaczył na 31 V.

² 18 V 1565 Knobelsdorf został dziekanem kapituły wrocławskiej.

casum, qui columnis doctrinae catholicae in aula Caesarea nuper accidit. Seldius³ enim et Zasius⁴ cum vocarentur ad Imperatorem in amoenissimum illud palatium, quod ad unum miliare a Vienna Danubio adiacet, et reverterentur, accidit ut primi equi curriles, qui ad locum procedebunt, se morsibus impeterent, ad quos sedandos cum auriga descenderet, factum est, ut omnes quadringi fugerent cum curru, cui primarii illi duo consiliarii insidebant. Seldius ex ima currus parte se praecipitans statim fractis cervicibus expiravit, Sasius ex alia ita caput et faciem comminuit, ut de vita dubitetur. Oculus dexter putatur omnino periisse, etiam si chyrurgorum opera in integrum vir ille restitui possit. Accedit quod Turcarum imperator in Agerensi episcopatu⁵ duas civitates et arces // expugnavit, propugnatores ad unum omnes frustatim dissecuit, et nunc in expugnanda lula civitate⁶ occupatus cum Transylvano dicitur. Nuntius apud Imperatorem est⁷, et cupit ut ea omnia, quae Transylvano adempta sunt, illico restituantur; sin secus, gladio ipsum et haec et alia recepturum. Bavarus⁸ praesidium ad 2000 equitum mittere dicitur; faciunt hoc idem etiam alii principes. Caesar in maximis difficultatibus esse dicitur, qui casus etiam virorum illorum vehementer affligere putatur. Plura non licet per negotia. Commendo me reverenter gratiae Ill-mae Cels. V-rae, quam ut Deus quam diutissime conservet etiam atque etiam deprecor.

Datae raptim Vratislaviae, in vigilia Penthecostes [9 VI] Anno 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

^a Rkps *prororare*
^b Rkps *precor*

214

JAN DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Bratian, 12 czerwca 1565

Na życzenie Hozjusza poszukuje dla niego sługi; znalazł kandydata o wysokich walorach, chociaż nie szlacheca. Ma też na oku ewentualnie innego kandydata.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 16 k. 92. Na odwrocie zwykły adres ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 13 Iunii 1565 Heilspergae*, ręką Kuczborskiego: *responsum 2 Iunii*.

Służby swe uprzejme etc. Gdy sam stał się słuzebnik WMci z Piotrkowa jadąc, nie rozumiem, co bym inego WMci pisać miał, jedno służby swe zalecić jako panu a dobrodziejewi laskawemu. A co się tycze tego sługi, chłóregom się podjął WMci jednać, acz mi ten pierwszy jeszcze na moje pisanie nie odpisał, a wszędze jako dziś był u mnie młodzieniec, acz nie szlacheć, ale baczę w niem zaprawdę czystą sprawę, chłóregom wiódł do tego, aby słuzebnikiem był WMci, i ten datek jemu oznajmił; acz się jemu za mało zdało, a wszędze na moję perswazyją przyzwolił; o gospodarstwo nie wiem jeśli trafi, ale jest dosyć uczony: laciński, włoski, niemiecki język dosyć dobrze umie; in iure canonico tak o sobie trzyma, że

³ Jerzy Zygmunt Seld (1516—1565), podkanclerzy cesarza Ferdynanda I i Maksymiliana II. ADB XXXIII 673—679.

⁴ Jan Ulryk Zasius (1521—1570), od 1563 radca nadworny, po śmierci Selda podkanclerzy cesarza Maksymiliana II. ADB XLIV 706—708.

⁵ Biskupstwo na Węgrzech z siedzibą w mieście Eger, podległe metropolii w Ostrzyhomiu.

⁶ Gyula, twierdza.

⁷ Stefan Batory, późniejszy król polski.

⁸ Albrecht V.

też nieco rozumie; jedno iż rychły być nie może, przynajmniej za sześć niedziel, bo musi być pierwszy w śląskim Wrocławiu. Jeżliże się WMci będzie podobał, albo WM tak długo onego czekać raczysz, racz mi WM oznajmić. Ten też, com pierwszy do niego pisał, co mi za odpowiedź da, WMci oznajmić nie omieszkać, bo sam około nas trudno o takowe sługi, i sami jech nie mamy, a to jem więcy postępujem niżeli po 30 grzywien. // A zatym daj Panie Boże, abym WM swego MP dobrze zdrowego oglądał.

Dan z Bratjana, we wtorek Święteczny [12 VI] lata bożego 1565.
WPMci sługa powolny

Jan z Działynia wojewoda chełmiński ręką własną.

215

PIOTR KOSTKA DO HOZJUSZA

Wiedeń, 12 czerwca 1565

Dotychczas nie pisał, ponieważ nie posiadał pewnych wiadomości o pertraktacjach pokojowych między cesarzem Maksymilianem II a księciem siedmiogrodzkim Janem Zygmuntem. Teraz zdobył je i niniejszym przekazuje: książę otoczony ze wszystkich stron przez wojska cesarskie zaproponował pertraktacje pokojowe, na co cesarz się zgodził. Po porozumieniu się ze swoim protektorem — Turcją, książę przez posła Stefana Batorego zażądał od cesarza zwrotu wszystkich miast i zamków zagarniętych ubiegłej zimy, w przeciwnym razie w imieniu księcia i Turcji zagroził użyciem siły. Cesarz kazał uwięzić posła i rozpoczął działania wojenne. Chce opanować podstawowe twierdze: Tokaj i Szatmar. Rozpoczęła się wojna; 10-tysięczną armią cesarską dowodzi Łazarz von Schwendi, katolik. Hiszpanie i kawalerowie maltańscy walczą z flotą turecką na Morzu Śródziemnym. Kostka ma zamiar jechać do Francji i prosi o listy polecające do kardynała Karola de Guise.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1008 s. 203—209. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo Principi et D-no, D-no Stanislao Hosio, Dei gratia S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmensi, etc. D-no suo clementissimo, pieczęć, adnotacji brak.

Illustrissime Princeps et Domine, Domine clementissime. Quoniam nihil certi toto hoc tempore, ex quo hic Viennae sum, de pacificationis inter Imperatorem et Transylvanum tractatione¹, quoniam ea et qualis esset, auditum fuit, semperque alii atque alii inconstantes et inter se dissidentes de ea sermones serebantur, malui tandiu deesse officio meo, quam vel incertos vel vanos quosdam rumores ad Ill-mam Cels. V-ram perscribere. Neque arbitrator sane hanc mei officii intermissionem esse in aliquam apud Ill-mam Cels. V-ram reprehensionem incursum. Quin mihi etiam vehementer persuadeo² probatam eam iri Ill-mae Cels. V-rae vel eo magis, quod posthabitis vulgi rumoribus vanissimis certissimum ad Ill-mam Cels. V-ram scribendi argumentum sim aucupatus. Quod quoniam in promptu iam habeo, diutius mihi cessandum non putavi, quin vel tandem rumperem silentium ac meum officium iustissima de causa exiguo temporis spatio intermissum, et rei, quae obscura fuit ante, certitudine et scribendi diligentia resarcirem.

Itaque sic habeat Ill-ma Cels. V-ra, cum armis Imperatoris Transylvanus circumventus pacem ab Imperatore petiisset, obtinuisse eum, ut ad certum tempus pactis induciis de pace constituenda inter ipsos tractaretur, quam etiam ob causam Ser-mus quoque Rex noster R-ndum D-num Crasinum oratorem suum ad Imperatorem misit². Et cum illa tractatio in longum tempus extrahi, intereaque Transylvanus a Turca

¹ Tj. między Maksymilianem II a księciem Janem Zygmuntem, siostrzeńcem króla polskiego. Zob. J. Pajewski: Węgierska polityka Polski, s. 208 nn.

² Franciszek Krasiński; akta tej legacji są opublikowane — BOK 1872, *Akta poselskie i korespondencje Franciszka Krasińskiego 1558—1576*, s. 9—26.

et consilium et auxilium petere et conquirere videretur, praescripsit Imperator oratori Transylvani, Stephano Bathori, cuidam // viro nobili et ingenio atque doctrina excellenti, ut intra dierum septemdecim decursum ultimas pacis condiciones proponeret. Qui quidem ex mandato Principis sui, quod illi postea per equos dispositos allatum ex Transylvania fuit, eiusmodi Principis sui postulatum exposuit: petere Principem suum Ioannem electum Ungariae Regem, ut illi Imperator omnia ea, quae proxima hyeme ceperat et expugnarat, castella oppidaque restitueret; idque si faceret, aequo animo postea Principem suum ad honestas pacis condiciones esse descensurum, quas ex praescripto Imperatoris se etiam sancte firmiterque servaturum in posterum ipse polliceretur. Sin id Imperator recusaret, necessario cogi Principem suum mandato Turcarum Regis cum iniuriam suam vindicandi tum ea, quae sibi sunt erepta, repetendi causa ad armorum subsidium decurrere. Esse enim Turcae, cuius se in tutela et protectione Princeps suus profiteretur, severum mandatum atque voluntatem, ut nisi repetitis et recuperatis ante iis, quae amisit bonis ditionibusque suis, pacem cum Imperatore Princeps suus non faceret.

His expositis Transylvani postulatis custodia est ipsius oratori confestim adhibita³, ut neque prodire e cubiculo uspiam, neque ad eum accedere quisquam sine Imperatoris scitu et voluntate audeat. Imperator quamvis ad pacem dicitur fuisse valde propensus, tamen quod illi durior haec conditio videbatur, rem potius disceptandam armis quam illis conditionibus concedendis terminandam iudicavit. Et existimatur duobus castellis To//kaio et Sekmaro⁴ retentis, quae in locis sita sunt et natura munitis et ad omnes alias Ungariae partes defendendas accommodatis, reliqua omnia Transylvano restitutus fuisse. Bellum igitur est inter hos Principes excitatum et in dies magis etiam ac magis exardescit. Antequam autem ultima conditio allata huc fuit, Turcae Pankotham⁵ Imperatoris castellum expugnarunt et ad triginta haydukos, qui intus erant, trucidarunt. Dumque hic de pace tractabatur, Turcarum exercitus in subsidium Transylvano advenit, cum quo copias suas coniunxisse Transylvanus nuntiatur. Imperator habet quoque ultra decem millia hominum, quibus praest Lazarus a Schwenden⁶, vir, ut audio, catholicus et pius. Is etiam ab Imperatore petere dicitur, ut supplicationes instituat ac precibus et reliquo christiano cultu divinum numen placandum atque invocandum praecipiat. Qua in re non in belli apparatu, neque in militum multitudine victoriam consistere existimat. Conscribuntur autem in dies milites atque ex Imperio et ex Italia auxilia expectantur. Ante aliquot dies tringenti Turcae ad Tokaium sunt concisi, qui ut Tokaium et situm omnem despicerent eo venerant.

Ex Hispania allatum est nonnullas triremes Tursicas captas a classe Philippi Regis, aliquot depressas esse. In insula ea, quam milites Rhodiani tenent, Maltam hodie vocant, nonnulli proditores ex militibus ipsis sunt deprehensi, qui eam insulam Turcae prodere voluerunt. Clas//sis Tursica etiam nunc cursum Maltam intendere dicitur, et nisi mature aut Philippus Rex, aut alii imbecillo praesidio adversus ingentem vim Rhodianis subvenerint, est valde metuendum, ne a poten-

³ Stefan Batory, przyszły król polski, 2 lata przesiedział w areszcie cesarskim.

⁴ Tokaj i Szatmár.

⁵ Pankota, twierdza z XIV w., obecnie Pinkota w Rumunii na pln.-wsch. od miasta Arad.

⁶ Lazarz von Schwendi.

tissima, et si unquam hoc certe tempore omni re instructissima classe capiatur.

Atque haec sunt, quae cum certissima esse nuntiantur, scribenda Ill-mae Cels. V-rae iudicavi. Ego post duos menses in Galliam hinc proficisci cogito, eamque ob causam ab Ill-ma Cels. V-ra humillime peto, ut me per literas suas Ill-mo Cardinali Lotharingo⁷ dignetur commendare, quas adhuc ante discessum meum ad me Viennam mittere poterit. Cum his me in gratiam Ill-mae Cels. V-rae trado.

Datum Viennae, XII Iunii Anno Domini MDLXV. Ill-mae Cels. V-rae humillimus servus

Petrus Kosthka.

* Nadpisano

216

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 12 czerwca 1565

Wawrzyniec Modliszewski doręczył list od Hozjusza. Mikan leczyl biskupa Adama Konarskiego. Bracia czescy w Poznaniu żyją nadzieją, że ich człowiek zostanie starostą generalnym wielkopolskim. W Poznaniu spodziewają się przybycia nuncjusza, o którym Jan Tomicki wyraził się bardzo pochlebnie. Wyjaśnia Hozjuszowi, na czym polega sedno sporu między opatem cysterskim w Bledzewie Piotrem Kamińskim a bratem tego zakonu Maciejem Lisieckim. Jako naoczny świadek twierdzi, że Kamiński jest prawnym opatem, potwierdzonym przez biskupów poznańskich Benedykta Izdbińskiego i Andrzeja Czarnkowskiego, Lisiecki zaś uzurpatorem. Prosi, by Hozjusz nie popierał tego drugiego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 25 k. 41—42, Strony adresowej brak.

Reverendissime et Illustrissime Domine, etc. Reddidit mihi breves literas Ill-mae D. V-rae D-nus Modliszewski¹, quae mihi gratissimae acciderunt, cum significatione voluntatis Ill-mae D. V-rae erga me amabili. Ego per hos ultimos dies Maii R-mi D-ni nostri Episcopi² in villa Czajzin curavi valetudinem, sed ad festum Corporis Christi [21 VI] huc salvus veniet sacrificium Deo oblaturus. De morte Palatini Vilmensis rumor hic est³. Ministri picartorum⁴ exultant sperantes generalem ex grege illorum // futurum, nos vero prae timore arescimus, quanquam cofidimus, quod nos omnipotens Deus non sit orphanos deserturus, licet iam stemus in praerupto. Legatum Apostolicum magno cum desiderio expectamus. Heri Magnus D-nus Castellanus Gneznensis⁵ incomparabile dedit de illo testimonium. Deo sit honor, quod huic aegroto Regno huiusmodi medicum mittere sancto Raphaële administrante voluerit. Stephanum Vinkleri bene isthic collocatum esse⁶ laetatus sum. Nunc unum ab Ill-ma D. V-ra peto, ut ne adhibeat fidem Mathiae Lysieczki monacho in his rebus, quas adversus Petrum Kamiński, virum magna integritate vitae praeditum, confinxerat, quasi is ex abbacia Bledzoviensi illum extruserit⁷. Res // ita se habet: tempore R-mi D-ni Episcopi Benedicti Isdbiński, quocum ego fueram, facta

⁷ Karol de Guise.

¹ Wawrzyniec Modliszewski.

² Adam Konarski.

³ Mikolaj Radziwili Czarny, zm. 29 V.

⁴ Bracia czescy, zwani w Polsce pikardami lub waldensami.

⁵ Jan Tomicki; zob. HE V s. 176.

⁶ W kolegium jezuickim w Braniewie.

⁷ Zob. nr 195.

luit in eodem monasterio de abbate magna contentio, Mathias Lysieczki ut abbatiam consequeretur; usus est ad eam rem autore Nicolao Przetoczki prophano viro, qui hactenus nescio quo iure duas villas huius monasterii possidet, alii vero monachi repugnabant. Lysieczki tandem victus cessit, et Petrus Kamienski opera R-mi D-ni Episcopi Izdbiensi abbatiam est assequutus, quem postea R-mus D-nus Andreas Czarnkowski Episcopus Poznaniensis solenniter confirmavit, cuius rei R-ndus Pater Petrus Kamienski testimonia certa profert eisque se adversus hunc Mathiam Lysieczki defendit. Quamobrem Ill-ma D. V-ra de his rebus iam edocta, vero et iusto abbati dignetur adesse suo auxilio, a Deo gratiam et vitae diuturnitatem habitura. Sciat Ill-ma D. V-ra // Magnifico D-no Lucae a Gorka palatinum Posnaniensem obtigisse⁸. Interea me totum et obsequia mea ac totius domus nostrae pariterque omnium nostrum orationes assiduas Ill-mae D. V-rae reverenter commendo, domino et patrono nostro semper clementissimo. D-nus Albertus Wolstin⁹ diuturnitate laborum contractus vix iam onera ecclesiastica sustinet. Orat is in dies Deum pro Ill-ma D. V-ra.

Posnaniae, 12 Iunii 1565. Eiusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[octo]r] Stephanus Micanus.

217

MIKOŁAJ GOUDANUS DO HOZJUSZA

Louvain, 16 czerwca 1565

Poleca udającego się na Warmię Korneliusza Silviusa, który przez pewien czas służył u Wilhelma Lindanusa, obecnego bpa Roermond i zaskarbił sobie dobrą opinię. O sytuacji religijnej w Niderlandach informuje Hozjusza zapewne Henryk Zibertus Dunghen. W sumie jest to dla katolików stan smutny; wszędzie szerzy się herezja. Bardzo pożądane jest niezwłoczne wprowadzenie w życie uchwał Soboru Trydenckiego. Bp diecezji Cambrai 24 VI odbył synod diecezjalny, zaprosił nań trzech profesorów z Louvain, przyjechało dwóch: Jan z Louvain i Michał Baius. Sam o sobie, złamany długą chorobą, pisać nie może, ustnie o nim opowie Korneliusz, który doręczy ten list, oraz jezuita Szymon rodem z Prus.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 102. Na odwrocie adres: R-mo ac Ill-mo D-no Stanislawo Ono Episcopo Varmieni, D-no suo in Christo observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 16 Iunii 1565 Heilspergae.

Gratia et pax Christi, etc.

Reverendissime et Illustrissime Praesul. Tametsi plane incognitus sim¹ D. V-rae R-mae, fretus tamen tua singulari humanitate et gratia, qua nostram minimam quidem Iesu Societatem complecteris ac foves, ausus sum et meis literis interpellare et eo quidem magis, quod charitatis officium id a me postulare videatur. Rogatus enim sum a praesentium latore, ut eum R-mae D. V-rae commendarem. Novi illum Lovanii et saepius cum illo egi, nec aliud unquam deprehendere potui quam illum esse virum catholicum, modestum et pium, licet non adeo in

⁸ Wakans po Andrzejku Kościeleckim.

⁹ Wojciech z Wolsztyna. W ADWO, rkps D 71 k. 118 znajduje się jego własnoręczny list do Hozjusza, z Poznania 9 V 1566 (opublikowany w HE II s. 709—710). Podpisał się tam: Albertus a Wolstheyn ecclesiae collegiatae et parochialis Posnaniensis plebanus.

¹ Mikołaj Goudanus (Floris), od 1545 r. jezuita, profesor teologii m.in. na uniwersytetach w Ingolstadtzie i Wiedniu; we wrześniu 1562 posłował od papieża Piusa IV do królowej Szkocji Marii Stuart, by ją podtrzymać w wierze katolickiej; często chorował. Zob. O. Braunsberger: Canisii epistulae, t. I—V, wg indeksu.

sacris literis aut rebus theologicis versatum. Ad tempus inservivit D-no Wilhelmo Lindano electo nunc et consecrato episcopo Ruremundensi², quem e sua fortasse panoplia evangelica, quam in lucem ante annos aliquot edidit, nosti; cui si adessem, maius aut certius testimonium ille adferre posset, sed ego nihil unquam, nisi quod honestum est, de hoc bono viro audivi nec aliud ab amicis ipsius et meis potui intelligere. Spero et confido in Domino, quod ipsemet sua vita et moribus ita se commendabit, ut aliena non sit illi opus commendatione.

De statu huius patriae quoad religionem nonnihil scriberem, nisi putarem D-num Henricum Dungen³ poenitentiarum, amicum nostrum, ex Antverpia satis abunde hac de re scribere. Miser sane et miserabilis est status: in dies magis ac magis labefactatur fides et tantum non extincta est, perit religio, proh dolor, invalescunt supra modum haereses, eo quod haereticis quidvis liceat impune, ac plerisque in locis desiderentur viri docti et pii, qui vel docendo et hortando seductos ab errore revocent, et eos, qui in fide adhuc utcumque sani sunt, in officio retineant. Magnopere a piis hactenus expectatur Tridentini Concilii exequutio, sed hactenus nihil ea de re videre datum est. Deus sit nobis propitius! Multum obest huic patriae Regis Philippi absentia. Quidam tamen Archiepiscopus Cameracensis⁴ proximo divi Iohannis Baptistae festo [24 VI] instituit provinciale synodum, ut aliqua ex parte ea, quae in Tridentino Concilio ordinata sunt, exequutioni mandetur. Ad hanc synodum inter alios vocati sunt tres Lovanienses sanctae theologiae doctores, quorum duos vidit Tridenti P. V-ra R-ma: M. Iohannem a Lovanio⁵ et M. Michaëlem Bayum⁶. Faxit Deus, ut laetum illius synodi videamus exitum et finem. Alia quaedam adderem, sed vereor ne D. V-ram R-mam gravissimis Ecclesiae negotiis occupatissimam a melioribus impediam, praesertim quum ex aliorum amicorum literis existimem te hoc et id genus alia plenius intellecturum. Itaque finem faciam, si prius me nostramque Societatem alioquin tibi commendatissimam, R-mae P. V-rae commendavero. De me vero quis sim et quid agam Lovanii, licet longa infirmitate fractus, parum praestare queam; hic D-nus Cornelius⁷, praesentium lator, poterit referre, similiter et vester in Christo filius et alumnus M. Simon Pruttenus⁸, qui aliquandiu mecum egit Lovanii in domo nostrae Societatis. His igitur bene valeat in Christo R-ma P. V-ra, quam idem Dominus Iesus Christus nobis et Ecclesiae suae diu servet incolumem. Salutant te omnes nostri patres et fratres Lovanienses seque tuis sanctis sacrificiis et precibus plurimum commendant, ego imprimis, qui plus caeteris indigeo. Vale.

Lovanii, 16 Iunii Anno 1565. R-mae D. V-rae servus in Christo

Nicolaus Goudanus.

² Wilhelm Lindanus (van der Lindt) (1525—1588), od 1561 bp Roermond (Holandia), instalowany dopiero w 1569, autor dzieł z zakresu egzegezy i teologii pasterkiej. LThK VI 1062.

³ Henryk Zibertus Dunghen, kanonik z Antwerpii.

⁴ Maksymilian de Bergis (de Walhain), bp Cambrai (1558—1570), diecezji podległej metropolii Reims.

⁵ Jan Hessels. Zob. nr 67 przyp. 3.

⁶ Michał Baius (de Bay) (1513—1589), teolog, profesor w Louvain, razem z Hesselsem brał w 1563 r. udział w Soborze Trydenckim, zasłynął jako twórca doktryny zw. bajanizmem i uważany jest za ideowego poprzednika jansenizmu. EK II 1266—1267.

⁷ Książd Korneliusz Silvius. Zob. nr 218.

⁸ Szymon Hagenau, jezuita rodem z Prus, jeden z pierwszych w kolegium brańiewskim. Zob. HE V s. 426.

218

MIKOŁAJ SANDERS DO HOZJUSZA

Louvain, 16 czerwca 1565

Powodem zwłoki z odpowiedzią na dwa listy Hozjusza było to, że list swój chciał powierzyć księżom, którzy szykują się w drogę na Warmię. Informuje o druku książek teologicznych w Antwerpii i o swej chorobie. Są poważne nadzieje nawrócenia Angli; jest tam wielkie zapotrzebowanie na książki katolickie. Niejaki Filip wiele natrudził się, by znaleźć księży chętnych do pracy w Prusach (na Warmii). Zwerbował dwóch, są to: Wilhelm Siegeburtus i Korneliusz Silvius, którzy wnet wyruszą, ale ten list Sanders śle przez kogoś innego. Nie ma czasu i zdrowia, by napisać do Commendonego, Kuczberskiego, Grazianiego. Prosi go przed nimi wytłumaczyć. Królowa Szkocji ma wyjść za mąż za Darnleya. Pozdrawia Jana Hozjusza.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 100. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditaē 16 Iulii 1565 Hellspergae*, odnotowana data listu: d. 16 Iunii.

Reverendissime et Illustrissime Domine. Scripsissem aliquanto prius, nisi quod me detinuit expectatio eorum, qui in Prussiam venturi erant, sacerdotum¹. Omnino autem constitueram nunc me Antverpiam contulisse, ut si quid librorum esset, simul mittendum curarem. Iam sub prelo esse puto librum D-ni Ioannis Hessels². Sunt quidam *Dialogi* ab Anglo quodam editi³, meo iudicio non indocti, sed nec illis ultima preli manus imposita est. Sed cum de iis omnibus cogitarem, corripuit me febris feria tertia hebdomadae Spiritus Sancti [12 VI]; iamque duas vires eius morbi peressus, tertias et quae deinceps erunt timeo. Hoc ipso die venam secari oportet, eo magis volui prius haec pauca scribere, ne ad binas Tuae D. literas nihil responderem. Primum quod ad me attinet una omnes voce reclamant, ne eos deseram, est enim propinqua spes reconciliationis nostrae⁴; Viginti millia librorum transmisimus in Angliam, nec adhuc est illorum desiderio satisfactum. Iam haeretici tantopere provocati respondere incipiunt. In hoc autem est summa rei, ut illorum quoque responsiones quam primum refutemus. Hae sunt causae, ob quas mihi abire non permittitur. Deinde D-nus Philippus⁵ magnam diligentiam adhibuit, ut sacerdotes idoneos conquireret, sed parum succedit; hos vero solos invenit, qui videantur accessuri, alii quamquam libentissime venissent his etiam doctiores, tamen dissuadentibus aut his aut illis tandem recusarunt. Hos putabam has literas perlaturos, quorum alter appellatus Gulielmus Siegeburtus, alter Cornelius Sylvius. Sed quoniam non putant se statim posse hoc itineris suscipere, has nunc per alium, si quis erit, mittam ac deinceps etiam libros aliquot cum illis me missurum spero. Vel morbus vel venae sectio iustissime excusat, quod hoc tempore nihil ad Ill-mum Cardinalem Commendonum scribam, cui vehementer delatum honorem congratulor⁶; eadem ratio apud dominum secretarium ac potius apud dominos secretarios, Valen-

¹ Hozjusz odczuwał brak księży na Warmii i poszukiwał ich w Niderlandach, gdzie schroniło się wielu księży angielskich przed prześladowaniem królowej Elżbiety I. Zainteresowanie Hozjusza środowiskiem niderlandzkim podtrzymywały kontakty handlowe Gdańska (w kapitule warmińskiej zawsze było wielu kanoników gdańszczan) i drukarnie, w których Hozjusz, Kromer i inni drukowali swoje dzieła.

² Zob. nr 67 przyp. 3.

³ Autora dzieła o dość stereotypowym tytule trudno się tu domyśleć.

⁴ Tj. powrotu Angli do katolicyzmu.

⁵ Postać bliżej nie znana. Może to Filip Widmanstadt, jezuita, który w niedalekiej przyszłości będzie rektorem kolegium braniewskiego (?).

⁶ Z okazji otrzymania 12 III 1565 godności kardynalskiej.

tinum⁷ dico et Gratianum⁸ caeterosque omnes abunde me purgat. Non arbitror Tuam Ill-mam D. ignorare de adolescente quodam catholico, qui appellatur D-nus Darley⁹, quem aiunt reginam Scotiae decimo die Iulii in maritum accepturam, is est summa nobilitate et Regio sanguine illustris tam apud Anglos quam Scotos, ut ad fidem utrobique restituendam natus esse videatur. Opto Ill-mam Tuam D. bene valere et a Deo optimo maximo in omnibus causis tam suis quam totius Ecclesiae feliciter gubernari. Fratrem D-num Ioannem¹⁰ a me ut salutet peto itemque omnes charos et amicos.

Datum Lovanii, 16 Calendas Iulii [16 VI] 1565. V-rae Ill-mae D. addictissimus et studiosissimus observant[issimusque]

Nicolaus Sanderus.

219

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 16 czerwca 1565

Informacje o książkach i o rodzinie w Krakowie. Ktoś z rodziny odwiedzi w sierpniu kardynała. Przesyła listy od Ottona Truchssessa i powiadamia o wyekspedowaniu listów Hozjusza do niego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 73 k. 19. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 14 Iulii 1565 Hellspergae.*

Reverendissime in Christo Pater, etc. Binas ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra accepi literas, quibus cognovi eandem recte valere. Dominus Deus Ill-mam atque R-mam P. V-ram diu servet cum Ecclesiae suae sanctae tum nobis omnibus incolumem. Libri ex Germania nondum allati sunt. Postquam cognovero, si novae editionis erunt, curabo emi, prius tamen faciam describi. De *Confessione*¹ nihil certi scribere possum; 14 huius [mensis] fuit apud me Venerabilis D-nus Thomas Plasa una cum Venerabili D-no Jacobo de Szynsna², nullam tamen mentionem fecit, verum librum de S.^a Trinitate mihi ostendit incerto auctore; fecit ligari, mittet Ill-mae atque R-mae P. V-rae per D-num Cyglerum opus sane egregium; dignus est liber, ut ab omnibus legatur. Linum divisi; omnes agunt ingentes gratias; Deum precantur, quo Ill-mam atque R-mam P. V-ram diu servet incolumem. Caeterum quod Ill-ma atque R-ma P. V-ra scribit de meo adventu, ^b-sane Ill-mae atque R-mae P. V-rae plus debeo (imprimis tamen Deo omnipotenti) quam uxori meae, ego enim Ill-mam atque R-mam P. V-ram loco patris colo, venero et observo, quam Deus omnipotens diu salvam esse velit; me hercule, non adeo sum uxori meae addictus^a, ut Ill-mam atque R-mam P. V-ram audire aut parere non deberem, verum ambo abesse non possumus; affinis³ nunc Lublinum proficiscitur, mense Augusto Deo volente in animo habet Ill-mam atque R-mam P. V-ram visendi, quod si aliquid arduum erit, scribat postquam affinis redierit^b, parebo ac primo quoque tempore veniam petens, ne in malam partem vertere velit, quod modo non venerim. Quod superest etc.

⁷ Walenty Kuczorski.

⁸ Antoni Maria Graziani, sekretarz nuncjusza. Zob. HE V s. 492.

⁹ Henry Darnley (1545—1567), drugi mąż Marii Stuart.

¹⁰ Jan Hozjusz, starszy brat kardynała.

¹ Hozjusz poszukiwał ostatnich wydań własnego dzieła *Confessio fidei*.

² Mieszczanin krakowski pozostający na usługach Kromera i Hozjusza.

³ Sebastian Ziegler.

Cracoviae, 16 Iunii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

Mitto literas Ill-mae atque R-mae P. V-rae a Cardinali Augustano, quas R-ndus D-nus Laurentius Rector Iesuitarum Vienna⁴ ad me misit, cui iterum respondi. Literas Ill-mae atque R-mae P. V-rae ad Ill-mum atque R-mum Cardinalem Augustanum R-ndo D-no Cromero tradi feci, timebam enim, ne perirent, alio tamen tempore ad eundem mittam. nam scripsit hoc mandatum ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra se habere.

^a Na marginesie

^b Tak rkps, są to zdania wtrącone, które wprost rozsadzają zdanie główne

220

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wiedeń, 17 czerwca 1565

Komunikuje o rozmowach przeprowadzonych z cesarzem Maksymilianem II przez delegację duchowieństwa diecezji wrocławskiej, której Grodecki sam był członkiem, oraz bieżące wiadomości z dworu cesarskiego; Cesarz przyjął łaskawie delegację, obiecał obronę religii katolickiej w diecezji wrocławskiej i już przygotowuje dokumenty przeciwko reformacji w Głogowie i Jaworznie. Maciej Sittard otrzymał od cesarza prepozyturę w Lutomerzycach, szybko jednak wróci na dwór, bo cesarz nie ma innego kaznodziel. Trwają pertraktacje z Rzymem w sprawie zezwolenia duchowieństwu w Niemczech, zwłaszcza niższemu, na związki małżeńskie. Wojna cesarza z Siedmiogrodem przerodziła się w wojnę z Turcją. Wojska tureckie plądrują ziemie podległe cesarzowi: Węgry, Austrię, Styrię, Kroację i to akurat podczas trwających pertraktacji pokojowych w Wiedniu. Flota turecka o sile 200 okrętów trójrzędowców atakuje Malte. Z odsieczą spieszy Filip II, papież i Genua.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 185—188. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime et Illustrissime in Christo Princeps, Domine, Domine clementissime. Posteaquam Viennam venimus¹, a R-mo D-no Episcopo et Capitulo Vratislaviensi in negotio tuendae labentis Ecclesiae ad tribunal Caesaris missi, altero statim die Caesaream M-tem adiimus et literis fidei redditis privatim nos audiri petiimus. Quod benigne nobis ab Illius M-te promissum, et postridie praestitum est. Nam semotis arbitris ipsamet Caesarea M-tas nos satis prolixè Ecclesiae necessitates et ruinas adversariorumque audaciam explicantes audivit, et in hanc sententiam benigne respondit: Non est quod Ecclesia et Capitulum Vratislaviense de nostra erga se optima voluntate dubitare debeat, nam ita mihi est curae, ut nihil unquam praetermittere velim, quod ad protectionem illius pertineret. Tum et alia subiecit, quae religioni catholicae ordinique nostro non exiguum subsidium polliceri videntur. Interea expectamus rescripta et mandata Imperatoria contra ecclesiarum et religionis catholicae ordinisque nostri Glogoviae et Iavraviae perturbatores². Utinam ea spei nostrae respondeant.

Pater Cythardus³, honoratus a Caesarea M-te opima praepositura Litomiricensi in Bohemia sita⁴, in patriam iter suscepit, verum ea conditione, ut iterum ad officium coram Caesare concionandi revertatur,

⁴ Wawrzyniec Maggío. Zob. HE V s. 332.

¹ Pozostałych członków delegacji nie udało się ustalić.

² Były to dwa ośrodki najbardziej aktywnej reformacji w diecezji wrocławskiej. Por. K. Engelbert: Kaepfer von Logau.

³ Maciej Sittard.

⁴ Lutomerzycze w Czechach.

nam in eius absentia nullum habet Caesarea M-tas concionatorem, divinis tamen Missae officiis singulis festis sacrisque diebus adesse solet, et divum parentem⁵ tam in religione quam in iure dicundo celerique iustitia administranda imitari velle videtur. Comes de Archo⁶ est orator Caesaris Romae apud Summum Pontificem, ubi non exigua contra Turcas subsidia impetrasse atque id effecisse scribitur, ut duo Episcopi, viri docti a Sede Apostolica huc propediem veniant, et in re praesenti considerent, ac una cum Ill-mo D-no Cardinale Legato⁷ deliberent, qua ratione labascenti in dies catholicae religioni rectius // subveniri possit, et utrum in hac paucitate sacerdotum hominumque extrema petulantia, ut Austriaci Bavarique petunt, ruralibus saltem parochis usus matrimonii iustis de causis sit indulgendus. Haec mihi in aurem retulit Desiderius Labbe⁸.

Bellum Transylvanicum magis ac magis sauciata pace recrudescit, etiam Turcicum ex eo nasci dicitur. Turcae enim Budenses relicta priori dissimulatione, cum a Caesarianis Transylvanum graviter premi animadvertissent, se socios belli contra Caesarem declararunt et multis equitum millibus in campestria productis non procul ab exercitu Caesaris castra metati sunt. Alii vero vicos, villas, castella infestare, praedas agere, ditionem Caesaris depopulari coeperunt non modo in Hungaria, verumetiam in vicina Austriae et Stiriae, Croaciae. Quae quidem illi nescio Turcarum Caesare⁹ facere dicuntur. Nam is habet oratorem suum Viennae¹⁰, qui de foederibus pacis coeptoque bello removendo se mandata habere dicit. Idem Regis Poloniae orator, D-nus Franciscus Crassinski, idem et ipsius Principis Transylvaniae nuntius de pace conficienda affirmat. Interim tamen utrinque arma viresque canunt, militem conscribunt et hostilia meditantur.

Ex Italia scribunt classem Turcicam in Mediterraneo mari vagari et Meliten insulam ab illa acerrime obsideri, quae quidem classis ducenta triremes habere fertur. Adversus eam Rex catholicus¹¹ et S[ummus] Pontifex et Genuenses suas galeas, sed pauciores expediunt portusque praesidiis muniunt. Quid deinceps futurum sit, Syrius ardens indicabit. Deum precor, ut Ill-mam Cels. V-ram dominum et benefactorem meum clementissimum quam diutissime florentem servet et incolumem, cuius gratiae et beneficentiae me perpetuamque servitutum meam commendo.

Vienna, 15 Calendas Iulii [17 VI] Anno 1565. R-mae Cels. V-rae sacellanus addictissimus

Ioannes Grodeczki C[anonicus] W[armiensis].

221

BENEDYKT HERBEST DO HOZJUSZA

Poznań, 17 czerwca 1565

Zapytuje, czy z cenzur kościelnych z powodu herezji może uwolnić tylko papież czy też biskupi. Z bulli *Caena Domini* wnioskował, że to jest zarezerwowane papieżowi.

⁵ Ferdynand I.

⁶ Prosper ab Arcu.

⁷ Stałym legatem papieskim przy cesarzu był Zachariasz Delfino, nuncjuszem zaś jednorazowym do załatwienia sprawy małżeństwa księży został Leonard Marini abp Lanciano.

⁸ Dezyderiusz Labbe, dyplomata francuski w Wiedniu; korespondował z Grodeckim; por. HE V s. 461.

⁹ Sulejman II Wspaniały.

¹⁰ Stefan Batory.

¹¹ Filip II. Por. nr 223, 257.

zowi, ale poważny teolog Jan Gropper przyznaje to prawo również biskupom i Herbest rozgrzeszał w oparciu o autorytet tego teologa. Gdy jednak dowiedział się, że papież dał Hozjuszowi prawo rozgrzeszania nawracających się innowierców i możliwość subdelegacji tych uprawnień papieskich, Herbest popadł w skrupuły; prosi o rozgrzeszenie i o subdelegowanie uprawnień, jakie Hozjusz ma od papieża, jak również o pozwolenie na czytanie książek innowierczych. Herbest w swojej działalności kaznodziejskiej i pisarskiej nie może pominąć literatury innowierczych, zwłaszcza polskiej, bowiem obecnie pisze replikę katolicką na wyznanie wiary braci czeskich i dialog przeciwko innowierzemu dziełu o Mszy św. Ze względu na liczne zajęcia prosi o pozwolenie na odmawianie rzymskich modlitw kapłańskich — brawiarza, który jest krótszy od używanego w Poznaniu. Pragnie gorliwą pracą kapłańską nadrobić zaniedbania i świeckie życie wielu księży. Przesyła upominek.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 12. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosio, S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmieni, D-no suo summe observando*, ślad pieczęci adnotacja ręką Reszki: *Reddita 3 Iulii 1565 Wormditi, rescriptum 13 Iulii*.

DRUK: Michał Wiszniewski: *Historia literatury polskiej*. T. IX, Kraków 1897 s. 30—32; nie podaje podstawy druku, zapewne korzystał z oryg. jw.

a-Humillime se suaque commendat, et g[ratiā], p[ietatem], m[iseri-cordiam] a Deo precatur^a. Scio, Reverendissime Cardinalis, gravissimis Ecclesiae negotiis Tuam R-mam Paternitatem semper distineri; persuasum etiam mihi¹ est in re petenda, quae sit utilis Ecclesiae, multis apud R-mam P. Tuam verbis opus non esse, brevibus itaque rem, quae mihi petenda est, expono, praesertim quum et ipse assiduis Ecclesiae laboribus plurimum sim occupatus. Non ignorabam, R-me Cardinalis, haeresim ad casus papales pertinere, idque unum vel ex *Bulla Coenae Domini*² cognoscebam; sed quoniam theologi quidam inter casus episcopales numerant etiam haeresim, ne quid aut ab eis decipiar, aut eorum sententiam non assequar, non possum non valde mihi timere. Ioannes Gropperus³, theologus sane (nisi quid ego fallor) insignis, in sua *Institutione Catholica*, ubi de disciplina Ecclesiae catholicae scribit, haeresim casibus episcopalibus annumerat. Cuius ego scriptum secutus, eam potestatem episcopis a Summo Pontifice dari putabam, neque aliud existimare coepi, donec ex quibusdam certo Tuae R-mae P. nuper eam potestatem esse concessam, ut eam dignis personis impartiat, audivi⁴. Quoniam vero et mihi hic concessum fuit in casibus episcopalibus absolutionem indigentibus dare propter aliquos aliquando ab haeresi ad Ecclesiam catholicam redeuntes, ideo absolutos partim qui aliquot annos a communione abstinebant, partim qui cum haereticis communicabant, ad Eucharistiam apud nos sumendam admisi. Sed vereor nunc plurimum, ne graviter hic, tametsi per ignorantiam, peccem. Quapropter Tuam R-mam P. maximopere oro et quaeso, non gravetur suam mihi sententiam hoc in scrupulo meae conscientiae perscribere. Simul et illud maiorem in modum peto, ut si quid a me (quod excusare nolo) peccatum sit, et me ipsum a peccato absolvere et de personis absolutis salutare consilium dare, et potestatem reconciliandorum haeticorum mihi donare dignetur. Nam puto hoc non modo utile sed etiam necessarium huic nostrae ecclesiae Posnaniensi esse, eo quod nobis maxime, qui a sacris concionibus sumus, istud fre-

¹ Benedykt Herbest (ok. 1531—1598), humanista, pedagog, jezuita, pisarz i działacz kontrreformacyjny, od 1563 kanonik poznański. PSB IX 434—436 (Ignacy Zarębski).

² *Bulla in Coena Domini* — to umowna nazwa zestawu ekskomunik uroczystie ogłaszanych w Wielki Czwartek. Zob. EK II 1194.

³ Jan Gropper (1503—1559), teolog i polityk katolicki. LThK IV 1241—1242.

⁴ Zob. HE V wg indeksu s. 680.

quenter^b soleat onus imponi. Facturam non dubito R-mam P. Tuam, quod Ecclesiae Catholicae maxime videbitur expedire.

Ab haereticorum librorum lectione libenter abstineo, nisi cogat aliquando, quae prodesse videatur Ecclesiae, urgens necessitas. Huc accedit, quod regulae *Indicis librorum* tales sunt, ut facile istis omnibus libris haereticorum, qui damnantur, careamus. Sed cogor aliquando Polonicos nostratium libellos legere, quibus contra Ecclesiam pugnant, iamque ab uno fere anno paratur a me responsio Polonica ad *Confessionem* Polonicam (qui hic apud Posnaniam sunt) hussitarum⁵, quam illi *Confessionem* Regi nostro dedicaverunt. Incidi interea et in blasphemum libellum canonis Missae nostrae catholicae, ante annos quinque in Brzesciae editum, cui etiam simul, fortasse non inutiliter, *Dialogo* respondeo speroque me totam hanc responsionem perfecturum post unum mensem. Quamobrem propter eas maxime necessitates, quae a nostratibus nobis hic obiciuntur, cuperem habere potestatem legendi libros haereticos ut ista quae prodesse poterunt Ecclesiae, libera conscientia faciamus. Verum et hic iudicio R-mae P. Tuae acquiescam perlibenter.

Propter occurrentes etiam confessiones diebus Quadragesimae et eius generis occupationes ad ecclesiam pertinentes, quae et concionando et docendo et scribendo fiunt, cuperem habere facultatem orandarum precum Ecclesiae Romanae. Non displicent mihi orationes longae, imo solet in eis melius quam in brevibus aliquando animus inardescere, sed tamen propter occurrentes necessitates non obfuerit esse liberum ab illis. Et hic tamen iis, quae R-ma P. Tua censuerit, hilare parebo.

Ecclesiarum status qui sit apud nos, ut scribam, opus non est. Tantus plerunque zelus domus Domini comedit nos⁶, praesertim cum spectamus impietatem sacerdotum et Ecclesiae praesidium, ut taedeat inter istos, qui coelestia prae caducis rebus contemnunt, aetatem degere. Non de omnibus tamen dico, habet ubique Deus suos, sed (ut haec sunt tempora) paucissimos. Quin et illud nuper cogitabam: Quis mihi dabit pennas sicut columbae?⁷ Sed repressit me Augustinus et in Mattaeum Chrysostomus et consilia quorundam amicorum. Deus det nobis constans studium catholicae pietatis, et in istis tot malis publicisque scandalis humilem patientiam. Amen.

Munusculum parvum quod mitto, non tam ad illud, quam ad animum mittentis Tua R-ma P. spectet. Utinam vero quam diutissime propter nos et Ecclesiam valeat in Domino. Amen.

^a- Datum ex aedibus meis apud ecclesiam cathedralem Posnaniensem, die sanctissimae Trinitatis [17 VI] Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae P. Tuae humillimus servitor et assiduus apud ecclesiam c[at]hedralem] P[osnaniensem] Canonicus Ecclesiastes indignus manu sua^a.

^a-^a Własnoręcznie

^b Na marginesie własnoręcznie

⁵ Tj. braci czeskich, często wówczas nazywanych pikardami. Herbst polemizował z ich doktryną w swoim dziele: *Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę Confessję, która pod tytułem braciej zakonu Chrystusowego niedawno jest wydana...*, Kraków 1567.

⁶ Por. Ps 68,10; J 2,17.

⁷ Ps 54,7.

222

HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Lidzbark, 18 czerwca 1565

Naznaczony przez króla na 4 czerwca sejmik pruski nie mógł dojść do skutku, ponieważ pismo królewskie nadeszło dopiero w końcu maja i zabrakło czasu na zawiadomienie senatorów. Hozjusz usprawiedliwił przed dworzaninem królewskim zaistniały fakt, przypomniał zwyczaj zwoływania sejmiku pruskiego dwa razy do roku, prosił o naznaczenie nowego terminu i na przyszłość o wcześniejsze zakomunikowanie woli królewskiej.

ORYG. nie znany (zaginął ok. 1945 r.).

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rękop. 8583 fasc. 19d k. 15r--v. Na marginesie uwierzytelnienie kopii przez archiwariusza gdańskiego (1880 r.): *Die Übereinstimmung mit dem Original Schbl. CXXB. 27.064 attestirt Bertling Archivar.* Kopia sporządzona inną ręką. Zwykły adres.

Unsern freundlichen gruss etc. Was an uns E. E. W. durch ir schreiben, den 9. Junii datiret¹, wegen Ko. Ma. gnedigem bogehr die tagefart-leistunge auff vormals angesetzt 4. tag Junii betreffende gesonnen haben, dasselbe ist uns erstlichen dato dieses zugestellt worden. Wo derohalb E. E. W. lengsamer beantwortet, denn sich dieselbe vielleicht vermutet, haben solches E. E. W. dem angezeigten mangell und verzuge zumessen. Nun aber fügen wir E. E. W. freuntlicher wolmeinunge zu vernehmen, wie uns gleichergestalt Ko. Ma. schreiben ungefehr den letzten Maii behendiget worden, worinnen denn hochgemelte Ire Ma. auf boschehene entschuldigunge der herren rethe von marienburgischer jungster tagefart abgegeben, abermals und schlieslich bogeret, solchen conventum vermöge vorigen bofelichs auff den 4. Junii unverzuglich zu begehen und zu halten. Dieweill wir denn aus dero zeith, da uns die koniglichen briefe zuhanden komen, nicht unfüglich zu schliessen, wie den anderen herren rethen die briefe und mandata vor dem tage gantz schwerlich könten dargereicht werden und also fast unmüglich dieselbe tagefarth so schleunigk auf koniglichen willen zu leisten, als haben wir bald mit demselben kernerlinge die hinderliche ursache, worumb Irer Ma. gnedigem bogehr auff den ernannten tagk nicht könte die wirckliche genüge geschehen, weitleuftigk ermeldet. Und sintemall Ire Ko. Ma. es dafür halten thete (wie auch zugleich aus der abschrift, so von E. E. W. uns zugeschicket, zu ersehen), als solte dieselbe marienburgische tagefarth aus eigenem rathe und fursatze widder des landes gewonheit furgenomen sein, haben wir Ire Ma. soviell muglich des argwons zu enthaben uns beflissen und hochlöblicher gedechtnus Irer Ma. heiligen vatern constitutiones furgelbilet, damit diesen landen jerlich zwen tagefarth auff gewisse zeiten zu halten, da denn sowoll die gerichte gepfleget wie andere anliegen des landes bewogen und beratschlaget wurden. Ausdrucklichen zugegeben ist, derowegen und demnach gebeten, es wolte Ire Ko. Ma. sowoll die leistunge der vorigen wie die verzogerunge der ernenten tagefarth gnedigst und im besten auffnemen. Und da ja dieselbe gentslich entschlossen, aus dringender noth eine andere tagefarth anzusetzen, so wolle alsdann Ire Ma. eine raumere zeith darzu ernennen und an alle herren rethe und stande die briefe desto ehe beförderen lassen, damit alle wichtigkeit unter dem adell und anderen unterthanen gehalten und solche tagefarth desto fruchtbarlicher geleistet wurde. Was nun Ko. Ma.

¹ Chodzi zapewne o list z 6 VI. Zob. nr 208.

darauff sich entschliessen werde, wirth die zeit eröffnen und sollen des E. E. W. von uns unseumigk verstandigt werden.

Datum Heilspergk, den 18. Junii Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

223

STANISŁAW KŁODZIŃSKI DO HOZJUSZA

Bolonia, 18 czerwca 1565

Dziękuję za list z 29 marca, w którym Hozjusz radził Kłodzińskiemu zadowolić się przyznaną mu pensją i nie oczekiwać niczego więcej od podkanclerzego. Powiadania o oblężeniu Malty przez Turków.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 104. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae 2 Augusti 1565 Heilspergue, responsum 8.*

Illustrissime ac Reverendissime Cardinalis. Redditae sunt mihi tuae literae, quas ad me quarto Calendas Aprilis [29 III] dedisti¹, in quibus quid de illa pensiuncula sperare debeam planius perscripsisti, nimirum quod datur accipiendum, neque quicquam amplius ea in re a R-mo Pro-cancellario expectandum esse. De tua vero in iuvandis rationibus meis praeclara voluntate magnas tibi ago habeoque gratias, Deumque optimum maximum opto, ut aliquando pro tuis amplissimis studiis et beneficiis meam operam atque studium tibi navare possem.

Novi in Italia nihil aliud habemus, praeterquam insulam Melitam, quam uti scis Rhodiani milites tenent, a Turcis oppugnari, quorum impetus ut nostri sustinere possent supplicationes Deo optimo maximo per totam Italiam a Summo Pontifice decretae sunt. Bene vale, Cardinalis optime, meque tuo patrocinio ac liberalitate tuere.

Bononia, XVIII Iunii MDLXV. Tuae Amplitudini devinctissimus

Stanislaus Clodinius.

224

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Warszawa, 18 czerwca 1565

Poleca Hozjuszowi na wychowanie swego bratanka, zdolnego chłopca, liczącego zaledwie 7 lat i 5 miesięcy. Z trudem wydobył go od innowierczych rodziców kierując się troską, by dziecko nie nasiąkło błędną religią. Prosi o zapewnienie chłopcu dobrego preceptora, który przede wszystkim wychowywałby go po katolicku, następnie uczył elementów łaciny i greki. Ojciec wysłał razem z dzieckiem sługę, również innowiercę. Myszkowski pragnie, by niwelować zły wpływ tego sługi, a w miarę możliwości nawrócić go na katolicyzm. Wie, że Hozjusz ma dwie szkoły: jedną w Braniewie, drugą pałacową. Pragnie, by bratanek przebywał blisko kardynała.

AUTOGRAF: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 47. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Mitto ad Ill-mam P. V-ram nepotem meum¹, puerum, ut mea fert opinio, praeclarae indolis, annos natum septem et menses quinque, quem ego commendare Ill-mae P. V-rae litteris nolo, quandoquidem mihi plane persuadeo illum hoc uno^a nomine illi fore commendatissimum, quod est nepos meus. Eum ego hac tantum de causa in hac tenera aetate a gremio materno abduxi, ne una cum lacte, quod aiunt, imbiberet impietatem

¹ List nie znany.

^a Jan Myszkowski syn Zygmunta, rodzonego brata podkanclerzego; zob. nr 183 przyp. 3.

parentum, nam etsi uterque parens non est catholicus, sed mater mihi videtur esse in hoc errore pertinacior. Aegre quidem^b parentes hunc puerum a se dimiserunt, sed tamen ego hoc modo non convitiis efflagitavi. Quamobrem supplico Ill-mae P. V-rae, velit illum bono praeceptori tradere, ut in pietate christiana primum et // praecipue, deinde vero in Graecis et Latinis litteris, quantum per aetatem licet, instituat. Nollem autem eum plagoso magistro committi, ne ille propter plagas et a pietate christiana et a litteris abhorreat, praesertim cum puer sit et docilis et, ut ego spero, ingeniosus, tum autem ita amabilibus moribus, ut nisi illi optime consultum vellem, nunquam illum a me vel transversum digitum vellem dimittere.

Misit pater eius cum eo famulum, fortasse non magis propterea, ut illi serviret, quam ut eum confirmaret in impietate haeretica, videtur enim famulus is esse alienus a religione catholica, sed ego hoc eius patri denegare^c non potui veritus, ne mihi filium denegaret. Quamobrem rogo Ill-mam P. V-ram, ne famulus cum eo versetur // nisi ad obsequium eius, quandoquidem puer neque scit neque potest se ipsum adhuc vestire et curam rerum suarum habere. Postea tamen si animadverterit Ill-ma P. V-ra hunc famulum non esse e re pueri, poterit amoveri, nunc mos gerendus fuit patri. Quod si etiam famulus poterit eo adduci, ut per Ill-mam P. V-ram lucretur Christo, esset quod ego imprimis cuperem. Illud autem vehementer cuperem, quandoquidem audio duas scholas Ill-mam P. V-ram habere: unam Bransbergi² alteram penes se³, vellem ut nepos meus sit penes Ill-mam P. V-ram, quod quidem commodo illius fieri possit, primam^d enim rationem haberi velim morum illius, ne forte pravis aliorum puerorum moribus corrumpatur haec eius tenera aetas, deinde literarum; sed ego hoc Ill-mae P. V-rae prudentiae et in me benevolentiae committo. // Quicquid autem in hoc genere beneficii nepoti meo fecerit, id ego mihi factum esse existimabo, eoque nomine illi in perpetuum obstrictus et obligatus fuero, cuius gratiae et benevolentiae me diligentissime commendo.

Varsav[iae], die 18 Iunii 1565. Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski.

a Nadpisano nad skr. solo
b Skr. uterque

c Skr. nolui
d Skr. autem

225

JAN SIERAKOWSKI DO HOZJUSZA

Przedecz, 18 czerwca 1565

Ślawi dzieło, jakie Hozjusz darował narodowi polskiemu przez fundację kolegium braniewskiego. Poleca tam na naukę syna swego powinowatego, Trzebuchowskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 167—172. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no D-no Stanisłao Hosio, Dei gratia S. R. E. presbytero Cardinali tituli s. Laurentii in Palisperna ac Warmiensi Episcopo, D-no et benefactori colendissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine clementissime. Promptissimorum servitiorum meorum in gratiam V-rae Ill-mae et R-mae Paternitatis diligentissima commendatione praemissa¹.

² Kolegium jezuickie w Braniewie.

³ Szkoła pałacowa biskupów warmińskich w Lidzbarku.

¹ Jan Sierakowski (1498—1589), kasztelan łódzki, następnie kaliski, od 1569 wojewoda łęczycki. Niesiecki: Herbarz, VIII s. 364—367.

Aczkolwiek nie jestem tak zasłużony WMci, żebych mógł w czym łaski a dobrodziejstwa WMci używać albo prosić, jednak iż wiem, jaką chęć i łaskę WM ku narodowi naszemu polskiemu mieć raczysz, dla którego więcej jako wiemy niż dla którego innego raczyłeś WM szkołę albo naukę w biskupstwie swym teraz nowo sposobić i postanowić, wieczną pamięć tym między nami Polaki sobie jednając. Tedy ja mając nadzieję w tejsze łasce WMci, którą WM każdemu Polakowi okazować raczysz, za tym swym powinowatym Trzebuchowskim, synowcem sławnej pamięci nieboszczyka pana gnieźnińskiego², WM jako swego MP pilnie proszę, abyś mu WM raczył być łaskawym a miłościwym panem, a onego którego mu mistrzewi rozkazać raczył łaskawie zalecić. Będzie ten dobrze opatrzon datkiem od przyjaciół jego, komu go WM z łaski swej poruczyć rozkazać raczysz. A WMci naszemu MP Pan Bóg przodkiem niech zapłata będzie, a my wszyscy przyjaciele tego młodzieńca powinnymi i wiecznymi służebnikami być zawždy chcemy i powinnychmy być, którego miłościwej łasce zalecam się z pilnością i z powolnymi służbami mymi.

Datum w Przeczczu³, 18 Iunii 1565. a—Eiusdem V-rae Ill-mae et R-mae P. deditissimus servitor

Ioannes Syrakowski castellanus Landensis, curiae Regiae refferendarius, capitaneus Przed[eczensis] ręką własną.

// Dla niedobrego zdrowia mego na oczy nie mogłem własną ręką pisać. Proszę jako mego MP, abych tym łaski WMci sobie nie obraził^a.

a—a Własnoręcznie

226

HOZJUSZ DO MARKA ANTONIEGO DA MULA

Lidzbark, 20 czerwca 1565

Jest wdzięczny za inicjatywę wydania w Rzymie dzieła *Confessio fidei*. Zdaje się na decyzję wydawców rzymskich, którzy okroili w tym dziele cytat ze św. Grzegorza z Nyssy na temat ofiary Mszy św. już podczas Ostatniej Wieczerzy. Doktryna tego Ojca Kościoła była przedmiotem sporów na Soborze Trydenckim, ale ostatecznie opowiedziała się za nią większość Ojców Soboru i weszła do dekretu o Mszy św. Pochwała przedsięwzięcia, by u Pawła Manucjusza wydać dzieła św. Hieronima. Katolicy, niestety, dali się uprzedzić protestantom w wydawaniu dzieł tego i innych Ojców Kościoła. Papież nawet zabraniał w Rzymie sprzedawania pism tychże Ojców. W ten sposób katolicy sami pozbyli się broni do walki z protestantami. Owocem jednostronnego studium protestantów nad patrystyką są *Centurie Magdeburgskie*. Zdaniem Hozjusza centuriatorzy nieświadomie zbliżyli się do doktryny katolickiej w nauce o sukcesji apostołskiej, czego przedtem nie uznali, obecnie zaś twierdzą, że sami są spadkobiercami nauki apostołskiej. Hozjusz miał w rękę i częściowo czytał osiem *Centurii*. W ostatniej, tj. ósmej jest mowa o walkach obrazobórczych na Wschodzie i ich echem na Zachodzie. Protestanci usiłują podważyć drugi sobór nicejski. Hozjusz polemizuje z ich argumentacją. Uważa, że dotychczas katolicy byli zbyt bierni i nie podejmowali polemiki z protestantami, ale nie radzi wprost zbijać *Centurii*, tylko przeciwstawić im obiektywne opracowanie katolickie tego samego tematu. Pozwolenie wiernym, na „kiefich” nie przyniosło nic dobrego i niektórzy (np. A. Dudycz) żalują, że o nie prosili. Tak samo zezwolenie księżom na małżeństwo nie polepszy sytuacji Kościoła i nie usunie nadużyć, których nie brak i wśród żonatych predykantów innowierczych. Komunikuje swoje zdanie na temat, jakie książki obecnie należy drukować przeciw protestantom.

ORYG. lub kopie nie znane.

DRUK.: HO II s. 239—241.

² Mikołaj Trzebuchowski (zm. 1563), kasztelan gnieźniński. *Niesiecki*: Herbarz, IX s. 137—138.

³ Przedecz, miasto królewskie na Kujawach w woj. brzeskim.

Pauli Manutii typis excudi lucubratiunculas nostras, et quidem Romae, diligenter etiam in id opus incumbi lubens admodum ex literis Ill-mae D. V-rae cognovi¹. Cui magnam hoc nomine debeo gratiam, quandoquidem id illius opera potissimum esset effectum, ut labores nostri tanti fierent. De sententia quadam Gregorii Nysseni, ubi de oblatione in Coena agitur², magnam audio fuisse disceptationem: ferenda ne esset, an auferenda ex libro. Video quod medium quiddam estis secuti, nam nec ferre nec auferre voluistis integram, sed priore particula posita reliquum omne, quod sequebatur et quod ad rem faciebat maxime, sustulistis. Ego vero nihil dubito, quin magno iudicio factum id fit, cui caedo non invitus. Sed, quod bona cum venia scriptum velim, vehementer metuo, ne plus nimium suis affectionibus quisquam indulserit. Nec enim defuerunt in sacro Concilio Tridentino, qui graviter oblationem in novissima Coena factam oppugnarent, quod haud scio, an unquam antea pari contentione factum sit atque hoc infelici nostro primum a Luthero, deinde a reliquis sectatoribus illius, quamvis et Petrobrusiani³, et Henriciani⁴, Bernardi⁵ saeculo non dissimile quiddam tentasse videntur, et qui post hos Missae sacrificium oppugnarunt. Quibus itaque visum non fuerat, ut aliquid in Concilio Tridentino statueretur de oblatione per Christum in Coena facta, quos non ita multos fuisse constat, sententiam hanc Gregorii Nysseni, cuius autoritate se valde premi videbant, graviter oppugnarunt. Verum ex altera parte fere multo plures Patres excellenti doctrina, pietateque praediti, qui fortiter eam defenderunt, quorum etiam tandem obtinuit sententia, quam ego tanto veriore esse persuasum habeo, quod synodi totius consensu fuit approbata. Sed nec illud ambigo, si nullum affectum, sed sanum aliquis intellectum afferat horum Gregorii Nysseni verborum, nihil in eis reprobandi recte posse, cum nullus in eis error ab his deprehensus fuerit, qui doctrinam de oblatione in Coena factam tuebantur.

Hieronymi opera isthic excudi pridem acceperam, quorum bonam partem iam esse perfectam gaudeo. Est certe dignum hoc opus, quod in Urbe, quae caput orbis est, cui tam praeclarum ille tribuit elogium integritatis fidei conservatae⁶, Pauli Manutii typis imprimatur. Atque utinam in id studium incubuissent ante XXXX hos annos Pontifices, non vidissemus tot venena pro antidotis propinari atque tot ita gravibus incommodis Ecclesiam Dei vexari. Verum haereticorum incredibili quadam diligentia, nostra vero puls quam supina nec unquam satis deploranda negligentia factum est, ut hoc essent loco rationes Ecclesiae, quo nunc eas esse maximo cum animorum nostrorum dolore cernimus. Satisne quisquam calamitatem hanc nostram deflere possit, quod quicquid est catholicorum et orthodoxorum veterum scriptorum eos, antequam in hanc tam piam mentem vere Pium Pontificem hunc nostrum Deus impulisset, non

¹ Zob. nr 169.

² Zob. nr 79 przyp. 15.

³ Nazwa pochodzi od ks. Piotra z Bruys, wędrownego kaznodziei ludowego w południowej Francji, który w dążeniu do kościoła duchowego odrzucał sakramenty św., niszczył krzyże, ołtarze, obrazy. W r. 1126 został przez tłum spalony na stosie w St. Gilles koło Arles. Jego zwolennicy zw. petrobruzjanami są ideowymi prekursorami katarów i waldensów. Naukę Bruysa potępił papież Innocenty II na soborze laterańskim II w 1139 r. LThK VII 351—352.

⁴ Henrycjanie wywodzą się od Henryka z Lozanny (pierwsza poł. XII w.) mnicha benedyktyńskiego, wędrownego kaznodziei w duchu Piotra Bruysa. Jego nauka została potępiona na synodzie w Tuluzie w 1133 r. LThK V 194—195.

⁵ Św. Bernard z Clairvaux (1090—1153), zwalczał w kazaniach doktrynę Henryka z Lozanny.

⁶ Św. Hieronim (347—419), Ojciec Kościoła.

ex ea Urbe, ubi cathedrae semper Apostolicae viguit principatus, cuius fides Pauli testimonio laudata semper et illibata⁷ permansit, nec ex alia quapiam catholica civitate, verum ab haereticis et his sacramentariis a nescio qua Basilaea mirandum et miserandum in modum corruptos et depravatos haectenus petere necesse habuimus. Saepe, cum in Urbe essem, nostram hanc infelicitatem deploravi, idque tanto magis, quod acciderat, ut cum a bibliopolis emere vellem quatuor praecipuorum Ecclesiae Doctorum opera, negaret bibliopola licere sibi vendere, quod edicto Pontificis cautum esset, ne faceret. Hic ego liberius fortasse quam illa tempora ferebant, sed iusto, sicut mihi visum erat, dolore percitus, quid est hoc, inquam: itane conceduntur haereticis arma, quibus Ecclesiam oppugnare possint; catholicis contra, qui pro virili sua tueri illam ac defendere sunt parati, auferuntur! Cur in eam potius curam non incumbimus, ut qui libri sunt haereticorum opera depravati, correctos eos et emendatos recuendendos curemus, quo sic non destituantur suis etiam armis catholici? Vidisse me cum corrupta moneta prohiberetur, quod non defuerit alia, qua liceret nihilominus necessaria sibi quemque comparare. Nunc autem omnis moneta prorsus interdicitur, nec alia melior excuditur ac prohibetur, ne cum sanctis illis Patribus, a quibus recta fide imbuti et ad omnem pietatem sumus instructi commercii quicquam habeamus.

Has ex me voces plures tum audiverunt, etiam ex Collegio, in quod uterque nostrum postea fuit cooptatus⁸, quas certe iustus quidam dolor extorserat. Nam unde nobis natae sunt *Centuriae*⁹, quarum Ill-ma D. V-ra suis in literis meminit, quam ex eo, quod et in edendis, et in evolvendis priscorum patrum libris tantum studii posuerunt haeretici, cum a nobis, qui per Dei gratiam catholici sumus, prorsus negligi viderentur. Multos cernere licuit proximis superioribus annis, qui praeter Thomam¹⁰ aut Scotum¹¹ vix alium quenquam authorem legerent; quodque magis dolendum est, ne sacra quidem Biblia quae diligentius evolverent digna iudicarunt. Et credat Ill-ma D. V-ra non esse contemnendum laborem hunc haereticorum in istis *Centuriis* conscribendis. Cum enim viderent ad confirmandam doctrinam Ecclesiae catholicae, cuius membra sumus, uno omnium fortissimo argumento nos niti, quod per ordinem sibi succedentium episcoporum et sacerdotum ad nos nobis per manus tradita pervenerit, primum successionem hanc vehementer oppugnarunt, quod non ad certas personas aut certa loca, sed ad Evangelium et ad Dei verbum Ecclesiam alligatam esse dicerent; posteaquam vero non succedere sibi commentum hoc suum viderent, hanc viam ingressi sunt, ut editis *Centuriarum* libris, ad se, non ad nos pertinere verae doctrinae successionem hanc imperitioribus persuadere conarentur, quos certum est non medio-criter impelli per hunc modum, ut vel deficiant ab Ecclesiae sana doctrina, vel postquam semel defecerunt, tanto magis obfirmatis animis in errore suo persistant. Verum interea quo vehementius oppugnatur veritas, hoc minus expugnari potest, quin ea tanto clarior et illustrior efficitur. Labor hic haereticorum non maiorem ipsis et eorum sectatoribus quam catholicis et orthodoxis fructum attulisse videtur, nam ex eo contrarium eius, quod ipsi docere conantur, liquido demonstrari potest. Quod ipse quoque facere me posse divino fultus auxilio sperarem, nisi et aetas et

⁷ Por. Rz 1,8.

⁸ Marek Antoni da Mula kardynałem został razem z Hozjuszem 26 II 1561.

⁹ Zob. nr 169 przyp. 4.

¹⁰ Św. Tomasz z Akwinu (1225—1274), dominikanin.

¹¹ Duns Skot (ok. 1270—1308), filozof i teolog franciszkański

valetudo mea affecta ab hoc tam gravi labore suscipiendo me deterreret. Octo iam *Centurias* eorum vidi, et magna ex parte legi; nonam in horas expecto, nec me legisse poenitet, cum in eis multo plura repererim ad sanam Ecclesiae doctrinam, quam nos profitemur, confirmandam, quam ad ipsorum errores tuendos pertinentia. In octava *Centuria* pluribus tractant de cultu imaginum, et hoc agunt, ut septimam synodum sub Constantino et Irene Nicaeae habitam¹², tanquam falso universalem appellatam reiiciant, et eam, quae paulo ante sub Constantino Copronimo celebrata¹³, per posteriorem hanc fuerat condemnata, oecumenicam fuisse doceant. Quam ad rem abutuntur etiam autoritate synodi, quae fuit Frankofurti regnante Carolo Magno congregata¹⁴, per quam abrogatam esse volunt septimam illam, quam nos pro universali agnoscimus, utcuque fuerit imaginum usus in ea retentus. Quam synodum Frankofurdensem nondum vidi, praeterquam ita ut scripta est a centuriatoribus. Caeterum vidi quoddam opus sub Caroli Magni nomine contra synodum illam Nicaenam, sed magis etiam contra Constantinopolitanam¹⁵, quae septimam se dici voluit, conscriptum, cum Tridenti fuisset et cum publice prostaret emi, quod ut esse Caroli credam adduci non possem. Non dubito, quin liber hic in multorum versetur manibus, quo maius operae pretium vos isthic facturos esse censerem, si rei veritatem diligentius investigandam et de synodo illa verum iudicium conscribendum curaretis, quam habitam fuisse scio, quod autem ita sit habita, sicut ab istis centuriatoribus in eorum libro insertam vidi, non puto. Temporis illius historiam, quod ad synodum hanc attinet, non satis cognitam habeo, sed vidi chronicon quoddam abbatis Urspergensis¹⁶, qui vixit ante annos plus minus 300, ubi meminit synodi magnae Frankofurti collectae, in qua Adriani papae legati adfuerunt, et est in ea Felicis haeresis condemnata¹⁷. Mox addit haec verba: Synodus etiam, quae ante paucos annos in Constantinopoli congregata fuit sub Irene et Constantino filio eius, septima et universalis ab illis appellata, ut nec septima, nec aliquid diceretur, quasi supervacua ab omnibus abdicata est. Blondus¹⁸ Frankofurti nullam facit mentionem, sed in Franconiam scribit fuisse missos Cleophilactium et Stephanum episcopos ad Carolum ab Adriano Pontifice¹⁹, qui Germanorum Fran-

¹² Drugi sobór nicejski 787, siódmy powszechny, został zwołany przez cesarzową Irenę wdowę po cesarzu Leonie IV Chazarze (775—780), która rządziła w latach 780—790 za swego małoletniego syna Konstantyna VI. Głównym celem soboru było położenie kresu walkom obrazobórczym i określenie dogmatycznych zasad kultu obrazów. Papież Hadrian I (772—795) zatwierdził uchwały tego soboru.

¹³ Konstanty V Kopronim, cesarz (741—775), w r. 754 odbył synod w Konstantynopolu, na którym zebranych 338 biskupów pod dyktando cesarza potępiło kult obrazów.

¹⁴ Synod generalny frankoński odbyty w 794 r. we Frankfurcie nad Menem pod protektoratem Karola Wielkiego przyjął tzw. *Libri Carolini* (zredagowane w latach 789—791) odrzucające zarówno synod ikonoklastyczny z 754 r. jak i drugi sobór nicejski.

¹⁵ Chodzi o synod z 754 r.

¹⁶ Autorem wspomnianej kroniki jest Burchard von Biberbach (1177—1231), opat klasztoru premonstratensów w Ursberg w Bawarii. LThK X 570.

¹⁷ Feliks bp Urgel (zm. 818) był ścigany za błędną doktrynę zw. adopcjanizmem. Został potępiony w Regensburgu w 792 r. na synodzie zwołanym przez Karola Wielkiego, który wysłał Feliksa do papieża Hadriana I celem oczyszczenia się z błędów. LThK IV 71. Hozjusz idąc za cytowanym przez siebie kronikarzem popelnia tu nieścisłość co do synodu, który potępił błąd Feliksa.

¹⁸ Blondo (Blondus) Flavio (1392—1463), humanista, historyk i archeolog, sekretarz kilku papieży. LThK II 534.

¹⁹ Delegaci papieża Hadriana I na synod we Frankfurcie w 794 r.

corumque synodum congregaret, in qua haeresim Felicianam et synodum de imaginibus deponendis, quam Graeci falso septimam appellabant, condemnarunt. De synodo Nicaena secunda verbo non meminit. Nec mihi sit verisimile, cum ad synodum Nicaenam secundam suos legatos Pontifex Adrianus miserit, quorum sententiam de veneratione imaginum episcopi, qui tum fuerant congregati, sunt secuti, quod idem Pontifex Franckofurtum aliis legatis missis ab illis paucis admodum annis interiectis diversum aliquid eadem de re statui permiserit. Mitto autem Ill-mae D. V-rae ex illius Caroli opere, de quo paulo ante memini, caput 6 libri I descripta quaedam, ex quibus cognoscet quam praeclare de Sede Apostolica deque illius autoritate sentiat Carolus. Quod si facit ex animo, quo iurè synodum abrogari vult, cui praefuerunt illius ipsius Pontificis legati, sub quo synodus Franckofurdiensis congregata dicitur?

Mitto praeterea schedam, iuxta quam in capite 23 *Confessionis* nostrae, ubi materia haec obiter tractatur, quaedam correctae cuperem, quamvis metuo, ne post festum, quod aiunt, veniat, neque propterea tamen misisse nocebit. Porro quod quorundam diversas opiniones recenset de eo, num respondendum sit, nec ne, nec defuisse scribit qui diceret nihil pensi habendum esse, meam etiam ea de re sententiam requirit. Vehementer cuperem, is ut esset rerum nostrarum status, ut hos tantos haereticorum labores in segregandis quos pretioso sanguine suo Christus congregavit, pro nihilo ducere liceret; sed quorsum res perducta sit, dum nihil isti non faciunt, ut segregent, contra pensi nihil habemus, non opus est pluribus me scribere, cum etiam tacente me satis res ipsa loquatur. Modo non edita voce clamat hoc Germania, Gallia, Anglia, Ungaria, Polonia, Boëmia, Suetia, Dania, nullam Ecclesiae maiorem perniciem adferri potuisse, quam tantam istam haereticorum in illa dissecanda diligentiam, nostram autem adeo supinam in eius unitate retinenda negligentiam. Quod est enim regnum ex his, in quo doctrina christiana religionis et fidei non sit mirabiliter multas in sectas dissecta, cuius rei quam aliam esse causam dicemus, nisi quod eorum apud multos obtinuit sententia, qui censebant pensi nihil habendum esse. Quid autem est facilius quam vincere non repugnantes, cum Deus, ut est in proverbio, facientes adiuvet. Quamobrem non contemnendum, sed imitandum potius duxerim hoc haereticorum tantum studium, ut quod illi faciunt pro suis falsis dogmatibus adstruendis, idem a nobis fieret pro sana Ecclesiae doctrina tuenda et confirmanda. Neque tamen ex professo scribendum aliquid contra *Centurias* istas censerem, sed operam dandam potius, ut aut iis viis et rationibus, quas centuriatores isti persecuti sunt, aut aliis potioribus, quae proculdubio viris ingenio, iudicio doctrinaeque praestantibus, quales plurimos Urbs habet, defuturae non sunt, veritas omnibus patefieri, falsitas autem istorum a nostris aliud agentibus in lucem proferri possit. Verbi gratia: tractatur in IV capite de doctrina, sit ea doctrina iustificationis, quae fuerit illius saeculi Patrum de ea sententia, traderetur, et quod illi naevum esse dicunt, praeclaram id illius temporis Ecclesiae formam esse doceretur. Si quid autem ab uno aliquo scriptum foret, quod secus intelligi posset, id aut commoda interpretatione leniretur, aut post tantum etiam posteriorum saeculorum consensum pro naevo duceretur. Sed ego sum ineptus, qui sus, quod aiunt, Minervam doceam, et noctuas Athenas mitto, verum huc ineptiarum humanitas me tua perduxit, dum a me, qui consilii sum inops, consilium sibi dari postulat.

Quae de calice meminit deque coelibatu quid scripserim Georgio nostro²⁰ cum essem in comitiis Petricoviensibus²¹, memoria non teneo, verum hoc scio, quod Quinqueecclesiensis Episcopus Caesareae M-tis ad summum Regem meum orator²² coram pluribus palam confessus est vehementer se poenitere, quod cum esset in Concilio Tridentino, tanto studio contendisset, ut calicis usus laicis concederetur; nam ex ista concessione non solum nullum fructum, verum etiam plurimum detrimenti terras illas accepisse, quod non semel etiam audivit ex eo testis omni maior exceptione qui S. D. N-ri legatum apud nos agit, Ill-mus D-nus Cardinalis Comendonus. Ego Deo gratias ago, cuius hoc solius beneficium agnosco, nec satis unquam praedicare queo, quod hac proxima superiore Quadragesima minus mihi negotii calix exhibuerit, quam ea quae praecessit²³. De coelibatu vero quid scribam? Vehementer metuo, ne si permissae fuerint sacerdotibus uxores, eundem quem ex calicis permissione fructum consequamur. Nec enim video, quod eorum, qui segregaverunt seipsos, ut ipsi vocant, coniugia castiora sint quam quorundam nostrorum sacerdotum caelibatus, cum non multo pauciores apud eos adulteros quam apud nos concubinarios reperire licet. Qui mihi finitimus est Dux²⁴, quem praecipuum habet verbi nescio cuius, hoc scio quod non verbi Dei ministrum, is duas habet superstites uxores, nec tamen haec eum res quicquam impedit, quominus quod ille praedicat Evangelium Deique verbum esse censeatur. Habuit alius non ita pridem tres in oppido regio iurisdictioni meae subiecto, quod me tamen episcopum iam non agnoscit²⁵. Adeo hoc est apud istos usitatum, ut simul ut visum eorum alicui fuerit, abiciant unam et aliam sibi feminam iungant, ac tertiam etiam, ut pro crimine non habeatur, ac modo non in laude ponatur. Quin et a stupro non abstinent, sicut recens exemplum in oppido Legnicensi, quod est in Silesia, cuiusdam coniugati ministri videre licuit.

Quod autem a me sibi consilium dari postulat, quosnam libros potissimum excudendos esse censeam, id mihi mirum accidit, quod enim ego consilium ea de re praestare possum in iis propemodum extremis orbis christiani partibus. Habet istic cornucopiae quoddam, ex quo recte petere potest omnia: Ill-mum Cardinalem Scirletum, habet Franciscum quoque Torrensem duos librorum helluones (si modo mihi fas est hoc uti nomine); ii suggerere possunt, qui libri potissimum edendi sint. Citat in libris suis Torrensis quaedam beati Ephrem²⁶ praeclara opuscula, quae cum tribus in locis typis mandata sint, alia eius multa scripta in nullo tamen illorum exemplo mihi videre licuit. Citat et Sixtum *De castitate*²⁷, qui recte poterat adiungi reliquis libris, quos nuper de virginitate non paucos Manutius edidit, tum et Magnetem²⁸, et Anastium²⁹ et alios multos, quos insonites in carcere clausos tenet, viderit ipse qua conscientia. Non semel

²⁰ Jerzy z Tyczyna. Zob. nr 169 przyp. 3.

²¹ Hozjusz w Piotrkowie podczas sejmu był w dniach 26 II do 10 IV 1565, zatem w tych ramach chronologicznych należy umieścić wspomniany list do Tyczyna na temat celibatu.

²² Andrzej Dudycz.

²³ Hozjusz ma tu na myśli zwolenników „kielicha” w Braniewie.

²⁴ Albrecht książę pruski.

²⁵ Elbląg.

²⁶ Sw. Efreń Syryjczyk (ok. 306—373), pisarz kościelny. LThK III 926—930.

²⁷ Sykstus III papież (432—440), przypisywano mu niesłusznie kilka dzieł, m.in. *De castitate*. Zob. LThK IX 808—809. Prawdopodobnie o to dzieło tutaj chodzi.

²⁸ Magnetus, pisarz starochrześcijański.

²⁹ Prawdopodobnie chodzi o Anastazego bibliotekarza w Rzymie (żył 817—879), autora wielu pism teologicznych. LThK I 493—494. EK I 518.

audivit ex me cum essemus Tridenti, quod si confessor illius essem, non prius eum absolverem, quam stipulata manu promisisset, se non diutius tam praeclaros authores in carcere clausos retenturum, sed in lucem aliquando tandem emissurum. Cum iis agat Ill-ma D. V-ra, aut si qui sunt horum similes.

Sed ego longior sum quam initio proposueram. Facit autem hoc singulare studium erga te meum, nam cum amari me videam abs te, quandoquidem proprium est amoris, ut coniungat, aliter autem propter tantum locorum intervallum id praestari non potuit, saltem per has literas meas, ut aliquanto diutius tibi coniunctus essem laboravi. Quoad enim illis legendis operam dederis, a me disiunctus esse non poteris. Porro de me recte tibi polliceare licebit, quod nullum habeas tibi coniunctiorem et qui te magis amat atque observat.

Datum Heilspergae, [20 Iunii] ³⁰ MDLXV.

227

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 20 czerwca 1565

Po powrocie z sejmu piotrkowskiego do Poznania sytuację katolików zastał gorszą niż pozostawił. Mnożą się gwałty ze strony innowierczej szlachty: kościoły są grabione, już nie tylko ze swych dochodów, ale ze skarbców i wewnętrznego wystroju. Wypędza się księży, rzeczy święte są profanowane, na zjazdach stan duchowy jest przedmiotem żartów. W Poznaniu zostały zawieszane jurydyki. Starostwo generalne wielkopolskie ma być podzielone, nie bez niebezpieczeństwa dla kraju. Utrącono proponowaną przez katolików kandydaturę kasztelana łódzkiego Jana Sierakowskiego na starostę generalnego. Widzi niebezpieczeństwo, jeśli w wyniku przesunięć związanych z obsadzeniem starostwa generalnego wielkopolskiego Jan Zaremba otrzyma starostwo kaliskie. Nie dobrego nie wróży z wyjazdu króla na Litwę. Czuje się prawie załamany ogromem zła, prosi Hozjusza o wsparcie moralne i sugeruje, by w tym duchu wpływał na króla.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 11. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae ultima Iunii 1565 Heilspergae, responsum 2 Iulii.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, etc. Commodum sese offerente nuntio ^a Ill-mae D. V-rae per literas non potui me cohibere quin salutarem, de cuius salute et incolumitate ita sum sollicitus, ut de nullius cuiusquam magis; maxime cum Ill-mam D. V-ram solum habeamus, quo et res ecclesiasticas firmiores stare posse confidimus, et non exiguum Reipublicae nostrae subsidium in ipsius incolumitate situm esse videamus. Me in Posnania venientem hoc in primis maximo gaudio affecit, quod ex doctore Stephano ¹ intellexi Ill-mam D. V-ram bene valere. Caetera omnia mirum in modum perturbant. Deteriore res omnes statu nunc in Maiori Polonia meo summo cum dolore reperire mihi contigit, quam cum discederem Petricoviam reliqueram. Iniquitas et violentia exaucta est. Nobilitas et spiritus et vires assumit. Maiori temeritate et audacia templa spoliantur non iam solummodo redivitibus publice constitutis, sed etiam ornamentis et thesauris proprie ecclesiasticis, idque fit a maioris quoque ordinis hominibus. Expelluntur sacerdotes, sacra profanantur, nos exuimur et passim in congressibus non nisi de nobis decantatur fabula. Existimo iustissimam Dei iram iam ita nobis esse propinquam, ut nihil magis. Quid in saecularibus? Omnia vix non perturbatiora. Posnaniae iuridica mandato Regio prohibita est, cuius in gratiam vel qua de causa facile conici potest.

³⁰ Datę tego listu pozwala dokładnie ustalić adnotacja odbiorcy na liście nr 169.

¹ Stefan Mikan.

Idem etenim sunt et nostri et proprii mali autores, qui Deum et sacra exosi sunt, iustitiam, leges et consuetudines quominus exosas habeant fieri nullo modo potest. Iam itaque a spiritualibus sublata iura sunt et saecularibus quae reliqua esse videbantur, non administrantur. Capitaneatus generalis, summo cum Regni periculo, summa et cum infamia, non sine perturbatione multorum dispartitus esse certo nuntiatur. D-num Landen[sem]², quem a partibus nostris vel potius Dei et legum futurum prospiciebant, ea ornari dignitate noluerunt, qui nos perditos volunt. D-nus Zaremba³ quomodo in Calissia sese gerere proposuerit, conicere vix possum. Profecto haec mutatio maxima in nostram perniciem fortassis excogitata, ne emergat in totius Regni // perniciem metuendum est. Iura distraherentur et libri causarum, hostis distractioni gaudebit, autoritas nulla, defensio nulla. Quod si haec sunt in nostra parte principia, quid de reliquis existimabimus? Deus omnipotens clementer nos servet et Ecclesiae suae ad tempus concedat tempora tranquilliora.

Ego profecto boni nihil ominari possum, etiam de hoc discessu Regis⁴. Et nisi me divino praesidio consolarer, aut Ill-mae D. V-rae exemplo et aliorum nonnullorum sustentarem, nescio profecto, quo me tam acerbae deducerent cogitationes. Doleo partes Ecclesiae undique afflictas, doleo Rempubicam concidentem; doleo omnia undique ita conturbari, ut vix humanis viribus tantis turbis obsisti possibile esse videatur. Ab Ill-ma D. V-ra peto, me ut aetate iuniorem, ita doctrina et rerum experientia longe inferiorem, erudiat, quid tandem sperandum mihi in his partibus sit, et quid agendum obsopita iustitia et iis omnibus quasi oppressis, quae ad salutem universam pertinent. Me itaque ut sustentatione aliqua instructionem^b reddat rogo. Iuvel praeterea quantum potest labantem patriam, subsidium praestet, continuo consulat, persuadeat Ragiae M-ti, salubria ut consilia suscipiat et ea agat, quae minori conturbatione, maiori commodo Reipublicae fiant, iuvenilibus non fidat consiliis, nihilque eorum Ill-ma D. V-ra praetermittat in commonenda Regia M-te, quae promovere quicquam posse arbitrabitur. Valet enim Ill-ma D. V-ra autoritate, valet gratia et iis rebus, quibus haec omnia conciliantur. Hoc certissimum est me his in periculis nonnisi solam Ill-mam D. V-ram inspecturum, et ex ea universa argumenta rerum futurarum et praesentium collecturum. Bene valeat Ill-ma D. V-ra et me sibi commendatissimum habeat. Posnaniae, XX Iunii MDLXV.

—Ill-mae et R-mae D. V-rae integerrimus servitor
Adam Conarski Episcopus Posnaniensis—^c.

^a Na marginesie
^b Rkps Instrukcyjne
^{c-c} Własnoręcznie

² Jan Sierakowski.

³ Rodzina Zarembów w Wielkopolsce była dość liczna (zob. Niesiecki: Herbarz, X). Tutaj chodzi o Jana Zarembę, dworzanina i sekretarza królewskiego, tego, który 24 XII 1563 został razem z Franciszkiem Russockim wysłany przez króla polskiego w poselstwie do króla duńskiego Fryderyka II (Ioannes Burchardus Menckenius: Sigismundi Augusti Poloniarum regis epistolae, legationes et responsa. Nec non Stephani Batorii reg. Pol. epistolarum decas et oratio ad ordines Poloniae [...]. Lipsiae 1703 s. 525—527), był też posłem sejmu piotrkowskiego w 1565; zob. I. Kaniewska: Małopolska reprezentacja, [s. 26] tabl. 1 poz. 54. Ten fragment listu Konarskiego jest bardziej zrozumiały w świetle listu Mikana, zob. nr 231.

⁴ Król 11 VI wyjechał z Piotrkowa do Wilna celem dopilnowania wojny ewentualnie rozejmu z Moskwą.

228

ADAM KONARSKI DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE
I HOZJUSZA

Poznań, 20 czerwca 1565

Bierze w obronę opata cysterskiego z Bledzewa Piotra Kamieńskiego przeciwko jego konkurentowi, bratu tego zakonu Maciejowi Lisieckiemu. Po zapoznaniu się z problemem jako diecezjalny zwierzchnik przyznaje rację opatowi, a pretensje drugiego uważa za nieuzasadnione. Prosi więc, aby obaj kardynałowie, do których Lisiecki odwołał się, poparli Kamieńskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 173—176. Na odwrocie adres: Ill-mis ac R-mis D-nis D-nis: Ioanni Francisco Commendone et Stanislao Hoslo Cardinalibus etc. D-nis suis obseruandissimis, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Reddita ultima Iunii 1565 Hellspergi, non eget responso.

Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Existimo optime memoria tenere Dominationes V-ras Ill-mas Petricovia adhuc monitum esse per me venerabilem fratrem abbatem Bledzoviensem, ut amice controversiam inter se et quendam Lieszeczki ortam componeret, nec amplius permitteret rem eam ad aures D. V-rarum Ill-marum tam indecenter licet immerito, deferri¹. Venit ad me Posnaniae praedictus abbas cum quamplurimis amicis suis dolens vehementer et conquerens se immerito ab Lieszeczki coram Ill-mis D. V-ris fuisse criminatum, innocentiam suam declaravit confirmavitque coram me, dioecetano suo superiore, se id onere, in quo a Lieszeczki impugnaretur, legitime, canonicie et iure optumo consecutum esse. Quae omnia cum mihi comprobasset, eodem quo antecessor meus² modo eum confirmavit, confirmari dignus visus est, quod ego facere et controversias has illegitimas dirimere constitui prius tamen re Ill-mis etiam D. V-ris declarata, ut Ill-mae ac R-mae D. V-rae etiam intelligant hunc bonum senem, insignis probitatis virum, immerito a Lieszeczki impugnatum, et indecenter apud Ill-mas D. V-ras accusatum fuisse. Quod ipsum ita se habere, suo tempore D. V-rae Ill-mae semper ex ipso cognoscent. Quam ob rem illum D. V-ris Ill-mis diligentissime commendo petoque, ut ei ad caetera omnia, quae in hoc genere habet exquisitissima, cum opus fuerit sua gratia et favore non desint, quod D. V-ras Ill-mas non gravatim facturas, cum et de causa et de persona melius informatae fuerint, minime dubito, quarum amori me sedulo commendo. Bene valeant Ill-mae D. V-rae.

Posnaniae, XX Iunii MDLXV^o. Ill-marum ac R-marum D. V-rarum
a-addictissimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^a.

a-a Własnoręcznie

229

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Maibork, [ok. 20] czerwca 1565

List przesyła przez prowincjała dominikanów Melchiora z Mościsk, który jedzie do Hozjusza. Powiadamia o odprawieniu poselstwa cesarskiego. Król nie zgodził się na żądanie wypuszczenia królowej z Polski. Zmarł wojewoda wileński Mikołaj Radziwiłł Czarny podczas kuracji prowadzonej na nim przez Żyda.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 163—168. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Reddita 27 Iunii 1565 Hellspergae, ręką Kuczborskiego: responsum 29.

¹ Zob. nr 195 i 216.

² Andrzej Czarnkowski.

Miłościwy Księżu, etc. Na ten czas nie masz nie takowego, co bych ku WMci memu MP a dobrodziejewi pisać miał. Jednak iż tam ku WMci memu MP jądzie JM ksiądz Malcher prowincjał¹, zaniechać nie chciałem, abym pisaniem swym zdrowia WMci mego MP nawiedzić a służb swych zawsze we wszem powolnych w laską miłościwą WMci zalecić nie miał. Acz to wiem, miłościwy Księżu, że WM od dworu pisanie częściej miewać i to co się u dworu dzieje, albo też i to co do dworu z inąd przychodzi lepiej wiedzieć raczysz aniżeli ja, jednak o tym, o czym-em dnia wczorajszego dostał pisanie, zaniechać nie chciałem, abym WMci memu MP oznajmić nie miał, iż posłowie cesarscy już są odprawieni², którzy jako WM raczysz mieć wiadomość, nioc innego nie prosili jedno o to, aby Królowa JM pani nasza mogła wolno odjechać z Polski do Rakusz a tam tak długo zetrwać, ażby zasię Król JM pan nasz z tej potrzeby, którą ma przed sobą, do Polski się szczęśliwie zwrócić raczył, ale Król JM dołożywszy się w tej mierze JMci panów koronnych co przedniejszych z tym je odprawić raczył, że tego nie uczyni ani mu się też uczynić godzi. Rozumiem temu, że // też i to WMci memu MP a dobrodziejewi nie jest tajna, iż pan wojewoda wileński umarł w mazaniu, którego żyd ten, co się go był podjął, namazał nie tylko samego, ale i głowę, i z tego mu przystąpiło do gardła tak nagle, że wytrwać nie mógł³, zaczym się też tenże żyd sam ob[w]jiesił. Zalecam się etc.

Dan z Malborku,^a 4 Iunii Anno Domini 1565.

^b-Księżda prowincjała, człowieka i dobrego, cnotliwego i pożytecznego Kościołowi bożemu WMci zalecam swemu MP acz rozumiem, że sprawy jego i godność sama go WMci memu MP zaleciła, ale iże to po mnie mieć chciał, i w tym chciałem okazać panu prowincjałowi quanti eum faciam.

WMci mego MP powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscripsit]-^b.

^a Zostawiono wolne miejsce na wpisanie daty dziennej

^{b-b} Własnoręcznie

230

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 21 czerwca 1565

Komunikuje wiadomości, które zaczerpnął z listów nadesłanych z Hiszpanii i Włoch. Piotr Wolski pisał 13 IV z Hiszpanii o podróżach dworu królewskiego: Królowa Hiszpanii z liczną świtą dygnitarzy państwowych udała się do miejscowości Bajonna na pograniczu z Francją, gdzie spotka się z królową francuską. Król lustruje tymczasem okoliczne zamki, zamierza również spotkać się z królową francuską w celach negocjacji pokojowych. Obawia się jednak podejrzliwości ze strony sprzymierzonych ze sobą książąt niemieckich oraz cesarza, i być może wyrezy się swoją małżonką, która pozostanie w Bajonnie 15 dni. W drugim liście z 25 IV, Wolski donosi o niebezpieczeństwie tureckim i obronie organizowanej przez państwa katolickie. Koncentracja floty i lądowych wojsk hiszpańskich ma miejsce na Sycylii, Król hiszpański i wicekról Neapolu obawiają się ataku silnej floty tureckiej na La Goulette, joannici na Malte, Wenecja na wyspę Korfu. Jerzy z Tyczyna w liście z 25 V przesłał bullę papieską na temat niebezpieczeństwa tureckiego i szereg informacji o sytuacji

¹ Melchior z Mościsk.

² Andrzej Dudycz i Wilhelm Kurzbach.

³ O okolicznościach śmierci w dniu 29 V 1565 wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiła Czarnego zob. J. J a s n o w s k i: Mikołaj Czarny Radziwiłł, s. 391—392. Radziwiłł cierpiał na podagrę, kazał się wysmarować żywym srebrem, co raczej zaszkodziło niż pomogło, po 24 godzinach zmarł.

⁴ Brak daty dziennej, pozwala ją dość dokładnie odtworzyć adnotacja odbiorcy

w Italii, o ruchach floty tureckiej i organizacji obrony ze strony katolików, o małżeństwie księcia florenckiego z siostrą cesarza, o poselstwie abpa Lanciano Leonarda Marini do cesarza w sprawie małżeństwa księży, i inne aktualności.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 209—214. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita ultima Iunii 1565 Heltspergi, responsum 2 Iulii.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine et amice observandissime. Iam post obsignatas litteras vesperi adferuntur mihi litterae ex Italia ac Hispania, quibus quid perscriberetur cum Ill-ma D. V-ra communicare volui, ut intelligeret fatalem quandam calamitatem divina providentia christianitati imminere, nec solum nostra in Polonia conturbatas esse res; longe perturbationem statum aliis in locis adhuc esse, quod ipsam, licet non admodum, nonnihil tamen sublevamento nobis^a esse poterit.

Primum ex Hispaniis D-nus Petrus Wolski litteris datis die XIII Aprilis scribit de discessu Regis ac Reginae Hispaniarum Madridero Hurgos¹ verum. Inde Regina cum praecipuis Hispaniae viris et universo quasi curiae Regis comitatu Rege relicto invisura est Reginam Galliae Baionae². Rex vero ipse interim omnes arces finitimas circumspexit, affuturusque etiam prope Baionam, quae in finibus Galliae sita est. Possibile esse credunt eum aliquo in loco cum Regina Galliae conventurum, cuius rei etiam causam esse, quod Regina eo profecta sit. Neque enim credibile esse videtur, si invisere saltem Reginam a Regina vellet, tantos sumptus illum facturum fuisse, cum hoc iter coeptum^b ad LX millia iamdum constet. Verum quominus tam facile homines intelligant eum cum Regina Galliae convenire velle praemature, Reginae discessu id tecum voluit. De causis conventus cum Regina Galliae difficillimum est conicere. Quantum vero intelligi potest, arbitrantur praecipuam causam esse: ut firmissima pax vel perpetuo vel quam longissimo tempore inter haec regna Hispanicum et Gallicum constituatur, mirifice enim delectari pace Gallorum dicitur. Sunt enim Galli gens bellicosa et inquieta, rumorque est passim illos in procinctu esse ac // cum Summo Pontifice nonnihil moliri. Inde Helvetios mercede conduxisse feruntur erogasseque circiter millionem unum. Ad Grizones³ etiam cum muneribus legatos mittunt. Ipsimet etiam domi ita se instruunt, ut minime otiosi esse velle intelligi possint. His tantis primordiis maturo consilio Rex constituit subvenire. Quod si etiam ipsemet Rex^c Reginam Galliae convenire non posset evitando suspiciones aut motiones aliquas nonnullorum principum, maxime Germanorum, cum quibus amicitiam colit et ad quos tabellarios nunc dimisit exponens rationes, cur Regina Reginam Galliae inviseret, ad Imperatorem quoque clam ablegavit, certissimum est cum Regina Galliae de rebus omnibus Reginam Hispaniae acturam, ideoque tot Hispaniae senatores cum ea profecti sunt. Regina commoratura est Baionae quindecim totis diebus. Unde discedens cum Rege iterum congressa tota aestate peragrabit Hispanias, nec nisi in autumno ad nos revertantur.

¹ Burgos, miasto w północnej Hiszpanii.

² Bajonna (Bayonne), miasto nad Zatoką Biskajską w południowej Francji przy granicy z Hiszpanią. Zjazd wakaacyjny królów miał tu miejsce 14 VI—4 VII 1565. Przybyła tu królowa Hiszpanii Elżbieta Valois (trzecia z kolei żona króla hiszpańskiego Filipa II) w towarzystwie księcia Alby oraz królowa francuska Katarzyna Medycejska, w której orszaku znajdował się m.in. nuncjusz papieski i kardynał Prosper Santa Croce. Zob. L. Pastor: *Geschichte der Päpste*, VII s. 431. Zob. też F. Braudel: *Morze Śródziemne i świat*, II s. 392—395.

³ Gryzończycy, mieszkańcy Gryzonii, kantonu szwajcarskiego, przeważnie innowiercy.

Omnibus etenim legatis et agentibus ut hic adventum Regis expectarent demandatum est, qui tertio die huius mensis discessit. Haec ex primis litteris.

In aliis datis XXV Aprilis idem scribit: primum causam tam multorum tabellariorum, qui hinc inde proficiscuntur, esse classem Turcicam, de qua passim non aliud dicitur, quam nunquam similiter instructam fuisse. Perscribunt saepissime de metu huius classis ad Regem, proreges Neapolis et Siciliae. Milites, qui ad maritima proelia conducuntur, quicumque colligi potuerunt, hinc Carthaginem profecti sunt⁴, ibi naves conscendent et in Siciliam proficiscuntur, quo in loco moratur generalis capitaneus Don Gratia de Toletto⁴, ad quem omnes naves Regiae concurrunt. Qui in curia Regis versabantur plurimi quoque eo discesserunt missaque insuper eo sunt nuper peditum quatuor millia. De classe Turcica quo cogitet, vix suspicari potest quispiam. Opiniones variae, trepidatio // multa: Rex de Goleta metuit⁵, itidem et administratores Regni Neapolitani, milites s. Ioannis, ne Meliten invadat, subverentur, Veneti de Corfu⁶; hique omnium sunt cautissimi: circiter centum navium classem iam mari commiserunt, ex his instructae quadraginta, quae quamprimum persenserint opus fore, procedent ulterius, interea plures instruentur, capitaneum maritimi belli iam constituerunt ac quotidie adhuc militem conscribunt. His non adeo metuendum esse videtur, fortasse aliis multo magis. Non plura, quidquid autem tam de classe Turcica quam de conventu Reginarum intellexerit Volscius, ad me perscripturum se recepit. Ego lubentissime quidquid erit cum Ill-ma D. V-ra sum communicaturus.

Ex Georgii Ticinii litteris scriptis die XXV Maii hoc Ill-ma D. V-ra intelligat: Bullam mihi misit in dioecesi publicandam contra Turcas⁷; eam ego Ill-mae D. V-rae mitto⁸. Scribit certissimo perlatum esse eo die, quo scriptae litterae sunt, Romam classem Turcicam sub Sicilia visam esse certoque vel Meliten vel Goletam versus tendere. Rex catholicus⁹ dedit in custodiam portum Herculis¹⁰ et Orvitellum¹¹ duci Parmensi¹², quae loca sunt in Senensi territorio¹³. Ea res non parum Cosmum ducem Florentinum¹⁴ offendit. Comes s. Florae¹⁵ et Paulus Iordanus¹⁶ proficiscuntur adducturi coniugem principi Florentino, sororem Imperatoris¹⁷. Propter coniugia sacerdotum, quae petit Caesar, mittit^e Pontifex ad eum Archie-

⁴ Don Garcia de Toledo, dowódca floty hiszpańskiej i wicekról Sycylii. F. Braudel, jw. I s. 381—383. L. Pastor, jw. s. 663

⁵ La Goulette, miasto i forteca w Tunezji nad Morzem Śródziemnym, zdobyta w 1574 r. przez Turków. F. Braudel, jw. I s. 194.

⁶ Korfu (Kerkira) wyspa na Morzu Jońskim należąca wówczas do Wenecji. Z niej pochodził bawiący w Polsce reformator Franciszek Lismanin.

⁷ Breve to zarządzało modlitwy o zwycięstwo nad Turkami.

⁸ Egzemplarza tego nie odnaleziono.

⁹ Tj. hiszpański, Filip II.

¹⁰ Monaco.

¹¹ Orvitello.

¹² Aleksander Farnese.

¹³ Terytorium Sieny.

¹⁴ Kosma II Medici.

¹⁵ Aleksander Sforza, hrabia Santa Fiora.

¹⁶ Postaci nie zidentyfikowano.

¹⁷ Joanna Habsburżanka (1547—1578), najmłodsza siostra cesarza Maksymilian II a córka Ferdynanda I i Anny z Jagiellonów 15 XII 1565 poślubiła Franciszka Medici wielkiego księcia Toskanii (zm. 1587). Jej starsza siostra Barbara (1539—1572) również w grudniu tr. poślubiła Alfonsa II Este księcia Ferrary. Zob. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 48.

piscopum Lancianum¹⁸, theologum et alium quendam Florentinum auditorem Rotae. Ascanius^f Corgnia¹⁹ adhuc in carcere est. De D-no Marco Antonio²⁰ medici desperarunt. Romae armato milite plena omnia. // Haec sunt, quae D. V-rae Ill-mae ec R-mo Legato²¹ acceptis litteris communicare volui, quorum amori me diligentissime commendo.

Posnaniae, die XXI Iunii MDLXV. Ill-mae ac R-mae D. V-rae ε -integerrimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^{- ε} .

a Na marginesie
b Skr. iam
c Skr. cum
d Skr. inde

e Skr. Imperator
f Skr. de
 ε - ε Własnoręcznie

231

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 21 czerwca 1565

Poleca jeszcze raz sprawę opata z Bledzewa Piotra Kamieńskiego. O śmierci wojewody wileńskiego Mikołaja Czarnego Radziwiła i o planowanym wymarszu króla na Moskwę. Omawia aktualnych kandydatów na starostwo generalne wielkopolskie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 102. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita ultima Iunii 1565.*

Reverendissime et Illustrissime Domine, etc. Duodecima Iunii huius scripsi ad Ill-mam D. V-ram literas, in quibus etiam de reverendo patre Petro Kamienski nonnulla addidi, eumque clementiae Ill-mae D. V-rae adiuvandum contra insultus Mathiae Lysieczki commendavi¹, quod ut Ill-ma D. V-ra non gravatim faciat, etiamnunc oro atque obsecro. R-mus noster Episcopus² heri huc venit. Palatinum Vlnensem mortuum esse 29 Maii multorum literae testantur, qui cum gentem Iudaicam pluris semper faciebat et christianos in eorum servitute subiiceret, ab Iudaeo valedudinis suae curandae opem imploravit, et iusto Dei iudicio eorum manus evadere non potuit. Timemus prophetiam viri cuiusdam³, ne iter istud Regis contra Moschum luctum nobis miserum funestumque, quod Deus procul avertat, adferat. Quis vero ex corde non doleat ipso die Pentecostes [10 VI] Petricoviae nihil sancti, nihil christiani apparuisse propter strepitum itineris Regii, adeo charitas Christi in hoc principe refriguit. Dominus Deus per spiritum suum emolliat ipsius cor ad salutem et tranquillitatem Ecclesiae. Generalem nondum certum // audivimus. Varii de hoc varia, alii D-num Syrakovski⁴ aiunt futurum capitaneum Posnaniensem tantum avulso capitaneatu Calischensio, quem D-no Ioanni Zarembo⁵ obtigisse affirmant, alii nobis Palatinum Iunivladislaviensem⁶ obtrudunt

¹⁸ Leonardo Marini, abp Lanciano (1560—1568), 18 V 1565 został wysłany w poselstwie na dwór cesarski. Zob. G. Gulik — C. Eubel: Hierarchia catholica, III s. 218.

¹⁹ Ascanio della Corgna. Zob. nr 61 przyp. 4.

²⁰ Prawdopodobnie Marek Antoni Floccara, doktor praw. Zob. nr 79 przyp. 11.

²¹ Jan Franciszek Commendone.

¹ Zob. nr 216; por. nr 195, 227.

² Adam Konarski.

³ Mikan ma tu na myśli przepowiednię Klemensa Ramulła, bernardyna z Przeworska. Pisał już o tym do Hozjusza w liście z 8 VII 1564. Zob. HE V s. 341.

⁴ Jan Sierakowski, kasztelan łądzki.

⁵ Zob. nr 227 przyp. 3.

⁶ Jan Krotoski.

sectae valdensium protectorem, alii alios. Deus omnipotens sit nobiscum, nam ubicumque verteris oculos, nihil aliud spectatur nisi Ecclesiae calamitas. Cum his me totum Ill-mae D. V-rae commendo, etc.

Posnaniae in die Corporis Christi [21 VI] 1565. Eiusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[oc]tor] Stephanus Micanus.

232

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lowicz, 21 czerwca 1565

Na prośbę swego powinowatego Czyszowskiego¹ poleca jego synów, którzy pod opieką pedagoga udają się na naukę do kolegium jezuitów w Braniewie. Odpowiedź na ostatni list Hozjusza przesła nie przez nich, ale przez innego posłańca, który wyruszy w drogę nieco później, ale prędzej dotrze do Hozjusza.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4 nr 77, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 16 Augusti 1565 Heilspergae.*

DRUK.: T. W i e r z b o w s k i: Uchancełana, III s. 91—92, z oryginału jw.

233

JAN VETUS DO HOZJUSZA

Joinville, 22 czerwca 1565

Pragnąc piórem przysłużyć się sprawie katolickiej wydał dzieło w obronie religii i króla, ale anonimowo, by nie narazić się na prześladowanie ze strony wrogów religii katolickiej i domu lotaryńskiego. Innowiercy widzą główną ostoję katolicyzmu we Francji w rodzinie Gwizjuszy, zwłaszcza w kardynale Karolu de Guise, dlatego chcą tę rodzinę zgładzić, ale ona dzielnie znosi nienawiść strony przeciwnej. Boleje nad brakiem solidarności w obozie katolickim, czego nie można powiedzieć o innowiercach, którzy wzajemnie się wspierają. Widzi pewną analogię między sytuacją rodu Gwizjuszy we Francji a Hozjusza w Polsce.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 353 k. 106—107. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo D-no D-no, Stanislas Hosto Cardinali Varmiensi, D-no meo colendissimo, pieczęć, adnotacja: Reddita 19 Augusti 1565 Heilspergi.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, mi¹ colendissime. Cum istic bellum sacrum pro religione a nostris ducibus gereretur, ego qui armis contendere non poteram, verbis saltem optimam causam tueri studebam. Hinc nata est prima illa religionis et Regis defensio, cuius quamplurima exemplaria sine auctoris nomine exierunt. Quod si meum nomen sciretur, tunc mihi periculosum fore (ut certe fuisset) iudicabam. Duas alias in eodem argumenti genere orationes pollicebar, quas ego quoque tunc scripsi, sed tamen in aliquot annos premendas esse duco, non solum ut emendatiores edantur, sed etiam ut expectem tantisper dum hominum crudelitas desaeviat. Vix enim Ill-ma V-ra Ampl. credat, quanta rabie adversarii in eos rapiantur, qui et catholicae pietati, et nostrorum Lotarenorum principum familiae sese addixerunt. Hoc nimirum sibi persuadent (ut merito persuadere debent) nisi nostrorum principum virtus obstitisset, ac etiamnum obstaret, se Galliae imperio fuisse potituros. Vident illi quam sint nostri principes prae reliquis intelligentes quam perspicaces et providi, quam postremo aut minis terreri, aut precibus frangi, aut praemiis corrumpi minime possint. Itaque hoc unum tanquam scopum propositum habent, ut eos, et in iis praesertim Ill-mum meum D-num, religionis

¹ Zob. nr 198 przyp. 2.

¹ Jan Vetus, kanclerz kardynała lotaryńskiego Karola de Guise (Gwizjusza). Zob. HE V s. 468—469, 524—525.

columen et Galliae firmissimum propugnaculum, de medio tollant. Quotidie non ex Scytia, sed ex sua sentina, quae scytica barbarie longe est crudelior, assassinos pecunia et mercede conductos immittunt. Quod salvisumus, [fit] non tam custodia et praesidiis militum quam divino beneficio et providentia summa. Quid praeterea? Ex omni plebis faece faedissima comitia congerunt, quibus Ill-mum meum D-num et Regiam eius familiam deturpent. Sed certe gaudeo ea constantia et patientia principes nostros valere, ut maledicorum et impiorum nebulonum calumnias leviter ferant. Eas radices in illorum animis catholicae pietatis studium egit, ut nullis terroribus de sententia deiici queant. Itaque cum multa et praeclara in Ill-mo meo D-no, tum illud praecipue admirari soleo, quod quasvis iniurias religionis causa sustinere ac perpeti in dies magis atque magis pergat. Utinam vero boni omnes id similiter atque Ill-ma V-ra Ampl. nossent, et tanti principis, qui unus in Gallia perditorum insidiis est expositus, aerumnas aliqua saltem consolatione lenirent. Equidem fateor hac una in re nos ab adversariis vinci et (ut ingenue dicam) minus officiosos esse: illi prosperam suorum fortunam exornant, adversis rebus opitulantur, nos si secundae res nostris hominibus evenerint, invidemus, si quid sinistri, auxilium perfugiumque denegamus. Longa esset querimonia, si universa sigillatim persequi vellem. Itaque vela contraham. Scio enim apud quem querar, nempe Ill-mam V-ram Ampl., quae idem in discrimen adducta sit, quae iisdem odiis laboret, quae eodem nomine conflictetur. Nos in calvinolatrarum enses, vos in trinitariorum et circuncisarum tela incidistis. Ubique turbae, ubique periculum. Sed tamen Deus, ubi suorum servorum fidem et patientiam probaverit, Deus, inquam, ut aequissimus ita et clementissimus maerentes perditosque recreabit, quod ut brevi faciat et Ill-mam V-ram Ampl. nobis ac toti Ecclesiae catholicae diutissime incolumem conservet, iterum atque iterum precor.

Joinvillae, 22 Iunii 1565. Eiusdem Ill-mae Ampl. V-rae humillimus atque obsequentissimus servitor

Ioannes Vetus.

234

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 25 czerwca 1565

Procesja Bożego Ciała w Poznaniu odbyła się tylko w pomieszczeniu zamkniętym, a nie ulicami miasta, ze względu na jarmark i niebezpieczeństwo grożące ze strony oddziału 300 żołnierzy, których zwerbował wojewoda poznański w celu ochrony żydów.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 13. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 9 Iulii 1565.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, etc. Pro observantia mea veteri aliquid scribere volui. Sacra haec solennia cum processionibus quantum potui celebravi, verum propter nundinas et quod audieram D-num Palatinum¹ ad defensionem Iudaeorum trecentos pedites instruxisse, in quorum praesentia etiam ego periculum sacris subverebar, communicato consilio processionem, quae per urbem fieri consueverat, domi absolvendam curavi. In reliquis rebus quantum potui non defui ecclesiae meae. Quod saltem significare volui, ut intelligeret D. V-ra Ill-ma quomodo res nostrae

¹ Łukasz Górka (ok. 1533—1573), w marcu 1565 postąpił z woj. kaliskiego na poznańskie; był głową luteranizmu w Wielkopolsce. PSB VIII 412—414 (Włodzimierz Dworzaczek).

procedant, Deus faxit ut felicius posthac. Nova quae perferebantur ante perscripsi, perscripturus et postea per occasionem. Cuius me favori diligentissime commendo. Bene valeat Ill-ma D. V-ra.

Posnaniae, XXV Iunii MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae a-integerimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

235

WAWRZYNIEC MODLISZEWSKI DO HOZJUSZA

Modliszewo, 25 czerwca 1565

List przesyła przez swoich krewnych, braci Żydowskich którzy jadą na naukę do kolegium braniewskiego. Wyjaśnia powody, dlaczego przyjedzie do Hozjusza w terminie późniejszym: oto Jerzy Latański, innowierca, za poduszczeniem swej żony knuje zamach na parafię Modliszewskiego Dębica koło Gniezna, położoną w dobrach Latańskiego, i chce osadzić tam innowierczego ministra. Nie tylko od sześciu lat nie wypłaca Modliszewskiemu należności, ale ostatnio zagarnął plebanię zbudowaną własnym sumptem przez proboszcza, zamienił ją na stajnię i grozi, że to samo uczyni z kościołem. Proponował Modliszewskiemu wypłatę sum zaległych za sześć lat, ale pod warunkiem, że ten przekaże mu świątynię. W tej sprawie Modliszewski chce poradzić się z arcybiskupem gnieźnieńskim. Pod nieobecność proboszcza pieczęć nad kościołem sprawowała jego matka a obsługiwali księża z Gniezna, gdyż stałego wikariusza nie mógł znaleźć. Jeśli Hozjusz mimo wszystko wszystko życzy sobie, by Modliszewski niezwłocznie wracał do Lidzbarka, dostosuje się chętnie do tej decyzji.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 17 k. 37—38. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri et Ill-mo D-no, D-no Stanislao divina miseratione S. R. E. Cardinali et Episcopo Warmiensi, domino suo clementissimo, ślad pieczęci i adnotacja: Reddita IIII Iulii 1565 Wormtidi [s].

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Plurimam salutem et addictissimorum obsequiorum meorum¹ in gratiam Ill-mae D. V-rae commendationem. Cum duo D-ni Żydowski affinis mei filii² Brau[n]spergam studiorum causa proficiscerentur, non incommo- dum me facturum existimavi, si per eosdem etiam aliquid ad Ill-mam D. V-ram literarum darem, quibus in primis fausta et felicia omnia eidem precarer ex animo et officio utcumque satisfacerem meo, tum et hoc Ill-mae D. V-rae indicarem, quamobrem iter meum ad illam paulo ulterius, invitus quidem, differre cogar. Eius enim rei principalis est causa haedus quidam meus, D-nus Georgius Latański³, qui timore Dei postponens uxori- que suae hac in parte ut et in aliis quibusvis pessimis rebus morem gerens, hoc praecipuum non tam mihi quam suis subditis, oviculis tamen meis⁴ machinatur malum, ut me horum pastore eiecto ministrum sathanae haereticum miseris hominibus pro duce et gubernatore tradat. Quam-

¹ Wawrzyniec Modliszewski (zm. 1588), 4 VIII 1560 kanonik poznański, 16 III 1564 kanonik gnieźnieński, od 1562 r. domownik (familiaris) Hozjusza. J. Korytkowski: Prałaci, III s. 33—34. Zob. HE V s. 138.

² Żydowsky, rodzina szlachecka, której siedliskiem były dobra Żydówko koło Gniezna. Z niej wywodziło się kilku kanoników gnieźnieńskich i biskup Sebastian Żydowski. Według akt wizytacji z 1541 r. miał on tytuły: episcopus Naturiensis, abbas Mogilnensis, suffraganeus et canonicus Gnesnensis, vicarius in spiritualibus et officialis generalis. Zob. B. Ulanowski: Wizytacje dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, s. 567. Zob. też Z. Szostkiewicz: Katalog, s. 207.

³ Jerzy Latański (1541—1602), trzeci i najmłodszy syn Janusza Latańskiego wojewody poznańskiego (zm. 1557, PSB XV 563—565, Irena Kaniowska), ożeniony był z Dorotą z Kobylan; dworzani królewski, innowierca.

⁴ Modliszewski był plebanem parafii Dębica koło Gniezna. Por. Ulanowski; jw. s. 594.

obrem non tantum ea, quae mihi per eum iam a sex annis solvi debebant⁵, non solvit, sed meam etiam propriam domum, quam non parvo patrimonii mei dispendio pro mea sacerdotumque necessitate extruxeram, in stabulum iam convertit equorum, nec non idem se templo facturum pollicetur; atque eam ob causam, ut maiorem videlicet templi spoliandi haberet potestatem, omnem hanc pecuniae summam, quae mihi aliquot annorum^a spatio per ipsum retinetur ac lubens persolvere vult, ea tamen conditione, ut eidem meam praefecturam seu parochiam simul cum omnibus bonis resignarem, quod equidem ego haud invitus etiam coram officio iam pridem fecissem, tantas difficultates, quae conscientiam meam aggravant pertaesus, nisi id metuerem maxime, ne et templi spoliandi occasionem et homini haere//tico, qui iam et ipse in promptu est, ansam praeberem atque hoc modo iam quasi in praedam fortasse oviculas meas traderem. In tantis igitur animi mei angoribus nihil aliud faciendum restat, quam ut R-mum D-num Archiepiscopum (cuius tamen literas ut et D-ni Vicecancellarii idem Latałski nihili pendit) expectem. Sed quoniam adhuc de adventu hic illius nihil hactenus auditur, fortasse ut ipse eum, ubicumque locorum fuerit, accedam atque quid hac in re facto opus sit ab eo sciscitem necesse est. Id enim et Capitulo Gnesnensi, cui etiam hoc ipsum coram exposui, ut facerem visum est, nisi quod interim sacerdotem, quae etiam res me vehementer perturbat, huic loco nulla ratione invenire possum; eoque res pervenit, ut partim hac in re sacerdotum quorundam opera, qui apud ecclesiam Gnesnensem degunt, ad concionandum ac sacra peragendum uti cogor, partim et ipse matre mea me quoquomodo sustentante officium utcumque meum ibidem exequor.

His itaque difficultatibus meis cognitis spero, quod pro sua erga me clementia Ill-ma D. V-ra meam hanc moram non gravatim feret, sed potius in tantis molestiis posito auxilio salubrique consilio suo mihi humillimo servitori suo non deerit, ut et eo citius tanto onere dissolvi possim et Ill-mae D. V-rae, quod quidem cupio ex animo, praesens adesse queam, a qua etiam corpore, si fieri posset, me nunquam disiunctum cuperem; imo vero et nunc si eam fore Ill-mae D. V-rae voluntatem intellexero, operaque illi mea usui hoc tempore alicui esse possit, etiam rebus omnibus infectis, si ita volet, ad eam lubens^a quam primum^a veniam, cum praesertim neque victui necessaria, quae nunc a matre omnia procurantur, mihi suppeditari possunt, neque pietatis munus per me, ut par est, in hisce angustiis meis expleri potest. Sed nolo diutius ambagibus hisce meis Ill-mam D. V-ram, quam scio nunquam non esse occupatam, circumvolvere. Deo omnipotenti in praesens ista omnia committo, consilium tamen aliquod iis de rebus ab Ill-ma D. V-ra expectabo, certo mihi pollicens eandem mihi non defuturam. Quod superest Deum precor, ut // Ill-mam D. V-ram diu servet incolumem et felicem, cuius gratiae et clementiae me et mea addictissima obsequia quam officiosissime possum etiam atque etiam diligenter commendo.

Ex Modlishevo⁶, 25 Iunii 1565. Ill-mae D. V-rae addictissimus servitor

Laurentius Modliszewski subscripsit.

^a Na marginesie
a-a Na marginesie

⁵ Dotyczy zaległych dziesięcin.

⁶ Modliszewo, wieś w powiecie gnieźnieńskim, rodowe siedlisko wielkopolskiej gałęzi rodziny Modliszewskich; druga gałąź rodu mieszkała na Mazowszu. Por. *Lustracje województwa mazowieckiego, 1565, Indeksy*, s. 27.

236

KRZYSZTOF KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 26 czerwca 1565

Razem ze swoim bratem Janem, kasztelanem gdańskim, poleca niejakiego Nadroskiego.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 104. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri, Domino et Domino Stanislao Hosio S. R. [E.] Cardinali et Varmieni [Episcopo] etc., Domino mihi gratiosissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Zalecam służby swe¹ we wszem powolne w łaskę WMci memu MP, zdrowia dobrego, k temu szczęśliwego panowania na czasy fortunne WMci swemu MP wiernie sprzyjam. Znają ludzie, Miłościwy Książę, że WM mojem MP być raczysz, i w nadzieje tego udał się do mnie pan Nadroski² przyjaciel mój, prosząc mię tudzież brata mego pana gdańskiego, abych się za nim ku WMci przyczynili, żeby jego WM za służę przyjąć raczył, którego ja WMci zalecam i proszę, aby WM na przyczynę nasze jego przyjąć raczył, którego utciwe zachowanie i stateczna młodość sama zalecać będzie, o której ja też, ilem go świadom, świadectwo dać mogę. Nie wątpię, iż u WMci przyczyna moja miejsce będzie miała, a ja na każde rozkazanie WMci swemu MP za taką łaskę służyć powinien być chcę, której się pilnie zalecam.

Datum z Malborka, 26 Iunii Anni 1565. a- WMci mego MP sługa
Christof Kostka na Golubiu starosta subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

237

KRZYSZTOF A FINIBUS DO HOZJUSZA

Louvain, 27 czerwca 1565

Informuję, jak załatwił w Niderlandach sprawy zlecone przez Hozjusza oraz komunikuje najnowsze wiadomości o życiu kościelnym i politycznym tych krajów. Za pośrednictwem pewnego Anglika doręczył list kanonikowi z Antwerpii Henrykowi Zibertowi Dunghen, który nadzoruje druk dzieł Hozjusza. Sam również dowiadywał się, jak daleko druk jest posunięty. Słaby tekst rękopisu utrudnia druk. Skoro tylko dzieło ukaże się, Tymmerman niezwłocznie prześle je Hozjuszowi. Abp Cambraj razem z całą metropolią przyjął na synodzie i będzie realizować uchwały Soboru Trydenckiego. Korneliusz Jansen został bpem Gandawy. Król hiszpański wspiera kawalerów maltańskich przeciw Turkom. Kard. Granvella przebywa w Burgundii. Syn regentki Niderlandów Małgorzaty Parmeńskiej żeni się z córką króla portugalskiego. Podobno ma on po matce przejąć regencję. Mikołaj Sanders w dalszym ciągu pracuje na uniwersytecie w Louvain.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 16—17. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 24 Septembris 1565*. List poważnie zniszczony: duże, żółte plamy (od zacieków), miejscami tekst zmyty lub bardzo słabo widoczny, na złożeniach kilka ubytków papieru.

Reverendissime et Illustrissime Princeps, etc. Postquam veniens in patriam¹ ad amicos et parentes animadvertissem intra octiduum (prout negotia nostra ferebant) ab ipsis me non posse divelli, timens longam

¹ Krzysztof Kostka (ok. 1530—1594), starosta golubski i kościerski, od 1576 wojewoda pomorski. PSB XIV 350—351 (Andrzej Tomczak).

² Chodzi tu zapewne o kogoś z rodziny Jana Nadrowskiego z Nadroża w Ziemi Dobrzyńskiej, bądź jego krewnych Wojciecha lub Jerzego Nadrowskich, którzy dzierżyli połowę wójtostwa w Rypinie. Zob. *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564—1565*, II s. 269.

¹ Zob. nr 173.

[mo]ram Anglo cuidam nobili, qui a Gedano Bremam usque benignus itineris mihi comes extiterat et statim Antwerpiam cogitabat, commendavi literas Tuae Cels. D-no Henrico Ziberti Canonico² tradendas, qua in re studium suum libenter mihi promisit. Anglum deinde decimo die confectis Bremae [negot]iis com[mita]tus et dictum D-num Henricum conveniens comperi litteras a te datas ipsumque laborare, ut opus Tuae Cels. quam optime [...] ^a [ty]pis aliquanto correctius quam antea excuderetur. Capere [...] ^b dixit nonnihil molestiae, quod quae ante missa fuerant [...] ^c non satis viderentur sibi ordine disposita, et manum scriptoris cum difficultate intelligeret. Hanc fore putavit causam, propter quam fortasse diebus plusculis opus prae manu habendum esset. Nihilominus speravit eidem brevi se extremam manum impositurum. Typographus in imprimendo illo omnem diligentiam pollicebatur, et in eodem, finitum ubi esset, Varmiam statim transmittendo. Ad quam rem operam suam obtulit D-nus Gerardus Zimmermannus³, cui propterea locutus sum.

Lovanium cum advenissem, non reperi D-nos Doctores Theologos, quos Tua Cels. suo nomine salutari iusserat. Sed quemadmodum illi interfuerunt Concilio generali Tridentino, ita vocati quoque ab Archiepiscopo Cameracensi // ad synodum particularem nuper Cameraci congregatam⁴. Cum reliquis R-mis Praelatis et Doctoribus executioni tradere satagunt decreta patrum Tridentinorum. Cum vero redierint, salutabo illos⁵, sicuti mandatum mihi dedit Tua Celsitudo. Speratur hic bonus fructus illius conventus. Nam etiamsi omnes episcopi harum partium ibidem non convenerint, sed illi tantummodo, qui subiacent dicto Archiepiscopo, creditur tamen quicquid ab illis definitum fuerit, a reliquis mox episcopis iubente Sua Regia M-te per omnem hanc provinciam observandum esse. [Mu]lti timere dicuntur sententiam, qua premendos se existimant cedere pluribus bonis ecclesiasticis et frugalius vivere. D-nus Cornelius Iansenius⁶ electus est in episcopum Gandensem, quod illi muneri maxime iudicetur idoneus. Regia M-tas Hispaniarum occupata fertur gravi bello contra Turcas, quos brevi impetitura sit optima classe et instructissima, Maltam, Rhodianorum militum oppidum magna vi ab illis obsessum esse, eoque Hispanos ad ferendum auxilium magnis copiis contendere. Ill-mus D-nus Cardinalis Granvellanus⁷ adhuc agit in Burgundia, neque putatur huc reversurus ante reditum Regiae M-tis. Princeps Parmae iunior⁸ nuper huc advenit ex Hispaniis et apud matrem gubernatricem Bruxellae agit expectans sponsam Principem Portugaliae matrimonio sibi iungendam. Comes de Mansfeld⁹, qui aulam Caroli Imperatoris et Philippi diu secutus est, accingit se ad navigationem Lusitanicam comitatus nobilium iuvenum turba et stipatoribus pompose exornatis, ut sponsam illam // huc adducat ad nuptias Bruxellae celebrandas. Spar-

² Henryk Zibertus Dunghen.

³ Kupiec gdański, brat kanonika warmińskiego Jakuba Tymmermana.

⁴ Zob. nr 217.

⁵ Jan Hessels i Michal Baius. Zob. nr 217 przyp. 5 i 6.

⁶ Cornelius Jansen ab Hulst, bp Gandawy (1565—1576).

⁷ Antoni Granvella Perrenot (1517—1586), 1561 kardynał, 1570 wicekról Neapolu, od 1579 wszechwładny minister Filipa II. K. Lepszy: Słownik, s. 152.

⁸ Aleksander Farnese, syn księcia Parmy Ottavio Farnese i Malgorzaty Parmeńskiej (1522—1586) naturalnej córki cesarza Karola V i Johanny van der Gheynst, Flamandki; przyrodni jej brat, Filip II król Hiszpanii, mianował ją w 1559 r. regentką Niderlandów; urząd ten sprawowała do r. 1567. K. Lepszy: Słownik, s. 307.

⁹ Piotr Ernest Mansfeld (1517—1606), generał armii króla hiszpańskiego Filipa II w Niderlandach. ADB XX s. 235—238.

gitur etiam eundem Principem, licet iuvenem admodum, loco matris, quae brevi, fere elapso tempore suae praefecturae reditura sit in Italiam, moderamen Belgiae accepturum. D-nus Nicolaus Sanderus adhuc agit in hac universitate laborans pro [...] ^a nis Angliae, cum aliis viris piis ex suis conterraneis. Dixit [?] tamen se iturum in Hispaniam, si ita ferat condicio sua. Cupit autem [?] se summopere commendatum Tuae Cels., ut solita benignitate ipsum semper prosequatur, pro cuius incolumitate et prosperitate divinam clementiam se sollicitaturum et obsecraturum dixit. Deus optimus maximus mirabili bonitate sua eandem pro tranquillitate et incremento Regni sui diu conservet, tueatur et protegat, cui me quam humillime semper commendo.

Lovanii, 5-to Kalendas Iulias [27 VI] 1565. Eiusdem Tuae Cels. humillimus servus

Christophorus a Finibus.

^a Zatarły jeden wyraz, może: *repurgatum* [?]

^b Jw., może: *milit* [?]

^c Jw., może: *ad eum*

^d Zatarłych ok. trzech wyrazów, może: *confirmatione catholicae religionis* [?]

238

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Kraków, 28 czerwca 1565

Z braku posłańców na Warmię nie pisał listów do Hozjusza. Obiecuje poprawę i przy każdej nadarzającej się okoliczności postara się przesłać list. Czuje się zdrow.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 106. Strony adresowej brak.

Etsi hactenus scribendi officium a me praetermissum est, Ill-me D-ne ac D-ne clementissime, tamen Ill-mae Cels. V-rae est mihi et penitus ignoscere et in meliorem partem interpretari, praesertim cum non negligentia quadam et ignavia, sed tabellariorum difficultate factum sit, ut nullas ad Ill-mam Cels. V-ram literas exaraverim. Promitto autem et recipio me in posterum neminem ad Ill-mam Cels. V-ram sine literis hinc dimissurum. Non enim officium maius aut acceptius ullum Ill-mae Cels. V-rae esse plane iudico quam literarum colloquium, ex quibus Ill-ma Cels. V-ra meum erga se amorem haud obscure cognoscit. Proinde manibus pedibusque in id incumbendum mihi esse censeo, ne in posterum Ill-ma Cels. V-ra literas meas desiderare possit. Nunc nihil novi erat, nisi ut Ill-mae Cels. V-rae valetudinis meae rat[i]onem exponerem. Est autem talis qualem et nos assiduis precibus a Deo flagitamus, et quae Ill-mae Cels. V-rae auditu non est ingrata. Quare Deum optimum maximum toto pectore oro, ut suam gratiam porro nobis largiri dignetur, quo totum vitae nostrae curriculum regat et sustentet, ut simus organa salutaria nobis et aliis. Denique eundem Patrem Domini nostri Iesu Christi ardentibus votis interpello, ut Ill-mam Cels. V-ram diutissime salvam et incolumem conservet, omnia consilia regat et gubernet ad sui sanctissimi laudem nominis, et Ecclesiae et reipublicae chri//stianae incrementum. Quod ut fiat Deum assidue oro. Bene ac feliciter valeat Ill-ma Cels. V-ra et me unice commendatum habeat.

Datum Cracoviae, 28 Iunii Anno Domini 1565. Ill-mae Cels. V-rae deditissimus Ulricus Hosius ¹.

¹ Syn Jana, starszego brata kardynała.

239

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 28 czerwca 1565

Za pośrednictwem sługi swego szwagra 19 VI przesłał Hozjuszowi list od siebie oraz list od kard. Ottona Truchsessa. Obecnie korzysta z nadarzającej się okazji i znowu przesyła list. Hieronim Stroński, siostrzeniec Jana Trzecieckiego, interesuje się siostrzenicą Hozjusza; wnet oni sami o tym zakomunikują.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 20. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: [Redditae] a 8 Iunii 1565 Braunsbergae.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Per affinem meum¹ Ill-mae atque R-mae P. V-rae 19 huius [mensis] misi literas, quibus involvi aut aplicui ab Ill-mo atque R-mo D-no Cardinali Augustano²; hoc ab affine responsum excepi, eas per D-ni Grison³ familiarem iam primo quoque [tempore] missurum, quem iam Helspergae esse spero. Nunc quoniam nobilis D-nus Ieronimus⁴ hinc ad Ill-mum atque R-mum D-num Nuntium Apostolicum et Cardinalem mittit, officii mei esse duxi, quo aliquid exararem, ne negligentiae meae ascriberetur, si tabellarium absque meis literis abire sinerem. Locutus est mecum noster D-nus Ieronimus Stroinsky⁵ generosi D-ni Ioannis^b Tryczesii nepos, de olim pia memoriae sororis Ill-mae atque R-mae P. V-rae filia^c, hunc Ill-ma atque R-ma P. V-ra a tirunculis aut ab ineunte aetate bene novit; hunc commendo. ^d-Petenti recusare non potui^d. Verum rem ipsam pa[u]cis post diebus ex eius filio et aliis nobilibus, qui hinc discessuri sunt⁶, cognoscere poterit. Quod superest Deum rogo etc.

Cracoviae, 28 Iunii Anno Domini MDLXV^e. Eiusdem Ill-mae atque P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

Rem ipsam D-ni Stroinski ita commendavi, petenti recusare non potui; Ill-mae atque R-mae P. V-rae et amicorum rem ipsam spectantium voluntas ut adsit necesse est.

a Lewy brzeg karty adresowej pionowo urwany, w tym część adresu i adnotacji
b Na marginesie w miejsce skr. *Andreae*

c Rkps błędnie *filiae*
d-d Na marginesie w miejsce skr. *non secus a me ipsum*
e Rkps błędnie *MLXV*

¹ Sebastian Ziegler.

² Otto Truchsess.

³ Zapewne Sebastian Grisoni, Włoch zamieszkały w Lublinie. Por. H. Barycz: Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia. Kraków 1938 s. 170.

⁴ Zapewne Hieronim Stroński (vel Stroński).

⁵ W Krakowie 19 III 1564 zmarła przyrodnia siostra Hozjusza, Barbara żona Hieronima Beer. Pozostawiła ona córkę, również Barbarę, o której rękę zabiegał Aleksander Stroński, siostrzeniec drobnego szlachcica z klienteli Jana Krzysztofa Tarnowskiego, Jana Trzecieckiego, którego synowie najpierw przebywali na dworze Hozjusza w Lidzbarku a potem kształcili się w kolegium braniewskim. Zob. HE V s. 97-98 oraz wg indeksu. Wspomniany tu Hieronim był albo bratem Aleksandra, albo Watt pomylił imię (może ojciec Aleksandra miał na imię Hieronim?).

⁶ Stanisław Trzeciecki syn Jana z grupą młodzieży szlacheckiej jechał wtedy na naukę do kolegium braniewskiego.

240

FRANCISZEK KRASIŃSKI DO HOZJUSZA

Wiedeń, 29 czerwca 1565

Listy Hozjusza do księcia Mantui i do kard. Ottona Truchsessa przekazał kard. Zachariaszowi Delfino, który obiecał je doręczyć adresatom. Usprawiedliwia się, dlaczego sam nie pisze listów do Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 14. Na odwrocie inną ręką adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanisław Osio S. R. E. presbytero Cardinali Varmiensi, D-no et patrono observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 13 Augusti 1565 Hellspergl.

Illustrissime et Reverendissime Domine, patrone observandissime, servitiis meis commendatis salutem plurimam¹. Literas Ill-mae et R-mae D. V-rae Duci Mantuae² et Cardinali Augustano³ inscriptas, casu nescio quo hic mihi redditas, R-mo D-no Cardinali Delphino⁴ interposita ea petitione reddidi, ut illas quamprimum nacta opportunitate illis ipsis mitteret, quod quidem libenter se facturum recepit. Caeterum pro mea in R-mam D. V-ram debita observantia libenter ex hac aula frequentius illi scriberem, sed quoniam ob penuriam tabellariorum officio meo hac in parte satisfacere non potuerim, rogo, ut hanc meam excusationem benigno animo Ill-ma et R-ma D. V-ra accipere dignetur. Novarum, si quid hic est, ex literis Ill-mi et R-mi D-ni Cardinalis Commendoni intelliget. Me tandem gratiae Ill-mae et R-mae D. V-rae commendo, quam diutissime sospitem atque incolumem valere cupio.

Datum Viennae, XXIX die Iunii Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor

Franciscus Crasinsky Gnesnensis Cracoviensisque
Canonicus subscripsit.

241

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Neapol, 29 czerwca 1565

Paweł Manucjusz kończy druk dzieła Hozjusza *Confessio fidei*. Lombardus spodziewa się wielkiego pożytku z tego dzieła w zwalczaniu herezji, zwłaszcza w Neapolu. Informacje o Sirleto i Torresie. Pozdrowienia od kardynała da Mula i neapolitańskiego; ten drugi, obiecujący młodzieniec, ma być nazajutrz konsekrowany na abpa Neapolu. Sugeruje Hozjuszowi, by złożył mu z tej okazji gratulacje.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 s. 108. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: Redditae 7 Augusti 1565 Hellspergl, responsum 9.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Cum nuper ad me ex Urbe scripserit D-nus Manutius¹ librum D. V-rae Ill-mae ad finem properare, dignum duxi ut hac de re mihi ab ipso significato certiozem redderem D. V-ram Ill-mam, ut simul cum illa gratulandi daretur occasio. Ego enim maximo cum desiderio non ob libri lectionem tantum, quae mihi

¹ Franciszek Krasiński (1525—1577), wybitny polityk złotego wieku, od kwietnia 1565 do kwietnia 1568 (z niewielkimi przerwami) przebywał jako poseł polski na dworze cesarza Maksymiliana II, 1568—74 podkanclerzy koronny, od 1572 bp krakowski. PSB XV 171—173 (Wacław Urban).

² Była to zapewne odpowiedź na list księcia Mantui Wilhelma Gonzagi z 25 II. Zob. nr 76.

³ Otto Truchsess.

⁴ Zachariasz Delfino.

¹ Paweł Manucjusz.

alias fuit satis familiaris, exspecto, sed ut videam typos Italicos tanti viri laboribus iam esse illustratos, et quod vehementissime cupio, spero την βασιλειαν Νεαπολιτικην ex hoc libro adversus haeticam pravitatem commodiorem ac oportuniorem sumpturam utilitatem, est siquidem ιδως το των λουθεριων αντιφαρακον. De R-mo Sirleto² (qui in collegium tui similitum iam cooptatus est) nihil habeo quod scribam. A D-no Torrensi³ praeterita hebdomada accepi literas, quibus mihi significavit cito habiturum e Calabria reliquas τας του Κυριλλου Κατηχησες⁴. R-mus Amulius bene habet et se D. V-rae Ill-mae plurimum commendat. Id ipsum facit meus R-mus Cardinalis Neapolitanus⁵, iuvenis religioni prorsus deditissimus, qui cras Deo propitio in Archiepiscopum consecrabitur a R-mo Episcopo Nolano⁶ Nuntio Apostolico coassistentibus R-mis Surrentino⁷ et Verallo Archiepiscopo Rossaneni⁸. Gratissimum mihi esset, R-me Praesul, si dignabitur gratulari hac de re cum illo per literas et me illi commendare. Caeterum gratia Domini nostri Iesu Christi te diu incolumem servet.

Ex Neapoli, 3 Kalendas Iulii [29 VI] 1565.

Non sit molestum, precor, D. V-rae Ill-mae me R-ndo suo Secretario⁹ commendare. R-mus Assafensis¹⁰ est suffraganeus Cardinalis Borromei Mediolani.

D. V-rae Ill-mae et R-mae servus

Ioannes Franciscus Lombardus.

242

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 30 czerwca 1565

Poleca pewnego młodzieńca z Brzezin, który jedzie na naukę do kolegium jezuitckiego w Braniewie i przed wyjazdem prosił o list rekomendacyjny do kard. Hozjusza.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 240 s. 203—206. List poważnie uszkodzony: żółte plamy wskutek zacieków wilgoci w górnej partii listu czynią tekst ledwo widoczny, zaś na odwrocie adres zmyty zupełnie, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 16 Augusti 1565 Heitspergae*, ślad pieczęci.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Salutem et obsequiorum meorum in gratiam Ill-mae D. V-rae commendationem. Qui has perfert D. V-rae Ill-mae adolescens est Brzezinensis¹, cuius mihi et pietas et non vulgaris eruditio vehementer probantur. Posteaquam Bransperga Posnaniam venisset, a me quam diligentissime postulavit, literis ut eum meis Ill-mae D. V-rae commendarem, quod quidem ego de gratia Ill-mae D. V-rae multa mihi pollicens haud invitus feci eoque magis, quod sciam Ill-mam D. V-ram iuvenibus his, qui bonam

² Wilhem Sirleto.

³ Franciszek Torres.

⁴ Katechezy św. Cyryla Jerozolimskiego.

⁵ Alfons Karaffa.

⁶ Antoni Scarampi, bp Nola (1549—1568).

⁷ Juliusz Pavesi, dominikanin, bp Sorrento (1558—1571).

⁸ Paulus Aemilius Verallo, abp Rossano w latach 1551—1553, przeniósł się na biskupstwo Capaccio (1553—1574), ale sobie zarezerwował tytuł abpa Rossano. Faktycznie diecezją Rossano w latach 1553—1573 rządził Jan Baptysta Castagna późniejszy papież Urban VII.

⁹ Walenty Kuczborski.

¹⁰ Tomasz Goldwell.

¹ Wojciech Miedziankowski z Brzezin. Zob. nr 245, 352.

futurae eruditionis suae spem praebent, magnopere delectari. Itaque ab Ill-ma D. V-ra peto, ut eum adolescentem (qui tantum gratia illius satis contentus erit) sic per me habeat commendatum, ut a nemine maiori cura et diligentia commendari non posset. Vicissim ego quibuscunque officiis meis eidem Ill-mae D. V-rae gratificari potero, nihil est quod fecerim libentius. Quod superest Deum precor, ut Ill-mam D. V-ram diu servet incolumem et felicem, cuius me gratiae iterum atque iterum diligenter commendo.

Posnaniae, ultima Iunii 1565. a-Ill-mae et R-mae [D. V-rae] addictissimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

243

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 30 czerwca 1565

Zapytuje, na jaki dzień Hozjusz wyznaczył mu rozprawę sądową z Eggerdem Kempen, który w dalszym ciągu uciska i tyranizuje poddanych Knobelsdorfa. Nowiny z Węgier sam opowie ustnie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 181—184. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Maximis itineribus ex Vratislavia contendi, diem eum, quem nuper mihi cum adversario decerni, per literas supplicavi praevertere¹, quod etiam ex Dei gratia factum est. Verum cum ignorem, quid ea de petitione statuerit Ill-ma Cels. V-ra, hunc meum puerum ablego, ut intelligam, quo die et ubi cum adversario compaream. Oro iterum atque iterum, ut tandem Ill-ma Cels. V-ra conscientias nostras tranquillare et non permittere dignetur conscientias unius atque alterius hominis tyrannide premi, ita ut etiam de permutandis sedibus cogitare cogantur. Ita enim stantibus rebus absente me iterum in miseros desaeviit et quibus agrum violenter abstulit, etiam pecuniam pro anno praeterito in iudicium meo iussu positam, eo quod non ad ipsum, sed ad defunctum Ioannem Benedicti², cuius ego procurator eram, spectare videretur, nullo iure accepit, unamque miseram viduam, cuius maritum antea prae moerore mori coëgit, ita torquet, ut hesterno mihi die Langannius³ graviter querularetur. Caetera intelliget Ill-ma Cels. V-ra ex actis, quae, ut secum ferat adversarius, mandare dignabitur.

Quid in Ungaria agatur, praesens narrabo, quia haec defatigatus ex itinere scribo. Deus conservet quam diutissime salvam Ill-mam Cels. V-ram, cuius me clementiae reverenter commendo.

Datae Varmiae, festinanter postridie divorum Petri et Pauli [30 VI] Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

¹ Zob. nr 213.

² Jan Benedyktynowicz Solfa, lekarz królewski, posiadacz wielu beneficjów kościelnych, m.in. prepozytury warmińskiej zm. 31 III 1564. Zob. HE V s. 195 i wg indeksu.

³ Jan Langhannigk, kanonik warmiński.

244

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, [czerwiec 1565]¹

Nie spełnił jeszcze poleceń Hozjusza dotyczących *Confessio fidei*, ale ma nadzieję, że zrealizuje je przy pomocy brata Mikołaja. Jezuiści zjechali się na wybór nowego generała; jest też Kanizjusz i Salmeron.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 63 k. 5. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine.

Officii mei debiti beneficentiaequae quotidianae Ill-mae D. V-rae semper memor, non possum non semper quibus rebus promeream cogitare. Ill-ma D. V-ra quoniam nihil, quod abs me amplius desideret, est, animum deditissimum servi sui paratum sibi existimet. Beneficia autem sua non secundum tenuitatem meae orationis, sed amplitudinem suam iudicet. Quae mandata mihi de *Confessionibus* dederat, ea hucusque exequi non potuerunt; spero tamen quotidie expedita fore, nam magnam partem iam perfectam esse video. In qua re quoque curanda non minimam diligentiam frater² adhibet. Electio Generalis propediem futura est, nam ex omnibus fere provinciis ii, in quorum potestate electio est, adsunt. R-ndus Pater Canisius et Pater Salmeron iam hic adsunt, de quibus non dubito, quin ad V-ram Ill-mam D. sint daturi literas. Reliqua, quae magnopere Ill-mae D. V-rae scribenda forent, non occurrunt. Illud antequam finem faciam, rogo ut me Ill-ma et R-ma D. V-ra in numero servorum suorum habeat. R-mae D. V-rae Ill-mae ac R-mae humillimus servus

Erasmus Dzialinius.

245

JAKUB DZIADUSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 1 lipca 1565

Poleca zdolnego i obiecującego młodzieńca Wojciecha Miedziankowskiego z Brzezin, który uczy się w kolegium braniewskim; prosi pokierować jego edukacją i obiecuje wdzięczność.

ORYG: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 2. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanisłao Hozio divino munere [S. R.] E. tituli s. Pancratii [presbytero] Cardinali Pontifici Var[miens]i etc., D-no longe clementissimo; ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki; Redditae 26 Augusti 1565.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine. Post obsequiorum meorum¹ sedulam commendationem eamque humillimam, salutem plurimam et omne bonum etc. Cum hoc unum R-ma D. V-ra praecipue contendat, ut quam plurimi studiosi R-mae D. V-rae gratia, opera, consilio commendationeve exornentur, cumque illam suavissimae plenam humanitatis affabilitatem, quam mihi hic satis abunde declaravit, quaeque ob oculos meos assidue obversatur, magnae gratiae quoddam indicium mecum reputo, adduci non possum, quin solidiorem gratiam a R-ma D. V-ra in sua vergente aetate expectem. Quae spes ne me fallat, unice

¹ Brak daty; pozwala ją odtworzyć wzmianka o bliskim wyborze generała jezuitów, co miało miejsce 2 VII 1565.

² Mikołaj Działyński.

¹ Jakub Dziaduski (1490—1568), bernardyn, 15 III 1540 otrzymał prowizję papieską na sufraganię poznańską z tytułem bpa enneńskiego, 22 II 1541 kanonik katedralny poznański. J. Nowacki: Dzieje, II s. 184—185; Z. Szostkiewicz: Katalog, s. 51.

rogo, oro ac obsecro. Id autem fiet, si quid erit, quod e re bonae indolis ac spei adolescentis Alberti Miedziankovii Brzeziniensis², cuius fides mihi explorata est, continuandorum studiorum gratia futurum intelliget, praestare et efficere non dedignabitur. Quod de R-ma D. V-ra et res ipsa confirmat, et nullus est, qui dubitet. Ego autem humillimus servorum R-mae D. V-rae vicissim curabo, quo hanc gratiam R-mae D. V-rae singularem omni officiorum genere ac commemoratione illius assidua gratitudineque perpetua R-mae D. V-rae referam. Cum se mihi apta obtulisset occasio, et adolescens is noster ingenuus, quem in curam R-mae D. V-rae studiose commendamus, qui Brau//nsperga ex Prussia huc nuper advenit, committere certe ut non debui ita nec volui, quin etiam simplicibus literis, quod apud me est praecipuum, R-mam D. V-ram salutandam duxerim, praecandumque idque sincere, quo Dominus Deus, Pater coelestis R-mam D. V-ram prospera sanitate diutissime adornare velit. Quod nobis gaudio, multis praesertim studiosis felicitati, Ecclesiae salutis ac Reipublicae Poloniae integritati fore certo intelligimus omnes. Quod restat R-mam D. V-ram Deo Patri omnium misericordiarum commendans, eidem me totum trado, consecro ac devoveo. Recte in Christo Iesu felix in longissima tempora valeat.

Datae Posnaniae, Calendis Quintilis [1 VII] Anno D-ni MDLXV. V-rae Ill-mae et R-mae P. exorator obsequentissimus

^a—Jacobus Suffraganeus Posnaniensis^a.

^a—Własnoręcznie

246

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lowicz, 1 lipca 1565

Przez swego bratanka udającego się do Braniewa na naukę przesyła list, w którym daje odpowiedź na trzy ostatnie listy Hozjusza. Rozumie rozterkę Hozjusza z powodu nikłych efektów jego negocjacji z królem podczas ostatniego sejmku, ale zarazem pociesza, że swoją zdecydowaną postawą zyskał uznanie nawet u innowierców. Król nie chce uznać, że w kwestii dziesięcin ustawą sejmową z 2 IV poważnie została podważona jurysdykcja kościelna. Prymas wspólnie z nuncjuszem z trudem uzyskali dekret królewski przeciwko rebeliantom z Chęcín. Na wstawienie prymasa król puścił w niepamięć zatarg z powodu wiosennego sejmiku pruskiego, składania się nawet do wniosku Hozjusza, by Jana Kostkę kasztelana gdańskiego promował na jakieś województwo, chociaż do niego bardziej niż do Hozjusza miał żal za odbycie tego sejmiku bez obecności posła królewskiego. Gdańszczanie za sumę 40 tys. talarów lub nawet i większą chcą kupić opactwo kartuskie. Uchański proponuje powierzyć je Kacprowi Geschkauowi, by nie dopuścić do tej niebezpiecznej transakcji. Wysyła na naukę do kolegium braniewskiego kilku chłopców, prosi o pomoc im w znalezieniu dogodnych kwater, obiecuje łożyc na ich utrzymanie i wynagrodzić nauczycieli. Proponuje niezwłocznie odbyć synod prowincjonalny i przyjąć oraz realizować uchwały Soboru Trydenckiego. Komunikuje serię nominacji i przesunięć na godnościach państwowych w związku z wakansiem kasztelanii krakowskiej, generalnego starostwa wielkopolskiego i województwa poznańskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 189—196. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 9 Iulii 1565 Braunspergae, rescriptum 14 Iulii.*

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchanciana*, III s. 92—97, z oryginału JW.

Reverendissime atque Illustrissime Domine, etc. Cum diu iam neminem viderem, qui de valetudine Ill-mae et R-mae D. V-rae me certiorum redderet verbis, quemadmodum videret oculis, desiderio illius accensus faciendum putavi, ut nepotem istum meum ad visendam R-mam et

² Por. nr 242.

Ill-mam D. V-ram mitterem maxime huius rei gratia, cui etiam nas meas perferendas dedi. Ad ternas, quas hactenus accepi, his unis respondebo. Facile animadverti distractiore animo R-mam atque Ill-mam D. V-ram esse, cum itineri praesertim se pararet; quamvis alias propter rerum nostrarum difficultates parum pacata esset, aliquantisper hic nobiscum commorata. Quo etsi parum apud Sacram M-tem Regiam nobiscum promoverit, profuit tamen multis singularis constantiae et pietatis suae exemplis. Quibus non modo catholicos confirmatos esse video, sed et haereticorum nonnullorum oculos in illam prorsus conversos, utinam et aliorum nostrorum lux sic luceat coram hominibus, ut videntes opera nostra bona glorificent Patrem illum nostrum, qui est in coelis¹. Plurimum retulisset, si ea, quae de iurisdictione nostra eversa R-ma atque Ill-ma D. V-ra cum Sacra M-te Regia contulit, priusquam ex aula discederem, cognoscere licuisset. Conatam quidem esse video M-tem Regiam R-mae atque Ill-mae D. V-rae persuadere leviter iurisdictionem nostram violatam esse, et de decimis saltem nos ex constitutione illa laboraturos²; sed quod res est, velim R-mam atque Ill-mam D. V-ram statuere: non modo mihi videri illam graviter violatam, sed pene etiam funditus abrogatam et eversam. Est sane R-ma atque Ill-ma D. V-ra non modo in hoc Regno ferme educata, sed in aula ad res quasque maximas a summis viris semper adhibita³. Itaque eam non fugit, quam tardigrada apud nos sit in rebus maximis iustitia quantisque processuum et terminorum anfractibus illa defatigata, mole seu lassitudine tandem sua con//ficiatur, saepe etiam, a quibus minime conveniebat, opprimatur. Quid itaque spei nobis relinqui putat, si singulis clericis de singulis decimis vi ereptis aut Sacra M-tas Regia aut comitiorum consensus implorandi fuerint? Quando constitutio illa parti reae et vitiligatori tergiversandi, quin appellando beneficio iuris fruatur, nullos terminos praescribat. Quae nobis non modo in reliquis nostris, verum etiam Dei optimi maximi iniuriis persequendis relicta sit iurisdictionis libertas, quotidie non sine maximo incommodo et dolore nostro experimur. Testis est locuples R-mus atque Ill-mus D-nus Legatus, quantum operae et laboris uterque in unico decreto contra ignobiles cives Chęczinenses extorquendo posuerimus⁴, et quid tandem effecerimus? Quid verbis opus est, vulneris istius dolor mihi ingravescit quotiescumque audio mali nostri magnitudinem arte elevari. Et haec est praecipua nostrae calamitatis pars, quod ictus tam frequentes dissimulanter nobis infligunt, qui hostes tamen esse minime videri volunt. Facile ex praesenti rerum statu et vitae desiderio, quo ego teneor, coniiicere possum non minus quam mihi R-mae atque Ill-mae D. V-rae eam esse acerbam. Etsi autem spem nullam video, sed faeda imago interitus rerum omnium dudum animum meum occupaverit, a rectitudine tamen conscientiae subinde solatium peto, quo luctu me aliquando levare mihi videor, quando officii mei partes non ut debeo fortasse, sed ut possum tamen utcumque exequor. Quod R-mam atque Ill-mam D. V-ram hoc magis factitare arbitror, quo longe illustriores sunt multae operae, curae, labores et sudores ab illa Ecclesiae Dei in theatro orbis christiani

¹ Mt 5,16.

² Chodzi o ustawę sejmu piotrkowskiego z 2 IV 1565 dotyczącą dziesięcin. Zob. nr 131.

³ Hozjusz sekretarzem królewskim był w latach 1538—1549, w tym od 1543 jako tzw. wielki sekretarz i kierownik kancelarii podległy wprost podkanclerzemu S. Maciejowskiemu.

⁴ Dokument nie znany, zapewne przeciwko reformacji w Chęcinach, lub opornym płatnikom dziesięcin.

nuper et hic in Regno et alibi praestitae. Nondum est abbreviata manus Domini. Nostra peccata quidem iram et vindictam Dei iuste nobis attraxerunt, sed non continebit Dominus perpetuo in ira sua misericordias suas.

Litterae postremae Lovicii mihi sunt redditae. Feci officium amici, cum adhuc Petricoviae haererem et animadverterem M-tem Regiam nonnihil commoveri propter comitia illa Prutenica⁵. Sed illa tamen D-num Castellanum Gedanensem⁶ prae caeteris arguere cul//pae illius videbatur, quam ut potui purgando placavi. Quod tamen rectius et commodius longe facere potuissem, si mihi antea de constitutione huiusmodi⁷ aliquid constitisset. Facile poenam effugere aiunt, qui a culpa abest. Itaque cum hic noxa nulla sit, sine negotio suspitiones ex animo M-tis Regiae aboleri possunt, cum iam D-num Castellanum non solum suspitione illa liberaverit, sed certo quoque palatinum alterum vacaturum illi decreverit. Nam passus mihi sum negotium hoc esse cordi, priusquam litteras R-mae atque Ill-mae D. V-rae acciperem. De D-no Capitaneo Golubensi⁸ quid futurum sit, nescio, urgebo tamen et ego petitionem R-mae atque Ill-mae D. V-rae per litteras primo quoque tempore.

Gedanensium causam illam pecuniariam adhuc Petricoviae rescivi. Agnovi vel ex hoc celari R-mam atque Ill-mam D. V-ram rem totam, quod paulo aliter eam se habere sciam. Verum quidem est maxima pecunia, quadraginta scilicet millibus taleris; et postea, cum minus spei esset, etiam summa maiore Gedanenses monasterium Carthusiense licitatos esse, sed restiti conatibus illorum, et haec praecipua causa fuit, ut tantisper illic haererem, effecique tandem, ut Caspari abbati Olivensi⁹ a Sacra M-te Regia monasterium idem potius assignaretur magno meo certe labore. Audio tamen eosdem a conatibus suis nihil remittere. Quare si asserere in libertatem monasterium volumus et praeccludere viam exemplo reliquis ecclesiis perniciosissimo, adniti nos oportebit, ut primo quoque tempore abbas possessionem consequatur. Stipulati sunt cum monacho illo contractu emphitheutico, in quo canonem sibi Carthusiensis, nescio quem, reservasse dicitur. Si igitur cunctati fuerimus donec contractus quoviscumque etiam praetextu confirmatus fuerit, actum agemus. et complectetur eadem calamitas reliqua quoque monasteria. De bonis episcopalibus nihil certi adhuc comperi. Constabit mihi de omnibus, ut spero, brevi, ubi consilium a necessitate et tempore mutuabor, neque committam, ut officio meo in aliquo defuisse videar.

Praeterea, quoniam destinavi in animo propediem mittere Brunsbergam hunc nepotem meum¹⁰ cum aliis aliquot ad capiendum inge//nii cultum et pietatem ediscendam, oro obnixè R-mam et Ill-mam Cels. V-ram, dignetur pro autoritate et gratia erga me sua efficere, ut commodum hospicium non procul a collegio, aut, si fieri possit, etiam in collegio, ubi saltem quiescerent, habitationem habere possint, quemadmodum iste nomine meo postulabit. Amplius de nulla re alia interpellare velim R-mam et Ill-mam D. V-ram, quam ut dignetur quos misero benigne respicere et, ubi opus habuerint, consilio et auxilio contra inquieta hominum ingenia (si forte ibi huiusmodi admittuntur et tolerantur, sicut ad nos rumore

⁵ Sejmik pruski odbyty po 7 V bez udziału posła królewskiego.

⁶ Jan Kostka.

⁷ Zob. nr 202 przyp. 2.

⁸ Krzysztof Kostka. Por. nr 287.

⁹ Kacper Geschkau.

¹⁰ Zob. nr 232

perlatum est) clementer protegere atque tueri, nam de cura praeceptorum exacuenda in institutione ipsorum puerorum nihil puto operae pretium V-ram R-mam et Ill-mam D. compellare, cum et antea iam provisum hac in parte omnibus studiosis in communi per R-mam et Ill-mam D. V-ram facile credam, et istos ibi praeceptores sua sponte facturos, quod officii et professionis eorum est, nihil addubitem. De sumptibus in victum et amictum meorum ego providebo, et quemadmodum Viennensi Societati, cum alios illic adolescentulos educarem, gratum me exhibui pro opera, quam eis informandis impendebant, ita et erga istos ibi praeceptores recognoscere volo; quicquid studii et laboris in eis erudiendis subierint, tantum ut eos R-ma et Ill-ma D. V-ra commendare illis dignetur vehementer rogatam cupio. Ego vero pro virili mea gratiam quamcunque exhibuerit meis, pro eo ac debeo promereri curabo R-mae et Ill-mae D. V-rae.

De synodo nostra provinciali nescio quomodo deliberatio in longum tempus extrahitur, nam R-mi D-ni Episcopi usque ad angustias illas inter particulares et generales terrarum conventus et Regni generalia comitia eam differri censuerunt, propterea quod non satis tutum atque integrum illis visum fuerit ante particulares et generales conventus terrarum celebrari synodum, ne tumultus fieret in populo et conventus ipsi adversus ordinem nostrum magis ac magis excandescant, statumque nostrum offendere ac frangere satagant, ubi viderint nos executionem eorum, quae decreta sunt in Concilio Tridentino contra haereticos // et alios, censuras ecclesiasticas tollerantes ultra annum urgere, sicut operae pretium fuerit nos facere, si velimus officio nostro debite perfungi.

Quid de aliis scribam, nescio, nisi quod de palatinatu Calissiensi¹¹ et capitaneatu "generalis Poloniae"^a, cui danda sint, adhuc Rex deliberat, et fortasse divisim conferre velit Posnaniensem et Calissiensem capitaneatus quibus videbitur, alteri, utique ut suspicantur, catholico alterum, et haeretico alteri etiam alterum, et quamvis hoc apud Regem fortasse non sine rationibus damnarem, tamen nescio, an aliquid profecerim; eventus declarabit. Domino Palatino Cracoviensi Spithek a Melstin datus castellanatus Cracoviensis, palatinatum Cracoviensem respuit Stanislaus de Tharnow Palatinus Sandomiriensis, et delatus est Miskowski Castellano Sandomiriensi Capitaneo Cracoviensi¹²; castellanatus Sandomiriensis D-no Stanislae Wolski Ravensi Castellano R-mi Vladislaviensis¹³ germano; ringitur ut audio, propterea D-nus Castellanus Voinicensis¹⁴, aegre fert D-nus Castellanus Lublinensis¹⁵, nam sibi deberi magis ordine debito et merito existimabant iudicio multorum adducti. Palatinatus Posnaniensis D-no Lucae a Gorka, qui fuerat Calissiensis Palatinus, missus est. Alia nondum distributa quae vacant.

Mitto praeterea V-rae R-mae et Ill-mae D. literarum R-mi Posnaniensis exemplum¹⁶, ex quo cognoscet, quid illi doleat et quid requirat. Ego quantum possum consulo, sed quomodo successerit, nondum video; illud tamen imprimis mihi videtur necessarium, ut tam R-ma et Ill-ma

¹¹ Województwo kaliskie zawakowało wskutek przeniesienia Łukasza Górki na województwo poznańskie.

¹² Stanisław Myszkowski.

¹³ Mikołaj Wolski.

¹⁴ Jan Krzysztof Tarnowski.

¹⁵ Florian Zebrzydowski.

¹⁶ Wspomnianej kopii listu bpa poznańskiego Adama Konarskiego nie odnaleziono.

D. V-ra, quam R-mus et Ill-mus Legatus Apostolicus apud S. D. N-rum et Sedem Apostolicam exponant, quae aguntur quaeque auribus audiunt et oculis vident, et opem Ecclesiae ac personis ecclesiasticis in hac provincia implorent, ac nisi alias rationes, quam hactenus Sua Sanctitas tempestive ante comitia inierit, et executionem decretorum sacri Concilii Tridentini fieri a Rege nostro, quantum ad brachium eius saeculare pertinet, obtinuerit, iam sine dubio, nisi maxime fallor atque utinam fallar, in comitiis proximis actum erit non modo de nostra spiritualium iurisdictione, verum etiam de oboedientia Suae Sanctitati et Sedi Apostolicae debita. Utinam, inquam, sim falsus vates, sed vehementer metuo, ideoque mirifice etiam miseror et doleo vicem nostram his iniquissimis temporibus obortam.

De reliquo me cum meis R-mae et Ill-mae D. V-rae sedulo plurimumque commendo. Praemitto // autem isthic pueros, cognatos D-ni Castellani Lublinensis, quos sui filii¹⁷ pedagogo committi et tradi voluit; non dubito, quod etiam rogo et ipse R-mam et Ill-mam D. V-ram benignam eorum curam habituram, sicut et aliorum meorum, quos supra commendavi.

Datum Lovicii, die prima mensis Iulii Anno Christi MDLXV. b-V-rae R-mae et Ill-mae Dominationis servitor obsequentissimus

Iacobus Archiepiscopus Gnesnensis
manu propria subscripsit^b.

a-a Tak rkps, potrzeba generalii Majoris Poloniae
b-b Własnoręcznie

247

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 5 lipca 1565

Przesyła Hozjuszowi listy z Wiednia. Poleca swoich dwóch synów Macieja i Jana, których skierował na naukę do jezuickiego kolegium w Braniewie.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 209—212. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigsten in Gott durchlauchtigsten fursten und herrn, herrn Stanislaw Hosio, der heiligen Romischen Kirchen cardinal und ermelandschen bischof, meinem gnedigen herren dienstlich*, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Hochwirdigster, durchlauchster furst, gnediger herr. Neben erbietung meiner bereitwilligen dienste stetes, ungespartes vleisses fuge E. F. G. ich zu wissen, das mir heute dato etliche briefe von Wien uberantwort worden, unter welchen etliche, so in diesen fascikel eingeschlossen, an E. F. G. datiret, dieselben ich ohne vorzug E. F. G., meinem gnedigen herren, zugeschicket. Weil ohnedas an E. F. G. ich zu schreiben gesinnet und entschlossen hatte aus der ursachen: weil ich meine zwene sohne, so noch fast klein und unerwachsen, Matthiam und Johannem Kostka¹, am negsten gegen Braunssberge geschicket, auf das sie nicht alleine von iugent auf die sprachen und gute sitten, sondern auch die reine christliche lehre fassen und lernen mochten, und wiewol ich meine sohne dem herrn rectori commendiren lassen, er auch zugesagt, seinen und seiner collegen vleiss ebensowenig an inen als an anderen zu spa-

¹⁷ Mikołaj Zebrzydowski. Zob. nr 172.

¹ Byli to synowie Jana Kostki wójta malborskiego i jego żony Małgorzaty von Eulenburg. Zob. T. Glemma: Piotr Kostka, tabl. II, po s. 347. Autor listu był rodzonym bratem Piotra Kostki (zob. nr 372) a stryjecznym swego imiennika Jana Kostki kasztelana gdańskiego.

ren, gelanget dennoch an E. F. G., meinen gnedigen herrn, meine freuntliche, vleissige und dienstliche bitte, dieselbe^a meine sohne auch sich in gnaden wollen lassen befolen sein und dieselben sowol dem herrn rectori als der understen class professori com//endiren. Wil solches umb E. F. G. ieder zeit widerumb zu vorschulden, williger den willig befunden werden. Welches ich hirmit dem gnadenreichen schutz des ewigen Gottes zu fristung und erhaltung langwiriger leibesgesuntheit und gluckseligen regirung treulich thue empfehlen.

Datum Marienburgck, den 5. Julii gegenwertiges 1565 jares.

E. F. G. ^b-auf alle behwell williger diener Hans
Kosthka von Stangenbrek, vogt auf Marienburck^b.

^a Skr. 4r
^b-b Własnoręcznie

248

FRANCISZEK ALCIATO DO HOZJUSZA

Rzym, 7 lipca 1565

Dziękuję za gratulacje z okazji wyniesienia go do godności kardynalskiej¹. Pochwały Hozjusza kierowane z tej okazji pod jego adresem sprawiły mu wielką przyjemność, ale uważa je raczej za wyraz życzliwości i miłości niż uhonorowanie faktycznego stanu. Zgłasza gotowość do usług.

ORYG.: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 112—113, jęz. łac. Na odwrocie adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 6 Septembris 1565 Heilsbergae*.

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 396—397, z oryginału jw.

249

MIKOŁAJ DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 7 lipca 1565

Na sugestię Hozjusza chętnie zrezygnuje na rzecz swego młodszego brata Erazma z kanonii warmińskiej, zachowując sobie inną kanonię. W Datarii Apostolskiej dowiedział się, że Erazm posiada wszystkie warunki, by mógł przyjąć tę kanonię bez dyspensy od norm ustalonych na Soborze Trydenckim. Odnośny dokument prześle na ręce Kuczborskiego. Druk dzieła *Confessio fidei* ma być zakończony w lipcu; pierwszą część już wydrukowaną przesłał Hozjuszowi. Rozesłał listy Hozjusza z gratulacjami do nowo mianowanych kardynałów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 197—200. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 7 Augusti 1565*.

Salutem plurimam ac mei officiorumque meorum Ill-mae ac R-mae P. V-rae commendationem etc. Ex aliquot literis ab R-ma P. V-ra ad me missis perspexeram libenter R-mam P. V-ram fratri meo Erasmo canonicatum Varmiensem collaturam fuisse¹, si aetas eius nondum idonea constitutionesque Concilii Tridenti[ni] ad id non obstitissent. Itaque dabam operam, ut si ei per leges beneficium hoc ab R-ma P. V-ra capessere non liceret, autoritate Pontificia, si fieri^a id recte posset, legibus per dispensationem solveretur. Cum autem de hac re cum Datario primum conferrem, intellexi ab eo aliisque, qui talium rerum periti sunt, fratri meo nec Concilii Tridentini decreta, nec alias ulla leges obstare, quominus canonicatum etiam in cathedrali ecclesia acceptare possit, habereque eum ad id idoneam aetatem, cum decimocto annos, ut ego existimo,

¹ Franciszek Alciato (1522—1580), mianowany kardynałem 12 III 1565.

¹ Hozjusz Mikołajowi Działyńskiemu, przebywającemu na studiach we Włoszech, dał kanonię warmińską wakującą po śmierci Jana Tymmermana (23 I 1564). Zob. HE V wg indeksu s. 680

excedat. Itaque ego, quoniam etiam alium canonicatum haberem², ut desiderio R-mae P. V-rae meoque satisfacerem, // fratri meo canonicatu Varmiensi cessi instrumentumque, quo procuratores ad resignandum et acceptandum ab utroque nostrum constituti sunt, in manus R-ndi D-ni Valentini Cuczborsky, R-mae P. V-rae secretarii misi. Supplicio vero cum fratre R-mae P. V-rae, ut pro illius solita in nos benevolentia, res haec favore auctoritateque ipsius (si nihil aliud obstat) conficiatur.

Liber *Confessionis*, qui hic Romae a Paulo Manutio imprimitur, ut ex eo intellexi, mense hoc ad finem perducetur. Itaque, ut antea saepius significavi, nulla mora in transmittendis ad eam exemplariis interponam. Est autem missus antea ad R-mam P. V-ram liber, hoc est media pars ipsius *Confessionis*; quid vero in causa est, quod ad manus ipsius nondum venerit, suspicari nequeo. Pecuniam a parentibus missam iam pridem accepimus. Literas^b ad Cardinales nonnullos huius novae creationis³, quas ad Alexandrum⁴ R-ma P. V-ra miserat, quod is Romae non esset, ego ipse reddidi iis, qui Romae essent, iis vero, // qui aberant, transmisi. Quod reliquum est me R-mae P. V-rae etiam atque etiam commendo Deumque omnipotentem precor, ut eam salvam ac incolumem ad nominis sui gloriam et Ecclesiae suae utilitatem quam diutissime conservet.

Datae ex Urbe, 7 Iulii Anno Domini 1565. Ill-mae ac R-mae P. V-rae obsequentissimus

Nicolaus Dzialinsky.

^a Skr. *posset*
^b Skr. *eas*

250

ANDRZEJ KRASIŃSKI DO HOZJUSZA

Krasne, 9 lipca 1565

Stawi Hozjusza jako założyciela kolegium jezuickiego w Braniewie, w którym na chwałę Bożą i pożytek Rzeczypospolitej mogą kształcić się dzieci wszelkich stanów. Poleca swego syna na naukę do tego kolegium i prosi o zapewnienie mu mieszkania.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 201—204. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no et D-no Stanislawo Oslo, Dei gratia S. E. R. Cardinali et Episcopo VarmienŃi etc., D-no colendissimo*, ślad pieczęci, adnotacji brak. Prawy brzeg karty postrzępiony i miejscami z tekstem wyrwany.

Naoświeceńszy a Miłościwy Księżę Kardynale. Służby moje¹ napowolniejsze w łaskę WMci mego MP zalecam, życząc WMci od Pana Boga zdrowia długiego i wszech fortun etc.

Wiedząc ja o tem, Miłościwy Księżę Kardynale, żeś WM mój MP jest łaskawem a miłościwem panem domowi Krasińskiemu, aczem ja świecki nigdy ni w czym nie [za]służył się, a wszakoż to przedsię biorąc, że WM mój MP nie co inego w stanie swem brać przed się raczysz, jeno to, że zawždy o tem się starać raczysz, jakoby w tem stanie, na który Pan Bóg wszechmocny WM mego MP postawić raczył, dosyć mu czynił, jakoż dosyć temu czynić raczysz, i raczyłeś WM mój MP założyć kolegium

² Nie wiadomo, jaką to inną kanonię posiadał Mikołaj Działyński.

³ Na konsystorzu 12 III 1565.

⁴ Postać nie znana, zapewne jakiś student polski w Italii.

¹ Andrzej Krasiński (zm. 1588), stolnik i chorąży ciechanowski, poseł sejmowy, rodzony brat Franciszka — późniejszego podkanclerzego i bpa krakowskiego. PSB XV 169—170 (Irena Kaniewska).

iesuitarum w mieście sw[em] Branczberku, aby ludzie i dzieci wszelakich stanów w tem to kolegium uczyli się i ćwiczyli, za którem ćwiczeniem mogliby być przodkiem Panu Bogu godni jego samego jako pana swego a stwórcy chwaląc i wyznawając, a potem Rzeczypospolitej także godni; z którego założenia i fundowania tego kolegium będziesz WM od Pana Boga miał wieczną zapłatą w chwale jego świętej, a potem od wszech ludzi wieczne służby i bogomolstwo etc. Ja tedy jako słuźebnik WMci mego MP, mając nadzieję w łasce WMci mego MP, ślę tam syna swego² a słuźebnika WMci do tego kolegium, którego w łaskę WMci zalecam i proszę jako swego MP, abyś go WM raczył za służę i w opiece swej mieć, a onego raczył zalecić tem [oby]czajem i raczył go rozkazać opatrzyć gospodą wedla [potrzeb] jego. A ja ty łaski wespół i z bracią swą, ich s[yn]y wiecznymi czasy zasługować powinni będziemy i Pana [Boga] prosić za długie zdrowie a dobre i szczęśliwe panowanie [WMci] mego MP. A z tem³ sam siebie i służby swe w [ła]ską WMci mego MP zalecam.

Datum ex Krasne³, IX die mensis Iulii Anno Domini 1565. WMci mego MP naniższy słuźebnik

Andreas Crasynski pincerna et exactor terrae Ciechanoviensis
subscript.

² Skr. stę

251

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 9 lipca 1565

Ciesz się, że jego wysiłki w obronie praw Kościoła spotkały się z pozytywną oceną Hozjusza. Zdanie to Hozjusz urobił w oparciu o relację nuncjusza¹, który chwalił postawę prymasa w czasie ostatniej fazy sejmu piotrkowskiego. Uchański prosi wziąć pod uwagę jego trudy i cierpienia dla sprawy katolickiej podczas całego sejmu, napisać o tym papieżowi i kardynałom: Karolowi Boromeuszowi, Janowi Morone, Tolomeo Galli oraz innym bardziej wpływowym osobom, aby „suspiciones per calumniis malevolorum de me fabricatas detergere, eluere et expungere ex animis dignissimorum patrum”. Liczy na Hozjusza i Commendonego, że w imię sprawiedliwości wezmą go w obronę przed oszczercami i oczyszczą jego dobre imię wobec najwyższych władz kościelnych. Co do synodu prowincjonalnego to wskutek interwencji innych biskupów zaszyły pewne zmiany w stosunku do ustaleń, jakie zapadły przed wyjazdem Hozjusza z Piotrkowa. Prymas poinformował o tym nuncjusza na miejscu w Piotrkowie, a Hozjuszowi jeszcze o tym napisał.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 11, jez. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 12 Iulii 1565 Heilspergae, rescriptum 14 Iulii.*

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchanciana*, III s. 97—98, z oryginału jw.

252

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Knyshyn, 9 lipca 1565

Zamierza wysłać do Hiszpanii posła w osobie Piotra Barziego, kasztelana przemyskiego i starosty lwowskiego, celem prowadzenia starań o sumy neapolitańskie. Hozjusza jako znawcę tych spraw prosi o sugestie, w jaki sposób poseł ten może

² Krasieński miał ze swoją żoną Katarzyną Czernicką trzech synów: Jana Andrzeja (1550—1612, PSB XV 177—179, Henryk Barycz), Stanisława (1558—1617, PSB XV 191—192, Jarema Maciszewski) i Franciszka (zm. 1603). Nie wiadomo, o którym z nich jest tutaj mowa.

³ Wieś rodowa Krasieńskich w powiecie ciechanowskim.

¹ Commendone przebywał wówczas u Hozjusza w Lidzbarku.

najskuteczniej wypełnić powierzone mu zadanie. Posłużą one królowi do sformułowania instrukcji dla posła. Prosi o dyskrecję co do osoby wyznaczonego posła.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 25—26. Na odwrocie zwykły adres, duża pieczęć królewska, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 20 Iulii 1565 Heitspergae, rescriptum 23.*

KOPIA Z KOŃCA XVIII W.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 242 s. 302.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Deliberatum est nobis generosum Petrum Barzy castellanum Premysliensem et capitaneum Leopoliensem in Hispaniam oratorem mittere, ut negotiis nostris Barenibus, quae, ut scit S[inceritas] V-ra, magnis nostris sumptibus atque laboribus iam pridem sustinemus, finis iam tandem imponatur. Quoniam autem S. V-ra totam eam causam habet proculdubio cognitam et perspectam, nec ignorat quid aut defuerit nobis aut obfuerit hactenus, quominus ius nostrum a Rege Catholico et necessario nostro obtinere posse videremur¹, hortamur S. V-ram, ut ad nos per eundem cubicularium nostrum perscribat consilium suum, quid nam huic oratori nostro committendum esse existimet, quod ab Rege Hispaniarum Ser-mo nomine nostro petat atque postulet. Quo autem copiosius nobis S. V-ra consilium suum perscripserit, hoc et ad legatum ipsum nostrum instruendum aptius et ad promerendam gratiam nostram accomodatius fecerit, Interim autem S. V-ra tacitum habebit, cui potissimum munus id oratoris simus commissuri. Bene valeat.

Datum Knyssynii, die IX mensis Iulii Anno Domini MDLXV, Regni vero nostri XXXVI.

Ad mandatum Sacrae Regiae M-tis proprium.

253

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA I JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lowicz, 9 lipca 1565

Solidaryzuje się z życzeniem Hozjusza i Commendonego, by czym prędzej zwołać synod prowincji gnieźnieńskiej. Chce jeszcze wysłuchać zdania pozostałych biskupów polskich co do miejsca i czasu synodu. W tym celu wysłał listy do abpa nominata lwowskiego (Stanisława Słomowskiego), bpa krakowskiego (Filipa Padniewskiego), bpa kujawskiego (Mikołaja Wolskiego), poznańskiego (Adama Konarskiego), płockiego (Andrzeja Noskowskiego), chełmskiego (Wojciecha Starożrebskiego) i innych. Gdy nadejdą od nich odpowiedzi, niezwłocznie napisze do obu kardynałów i przyśle oficjalne zaproszenie na synod, który proponuje zebrać w końcu sierpnia. Prosił biskupów o porozumienie się ze swymi kapitułami, po których spodziewa się zapalu do synodu, a nawet korzystnego wpływu na biskupów, by przyjechali na synod.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb, lat, 5796 k. 575—576v.

DRUK.: 1) T. Wierzbowski: *Uchanslana*, III s. 98—99, z kopii jw.; 2) M. Malinowski: *Pamiętniki*, II s. 254—256, w tłumaczeniu na język polski.

¹ W roku 1564 król chciał Hozjusza wysłać do Hiszpanii celem prowadzenia starań o tzw. sumy neapolitańskie. Zob. HE V wg indeksu s. 680, hasło „Hozjusza niedoszłe poselstwo do Hiszpanii”.

254

JAN HATTEN DO HOZJUSZA

[Braniewo], 10 lipca 1565

Zapytuje Hozjusza, czy (wspólnie ze starostą braniewskim) może sprzedać zboże kupcowi, synowi Marquarda, który płaci po 24 floreny za laszt. Obecnie Marquard godzi się wypłacić tylko część sumy, resztę uści w dwóch ratach. Zboże to mógłby również sprzedać Jerzy Bartsch w Gdańsku. Prosi o szybką decyzję, ponieważ Marquard nazajutrz rano chce jechać do Królewca.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 213—216. Na odwrocie adres: *Dem durchleuchtigsten, hochgeborenen fursten und herren, herren Stanislaus, von Gottes gnaden der Heiligen Römischen Kirchen cardinali und bischoff zu Ermelandt etc., meinem gnedigsten herren, Wormdt, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Gnedigster herr und furste¹. Es ist alhie heutiges tages bey dem hauptman² gewest des Marquarden son³ und begeret, das korn von E. G. zu kauffen. Also haben wir beyde mit ime gehandelt und ein kauff beschlossen auf 24 florenos^a—one allen unkost ime zugeweren^a, denn ehr nicht mehr darfur geben wolte und darauf wollen wegweysen als morgen nach Königsberg. So khan ich auch E. G. nicht verhalten, das ehr auf dissmal kein par gelt geben wil und begert, damit man ime termini setzen soll, nemlich jetzunder will ehr 300 taler ablegen und auf Martini [11 XI] ein teil, auf Lichtmess [2 II] aber den resth. So habe ich ime zur antwort gegeben, ich wolt von E. G.^b will und^c meynung wissen und ime als morgen auf den abent ein bescheidt geben. Derowegen bit ich E. G. zum demutigsten, dieselbe wolle mir lassen anzeigen, wie ich mit solchem korn mit demselben beschliessen soll. // So haben auch E. G. bevelhen dem Georgen Barczen⁴, so ehr mochte alda zu Danczke E. G. zu gut verkauffen. Darumb ist zu besorgen, wo ehr mit yemants alda ein kauff hett gemacht und das korn soltt einem andern verkauft werden. Sol es ein muhe haben und dieser will in keinem wege lenger warten, wo ehr morgen auf den abent die antwort nicht bekhomen wirt. Bitt F. G. underthenigst, wollen nicht seymen mit der antwort, derer ich mich aufs underthenigst thue bevelhen.

Geben Dienstag, am abent, den 10. Julii 1565.

E. F. G. undertenigster diener Hans von Hatten.

^a—^a Na marginesie
^b Skr. *bey*
^c Nadpisano

255

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Knyszyn, 10 lipca 1565

Ten list przesyła przez dworzanina królewskiego. Prosi o opiekę nad bratankiem przebywającym na dworze Hozjusza. Komunikuje wiadomości z dworu w Knyszynie: wielu dostojników odwiedza tu tradycyjnie króla, jednak w nadziei na otrzymanie czegoś z wakansów po zmarłym Mikołaju Radziwille „Czarnym”. O szcze-

¹ Jan Hatten, szlachcic warmiński, od 1567 generalny ekonom biskupstwa po kanoniku Janie Leomanie, ożenił się z córką Jana Hozjusza, starszego brata kardynała. Por. nr 77.

² Michał Preuck (zm. ok. 1598), od 1556 r. służył Hozjuszowi jako marszałek dworu, w r. 1565 Hozjusz dał mu dobra Wróblak (Sperlings) w komornictwie lidzbarskim na prawie magdeburckim i zatwierdził go tego roku na starostwie braniewskim, APB II 519.

³ Rodzina mieszczańska w Braniewie.

⁴ Mieszczanin braniewski.

gółach Myszkowski obiecuje jeszcze powiadomić. Król ciągle obmyśla i organizuje wojnę z Moskwą, ale nie ma pieniędzy.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 217—220. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Proficiscentem Regiae M-tis cubicularium cum literis ad Ill-mam D. V-ram, et si forte quid scriberem non habebam, tamen sine meis literis dimittere nolui. Fratris mei filiolum tam gratum esse Ill-mae D. V-rae¹ magnopere gaudeo. Deum quaeso, ut eam viam insistat, qua sibi gratiam Ill-mae D. V-rae magis ac magis colligere queat. Erit id illi tum ad maturioris aetatis cursum recte instituendum perutile, tum ad meam quoque et bonorum omnium gratiam conciliandam fructuosum. Quantum autem in illum gratiae Ill-ma D. V-ra contulerit, tantum ego familiaeque nostra libenter nos Ill-mae D. V-rae debere profitebimur.

Apud nos haec sunt: post mortem Vilmensis Palatini² primores fere omnes harum terrarum ad M-tem Regiam convolarunt, tum ut adveniēti M-ti Illius gratularentur de more, tum vero etiam fortassis ut nonnihil peterent. Ac distribuit iam quidem M-tas Illius nonnullas earum praefectarum, quas Palatinus moriens reliquit. Quibus autem distribuerit, id aut ex allis, aut ex meipso postea Ill-ma D. V-ra cognoscat. Ego quidem in consilium adhibitus non fui. Quicquid huius factum est et quicquid fiet deinceps, Deum precor ut huic Reipublicae bene vertat. M-tas Regia bellum adhuc constantissime et verbis et apparatu meditat. Una res nos deficit: nervus³, sine quo vereor, ut res procedat, et si quid forte processerit, vereor ne inopia commeatus dilabatur, quanquam nos quidem omnia et acturi et perpersuri videmur, aciem ut instruamus, quae etiam quam // firma sit futura, animis non solum religione distractis, sed etiam nationum propemodum ipsarum dissidiis invicem exulceratis, non video. Deus misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis⁴. Ill-mam et R-mam D. V-ram optime valere cupio, cui servitum meam etiam atque etiam commendo.

Datum Knyssynii, 10 Iulii MDLXV. a—Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

a—o Własnoręcznie

256

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Knyssyn, 10 lipca 1565

Nie ma żadnych listów do przesłania Hozjuszowi. Na dworze królewskim przebywającym w Knyssynie planuje się ciągle wojnę, chociaż brak pieniędzy. Za 6 dni dwór ruszy do Grodna.

AUTOGRAF: Obsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 15. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

¹ Jan Myszkowski syn Zygmunta. Zob. nr 183 przyp. 3.

² Zm. 29 V 1565.

³ Tak określano zwykle pieniądze potrzebne na prowadzenie wojny. Por. choćby stronę tytułową rozprawy W. Palucki: Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku. Wrocław 1974; poniżej tego tytułu w polu ozdobnej obwoluty napis *Nervus belli*.

⁴ Ps 66,2. Myszkowski posłużył się tutaj ulubioną areną aprekacyjną Hozjusza, stosowaną przez niego na zakończenie listów o wydzwięku pesymistycznym.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, etc. Neque literarum est quicquam quod mittam, nec rerum attingit, et in his profecto angulis versamur, ubi nec agere ipsi quid memorabile, nec aliunde exaudire possumus. Arma tamen et sermone et omni specie apparatus meditari videmur, sed ea nervo carere dicuntur¹. Hinc, ut aiunt, post diem sextum Grodnum discedimus. Reliqua itineris nostri ratio adhuc est incerta, quin de discessu quoque ipso sunt quibus veri esse simile non videatur. Ill-mam D. V-ram bene valere cupio, eique servitatem meam iterum atque iterum commendo.

Datum Cnissinii, X Iulii MDLXV. Ill-mae ac R-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

Andreas Patricius Archidiaconus Vilnensis.

257

PIOTR WOLSKI DO HOZJUSZA

Madryt, 11 lipca 1565

Król hiszpański Filip II często wysyła gońców z listami do dowódcy swojej floty na Sycylii. Z posługi tych gońców korzysta także Wolski i *via* Rzym przesyła listy do Hozjusza. Król pragnie uwolnić Maltę z oblężenia tureckiego. 4 VII wysłał na Sycylię przez Genuę 37 okrętów trójrzędowców; razem ze stacjonującymi na Sycylii będzie ich 110. Naturalny syn cesarza Karola V Don Juan d'Austria uniesiony młodzieńczym zapalem z grupą rycerzy bez wiedzy króla chciał zabrać się na te okręty, które ruszyły z Barcelony, ale zachorował i okręty odplynęły. Król chwalił zapał 18-letniego chłopca. 2 VI królowa razem z matką i bratem wyjechała do Bajonny na odpoczynek; 24 VII przybędzie do Segowii, dokąd też uda się król i pozostanie z żoną do października. Z Indii doszła część okrętów ze srebrem, część zatonała po drodze. Wolski nie miał dawno listów z dworu polskiego i nie wie, co ma robić dalej w sprawie sum neapolitańskich. Ostatni list, jaki otrzymał od Hozjusza, był z 12 I.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 22 k. 11—12. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no D-no Cardinali Varmieni, D-no fautori et benefactori colendissimo; ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 2 Octobris 1565, rescriptum 22 Octobris Toruni.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine fautor et benefactor colendissime. Addicta mea¹ obsequia et dedita studia Ill-mae et R-mae D. V-rae reverenter defero.

Mittit Ser-mus Rex Hispaniarum saepissime in Siciliam tabellarios, per quos classis suae imperatori quid fieri velit contra oppugnationem Melitae insulae Turcarum significat. Iis ego, cum per Romam iter faciant, do semper ad Ill-mam et R-mam D. V-ram literas, ut illinc ad eam transmittantur, quod et hoc tempore faciam, non quia quid novi ad scribendum habeam, sed cum possim ne^a scribere praetermittam. Ex hoc quod Ser-mus Rex creberrime in Siciliam mittat persuasum omnibus est id unum maxime Ser-mum Regem cogitare et agere, ne Melita pereat ac quam primum ab vehementi oppugnatione libera maneat. Quod cum et ego existimem, vereor tamen, ne longior deliberatio et tardior praeparatio aliquid incommodi, ne dicam periculi, afferat. Oppugnationis Melitae omnem rationem ex Italia cognovisse Ill-mam et R-mam D. V-ram

¹ Por. nr 255 przyp. 3.

¹ Piotr Dunin Wolski (1530—1590), długoletni poseł króla polskiego w Hiszpanii, 1574 podkanclerzy, 1576 kanclerz, 1577 bp plocki. Zob. HE V s. 133 i wg indeksu. Pozostawił po sobie piękny księgozbiór, budzący do dziś zainteresowanie naukowców. Zob. Słownik Pracowników Książki Polskiej. Warszawa—Łódź 1972 s. 982—983 (krótki, ale treściwy życiorys Wolskiego opracowany przez Andrzeja Bukowskiego).

puto, nam et huc illinc ea de re scribitur. Ex Hispania triremes 37 die quarta mensis huius Genuam versus profectae sunt, ut deinde in Siciliam eant ac se cum caeteris, ut sint ad centum et decem omnes coniungant. Antequam discesserant, multi nobilissimi viri Barchinonem² profecti sunt, ut cum iis in Siciliam transmittant. Et cum ex iis, qui cum Ser-mo Rege sunt, plurimi abirent, // commoverunt nobili suo animo et studio Ioannem de Austria³ fratrem naturalem Ser-mi Regis, adolescentem decem et octo annorum, ingenio, indole, forma et statura egregia. Is clam Ser-mo Rege acceptis quatuor familiaribus conscendit die s. Petri [29 VI] dispositos equos, et magna celeritate Barchinonem versus perrexit. Hic ubi id nuntiatum est, nam ille fuit in villa Scuriali⁴ cum Ser-mo Rege hinc duodecim miliaria, multi nobiles viri secuti eum sunt. Ser-mus Rex continuo misit qui revocarent, ille tamen cursum non retinuit, quo cum nimium agitaretur, incidit apud Caesaream Augustam⁵ in febriculam, qua facile depulsa Barchinonem tum venit, cum iam triremes paulo ante discessissent. Sequi nihilominus eas in parvis navigiis voluit, sed multis dissuadentibus abstinuit. Ser-mus Rex revocare eum assidue non destitit. Habet enim charum mirum in modum. Quod sine voluntate eius discessit, non multum se offensum ostendit, et laudat aperte animum adolescentis, dicitque satis eum ostendisse cuius patris filius sit. Reversurum iam non dubitamus.

Ser-ma Regina die secunda mensis huius Baiona⁶ discessit, ubi nihil agit, quod privatum aut publicum bonum augeat, tantum se cum Ser-ma matre et Ser-mo fratre recreavit, ac dies quindecim ibi summa cum delectatione consumpsit. Veniet Sigoviam die vigesima quarta. Cum venerit, statim // Ser-mus Rex et caeteri eo proficiscentur, manebunt deinde Segoviae et proximis in^a silvis usque ad mensem Octobrem. Ex India venerunt aliquot naves, quae decem et quinque centena millia argenti attulerunt, aliae veniebant sed naufragio periisse existimantur.

Ex Polonia duo menses sunt cum nihil intelligo, literas iandiu a nemine habeo, ex aula non habui recentiores sexta Decembris scriptas, ab Ill-ma et R-ma D. V-ra XII Ianuarii⁷. In negotiis M-tis Regiae nihil hoc tempore ago. Quid mense Februario et Martio egerim, scripsi ad Ill-mam et R-mam D. V-ram. Amplius quid agi oporteat, a nemine intellexi. Id itaque expecto, atque me totum Ill-mae et R-mae D. V-rae summa cum reverentia et diligentia commendo. Deus omnipotens Ill-mam et R-mam D. V-ram salvam ac incolumem conservet.

Madrido, XI Iulii Anno Domini MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae cliens et servitor addictissimus

Petrus Volsky.

^a Nadpisano

² Barcelona.

³ Don Juan d'Austria, naturalny syn cesarza Karola V, zasłynął jako dowódca zwycięskiej floty chrześcijańskiej w bitwie z Turkami pod Lepanto 7 X 1572.

⁴ Escorial, pałac królewski pod Madrytem.

⁵ Saragossa.

⁶ O letnich wojażach dworu hiszpańskiego dokładniej Hozjusza informował Adam Konarski w oparciu o otrzymane listy. Zob. nr 230.

⁷ List nie znany.

258

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 12 lipca 1565

Porusza sprawę spornych łąk koło Braniewa, które mimo ostatecznego przyznania biskupstwu przez obustronną komisję rozjemczą nadal pozostają przy Prusach. Powołuje się na świadków: Antoniego kasztelana Pokarmina i doktora K. Jonasa, którzy mogą zaświadczyć o nieprawym odebraniu tych łąk Warmii. Prosi, by problem ten rozpatrzyła komisja mieszana, która będzie weryfikować granice między posiadłościami kapituły a księstwem.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermelandt bitt den commissarien, ein tag der grentzirrung halben anzusetzen; item zeigt an, das im ein wiesen bey Braunsperg etgenomen worden, byt Iren Gnaden, dieselbe wederumb einzuraumen. Datum Heilsperg, den 12. Julii Anno etc. [15]65ten.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Das sich E. F. D. auff jungstes unser schreiben wegen etzlicher unrichtigkeit zwischen dero ortelsburgschen und unserm bischburgschen cammerampte freunth- und nachparlichen durch ir wiederantwort erboten allen ubrigen eintragk, da irkeines geschehen, an iren amptsleuten dero jegent zu hemmen und zu ablehnunge aller zwischt ire commissarien auff gelegene zeith zu verordnen, dafur thun wir uns zum freutlichsten bedancken und wollen E. F. D. widersinnen nach (weil itzo diese zeith des austes nichts kan geschaffet werden), dahin bedacht sein, das sobald die ertzeith verschossen und wir von E. F. D. eines gewissen tages zur grentzörterunge verständiget, auch gleichergestalt die unserigen dahin zu bescheiden und mitlerweile unsere amptsleute des orts zu gemehssunge aller gebure und nachparschaft zu haben. Und wiewoll wir an E. F. D. ehrbitten begnuget und uns gantzlichen versehen, es werde dieselbe solche grentzirrung in lengere verweilunge nicht fallen lassen, so achten wirs doch fur rathsam, das nun desto zeitiger ein gewisser tagk darzu angestimmet, damit sich die commissarien nach volbrachtem ampte unseumig und ins eheste dahin verfügen mögen.

Es hat auch unser wirdiges capitel von der Frawenburgk vor wenigk tagen an uns gelangen lassen und zu verstehen geben, wie sie auch in iren gütern, so an E. F. D. empter und herrschaft anstößen, und die wir von iren uns zugestellet alhie beygelegt haben, etzliche irrung und gebrechen befunden, derohalben dann emsiges fleisses von uns gebeten, wir nun zugleich solches E. F. D. vermelden und bitten // wolten, das wenn dieselbe ire commissarien zu schlichtunge userer grentzirrungen deputiren wurden, E. F. D. alsdann oder dieselben oder aber andere auff verzeichnenete unrichtige örter auch verordnen wolten, darzu sie auch die irigen aus irem mittel zu fertigen und sich E. F. D. gutachten nach zu bekuemen hatten. Und ob wir woll E. F. D. zu dergleichen allerseits nachparlichen richtigkeit und beruigunge geneigt zu sein wissen, so gelanget dennoch nichts desto minder unser freuntliche bitte, es wolle E. F. D. mit dem ersten dahin trachten und beförderen helfen, das solche grentzfehle möchte dero mahle eines gantzlichen geschlichtet und geörttert werden.

Wir setzen auch hieneben in keinen zweifel, es werde E. F. D. sich in gedechtnus einzufuren haben, wessermahssen wir verruckter etzlicher jare an dieselbe gelangen lassen, das in der landgrentze, so von E. F. D. und unsern commissarien im braunspergschen cammerampte und E. F. D. anrrender herrschaft des orts gegangen und gerichtiget, eine wiese, wel-

che an das Biberflies¹ in unser Newen Stath Braunspergk grentzen reichet, durch eile und versehen uns abgezogen wehre, und wiewoll E. F. D. sich dohnals kegen uns erboten, solchen orth wiesens uns wiederumb ins eheste einzureumen zu lassen, so ists doch bis anhero wegen unsers lengwierigen abwesens ungeschaffet also verblieben. Weil denn der edle und achtbar Anthonius burgkheuptman auf Brandenburgk² und doctor Jonas³, die allein guth wissen tragen und selbst gerne bekennen, als die dero zeith commissarien gewesen, das der orth wieses durch ihrtumb uns abgestacket, so ist demnach unser freuntlich sinnen, es wolle E. F. D. denjenigen commissarien, so dieselbe in unsers wirdigen capitels örter abfertigen wirth, befelich mitgeben, uns zugleich die mehrgedachte wiese, sintemall sie nicht ferne darob gelegen, wiederumb zu ubergeben und zuzukeren, damit dasselbe, so nun algereith so viel jare durch vorsehen von unserem bischoftumb abgewanth gewesen, wiederumb darzu gefüget und gewendet werde und ein ider des seinen geniessen möge. Daran thun E. F. D. was zu erhaltunge freuntlicher // und nachparlicher verwantnus bekuem und wir seint es umb E. F. D. in gleichem und sonst allem besten zu verschulden ehrbötigk. Thun E. F. D. [got]licher erhaltunge entpfelen.

Datum Heilspergk, den [12] Julii Anno MDLXVsten.

Stanislaus von Gots gnaden etc. a^o-manu
propria subscripsit^a.

a^o—a^o Własnoręcznie

259

WALENTY KUCZBORSKI DO HOZJUSZA

Frombork, 13 lipca 1565

Jako jedyny pełnomocnik Hozjusza (Samson Worein odmówił udziału) rozpoczął we Fromborku przesłuchanie stron w sporze Eustachego Knobelsdorfa z Eggerdem Kempen. Po odczytaniu zarzutów pierwszego, gdy miano przystąpić do przesłuchania świadków tak z ludzi świeckich jak i kapituły i trzeba było przygotować im pytania, Kempen poprosił o przerwę w rozprawie, by mógł je sformułować. Kuczboriski sądzi, że jest to gra na zwłokę. Zamierza wznowić przerwana wizytację diecezji. Proponuje, by sam Hozjusz przejął tę sprawę, lub delegował do niej kogo innego. Do Gdańska przyjechał ksiądz z Flandrii, który ma pracować w diecezji warmińskiej.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 205—208. Na odwrocie zwykły adres, pieczęci i adnotacji brak.

Illustrissime Domine, Domine colendissime. Salutem et servitorum commendationem. Hodie bene mane veni ad ecclesiam commissionis Ill-mae D. V-rae exequendae causa, quandoquidem collega meus D-nus Sampson¹ nulla ratione adduci potuit, ut iudex esse vellet. Adfuit D-nus Decanus² et Custos³. Lecti sunt articuli D-ni Custodis, quibus paucis ex praescripto sui procuratoris Decanus respondebat. Quoniam vero exa-

¹ Biebrza, niewielka rzeka, prawy dopływ Pasłęki w pobliżu Braniewa.

² Antoni, burgrabia Pokarmina, miasta w Prusach Książęcych, centrali jednostki administracyjnej komornictwa; do r. 1499 komturstwo.

³ Krzysztof Jonas (ok. 1510—1582), studiował w Wittemberdze i w Italii, gdzie uzyskał tytuł doktora praw, w 1544 r. na polecenie Melanchtona został pierwszym profesorem prawa na nowo założonym uniwersytecie w Królewcu i radcą książęcym, w 1548 r. został rektorem, w 1554 r. odszedł z uniwersytetu, w 1562 r. został podkanclerzem. Cieszył się szczególnym zaufaniem księcia, brał udział w rewizji prawa chełmińskiego. APB I 309.

¹ Samson Worein.

² Eggert Kempen.

³ Eustachy Knobelsdorf.

minandi erunt testes, non cives modo, verum et Canonici, dandaque interrogatoria a D-no Decano, reiectum est negotium in diem sequentem, ut cras mane, si quidem id fieri poterit, testes examinentur, quamvis D-nus Decanus id eo die fieri posse negat, eo quod habeat multa interrogatoria, quae ita celeriter conscribi non poterint. Ego, si cras rem non procedere videro, Branspergam revertar, ut coeptam visitationem absolvere queamus. Interea D. V-ra Ill-ma dispiciat, quaeso, cui causam committere vel an partes ad se vocare debeat. Nam quantum video, litem quidam facere cupit diuturnam, nec vult quicquam de ipsis etiam iuris apicibus intermitti. Dum autem hic sum, adferuntur Gedano literae ad Ill-mam D. V-ram, quas mitto, ac Deum precor, ut Illam diu servet incolumem et felicem, cuius me gratiae commendo.

Ex Fraumburgo, 13 Iulii 1565. Ill-mae D. V-rae humillimus servitor et capellanus

Valentinus Cusborski.

Significavit mihi D-nus Zimmermannus⁴ esse Gedani in aedibus sui fratris quendam sacerdotem ex Flandria Ill-mae D. V-rae missum⁵, quem etiam hic in dies expectat. Veniet autem fortassis cum familia Ill-mi D-ni Legati⁶, nisi forte aliud illi, quod absit, persuaserint Gedanenses. Aliquot et viginti annos natus videtur. Nullas ab eo literas accepit D-nus Zimmermannus, sed visum tamen illum^a fuisse, dicit, Gedani a suo servitore, qui nunc rediit. Ipse adveniens literas reddet, alias vero ad Ill-mam D. V-ram perferet. Qua sit doctrina, nihil exploratum habemus.

^a Nadpisano

260

JÓZEF COPMANUS DO HOZJUSZA

Rzym, 14 lipca 1565

Wielkie niebezpieczeństwo, jakie zagraża chrześcijaństwu ze strony Turków, dla wielu dało powód do myśli apokaliptycznych o zbliżającym się końcu świata. Ten fakt jednak zgodnie z Pismem św. jest zakryty przed ludźmi a wiadomy tylko samemu Bogu. Turcy zagrażają Italii i posiadłościom hiszpańskim. Zajęli już zamek św. Elma na Malcie. Krwawe walki trwają nadal. Flota hiszpańska koncentruje się koło Sycylii. Wielu obwinia wielkiego mistrza kawalerów maltańskich z powodu zaniedbań w wyposażeniu zbrojnym wyspy. Copmanus jest zaniepokojony brakiem odpowiedzi Hozjusza na swój list z prośbą o wsparcie, skierowany jeszcze do Trydentu. Do Hiszpanii w sprawie bpa Toledo jedzie kard. Buoncompagni w towarzystwie Jana Aldobrandini.

AUTOGRAF: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 230 s. 259—262. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislao Ossio Sanctae [Sed]is Apostolicae Dei gratia Cardinali, Episcopo Varmtensi, D-no, D-no clementissimo [In vicin]am Poloniae, adnotacja inną ręką: 2 grosz.

S. P. et humillima servitia. Ill-me et R-me D-ne, D-ne et Pater in Christo clementissime. Non est opus multum rece[n]sere et scriptis meis¹ illitteratis V-rae R-mae et Ill-mae D. declarare in quae tempora deveni-

⁴ Jakub Tymmerman.

⁵ Był to jeden z dwóch księży, którzy na prośby Hozjusza zdecydowali się na pracę w diecezji warmińskiej; prawdopodobnie Korneliusz Silvius. Zob. nr 218.

⁶ Nuncjusz Commendone i tym razem, podobnie jak w roku ubiegłym, jechał na Warmię przez Gdańsk. Por. HE V wg indeksu s. 681.

¹ Józef Copmanus jest postacią bliżej nie znaną. Być może jego nazwisko brzmiało Kopmann. Jedynych informacji dostarczają tu nam dwa jego listy z 1565 r. (innych listów tymczasem nie znamy), ten i drugi, z 12.X.1565, ob. nr 425. Więcej o sobie.

mus; et non propter aliud, nisi id nostris exigentibus peccatis, nunc mysteria et dicta Servatoris nostri clarissime declarantur et demonstrantur de ultimo die iudicii, de quo a mille et tot annis praedictum est. Sed nondum finis, cum Divinitas ipsa sanctissima in sua potestate dignata est reservare, quem passum nonnulli audacter tam antiquorum quam modernorum sapient[um] ausi sunt nominare, non tam perfecte discutere, quandoquidem ultima et nodosissima conclusione obseratum divinitus est, quam nemo nisi ipse idem resolvere possit. Hunc scopum ego homuncio indignus V-rae R-mae et Ill-mae D. tanquam principi verissimo relinquo, quandoquidem horum omnium et maiorum V-rae Ill-mae et R-mae D. planius caleat.

Merito itaque patimur id exigentibus nostris peccatis. Hi enim, quibus abhominamur, nedum illis regnis Regno Poloniae propinquis et fere continguis aliquando terrori fuere, nunc partibus et dominiis Italiae sunt maximo terrori, crucis Christi inimici, Turcae, qui // suam crudelitatem videntur demonstrare et evomere, et patroni maris esse, et magna negligentia principum christianorum, praecipue Philippi regis Hispaniarum, qui tot classi[bus] dicebant esse expeditus, tamen nullae illic, ubi opus erat, apparuere, nec ignorantia, quam supinam visere dicitur, atque sua negligentia evadere possunt. Melius D. V-ra Ill-ma novit, quantam summam: ultro duo mil[i]ones (?) a Sanctissimo moderno Pontifice acceperat pro expeditione bellica². Navati^a non est mei iudicii, sed dolore commemoror qui illud non fallitur: „tunc tua res agitur, dum proximus paries ardet”. Turcae enim, nequissimi et crudelissimi inimici, castellum Sancti Helm³, hoc primum fortalicium, per magnam vim, nostratibus omnibus quotquot illuc fuerunt trucidatis, ceperunt, licet et eorum magna copia erat; quinque aut septem milia perierunt, sed nostri multitudini resistere non potuerunt. In vigilia Sancti Ioannis Baptistae et ipso die [24 VI] continuae incursiones inimici fecerunt et septem saltus exercuerunt, in quinque saltibus militem intulerunt. Sed cum, ut dictum est, nimia frequentia et recenti milite inimicorum, quorum recentes^b tribus in tres horas mutatis viribus insistebant, nostrates in eodem fortalicio inclusi, profligati et trucidati resistere non poterant potentiae et multitudini, adeo quod omnes quotquot ibidem // fuere occisi sunt non sine magno christianorum dolore, et hoc nisi propter defectum auxilii factum est. Arguitur etiam avaritia et parsimonia magistri militum Maltae se[u] Melitae⁴, qui parcendo pecuniae militem necessarium et copiosum non ordinavit. Heri triginta quinque classes Philippi regis Hispaniarum circa Hostiam⁵ fuerunt, quae ad Sicu-

napisal w tym drugim liście, podał nawet nazwę parafii której był proboszczem, ale nazwy tej, niestety, nie udało się odczytać. Zalił się na krzywdy, jakich doznał od bpa wileńskiego Waleriana Protaszewicza, który spowodował uwięzienie go przez wojewodę wileńskiego Mikołaja Radziwiłła Czarnego. Zatem Copmanus był księdzem, proboszczem w diecezji wileńskiej, z powodu jakichś konfliktów z biskupem pozbawiony parafii, mieszkający w Rzymie w dość trudnej sytuacji ekonomicznej.

² Na królu hiszpańskim spoczywał obowiązek obrony przed Turkami królestwa obojga Sycylii.

³ Zamek św. Elma na Malcie Turcy zdobyli 23 VI 1565. Kronikarz współczesny zanotował: Die 11 dicti mensis allatum fuit novum, quod Turcae maximo impetu aggressi sunt fortalicium sancti Helmi et illud maximo conflictu expugnaverant, et omnes milites religionis ac omnes alios ibidem repertos trucidarunt et ex ipsis Turcis perierunt circa quinque millia. Cytuję za L. Pastor: Geschichte der Päpste, VII s. 552. Ataki Turków na Maltę trwały od 18 V do 8 IX 1565 i ostatecznie zakończyły się niepowodzeniem. Zob. F. Braudel: Morze Śródziemne i świat, II s. 384—390.

⁴ Jan de la Valette. Zob. nr 482.

⁵ Ostia, port papieski.

lam, ubi alia classis dicitur esse, ducuntur, et debent in toto centum triremes cum aliquot galeonibus et galeris bene armatis esse. Deus omnipotens dignetur ordinare et nostratibus victoriam concedere.

Anno praeterito dum adhuc V-ra Ill-ma et R-ma D. Tridenti fuerat⁶, literas dederam ad V-ram R-mam D., in quibus a V-ra D. R-ma subsidium aliquod praestandum petieram, sed forsan ad illam non pervenerunt, cum nullum responsum ab eadem V-ra Ill-ma D. habuerim, et propterea alteris illam multis et maioribus occupatam negotiis impediri non ausus sum, sed confido in gratiam Dei omnipotentis et V-rae Ill-mae D. R-mae, quod me fere ruinatedum non dignetur desolare.

In causa religionis et R-mi Archiepiscopi Tolosani⁷ Ill-mus Cardinalis Bon Compania⁸ in legatione ad regem Hispaniarum proficiscetur, cum quo // R-ndus D-nus Ioannes Aldobrandinus⁹ sacri palatii Apostolici auditor etiam proficiscetur, intra octo dies iter versus Hispaniam arripituri. Deus illos fortunet. Cum his me V-rae R-mae et Ill-mae D., D-no clementissimo in gratiam commendo, quam Deus optimus maximus ad utilitatem reipublicae et consolationem amicorum atque omnium suorum familiarium, inter quos ego minimus connumerari humiliter precor, consolationem conservet incolumem multos in annos.

Datum Romae, XIII Iulii 1565. V-rae Ill-mae et R-mae D. raptim Iosephus Copmanus^c.

^a Wyraz nie czytelny, może *orationem* (?)

^b Na skraju wiersza wyraz nie czytelny

^c Trzy wyrazy nie czytelne

261

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

[Warmia], 14 lipca 1565

Dziękuję za wyznaczenie pełnomocników do rozpatrzenia sporu Knobelsdorfa z dziekanem kapituły warmińskiej Eggerdem Kempen. Kiedy pełnomocnicy rozpoczęli swoje czynności, dziekan zażądał odłożenia rozprawy. Ta gra na zwłokę jest wyrachowana, dziekan bowiem chce wpieryw pozbierać plony z pól będących przedmiotem sporu. Razem z kanonikiem Jakubem Tynnumermanem weźmie udział w inspekcji dóbr Kruże, potem przyjedzie do Lidzbarka i prosi, by tu 23 VII Hozjusz ostatecznie rozstrzygnął wspomniane spór. Zbadał, że w areszcie w Pasłęku nie siedzi Fabian Łoka, ale burgrabia Balgi.

AUTOGRAP: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1697 s. 221—224. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime Domine, Domine clementissime. Quod denuo Ill-ma Cels. V-ra in causa spoliis mihi clementer commissarios ad probandos articulos productos concedere dignata est, humillimas habeo gratias. Verum idem hisce quod proximis nuper accidit: iam documenta mea producta in manibus erant Dominorum Commissariorum¹, testes parati ad iurandum, cum iterum longiorem terminum Decanus efflagitare incipit. Negant id se posse praestare Domini ob expressa in commissione verba, quibus

⁶ Hozjusz z Trydentu do kraju wyjechał 14 XII 1563. Zob. HE V s. 65—68.

⁷ Bartłomiej Carranza, abp Toledo. Zob. nr 272 przyp. 7.

⁸ Hugo Buoncompagni, kardynał, późniejszy papież Grzegorz XIII.

⁹ Jan Aldobrandini (zm. 7 IX 1573), audytor Roty, bp Imola (1561—1569), 17 V 1570 kardynał, wielki penitencjarz. Po jego śmierci wysoką godność penitencjarza otrzymał przebywający wówczas w Rzymie kard. Hozjusz.

¹ Komisarze ci zapewne mieli na miejscu rozpatrzyć przedmiot sporu o pewne dobra pod Fromborkiem między Knobelsdorfem a dziekanem kapituły warmińskiej Eggerdem Kempen, przesłuchać świadków i zebrane materiały dostarczyć Hozjuszowi.

mandatur, ut hoc faciant celeriter, tum etiam quod D-nus Cosborius iterum a Samsone revocabatur ad prosequendam visitationem². Terminum itaque praefixum dicebant esse servandum. Quod cum indigne ferret Decanus, iterum appellavit et discessit. Commissarii nihilominus in causa progredientes, testes examini subiecerunt, in quibus unus saltem erat Capitularis, videlicet Langannius³. Uterque Hannovus⁴ detrectavit adesse, sicut ex actis videbit Ill-ma Cels. V-ra. Frequenter hoc dixi non alio spectare exceptiones, protestationes et appellationes ipsius, quam eo ut maturis frugibus, hoc, quod nullo iure in alieno fundo seminavit, metat, quod ut avertere dignetur Ill-ma Cels. V-ra, supplico. Quae intelliget ex actis hisce novis satis superque et titulum et possessionem esse probatam, quare ut ad definitivam sententiam in possessorio progrediatur iterum atque iterum rogo. Dies brevis requiritur, aut fructus necessario sequestrabuntur. Ad proximam feriam quartam [18 VII] cum D-no Iacobo⁵ ad visitanda bona Crausen⁶ progrediar, ad quod negotium, quod nos duo deputati non credo carere mysterio. Ita in Sabbato [21 VII] Heilsbergae adsimus, ubi etiam sequentem diem Iubilaeo sacrum celebrare decrevimus. Oro vero humiliter, ut ad prosequendam appellationem dies 23 [VII] utrique parti statuatur, quae secunda feria erit post Iubilaei diem, atque in eo tandem odiosissimam illam causam finiat, quo in coepto meorum studiorum cursu relictis molestissimis litibus mihi iterum progredi liceat. Petivit a me D-nus Cosborius, ut nocte hac proxima puerum meum mitterem Hollandiam⁷ de Loka⁸ inquisiturum, verum alius ibi burgrabius incarceratus erat, ex Balga⁹, sicut // ex ipso puero, quem cum hisce literis mitto, intelliget Ill-ma Cels. V-ra, quam devotissimis precibus Deo optimo maximo commendo oroque obnixè, ut me sua clementia prosequi dignetur, et hoc nunc praestet, ut in posterum iustitiam Ill-mae Cels. V-rae toti orbi illuminare valeam.

Datae raptim¹⁰, 14 Iulii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

262

KAROL VISCONTI DO HOZJUSZA

Rzym, 14 lipca 1565

Dziękuję za gratulacje z okazji otrzymania godności kardynalskiej.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 48. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no meo colendissimo, D-no Cardinali Varmtensi etc., ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 25 Augusti 1565 Heilsbergae, responso non indiget.

² Walenty Kuczborski i Samson Worein z polecenia Hozjusza wizytowali diecezję. Widać, że byli też komisarzami w sporze, o którym wyżej.

³ Jan Langhannigk, kanonik warmiński.

⁴ Jan i Kasper Hannow, gdańszczanie, krewni bpa Jana Dantyszka, obaj byli kanonikami warmińskimi.

⁵ Jakub Tymmerman, kanonik warmiński.

⁶ Kruże (niem. Krausen), dobra w komornictwie Jeziorany. Według lustracji z 1702 r. Hozjusz 4 VII 1568 sprzedał je za 2400 grzywien i procent od tej sumy (wynosił rocznie 60 grzywien) przeznaczył na kolegium jezuickie w Braniewie. Zob. MHW X s. 45, 159.

⁷ Pasłek, miasto w Prusach.

⁸ Fabian Loka.

⁹ Balga, stary gród w Prusach nad Zalewem Wiślanym, dawniejsze komturstwo.

¹⁰ List ten Knobelsdorf napisał zapewne w podróży, po północnej Warmii.

Illustrissime ac Reverendissime Domine observandissime. Nisi meum¹ studium et observantiam in D. V-ram Ill-mam cognitam sibi plane existimarem, putarem profecto excusandam mihi fore prius diutinam meam taciturnitatem, quam ad suarum literarum responsonem accedere deberem. Verum cum mihi persuadeam D. V-ram Ill-mam minime arbitraturam id vel negligentia, vel oblivione quadam de se mea factum esse, omissa verborum excusatione gratias sibi maximas agam, quod tam benigne de mea mihi gratulatur dignitate, quod unum vel maximum est indicium suae in me benevolentiae ac voluntatis, cui id omne acceptum refero, quod de me (quae sua est humanitas) tam laudabiliter perscripsit, non enim adeo imprudens sum meipsius aestimator, quin perspiciam totum id honoris atque oneris, quod adeptus sum, ex Beatitudinis Suae liberalitate et humanitate proficisci. Quantum vero attinet ad meum in se studium et obsequium, velim putet D. V-ra Ill-ma me fide ac observantia sibi omnibus in rebus fore paratissimum. Interim rogo Deum optimum maximum, ut diu incolumem Ecclesiae suae conservet D. V-ram Ill-mam, cuius gratiae me humiliter ac diligenter commendo.

Romae, die XIII Iulii MDLXV. a-ill-mae D. Tuae humillimus servus
Carolus Cardinalis Vicecomes^a.

a-a Własnoręcznie

263

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

— Malbork, 15 lipca 1565

Prosi o przyjęcie do kolegium jezuickiego w Braniewie syna Macieja Świer[sz]eja urzędnika królewskiego na moście w Toruniu.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 229—229. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Iulii Anno 1565 Heilspergae, responsum 20 Iulii.*

Miłościwy Księżu, etc. Pan Matisz Swierz Króla JMci na moście toruńskim służebnik dobry, cnotliwy człowiek, a który każdemu, i mnie też, się zachował i służy mi rad, mając syna, który ma principia szkolne, a k temu nadobnie pisze, a gdy się poduczy, będzie godnym człowiekiem każdemu panu, co to też pan Matisz Swierz jako ociec cnotliwy po nim bacząc wiezie go tam ku uczeniu do szkoły WMci mego MP do Brandzbergu. A tak ja jako proszony WM mego MP a dobrodzieja, którego sobie zawždy znał być MP i na potomne czasy da Pan Bóg znać będę, proszę, abyś mu WM raczył być MP a dobrodziejem, a to najpierwej żeby mógł stół mieć przy tych drugich, które WM raczysz sycić chlebem z dobrodziejstwa swego, co nie wątpię WM mój MP a dobrodziej uczynić raczysz, a Pan Bóg będzie WMci zapłatą, a ja też takową łaską WMci memu MP zasługować zawsze będę powinien, w którą się pilnie i z służbami swymi zalecam.

Dan z Malborku, 15 Iulii Anno Domini 1565. a-WMci mego MP i dobrodzieja powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscripsit]^a.

a-a Własnoręcznie

¹ Karol Visconti (1523—12 XII 1565), 1561 protonotariusz apostolski i bp Ventimiglia, 1562 wysłannik na Sobór Trydencki, 1563 poseł na dwór Filipa II do Hiszpanii, 12 III 1565 kardynał. LThK X 645.

264

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 17 lipca 1565

Z zadowoleniem przyjmuje oehoczą współpracę Hozjusza w uregulowaniu granic spornych. W tym celu niech kapituła przyśle w dniu 17 września na miejsce sporu swoich pełnomocników zaopatrzonych w niezbędne dokumenty, biskup zaś pełnomocników do ustalenia spornej granicy na łąkach przylegających do rzeki Biebrza koło Braniewa między komornictwem biskupim Lidzbark a starostwem pruskim Bartoszyce oraz między warmińską wsią Samolubie a pruską wsią Osieka.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 957—959. Nagłówek: *An bischoff zu Heylssberg, den 17. Julii Anno [15]65ten*. Pod tekstem: *Davidt Geryke*.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte, C 1218 k. 82r—83v.

Uns ist E. L. schreyben, Heilsperg den 12. Julii datirt¹, [behendigt] worden. Haben desselben seines inhalts, den wir lengicht zu widerholn unnötig achten, lesende eingenommen, und wess dieselb abermals wegen verrichtung der zwischen E. L., uns und den unsern schwebenden grenitzenirrungen schreyben, pitten und daneben fur unser beschehen erpie- ten danken thut, daraus verstanden. Nun horen wir gantz gerne, müssen es auch loben, das E. L. nichts weniger als wir solche irrungen gerne hin- und beygelegt und also alles dasjehnige, wess zu guter einigkeit und vertreulichen nachparschaft gereichen mag, gerne gefordert sehen und wissen wollten. Der dancksagung aber fur unsern hierzu ohne ruhm geneigten willen, hetten E. L. gar nicht gedorft, dann E. L. es gewiesslich dafur halten sollen, das wir zu aller freuntlichen und nachparlichen einigkeit // dieselbe auch zu befurdern geneigt. Wie wir dann zu den schwebenden irrungen zwischen uns und den unsern an einem und dann E. L. eines erwidigen capittels und den ihrigen andertheils, wie E. L. solche irrungen in eingelegter zedl uffgesetzt, unsere commissarien unterschiedlich sowol zu den irrungen, so sich zwischen unsern ampten Hohenstein², Ortelspurgk³ und Neydenburgk⁴ E. L. und dem gebiet Allenstein⁵, also wol zwischen den ampten Balga und Preuscheylaw⁶ und dann dem gebiet Melsack⁷ und desselben incorporirten dorfern enthalten, deputiret und inen bevoln, das sie sich uf den 17. Septembris an die streitigen orter verfuegen und neben E. L. und eins wirdigen capittels commissarien (die sie gegen die zeit auch darzu verordnen und an die streitigen orter unterschiedlich schicken wollen) // solche irrunge bereiten, besichtigen, scheinbeweis und alle notturft wol einnemen und vleiss haben sollen, damit dieselben geortert hin- und beygelegt mugen.

Wegen der streitigen wiesen, an E. L. gepiete Braunsperg und das Bieberfliess⁸ rurende, wollen wir unsern commissarien, so wir wie oben der ort abfertigen werden, die pilligkeit zu verschaffen, auch bevelch geben, welchs E. L. den irigen ingleichem thun werden.

¹ Zob. nr 258.

² Olsztynek.

³ Szczytno.

⁴ Nidzica.

⁵ Olsztyn.

⁶ Hława.

⁷ Pieniężno.

⁸ Biebrza, rzeka, dopływ Pasieki.

Wir werden auch bericht, das zwischen Bartenstein⁹ und Heylsbergk auch eine irrung zwischen Lauterhagen¹⁰ und Hermanhagen¹¹ sein soll. Bitten, E. L. wollen solche alsdann auch besichtigen und ortern lassen, und haben derselben diss in antwort etc.

265

JAN KRZYSZTOF TARNOWSKI DO HOZJUSZA

Tarnów, 17 lipca 1565

Poleca synów trzech szlacheiców zasłużonych dla rodziny Tarnowskich: Jana Trzecieckiego, Jana Hipolita Rokosza i Józefa Latoszyńskiego. Ich dzieci zaopatrzone w ten list udają się do Braniewa na naukę w kolegium jezuickim. Zapewnia o wdzięczności rodzin tych chłopców i swojej.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 229—232. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanislaw Hosto miseratione divina S. R. E. Cardinali, Varmienst Episcopo, D-no [D-n]o suo plurimum observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 2 Augusti 1565 Hellpergae, rescriptum 4 Augusti.

Reverendissime in Christo Pater et Illustrissime Domine, Domine, amice plurimum observandissime. Officiis meis¹ ac propensissimae voluntatis meae studiis primum R-mae et Ill-mae D. V-rae quam diligentissime commendatis etc. Generosi D-ni: Ioannes Trzeczycki², Ioannes Hypolitus Rokosz³ et Iosephus Latoszinski⁴, cum desideratissimi olim patris memoriae parentis mei, tum denique mei singulares amici, mittunt in Academiam R-mae ac Ill-mae D. V-rae hos praesentium exhibitores, filios suos, animi ingeniique excellendi ac doctrinae augendae gratia. Quos ut R-mae ac Ill-mae D. V-rae litteris meis commendarem diligenter a me petierunt. Quibus uti iusta et honesta a me petentibus operam meam denegare nolui. Itaque eosdem iam isthuc proficiscentes R-mae et Ill-mae D. V-rae commendo, ab illaque diligenter peto, ut pro singulari humanitate sua illos benignitate et clementia sua prosequi, et exercendae illorum iuvenilis aetatis eam occasionem praebere velit, qua illi successu temporis et ad praestanda R-mae et Ill-mae D. V-rae obsequia aptiores et parentibus propinquisque suis maiori usui solatioque esse possint. Non dubito, quin R-ma et Ill-ma D. V-ra huius aequissimae postulationis meae benignam rationem sit habitura. In quo sane fecerit rem praeclara sua humanitate et clementia dignam, et non modo ipsos sibi servitores semper efficiet deditissimos ac obsequentissimos, verum etiam omnem illorum familiam, hic apud nos claram, ita sibi devinciet, ut omni officii et obsequii sui genere omnem gratitudinem erga R-mam et Ill-mam D. V-ram libenter sunt testaturi. Mihi vero id erit multo gratissimum, ut

⁹ Bartoszyce.

¹⁰ Samolubie, wieś w komornictwie lidzbarskim.

¹¹ Osieka, wieś w pruskim komornictwie Bartoszyce.

¹ Jan Krzysztof Tarnowski (1537—1567), kasztelan wojnicki, syn Jana, hetmana, i Zofii z Szydłowickich. Człowiek magnat w Małopolsce, katolik; zmarł bezpotomnie. HNP VI s. 692. Nazwisko jego w publikowanej tu korespondencji powtarza się dość często z związku z jego sporem z biskupem krakowskim Filipem Padniewskim.

² Jeden syn Jana Trzecieckiego udał się na dwór Hozjusza do Lidzbarka w lecie 1564 r. Zob. HE V s. 125, 377—378. Obecnie wysyła drugiego syna, Stanisława. Zob. nr 268.

³ Szlachcic z województwa krakowskiego, herbu Ostoja. Zob. K. Niesiecki: Herbarz, VIII s. 131—132.

⁴ Niesiecki: Herbarz, VI s. 30—31 notuje: Józef dziedzic na Latoszynie, sędzia kapturowy sandomierski 1587, potem podwojewodzy, na koniec podczaszy krakowski. Dopędził kresu śmiertelności 1611 roku w Krakowie. Ród ten mieszkał głównie w powiecie pilźnieńskim; herb Gryf.

sibi certo persuadere possint parentes illorum petitionem quoque meam apud R-mam et Ill-mam D. V-ram intelligant usui non mediocri fuisse. Quod superest cupio R-mam et Ill-mam D. V-ram optime et feliciter valere, cui obsequia et officia mea diligenter commendo.

Datum in arce Tharnoviensi, 17 mensis Iulii Anno Domini 1565. Eiusdem R-mae et Ill-mae D. V-rae ^aaddictissimus amicus et servitor^a

Ioannes Christophorus Comes in Tharnow
Castellanus Woiniciensis etc, etc. ^amanu sua subscripsit^a.

^a—^a Własnoręcznie

266

SAMSON WOREIN I WALENTY KUCZBORSKI DO HOZJUSZA

Orneta, 18 lipca 1565

Referują prośbę pewnego biednego chromego człowieka z Pieniężna, którego opuściła żona i poszła z innym mężczyzną. Obaj kanonicy wezwali ją do stawienia się, ale ta ukrywa się to w sąsiednich Prusach Książęcych to znów w dobrach kapituły warmińskiej. Opuszczony mąż prosi o pozwolenie na ponowny związek małżeński argumentując, że w swoim kalectwie jest pozbawiony opieki. Kanonicy na jego prośbę mają odpowiedź negatywną, ale zgodnie z życzeniem petenta przedkładają ją Hozjuszowi, który będzie mógł sprawę przekonsultować z obecnym na Warmii nuncjuszem Commendone. Kuczboriski postara się w miarę możliwości spełnić pewną prośbę Hozjusza, wyrażoną w ostatnim liście pismem własnoręcznym kardynała.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 3. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanislas S. R. E. Cardinali presbytero et Episcopo Warmiensi etc., D-no nostro cotendissimo; ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Salutem et servitutis nostrae commendationem. Cum essemus Melsaci¹, venit ad nos pauper quidam ex subditis nostris, estque graviter questus, quod cum uxorem duxisset ante octo annos, vix uno et altero interiecto die post nuptias uxor ab eo profugit perdito quodam nebulone sibi adiuncto. Sive autem cum illo ipso, sive cum alio vegetur et oberret, ignorare se dicit, sed nullas tamen haec mulier certas habet sedes, nam modo hic est, modo alibi, nonnunquam etiam in Ducatum commigrat et deinde ubi collibuerit, in bona capitularia revertitur. Fecimus eam vocari ad nos, sed posteaquam se quaeri cognovit, statim alio se proripuit. Pauperculus vero hic, cum sit claudus et miser, vitam sustentare se vix posse dicit, nisi uxorem habeat, a qua in curanda re sua familiari iuvetur. Peti-vit a nobis, ut facultatem ei permitteremus alterius uxoris ducendae. Quod etsi nobis factu difficile videbatur, tamen ea de re ad Ill-mam D. V-ram nos relatu-ros diximus. Quae cum habeat praesentem Ill-mum D-num Legatum², ex eo quid opus sit facto et quae sit huic misero prospiciendi ratio, cognoscere poterit. A qua maiorem in modum petimus, ut nos de sua sententia certiores facere ne gravetur, quo possit pauper hic homo priusquam hinc discedamus, responsum a nobis consequi. Quod autem heri scripsimus ad Ill-mam D. V-ram de die synodi, rogati a Mel-sacensi parochi³, idem a nobis etiam hic peti-vit // huius loci parochus. Itaque sententiam Ill-mae D. V-rae expectamus. Quam ut servet diu

¹ Kanonicy ci byli w Pieniężnie (Melsack) na wizytacji kanonicznej. W ADWO, rkps B3 znajdują się brudnopisy protokołów wizytacji z 1565 r., niestety brak protokołu wizytacji tej parafii.

² Commendone był na Warmii i brał udział w synodzie diecezjalnym.

³ Grzegorz Agelastus, proboszcz w Pieniężnie (1550—1570). PDE 1875 Jg. 7 s. 115

salvam et felicem Deum precamur, nosque gratiae illius commendamus.

Datum Wormtidi, die 18 Iulii Anno D-ni MDLXV.

^a—Quae scripsit mihi sua manu Ill-ma D. V-ra, ea mihi curae sunt futura. Quod si vel Fraumburgi, vel Melsaci literae ipsius mihi red-ditae fuissent, aliquid ibi cognoscere licuisset. Quicquid autem cognovero, scribam Ill-mae D. V-rae ut primum licebit. Hoc vespere speratur huc venturus D-nus Custos⁴ et Zimmermannus⁵, qui lustrandorum bonorum Crausensium⁶ gratia mittuntur, et futuri sunt Heilspergi per diem Dominicum proximum [22 VII], ibique participes fieri volunt iubilaei gratiae^a.

Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimi servitores et capellani

^b—Sampson a Worein^b

^c—Valentinus Cusborski^c.

^a—a Ręką Kuczborskiego

^b—b Własnoręczny podpis Samsona Worein

^c—c Własnoręczny podpis Kuczborskiego

267

SAMSON WOREIN I WALENTY KUCZBORSKI DO HOZJUSZA

Orneta, 19 lipca 1565

W odpowiedzi na pismo Hozjusza kapituła warmińska przez swoich dwóch przedstawicieli oświadcza, W. Kuczborskiemu i S. Woreinowi, że nie może zgodzić się na wizytację i sporządzenie spisu zawartości archiwum kapitulnego przechowywanego na zamku w Olsztynie. Przytacza takie argumenty: 1) żądanie Hozjusza jest przykrą i uciążliwą innowacją dla kapituły i spełnienie go może stanowić niebezpieczny pretekst na przyszłość, 2) archiwum kapituły nie należy do rzędu tych archiwów, które w myśl zarządzeń Soboru Trydenckiego podlegają wizytacji, bowiem nie ma w nim dokumentów dotyczących praw, przywilejów czy erekcji beneficjów poszczególnych parafii, tylko dokumenty dotyczące stołu kapitulnego; spisy tych dokumentów a czasami i kopie znajdują się w archiwum biskupim w Lidzbarku. Dokładniej rację kapituły wyłożą Hozjuszowi ustnie dwaj wymienieni delegaci kapituły. Autorzy listu zapytują, czy na prośbę proboszcza parafii Wapnik mogą dokonać kanonicznej wizytacji jego parafii, bowiem Hozjusz polecił im wizytować tylko parafie miejskie.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 233—236. List pisany ręką W. Kuczborskiego, na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime, salutem et servitutis nostrae commendationem. Heri in ipso vespere venerunt huc R-ndi D-ni Custos Varmiensis¹ et Administrator Alesteinensis². Hodie vero bene mane priusquam discederent, vocatis nobis significarunt Venerabile Capitulum de visitando archivio Alesteinensi³ diligenter consultasse simul, quoniam nostra quoque interesse videbatur, ut sententiam illius teneremus, eam nobis exponere voluisse. Et haec est huiusmodi: Non recusare Venerabile Capitulum, quominus et per omnia et in omnibus obsequatur Ill-mae D. V-rae pastori et episcopo suo. Caeterum quod ab illa postulatur, nimirum ut nunc fiat archivii Alesteinensis visitatio, eam

¹ Eustachy Knobelsdorf.

² Jakub Tymmerman.

³ Zob. nr 261 przyp. 6.

¹ Eustachy Knobelsdorf.

² Jakub Tymmerman.

³ Kapituła ważniejsze swoje dyplomy, przywileje itp. przechowywała na zamku w Olsztynie. Przy katedrze we Fromborku posiadała akta mniej ważne i potrzebne na co dzień. Dobry przegląd zawartości archiwum w Olsztynie daje jego spis sporządzony przez Mikołaja Kopernika w 1520 r. Zob. J. O b l ą k: Mikołaja Kopernika *Inwentarz dokumentów*.

rem sibi magnae admirationi fuisse, quandoquidem nunquam antea tale quid a quoquam episcoporum tentatum fuerit, ipsum vero Capitulum a novationibus vehementer abhorreat, quas ecclesiis periculosas esse videt. Praeterea nullum archivium adhuc esse tale vel apud ecclesiam vel in bonis capitularibus, quale a Concilio Tridentino describitur, et antequam eius visitatio fieret, prius id institui oporteret. Nec esse Alesteini ulla iura et privilegia vel ecclesiarum parochialium vel sacerdotiorum huius dioecesis, sed ea tantum, quae ad mensam capitularem proprie pertinent. Postremo privilegiorum omnium, quae ibi servantur, indicem vel etiam exempla esse in cancellaria Helspergensis, // nihil ut sit necesse eius conficiendi gratia visitationem hanc institui. Quod si quae iura Ill-ma D. V-ra deinceps ab ipso Capitulo peteret, libenter ea esset exhibiturum; sed per modum visitationis aliquid eiusmodi nunc fieri et omnia documenta illius archivii actis huius visitationis inscribi et publicari, grave id comprimis et onerosum Venerabili Capitulo videri, quandoquidem nec in Polonia nec in aliis ecclesiis cathedralibus Germaniae (quod sciatur) aliquid eiusmodi factum sit hactenus. Itaque petere, ut ab hac visitatione tanquam nova, inusitata et onerosa Venerabili Capitulo, animum suum Ill-ma D. V-ra avocare velit. Etsi enim non dubitat quicquid eius faciat Ill-ma D. V-ra, eam optimo animo facere, tamen hoc exemplum valde periculosum esse putat Venerabile Capitulum. Quod enim nunc esset factum, idem alii postea Ill-mae D. V-rae successores fortasse non eodem animo nec pari voluntate fieri, et per hanc rationem Capitulo suo graves et difficiles esse vellent. Haec est illorum orationis summa, quam Ill-mae D. V-rae statim perscribendam esse putavimus, a qua etiam petimus, ut quid hac in parte fieri a nobis velit, nos per suas literas certiores faciat. Neque dubitamus, quin haec ipsa vel alia etiam plura sit Ill-ma D. V-ra cognitura ex confratribus nostris supranominatis, qui diem proximam Dominicam [22 VII] cum Ill-ma D. V-ra transigent.

Dum autem haec scribimus venit ad nos parochus ecclesiae Calxsteyn⁴, ac ut // illius ecclesiam visitaremus petivit, nam a parochianis suis multis et iniuriis et incommodis affici se dicit, de quibus cum ad Ill-mam D. V-ram retulisset semel et iterum, semper ab illa res ad visitorum adventum reiecta fuerit, quamobrem nunc petit, ne longius differatur. Quoniam vero mandavit nobis Ill-ma D. V-ra, ne quem in pagum proficiscamur, sed oppidanis tantum ecclesias visitemus, non possumus quod rogat hic parochus facere absque illius expresso mandato. A qua petimus, ut nos de sua voluntate certiores facere velit priusquam hinc excedamus. Quod superest Deum precamur, ut Ill-mam D. V-ram diu servet incolumem et felicem, cuius nos gratiae diligenter commendamus.

Ex Wormdit, 19 Iulii 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimi servitores et capellani^a

Samson a Worein
Valentinus Cusborski.

^a Następują własnoręczne podpisy

⁴ Wapnik, parafia wiejska kolo Ornety, nazwisko proboszcza nie znane; protokół wizytacji 1565 r. nie zachował się (powinien być w rkps ADWO B 3).

268

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 21 lipca 1565

Poleca udających się na naukę do Braniewa: Stanisława Trzęcieszkiego, Jana i Sebastiana Rokoszów, Józefa Latożyńskiego i niejakiego Daniela. Przesyła przez nich listy, bowiem Sebastian Ziegler i Ulryk Hozjusz pojadą na Warmię nieco później. Powiadamia, że jego (Watta) siostra 17 VII urodziła dziewczynkę, której dano imię Urszula. Poleca poetę Stanisława z Krakowa.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 241—244. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Augusti 1565.*

Illustrissime atque Reverendissime Domine, etc. Quoniam hinc D-ni Stanislaus Trzycziesky, Ioannes et Sebastianus Rokosovii, Iosephus Lathoszynsky discedunt ¹ una cum Daniele ², cohibere animum meum non potui, quin aliquid exararem humiliter petens, quo suum servulum pristino amore prosequi velit. Hos Ill-mae atque R-mae P. V-rae humiliter commendo petens, quo Ill-ma atque R-ma P. V-ra pro sua clementia eos non secus ac me ^a amore suo prosequi velit, ut intelligant meam commendationem apud eandem locum habere. Mitto Ill-mae atque R-mae P. V-rae literas, quas mihi hic magister postae reddidit, nolui enim retinere, cito ut mittantur inscriptae sunt; affinis enim meus ³ futura septimana hinc discessurus est, spero et Ulricum ⁴ una cum eo discessurum, prius tamen Gedanum, postea vero ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram; ideo nunc mitto. Sorori meae ⁵ 17 Iulii inter 8 et 9 [horam] Deus omnipotens puellam dedit, cui nomen Ursula. Deus omnipotens det ad laudem et gloriam sancti nominis sui. Quod superest etc.

Cracoviae, 21 Iunii Anno Domini 1565.

Stanislaum Cracoviensem ⁶, quem Ill-mae atque R-mae P. V-rae commendo, licet sit Cracoviensis, eius (absens tamen) carmina Ill-mae atque R-mae P. V-rae commendo humiliter petens, quo eundem loco familiaris accipere velit. De pretio velim scire, quantum numerare velit; nondum veniet, nisi ^b responsum acceperit. Versus quidem ad parentem scripsit, puto tamen easdem ^a gratas Ill-mae atque R-mae P. V-rae fore.

Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a Na marginesie
^b Skr. response

269

REGINA WOLFF DO HOZJUSZA

Gdańsk, 21 lipca 1565

Jako przełożoną brygidek w Gdańsku upoważnia ekonomą dóbr klasztornych Jerzego Jaschke do przeprowadzenia rozmów z Hozjuszem na temat trudnej sytuacji klasztoru. Prosi również kardynała o interwencję u króla.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 237—240. Na odwrocie adres: *Dem hochwürdigsten in Goth durchlauchtigsten fursten und herren, herrn Stanislaw, der Heiligen*

¹ Zob. nr 265.

² Był to zapewne opiekun (pedagogus) towarzyszący tym chłopcom.

³ Sebastian Ziegler.

⁴ Ulryk Hozjusz, syn Jana.

⁵ Urszula, żona Sebastiana Zieglera.

⁶ Postać bliżej nie znana.

Römischen Krichen priester cardinal etc., bischoff zu Ermeland, meynem gnedigsten herren, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Hochwirdigster in Goth durchleuchtigster furst, gnedigster herre. Ewern hochwirdigsten, durchleuchtigsten, furstlichen gnaden sind mein andechtiges gebethe neben demuttigem gehorsam und wunschunge milder gnaden Gottes iedere zeit in aller underthenickeit bereit.

Hochwirdigster in Goth, durchlauchtigster furst, gnedigster herre. Ich habe ihm nahmen und von wegen unsers armen und hartbedructen convents an E. H. D. F. G.^a zu reisen abgefertiget den edlen und gestrengen herren Jorgen Jaschken¹, unsers closters getrewen und gutmeinen den vorsteher, welcher sich dan zu solcher reisen gonstigk vermugen und guttwilligk hatt finden lassen, welcher E. H. D. F. G. eczliche und mancherlei unsers convents grosse beschwere und anligen underthenigk antragen und vorbringen wirdt, undertheniglich bittende, E. H. D. F. G. wolde dieselbigen gnedigk anzuhören und zu beherczigen unbeschweret sein, und die gnedige forderung und verschaffung thun, sowoll bey Konigklicher Maiestet, unserm allergnedigsten herren, damitte dieselben mechten geendert und abgethan werden, welchs ich mitt meinem andechtigen demuttigen gebethe zu Gothe dem Almechtigen umb E. H. D. F. G. underthenighen zu vordienem gevlossen sein will, welche E. H. D. F. G. ich dem trewen Goth in gnedigen schucz trewlich thue empfehlen.

Gegeben zu Daneczick, den 21. Julii im 1565 jare.

E. H. D. F. G. untherthenigste schwester Regina
Wolfss, mater etc.

^a Rozwiązanie skrótu: *Ewer Hochwirdigen Durchlauchtigen Fürstlichen Gnaden*

270

JERZY ALBINUS DO HOZJUSZA

Kowno, 22 lipca 1565

W ciężkiej sytuacji życiowej nie miał odwagi pisać do Hozjusza, tylko kłopoty swoje wyjawiał Marcinowi Kromerowi. Ten w trzech listach pocieszał go i wskazał na Hozjusza jako na tego, który potrafi wesprzeć. Powołuje się na bliską znajomość z lat młodzieńczych (Hozjusza nazywa swoim preceptorem) i prosi o jakieś zaopatrzenie, by wolny od kłopotów materialnych mógł poświęcić się studiom i modlitwie. Z powodu rabunków wojsk cierpi niedostatek, ponadto od innowierców i braci kano-ników doznaje udręki moralnej.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 21. Na odwrocie adres: *R-mo ac Ill-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanisłao Hosto S. R. E. titulu s. Laurentii [s] in Palisperna Cardinali Presbytero, Del gratia Episcopo Varmiensi D-no praepceptori benefico ac clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Reddita 12 Augusti 1565 Heilspergae.*

Reverendissime atque Illustrissime ^a-in Christo I[esu]-^a Pater et Domine, Domine ab ineunte usque aetate mea¹ semper colendissime et clementissime. Demissis ad pedes supplicibus orationibus meis ac ingenua servitute, salutem et gratiam Christi exuberantem augeri et conservari bono Reipublicae nostrae V-rae R-mae Cels. tota mente precor et opto.

¹ Zob. nr 173 przyp. 5.

¹ Jerzy Albinus (zm. 10 V 1570), humanista rodem z Wielkiego Koźmina, ukończył Uniwersytet Krakowski (1531 magister artium) i przez kilka lat tam wykładał, wydawał dzieła Cycerona, w 1559 r. został sufraganem wileńskim jako tytularny biskup Metony. PSB I 47 (Henryk Barycz) twierdzi, że sprzyjał reformacji, powtarza to samo M. Kosman: *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim*, s. 108, 109.

Cum antea me partim Cels. V-rae R-mae D. splendor ac maiestas, partim religiosus metus ac pudor pene rusticus a scribendi invisendique officio iusto improbius avocaverat, nunc ubi meae res cum huius deploratae regionis miserabili calamitate in arctum coactae ac plane simul horrendis periculis involutae sint, statum meum apud R-ndum D-num Martinum Cromerum amicum summum atque condiscipulum, ubique locorum arctissimo nexu consuetudinis coniunctissimum, per literas deplorabam. Ille ternis literis me consolando puppim et proram in V-rae R-mae D. ineffabili pietate ac clementia non aliter quam in sacra (ut dicitur) ancora post Deum figendam indicavit, et spem firmiorem succurrendi mihi certis praesumptionibus addidit. Quare his veluti praesidiis subnixus ad V-ram R-mam D., praeceptorem olim imbecillis ingenii mei beneficentissimum², deiectum animum meum liberius erexi, ut quam omnes pene divinitus insitae virtutes mirabili circumdent et ornent varietate, tum in hominibus servandis mira delectet voluptas, obsecro, manus suas auxiliatrices mihi lapso et afflictato porrigere dignetur, suo discipulo, ac mihi alicubi de statu quieto et tranquillo ad reliquum vitae decurrentis spatium in studiis et cultu divino transigendum clementer prospiciat, suppliciter oro. Vix enim dici potest quantis hic malis et quantis assiduo conficior angoribus, ut aegre vitam trahere possem, dum et foris rabiosa militum incumbentium rapina ipsius vitae adminiculis fere omnibus exuor, et intus tum ab haeticorum laxis insultibus, tum a veterno suorum fratrum livore obruor atque consumor, quorum atroci iniuria iactabundus *καὶ ἀνεσις* hic aetatem solitarius tero. // Et quae insuper huic terrae nostrorum principum remissa torpedine immineant, ex ratione praesentium quasi ex alta specula considero arescoque expectans et horreo, quorum quidem exitum non mihi soli, sed toti patriae nostrae fore miserabilem nemo est qui non iudicet. Immo V-ra inprimis Cels. ut loco et ordine, ita sapientia et iudicio eminentissima, certius et exactius, qualis nobis impendet ruina dicere ac intelligere nunquam non potest, cui, si quid latius referrem, facem soli accommodare viderer. Interea V-ram R-mam Cels. nostrae patriae summo et immortalis ornamento ac emolumento superstitem ac coruscantem diurneque faustam toto pectore exopto ac humilibus precibus me in eiusdem praesidium et gratiam submitto atque commendo.

Cawnae, 22 die Iulii 1565. V-rae R-mae atque Ill-mae Cels. deditissimum mancipium et scholaris

Georgius Albinus vocabulo Episcopus
Methonensis, Suffraganeus Vilnensis.

—a Nadpisano

271

WOJCIECH KJEWski DO HOZJUSZA

Kraków, 22 lipca 1565

Otrzymał od Hozjusza wezwanie na synod warmiński, który miał się odbyć 5 VIII. Ze względu na podeszły wiek (blisko 70 lat) i słabe zdrowie nie może przyjechać i prosi o usprawiedliwienie swej nieobecności.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 4. Na odwrocie adres: Ill-mo Principi et R-mo in Christo Patri, D-no Stanislawi Dei gratia Cardinali Varmiensti, D-no clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

² Albinus mógł poznać Hozjusza podczas studiów krakowskich.

Illustrissime Princeps et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine clementissime. Commendata servitute mea¹ in gratiam D. V-rae R-mae. Acepi literas D. V-rae R-mae, quibus vocare me² dignata est ad synodum Nonis Augusti mensis [5 VIII] proxime celebrandam³. Quod quidem ego facerem ac lubens, si non aetas ingravescens ac moles corporis nimia impedimento mihi esset, septuagenarium annorum numerum in proximo acturo. Quare suppliciter rogo D. V-ram R-mam dignetur pro sua in me gratia me ab hoc tanto itinere, quod sine vitae meae periculo hoc praesertim tempore suscipere non possem, missum facere et mecum benigne dispensare. Commendo me iterum in gratiam D. V-rae R-mae, quam Christus Ihesus praestet diutissime salvam atque incolumem.

Datum Cracoviae, die 22 Iulii Anno Domini 1565. Eiusdem D. V-rae R-mae servitor et capellanus addictissimus

Albertus Kiewski.

* Na marginesie

272

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Neapol, 22 lipca 1565

List Hozjusza z 5 VI¹ otrzymał 21 VII, wcześniejszego zaś listu, o którego wysłaniu Hozjusz informuje, nie otrzymał. Co się tyczy cytatu z pism św. Grzegorza z Nyssy², to Lombard bardzo się cieszy, że Hozjusz komentując ten fragment omawia również namiętne polemiki, jakie toczyły się podczas Soboru w Trydencie w sierpniu i wrześniu 1562 r. na temat ofiary krzyżowej Chrystusa. Franciszek Torres idąc za Pseudo-Dionizym Areopagitą twierdził, że Apostołowie sakrę biskupią otrzymali w dniu Zielonych Świątek. Kardynałowi da Mula opisał to wszystko, co Hozjusz napisał do Lombarda na temat tego cytatu ze św. Grzegorza, i przedstawił zdanie swego protektora, kardynała Hieronima Seripando, zawarte w liście do kardynała Wilhelma Sirleto. Sam też napisał do tego ostatniego i oczekuje jego zdania. Dodatki Hozjusza do dzieła *Confessio fidei* przesłał kardynałowi da Mula i sądzi, że będzie można jeszcze je zamieścić na końcu tego dzieła, bo druk nie został jeszcze ukończony. Komunikuje najnowsze wiadomości:

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 393 k. 110—111. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Redditae II Octobris 1565 Lovitii*.

DRUK: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 397—398, z oryginału jw., pominał jednak postscriptum, które tutaj tylko publikujemy.

R-mus Episcopus Massaelubrensis³ (cui commendavi *Confessionem* D. V-rae Ill-mae, et a qua lectione nec per horam discedit) osculatur manus D. V-rae Ill-mae. R-mo D-no Secretario suo⁴ dignetur D. V-ra Ill-ma meo nomine salutare. Cardinalis meus Neapolitanus⁵ plurimum se commendat D. V-rae Ill-mae, qui et negotio seminarii incumbit, cuius ego sum procurator et a secretis. R-mus Salmeronus Romae degit, et mense Sep-

¹ Wojciech Kijewski (Kiewski, Kijowski), kanonik krakowski, włocławski i warmiński; zm. 10 VIII 1566 w wieku 70 lat. Stale rezydował w Krakowie, z biskupami warmińskimi i kapitułą fromborską pozostawał w kontakcie listownym (ADWO, dział D). HE II s. 1050, HE V s. 639—640. Por. L. Lętowski: *Katalog*, III s. 127—128 (bliźnię odczytał z nagrobka datę roczną śmierci, jako 1506 i dlatego notuje dwóch Wojciechów Kijewskich, podczas gdy chodzi o jedną i tę samą osobę).

² Synod warmiński obradował w Lidzbarku 20—21 VIII 1565.

³ List nie znany.

⁴ Zob. nr 79 przyp. 15.

⁵ Jan Andrzej Bellonus, bp Massalubrese (1560—1572).

⁶ Walenty Kuezborski.

⁷ Alfons Karaffa.

tembri huc veniet; interim poterit sententiam suam de loco Nysseni explicare. De Torrensi nihil audio, nisi quod semper γαφαί. R-mus Cardinalis Boncompagnus⁶ die XIII huius mensis accepit crucem a S. D. N-ro, mittitur enim legatus ad Hispanos pro negotio R-mi Archiepiscopi Toletani⁷.

273

BONAWENTURA TOMASZ DO HOZJUSZA

Radom, 23 lipca 1565

Z przyczyn, które przedtem ujawniłem, nie może częściej pisać listów do Hozjusza. Królowa polska Katarzyna miała wyjechać do Wiednia na pogrzeb swego ojca w dniu 5 VIII, ale już nie zdąży. Przez Andrzeja Dudycza będzie zabiegać u króla, by mogła tam jechać parę tygodni później. Bonawentura uwolni się wówczas od obowiązków kasnodziei królowej. Jest ona przez udręki życia dość ugruntowana w wierze i nie przyjmie kasnodziei innowierczego. Bonawentura pragnie odbyć pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Nowy ochmistrz królowej Gabriel Grabowiecki obejmie za kilka dni urządowanie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 17 k. 39. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine. Salutem plurimam, orationumque mearum studia. Quod rarius ad Ill-mam V-ram Cels. scribo, eadem quae ante me causa excusatum faciat suplex oro; spero futurum, ut aliquando tutius et frequentius posthac istam taciturnitatem mihi crebris literis compensare dabitur. Interim me V-ra Ill-ma Cels. tantum pro desperato et ingrato non habeat.

Debuit Regina ex Regis assensu patris sui Ferdinandi Imperatoris sepulturae Viennae interesse 5 Augusti proxime venturi. Verum cum tardius id indicatum sit, quam ut omnia ad tale iter pro necessitate parari possint tam subito, sperat se apud Regem obtinere posse, ut nihilominus post aliquot septimanas Viennam ire possit. Utitur hac in re Quinqueecclesiensis Episcopi¹ opera. Quod si fiet, spero me Ill-mam V-ram Cels. non offensurum, si a Reginae ministerio tandem etiam me abdicavero, maxime cum illi inter suos deesse non possit, qui in hoc mihi successurus sit officio vicesque meas impleat. Non est timendum, quod illa haereticum admittat; catholica tota est, nam magnum illi vexatio dedit intellectum, et nisi hoc esset, hoc testimonium a me nunquam haberet. Si porro mandandum hic erit ad Pascha futuri anni [15]66, ad meam abitionem V-ra Ill-ma Cels. consentire dignetur, eam enim me impetratum esse non diffido ab Eius M-te. Qua impetrata recta Venetias proficiscar, idque in tempore, ut Ierosolimitanam professionem inde incipiam atque perficiam, eius enim in me desiderium non solum non minuitur, sed vehementer etiam augetur, neque curiose ista agere me puto; imo pie, neque laborem fugere, imo suscipere plura hic nolo. Intelligit Ill-ma V-ra Cels. mentis meae propositum neque superstitiosum esse neque vanum, quod ut in

⁶ Kard. Hugo Buoncompagni, późniejszy papież Grzegorz XIII.

⁷ Bartłomiej Carranza (1503—1576), dominikanin, zanim został bpem Toledo w 1557 przez 18 lat był inkwizytorem, niebawem sam padł ofiarą tej instytucji: 22 VIII 1558 na polecenie generalnego inkwizytora Fernando Valdés abpa Sevilli w porozumieniu z papieżem Piusem IV został aresztowany i wytoczono mu zarzut, że jego katechizm napisany w języku hiszpańskim posiada błędy dogmatyczne, zbliżone do protestanckich. Prawie całe swoje życie jako biskup spędził w więzieniach inkwizycji w Hiszpanii, potem na Zamku św. Anioła w Rzymie. I.ThK II 957; EK II 1344—1345.

¹ Andrzej Dudycz.

me iuvare velit obnixe ab illa efflagito. Aulae Reginae datus est a Rege magister ^a, quidam N ^b Grabovetzki ², qui tamen nondum ad aulam advenit; scripsit is ante paucos dies Reginae se propediem ad huius muneris functionem venire velle, diem tamen certam non dixit. Rex unum verbum de illo neque scripsit, neque significavit hactenus. Opto Ill-mam V-ram Cels. in Christo valere Ecclesiaeque Dei perpetuo prodesse ac mihi bene velle.

Radomia, 23 Iulii 1565. Ill-mae V-rae Cels. obsequentissimus filius
Bonaventura Thomas.

^a Na marginesie

^b To nie intęjał imienia, ale Njobillsf.

274

FRANCISZEK KRASIŃSKI DO HOZJUSZA

Wiedeń, 23 lipca 1565

List swój dołącza do listu kard. Karola de Guise, który przekazał kard. Zachariasz Delfino z prośbą o doręczenie. Turcy zdobyli na Malcie zamek św. Elma.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 18. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 19 Augusti 1565 Heitspergi*, ręką Reszki: *rescriptum 15 Septembris Heitspergae*.

Illustrissime et Reverendissime Domine, patrone observandissime. Quamvis heri ea quae hic vel agebantur vel dicebantur utrique R-mae et Ill-mae D. V-rae per veredarium Polonicum descripserim ¹, tamen cum R-mus D-nus Cardinalis Delphinus ² hodie mihi literas R-mae D. V-rae inscriptas ab Ill-mo Cardinali Lotaringiae ³ reddidisset, volui has breves illis adiungere, ut testarer me omnem occasionem libenter arripere, ut animum meum ad servitia exhibenda promptissimum Ill-mae et R-mae D. V-rae declararem.

Turcae castrum s. Elmi in Malta insula expugnasse, ac totum praesidium illius crudeliter interfecisse dicitur. Quod superest me gratiae R-mae D. V-rae commendo, quam diutissime sospitem atque incolumem valere cupio.

Viennae, XXIII die Iulii Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor

Franciscus Crasinsky Gnesnensis Crac[ovien-
sisque] Canonicus.

275

RADA MIASTA ORNETY DO HOZJUSZA

Orneta, 24 lipca 1565

Nauczyciel szkoły w Ornecie Jan Henning, który przed rokiem otrzymał od Hozjusza beneficjum wikariuszowskie w Ornecie i Bażynach, przeniósł się do Lidzbarka i proboszcz orncki zablokował mu dochody z beneficjum. Rada miasta, biorąc pod uwagę podeszły wiek proboszcza i brak księży, poleca na to beneficjum okaziciela listu Serwacego Reymersock.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 87 k. 17. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Civitatıs Rösseliensis* ».

² Gabriel Grabowiecki.

¹ List nie znany.

² Zachariasz Delfino.

³ Karol de Guise.

Hochwirdigster in Gott furst und allergnedigster herr. E. F. G. seint unsere unterthenige, schultpflichtige, gehorsame und gethreue dinste in allewege bevor.

Hochwirdigster in Gott furst und allergnedigster herr. Es werden sich E. F. G. sonder zweiffel gnediglichen und veterlichen zu erinnern haben, wie das Joannes Henning, unser alter schulmeister, der izund alhir zu Heilspergk im schuldist¹, vorm jare mit einem beneficio des vicariats bey unser kirchen zu Wormedit zusampt auch der kirchen zu Basen von E. F. G. gnediglichen vertröstet, er auch dasselbe also volkommighen anzunemen angelobet. Nun aber hat man im solche condition fast ein gantzes jar nicht mit geringer unseres pfarherren beschwerunge nachgehalten. Da doch derselbe unser alter schulmeister hivon keine meldunge an uns noch unseren pfarherren ferner gethan, daraus dan zu besorgen, er werde sich umb eine bessere condition (wie dan solchs bey uns vormelt) unterdes umbgesehen haben. Weil aber bey unser, also wol auch anderen kirchen zu dieser unser zeit nicht ein geringer mangel der priester und es unserem pfarherren alleine (wie zu erachten) ohne einen vicarium und mitgehulffen beschwerlichen und sich der erwirdige Servatius Reymerstock, iziger zeiger, also kegn unseren herrn pfarherren und eynen e[hrwürdigen] radt erzeiget, eingelassen und vermeldet, weil solch beneficium bey der kirchen zu uns vacirete, das er dasselbe, so es im möchte vor anderen gegundt werden, anzunemen in willens, als haben wyr solchs vor unsere persohn neben unserem herrn pfarherren nicht thun können, wölln noch mögen, sondern diesen handel an E. F. G. als unserem gnedigen herren, deme solchs vilmehr // als uns geburende untertheniglichen als die gehorsamen und getreuen non remittiret und heimgestellt, E. F. G. gantz unterheniglichen bittende, E. F. G. in allen gnaden den mangel der prister bey unser kirchen, daneben die schwachheit, gebrechlickeit und beschwerlickeit unseres pfarherren betrachten und obgedachtem erwirdigen Servatio Reymerstock solch beneficium, damit hernoehmals in der kirchen E. F. G. stadt Wormedit kein mangel (wie dann bis anhero noch nicht gescheen) möchte gespuret und befunden werden, gnediglichen und veterlichen vorleihen und vorgunnen. Welchs wir von E. F. G. aus veterlicher sorgfaltickeit zu gescheen nicht zweiffelen. Und seint des kegn E. F. G. als unseren gnedigsten furst und herrn allezeit zu verschulden in aller unterhenickeit schultpflichtigk. Welche E. F. G. wir Gott dem Allmechtigen in langwerender gesundtheit und frideseiligem regiment gethreulich thun empfohlen.

Datum Wormedit, im jare 1565 den 24. Juli.

E. F. G. unterthenige und getreue burgermeistere
und radtmanne daselbst.

^a Skr. pomyłkowo *Wormdittensis*

276

MACIEJ DRZEWICKI DO HOZJUSZA

Kraków, 25 lipca 1565

List ten przesyła przez powracającego na Warmię gońca Hozjusza. Prymas, na skutek zarządzenia wydanego przez nuncjusza, listownie zwrócił się do biskupa krakowskiego z propozycją, by zwołał teraz synod diecezjalny, co zdaniem Drzewickiego nie da się tak szybko i to w czasie żniw urzeczywistnić. Duchowieństwo diecezji krakowskiej jest bardzo uciśnione przez innowierców i nikt nie staje w jego

¹ W jego sprawie pisał do Hozjusza 21 XII 1564 burmistrz Ornety, Sebastian Bredau. Zob. HE V s. 596—597.

obronie. W Poznańskim chłopci napadli na sufragana poznańskiego i poturbowali go, jeden ksiądz z Poznania został zabity przez szlachcica. Jan Trzeciecki poleca Hozjuszowi swego drugiego syna, który trzy dni temu wyjechał do kolegium braniewskiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1807 s. 249—252. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 6 Augusti 1565 Helsingi, responsum 15.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, Domine, Domine clementissime. Prom[p]tissimum obsequendi studium D. V-rae R-mae offero et omnia illi ex animi sententia evenire cupio. Etsi nihil habebam hoc tempore, quod ad D. V-ram R-mam opportune scriberem, nuntium tamen ipsius sine literis meis ad D. V-ram R-mam dimittere nolui, ut saltem hac occasione et meam erga D. V-ram R-mam observantiam tester, et apud illam negligentiae culpa vacem.

Propositum est nobis negotium de synodo indicenda, ex literis R-mi D-ni Archiepiscopi ad R-mum D-num Episcopum Cracoviensem mense proximo Augusti, propter recessum Ill-mi et R-mi D-ni Cardinalis Comenduni; quod nulla ratione tam repente fieri potest, neque enim commode synodi^a dioecesanæ messis hoc tempore absolvi possunt. Clerus enim noster quanta in oppressione versetur, facilius est in hac insolentia temporum et perversitate hominum intelligere, quam verbis explicare cuivislibet quodlibet, nec est qui ascendat ex adverso opponens se murum pro domo Isdraël [s]¹.

Continere non possum, quin deplorem miserabilem casum R-mi D-ni Suphraganei Posnaniensis, mei consobrini²: 4 Iulii // seditio rusticorum contra illum ex pago suo proficiscentem est concitata, ex qua in[i]jectae sunt illi manus, famuli percussi, vulnerati. Ipse quoque, cum vim reprimere non posset, ex curru prosiliens hortabatur, ut furorem eorum sedare[n]t; in quo cum nihil profecisset, crudeles manus eorum indigne perpressus est, ita ut in discrimen vitae venerit. Eodem etiam die quidam sacerdos, parochus ex civitate Posnaniensi profectus, nobili cuidam adversario suo factus obviam, ab eodem eo bombardata est occisus, propterea quod iure pro iniuriis cum eo experiebatur. Plura si scribere vellem, viderer mihi martyrologium quoddam conscribere. Itaque alia ab aliis D. V-ra R-ma intelliget.

D-nus Trzeczyeski sollicitavit me pro secundo filio suo³, ut eum D. V-rae R-mae commendarem, quem nudius tertius ad D. V-ram R-mam misit, quam D. V-rae R-mae commendo. D. V-ram R-mam optime valere cupio, cuius gratiae et patrocinio me plurimum commendo.

Datum Cracoviae, die 25 Iulii Anno Domini 1565. E[iusdem] D. V-rae R-mae deditissimus servitor

Mathias Drzewiczki Praepositus Vladislaviensis
Canonicus Cracoviensis.

^a Rkps *sinodus*

277

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Kraków, 25 lipca 1565

Powiadamia, że kilka dni temu Sebastian Ziegler udał się w drogę z Krakowa do Łidzbarka. Wnet w tę samą drogę rusza autor listu ze starszym synem Zieglera.

¹ Por. Ez 13,5.

² Jakub Dziaduski, sufragan poznański (zob. nr 245) posiadał dwie wsie: jako uposażenie sufraganii dobra biskupie Konojad a z racji kanonii Oporowo. Zob. J. Nowa c k i: Dzieje, II s. 185.

³ Stanisław Trzeciecki, syn Jana. Zob. nr 265, 268.

Prosi o upominek dla swego preceptora, który zdobył tytuł bakalarza sztuk wyzwolonych.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 5. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Rerum et verborum inopia me in scribendo paulo breviorum fecit, Ill-me D-ne, quam vel existimatio, vel singularis erga me benevolentia requirit tua. Non enim quod scriptione magnopere dignum sit, mihi plane occurrebat. Ne tamen literas meas Ill-mae Cels. V-rae vel invidisse videar, vel tantam scribendi occasionem temere post habuisse, volui aliquot saltem verbis meum erga Ill-mam Cels. V-ram amorem declarare, et rerum mearum condicionem exponere, quae quidem talis est. D-nus Ciglerus¹ paucis abhinc diebus profectorem ad Ill-mam Cels. V-ram quod felix faustumque sit, instituit. Itineris comites me habebit, et filium natu maiorem. Deus optimus maximus concedat, ut hoc propositum iter felicissime conficiamus, et Ill-mam Cels. V-ram cum tota familia salvam atque incolumem inveniamus. Hoc enim nec gratius, nec iucundius evenire nobis quicquam posse, putamus. Haec breviter. Ill-mae Cels. V-rae est brevitatem literarum boni consulere. Bene ac feliciter valeat Ill-ma Cels. V-ra et me commendatum habeat. Domina² Ill-mam Cels. V-ram officiose meis verbis salutare iussit, quae quidem his diebus levata partu, filiam Dei benedictione peperit.

Datum Cracoviae, 25 Iulii Anno 1565. Ill-mae Cels. V-rae deditissimus
Ulricus Hosius.

// Praeceptor meus³ supericribus diebus consilio doctissimorum virorum prima studiorum laurea ornatus est, ad hunc gradum, ut Ill-ma Cels. V-ra aliquid subsidii mittat etiam atque etiam rogo, quod si impetravero, magno me beneficio affectum putabo; cognoscet praeterea Ill-ma Cels. V-ra summam erga se ipsius et gratitudinem et observantiam.

278

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA I COMMENDONEGO

Łowicz, 25 lipca 1565

Przez Kacpra Geschkawa¹ przesyła wypowiedzi arcybiskupa nominata lwowskiego² i innych biskupów polskich w sprawie synodu prowincjonalnego. Jest wprost oszolomiony mnogością różnych zdań. Ostateczną decyzję pozostawia obu kardynałom. Niezależnie od tego, co inni biskupi radzą lub odradzają, przyjadą na synod lub nie, Uchański pójdzie całkowicie za zdaniem kardynałów i dostosuje się do ich poleceń.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 245—248, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 6 Augusti 1565 Helspergi, responsum 7.

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchansiana, III s. 100, z oryginału jw.

¹ Sebastian Ziegler.

² Urszula Zieglerowa z domu Watt.

³ Kacper Starker. Zob. nr 300.

¹ Kacper Geschkau (ok. 1520—1584), zaufany doradca i sekretarz prymasa, wybitny działacz polityczny w Prusach Królewskich, od 1557 r. opat cystersów w Oliwie (w 1560 r. usunięty z tego intratnego stanowiska przez radę miasta Gdańska i zastąpiony przez Mikołaja Lokę kanonika warmińskiego, dopiero po jego śmierci 20 I 1569 objął opactwo w spokojne posiadanie). PSB VII 410—411 (Stanisław Bodniak).

² Stanisław Słomowski.

279

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lwicz, 26 lipca 1565

Wolałby, gdyby Hozjusz z innego powodu niż katar zaniechał odpowiedzi na list. Współczuje usuniętym przez innowierców katolickim księżom, o których pisał Hozjusz. Nie dziwi się, że przywykli do swawoli gdańszczanie zabronili pewnych ksiąg. Dziwi się natomiast, że tylko jeden antyrynicarz, a nie więcej z tych, co się tej wiary nauczyli na sejmie, wystąpił z takim tupetem¹. Protestacja osiągnie skutek, jeśli poprą ją inni. O ludziach z Chęciny² nie chybione okazały się podejrzenia Hozjusza; oby w tym przypadku król i jego kancelaria okazała więcej pobożności. Jest wdzięczny Hozjuszowi za przyjęcie do kolegium braniewskiego trzech chłopców (braci) rekomendowanych przez prymasa. Na temat synodu prymas ma takie samo zdanie co Hozjusz i nuncjusz, nie powinien więc być podejrzewany. Z listu biskupa kujawskiego³ Hozjusz przekona się, czy prawdą jest, co doniesiono mu o tym biskupie. Pragnie, by nuncjusz swoim autorytetem nakłonił króla do spełnienia wobec Kościoła w Polsce obowiązków katolickiego władcy, czyli ochrony Kościoła ramieniem świeckim zgodnie z programem egzekucji. Nie ma wielkich nadziei, by król odtrącił innowierców od awansów. Jest Hozjuszowi i nuncjuszowi wdzięczny za wyrażone chęci skierowania pisma do Rzymu w celu rozwiania nieprzychylnych wieści o prymasie.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 12 jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 4 Augusti 1565 Heilspergae, rescriptum 7 Augusti*.

Druk.: T. Wierzbowski: *Uchanciana*, III s. 101—102, z oryginału jw.

280

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 27 lipca 1565

Odpowiada na dwa listy Hozjusza: z 21 i 25 [VI]. Tomaszowi Plazie za 15 ksiąg zakupionych Hozjuszowi wypłacił z pieniędzy, które ma w Krakowie Walenty Kuczborski. K. Soderini nie wie, jaki materiał ma wysłać nuncjuszowi Commendonemu. Prosi o wsparcie materialne dla Jakuba Grzybowskiego i jego licznej rodziny, który w tym celu jedzie do Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 22. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 3 Augusti, rescriptum 4 Augusti 1565*.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Binas accepi ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra literas; alteras quidem 21, alteras 25, quibus cognovi eandem recte valere, quam Deus omnipotens diu salvam et incolumem esse velit. Quo ad priores, accepi a Venerabili D-no Thoma Plasio 15 libros, solvere quidem volebam, verum iam solvisse ex pecunia R-ndi D-ni Valentini Kuczborsky accepta, quam humiliter rogo, ut reddatur. Libros aut fasciculum in dies expecto, quare eum hic penes me [non] habeo, postquam accepero, illico remittam. De cooperta curabo primo quoque tempore, ut mittatur. R-ndus D-nus Cromerus hic praesens est, cuius responsum per eundem mitto.

Quod attinet Ill-mum atque R-mum D-num Nuntium Sanctissimi Domini, hoc responsum accepi a D-no Carolo Soderini¹ D-num Sebastianum² abesse, nec scire cuius pretii pannum debeant mittere. Locutus sum cum D-no Grybowsky³, amico meo charissimo, de filiis eiusdem

¹ Mikołaj Sienicki, marszałek izby poselskiej.

² Chęciny, miasto w województwie sandomierskim; było tam dużo zwolenników reformacji.

³ Mikołaj Wolski.

¹ Bankier włoski w Krakowie, jego współnikiem był brat, Bernard Soderini. Zob. zapis dla tego drugiego z 5 XII 1564 w MRPS V-2 nr 9480.

² Sebastian Ziegler.

³ Jakub Grzybowski. Zob. nr 348 przyp. 1.

et de doctrina; duos mihi obtulit, manum singulorum ostendit; pulchre scribunt, licet 5 numero sint, petit tamen humiliter, quo (una mecum) Ill-ma atque R-ma P. V-ra pro sua clementia eos in tutelam suam accipere velit; teneo enim memoria, quod ante pestem Ill-ma atque R-ma P. V-ra 12 Septembris per R-ndum D-num Drzewyczky⁴ scripserat, quo eis vestimenta pararem; peto ipse humiliter, quo parenti certa pecunia assignetur, quid dandum sit, cuperet enim eos in viros probos et doctos sicut et ipse effici; cuperet apud Ill-mam atque R-mam P. V-ram esse licet unum, ^a-in arbitrio tamen Ill-mae atque R-mae P. V-rae situm est^a. Venerabilis D-nus Plasa reddidit mihi divi Augustini librum noviter editum, quem Ill-mae atque R-mae P. V-rae ut mitterem postulavit. Posta iam venit, nullas tamen ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram literas attulit, quare eadem hora Iacobum dimitto, utinam feliciter perveniat atque R-mam P. V-ram salvam et incolumem inveniat, cuius clementiae me humiliter commendo.

Cracoviae, 27 Iulii Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a-a Na marginesie

281

PAWEŁ GŁOGOWSKI DO HOZJUSZA

Plock, 28 lipca 1565

Przesyła kopię listu synodalnego rozprowadzanego przez prymasa. Biskup plocki, a także chwilowo obecny w Plocku biskup chełmski zajęci własnymi sprawami okazują niewielkie zainteresowanie synodem prowincjonalnym. Wyraża zaniepokojenie, że jeżeli teraz synod ten nie zbierze się, później może być za późno, lub nawet może on przybrać formę niebezpieczną np. soboru narodowego lub czegoś w rodzaju kolokwium wormackiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 253—256. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanisław Hosto, diutina miseratio S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 21 Augusti.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine mi¹ clementissime. Obsequiis meis in gratiam R-mae et Ill-mae D. V-rae officiosissime commendatis. Altero die postquam huc ab Ill-ma D. V-ra adveni, literae synodales R-mi D-ni Archiepiscopi Gnesnensis² a R-mo D-no nostro Plocensi nobis missae sunt, quarum exemplum Ill-mae D. V-rae mitto nam quid aliud novi mitterem nihil habebam et tabellarium hunc vacuum praetermittere nolui. Adest hic R-mus Chelmensis³, verum magis sollicitum illum esse video de expeditione sua in aulam Regiam quam de synodo. Metuo, ne et caeteri sua magis curent quam synodum. Nescio enim quae αναλασεια animos nostros occupavit, ut omnem fere sensum malorum amiserimus. R-mus quidem Plocensis urget verbis synodum, sed an ipse sit illi affuturus, incertum est, cuius literas ad nos Ill-mae D. V-rae mitto⁴. Hoc tantum

⁴ Maciej Drzewicki.

¹ Głogowski Paweł (1502—1580), archidiacon plocki, zaprzyjaźniony z Hozjuszem jeszcze z czasów studiów na Akademii Krakowskiej, działacz kontreformacyjny w diecezji plockiej. PSE VIII 113—114 (Halina Kowalska). Zob. HE V s. 459.

² Uniwersał prymasa zwołujący synod prowincjonalny i artykuły, nad którymi biskupi powinni naradzić się ze swymi kapitułami, wydane z Łowicza 12 VIII 1565, publikuje T. Wierzbowski: Uchansiana, II s. 198—201. Uchański do poszczególnych biskupów mógł nieco wcześniej je przesłać.

³ Wojciech Starożrebski.

⁴ List ten zachował się w Bibl. Czart., rkps 1610 s. 297—298, nosi datę: Przewodowo, 17 lipca 1565. Opublikował go Jakub Sawicki: Concilia Poloniae. T. VI: Synody diecezji plockiej i ich statuty. Warszawa 1952 s. 97—98.

apud me certum est: quod si haec occasio celebrandae synodi nunc fuerit praetermissa, postea aut nullam fortasse habebimus, aut si quis erit conventus, talem habituri sumus, qualem haeretici volent, et qui catholicis minime conveniat, non dissimilem colloquiis Vormaciensibus⁵ aut etiam deteriozem. O Deus bone, in quae nos servasti tempora! Rogarem, ut Ill-mae D. V-rae R-mos D-nos literis suis ad hanc synodum excitarent⁶, sed video illas id sponte sua summo studio agere et nostris plus affici malis quam illos ipsos, de quorum summa rerum agitur. Commendo me meamque servitutem clementiae Ill-mae D. V-rae, quam Deus optimus maximus diutissime incolumem et felicem conservet.

Plociae, XXVIII Iulii 1565. Ill-mae D. V-rae perpetuo addictissimus servitor

Paulus Glogowski A[rchidiaconus] P[locensis].

282

MIKOŁAJ KOS DO HOZJUSZA

Grodno, 30 lipca 1565

Jest wdzięczny za to, że Hozjusz dzięki wstawiennictwu Piotra Myszkowskiego przebaczył mu błąd popełniony z kadukiem elbląskim. Przykro bowiem by mu było mieć przeciw sobie zagniewanego biskupa. Przesyła dokument królewski, który prostuje błąd odnośnie do tego kaduka. Przeprasza również, że poprzednio pisał list w języku polskim. Język ten jest powszechnie używany na dworze.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 23. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine mihi colendissime, Salutem et mei meorumque deditissimorum obsequiorum sedulam commendationem. Nihil mihi potuit accidere optatius hac Ill-mae et R-mae D. V-rae erroris in causa iuris caduci commissi¹ condonatione, quam ex literis ipsius humanissime ad me scriptis iam plene factam esse ad intercessionem R-mi D-ni mei² intellexi. Quo quidem nomine non eas, quas debeo, sed quas possum eidem Ill-mae et R-mae D. V-rae ago habeoque gratias, nihil enim est, quod vel observem magis, vel faciam tanti, ut eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae gratiam Domini, patroni atque adeo Episcopi mei perpetua fide et observantia colendissimi, quam sicut mihi apud eandem salvam atque perpetuam esse ex animo opto, ita vicissim illa excidere vel cogitare non sustineo. Porro erroris corrigendi rationem, quam huc D-nus Lawski³ novissime attulit, sigillo Regiae M-tis munitam R-mae et Ill-mae D. V-rae mitto, nihil etiam huius generis negaturus, quod ad errorem prorsus tollendum videbitur pertinere.

Quod lingua vernacula in scribendo ad Ill-mam et R-mam D. V-ram hactenus usus sim, illud me temporari dedisse R-ma et Ill-ma D. V-ra existimabit, quo linguae eius hic in aula usus est tantus ut quam maximus, postea tamen non committam in ad eum modum scribendo Ill-mae et R-mae D. V-rae praebere me molestum.

His me et mea deditissima obsequia, ad obeunda officia quaevis para-

⁵ Glogowski ma tu chyba na myśli drugie kolokwium wormackie, które trwało 11 IX—8 X 1557 (m.in. Piotr Kanizjusz — Filip Melanchton). Pierwsze odbyło się w 1540—41 r.

⁶ Ma tu na myśli Hozjusza wspólnie z Commendonem.

¹ Zob. nr 185, 203.

² Piotr Myszkowski. Zob. nr 206.

³ Jan Lawski, sekretarz królewski. Por. A. Eichhorn: Hosius, II s. 198, 244, 246, 256.

tissima Ill-mae et R-mae D. V-rae iterum atque iterum commendo eandem et diutissime et felicissime valere cupiens.

Datum in Grodno, die XXX Iulii Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae fidelis et perpetuus servitor

Nicolaus Koss

283

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Liżbark, 31 lipca 1565

Dziękuje za nadesłanie informacji o werbunku konnych i pieszych w Rzeszy, ponieważ mogą oni zagrozić przemarszem Polsce i krajom sąsiednim. Dowiaduje się o tym pierwszy raz, ale dla bezpieczeństwa, aby nie dać się zaskoczyć, wysłał zwiadowców celem obserwacji ruchów wojsk niemieckich. Obiecuje powiadomić o tym księcia i dostojników polskich. Prosi o wyznaczenie komisarzy i naznaczenie im miejsca spotkania z komisarzami warmińskimi celem zażegnania sporów granicznych między starostwem Iława a komornictwem kapitulnym Pieniężno. Domaga się usunięcia tamy zbudowanej samowolnie na rzece Lynie po stronie pruskiej przez trzech szlachciców pruskich, ponieważ z tego powodu nie mogą przepływać pod prąd na stronę warmińską większe ryby.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermelandt schreibt musterwort, item bitt, F. D. wollen ein gewetes ort ernennen, da die commissarii zusammenkommen wegen grentzirungen. Item zeigt an, das F. D. den Fluss neben Hellsperg, damit keine grosse visch hinüber können, verschlagen lassen. bitt denselben widerzueroffnen. Datum Hellsperg, den letzten Julii Anno etc. [15]65ten. List pisany ręką Macieja Heina.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Was E. F. D. wegen abermals newer auffrustunge und bestallunge etzlicher anzall reisiges und fussvolcks in Deutschlandt, so zugleich auff diese lande wie auch die Crone zu Polen und andere benachparte lendere iren zugk und furhaben gestellet solte haben, durch itziges freundlich ir schreiben an uns gelangen lassen, dafur seint wir fur derogleichen mitgeteilete kuntschaft zum freuntlichsten danckbar. Und wiewoll wir von solcher auffmusterunge hievor keine zeitunge oder einige argwon durch irkeines furwarnen gehabt, so wollen wir doch unseumigk unsere nachrichtunge durch gewisse und furnehme leute in dero jegenth setzen, damit wir inwendigk weniger zeith von dem allen gruntliche und bestendige zeitunge erhalten mögen, auch gleichergestalt eilents von hinnen ab, solches E. F. D. zu kundigen, an etzliche furtreffliche herren und örttere der Cronen zu Polen gereichen lassen, die sich alswoll darnach zu richten, wie auch daneben, da inen etwas hievon bewust, uns irer wissenschaft kunththun mögen. Da wir auch mittlerzeith irkeinen glaubhaftigen kuntschaft teilhaftigk oder borientet wurden, wollen E. F. D. wir solches zu verlauten nicht unterlassen.

Das wir denn gleichsals von E.F.D., die denn hierzu von sich selbst je und stets ge/neigt und tetlich beweiset, thun bitten und sinnen, das auch E. F. D. ferner thut vermelden, wie noch etzliche grent[z]wisch in dero eilauschen und unsers wurdigen capitels melsackschen dörferen aufgeschossen, indem wollen wir auff E. F. D. freuntliche wolmeynunge die commissarien zu verordnen, gentzlichen bedacht sein. Ist nur allein unser freuntliche bitte, es wolle dieselbe E. F. D. einen gewissen orth belieben und uns zu vernehmen geben, da beiderseits commissarien in dero allen grentzbesichtigungen anfencklich zusammen sich treffen sollen, damit nicht indem durch irthumb des orts die zeith unfruchtbarlich abschiesen dörfte.

Neben solchem allem mögen wir E. F. D. nicht pergen, wie deroselben unterthane die edlen Flantz, Polentz und Joachim Proyke¹ können nicht erachten, aus wes furnehmen den gantzen strom des Allenflusses², so neben unserem schloss und stath Heilspergk furfleis, mit wehren furschlagen und wieder alle rechtmessige ordnung dieser lande furstellet haben, das fast kein gross fisch als von [I]achsen und anderen dergleichen, so vormals den strom frey gehabt, furuber und zu uns gereichen können. Weil denn dasselbe nicht allein der gemeinen stromfreiheit, sondern auch der freuntlichen und nachparlichen verwantnus, so wir desfalls von allen unseren amptleuten fest zu halten gebieten, entgegen, so gelanget demnach an E. F. D. unser freuntliche bitte, dieselbe wolle bey denen, die bofelich und mittell schaffen, damit derselbe strom von inen frey und offen gestatet und aller wiederwille abgelehnet werde. Solches seint wir umb E. F. D. in gleichem und allem anderen zu vergleichen erbötigk, dieselbe götlichem schutz entpfellende.

Datum Heilspergk, den letzten Juli Anno [MD]LXVten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc. a—manu propria subscripsit—^a.

^a—^a Własnoręcznie

284

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 31 lipca 1565

Przyjął warunki zgody zaproponowane przez stronę przeciwną, nie dlatego jakoby przyznał jej rację, ale aby położyć kres niekończącemu się procesowaniu. Pełny wymiar sprawiedliwości pozostawia Bogu. Na temat pewnego napisu osobiście porozmawia z Hozjuszem. Kapituła sama prześle kopię przywileju na wieś Sątopy.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 273—274. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine clementissime. Quod tandem cum adversario¹ ad conditiones parum aequas descenderam, non ideo factum est, quod causae meae parum fiderem, quae coram Deo est iustissima, sed ne litigando non solum de agro, sed animae etiam meae salute venire in periculum. Nemo enim est tam hebes, qui non videat in hoc adversarium esse, ut in perpetuis versetur litibus, quas illi esse cum aliis malo quam mecum. Ego quidem insignem eam contumel[iam] mussabo. Clamabunt alii, qui misere contra statuta ecclesiae pulsus bonis sunt et vindictam ab illo merebuntur, qui eam sibi postulavit et retribuet iustus iudex. Spero tamen nihilominus, quod olim quosdam poenitebit, qui nunc homini illi ad graviora animum addunt. Quid cum inscriptione illa agam, quam cupit Ill-ma Cels. V-ra, coram referam. Copiam privilegii Santopensis² offerunt fratres sine compulsorialibus, et spero quod praestabunt. Deus optimus maximus quam diutissime conservet Ill-mam Cels. V-ram. Raptim datae Varmiae, ultima Julii die Anno 1565. Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

¹ Trzej wymienieni to bliżej nie znani szlachcyce pruscy z komornictwa Bartoszyce przy granicy z biskupim komornictwem lidzbarskim.

² Lyna, rzeka, dopływ Pregoly.

³ Eggerd Kempen, dziekan kapituły warmińskiej.

⁴ Zob. nr 285 przyp. 5.

285

SAMSON WOREIN I WALENTY KUCZBORSKI DO HOZJUSZA

Olsztyn, 31 lipca 1565

Otrzymał list Hozjusza zawierający polecenie zwizytowania we Fromborku kościoła katedralnego i parafialnego. Co do kościoła parafialnego nie widzą żadnych trudności, natomiast co do katedry uważają, że nie są kompetentni, by ją wizytować. Był tam niedawno nuncjusz J. F. Commendone; jego wizytę uważa kapituła za wizytację wyższego przełożonego i dlatego niższym nie godzi się już ingerować. Ponadto nie mają dla katedry przygotowanego kwestionariusza do wizytacji i Hozjusz musiałby zaangażować się w jego sformułowanie. Wreszcie uważają, że wizytację katedry powinien przeprowadzić sam Hozjusz jako biskup diecezji a nie oni, kanonicy należący do tego kolegium. Przesyłają wykaz praw i przywilejów katedry. Dokumenty dotyczące wsi Sątopy dostarczy Hozjuszowi administrator komory olsztyńskiej, gdy tylko otrzyma polecenie kapituły.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., ręksp 1607 s. 265—268. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Salutem et servitutis nostrae commendationem. Accepimus literas Ill-mae D. V-rae¹ cum ea qua par fuit reverentia, quibus mandat ut Fraumburgum proficiscamur ad utramque ecclesiam — cathedralem et parochialem visitandam. Ac in parochiali quidem non multum negotii fore videtur, cum sit illa minus frequens et minus populosa, parochum etiam habeat vitae inculpatae doctrinaeque non vulgaris². Sed quod ad cathedralem attinet, non videmus (quod pace Ill-mae D. V-rae dictum volumus) quomodo it, quod mandat hoc quidem tempore fieri possit a nobis. Cum enim Ill-mus D-nus Legatus semel functus ibi fuerit visitatoris officio³, et a Venerabili Capitulo pro visitatore supremo habitus fuerit, actionesque eius non alio quam visitationis nomine hactenus appellentur, non arbitramur licere nobis, ut praeter sententiam ipsius et expressam voluntatem aliquid eiusmodi tentemus, ne auctoritatem illius violasse videri possimus; quod etiam ecclesiasticis legibus cautum est, ne quis inferior ibi apponere manum audeat, ubi superioris intervenit auctoritas. Prohibet etiam nos idipsum facere summa temporis angustia, cum vix biduum supersit ad utramque ecclesiam visitandam, propter instantem synodum⁴. Nec habemus conscriptos articulos, iuxta quos fieri deberet cathedralis ecclesiae visitatio, nec possunt a nobis ita facile perscribi. In quibus etiam conficiendis non modo tempus adhiberi, verum etiam // iudicium et sententiam Ill-mae D. V-rae intercedere oporteret, quandoquidem ipsa pro sua prudentia et magno rerum usu, quin et pastoralis cura ac sollicitudine multo plura suppeditaret quam a nobis excogitari possent. Quin etiam visitationem eiusmodi aequum esset cum auctoritate aliqua maiore quam est nostra fieri. Quod si per occasionem Ill-ma D. V-ra ad ecclesiam sponsam suam venire ibique aliquos ex fratribus magis rerum peritos asciscere sibi, et visitationem instituere non gravaretur, proculdubio ipsa praesente res auctoritate maiore procederet omniaque diligentius inquiri possent, et fratribus ad visitationem deputatis plus esset animi ad ea, quae debent ex officio, praestanda. Nam absente Ill-ma D. V-ra occasio

¹ List nie znany.

² Walenty Sculteti, proboszcz kościoła parafialnego we Fromborku w latach 1564—1578. PDE 1875 Jg. 7 s. 100.

³ Commendone we Fromborku był pod koniec czerwca, po drodze z Gdańska do Lidzbarka. Do Prus, do ks. kardynała Warmińskiego, dojechał 26 VI, jak pisał w depeszy do K. Boromeusza 3 VII. Zob. M. Malinowski: Pamiętniki, II s. 249.

⁴ Synod warmiński w Lidzbarku 20—21 VIII 1565.

daretur maioribus odiis inter fratres suscitandis; et ut sunt hominum ingenia, fortassis existimarent nonnulli, quicquid eius a visitoribus fieret non ab Ill-ma D. V-ra profectum, sed ab ipsis excogitatum esse, ac suspicarentur etiam visitatores praefatos ultro sibi hanc visitandi provinciam sumere, seque in eam quasi ingerere. Quare si visitatio praedicta cum autoritate aliqua maioreque diligentia fieri non deberet, praestaret illam omitti (nostro quidem iudicio) quam leviter tentari et quasi obiter absolvi. Non dubitamus autem, quin Ill-ma D. V-ra perspectis et expensis rationibus omnibus aliquod salubre remedium sit inventura, cui mittimus indicem^a iurium et privilegiorum, quae sunt hic reperta. Sed ipsas originales literas Santopenses⁵ vel earum exemplum mittere non possumus in praesentia, eo quod D-nus Administrator⁶ facultatem non habeat ex archivio aliquid extradendi absque expresso fratrum mandato, a quibus statim ut literas acceperit, Ill-mae D. V-rae, quicquid ipsa voluerit, exhibebit. Vidimus nos tamen hasce literas datas ante annos plus minus ducentos et breviter conscriptas, ex quibus palam fit dominio Custodiae // ius patronatus ecclesiae Santopensis competere. Quod praeterea scribamus nihil est, Deum precamur, ut Ill-mam D. V-ram D-num nostrum colendissimum diu servet incolumem et felicem, cuius nos gratiae diligenter commendamus.

Ex Allenstain, die ultima Iulii Anno Domini MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimi servitores et capellani^b

Sampson a Worein
Valentinus Cusborski.

^a Na marginesie w miejsce skr. exempla

^b Następują własnoręczne podpisy

286

FABIAN LOKA DO HOZJUSZA

Reszel, 31 lipca 1565

Na polecenie Hozjusza zbadal powody, dlaczego Chojnowski nie stawil się w oznaczonym czasie z pieniędzmi, mianowicie nie rozliczył się z żoną swego zmarłego brata. W tej sytuacji o 30 łanów zabiega Jost Ebert i oferuje wypłatę gotówką.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1667 s. 269—272. Na odwrocie adres: Dem hochwirdigsten fursten und herren, herren Stanislaw, von Gotts genaden der Heiligen Romyschen Kyrchen des tytels S. Pancratii priester cardinali etc., meynem gnedigsten herrn, Sład pieczęci, adnotacji brak.

⁵ W korespondencji Hozjusza z kapitułą 1565 r. kilkakrotnie jest mowa o wsi Sątopy; warto więc dać raz na ten temat szersze wyjaśnienie. Wieś ta, położona w ówczesnym biskupim komornictwie reszelskim, od św. Jodoka, patrona miejscowego kościoła, nazywana w starszych źródłach *villa sancti Iodoci*. 30 X 1343 przez bpa warmińskiego Hermana z Pragi została zapisana na rzecz kustodii katedralnej we Fromborku. Liczyła ona 60 łanów na prawie chełmińskim. Administratorem tych dóbr a zarazem i patronem nad miejscowym kościołem parafialnym był każdorazowy kustosz kapituły, zaś dochody były obracane na bieżące wydatki katedry. Dokument ten z oryginału w ADWO jest opublikowany w MHW II s. 27—28. Hozjusz dowiedział się o tej darowiźnie swego poprzednika i uważał, że teraz kapituła nie może od niego domagać się pieniędzy na utrzymanie katedry (nazywano to *fabrica ecclesiae*). Spór o wieś Sątopy rozpoczęły przez Hozjusza podjęli jego następcy. W ADWO rkps A. K. Rep. 128—VIII—48, Lit. — S — Sątopy, na luźnej kartce odnotowano zapewne w XVIII w. etapy tego sporu: „Santoppen villa — post erectionem Episcopatus, anno 1260 sub communionem bonorum fabricae applicata; nullum vestigium praeter pacificam possessionem restat divisionis bonorum. Post 200 annos de Santoppen questionem movit Cardinalis Hosius, post illum Cromerus. Tandem per Vincentium a Laurea legatum Pontificium reiecta quaestione de Santoppen indecisa Episcopus ex fructibus mensae Episcopalis bessem pro fabrica solvere iussus est”.

⁶ Jakub Tymmerman.

Meine ¹ genz unthertenyge dienste seint E. F. G. yn aller dienstparkeit allzeit geflyssen. Wy myr E. F. G. ahm nesten auferleget, worumb der Choynowsky ² sich mitt dem gelde, so wy ehr zugesaget, E. F. G. uff angesezte zeit nicht gestellet, zu urkunden, so kan ich E. F. G. dienstlicher wolmeynunge nicht vorhalten, das ehr das gelt nicht den zuwege brengen, den seines verstorbenen brüders nachgelossene hausfraw wyl ym das gelt, so den kyndern von des unsernwegen angestorben, weyl sy sich wulde zu vorandern nicht gesynnet, nicht folgen lassen. Hatt ehr sich dennoch mitt demselbigen, was ehr hatt kunnen zuwege bringen, zu E. F. G. gemacht. Als heute ist Jost Ebert ³ E. F. G. unterthan und dysses zeiger bey myr gewesen und mich gebeten, ich wult seinethalben ahn E. F. G. schreiben, das ehr mochte dyselbigen XXX huben bekummen; erbeut sich, // E. F. G. gerett gelt zu geben. Wie wyer können mitt E. F. G. ubereinkummen, was ehr E. F. G. thun wullen, sthett zu E. F. G. genediglich gefallen. Was auch dy irungen zwyschen dem von Wantkow und E. F. G. unterthan belanget, wyl ich dyselbigen mit fleys reymen lassen.

Geben Resel, den 31. Julii jars 1565.

E. F. G. untertheniger diener Fabian Lock.

287

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Laski, 1 sierpnia 1565

Jest wdzięczny za to, że Hozjusz starał się u króla o promowanie Kostki na wakujące stanowisko wojewody malborskiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 275—278. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Miłościwy Księżu, Panie a dobrodzieju mój. Służę swe w łaskę WMci mego MP zalecam z winszowaniem fortunnego a długiego panowania. Acz na ten czas okazyi żadny nie mam ku WM memu MP pisać, bo sam na ten czas nic nowego nie masz, ale żem się dowiedział, że się WM mój MP starać o to raczy in augenda dignitate mea, skąd osobiłwą łaskę WMci baczyć mogę, WMci swemu MP za to dziękuję, tę łaskę odslugować będę, acz rozumiem, że za staraniem też ludzkim najdzie Król Jego-mość kogo na to województwo godniejszego ¹. Zatyń służby swe w łaskę WMci mego MP zalecam.

Dan z Lask ², Augusti 1565. Powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscriptit].

¹ Fabian Loka, brat kanonika warmińskiego i opata oliwskiego Mikołaja, starosta reszelski. Por. nr 288.

² Postać bliżej nie znana, zapewne jakiś przybysz z Mazowsza, skąd wiele ludzi przybywało i osiedlało się na Warmii.

³ Bliżej nie znany mieszkaniec warmiński z komornictwa reszelskiego.

¹ Wakowało wówczas województwo malborskie wskutek śmierci 24 V 1565 Achacego Czemy. Ostatecznie województwo to objął w początkach 1566 r. Fabian Czema, brat zmarłego, dotychczasowy wojewoda pomorski, zaś województwo pomorskie otrzymał 20 III 1566 Achacy Czema, syn zmarłego. P. Czaplowski: Senatorowie świeccy, s. 9. Kostka w 1574 r. został wojewodą sandomierskim. Wspomniana seria nominacji w Prusach Królewskich nie była korzystna Hozjuszowi, który w rodzinie innowierczej Czemów słusznie widział główną ostoję luteranizmu w tym regionie.

² Laski, folwark królewski na Wielkiej Żuławie koło Malborka.

288

MIKOŁAJ LOKA DO HOZJUSZA

Oliwa, 3 sierpnia 1565

Otrzymał od Hozjusza list wzywający na synod diecezjalny do Lidzbarka i wyruszył w drogę, ale osłabiony po chorobie musiał zawrócić do klasztoru. Gdy tylko odzyska siłę, przyjedzie niezwłocznie do Hozjusza. Pragnie wreszcie sfinalizować sprawę swego opactwa i prosi o poparcie. Obiecuje za to wdzięczność i pamięć w modlitwach razem z braćmi klasztoru w Oliwie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 279—282. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanisław S. R. E. tituli s. Pancratii Presbytero Cardinali, Episcopo Warmiensi, D-no et Patrono suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 7 Augusti 1565 Helspergi, responsum s.*

Reverendissime ac Illustrissime Princeps ac Domine, Domine clementissime, debita fidei meae obsequia cum paratissimis ad vota quaevis studiis coniuncta sint Cels. V-rae in primis addictissime commendata. R-me ac Ill-me Princeps, gratiosissime Domine. Ob humanissimas Cels. V-rae literas, synodi gratia ad me missas¹, iter Helsbergam suscepi. Verum cum vires adversae valetudinis haud collegerim ac morbum aliqua ex parte abiecerim, in itinere tanti pedum tumores exorti sunt, ut prae nimio dolore in monasterium reverti coactus sum. Si Dei benignitate pristinam corporis habitudinem, quam quidem iam ferme amisi, recuperare potuero, omnem navabo operam, quo me ob gravissima negotia ad Cels. V-ram propediem conferam. Nihilominus rogo obsecroque Cels. V-ram, ut suo favore suaque opera mihi absenti ne desit, ut res aliquando singulari Cels. V-rae patrocinio ad eum quem desidero exitum pro iustitia perducatur. Id si fiet, quid ego clientulus Cels. V-rae contra polliceri possim tanquam Domino meo clementissimo, non sane intelligo. Unum hoc et polliceri et profiteri et prae me ferre non dubitabo, memorem me eius Cels. V-rae officii vel potius beneficii omni tempore futurum. Si vero annuente Deo occasio etiam aliqua se dederit, ut Cels. V-rae usui possim esse, summa efficiam cura, // ut Cels. V-ra grato homini navasse operam existimet. Quod reliquum est perpetuam clementiae ac beneficentiae Cels. V-rae in me et hoc monasterium Olivense propensionem omni fidelitate officiorum meorum, sedulitate ac orationibus cum fratribus meis promereri studebo, quam Christus Iesus ut incolumem atque in multos annos vitae feliciter conservet, perpetuo precabor.

Datae e monasterio Olivensi, 3 Augusti Anno Domini 1565. Eiusdem Cels. V-rae deditissimus

Nicolaus Lok Abbas Olivensis.

289

PIOTR MYSKOWSKI DO HOZJUSZA

Grodno, 3 sierpnia 1565

Służący Myszkowskiego, Ławski, powrócił z Lidzbarka. Cieszy się, że bratanek znalazł się pod czułą opieką Hozjusza. Katolickie zasady wiary należy w niego wpaść stopniowo, by nie zauważyli tego innowierczy rodzice i nie zabrali chłopca do domu. Podziela zdanie Hozjusza, by nie dzielić godności generalnego starosty wielkopolskiego. Podsuwał królowi dwóch kandydatów na to stanowisko, obu katolików: kaszteiana przemęckiego Andrzeja Opalińskiego, lub notariusza kaliskiego

¹ Mikołaj Loka (zm. 20 I 1569), kanonik warmiński i poznański, opat oliwski. PSE XVII 531—532 (Jerzy Stankiewicz). Jego prawie dziesięcioletni spór z Kacprem Geschkauem, faworytem prymasa, o opactwo oliwskie sumarycznie przedstawił K. Dąbrowski: *Opactwo cystersów w Oliwie*, s. 129—130. Zob. też HE V s. 143.

Wojciecha Przyjemskiego. Podkanclerzy niewiele może zdziałać w tej sprawie, podobnie jak Hozjusz i Commendone na ostatnim sejmie. Zabiega u króla o stałą pensję 2 tys. zł rocznie dla Commendonego. Nie zamierza obdarzać swymi dobrami kogoś z innowierców, by uniknąć nawet podejrzeń faworyzowania ich, podobnie jak wobec katolików postąpił książę pruski Albrecht na koronacji króla Zygmunta Augusta. Ostrzegał króla, by z rezerwą odnosił się do Lismanina, który w tych dniach ma uzyskać audiencję. Nie widzi niebezpieczeństwa ze strony Pawła Skalicha. Wojsko domaga się żołdu. Pensja dla P. Barziego. Kaduk ełbiński. Wakanse po wojewodzie wileńskim.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czari., rkps 1605 s. 1195—1198. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego.: *Redditus 8 Augusti 1565 Hespergi, responsum 9.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater etc. Rediit ad me Lawski servitor meus¹ qui mihi istinc omnia ut volebam nuntiavit. Eum, quod mihi P. V-ra Ill-ma commendat, dabo operam, ut aliquando commendationem hanc usui sibi extitisse perspiciat et cognoscat. Nepotem meum² esse in gratia P. V-rae Ill-mae vehementer gaudeo. Opiniones quidem de Deo et religione, quibus hactenus imbutus est, sensim videntur illi esse eximendae propter eos vel maxime, qui istinc ad parentes ipsius omnia, ut videtur, aliter deferunt, ut verendum sit, ne si quam puero vim in eximendis eiusmodi opinionibus tam cito inferri animadverterint, ad se illum per quamcunque speciem revocent nobisque eripiant. Aetas pueri tenera est, ingenium etiam molle et flexibile, vereri sane nihil oportet, ne periculum ullum in mora esse videatur. Literas equidem pedagogi illius, quas ad fratrem meum, herum suum, scripsit, ego non vidi, nec de iis familiaris meus Lawski quicquam mihi dixit.

Quod ad me scribit P. V-ra Ill-ma de generalatu Maioris Poloniae intellexi facileque in eo meam opinionem cum sententia Ill-mae P. V-rae congruere patior. Et moneo quidem ego quantum possum, atque etiam antea monui, ne qua eius divisio ac imminutio fieret. Nondum est facta, sed quantum video eo res inclinat. Ego vel D-num Castellanum Preme-tensem³ vel D-num Przyemski notarium Calissiensem⁴ praeficiendum esse putarem, idque fero non obscure. Utrunque enim catholicum et utrunque ex eius loci dignitate esse existimo. Cum fecero quod debuero, reliquum Deo committam, ut is voluntatem Regiae M-tis regat atque moderetur. Et sane cum in caeteris mancam esse ac debilem meam auctoritatem intelligo, tum profecto religionis hanc causam ita difficilem hic esse animadverto, ut interdum ne maximorum quidem virorum ingenis possit magnopere adiuvari. Quis anim nostrum abfuit a comitiis proximis? Cuius etiam vox, industria, gratia, auctoritas Ecclesiae et religioni defuit? Et tamen quantum, quaeso, totum id difficilibus illis nostris temporibus profuit? Egit Ill-ma P. V-ra causam hanc summo studio, egit etiam Ill-mus D-nus Cardinalis Legatus summa contentione, ita quidem ut maxima atque perpetua omnium nostrum gratiarum actione dignissimus videatur. Cui ego, cum in rebus meis invenire non possem, quo studium hoc illius erga ecclesias nostras pergratum mihi extitisse demonstrarem, dedi operam eo inscio nec quicquam tale cogitante, ut Ill-mae P. Eius a Regia M-te bis mille annuos impetrarem. Quos etsi

¹ Zob. nr 282 przyp. 3.

² Jan, syn Zygmunta Myszkowskiego. Zob. nr 183 przyp. 3.

³ Andrzej Opaliński (1540—1593), 1561 kasztelan przemęcki, 1570 śremski, 1570 marszałek nadworny koronny, 1574 marszałek wielki koronny, 1578 starosta generalny wielkopolski. W. D w o r z a c z e k: Genealogia, tabl. 113.

⁴ Wojciech Przyjemski. Zob. nr 310.

Paternitas Ipsius aegre ac pene invita et nonnisi sub conditione, si id S. D. N-ro probaretur, suscepit, tamen mihi quidem penes Paternitatem Eius hoc eiusmodi grati animi Sacrae Regiae M-tis erga Sedem Apostolicam iudicium merito collocandum esse videbatur. De quo sane meo facto uti magnam hoc tempore voluptatem capio, ita illud diligenter caveo, ne quis unquam haeticorum fiat bonorum meorum particeps. Nemini enim illorum, ut puto, hactenus de meo quicquam sciens et volens largitus sum ac ne largiar quidem. Etenim, si Ill-mus D-nus Prussiae Dux in funere olim Regis Sigismundi cum inter caeteros principes et principum legatos ipse quoque quiddam pecuniae ad aram unam obtulisset, idque ab Ocescio Cancellario⁵ iocante Romam a presbyteris missum iri in signum conversionis ipsius ad Romanam Ecclesiam audivisset, factum ipse suum reprehendit, nec deinceps ad alias aras muneris quicquam eiusmodi obtulit. Iustius, ut opinor, et maiore cum ratione ego fecero, si serpentes istos in Ecclesiae perniciem de bonis ipsius ecclesiae non aluero. Quod me antea quoque apud Ill-mam P. V-ram protestatum esse memini. In hoc quidem meo procancellarii officio fieri non potest, ut non interdum vulgaribus officiis illis gratificer, qui ad impetrandum aliquid non religionem sed sua aut suorum maiorum merita obtendunt.

Lismaninus⁶ hic suum magis quam principis sui negotium agere videtur. Quid attulerit, compertum non habeo, nec puto hactenus illum apud M-tem Regiam // fuisse. Cum tamen huc venerit ante diem tertium, praemonui autem M-tem Eius pro officio meo, ut cum illum ad colloquium admiserit cum discretionem, quemadmodum dicunt, audiendum esse meminerit. In quo sane M-tas Eius bono me prorsus ac securo animo esse iussit. De Schalichio⁷ quod ex aliorum, ut videtur, sermonibus haustum scribit Ill-ma P. V-ra M-ti Regiae, non fit verisimile. Sed tamen etiam si verum esset, nullum esse periculum M-tas Illius affirmat, ne quid in gratiam ipsius faciat, cuius mores bene perspectos habet et exosos. Nos bellum etiam meditatur, quod utinam bene vertat. Sed cum multa mihi alia spem eripiunt, tum inprimis haec nostrorum militum rapacitas et audacia in suos, quae etsi tanta non est, quanta in invidiam vocatur, id enim prorsus aliquoties liquido compertum est, est tamen nonnihil, quod homines iure queri posse videantur; inprimis autem causam iis⁸ suppeditat retentio stipendiorum ob exhaustum aerarium. Cum enim miles non capiat stipendia, cibariis autem quotidie indigeat, fieri non potest, quin vivat ex raptis. Quod si prohibere voluerimus, ut certe debemus, quam vereor, ne nobis ipsis ad exolvenda stipendia contribuentium sit.

Magnifico D-no Castellano Premisliensi⁸ ex thesauro Prussiae Regia M-tas bis mille numerari iussit, quemadmodum scripsit Ill-ma P. V-ra. Vellem autem, ut quibus rationibus instruendus sit ad eam legationem, copiosius ad me Ill-ma P. V-ra perscribat, nam ea quidem, quae scribit multo ante ab illa scripta fuisse meminimus. Existimamus autem, nisi rationibus muniti fuerimus, quibus ius nostrum repetamus, nullam san-

⁵ Jan Ocieski z Ocieszyna (1501—12 V 1563), 1550 podkanclerzy koronny, 1552 kanclerz wielki koronny. HNP VI s. 467—468.

⁶ Franciszek Lismanin (1504—1566), były prowincjal i komisarz generalny franciszkanów, od ok. 1550 sympatyk a wnet i działacz kalwiński w Polsce skłaniający się ku arianizmowi. PSB XVII 465—470 (Henryk Barycz).

⁷ Paweł Skalich.

⁸ Piotr Barzi.

ctitatis nostrae, quantumvis eximiae, rationem ab hominibus cupidis habitum iri. Declarationem iuris caduci, qualem Ill-ma P. V-ra voluit, mittit Coss⁹, servitor meus Ill-mae P. V-rae. Hic post obitum Vlnensis Palatini praefecturae vacuae magna ex parte distributae iam sunt¹⁰. Vacant adhuc Vlnensis palatinatus et archicancellariatus et archimarsalcatus. Magnificus D-nus Cancellarius¹¹, collega meus, a nobis discessit Knysino curandae valetudinis causa Cracoviamque est profectus. Bene valere Ill-mam P. V-ram cupio, eique studia et obsequia mea commendo.

Datum Grodnae, III mensis Augusti Anno Domini MDLXV. b-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miscovski^b.

^a Powtórzone zbędnie i nie skr. *causam*
^{b-b} Własnoręcznie

290

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Grodno, 3 sierpnia 1565

Przesyła listy z Italii. Informuje, jak zostały rozdzielone wakanse po śmierci Mikołaja Radziwiłła Czarnego i zmiany personalne na różnych stanowiskach w Koronie po śmierci kasztelana krakowskiego Marcina Zborowskiego. Dziękuje Hozjuszowi za gratulacje z okazji objęcia przez Nideckiego nowego beneficjum kościelnego — archidiaconatu wileńskiego, chociaż miał nadzieję otrzymać jakieś beneficjum bliżej rodzinnych stron.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 283—286. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 7 Augusti 1565 Heltspergae.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine Domine colendissime. Servitutum meam defero ad Ill-mam D. V-ram. Mitto nunc quoque Italicis literas ad Ill-mam D. V-ram, viam enim, quam semel ingressus sum, teneo ad conciliandam mihi gratiam Ill-mae D. V-rae. Officia morte Vlnensis Palatini¹ vacantia, haec sunt iam, quod ego sciam, distributa: Saulensis praefectura cessit Dovoinae² et Brestensis Eustachio Wolowicz³; caetera in expectatione sunt. De nostris Polonicis distributis vidi quae scribit Ill-ma D. V-ra, sed quoniam ea ita scripta sunt, ut nisi ab eo, qui meam superiorem epistolam legerit, intelligi non possunt, ego autem quid in hoc genere Ill-mae D. V-rae scripserim et quem ordinem in exponenda distributione tenuerim plane non memini, eo fit, ut quid de quoque dicatur, non satis intelligam, nec videam, qua ratione cum R-mo D-no communicare queam. Cracovia castellanum habet ex palatino factum, palatinum ex castellano Sandomiriensi, in cuius locum castellanus Ravensis suffectus est⁴. Mihi quod de accessione mea Ill-ma

⁹ Mikołaj Kos.

¹⁰ Zob. nr 290 przyp. 2 i 3.

¹¹ Walenty Dembiński.

¹ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

² Stanisław Stanisławowicz Dowoyna, ożeniony z Petronellą z Radziwiłłów, wojewoda połocki. Szawle — to starostwo nadane Radziwiłłowi przez króla w 1549 r. Zob. J. Jasnowski: Mikołaj Czarny Radziwiłł, s. 410.

³ Eustachy Wollowicz, marszałek nadworny litewski, podskarbi WKL, starosta mohylowski. Por. K. Lanckorońska: Documenta ex archivo Regiomontano, III s. 119. Starostwo Brześć Litewski Radziwiłł otrzymał w 1546 r. Zob. J. Jasnowski, jw. s. 414.

⁴ Seria nominacji była następująca: Po śmierci w lutym 1565 kasztelana krakowskiego Marcina Zborowskiego tę najwyższą świecką godność senatorską w Polsce otrzymał dotychczasowy wojewoda krakowski Spytek Jordan z Zakliczyna, katolik;

D. V-ra gratulatur, facit ut solitam ipsius erga me gratiam et benevolentiam perspiciam. Tenue est sacerdotium, et quod me peius habet, multis per haec tempora et affectum iniuriis et controversiis implicatum, non propter dominium, sed propter usumfructum, cuius magnam partem plerique homines cupidi sub meo adhuc antecessore⁵ ad se derivarunt et hactenus sibi vendicant. Quietius aliquod mallet et paternis bonis meis vicinius⁶. De quo, nisi Simon⁷ iterum praeverterit, non despero adiutus prae//sertim commendatione Ill-mae D. V-rae, quam mei similibus negare non solet. Commendo servitutem meam Ill-mae D. V-rae eamque diu optime valere cupio.

Datum Grodnae, III Augusti^a. Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

Andreas Patricius.

^a Brak daty rocznej, pozwala ją odtworzyć adnotacja odbiorcy.

291

RADA MIASTA BRANIEWA DO HOZJUSZA

Braniewo, 3 sierpnia 1565

Jako patron beneficjum św. Krzyża w kościele parafialnym św. Katarzyny w Braniewie (wakującego wskutek śmierci ks. Marcina Hillebrandta) prezentuje na to stanowisko wikariusza, ks. Alberta, wystawia mu pozytywną opinię i prosi o kanoniczne wprowadzenie w posiadanie beneficjum.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 337—340. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigsten in Gott fürsten und herren, herrn Stanislaw, von Gottes gnaden der Heylligen Römischen Kirchen des titels S. Pancratii priester cardinal und bischoffe zu Ermelandt, unserm allergnedigsten herrn etc.*, ślad pieczęci.

Hochwirdigster in Gott furst, allergenedigster herr. Unsere underthenige, getrewe und gehorsame dienste und was wir sonsten viel mehr aus schuldigen pflichten vermögen. Neben eynem demutigen gebett zu Gott dem Allmechtigen vor E. H. F. G. gesuntheytt, langwieriges leben und allen gluckseligen zustandt seynt E. H. F. G. jeder zeit bevorn entpfolen.

Allergnedigster furst und herr. Wir geben E. H. F. G. underthenigst zu erkennen, das nach todlichem abgange herrn Martini Hillebrantt, der kirchen alhier Sanctae Catherinae gewesen vicario umb des altars Crucis, unteren Glockcorm genant, nehestem ordentlichem besitzer, dasselbe unser nehester gottseliger herr pfarherr balt eynem, balt einem andern priester, wem er gewolt, ubergeben unde dodurch solche unordnungk eingefuert, das man bis zu dieser zeit keinen gewissen priester doby gehabt. Weyl aber solch bemeltes lehn uff dissmall vacirendt gewesen,

województwo krakowskie został 17 VI 1565 Stanisław Myszkowski, stryjeczny brat podkancierzego, dotychczasowy kasztelan sandomierski i starosta generalny małopolski, innowiera (król godność tę proponował Janowi Krzysztofowi Tarnowskiemu kasztelanowi wojnickiemu, ale ten jej nie przyjął); na kasztelanię sandomierską postąpił z rawskiej (tj. z mniejszej na większą) 17 VI 1565 Stanisław Wolski z Podhaje, marszałek nadworny koronny, zaś kasztelanię rawską 15 VIII 1565 otrzymał Krzysztof Myszkowski dotychczasowy kasztelan oświęcimski. MRPS V-2 nr 9577, 9578, 9600.

⁵ Stanisław Narkuski, bp nominat żmudzki, zm. w początkach 1565 r. nie objąwszy biskupstwa; do końca życia zachował archidiaconię wileńską. PSE XXII 543—545 (Stanisław Aleksandrowicz).

⁶ Nidecki pochodził z Oświęcimia.

⁷ Aluzja do Szymona Maga (Dz 8,18—24), od którego nazwiska powstała nazwa pospolita: *symonia*, na oznaczenie kupczenia rzeczami świętymi.

umb uns dasselbige gotfurchtigen und dinsthaftigen priestern zu verleyhen zustendigk, hat der wirdige herr Albertus¹ uns dorumb angelangett, in damit zu belehnen. Er wolte, was demselbigen zur befurderungk der ehren Gottes mit allem vleiss nachkommen. Syntemall aber bemelter herr eczlich jahr alhier bey der schulen cantor gewesen, wie wir des leben, Gotsdienst und christlichen wandell ehrlich und auffrichtigk gespuret, so haben wir solch sein bitt nicht // unzimlich geacht. Derwegen wir auch als rechte leheherren und collatores dieselbe vicariam Crucis und zu besser underhaltungk der frue messen lehn halb (weyl es vor zwene priester verordnet) und des rathes lehn gancz mit allen ihren einkunften, rentten, zynsern allein durch Gott das priesterliche ampt dobey in gutter furcht und andacht zu pflegen als eynem rechten, catholischen ordinirten priester verliehen haben, hirauff E. H. F. G. bittende. sie wolten bemelten herrn Albertum, den wir praesentiren und praesentiret wollen haben, uff ichtgemelte vicariam Crucis investiren und bestendigen. Solch wollen wir gegen E. H. F. G. mit allen schuldigen pflichten und gehorsam gancz underthenigst verdienen. Hiemit E. H. F. G. in gotlichen gnedigen schutz gantz treulich empfehlen.

Datum Altenstadt Braunssbergk, den 3ten Augusti Anno [15]65.

E. H. F. G. underthane, getrewe und gehorsame
burgermeister und redte der Alten Stadt Braunssbergk.

292

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 4 sierpnia 1565

Dziękuję za list. W Rzymie panuje niepokój z powodu zagrożenia Malty przez Turków. Cesarz Maksymilian II zwrócił się do papieża z prośbą o wsparcie finansowe w wysokości 200 tys. złotych na wojnę z Turcją. Papież w obawie przed niebezpieczeństwem zagrożenia Rzymowi ze strony Turków, mimo swoich licznych wydatków chętnie obiecuje dać tę kwotę, a w razie potrzeby jeszcze więcej, chociaż nie liczy na wdzięczność. Druk *Confessio fidei* postępuje naprzód. Przygotowuje się wydanie poprawionego brewiarza, mszału i katechizmu.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 69—70. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Octobris 1565 Torunit, responsum 10 Octobris Loritii.*

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Cardinali Varmiensi Marcus Antonius Cardinalis Amulius salutem plurimam. Accepi tuas litteras, quae cum mihi gratae perpetuae sint, tum hoc certe tempore fuere gratissimae, quod nos fecerint de tua valetudine certiores. Quo nuntio nihil nobis potuit accidere iucundius, tum quod te amamus unice, tum quod scimus eam esse cum publica salute atque Ecclesiae tranquillitate coniunctam. Itaque tibi tuaeque valetudini vehementer gratulamur, eoque profecto vehementius, quod cognoscimus rei christianae industriae laborisque tui fructum constare uberrimum. Qua in re ut pergas atque eam „Spartam”, quam nactus es, colas diligenter, te pro summa tua pietate mutuoque inter nos amore rogamus atque etiam, si pateris, hortamur. Nos, dum isthic tu adversus Ecclesiae hostes^a strenue pugnas, barbarorum exercitus, qui Melitenses oppugnat, metu certe gravissimo perterriti id

¹ Protokół wizytacji kanonicznej parafii św. Katarzyny w Braniewie z 9—5 VII 1565 (ADWO, rkps B 3 k. 65—66v, 69—93v) podaje bliższe dane na temat tego księdza: był to wikariusz, ks. Albert Modius, pochodzący z diecezji poznańskiej, wyswięcony przez Hozjusza na kapłana 1 IV 1564, liczył przeszło 40 lat.

unum spectabimus, qua ratione possit ira Dei, in nos nefariis christianorum sceleribus concitata, sedari: scilicet id contendemus (quod unum nobis adversus has labentis reipublicae calamitates praesidium superest), ut assiduis orationibus piisque meditationibus divini iudicii leniatur atrocitas. Hac vero in parte nihil nobis futurum est potius quam ut tibi, homini gravissimo piissimoque diuturnam salutem atque incolumitatem precemur.

Caesar Maximilianus a Pio Pontifice ducentena aureorum milia per legatos petiit ad coërcendos feroces Turcharum impetus tuendosque Germaniae fines, hostis insolentia atque perfidia vastatos¹. Etsi vero id eo potissimum tempore // accidit, quo exhaustum pene est aerarium Pontificium infinito sumptu in Avignonensium contra turbulentos novatistarum motus defensionem, in Concilii Tridentini faustum felicemque conventum, in civitatum portuumque munitionem, in ipsius urbis Romae ornamentum moeniaque et propugnacula, quibus eam cinxit, amplissima; eo denique tempore, quo ipsi Pontifici de proprio capite arisque et focis (ut aiunt) cogitandum fuit, si forte barbarus hostis superbia aut rerum successu elatus allectusque loci vicinitate in viscera nostra virus acerbitalis suae vellet evomere. Ea tamen fuit Pontificis optimi facilitas singularisque in publicam salutem propensio, ut statim se eam pecuniam soluturum sancte receperit testatusque palam sit, maiora se, si opus erit, lubenter praestaturum. Et id quidem, ut eorum praecipue bona, uxores, liberos, fortunasque omnes tueatur, qui vel in eius perniciem unanimi fere consensu iurarunt, vel de eo sic iudicant, ut passim praedicent non posse salvo Pontificiae dignitatis nomine fidelium (sic enim illi loquuntur) statum sartum tectumque retineri. Qui nisi tanto beneficio, tamque exprompta amoris declaratione excitati aliquando resipiscant, paternaeque benevolentiae nomen, quod ipsi hactenus tam obstinate respuerunt, complectantur, verendum est, ne tandem impietatis ingratitudeque suae poenas luant acerbissimas. Sed iis ego opto meliora idque praecipue, ut accensi divini spiritus desiderio, animum in aeternae salutis veritatisque cognoscendae cogitationem adducant.

Liber tuus omni cura, studio, diligentia industriaque excuditur, quem // ut primum erit absolutus, curabo ad te transferri. Interim, quanto studio poteris, te nobis bonisque omnibus ut conserves, meque ut soles, diligas etiam atque etiam peto. Vale.

Ex Urbe pridie Nonas Sextilis [4 VIII] MDLXV.

^b-Caetera scribet Georgius noster². Nos interea curamus breviarium iuxta Concilii decretum corrigi, ut quantocius imprimatur, una cum missali et catechismo.

D. Tuae Ill-mae ac R-mae humillimus servus
 Marcus Antonius Cardinalis Amulius^b.

^a Rkps *hostets*.
^{b-b} *Wianoręcznie*

¹ L. Pastor: Geschichte der Päpste, VII s. 553 pisze, że Turcy niepowodzenia przy oblężeniu Malty chcieli powetować na Węgrzech, ale „Auch hier tat Pius IV. seine Pflicht, indem er 50 000 Dukaten beisteuerte; die erste Hälfte wurde bar im August abgesandt, die zweite zahlte Graf [Melchior] Biglia, der neue Nuntius am Kaiserhofe, aus, der Ende September Rom verliess und am 17. October in Wien eintraf. Für den Fall, das bis zum nächsten Frühjahr weder Friede noch Waffenstillstandt mit den Türken geschlossen werde, erbot sich der Papst 4000 Mann zu Fuss oder 2000 Reiter ins Feld zu stellen“.

² Jerzy z Tyczyna.

293

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 5 sierpnia 1565

Książę pruski Albrecht ostrzega przed wojskami zwerbowanymi przez Schenberg. Przedmiotem ich agresji jest Dania, ale Prusy i Polska powinny mieć się na baczności. Hozjusz radzi obsadzić wakujące stanowiska: starosty generalnego wielkopolskiego i wojewody malborskiego. Co do pierwszego nie wysuwa konkretnego kandydata, ale prosi, by król stanowisko to powierzył katolikowi, natomiast na województwo malborskie proponuje przesunąć brata zmarłego wojewody — Fabiana Czernę wojewodę pomorskiego, a na województwo pomorskie jednego z dwóch braci Kostków — Jana kasztelana gdańskiego lub Krzysztofa starostę golubskiego.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 62—64. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 517v—518.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Scripsit ad me Ill-mus D-nus Dux vicinus meus de quodam apparatu bellico cuiusdam Schenberg¹, qui cogitaret has terras visere; verum hae literae septima die postquam scriptae fuerunt, redditae mihi sunt, an incuria tabellarii an errore scribae factum sit hoc, nescio. Cum itaque tantum temporis intercessisset, nec aliunde quicquam ea de re perferretur, nec dubitarem quin V-ram quoque M-tem ea de re primo quoque tempore certiorum Ill-mus D-nus Dux reddiderit, non putavi meum aliquem esse mittendum, qui M-ti V-rae novum hoc adferret. Quod non de nihilo tamen esse natum videtur, nam certum est, quod Schenberg is una cum aliis quibusdam iustum habet exercitum conscriptum, neque tamen in has terras, verum in Daniam cogitare potius dicitur, ad quam nescio quid iuris Lotharingiae Dux² habere se dicit, et est bona spe, quod eam bello Suedico fatigatam occupare facile possit, sed ei fertur occurrisse non parva manu Regis Daniae frater³ ad Albim, ac quominus transire per fluvium queat impedire. Quicquid est, facile tamen perspicit M-tas V-ra quanto cum periculo nunc et Maior Polonia generali capitaneo⁴ et Prussia // palatino suo⁵ destituta est. Est enim verisimile, si quid cogitarent hostes contra terras has, quod per Maiorem Poloniam perque Pomeraniam iter essent facturi. Quo magis obtestor M-tem V-ram, ut et de generali capitaneo Maiori Poloniae et de palatino terris his provideat, nec aliis conferat honores hos quam his, qui Christum aperte confitentur, quibus nihil est commune cum Baal vel Wittembergensi, vel Genevensi, vel nuper adeo nato Pinczoviensi. Sic Deus omnia consilia M-tis V-rae secundabit, si fuerit ipsa quoque Christum aperte confessa nec illum erubuerit, sed palam fecerit omnibus, quod non alios honoribus et praefecturis dignos iudicat, quam qui Christum confitentur, hoc est catholicos et orthodoxos, quos nunc vocant papistas ii, quibus turpe videtur legitimae potestati ab ipso Deo constitutae subesse. Qui sunt autem eius generis, qui sint citra ullam exceptionem catholici, non ignorat M-tas V-ra, et audivit etiam ex me, cum fuissem Petricoviae⁶. Porro quod ad nostram Prussiam attinet,

¹ Wojskowy, który werbował żołnierzy w księstwach północnych Rzeszy.

² Henryk de Guise.

³ Magnus (1540—1583) syn Chrystiana III a brat Fryderyka II króla duńskiego, w latach 1570—1577 król Inflant. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 40.

⁴ Po śmierci 8 XII 1564 Janusza Kościeleckiego.

⁵ Wakowało województwo malborskie po śmierci (24 V 1565) Achacego Czemy. Zob. nr 287.

⁶ Na ostatnim sejmie, 25 II — 10 IV 1565.

utinam recensere mihi multos liceret, quibus opes etiam non deessent ad hanc dignitatem sustinendam. Ego absque ulla exceptione catholicos duos fratres novi, quorum unus castellanus Gedanensis⁷, alter est capitaneus Golubensis⁸. Prior ille si palatinus fieret, recte mihi consultum his terris videretur; posset autem illi frater succedere. Quoniam vero Magnificus D-nus Fabianus⁹, qui nunc est palatinus Pomeraniae, labores [non?] fugit, altius eum evehendum et palatinum esse Marieburgensem in fratris locum designandum censerem, // ut qui natu minor est Castellanus Gedanensis locum quoque posteriorem haberet. Haec pro fide atque officio meo M-ti V-rae scribenda putavi, quae statuet hac de re quod illi visum fuerit, sed ab ea tamen supplex peto, non erubescat aperte Christum confiteri, si propitium illum habere vult. Quod itaque superest etc.

Datum ex castro meo Heilspergk, V Augusti Anno Domini MDLXV. Eiusdem Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor addictissimus.

a—Stanislaus Cardinalis Varmiensis—a.

a—a Własnoręcznie

294

WALENTY HERBURT DO HOZJUSZA

Brzozowa, 5 sierpnia 1565

Usprawiedliwia się, dlaczego od dłuższego czasu nie pisał do Hozjusza. Informuje o wojnie na Węgrzech. Dzieło *Iudicium et censura* przeczytał, uważa, że jest ono godne czytania przez wszystkich ludzi; zawartą w nim wzmiankę o sobie przypisuje raczej życzliwości autora niż swoim zasługom, postara się jednak swoją postawą odpowiedzieć pochwałą Hozjusza. W diecezji przemyskiej mimo kontrakcji ze strony biskupa szerzy się reformacja. Kasztelan sanocki — Zbigniew Sienieński jest zdecydowanym innowiercą i nawet grozi biskupowi. Uważa za rzecz bardzo potrzebną, by synod prowincjonalny zwołać przed wyjazdem nuncjusza Commendonego z Polski. Bez niego i bez Hozjusza synod będzie jedynie okazją do kłótni i nie przyniesie spodziewanego rezultatu. Zapytuje więc, czy Hozjusz pojedzie na synod, w przeciwnym razie on również nie weźmie udziału w synodzie.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 215—218. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 25 Augusti 1565 Heilspergae, responsum 15 Septembris.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater et Domine, etc. Semper ego Ill-mam D. V-ram plurimi feci eiusque fui observantissimus, idem quoque et nunc de me Ill-ma D. V-ra existimet velim, tanta est enim mea in eam observantia, ut nullo neque loco neque tempore imminui possit. Quod autem rarius ad Ill-mam D. V-ram literas mittam, vereor quidem ne intermissione studii et observantiae id a me fieri existimet, eam tamen rogo, ne id mihi vitio vertat, neve meam in hac re diligentiam deesse credat. Si enim facultas esset, nequaquam scribere praetermitterem, verum in tanto locorum intervallo saepius id facere, etiam si velim, non queo, paucissimique occurrunt tabellarii, qui meas istuc deferant. Quamobrem nunc occasione oblata facere non potui, ut ad Ill-mam D. V-ram nihil literarum darem, idque potissimum studii et animi mei testificandi gratia.

Ex Hungaria nihil novi audio, praeterquam quod narratur Germanorum exercitum in dies augeri, eundem quoque peste laborare fertur.

⁷ Jan Kostka.

⁸ Krzysztof Kostka.

⁹ Fabian Czema.

Turcarum vero copias non parvas esse paratas ad conserendas iam manus, et ut ferunt propediem comminus decertabitur.

Iudicium et censuram Ill-mae D. V-rae de iudicio et censura Tigurinatorum nuper legi, qui equidem liber, sicut et alia Ill-mae D. V-rae scripta, veram pietatem et magnam eruditionem redolet dignumque existimo qui habeatur in manibus et ab omnibus evolvatur diligentissime. Quod autem Ill-ma D. V-ra honorificam in illo mei fecerit mentionem¹, id quidem pro singulari sua in me benevolentia fecit, neque enim ego mihi tantum tribuo, neque me tanta laude dignum esse censeo. Dabo tamen operam sedulo, ut huic, quo me Ill-ma D. V-ra ornat encomio, pro viribus respondeam, et ut non omnino indignus esse videar tam honorifica tanti viri commendatione.

Haeresis, quae passim in nostra republica viget, meam quoque dioecsim infestat. Hominum impiorum licentia et impunitate id malum serpit latius; ego quidem quantum possum reluctor, sed cum et divina et humana iura prorsus sileant omnia, parum meo conatu proficere possum. D-nus Castellanus Sanocensis², de quo antea Ill-mae D. V-rae scripseram, in sua haeresi perstat temerarius ac non modo errorem suum non agnoscit, sed mihi quoque quiddam minatur. Ego me meaque omnia Deo committo aequo animo laturus omnia, quaecumque M-ti Eius videbuntur. Istae vero minae me nequaquam ab officio meo deterrebunt.

Synodus ut indicatur antequam Ill-mus D-nus Legatus discedat videtur esse consultissimum. Alioqui, si neque ille, neque Ill-ma D. V-ra // adfuerit, non video quantum commodi allatura sit, immo verendum etiam sit, ne plus incommodet remque omnem in praecipitium adducat. Ubi enim tanta est hominum temeritas tantumque in rebus maximis dissidium, ibi quid aliud esse potest quam dissensio, quam rixae, quam convitia, ut ne quid ominer deterius? Ac ne ego quidem, quanquam parum in me situm est, istic adesse velim vobis Ill-mis D-nis absentibus. Quamobrem Ill-mam D. V-ram oro, sitne istic adfutura, necne, mihi declarare literis suis velit. Utinam det Deus omnipotens meliora quam res sit inclinata et quam pessum eant omnia videmus. Ill-mam D. V-ram oro, ut quemadmodum facit, navem hanc Dei fluctuantem et saevissimis haereseon procellis tantum non obrutam sua sapientia et autoritate adiuvere nobisque dare consilia pergat. Deus omnipotens Ill-mam D. V-ram confirmet eamque nobis salvam et felicem servet quam diutissime.

Brzozoviae, V Augusti Anno 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae a-obsequentissimus frater et servitor

Valentinus Herborth Episcopus Praemisliensis^a.

a-a Własnoręcznie

¹ Hozjusz o Herburcie w tym dziele mówi z okazji Soboru Trydenckiego: „Quod etiam palam est testata [Regia Maiestas] misso ad Oecumenicum Concilium [...] oratore, viro non magis majorum suorum quam suis ipsius virtutibus illustri, Valentino Herborto Episcopo Praemisliensi, qui sic et Regis et Regni personam in eo loco sustinuit, ut amaretur ab omnibus et omnium calculo vehementer probatus inde discederet”. Zob. [S. Hosius]: *Catholici cuiusdam et orthodoxi iudicium et censura* [...], Coloniae MDLXV s. 187.

² Zbigniew Sienieński, Zob. K. Niesiecki: *Herbarz*, I s. 307; VIII s. 358.

STANISŁAW GRZEPSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 6 sierpnia 1565

Wydał komentarz do dwóch poematów św. Grzegorza z Nazjanzu. Po wakacjach przechodzi z kolegium mniejszego do większego. Poleca się doktor Sebastian, który też obiecuje spełnić prośbę zawartą w ostatnim liście Hozjusza do niego. Jan Leopolda jest chwilowo nieobecny. Grzegorz Paweł z Brzezin z ambony oświadczył, że nie będzie chrzczył dzieci, gdyż nie zgadza się to z Pismem św. Jego zwolennicy gotowi są ślepo słuchać swego mistrza i powtórnie dać się ochrzcić.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 207—209. Na odwrocie adres: Ill-mo D-no, D-no Stanisław Hosio dno miferatione Cardinell S. R. E. tituli s. Pancratii etc., D-no clementissimo, ślad pleczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 20 Augusti 1565 Heilspergae, rescriptum 3 Septembris.

DRUK: J. Fijałek: Przekłady pism, PS nr 3 s. 172.

Salutem a Domino¹. Scholia nostra in divi Gregorii libellos duos², illustrissime Domine, edidimus in publicum Ampl. Tuae auspiciis, studia nostra illi et nos ipsos commendatos esse cupientes. In Minori Collegio nunc agimus, post caniculares dies vocatio ad Collegium Maius futura est. Doctor Sebastianus³ petiit, ut se suaque obsequia in gratiam Ampl. Tuae commendarem, et de quibus Ampl. Tua ad eum scribere dignata est, se curare et pro viribus curaturum dicit, ut Ampl. Tuae gratum facere possit. Ioannes Leopoliensis⁴ ipse scripturus erat, sed nunc aberat, cum D-nus Cigler⁵ discederet; profectus est ad funus matris D-norum Secignieviorum⁶. Nova hic sunt, nam Africa semper aliquid novi: Gregorius Brzezini trinitarius⁷ protestatus est publice in concione se infantibus baptismum amplius nolle concedere, quod sacra Scriptura nusquam hoc doceat. Et nonnulli sectatores eius interrogati, an rebaptisaturus esset eos Gregorius, responderunt se paratos esse facere omnia, quae ille ex sacra Scriptura faciendum illis censuerit. Si ille rebaptisandos esse censuerit, se obtemperaturos. Deinde per iocum addebant: si (inquiunt) visum fuerit illi, baptiset nos in nomine diaboli, nos proni adorabimus et morem illi geremus. Sic illi in tantis rebus ludunt! Dominus Iesus Ampl. Tuam servet incolumem quam diutissime ad nominis sui gloriam et Ecclesiae suae utilitatem.

Cracoviae ex Minori Collegio, sexta Augusti 1565. Tuo nomini addictus

M. Stanislaus Grzepsius cliens.

¹ Stanisław Grzepski (1524—1570), profesor Uniwersytetu Krakowskiego, greycysta, popularyzator nauki. PSB IX 99—102 (Henryk Barycz); NK II 242—244; HNP VI 207—208; HE V s. 359—360 i wg indeksu.

² Duo poemata Gregorii Nazianzeni, alterum de virtute hominis, alterum de vitae itineribus... scholiis explicata. Cracoviae 1565 (druk Łazarz Andryśowicz). Na początku tego dzieła Grzepski zamieścił pełen uniżoności list dedykacyjny skierowany do Hozjusza, z Krakowa 5 VIII 1565, napisany po łacinie, gęsto przetykany cytatami greckimi.

³ Sebastian Janeczka (Janicius) z Kleparza (zm. 1568), profesor teologii Uniwersytetu Krakowskiego, od 1564 kanonik krakowski.

⁴ Jan Leopolda Kasprowicz (1523—1572), członek Collegium Maius Uniwersytetu Krakowskiego, kaznodzieja, wydawca dialektyki i retoryki doktora Stefana Mikana (1561), greycysta.

⁵ Sebastian Ziegler.

⁶ Z rodziny bpa kamienieckiego Dionizego Secygniowskiego (1563—1569). Z. Szostkiewicz: Katalog, s. 162.

⁷ Grzegorz Paweł z Brzezin (ok. 1525—1591), wybitny działacz i pisarz ariański, jeden z twórców ruchu antytrynitarskiego w Polsce. PSB IX 82—84 (Konrad Górski).

296

PIOTR PORĘBSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 6 sierpnia 1565

Przesyła list przez Sebastiana Zieglera jadącego do Hozjusza. O swej niedyspozycji spowodowanej obiadem u kanonika Szymona Ługowskiego. Aktualne są terminy sądowe w procesie o kanonię krakowską między Janem Skaszewskim a konkurentami. Radzi, by Walenty Kuczborski przyjechał do Krakowa. Wieści o rozemnie między Litwą a Moskwą. Andrzej Dudycz był przez 15 dni gościnnie podejmowany przez kasztelana krakowskiego Spytka Jordana i hojnie obdarowywany przez wielu. Końmi rozstawnymi jeździł najpierw do królowej do Radomia, potem do króla do Knyszyna. O pogrzebie cesarza. Wojewoda krakowski i jego żona są praktykującymi katolikami.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rękopis D 14 k. II. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo In Christo patri et D-no, D-no Stanislae Hosto, divina providentia S. R. E. [Cardinali tituli s.] Laurentii in Palisperna, Episcopo Varmienst etc. [D-no aje patrono observandissimo; ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Reddita 22 Augusti 1565 Heilspergae, rescriptum 15 Septembris 1565 Heilspergae.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo pater etc. Deflexerat ad me servitor D-ni Trzeczieski¹ petens literas, quas propter celerem eius discessum dare non potui; nunc vero quia proficiscitur D-nus Czigler², dimittere illum sine literis meis parum decorum esse existimavi, quibus significo me utcumque valere, sed videor mali huius causam praestitisse existens in prandio D-ni Simonis Lugowski Canonici Cracoviensis³, qui praelatos omnes prandio lauto exceperat, bibitum est illic strenue, ego etiam ut gratitudinem meam testatam facerem, nemini volui concedere; hinc illae lachrymae, hinc chiragra, quae me per dies 14 afflixit. Observati sunt termini essentialia per D-num Skaszewski⁴ cum colligantibus. Producentur iura statim post ferias. Visus est in choro D-nus Skaszewski ornatus cappa aurea. Vellem et ego adesse quoque D-num Kudzborski, ut divum Stanislaum salutet, notitiam contrahat cum fratribus futuris. Properabimus iam ad conclusionem faciendam.

Affertur huc rumore constanti inducias futuras inter Moschum et Lithuanos, sed id notius est D. V-rae R-mae quam nobis, qui et longe absumus, et parum certa ad nos afferuntur. Mansit hic R-mus D-nus Episcopus Quinqueecclesiensis⁵ per dies 15 fuitque liberaliter a senatoribus nostris tractatus. Magnificus D-nus Castellanus Cracoviensis⁶ concessit illi usum domus suae pulchre ornatae; dona certatim data: Magni-

¹ Sluga Jana Trzeczieskiego odwoził wtedy zapewne jego syna, Stanisława, na naukę do Braniewa.

² Sebastian Ziegler.

³ Szymon Ługowski przyjęcie to urządził z okazji otrzymania kanonii krakowskiej. W Archiwum Kapituły Krakowskiej, rkps Acta actorum Capituli, t. 6 k. 32 odnotowano fakt, że Stanisław Słomowski bp nominat lwowski 15 VI 1565 na ręce pełnomocnika biskupiego Andrzeja Krajewskiego archidiacona krakowskiego zrezygnował z prebendy kantora i kanonii krakowskiej. Wakującą w ten sposób prebendę otrzymał Piotr Porębski (autor tego listu) a kanonię Szymon Ługowski, który 12 VII tr. złożył przysięgę i objął kanonię w posiadanie (tamże, k. 41v). Tenże Ługowski cieszył się wielkim zaufaniem królów, w 1567 otrzymał z nominacji Zygmunta Augusta (pierwszy raz w dziejach zakonu, przedtem opaci byli wybierani przez zakonników) opactwo bożogrobców w Miechowie, 20 VII 1580 Stefan Batory mianował go bpem przemyskim, ale nie otrzymał konfirmacji z Rzymu; zm. 20 I 1583 w wieku 53 lat. PSB XVIII 518-519 (Wacław Urban).

⁴ Jan Skaszewski, sekretarz królewski, kanonik plocki, rywalizował z Walentym Kuczborskim o kanonię krakowską. Zob. HE V s. 195 i wg indeksu.

⁵ Andrzej Dudycz.

⁶ Spytek Jordan z Zakliczyna.

ficus D-nus Laski ⁷ equos gradarios aliquot. Praelatus etiam noster ⁸ nemini vult concedere, invisit, colloquitur suaviter, pabulum equis subministrat. Sed mirum dictu, excurrit per equos dispositos et celeres nemine salutato ad M-tem Reginalem, indeque in curru podwodorum [s] Knischynium usque ad M-tem Regiam. Expectaturque propediem reditus eius. Ex Hungaria nihil audimus certi; exercitus Romanorum augetur in dies. Sepultura Caesaris defuncti celebrari debet circa festum Bartholomaei [24 VIII]. Mansit nobiscum aliquanto tempore Praelatus noster, sed discessurus est hac septimana. Palatinus ⁹ manet in arce, sed descendit auditum conciones; D-na Palatina solet esse in ecclesia nostra auditque sacra; neque potest adduci, ut aliter sentiat quam patres eius et tota Ecclesia. Bene valeat D. V-ra R-ma et sit felix.

Datum Cracoviae, sexta Augusti Anno D-ni 1565. ^a-Servitor obsequens

Petrus Poremski cantor Cracoviensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

297

AGNIESZKA WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 6 sierpnia 1565

Zapytuje o zdrowie, poleca się z córką pamięci Hozjusza i prosi o odpowiedź na poprzedni list.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 291—294. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Hochwirdiger yn Gott genediger herr und furst. Es seindt Eweren Furstlichen Genaden, meinem genedigen herrn, allezeit meine gutwillige verpflichte, undertenige und gehorsame dienste zu ider zeit zuvoran.

Genediger herr und furst. E. F. G., meines genedigen herrn langwerende gesundtheit, gutten fried und langes, gluckseliges leben zu erfahren ist mir, armer, betrubten widtfrawen eine grosse und herzliche freude fur meine person, meine tochter und ganze freundschaft. Danck ich dem allmechtigen Gott, seindt noch ^a alle frisch und gesundt. Der allmechtige Gott welle E. F. G. sampt uns bey gutter gesundtheit erhalten auf lange zeit. Genediger herr und furst. Auf dieses mol hab ich E. F. G. nicks sonderliches zu schreyben gehabt, allein das ich arme, betrubte witfraw E. F. G., meines genedigen herrn, gesundtheit hiemit habe wellen besuchen und hieneben bittende, E. F. G., mein genedigen herrn, wolle mich, arme, betrubte witfraw sampt meiner tochter nicht verlassen, sonder unser beyder genediger herre alle zeit sein. Wir wolen auch beyde vor E. F. G. Gott den Allmechtigen ^b bitten nicht unterlassen, das Gott der Allmechtige E. F. G. bey gutter, langweriger gesundtheit, guttem friede und gluckseligem regiment erhalten wolle. Ich bitt auch E. F. G. umb eine genedige freidliche antwort auf mein voriges schreyben, so

⁷ Olbracht Łaski (1536—1605), od 1565 wojewoda sieradzki, zaprzyjaźniony z Dudychem, znany awanturnik polityczny. PSB XVIII 246—250 (Roman Zelewski).

⁸ Filip Padniewski.

⁹ Stanisław Myszkowski (zm. 1570), starosta generalny małopolski, od 17 VI 1565 wojewoda krakowski w miejsce Spytka Jordana; był przywódcą kalwinów małopolskich, tego samego wyznania była jego żona Jadwiga Tęczyńska, wdowa po Bartłomieju Zebrzydowskim. PSB XXII 394—399 (Halina Kowalska). Porebski ma tu na myśli zapewne poprzedniego wojewodę, Jordana, katolika, którego żona Anna Sieniawska była również katoliczką. PSB XI 282—283 (Adam Kamiński).

ich an E. F. G. getan hab. Hiemit wil ich E. F. G., meinen genedigen herr, dem allmechtigen Gott und mich, arme, betrubte witfraw, E. F. G. bepholen haben.

Gegeben yn Crokaw, den 6. Augusti Anno 1565.

E. F. G. untertenige, willige, gehorsame dienerin Agnes, des seligen herrn Hanuss von Watt nachgelassene, betrubte witfraw ¹.

^a Skr. *alle*
^b Skr. *zu*

298

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 6 sierpnia 1565

Nie udało się znaleźć odpowiedniego posłańca, który by zawiózł Hozjuszowi na Warmię dość ciężki багаż. O zakupach różnych materiałów. List przesyła przez Ulryka Hozjusza, bratanka kardynała. Poleca jego preceptora i nauczyciela dzieci Sebastiana Zieglera — bakalarza Kacpra Starkera, żonę swego zmarłego brata oraz wdowę Urszulę Gleywicz.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 25. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, etc. Paucis ante diebus scripseram Ill-mae atque R-mae D. [V-rae], volebant enim D-nus Sodorini ¹ et D-nus Ieronimus ² Felicem cursorem ³ in equo una cum panno Ill-mi atque R-mi D-ni Nuntii Apostolici mittere; iam et literas paratas habebam, denique conduxerant Iacobum Synkowsky ⁴, qui apud Ill-mam atque R-mam P. V-ram etiam ab obsequiis erat, iam discedere debuit, 8 vallenses ei numerare debebant, postea petebant ab eo, ut unum ex civibus haberet, qui pro eo fidem poneret, quod facere noluit, timebat enim ne in itinere ei acciperetur vel ne interficeretur, infortunia enim varia sunt. Haec ita res acta est, et apud affinem ⁵ erant, verum non potuit secum accipere, nam magna moles est, habet praeterea Ulrici ⁶ et Hendrici ⁷ lectisternia, praeter eas res, quas in vase inclusit Gedanumque misit. Scripseram de cooperta, quod ormasinum aquirere non poteram, postea a Iudaeo Ioannes ⁸, qui nobis famulatur, emit 18 ulnas, unam 26 grossos; ipse sarctor retulerat, quod non magni pretii esset, libenter fortassis et ipse emisset, quare in Dei nomine iam parari feci, pretium vero nunc ascribere non possum, nam telam rubeam 18 ulnas ab affine accepi, nullibi enim aquirere potui, quare ob brevitatem temporis mihi significare non potuit. Postquam redierit, ab eoque certior factus fuero, rationem mit-tam. Nunc per eundem coopertam iam paratam mitto. Pollicitus sum sarctoribus aliquot grossos donare, saltem ut omnem operam dent parata ut esse possit, singulis diebus aderam. Quoniam hinc Ulricus frater, atque nepos ex fratre Ill-mae atque R-mae P. V-rae discedit, intermittere non potui, quin aliquid per eundem scriberem, eum ut commendare deberem

¹ Zob. nr 51.

² Karol Soderini, bankier włoski w Krakowie.

³ Hieronim Stroński.

⁴ Postać woźnicy bliżej nie znana.

⁵ Woźnica krakowski.

⁶ Sebastian Ziegler.

⁷ Ulryk Hozjusz, syn Jana.

⁸ Zob. nr 24 przyp. 2.

⁸ Sluga Wattów.

visum non est, eum enim satis commendatum esse scio; praeceptorem habuit Casparum Starker⁹, adolescentem doctum, pium, qui in baccalaureum modo creatus est; dignus sane, ut a viris doctis ametur; hic Ulricum et filios D-ni Cygleri docuit; hunc Ill-mae atque R-mae P. V-rae commendo, petens quo pro suo labore ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra aliquo munusculo ornari possit, sed de eius eruditione Ulricus coram plura. Denique et fratris mei uxorem¹⁰ humiliter commendo petens, ut eam Ill-mam atque R-ma P. V-ra paterno suo amore prosequi velit, illa vero Deum praecatura est, quo Ill-mam atque R-mam P. V-ram ille gubernator omnium nostrum diu servet incolumem, cuius clementiae me etiam humiliter commendo.

Cracoviae, 6 Augusti Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humilimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

D-na Ursula, olim D-ni Glywyecz uxor¹¹, humiliter obsequia sua offert, denique petit quo Ill-ma atque R-ma P. V-ra pro sua clementia singulis annis aliquid de lino donare velit.

⁹ Na marginesie w miejsce skr. w tekście wyrazu nieczytelnego.

299

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

Neuhausen, 7 sierpnia 1565

Dziękuję za wiadomości o przygotowaniach wojennych w Rzeszy. W ramach regulacji granic między Warmią a Prusami proponuję, by pierwsza grupa komisarzy obu stron rozpoczęła pracę od wsi w starostwie ilawskim, druga zaś zajmie się ustalaniem granic między starostwem Szczytno a komornictwem olsztyńskim począwszy od Olsztynka. Obiecuje usunąć tamę na Łynie w jej biegu na ziemiach księstwa i o to samo prosi Hozjusza na terenie Warmii. Rozważa różne możliwości usytuowania nowego mostu na rzece Pasiecy na drodze wiodącej z Miłakowa do Ornety, który zostanie zbudowany w miejsce zerwanego przez powódź. Ostatecznie opowiada się za dawną lokalizacją, bowiem nowe rozwiązania naruszyłyby posiadłości szlacheńców pruskich Kunheima i Pakta. Postuluje pozostawić swobodę ludności tak warmińskiej jak i pruskiej w korzystaniu z młynów. Prosi, by komisarze wyznaczeni do rozpatrzenia sporów granicznych uwzględnili także granicę między trzema wsiami w komornictwie Pieniężno i starostwie Hawa.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 99 k. 40—42. Na odwrocie adres: *Dem hochwirdigen in Gott unserm besondern lieben freunde und nachbarn, hern Stanislaw, der Romischen Kirchen den Titels S. Pancratii priester cardinaln und bischoffen zu Ermelandt. Sład pieczęci, adnotacja ręką Jana Leomana; 14 Augusti Jahres* [MDLXV. *De granicibus inter Ducem vicinam et Illustrißimum, adnotacja inną ręką współczesną; A Serenissimo Electore ratione reparationis pontis ad Passariam inter Wormbdtum et Libstat, et ut concedatur incolis episcopatibus in Ducatu motere.*

KOPIA WSPÓL CZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 975—980. Nagłówek: *An cardinal und bischoffen zu Heilspergk, den 8. Augusti 1565.* Pod tekstem: *Davidt Gerytze.* Uwaga! Część tekstu publikowana poniżej podpisu księcia w tym liście zachowała się tylko w tej kopii i brak jej w liście oryginalnym.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1215 k. 92r—96v.

Unser freundlich dinste zuvor. Hochwirdiger in Gott, besonder lieber freunt und nachpar.

Uns ist E. L. schreyßen, Heilsperg, den letzten Julii datiret¹, behendigt worden, welches wir seines inhaldes verlesende eingenommen und anfänglich, das E. L. uf die im Deutschen Reich kriegesversamlunge vleissige kundschafft legen und was sie desfals erfahren, uns mitwisschaft zu machen erputtigk, daraus verstanden. Nun sagen wir E. L. fur ir erbit-

⁹ Kacper Starker. Zob. nr 300.

¹⁰ Agnieszka Watt, wdowa po Janie.

¹¹ Dalsza rodzina Hozjusza w Krakowie.

¹ Zob. nr 283.

ten und das sie desfalls vleissige kundtschaft pflegen wollen, freundlichen danck, hören es nicht allein gerne, sonderen wollen auch E. L. mittheilung, do sie desfalls wes ferner erfahren, erwarten. Wie wir dann ingleychem erputtig sein, E. L. wes uns desfalls weiter zukombt, mitzuteilen und zu erofnen.

Soviel die zusammenkonft beederseits commissarien uf angestellten und ernenten tag zu den grenitzirungen zwischen unseres furstenthumbs und dan E. L. ampten und gutteren anlangt, wollen wir unseren commissarien, welche wir // zu diesen irrungen hinuden geordent, bevehlen, das sie den anfang neben E. L. commissarien uf den bestimbten tag im Eilauschen bei dem dorfe Paulen² machen sollen. Den anderen unseren commissarien, so wir zu den irrungen ins oberlandt und dan unseren wiltnuss umbt Ortelspurk und E. L. gebitte Allenstein verordenet, soll von uns bevehl geschehen, das sie den anfang im Hoensteinischen machen sollen. Solches werden E. L. iren commissarien, so sie der orth geordenet, sich darnach haben zu richten, auch anzuzeigen wissen.

Das unsere undersassen das fliss Alle mit wehren verschlagen, hören wir nicht gerne, wollen auch wie vorhin geschehen, desfalls an sie schreiben und inen bevehlen lassen, welchen es nicht von alders verschrieben, sich desselben zu enthalten. Zweiveln nicht, E. L. die werden auf irer seiten auch bevehlen, das solche wehren in den flisseren auch abgeschafft.

Vor dieser zeit haben uns E. L. auch berichtet, das die weggerissenen brucke über die Passarie zwischen der Liebstadt // und Wormitt nirgends besser dann ufs gutt Stollen konne erbawet werden. Nun erlangen wir den bericht, das es den von Kunheim, denen das gutt Stollen zugehörig, seintemahl inen dadurch ire besten wiesen der orth verterbet, sie auch sonsten allerley schaden und unfug dadurch zu gewarten, keinesweges leidlich. So solle auch als diese itzt eingerissene brucke an den orth, do sie eingerissen, gelegt werden, durch E. L. dazu verordente als Eustachium von Knoblochsdorf und den burggraven zu Wormitt³ zugesagt sein worden, das die brucke dermassen solte verwahret, auch der weg ausgebessert werden, darob dieselbe wol halten und keine clage daruber kommen solte. Wann demselben auch nachkommen, solte die brucke vielleicht noch wol gestanden sein, so solle auch nurt das teil der brucken, welches E. L. underthanen zu halten schuldig, weggerissen sein, welches aus dem, das die brucken und der weg als wie es im anfang durch E. L. rethe und verordenten gewilliget, nicht gemacht herkommen. //

Derhalben erachten wir auch, das die brucken nirgendt besser, den do sie einmahl zu halden endschlossen, gelegt, wie es vor gutt angesehen, als welches uf unser seiten harte an der Passiren ferner uf gedachtes Pakischen hof, welcher uf E. L. seiten auch nicht weit vom wasser gelegen, dadurch allerley unfug, so uf den landstrassen jeweilen vorgenommen, weil uf beden seiten nahe dem wasser leute wohnen, verhuttet konte werden. Und obwol die strasse dem Packischen durch den hof gehet, so konte man solches, wie wir berichtet, woll enderen und einen wegk hinder der scheunen machen. Derwegen werden E. L. demselben ferner nachzudencken wissen und sehen, das die brucken widerumb, wie sie eynmal gewilliget und geschlossen, an dem orthe, da sie zuvor gewesen, erbawet werde.

Es sollen auch E. L., wie wir berichtet, iren undersassen verbitten, das sie nitt in unsers furstenthumbs muhlen, do es inen gelegen, faren

² Pawly, wieś w braniewskim.

³ Sebastian Bredau, burmistrz Ornety. Zob. HE V s. 596—597.

müssen. Weil wir dan solchs // den unserigen frei lasen, solches auch bedersaits undersassen je und allewege frei gewesen, als bitten wir freundlich, E. L. wolle, wie wirs halten, den irigen dasselbe auch frei lassen und gestaten. Das seint wir umb freunt- und nachparlich zu verordnen erputtig.

Datum Neuhaus, den 7. Augusti [15]65.

Von Gotts gnaden Albrecht der Elter, marggraf zu Brandenburg in Preussen^a, zu Stettin, Pomern, der Cassuben und Wenden hertzog, burggraff zu Nurnberg und furst zu Rugen
^b—manu propria subscripsit—^b.

Wir mogen E. L. auch nicht pergen, seintemal auf derselben begern wir den grenitztag zwischen etzlichen E. L. und unsern emptern ausgeschrieben, das wir berichtet, als sollen zwischen E. L. melsackischen dorfern, nemlich glandaunischen⁴, gingasischen und stabnickischen⁵ grenitz mit unserm ampt Eylaw auch grosse irrung sein, welche auf der bestimpften grenitzortierung auch wol konnten verrichtet werden. So bitten E. L. wir freundlich, dieselbe // wolle ire commissarien die örterung derselben dorfgrenitz auch beveln. Ingleichnus seintd wir den unsern solches auch aufzulegen erbottig. Datum etc.

Andress Muntzer secretarius.

^a Skr. etc. hertzog
^{b-b} Własnoręcznie

300

KACPER STARKER DO HOZJUSZA

Kraków, 7 sierpnia 1565
Poleca udających się do Hozjusza jakichś dwóch chłopców (studentów), nad którymi Starker sprawował opiekę; chwali ich zdolności, postępy w nauce; jeśli się o chłopców należyte zadba, może być z nich wielki pożytek w przyszłości. Starker pomagał w nauce Ulrykowi Hozjuszowi, obecnie prosi kardynała o wynagrodzenie za ten trud. Pieniądze są mu potrzebne, gdyż niedawno zdobył stopień bakałarza i poniósł spore wydatki. Prosi o rekomendację biskupowi wrocławskiemu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 295—298. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri ac Ill-mo D-no, D-no Stanislao Hosto divina benignitate Sacrosanctae Romanae Ecclesiae tituli s. Pancratii presbytero Cardinali Episcopo Warmieni, D-no suo clementissimo*; ślad pieczęci, adnotacji brak.

Etsi negotiorum magnitudine impeditus, non tantum otii et temporis habebam, quanto ad iustam epistolae conficiendae rationem opus esse videbatur, Ill-me Domine ac Domine clementissime, tamen quae mihi¹ in praesentia in mentem venerunt, decrevi breviter ad R-mam Ceis. Tuam perscribere. Primo autem cum diligentis praeceptoris officium sit virtutem et modestiam discipulorum, quoties vel occasio flagitat vel necessitas, praestantissimis viris commendare, idipsum mihi quoque faciendum esse citra molestiam duxi. Proinde ambos² quidem, quantum in me est, R-mae

⁴ Głądy (niem. Glanden), wieś w kapitulnym komornictwie Pieniężno na Warmii.

⁵ Są to nieco przekręcone nazwy dwóch wsi w komornictwie Pieniężno: Giedyle (niem. Gedilgen) i Pelty (niem. Staboniten, Steinbotten). Zob. ADWO, rkps Contr. 17a k. 246—247.

¹ Kacper Starker (zm. 1585), bakałarz Akademii Krakowskiej, rodem z Nysy, od 1571 kanonik kapituły katedralnej we Wrocławiu. G. Zimmermann: *Das Breslauer Domkapitel*, s. 522—524. HE V s. 537—538.

² Chodzi tu o studentów Akademii Krakowskiej, zapewne pochodzących z Warmii i utrzymywanych przez Hozjusza, którzy jechali w tamte strony. Zob. nr 298.

Cels. Tuae humiliter commendo etiam atque etiam rogans, ut R-ma Cels. Tua eos omni humanitate, benevolentia et liberalitate prosequatur sicque statuatur, quicquid in eos officii contulerit, id se rectissime esse collocaturam. Est in ambobus ingenium liberale, summa virtus et modestia cum verecundia coniuncta, qua nihil laudabilius neque melius ad spem bonam in puero esse solet. Haec enim est tanquam fundamentum virtutis et omnis honestatis. Praeterea doctrinae et optimorum studiorum amore ita incensi sunt, ut non dubium sit, si quidem rectis ipsorum consiliis eventus responderit et parentum diligens cura et institutio accerit, eos aliquando Reipublicae usui et ornamento esse posse. Ingenio, quod mihi satis constat, sunt adeo docili et sollerti, ut facile ad summam eruditionem per//venire possint, si admonitio parentum frequens accederet. Sed nolo his in rebus esse longior, cum persuasum habeam ingenia puorum R-mae Cels. Tuae aliorum nuntiis et literis dudum esse commendata, ut nihil ad laudem et virtutis commendationem praeclarius accedere possit.

Nunc de meis rebus breviter scribo; etsi hoc tempore, quod et literis et studiis ipsis aliensissimum est, pro meritis exigua ab hominibus monstris praesertim et incultioribus referatur gratia, tamen cum Ulricus³ hactenus mea in excolendo ipsius ingenio opera diligenter usus sit, reverenter et officiose rogo, ut R-ma Cels. Tua aliquod laboris et molestiarum, quae fato quodam maligno in vocatione nostra sese nobis obtrudunt, praemium vel exiguum sane mihi transmittat, et ea liberalitate ostendat haec officia mea sibi grata fuisse. Haec quidem eo diligentius a R-ma Cels. Tua peto, quoniam hoc tempore in suscipienda prima studiorum laurea non exiguos feci sumptus, denique etiam Ulricus summam fidem et diligentiam meam in docendo cognovit. Rem ergo mihi imprimis gratam fecerit R-ma Cels. Tua, si studia mea quibuscunque rationibus poterit, ornaverit et commendata habuerit. Bene ac feliciter valeat R-ma Cels. Tua.

Datum Cracoviae, 7 Idus Augusti [7 VIII] Anno 1565. R-mae Cels. Tuae deditissimus

Casparus Starcker Nissensis artium baccalaureus.

// [Postscriptum] Exarata iam et confecta epistola illud quoque in mentem venit, quod mihi maximum est maximeque necessarium, ut R-ma Cels. Tua me commendet R-mo D-no Episcopo Vratislaviensi⁴. Spero enim me commendatione Ill-mae Cels. Tuae hoc facile impetraturum, ut postea eo felicius ad altierem gradum aspirare possim et studiorum cursum perficere. Quod si factum fuerit, polliceor Ill-mae Cels. Tuae perpetuam animi gratitudinem.

301

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 7 sierpnia 1565

Nawiązuje do listu Hozjusza z 15 IX (1564 r. ?) do powinowatego Watta, czyli do Sebastiana Zieglera, męża siostry Pawła Watta. Porusza rodzinne sprawy finansowe. Przypomina umowę między swoim ojcem Hektorem Watterem i swoją siostrą a Hozjuszem. O podziale srebra, które było w Norymberdze. Wspomina zmarłych braci: Stanisława i Jana.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 23a. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

³ Ulryk Hozjusz, syn Jana.

⁴ Kacper z Łagowa

Reverendissime in Christo Pater, etc. Scripsit Ill^ama atque R^ama P. V^ara 15 Septembris affini meo¹, quas accepit 17 Octobris; fecit Ill^ama atque R^ama P. V^ara piaae memoriae parentis² mentionem. Ille quidem quamdiu in hac vita erat, in id semper incumbibat, quo omni in^a re Ill^amae atque R^amae P. V^arae morem gerere^b possit. Scit Ill^ama atque R^ama P. V^ara hoc nos etiam a parente piaae memoriae habuisse mandatum, nos quoniam nunc duo sumus, ego et affinis, in id incumbere velle, quo ab obsequiis esse possemus. Verum Ill^ama atque R^ama D. [V^ara] tenet proculdubio memoria, pactum illud aut rem illam, quam habuit una cum parente^c meo et sororis^c piaae memoriae³. Argentum illud, quod Norinnerbe [s] est factum denique huc missum, scit Ill^ama atque R^ama P. V^ara, cui post mortem suam (quam Deus diu salvam et incolumem esse velit) donare dignata est. Quoniam pater ex hac vita prior discesserit, Ill^ama atque R^ama P. V^ara habet manum suam, quid piaae memoriae pollicita sit. Stanislaus quidem frater meus⁴ ante obitum patris vitam cum morte^d commutavit, pater in sua potestate habuit; post eius obitum frater meus Ioannes⁵ ostendet affinis manum Ill^amae atque R^amae P. V^arae denique et eas literas, quas D^anus Ioannes scripsit. Ego quidem ex sincero corde hoc scribo. Deum timeo, proximum offendere nollem, scio et Deum propitium mihi non fore, si aliter sentirem; colo et veneror Ill^amam atque R^amam P. V^aram, licet nihil acceperim, Deum deprecans, quo Ill^amam atque R^amam P. V^aram diu servet incolumem. Scit Ill^ama atque R^ama P. V^ara, quantum fecerit pater piaae memoriae, quem Ill^ama atque R^ama P. V^ara amabat. Quod superest Deum rogo, etc.

Cracoviae, 7 Augusti Anno 1565. Eiusdem Ill^amae atque R^amae P. V^arae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a Na marginesie

^b Rkps błędnie *gegere*

^{c-c} Na marginesie w miejsce skr. w tekście meo

^d Rkps błędnie *corpore*

302

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Małbork, 8 sierpnia 1565

Od księcia pruskiego i Weihera posiada informacje o werbunku wojsk zaciężnych w Niemczech. Na zwiady do ziemi pomorskiej wysłał swojego sługę. Hozjuszowi przysłała kopię listu Weihera na ten temat, pozwala korzystać z informacji w nim zawartych, ale nie powoływać się na autora listu. Radzi w razie potrzeby zwołać za zgodą króla nadzwyczajny zjazd stanów pruskich.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 299—302. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae VIII Augusti 1565.*

Miłościwy Księżę, etc. Dwa dni przed tym aniż mie doszedł list WMci mego MP a dobrodzieja, dostałem też był list od księżęcia JMci pruskiego, w którym toż mi też pisać raczył, co i WMci memu MP¹. Zaczynam ja zaraz

¹ Sebastian Ziegler. Wspomniany list nie jest znany.

² Hektor Watt.

³ Prawdopodobnie chodzi o Barbarę Beer, przyrodnią siostrę Hozjusza zmarłą w Krakowie 19 III 1564.

⁴ Stanisław Watt, trzeci i najmłodszy syn Hektora i Anny rodzonej siostry kardynała, zmarł we wczesnej młodości. HE II s. LXXVI—VII, LXXXIII.

⁵ Jan Watt, zm. 3 VII 1564.

¹ Powodem tego niepokoju w Prusach był werbunek wojsk w północnych Niemczech przez Schenberga. Por. nr 293.

ślugę swego posłałem do pomorskiej ziemi dowiadując się rzeczy pewnej. Acz przed żadnym człowiekiem nierad się popisuję z listy przyjacielskimi, bo nie wiem, co komu na czym należy, ale jednak WMci memu MP i do-brodziejewi posyłam przepis listu pana Weierowego², z którego WM wy-rozumieć będziesz raczył to, co mi pisze o tych ludziach służebnych nie-mieckich. Rozumiem temu, że WM mój MP jeśliże komu co o tym bę-dziesz raczył pisać, tedy WM essentialia tylko pisać będziesz raczył, pana Weiera nie mianując, bo nie wiem, jeśliże mu co na tym nie należy, acz już jako ja rozumiem, pan Weier z tym do króla JMci posłał i o wszyt-kim dostatecznie napisał, ale jednak i ja z powinności swej tegom zanie-chać nie chciał, abym ku JKMcI posłać nie miał. Potrzeba tego, miłościwy Księżę, abyśmy o sobie czuli a gotowi byli, jakoż piszę do niektórych panów i przyjaciół swych dając im o tym znać, czego rozumiem temu i WM mój MP nie zaniechasz. Wiem // żeby to mogło być, miłościwy Księ-że, za oznajmieniem WMci mego MP, iżebyśmy się na miejsce i czas pewny zjachać i o tym radzić mogli, jako byśmy gotowi byli, a gdzieby do czego przyszło, jako temu zabieżeć, i gdzie byśmy się też w potrzebie zjachać mieli; ale jednak uchodząc tego, aby to Króla JMci nie obraziło. Zdało by mi się, iżeby WM mój MP o tym ku JKMcI napisać raczył pro-sząc, ażeby to z wolą a wiadomością Króla JMci jako najrychlej być mogło. Zalecam się przy tym etc.

Dan z Malborku, 8 Augusti Anno Domini 1565. a-WMcI mego MP we wszem powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscripsit]^a.

a—a Własnoręcznie

303

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 9 sierpnia 1565

Doszły wieści o werbunku żołnierza w Niemczech. Radey pruscy są zdania, że jeśli niebezpieczeństwo ze strony tych wojsk stanie się realne, wówczas należy zwołać nadzwyczajny sejmik pruski celem zorganizowania obrony. Hozjusz prosi króla o pozwolenie na zwołanie takiego sejmiku przed terminem normalnego sejmiku, tzn. przed św. Michałem (29 IX).

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 65—66. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 518r—v.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Quoniam perferuntur ad nos rumores parum grati de cohorte instructorum militum, qui in quadam Germaniae parte scribi dicuntur et videtur magnum his M-tis V-rae ter-ris periculum impendere¹, cum incertum sit quo se miles hic sit con-versurus, volui M-tem V-ram pro fide mea his de rebus certiozem red-dere, quamvis non dubitem, quin eadem illa cognoverit iam ex aliis. Ac videtur nonnullis M-tis V-rae harum terrarum consiliariis, ut, si rumor hic processerit, conventum instituamus extra ordinem consilii capiendi causa, nimirum quid nos facere oporteret, si, quod absit, periculum aliquod impendere videretur. Quoniam vero conventus extraordinarios absque

² Ernest Weiher (zm. 1598), pułkownik królewski, który był z woli królewskiej na liście odbiorców pensji ze skarbu malborskiego. Zob. *Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565*, s. 80. Od 1580 r. starosta najpierw Nowego potem innych miast. Zob. P. Czaplowski: *Senatorowie świeccy*, s. 144 i wg in-deksu s. 229. APB II s. 784. W. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 146.

¹ Zob. nr 293, 302.

M-tis V-rae expresso mandato nobis agere non licet, supplico M-ti V-rae, ut nobis hanc conveniendi potestatem det, quo possimus ante divi Michaëlis ferias unum aliquem in locum convenire deque rebus necessariis consultare, neque tamen utemur hac potestate, nisi summa necessitas postulaverit. Deum precor, etc.

Ex Heilspergk, die IX Augusti MDLXV. Sacrae et Ser-mae V-rae M-tis humillimus servitor et capellanus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

304

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Lidzbark, 9 sierpnia 1565

Sejm piotrkowski, mimo obecności aż dwóch kardynałów, zawiódł nadzieje katolików. Na Warmii tylko jeden Wawrzyniec Hasse uparcie trwa przy reformacji, za co musiał znowu opuścić biskupstwo. Zmarł Mikołaj Radziwiłł Czarny, główny protektor innowierców na Litwie. Radzi założył kolegium w Pułtusk. W oparciu o indult papieski wyświęcił na kapłanów dwóch jezuitów braniewskich. „Kielich” dany dla wiernych nie rozwiązał trudności Kościoła, tym bardziej nie zdoła tego uczynić zezwolenie na małżeństwo księży. Błędne jest twierdzenie, że celibat jest niemożliwy, trzeba tylko wychować do powściągliwości. Na Warmii wizytacja wykazała pod tym względem wiele braków.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1539—1569, k. 235. Na odwrocie (k. 236v) zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Cardinale Varmiese Heilspergk, 9 Agosto 1565.*

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 668—669.

Reverende Pater, amice in Christo charissime. Accepi tandem literas D. V-rae, quibus meis respondet. Comitata Petricoviensia revera non habuerunt eum exitum, quem cupiebamus. Fuimus ibi duo cardinales; praestiterat eo nunquam venisse. In dioecesi mea, sicut antea scripsi¹, dedit nihilominus Deus benignitatem suam, quod quietior fuit haec proxima quam illa superior Quadragesima, nisi quod quem ego proscriptum ex terris meis anno superiore² sic vestris volentibus restitueram, apud eum nihil vestri profecerunt, et est nunc pertinacior quam fuit antea; quam ob causam eum denuo proscribere sum coactus. Trideistam illum, palatinum Vilmensem³ esse mortuum iam pridem ad vos perlatum esse puto. Nihil itaque vestris ab illo metuendum iam erit. Dolendum est, quod non sit mortuus ante XV annos, minus mali vidisset Polonia, minus etiam cruciatuum illius anima nunc persentisceret. Utinam autem simul extincta sit illius haeresis, quae viget nihilominus, nec suis est patronis destituta.

Pultoviam, ut vestros mittatis suadeo, semota quavis cunctatione, deinceps aliis quoque locis prospici poterit. Breve de promovendo ad sacros ordines iam habeo⁴ et ex vestris duos promovi: Scotum et Simonem Hagenaum⁵. R-mum D-num Vicarium⁶ una cum patre Salmerono et Canisio salutet verbis meis, etiamsi nec salutem illi nec literas ad me dederunt; sed sic est mos illorum, praecipue patris Salmeroni, nam alter officiosior tamen est.

¹ Zob. nr 186.

² Jan Hasse, mieszczanin braniewski, Zob. nr 308.

³ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

⁴ Zob. nr 66 i 116.

⁵ Zob. nr 20 przyp. 2.

⁶ Franciszek Borgiasz.

Calicis non eum successum futurum, quem opinabantur multi, pridem augurabar; quamobrem prius restitui missae sacrificium cupiebant ab iis, quorum causa petebatur, quam de calice decernebatur aliquid. Quod ad sacerdotum coniugium attinet, non video quid sperari melius possit; utinam tolli posset ebrietas in Germania, non ita magno negotio vita quoque tolleretur impudica. Quod si per vestram Societatem non ita fuerit aetas tenerior educata, ut possit vere caelibes ministros nobis suppeditare, non video quod aliud remedium inveniri possit. Sed persuasum est quibusdam impossibilem esse continentiam, quod mihi videtur esse tanta blasphemia, maior ut alia proferri vix possit. Omnia possum in eo, qui me confortat⁷, dicit Paulus. Omnia possible sunt credenti⁸, dicit Christus. Qui sunt ergo illi, qui persuasum habent homines continere non posse, quam qui non credunt in Christum, qui non credunt eum largiri donum continentiae singulare, id a se cum vera fide petentibus? Ego quoque magnum cruciatum ex eo capio, quod non quales cuperem sacerdotes habeo. Proximis superioribus diebus visitationem institui⁹, multa cognovi, quae meum animum vehementer perculerunt. Dominus precandus est, ut operarios dignos mittat in messem suam¹⁰, quod vestris etiam precibus effectum iri mihi persuadeo. Opto R-mam D. V-ram diu esse incolumem, cuius me sacrificiis et orationibus commendo.

Datum ex castro nostro Heilsberg, die 9 Augusti Anno Domini MDLXV. Frater in Christo

—Stanislaus Cardinalis Varmiensis—^a.

a—^a Własnoręcznie

305 KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Grodno, 11 sierpnia 1565

Nie obawia się wojsk werbowanych przez Schenberga, przed którymi ostrzega Hozjusza w oparciu o informacje księcia pruskiego. Jeśli on te wojska zwerbuję, to pociągną one w innym kierunku (na Danię). Król zna też poczynania pokojowe księcia lotaryńskiego.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 27—28. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Augusti 1565 Heilsbergae.*

KOPIA: 1) z XVIII w. — Kraków, Bibl. Czart., rkps 74 nr 166 (Tekł Naruszewleza); 2) z końca XVIII w. — Kórnik, Bibl. PAN, rkps 242 s. 393.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Illustrissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. De iis, quae ad nos Paternitas Vestra scribit de Schenbergo hausta ex literis Illustris D-ni Prussiae Ducis¹, nihil ad nos alius quisquam scribit, ac ne ipse quidem Ill-ris D-nus Prussiae Dux. Quo fit, ut hunc ipsius apparatus, si modo est ullus, alio spectare existimemus, nempe eo, quo scribit P. V-ra, nam et ad nos quoque nonnihil de consiliis et conatibus Lotaringiae Ducis² his diebus perscriptum est aliunde, quod non existimamus prorsus inane esse. Bene valeat P. V-ra.

⁷ Flp 4,13.

⁸ Mk 9,22.

⁹ Tzn. wizytację diecezji warmińskiej; w imieniu Hozjusza prowadzili ją Samson Worein i Walenty Kuczborzski. Zob. nr 266 i 267.

¹⁰ Mt 9,38; Łk 10,2.

¹ Por. nr 293, 302, 303.

² Henryk de Guise.

Datum Grodnae, XI Augusti Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Regiae M-tis propria.

306

JAKUB UCHAŃSKI DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE
I HOZJUSZA

Łowicz, 11 sierpnia 1565

W dniu 10 VIII otrzymał list od obu kardynałów. Korzysta z okazji wyjazdu na Warmię Stanisława Warszewickiego scholastyka gnieźnieńskiego i archidiacona łowickiego i prosi o zaufanie jego słowom. Przez niego przesyła kopię listu i artykułów synodalnych¹, które również rozsyła biskupom polskim. Zgodnie z sugestią obu kardynałów na miejsce synodu naznacza Piotrków a termin na 14 X.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Polonia 5 nr 24.

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchancelano, III, s. 102—103, z oryginału jw.

307

KAPITUŁA KRAKOWSKA DO HOZJUSZA I JANA FRANCISZKA
COMMENDONE

Kraków, 12 sierpnia 1565

Prosi o pismo polecające dla Stanisława Krasieńskiego, kanonika gnieźnieńskiego, który jedzie do Rzymu, aby w imieniu duchowieństwa całej prowincji gnieźnieńskiej przedłożyć petycję o zawieszenie wykonania uchwały Soboru Trydenckiego dotyczącej kumulacji beneficjów. Pośrednictwa w wystaraniu się o takie pismo u obu kardynałów i nadesłania go Krasieńskiemu podjął się Walenty Kuczborski.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 39. Na odwrocie adres: Ill-mis et R-mis in Christo Patribus, D-nis, D-nis [Stanisław] Hosto et Joanni Commendone S. [R.] E. Cardinalibus etc. D-nis, D-ats colendissimis, ślad pieczęci, adnotacja: Redditae 22 Augusti 1565 Heitsperglt, responsum ultima.

Illustrissimi ac Reverendissimi in Christo Patres et Domini, Domini clementissimi. Obsequia nostra humillima in gratiam D. Vestrarum Illustrissimarum reverenter commendamus. Sperabamus R-ndum D-num Stanislaum Crasinium Canonicum Gnesnensem etc. cleri totius huius provinciae Regnique nomine Romam proficiscentem, favore et commendationibus luculentis Ill-marum D. V-rarum abunde instructum esse, quo facilius mandata sibi negotia conficeret¹, sed [ex] literis eius cognovimus eum promissa adhuc expectare ac bene quidem sperare iuberi, animadvertere tamen expeditiora sibi fore omnia, si favoribus et commendationibus earundem Ill-marum D. V-rarum adjuvetur. Susceperat, quemadmodum accepimus, ipsarum de eo commonefaciendarum literarumque transmitendarum provinciam R-ndus D-nus Valentinus Kuczborski collega et confrater noster. Caeterum isne curet rem negligentius, an quispiam animos Ill-marum D. V-rarum averterit et abalienarit, ignoramus. Non ignoramus quidem id Petricoviae, frustra tamen, tentatum esse². Quoniam autem caetera collegia nobis potissimum communis negotii curam imposuerunt, petimus ab Ill-mis D. V-ris etiam atque etiam nostro pariter ac illorum nomine, dignentur eae quamprimum illud ipsum pluralitatis, ut vulgato verbo utamur, negotium summa aequitate et utilitate ecclesiarum nitens, S. D. N-ro decretorumque Tridentini Concilii examinatori-

¹ Zob. nr 281 przyp. 2.

¹ Zob. nr 130 przyp. 1.

² Podczas sejmku piotrkowskiego; Hozjusz był obecny w Piotrkowie od 26 II do ok. 9 IV 1565.

bus³, et quibus praeterea videbitur Cardinalibus diligenter commendare, petitionisque nostrae quasi aequitatem comprobare testimonio suo. Quod plurimum ponderis habiturum esse certo nobis persuademus. Alioquin quo res evasura sit, facile aestinare possunt Ill-mae D. V-rae, uti peritissimae rerum nostrarum atque temporum. Et est earum imprimis uti columnarum Ecclesiae providere quam maxime, ut quae Tridenti acta ac decreta sunt ad aedificationem vergant, non ad destructionem. Devincient ea re sibi D. V-rae Ill-mae plurimum nos et universum Poloniae clerum, quas ut Deus diutissime servet sospites, incolumes et omni felicitate cumulatas optamus.

Datum Cracoviae, XII Augusti Anno Christi Domini 1565. Earundem Ill-marum D. V-rarum servitores et capellani obsequentissimi

Praelati, Canonici et Capitulum
Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis.

308

JAN I KRZYSZTOF KOSTKA DO HOZJUSZA

Montowy Wielkie, 12 sierpnia 1565

Wstawiają się za mieszkańcem Braniewa Janem Hasse, któremu Hozjusz nakazał albo przejść na katolicyzm albo opuścić miasto. U Hassego mieszkają na kwaterze synowie Kostków studiujący w Collegium Hosianum i autorzy listu stwierdzają życzliwe podejście Hassego do katolików. Mają też nadzieję na jego nawrócenie i proszą Hozjusza o dłuższy termin do namysłu tj. do św. Michała (29 IX).

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rękop. D 47 k. 18. Na odwrocie adres: Dem hochwirdigen in Gott herrn, herrn Stanislawo Hosto, der Heiligen Römischen Kirchen des titels Sancti Pancratii priester und des loblichen stiftes Ermlandt cardinal, unsern gnedigen herrn, ślad pieczęci.

Hochwirdiger in Gott und gnediger herr. Nach erbittung unser willferigen dinst geben wir E. G. dinstlicher wollmeinung zu erkennen, das Hans Hasse¹, burger zue Braunsbergk, under E. G. underthan, bey dem ich, der hauptmann von der Golbe², meine shone habe, uns sampt andern seinen vorwantten freindschaft angetretten und vermeldet, als sold ihme wegen der religion von E. G. ein genaue zeit die stadt zu reumen auffgelegt worden sein, wavher er unser liebe, alte, warhaftige, cristliche, catholische religion nicht annheme und darbey gar beharlich bliebe. Nur where der handel an im selber wichtig und wuste bey ihme ihn so kurzer zeit nicht zu schlissen, derowegen er uns gebetten, ihme bey E. G. eine lengere friest zu erhalten. Demnach weil wir ihne sonsten fur die bezeigung, die er den unsern thut und es sonsten scheint, das er villeicht sich die liebe warheit wirdet uberwinnen und leitten lassen, an wollermeite E. G. unser freindliche bitte gelanget, die wolte ihme die tagzeit furstrecken und biss auff den tag Michaelis, des heiligen lieben archengels, zum bedencken friest geben, wie er dan selbst begeret, ob der liebe Gott indessen ihnen erleuchten // und zu gottlicher warheit und der lieben kirchenlehr und wharen, alten religion widerbringen möchte. Wa er alsdan nicht gehorsam wolt, so hetten E. G. wie auch itzt mit ihnen darnach ihres gefallens zu leben, wie wier dann nicht weiter bitten wollen, ungezweiwelter hoffnung, E. G. werden unser furbitt stadtgeben, welchs dann wir

³ Była to powołana przez papieża Piusa IV *Sacra Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum*.

¹ Zob. nr 182, 304.

² Starosta golubski Krzysztof Kostka, brat Jana Kostki kasztelana gdańskiego.

umb E. G. in allen guten williglich zu beschulden wollen befunden werden, die wir hiermitt gottlichen, langwerigen schutz thuhn entpfellen.

Datum zue Muntaw³, den 12. Augusti Anno Christi 1565.

^a-E. F. G. gutwillige diner Hans Costka Danzker castellanus^a,
^b-Cristof Kostka^b.

^a-a Własnoręcznie
^b-b Własnoręcznie

309

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 14 sierpnia 1565

Odpowiada na list księcia z 7 sierpnia. W oparciu o zawarte tam ostrzeżenie przed wojskiem niemieckim Hozjusz rozesał gońców, między innymi do Gdańska, by zweryfikować te pogłoski. Niczego nie stwierdził, ale obiecuje czujną uwagę i niezwłoczne informowanie księcia. Na wyznaczone miejsce wysła swoich komisarzy, którzy dołączą do pruskich, celem rozpatrzenia sporów granicznych. Dziękuje księciu za decyzję zlikwidowania tamy na Łynie. Nie przypomina sobie, aby mieszkańcom biskupstwa był wydany zakaz korzystania z młynów pruskich. Obiecuje jednak sprawę dokładniej zbadać.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Der Bischof zu Ermland thut sich gegen F. D. wegen der fleissigen nachforschung des krtiges hochlichen bedancken, bedancket sich auch, das F. D. die hemmung und [s] flüsse abgeschaffet. Actum Heilsperg, den 14. Augusti Anno 1565. List pisany ręką Macieja Helna.*

Durchlaucher, hochgeborner fürst etc. Wir haben heutiges tages E. F. D. freuntliches wiederantwort, so den 7ten itziges monats Augusti datiret¹, auff jungst unser schreiben und sinnen entpfangen und daraus lengicht und der notturft nach zu vernehmen gehabt, was E. F. D. sowoll des geheufften kriegsvolcks wie andere sachen mehr anlangende freuntlicher meinunge uns verstendiget und sich erkleret haben. Thun uns zum wiedermahle der fleissigen nachforschung und fernerem nachparlichem ehrbieten desfals gegen E. F. D. bedancken und seint hingegen gewilliget, uns in demjenigen mit aller nachrichtunge der gleichmessigen sorge und verwarnunge zu erzeigen. So haben wir auch balde nach nehestem unserm schreiben an etzliche furnehme personen, bey denen wir solcher zeytunge gewissen boricht und nachtrachtunge zu haben ungezweifelt, desfals gelangen lassen, aber dennoch nichts eigentliches noch zur zeith von dannen erschepfen können, denn was inen aus gemeinem geruchte und gemurmell zu ohren kueme, zu Dantzke zwar, wie wir borichtet, helt man sich darumb in gutter ruhe und sicherheit, auch fast wenig zu vermerckunge, das sie sich irkeines unfreundlichen zusetzens befaren theten. Wir wollen dennoch nichts desto weniger an unserem vorigen nachkundigen nichts abgehen lassen, und was // uns daher zugebracht, E. F. D. unseumigk mitwissenth machen.

Mit unseren commissarien wollen wir auch gleichergestalt die verordnunge schaffen, das sich dieselben auff angesetzte örter und zeith mit E. F. D. gesanten antreffen werden. Thun uns hieneben zum freuntlichsten bedancken, das E. F. D. die hemmung und auffhalt des Allenfließes abzuschaffen und bey iren unterthanen den wirklichen bofelich einzulegen sich ehrboten. Indem wir uns denn freuntlichen versehen, es werde E. F. D. demselben die entliche folge zu leisten bedacht sein, denn wir

³ Montowy Wielkie, wieś kościelna na Żuławach pod Gdańskiem, wslawiona imieniem pustelnicy-rekluzy Doroty (Dorothea von Montau).

¹ Zob. nr 299.

nicht ermehssen können, achtens auch nicht, das jemand durch seine privilegia werde unterpfangk des gemeinen strommes begabet sein. Es soll von uns alle unrichtigkeit in demjenigen, wie bis anhero geschehen, verhutet und da sich irkeiner der unseren eusseren würde, unternommen werden.

Das nun E. F. D. schlieslich vermelden, als sollte die gemeine fuhre in dero muhlen durch uns bey unseren unterthanen verboten und eingehalten sein, des wissen wir uns nicht zu boscheiden, das derogleichen unseren amptsleuten jemals in hofelich geben sey, wolten uns auch nicht gerne kegen E. F. D. wieder vorigen unsern vorhalt oder gewonheit uns desfals irkeynes unfugs vernehmen lassen. Da aber etwas von unsern furgenommen, sehen wir keine andere ursache, denn das sie vielleicht in dem Ko. Ma. zeisen keinen abwachs haben gestaten wollen. Welches doch von uns erkundiget und was recht und freundlich, soll furbass gesetzt werden. Thun E. F. D. götlichem schutz und erhaltunge entpfelen. Datum Heilspergk, den 14. Augusti Anno MDLXVsten.

Stanislaus von Gots gnaden etc. a^o manu propria subscripsit^a.

a—a Własnoręcznie

310

WOJCIECH PRZYJEMSKI DO HOZJUSZA

Czeszewo, 14 sierpnia 1565

Poleca na naukę do kolegium jezuickiego w Braniewie syna pana Mielżyńskiego, za którym też wstawiał się u Hozjusza Jan Tomicki, kasztelan gnieźnieński. W przyszłości zamierza również skierować tam na naukę swoich synów.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 553—556. Na odwrocie adres: III-mo D-no Stanislaw Ozio Sanctae Sedis Apostolicae Cardinali etc. Episcopo Warmiensi etc. D-no et patrono clementissimo, reszta strony adresowej wyrwana.

Illustrissime Domine, Domine et patrone observandissime. Praemissa meorum¹ servitiorum humillima commendatione.

Przyszło ludziom do wiadomości, iż WM mój MP raczysz być na tym, aby ludzie młodzi za dojrzenim WMci przychodzili ku nauce słowa bożego i innym naukam potrzebnym. Zaczym wiele ich jest, którzy by radzi syny swe tam posyłali, gdzie WM mój MP zalożyć raczył miejsce uczonymi ludźmi. I pan Myelzynsky², sam w tych krajoch człowiek pobożny i zacny, oslyszawszy się de eo studio WMci mego MP posyła tam syna swego, który aczkolwiek przez JM pana Thomyczkiego kasztelana gnieźnieńskiego WMci memu MP zalecon jest, jednak iżem też ja pewien WMci laski a takowej sławy wiernie WMci życzę, którą WM de suo studio na wszystkie strony mieć raczysz, proszę, aby jako o innych tak też o tym synie pana Mielzynskiego raczył rozkazać mieć pieczę, jakoby się sprawował do uznania wolej bożej, et ut in timore et virtute Dei operetur salutem suam³, a na potym był pociechą rodzicom, sługą WMci mego MP godnym et emolumento patriae. A iż mi Pan Bóg dać raczył czterzech synaczków, da li mi zdrowie, starszego, który dopiero attigit septimum annum, gdy trochę dalej ku latom przyjdzie, sam go WMci memu MP za-

¹ Wojciech Przyjemski (zm. 1571/72), 1556 pisarz ziemski kaliski, 1566 kasztelan łądzki. K. Niesiecki: Herbarz, VII s. 554—557; I. Kaniewska: Malopolska reprezentacja, [s. 26] tabl. 1 poz. 43. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 145.

² Mielżyński [Wojciech?], herbu Nowina, ze szlacheckiej rodziny wielkopolskiej piszącej się z Brudzewa. K. Niesiecki: Herbarz, VI s. 399—400.

³ Por. Flp 2,12.

wiozę i za służbę oddam, który roście ku posłuszeństwu wolej milego Boga a ku służbie WMci mego MP. Zalecam się przy tym łasce WMci jako memu MP.

Datum z Czesze//wa⁴, w wigilią Wniebowzięcia Dziewice Panny Maryjej [14 VIII] roku 1565. a—Eiusdem Ill-mae Paternitatis servus.

Albertus Przyemski notarius palatinatus Calissiensis^a.

^{a—a} Własnoręcznie

311

HENRYK SCHORNBORCH DO HOZJUSZA

Lidzbark, 14 sierpnia 1565

Nawiązuje do swego spotkania z Hozjuszem w dniu 13 VIII we wsi Nowe Kawkowo koło Olsztyna. Kreśli kardynałowi swój życiorys: pochodzi z Francji, jest katolikiem, w celu skuteczniejszego zwalczania innowierców, którzy w jego rodzinnych stronach stanowią większość, i aby lepiej zrozumieć Pismo św. wyuczył się łaciny, potem studiował program sztuk wyzwolonych, zapragnął zwiedzić świat zarabiając na utrzymanie przez uczenie dzieci katolików, a z braku takich i ewangelików; dotarł aż do Królewca, zamierza wędrować do Krakowa, potem do Rzymu, interesuje go język grecki i hebrajski, ma sporo książek, część ich przyniósł ze sobą z Francji, ale zostawił w Królewcu, oczekuje na ich nadesłanie; prosi Hozjusza o materialne wsparcie i o to, by mógł kilka dni zatrzymać się u niego w Lidzbarku.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 20. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri ac D-no, D-no NN, Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cardinali suo, etc. Hejlsbergae, ślad pleceści, adnotacji brak.

Henricus Schornborch¹ Tuae Celsitudini benevolus.

Ille ego, qui heri Tuam Cels. obviabam in pago Kockendorff (si nomen teneo)², pedes, subalbo pallio³ vestitus, librorum sarcina onustus, natione Gelrus sum, religione (quod heu iam scribere cogimur christiani, nec me istius nominis pudet, quod videre est ex chartula hic apposita³) papista. Sed quia me nostrosque papisticae religionis amantes, iam adultus, nec literis imbutus, contra lutheristas, calvinistas, anabaptistas etc. huiusmodi insanae mentis homines, nisi sacris literis (aliter enim non credunt, etiamsi rationi sit consentaneum quod dicitur) ut quiete viverem defendere non potui, coepi animum adicere cum invocatione Sancti Spiritus ad Latinam linguam perdiscendam, ut tum penitius Sacram Scripturam inspicerem atque intelligerem. Postquam videbar mihi utcumque Latine loquendi peritus, rursum opus erat cognitione dialectices, rhetorices, musices, geometriae etc., quas artes cum quoque aliquo modo percepissem (si hoc male tornatum est epistolium secundum praecepta rhetorices veniam faciet angustia temporis, nam omnia unius diei labor est) coepi cogitare ad varias regiones et provincias mihi esse lustrandas; ut quod iam mente videbam inter legendum, oculis quoque viderem utque istos refellerem, qui mihi persuadere conabantur nullos esse papistas in tota Germania, quod heu verum esse nunc experior (praesertim in inferiori Germania, in superiori nondum fui) exceptis paucis admodum locis, in quibus adhuc pauci supersunt. Coepi, inquam, cogitare ad varias provincias mihi esse perlustrandas, ita tamen, ut si quos alibi invenirem nostros, qui me alerent (redditus enim mei non ad scholam, quanto minus ad professionem me alere possunt) egoque vicissim illorum pueris brevia

¹ Czeszewo, wieś koło Wrześni, woj. poznańskie.

² Henryk Schornborch, bliżej nie znany młodzieniec francuski, którego chęć nauki i przygody pchnęła do wędrówek po Europie.

³ Nowe Kawkowo, wieś kościelna i parafia w komornictwie olsztyńskim.

⁴ Kartka ta nie zachowała się

praecepta liberalium artium traderem, apud eos aliquandiu et linguae discendi causa, et regionis mores, et ritus cognoscendi manerem. Quae cogitatio me hactenus fefellit, nam aliquot anni sunt, quod nullius papistae filios erudiendos mihi acquirere potui. Coactus itaque necessitate, lutheristarum et nescio cuius religionis filios saltem artes liberales docui, papistice tamen ego quantum potui vixi. Quos lutheristas et sectarios quam diutius ferre non potui, quamvis mihi aureos montes aliquando pollicebantur, profectus sum Montemregium, ubi papistas invenirem, et adhuc mathematicae operam darem. Quae Academia⁴ mihi minime omnium placuit, tum hanc ob causam quod me aspernabantur peregrinum et papistam; tum alias ob causas quam plurimas, ita ut si Erasmus⁵ (vel quisquis ille fuit qui hoc dixit) // ibi fuisset, vocasset eam civitatem *fi*^a inquam, fumosam urbem, quam N. vocavit. Iam ultima mihi spes est Cracoviae, quo iamiam proficiscor nullam ob aliam causam, quam ut theologiae operam dem, et linguas Graecam et Hebraicam (quantum fieri poterit) si non sonare saltem intelligere addiscam; ac dein Romam videndi causa pergam, postremo in meam patriam reversus, vernacula lingua Verbum Dei Patris, quod est Iesus Christus humani generis ab aeterna damnatione per suam mortem redem[p]tor, fideliter et secure contra omnes sive lutheristas, sive calvinistas, sive alios quotquot sunt sectistas populo ita ut est praedicem.

Causa huius epistolii, quod utinam non tam prolixum esset, ad Tuam Cels. scribendi est Tuae Cels. liberalis ac placidus erga me viatorem (qui non dedignatus est heri in dicto pago Tuae Cels. exhibenti honorem vicissim attingere suum galerum) animus, cui hoc, quaecumque est epistoliolo gratias ago. Ita me Deus amet, uti vere mihi cor salit Tua Cels. visa. Cogitabam nanque: hic Cardinalis est quisquis est, nam id ex satellicio et vestitu colligebam (vidi et novi non paucos Cardinales) nunc semel explebo mentem meam, si dabitur facultas mihi colloquendi cum proceribus et ministris suis de rebus papisticis, tempore quo hic sum (oportet nanque me hic aliquot dies manere propter libros quosdam musicos, quos ex Gallia asportavi et Regiomonte reliqui) et ut Tua Cels. dignetur me diem aut alterum apud se alere vel alibi, donec libros istos recepero, aut (quod vix orare audeo) aliquod munusculum largiri sive viatici loco, sive hyemis futurae levandae causa. Non experietur me Tua Cels. ingratum quoad vivam, novit Deus optimus maximus, qui Tuam Cels. in multos annos servet incolumem. Apposui hic quoque motetulum meae temeritatis et audaciae (si quid per imprudentiam deliqui) apud Tuam Cels. veniam deprecaturum, habet nanque ille versiculus: „Musica, munera, inquam, crede mihi, placan[t], heu^b placant hominesque deosque”.

Heylsbergae, anno postquam Verbum Dei caro factum est millesimo quingentesimo sexagesimo quinto 19 Calendas Septembris [14 VIII].

^a Tak rkps, jest to jakiś znak symbolizujący pewne miasto podobnie jak nieco dalej litera N

^b Rkps hem

Mniszewo, 14 sierpnia 1565

Jedzie na Warmię z pewną misją od prymasa do Hozjusza i nuncjusza, wpierv jednak uda się do Braniewa, by tam przekazać do kolegium jezuitckiego grupę mło-

⁴ Uniwersytet w Królewcu zw. Albertina od założyciela (1544) księcia Albrechta.

⁵ Erazm z Rotterdamu.

dzieży, którą wiezie ze sobą. Prosi Hozjusza, by polecił staroście braniewskiemu znalezienie kwater dla chłopów.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 33 k. 91. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 16 Augusti 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo pater et Domine, Domine colendissime.

Iam tandem Deo sit gratia sum consecutus, ut invisenda Ill-ma Cels. V-ra et promissis satisfacere, et desiderium meum explere possim. Caeterum quoniam aliquot nobilium pueros mecum veho, propter itineris compendium Bronspergam prius recta proficiscar quam ad Ill-mam Cels. V-ram veniam. Quod ut aegre non ferat, vehementer ab illa peto. Nam hoc onere in humeros patrum et fratrum Societatis depositio levior et expeditior ad Ill-mam Cels. V-ram redibo et ea, quae a R-mo D-no Archiepiscopo cum ad eam tum ad Ill-mum D-num Cardinalem Commendonum in mandatis habeo, liberius exponam¹. Ut autem cura ista puerorum quamprimum vacuus esse possim, Ill-mam Cels. V-ram oro, dare ut literas huic servitori meo dignetur ad Capitaneum suum Bronspergensis, quo in conducendo pueris his, qui mecum sunt, hospitio commodo operam et auctoritatem suam vel potius Ill-mae Cels. V-rae interponat. Audio enim quotidie difficilius inveniri et conduci hospitia, nisi accedat auctoritas Ill-mae Cels. V-rae. Quod propterea liberius eam rogo, quia scio Ill-mam Cels. V-ram frequentia ista puerorum, quae in dies augetur, delectari; tantum abest, ut sit illi molesta. Neque dubito sumptum et sollicitudinem Ill-mae Cels. V-rae, quem constituendae huic Societati impendit, ad maximam Ecclesiae utilitatem et R-mae P. V-rae meritum esse redundaturum. Quod reliquum est Deum precor; ut Ill-mam Cels. V-ram una cum Ill-mo D-no Legato Cardinale videam incolumem, quibus obsequia mea humillime commendo.

Ex Mniszew², in itinere feria tertia in Vigilia Assumptionis [14 VIII] Beatae Virginis Mariae Anno Domini 1565.

Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae obsequentissimus et humillime deditus sacerdos

Stanislaus Scholasticus Gneznensis.

313

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 14 sierpnia 1565

List swój z 8 VIII przesłał przez Sebastiana Zieglera, ale ten obciążony innymi rzeczami nie zdołał zabrać ze sobą zakupionego dla Hozjusza okrycia (cooperta) i książek greckich od Stanisława Grzepskiego. Watt okrycie to ma zamiar przesłać przez Feliksa Molera. Wielu pragnie, by autor dzieła o Trójcy Świętej (tj. Hozjusz) napisał również postyllę. Przesyła od bpa przemyskiego list przywieziony do Krakowa przez kaznodzieję niemieckiego Adama.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 28. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 22 Augusti, responsum 15 Septembris.*

Illustrissime atque Reverendissime Domine, Domine clementissime. Scripsi Ill-mae atque R-mae P. V-rae 8 Augusti per affinem meum¹; coopertam quidem iam paratam habui, verum affinis secum accipere non

¹ Zob. nr 306.

² Mniszew, wieś koło Kozienic, woj. sandomierskie.

³ Sebastian Ziegler.

potuit, nam Ulrici² et Hendrici³ lectisternia accepit, D-nus Grzebsky⁴ libros Graecos etiam^a mittere voluit et iam tradideram affini et hos hic reliquit. Petiit a me D-nus Felix Molerus⁵ ut eum R-mae atque Ill-mae P. V-rae commendem, licet ipse commendatione egerem, tamen petenti negare non potui, petens, quo Ill-ma atque R-ma P. V-ra eo amore amplecti velit, ut cognoscat meam commendationem apud Ill-mam atque R-mam P. V-ram locum habere, per quem coopertam, si currum habebit, mittam. Omnes catholici cuperent, ut is, qui de Sancta Trinitate librum composuit nomenque suum subticuit^{6, b} postillam ederet ad laudem et gloriam Dei omnipotentis denique Ecclesiae sanctae et omnibus christianis utilitatem; quicumque sit, Deus omnipotens ei suum Sanctum Spiritum mittat. Quod superest Deum rogo, etc.

Cracoviae, 14 Augusti Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos Paulus Vadianus.

Venit aut rediit Venerabilis D-nus Adamus concionator Germanicus⁷ qui negotium habuit apud R-mum D-num Episcopum Praemisliensem, qui et literas ab eodem attulit, quas mitto, hunc (quoniam scio, quod viros doctos et catholicos diligit) Ill-mae atque R-mae P. V-rae maiorem in modum commendo, petens, licet incognitum, quo eum suo amore prosequi velit. D-nus Felix Molerus accepit, quod affinis non potuit, quare peto humiliter^c, ut eius ratio etiam habeatur, nam propter Ill-mam atque R-mam P. V-ram denique Ill-mi atque R-mi D-ni Legati hoc onus subiit.

- ^a Skr. misit
^b Zbędne słowo quo
^c Na marginesie

314

MELCHIOR Z MOŚCISK DO HOZJUSZA

Gdańsk, [ok. 15 sierpnia]¹ 1565

Opisuje swoje pertraktacje z radą miasta Gdańska zmierzające do odzyskania zagarniętego przez radę klasztoru dominikańskiego w tym mieście. Rozmowę przeprowadził w ratuszu z burmistrzem Jerzym Klefeldem w obecności notariusza i świadków. Burmistrz domagał się, by w klasztorze przez pewien czas mogli mieszkać żołnierze i kaznodzieja luteranśki. Melchior nie zgodził się na to, złożył protest i opuścił ratusz. Gdańszczanie przedłożyli sprawę królowi, ale Melchior obawia się przepukstwa ze strony rady, która z braku księży katolickich wyraźnie dąży do przeciągnięcia na protestantyzm resztki katolików gdańskich. Przedkłada prośbę opatki brygidek gdańskich, by Hozjusz zgodził się na to, aby ks. Jan Hubercz z Brukseli został administratorem wszystkich dóbr brygidek pod zwierzchnią władzą opatki. Rada miasta chce narzucić swoich administratorów i z klasztoru uczynić przytułek dla ubogich. Prosi też Hozjusza, by napisał do króla w obronie klasztoru dominikanów gdańskich. Katolicy gdańscy byli bardzo przygnębieni niekorzystnym wynikiem rozmów Melchiora z radą miejską.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 533—536. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo Principi, D-no, D-no Stanislaw Ossio S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmensti ac moecenati suo amplissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

² Ulryk Hozjusz, syn Jana.

³ Zob. nr 24 przyp. 2; nr 289.

⁴ Stanisław Grzebski.

⁵ Feliks Moler (Möller?), prawdopodobnie pochodzący z Warmii student Uniwersytetu Krakowskiego, stypendysta Hozjusza.

⁶ Chodzi tu o autora dzieła *Iudicium et censura*, którym był Hozjusz. Zob. nr 14 przyp. 1.

⁷ Nazwiska nie ustalono.

¹ Hozjusz odpowiedział na ten list 29 VIII 1565. Biorąc pod uwagę to oraz fakt, że kardynał nigdy dłużej niż 2 tygodnie nie zwlekał z odpowiedzią, pozwala przyjąć połowę sierpnia za przypuszczalną datę tego listu.

Post humilem et studiosissimam orationum ac servitiorum meorum² commendationem in gratiam Tuae R-mae et Ill-mae D., omnia felicia precatur. Reverendissime ac Illustrissime Princeps. De meorum successu negotiorum cum spectabili senatu Gedanensi³ non est quod scribam aliud, praeterquam spectabilis senatus nulla alia ratione monasterium per vim occupatum ab eo restituere volebat, nisi his conditionibus^{a-a} me^a admissis, ut scilicet ego militem stipendiarium et concionatorem luteranum permetterem manere in conventu ad certum tempus, ut ille dicebat, quod quia a ratione est alienum, minime concedere volui. Igitur nec senatus restituere coenobium et omnia ablata volebat. Itaque post multas, quas mihi in senatu D-nus Cnefelt [s]⁴ intulit iniurias et probra indigna praesente publico notario et testibus, ego facta protestatione, ut moris est, ex senatu discessi, et spectabilis senatus causam hanc^b ad S. M-tem Regiam retulit, pendetque res omnis in appellatione. Vehementer autem timeo, ne pecunia, cui oboediunt omnia, aliquid pariat extranei. Dominus Deus tueatur causam Ecclesiae suae. Ego iam, in quantum licuit, totis viribus et consiliis usus sum, ut mihi^b monasterium restituerent, sed nihil perfeci. Iam videat Dominus et iudicet, et quantum iudicare licet esse eos in ea sententia, maxime autem D-nus Cnefelt, ut catholici ob defectum sacerdotum et praedicatorum catholicorum omnes ad sectam eorum deficiant, quod facile, timeo, eveniet, cum iam et monasteria et religiosi viri et concionatores tollent penitus et deficient.

Est etiam^b aliud, R-me et Ill-me Princeps, quod a Tua R-ma et Ill-ma D. petit Venerabilis Domina Abbatissa caenobii Sanctae Brigidae⁵, quae me collegit hospicio. Haec obnixè rogat, ut R-ma et Ill-ma D. Tua fratrem Ioannem Hubercz^c de Bruxellis // ordinis sanctae Brigidae, actu sacerdotem, qui nunc unicus solus est in monasterio Gedanensi^c⁶, ut eum dignetur constituere in priore dicti conventus sanctae Brigidae, atque eidem mandare, ut praesit omnibus factoribus et dispensatoribus, qui curant bona virginum, ut ei oboediant. Insuper ut penes Abbatissam plenaria resideat autoritas super bonis mobilibus et immobilibus, et census omnes, nam subolefecit, quod domini Gedanenses volunt ut alia ita et hoc monasterium huic servituti subicere, ut omnis provisio monasteriorum circa provisores resideat, quos senatus praefecerit, sitque monasterium ut xenodochium pauperum, et totum pendeat ex arbitrio senatus. Sic isti pietati student. Rogat etiam Domina Abbatissa, ut R-ma et Ill-ma D. Tua literis suis praefatum patrem Ioannem moneat, ut sit diligens in officio et vocationi suae constanter respondeat, et haec omnia, quae ex parte Dominae Abbatissae scripta sunt, apud se pro sua prudentia silentio teneat, neque alicui significet etiam atque etiam Domina Abbatissa rogat.

Quantum vero [attinet] ad negotium meum ex parte conventus Gedanensis per senatum Gedanensem occupati Tuam Ill-mam D. obsecro, ut suis literis apud S. M-tem Regiam causam meam, quae est iustissima,

² Melchior z Mościsk (ok. 1511—1591), prowincjał dominikanów polskich w latach 1559—65, 1568—86, kaznodzieja generalny zakonu, prowadził działalność kontrreformacyjną. PSB XX 404—405 (Robert Świętochowski).

³ Na ten temat zob. T. Glemma: Odzyskanie klasztoru dominikańskiego w Gdańsku w latach 1565—1568. Zob. też korespondencję przeora gdańskiego o. Daniela z Hozjuszem w 1564 r.: HE V s. 109—111, 129—130, 256—259, 653—655.

⁴ Jerzy Kleefeld. Zob. nr 115 przyp. 2.

⁵ Regina Wolff. Zob. nr 269.

⁶ Jan Hubercz i Korneliusz Silvius to dwaj księża z Niderlandów, których Hozjusz sprowadził do pracy w diecezji warmińskiej.

promoveat, nam mihi tot expensae desunt, ut possim tot itinera conficere, tantas expensas facere, quo possem causam meam, tametsi iustissimam, tueri. O quantus luctus omnium catholicorum factus est, dum me discedentem infecto negotio viderunt, et ipse a lachrimis me continere non potui. Vidi enim oves sine pastore iamiam faucibus luporum expositas. Christus Dominus servet diu felicem Tuam R-mam et Ill-mam D. pro sui nominis gloria et Ecclesiae suae sanctae perpetuo ornamento, cuius gratiae me impensissime commendo.

Datum Gedani, in monasterio virginum sanctae Brigidae 1565. // Eiusdem R-mae et Ill-mae Cels. perpetuus exorator

[rater] Melchior or[dinis] prae[dicatorum]
sacrae theologiae professor.

a— a Nadpisano
b Nadpisano
c Na marginesie

315

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 17 sierpnia 1565

Przesyła listy z Wiednia przez sługę kasztelana przemyskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 E. 307—310. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Reddita 19 Augusti 1565 Hellspergl.*

Miłościwy Księżu, etc. Listów tych, które mi z Wiednia przyniesiono, które WMci memu MP należą, nie zaniechalbych był służebnikiem swym WMci memu MP przesłać, ale iż służebnik JMci pana przemyskiego¹ tam ku WMci jedzie, posyłam przezeń ty to listy. Innego nie mając na ten czas co pisać ku WMci memu MP, zalecam się w miłościwą łaską WMci prosząc, abym z niej opuszczon nie był.

Dan z Malborku, 17 Augusti Anno Domini 1565. a—WMci mego MP powolny we wszem służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscriptit]^a.

a— a Własnoręcznie

316

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Grodno, 17 sierpnia 1565

Wyraża zadowolenie, że jego bratanek znalazł się pod czulą opieką Hozjusza. Kalkulacje na temat obsadzenia starostwa generalnego wielkopolskiego. Komunikuje przesunięcia planowane na kilku godnościach państwowych. Jest zaniepokojony wpływami Franciszka Lismanina na dworze. Wyraża uznanie dla Piotra Barziego. Synod prowincjonalny został naznaczony na 14 X br.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 303—306. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc. De fratris filio¹ bene est. Neque enim debeo quicquam eiusmodi pueritiae illius metuere ab ea institutione, quam totam futuram esse prospicio placidam ac lenem. Pergratum tamen mihi est de omnibus eius accessionibus sive pietatis sive literarum ipsarum ex Ill-mae D. V-rae literis intelligere.

¹ Piotr Barzi.

¹ Jan Myszkowski, syn Zygmunta.

De Maioris Poloniae generalatu² non desisto ab eo quod coepi. Hactenus res ita inclinare videbatur, ut esset iurisdictionum separatio. Nunc id tamen obtinemus, ut de eo nihil neque in hanc, neque in illam partem constituatur. Fortassis autem usque ad comitia futura in suspenso res erit, quae ut tandem bene vertat Deum precor. Palatinatus Calissiensis datus est homini catholico Castellano Calissiensi³, qui castellanatus ad Gnesnensem Castellatum⁴ delatus est. Is eum si acceperit, successorem quidem in Gnesnensi habebit Castellatum Landensem⁵, in cuius deinde locum succedet D-nus Przyemski notarius Calissiensis⁶. Sed, ut quidem putamus, Gnesnensis locum suum non mutabit, itaque omnem reliquorum successionem infectam reddet.

De Lismanino⁷ idem plane vereor, quod scribit Ill-ma D. V-ra, praesertim cum ad M-tem Regiam aditus frequentes habere dicatur. Meo tamen officio in hoc genere nec defui antea, nec nunc etiam desum. Magnificum D-num Premysliensem⁸ et amo et amavi semper. Quicquid eius facio, videor id singulari virtuti et industriae illius debere. Heri ex literis R-mi D-ni Archiepiscopi intellexi synodum nostram ab eo ad XIII Octobris Petricoviae indictam esse. Ill-mam D. V-ram bene valere cupio, eique obsequia mea commendo.

Datum Grodnae, XVII mensis Augusti Anno Domini MDLXV
a-Ill-mae P. V-rae addictissimus et obligatissimus servitor^a

Petrus Myszkowski Regni Poloniae Vicecancellarius,
Cracoviensis Decanus ac Gnesnensis, Plocensis, Lanci-
ciensis Varssaviensisque Praepositus a-manu sua^a.

a-a Własnoręcznie

317

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Grodno, 17 sierpnia [1565]¹

Powiadamia o przesłaniu listów Hozjusza do Jerzego Tyczyna do Rzymu. Król wezwał na naradę dowódców wojsk zaciężnych w sprawie dalszych działań wojennych przeciw Moskwie. Przesłał do oceny książkę Lismanina o Trójcy Świętej i bronił go przed zarzutem herezji.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 365. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

DRUK.: S. E. Cyprianus: Tabularium, s. 367, z oryginału jw.

² Zob. nr 2.

³ Jerzy Konarski (zm. 1570), 1552 kasztelan kaliski, od połowy 1565 wojewoda kaliski, katolik. PSB XIII 456 (Tadeusz Kowalski).

⁴ Jan Tomicki. Zob. HE V s. 176—177.

⁵ Jan Sierakowski.

⁶ Wojciech Przyemski. Zob. nr 310.

⁷ Franciszek Lismanin.

⁸ Piotr Barzi.

¹ Data roczna tego listu stanowi tutaj pewien problem; Nidecki w tym liście, podobnie jak w wielu innych, nie odnotował jej; brak też adnotacji odbiorcy. Cyprianus jw. nie podaje daty rocznej, ale list ten publikuje wśród listów z 1564 r. Drugą część listu (Cum haec scripsissem ... Tridentini revocare) przytacza T. Wotschke: Zur Geschichte des Antitrinitarismus, s. 88 przyp. 2, z datą roczną 1563. Sugestia Wotschkego jest nie do przyjęcia choćby z tego względu, że w sierpniu 1563 r. Hozjusz był w Trydencie i trudno przypuszczać, by list do Tyczyna do Rzymu słał przez Grodno. Treść listu niezawodnie wskazuje na rok 1565. Właśnie w tym roku dwór królewski a z nim i Nidecki znajdowali się w Grodnie, tam przebywał Lismanin. Wszelkie wątpliwości rozwiewa wzmianka o zjeździe dowódców wojskowych. Por. nr 322, 332, 343.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc.

Misi litteras quoque Ticinio², quas novissime accepi, et omnino omnibus in rebus mandatis Ill-mae D. V-rae morem gerere studeo. Quod mittam ad Ill-mam D. V-ram literarum non habeo, ne novorum quidem, nisi forte quod huc praefecti omnes militum mercenariorum convenerunt iussu Regiae M-tis, ut quid porro de bello faciendum sit, ex eorum sententia consilium capiatur. Commendo obsequia mea Ill-mae D. V-rae, quam optime valere cupio.

Datum Grodnae, XVII Augusti [1565]. Servitor addictissimus.

Cum haec scripsissem, misit ad me Franciscus Lismaninus libellum confessionis suae de Trinitate³, quem mitto Ill-mae D. V-rae, ut videat, an inter haereticos in hoc quidem articulo sit habendus, ipse enim tri-deistae appellationem modis omnibus repudiat. Conatus sum hominem in hoc genere ad cofessionem Concilii Tridentini revocare, sed hoc quidem tempore ita armis solis intenti sumus, ut ne unum quidem librum Concilii Tridentini in toto Regis comitatu possimus reperire, cum habeamus nobiscum duos episcopos et plerosque pastores et doctores.

Andreas Patricius.

318

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Grodno, 17 sierpnia 1565

Na powtórna interwencję Hozjusza król dokładnie zbadał ewentualne niebezpieczeństwo grożące z Niemiec. Tymczasem nie widzi powodów do większych obaw, ale zezwala w razie potrzeby przyspieszyć sejmik pruski, który zwykle zbierał się we wrześniu, pod warunkiem jednak, że będzie na nim obecny poseł królewski i zostaną uwzględnione dezyderaty królewskie zawarte w instrukcji dla posła. W przypadku zagrożenia poszczególne prowincje królestwa same powinny organizować obronę, król bowiem jest zajęty poważniejszą wojną (z Moskwą), ale i bezpieczeństwo Prus Królewskich będzie jego troską.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 29—30. Na odwrocie zwykły adres, duża pieczęć królewska dobrze zachowana, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 25 Augusti 1565 Heilspergae.*

KOPIA Z KOŃCA XVIII W.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 242 s. 304—305.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Etsi rumores Germanicos, de quibus ad nos iterum scribit Paternitas Vestra¹, non existimamus nobis esse metuendos, qui cum omnia diligenter lustravimus, nullam causam invenimus, cur miles hic, qui ibi conscribi dicitur, in ditiones potissimum nostras immittatur, tamen cum Germania his iam temporibus ita sit exagitata, ut ad quemlibet unius principis delectum militarem universa trepidet et ad arma currat, ne nobis quidem, quicquid id est, negligendum prorsus esse existimamus. Quamborem etsi September in proximo sit, quo quidem mense ordinarii Prussiae conventus, quanquam non sine legato nostro, haberi et solent et debent, tamen si quae ante id tempus necessitas gravior extiterit conventum extra ordinem indicendi Germanici istius tumultus causa, permittimus P. V-rae facultatem interea convocan-

² Jerzy z Tyczyna.

³ Chodzi tu zapewne o dzieło Lismanina *Brevis explicatio doctrinae de Sanctissima Trinitate*, które ukazało się w Wittemberdze w 1564 r. Jak zaznacza K. Morawski: Andrzej Patrycy Nidecki, s. 147, Nidecki przyjaźnił się z Lismaninem i bronil go przed Hozjuszem.

¹ Zob. nr 303. Por. nr 293, 302, 305.

dorum ordinum illorum et conventus indicendi. Adest autem ibi nuntius noster cum instructione², qui voluntatem nostram ordinibus illis exponere poterit. Nos quod attinet, etsi omnis propemodum ratio defendendarum provinciarum Regni nostri in provinciarum ipsarum subsidio est constituta, et quanquam nos quoque alio graviori multo bello distineamur³, tamen quo magis salutem illarum terrarum curae esse ordinibus illis viderimus, hoc magis ipsi quoque dabimus operam, ne officio nostro in hoc genere defuisse prorsus videamur. Providebit igitur P. V-ra, ut studiis ordinum illorum studium quoque nostrum erga illam Rempubliam magis ac magis excitetur; quae bene valeat.

Datum Grodnae, XVII die mensis Augusti Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Regiae Maiestatis propria.

319

ERAZM FEND DO HOZJUSZA

Monachium, 18 sierpnia 1565

Sławi gorliwość pasterską Hozjusza, który strzeże swoich wiernych przed reformacją, a nie oddaje się połowaniu i innym nieużytecznym zajęciom, jak to czyni wielu biskupów. Poleca Michała Ecka, bratanka Szymona Ecka — kanclerza księcia bawarskiego. Chłopiec ten od zakończenia Soboru Trydenckiego przebywa na dworze Hozjusza. Książę bawarski Albrecht V popiera katolików, w ryzach utrzymuje protestantów, zaś Marcin Eisengrein zwalcza ich słowem i piórem.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 6—7. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo Principi ac Domino Stanislao Hosto Romanae et Catholicae Sanctae Ecclesiae Cardinali amplissimo, Episcopo Warmiensi etc., Domino suo honorandissimo, Varmiae*, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 27 Decembris 1565 Hellspergae*, ręką Kuczborskiego: *responsum ultima*.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine honorandissime Quod ignotus ego¹ tantique Principis favore indignus Tuam Ill-mam et R-mam Cels. literis iam interpello gravissimis et utilissimis rebus tam publicis quam privatis pro religione, pro Ecclesia occupatissimam, si nihil est aliud quo purgari commode possum, unam mihi desumo christiani

² Posłem królewskim na wiosenny i jesienny sejmik pruski był zaprzyjaźniony z Hozjuszem sekretarz królewski i scholastyk wrocławski Ścibor Krzykowski. W sejmiku wiosennym, na św. Stanisława, nie brał on udziału, ale zachowały się w kopii sporządzonej przez sekretarza kapituły warmińskiej, Klemensa Kalhorna, dokumenty w jakie zwykle był zaopatrzony poseł: ADWO rkps Ab 11 vol. I k. 1—4, są to *Instructio Sacrae Regiae M-tis Venerabili Stiborio Krzikowski Scholastico Vladislaviensi, Canonico Cracoviensi et nostro Secretario data ad conventum Mariaeburgensem. Petricoviae XXV Martii [1565]; Responsum Oratori M-tis Regiae R-ndo D-no Stiborio Crzikowski et in conventu Mariaeburgensi pro Dominica Conductus Paschae [29 IV 1565] datum; Responsum Dominorum Consiliariorum, omnium ordinum et statuum terrarum Prussiae S. R. M-tis internatio Venerabili Stiborio Krzikowski in conventu Marienburgensi die 12 Mensis Maii Anno MDLXV*. Zachowała się również pełna dokumentacja udziału Krzykowskiego w jesiennym sejmiku pruskim w Toruniu na św. Michał. I tak instrukcja dla posła wystawiona przez króla w Grodnie, oryginał: Bibl. Czart., rkps 1610 s. 274—282; ADWO, rkps C 16 k. 103—113 zawiera akta tego sejmiku, w tym list uwierzytelniający króla dla Krzykowskiego (Grodno, 26 VIII 1565), *Instructio S. Regiae M-tis data ad conventum Thorunensem; Bedencken des Adels und der Gesandten der kleinen Stete auff die Konigliche werbung; Responsum Dominorum Consiliariorum omniumque ordinum et statuum terrarum Prussiae S. R. M-tis internatio Venerabili Stiborio Krzikowski in conventu Turonensi [s] datum VI Octobris Anno [15]65*. Ten ostatni dokument w kopii sporządzonej przez Klemensa Kalhorna znajduje się też w ADWO, rkps Ab 11 vol. I k. 4v—6v.

¹ Król ma tu na myśli wojnę z Moskwą.

² Erazm Fend (pisał się po łacinie *Vendius*), sekretarz i radca księcia bawarskiego Albrechta V. Zob. L. Pflieger; Martin Eisengrein, s. 173.

orbis (qui quidem improbato magni septentrionalis Baal novo cultu catholicam adhuc et religionem et fidem sequitur) communem laetitiam. Ea etenim cum priscorum patrum et doctrinam et sanctimoniam cum incredibili quadam generosae mentis constantia pulcherrime referas, cum nihil subterfugias sive periculorum, sive peregrinationum, sive etiam laborum, ut melius esse possit quassatis misere Ecclesiae rebus, cum denique perpetua sit animi tui voluptas, dignissime Antistes, non ad aliorum episcoporum exempla feris insidiari, aedificiis incumbere sumptuosis, sed haereticos commissum gregem petentes abigere, et in Ecclesiae catholicae usum conferre quicquid et ingenii et fortunae facultates longe amplissimum largiuntur, omnium certe catholicorum animos ita mirifice erigit, ita in tui amorem et admirationem rapit, ut prohibere se nemo queat ab aliqua saltem pietatis et devotionis erga te significatione. Utque tu, Ill-me et R-me Princeps, virtute et integritate praestantior es, sic beatiorem se quisque arbitratur, qui tui vel literis vel alio quodam officiorum genere salutandi demerendique occasionem adipiscitur. // Salve itaque, sanctissime Praesul, salve veteris Ecclesiae doctorum atque luminum reviviscens exemplum, salve calamitosi huius temporis spes atque refugium et dura feliciter ad internecionem haeres[um], ad restitutionem praeae pietatis, ad consolationem et salutem plurimorum in Christo fidentium.

Est autem praeter hanc, quam publicae gratitudinis necessitas mihi iniunxit, et alia scribendi oportunitas. Videlicet ut Ill-mae et R-mae Tuae Cels. commendem humili ac devoto studio magnifici et praestantissimi viri doctoris Symonis Ecchi[i], supremi Bavariae Cancellarii D-ni et patroni longe mihi colendissimi nepotem Michaëlem Ecchium², qui est a tempore soluti Tridentini Concilii inter servitores aulae tuae. In eum adolescentem et familiae nobilitate, et avunculi virtute commendabilem, si quid favoris atque clementiae effuderit Ill-ma et R-ma Tua Cels., plurimum addet summae virtuti et liberalitati suae.

Quae praeterea addam non habeo, cum et tu quicquid ubique agatur ex aliorum relatu me tacente cognoscas, et apud nos parum, quod scribendum occurrat, nisi forsitan per me quoque repetitum placeat quam fortiter pergat Ill-mus et Ser-mus Dux noster Albertus Ecclesiam fide-que catholicam defendere, haereses finibus suis arcere suosque in pace conservare optata, quam etiam pugnet feliciter ore calamoque Eysengreinius noster³ in eundem quo princeps usum. Vale principum et praetorum decus eximium, et me ad venerandissimarum manuum oscula reve//renter inclinatum, tua benedictione et clementia dignum, et exinde non ingratum habeto servitorem.

Monachii Bavariae, 18 die Augusti Anno [15]65. Ill-mae et R-mae Tuae Cels. paratissimus servitor

Erasmus Vendius Ill-mi et Ser-mi Bavariae Ducis
Alberti Consiliarius et Secretarius.

² Michal Eck, bratanek Szymona Tadeusza Ecka, kancierza księcia bawarskiego Albrechta V. Przebywał na dworze Hozjusza w Trydencie i razem z nim przyjechał na Warmię, gdzie kształcił się najpierw w szkole pałacowej kardynała w Lidzbarku, potem w kolegium jezuickim w Braniewie. Zob. HE V wg indeksu.

³ Marcin Eisengrein.

320

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

Neuhausen, 19 sierpnia 1565

W celu rozpatrzenia sporu granicznego między szlachcicem pruskim Krzysztofem Więckowskim a biskupstwem warmińskim książę aprobejuje terminu naznaczony przez Hozjusza na 27 sierpnia i ze swej strony naznacza trzyosobową komisję w składzie: starosta z Kętrzyna Jan von Hoiten, starosta z Szestna Krzysztof Zweifel i doktor praw Mikołaj Leper.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓŁCZ.: Göttingen, Staatliches Archivrager, Ostpr. Fol. 72 s. 988—989. Nagłówek: *An den bischoffen zu Ermelandt, den 19. Augusti Anno [15]65ten.* Pod tekstem: *Enoch Baumgartner.*

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1218 k. 162r—v.

Ob wir wol in keinen zweiffel stellen, E. L. werden in dem grenitzhandel des erbarn, unsers lieben, getreuen Christoffen von Wantkow¹, zu dessen verrichtung E. L. den bevorstehenden 27. tag itztscheinenden monats Augusti ernennet und angesetzt, die pilligkeit versuchen und demselben, damit sowol E. L. des vielfaltigen uberlaufs als auch gedachter unser underthon der langwirigen beschwer gefreyet und entnommen werden muge, entlichen einmal zu gebuerender entschiedlicher endtschaft verhelfen, so haben wir doch nicht unterlassen mögen, gemeltem von Wantkow die erbarn unsere hauptleute zu Rastenburgk² und Sehesten³ Johann von Hoiten und Christoffen Zweiffeln neben dem achparn und hochgelarten unserm rath und hofadvocato Nicolao // Lepern der rechten doctore zu einem beystandt, das bey E. L. sie sein bestes wissen und fordern helfen sollen, zuzuordnen. Bitten demnach E. L. freundtlichen, derselbe wolle gedachte unsere dienerer deme von Wan[t]kow zu einem beystandt gnedig vergonnen und sich bedes umb der pilligkeit und dieser unserer gnedigen ferdernusschrift willen, damit er nuhmer ohne fernere weiterung seiner grenitzen halben zu ruhe gelangen muge, mit gnaden gegen inen erzeigen. Das wollen wir in gleichen fellen freundt- und nachparlichen beschulden.

Datum Newhauss etc.

321

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wroctaw, 19 sierpnia 1565

List Hozjusza z 13 VII, wzywający Grodeckiego na dzień 5 VIII na synod diecezjalny warmiński, dotarł do Wrocławia już po tym terminie, zaś Grodecki otrzymał go dopiero 18 VIII po powrocie z Wiednia, gdzie bawił w delegacji w sprawach kościelnych, głównie zaś zagrożonego przez reformację kościoła w Głogowie. Prosi o usprawiedliwienie swej nieobecności na synodzie. Chętnie by i po synodzie odwiedził Hozjusza, ale nie zezwala na to napięta sytuacja religijna w Głogowie. Trzy lub cztery razy jeździł w tej sprawie na dwór cesarski. Nowy cesarz, Maksymilian II sam jest katolikiem, ale jego dwór sprotestantyzowany i uzyskane mandaty są przez innowierców głogowskich lekceważone, podobnie jak mandaty króla polskiego w Elblągu. Coraz mniej katolików jest w tym mieście. Grodecki gotów jest trwać na posterunku do końca, chociaż przychodzi mu ewangeliczna myśl, by otrząsnąć proch

¹ Krzysztof Więckowski, szlachcic pruski, którego dobra graniczyły z biskupim komornictwem Reszel; prowadził on od dłuższego czasu spór graniczny z biskupstwem. Zob. HE V wg indeksu.

² Kętrzyn.

³ Szestno, starostwo pruskie.

z nóg i przenieść się do innego miasta¹. Opisuje pogrzeb cesarza Ferdynanda I²: 6 VIII trumnę w wielkiej pompie, przy udziale wielu dostojnych gości przeniesiono z kaplicy cesarskiej do katedry św. Stefana, 9 VIII orszak z trumną ruszył z Wiednia do Pragi, gdzie nastąpi pochowanie. Turcy (27 tys. żołnierzy) przysłani na pomoc księciu siedmiogrodzkiemu Janowi Zygmuntovi, oblegają miasta i zamki cesarskie. W ich ręce dostała się twierdza Erdec. Nie odważyli się jeszcze zaatakować pozycji wojsk cesarskich, których jest tylko 6 tys. i to dotkniętych przez zarazę.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 38 k. 38—39. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolayn, rescriptum 21 Octobris.*

DRUK.: F. Hipler: Johannes Grodziecki, s. 24—28, z oryginału jw.

322

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Grodno, 21 sierpnia 1565

Opisuje swoją wizytę na dworze królewskim w Grodnie. Akurat wtedy obecni byli żołnierze domagający się żołdu, spotkał sługę Hozjusza i Franciszka Lismanina. Swoje sprawy u króla załatwił dość pomyślnie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1807 s. 311—314. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 5 Septembris 1565, responsum 6.*

Mnie wielkde miłościwy Księżę, etc. Przyjechałem sam na wielgą, okrutną burdę. Żołnierze się zjechali do Grodna do króla JMci wołając: gelt, gelt. Król JM i ksiądz podkanclerzy nie wiedzą, co z nim użyć jednak stanowią z nimi, i już podobno koniec będzie rychło, co daj Boże, abych ja też sprawy swe począł i rychło się odprawić mógł¹. Widzę, iż mię JKM wdzięcznie przyjąć raczył i cariozem czyni; co za efekt będzie, niedługo oglądamy. Służebnik WMci jeszcze się nie odprawił przed żołnierzmi, ale się odprawi skoro łatwiejszy będzie JM ksiądz podkanclerzy, o co się ja też starać będę i tego nie zapomnię, coś mi WM mój MP rozkazać raczył. Widziałem ci tego apostatę niecnego et cum maximo dolore meo. Szerzej przez // służebnika WMci niedługoż pisac będę². A z tym się łasce WMci swemu panu pilnie zalecam, z której proszę abym wypuszczon nie był.

Datae z Grodna, 21^a Augusti 1565. WMci mego MP zawždy powolny służebnik

P. Barzi etc.

^a Można też czytać 27

323

BENEDYKT HERBEST DO HOZJUSZA

Poznań, 22 sierpnia 1565

Dziękuję za poczwórne dobro duchowe, jakie otrzymał od Hozjusza: 1) za wyjaśnienie, że rozgrzeszenie od grzechu herezji zastrzeżone jest samemu papieżowi, 2) za uwolnienie od winy nieprawego rozgrzeszenia innowierców, 3) za udzielenie pozwolenia na rozgrzeszanie nawracających się innowierców, 4) za rekomendację nuncjuszowi Commendone, od którego z kolei otrzymał pozwolenie na odmawianie brewiarza rzymskiego i obietnicę dyspensy papieskiej zezwalającej na czytanie ksiąg zakazanych. Jest wdzięczny za ciepłe słowa pod swoim adresem zawarte w liście Hozjusza tak do nuncjusza jak i Adama Konarskiego biskupa poznańskiego.

¹ Por. Lk 9,10—11.

² Ferdynand I zmarł 25 VII 1564, zatem ceremonie te miały miejsce przeszło rok po śmierci cesarza.

¹ Barzi omawiał wtedy z królem warunki swej legacji do Hiszpanii.

² Chodzi tu o spotkanie z Lismaninem.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 315—316. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 6 Septembris 1565 Helispergae.*

^a-G[ratiam] et M[isericordiam] et P[acem] a Deo supplex precatur, seque humillime commendat^a. Quadruplici nomine sunt agenda mihi gratiae R-mae P. Tuae, Illustrissime Cardinalis; primum quod certo me docuit non ad episcopos ullos, sed ad ipsum Pontificem Maximum absolutionem a crimine haereseos pertinere; deinde quod mihi ipsi, qui imprudenter quosdam ab haeresi absolveram, lapsum hunc autoritate sibi data condonavit; tum quod facta sit mihi legitima potestas ad Ecclesiam redeuntis recipiendi et absolvendi legitime; postremo non solum quae R-ma P. Tua praestare potuit mihi praestitit, sed etiam ab Ill-mo Cardinali Commendano Legato Apostolico (cui praesenti posteaquam huc venerit¹ Deo propitio praesens gratias quoque agere non negligam) triplex mihi beneficium impetravit: primum — est data facultas orandarum precum Sanctae Ecclesiae Romanae, alterum — propter libros haereticorum legendos Apostolicae gratiae facta promissio; omnium vero longe maximum hoc esse iudico, quod me posuerit in gratiam ipsius, cuius amor maximi nobis est aestimandus, nam et ex illis literis, in quibus salutem Venerabili D-no Stanislao Warszewiczki mihi que simul indigno asscripsit, quum ad Episcopum nostrum Posnaniensem scriberet, probe cognovi quid tuae potissimum R-mae Paternitatis commendationi apud tantum virum factae ego debeam. Dominus Deus haec omnia beneficia, quae collata sunt in me, sua benignitate rependat, ego vero ut gratus et memor sim eorum, quae conferuntur in me, omni cura et studio semper providebo². Cogitationem de pennis columbae ita suscipio, ut non meam sed Ecclesiae catholicae utilitatem in eius generis deliberationibus spectem, ne quid hic etiam temere fiat a me hoc mihi a Deo dari ardentibus semper votis expeto. R-mam P. Tuam quam optime valere in Domino percipio eiusque gratiae me diligenter commendo.

Posnaniae, apud nostram ecclesiam c[athedralem] P[osnaniensem] octava Assumptionis Mariae [22 VIII] Anno Domini 1565. ^a-Tuae Ill-mae et R-mae P. humillimus servitor et assiduus apud Deum precator^a

Benedictus Herbestus C[anonicus] P[osnaniensis] ^a-manu sua^a.

^a-a Własnoręcznie

324

JAKUB UCHAŃSKI DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE
I HOZJUSZA

Lowicz, 22 sierpnia 1565

Korzysta z okazji powrotu na Warmię domownika Hozjusza niejakiego Feliksa Święczyńskiego¹ i przez niego przesyła ten list, chociaż nie ma specjalnie co pisać, gdyż najważniejsze sprawy poruszył w liście, który obu kardynałom doręczył Stanisław Warszewicki. Komunikuje ostatnie wiadomości: Litwini są rozgniewani na króla za to, że zwleka z rozdaniem wakansów po śmierci Mikołaja Radziwiłła Czarnego (zm. 29 V 1565). Król nie wie, jak ma postępować z Moskwą, wprowadza to na Litwie zamieszanie i bardziej wygląda na rozruchy wewnętrzne niż wojnę z wrogiem zewnętrznym. Z Krakowa dochodzą głosy, by synod prowincjonalny naznaczony przez prymasa na 14 X nie doszedł do skutku, lecz nie jest to pewne i prymas poczeka na swego posłańca, którego przed dwoma tygodniami wysłał do bpa nominata lwow-

¹ Jan Franciszek Commendone bawił w Poznaniu od 29 IX do 2 X. Zob. M. Malinowski: *Pamiętniki*, II s. 290 nn.

² Herbest o te dobra duchowe, za które tutaj dziękuje, prosił Hozjusza w liście z 17 VI; zob. nr 221. Listu Hozjusza, do którego tutaj nawiązuje, nie znamy.

¹ Prawdopodobnie woźnica Hozjusza.

skiego Stanisława Słomowskiego, bpa krakowskiego Filipa Padniewskiego i bpa kujawskiego Mikołaja Wolskiego z listami i artykułami proponowanymi na synod². O wyniku nie zaniedba powiadomić obu kardynałów. Gdyby pogłoski te miały się sprawdzić, byłoby to smutne, gdyż innowiercy odbywają swoje synody przeciw Kościołowi katolickiemu.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Polonia 5 nr 25.

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchanciana, III s. 103—104, z oryginału jw.

325

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Grodno, 22 sierpnia 1565

Wyraża dezaprobatę wobec wiesennego sejmiku ziem pruskich, na którym nie było posła królewskiego, poleca Hozjuszowi wziąć udział w sejmiku jesiennym po św. Michale i poprzeć na nim postulaty królewskie, jakie przedłoży poseł królewski.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 223—224. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 5 Septembris 1565 Helispergae, responsum 6 Septembris.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae etc. Reverendissime in Christo Pater, syncere nobis dilecte. Non ignorat proculdubio P. V-ra, quemadmodum conventus superior Marieburgensis abierit¹, in quo nec legatus ullus noster adfuit, nec quicquam eiusmodi constitutum est, quod ad praesentium temporum rationem et ad eam, in qua Respublica versatur, necessitatem pertinere videretur. Etsi autem ea res nobis non admodum probatur, tamen ne quid officio nostro deesse videamur, volumus ut solennis terrarum istarum Septembris conventus ad diem divo Michaëli sacrum [29 IX] Torunii habeatur. Quem ad conventum P. V-ra profecta det operam, ut ad ea, quae ab internunctio nostro² proponuntur, ^a-omnes ordines^a se adiungant nec patiantur amplius Rempublicam in iisdem incommodis atque adeo periculis versari, in quibus eam hactenus videt esse constitutam. Eo enim adducta esse iam videtur, ut praesenti praesidio diutius carere omnino non possit. Factura P. V-ra pro officio suo et gratia nostra.

Datum in Grodno, die XXII mensis Augusti Anno Domini MDLXV. Regni nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Maiestatis Regiae propria.

^a-a Rkps omnium ordinum

326

ANNA JAGIELLONKA DO HOZJUSZA

Warszawa, 23 sierpnia 1565

Wyraża podziękowanie za spełnienie prośby i przyjęcie do kolegium jezuickiego w Braniewie młodzieńca Chelmickiego, obecnie zaś poleca udającego się tam na naukę syna cześnikowej wyszogrodzkiej Pilichowskiej.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 321—324. Na odwrocie adres: *M. Księdzu Hosout Kardynałowi, [Biskupowi Alasper[sk]iemu etc. wdzięcznje nam mitemu, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 6 Septembris 1565 Helispergae.*

DRUK.: A. Przeździecki: Jagiellonki polskie, t. V s. 152.

Księżę Kardynale, Panie nam wdzięcznie miły. WMci zdrowia i wszystkiego dobrego od Pana Boga żądamy, a przy tym WMci dziękujemy za tę

² Zob. nr 281 przyp. 2.

¹ 7—9 V 1565.

² Scibor Krzykowski. Zob. nr 318 przyp. 2.

uczynność, którą WM chętnie na nasze prośbę okazać raczył w przyjęciu onego młodzieńca Chełmiczkiego, któregośmy przez pisanie nasze WMci zalecili¹, w liczbę tamtych działek, które WM w szkole tamtej swej chowasz. Wdzięczniśmy niewymownie tej przychylności WMci przeciwko sobie, którą WMci chcemy wszem dobrym zawdy z naszej strony pamiętać, a przyjaciele tego pacholęcia będą winni tę łaskę WMci odslugować. Terażemy też nie mogli się prośbie wymówić paniej Pilchowskiej cześnikowej wyszogroczkiej², uczciwej żenie, do nas uczynionej o zalecenie syna, którego tamże posyła. A tak w nadzieje już tej chęci WMci przeciwko sobie // tego to syna rzeczony paniej zalecamy WMci z pilnością, tym sposobem tylko, aby WM z łaski i z zwierzchności swej tamtej scholi mistrzowi abo przełożonemu rozkazać raczył, żeby o nim pilność czynił i na dobrym baczeniu go miał, a WM też sam nam raczył być łaskaw, co wierzym, iż WM uczynisz względem tego zalecenia naszego i z dobroci swej przyrodzonej. A zatym po drugie WMci żądamy dobrego zdrowia.

Datum Warsaviae, die 23 Augusti 1565.

^a-WMci życzliwa panna Anna królowna polska^a.

^{a-a} Własnoręcznie

327

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Ciążeń, 23 sierpnia 1565

Poleca sprawę Wawrzyńca Modliszewskiego kanonika poznańskiego i domownika Hozjusza. Jego to Jerzy Latański gwałtem usunął z parafii Dębica w diecezji gnieźnieńskiej i zagarnął rzeczy należące do tego kościoła.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 317—320. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 6 Septembris 1565 Heltspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Quid acciderit diebus proxime lapsis Venerabili D-no Laurentio Modliszewski canonico ecclesiae meae Posnaniensis et familiari Ill-mae D. V-rae, ex eodem Ill-ma D. V-ra latius cognoscet¹. Nam is variis molestiis et iniuriis a D-no Georgio Lathalski haerede villae [Dębni]cza^a in dioecesi Gnesnensi affectus, ac de parochiali sua, quam ab aliquot annis pacifice possidebat, minis adiectis pulsus et eiectus est, rebus ecclesiasticis omnibus et vasis sacris spoliatus. Quas molestias illius, etsi Ill-mam D. V-ram dolenter

¹ List polecający nie zachował się w formie rękopiśmiennej tylko w druku: A. Przędzicki: *Jagiellonki polskie*, IV s. 261—262, gdzie zaznaczono, że oryginał znajduje się w Bibliotece Królewskiej w Berlinie w dziale *Autographensammlung* (który podczas ostatniej wojny uległ zniszczeniu lub rozproszoniu). Królowna w tym liście datowanym w Warszawie 22 VI 1565 poleca „pacholęcia Chełmiczkiego, domu uczciwego dziecięcia, który wielką chęć ma do nauki, aby go WM raczył przyjąć do tej szkoły, którą WM stanowisz ku wielkiemu pożytkowi Rzeczypospolitej chrześcijańskiej tak duchowej jako i świeckiej...”. Chłopiec, o którym tutaj pisze, był synem Mikołaja Chełmiczkiego i jego żony Anny, córki Piotra Wierzbickiego. Chełmiccy należeli do średnio zamożnej szlachty Ziemi Dobrzyńskiej. W latach 1565—1569 Mikołaj Chełmiczki był dworzaniem królowny Anny i stąd ta troska o jego syna. PSB III 274 (Włodzimierz Budka informacje te zawarł w życiorysie Adriana Chełmiczkiego, brata Mikołaja; ponadto tamże s. 276 tegoż autora jest życiorys Mikołaja Chełmiczkiego, zm. 1566, ojca obu tych braci, sędziogo i pisarza Ziemi Dobrzyńskiej).

² Jadwiga z Dzierzgowskich Pilchowska. Por. K. Niesiecki: *Herbarz*, VI s. 306. Bratem jej męża był Adam Pilchowski, późniejszy bp chełmski (1578—1585). Zob. *Lustracja województwa mazowieckiego 1565, Indeksy*, s. 31.

³ Modliszewski wcześniej, bo 25 VI opisał Hozjuszowi to zdarzenie. Zob. nr 235.

accepturam confido, tamen eas tanquam membri mei diligenter commendo obsecrans dignetur eidem consilio et auxilio suis clementer adesse. Non dubito id Ill-mam D. V-ram facturam, cuius me gratiae et amori commendo.

Ciążymii, die XXIII Augusti Anno MDLXV. Ill-mae D. V-rae ^b-additissimus servus

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^b.

^a Ubytek papieru
^{b-b} Własnoręcznie

328

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Szaleniec, 23 sierpnia 1565

Prosi, by spełnił daną obietnicę i przywrócił Lichtenheina na probostwo brodnickie, zaś Walentego Kuczborskiego naklonił do rezygnacji z tego probostwa.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 325—328. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 25 Augusti 1565.*

Miłościwy Księżu, *etc.* Mam zato, Miłościwy Księżu, iż WM mój MP a dobrodziej raczysz mieć w dobrej pamięci, iż według obietnice swej, którą jeszcze nieboszczyk ociec mój¹ miał od WMci mego MP, i też za prośbą moją, którą ku WMci memu MP a dobrodziejewi uczynił na przeszłym sejmie lassinskim², panu Lichthenhaynowi³ probostwo brodnickie zasię przywrócić obiecać raczył, za co jako przed tym tak i tym raz WMci swemu MP a dobrodziejewi dziękuję. A iż pan Lichthenhayn to przedsięwziął, że wkrótce do Włoch wyjechać chce, rozumienając to, że też już WM mój MP księdza Kuczborskiego czym lepszym opatrzeć raczył, proszę swego MP a dobrodzieję, aby WM mój MP księdza Kuczborskiego k temu mieć raczył, iżeby mu to probostwo już *ex nunc* rezygnował, iżeby się panu Lichthenhaynowi nie mieszkalo, a on też będąc na potym Kościołowi i Rzeczypospolitej godniejszym, za tę łaską i dobrodziejstwo chce służyć i Pana Boga za WM swego MP a dobrodzieję prosić, co ja też i z innymi jego powinowatymi, przyjaciółmi WMci swemu MP odslugować będąc powinien. Zalecam się *etc.*

Dan z Salenycza⁴, 23 Augusti 1565. ^a-WMci mego MP powolny słuźebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscript] ^a.

^{a-a} Własnoręcznie

329

SPYTEK JORDAN DO HOZJUSZA

Myślenice, 24 sierpnia 1565

Z uznaniem wyraża się o ostatnim dziele Hozjusza, jakim jest fundacja kolegium jezuickiego w Braniewie. Poleca na naukę do tej uczelni Hieronima Trzczińskiego.

¹ Stanisław Kostka (1487—1555), wojewoda chełmiński, żona jego Eleonora z Elenborgu; autor listu był trzecim ich synem. PSB XIV 356—357.

² Sejmik pruski w Łasinie 13 II 1565.

³ Lichtenhein parafię Brodnica otrzymał w r. 1551 na podstawie prezenty ze strony starosty brodnickiego Rafała Działyńskiego. Był to jeszcze nieletni chłopiec. Hozjusz zażądał, by starosta dał tę parafię Walentemu Kuczborskiemu, swemu powinowatemu a sekretarzowi Hozjusza. Starosta odmówił. Wówczas biskup zaskarżył go do króla i król (jako właściwy patron kościoła w mieście królewskim, jakim była Brodnica; starosta tylko partycypował w tym prawie) nakazał usłuchać Hozjusza. Zob. HE II s. 22, 47—48, 67, 106, 121 i wg indeksu s. 1079.

⁴ Szaleniec, osada koło Malborka.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 333—336. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo patri, D-no [Stanisław Hojzto dypina provi(dentia) S. R. E. Cardinali nec non [Episcopo] Varmiensi etc. [Benefactori] gratiosissimo, siad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 14 Octobris Lovitii 1565, rescriptum 18 Novembris Heitspergae.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, Domine, Domine gratiosissime. Officiorum meorum¹ diligenti ac debita commendatione praemissa. Deus optimus maximus faveat, ut Ill-ma ac R-ma P. V-ra in felicissimo rerum omnium statu et honore diu floreat ac polleat.

Quamvis pleraque Ill-mae ac R-mae P. V-rae ampla et praeclara virtutum specimina ob idque dotes animi cum peculiari rerum iudicio insignes appareant tam in Republica adaugenda quam etiam religionis nostrae antiquae incremento, observatione, cultu propagando, tamen et illud potissimum ab omnibus laudatissimum cernitur atque aestimatur, quod Ill-ma ac R-ma P. V-ra collegium Branbergi [s] in Ducatu Prussiae episcopatus sui Varmiensis iuventutis Poloniae instituendae gratia ad sempiternam sui nominis famam et gloriam fundaverit et instituerit, ex quo homines eruditi virtute probitateque insignes florerent et pollerent, velutque ex equo Troiano, ut dicitur, promanarent. Cuius illius tam insigne factum plurimisque laudabile cum mihi vehementer placeret ac probaretur, ut etiam aliquem affinum meorum huic clarissimo coetui maioris necessitudinis ac amicitiae ergo adiungerem summopere mihi curae erat. Cum igitur huius nostri incliti Regni multos pueros et adolescentulos familiisque claros illinc proficisci studiorum capessendorum ac morum excolendorum causa audiverim, eum quoque nobilissimum adolescentulum Hieronimum Trczinium² natalium splendore et antiqua familia clarum, mihi denique affinem, et quem ad honestarum literarum studium aliunde tradere et ablegare cupiebam Ill-mae ac R-mae P. V-rae, commendandum huicque caetui adoptandum commode putavi. Quamobrem etiam atque etiam peto et oro, ut illi gratia, favore, autoritate ac patrocinio suo favere, omniaque pro hac sua singulari probitate ac bonitate, quo nimirum ad excolendos mores et studium amplectendum veri et specialis patroni in illo educando, beneficia praestare dignaretur. Nec dubito Ill-mam [et] R-mam P. V-ram secundum eam nostram mutuam et antiquam necessitatem et consuetudinem hoc illi haud gravatim praestaturam, quicque enim inde gratiae et beneficii in studiis excolendis moribus iste puer referet ac percipiet, illud totum sine dubio Ill-mae ac R-mae P. V-rae studio et beneficio imputabitur. Caeterum summus omnium bonorum opifex ac largitor abunde id quod reliquum erit eidem retribuet atque reddet, cui me et officia mea solita in gratiam illius iterum atque iterum commendo.

Datum Mislmiciae, 24 Augusti Anno Domini 1565. ^a-E[iusdem] V-rae R-mae ac Ill-mae D. servitor^a

Spytek Jordan de Zakliczyn et in Melstin haeres,
Castellanus Cracoviensis, Peremisliensis, Camio-
nacensis, Czchoviensis etc. capitaneus ^a-manu
propria subscripsit^a.

^a-a Własnoręcznie

¹ Spytek Jordan z Zakliczyna (1518—1568), 1561 wojewoda krakowski, 1565 kasztelan krakowski, katolik. PŚB XI 282—283 (Adam Kamiński).

² Hieronim Trzeciński, z rodu mieszkającego w woj. krakowskim, herbu Sulima Por. K. Niesiecki: Herbarz, IX s. 130.

330
HOZJUSZ DO KAROLA BOROMEUSZA[Lidzbark, 18—25 sierpnia 1565]¹

Na ostatnim sejmie w Piotrkowie duchowieństwo polskie przedłożyło do wykonania *Breve* papieskie, dotyczące kumulacji beneficjów. Hozjusz i Commendone z synowską uległością wykonali to polecenie, przekazali zarazem papieżowi swoją opinię na ten temat. Argumenty duchowieństwa polskiego, które zostaną przedłożone papieżowi, obaj kardynałowie poznali podczas pobytu na sejmie w Piotrkowie, in genere uważają je za słuszne i sprawiedliwe, chociaż nie w jednakowym stopniu mogą się one odnosić do wszystkich beneficjów. Spodziewają się, że papież je rozpatrzy i wskaże niezawodne lekarstwo na bolączki Kościoła w Polsce.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, Barb, lat., rkps 5700 k. 590—591. Nagłówek: *Lettera del Cardinale Varmiese al Cardinale Borromeo, che fu sottoscritta da Monsignor Cardinale Commendone*. Kopia sporządzona jest bardzo niestarannie, z licznymi błędami i miejscami niejasna.

DRUK.: M. Malinowski: *Pamiętniki*, II s. 276—277, z kopii jw., w tłumaczeniu na język polski.

Cum nuper essemus in comitiis Petricoviensibus, fuit nobis per // clericum huius provinciae redditum S. D. N-ri *Breve*², quo mandat^a Sanctitas Eius, ut exploratis cleri rationibus de beneficiorum pluralitate non modo exequutionem Concilii Tridentini decretorum in tempus aliud reiici, verum etiam ordinariis episcopis, ne^b sua contra illum autoritate merentur, inhibere curaremus; quia et nostram sententiam explicaremus^c S. D. N-ro, ut quo loco res hic essent scire posset melius; quod quidem a nobis, qui nos oboedientiae filios profitemur, ita factum est accurate, ut officio nostro et fidei, quam S. D. N-ro debemus, satisfecisse nos arbitremur, caeterum cleri rationes³ propterea non arbitramur nobis esse persequendas, quod istic Sanctitati Suae propositas iri non dubitamus, quas audivimus nos et scripto comprehensas vidimus, cum essemus in comitiis Petricoviensibus. Quia^d est ego Commendonus^d aliquid me de illis tum ad D. V-ram Ill-mam scribere memini, de quibus postea quam consilia nostra contulissemus inter nos, animadvertimus esse quidem veras in genere, ut vocant, sed non tamen eiusmodi, quae possint private accomodari singulis eorum. Sicut alibi, sic et hic magna sit in sacerdotiis Regni huius varietas, nec possint eadem regula metiri omnia, quemadmodum nec eadem^e ratio prodest moribus omnibus, // quibus cum Regnum hoc plenum sit, et gravioribus quidem in dies obruatur. Dispiciet S. D. N. pro summa eius prudentia quam institui oporteat, ut graviter affecti huius corporis ea ratio habeatur, quae maxime ad levandos morbos illius salutemque illi repraesentanda[m] pertinere videbitur. Aliam enim sanis, alia[m] autem aegris corporibus medicinam adhiberi oportet, quod ipsum quoque perspicit proculdubio Ill-ma D. V-ra. Quicquid vero a Sanctitate Eius hac in parte decretum fuerit, non secus quam a Spiritu Sancto profectum nos habituros eaque autoritate illius decreti semper esse tributuros libenter profitemur, quam his omnibus tribui oportet.

¹ List ten według przekazu z Barb. lat., jw. nie posiada daty. Odtworzyliśmy ją na podstawie odpisu sporządzonego w 1935 r. przez ks. Mieczysława Żywczyńskiego z rękopisu w Città di Castello, Archivio Graziani-Magherini, nr 24. Rękopis ten obecnie nie jest znany, prawdopodobnie zaginął ok. 1950 r. Odpis ks. Żywczyńskiego znajduje się w Krakowie, Zakład Dokumentacji IH PAN,teczka: Nuncjatury — Commendone.

² Zob. nr 130.

³ Przedłożył je papieżowi delegat duchowieństwa polskiego, Stanisław Krasieński.

tet, quaecumque ab hoc Apostolico throno profecta esse persuasum habemus. Quod superest, etc.

- a Rkps *mandata*
- b Rkps *ma*
- c Rkps *expollicaremus*

- d-d Tak rkps, kopista opuścił tu zapewne jakieś słowa
- e Zbędne słowa *nec de ad*

331

JAN DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Bratian, 26 sierpnia 1565

Z zadowoleniem przyjął do wiadomości, że król wyraził zgodę na zwolanie w razie potrzeby nadzwyczajnego sejmiku pruskiego. Chętnie ugości wracającego z Warmii nuncjusza Commendone, chociaż z powodu nieznajomości języka nie będzie mógł z nim porozmawiać. Pragnąłby synowi Mikołajowi przesłać do Italii pieniądze na kupno konia, ale nie jest w stanie, gdyż wydał je na wiano dla swej siostry luteranki. Zaprasza Hozjusza do siebie i dzieli się nowinami.

AUTOGRAF: Kralów, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 329—332. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 1 Septembris Vartenburgi.*

Miłościwy Księżu, etc. Wyrozumiałem z pisania WMci, że są listy od JKMci WMci dane, abyś WM mógł nas, gdyby tego potrzeba była, społem zwieść¹, co zaprawdę dawno takowych listów potrzeba było, bo nikt nie wie, co za przygoda na nas spaść może, a zwłaszcza w tym odjechaniu do Litwy JKMci. Iż mi WM pisać raczysz o księdzu legacie, że jadąc w drogę² też mie minąć nie raczy, JMci będę barzo rad. To nacięższa na mie, że z JMcią mówić nie umiem, przez którego mam też wolę do synów swoich pisać. Acz mi Mikołaj³ pisze, abym jemu co pieniędzy posłać mógł, snadź też koń jakiś dobry ku domu jadąc kupić chciał, ale temu dosyć huczynić nie mogę. Wydawając siostrę swoją ostatnią⁴, to co było [w] pogotowiu, snadź jeszcze zapożyczawszy się, dał Pan Bóg ony nam pozbyć, gdyż mniszka ostać woli nie miała a lata przeżyła. Panu Bogu z tego dziękuję. Moja siostra luteranka a szwager papista. Nie wiem, chto kogo nawróci. Jużby czas listom JKMci na sjem⁵; jako krótko przed sejmem posłać, zaś może być jaka interrupcja. Gdy WM da li Pan Bóg nań pojedziesz, mam za to, że WM mój MP a dobrodziej domu mojego minąć nie raczysz. Acz wiem, że u WMci gęstsze nowiny i pewniejsze a wszędze ty, co mi przysłano, o chtërech WM lepi wiedzieć możesz, WMci ony posyłam, chtëre nie nazbyt dobre. Panie Boże daj, aby się odmieniły. A zاتم się pilnie w laskę WMci zalecam, etc.

Dan z Bratiana, w niedzielę po św. Bartłomieju [26 VIII] lata bożego 1565. WPMci służebnik powolny

Jan z Działyńia wojewoda chełmiński ręką własną.

¹ Zob. nr 318.

² J. F. Commendone po dwóch miesiącach pobytu na Warmii jechał wtedy przez północną Polskę (Włocławek, Poznań) w kierunku Italii. Kończył swoją pierwszą nuncjaturę w Polsce, po drodze jednak załatwiał wiele spraw kościelnych i na zakończenie miał być obecny 14 X 1565 na synodzie prowincji gnieźnieńskiej w Piotrkowie, który jednak, jak wiadomo, nie doszedł do skutku.

³ Mikołaj Działyński razem z bratem Erazmem studiował we Włoszech, i już wtedy miał wracać do kraju.

⁴ Jan Działyński miał 4 braci i 3 siostry. Być może chodzi tu o najmłodszą, Zofię, która poślubiła podstolego krakowskiego Stanisława Garnisza. Zob. W. Dworzacki: *Genealogia*, tabl. 115.

⁵ Działyński ma tu na myśli nie sejm koronny, ale jesienny sejmik pruski, przeznaczony do Torunia na św. Michał.

332

PIOTR Z POZNANIA DO HOZJUSZA

Grodno, 27 sierpnia 1565

Wiadomości z dworu królewskiego, od czterech tygodni przebywającego w Grodnie: wojsko domaga się żołdu; zagrożenie ze strony Moskwy.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 70. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanislaw Hosto Cardinali [tituli s.] Pancratii, Episcopo [Warmiensi], D-no et patrono colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 5 Septembris 1565, Hellspergae, rescriptum 8 Septembris.

Illustrissime Domine, Domine colendissime, salutem ac omnia felicia. Missum isthuc cubicularium Regiae M-tis, sine meis¹ abire literis nolui, ne fortassis viso illo sine meis imputet mihi Ill-ma D. V-ra. Et quamvis nihil sit praecipue boni, quod scribam Ill-mae D. V-rae, scribendum tamen id quicquid est putavi.

Haeremus hic in Grodno a quattuor septimanis in magna penuria rerum. Centuriones huc vocati confluerunt, clamitant: gelt, gelt². Spoliati et afflicti multi conveniunt tyrannidem illorum accusantes. Pecunia deest, Moschus urget, milites discedere volunt, afflictus populus clamat vindictam. Quid expectandum sit tandem, Deus scit. M-tas Regia tantis curis attrita est, quapropter non recte valet. Nisi Deus iuverit nos, perimus. Hucusque nihil decretum est, quorsum divertendum sit nobis. Revera in oris Lithuanicis manere valde est periculosum Regi, praecipue s[ic] municipium Kopiecz appellatum captum fuerit. Inhiat autem Moschus, ut ante omnia illud occupet. Valeat felix Ill-ma D. V-ra et Petrum suum amet.

Datum in Grodno, 27 Augusti Anno Domini 1565. a-R-mae ac Ill-mae D. V-rae sacerdos ac medicus

doctor Petrus Posnaniensis S. R. M.^a.

n-a Własnoręcznie

333

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA I JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Łowicz, 28 sierpnia 1565

Według swoich możliwości starał się dopomóc proboszczowi z parafii Dębica diecezji gnieźnieńskiej w odzyskaniu zabranej świątyni¹. Teraz odsyła go do Hozjusza i proponuje napisać w tej sprawie do najwyższych czynników państwowych i kościelnych. Zgodnie z życzeniem obu adresatów synod prowincjonalny naznaczył na 14 października do Piotrkowa. Zaprasza na ten dzień, jednocześnie prosi o przygotowanie propozycji oraz przywiezienie poprawionych przez Sobór Trydencki mszałów, brewiaryj i katechizmów.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 26 k. 15, jez. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 6 Septembris 1565 Hellspergae.

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchansclana, III s. 104—105, z oryginału jw.

¹ Piotr z Poznania, ur. na początku XV w. w Poznaniu na przedmieściu św. Wojciecha, zm. 23 IX 1579; lekarz nadworny obu Zygmunatów, od 1562 kanonik krakowski. L. Łętowski: Katalog, III s. 488—490. Zob. HE V s. 155—156.

² Por. nr 317, 322.

³ Proboszczem tej parafii był Wawrzyniec Modliszewski. O zamachu ze strony Jerzego Łatałskiego na tę parafię zob. nr 235, 327.

334

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbarsk, 29 sierpnia 1565

Powiadamia i zarazem przepasza, że komisarze biskupstwa tj. kustosz warmiński E. Knobelsdorf i wójt krajowy Marcin Oestreich, którzy wspólnie z Krzysztofem Więckowskim mieli ustalać sporne granice, z ważnych powodów nie mogli stawić się na 27 sierpnia. Jednak, skoro przeszkody ustaną, powiadomi Więckowskiego i komisja rozpocznie pracę. Nie jest przeciwny, by książę dodał Więckowskiemu kilka osób ze swej rady do pomocy, ale nie uważa tego za konieczne.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermelandt entschuldigt sich, das seine gesandte uf den angesetzten grenztzrungtag nit erschienen sein. Datum Heilsperg, den 29ten Augusti Anno etc. [15]65ten. List pisany ręką Macieja Heina.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wiewoll wir dem erbarn, unserm getrewen Christoffen von Wantkow in der grenztzcheidung eetzlicher gebrechen und irnus den 27. itzigen monats Augusti angesetzt, alsdann wir unsere commissarien dahin abzuschicken entschlossen gewesen, weil dennoch von den gesetzten commissarien einer unser besonder lieber, der wirdige Eustachius von Knobelsdorff, unser kirchen zur Frawenburg custos und thumher, mit wichtigen gescheften und hindernussen behaftet, der andere auch, unser landvoygt¹, mit einem ehehaftem ungluck befasst, von denen wir gentzlichen berichtet, also solten sie am meisten dero streitigen orter kundigk und boscheidigk sein, als haben wir aus derogleichen ursachen und haft den angestimpten tagk vor dis mahll notwendigk zu verschieben und zuruckezusetzen geachtet. Sobald wir aber verstendiget, umb welche zeith die obgedachten zwen commissarien von iren hindernussen gefreiet, wollen wir dem von Wantkow unverzuglich einen anderen gelegenen und unwandelbaren tagk zu verrichtunge solches grenztzschwits ernennen und die unseren dahin deputiren. Mögen auch woll leiden und seint zufrieden, das E. F. D. von iren rethen und amptleuten im eetzliche zum beystande zugebe und beysetze. Das ehr sich aber // mit einem geheustem anhang und samlunge seiner gewonheit nach auff die unrichtigen orter zu verfugen gesinnet, an dem tragen wir zwar kleinen gefallen und haltens dafur, solches E. F. D. furnehmen und wille nicht sein werde. Denn es wolle sich dieselbe eigentlich zu uns versehen und achten, das wir weder aus ansehen der menge noch minderung des beystandes irkeinem an seiner habenden gerechtigkeiten, darzu ehr befugt, einen abbruch oder stumpfunge im weingsten zufugen wollen, besondern seint je und stets mehr geneigt gewesen, der unseren wolhart und zuwachs mit allen gnaden zu beförderen und soviell wir mit billigkeit können, dabey zu erhalten. Thun hiemit E. F. D. göttlicher erhaltung entpfelen.

Datum Heilspergk, den 29. Augusti Anno [MD]LXVten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc.

335

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Lidzbarsk, 29 sierpnia 1565

Dowiedział się, że do bpa plockiego Andrzeja Noskowskiego zostali wysłani z Rzymu jezuita, którzy w jego diecezji założą kolegium i poprowadzą seminarium

¹ Marcin Oestreich (zm. ok. 1570—74), burmistrz Lidzbarska i wójt krajowy (Landvogt) biskupstwa warmińskiego. APB II s. 480.

diecezjalne, oraz że rektorem ma być Baltazar Hostounský. Hozjusz prosi, by tenże Baltazar został przydzielony do kolegium braniewskiego, gdzie uczy się wiele młodzieży z całej Polski i jego obecność, ze względu na znajomość języka polskiego, byłaby bardzo pożyteczna.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps *Epistolae Cardinalium 1539—1569* k. 239—240. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Cardinalis Varmiensis, 29 Augusti, Heilsperga.*

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 669—670, z oryginału jw.

Reverende Pater in Christo, etc. Renuntiatur mihi mitti huc a vobis nonnullos ex Societate vestra, qui apud R-mum D-num Episcopum Plo-censem in collegio per ipsum exstructo iuventutem instituant et seminario praesint. Quorum etiam rector futurus dicitur pater Balthasar¹, qui fuit hactenus in familia Ill-mi D-ni Commenduni cardinalis legati. Ac vehementer quidem gaudeo sanctam hanc vestram Societatem in hunc etiam nostrum septentrionem suos ramos extendere, atque utinam aliis etiam in locis et dioecesibus similia ab episcopis nostris instituantur collegia, ex quibus fructus ille, quem speramus et optamus, ad Ecclesiam redundare queat; sed cum videam quanto usui mihi esse queat in hac dioecesi mea patris Balthasar's praesentia, cuperem magnopere, ut Paternitates V-rae² eum in collegio meo Braunspergensis esse et commorari iubeant. In quo cum iam sit multo maxima eorum scholarium pars, qui nati sunt in Polonia, valde mihi utilis videretur ob linguae usum ad illos in officio retinendos et agendum vel cum eorum propinquis vel cum aliis nobilibus, qui Braunspergam crebro ex Polonia veniunt. Quod si collegii huius mei Paternitates V-rae rationem habuerint, mihi rem fecerint valde gratam et officiis meis compensandam. Opto Paternitatem V-ram diu bene valere, cuius me orationibus diligenter commendo.

Datum ex castro meo Heilspergk, die XXVIII Augusti MDLXV. R-mae P. V-rae frater in Christo

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

336

HOZJUSZ DO MELCHIORA Z MOŚCISK

Lidzbark, 29 sierpnia 1565

Z bólem dowiedział się o lekceważeniu przez gdańszczyzan interwencji niektórych senatorów i samego króla na rzecz dominikanów gdańskich. Hozjusz ze swej strony zrobił, co mógł, tzn. napisał w tej sprawie wspólnie z Commendonem list do podkanclerzego. Prosi o informację na temat obrazu, do którego rości pretensje pewien mieszczanin elbląski; twierdzi, że jest jego własnością i wypożyczył go tylko dominikanom gdańskim.

ORYG.: Kraków, Archiwum OO. Dominikanów, rkps Pp 10 (skoroszyt zatytułowany: „Listy biskupów do Prowincji polskiej OP z lat 1565—1775”). Na odwrocie adres pisany ręką Kuczborskiego: *Reverendo et religioso viro, D-no Melchiori, s. theologiae magistro et Provinciali Ordinis Praedicatorum per Poloniam, fratri in Christo charissimo et honorando, Lovicli; poniżej adnotacja inną ręką: In negotio Conventus Gedanensis cum Magistratu Gedanensi.*

Reverende et religiose Pater, in Christo nobis charissime. Salutem et omnia felicia. Legi non sine dolore quae scripsit ad me P. V-ra de Gedanensibus¹, qui nec commendationum quorundam consiliariorum, nec ipsius M-tis Regiae mandatorum eam, quam oportuit, rationem habuerunt.

¹ Baltazar Hostounský.

² Hozjusz pisze w liczbie mnogiej, bo właściwie była to petycja skierowana do generała zakonu Franciszka Borgiasza.

³ Zob. nr 314.

Utinam autem praeter dolorem opis aliquid afferre possem, sed quod potui tamen, in praesentia feci non gravatim, ut scriberem ad R-mum D-num Vicecancellarium una cum Ill-mo D-no Legato, eique causam hanc diligenter commendarem. Ac spero etiam provisum iri autoritate Regia, ne tantum liceat quibusdam in illa civitate, et quae semel Deo sunt dicata, ea non ad alios quam pios usus convertantur.

Egit autem apud me causam de imagine argentea Elbingensis quidam, quam non monasterii propriam, sed a cive quodam privato fratribus commodatam fuisse dicit. Puto autem P. V-ram in ea causa satis esse instructam, quamobrem ab illa peto, ut me de re tota certiozem faciat quamprimum. Fecerit mihi rem valde gratam. Cupio P. V-ram diu bene valere, meque illius orationibus commendo.

Datum ex castro meo Heilsbergk, die XXVIII Augusti Anno Domini MDLXV.

^a-Si celerius non poterit, mittat ad me responsum Toruniam pro festo divi Michaëlis [29 IX]. Frater in Christo^a.

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^{a-a} Ręką Kuczborskiego
^{b-b} Własnoręcznie

337

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 29 sierpnia 1565

Dziękuję za list i powiadomienie o zamierzonym przejeździe nuncjusza Comendonego przez Lubawę. Nie będzie jednak mógł podjąć go w swej rezydencji, ponieważ w dniu 5 IX pełni funkcję sędziego rozjemcy w sporze między Janem Działyńskim i sądem ziemskim chełmińskim a Janem Gluchowskim. Następujące zaraz terminy sądów ziemskich nie zezwalają na przełożenie rozjemstwa. Da jednak swoim polecenie, by nuncjusza podjęli z największymi honorami.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 10. Strony adresowej brak.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater etc. Quod Ill-ma et R-ma Cels. V-ra suis me literis invisere ac de adventu Ill-mi Cardinalis S. D. N-ri Legati certiozem facere dignata est, gratias quam possum ago maximas. Erit quidem Ipsius Cels. adventus mihi modis omnibus acceptissimus, sed num illo tempore ego Lubaviae esse possim, vehementer addubito. In causa sunt rixae illae, quae inter Magnificum D-num Culmensem Palatinum eiusque terrae iudicium ac Gluchowski¹ exortae nobis in comitiis Marieburgensibus nuper diiudicandae sunt propositae. Iis componendis dum me partes arbitrum esse voluere, ac huic negotio quinta Septembris in Fredecco² dicta sit dies, periculum est, ne si non illa die reconciliarentur, terrestria iudicia, quae paulo post exerceri consuevere, penitus intermittantur. Istud vero quam non expediat praesenti rerum statui, Ill-ma Cels. V-ra videt et urget D-nus Palatinus et iudicium^a, ut controversia dirimatur. Dabo tamen nihilominus operam, ut etiam si me absente Ill-mam Ipsius Cels. Lubaviam venire contigerit, pro summo meo posse quam honorificentissime a meis excipiantur tracteturque. Quod reliquum est, me Ill-mae et R-mae Cels. V-rae fraternae

¹ Jan Gluchowski, właściciel wsi Sarnowo koło Grudziądza. Zob. *Lustracje województwa malborskiego i chełmińskiego 1565*, s. 122; *Regesta theloniei*, s. 119.

² Frejdyki (niem. Freidek, Fredeck), folwark szlachecki i zamek koło Susza w woj. chełmińskim. Por. ZGAE Bd. 12 s. 32.

benevolentiae quam studiosissime commendo, quam et nobis et Ecclesiae suae Deus optimus maximus diu incolumem servet, precor.

Datum Lubaviae, 29 die Augusti Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae studiosissimus

Stanislaus Episcopus Culmensis.

» Skr. *vehementer*

338

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Grodno, 31 sierpnia 1565

Przesyła na ręce Hozjusza listy królewskie adresowane do bpa chełmińskiego Stanisława Żeliszawskiego, kasztelana gdańskiego Jana Kostki i Elbląga w sprawie dotacji kolegium jezuickiego w Braniewie. Nie dał ich królowi do podpisania, by nie popsuć sprawy, bowiem król nie zgodziłby się na wystąpienie przeciw niejakiemu Walowi, ponadto król posądza Hozjusza o przeszkadzanie w egzekucji dóbr. Radzi nie korzystać z pozwolenia królewskiego na przyspieszenie sejmiku pruskiego. Myszkowski popierał kandydaturę Jana Kostki na województwo pomorskie i chętnie go podsuwał do zaszczytnych legacji, ale obecnie zraził się do niego z powodu pewnego listu, który Kostka przysłał do Łukasza Łęckiego z prośbą o zreferowanie królowi. W liście tym Kostka czynił Myszkowskiemu zarzuty, że nie przysłał uniwersału w sprawie akezy oraz świadomie i celowo nie odpowiedział na list, aby wycisnąć od Kostki upominki. Podkanclerzy wyraża głęboki żal z powodu takich zarzutów i dowodzi ich bezpodstawności. Sławi cnoty Piotra Barziego, akurat wtedy obecnego na dworze królewskim. Przesyła instrukcję na najbliższy sejmik pruski. Powiadamia, jak załatwiono sprawę z wojskiem domagającym się żołdu i jak wygląda sprawa wyjazdu królowej do Austrii. Poleca swego bratanka.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 49. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater etc. Mitto Ill-mae D. V-rae literas M-tis Regiae, quas cupiebat: ad R-mum D-num Culmensis Episcopum, ad D-num Castellanium Gedanensem et ad Elbingenses. Quas quidem cuperem ita valere, ut scholae Braunsbergensi per Ill-mam D. V-ram institutae quam maxime commodari possit. De Dirsaviensibus¹ aliquid erit spero, de reliquis autem dubito, quibus extincta literarum regiarum auctoritas non est ignota. Sed tamen valeant in quantum valere possunt. Ac cogitarem sane iis literis chirographo M-tis Regiae auctoritatem addere, sed veritus sum, ne si quid apud Regiam M-tem de eo movissem, totum negotium hoc infectum redderetur, tum ob alia, tum vel maxime propter Valum², cuius opera M-tem Regiam aliquoties ita usam esse memini, ut non magnopere propensa sit ad praestanda ea, quae adversus eum a M-te Ipsius postulatur. Tum autem praeterea illud celare Ill-mam D. V-ram nolo iniectam esse per nescio quem suspicionem non optimam Regiae M-ti^a de Ill-ma D. V-ra in iis rebus, quae ad executionem pertinent, impediendis, tum autem de aliis fortassis nonnullis. Quam quidem ego suspicionem etsi omnibus modis ex animo Regiae M-tis delere studeo, tamen ea videtur altius inhaesisse quam ut hactenus per me deleri potuerit. Equidem cum omnia consilia Ill-mae D. V-rae ad rectum et honestum dirigi non dubitem, tum illud cavendum esse Ill-mae D. V-rae existimo, ne qua re principis animum offendant sibi que alienum reddat, quod etiam ad ecclesiasticas res nostras videtur maxime pertinere.

¹ Tczew. Hozjusz zabiegał o przeznaczenie na kolegium braniewskie pewnych sum ulokowanych w Chełmnie, Tczewie i Elblągu.

² Jan Wahl, burmistrz miasta Chełmna, protektor luteranizmu. Por. S. Boddniak, Z. Skorupsk a: Jan Kostka, s. 101.

De indicendo conventu extra ordinem, si qua repentina interim necessitas ingruerit, nisi pridem literas Regiae M-tis Ill-mae D. V-rae³, quarum etsi hoc tempore videtur M-tem Eius supponitere, tamen neque ego magnopere opus iis fore confido imminente iam solemnium ipsorum comitiorum die, neque si opus sit, quae semel M-ti Suae placuerunt, rescindenda esse existimarem.

De Castellano Gedanensi // meminit Ill-ma D. V-ra, quid ad eam proxime scripserim, et quod meum studium illi ad palatinum⁴ detulerim. Extant autem quoque praeter id alia optima meae erga illum voluntatis inditia, nam et omnibus in rebus semper illi me praebebam, et anno superiore collegam mihi illum expetebam, et quoties legationis alicuius honorificae tempus incidebat, nunquam nomen illius praeteribam. Nunc nihil mihi plane cum illo rei esse volo. Incidi enim nuper in literas, quas is manu sua subscriptas scribit ad D-num Łęczki⁵ qui est a cubiculo Regiae M-tis; quibus quidem literis queritur se de literis universalibus accisae antea ad me scripsisse, sibi autem neque literas ipsas universales, nec responsum datum esse, fieri id a me de industria, ad aliquid a se emungendum. Petit autem, ut haec omnia ad M-tem Regiam per Łęczki deferantur. Ac quod literas quidem ipsas universales attinet, de iis antea ad me scriptum fuisse neque ego, neque meorum quisquam meminit. Iam enim ab eo tempore, quo Magnifico D-no Cancellario signum maius Regni tributum est⁶, omnia propemodum sua negotia D-nus Castellanus Gedanensis in illa cancellaria per D-num Przeremski⁷ agere et curare solebat; et fieri sane possit ad illam cancellariam, non ad meam, de eiusmodi accisae universalibus perscriptum ab illo fuisse. Illud scio, ut primum mihi ab illo nuper literae redditae essent de eadem re, iterum, ut ille ait, scriptae, e vestigio curasse me, ut universales accisae conficerentur illique responderetur; sed aliter sane quam responsum aliqui fuisset, si quid tum de literis ad Łęczki scriptis scire potuissem. Quod autem me captare quicquam a se scribit, eoque sibi a me non responderi causatur, magna me profecto iniuria afficit. Nec enim captavi unquam ab eo quicquam, nec ipse, cum multis meis antea officiis usus esset, ullo me unquam dono aut munere in hoc vicecancellariatus officio affecit, nisi quod illo adhuc tempore cum vicecancelarius factus non essem⁸, aliquot ad me ulnas panni miserit, // quantum videlicet uni conficiendae vesti satis esset. De quo etiam, ne forte amplius queri possit, precio illi persoluto providebo. Hic ab Ill-ma D. V-ra peto, an ullam de me conquerendi causam habuit. Et si quam habuit, an non prius mecum de omnibus agere debuit? Sed ego omnia Deo committo, quae tamen hoc tempore in sinum Ill-mae D. V-rae deponere non dubitavi. Non secus quam ipsa quoque Ill-ma D. V-ra scribit se apud me factitare, cum ea quae illam interdum male habent, in sinum meum libere effundere se scribit. Qua quidem re usque adeo non offendor, quod tamen vereri videtur Ill-ma D. V-ra, ut id vel praecipuum amoris Ill-mae D. V-rae erga me indicium esse reputem, quibuscumque tandem verbis in eo Ill-ma D. V-ra utatur; illud modo

³ Zob. nr 318.

⁴ Hozjusz lansował Jana lub Krzysztofa Kostkę na województwo pomorskie. Por. 278.

⁵ Łukasz Łęcki.

⁶ Walenty Dembiński pieczęć większą czyli kanclerską otrzymał 17 IV 1564.

⁷ Andrzej Przerębski piastował w kancelarii urząd wielkiego sekretarza. Por HE V s. 166.

⁸ Myszkowski został podkanclerzem 23 III 1563.

caveo, ne si quid interdum praeter voluntatem illius in eiusmodi rebus accidat, id me vel auctore, vel suasore factum esse arbitretur; in iis praesertim, quae ad religionem pertinent, cuius ego nemini concedo ut studiosior esse possit.

Magnificus D-nus Praemisliensis⁹ nobiscum est. Qui vir, et qua humanitate atque urbanitate praeditus, quam etiam catholicus! Itaque habet is sane in seipso, unde et bonis omnibus placere et a me maximi fieri debeat. Cum autem idem videri Ill-mae D. V-rae intelligo, dabo operam, ut id me de se sentire ac Ill-mae D. V-rae omnibus in rebus gratum facere cupere omni ratione perspiciat et cognoscat. Instructionem ad conventum Prussiae proximum¹⁰ mitto Ill-mae D. V-rae, in qua id, quod initio positum est, etsi iam antea ad Ill-mam D. V-ram perscriptum fuerit, tamen M-ti Regiae nunc etiam repetendum esse videbatur. Hic militum fremitum ob retenta stipendia aliquantum iam sedavimus non attributa pecunia, quae nulla nobis est, sed obligatione literarum, M-tis Reginalis videndae et alloquendae cum se Caesarea M-tas et per R-mum D-num Quinqueecclesiensem Episcopum¹¹, et per literas denique manu sua scriptas percupidam esse ostenderet; adducta fuit M-tas Regia, ut M-ti Eius Reginali discedendi facultatem appromitteret. Nunc cum senatus prope omnis, uno excepto primi nominis episcopo¹², incommode id fieri censeat multaque proponat, quominus id, quod promissum est, fieri debeat, etsi // M-tas Regia nihil magis cupere videatur, quam id, quod promisit, reipsa praestare primo quoque tempore; tamen haec consentientis senatus auctoritas permovit M-tem Eius, ut de eo amplius deliberare velle videatur. Cum enim nullum eius rei tempus certum definierit, sed in genere tantum promiserit, videtur adhuc de eo in utranque partem deliberari posse. Illud M-tas Eius Regia deliberatum habet, ut M-tas Eius Reginalis interea Wielunium proficiscatur, ibique quid porro faciendum sit, ex sententia M-tis Eius Regiae praestoletur.

Nepotem meum Ill-mae D. V-rae commendo¹³. Literas ad patrem ab eo scriptas non misi. Multa enim continent, quae minime expedit ad patrem perferri, cum is non aliter mihi eum crediderit, quam literis dumtaxat erudiendis. Optarem igitur interea scribendo illum potius et loquendo Latine quam subtiliter de religione cogitando exerceri. Pietas enim usu addiscitur, quantum ad bene honesteque vivendum sat est. Caetera maiore cura et studio indigent, sed nolo sus Minervam. Quod dico illud est verendum esse, ne, si quid eiusmodi ad patrem ipsius permanet, filium nobis ereptum doleamus. Quod sane hoc magis cavendum est, quod praesentem ad omnia habeat corycaeam¹⁴. Bene valere Ill-mam D. V-ram cupio eique obsequia mea commendo.

Datum Grodnae ultima mensis Augusti Anno D-ni MDLXV. b-Ill-mae P. V-rae obligatissimus servitor

P. Miskovsky^b.

^a Skr. D. Ill-ma
^{b-b} Własnoręcznie

⁹ Piotr Barzi.

¹⁰ Zob. nr 318 przyp. 2.

¹¹ Andrzej Dudycz.

¹² Chodzi tu zapewne o biskupa poznańskiego Adama Konarskiego, który otrzymał od króla polecenie odwiezienia królowej do Austrii.

¹³ Jan Myszkowski, syn Zygmunta.

¹⁴ Młodemu Myszkowskiemu przebywającemu na dworze Hozjusza w Lidzbar-ku towarzyszył innowierczy sługa, który z woli rodziców miał neutralizować katolickie wpływy na chłopca.

339

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

Grodno, 1 września 1565

Przesyła przez służbę Hozjusza listy nadesłane z Rzymu i dokument wystawiony przez kancelarię królewską w sprawie dotacji na kolegium jezuickie w Braniewie. Dezyderaty Hozjusza w tym względzie mogą być uwzględnione i dokument przere-dagowany. Nie wie, kiedy dwór odjedzie z Grodna. Wojsko burzy się.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 30. Na odwrocie adres zwykły inną ręką, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: *Redditae 6 Septembris 1565 Hellspergae.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, etc. Teneo consuetudinem meam literasque Romanas mitto ad Ill-mam P. V-ram. Literas etiam ad opem ferendam scholae Braunsbergensi necessarias¹ accipiet ab eodem suo famulo Ill-ma P. V-ra, quales in hoc militari tu-multa² scribi potuerunt. Si quid ab Ill-ma P. V-ra desideratum fuerit, corrigetur. Ago autem gratias Ill-mae D. V-rae de eo, quod ad me misit levandi laboris causa, quamquam meum quidem erga illam studium eius-modi est, ut nihil mihi grave sit quicquid illi mandare grave non fuerit. De protectione hinc nostra susurri iam audiuntur, quanquam quo aut quando, incertum adhuc habeamus. Optime valere Ill-mam P. V-ram cu-pio eique meam servitutem commendo. Datum Grodnae, Kalendis Sep-tembris [1565]³.

Eiusdem Ill-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

A[ndreas] Patricius.

¹ W rkpsie brak daty rocznej, którą pozwala uzupełnić adnotacja odbiorcy

340

FRANCISZEK RUSSOCKI DO HOZJUSZA

Rusocice, 1 września 1565

Przesyłając pewne rzeczy dla swego syna uczącego się w kolegium braniewskim pragnę również listem swym pozdrowić Hozjusza i przekazać słowa wdzięczności. Obserwacje sytuacji w kraju po ostatnim sejmie nasuwają Russockiemu myśli pesy-mistyczne: uchwalone konstytucje nie są wprowadzane w życie; wojewodowie, którzy mają przewodniczyć lustracjom, nie zostali jeszcze wyznaczeni, chociaż lustracje mają być rozpoczęte już 8 IX; szerzy się korupcja i przekupstwo; żołnierza ciągle się werbuje, ale ten nie walczy, Litwa cierpi gwałty i rabunki od własnych wojsk; czyni się zamach na dobra kościelne; nie bez obawy nasłuchuje pogłosek o wyjeździe królo-wej z Polski.

AUTOGRAF: Kraków, Bibli. Czart., rkps 1607 s. 341—342. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Post sui et obsequendi studiorum in gratiam Ill-mae et R-mae D. V-rae debitam deditissimamque commendationem. Quum, Illustrissime ac Reve-rendissime Pater et Domine, Brąspergam ad filium mitterem¹, indignum et collatorum in filium meum beneficiorum ingratitude suspicione ple-num putarem, si scripto, deficiente praesertim alia gratificandi occasione, meum erga V-ram Ill-mam et R-mam D. animum merendaeque illius gratiae studium declarare praetermitterem. Primum itaque Ill-mam et R-mam D. V-ram quam honorificentissime saluto et quidquid ad digni-tatem eius tuendam pertineat, omne obsequium meum commendo, cui

¹ Por. nr 338 przyp. 1; nr 341.

² Żołnierze na dworze królewskim w Grodnie domagali się wypłaty żołdu.

³ Jerzy Russocki. Zob. nr 152.

optimam ac diuturnam valetudinem et pro divini nominis publicique boni incremento felicissimos quosque successus ex corde opto. Hinc autem quid sub tanta rerum turbatione scribere debeam, quo gratiam V-rae Ill-mae et R-mae D. mihi adaugere aut illius animum recreare possim, prorsus nescio. Fluctuant enim et immo demerguntur apud nos omnia. Constitutiones, tam longo labore sumptuose ingenti decretatae, non publicantur. Quae ad opprimendam plebeculam pertinent, non praetermittuntur. Ordinum equestrium ostentationes seu, ut ipsi vocant, lustrationes pro festo Beatae Mariae Nativitatis [8 IX] proponuntur. Palatini, qui lustris praesint, non instituuntur. Generalis capitaneus adhuc celatur, iustitiae administratio, qua imperia constant, prostrata, nil curatur. Indeque Regnum domorum invasionibus truculentis, caedibus et aliis multis incommodis ac iniuriis gravatur. Magistratum mercatura non sine gravi Regiae dignitatis offensa et reipublicae iactura exercetur. Exactionum publicarum et vectigalium extorsio augetur. Quid autem laude dignum illa comparetur nusquam videtur. Miles mercenarius quotidie scribitur, pecunia distribuitur, haec domi torpore et luxu absumitur, bello contra hostem nil agitur. Misera Lithwania praeda et rapinis a suis affligitur. In Regno quoque bonis monasticis non parcitur. Quid itaque in tali dominiorum administratione boni sperari debeat V-ra Ill-ma et R-ma D. pro sua prudentia diiudicet. Et nisi Dei singularis benignitas protexerit, maior pernicies et oppressio brevi subsequetur. Hoc quoque non alienum a periculo est, quod iam vulgo fertur Regiam M-tem in abductionem hinc coniugis Caesareae M-ti consensisse. Haec ego cum dolore Ill-mae et R-mae D. V-rae scribo et tanquam Regni senatori prudentissimo natalisque sui soli amantissimo altiori cogitationi relinquo, et me totamque domum ac familiam meam illius gratiae commendo.

Datum in bonis meis paternis Russociczke², prima Septembris Anno salutis 1565. V-rae Ill-mae et R-mae D. deditissimus servitor

Fr. Russoczki.

341

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Grodno, 1 września 1565

Z uznaniem wyraża się o erekcji szkoły braniewskiej w ramach realizacji uchwał Soboru Trydenckiego. Popiera to pozytywne dzieło i na prośbę Hozjusza zgadza się obrócić na utrzymanie tejże szkoły dawne czynsze ulokowane w szkole chełmińskiej, dochody z domów księży elbląskich i 30 grzywien z Tezewa. W tej sprawie wystosuje pisma do kompetentnych władz, tj. do bpa chełmińskiego Stanisława Żeliszawskiego, rady miasta Elbląga i do Jana Kostki jako starosty tezewskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 1131 s. 6—7. Na odwrocie zwykły adres, ślad dużej pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 6 Septembris 1565 Hellspergae.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae etc. dominus et haeres. R-me in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Legimus literas P. V-rae, in quibus P. V-ra ad nos de schola hoc tempore Bransbergae a se instituta scribit¹. Qua in re P. V-rae in exequendo S. Concilii Tridentini hoc decreto sedulitatem et in promovenda christiana pietate ardens studium non probare non potuimus, neque etiam ipsi committendum putavimus, ut ad hoc tam pium quasi opus absolvendum et perficiendum nos soli nihil opis Ecclesiae id praescribenti Paternitatieque V-rae iam rem ipsam

² Rusocice, wieś w powiecie proszowskim, parafia Czernichów woj. krakowskie

¹ List nie znany.

molienti ferre voluisse existimari possemus. Itaque libenter fecimus, ut quod P. V-ra a nobis postulabat, et de antiquis censibus scholae Culmensis² ad R-ndum D-num Episcopum Culmensem, et de Elbingensium sacerdotum domesticis proventibus Dirsaviensique XXX marcarum reddito³ tum ad ipsos Elbingenses, tum ad Castellanus Gedanensem nostrum, Dirsaviae praefectum, literas nostras daremus, quibus ipsis diligenter et pro gratia nostra mandamus, ut eos superiorum annorum census a sua quisque civitate exigant et exactos in scholae istius Bransbergensis usus conferant, et deinceps provideant, ne hi census ullam aliam in rem quam Bransbergensem scholam conferantur. Bene valere S[in-ceritatem] V-ram cupimus.

Datum Grodni, I-ma die Septembris Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae M-tis Regiae propria.

342

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 2 września 1565

Akceptuje inicjatywę Hozjusza skierowania komisarzy do miejsc spornych celem uregulowania granic w rejonie Balgi i Pieniężna oraz proponuje, by ci sami komisarze wyznaczyli termin dla załatwienia podobnych sporów biskupstwa ze starostwami Ilawa i Bartoszyce.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓL CZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 998—999. Nagłówek: An bischoff zu Ermetandt, den 2. Septembris [15]65ten. Pod tekstem Abel Drewess, Gnad im Gott.

Wir haben E. L. schreyben empfangen, daraus verstanden, wess E. L. zu schickung derselben commissarien an die strittigen örter im Belgischen, Melsackischen und andern etc. vor irrungen vorfallen: weil es dann die gelegenheit hat und E. L. iren commissarien bevelch geben wollen, das wann dieselben neben den unserigen auf bestimpten tag im Hohensteynischen zusammenkommen und daselbst den anfang zu ortierung der irrigen grenitzgebrochen machen werden, sie // zu hinlegung der andern irrungen im Belgischen, Eylausischen und Bartensteinischen eines tags vereinigen und vergleichen sollen, seindt wir mit E. L. entschuldigung und erbitten wol zufriden. Wollen auch gleichergestalt unsern commissarien sich ferner tagsetzung mit E. L. abgefertigten zu irer zusammenkunft zu vergleichen bevel geben, damit denselben irrungen ohn weitem aufzug einmal abgeholfen und E. L. sowol als wir derwegen zu ruhe kommen mögen. Und wollten E. L. solchs auf derselben schreyben freuntlicher wolmeynung zur antwort nit pergen. Datum etc.

² Chodzi tutaj prawdopodobnie o pieniądze, jakie w testamencie zapisał na szkołę chełmińską dziekan kapituły warmińskiej Leonard Niderhoff (1532—1545; zob. A. Eichhorn: Die Prälaten, s. 358—359). W ADWO, rkps D 10 k. 182 znajduje się koncept pisma Hozjusza w tej sprawie (z 1 V 156[6], data roczna niezbyt pewna, bo ostatnie dwie cyfry łacińskie wyrwane, widać tylko MDL, domyślamy się dalszych XVI. Hozjusz w nagłówku podaje swój tytuł kardynalski św. Teodora, który otrzymał 7 IX 1565). Z tego dokumentu wynika, że Niderhoff zapisał na szkołę chełmińską 300 grzywien i pozostawił je u kanonika (późniejszego dziekana) Eggerda Kempen. Hozjusz stwierdza, że nuncjusz Commendone podczas pobytu na Warmii dał dyspensę na zmianę testamentu i przeznaczył je na remont kościoła przy kolegium braniewskim. Jednakże na ten cel zdobyto pieniądze z innego źródła, a spadek Niderhoffa Hozjusz obrócił ad aedificationem domus et scholae, in quo seminarium foveretur.

³ Por. nr 338 przyp. 1.

343

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Grodno, 2 września 1565

Dwór królewski w Grodnie jest mocno zajęty pertraktacjami z wojskiem, z tego względu posłaniec Hozjusza został odprawiony dopiero 2 IX, a Barzi o dzień wcześniej. Nie zapominał poruszyć zleconej przez Hozjusza i Commendonego sprawy seminarium. Opisuje swoje spotkanie z Franciszkiem Lismaninem w przedsiönku komnat królewskich. Ostro skarcił go za apostazję, czego był świadkiem Andrzej Patrycy Nidecki i o czym dowiedział się król. Poleca Jabłońskiego. Chce nabyć od biskupa żmudzkiego konia-kucyka, ale biskup przeznaczył go Hozjuszowi; Barzi przekonany, że kardynał konikiem jeździć nie będzie, prosi o odstąpienie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 441—444. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 6 Septembris 1565 Heilsporgac.*

Mnie wielde miłościwy Księżu, etc. Prze żołnierze, którzy byli jako mszyce Króla JMci osiedli¹, nie mogli się rychlej służebnik WMci odprawić, jedno jako dziś. Jam dopiro wczora sprawy legacyi swej począł i to chwatając po trosze², taka jest teraz kancelaryja zabawiona barzo! Nie zaniechałem prosić i upominać imieniem WMci i JMci księdza kardynała Commendona de seminario literario³, tak jakoś mi WM rozkazać raczył. Dobrą otuchę odniosłem zawždy. Efekt jaki jest, z listu WM lepiej się dowi [s]. De Lismanino nicem jeszcze z Królem JMcią nie mówił, bo do tego nie przyszło, ale dziś trzeci dzień [31 VIII] stał z doktorem Patriციusem⁴ na sieni przed izbą królewską, obaczywszy mię, iż wychodzę z izby, pytał Pa/triciusa: „Et questo è Signor Petro Barzi”, powiedział mu — „questo”. Szedł do mnie currendo, jakoby pies mergając ogonem, kiedy się gospodarzem raduje: „O, Signor Petro, bascio le mani di V. S., patrone mio”, i ujął mi obima rękoma rękę moję. Jam go rz[e]komo nie poznał, spytałem: „Et chi sete voi?”. „Come, non mi conossete?” „Non”. „Non m[i] recordate, che havemo parlato insieme tanti anni fà in casa del Signor Ioan Bonar⁵; non mi cognoscete piu? Jo sono Lismanino, servitore di V. S.”. „Si, si, adesso mi ricordo di vederivi, et mi inresse assai di haver mi visto lei, ma piu qua. Et perche, perche sei un apostata da bruscjar?”. Tak żem wyrwał mu rękę z rąk jego i poszedł precz. Przy czym był doktor Patricius, ten inaczej nie powi. Dlatego to WMci swemu MP piszę, iż chociażem jeszcze z Królem JMcią nic nie mówił o nim, ale odprawując się dołóżnie mówić będę. A interim wi Król już, jakom tego lotra piastował coram omni cohorte, ale najbliży stał D-nus Patricius. Ten się był zdumiał i powiadał to wszystkim zaraz. //

Proszę jako swego MP, aby WM nie raczył z łaski pana Jablonskiego⁶ sługę swego wypuszczać. Widzę, iż wielgą chuć ma ku służbam WMci. Ja tyż na tej drodze znalazłem po nim wielgą pilność, jakoby własnym sługą mym miał być. Książdz biskup żmocki⁷ ma inochodniczek⁸

¹ Por. nr 317, 322, 332.

² Chodzi o legację Barziego do Hiszpanii; targował się na dworze o wysokość pensji poselskiej.

³ Hozjusz zapewne prosił Barziego, by poparł jego starania o sumy z Chelмна, Tczewa i Elbląga na kolegium jezuickie w Braniewie. Por. nr 338, 341.

⁴ Andrzej Patrycy Nidecki.

⁵ Jan Bonar (Boner) (1516—1562), patrycjusz krakowski, nadworny bankier króla Zygmunta I, przywódca kalwinów małopolskich. PSB II 297—299 (Włodzimierz Budka); EK II 790.

⁶ Postać bliżej nie znana.

⁷ Wiktor Wierzbicki.

⁸ Inochodniczek (inochodnik), koń kroczący inochodą (jednochodą), stawiający najpierw obie nogi prawe, potem lewe.

niewielgi, płowy, bez uszu; kedym nań naprawował, aby mi sprzedał albo i kto inny, gdy go on prosi, zawždy się WMcią wymawia i JMci księdzu podkanclerzemu się WMcią wymówił. Jeśli żeby go WMci posłał, wim, iż być na nim jeździć nie będzie. Proszę jako swego MP, aby raczył mi go dać i na synod posłać, a ja go WMci obsługiwać będę. Jest [to] koniczek mały, uszy obrzezane ma. A z tym się łasce WMci zalecam, z której proszę abych wypuszczon nie był.

Datae z Grodna, II Septembris 1565. WMci mego MP wieczny służebnik

Piotr Barzi etc. ręką własną subscripsit.

344

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Braniewo, 3 września 1565

Informuje o sytuacji religijnej w Braniewie: rada miasta jest zadowolona z kazań ks. Andrzeja Humana, proboszcza z Jezioran, i chce, by został on proboszczem w Braniewie, chociaż przedtem prosiła o proboszcza z Szalmii. Ten drugi przyjął propozycję Hozjusza i zgodził się objąć parafię Jeziorany. Knobelsdorf przekazał radzie miasta decyzję Hozjusza odnośnie do innowiercy Wawrzyńca Hasse, który w towarzystwie takich innowierców, jak Dohna, Fabian Czema, Jan Preuck przychodzi do miasta i buntuje ludzi. Przeciwstawił mu się Jan Bartsch. Hozjusz nakazuje radzie nie wpuszczać Hassego do miasta. Plemięcki przez Dohnę i Preucka czynił wyrzuty rektorowi kolegium jezuickiego za to, że pod wpływem jezuitów jego syn, uczeń kolegium, w dniu Wniebowzięcia Matki Bożej przyjął Komunię św. Jezuici liczą na tego chłopca.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 343—346. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine clementissime. Cum parochi Schalmiensi¹ egi ex mandato Ill-mae Cels. V-rae diligenter, qui primo se nonnihil difficilem praebuit in acceptanda paroecia Seburgensi verum re bene deliberata respondit se totum fore in ea potestate Ill-mae Cels. V-rae, Andreas vero Seburgensis² hesternio die concionando omnium expectationem superavit atque ita quidem, ut senatum poeniteat literis ab Ill-ma Cels. V-ra petiisse Schalmiensem, oratque ut hunc habere liceat. Est in eo plurimum, quod in illo desideratur, ad quod si studium accesserit, satisfaciet omnibus. Indicavi etiam eidem senatui sententiam Ill-mae Cels. V-rae de Hassio³, qui hic una cum Donensi⁴, Fabiano iuniore Czema⁵ et Prokio⁶ ante biduum fuisse dicitur, et satis magnifice suam per-

¹ Szalmia, parafia wiejska w dekanacie braniewskim. Według akt wizytacji parafii Szalmia z 6 IX 1565 (ADWO rkps B 3 k. 165—167v) proboszczem tej parafii był ks. Gottschalk Becker, pochodził z diecezji Ozyllia i liczył wówczas 30 lat. Według wykazu proboszczów tej parafii opublikowanego w PDE 1876 Jg. 8 s. 11 był on proboszczem Szalmii w latach 1559—1569.

² Andrzej Human, kanonik dobromiejski (kolegiacki) i proboszcz w Jezioranach w drugiej połowie 1565 r. przeszedł na parafię w Braniewie. Por. HE V s. 147—148.

³ Prawdopodobnie Jan Hasse (zob. nr 308); ale był i inny: Wawrzyńiec Hasse, mieszczanin braniewski, przeszedł na protestantyzm, za co został przez Hozjusza pozbawiony praw patronackich nad beneficjum Bożego Ciała w kościele parafialnym w Braniewie. Zob. HE V s. 325—326. Marcin Kromer pozbawił go praw patronackich nad ołtarzem św. Krzyża i w tymże kościele (14 I 1569 — ADWO, rkps A 2 k. 206r-v), a po jego śmierci dekretem z 8 II 1572 odsądził jego spadkobierców od patronowania temuż beneficjum (ADWO, rkps A 2 k. 2v-3).

⁴ Z pruskiej protestanckiej rodziny Dohna, bliżej nie znany.

⁵ Fabian Czema (1539—1605), trzeci z kolei syn Achacego Czemy, wojewody malborskiego, czołowej postaci innowierców w Prusach Królewskich, od 1581 woj. malborski. Zob. W. D w o r z a c z e k: Genealogia, tabl. 121.

⁶ Jan Preuck (zm. 1593), zięć Achacego Czemy, również protestant, zdeponowany

vicatiam iactitasse se unum videlicet repertum ex omnibus, qui constanter tutatus sit fidem et facturum hoc ad sanguinem usque. Allegavit etiam inter pocula Machabeorum fratrum⁷ constantiam, ad quos Braunsbergenses in contemnendis mandatis hominum remisit. Verum satis acute a Ioanne^a Bartio⁸ refutatus est. Admonui senatum, ut tales iactationes et disputationes, si iure hospicii uti volet, ipsi interdicanur. Addidi etiam quam parum synceriter informavit Castellanum Gedanensem cum fratre⁹, et homines tales perversos et mendaces non esse ferendos in hac civitate, etiamsi nemo ut hoc fiat urgeret. Promittunt diligentiam. Plementinus senior¹⁰ in die Assumptionis gloriosissimae Virginis [15 VIII] nullo compellente sua sponte communicavit, quod aegerrieme ferens pater misit Prokium et Donensem, qui cum Rectore¹¹ expostularent, quod quidem fecerunt, sed bene poti et satis, ut a Rectore intellexi, proterve. Magnam de eo puero spem concipiunt patres, eius frater, episcopus ille papyraeus, parum videtur constans futurus, eo quod quovis Vertumno¹² sit^b mobilior. Apud haereticos dicitur patribus detrahere, multa fingere, apud catholicos e contra, simulare^c. Reliqua omnia hic Braunsbergi ita sunt, ut cupit Ill-ma Cels. V-ra, cuius me favori et gratiae reverenter commendo.

Datae Braunsbergi, 3 Septembris die Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius.

^a Na marginesie

^b Skr. curru (?)

^c Wyraz zatarty na sleraju wiersza, może *catholicum* (?)

345

SAMSON WOREIN DO HOZJUSZA

Frombork, 4 września 1565

Na życzenie Hozjusza przeprowadzi w dniu 6 IX wizytację kanoniczną parafii Szalmia i związanej z nią filii Pierzchały. Rozpatrzy też sprawę przesunięcia proboszczów. Tymczasem nie będzie mógł osobiście przyjechać do Hozjusza, bo jest wyznaczony do komisji rewizyjnej granic. Wielu mieszczan braniewskich wolałoby mieć swoim proboszczem dotychczasowego proboszcza z Tolkowca niż z Jezioran czy Szalmii.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rękopis D 14 k. 12. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no meo clementissimo Domino Cardinali Warmiensi, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Heri bene sero redditae sunt mihi primum Ill-mae Cels. V-rae literae, quibus a me postulat, ut visitationem in Schalmia¹ primo quoque tempore absolvam. Ego itaque ut imperata faciam, crastino die parochum ea de re cer-

przez Hozjusza ze stanowiska burgrabiego braniewskiego z powodów wyznaniowych, pozostał jednak na Warmii w swoich dobrach Rogity koło Braniewa. APB II s. 519.

⁷ Por. 2 Mch 7.

⁸ Jan Bartsch, burmistrz braniewski, katolik. Zob. HE V s. 325.

⁹ Jan i Krzysztof Kostkowie.

¹⁰ Jeden z dwóch synów Jana Plemińskiego starosty kowalewskiego, którzy uczyli się w kolegium jezuickim w Braniewie. Hozjusz tylko pod tym warunkiem zgodził się na sprzedaż Plemińskiemu dóbr Grątki (zob. nr 185 przyp. 7), że ten dzieci swoje da na kształcenie do jezuitów, i oni już jako katolicy odziedziczą te dobra, bowiem na Warmii innowiercy nie mieli prawa nabywania nieruchomości.

¹¹ Krzysztof Strobel.

¹² Vertumnus, bożek u Rzymian, który przybierał różne kształty jak Proteusz u Greków.

¹ Szalmia. Zob. nr 344 przyp. 1.

tiorem faciam, ut nimirum ad feriam quintam proximam [6 IX] una cum parochianis suis me operariatur, ad quam diem visitationem prosequar et ibi, et in Pettelkau², quae duae sunt coniunctae ecclesiae uni sacerdoti commendari solitae. Quod statim atque perfecero visitationem quidem transmittam Cels. V-rae, similiterque quid de utroque parocho, tam Seburgensi³ quam Schalmiensi cognovero, significabo. An vero ipse hoc tempore venire queam, incertum est mihi, quandoquidem regendis finibus episcopatus adiectus sum arbiter, qui tametsi ad eam rem parum adiumenti attulero, tamen quia fidelibus meis ita visum est, non potui publicae utilitati meam denegare operam. Qua de re latius alias, si ipsi mihi una cum visitatione advenire non licebit. Interim meam servitutem Cels. V-rae probari cupio, quam Christus Iesus salvam et incolumem diutissime servare dignetur.

Apud Ecclesiam Warmiensem, 4 Septembris 1565.

Multi cives Brunsbergenses catholici, quibuscum ego contuli, miris laudibus extollunt parochum in Tolkstorff⁴, qui et civis ipse Brunsbergensis est et exercitatus est in praedicando, et sonoram vocem pro amplitudine templi Brunsbergensis ac frequentia populi habere dicitur. Eum illi parochum sibi expetunt, praeferentes eum et Seburgensi, et Schalmiensi. Quod Celsitudinem V-ram obiter celare nolui.

Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae deditissimus servus
Samson a Worein.

346

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 6 września 1565

Weźmie udział w sejmiku pruskim w Toruniu i poprze postulaty królewskie, jakie w imieniu króla przedłoży poseł. Poprzedni sejmik odbyty w maju bez obecności posła królewskiego uważa za prawny, bo zwolany tradycyjnie, zgodnie z konstytucją króla Zygmunta I. Za nieobecność na nim posła królewskiego nie odpowiada. Ponadto król, celem przedstawienia prowincji pruskiej swoich postulatów, może w każdej chwili zwołać stany. Sejmik w swej koncepcji był przewidziany dwa razy do roku jako miejsce sprawowania sądownictwa regionalnego.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 67—68. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 518v.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Quod literis suis mandat M-tas V-ra, ut ad conventum Torunensem proficiscar et ibi M-ti V-rae serviam in iis, quae fuerint ab ipsius internuntio proposita¹, si me Deus incolumem servaverit, faciam non invitus. Quod vero Marienburgi quoque mense Maio conventum habuimus, fecimus pro fide atque officio nostro iuxta constitutiones divi patris M-tis V-rae, de quarum abrogatione nihil adhuc nobis constat. Si nullus adfuit in illis M-tis V-rae legatus, haec nostra culpa non est. Nos eum audire, si venisset, et imperata V-rae M-tis pro virili nostra facere parati fuimus, verum iuxta divi patris M-tis V-rae constitutiones non ea sola causa est conventus ordinarios habendi, ut Regiae M-tis legatus audiatur, verum etiam ut iustitia

² Pierzchały, filia Szalmii.

³ Andrzej Human.

⁴ Tolkowiec, wieś kościelna w komornictwie Braniewo. Proboszczem tej parafii w latach 1563—98 był ks. Urban Rosenwald. PDE 1876 Jg. 8 s. 11.

¹ Ścibor Krzykowski. Zob. nr 318 przyp. 2.

petenti cuius administratur, absque qua quid sint regna, non ignorat M-tas V-ra. Legatum, quando vult V-ra M-tas, mittere et ad eum audiendum conventum indicere potest. Ordinarii vero conventus bis in anno ad iustitiam administrandam constituti sunt, quam si nos pro eo ut possumus, administrandam curamus, hoc officium nostrum probatum iri potius M-ti V-rae confidimus, quam ut propter illud in illius indignationem nos incursuros existimemus. // Nihilominus rem omnem V-rae M-tis iudicio permittimus et submittimus, quam ut Deus diu servet incolumem et felicem eum supplex peto, illius me gratiae clementiaeque commendo.

Datum Heilspergae, VI die mensis Septembris Anno Domini MDLXV. Eiusdem Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae ^a humillimus capellanus et servitor addictissimus

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^{-b}.

^a Zbędne słowa *Nihilominus rem omnem*
^{b-b} Własnoręcznie

347

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Ciechocin, 7 września 1565

Ubolewa, że spisanych propozycji na synod prowincjonalny nie zachowano w tajemnicy, ale dostały się one w ręce niepożądane, tj. innowierców, którzy zostali zaproszeni na synod i z pewnością nań przyjadą. Tymczasem kilku biskupów ważniejszych diecezji nie zamierza wziąć udziału w synodzie, a jeśli i wezmą, to przez wzajemne spory dadzą tylko zgorzniecie. Biskup wrocławski ma żal do prymasa za to, że naznaczył synod nie czekając jego odpowiedzi na propozycje synodalne. To jeszcze bardziej zaogniło dawne wzajemne urazy obu tych biskupów. Nuncjusz pragnie przed synodem doprowadzić między nimi do zgody, bo w przeciwnym razie synod może stać się widownią polemiki i sporów. W takich warunkach nie osiągnie pożądanego celu i lepiej go wcale nie zwoływać. Radzi zapytać podkanclerzego Piotra Myszkowskiego o zdanie na ten temat i prosi o tym powiadomić. Sam nuncjusz uda się do Włocławka, gotów też jechać do prymasa, byleby tylko przed synodem spacyfikować ich wzajemne animozje. Jeśli będzie potrzeba, może też przyjechać do Hozjusza do Torunia. Prosi o przysłanie Walentego Kuczborskiego.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 5793 k. 594v—596v, Nagłówek: Ad Cardinalem Varmiensem. Kopia niedokładna, tekst miejscami niejasny.

DRUK.: M. Malinowski: Pamiętniki, II s. 283—286, w tłumaczeniu polskim.

Vix attigi Poloniae fines, cum me in molestiarum pelagus rursus deferri sensi et tempestates turbasque ab iisdem, quibus superiori anno ventis imminere intellexi. Rerum capita seu articulos tractandos in synodo propositos¹, non lectos modo a multis, ad quos non pertinet, sed esse in haereticorum manibus planeque vulgatos perlatum ad me est, qua certe ex re non mediocre sum molestia affectus. Non enim video, quae haec sit ratio habendi sacri conventus, neque^a qui eius futurus sit exitus et quae concordia, et quae etiam fides episcoporum, cum nulla fide ea efferantur, quae emanare ante ipsam synodum minime debuerunt. Quid est aliud proderere religionis causa? Audio propterea haereticos, ut est seditiosum et turbulentum genus hominum, ex ipsis articulis occasionem arripuisse veniendi ad synodum, quod quoque vocari edicto et articulis illis dicantur, adfuturosque frequentes, nimi//rum ut sacrarum literarum ita omnium scriptorum sensum in suam ipsorum torquentes sententiam; sed

¹ Zob. nr 281 przyp. 2.

quod me maxime angit — audio maiores episcopos² vel omnino non affuturos, vel si aderunt, altercationes potius nostrorum et indigna eo ordine iurgia quam salutares sententias nobis audiendas fore. Vladislaviensis Episcopus dimissos processus ab Archiepiscopo non expectato ab se responso ita aegre fert, neglectum se existimans, et ita commotus esse videtur, ut nisi mature occurramus, magna[s] aliquas turbas futuras metuendum, gravius enim semper in recidivis morbis³ laboratur. His de causis mittendum ad D. V-ram Ill-mam certum nuntium existimavi, ut haec ei perscriberem, simul rogarem, ut cogitet statuatque, quid remedii adhibendum. Ego ad Vladislaviensem Episcopum diligenter scribam, ut, si fieri potest, commotum eius animum placem. Nescio, quo fiat fato (si hoc verbo uti christiano homini licet), ut omnia semper Archiepiscopi consilia in peiorem partem accipia[n]tur, quod equidem doleo. Id enim maxime ipsius obstat conatibus. De illo permulti ita sentire videntur, ut eum dicant secreta consilia de hac ipsa synodo cum haeticis habere. Miseret me certe huius ipsius famae, neque sine summo dolore audire^b possum hoc nomine, quo nihil est ignominiosius male audire Primatem totius Regni. Magna res agitur; obstan//dumque initiis, ne eo praecipitetur, ut frustra postea nos sapere videamur. Exepcto a D. V-ra Ill-ma consilium, quod ut ad me perscribat magnopere rogo. In eius enim unius singulari prudentia et pietate acquiesco. Interim dabo operam, ut Vladislaviensem Episcopum placatiorem reddam, et Archiepiscopum conciliem, quamvis quam ipsum negotium et quam periculose obducta vulnera refricentur non ignorem; et angustia temporis, et locorum intervalla magno impedimento sunt. Nostra opus est concordia ad salutarem synodum peragendam, animisque prius conveniendum quam corporibus, ne congressus potius noster quam synodus esse videatur. Satis carpetur noster ordo ob dissentiones, satis continetur! Quod si turbulenta haec erit synodus, et episcopi exasperates animis contendere inter se quam caeteris consulere maluerint, praestaret nunquam cogitatum de hac synodo, exitumque, quod Deus avertat, adferet rebus huius Regni. Quant[um] enim vel illud unum estis, ut intelligant catholici omnes et religionis studiosi nihil esse in episcopis praesidii, quin immo ex eorum discordia rerum interitum imminere. Non haec agitur synodus ut^c leges tantum condantur, sed ut unanimi pastorum consensu rationes sublevandi afflictas ecclesiarum res ineantur; quod audiente D. V-ra Ill-ma memini // me dixisse Warsoviscio, qui nobis Archiepiscopi litteras attulit^d. Nunc eo res deducta videtur, quo nihil acerbius ut vel non convenientibus praecipuis episcopis contemnatur synodus, convenientibus —^d duellorum maneant spectacula; quae ego certe, si aliter vetari minus possunt, vel expectatione synodi fugienda censeo.

A D-no Vicecancellario perbreves accepi literas, quas mihi a D. V-ra Ill-ma missas Palatini Culmensis⁵ puer prope Strasburgum⁶ mihi reddidit. Nihil praeter salutationem scribit, sed pollicetur uberiores se literas ad me missurum Posnaniam. Eius sententiam de synodo D. V-ra Ill-ma per literas interroget; quam cum acceperit, de ea me continuo faciat, quaeso,

² Commendone ma tu zapewne na myśli prymasa oraz biskupów: włocławskiego Mikołaja Wolskiego i krakowskiego Filipa Padniewskiego.

³ Aluzja do sporu prymasa z biskupem włocławskim Mikołajem Wolskim o pewną sumę pieniędzy.

⁴ Stanisław Warszawicki wiozł wtedy uczniowi do kolegium braniewskiego. Zob. nr 306, 312.

⁵ Jan Działyński.

⁶ Brodnica.

certiorem per certum nuntium. Ego Vladislaviae perendie sum futurus, ubi, aut in proximo aliquo loco, reditum expectabo eius, quem cum his litteris ad D. V-ram Ill-mam misi; ut ex ipsius consilio omnia agam, a quo nunquam discedam. Et si ei videbitur, ut aliquo me ad Archiepiscopum conferam, faciam. Nullos recuso labores, ut hae discordiarum semina tollantur. Ac si D. V-ra Ill-ma iusserit, cum venerit Toruniam⁷, ego Posnania excurram ad illam, quo ei placuerit prope Toruniam, ut ab ea de omnibus rebus mandata accipiam. Omnino opprimenda haec sunt antequam conveniant ad synodum, neque enim // ille est locus reconciliandorum animorum, neque hoc fieret sine magno scandalo. Scio haec D. V-rae Ill-mae fore molestissima, sed ferenda sunt, atque eis medendum modis omnibus. Erit etiam e re, si D. V-ra Ill-ma litteras mihi mittet ad D-num Valentinum, quibus ei mandetur, ut, si opus erit, mecum se conferat ad Archiepiscopum. Vehementur vero rogo, ut suum nuntium cum literis ad me confestim remittat eumque properare iubeat. Quam Deus nobis servet incolumem.

De Ciechocin⁸, 7 Septembris 1565.

^a Rkps nosque (błąd kopisty?)
^b Rkps audito

^c Rkps et
^d Rkps zbędne słowo nos nie skr.

348

JAKUB GRZYBOWSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 7 września 1565

Wyraża Hozjuszowi wdzięczność za to, że przyjął na wychowanie jednego syna Grzybowskiego. Prosi o wsparcie materialne na utrzymanie pozostałych czterech synów. Dochodzi sprawiedliwości przeciwko bożogrobcom z Miechowa i w tym celu prosi Hozjusza o list polecający do abpa Ostrzyhomia, by ten na rzecz Grzybowskiego interweniował na dworze cesarskim i naklonił nowego cesarza do podpisania pisma, które gotów był podpisać poprzedni cesarz, ale wskutek śmierci nie zdążył. Przelżony konwentu miechowskiego grozi, gra na zwłokę i nie jest skłonny poddać się wyrokowi cesarza.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 351—354. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo in Christo Patri D-no, D-no Stanislao Hosto divina miseratione S. R. E. presbytero tituli s. Laurentii in Palisperna Cardinali, Episcopo Warmiensi etc. patrono benefactorique clementissimo; ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditus 2 Octobris 1565 Torunii.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine mi¹ clementissime ac observandissime. Servitutis perpetuae ac fidelissimorum obligatissimorumque obsequiorum in gratiam et clementiam V-rae Ill-mae et R-mae D. humillima commendatione praemissa.

Quando ex spectabili D-no Paulo Vadiano, insigni cive Cracoviensi, nepote D. V-rae Ill-mae et R-mae intellexi deprecationem meam a V-ra Ill-ma et R-ma D. esse exauditam, quod filium meum in servitute suscipere dignata est, ei ego pauper senex a Miechoviensi praeposito² in omni-

⁷ Hozjusz przebywał wtedy na sejmiku pruskim w Toruniu.

⁸ Ciechocin, wieś biskupów włocławskich (klucz ciechociński) nad rzeką Drwęcą.

¹ Jakub Grzybowski, niezamożny mieszczanin krakowski, znany jest jedynie ze swoich listów do Hozjusza: z 31 VII 1564, opubl. HE V s. 383—384 i tego, oraz z nielicznych wzmianek siostrzeńca Hozjusza — Pawła Watta. W obu listach pisze, że jest podeszłego wieku, ma liczną rodzinę i narzeka na krzywdy, jakich doznaje od zakonu bożogrobców miechowskich. Przedmiot swoich roszczeń do bożogrobców dokładnie przedstawił w pierwszym ze wspomnianych listów.

² Jan ze Lwówka, proboszcz miechowski (1544—1567). Zob. Z. Pęcowski: Miechów, s. 319, 464.

bus bonis fortunae extenuatus et in summam paupertatem una cum uxore ac liberis meis redactus, ago et habeo immortales gratias, qui scribit, cuius scripta et picturas D-nus nepos D. V-rae Ill-mae et R-mae vidit et conspexit. Si ad alios adhuc quattuor vestiendos aliquid eleemosinae impartire dignaretur et pro me pauperrimo sene V-ram Ill-mam et R-mam D. supplex oro, rogo atque obsecro, cui id opus pium et meritorium Deus optimus maximus gratia sua retribuere dignabitur. Caeterum pro literis ad R-mum D-num D. Strigoniensem Archiepiscopum³ promotoriis humillime supplico, qui ad intercessionem R-ndi D-ni Martini Cromeri commissionem in Scepusium⁴ super R-mum D-num D-num Czanadiensem Episcopum ibidem in // Scepusio praepositum D-num Gregorium Bornomisam⁵ conscribere mandaverat, sed eam sua M-tas Caesarea sanctae memoriae Ferdinandus iam debilitatus fere in agone laborando non potuit subscribere, ut eandem Sacra Sua M-tas modernus Imperator Maximilianus subscribere dignaretur, quod faciliter possem consequi, si apud Suam M-tem Imperatoriam modernum R-mus D-nus D-nus Strigoniensis promotor erit meae causae futurus. Mihi miserimo homini V-ra Ill-ma et R-ma D. misereri dignetur, ut iis meis cum Miechoviensi Praeposito litibus et iurium amfractibus per R-mum Strigoniensem finis imponatur, qui omnia causa V-rae Ill-mae et R-mae D. se facturum pollicetur etc. Praepositus enim Miechoviensis comminationibus utitur, et decretis ac sententiis Suae M-tis Imperatoriae oboedire recusat. Super unum meum grossum mille ducatorum iuramento suo id me praesente et R-mo D-no D-no Leopoliensi Archiepiscopo moderno⁶ affirmando me depauperare nititur, sua bona fide promisit et est pollicitus ad lites mecum ineundas exponere. Tandem me V-rae Ill-mae et R-mae D., D-no suo clementissimo in gratiam et clementiam humillime et diligentissime commendo, quam pro reipublicae christianae et religionis augmento, ac meorum pauperrimorum liberorum meaque speciali consolatione ad multos annos diu necnon felicissime valere cupio et opto ex totis animi mei viribus.

Cracoviae, 7 Septembris Anno Domini MDLXV. V-rae Ill-mae et R-mae D., Domini, Domini sui clementissimi servitor perpetuus et mancipium deditissimum

Iacobus Grzibowski manu sua subscripsit.

349

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 8 września 1565

Papież zamierza zorganizować archiwum przy Kurii Rzymskiej i to zadanie powierzył kardynałowi da Mula specjalnym Breve, którego kopię da Mula przesyła Hozjuszowi, i zgodnie z poleceniem papieskim prosi o sporządzenie i możliwie szybkie nadesłanie do Kurii Rzymskiej kopii dokumentów przechowywanych w archiwach warmińskich tak urzędowych jak też w bibliotekach zakonnych lub w zbiorach osób prywatnych. Przedmiotem zainteresowania Kurii są wszystkie dokumenty, dotyczące tak stanu duchowego jak i materialnego Kościoła od czasów papieża Marcina V. Mogą to być dokumenty wystawione przez Kurie Rzymską (jak np. bulle, brevia, przywileje) jak też przez władców świeckich, o ile dotyczą Kościoła. Należy te dokumenty przepisać na papierze nieco większego formatu niż zwykły, notariusz publiczny porówna kopię z oryginałem i zaświadczy o jej autentyczności. Jeśli znaj-

³ Mikołaj Oláh, abp Ostrzyhomia (Gran) na Węgrzech (1553—1568).

⁴ Spisz, należał wówczas do państwa węgierskiego.

⁵ Grzegorz V Bornomisza, bp diecezji Csanád na Węgrzech (1563—1573). Jego poprzednikiem na tym biskupstwie był Andrzej Dudycz.

⁶ Stanisław Siomowski.

dą się jakieś dzieła historyków greckich lub łacińskich nie drukowane, a jest w nich coś o Kościele, to należy podać nazwisko autora danego dzieła oraz zasadniczą treść.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1a, 501. Brak karty z adresem.

KOPIA WSPÓLCA.: Uppsala, Universitetsbiblioteket, rkps H 156 k. 2—3. Kopię sporządził sekretarz kapituły warmińskiej Klemens Calhorn.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Cum alia multa Sanctissimus D. N. quae vel tueri Ecclesiam Dei, vel ornare possint, assidue curare solitus est, tum illud potissimum cogitat ac iam plane decrevit, ut in Curia Vaticana archivum constituatur, in quo scripta omnia quae tum ad religionis nostrae decus, tum ad ecclesiastica bona pertineant, diligenter asserventur. Hoc muneris, ut ex Brevi, quod ad te mitto¹, poteris intelligere, Sua Sanctitas diligentiae fideique meae committendum iudicavit, et simul ut ad te scriberem mihi mandavit, ut in universa tua dioecesi ea cura quam rei magnitudo postulat, exquirere et perscrutari loca omnia, non modo sacra sed privata etiam velles, ac si quid reperires eius generis, quod in archivum referri deberet, id ad nos mittendum primo quoque tempore curares. Quae vero sint eiusmodi, etsi te pro tua singulari prudentia ignorare non arbitror, commemorabo tamen quaedam, quae mihi praecipua videntur; ea sunt: veteres bullae, brevvia, immunitates, concessionones, donationes, restitutionones et confirmationones bonorum spiritualium et temporalium, privilegia palliorum, crucis, mitrae et similium; item erectiones, uniones, divisiones et alienationes episcopatuorum bonorumque quorumcunque ecclesiasticorum; praeterea si quae scripta sunt, quae ad // concilia, cruciatas, legationes, paces, bella, foedera, pacta, consensionones, confessionones fidei, schismata, articulos haeresium et eiusmodi. Huius diligentiae, quam pro tuo erga Sedem Apostolicam studio non mediocre fore confido, terminus tibi sit Martini V pontificatus², nam ceteriora nos habemus. Et quoniam quae tua pietas est in catholicam Ecclesiam, id est in Deum ipsum, fontem omnium bonorum, nullum laborem iniucundum, nullum onus grave tibi esse arbitror, praesertim quod a Summo Pontifice, animo semper pro commodis et ornamentis Ecclesiae excubante, imponatur. Addam haec ad superiora, ut conferas omnem curam atque operam, quantum in te est, ad ea etiam scripta colligenda, in quibus, nondum pervulgatis, de officio pontificis deque spirituali aut temporali Ecclesiae statu agitur. Cuiusmodi sunt acta conciliorum nondum edita, diaetae, congregationes, et si quae praeterea huiusce generis occurrent. Huc ea quoque pertinent, quae pontifices imperatoribus, regibus, principibus et privatis hominibus largiti sunt, sive census ea sint, sive feuda, solutiones, obligationes, definitiones, et contra — quae donarunt, obligarunt aut aliqua ratione tradiderunt imperatores, principes, privati homines Apostolicae Sedi et locis ecclesiasticis. Et quoniam eiusmodi scripta // non solum in archivis, verum in privatis quoque templorum et monasteriorum bibliothecis custodiuntur, ne gravere in his quoque locis evolvere omnia et excutere per homines industrios et perspicaces, ut eruatur si quid latet, quod ad personas ecclesiasticas quoquo modo spectare videatur. Nec vero dubitandum existimamus, quin principes ipsi aut praelati, quae nunc in sua potestate habent, ea in archivum hoc nostrum inferri aequo animo patiantur, iniuriam enim temporis loci securitas defendet, auctoritatem autem apud posteros eiusdem loci celebritas ac dignitas afferet. Quod reliquum est, iudicio prudentiaeque tuae totum negotium mandatur, tuam

¹ Por. K. A. F i n k: Das Vatikanische Archiv, s. 2.

² Marcin V, papież w latach 1417—1431.

quidem diligentiam quo maior erit, eo gratiorem Summo Pontifici futuram tibi confirmo. Quae iudicabis ad hanc rem attinere dabis operam, ut separatim omnia describantur, foliis nec imparibus et paulo latioribus quam quae communia sunt, eaque manu alicuius notarii publici adhibitis spectatae fidei testibus comprobentur et ad nos quam celerrime et quam tutissime deferantur. Si quos praeterea vel Graecos, vel Latinos historicos, antiquos aut nostrorum temporum non impressos reperies, in quibus aliqua religionis christianae mentio fiat, significabis et auctoris nomen et argumentum. // Pluribus verbis non utar in ea re, quam tibi tua sponte satis esse commendatam puto, tantum illud addam, quicquid in ea re diligentiae, operae, studii a te locabitur, ita me accepturum ac si beneficium in me vel maximum contulisses. Vale.

Romae, VI Idus Septembris [8 IX] MDLXV.

^a—Fortasse haec familiarius ago cum D. V-ra Ill-ma quam sit par, verum et operis magnitudini et Pontificis oboedientiae deesse non possum.
D. V-rae Ill-mae humilimus servitor

Cardinalis Amulius^a.

^a— Własnoręcznie

350

MIKOŁAJ DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 8 września 1565

Druk dzieła *Confessio fidei* dobiega końca. Skoro tylko będzie gotowe, niezwłocznie prześle je Hozjuszowi. Akt zrzeczenia się kanonii warmińskiej na rzecz swego brata Erazma wysłał Hozjuszowi przed kilkoma tygodniami i dalsze postępowanie w tej sprawie pozostawia do jego decyzji.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 60. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Salutem plurimam etc. Magnae mihi curae est, ut exemplaria *Confessionis* R-mae P. V-rae quamprimum transmittam, quantumque in me situm est, nulla mora hac in re fiet. *Confessionis* tamen liber nondum ad finem perductus est, quamvis tantum aliqua pars indicis desit, ita ut post aliquot dies absolutam iri existimem. Quod cum factum fuerit, celerime ad R-mam P. V-ram transmittetur. Ante aliquot septimanas cum literis meis instrumenta etiam a me ad R-mam P. V-ram missa sunt, quibus canonicatus ecclesiae Varmiensis fratri Erasmo a me resignatus est¹. Itaque negotium hoc totum R-mae P. V-rae (cui omnia ego et frater, nosque omnes debemus) commendo, ut quod illi hac in re optimum videatur, statuat. Fratri meo quantum ad aetatem spectat nec Concilium Tridentinum neque ius canonicum obstare puto, quae tamen omnia certiora notioraque ipsi esse existimo.^a Quod reliquum est etc.

Datae Romae, 8 Septembris Anno Domini 1565. Ill-mae R-maeque P. V-rae obsequentissimus

Nicolaus Dzialinsky.

^a Skr. bene

¹ Zob. nr 249.

351

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Kościerzyna, 8 września 1565

Na życzenie Hozjusza rozesłał do adresatów listy sejmowe nadesłane dla Hozjusza przez króla, ale dziwi się brakiem specjalnego listu od króla nakazującego uczynić to Kostce. Widzi tylko kłopoty z województwem malborskim, gdzie wakuje stanowisko wojewody, zaś zastępujący go w takich przypadkach sędzia ziemski nie jest jeszcze obrany, bowiem Sokolowski nie przyjął wyboru i nie podejmie się rozsyłania listów w województwie. Wobec tego listy przeznaczone do województwa malborskiego Kostka z powrotem odsyła do Hozjusza.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 353—358. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Miłościwy Księżu, etc. Przy posyłaniu listów takowych KJMci sejmowych, których WM mój MP ku mnie tużes posłać raczył, miewalem zaw sze osobne pisanie od KJMci, w którym mi to KJM rozkazować raczył, ażebych listy takowe przesyłał tam, gdzie przynależą. Tym raz o tym pisania żadnego nie mam. Jednak w tej mierze, chocia się nie mam czym szczyć, jako ten który WMci memu MP zawsze z chuci rad służę, ponieważ WM ku mnie takowe listy posłać raczył przestrzegając tego, aby się woli KJMci dość stało, rad się tego podymę i że je bez mieszkania tam, gdzie przynależą, prześlę. Jedno iż mi trudno o posła do wojewody malborskiego, bo mi też jest nieznamy¹, jako i WMci. A tego też nie rozumiem, aby się publicus który tego podjąć chciał, ażeby mu list takowy odniósł. Ku WMci memu MP ten list zaś odsyłam. Przystało by to, miłościwy Księżu, w niebytności wojewodzinej albo czasu wakancyjej, aby sędzia list takowy przyjął a szlachtę obesał. I miałem // był wołę list ten posłać do sędziego, ale iż to wiem, że pan Sokolowski² chocia jest sędzim obranym i od KJMci konfirmowanym, tego urzędu nie przyjął, a sędzim być nie chce. Rozumiejąc to o nim, żeby się też tego nie podjął, aby ten list przyjął i szlachtę obsyłać miał, obawając się tego, aby nie winnym nie uczyniono, gdyby sjem nie doszedł prze nieobeslanie szlachty w województwie malborskim, bo jest rzecz pewna, ponieważ sędzim być nie chce, iżeby listu nie przyjął i szlachty nie obesał, zaniechałem tego, i żem mu listu nie posłał i dla tej przyczyny zaś ten list ku WMci odsyłam, bo WM pro autoritate sua, ponieważ wojewody nie masz, w to tak ugodzić ^a—a szlachtę obesać^a będziesz raczył, iżeby się ten sjem nie rozzerwał, zwłaszcza iż w województwie malborskim szlachta mało nie w jednym dniu może być obesała. Zalecam się przy tem etc.

Dan z Kościerzyna, 8 Septembris Anno Domini 1565. ^b—WMci mego MP powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubsripsit]^b.

^a—a Na marginesie
^b—b Własnoręcznie

352

WOJCIECH MIEDZIANKOWSKI DO HOZJUSZA

Braniewo, 8 września 1565

Przypomina listy polecające, jakie w jego sprawie do Hozjusza wystosował Adam Konarski biskup poznański oraz Jakub Dziaduski i prosi o opiekę podczas studiów w kolegium braniewskim.

¹ Województwo malborskie wakuwało wskutek śmierci 24 V 1565 Achacego Czemy.

² Jerzy Sokolowski, właściciel dóbr na Żulawach w woj. malborskim. Por. *Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565*, s. 27, 29, 115.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 347—350. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislaw Hosio Praesuli Warmiensi etc. D-no longe clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine. Post humillimam obsequiorum meorum commendationem. Salutem plurimam et omne in Domino bonum etc. Licet tum pudor, tum etiam timiditas mittendam schedulam isthuc ad Tuam Ill-mam Cels., occupatissimum Praesulem, absterrent ac impedirent, attamen illam singularem Tuae Ill-mae Cels. humanitatem et in studiosos omnes liberalitatem mecum in animo revolvens mihi temperare non potui aut certe non debui, quin plurimis idipsum suadentibus Ill-mae Cels. Tuae memoriam commendatitiarum literarum per R-num D-num D-num Pontificem Posnaniensem¹ ac per R-ndum D-num Iacobum Dziaduski² ratione mei exaratarum refricarem. Quarum cum recordor hic humaniora studia tractans, nihildum spem mei, ut et alios multos tuendi de Tua Ill-ma Cels. abiicio abiectique hactenus. Sed ne ego longior sim, ultimum hoc est, quod a Tua Ill-ma Cels. humillime peto ac obsecro, ut esse memor mei studiorumque meorum non dedignetur. Hoc si impetravero, non solum me felicem iudicabo, verum etiam omnibus viribus intentis hoc precibus a Deo ter optimo maximo supplex dies noctesque contendam, ut ille Tuam Ill-mam Cels. diu incolumem feliciterque dominantem Nestoreos conservet in annos. Vale, Illustrissime Antistes, meque Tuae Ill-mae Cels. humillimum mancipium benevolo prosequere animo.

Datae Braunspergae, VI Idus Septembris [8 IX] Anno Domini 1565. Tuae Ill-mae ac clarissimae Cels. extremae sortis servulus et humillimum mancipium

Albertus Bresinius³.

353

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 9 września 1565

Informuje o załatwieniu szeregu drobnych spraw dla Hozjusza: przesyłki książek, listów, stypendium dla studentów. Gонец od kard. Ottona Truchsessa jadący z listem na dwór królewski interesował się Hozjuszem. Poleca prośbę Jakuba Grzybowskiego.

AUTOGRAF: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 50. Na odwrocie zwykły adres z dodatkiem: *Ipse Ill-mus atque R-mus D-nus aperiat, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Reddita 2 Octobris 1565 Torunii.*

Reverendissime in Christo Pater, etc. Hoc quod a me postulabat, ut hic expedirem, feci cum ea diligentia, qua et debeo, denique et misi per Felicem Milerum¹. *Nativitatem* mitto, quam a R-dno D-no Górski² accepi. Literas Alberti Sperlynk³ non misi, nam R-ndus D-nus Cromerus mihi retulit potius esse, ut Norinbergam versus mitterem una cum pecunia; verum fuit apud me R-mi D-ni atque Ill-mi Cardinalis Augustani familiaris, is retulit quod iam in itinere Poloniam versus esset, quare paulu-

¹ Zob. nr 242.

² Zob. nr 245.

³ Nazwisko tego chłopca, który podpisał się jako Wojciech Brzeziński, czyli z Brzezin, podaje J. Dziaduski w liście do Hozjusza z 1 VII 1565; zob. nr 245.

¹ Zapewne Feliks Moler, Zob. nr 313 przyp. 3.

² Zapewne chodzi o Stanisława Górskiego (ok. 1497—1572), kanonika krakowskiego i plockiego, słynnego historyka i zbieracza materiałów historycznych. PSB VIII 452—454 (Wacław Urban).

³ Wojciech Sperling, student warmiński w Ingotstadiu.

lum expectabo, donec certior factus fuero. Is percontabatur ex me de felici valetudine Ill-mae atque R-mae P. V-rae. Ad aulam Regiam literas habuit. Pollicitus erat ad me se venturum, denique non visus. D-no Grzybowski retuli animum Ill-mae atque R-mae P. V-rae, qui petit, ut eadem eius gratosus d-nus esse velit. Ex eius literis cognoscet, quid petat ⁴, quem Ill-mae atque R-mae P. V-rae commendo, postulavit enim a me. Accepi librum a R-ndo D-no Poremsky ⁵ qui petiit, ut librum hunc ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram mitterem, quo Bransbergam mitteretur. Literae inclusae sunt in fasciculo ligato, quem non aperui, et ita mitto. Romam et Viennam versus literas Ill-mae atque R-mae P. V-rae et aliorum iam misi et solvi, alias accepi, quae inscriptae sunt Ill-mae atque R-mae P. V-rae, quas nunc mitto. Quod superest etc.

Cracoviae, raptim 9 Septembris Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

354

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 8 września 1565

Dziękuję królowi za to, że zadośćuczynił prośbie Hozjusza i na rzecz kolegium braniewskiego przeznaczył pewne dobra. Obawia się tylko, by ludzie przyzwyczajeni do samowoli w sprawach religijnych nie zlekceważyli tego zapisu królewskiego. Szkoła braniewska będzie wychowywać młodzież w duchu posłuszeństwa królowi i w ten sposób odwdzięczy się za jego hojność.

ORYG.: Kórnik, Bibl., PAN, rkps 252 k. 68. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl., PAN, rkps 2256 k. 518v—519.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Ingentes ago M-ti V-rae gratias, quod se tam liberalem exhibuerit in iis concedendis, quae pro schola Braunsbergensi per me petita sunt ¹. Utinam autem fructum aliquem huius tantae liber[ali]tatis M-tis V-rae consequamur, nam ex quo tempore contemni coepit religio, quam novam sibi quisque suo iudicio fabricare non veretur, Regia quoque mandata non magni fieri coeperunt, ac sicut credit, ita facit etiam quisque quod vult arbitrato suo. Sed ego tamen periculum faciam, quantum ab istis hominibus auctoritati M-tis V-rae tribuatur, ac bona spe sum, quod eam pro nihilo duci non patietur. Nec illud ambigo scholam Braunsbergensem cum ipsi M-ti V-rae, tum Regno ipsius magnum esse fructum allaturam, nam qui profecti ad eam fuerint, quam principi suo debeant oboedientiam et reverentiam a teneris annis addiscent, minus ut sit eorum effrenata futura licentia, cum ad maiorem aetatem pervenerint. Precabimur etiam simul omnes Deum supplicibus votis pro diuturna V-rae M-tis incolumitate proque felici rerum successu, praesertim illud, ut pacem det in diebus nostris ², nam cum Deum nobis minime propitium habeamus, quem graviter peccatis nostris offendimus, absque manifesto periculo contra eum hostem bellum geri non potest, qui multo nobis esse religiosior, palam ab omnibus iactatur. Iterum atque

⁴ Zob. nr 348.

⁵ Piotr Porębski.

¹ List Hozjusza do króla nie jest znany. Niewątpliwie kardynał prosił w nim o przyznanie na rzecz nowo powstałego kolegium braniewskiego pewnych sum ulokowanych w Chelmie, Tezewie i Elblągu. Por. nr 339, 341.

² Por. Syr 50,23.

iterum Deum precor, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis³.

Datum Heilsperg, die X Septembris MDLXV. Eiusdem Sacrae et Sermae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor addictissimus
 a—Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

a—^a Własnoręcznie

355

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Grodno, 10 września 1565

Zmartwił się niekorzystną dla siebie zmianą decyzji królewskiej co do wysokości pensji poselskiej dla Barziego, który jedzie do Hiszpanii; zamiast 10 tys. dukatów węgierskich król obecnie daje tylko 10 tys. złotych polskich. Ma zamiar pisać do nuncjusza Commendone z prośbą o wstawiennictwo u króla i prosi Hozjusza, aby nakłonił nuncjusza do takiej interwencji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1610 s. 309—312. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

Mnie wielkde miłościwy Księżu. Służby swe w łaskę WMci zaleciwszy etc. Bych ptakiem był, rad bych do WMci teraz przeleciał skarżąc się nieszczęścia, frasunków i kłopotów swych, które mię od Pana potykają. JM książdz kardynał Commendon i z księdzem podkanclerzym postanowili z królem JM, iż mi dziesięć tysięcy dukatów węgierskich dać miał na te ekspedycyję hiszpańską¹. Król JM powieđa, że dziesięć tysięcy złotych polskich [da]; mało nie połowicę mi wymuje. Ja o tym jechać nie mogę żadną miarą. Z królem trudno teraz ad sufficientiam mówić, bo tyż ma sam za swe; we środę tyż wyiżdzą. Ja widząc te subtilitates pańskie, jałem się tak frasować, żem o chorobę przeżył i dosyć periculosam; bych to pocziwie mógł z siebie zdjąć, starać się o to będę, bo bych nierad widział, aby dignitas Regia in persona mea miała dla niedostatku detrimentum pati. Inaczej temu zabieżeć nie mogę, jedno pisać będę do JMci księdza Commendona, aby się postanowienia upominał, jeśli ten nie odzierzy, wisz to Pan Bóg, co z tym będzie. Zdało mi się to WMci swemu MP pisać, wiedząc, że mi tego żalować pomoże i do JMci księdza kardynała pisać nie zaniecha, jakoż o to pilno proszę, przy tym tyż proszę, nie racz o tym WM nie głosić dla rozmaitych przyczyn. A z tym się łasce WMci swemu MP pilnie zalecam, winszując wszelakich fortun od Pana Boga.

Z Grodna, X Septembris 1565. WMci mego MP powolny służebnik
 Piotr Barzi etc. ręką swą subscripsit.

356

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Grodno, 11 września 1565

List przesyła przez Ścibora Krzykowskiego, który udaje się na sejmik pruski jako poseł króla polskiego. Dwór królewski jedzie do Wilna.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 22. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

³ Por. Ps 66,2 i Ps 84,5.

¹ W staraniach o tzw. sumy neapolitańskie król miał zamiar posłać w sukurs Piotrowi Wołskiemu najpierw Hozjusza, ale ostatecznie skierował tam Barziego. Por. nr 3, 252, 322, 343, 355.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, *etc.* Proficiscenti istuc R-ndo D-no Stiborio Krzikowski¹ nuntio a Regia M-te ad conventum terrarum istarum designato, nolui nihil dare ad Ill-mam D. V-ram literarum, quibus illam reverenter salutarem, valetudinemque et omnia prospera illi comprecarer. Apud nos quae gerantur, ea ex hoc R-ndo D-no Krzikowski Ill-ma D. V-ra cognoscet. Vilnam proficiscimur, ubi etsi portum veluti quendam et requiem nostrae huius peregrinationis sordidae habituri videmur, tamen nec diuturnum id admodum fore prospitio, et adhuc quo consilio haec profectio instituatur, ignoro. Bene valere Ill-mam D. V-ram cupio, eique studia et obsequia mea iterum atque iterum commendo.

Datum Grodnae, die XI mensis Septembris Anno Domini MDLXV.
a-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskovius^a.

a-a Własnoręcznie

357

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Grodno, 12 września 1565

Uwierzytelnia Ścibora Krzykowskiego posła królewskiego na jesienny sejmik ziem pruskich, który zbierze się w Toruniu na św. Michał.

ORYG. nie znany.

KOPIA Z XIX W.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 1645 k. 29. Sporządził ją Kazimierz Kielistański z oryginału przechowywanego wówczas w Berlinie, w Bibliotece Królewskiej w dziale *Autographensammlung*. Obecnie list ten nie istnieje. Na odwrocie był adres: *Reverendo in Christo Patri, Domino Stanislao Hoslo divina miseratione tituli sancti Pancrati S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmieniensi sincere nobis dilecto.*

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, *etc.* Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Cum mitteremus Venerabilem Stiborium Krzykowski scholasticum Wladislaviensem canonicum Cracoviensem et secretarium nostrum ad conventum ordinum Prussiae Thorunii pro die divi Michaëlis celebrandum, nuntium nostrum, mandavimus illi primum ad P. V-ram divertere atque cum eadem de rebus nonnullis nostro nomine agere. Hortamur itaque P. V-ram, ut illi verba nostra referenti fidem habeat indubiam, in quo faciet nobis P. V-ra rem gratam, quae bene valeat.

Datum Grodnae, die XII Septembris Anno Domini MDLXV, Regni vero nostri XXXVI.

Sigismundus Augustus Rex subscripsit.

358

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Włocławek, 13 września 1565

Poleca syna notariusza włocławskiego udającego się do kolegium braniewskiego. Chłopiec ten ze względów wyznaniowych został usunięty z Gdańska.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 460—472. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditus 3 Octobris 1565, Vladislaviae.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine observandissime. Qui has literas reddet D. V-rae Ill-mae, filius est notarii Wladislaviensis, puer tum sua indole^a et patris probitate^a ac multorum testimonio mihi commendatus, tum vero merito suo, quod superioribus diebus Gedani cum esset

¹ Zob. nr 318 przyp. 2.

in schola soleretque Luthero maledicere, castigatus graviter iussusque iurare in verba ministrorum haeticorum, constantissime renuit, ita ut civitate eiiceretur. Is nunc Brunspergam venit. Confido carum fore D. V-rae Ill-mae cariorem vero mea causa, quod illam etiam atque etiam rogo.

Vladislaviae, 13 Septembris 1565. D. V-rae Ill-mae ac R-mae ^b-humilis servitor

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus^b.

^{a-a} Nadpisano inną ręką
^{b-b} Własnoręcznie

359

MARCIN GOŚLICKI DO HOZJUSZA

Płock, 13 września 1565

Walenty Kuczborski okazał list uwierzytelniający od Hozjusza i kopię *Breve* papieskiego w sprawie udzielania święceń kapłańskich. Goślicki zdanie swoje na ten temat i problemy ustnie poruszone zakomunikuje Hozjuszowi po przekonsultowaniu z Pawłem Głogowskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 359—360. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanisłao Oslo [De]i gratia Cardinali et Episcopo Varmienti, D-no patrono et benefactori meo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Post perpetuae servitutis meae devotarumque orationum mearum in gratiam Vestrae Illustrissimae Dominationis commendationem. Illustrissime Princeps et Domine, Domine et patrono atque benefactor clementissime.

Obtulit mihi ¹ R-mus D-nus Valentinus Cuczborski secretarius Ill-mae D. V-rae et confrater noster a R-ma atque Ill-ma D. V-ra credentiales literas meque nomine Ill-mae D. V-rae salutavit, quam salutationem ego revera magni apud me reputo, quod me veterem suum servitorem dignatur non oblivisci, et sua semper gratia prosequi. Sed ad ea, quae mihi nomine D. V-rae Ill-mae retulit, et copias facultatis a Sede Apostolica Ill-mae D. V-rae concessae faciendi et ordinandi in sua dioecesi ² relegi; ex meo solo capite V-rae Ill-mae D. non praesumo intentionem meam ad praesens declarare, sed communicato negotio cum ^a D-no Decano et Abbate Plocensi ³, quem in dies hic expectamus, iudicium nostrum Ill-mae D. V-rae describere non negligam. Commendo me solitae gratiae Ill-mae D. V-rae, quam incolumem ad multos annos valere cupio.

Ex Ploczka, XIII Septembris Anno Domini 1565. V-rae Ill-mae D. humillimus capellanus

Martinus Gosliczki Archidiaconus
Plocensis, Canonicus Vladislaviensis.

^a Powtórzone i nie skr. cum

¹ Marcin Goślicki, doktor obojga praw, od 1546 kanonik płocki, następnie archidiacon płocki i kanonik wrocławski, mąż uczony (pozostawił dużą bibliotekę) z usposobienia podobny do Hozjusza, krewny bardziej słynnego od siebie Wawrzyńca Goślickiego (ok. 1530—1607, PBS VIII 379—383, Danuta Maniewska), pisarza politycznego i bpa kolejno kamienieckiego, chełmskiego, przemyskiego, poznańskiego. Marcin Goślicki należał do kanoników płockich, którzy sympatyzowali z Hozjuszem i reprezentowali podobny kierunek odnowy kościelnej. Por. F. O s s o w s k i: Ze stósunków Stanisława Hozjusza z prałatami i kanonikami kapituły płockiej. Por. HE V s. 454—455.

² Zob. nr 66, 116.

³ Paweł Głogowski.

360

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 14 września 1565

Ubolewa również, że innowiercom zostały ujawnione propozycje prymasa na synod prowincjonalny. Nie przypuszcza jednak, że przybędą oni na synod. Jeśli nawet się zjawia, nie należy ich dopuścić do udziału w zgromadzeniu księży, lecz prowadzić indywidualne rozmowy i dyskusje. Dwa ostatnie punkty propozycji uważa za zbyt liczne. Pragnie, by nuncjusz swoim autorytetem nie dopuścił do kłótni między biskupami, w szczególności zaś, by usiłował pogodzić bpa wrocławskiego Mikołaja Wolskiego z prymasem. Obiecuje ścisłą współpracę w tym trudnym dziele. Pogłoski o knowaniach prymasa (co do soboru narodowego) uważa za przesadne i lansowane przez jego osobistych adwersarzy. Zapyta Piotra Myszkowskiego o jego zdanie na temat synodu. Przypuszcza, że będzie ono zbliżone do zdania króla, który podobno nie życzy sobie synodu. Nuncjuszowi radzi na kilka tygodni przed synodem przyjechać do prymasa do Łowicza i kształtować jego poglądy. Sam nie widzi możliwości spotkania się z nuncjuszem przed sejmikiem pruskim w Toruniu, ale na jego życzenie wysłał W. Kuczberskiego. Wątpi, czy wszyscy biskupi przyjadą na synod. Poleca Piotra Barziego.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 86—87. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie zwykły adres, ślad pleczęci, adnotacja: *Cardinate Warmiense, Heilsberg 14 Septembris 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 153—156, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Molestiarum pelagus, de quo scribit Ill-ma D. V-ra¹, nunquam est in hac praesertim Babylone nostra defuturum, in qua summam rerum omnium confusionem videre licet. Nec haec est in ea novum, quod priusquam expediat, in vulgus efferuntur ea, quae saltem aliquamdiu secreta esse oportuit. Quoties habita fuit synodus, ex quo tempore sathanismus iste grassari coepit in Polonia, semper hic rumor spargebatur venturos haereticos et synodum nostram perturbaturos, neque tamen venerunt unquam, ac ne nunc quidem venturos existimo. Si maxime venirent, quod quemadmodum prohiberi possit non intelligo, non tamen propterea vel recusandum nobis esse censerem ad synodum venire, vel simul ut venissemus conspectis illis fugiendum. Aduerunt etiam in comitiis haeretici, et quidem diversarum partium, disputarunt etiam et aperte a-Christum Deum esse negaverunt, adorandam quoque Trinitatem blasphemarunt^a, adfuit nihilominus uterque nostrum, adfuit Rex etiam ipse cum omnibus prope Regni totius episcopis, nec propterea fugam sumus meditati, quamvis me vehementer illarum blasphemiarum pertaesum fuerit, nec ulla magis de re quam de celeri ad oves meas reditu cogitabam. Quodsi venirent nunc ad synodum haeretici, nec ad congregationes sacerdotum, nec ad ullas disputationes admittendos esse crederem; quominus autem audirentur, si qua de re vellent ad Ill-mam D. V-ram et ad R-mos D-nos Episcopos referre, quemadmodum prohiberi possint non video, neque tamen propterea necesse foret, statim ut ad nutum illorum nos converteremus, sed commoda placidaque responsione facile posset eorum impetus mitigari, capto e re nata consilio, quod Ill-mae D. V-rae nunquam deerit, nec est quod alibi quaerat quam apud se. a-Mihi quidem deliberatum est cum nullo mortalium disputationem ullam inire^a, sed si quis tamen seorsum ad me veniret haeticus, non illibenter eum admitterem ac omnia facerem, ut eum ad Ecclesiae gremium reducere possem. Vellem equidem postrema illa duo capita, de quibus deliberationem suscipi

¹ Zob. nr 347.

vult R-mus Archiepiscopus², non fuisse scripta. Sed metuo, ne culpam ille conferat in nos, neve // dicat, quod petiverit a nobis consilium sibi dari de rebus in synodo proponendis, quod cum datum non sit, fecisse se arbitrato suo.

Quod scribit Ill-ma D. V-ra maiores episcopos non adfuturos in synodo, aut si adfuerint, offendiculo potius futuros quam alicui usui propter altercationes et iurgia, quae non putat inter eos defutura; dolendum est in ea tempora nos incidisse, quosque non alia in re curas cogitationesque suas omnes habere defixas oportuit, quam in viis et rationibus investigandis, quibus et sathanismus propulsari, et collapsa religio restaurari reliquiaeque catholicorum in vera, quam semel amplexi sunt, fide conservari possint, eos mordere et comedere invicem, et in mutuam exitium quam in Dei gloriam et Ecclesiae utilitatem propagandam studio maiore propendere; verum hae partes erunt Ill-mae D. V-rae nihil curae, diligentiae, laboris praetermittere, quo sublatis inimicitias eorum inter se voluntates reconciliari queant. Vladislaviensis Episcopus Ill-mae D. V-rae se valde addictum esse prae se fert, mihi quoque tribuere videtur aliquid Archiepiscopus. Laborabit apud utrumque Ill-ma D. V-ra. Si quid autem ego quoque apud alterum hunc potero, nec fidem in me nec diligentiam requiri patiar. Bona spe sum, quod commissuri non sunt, ut hanc opinionem de se concipi velint, quasi tanto stupore tantaque sint immanitate praediti, ut dum suis privatis affectionibus indulgent, publicas Ecclesiae totius rationes in summum periculum adduci, religionem etiam ipsam funditus everti facile sint passuri. Nos quod erit officii nostri faciemus. Eventus in manibus nostris non est, et quoniam neque qui plantat neque qui rigat³ est aliquid, qui solus est, et omnia est, Ille supplicibus votis exorandus venit, ut plantantibus et rigantibus nobis incrementum largiatur. Habebit me Ill-ma D. V-ra fidem in omnibus ahatem, quaecumque iusserit, exequar semper lubens, sat enim scio, quod nihil nisi quod valde salutare sit, iubebit. Magnum autem ex eo quoque dolorem capio, a- quod gravibus quibusdam suspicionibus plena esse omnia video, de Primate praesertim^a, qui certe non solum crimine, verum etiam suspitione criminis carere deberet, cum paulum differre videantur suspectus vereque reus, verum interea di//ligenter considerandum est, a quo suspitiones istae conflentur: si ab adversario, non statim habenda fides est. Mihi quidem credere non libet vera esse omnia, quae de Primate nonnulli suspicantur, nec eum tam ab omni mente desertum esse puto, ut in consiliis capiendis non prius expendat secum quae sit spes perficiendi⁴. Nam certum est, etiam si quid novi cogitaret, quod nec ex episcopis nec ex his qui missi fuerint a canonicorum collegiis quisquam eius opinionem subscripturus est. Quamobrem suspitiones istas non maximi faciendas esse puto^b.

Scribam autem, ut monet, ad D-num Vicecancellarium et eius de synodo sententiam explorabo, quamvis ille fortassis nihil nisi de sententia Regiae M-tis respondebit, et est verisimile, quod M-tas illius nollet synodum. Nam ex his, quae proxime mihi scripta sunt, video quod suspecta

² Zob. T. Wierzbowski: Uchansciana, II s. 200—201: *Articuli, ad quos deliberandum erit R-mis Dominis Episcopis cum suis capitulis*. Punktów czyli artykułów było osiem, ostatnie dwa są obszerniejsze od pozostałych i dość zawile sformułowane; punkt siódmy dotyczył dziesięcin, ósmy sugerował, czy nie należy prosić Stolicę Apostolską o pewne „ulgi” od uchwał Soboru Trydenckiego w celu ratowania zagrożonej religii.

³ Por. 1 Kor 3,7.

⁴ Chodzi o sobór narodowy.

habet omnia. Num autem ideo non erit habenda synodus, hac de re iudicium sit penes Ill-mam D. V-ram, quae quod faciendum iudicaverit, in eo lubens acquiesco. Neque displiceret mihi, si minus longo tempore Posnaniae commoraretur Ill-ma D. V-ra, ac tanto celerius Lovicium se conferret, ubi quin maior sit illius usus futurus quam Posnaniae, dubium non est. Sed nec illud ambigo futurum esse gratissimum R-mo D-no Archiepiscopo, si veniens ad illum una vel altera hebdomada synodum praeverterit, consiliaque cum illo sua communicaverit. Secus vero si fecerit, periculum est, ne coniecturam inde capiat minus in se propensae voluntatis Ill-mae D. V-rae. Quod vero cupere videtur conferre mecum ante synodum, id quemadmodum fieri possit comitiis nostris durantibus⁵ non video, nam ab iis abesse mihi et extra civitatem proficisci non licebit, nec vellem ut mea causa tantum laboris caperet Ill-ma D. V-ra. Valentinus vero meus⁶ num sit venturus ad comitia Torunensia vel quando, nescio, sed nec illud scio, quis sit eius usus Ill-mae D. V-rae futurus, nihilominus si ita velle D. V-ram Ill-mam cognovero, mittam eum simul ut venerit ad me quocumque iusserit, quin et ipse, ut celerius absolvantur comitia nostra, modis omnibus contendam, et absolutis illis, quibus potero maximis itineribus ad Ill-mam D. V-ram, praecipue si cognovero quod sit apud D-num Archiepiscopum, contendam, et // quibuscunque in rebus opera mea uti voluerit, semper ad omnia iussa facienda me promptum et paratum offero. Sed ego vehementer metuo, quod non dormit sathanas, nec alia de re magis est sollicitus, quam ut hanc synodum impedire queat, ad quam si vel tres episcopi venerint, veniendum nobis esse censerem, nam quod omnes venturi sint, nihil est quod speremus, ne maiores quidem illi, quibus utinam cura quoque maior esset rerum ad Ecclesiae tranquillitatem pertinentium. Haec ego scripsi eo ipso die, quo literas Ill-mae D. V-rae accepi, quae mihi redditae fuerunt sexta die postquam scriptae fuerunt, hoc est ipso die S. Crucis exaltatae [14 IX]. Si tardius perferantur, in me culpa non est, sed in eo, qui mihi tardius literas Ill-mae D. V-rae reddidit. Opto Ill-mam D. V-ram bene ac feliciter valere, cuius me amori diligenter etiam atque etiam commendo.

Datum ex castro meo Heilsberg, 14 Septembris Anno Domini 1565.

Cum haec scripsissem, redditae mihi sunt literae Barzii nostri⁷, lamentationum plenae, negat sibi promissa praestari. De profectione sua prope modum desperat. Tantum se cruciatum animo percepisse scribit, ut in febriculam incidit. Servet illum Deus. Petit causam suam Ill-mae D. V-rae commendari, ut eum adiuvet autoritate sua, sed certum est, quod commendationis apud illam non egeat, cum Ill-mae D. V-rae nihil carius eo esse videatur. Doleo vicem eius vehementer, sed interea tamen a me frustra vel consilium vel auxilium expectabit.

Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor humillimus

“Stanislaus Cardinalis Varmiensis”^c.

a-a Podkreślone (przez nuncjusza)

b Sicut, ut in constitutis captendis non prius expendat

c-c Własnoręcznie

⁵ Sejmik pruski w Toruniu zbierał się na św. Michał, 29 IX.

⁶ Walenty Kuczborski.

⁷ Zob. nr 355.

361

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 14 września 1565

Ciesz się, że upominek (wiersz) przesłany Hozjuszowi został mile przyjęty i potwierdzony listem. Jest on owocem edukacji, a tę Działyński w całości zawdzięcza Hozjuszowi.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 381—384. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 6 Decembris 1565 Hetspergi.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Gratum meum munus¹ D. V-rae Ill-mae, quemadmodum ex literis ipsius cognovi, fuisse vehementer gaudeo. Quod etsi antea cum mitterem singularis ac incredibilis virtus D. V-rae Ill-mae specie humanitatis obvolutus pollicebatur futurum, viva tamen quasi voce confirmatus maior causa laetandi accidit. Ego autem hac una ex re longe maximam iucunditatem capio, quod si aliquid dignum egregia virtute D. V-rae Ill-mae fuerit, non id ex aliqua mei ingenii tenuitate profluxisse, verum totum ex^a uberrimis benevolentiae, humanitatis fontibus D. V-rae Ill-mae manasse existimem. Quid enim est, quod meum proprium esse existimem, cum sive doctrinae meae exiguitatem, sive vitae institutionem considerem, omnia ortum suum ad Ill-mam D. V-ram tanquam aliquod principium referant. Quare si D. V-rae Ill-mae me aliquid studii in hoc genere doctrinae posuisse, gratum est, non tam id quod ego aliquos progressus fecerim, quam quod aliqua signa fructuum tanquam diligens agricola viderit, gratum esse debet. Ego statim atque paululum plus otii a reliquis meis studiis nactus fuero, non omittam ut reliqui fructus, qui D. V-rae Ill-mae debentur, abs me desiderentur. Quod reliquum est Deum optimum maximum rogo, ut D. V-ram Ill-mam ac R-mam quam diutissime incolumem servare velit. Optime valeat.

Datae Romae, XIII die Septembris [1565]. D. V-rae R-mae ac Ill-mae servus humillimus

Erasmus Dzialinsky.

^a Powtórzono ex i nle skr.

362

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbark, 15 września 1565

Czyni Kromerowi wyrzuty za to, że będąc kanonikiem warmińskim nie przyjechał na synod diecezjalny, na którym obok Hozjusza obecny był również nuncjusz. Gdyby na przeszkodzie stały względy finansowe, Hozjusz byłby gotów zwrócić wszelkie wydatki związane z tą podróżą i utrzymać na swój koszt Kromera, tak jak przez przeszło dwa miesiące utrzymywał nuncjusza i nieco krócej posła królewskiego. Kromer pobiera dochody z kanonii warmińskiej, mimo że nie rezyduje we Fromborku. Poddaje krytyce argumentację Kromera na temat miłości własnej. Pochwala decyzję zatrzymania królowej w kraju. Na temat poselstwa do Hiszpanii Kromer miał doskonałą okazję porozmawiać z nuncjuszem na Warmii, ale zaniedbał tego. Hozjusz i Commendone nie mogli w sumieniu dać pisma (do Rzymu) na poparcie starań kleru polskiego o dyspensę od rezydencji. Nie jest w stanie utrzymywać niejakiemu Feliksa z żoną, bo i tak jest mocno obciążony wydatkami na szkołę w Braniewie (50 uczniów) i trzy razy większą szkołę pałacową. Dziękuje Kromerowi za opiekę nad rodziną Hozjusza w Krakowie i martwi się, że niechętnie powierza ona Hozjuszowi swoje dzieci na wychowanie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60/3 s. 1123—1139. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kromera: *Cracoviae 27 Septembris.*

¹ Był to zapewne wiersz panegiryczny, może ten, który publikujemy, zob. nr 537.

S. Crebriores a te literas nunquam accepi, quam quo tempore teipsum non autem literas tuas expectabam. Sed neque credidissem unquam futurum, ut adeo esses immemor officii tui, quemadmodum proximis istis superioribus diebus reipsa comperi. Si me solum neglexisses, tolerabilius tamen videri poterat, nunc ipsum etiam Legatum Apostolicum non pluris quam episcopum tuum fecisti. Quas autem excusationes adfers, a quovis alio potius eas quam abs te productas oportuit. An autem eae valuerunt, cum pro principe tibi tot annorum legatione fungendum esset? An fructus etiam, cum abesses, collecti non sunt? An decimae non exactae? Num autem idem fieri non potuit, si pro Christo legatione¹ functus esses? Itane solum illum esse putas, qui te non possit alere, cui si quod obsequium praestes, fame tibi sit moriendum? Ego vero tibi praedico futurum, ut multo minores fructus hoc anno colligas, quo Christum te vocantem neglexisti, quam proximis superioribus. Quid autem, si tam eras // pauper, ut ad sumptum itineris pecunia tibi deesset! An episcopus ita dives non est, ut cum foenore tibi pecuniam rependere non possit, quam fuisses impensurus? Aluit is et Legatum Apostolicum Cardinalem plus quam duos menses² et oratorem regium³ non ita multo brevior tempore, cum uterque iustum comitatum haberet. Non modo nihilo pauperior, verum etiam aliquanto locupletior factus est, cum nullam in arca, sed omnem in Deo fiduciam collocasset. Idem tibi quoque sperare licuisset, nec tua te spes fefellisset. Nunc quando tam es, quando servire oportet ecclesiae, restrictus, iure fit, quod etiam ab eo tibi quod tuum est, subtrahitur, quo tu patrono uti debebas in eo, quod tui iuris est, obtinendo. Exemplum a me requiris, quo me tibi praecire vis. An autem non praevi? An invitatus a te non veni Lutetiam?⁴ An in lutum illud duo millia florenorum non proieci? Quin et ad synodum, si me Deus incolumem servaverit, veniam lubens, nec mihi sumptus ullus gravis est futurus, etiamsi venire non tener⁵, quemadmodum tu venire certe vocatus et multum desideratus cum esses ad // nostram synodum tenebaris. Verum ad eius nutum, qui te plus amat, Visliciam, Kelciam, Sandomiriam sub idem tempus venire maluisti, quod magis⁶ opimos etiam ibi proventus habeas. Ita rei nullius apud te praeterquam solius pecuniae ratio ducitur. Quin et ecclesiam nostram propterea contemnis, quod ea tibi minus adferat pecuniae, cum tamen ea plus adferat quam absentes mereantur⁶. Praesens adsis et nullam sub Rege comperies, quae redditus habeat maio-

¹ Hozjusz ma tu na myśli synod warmiński z 20—21 VIII 1565.

² Commendone do Hozjusza przyjechał 26 VI, odjechał w końcu sierpnia 1565. Zob. M. Malinowski: Pamiętniki, II s. 249—281.

³ Nie wiadomo dokładnie o kogo chodzi, może o Scibora Krzykowskiego, posła królewskiego na jesienny sejmik pruski?

⁴ Piotrków Trybunalski.

⁵ Teoretycznie diecezja warmińska podlegała wówczas metropolii ryskiej, ale Hozjusz uważał się za biskupa wyjątego z wszelkiego związku metropolitalnego i podległego wprost Rzymowi.

⁶ Kanonicy nierezydujący nie mieli prawa do pełnych dochodów kanonicznych, zwłaszcza do tzw. dystrybucji chórowych. Określano ich mianem *ratisti* od słów *participantes pro rata parte*, rezydujących określano *plene participantes*. Na tle zakwalifikowania kogoś do grupy *ratystów* powstawały częste spory. W Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1a, 501 zachował się ciekawy dokument notarialny z 25 XI 1565 sporządzony przez notariusza kapituły Klemensa Kalhorna na żądanie dwóch kanoników warmińskich: właśnie Marcina Kromera i Walentego Kuczborskiego, którzy zażądali spisania ich protestu przeciwko kapitule za to, że nie dopuściła ich do pełnej partycypacji w dystrybucjach chórowych rozdzielanych na kapitule generalnej na Wszystkich Świętych, mimo że przez 2 tygodnie przedtem brali udział w liturgii sprawowanej w katedrze.

res. Absenti vel hoc nimium est, quod numeratur. Causaris etiam, quod sis ab equis imparatus. Atqui bis tibi quadrigas dedi, bis respuisti. Quid homini facias hoc ingenio praedito? Quale autem est hoc de pabuli penuria, de caniculae aestu, quodque cerevisia frigida carendum sit. Nimis delicatus es.

Ego tot iam annis obsitus, non solum Tridentum ante annos quatuor, verum et Romam ante septem, cum Syrius arderet ⁷ maxime, sum profectus. Vivo tamen et vivam quoad Deus voluerit. Quod autem scribis amorem quoque suos fines et // ordinem habere; facile concesserim apud eos, qui sic amant ut tu, sed ubi verus est amor, nullis finibus continetur. Non quaerit quae sua sunt, sed quae sunt eius, quem amat, Christi praesertim. Etiam spiritus ei vilis est. Tantum abest, ut ei grave sit vel sumptum facere vel aliquos itineris labores et molestias perferre. Tuus autem amor nimis delicatus est. Deliberatum habebam aliquandiu nec istis tam frivolis excusationibus, nec aliis literis tuis quicquam respondere. Sed simul ut animus deferbuit, mutavi consilium.

Reginam in Regno retineri mihi placet, nisi quod non nolle videmur, ut faecessat hinc. Itaque mittitur ad Regni fines ⁸. Noster ⁹ sine exercitu properabit ^c ad vos, opinor, brevi. De servitute servienda Gedanensibus, quid velis tibi, non intelligo. Negotium Hispanicum nusquam tractari melius potuit quam hic, ubi praesens aderat non solum orator verum et Legatus Apostolicus, qui causae nostrae favere plurimum videtur. Hanc oportunitatem tu negligendam ^b putasti. Tam es etiam principis tui // commodorum studiosus. Quid in causa fuerit, quod literas commendaticias non dederimus ¹⁰ mirari videris. Mirari desine, nam existimationi nostrae non optime consulturi videbamur, meae praesertim, qui Concilio praesedi. Parochos a suis ecclesiis abesse laudabisne tu? Sed ego neque canonicos probare possum, qui quarum ecclesiarum canonici sunt, etiam cathedra-
lium, eas prorsus negligunt et vix intra decennium semel visunt, idque alio properantes, nec diutius ibi quam per noctem unam commorantur, ac episcopi sui congressum fugiunt.

Si Felix ¹¹ mecum esse volet, non erit eum alere mihi difficile, sed cum uxore et liberis ut alam nihil est quod expectet. Habes tu Chotel ¹², habes bonum praestimonium nescio quod, habes et villam ad Sandof[miriam] pertinentem, quae multo fructuosior esse dicitur. Habes et alia praedia, quorum unum illi committere potes, ut rem tuam familiarem administret. Ego Braunsbergae liberos alo quinquaginta. Triplo plures hic ¹³. Cum uxore mecum esse non potest, sed nec eam illi deserere fas est. Verum de // hoc erit alius tecum conferendi locus, synodum enim coituram spem ostendit Archiepiscopus.

Quod sororis meae filium ¹⁴ admonueris, ago gratias. In magna hoc infelicitatis meae parte pono, quod qui mihi sunt sanguinis necessitudine

⁷ Tak określano upały letnie. Hozjusz w 1558 r. podróż do Italii odbył w lecie: 14 VI wyruszył z Warmii, do Rzymu dotarł 1 IX. Zob. A. Eichhorn: Hosius, I s. 300.

⁸ Do Wielunia.

⁹ Król Zygmunt August.

¹⁰ Tzn. listu polecającego dla Stanisława Krasieńskiego, udającego się do Rzymu w celu uzyskania dyspensy od uchwały trydenckiej nakazującej opuścić tzw. beneficja niezgodne. Por. nr 130.

¹¹ Feliks Moler (?). Por. nr 353.

¹² Chotel Czerwony koło Wiślicy.

¹³ W szkole pałacowej w Lidzbarku.

¹⁴ Pawła Watta.

coniuncti, non eos tales quales cuperem esse video. Saltem essent omnes catholici, verum et de hoc dubito. Mirum autem est, quod cum alii viri prudentes etiam nobilitate praestantes liberos mihi suos commendent et eos educari Braunsbergae cupiant, propinqui mei recusant id facere. Ciglerus¹⁵ enim suum hic relinquere non vult, sed et frater¹⁶ Cracoviae suum esse mallet. Bene vale.

Ex castro nostro Heilszberg, 17 Calendas Octobris [15 IX] 1565.

Felix tuus heri primum egit mecum. Reieci rem ad congressum nostrum.

Tuus in Christo frater

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

a Rkps magis

b Na marginesie

c Poprawiono z propinabit

363

MIKOŁAJ SANDERS DO HOZJUSZA

Louvain, 15 września 1565

Informuje o stanie zaawansowania druku dzieła Hozjusza *Confessio fidei* w oficynie Jana Steelsa w Antwerpii. Zamierza on wydać jeszcze Hozjusza *Opera omnia i Iudicium et censura*, tylko pragnie, by Hozjusz to ostatnie dzieło wydał pod swoim nazwiskiem, gdyż wszystkim jest wiadomo, że jest jego autorem. Przesyła książkę Jana Hesselsa na temat Komunii św. *sub utraque*. Tylko jeden ksiądz może przyjechać z Flandrii do pracy duszpasterskiej na Warmię. Są nadzieje nawrócenia Szkocji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 219—221. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Novembris 1565 Heilsbergae, rescriptum 19 Decembris.*

Reverendissime et Illustrissime Domine Antverpian nuper cum adissem ac cum Steelsio¹ collocutus essem de *Confessione* edenda, reperi totum negotium esse in longissimum tempus dilatatum, nam praeterquam quod ipsam *Confessionem* non absolvit, etiam *Omnia opera* simul imprimere cogitat. Quid vero, quod librum contra trinitarios² minatur se suo nomine excusurum? Ergo id audebit typographus, quod Cardinalis non audet? vel potius id non audet Cardinalis facere in suo, quod agit typographus in alieno? Vere ita se res habet, Illustrissime Domine, ut vel is liber sub nomine tuo apparere atque in lucem prodire debeat, vel ab iis finibus decreto publico arcendus et interdicendus iudicetur. Omnes prope docti primo statim aspectu ex Hosio natum illum esse existimant, at cur patris sui nomen prae se ferre nolit, id vehementer mirantur. Non est enim probus is filius, quem sui patris, praesertim tam docti et tam illustris pudeat. // Una cum iis literis mitto librum D-ni Ioannis Hessels de utraque specie³, quem librum ipse Tuae Dominationi offert et donat. Eum ego adhuc non legi ac propterea cuiusmodi sit, nihil possum conicere. Quod ex duobus presbyteris unus tantum, et is minore praeditus et ingenio et doctrina a-istuc venerit⁴, non modo incommodum

¹⁵ Sebastian Ziegler.

¹⁶ Jan Hozjusz.

¹ Jan Stels, właściciel drukarni już wtedy nie żył, ale jeszcze figurował w tytule firmy. Drukarnią zarządzała wdowa po nim i spółka, do której wchodził m.in. drukarz Piotr Beller.

² Chodzi tu o bardzo popularne wówczas dzieło Hozjusza *Iudicium et censura*, wydane anonimowo. Zch. nr 14 przył. 1.

³ Por. nr 369.

⁴ Korneliusz Silvius.

Tuae Dominationi fuit, sed etiam quorundam nonnullum peccatum extitit. Apud nos nihil est novarum rerum. In Galliis, qui plurimum audent, minimum possunt. E Scotia magna spes oritur, nec solum illis, sed nobis praeterea, si Deus id, quod optamus, ad exitum perducere voluerit. Ego sine ulla circuitione Tuam Dominationem vehementer observo et pro salute ipsius tum temporali, tum aeterna Deum precor quotidie, cui nunc ipsum fratremque ipsius⁵ omniaque sua commendo.

Datum Lovanii, 17 Calendas Octobris [15 IX] 1565. Tuae Ill-mae Dominationis observantissimus

Nicolaus Saunder p[resbyter].

a—a Nadpisano

364

FRANCISZEK BORGIA SZ DO HOZJUSZA

Rzym, 16 września 1565

Pragnął wcześniej napisać do Hozjusza, ale na przeszkodzie stanęły niedawno przyjęte obowiązki generała zakonu. Pamięta o kolegium braniewskim i postara się powiększyć liczbę zatrudnionych tam jezuitów, zaś od Hozjusza spodziewa się, że zapewni temuż kolegium byt nie tylko za swego życia, ale i na przyszłość.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae nostrorum t. 57 k. 340, Brak adresu.

DRUK.: MHSI, Borgia, IV s. 92, z oryginału jw.

Ihesus. Illustrissime ac Reverendissime Domine, Princeps in Christo observandissime. Postquam Societati nostrae Romae congregatae visum est onus hoc gravissimum humeris meis¹ valde debilibus imponere, consequutae sunt occupationes tam frequentes in quotidianis congregationibus, ut serius quam oportuit D. V-rae Ill-mae scribere coactus fuerim, ut qualiacunque mea obsequia ac minimae nostrae Societatis D. V-rae Ill-mae offeram ex animo, cui observantiam et dilectionem, et omne officium, non solum ut Antistiti clarissimo, sed ut Patri ac Domino de nostra Societate, immo et de Ecclesia Dei optime merito debemus.

Quod ad Collegium Branspurgense attinet, curae nobis erit, ut quamvis a nobis remotissimum sit, sua tamen subsidia operariorum accipiat, et quamvis paulatim id augere et non simul instructum (ut optamus) reddere cogant frequentes nostrorum missiones ad varia loca, augebitur tamen Deo propitio et numero et, ut speramus, fructu, quod in nobis erit. Nam quod ad D. V-ram Ill-mam attinet, non dubito, quin opus suum commendatissimum sit habitura, etiam non tantum dum ipsa vixerit, sed perpetuo communi bono inserviat, curatura. Id tamen pietati D. V-rae Ill-mae non possum non commendare, simulque precor Dei bonitatem, ut eandem suae gratiae donis in dies magis atque magis exornet ad Warmiensis et universalis Ecclesiae utilitatem.

Romae, 16 Septembris 1565. a—Vrae Ill-mae ac R-mae D. servus in Christo Ihesu

Franciscus^a.

a—a Własnoręcznie

⁵ Jan Hozjusz.

¹ Franciszek Borgia, pochodził z książęcej rodziny hiszpańskiej (dux Gandiae, vicerex Cataloniae), 2 VII 1565 wybrany generałem jezuitów, zm. 1 X 1572; 1671 kanonizowany.

365

JAN POLANCO DO HOZJUSZA

Rzym, 16 września 1565

List Hozjusza z 9 VIII otrzymał. Obiecuje teraz, że będzie bardziej punktualny w korespondencji, bo generalna kongregacja jezuitów już się zakończyła. Przesyła list od Piotra Kanizjusza i Alfonsa Salmerona. Wnet zostaną wysłani jezuiti celem założenia kolegium w diecezji płockiej. Co do fundacji kolegium w Wilnie, to pertraktacje odłożono do przyszłego roku. Nie wie, jak długo Commendone pozostanie w Polsce. Pozwolenie dla świeckich na używanie kielicha nie wyszło Kościółowi na dobre, co sprawia, że papież nie jest skłonny zezwolić księżom na małżeństwo. Istnieje pilna potrzeba wychowywania młodzieży (duchownej) do czystości i celibatu. Trudniej jest te cnoty wpajać w ludzi oddanych grzesznym namiętnościom i współczuje Hozjuszowi, który sam będąc miłośnikiem czystości musi w swej diecezji takich księży tolerować.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 29. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci i adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 6 Decembris 1565 Helzpergl.*

MINUTA (z datą 15 IX 1565): Rzym, ARSI, Germania 106 k. 5r-v.

Ihesus. Illustrissime ac Reverendissime Domine, Princeps in Christo observandissime. Pax Christi etc. Literas D. V-rae Ill-mae 9-a Augusti datas¹ his diebus accepi, et quamvis his tribus mensibus iam exactis parum me diligentem in scribendo praestiterim, in futurum ut id compensetur curabo. Iam enim Deo propitio congregationem nostram generalem (in qua multa et gravia constituenda erant) absolvimus et patres pene omnes ad suas provincias recesserunt, adhuc tamen Pater Canisius iussu Pontificis haeret Romae, cuius literas et etiam Patris Salmeronis (qui iam Neapolim rediit) hic mitto. Iuxta consilium D. V-rae Ill-mae mittimus aliquot ex nostris ad Episcopum Plocensem², ut Ploschae vel Pultoviae res necessarias parent; quae cum constitutae magis fuerint, alii mittentur, qui consuetis nostrae Societatis ministeriis communi bono inserviant. De Vilnensi Collegio agetur sequenti anno Deo propitio.

De morte Palatini Vilnensis³ admiranda scripta sunt Romam. Meliora etiam sperare iubemur a Ser-mo Rege quam in comitiis Petricoviensibus conceperamus; augeat divina bonitas in Regia M-te gratiam suam, quae ad totius Regni profectum redundet. Quam autem praesentia Ill-mi Cardinalis Commendoni sit in Polonia utilis, ne hic ignoretur curamus, nescio tamen quamdiu ibi sit retinendus.

Quod ad calicis usum attinet, in dies magis elucescit quam sit inutilis, ne dicam perniciosus, quod facit, ut de coniugio concedendo minus timeamus, cum enim videat Summus Pontifex quod ad cordis duritiam quibusdam concessit, successus habere infelices, haud dubie a coniugii concessione // abstinebit, quod non obscure prae se fert Eius Sanctitas. ut aliunde exactius intelliget D. V-ra Ill-ma. Ut autem sine coniugio continentia servetur ex Dei gratia praecipue sperandum est, sed non parum bona institutio iuventutis ad id conferet, si praesertim in sobrietate et in rerum spiritualium gustu simul cum doctrina aetas tenerior proficiat. Ab³ his qui male consuetudinis callum obdlexerunt, difficiliter sane continentia impetrari poterit, non quod non possint cum Dei gratia, sed quod ad illam se disponere renuant; nec miror, si huiusmodi homines patientiam D. V-rae Ill-mae exercent, cuius animi puritas et zelus divini hono-

¹ Zob. nr 304.

² Andrzej Noskowski.

³ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

ris non potest non plurimum abhorrere ab eorum moribus; sed his, qui praesunt, vel maxime curandum videtur, ut in hoc custodes angelos imitentur, quod cum diligenter ab omni peccato commissos sibi homines avertere studeant, si tamen illi in peccata et damnationem inciderint, non proinde pacem qua fruuntur, amittunt. Dignetur divina bonitas spiritum suae sapientiae et charitatis D. V-rae Ill-mae copiose impartiri, ut de suo grege et tota Ecclesia optime mereri pergat sicut coepit ad Dei ac Domini nostri Iesu Christi gloriam.

Romae, 16 Septembris 1565. D. V-rae Ill-mae ac R-mae minimus servus in Domino

Ioannes de Polanco.

* Skr. cum

366

STANISŁAW WARSZEWICKI DO HOZJUSZA

Dresno, 16 września 1565

Do Braniewa wiezie swoje dzieci na naukę w kolegium jezuickim Mikołaj Troszyński cześnik łomżyński, który prosił Warszewickiego o list polecający do Hozjusza, by mógł łatwiej znaleźć im tam kwatere. Poleca go i prosi o wsparcie. Krytycznie wyraża się o spisie ludzi gotowych do pospolitego ruszenia, jaki za przykładem innych ziem miał również miejsce na Mazowszu. Przebiegał on w bezładzie: nie wyodrębniono jazdy od pieszych, nie wszyscy zobowiązani do stawienia się zgłosili się do kasztelanów.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4 nr 116. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci. adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc. Etsi scio literis non esse opus, ubi paterna pietas coram causam agit, tamen cum D-nus Troszynski pincerna Lomzensis¹, cum liberis suis Brunspergam profecturus ac Ill-mam Cels. V-ram invisurus, literas a me ad illam petisset, negare illi neque volui neque potui. Sperat is autoritate Ill-mae Cels. V-rae se adiutum iri, ut filiis suis, quod aliquanto iam est difficilium, hospitium reperire possit. Qua in re non dubito facilem ac benignam se illi praestituram Ill-mam Cels. V-ram. Est enim ex eorum numero, qui virtutes illius admirantur et praedicant.

Puto Ill-mam Cels. V-ram iam cognovisse de lustratione ista copiarum², qualis ubique fuerit. Apud nos certe (in Mazovia dico) tam fuit ridicula, ut magis dedecori huic Regno quam ulli emolumento extiterit. Alicubi enim venerunt quidem in conspectum castellanorum, sed scribi se non sunt passi, tales maxima ex parte, qui inter lixas et calones vix computari possent. Alicubi se ipsos tantum et non famulos annotari permiserunt, alicubi et famulos, sed unum tantum aut alterum, qui viginti aut triginta sistere debuissent. Denique nullus est ordo a castellanis servatus, ut prius equites³ et separatim equites conscriberentur, sed omnia sunt acta confuse. Coeli etiam incommoditas neminem passa est consistere, sed ut quisquam annotatus fuit, ita quam primum discedebat, ut nulla copiarum species potuerit apparere. Erit quo risum exteris nationibus, vel potius contemptum, longe quam ante maiorem, non enim de-

¹ Mikołaj Troszyński (zm. 1575), od 1558 cześnik łomżyński, w latach 1567—1576 starosta łomżyński. Zob. I. Kanięwska: Małopolska reprezentacja, tabl. 8 poz. 102; *Lustracja województwa mazowieckiego 1565, Indeksy*, s. 38.

² Gotowość bojową w Polsce sprowokowały ruchy wojsk niemieckich; obawiano się wtedy ich przemarszu do Inflant.

fuerunt exploratores, faciamus. In Polonia itidem se annotari non sunt passi, quod in constitutione nulla conscribendi, praeterquam ostendendi facta esset mentio. Haec ad Ill-mam Cels. V-ram perscripsi, quia quod scriberem aliud, non reperiebam. Quod restat humillima obsequia mea Ill-mae Cels. V-rae iterum commendo.

Datum in Draensno³, die Dominico post festum Exaltationis Sanctae Crucis [16 IX] Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae obsequentissimus et observantissimus

Stanislaus Scolasticus Gneznensis.

¹ Skr. aut.

367

PIOTR KANIZJUSZ DO HOZJUSZA

Rzym, 17 września 1565

Prawie cztery miesiące letnie spędził w Rzymie, wraca jednak wnet do Niemiec. Razem z innymi elektorami brał udział w wyborze nowego generała zakonu jezuitów, którym został człowiek ze wszech miar godny tego stanowiska, Franciszek Borgiasz. Obecny był również Alfons Salmeron, który przed wyjazdem do Neapolu¹ chciał napisać list do Hozjusza i dołączyć go do listu Kanizjusza. W Rzymie Kanizjusz cieszył się towarzystwem takich kolumn Kościoła jak kardynałowie: Ara Coeli², Marek Antoni da Mula, Wilhelm Sirteto, kard. Aleksandryjski³. Prosi Hozjusza, by swymi listami zachęcał kardynałów do jeszcze gorliwszej pracy dla Kościoła i uświadamiał im bolączki tegoż Kościoła w innych stronach, które są im nieznane. Ojciec św. okazał wielkie zainteresowanie sytuacją Kościoła w Niemczech, usiłuje dopomóc, ale boleje, że środki użyte na uleczenie ran, zamiast ulżyć raczej zaszkodziły⁴. Kardynał da Mula pokazał Kanizjuszowi list od Hozjusza, w którym ten bardzo trafnie pisał o następstwach pozwolenia na kielich, o replice na Centurie Magde-burskie⁵. Dziękuje za opiekę nad kolegium jezuickim w Braniewie.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 116—117. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 6 Decembris Hetspergi, ręką Reszki: rescriptum 7 eiusdem.*

DRUK.: 1) S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 398—400; 2) O. Braunsberger: *Canisii epistulae*, V s. 95—98, obie publikacje z oryginału jw.

368

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 18 września 1565

List Hozjusza datowany w czerwcu, w którym kardynał po raz pierwszy wzywał Grodeckiego na synod warmiński¹, otrzymał znacznie później niż list, w którym Hozjusz informował już o odbytym synodzie. Na ten drugi list Grodecki obszernie odpisał². Powodem opóźniania się korespondencji bywa nieuczciwość listonoszy. Cieszy się, że synod warmiński odbył się pomyślnie, zwłaszcza docenia uchwałę o powołaniu seminarium duchownego. Gotów jest na ten cel przeznaczyć całe swoje dochody z kanonii warmińskiej. W diecezji wrocławskiej również ma odbyć się synod, ale po prowincjonalnym, na który kapituła wrocławska i biskup ponownie³ wydelegowali Grodeckiego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 31 k. 49, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolajm, rescriptum 21 Octobris.*

DRUK.: F. Hipler: *Johannes Grodziecki*, s. 27, z oryginału jw.

¹ Prawdopodobnie Dresno, wieś koło Gąsawy w byłym powiecie Znin.

² Salmeron był prowincjałem jezuitów prowincji neapolitańskiej.

³ Klemens Doleza (zm. 1568), generał franciszkanów, od 1557 kardynał kapłan posiadający tytuł kardynałski S. Maria de Ara Coeli.

⁴ Michał Ghislieri, późniejszy papież Pius V.

⁵ Chodzi o kielich dla wiernych i ewentualne małżeństwo księży.

⁶ Zob. nr 169 przyp. 4, oraz nr 226.

⁷ List nie znany.

⁸ Zob. nr 321. List Hozjusza z 13 lipca, o którym tutaj mowa, również nie jest znany.

⁹ Zob. nr 5.

369

JAN HESSELS DO HOZJUSZA

Louvain, 18 września 1565

Cieszy się, że pogłoska o śmierci Hozjusza okazała się nieprawdziwa. Dziękuje za pamięć wyrażoną w upominku przekazanym za pośrednictwem Mikołaja Sandersa. Wspomina wspólną znajomość z czasów trydenckich. Obecnie, skoro tylko dowiedział się, że Hozjusz poszukuje księży do pracy na Warmii, zdołał jednego zwerbować, ale ten pod wpływem perswazji swoich znajomych zmienił zdanie. Przesyła książki.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 19. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no Stanisław Hozjo S. R. E. presbytero, D-no Cardinali tituli s. Laurentii in Palisperna et Episcopo Warmieni, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: *Redditae 18 Novembris 1565 Heltspergae.*

Reverendissime et Illustrissime Domine Cardinalis, salutatione in Domino Iesu Christo et mei¹ humili commendatione praemissa. Gratias maximas ago Domino, primum quod rumor ille sinister R-mam P. Tuam ex hoc saeculo migrasse (qui hic velut e Roma allatus, percrebuerat) iam dudum prorsus vanus esse deprehensus est²; secundo, quod mei memoriam apud tantum virum esse cognoverim ex D-no Nicolao Sandero Anglo, qui etiam annulo aureo cum cornu alce a R-ma eadem Tua P. mihi transmissio hoc confirmavit. Spero autem hanc memoriam, quandoquidem Tridenti ex communis fidei unitate et gaudio orta est, etiam in precibus ad Dominum vigere, sicut et ego, qui huic beneficio nihil rependere possum, quod me immerentem eadem R-ma P. Tua gratia sua dignatur, quandoque Dominum pro eiusdem Tua R-ma P. oro, et in opinione mea defunctam sacrificio singulari prosecutus sum, et sollicite etiam quaesivi sacerdotes, qui hinc ad eam mitterentur, ubi audieram hoc eam postulare; unicum autem inveneram, qui quum istuc proficisci statuisset, Antverpiam accessit. Sed quibusdam id ei dissuadentibus (sive quia dicebatur R-ma P. Tua uno nomine Cornelio Buscoducensi³, qui iam abierat, contenta sive alia de causa) mutato proposito rediit. Mitto libellos nostros castigatus recusus cum libellis m[agistri] n[ostri] Michäelis⁴ et novissimum opusculum de communionem sub una specie, item Prosperum⁵, per quendam theologiae baccalaureum mihi cohabitantem recognitum. Dominus noster Iesus Christus R-mam et Ill-mam P. Tuam in omnibus dirigere et diu Ecclesiae suae incolumem custodire dignetur.

Lovanii ex minori collegio theologorum, 14 Calendas Octobris [18 IX] Anni 1565. a-R-mae et Ill-mae P. Tuae deditissimus

Ioannes Hessels a Lovanio^a.

a-a Własnoręcznie

370

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 18 września 1565

Zamierza po św. Michale przesłać trochę książek Hozjuszowi. W Poznaniu oczekuje się przyjazdu nuncjusza J.F. Commendonego, który wprawdzie do

¹ Jan Hessels (1522—1566), teolog uniwersytetu w Louvain. W 1563 r. był wysłany przez kard. Antoniego Granvella na Sobór Trydencki. Jest autorem wielu dzieł teologicznych; pisał między innymi o Komunii św. pod dwiema postaciami. LThK V 304.

² W Rzymie 8 X 1564 zmarł Jan Hozjusz, bratanek kardynała, stąd to nieporozumienie.

³ Korneliusz Silvius.

⁴ Michał de Bay (Baius).

⁵ Prawdopodobnie Prosper Tiro z Akwitanii (zm. 455). LThK VIII 811—812.

bpa poznańskiego Adama Konarskiego do Ciążenia. 8 IX odbył się w Poznaniu przegląd wojsk. Kaznodzieje, m.in. Benedykt Herbest, czynili wyrzuty, że urządzono go w święto. Katarzyna Mirkowa wysyła swego syna Stanisława na naukę do Braniewa. Mikan prosi dla swej żony o len.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 13—14. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 28 Septembris 1565 Heltpergae.*

Reverendissime et Illustrissime Domine, etc. Ad has nundinas proximas s. Michæelis [29 IX] expectamus varii generis libros et Martini Cromeri *Contiones*¹; si tunc etiam erit *Confessio christiana* anni [15]64, eam Ill-mae D. V-rae non negligemus mittere, aut Patruus ipse secum ad synodum Petricoviensem adportabit.

Legatum Summi Pontificis audio iam huc appropinquare; descendet prius Cziazinum ad R-mum D-num nostrum Episcopum. Utinam et nos hunc tantum virum conspiciamus ad tot morbos hic sanandos, sed ita iam invaluerunt apud nos, ut medicinam omnem et medicos superaverint. Solius tantum Dei praesidio singulari possunt curari. Crescunt haereses, licet multi praecipiti morte puniantur ex haereticis variis. Refriguit in pastoribus charitas omnis. // *Recognitio militum*² in festo Nativitatis Mariae [8 IX] hic recognoscebatur, quae utique in tranquillitate est per Dei gratiam expedita. Unum tantum concionatoribus displicuit, quod in die festo habita fuit. Multa hac de re Herbestus ex suggesto verba fecit ad populum. Margaretha Myrkowa misit Braunsbergam Stanislaum filium suum studiorum causa, cui de loco et praeceptore R-mus D-nus Laurentius Modliszewski debuit ante providere. Illa est haec Myrkowa, quae Petricoviam Stanislaum³ Ill-mae D. V-rae adduxerat, femina catholica et pia una cum marito suo.

Uxor mea⁴ aliquid lini boni ab Ill-ma D. V-rae expetit, mavult enim exercere linum quam cum feminabus aliis disputare et docere dogmata haeretica. // Interim precamur omnes Ill-mae D. V-rae vitam diuturnam, quietam et prosperam etc.

Posnaniae, 18 Septembris 1565. Eiusdem Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[octo]r Stephanus Micanus.

371

PIOTR WOLSKI DO HOZJUSZA

Madryt, 18 września 1565

Usprawiedliwia się, dlaczego z opóźnieniem odpisuje na list Hozjusza z 11 V, który otrzymał pod koniec sierpnia. Sprawy króla polskiego (spadek po Bonie) rzeczywiście posuwają się bardzo opornie, ale wynika to z braku dokładnej instrukcji ze strony samego króla. Z faktu, że król radził się Hozjusza, co jego zdaniem należy czynić na dworze hiszpańskim w sprawie spadku po Bonie, Wolski wnioskuje, iż król myśli o tym i ze swej strony gotów jest wypełnić każde jego zlecenie. Król hiszpański cały okres upałów spędził ze swoją żoną w lasach. Wskutek upałów wiele osób chorowało w Madrycie, również autor listu miał gorączkę przez cały sierpień. Ocze-

¹ Chodzi tu z pewnością o kompilacyjne dzieło Kromera *Sermones tres synodici cum adiunctis aliquot aliis et carmine iuvenili de resurrectione Christi*, Coloniae apud Maternum Cholinum 1566. Zob. *Estr* XX s. 283—284. Mowy synodalne Kromera wydał ponownie Franciszek Hipler: *Monumenta Cromeriana*. ZGAE 1884 Bd. 10 s. 204—247.

² Por. nr 366 przyp. 2.

³ Stanisław Hozjusz, syn Jana.

⁴ Anna Wyleżyńska (Wielżyńska).

kuje się niecierpliwie wiadomości o sytuacji na Malcie, obleżonej przez Turków, której z odsieczą król hiszpański wysłał flotę i wojsko lądowe.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 22 k. 13–14. Na odwrocie zwyły adres, ślad pieczęci i adnotacje: ręką Reazki: *Redditas 27 Decembris 1665 Hellspergae*, ręką Kuczborskiego: *Responsum 19 Januarii*.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine fautor et benefactor colendissime. Addicta mea obsequia et dedita studia Ill-mae et R-mae D. V-rae reverenter defero. Alter iam prope mensis abiit, cum ego nullas ad Ill-mam et R-mam D. V-ram literas dedi, primum quod mense praeterito male admodum valebam, deinde Ser-mus Rex¹ tabellariis ferre alias quam suas proprias literas non permittebat. His de causis non statim, ut soleo, ad literas Ill-mae et R-mae D. V-rae scriptas 11 Maii respondi, quas sub finem Augusti accepi², tum cum iam melius valere coeperam, ut ipsae literae salutem mihi attulisse viderentur. Sed non me his duobus mensibus iam aliquoties ad Ill-mam et R-mam D. V-ram scripsisse doleo, cum me crebris meis literis posse aliquam partem officio meo satisfacere facile ex iis literis Ill-mae et R-mae D. V-rae intelligam. Non ut id ego opera aut diligentia mea efficiam, sed quia summa humanitate Ill-mae et R-mae D. V-rae studium in eo meum et promptum atque alacrem animum ei probem. At tantum temporis abiisse, quam ego vel unas literas ad Ill-mam et R-mam D. V-ram dare poteram, si quomodo sarcire potero, in eo et diligens et maxime assiduus ero.

Negotiis M-tis Regiae non recte neque aequae hic satisfieri cum displicere sibi Ill-mae et R-mae D. V-rae ostendat, non arbitror etiam amplius quid de iis a me expectat, nam si quid velim, idem, quod saepe antea scriberem, eodem enim loco sunt, nec ullam commutationem habent, propterea quod in iis nihil a me quod ad causam ipsam, quae caput obtinet, actum sit, quia de eo nullum ego mandatum unquam accepi, nec quid M-tas Regia facere tandem velit a quoquam intellexi. De eo cogitare ac deliberare M-tem Regiam vel ex eo conicio, quod consilium sententiamque Ill-mae et R-mae D. V-rae petierit³, quam sequi nos in causa hac expedire plurimum iudico. Mihi, etiamsi // quae fuerit certius nihil habeam, sed aliter existimare non possum, quam his negotiis commodissimam et valde utilem ac plane necessariam esse. Qua re vel maxime ut haec fuit, vel alia ratione, quam M-tas Sua probet, opto vehementer, ut aliquid hic fiat. Nunc nihil fit. Ego ad omnia, quae mihi mandabuntur, paratus sum si minus ut debeo, ac hoc ipsum tamen imprimis studeo. De his quae hic agantur vel dicantur cum nulla sint, scribere nihil ad Ill-mam et R-mam D. V-ram possum.

Ser-mus Rex tota aestate hinc abfuit et in locis suis amoenis mansit, a medio Iulio postquam Ser-ma Regina Baiona rediit, semper in silvis et caeteri principes⁴ cum eo. Ubi adhuc manent, nec ante huc venient, quam calores prorsus decedant, qui iam remittere incipiunt, sed fuerunt tanti, ut vix tolerati sint, ac plurimum omnibus prope nocuerunt, cum nemo plane fuerit, qui non in morbum aliquem incederit. Ego toto mense praeterito male a febre vexatus lecto me movere non potui, quae etiamsi de integro hoc mense paulum me tentavit, at iam, Deo habeo gratiam, prorsus decessit. Hoc cum hic esset atque sit ut valetudinis causa multum laboretur, Ser-mus Rex ab omni eiusmodi non modo timore sed etiam suspitione abesse vult, quam anni tempore mutato amplius habere non

¹ Filip II.

² List nie znany.

³ Zob. nr 252.

poterit, et ad nos brevi, ut opinor, redibit, ut eo melius hic cum pluribus periculo, quod ab oppugnatione Turcarum Melitae instat, omnibus suis regnis atque ditionibus prospiciat. De qua quid ad extremum esse debeat vel factum sit, quotidie nuntium expectamus, nam cum classis Ser-mi Regis amplissima et exercitus magnus et firmus Melitam missus sit, si eo pervenire potuit, vel hostes propulit, vel desperata re et Melita hostium furori ac potentiae relicta rediit. Quod ut dolendum esset, sic illud magnopere gaudendum, cum liberam a summo // et certo periculo utramque Siciliam et fere totam Italiam videremus. Hoc autem et optime Ill-ma et R-ma D. V-ra perspicit et saepissime, quid apud Melitam fiat, ex Italia accipit.

Deus omnipotens Ill-mam et R-mam D. V-ram felicissimam perpetuo conservet.

Madrido, 18 Septembris Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae cliens et servitor perpetuo addictus

Petrus Volsky.

a Rkps błędnie *princeps*

372

PIOTR KOSTKA DO HOZJUSZA

Wiedeń, 19 września 1565

Dziękuję za list polecający do kardynała lotaryńskiego Karola de Guise. Ma nadzieję, że będzie bardzo pomocny Kostce tak w podróży z Wiednia do Francji, jak i podczas studiów na uniwersytecie w Paryżu. Zaraz rusza w drogę, uczyniłby to wcześniej gdyby nie ciągle przemarsze wojsk i uciążliwe upały. Podejrzenie co do braku prawowierności katolickiej u braci Piotra Kostki, a nawet dalszych krewnych w Prusach Królewskich czy na Mazowszu uważa za bezpodstawne i wynikające z zawzięci. Zapewnia o ich ortodoksji i szacunku dla Hozjusza; uczyni to jeszcze Jan Kostka wójt malborski, rodzony brat autora listu. Cesarz Maksymilian II wysłał wojsko na Węgry, co oznacza wojnę z Turcją. Gotów jest zawrzeć z nią rozejm, ale pod warunkiem, że nie będzie ochraniać i wspierać księcia siedmiogrodzkiego Jana Zygmunta.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 15. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

DRUK.: T. G l e m m a: Piotr Kostka, s. 251—253.

Illustrissime Princeps et Domine, Domine clementissime. Reddidit mihi literas Ill-mae Cels. V-rae R-ndus D-nus Crasinius Sacrae Regiae M-tis orator¹, quarum alterae ad me, alterae ad Ill-mum Cardinalem Lotharingum² scriptae fuerunt. Gratias autem Ill-mae Cels. V-rae ago immortales, quod me illi Principi, cuius mihi gratia in illis regionibus magno usui esse potest et ornamento, per literas suas, quemadmodum ipsa scribit, et ego mihi ante persuaseram, diligenter Ill-ma Cels. V-ra commendarit. Non enim dubito, quin et ad conficiendum secure hoc iter meum in Galliam, et ad aliquam meam in Parisiensi studio commorationem plurimum sit mihi Ill-mae Cels. V-rae tam accurata commendatio profutura. Hodie iter, quod mihi felix esse Deum precor, in Galliam ingredior. Quo sane libenter ante aliquot dies profectus fuisset, nisi me et militum crebra hinc inde commatio atque concursatio, et graves aestus, qui hoc praecipue anno hanc provinciam torruerant, fuissent remorati. De fratre meo, quod mihi Ill-ma Cels. V-ra scribit, sane quinam

¹ Franciszek Krasiński.

² Karol de Guise.

ille sit, necdum possum divinare. Praeter enim advocatum Margemburgensem³ et quem novit Ill-ma Cels. V-ra alium paulo aetate provectionem⁴, et praeter meos patruales⁵, nullum habeo, cui esse non liberos solum, sed ne uxorem quidem sciam, nisi fortasse ex Masovia sit D-nus Castellanus Sacrocimensis⁶, qui tamen, quemadmodum reliqui alii fratres mei, est catholicus et facit gratiam // Ill-mae Cels. V-rae plurimi. Vereor autem, ne quis conflandae alicuius suspicionis et invidiae causa falsum id et a familia nostra alienum sit commentus. Omnes sunt catholici, omnes id student, ut quales sint, tales etiam agnoscantur. Inprimis vero^a magnam ducunt Ill-mae Cels. V-rae gratiae rationem, quam vel minima in re offendere religionem existimant. Scripsi autem ea de re ad advocatum Margemburgensem, qui etiam et se et alios fratres meos fortasse apud R-mam et Ill-mam Cels. V-ram purgabit diligenter.

Novi hic nunc neque ex Italia de Melita, neque ex Ungaria quicquam habemus. Imperator quidem crebro in Ungariam equites peditesque mittit, eaque res magno argumento est pacem nullam, bellum autem hoc autumnus atrocissimum futurum. Pacem quidem cum Turca inire vult ita Imperator, si opem nullam ferre Transylvano⁷, sique eum nulla in re tueri ac tegere receperit; quod an sit factururus Turca, facilius potest Ill-ma Cels. V-ra quam ego iudicare. Ego quam diutissime Ill-mam Cels. V-ram optimeque valere cupio ac Deum optimum maximum deprecor. Cum his me gratiae Ill-mae Cels. V-rae commendo diligentissime.

Datum Viennae, 19 Septembris 1565. Ill-mae Cels. V-rae humillimus servus

Petrus [Kostka] ^b.

^a Nadpisano

^b Ubytek papleru z podpisem

373

STANISŁAW SZEDZIŃSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 21 września 1565

Biskup krakowski wybiera się na synod prowincjonalny. Szedziński będzie wizytował za archidiacona diecezję krakowską. Znając duchowieństwo parafialne swej diecezji przewiduje poważne kłopoty z nadużyciami takimi jak niedozwolony dla księży wyszynk, uprawiany pod pretekstem braku środków na utrzymanie, brak dyscypliny itp. Uważa, że lepiej by było przeprowadzić wizytację po odbytych synodzie prowincjonalnym, w oparciu o wskazania tego synodu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1697 s. 305—306. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanisław Hozio S. R. E. tituli s. Pancratii Cardinali, Episcopo Varmieni, D-no meo observantissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae II Octobris 1565 Lovitil.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine observantissime. Obsequia mea¹ addictissima humillime commendo R-mae D. V-rae.

¹ Rodzina Kostków rozpowszechniona była w Prusach Królewskich i na Mazowszu. Piotr Kostka był synem Macieja i Barbary z Komorowskich, którzy mieli ze sobą dwie córki i pięciu synów. Najmłodszy syn, Jan, był wójtem malborskim.

² Chodzi chyba o Pawła Kostkę, starostę wąbrzeskiego. Por. T. G l e m m a: Piotr Kostka, tablice genealogiczne I—III.

³ Synowie Stanisława Kostki ze Stangenbergu wojewody chełmińskiego, rodzinnego brata Macieja Kostki. Zob. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 127.

⁴ Jan Kostka (zm. 1575), kasztelan zakroczymski, ojciec św. Stanisława (matka Małgorzata Kryska).

⁵ Jan Zygmunt, książę siedmiogrodzki.

⁶ Stanisław Szedziński (zm. 1572), kanonik wieluński, proboszcz proszowicki, zafany bpa krakowskiego Filipa Padniewskiego, 3 XII 1568 został bpem tytularnym

R-mus D-nus meus² profectionem parat Petricoviam ad diem indictam synodo optatissimae³, faxit Deus optimus maximus ad laudem ipsius et reformationem Ecclesiae futurae, quod optamus. Consilia, studia et conatus tam pios in deteriore, qui perversi sunt, ut illorum est ingenium, applicant partem, quos potius irridebit Dominus. Ego Cracoviam veni, ut pro R-ndo D-no Archidiacono⁴ visitem ecclesias. Quam quidem rem quem in eventum suscipiam, haud intelligo. Quales presbyteros offendam, domi manens sat scio. Si cauponari illis interminavero, rarus enim reperitur hic, qui ex instituto cauponam cremato non exercet, confestim audiam: ostende unde vivam, nisi me mea aleret hoc atque alio quovis ex industria labore, fame perire necessum esset. Quid igitur ego? Haberem quidem quod iis et talibus in peccatis excusationibus respondeam, sed illud verissimum esse res ipsa indicat, quod vivitur non cum perfectis hominibus planeque sapientibus. Tum disciplinae ratio ubinam? Tandiu exulat, ut vix umbram illius, quam utinam sequamur, tenemus. Mea quidem sententia, si sine praecudicio antiquarum consuetudinum esse possit, videretur fore commodior visitatio haec synodo peracta, ut ex decretis communicaretur illis, quibus miseri in meliorem spem erigi possent, neque amplius ex desperatione desciscerent. At quomodo res succedet, tam de iis quam de aliis coram brevi ad R-mam et Ill-mam D. V-ram, quam utinam salvam et incolumem videam precor, cui etiam atque etiam obsequia mea addictissima humillime commendo.

Cracoviae, die festo divi Mathaei [21 IX] Anno Domini MDLXV.
R-mae et Ill-mae D. V-rae capellanus et servitor

Stanislaus Schedzinski.

374

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Olkieniki, 21 września 1565

Król dowiedział się, że propozycje synodalne prymasa na synod prowincjonalny, który ma się zebrać 14 X, wywołały oburzenie znacznej części stanu rycerskiego, i jeśli synod ten odbędzie się, może dojść do rozruchów w kraju. Propozycji tych król nie czytał, ani też ich nie otrzymał, ale nie może pozostać obojętny na tego rodzaju pogłoski. Prosi Hozjusza¹, aby naklonił prymasa „ut ea synodus in aliud tempus commodius differatur”. Za czas bardziej stosowny i bezpieczny król uważa okres po najbliższym sejmie koronnym, który wnet zostanie zwołany dla rozpatrzenia ważnych spraw Rzeczypospolitej. Hozjusz niech doloży starań, aby synod nie został zwołany przed sejmem.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓŁCZ.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principl 24 k. 94, kopia sporządzona ręką Reszki, na k. 96 druga kopia sporządzona inną ręką. Na odwrocie adnotacja kancelarii nuncjusza Commendone: *Olcznki [s], 21 Septembris 1565, Exemplum literarum Regis ad Cardinalem Varmensem, De synodo differenda.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 161, z kopii jw.

enneńskim i sufraganem poznańskim. J. Nowacki: *Dzieje*, II s. 185. Por. HE V s. 38 i wg indeksu.

² Filip Padniewski.

³ Tj. na 14 X 1565.

⁴ Andrzej Krajewski.

¹ Król tego samego dnia wystosował listy do prymasa Jakuba Uchańskiego (opubl. T. Wierzbowski: *Uchansiana*, I s. 111—112), oraz do nuncjusza (opubl. jw., II s. 202—203; w tłum. polskim M. Malinowski: *Pamiętniki*, II s. 303); od prymasa domagał się odroczenia synodu, nuncjuszowi zaś o tym tylko komunikował.

375

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Dobre Miasto, 22 września 1565

Na zażalenia mieszkańców Braniewa interweniuje u księcia, by nie zabraniano dowozu produktów spożywczych z Prus. Biorąc pod uwagę dotychczasowe dobrosąsiedzkie usposobienie księcia wobec Warmii, nawet podczas nieobecności Hozjusza, nie przypuszcza, by tego rodzaju zakaz mógł wydać książę. Podejrzewa, że ograniczenia te pochodzą wyłącznie z inicjatywy urzędników książęcych.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermeland zeigt an, das F. D. ampteut in der gegent umb Braunsperg bey leibsstraf verboten, nichts in gemeite statt zu furn, bitt, F. D. wolle die verordnung thun, damit solches widerumb abgeschafft etc. Datum Gutstat, den 22. Septembris Anno etc. [15]65. List pisany ręką Macieja Heina.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wir können E. F. D. freuntlicher und gutachtender wolmeinunge nicht unvermeldet lassen, wie unsere liebe, getrawen und unterthane unser stath Braunspergk uns furgetragen und mit mercklichem beschwer zu verstehen geben, als solte durch E. F. D. ampteute dero anstössenden jegenth alle zufure der vitallien [s] unser stath Braunspergk zu thun, ernst und bey leibesstrafe in E. F. D. nahmen verboten und untersagt sein, welches nachdem zum abwachs und tilgunge des gemeinen handels, so sie bis anhero mit E. F. D. unterthanen ungehindert mit beiderseits zutreglichem frommen untereinander gepfleget, erschiessen will. Haben sie unterthenigst bey uns angesucht, wir uns derogleichen verlautbarten verbotes bey E. F. D. erkundigen und demnach auff die fugliche mittel wollen bedacht sein, dadurch solches unfreuntlich furnehmen möchte gestutzt und die alte friedliche und nachparliche handtierunge und notturftige verwantnuss der zufure erhalten und wieder auffgerichtet werden. Wiewoll wir nun aus demselben unser underthanen furbrengen nicht wenigk und allerley nachdenckens geschepfet, auch daneben aus betrachtunge E. F. D. freuntlicher gemutunge, damit dieselbe je und stets in abgeruhenen zeiten sich nicht alleine in unserm anwesen, sondern auch etzliche // jare unsers abseins gegen uns und unsere unterthane gantz nachparlichen erzeiget, wir uns auch dakegen nicht anders bewust, denn das wir zu derogleichem ungutigem furnemen nicht alleine keine ursache furgerucket, vielmehr aller freundlichen bekuemigkeit und fuges sowoll E. F. D. als dero untersahssen betreffende uns verhalten und befließen und demnach aus solchen betrachten nicht fast leichtlichen glauben können, das solche hemmunge der gemeinen und verwanten ausfuhr solte aus E. F. D. bofelic von dero ampteuten erstreckt sein, so gebieret uns gleichwoll nicht wenigk nachdenckens, das unsere gedachte unterthane den bericht von den amptsverwaltern zur Balge erlanget, wie dasselbe alles aus E. F. D. ernstem und strackem willen fortgestellet wehre. Derowegen [gelanget] denn an E. F. D. unsere gantz freundliche bitte, da vielleicht solches verboth der notturftigen entsetzunge ohne E. F. D. wissen aus der ampteute eigenem fursatz ergangen, dieselbe unseumigk denjenigen einen gegenbofelic thun und den verboth wiederumb abzuthun und alle zufure frey zu lassen gebieten wolle. Da es aber mit E. F. D. bofelic geschehen (des wir uns denn keinesweges versehen wollen), thun wir auch vielmehr und freuntlich bitten, es wolle E. F. D. bey sich erwegen, wie uns solche newerunge und unfreuntliches zunotigen, so nicht alleine widder unser verhoffen ohne vorgehende ursachen, sondern auch den gemeinen vertregen und ordnungen dieser amte, daneben so

langer und löblicher freuntlichen nachparschaft und verwantnus, dero halben wir E. F. D. allewege zum höchsten gerumet, und bis anhero gothlob erhalten, stracks enkegen // fast beschwerlichen auffzunemen sein wolle und wollen uns furwar nichts anders vermuten, denn es werde E. F. D. ob dero allen bodencken dero vorigen einigkeit und freuntlichen nachparschaft hinfuro nachsetzen und da etwas unrichtiges furgefasset, wiederumb zur alten gewohnheit gelangen lassen. Das wir denn auch in allem besten zu beförderen willigk und thun E. F. D. göttlichem schutz entpfelen.

Datum Gutstath, den 22. Septembris Anno [MD]LXVten.

Stanislaus von Gots gnaden etc. ^a-manu propria subscripsit^a.

^a-a Wlasnoręcznie

376

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Dobre Miasto, 23 września 1565

Jadąc na sejmik do Torunia spotkał w Dobrym Mieście komisarzy, których wyznaczył do rozpatrzenia sporów granicznych. Poinformowali go o dobrym początku pracy z komisarzami pruskimi, którzy jednak niespodziewanie przzerwali pracę i odjechali. Tymczasem sprawa regulacji granic z powodu podeszłego wieku księcia nie cierpi zwłoki. Hozjusz zamierza z Torunia udać się na kilka tygodni do Polski, dlatego też prosi o naznaczenie terminu wszczęcia przerwanych prac komisji. Na czas swej nieobecności poleca Warmię pieczy księcia.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pleceć, adnotacja: *Der Bischoff zu Ermeland zeigt an, wie er sich ausserhalb landes zu etlichen notwendigen geschehen begeben muste. Bittet, Seine F. D. wolle sich das bistumb dieweil lassen befohlen sein, dasselbe schutzen und handhaben. Datum Gutstadt, den 23. Septembris Anno etc. [15]65. List pisany ręką Macieja Heina.*

DRUK. (herótki regest): H. B o n k: Geschichte der Stadt Allenstein. III Bd. Urkundenbuch. Teil I s. 231.

Durchläuchter, hochgeborner furst etc. Wie wir auff die vorstehende tagefarth gen Torn zu verrucken uns auff den wegk gegeben und zur Gutstath verfarret, seint daselbst unsere commissarien, so wir zur grentzscheidung der unrichtigen örter in E. F. D. hohensteinischen und ortelsburgschen gebietern und unseren allensteinischen und bishburgschen emptern aus einmütiger beliebung abgefertiget, zu uns kommen und vermeldet, wie sie vermöge beyderseits mitgegebener commission und unserem befelich nach solchem grentzhandell einen glucklichen anfangk gegeben und algereith etzliche irrungen mit guttem fuge geschlichtet und abgeörtert hetten. Nachdem sie aber ferner zu schreiten und die folgenden gebrechen furzunehmen gewilliget und darzu den nehesten tagk angestimmt, hetten E. F. D. commissarien sich unvermutlicher sachen schriefftlichen einen geenderten meinunge erkleret und demnach schleunigk von demselbigen hochnötigen furnehmen aufgebrochen, woraus denn unsere abesanten auch verursacht, sich hinwieder zu uns zu keren und solchen abscheith einzubringen, welches alles wie es ohne alles unser verhoffen geschehen. Als haben wir zwar derogleichen ungeschafften abschleiff solcher wolangefangen grentzörterunge nicht ohne sondern boschwehr hören und zu herten nehmen können, denn wir itzo gentzlichen in die hoffnung beleitet, das solche fehl und unrichtigkeit dero etzliche zum // teil viel jare geschwebet und bisweilen auch die nachparliche freundschaft der amptleute und unterthanen ruren und zer-rutten pfleret, numehr solte hingelegt und sowoll E. F. D. in irem hohen und betegten alter wie auch uns hinfuro ruhe desfals geschaffet und den

nachkommenden gutte einigkeit nachgelassen werden. Nun aber solches wissen nicht, aus wes unglücklicher haft und furstoss hindangeworfen oder gestutzt, müssen wir es also fur dis mahll auff seinem orthe beruhen und ferner Goth und der zeith befehlen. So wir dennoch gerne auff allen teilen die rechtmessige vergleichunge der hinderstelligen gebrechen sehen wolten und vielleicht von der tornischen tagesart stracks in die Crone Polen uns erheben werden, gelanget an E. F. D. unser gantz freuntlich bitte, dieselbe nichts desto weniger wolle in gedechtnus erhalten und dahin gewogen sein, das zu gelegener zeith ein ander tag zu dero ubrigen örter verrichtunge ernennet und also beiderseits einigkeit und freundschaft möge geraten werden. Was uns belanget, wollen wir uns stets der billigkeit zu gemelssen wissen. Dieweil wir auch, wie obgemeldet, aus besorglichen anzeigungen uns in fernere örter von hinnen abgeben und daselbst etzliche wochen hinbringen werden, so thun E. F. D. wir gantz freuntlich bitten, dieselbe sich unsers bischoftumbs und unterthanen befriedunge und wolferigen zustandes, da sich mitlerzeith (da doch Goth fur sein wolle) etwas widderwertiges erregen wurde, in allem besten lassen befolgen sein, wie sich denn E. F. D. je und stets den freuntlicher nachparn erzeiget, das wir zum vielfeltigsten danckbar und hinwieder in gleichem zu verschulden ehr//bötigk und auch hinfurbas aller zugethanen gutwilligkeit versehen wollen und thun E. F. D. hiemit götlichem schutz entpfelen, die wir in unser wiederkunft gesunth zu finden gantz treulich wunschen.

Datum Gutstath, den 23. Septembris Anno [MD]LXVsten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc. a-manu
propria subscripsit^a.

^a—^a Własnoręcznie

377

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Neapol, 23 września 1565

Przeżywa wielki smutek z powodu przedwczesnej śmierci (w 25 roku życia) kardynała Neapolu Alfonsa Karaffy. Rokował on jak najlepsze nadzieje na gorliwe realizowanie uchwał Soboru Trydenckiego. Lombardus utracił swego protektora, obecnie musi wędrować do Rzymu, a stamtąd do Mantui na dwór kardynała Franciszka Gonzagi. W Rzymie od Pawła Manucjusza dowie się o stanie zaawansowania druku dzieła *Confessio fidei* i powiadomi o tym Hozjusza. Informacje o wspólnych znajomych.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 118—119. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego *Redditae 6 Decembris Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine. Accepi literas D. V-rae Ill-mae, nec sine lacrimis illas legere potui, quoniam (sic volente Deo) expectans tempus gratulationis de consecratione mei R-mi Antistitis et Cardinalis Neapolitani¹, cogor lacrimari et lugere de immaturo eius obitu. Vix enim finierat XXV suae aetatis annum, qui sublatus est a Domino, ne malitia immutaret eius intellectum². Certe, Reverendissime Pater, cani sensus inerant huic iuveni, et negotium reformationis, quod praescriptum erat a Sancta Synodo, adeo sibi erat cordi, quod nihil supra,

¹ Alfons Karaffa.

² Por. Mdr 4,7—18.

nec in Basilio³, Nasianseno⁴, Chrysostomo⁵ et similibus patribus amplius desiderari posset. O beatum et sanctum iuvenem, qui fruitur coelesti patria et me reliquit perpetuo gementem. Cogor redire Romam invitus, quin et Mantuam apud Ill-mum Gonzagam⁶, qui instantissime dignatus est me accipere in suum famulitium. Dirigat Dominus viam meam in conspectu suo⁷. De libro D. V-rae Ill-mae⁸ nihil habeo ab Ill-mo Card. Amulio quod scribam. Credo, quod proxime ad finem accedat. Ego hebdomada futura proficiscar Urbem et illic potero literis significare D. V-rae Ill-mae ea de re quicquid Manutius mihi communicaverit. Syrletum nomine D. V-rae Ill-mae salutabo. Ill-mus Pasca⁹ migravit ad coelos, et nos aliquando ibimus, R-me Domine. Vigilandum est, ait Dominus, quia nescimus μη ημεραν μη ωραν¹⁰.

Ill-mus E-pus Nolanus¹¹, nunc nuntius Apostolicus Neapoli, salutatur D. V-ram Ill-mam. Torrensensis habet nunc omnes Cyrilli cathecheses, poterit eas interpretari, si volet. Caeterum Dominus servet diu incolumem D. V-ram Ill-mam, qui me commendat suo reverendo secretario¹².

Ex Neapoli, die 23 Septembris [MD]LXV. D. V-rae Ill-mae et R-mae servus

Ioannes Franciscus Lombardus.

378

RADA MIASTA GDAŃSKA DO HOZJUSZA

[Gdańsk], 23 września 1565

Przesyła informacje pochodzące od książąt pomorskich o koncentracji w dwóch nadgranicznych miastach Myślibórz i Trzeńsko-Zdrój wojsk margrabiego brandenburskiego Jana, sprzymierzonego z królem szwedzkim. Istnieje obawa, że wojska te zaatakują Warmię, jeśli Hozjusz nie zgodzi się na ich przemarsz przez biskupstwo. Rada ma nadzieję, że Hozjusz nie zezwoli na to, solidaryzuje się z jego postawą i prosi o informacje o rozwoju sytuacji.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓL CZ.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 2729 k. 274v—275v. Nagłówek: Ad Cardinalem, ad Episcopum Culmensem, ad Palatinum Culmensem, ad Dominum Franciscum Zellstavium et ad Castellatum Gedanensem, mutatis mutandis. Extraditum 23 Septembris Anno 1565.

Hochwirdigster etc. Mugen derselben hirnebenst dinstlichen nicht verhalten, das von den durchlauchtigen fursten zu Pomern etc. wir glaublichen und schriftlichen berichtet, wie auch der durchlauchte marggrave Johannes zu Brandenburg¹ etc. eine anzal // reuter und knechte, die er in bestallung genohmen und Keiserlichen Ma. zum besten gemeinet, an und auf die lande Pommern zu furen furhabens sein soll, wie er auch verschieuen den 17. dieses monats ungeferlich mit 600 pferden, etzlichem fussvolke und grobem geschutz in den negsten brandenburgischen grentz-

¹ Św. Bazyli Wielki (329—379), Ojciec Kościoła, EK II 135—138.

² Św. Grzegorz z Nazjanzu (330—390), Ojciec Kościoła, LThK IV 1209—1211.

³ Św. Jan Chryzostom (344/54—407), Ojciec Kościoła, LThK V 1018—1021.

⁴ Franciszek Gonzaga, 26 II 1561 kardynał, 15 V 1565 bp Mantui, zm. 6 I 1566.

⁵ Ps 5,9.

⁶ *Confessio fidei*.

⁷ Szymon Pasqua (de Nigro Pasca), lekarz papieża Piusa IV, 12 III 1565 kardynał, zm. 4 IX 1565 w wieku 74 lat.

⁸ Mt 25, 13.

⁹ Antoni Scarampa, bp Nola (1546—1569).

¹⁰ Walenty Kuczborski.

¹¹ Jan I (1513—1571), margrabia brandenburski na Kostrzynie, brat Joachima II (1505—1571), od 1535 elektora brandenburskiego. Zob. ADB XIV s. 78—86, 156—165; W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 59.

stetten Soldin² und Schonenfließ³ ankommen und entlich gesunnen sein soll, sich daselbst zu sterken und dem konigk zu Schweden mit gewalt in und durch Ihrer Gnaden furstenthumes ein musterplatz und pass anzurichten und da sie ihme doran hindernuss thun wurden, sie selbst als feinde anzugreifen. Wiewol aber Ihre Gnade gemeinet sein, marggraf Hansen solchen pass und musterplatz in ihren landen mit nichte zu gestatten, sondern soviell immer muglich, dasselbe zu wehren und abzuwenden und darumb ihre gantze landtschaft in eil aufgepotten, welche numehr im anzuge sein. Weil dannach I. G. wissen, das auch dieser Koniglichen Stadt hieran merklich gelegen, haben Ihre Gnaden nicht unterlassen und indeme uns allerlei furstehenden unheil in zeiten furzukommen verwarnet, welchs wir auch gleicher meinung E. H. F. G. dinstlichen nicht haben vorenthalten wollen, dieselbe ihrem hohen bedenken nach dahin trachten, rahten und fortsetzen werden, was zu dieser lande heil und wollfart gereicht, worauf wir E. H. G. meinung und antwort bei zeigern aufs schleunigste erwarten etc.

379

ALBRECHT KSIAŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 24 września 1565

Ostrzega przed niebezpieczeństwem grożącym ze strony najemnych wojsk niemieckich, które pod pozorem pomocy dla króla szwedzkiego mogą zagrozić Warmii i Prusom. Prosi o nadsyłanie dalszych wieści.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 1616—1618. Nagłówek: *An bischoff zu Heylssberg, mutatis mutandis an bischoff zur Lube, Item an schatzmeister zu Dantzig, den 24. Septembris [15]65ten. Pod listem: Caspar Dargitz, secretarius.*

MINUTA: Tamże, BBA, Konzepte C 1218 k. 121.

E. L. haben sich freuntlich zu erinnern, wess wir der aufrustung halben // in Teutschlandt unlangst an sie schreyben und gelangen lassen, dem zuvolg konnen wir E. L. freuntlich nit pergen, das uns diese stundt die gewiese kundtschaft worden, das solche reuter und knecht an der ma[r]ckischen grenitz heysamen und iren zug, unter dem schein dem konig von Schweden zuzuziehen, stracks auf diese landt zu richten bedacht sein. Wiewol wir nun nicht zweiffeln, E. L. von diesen dingen albereit wissenschaft haben und ire sachen E. L. und gemeiner dieser landt und leut notturft nach dahin richten und alle ding dermassen bestellen werden, damit uf einen unversehenen uberfall besorglichem ubel sovil muglich vorkommen und gewehret werden mochte, haben wir doch E. L. auch fur uns, wie es an uns glaublich gelangt, davon meldung zu thun nicht unterlassen konnen, gantz freuntlich bittende, E. L. wollen uns, wess ir hievon bewust, bey zeigern zu eroffnen unbeschwert sein und gleichwol daneben (inmassen dann von uns gleichfalls bescheen, auch nichts daran erwunden werden solle) auf alle sachen gute, vleissige kundtschaft und nachforschung legen lassen, uns auch, wess E. L. erfahren werden, dessen jederzeit theilhaftig machen, dess wir dann hinweg widerumb zu thun freuntlich // erbuttig. Wir seindt auch itzo in arbeit unsere undersassen zum aufzug aufzumanen, der liebe Gott wolle die vormauere sein und allen diesen guten landen beschwerlichen practicken wehren und väterlich vertrachten, dem wir E. L. hiemit treulich beveln. Datum etc.

² Myślibórz.³ Trzcinańsko-Zdrój.

380

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Ciążeń, 25 września 1565

Pisze o swoich podróżach po Kujawach i Wielkopolsce; we Włocławku oczekiwał na list od Hozjusza, potem pojechał do Gniezna do prymasa, ale go nie zastał, więc udał się do rezydencji bpa poznańskiego do Ciążenia. We Włocławku od Pawła Głogowskiego i Walentego Kuczborskiego dowiedział się, że bp płocki Andrzej Noskowski nie przyjedzie na synod prowincjonalny, tylko przyśle kantora kapituły. Bp chełmski Wojciech Starożrebski ma żal do prymasa, że nie przysłał mu listu i propozycji synodalnych. Bp włocławski Mikołaj Wolski przyjedzie na synod, zaś poznański Adam Konarski przyjedzie tylko wtedy, gdy będzie bp krakowski Filip Padniewski i bp włocławski. Najpewniejszy i najbardziej gorliwy jest bp przemyski Walenty Herburt. Nuncjusz będzie jeszcze szukać prymasa w Uniejowie, skąd przyjedzie wprost do Piotrkowa. W oparciu o informacje zaczerpnięte z listów z Italii komunikuje najnowsze zmiany na stanowiskach nuncjuszy w tych krajach, których dotychczasowi nuncjusze 12 III 1565 zostali kardynałami, m.in. w Polsce. Na miejsce Commendonego przyjedzie Juliusz Ruggieri. Charakteryzuje sylwetkę swego następcy i za najcięższe jego zadanie uważa pogodzenie skłóconego episkopatu polskiego. O miejscach pobytu prymasa i swoich planach podróży.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 473-476. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Octobris 1565 Torunii.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Post scriptas eas litteras, quas ad D. V-ram Ill-mam ex Cziehoczino prope Toruniam dedi¹, altera die veni Wladislaviam, ubi responsum a D. V-ra Ill-ma expectare statueram. Sed cum audissem R-mum D-num Archiepiscopum Gnesnae illis ipsis diebus futurum, eo me contuli. Cum vero neque ipsum ibi, neque eius litteras invenissem, Cziazynum ad Ponsnaniensem Episcopum veni. Wladislaviam ad me venerunt D-nus Glogovius² et D-nus Valentinus³, a quibus Episcopum Plocensem designasse cantorem ecclesiae suae⁴, qui ad synodum proficisceretur, et ipsum Episcopum quod abesset excusaret, cognovi. Igitur eum per literas diligenter hortatus sum, ut privatis commodis omnibus posthabitis communem causam tam necessario tempore ne deserat, et hanc gratiam divinae benignitati pro florentissima senectute et tam prosperis rebus referat, ut ne confecta quidem aetate rei publicae deservire recuset. Responsum hactenus non accepi. A Chelmensi Episcopo redditae mihi sunt litterae querelis plenae usque eo neglectum se ab R-mo D-no Archiepiscopo, ut cum ab eo tam prope abesset, neque processum ad se, neque articulos miserit, et videbatur esse commotior. Huius ego rei culpam in scribas R-mi D-ni Archiepiscopi contuli, et spero ipsum Chelmensem ad synodum nihilominus venturum. Wladislaviensis quanquam abfuturus videbatur, tamen ei, quem ego ad illum miseram, promisit se venturum et privatas iniurias rei publicae causa depositurum, quod mihi accidit quam gratissimum. // Ponsnaniensis ita se venturum pollicetur, si Cracoviensis et Wladislaviensis aderunt, quibus absentibus negat se interfuturum; verum si alter eorum adesse voluerit, spero et Ponsnaniensem perduci posse. Ad Przemisliensem scripsi ante aliquot dies, virum, cuius similes si caeteros haberemus episcopos, non solum synodus recte et ordine atque salutariter haberetur, sed ne esset quidem cur tantopere flagitaremus. Ad Archiepiscopum, qui Unieioviam venturus dicitur, certum hominem cum

¹ List nadany z Ciechocina, 7 IX. Zob. nr 347.

² Paweł Głogowski.

³ Walenty Kuczborski.

⁴ Maciej Kalecki, Zob. nr 421.

litteris misi, ut cognoscam ubinam illum convenire possim. Nam, ut mihi D. V-ra Ill-ma mandat, ad ipsum me conferam, etiam omissa Posnana, ex Unieiovia, si eum ibi videro, Petricoviam petam.

Ex Italia litteras accepi. Melitae subsidium latum non fuisse ad Idus Augusti [13 VIII]. Res est inter spem et metum. Cardinalis Borromeus Mediolanum profecturus erat 4 Kalendas Septembris [29 VIII] ad visendam ecclesiam et agendam provincialem synodum; abfuturum se scribit menses duos. Ante eius discessum in omnes provincias nuntii designati sunt et Cardinales revocati: ad Caesarem Abbas Bi[gli]a⁵, ad Gallum Episcopus Terracinensis⁶, ad Hispanum Archiepiscopus Rossanensis⁷, ad nos prothonotarius Rugerius⁸, de quo ad me scribit Cardinalis Borromeus, et mihi potestatem facit hinc recta in Italiam abeundi. Nuntium nostrum novi ego iam multos annos Iulio III Pontifice⁹. Vir mihi semper probus visus est et doctus, litteris certe valde deditus, Cardinali // Sirlieto admodum familiaris, maxime theologiae studiis operam dedit, quo magis sperandum est illum futurum D. V-rae Ill-mae observantissimum. Habebo, ut opinor, obvium in itinere Novembri mense. ^a—Sed de his coram. Nunc^a praecipua cura — coniungendi episcoporum animos, in eoque omnia studia, omnis fere noster labor consumendus, tollendae importunae suspiciones, quibus plena sunt omnia, alioquin ego certe non video, quem fructum speremus, vel potius quid non immineat mali ex his enim contentionibus vel habendae synodo impedimentum, vel insigne aliquod scandalum exoriri necesse est. Quare D. V-rae Ill-mae adventum cupide expectabo, cui me obsequentissimum et omnibus eius mandatis obtemperantem praebebo. Bene valeat D. V-ra Ill-ma, quam Dominus noster diu nobis incolumem servet.

Ciążyni, XXV Septembris MDLXV.

^b—Scriptis literis rediit puer meus. Unieiovia Archiepiscopus ait ivisse Lovicium, neque affuturum Gnesnensi synodo dioecesanae¹⁰, ut erat constitutum. Meae ad D. S. R-mam litterae redditae sunt capitaneo oppidi, qui statim misit Lovitium. Ego cras Posnaniam ibo moraborque tantum biduum, inde recta ibo Unieioviam scribamque ad R-mum D-num Arch[iepiscopum] me ad illum venturum Lovitium cum paucis, et reliquos omnes recta iubebo iter facere Petricoviam versus.

Humillimus servitor Ioannes Franciscus Cardinalis
Commendonus^b.

^a—^a Nadpisano nad skr. *adventum D. V. Ill-mae cupide expectabo*

^b—^b Własnoręcznie

⁵ Melchior Biglia, nuncjusz papieski przy cesarzu od września 1565 do swej śmierci w Pradze w kwietniu 1571. LThK II 457. Por. J. Köhler: Das Ringen, s. 93—96.

⁶ Franciszek Beltramini, bp Terracina (środkowa Italia) (1564—1575), miał zastąpić dotychczasowego nuncjusza we Francji Prospera Santa Croce, który 12 III 1565 został kardynałem, ale dwór francuski nie był mu przychylny. Zob. L. Pastor: Geschichte der Päpste, VII s. 431.

⁷ Jan Baptysta Castagna, abp Rossano (1553—1573), późniejszy papież Urban VII (zm. 1590, 14-go dnia po wyborze).

⁸ Juliusz Ruggieri, nuncjusz papieski w Polsce 1566—1568. Por. H. Wojtyśka: Stan przygotowania, s. 200—203; E. Rykaczewski: Relacje nuncjuszków, II s. 165—217.

⁹ Juliusz III (Giovanni Maria del Monte), papież (1550—1555).

¹⁰ Był to synod samej tylko diecezji gnieźnieńskiej, odbył się we wrześniu 1565 r. Akta jego nie zachowały się. Zob. Jakub Sawicki: Concilia Poloniae. T. V: Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty. Warszawa 1950 s. 145—146.

381
BENEDYKT HERBEST DO HOZJUSZA

Poznań, 26 września 1565

List ten pisze pod wpływem perswazji obecnego w Poznaniu nuncjusza Commendone. Uważa za wielki zaszczyt i szczęście dla siebie i swego miasta, że może gościć i obcować z tak wielkim człowiekiem, jakich mało wśród purpuratów. Widocznym owocem wizyty nuncjusza jest decyzja sprowadzenia jezuitów do Poznania i utworzenia seminarium duchownego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 369—370. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 12 Octobris 1565 Lovitii, rescriptum eodem.*

^a-G[ratiam] et M[isericordiam] et P[acem] a Deo precatur seque humillime commendat^a. Reverendissimus et Illustrissimus Cardinalis Legatus Apostolicus, qui cum singulari eruditione ac prudentia veram pietatem eamque singularem coniunxit, ut ad Tuam R-mam P. aliquid scriberem me admonuit. Quid igitur scribam, Reverendissime Cardinalis? Aliud quod scribam, praesertim cum sim occupatissimus, non habeo, nisi quod Deo optimo maximo propterea quod ad nostram quoque ecclesiam Posnaniensem tantum virum miserit, gratias agere non cessamus. Tantum enim speramus profuturum ecclesiae nostrae unicum eius ad nos adventum, quantum sperare nunquam audebamus. Nam quae ad seminarium hic comparandum pertinent, haec ab eo pro singulari in rebus gerendis dexteritate ita sunt constituta, ut magna sit spes nos brevi apud hanc celeberrimam urbem nostram habituros esse doctores iuventutis e sancta Societate Iesu¹. Qua una re quid huic urbi et ecclesiis eius utilitas poterat cogitari? Sed quae ipse hic Domino cooperante confecerit, ea R-ma P. Tua certius ex Eius Ill-mae P. literis forsitan cognoscet². Ego quoque quod licuit mihi tanti viri familiarissimo colloquio frui et de rebus ad functiones nostras gravissimas pertinentibus prudentissima petere consilia gratiasque Sedis Apostolicae necessarias impetrare³, Deo gratias agere debebo sempiternas. Cum tam excellenti homine tamque egregio praesule ego nunquam sum locutus, neque putabam tantae pietatis animos in purpura posse aliquando reperiri. Deo sit gloria pro hoc munere coelitus nobis demisso in isto turbulentissimo rerum Ecclesiae statu. Unus hic a Summo Pontifice talis legati adventus magnam nobis consolationem attulit, plurimumque ad sustinendos pro Ecclesia catholica labores nos animavit. Tuam R-mam P. quam optime in Domino valere percipio, eiusque gratiae me commendo.

Posnaniae, apud ecclesiam nostram cathedralem, VI Calendas Octobris [26 IX] Anno Domini 1565. ^a-R-mae et Ill-mae P. Tuae, Domini sui clementissimi humillimus servitor et assiduus apud Deum precator

Benedictus Herbestus C[anonicus] P[osnaniensis]
manu sua^a.

^a-a Własnoręcznie

¹ Nadzieje na fundację seminarium duchownego w Poznaniu stały się realne dopiero po otwarciu 25 VI 1573 kolegium jezuickiego w tym mieście (por. B. Natonski: Początki, s. 459—468). Spełniły się one w r. 1576. Dyskusje i literaturę na ten temat reasumuje Stanisław Librowski: Właściwie które seminarium diecezjalne w Polsce jest najstarsze? ABMK 1968 t. 17 s. 185—189.

² Nie znamy takiego listu nuncjusza do Hozjusza.

³ Por. nr 221.

382

FRANCISZEK BORGIA SZ DO HOZJUSZA

Rzym, 26 września 1565

Przysła do Polski swego delegata, Franciszka Sunyer, który zwizytuje nowo powstałe kolegium jezuickie w Braniewie. Obowiązek ten spoczywa na prowincjale jezuitów w Austrii (której jeszcze podlegają jezuiti w Polsce do czasu utworzenia prowincji polskiej), ale ten ze względu na podeszły wiek i nadchodzącą trudniejszą porę roku nie może przyjechać.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, ARSI, rkps Germania 106 k. 15v, na marginesie: *Cardinale Warmiense.*

Cum Societas nostra nondum in Regno Poloniae provinciam separatam instituerit¹ nec Austriae provincialis² hoc tempore hiemali iam imminente propter aetatem et parum firmam valetudinem Branspergense collegium invisere possit, visum est nobis expedire, Illustrissime Domine, ut magistrum Franciscum Sunier³ ad hoc ipsum in Prussiam destinaremus. Licet enim in Polonia versatus non sit, quia multorum nobilium Polonorum Viennaе curam habuit et eius gentis ingenia ex parte cognoscere potuit, cumque alioqui vir industriae et prudens apud nos habeatur, idoneus nobis visus est, qui ad hoc munus obeundum mitteretur. Hunc ergo D. V-ra Ill-ma pro sua benignitate excipere dignabitur et sua benedictione et consilio instructum ad Branspergense collegium transmittere et si quid nostro nomine dixerit fidem adhibere. Iam enim ille quam nos omnes percupimus coeptum collegium ad magnam Dei gloriam et plurimorum spiritualem profectum et peculiarem consolationem D. V-rae Ill-mae cedere, et ut id fiat dabitur a nobis opera, quamvis a Dei bonitate quicquid bonum est sperari debeat. Rogamus interim Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum [ut] D. V-ram Ill-mam ac R-mam diu servet incolumem ad magnam Ecclesiae suae sanctae utilitatem, et nos nostraque obsequia ex animo offerimus et collegium Branspergense ei commendamus.

Romae, 26 Septembris 1565.

383

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Poznań, 27 września 1565

Goniec od nuncjusza nie zdołał odnaleźć prymasa w Uniejowie i przesłał mu list do Łowicza. Tymczasem nuncjusz zatrzymał się w Poznaniu, gdzie u Stefana Mikana zastał list Hozjusza na temat konfliktu z kapitułą warmińską. Wnet wyjeżdża stąd do Ciążenia. Jest ciekaw, jak Hozjusz załatwił sprawę u Zieglera w Krakowie.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 403 s. 477—480. Na odwrocie zwykły adres, (list kierował do Torunia), ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Octobris 1565 Torunil.*

¹ Jezuiti polscy byli początkowo podporządkowani prowincji austriackiej, w r. 1574 powstała prowincja polska i pierwszym jej prowincjalem został Franciszek Sunyer. Zob. B. D u h r: *Geschichte der Jesuiten*, Bd. 1 s. 84.

² Prowincjalem prowincji austriackiej jezuitów był wówczas Francuz, Mikołaj Lanoy. Por. HE V s. 553.

³ Franciszek Sunyer, Hiszpan z Barcelony (ur. 1532), przyjechał do Krakowa 20 XI 1565 w charakterze tymczasowego wizytatora, by załagodzić wewnętrzny konflikt wśród jezuitów braniewskich spowodowany szowinizmem pruskim jezuity Szymona Hagenau. Por. B. N a t o Ń s k i: *Początki*, s. 430—435.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Cum Unioivium ad Archiepiscopum scripsissem, ut cognoscerem, quo mihi ad illum eundum esset, is, quem miseram, Archiepiscopum ibi non invenit, sed Loviciam rediisse intellexit; meas igitur ad eum litteras misit, ad quas dum responsum accipiam, invisendam Posnamiam duxi, quo hodie veni post meridiem; atque mihi praesto fuit doctor Stephanus¹ cum litteris D. V-rae Ill-mae de rebus capitularibus, ad quas non video esse cur multis rescribam, cum D. V-ram Ill-mam perbrevis visurum me sperem et coram de omnibus rebus acturum. Mirari satis non possum Capituli² consilia neque quo tendant satis intelligo, neque, ut verum dicam, mihi videntur suis et ecclesiae rationibus valde prospicere, cum tamen nihil tam studiose agant, quam ut suas augeant res. Ego melius omnia a D. V-ra Ill-ma coram cognoscam et quod me facere iusserit, diligenter exequar. Hinc postridie Calendas Octobres [2 X] discedam tertia feria // et Czionzinum³ repetam, inde ad Archiepiscopum recta, quocumque eum esse intellexero. De illo negotio, de quo D. V-ra Ill-ma cum D-no Ciglero⁴ actura erat, aveo scire, quid ab eo responsi retulerit, mihi enim pergratum esset ad finem rem illam perducere utriusque sane partis causa.

Posnaniae, XXVII Septembris MDLXV.

Salutet mihi, quaeso, D. V-ra Ill-ma Magnificos D-nos: Palatinum Culmensem⁵, Castellatum Gedanensem⁶ et eius fratrem⁷. D. V-rae Ill-mae et R-mae humillimus et deditissimus servitor

^a-^a Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus^a.

^a-^a Własnoręcznie

384

MIKOŁAJ LOKA DO HOZJUSZA

Oliwa, 27 września 1565

Nie zdolał dotychczas kupić Hozjuszowi konia z powodu wielkiej drożyzny wynikłej wskutek konfliktu margrabięgo Jana z książętami pomorskimi. Margrabia obległ i podobno zdobył na Pomorzu gród Swobnicę. Może to spowodować pewne zagrożenie dla sąsiednich dzielnic.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 371—374. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 1 Octobris 1565 Tortuili, responso non indigent.*

Illustrissime Princeps, etc. Etsi non ignorem Celsitudinem Vestram arduis plurimisque negotiis synodi huius gratia occupatissimam detineri, fretus tamen Cels. V-rae clementia intermittere non potui, quin Cels. V-ram his meis literis interpellarem, praecipue cum iussu Cels. V-rae equus elegans pro aere mihi exhibitio emendus sit. Ea quoque in re lubentissime operam meam declarare volui, verum ob dissidia inter duces Pomeraniae et marchionem Ioannem orta¹, caro magnoque pretio equi hoc tempore venduntur. Omnem nihilominus adhibiturus sum diligentiam, quo equum praefatum Cels. V-rae emere possim, sin minus pecuniam mihi a Cels. V-ra conceditam una cum equo meo Cels. V-rae redditurum polliceor.

¹ Stefan Mikan.

² Chodzi o kapitułę warmińską.

³ Ciężęń.

⁴ Sebastian Ziegler.

⁵ Jan Działyński.

⁶ Jan Kostka.

⁷ Krzysztof Kostka.

¹ Zob. nr 378 przyp. 1.

Marchio Ioannes Duci Pomeraniae castrum quoddam Willenbrok² appellatum obsidione cinxit, ac ut fertur armata³ manu recuperavit. Timendum, ne nobis in vicinia habitantibus quidpiam mali inde accidat. Deus omnipotens, in cuius manu corda regum et principum, nos paterna ac divina sua clementia ab hostium impetu bellisque protegat. His me in protectionem Cels. V-rae tanquam domini mei clementissimi commendatum esse cupio. Opto et a Christo servatore nostro precor Cels. V-rae florentem vitam pro mea singulari consolatione, me ac servitia mea debita in gratiam eiusdem devotissime ac humillime commendans.

Datum e monasterio Olivensi, 27 Septembris Anno [15]65. Eiusdem Cels. V-rae deditissimus

Nicolaus Lok Abbas Olivensis.

² Rkps armatu

385

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 27 września 1565

Warszewicki przywiózł od Hozjusza trzy listy i doręczył je 12 IX prymasowi w miejscowości Kluki¹, lustrującemu opuszczone lub zagarnięte dobra kościelne. Odpowiada najpierw na pierwszy, wspólny list Hozjusza i Commendonego², w którym obaj obiecują przyjechać na synod prowincjonalny; jest wdzięczny za tę obietnicę; co do przyjazdu innych biskupów nie ma jednoznacznych informacji; uważa, że nie istnieją żadne przeszkody lub niebezpieczeństwo, którymi biskupi mogliby usprawiedliwić absencję na synodzie. Jeśli ktoś z nich nie zechce lub nie będzie mógł przyjechać, to przyśle swoich delegatów. Niezależnie od tego, ilu przyjedzie, synod odbędzie się. Prosi tylko, by Hozjusz i Commendone przyjechali niezawodnie.

Dalej odpowiada na pozostałe dwa listy³: Prosi nie mieć za złe Kacprowi Geschkauowi, jeśli ten uczynił coś niewłaściwego dochodząc swej sprawy⁴, lub zbyt pośpiesznie odjechał. Magnuszewski⁵ nie mógł wcześniej przyjechać z chłopcami udającymi się na naukę do kolegium braniewskiego z powodu choroby chłopców. Podejrzenia, które powstały w Rzymie wobec osoby prymasa, już zostały rozwiane dzięki wyjaśnieniu prawdziwego stanu rzeczy, ale jeszcze nie mogą tam znaleźć posłuchu osoby związane z prymasem, jak opat, którego sprawa toczy się przed trybunałem Inkwizycji⁶, i Piotrowski⁷ w sprawie parafii Złotów⁸. Prymas polecał ich nuncjuszowi podczas spotkania w Warszawie, Piotrkowie, Łowiczu, Parczewie, polecał też Hozjuszowi w Piotrkowie; obecnie również poleca. Z listu Hozjusza dowiedział się, że doszły go słuchy, jakoby prymas pragnął zwołać sobór narodowy. Dziękuje za tak otwarte ujawnienie wątpliwości i pragnie równie szczerze na nie dać odpowiedź: nigdy tego nie pragnął ani o to nie zabiegał, ale gdy podobne żądania i sugestie usłyszał podczas ostatniego sejmiku od króla, senatorów i posłów, przedstawił je nuncjuszowi, chyba również i Hozjuszowi, potem wysłał swego agenta do Rzymu, by problem ten przedłożył kardynałom, zwłaszcza Karolowi Boromeuszowi, aby papież razem z kolegium kardynalskim wskazał skuteczne środki zapobieżenia soborowi narodowemu. Nadeszła odpowiedź, która udostępni do wglądu Hozjuszowi i Commendonemu, gdy przyjadą na synod prowincjonalny. Nie ma odpowiedzi z dworu kró-

² Prawdopodobnie Wildenbruch, pol. Swobnica koło Gryfina.

¹ Wieś w województwie sieradzkim.

² List nie znany.

³ Oba listy nie znane.

⁴ Chodzi o jego spór z Mikołajem Loką o opactwo oliwskie.

⁵ Prawdopodobnie Maciej Magnuszewski, krewny prymasa. Zob. T. Wierzbowski: Uchansiana, I s. 43. Uchański pisał się „z Magnuszewa i Służewa”; kilku tych Magnuszewskich przebywało na jego dworze, np. Sebastian Magnuszewski ochmistrz kurii prymasa, kanonik łęczycki i wieluński. Zob. S. Librowski: Summariusz wpisów, s. 232.

⁶ Chodzi chyba znowu o Geschkaua.

⁷ Może Jan Piotrowski kustosz łowicki i kanonik włocławski, wymieniony jako świadek w dokumencie prymasa z 24 XII 1564 (?). Zob. Librowski, jw.

⁸ Złotów, miasto w powiecie nakielskim.

lewskiego na cztery listy, w których zawarł pewne petycje na rzecz bliskich sobie ludzi. Z dworu piszą, że królowa pozostała w kraju. Podziela zdanie Hozjusza co do rozdziału dostojęstw i urzędów w Polsce. O legacji Piotra Barziego do Hiszpanii dowiedział się tylko od Hozjusza. Zgodnie z życzeniem Hozjusza zakomunikowanym przez Warszawickiego prymas zapewni Hozjuszowi na czas synodu w Piotrkowie dom sąsiadujący z rezydencją Piotra Myszkowskiego; jest to dom wojewody sandomierskiego Jana Stanisława Tarnowskiego; wysłał już do niego swego człowieka z prośbą o wypożyczenie domu. Prosił też Warszawickiego o list polecający do wojewody w tej sprawie. Prymas wysłał list do Hozjusza przez Magnuszewskiego, ale dla pewności przez innego domownika przesyła teraz tej samej treści list do Torunia⁹.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 379—384, jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae ultima Septembris 1565 Torunii, responsum ipsi [coram]*.

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchanselana*, III s. 106—109, z oryginału jw.

386

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 28 września 1565

Odpowiada na listy Hozjusza z 22 i 23 IX. Na zarzuty Hozjusza dotyczące książeżęcego zakazu wywozu żywności z Prus na Warmię Albrecht zaznacza, że objął nim jedynie wywóz zboża i to tylko do 19 listopada. Decyzję tę podjął dla ochrony interesów ludności księstwa. Domaga się dopuszczenia ludności ze Świętej Sierki na targi warmińskie i swobody w korzystaniu z młynów dla mieszkańców zarówno księstwa jak i biskupstwa.

W odpowiedzi na drugi list wyjaśnia powody, dla których chwilowo przerwano prace komisji weryfikującej granice między księstwem a biskupstwem, mianowicie brak należytej dokumentacji. Wyraża gotowość wszczęcia pracy. Życzy Hozjuszowi pomyślnej podróży na sejmik pruski do Torunia i na prośbę Hozjusza w czasie jego nieobecności obiecuje opiekę nad biskupstwem.

W załączniku przestrzega przed niebezpieczeństwem grożącym ze strony margrabiego brandenburskiego Jana i sprzymierzonych z nim wojsk szwedzkich. Prosi o rozpatrzenie tej sprawy na sejmiku pruskim w Toruniu i przekonanie króla, by zabezpieczył zachodnie granice Wielkopolski i nie dopuścił do marszu wroga w głąb kraju.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 1019—1026. Nagłówek: *An cardinal und bischoffen zu Ermelandt, den 28. Septembris Anno etc. [15]65. Pod tekstem: Cancellarius legit audiente obermar[salco], burg[grabi] et Wolff a Kreytzen, princeps] audit praesente Dargitio, Ambrostus Thumbs. Od s. 1023 obszerny dodatek z nagłówkiem: Cedula, poniżej: An bischoff zu Hellspergk, mutatis mutandis an rath zu Dantzick, pod tekstem: Caspar Dargitz, secretarius. Początek tego listu (1 strona formatu folio) zachował się także w innej kopii sporządzonej w kancelarii księcia Albrechta, obecnie w Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475.*

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1218 k. 122r—124v.

Wir haben zwey Euerer Liebden schreyben, eins den 22., das ander aber den 23. Septembris zur Gutstatt aussgangen¹, empfangen, und derselben bederseits inhalt, denen wir lengicht zu erholen gantz unnötig achten, nothwendig eingenomen und verstanden.

Sovil nun das erste E. L. schreyben und darinnen verleibte beschwer oder inhibirten zufuhre halben belanget, sollens E. L. je gewiesslichen dafur achten, das wir unsere bevelch an unsere heupt- und amptleute nicht darumb ergehn lassen, als wollten wir dadurch einige guete nachparschaft zerrutten, sondern weiln kurtzverlauffener zeit das korn binnen unsern dreyen stetten Konigspersgk also // auch an etzlichen ortern unsers hertzogthumbs eylends ufgeschlagen, viel verfuhrer und wegkge-laden, darob sich auch nicht weniger mangel bey der gemeinen armut (wie albereit augenscheinlich damals neben noch eingefallenen) zu befahrn

⁹ Hozjusz przebywał tam na sejmiku pruskim.

¹ Zob. nr 375, 376.

und zu vermuten gewesen. So haben wir zu verhuetung vieler beweglichen umbstende die abfuhr des korns alleindt und nicht anderer vectualia [s], wie E. L. schreyben in genere meldet, biss ungevehr ein acht tag nach Martini [12 XI] in unserm hertzogthumb abschaffen und verbieten lassen, versehen[t]lich weil nuhmer auch andere ungelegenheiten einfallen, darob warlich solches vor dieser zeit zutreglich bedacht, wir solches zu thun wol fug und macht, E. L. uns auch mit billigkeit darinnen nicht verdencken werden können. Das aber unsern hinderstadten und sonderlich unserm stedtlein Heyligenbeyl², das niemands vast aus E. L. furstenthumb der ort zum wochenmarckt verstattet, beschwerlich furfeldt und uberdas, wann gleich einer zum wochenmarckt kompt und nicht baldt verkauft, // stracks davon zeucht, ist nicht ohne, sondern wir zweiffeln gar nicht, E. L. tragen desselben gut wissen, auch das von unsern underthonen dergleichen im wenigsten gegen den ihrigen geubt, bitten auch solches gantzlich abzuschaffen. Uberdas ist auch unleugbar, das von E. L. keiner irer undersassen ohne dero vom adel E. L. bissthumbs in unsers furstenthumbs muhlen verstattet, das daselbe wie den unsern frey gelassen, konnten wir wol, wie wir E. L. auch darumb bitten, leyden.

Das ander E. L. schreyben betreffende lassen wir in sich beruhen, wir haben aber albereit vor dieser zeit von unsern commissarien sovil berichts eingenommen, das wir ire angezogene ursachen des zuruckzugs, darob die grenitzgebrechen zu demselben mal aus allerley ursachen nicht verrichtet, bein uns nicht anderst dann vor pillig und erheblich erachten können, sonderlich das sie sich zu erholung weiterer und notturftiger documenta an uns begeben, wie dann E. L. aus irem schreyben, so sie die zeit aus Wappendorff³ an E. L. und eines wirdigen thumbcapittels commissarien zugleich gethan, weitem bericht einnemen werden. Bitten und begern // derwegen an E. L. freuntlich, sie mit uns und inen in demselben furderlich sein wollen. Wir seind aber nichts wenigens uf abermals E. L. ersuchen geneigt und willig, denselben grenitzgebrechen diese mass zu geben, das sie vermittelst gottlicher hulfe durch beiderseits commissarien zum aller forderlichsten als möglich (welches itzo vieler ungelegenheiten halben nicht gescheen kan) sollen berieten besehen, entschieden und hingelegt werden.

Wir wunschen auch E. L. zun irer angefangenen und der andern vermutlichen vorhabenden reysen von dem lieben Gott gluck, heyl und alle selige wolfahrt, sonderlich das E. L. ufferlegte und alle andere vorfallende hendel glucklich wol und zu Gottes ehre sonderlich ablaufen, diesen landen zu nutz und besten gereichen, E. L. auch nach entscheydung derselben wider glucklich zu den iren gelangen mögen. Das uns letzlichen E. L. ihr bistumb sampt alle desselben underthonen so freuntlich beveln und E. L. abwesens ir bestes zu wissen und zu fordern bitten thun, // daraus können wir anderst nicht, dann E. L. und der irigen freuntliche zuneigung vermercken, wollen uns auch dieselben mitlerweiln in allen billigen hendeln, sovil an uns immer sein wirt, im besten bevoln sein lassen. Welchs alles wir E. L. uf euere zwey schreyben zur freuntlichen widerantwort nicht pergen wollen, und thun daneben E. L. gottlicher bewarung zum aller treulichsten beveln. Datum, etc.

[Dodatek zatytułowany *Cedula*]

E. L. haben auch aus jungstem unserm schreyben vernommen, mit

² Święta Siewierka, miasto w Prusach Książęcych.

³ Lupowo, wieś na Warmii w komornictwie Jeziorany.

was gefehrligkeiten diesen guten landen allenthalben und von allen seiten gedrauet wirt. Nun aber seindt uns beyligende zeitungen aus glaubwürdigen ortern zukommen, die wir E. L. hiemit // nachparlich zu schicken und weil dann alle ding sehr gefehrlisch und sorglich aussehen, auch also das zeitliche gute vorsichtigkeit zum hochsten nötig. Als bitten wir gantz freundlich, E. L. wollen neben andern auf der tagfahrt zu Thorn versamleten prelaten und stenden des Königlichen Theils den sachen mit vleiss nachgrunden und in rath stellen, do etwa marggraff Hans⁴ und andere S. L. bundtgenossen der orter in Schweden nicht durchkomen sollten, und derhalben, weil das kriegsvolck versamlet den kopf etwa nach der Cron Poln und derselben eingelebten landen strecken, möchten wir ime zu thun und dem vor augen stehenden grossen ubel und unheil entgegen getrachtet und gewehret möge werden. In allewege aber sich dahin bearbeiten und befurdern helfen, das auf dem Koniglichen Theil allenthalben eylends aufgeboten und die underthonen in guter retschafft sitzen mögen, damit wo nicht marggraff Hansen, wann S. L. solches erfahrn, etwa ein abscheu dadurch gemacht, doch im fall // der not (die Gott gnediglichen verhueten und abwenden wolle) umb sovil dass und leichter zur gegenwehr zukommen, wo auch E. L. fur rathsam ansehen, disfalls bey Ko. Ma. etwas zu suchen, so pitten wir E. L. freundlichen, sie wollen neben den andern herrn fur allen dingen dahin befurdern helfen, das Ire Majestät in Grosspoln auch eylends aufpieten und wo marggraff Hans oder andere iren zugk nach diesen landen richten wurden, die underthonen dort oben eylends aufziehen und dem veinde zeitlich, ehe ehe die lande Preussen oder Cron Poln erreicht, begegnen und ine nicht zu weit kommen lassen, hierin E. L. in betrachtung, das es zu befurderung des gemeinen besten gemeinet, allen vleiss haben und an sich nichts erwinden lassen. Das seindt wir umb dieselbe in allem muglichen freundt- und nachparlich zu beschulden geneigt, was wir diesen sachen und gemeiner wolfahrt zu gut thun können, sollen E. L. erfahrn, das auf unser seiten kein muhe, arbeit und nichts ersparet solle werden; haben auch algereit in unserm gantzen lande die bestallung und verordnung gethan, das alle ding nur zum anzug gerichtet, Gott wolle selbst der fuhrer sein und alle schedliche // practicken wehren und abhalten helfen.

Datum ut in literis.

387

KAPITULA WARMIŃSKA DO HOZJUSZA

Frombork, 28 września 1565

Przesył list do księcia pruskiego Albrechta. Jest jednak przekonana, że o zagrożeniu ze strony obcych wojsk Hozjusz ma i skądinąd informacje. Prosi o skontaktowanie się w tej sprawie z radą pruską i o instrukcję, jak należy się zachować w razie ich wtargnięcia. Radzi Hozjuszowi odłożyć tymczasem dalszą podróż i czuwać w biskupstwie. Sugeruje też powstrzymać się z wypłatą akcyzy królowi polskiemu, by na wszelki wypadek mieć w pogotowiu pieniądze.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 385—388. List pisany ręką sekretarza kapituły Klemensa Kalhorna. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Heri bene vesperi reddidit nobis oconomus¹ Ill-mae et R-mae Cels. V-rae literas ab Ill-ri Duce Prussiae ad Cels. V-ram scriptas², quas nunc eidem transmittimus. Non

⁴ Jan, margrabia brandenburski na Kostrzyniu.

¹ Jan Leoman, kanonik warmiński.

² Zob. nr 386.

dubitamus, quin hoc ipsum nuntium de non contemnendo numero militum, qui factum irruptionem in has terras advenire dicuntur, interea temporis ad Cels. V-ram perlatum sit. Petimus vero illud nuntium, quale quale est, cum D-nis Consiliariis terrarum communicari nosque quid porro opus facto sit, quidque Cels. V-ra a nobis fieri velit, primo quoque tempore certiores fieri. Caeterum hoc imprimis Cels. V-rae perpendendum relinquimus, an illi subditisque eiusdem atque adeo huic ipsi Episcopatu expediat, ut hoc periculosissimo tempore tam longinquum iter suscipiat, seque a nobis ad non exiguum tempus absentem faciat; tum et hoc, an ex re sit, ut accisa stantibus sic rebus ex Episcopatu efferatur. Si enim qua necessitas ingruat (quod Deus avertat), nihil erit prae manibus, quo sublevare necessitatem eandem liceat, id quod et in novissima ducis Erixi machinatione³ non sine gravi nostro et episcopalium nostrorumque hominum incommodo experiri necesse habuimus. Nos quidem non hoc agimus, ut Regiae M-ti accisam retentam velimus (absit), sed ut ex sententia Cels. V-rae imminetia pericula, quoad eius fieri potest, consilio et ratione antevenire possimus. In hanc solam cogitationem incumbimus. Qua in re Cels. V-ra suam sententiam et voluntatem declarare, nosque de omnibus, quae nos scire oportere intellexerit, certiores facere quamprimum ne dedignetur, obsecramus. Quod // superest Ill-mam et R-mam Cels. V-ram felicem et florentem quam diutissime esse atque negotiis reipublicae christianae feliciter confectis ad nos reducem fieri a Domino Deo precamur, cuius gratiae et nos ipsos quam reverentissime commendamus.

Apud ecclesiam Warmiensem, die XXVIII Septembris Anno Domini MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae devoti clientes

Praelati, Canonici et Capitulum ecclesiae Warmiensis.

388

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

Frombork, 28 września 1565

Zdaje sprawozdanie, jak spełnił zleconą mu przez Hozjusza misję do rady miasta Elbląga w dniach 28—29 IX. Najpierw poruszył sprawę domów po beginkach, okazał mandat królewski grożący miastu karą 2 tys. dukatów, zażądał przekazania do dyspozycji biskupa beneficjów kościelnych w mieście, zaś dochodów z tych domów na kolegium jezuickie w Braniewie. Następnie zaproponował radzie, by wysłała kogoś z miasta na bezpłatną naukę do tegoż kolegium. Rajcy, których było tylko pięciu, nie podjęli decyzji i mieli przez swoich delegatów nawiązać rozmowy wprost z Hozjuszem. Od kompetentnych ludzi dowiedział się, że prowincji pruskiej nie grozi niebezpieczeństwo ze strony wojsk zaciężnych, werbowanych w Niemczech. Nie może wziąć udziału w komisji, która ma rozpatrzyć sporne granice z Więckowskim, gdyż bardziej czuje się potrzebny w pracy duszpasterskiej przy parafii w Braniewie. Swoje informacje o tych granicach przekaże innym członkom komisji.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 116. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Elbin-gum ex mandato Ill-mae Cels. V-rae pridie Michaëlis [28 IX] perveni, quo die etiam in Senatu, sed parum frequenti, auditus et rogatus sum expectare responsum in alterum diem. Quo quidem adveniente prolixè deliberatum est, sed cum quinque omnino adessent senatores, invenire non poterant, quid tum responderent. Primo causam de domibus Beginarum

³ Eryk II, książę brunświcki.

antea a D-no Nicolao Cos caduci nomine impetratis¹ proposui et exhibui mandatum poenale sub multa duorum millium ducatorum; adiunxi etiam prolixè hoc, quod iussit Ill-ma Cels. V-ra de adolescente uno aut etiam, si hoc reditus ferrent, altero, indigenis eius civitatis Braunsbergae alendis², deinde petii, ne Ordinarium³ in iure suo de constituendis beneficiis vacantibus impedire vellent, verum anniti, ut proventus illi ita vacantes iterum applicarentur Collegio Iesuitarum, quousque sacerdotum maior haberi copia posset. De quibus quidem duobus articulis cum publice et privatim multa dicta fuissent, tuli responsum, quod temporis tum necessitas postulavit: nempe rem eam esse magni momenti, et in hac paucitate senatorum non posse aliquid certi decidi, praesertim cum plerique rei publicae nomine absint — Vilnae, Turoniae et alibi, alii etiam privatis negotiis occupati peregre profecti fuissent. Institi vehementer, ut diem et locum designarent, in quo responsum expectandum esset, sed cum illi incerti sint de reditu suorum, nihil certi obtinere potui, nisi hoc quod pollicerentur certos nuntios ipsos ad Ill-mam Cels. V-ram ablegaturos, vel scriptis hoc mihi insinuaturos. Postulavi postea, ut mandatum Regium reciperem, quod cum dicerent ipsis inscriptum, recepi nihilominus copiam collationatam cum infrascriptione secretarii, // quod mandatum hoc esset a me executioni demandatum.

Qui hic iterum rumores sparsi sint, ex literis Capituli⁴ intelligit Ill-ma Cels. V-ra. Ego fulgur ex pelvi credo, fortassis ideo quod tam frequenter talia expertus sum absente Ill-ma Cels. V-ra⁵, ut nunc nihil metuam vel ideo, quod nuper cum apud me esset legatus Ill-mi Marchionis ex Ansbach⁶, qui cum a me rogaretur, quid de talibus rumoribus credere deberem, dicebat: Prussiae omnino nihil metuendum praesente aliquo Marchione, eo quod illi potius perpessuri essent dextrum sibi erui oculum quam Prussiam viventibus illis, ad quam bonum haberent ius, in periculum adduci.

Poscor ego hodie ad granitias Vantkovianas⁷, quae indictae dicuntur ad quartum huius mensis diem, commissio octavum habet, sed mihi equi non sunt, quibus eo vehar, et si essent, expertus sum hodie plus momenti praesentiam meam hic allaturam quam in sylvis et nemoribus. Nunquam credidissem in ecclesia Braunsbergensi tantum solitudinis, quantum hodie expertus sum. Adveni enim ex Elbingo paulo ante compulsus, et cum incertum esset, quis concionaturus, vidi incredibilem hominum paucitatem. Decrevi itaque magis laborare in ea provincia, quae proprie mihi incumbit quam in illa, quam et alii conficere possunt. Instruxi capitaneum, scribam advocato et monebo, ne aliquid in dubiis concedant Vantkovio, sed ut potius mensurationi diem statuant.

Haec scribo citissime, quod litterae Principis, quae soli Ill-mae Cels. V-rae inscriptae sunt, moram non patiantur. Deus Ill-mam Cels. V-ram salvam et incolumem reducat, cuius me gratiae reverenter commendo.

¹ Zob. nr 185, 203, 206, 282, 289.

² W kolegium jezuitckim.

³ Królewskie miasto Elbląg pod względem jurysdykcji kościelnej podlegało biskupowi warmińskiemu.

⁴ Zob. nr 387.

⁵ Hozjusz był wtedy w Toruniu na sejmiku pruskim.

⁶ Jerzy Fryderyk (1539—1603), margrabia Ansbachu i Karniowa. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 63.

⁷ Krzysztof Więckowski.

Datae Varmiae, pridie divi Michaëlis [28 IX] ^a Anno Domini 1565.
^a-Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae servitor

Eustachius^a.

^a-^a Własnoręcznie

389

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 28 września 1565

Gości u siebie Commendonego. W rozmowach obaj często wspominają Hozjusza. Mają zamiar wziąć udział w synodzie prowincjonalnym i tam spotkać się z Hozjuszem.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 23. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszlei: *Reddita 2 Octobris 1565 Torunii.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, etc. Commodum offerente sese nuntio Ill-mam D. V-ram insalutatam praetermittere nolui, praesertim cum mecum esset Ill-mus D-nus Legatus, cuius adventus ut mihi erat expectatissimus, ita nunc est longe gratissimus et iucundissimus. Ill-mae ac R-mae D. V-rae vix non quovis temporis momento recordamur, ac quemadmodum commoda utcunque in praesentia fruimur valetudine, ita Ill-mam D. V-ram commodissima ac optima frui quam diutissime optamus ac a Deo quotidie precamur. Novarum rerum praeterea nihil est. Synodus instat¹, ad quam nos praeparamus uterque. Istic cum Ill-mam D. V-ram convenero, desiderium declarandi mei studii ac omnis generis officiorum erga Ill-mam D. V-ram explebo, cuius me amori ac benevolentiae commendo diligenter.

Posnaniae, XXVIII Septembris MDLXV. Ill-mae ac R-mae D. V-rae
^a-addictissimus servitor

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

390

ANNA KOŚCIELECKA DO HOZJUSZA

Gniewkowo, 28 września 1565

Wyraża wdzięczność za kondolencje, które Hozjusz jej złożył po zgonie męża, Andrzeja Kościeleckiego; zgadza się z wolą bożą i prosi o pouczenie, jak ma godnie przeżyć stan wdowi. Prosi też o wysłuchanie Jana Pieczanowskiego, sługi, doręczyciela tego listu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 389—392. Na odwrocie adres: *Chwałebnemu Ojcu w Panu [Chrystusie Jego M. Księdzu [Stani]stowowi Ozyussowi [z łaski] bożej Kardynatowi [Stolicy] Apostolskiej a B[iskup]owi Ałspersktemu, panu, panu memu miłościwemu etc., ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Miłościwy Księżu Kardynale, panie, panie a przyjacielu mój¹ miłościwy. Zaleciwszy żaloszne siroctwo i naniższe służby swe świętej modlitwie a miłościwej łasce WMci, zdrowia i wszystkiego dobrego od Pana Boga jako ustawicznie proszę, grzeszną niewiastą będąc, tak WMci wiernie życzę.
 Iż WM mój MP będąc tak wielkim a zacnem człowiekiem w krześ-

^a Brak zgodności daty listu z jego treścią: wyżej pisał, że był na rozmowach u rady miasta Elbląga w dzień św. Michała, tj. 29 IX, tutaj podaje *pridie!*

¹ Synod prowincjonalny naznaczony na 14 X 1565.

¹ Anna Kościelecka, z domu Łaska (zm. 1568), od 1555 żona Andrzeja Kościeleckiego, który zmarł bezpotomnie 6 II 1565 na stanowisku wojewody poznańskiego. PSB XIV 401; W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 114.

cijaństw[i]e a Kościele milego Boga, nie raczeł mnie żalosnej wdowy pisanim swem przepomnieć, a iż k temu WM mój MP uważać u siebie raczysz potrzebną osobę sławnej pamięci JMci pana a małżonka mego namilszego a śmierci jego miłościwie żalować, czego aczem ja dawno pewna bęła, a wszakoż onędy skoro mi przyniesiono list do rąk od WMci, pewniejszą wiadomość mam, WMci memu MP pokornie za to dziękuję. Panie Boże wszechmogący, plać to WMci wszystkim co może być najlepszem. Iż WM mój MP raczysz się ze mną żalowaną wdową w tem zgadzać, uważając u siebie to jako z łaski milego Boga JM pan a małżonek mój namilszy bęł pożytecznem, przodkim temuż milemu Bogu, Kościołowi i krześcijaństwu jego i tej naszej żalosnej Rzeczypospolitej, a k temu iż mnie żalowaną wdowę WM pewnymi obietnicami milego Boga cieszyć raczysz w tem smutku moim, Panie Boże wszechmogący i po drugi raz plać to WMci. I tak WM racz wie//dzieć, miłościwy Księżu, by mie to cieszyć nimiało, co WM mój MP pisanim swem jako zwierciadło przed oczy moje położyć raczeł, snadź bym przez wszytek czas żywota mego oczu swych od płaczu powściągnąć nie mogła, ale iż wiem, to co mi się stało, nie stało mi się, jedno od Boga a pana mego, a z wolej a przeżrenia jego, to już wspominawszy na to od żalosci swojej, którą mam, hamować się muszę. Z drugiej strony, miłościwy Księżu, wielką żalosc mam wspomniawszy na to, iż ja ostawszy tu z wolej milego Boga żalowaną wdową po JMci panu a małżonku mem namilszem, czekam żalonych czasów, których już JM pan a małżonek mój namilszy Panu Bogu i w Panie Bodze żywiąc jest próżen. A iż w tem acz pomnie naukę, która się zgadzała z wolą milego Boga, sławnej pamięci Ich Mci rodziców moich, i k temu odszedszy od piersi a wychowania ich zawždy o to Pana a Stworzyciela mego proszę, aby mnie on tak w życiu moim sprawować raczeł, jakoby się z wolą jego świętą zgadzało, ale iż WM mego MP nie jedno ja, ale i wszyscy ludzie w krześcijaństw[i]e znają być mądrym i zacnem człowiekim, proszę dla Pana Boga, abyś WM mój MP // z tychże darów milego Boga raczeł mnie też z łaski swej pańskiej naukę dać, jakobym ja stan swój żalony wdowi wedle wolej milego Boga pocziwie przez wszytek czas żywota mego wieść mogła; w czem nic nie wątpię, iż WM mój MP nie dla zasług albo godności mojej, ale dla Pana Boga uczynić to będziesz raczeł, w czem się ja będę tak kochała, iż po Panie Bodze żadna rzecz nie będzie więtszą pociechą moją. Nadto służyć swojego Jana Pieczanowskiego posyłając z listem swem ku WMci rozkazałam mu w rzeczy swej potrzebnej z WMcią mówić. Pokornie proszę, aby mu WM mój MP we wszystkim wiarę dać raczeł a to uczynić raczeł, o co przezeń proszę. Zatem żalodne siroctwo i naniższe służby swe miłościwej lasce WMci zalecam pokornie prosząc, abym z niej nigdy opuszczona nie bęła.

Dan z Gnewkowa², w piątek, wiliją św. Michała [28 IX] Anno Domini 1565. Żalona wdowa, naniższa a wieczna służebniczka WMci

Anna z Laska Koszcielieczka wojewodzina poznańska.

391

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 28 września 1565

Powiadamia, że przed chwilą przyjechał do Poznania J. F. Commendone; wysyła on do Hozjusza gońca z listem, któremu Mikan powierza także swój list. Księgarz Jan Patruus książki przywiezie na synod prowincjonalny do Piotrkowa.

² Gniewkowo, miasto królewskie w powiecie inowrocławskim.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO rkps D 11 k. 8. Na odwrocie adres zwykły tą samą ręką, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita Torunii, 2 Octobris.*

Illustrissime Domine, Domine clementissime. Hac hora venit huc Ill-mus Legatus, qui subito hunc nuntium ad Ill-mam D. V-ram mittit et ego ex ipsius cubiculo haec pauca ad Ill-mam D. V-ram scribo. Est nobis adventus tanti viri gratissimus. Patruus, si quid habebit librorum, adferet ipse ad synodum. *Confessionem* anni [15]64 non habuit. De lino Ill-mae D. V-rae promissum uxor mea libenti animo suscepit. Cum his commendo me totum Ill-mae D. V-rae, quae diutissime florens valeat et me gratia sua complectatur. Nos in dies pro R-ma D. V-ra oramus Deum. Posnaniae, pridie s. Michäelis [28 IX] 1565. Eiusdem Ill-mae [et] R-mae D. V-rae

doctor Stephanus Micanus, cursim.

392

WOJCIECH SPERLING DO HOZJUSZA

Gąsiorowo, 28 września 1565

Wskutek reformacji w Prusach Książęcych Kościół katolicki nie może już odzyskać tych terenów i kształtować tu moralności i obyczajów. Winę za to ponosi król polski Zygmunt I, który poszedł na ustępstwa wobec swego krewnego, księcia pruskiego Albrechta. Sperling źle się czuje w tym środowisku, za radą jednak Apostoła św. Pawła niesie te przykrości dla Chrystusa, byleby tylko ludzi jemu pozyskać. Aby być samemu nienagannym wobec ludzi, pragnie kształtować w sobie cnoty chrześcijańskie, zwłaszcza cnotę czystości, która zdaniem tych ludzi jest niemożliwa. Zwiera się Hozjuszowi w przykrych sprawach rodzinnej: brat Sperlinga pojął za żonę bliską krewną, żyje w tym grzesznym związku i ma dzieci. Autor listu okazał mu z tego powodu oburzenie, nie chce obecnie scedować części swej ojcowizny, co przedtem mu obiecał. Prosi Hozjusza, by udzielił bratu dyspensy od przeszkody pokrewieństwa i w ten sposób uświęcił ten grzeszny dotąd związek.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 375—378. Na odwrocie adres: *Ill-mo ac R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislao Hosto, Deo gratia Cardinali et Episcopo Warmiensi, Domino ac maecenati suo longe clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Salutem plurimam et omnia secundissima ex animo precor¹. Demiratus es fortasse, Ill-me Cardinalis, fierique potest, ut intollerandae etiam arrogantiae nec non usque adeo insigni attribueris impudentiae, quod Te, amplissimum virum summaeque aevi nostri spectatissimum probitatis exemplar, de tam magnis ac humeris meis arduis rebus, quaeque in potestate atque arbitrio honorum non sunt, consuluerim. Non enim est virium nostrarum ea, quae tot annis fando nefandoque horrore, sine Deo, sine ordine, sine pastore et episcopo, cum summo tot animarum, proh Christe, dispendio permiscerentur, antiquo ordini atque fidei, antiquis viis et traditionibus, ac veteri Ecclesiae sanctaeque Apostolicae, cui haec praesens per fidei spiritum copulari debet, recuperari posse. Sed ego. (ut interim sileam quod nullas Sigismundo primo Poloniae Regi eo nomine et causa gratias agamus, qui nos vastantibus apris ac saevientibus lupis, habita quidem ratione carnalis necessitudinis ac coniunctionis², non autem spiri-

¹ Wojciech Sperling ze wsi Rychnowy koło Ostródy (stąd czasami nazywano go Rychnowski) studiował prawo na uniwersytecie w Ingolstadtzie. Zob. P. Czapelewski: Polacy na studiach w Ingolstacie, s. 21 — publikuje z metryki tego uniwersytetu taki zapis: „Febr. 4 [1564] Albertus Sperlick in Reichnaw Prutenus nob. leg. stud. 1/2 flor.”. Studia Sperlinga opłacał Hozjusz.

² Jest to aluzja do hołdu pruskiego z 1525 r. Ostatni wielki mistrz krzyżacki w Prusach, Albrecht von Hohenzollern, był siostrzeńcem króla polskiego Zygmunta Starego.

talis, mediate abiecerit crudeliter) non pono brachium in carne cuiusque meum. Maledictus enim homo, qui confidit in homine³, cum hominum non est sed Domini salus, cuius ego fiducia fretus te adivi mentemque tibi, Amplissime Pater, tum meam aperui, ut interim deliberes me non delicias inter istos homines, sed crucem Christi, non pacem, quae esse vitiis solet et sceleribus, caeterum veram pacem, quae est fidei atque charitatis, non commodum suum et quid externum, verum commune compendium et salutem animarum, earumque misere perditarum esse quaesiturum. Non enim in iis locis voluptas et delectatio eaque fluxa vestigari solet, at mortes, persecuciones, infamia, contumeliae et aliae id genus aerumnae, quas mihi, ut aliorum salutem faciam lucrum animae meae, spe futurorum aequo sufferendas animo ac quidem alacri existimavi. Et quemadmodum Paulus omnia sustinebat propter electos, ut et ipsi salutem consequerentur, quae est in Christo Iesu cum gloria aeterna, pari etiam ratione mihi omnia proposui perferenda propter membra a Christi corpore segregata, quo ea tandem aliquando corporis unitati restituerentur, atque summae perfectioni nostrae, charitati. Sed gloriari non ausim multum, cum animum meum noverit Dominus, quod tametsi etiam deberem extraneis, malle tamen meis ac patriae meae multo charissimae id quantuluncunque operae collocare, atque pro ea gratia, quam mihi Dominus est impartitus, laborarem Deo iuvante tanto enixius exemplar et forma aliis fieri in castitate, quam in hac infelici sane tempestate infidelissime christiani clamitant esse impossibilem⁴, in sermone, in conversatione, // in fide ac dilectione, inque fine et usu proventuum; ac quoniam incusant opulentiam vehementer et improbant episcopatum, cum cerneant eam in legitimos ac destinatos fines ususque converti, non modo non diminuendam sed amplificandam etiam oppido arbitrantur; cumque pravis tot moribus redundare perspiciant vitam sacerdotum, quo secundum Dei voluntatem benefaciendo obturarem os hominibus stultis et ignorantibus. Ast quaeres quidem forte, quo incentore id faciam et suavore? Pauli, Ill-me Cardinalis, qui sicut mori cum Christo mundo et peccato praecepit, ita etiam laudabile eorum desiderium esse pronuntiavit, qui episcopatum desiderant, bonum opus appetunt⁵. Verum id quidem recte tum fieri censetur, si opus, ut inquit Paulus, non honorem, laborem non delicias, opus per quod humilitate decrescamus non fumescamus fastigio, expetemus; ut interim reliqua praeteream, quae sane postulat consequenter vas Dei electum, Paulus, bono ac idoneo inesse episcopo, quove non sua ipsius, sed Servatoris nostri eiusque gloriae erunt sedulo atque ardentem inquirat. Idcirco, Amplissime Cardinalis, si quid mea causa in promovendo meo praestiteris negotio, non mihi sed universorum saluti errantium, illorum tanquam misertus operam navaveris. Cuncta enim, ut spes est, fore in emolumentum Ecclesiae eique^a catholicae, per potentiam Dei exundabunt, omnia in omnium moderatoris gloriam exuberabunt, cuius me nutui ac voluntati totum permitto, animumque meum iis scientiis redimio atque longe optimum talem^b animi mei thesaurum interim aggrego, qui videbitur huic tempori ad amplificandum honorem et gloriam Dei apprime idoneus et accommodatus, eaque, quae mihi adhuc desunt, absque omni interim praepedimento honesto in otio hic supplebo

³ Jr 17,5.

⁴ Był to główny argument zwolenników małżeństw księży, który autor listu jako katolik wśród innowierców spotykał często.

⁵ Por. 1 Tym 3,1.

literario. Tu saltem, quaeso, Ill-me Cardinalis, de me nihil dubites, oro, ac me quid illi animus et institutum meum probetur, literis suis facias certiozem. Si quidem ego macte nova virtute esse contendo, qui identidem mecum id unice reputo me mihi soli non natum esse, sed ortum mei partim gloriam et Ecclesiam Dei, partim patriam, quae mihi est longe iocundissima, sibi vindicare, cuius salutem si vel morte mea per bonam famam vel infamiam usque ad sanguinem certando repraesentare possem, neque hanc titubanter subirem.

Porro quod ad rem meam domesticam spectat, Amplissime Praesul, nihil tibi de ea refuli, cum essem Helspergae, quod non dabatur mihi tecum colloquendi tempus. Namque quando redii nuper ex Germania, domum fratris mei accessi, illi // quidem manum et ex consobrino filiae, quam loco uxoris, nefandi licet immemor incestus, habet, manum meam porrexi, caeterum filiis, quorum duos ex incestu procreavit, ne manum quidem, cum mihi in lacertis parentum offerrentur, porrigere sum dignatus, quod me id bona conscientia facere non posse ingenue ac confidenter respondi. Atque hortatus sum fratrem, ut vel sororem suam cognatam dimitteret, vel, quoniam ignorantiam resupinam illam quidem et crassam obtenderet, daret operam, ut secum dispensaretur. Quod ni faceret et apud legitimum magistratum supremum, Romanum Pontificem quaereret, me nunquam eius filios^c ex interdictis nuptiis natos, ad suam ipsius haereditatem, ut legibus est inhibitum, vel nostram familiam esse admissurum. Et insuper quoniam illi portionem meam patrimonii, uti duce-ret uxorem recepi, non ducta uxore, sed incestu horrendo perpetrato me haud promissis stare posse dixi. Rogavi item eum, ut quando peccatum ac incestum abhinc se commisisset non ignoraret, porro cognatae suae corpore amplius non uteretur, donec, si fieri posset, cum eo dispensaretur; alacriter se id facturum mihi stipulata manu promisit. Sed cum precibus, ut apud se habitarem, vehementer institisset, id faciendum detrectavi, quousque domus nostra incestu ab eo nefando contaminata, pristino nitore ac honestati restitueretur, atque inde e vestigio discessi. Cum autem Helsperga reversus essem, me apud sororium meum, dominum Sithky⁶, cui nunc cohabito, convenit atque a me flagitans, ut se vellem adire et secum commorari, sed frustra, idem enim illi ut ante respondi. Ac multis verbis ultro citroque habitis eo poenitudinis eum adiuvante Deo impulsi ad extremum, ut se ad Cels. Tuam mature conferre ac per eam veniam delicti deprecari atque solvi canonibus efflagitare polliceretur, quod eum facturum spero, modo homo inimicus non superveniat atque malam sementem faciat. Itaque si frater meus ad eam venerit atque dignum eum ope et auxilio suo solvique canonibus iudicaverit, opera eum, studio atque paterno consilio, velut ipse etiam coram petii, iuvare dignetur Ill-mam Cels. Tuam etiam atque etiam vehementer ac summis oro. Quod superest me Ill-mae Cels. Tuae fidei et benevolentiae in totum commendo, quam cupio in annos longaevos ad gloriam Dei et salutem Ecclesiae quam felicissime diu valere.

Datae Ganshornii⁷, 4 Calendas Octobris [28 IX] Anno Domini [15]65. Eiusdem Ill-mae Cels. Tuae servitor addictissimus

Albertus Sperling a Reichenaw.

^a Rkps *caeqe*

^b Nadpisano nad skr. wyrzmem nieczytelnym, ok. 3 liter

^c Nadpisano

⁶ Bliżej nie znany mieszczanin lidzbarski.

⁷ Gąsiorowo Dąbrówieńskie koło Ostródy.

393

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Toruń, 29 września 1565

Do Torunia przyjechał 28 IX. Na miejscu przekonał się o dyskryminacji, jakiej doznają w tym mieście zakony: dominikanie i franciszkanie. Podobna sytuacja istnieje w Gdańsku i Elblągu. Wysłał swego posłańca do prymasa, aby upewnić się co do synodu prowincjonalnego. Prosi nuncjusza, by raczej przebywał z prymasem i swoimi radami wpływał na bieg wypadków. Po zakończeniu sejmiku pruskiego w Toruniu Hozjusz przyjedzie do Piotrkowa, a stamtąd do Łowicza, by wspólnie z nuncjuszem i prymasem omówić szereg spraw przed synodem. Posłowie na sejmik zjeżdżają się, jest już poseł królewski Ścibor Krzykowski.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 92. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja *Del Cardinale Varmense, Turonio 29 Settembre 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 162—163, z oryginału Jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Ad 4 Calendas Octobris [28 IX] Toruniam non sine catharro perveni, ubi multa didici, quae me incredibili molestia affecerunt. Narravit mihi prior Dominicanorum senatum Torunensem subditis suis vetuisse, ne quicquam audeant fratribus eorum vendere, quae ad victum pertinent maxime, sub poena marcarum 10. Vellent, opinor, eos fame enecare, cum alia ratione id se facere posse non videant, ut eos hinc abigant, quorum tamen sunt numero 10, et quod Torunensibus male habet, omnia suo ordine recte administrant in ecclesia. De monasterio Franciscanorum intellexi, quod ibi senatus scholam paret, ubi pueri cum reliquis artibus perfidiam quoque simul imbibant. Ita pessum eunt omnia, nec est qui se murum opponat pro domo Dei. Gedanenses in monasterio Dominicanorum milites alunt, Elbingenses in suo ministerium sathanæ. Torunenses quoque eorum exemplo officinam diaboli volunt esse quod in laudem et gloriam Dei a maioribus fuit exaedificatum. Deus misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis¹.

Erat autem in animo aliquem ex meis ad Ill-mam D. V-ram mittere, sed quoniam incertum habeam, an adhuc Posnaniae subsisteret et videbam multo maiorem eius usum apud R-mum D-num Archiepiscopum futurum, ad eum potius mittendum putavi, ut ex eo cognoscam de omnibus iis rebus, quae ad recte peragendam synodum hanc pertinere videbuntur. Puto quod meus hic, quem mittam, post biduum Ill-mam D. V-ram apud R-mum D-num Archiepiscopum offendet. Tali namque consiliorum suorum moderatore indiget, qualis est Ill-ma D. V-ra, quominus facturam puto, ut ibi potius esse velit, ubi minor eius usus futurus sit. Ego vero posteaquam a R-mo D-no Archiepiscopo res//ponsum habuero et spem certam mihi ostenderit adventantium episcoporum, me Petricoviam Deo volente conferam et, si sic visum fuerit Ill-mae D. V-rae, ad eam Lovicium veniam, ut possimus tempori de omnibus iis consilia capere, quae ad hanc synodum spectabunt. Senatores iam conveniunt, sed non puto omnes adfuturos. Adest iam orator Regiae M-tis R-dus D-nus Krzykowski², reliquos cras venturos existimo. Nec credo, quod hic diutius subsistere volent, est enim summa omnium rerum caritas. Quod superest opto Ill-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me gratiae benevolentiaeque diligenter commendo.

¹ Ps 66,2.

² Ścibor Krzykowski.

Datum Torunii, 29 Septembris Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae
D. V-rae servitor humillimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

394

HOZJUSZ DO RADY MIASTA GDAŃSKA

Toruń, 29 września 1565

Tymczasem nie może dać odpowiedzi na przedłożoną przez Gdańsk sprawę zagrożenia Prus ze strony margrabiego brandenburskiego Jana. Uczyni to po rozmowach, jakie przeprowadzi z posłami gdańskimi, którzy przybędą niebawem na sejmik pruski.

ORYG. nie znany (zaginął ok. 1945 r.).

KOPIA Z KOŃCA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8583 fasc. 19d k. 15c. Na marginesie uwierzytelnienie kopii przez archiwariusza gdańskiego (1850 r.): *Die Ubereinstimmung mit dem Original Schbt. CXXB. 27.064 attestirt Bertling Archivar.* Kopia sporządzona inną ręką. Zwykły adres.

Unsern freundlichen gruss etc. Uns ist E. E. W. schreiben, darinne dieselben uns lengicht zu vernehmen gefugt, was E. E. W. aus des durchlauchten hertzogen aus Pomern schreiben von marggraf Johansen von Brandenburgk¹ furhabenden anzuge gutachtender und freuntlicher meinunge verstendiget, erstlich heute [dato] dieses uberreichet und zugefertiget worden. Wiewoll nun E. E. W. an uns thun sinnen, wir uns unsers bodenckens und rathsamen meinunge darauff ins schleunigste erkleren wolten, welches denn von uns unverzuglichen nach gelegenheit dero zeith boschehen, da uns E. E. W. schreiben zeitlicher zuhanden gefertiget wehre. Weil nun aber an solcher kriegerischen auffrustunge und unfreuntlichen ansuchen oder denunciation hochgemelten marggrafen neben uns zugleich diesen landen fast viel gelegen und wir auff dieser vorstehenden tagesfarth E. E. W. abesanten alle stunde alhie gewertigk sein, als wollen wir solche unser erachten und eröffnen unsers bodenckens, auff dero ankunfft verschieben und alsdann sowoll mit anderen herren und gemeinen rathe wie auch mehrgedachter E. E. W. abgeschickten erwegunge uns dero meinunge erkleren, so wir zu heilsamen und friedlichen zustande dieser lande am zutreglichsten zu sein erreichen und ermehssen werden. Und haben dis E. E. W. in eile auff ir bitte nicht vorenthalten wollen, die wir götlicher erhaltung thun entpfelen.

Datum Thorn, den 29. Septembris Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

395

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 29 września 1565

Poleca sprawę swego domownika, Piotra Kowalskiego, który przez biskupa krakowskiego został pozbawiony wsi, jakie dzierżawił od klasztoru św. Krzyża na Lysej Górze.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 393—397. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 12 Octobris 1565 Lovitt.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine patrone colendissime. Queritur hic, qui Ill-mae et R-mae D. V-rae has reddet litteras, familiaris

¹ Jan, margrabia brandenburski na Kostrzynie.

meus Petrus Kowalski¹ se a R-mo Cracoviensi Episcopo tum aliis iniuriis affectum esse, tum vero per vim possessione villarum quarundam monasterii Sanctae Crucis Calvi Montis², quas a fratribus eius monasterii conduxerat, esse deiectum. Quem quidem ad Ill-mam et R-mam D. V-ram mittendum esse putavi atque ab ea petendum pro Ill-mae et R-mae D. V-rae in me amore meaque erga illam observantia, ut Ill-ma et R-ma D. V-ra re tota cognita, si id rationibus eius conducere videbitur, pro eo apud R-mum Episcopum Cracoviensem intercedat atque ab eo petat, ut cum eo loci sit divino beneficio collocatus, ex quo aliorum iniurias vindicare debeat, etiam hoc ipse praestet, ne quem ipse iniuste premere alicui videri possit. Id quod Ill-mam et R-mam D. V-ram mei causa facturam esse non dubito et id faciat etiam atque etiam rogo. Bene valeat Ill-ma et R-ma D. V-ra.

Datum Vilnae, penultima Septembris MDLXV. a-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

a—a Własnoręcznie

396

JAN LEOMAN DO HOZJUSZA

Braniewo, 30 września 1565

Otrzymał list od księcia pruskiego celem przekazania go Hozjuszowi. Ponieważ jechał w innym kierunku — do Malborka, zdecydował komisyjnie we Fromborku otworzyć list. Treść listu uznano za niezmiernie ważną i list natychmiast przesłano adresatowi do Lidzbarka razem z listem kapituły. Książę a także inni (M. Preuck) donoszą o niebezpieczeństwie wkroczenia wojsk do Prus. Kapituła poleciła tymczasem, aż do decyzji Hozjusza powstrzymać się z wypłatą akcyzy królowi. Leoman nie dostał miedzi we Fromborku, napisał po nią do Gdańska.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 64. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Quum iam iter ingressus essem Marienburgum versus et usque in Vormdit pervenissem, sub noctem circa horam octavam Burgrabius Heilsbergensis¹ mittit ad me literas Illustris D-ni Ducis Prussiae Ill-mae et R-mae D. V-rae inscriptas. Quas ego postridie ubi Frauenburgum venissem, in praesentia D-ni Custodis² resignavi, cumque animadverteter eas res magni momenti continere, referendas esse ad Venerabile Capitulum duxi. Accessi igitur D-num Decanum³, is statim Dominos in domum D-ni Langhannii⁴ congregavit, qui habito inter se consilio et deliberatione easdem primo tempore ad Ill-mam et R-mam D. V-ram perferendas esse decreverunt. Mitto igitur illas per praesentem, una cum literis Venerabilis Capituli⁵, quod omnia de toto hoc negotio sine dubio copiosius perscribit. Ego ex relatione Prokii⁶ intellexi exercitum eum constare 4000 equitum et 12 000 peditum, ac iter suum ita accelerare, quo primo tempore ad limites harum terrarum pervenire possit. Dux vicinus iam omnia tormenta

¹ Postać bliżej nie znana.

² Lysa Góra.

³ Marcin Oestreich.

⁴ Eustachy Knobelsdorf.

⁵ Eggerd Kempen.

⁶ Jan Langhannigk.

⁷ Zob. nr 387.

⁸ Michal Preuck.

bellica produci et expediri curavit, et fertur valde hoc nuntio esse perturbatus. Deus nos tueatur. Visum est etiam Venerabili Capitulo, ut paululum cum accisa Regia subsisterem nec cum ea Marienbur//gum properarem, quousque aliter per Ill-mam et R-mam D. V-ram informatus fuero. Cuprum nullum Frauenburgi consequutus sum, idque propterea quod parvus numerus laminum ibidem extet. Scripsi igitur pro eo Gedanum, ut inde hoc primo tempore Heilsbergam perferatur. Quid D-nus Custos Elbingae effecerit et quale responsum a senatu obtinuerit, ipse ad Ill-mam et R-mam D. V-ram perscribet, quam ut Christus Ihesus diutissime incolumem conservet ex animo precor.

Datae Braunsbergae, ultima Septembris MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae D. V-rae obsequentissimus et deditissimus servitor

Ioannes Leomann.

397

STANISŁAW ŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lomża, 30 września 1565

Wstawia się za drobnymi szlacheccami ze swego sąsiedztwa i prosi, by mogli nabyć ziemię na Warmii: niejaki Aleksy Konopka chce tam kupić areal lasu, zaś Kaczyńscy pragną sprzedać swoją ojcowiznę i kupić w biskupstwie jakieś pustki.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., ręk. 1607 s. 545—548. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanisłao Ozio divina miseratione divi Pancratii Cardinali Warmiensi Episcopo etc. D-no mihi plurimum gratiosissimo et honorandissimo*, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Miłościwy Panie, Panie ku mnie¹ miłościwie łaskawy. Służby swe najpowniejšie w łaskę WMci swego Pana miłościwie łaskawego pilnie zaleciwszy, zdrowia dobrego, szczęśliwego, długiego panowania od Pana Boga jako służebnik WMci najmniejszy mieć życzę.

Iż ten mój sąsiad, szlachetny Aleksy Konopka² z bracią i przyjaciółmi swemi prosili mie o przyczynę ku WMci swemu MP, aby z łaski Waszej pańskiej miłości mógł mieć pewną część boru, lasa albo dąbrowy tam w dzierżawie państwa WMci, a tak ja onemu za jego ku mnie dobrem zachowaniem nie chciałem się z tego wymówić, abym pisaniem swem ku WMci przyczynić się nie miał; jakoż pilnie pana swego miłościwie łaskawego proszę, przyczyniając się, aby WM mój miłościwie łaskawy pan temu to ślacheccowi co być może lasu albo boru, gdyż to jest w szafunku WMci, użyzyć i przedać raczył, tak jako on z WMcią swem MP postanowić będą mogli. Także też, MP, proszę pilnie się przyczyniając za drugimi swemi sąsiady ślacheccami Kaczyńskimi³, którzy sam barzo małą ojczyzną mając chcą przedawszy tam, w państwie WMci pewną część gruntu pustego kupić, aby WM mój MP raczył też onem // z łaski swej pustych gruntów użyzyć i zaprzedać rozkazał. A oni wiecznemi sługami i poddanemi WMci swego MP będą. A ja tę miłościwą łaską WMci swego miłościwie łaskawego pana jako najmniejszy służebnik WMci na czasy wieczne zasługować powinien będę. Pokornie proszę, aby WM mój miłościwie łaskawy pan mnie w tem odpisać rozkazać raczył, jeśli ci

¹ Ławski Stanisław ze Strzegocina (zm. 1575), wojewoda i wicesgerens mazowiecki, katolik, brał udział w wielu sejmach. W Prusach posiadał dwie wsie: Bajtkowo koło Elku i Rakowo. PSB XVIII 285—286 (Halina Kowalska).

² Konopkowie — drobna szlachta mazowiecka herbu Nowina, mieszkająca w ziemi wiskiej i łomżyńskiej. K. Niesiecki: Herbarz, V s. 213—214.

³ Kaczyńscy, drobna szlachta mazowiecka herbu Pomian, której gniazdem rodzym był Kacyn Ostrołęcki. PESz VI s. 236.

ślachcicy gruntów tych pustych z łaski WMci mieć będą mogli za oszacowaniem z rozkazaniam WMci, aby oni ku WMci swemu miłościwie łaskawemu panu przyjechać mogli i postanowienie w tem uczynić. A za tym służby swe najpowolniejsze w łaskę WMci swego miłościwie pana łaskawego zalecam.

Dan w Łomży, dnia trzydziestego miesiąca września lata bożego 1565.

a-WPMci powolny służebnik

Stanisław Ławski wojewoda i vicesgerens
mazowiecki subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

398

PIOTR ORACZOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 30 września 1565

Dziękuję za dobrodziejstwa, jakie Hozjusz ostatnio wyświadczył jego bratu. Uważa kardynała za patrona studiującej młodzieży.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1605 s. 269—272. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolay[ni]*.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine Maecenas colendissime. Obsequia mea¹ in gratiam R-mae D. V-rae diligentissime commendo. Etsi existimem R-mae D. V-rae iam dudum constare nullum vel minimum beneficium ab ipsa in me profectum extare, quod singulari animi gratitudine non prosequerem, ne tamen tam grata virtus intra pectoris mei angustias latitet, in apricum proferendam, neque chartis invidendam existimavi. Grates itaque quas possum maximas eius liberalitatis ac beneficentiae nomine, qua fratrem meum non ita pridem prosecuta est², R-mae D. V-rae ago, studiosaeque iuventutis patronum unicum agnosco. utque Deus optimus maximus condigna meritis ipsius praemia ipsi reddat, nobisque ac Ecclesiae suae diu incolumem servet summopere precor.

Datae Vilnae, ultima Septembris Anno a Christo nato MDLXV. R-mae D. V-rae obsequentissimus servitor

Petrus Oraczowski.

399

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Toruń, 1 października 1565

Przesyła nuncjuszowi do Poznania swój list i kopię listu królewskiego w sprawie synodu. Ubolewa, że są machinacje przeciw synodowi. Jeśli nuncjusz zdecyduje się na udział w synodzie, Hozjusz również tam przyjedzie, w przeciwnym razie z sejmiku powróci do diecezji.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 95. Na odwrocie (k. 97v) zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinali Varmtense, Turunta, primo ottobre 1565*. List pisany ręką Reszki.

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 166, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Hoc ipso die, quoniam Ill-mam D. V-ram esse Lovitii puto, meas ad eam

¹ Zob. nr 13.

² Brata jego Hozjusz przyjął do kolegium jezuickiego w Braniewie i utrzymywał na własny koszt, podobnie jak wszystkich uczniów kolegium i szkoły palacowej w Lidzbarku.

litteras eo misi, sed cum alius offerret se, per quem recte dare possem, per eum quoque mittendas has Posnaniam putavi. Video per sathanam hoc agi, ne synodus haberi per nos queat quemadmodum ex literarum exemplo, quas Regia M-tas ad me dedit¹, Ill-ma D. V-ra cognoscet. Quae cuius consilio sic scripta sint facile conicere licet. Ego nihilominus, si praesens aderit in synodo Ill-ma D. V-ra, proficiscar eo statim, ut absoluta fuerint comitia nostra, nam nihil ab eis mihi metuo, de quibus in literis scribitur. Si minus, de reditu ad meos cogitabo, quanquam ab Archiepiscopo responsum expecto. Video, quod plena sunt omnia suspitionibus. Haereticis habere conventicula licet, nobis legitimas celebrare synodos prope iam non licere videtur. Sed haec Deo committenda sunt, quem precor, ut misereatur nostri. Opto Ill-mam D. V-ram bene valere.

Datum Torunii, Calendis Octobribus [1 X] Anno Domini 1565, Ill-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

400

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Toruń, 1 października 1565

Przesyła kopię listu królewskiego w sprawie synodu prowincjonalnego, prosi o ustosunkowanie się do jego treści i powiadomienie, czy weźmie udział w synodzie. Hozjusz swoją decyzję odnośnie do udziału w synodzie uzależnia od decyzji nuncjusza. Sejmik pruski zostanie zakończony za 5—6 dni.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 93. Na odwrocie (k. 94v) zwykły adres, ślad pieczęci i adnotacja: *Del Cardinale Varmiese, Turunia, primo ottobre 1565. List pisany ręką Reszki.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 165, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Accepi litteras Regiae M-tis, quarum copiam Ill-mae D. V-rae mitto. Ex eis cognoscet, quae sit M-tis Eius de hac nostra synodo sententia. Rogo, ut nunc quamprimum ad eas respondeat, quidnam illi ea de re videatur, et an tamen ad synodum proficisci cogitet. Neque enim absque consilio Ill-mae D. V-rae quicquam facere volo. Quod si ipsa iverit, ibo et ego quoque; sin minus non video, cur adesse debeam illa absente. Spero haec nostra comitia intra quinque vel sex dies absoluta iri, sed ego biduum etiam hic expectabo post comitia, dum de voluntate Ill-mae D. V-rae certior fiam, cui oboedire decrevi. Opto Ill-mam D. V-ram diu bene ac feliciter valere, cuius me gratiae etiam atque etiam commendo.

Datum Torunii, 1 Octobris Anno 1565. Ill-mae D. V-rae servitor humillimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-^a Własnoręcznie

401

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Poznań, 1 października 1565

Informuje o wysłanych listach. Następnego dnia zamierza jechać do Ciążenia, a stamtąd do prymasa, gdziekolwiek on będzie. Z kapitułą poznańską i radą miejską przeprowadza rozmowy na temat sytuacji religijnej i możliwości założenia

¹ Zob. nr 374.

seminarium duchownego w Poznaniu. Przesyła kopię pisma księcia pomorskiego do wojewody poznańskiego na temat werbunku wojsk zaciężnych w Niemczech.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 1. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 5 Octobris Torunil.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Scripsi nuper D. V-rae Ill-mae ad eamque tabellarium cum litteris misi Turuniam, quo venisse illam existimo¹. Nunc etsi nihil sit quod praeterea magnopere scribam, tamen oblatum mihi D-ni Custodis² famulum in Prussiam redeuntem sine meis litteris dimittere nolui. Hinc crastina die proficiscar Chionzinum, ut inde Archiepiscopum ubi fuerit conveniam. Cum Canonicis hic de seminario instituendo deque aliis rebus multis egi; praebent se faciles, et studium prae se ferunt catholicae religionis. Magistratum quoque optime sentientem et retinendae avitae fidei cupidum cum ad multa alia tum ad seminarium aliud in civitate (est enim cathedralis ecclesia, ut scit D. V-ra Ill-ma extra urbem) instituendum hortatus sum; pollicetur se facturum. Nuntii de motu Germanorum heri allati sunt; Ioannes Marchio Brandenburgensis electoris frater³ parare copias, et occulta quaedam consilia tractare dicitur. Summa eorum, quae a Duce Pomeraniae⁴ ad Palatinum Posnaniensem⁵ nuntiata sunt, mitto ad D. V-ram Ill-mam, a qua cotidie litteras expecto et me eius gratiae et amori humiliter commendo.

Posnania, Calendis Octobribus 1565. D. V-rae Ill-mae et R-mae humillimus et deditissimus servitor

^a-Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus^a.

^a-a Własnoręcznie

402

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Toruń, 2 października 1565

Otrzymał od nuncjusza list 2 X, sam zaś wysłał do niego 1 X aż dwa listy — jeden do Poznania, drugi do Łowicza. Sądzi, że obecność nuncjusza bardziej jest potrzebna w Łowiczu (przy prymasie) niż w Poznaniu. Król obecnie nie życzy sobie synodu. Hozjusz domyśla się, kto jest *spiritus movens* takiego stanu rzeczy, jeśli jednak nuncjusz pojedzie na synod, uczyni to i Hozjusz, nie bacząc na nic. Obawia się, czy nie zaginął jeden ważny list, jaki wysłał do nuncjusza. Przeprasza, że nieopatrznie otworzył list adresowany do nuncjusza. Ostatni list do nuncjusza Hozjusz przesłał do Łowicza, a nie do Ciążenia, jak to życzył sobie nuncjusz.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principl 24 k. 100. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie (k. 110v) zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinale Varmiese, Turunta 6 Nonas Octobris [2 XI] 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 167—168, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Sexto Nonas Octobris litteras Ill-mae D. V-rae per cursorem ad me missas accepi, ex quibus intellexi eam salvam et incolumem Posnaniam pervenisse¹, magnamque eo nomine voluptatem cepi. Dedi autem ad

¹ Na sejmik pruski.

² Eustachy Knobelndorf.

³ Zob. nr 378 przyp. 1.

⁴ Barnim XI zwany Starym (1501—1573), książę na Szczecinie 1531—69. ADB II 79—82; por. Zygmunt Boras: *Książęta Pomorza Zachodniego*. Poznań 1978 s. 189—231 i tabl. genalog. nr 4.

⁵ Łukasz Górka.

¹ Chodzi chyba o list nr 383.

D. V-ram Ill-mam heri quoque binas litteras: Posnaniam unas, Lovicium alteras misi² per eum servitorem, quem cum suis ad me R-mus D-nus Archiepiscopus expediverat. Ita enim existimabam, quod iam Lovitii esset, ubi multo maiorem illius usum futurum videbam quam Posnaniae. Ex utrisque intelliget Ill-ma D. V-ra, quae sit Regiae M-tis de nostra synodo voluntas. Video, quod sathanas eam nullo pacto ferre possit, et omnes rationes inquiri, quibus eam impedire queat, nec tamen fuerit difficile conicere unde consilia eiusmodi proficiscantur. Qui sibi a synodo metuit, quod sponsam suam necdum viderit, fortassis etiam id, ne habeatur ulla, contendit³. Lenius autem aliquanto mecum egit M-tas Eius, quemadmodum ex litterarum illarum exemplo cognoscet R-ma et Ill-ma D. V-ra. Ceterum in iis, quas eadem de re ad R-mum D-num Culmensem⁴ dedit; mandat ei pro ea fide; qua obstrictus est, ne veniat ad synodum. Ego quo me vertam, nihil adhuc deliberatum habeo. Responsum Ill-mae D. V-rae expectabo, ut ex eo, quid me facere velit, intelligam. Quod si cognovero Ill-mam D. V-ram ad synodum ituram, etiamsi episcoporum nullus adfuturus sit, ego quoque veniam nec ullum periculum, quod vereri se scribit Regia M-tas, me retardabit. Si vero nec ipsa ventura sit, etiam mihi ab ea protectione abstinebo. Rogo, ut quam primum responsum illius habere possim, quod hic ad diem usque Dominicum expectabo inclusive. Dederam autem ad D. V-ram Ill-mam prolixas et magni momenti litteras per eum, quem illa ex villa⁵ quadam Vladislaviae proxima cum suis ad me expediverat⁶, sed quoniam nullam earum mentionem fieri video, vereor ne non sint ei redditae. Nollem eas in alienas manus incidisse. Perlatae sunt inter caeteras ad me litterae quoque Ill-mae D. V-rae inscriptae; eas ego incautus aperui, sed non legi; facile veniam erranti dabit. Retulit nunc cursor hic ita voluisse D. V-ram Ill-mam, ut ad eam Cziązinium cum responso reverteretur. Sed ego puto quod eam Lovitii potius offendet, itaque iussi, // ut hoc iter ingrederetur, quo meas has absque aliqua mora longiore possit habere et mihi tanto citius respondere. Opto Ill-mam D. V-ram diu ac feliciter bene valere, cuius me benevolentiae etiam atque etiam commendo.

Datum Torunii, 6 Nonas Octobris [2 X] Anno Domini 1565. Ill-mae D. V-rae servitor humillimus

^b Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^a Nadpisanu nad skr. oppido
^{b-b} Własnoręcznie

403

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Poznań, 2 października 1565

Na prośbę biskupa poznańskiego poleca udającego się na naukę do kolegium braniewskiego siostrzeńca tego biskupa. O przesłanych listach. Zapowiada swój wyjazd 3 X do Ciążenia, potem do Uniejowa.

AUTOGRAF: Kraków. Bibl. Czart., rkps 463 s. 481—484. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine observandissime. Rogavit me R-mus D-nus Posnaniensis episcopus, ut sororis suae filium¹, quem pater

² Zob. nr 399, 400.

³ Chodzi tu prawdopodobnie o biskupa kujawskiego Mikołaja Wolskiego.

⁴ Stanisław Zelisławski, bp chełmiński.

⁵ Zob. nr 360.

¹ Jan Rożnowski (Grodzicki). Zob. nr 468.

Brunspergam mittit, meis literis commendarem D. V-rae Ill-mae. Quod etsi minime opus sit, facio tamen libens, tum ut episcopo morem geram, tum ut quam creberrime scribam ad D. V-ram Ill-mam, ad quam heri quoque postremas literas dedi puero D-ni Custodis Varmiensis², cum exemplo literarum ducum Pomeraniae. Cras hinc discedimus Czionzinum, unde ego Unioviā cogito, spero autem ante discessum meum Czionzini accepturum me literas D. V-rae Ill-mae per tabellarium, quem nudius quintus Toruniam misi. Commendo me et servitia mea D. V-rae Ill-mae.

Posnaniae, 2 Octobris 1565. D. V-rae Ill-mae et R-mae humilis servitor

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus.

404

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Rubno, 2 października 1565

Pozdrawia brata i komunikuje wiadomości z dworu: 25 września król wyruszył w puszcze; oczekuje się poselstwa z Moskwy, które zawrze pokój na trzy lata.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 87 k. 19. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo Principi et D-no, D-no Stanislao Hosio, Sacrae [Ro]manae Ecclesiae Car[dinali et] Episcopo Varmiensi etc. D-no colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolejnen.*

Noch erbittung meyner¹ underthenigen gantz willigen dienste in Euer Genaden gunst. Hochwirdiger, genediger herr. E. G. seint mein gantz underthenige dienst sampt wunschung gotlicher genaden und aller wolfart jede zeit bevor.

Und wan E. G. aus der hulfe des almechtigen Gottes in gutter gesundtheit weren, solches were mir jede zeit ein sonderer trost, dorinnen E. G. der almechtig Gott zu seinem gotlichen lob und ehre uns allen zue trost langwerig genediglichen erhalthen wolle. Genediger herr. Dies mein schreiben an E. G. ist, domit ich E. G. gesundtheit besuche. Neues von hiennen weiss ich auff dies mol sonderlichs nicht zue schreiben. Konigliche Majestet, unser herr, ist den 25. Septembris in die wilde einzogen. Man sagt, das in kurz ein bottschaft aus der Moskwa kumen soll, einen friedt auff drey jor anzustellen. Vorzu es weither gereichen wirst, ist Gott bekandt, dem ich E. G. in seinen genedigen schutz in gutter und langweriger gesundtheit zu erhalthen, mich in E. G. gunst gantz underthenighen empfolen wil haben.

Geben zu Rubno, 2. Octobris 1565.

Euer Genaden undertheniger diener Ulrich Hoss.

² Eustachy Knobelsdorf.

¹ Ulryk Hozjusz syn Ulryka i Brygidy z domu Gleywicz, przyrodni brat kardynała, zrodzony z innej matki, zm. przed 1579; skłaniał się ku protestantyzmowi, kardynał usiłował wpływać na niego przez różnych duchowaych katolickich, m.in. przez Tomasza Bonawenturę spowiednika i kaznodzieję nadwornego królowej polskiej Katarzyny, przez kanoników wileńskich, a zwłaszcza przez wójta wileńskiego Augustyna Rotunda Mieleckiego. Przed śmiercią Ulryk przeszedł zdecydowanie na katolicyzm pod wpływem jezuitów, głównie Warszawickiego. Działem rodzinnym otrzymał wieś Rudno (weł Rubno) koło Wilna, stąd tę gałąź nazywano *de Rubno*. Zob. [W. Zakrzewski]: *De Stanislai Cardinalis Hosii familia*, HE II s. LXXXVII.

405

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lwicz, 2 października 1565

Przesyła kopię listu królewskiego¹, który otrzymał IX i dołącza kopię swej odpowiedzi na ten list². Podobne listy król wysłał do nuncjusza J. F. Commendonego, bpa poznańskiego Adama Konarskiego, bpa płockiego Andrzeja Noskowskiego, ma też wysłać do innych biskupów. Uchański domyśla się, pod czym wpływem król domaga się odłożenia synodu prowincjonalnego. List i propozycje synodalne ze względu na zachowanie tajemnicy przesłał wyłącznie biskupom i kapitułom, nawet król ich nie otrzymał, co widać z listu królewskiego. Treść tych pism nie wzbudziła zbyt wielkiego zainteresowania; wszystkie poruszone tam problemy były niejednokrotnie przedmiotem narad na sejmie w obecności króla, senatorów i posłów. Przesyła kopię listu bpa płockiego, by Hozjusz mógł porównać jego sposób myślenia z innymi. Prymas niezależnie od nikogo 12 X przyjeżdża do Piotrkowa na synod, zaprasza Hozjusza, zwłaszcza że synod ten naznaczył głównie wskutek rady i polecenia Hozjusza. Ma nadzieję, że ci, którzy chcą przeszkodzić w synodzie, nie osiągną swego celu i synod odbędzie się.

ORYG. nie znany (?).

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchansiana, III s. 109—111. Wydawca ten notuje, że za podstawę wydania przyjął oryginał znajdujący się w Krakowie, Bibl. Czart., rkps 403 s. 377. Oryg. tego listu obecnie w tym kodeksie nie ma, a i w innych nie udało się go odnaleźć.

406

ŁUKASZ ŁĘCKI DO HOZJUSZA

Wilno, 3 października 1565

Król 25 IX uroczyście wjechał do Wilna. Wojna z Moskwą z powodu braku pieniędzy musi być zawieszona. Książę moskiewski wypuścił z niewoli wojewodzica wileńskiego Hliebowicza. Lada dzień spodziewa się nadejścia posła tego księcia w celu zawarcia rozejmu. Król wyśle posłów: Piotra Kłoczowskiego na ślub księcia Ferrary i Jana Zomoyskiego na ślub księcia Florencji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 401—404. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Miłośniwy Księżę Kardynale, etc. A iż mi się przytrafił ten pewny posel, słuźebnik JMci pana gdańskiego¹, tam do Prus, nie chciałem zaniechać, abych WMci swemu MP oznajomić nimiał naprzód o dobrem zdrowiu JKMcI naszego MP, a potem i o innych rzeczach, które się sam na ten czas toczą przy dworze JKMcI: jako we wtorek przeszły przed św. Michałem [25 IX] raczył JKM do Wilna wjechać w poczcie niemałym i dosyć ozdobnym. A co się dotyczy wojny, ta podobno zastanowić się musi do pewnego czasu, za tą przyczyną, iż żołnierzom nimasz czem płacić, abowim [s] ci omylili JKM, którzy byli obiecali pożyczyc pieniędzy do pewnego czasu, póki by wybrano pobory. Już się sam spodziewamy co i czas gońca moskiewskiego. Jakie postanowienie z nim uczynią, to Pan Bóg wie. To też racz WM wiedzieć, mój MP, iż pan Hliebowicz wojewodzic wileński², który był wzięt na Połocku, wypuścił

¹ Zob. nr 374.

² Kopia ta zachowała się w ADWO, rkps D 72 k. 31; opubl. T. Wierzbowski: Uchansiana, I s. 112—113.

¹ Jan Kostka.

² Łęcki dokładniej o tym fakcie pisał do Walentego Kuczborskiego z Wilna 3 XII 1565 (autograf: ADWO, rkps D 14 k. 24): „W tydzień po św. Marcynie [18 XI] ma sam sjeem być w Wilnie. Daj Boże, aby na nim co dobrego uradzili. Pan wojewodzic wileński Hliebowicz przyjechał z Moskwy dlatego, aby wybawił z więzienia wojewodę połockiego, sam siebie i innych na odmianę, więźnia, i za sumę pieniędzy. Za wojewodę połockiego chce pięć a dwadzieścia tysięcy czerwonych złotych. Sam wojewodzic to sobie wymógł u Moskiewskiego [Iwana IV Groź-

go moskiewski samopiętego, czemu się JKM i wszyscy ludzie wydziwić nie mogą, bo moskiewski nierad takowych ludzi wypuszcza, krom wielkiej przyczyny. Tak się spodziewają, że jedzie z czem osobliwem.

Był sam tymi czasy u JKMci poseł książećcia florenskiego, mając też listy od książećcia ferarskiego, które mu podał w drodze poseł, a sam się chor wrócił. Oboje ty książećta, tak florenskie jako i ferarskie, proszą JKM na wesele ad diem 15 Decembris³, na które JKM razy posyłać dwu sekretarzów swych: do Ferarza Piotra Kłoczowskiego⁴, a do Florencyjej Zamoyskiego, syna pana starosty bełskiego⁵. Pojmują ty książećta siostry Cesarza JMci. Inych nowin na ten czas nimasz, // które bych WMci swemu MP pisać miał, a wszakoż gdy się co ponowi, nie omieszkać WMci swemu MP oznajomić. Proszę, abyś WM mój MP raczył w miłościwej a łaskawej pamięci mieć synaczka mego⁶. Z tem zalecam wieczne służby me w łaskę WMci mego MP z której proszę, abych opuszczon nie był.

Dan z Wilna, die 3 Octobris Anno Domini 1565. WMci mego MP we wszem powolny służebnik

Lukasz Lięcki JKMci loźniczy, starosta wolpięski, dubieński i żośleński dzierzawca.

407

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 3 października 1565

Nuncjusz odjechał z Poznania do Ciążenia, a stamtąd razem z bpem poznańskim Adamem Konarskim do Piotrkowa. Do Poznania nuncjusz przyjechał przed czterema dniami. Mikan wital go w imieniu nieobecnego wojewody poznańskiego Łukasza Górki, w imieniu kapituły wital Benedykt Herbst, a w imieniu rady miejskiej Strusiek. Odpowiedź nuncjusza na te powitania zrobiła duże wrażenie. O Wawrzyńcu Modliszewskim i Janie Patruusie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 16—17. Na odwrocie tą samą ręką adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacji brak.

DRUK.: J. Łukasze wicz: Dzieje kościołów, s. 51—52.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Hodie hinc Ill-mus [D-nus] Legatus Ciążinimum iterum descendit, una cum R-mo D-no nostro Episcopo Petricoviam mox facturi iter. Dolemus vero omnes, quod tantum per quadriduum est nobiscum commoratus, vir tantus, in quo sanctimonia vitae cum summa prudentia usque ad universorum admirationem certare videtur. Deus omnipotens det ei vitam diuturnam et incolumem, ac eam gratiam, ut hinc non prius recedat, nisi pace et veritate in hoc Regno confirmata; mecum aliquoties est familiarissime collocutus semotis arbi-

nego], że nima dać nie pieniędźmi, ale zań chcą mieć dwu wojewodów przedniejszych, a za insze wedle osoby także weźmie pieniądze, których pieniędzy obrachowano ośmdziesiąt tysięcy i cztery tysiące czerwonych złotych. A tak co z tego będzie dalej, to Pan Bóg wie. Wojewodzica wypuścił ea conditione, gdzieby się zań nie stawiał a w tej sprawie się nie ziścił, tedy obiecał dać na jego duszę wszystkie więźnie wyścinać". Jan Hlebowicz (ok. 1480—1549), wojewoda wileński, był trzykrotnie żonaty i miał dwóch synów: z drugiej żony Stanisława i z trzeciej Jana (zob. życiorys Jana — ojca PSB IX 541—542, Zdzisław Spieralski). Tutaj chodzi prawdopodobnie o drugiego syna, Jana.

³ Zob. nr 230 przyp. 17.

⁴ Piotr Kłoczowski (ok. 1541—1580), kasztelan zawichojski, dyplomata. PSB XIII 52—54 (Roman Zelewski).

⁵ Jan Zamoyski (1542—1605), późniejszy kanclerz i hetman wielki koronny.

⁶ Zob. nr 184.

tris. Hunc etiam nomine Ill-mi et Magnifici // D-ni Lucae comitis a Gorka palatini Posnaniensis excepti gratulatione, officiorum commendatione et simul valedictione adiunctis certis causis, cur ipse solus non potuerit advenientem excipere, sed per me id explere voluerit, finibus nempe circumspiciendis propter insperatos milites, nescio a quo in ducatu Pomeraniae collectos. D-nus Herbestus excepit eundem nomine Capituli, D-nus Struthius ¹ [nomine] civitatis. Quae vero is dederit singulis responsa, sapientiae plena, iudicii summi ac humanitatis gravitati coniunctae, exprimere non possem, existimo non parum remedii huic ecclesiae et civitati eum ^a attulisse hoc adventu suo si Deus caetera fortunaverit. Utinam Modlissevius ab aula consolatus ² huc redeat cito. Patruus parat iter ad synodum, si quid novorum interea temporis librorum colligere poterit, secum accipiet. Cum his me totum et omnium nostrum orationes Ill-mae D. V-rae reverenter commendo, D-no et patrono nostro clementissimo.

Posnaniae, 3 Octobris 1565. Eiusdem Ill-mae D. V-rae addictissimus servitor

d[octo]r] Stephanus Micanus.

^a Na marginesie

408

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 3 października 1565

Król Zygmunt August wydał na ręce Wawrzyńca Modliszewskiego dokument zobowiązujący uzurpatora innowiercę (Jerzego Łatałskiego) do zwrotu zagarniętego kościoła w Dębniczy i innych rzeczy kościelnych.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 24. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolayn, rescriptum 23 Octobris.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc. Dominum Modlishewski, Ill-mae D. V-rae familiarem, qui de profanatione et vastitate ecclesiae Dembicensis questum advenerat ¹, ita dimisimus, ut contentum sane esse existimem. Datae sunt illi literae Regio chirographo subscriptae, ut is, qui facinus illud ausus est, videat quid agat, et cum ipso in gratiam quamprimum redeat reddita illi ecclesia et rebus, si quas inde asportavit, restitutis. Aliud quidem obtineri hoc tempore non potuit. Etsi enim cum aulico Regiae M-tis res sit, tamen quoniam is absit, agi cum illo uti cum aulico non potest, praesertim cum decreto comitorum provisum sit, ne quis ex Polonia in Lituaniam sub id tempus praeterquam fisci causa evocetur. Bene valere Ill-mam P. V-ram cupio, eique studia et obsequia mea etiam atque etiam commendo.

Datum Vilnae, die III Octobris Anno Domini MDLXV. a-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

^{a-a} Własnoręcznie

¹ Józef Strusiek (zm. 1568), lekarz i burmistrz poznański w latach 1557-8. Zob. M. J. Mika: *Burmistrzowie poznańscy wieku XVI*, s. 50.

² Wawrzyniec Modliszewski dochodził na dworze królewskim sprawiedliwości przeciwko innowiercy Jerzemu Łatałskiemu, który targnął się na jego parafię Dębnicza koło Gniezna. Zob. nr 235, 327.

¹ Zob. nr 407 przyp. 2.

Wilno, 3 października 1565

Wawrzyniec Modliszewski uzyskał od króla pismo do Jerzego Łatałskiego, wzywające do zwrotu zagarniętego kościoła w Dębnie. Myszkowski pozostawia Hozjuszowi decyzję odnośnie do listów na sejmik pruski. Pragnie również, by na tym sejmiku byli w komplecie wojewodowie ziem pruskich. Co do Walla, zgadza się ze zdaniem Hozjusza, gdyż pragnąłby wszystkich złoczyńców usunąć z Polski, ale musi się też liczyć z opinią króla. O opieszałości pewnych duchownych katolickich. Król zrażony propozycjami (prymasa) na synod prowincjonalny, domaga się odłożenia synodu. O konflikcie P. Myszkowskiego z Janem Kostką. Lismanin nadal przebywa na dworze królewskim. O wyjeździe królowej. Myszkowski obiecuje dopomóc Hozjuszowi na dworze królewskim w staraniach o pewne koncesje na rzecz braci kardynała. Poleca swego bratanka. Uważa za beznadziejne wysiłki jezuity Baltazara Hostounskýego, zmierzające do nawrócenia innowierczego opiekuna tego chłopca.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 397—400. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine colendissime. Commendo obsequium meum Ill-mae P. V-rae. Redit ad D. V-ram Ill-mam D-nus Modliszewski¹, familiaris Illius, cum literis Regiae M-tis ad eum, qui tanta audacia ecclesiam ipsius Dembnicensis profanavit. Confido permotum iri auctoritate Regiae M-tis et quod praeter ius occupavit, sponte restitutum esse. Aliud quidem his temporibus ex cancellaria remedium nullum peti potuit. Etsi enim is, qui profanavit, sit ex aulicis Regiae M-tis², tamen cum hic non adsit, ius quidem de illo, uti de aulico, dici non potuit, praesertim cum in comitiis illud diligenter cautum ac provisum sit, ne quis ex Polonia in Lituaniam, praeter causam fisci, evocetur.

De literis comitialibus quicquid factum sit ab Ill-ma D. V-ra, bene factum esse existimo. Ut enim aliarum omnium rerum ita harum quoque experientiam concedo Ill-mae D. V-rae. Maxime autem vellem plenum esse in his comitiis palatinorum numerum, ne quid ob eorum absentiam in negotiis comitialibus inficiatur. Sed quod ego magno meo studio et labore obtinere non potui, id fero interim aequo animo, dum Deus ipse obsecrationibus piorum et religiosorum hominum commotus fortassis Regiae M-ti id inspiret, quod hactenus non inspiravit.

De Vallo³ quod scribit Ill-ma P. V-ra, intellexi; in quo quidem facile meum sensum cum sensu P. V-rae Ill-mae congruere patior. Nihil est enim quod aequae cupiam, quam improbos omnes radicibus ex Republica exterminari, sed mihi tamen voluntas et sententia Regiae M-tis non noscenda solum, sed etiam tuenda est, nec minus, ut puto, Ill-mae D. V-rae. Etenim si nonnulli, iique ipsi adeo, quos nimis acriter in executionis causam incumbendo ecclesias perdidisse scribit Ill-ma D. V-ra, gratiam M-tis Illius colligere voluissent, non opinor eo ecclesias adduxissent, sed nimirum illi nec Christi nec fisci causam unquam ex animo tutati esse videntur. Itaque nunc etiam ipso die Assumptionis B. Virginis Mariae proximo [15 VIII], solennem illam herbarum benedictionem intermittendam esse putaverunt. Et cum synodum nuper indixissent⁴, eiusmodi articulos promulgarunt, quibus cum multi ecclesiastici, multi // etiam

¹ Zob. nr 407 przyp. 2.

² Jerzy Łatałski.

³ Zob. nr 338 przyp. 2.

⁴ Na 14 X 1565.

saeculares offenderentur, faciendum sibi esse Regia illius M-tas existimavit, ut synodum ipsam propterea in aliud tempus differre per literas iusserit.

De his quae de Castellano Gedanensi D. V-rae Ill-mae perscripseram⁵, faciat quod volet Ill-ma D. V-ra. Equidem interdum nihil mihi cum illo rei amplius esse vellem, interdum autem quoque venit in mentem ea ex illo intelligere, quibus se a me offensum esse existimat, ut illi factorum meorum ratio constare possit. Lismaninus⁶ Grodnae remanserat, alio, ut quidem dicebatur, abiturus. Nunc iterum^a ad nos^a rediisse eum video. Quid agat aut curet, mihi quidem ignotum est. Regina Vielunium discedit, inde porro quo aut quando, nescio. Nollem eam quidem, pro meo in patriam studio, longius proficisci. Eadem enim video inde esse eventura, quae prudenter Ill-mam D. V-ram praedicere video. Existimo Regiam M-tem, uti coepit, iustam esse ad extremum senatorum suorum in eo rationem habituram. Quid pro fratribus suis Ill-ma D. V-ra laboret⁷, ex Iusto⁸ intellexi, egique cum Regia M-te diligenter. Nonnullam spem ad obtinendum id quod petimus propositam nobis esse video. Sed dum haec ageremus, aberat magnificus dominus Eustachius Wolowicz⁹, sine quo confici eorum nihil potest. Nepotem meum¹⁰ ne haec quoque epistolae meae pars ommittatur, commendo Ill-mae D. V-rae. De corycaeo¹¹ nihil miror, a fratre Baltasare¹² frustra esse consumptam in lucrificando illo operam. Addo autem et illud: hoc genus daemoniorum non eiici nisi vinculis et verberibus¹³. Bene valere Ill-mam P. V-ram cupio, eique studia et obsequia mea etiam atque etiam commendo.

Datum Vilnae, III Octobris Anno Domini MDLXV. b-Ill-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^b.

a-a Nadpisano inną ręką
b-b Własnoręcznie

410

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Toruń, 4 października 1565

Zapytuje nuncjusza, czy pojedzie na synod prowincjonalny, jeśli tak to i sam przyjedzie, niezależnie od piętrzących się trudności. W Toruniu jeszcze przez trzy dni będzie oczekiwał na odpowiedź.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 101. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie (k. 109v) adres zwykły, ślad pieczęci i adnotacja: *Cardinale Varmiese, Turunta, 4 Nonas Octobres [4 X] 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 169, z oryginału jw.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine observandissime.
Video, quod synodum nostram impedire sathanas conatur miris qui-

⁵ Zob. nr 338.

⁶ Franciszek Lismanin.

⁷ Chodzi tu głównie o Ulryka Hozjusza mieszkającego we wsi Rubno pod Wilnem, przyrodniego brata kardynała. Trudno ustalić, o co Hozjusz zabiegał dla niego na dworze królewskim.

⁸ Jodok Ludwik Decjusz (iunior), szwagier Ulryka Hozjusza.

⁹ Eustachy (Ostafi) Wollowicz, kanclerz litewski.

¹⁰ Jan Myszkowski, syn Zygmunta.

¹¹ Sługa towarzyszący chłopcu Janowi Myszkowskiemu w Lidzbarku, zdecydowany innowierca.

¹² Prawdopodobnie Baltazar Hostounský, jezuita.

¹³ Mt 17,21.

busdam artibus. Mihi vero deliberatum est ad eam etiam invito sathana modo Deum habeam propitium, proficisci. Sed prius tamen certior fieri cuperem, num adfutura sit in ea Ill-ma D. V-ra. Nam si non aderit illa, nec ego me polliceor adfuturum. Quamobrem quaeso, quid constitutum habeat, primo quoque tempore mihi scribere ne gravetur; per triduum hic adhuc responsum expectabo. Opto Ill-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me gratiae commendo.

Datum Torunii, 4 Nonas Octobres Anno 1565. Ill-mae D. V-rae servitor humillimus

a—Stanislaus Cardinalis Varmiensis—a.

a—a Własnoręcznie

411

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lowicz, 4 października 1565

Ucieszył się listem Hozjusza, w którym ten zapowiada gotowość przyjazdu z sejmiku w Toruniu na synod prowincjonalny do Piotrkowa, ale zasmucił się ostatnimi zdaniem tego listu, gdzie tamta decyzja wydaje się załamywać pod wpływem listu królewskiego, którego kopię załączył¹. Uchański pozostaje przy swoim poprzednim zdaniu i nie więcej nie ma do zakomunikowania oprócz tego, co napisał w ostatnim swoim liście, który razem z kopią pisma królewskiego i kopią listu bpa plockiego Andrzeja Noskowskiego przesłał Hozjuszowi przez swego domownika Romana². List Hozjusza do nuncjusza przesłał niezwłocznie, dołączył też list od siebie z prośbami, by przyjechał na synod. Nie ma Hozjuszowi za złe, że naradza się z nuncjuszem, czy przyjechać na synod, ale ze swej strony usilnie wzywa, gdyż w synodzie widzi obecnie jedyną możliwość pomocy Kościołowi polskiemu, chyba że ktoś te nadzieje łączy z synodem narodowym, czego jednak prymas nie podziela.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 405—408. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 8 Octobris 1565 Vladislaviae.*

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchanselana*, III s. 111—112, z oryginału jw.

412

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Toruń, 5 października 1565

Otrzymał list od króla z poleceniem, by nakłonić prymasa do odłożenia synodu prowincjonalnego. Zanim jednak zdołał to prymasowi zakomunikować, przyszedł do niego (Hozjusza) drugi goniec z listem od prymasa i z kopią listu królewskiego w sprawie synodu. Z tego drugiego listu wynika, że prymas znając wolę królewską podtrzymuje decyzję zwołania synodu i Hozjusza zaprasza do wzięcia udziału. Hozjusz solidaryzuje się z prymasem, a motywy skłaniające króla do nalegań, by synod odłożono, uważa za niesprawiedliwe, mianowicie nie może się zgodzić z twierdzeniem króla, że niektóre punkty propozycji synodalnych prymasa obraziły większą część szlachty. Zdaniem Hozjusza dotyczy to tylko szlachty innowierczej, niechętniej Kościołowi katolickiemu, przy czym obawę przed obrazą innowierców porównuje do obawy przed obrazą diabła. Ostateczną decyzję podejmie następnego dnia.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 69—70. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA WSPÓLCZ.: 1) Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 181, na marginesie: *Regi Poloniae, Torunii, 6 Octobris 1565*; 2) Rzym, Arch. Vat., rkps Conc. Trid. 35 k. 161—162, z datą dzienną 6 X.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 19—20.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Accepi literas S. M-tis V-rae, quibus mihi mandat, ut R-mum D-num Archiepiscopum admoneam, ut operam det, quo synodus per eum indicta in aliud tempus commodius

¹ List Hozjusza nie znany, zaś list królewski zob. nr 374.

² Zob. nr 385.

differatur¹. Quoniam vero tum aderat apud me tabellarius a R-mo D-no Archiepiscopo missus, nulla mora prorsus interposita eum redire iussi atque de voluntate M-tis [V-rae] certiore reddidi². Priusquam autem is literas meas accepisset, alius a[d] me tabellarius ab eo missus venit, per quem literarum V-rae M-tis ad se datarum exemplum ad me misit, simul sibi deliberatum esse scripsit omnino synodum habere, quod vani essent rumores ad V-ram M-tem perlati, peramanter etiam ut ad synodum venire invitavit. Ego vero si maxime verum esset, quod V-rae M-ti renuntiatum est, maximam et potissimam partem equestris ordinis graviter offensam esse quibusdam capitibus, quae per R-mum D-num Archiepiscopum proposita sunt³, minime iustam hanc esse causam existimarem differendae hoc est nunquam habendae synodi. Nam et hoc offenduntur plurimi, quod in Christum credimus, quod eum una cum Patre et Spiritu Sancto Deum trinum et unum esse profiteamur. Num ideo negandus nobis erit Christus, ne non paucos haereticos equestris ordinis offendamus? Utinam vero quanto quisque sublimiore loco est, tanto Christum apertius et ardentius confiteretur! Longe melior et quietior esset Regni M-tis V-rae status quam quo, proh dolor, eum esse videmus, et sathanae machinationes istae conciderent. Sed quoniam Dei timorem omnem prorsus reiecissemus videamur nec metuimus quenquam praeter diabolum offendere, inde adeo natae sunt istae calamitates, quibus tam graviter premimur, quae certum // etiam nobis interitum allaturae sunt, nisi nos ex improviso Deus respexerit et aliam nobis mentem inspiraverit. Quamobrem a M-te V-ra maiorem in modum peto, potius ut haereticorum patriis legibus prohibita conventicula quam synodum assentiente V-ra M-te indictam autoritate sua Regia impedire velit. Nam quale erit hoc, per Deum immortalem, quod quominus haeretici quoties volunt conventicula sua celebrent et in eis Christum blasphement, prohibet nemo, quominus autem legitimam synodum episcopi catholici habeamus, impediri videmur. Sit autem ita ut scribit M-tas V-ra, quod aliqui sint motus metuendi, si functi officio nostro fuerimus, et ovium, quas pretioso sanguine suo redemptas fidei nostrae Christus concredidit, saluti pro virili nostra prospexerimus; an ii nos esse debeamus, qui plus ab his timeamus, qui possunt corpus occidere, quam ab illo qui potest et corpus et animam in gehennam mittere?⁴

Nondum a R-mo D-no Archiepiscopo responsum ad meas ternas literas ex hac civitate scriptas ullum accepi. Sed si perstiterit is in eo, quod semel instituit, non video quomodo negare mihi liceat, quominus illius piaie voluntati obsecundem, nisi forte magis cavere voluero, ne diabolum quam ne Deum offendam. Sed ego persuasum habeo multo fortiolem esse Deum trinum et unum quam sint mille diabolorum legiones. Quamobrem in illo fiducia mea collocata, posteaquam die crastino peregero memoriam sacrificii, quo Christus in cruce Deo Patri nos reconciliavit, quidquid inspiratum ab illo fuerit, faciam. Neque enim aliud inspirabit ille, quam quod et animae meae et Ecclesiae saluti expedire iudicaverit. Neque dubito, quin M-tas V-ra quidquid illo inspirante factum esse cognoverit, approbatura sit, a qua iterum atque iterum peto, ne quidquam sathanae machinationibus istis moveatur, qui ferre non posse videtur, ut in Christi nomine aliqui conveniant, deque reliquiis catholicorum in vera

¹ Zob. nr 374.

² List Hozjusza do prymasa nie znany.

³ Zob. T. Wierzbowski: Uchanciana, II, s. 200—201.

⁴ Mt 10,28.

fide conservandis ac, si fieri possit, iis qui segregave//runt seipsos ad ovile Christi reducendis consultationem habeant.

Quod superest opto S. M-tem V-ram, D-num meum clementissimum, diu esse incolumem et felicem, cuius me gratiae, clementiae protectionique Regiae ea, qua possum animi submissione etiam atque etiam diligenter commendo.

Datum Torunii, 5 Octobris Anno D-ni 1565. Sacrae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor addictissimus

“Stanislaus Cardinalis Varmiensis”^a.

a—n Własnoręcznie

413

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Toruń, 6 października 1565

Odpisuje na dwa listy księcia, które otrzymał na sejmiku w Toruniu. Odpiera zarzut, jakoby miał wydać zakaz wywozu żywności z Braniewa do Świętej Siewierki i obiecuje polecić braniewianom podtrzymywanie dobrosąsiedzkich kontaktów handlowych z tym miastem. Nie posiada żadnych nowych wiadomości o ruchach wojsk niemieckich, ale przesyła kopię listu książąt pomorskich do Gdańska, który zawiera obfitsze informacje na ten temat.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Ermlandt beantwort von wegen der grentzcheidung der statt Braunsperg, item von verbietung der zufuerung getn Heiligen Beyhel und schreibt zeitlung von marggraf Johansen kriegsruestung. Datum Dorn [s], den 6. Octobris etc. [15]65ten. Inna ręka: Ankommen Königsberg, den 12. Octobris 1565. List zawiera dodatek, kopię listu Bogusława Pomorskiego do rady miasta Gdańska, którą poniżej drukujemy.*

DRUK.: H. B o n k: Geschichte der Stadt Allenstein, Bd. 2 Urkundenbuch, Heft 2, s. 223 (krótki regest w języku niemieckim).

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Uns seindt E. F. D. schreiben zwen alhie zu Thorn uberfertiget worden; in dero ersten E. F. D. unsers jungstes schreyben wegen der vergangenengrentzscheidungen und unsrerer underthanen wegen von Braunsperge fast eine zeith datiret, freundtlicher meinunge thut beantworten und alles nachparlichen willens in beden erkleren, dafur dann wir zum freundtlichsten danckbar. Und wollen demnach nicht zweyffeln, es werde E. F. D. dahin trachten und geneiget, das dieselbe unrichtigeith mochte abgeschafft werden. Das aber E. F. D. thut ruhren, als sollen durch uns oder unsere amptleute verboth der stadt Heiligenbeyhl die zufure aus unserem bischofftumb eingehalten werden, davon tragen wir gar kein wissen und haben auch stracks denen vom Braunsperge bepffholen, sich der freundtlichen nachparschaft zugemehssen; den andern thut E. F. D. uns den schwebenden kriegserwegungen verwarnet und freundtlichen sinnen, da wir irkeine zeitunge davon hetten, dieselbe mit E. F. D. gemein zu haben. Wiewoll allerley besorgliche zeitungen anhero gereichen, weil aber dieselben (wie in derogleichen geleufften ins gemein zu // geschehen pfliget) nichts grundtliches und gewisses an sich haben und man sich dennoch gleichwill alle tage bestendiger kundtschaft vermuttet und fleyssige nachforsche geleet, als haben wir auch derhalben auf dieselbe biss anhero umbsonst geharret. Heute aber dato dieses haben die erbarn von Dantzke uns ein schreiben des durchlauchten fursten aus Pommern gezeiget, so an einen erbaren radts der stadt gelanget, welches abschrieft E. F. D. wir eingelegetes thun ubersenden, darauss dieselbige grundtlichen zu erachten, was von dieser erwegunge zu halten. Da uns aber folgender zeith andere und kengenzeitunge, das Goth abwende, zukommen wurden, wollen E. F. D.

wir solches alles zu eroffenen nicht unterlassen. Thun E. F. D. hiemit gottlicher erhaltunge entpfehn.

Datum Thorn, den 6. Octobris Anno [MD]LXV.

Stanislaus von Gottes gnaden etc. ^a-manu
propria subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

DODATEK: List książąt pomorskich Barnima Starszego i Bogusława do rady miasta Gdańska w sprawie zagrożenia ze strony wojsk Jana margrabiego brandenburskiego.

Von Gottes gnaden Barnim der Elter¹ und Bugslaff², geuettern hertzogen zw Stetin, Pommern etc., fursten zw Ruhen.

Unseren gunstigen und gnedigen gruss zuvor. Erbare, ersame und weyse, lieb besondern. Wir haben auch for wenig tagen vermeldet, das marggraff Johanss zue Brandenburg³ mitt sechshunder[t] pferden, etzlichem krigsvolck und grobem geschutz in den negsten brandenburgschen grenztsteten Soldin⁴ und Schonenfliess⁵ ankommen und das wir nachrichtung hetten, das Seine Liebe gesonnen, auf unsere furstenthumben den pass zu nemen. Nu mugen wir aber euch nicht verhalten, das wir mit abfertigunge unsers schreybens etzliche unsere kundthschafter marggraffen Johansen land und furstenthumb durchzuzihen und sich aller gelegenheit zu ersehen und zu erkunden in geheim verordnet, welche uns diesen boscheit einbringen, das noch zur zeit in furgemelten beiden oder andern S. L. stedten keine reuther zusammenreithen, auch kein geschutz aus Kistrin⁶ ausgebracht. Es haben aber dennoch S. L. der stadt Koenigsberg, Soldin, Schoneflies und andern ernstlich befelen, mith allerley krigsnot[t]hurft und lieferung etzliche hundert zu ross und fuss sich gefasset zu machen, auch S. L. landschaft in rustung zw sein und bey tagk und nacht, wan und wohin sie bescheiden, zw folgen und zu zihen, aufgebothen. Dergleichen auch commission, was ider zeit stadth und dorff im fall der noth an allerey zu furen solle, verordenet, und weil wir wissen, das die Ko. Ma. wie auch ihr der gelegenheit und standes dieser orter bericht sein wollen, so haben wir euch // diss also wissentschaft zu haben nicht verhalten wollen. Seind auch erbotigk, ob uns jehts anders gewissers und bestendigers kundtgethan wirdt, auch desselbige unverlengert zuzuschreyben. Und seind sonst auch mit gunst, gnaden und guth zugezethan und gewegen.

Datum in unser Stadt Alten Stettin, den 27. Septembris Anno [MD]LXVsten.

Boguslaus manu propria.

Dem erbarn, ersamen und weysen, unseren lieben besonderen burgermeistern und rathmannen der stadth Dantzick.

¹ Zob. nr 401 przyp. 4.

² Bogusław XIII (1544—1606), książę pomorski. ADB III 55—56. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 19. Z. Boras: Książęta Pomorza Zachodniego, s. 258—263.

³ Zob. nr 378 przyp. 1.

⁴ Myślibórz.

⁵ Trzcinańsko-Zdrój.

⁶ Kostrzyń.

414

HOZJUSZ DO PIOTRA MYSZKOWSKIEGO

Toruń, 6 października 1565

O tym, co się działo na sejmiku pruskim w Toruniu, Myszkowski dowie się z listu stanów pruskich do króla i odpowiedzi danej posłowi królewskiemu. Usiłował reprezentować interesy królewskie, ale stany pruskie są coraz mniej życzliwe monarsze wskutek polityki fiskalnej dworu. Sugeruje zaniechanie egzekucji dóbr i wojny z Moskwą. Rada miasta Torunia zabroniła ludziom sprzedawania produktów spożywczych dominikanom, utrudnia katolikom swobodne wykonywanie aktów kultu (Msza św., kazania) nawet w obecności bpa chełmińskiego. To samo jest w Gdańsku i Elblągu. Król nie życzy sobie synodu prowincjonalnego, prymas natomiast wzywa na synod. Przypuszcza, że król nakaże jeszcze raz w tym roku zwołać sejmik pruski celem rozpisania podatków. Czuje się zmęczony tak częstymi sejmami i sejmikami.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓŁCZ.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 182v—183. Nagłówek: *Vitecancellario, 6 Octobris 1565 Torunil.*

Quid sit actum in his nostris comitiis, ex literis ad M-tem Regiam tum ex responso nuntio¹ dato D. V-ra cognoscet. Meum studium non defuit in mandatis Regiae M-tis exequendis, verum in dies minorem alacritatem subditorum erga dominum videre licet. Quae sola cordi nunc esse videtur — executio in cuasa fisci, si ullo unquam tempore, hoc quidem certe minime tempestiva esse videtur, quam eundem quem bellum istud vestrum progressum habiturum persuasum habeo. Certum enim est non esse nobis Deum propitium, qui merito peccatis nostris, quibus eum in dies gravioribus offendimus, irascitur. Iactatur hic vulgo bellum hoc esse pace commutatum, quod ego verum esse vehementer optarem. Melius est ut arce Polocensi careamus², quam ut Vilnam propterea Moschus occupet, quod ne sic eveniat metuo vehementer, si pax facta non fuerit.

Sunt in hac civitate pauci aliquot monachi Dominicani³, qui prohibitum esse ferunt a magistratu civitatis, ne quid sibi coloni venderent, quod ad victum pertineret. Hoc nec apud Turcas fit. Pauperes etiam in ptochotrophis⁴ interdictum sibi esse ferunt, ne missas audirent, exigendi si fecerint. D-nus Episcopus loci ordinarius⁴ petivit a magistro civium, ut bona cum illius venia liceret haberi⁵ concionem sacerdoti catholico, saltem proximo superiore die Dominico. Non impetravit. Petivit, ut Missam cantari catholico ritu // permitteret. Nec hoc obtinuit, quod magister civium diceret suos ritus Regiae M-tis literis esse confirmatos. Praeclarum responsum! Idem et Gedani factum est, et Elbingae. Deiecti sumus de gradu nostro. Munus episcoporum consulibus est mandatum. Est hic insigne monasterium⁶, ex quo schola fit lutherana, altaria dicuntur esse diruta, quod in aliis civitatibus factum esse non credo. Sed longum esset omnia pertexere, cum praesertim in procinctu iam sim.

Videtur nolle M-tas Illius, ut synodum habeamus, cuius instigatione facile conicere licet. Nunc binas ad me litteras dedit R-mus D-nus Archiepiscopus, quibus peramanter hortatur, ut ad synodum veniam, nec video quomodo recusare queam, etiamsi tertias adhuc expecto. Sed si non venerint ante vesperarum horam, officium in me meum requiri nihilo-

¹ Ścibor Krzykowski.

² Polock został zdobyty przez Iwana IV Groźnego 15 II 1563.

³ O trudnej sytuacji zakonów w Toruniu zob. nr 393.

⁴ Toruń należał do diecezji chełmińskiej, której bpem był Stanisław Zeliszawski.

⁵ Klasztor pofranciszkański. Zob. nr 393.

minus non patiar. Mallem conventicula prohibere M-tem Regiam quam synodus, nisi quod magna nunc est potestas tenebrarum. Non dubito, quin M-tas Regia nova sit comitia nobis indictura, pecuniae causa, sicut fieri consuevit. Cuius rei gratia maxime laboravi, ut nunc potius illud concederetur, quod postea concedendum erit, ne necesse foret hoc anno sexties comitia celebrare, nam ad quinta proficisci Petricoviam cogito. Si sexta erunt obeunda, quaeso, det operam, ut ne Torunii sed Marieburgi potius indicantur, nam sexaginta milliaria conficere cogor quoties indicantur Torunii, cum ab hac civitate nemo sit longius remotus quam ego. Nepotem R-mae D. V-rae⁶ reliqui Heilspergae, ne quid ei deesset rerum necessariorum procuravi. Plura non licebit per varias occupationes meas.

^a Rkpś ptochodochtta

^b Zbędne słowo sacerdoti

415

PIOTR PORĘBSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 6 października 1565

Przeglądając kopiariusze swoich listów do Hozjusza, doszedł do wniosku, że dawniej więcej pisał, obecnie mniej, ale to wynika z chęci zaoszczędzenia czasu takiemu dostojnikowi jak Hozjusz. Skoro jednak ten sobie życzy, obiecuje pisać częściej. Postara się jak najprędzej zwrócić Zieglerowi dług. Powodem zwłoki był pewien nieuczciwy Żyd, który na czas nie zwrócił pieniędzy. O wojewodzie krakowskim i jego żonie. Marcin Kromer i Stanisław Dąbrowski zostali wybrani delegatami kapituły krakowskiej na synod prowincjonalny.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 1B. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 19 Octobris 1565 Smolaitin.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo pater etc. Cum non ita pridem excuterem chartas meas, reperi multa literarum exempla, quae ad Ill-mam D. V-ram, cum adhuc in minoribus esset, dedi. Nunc vero, cum ad altum dignitatis et honoris gradum ex gratia Dei pervenerit, nescio quam sit decorum avocare illam vel a sacra lectione, vel a curis et sollicitudinibus, quas gerit tum pro bono Ecclesiae Dei, tum pro pace in Regno constituenda; sed quoniam id exposcere videtur, ut saepius scribam, faciam id non gravatim, sed raro occurrunt nuntii, qui in Prussiam eunt; caeterum communicato cum D-no Czigliero¹ consilio faciliora erunt omnia, qui nos fortasse tarditatis accusare poterit propter non solutos florenos 155; adhibemus nos quidem diligentiam in monendis debitoribus, sed parum proficimus. Iudaeus perfidus promiserat se soluturum nobis florenos ducentos² ad festum s. Michaëlis³ [29 IX], quos D-no Czigliero dare decrevimus, sed intercessio Magnifici D-ni Palatini Cracoviensis² cursum voluntatis nostrae impedit; cogemur illi ad breve tempus expectare, sed non est quod de solutione dubitet, habemus pacificale elegans argenteum, quod si aliter fieri non poterit, vendemus id, ut bono viro satisfiat. Cum D-na Palatina³ non potui loqui, sed gratulabor illi per occasionem. Mira audiuntur de synodo futura, quae melius intelliget ex

⁶ Jan Myszkowski, syn Zygmunta.

¹ Sebastian Ziegler.

² Stanisław Myszkowski.

³ Jadwiga z Tęczyńskich.

D-no Doctore Cromero, quem una cum D-no Dambrowski ad istam congregationem allegavimus⁴. Bene valeat D. V-ra Ill-ma et sit felix.

Datum Cracoviae, 6 Octobris Anno D-ni 1565. b-Servitor obsequen-
tissimus

Petrus Porembski Cantor Cracoviensis^b.

a—n Na marginesie
b—b Własnoręcznie

416

GRZEGORZ WARSZAWSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 6 października 1565

Po swym powrocie z Italii pragnie powitać Hozjusza. Nie śmiałyby tego uczynić gdyby nie sława wielkiej dobroci kardynała warmińskiego. List swój przesyła przez kanoników krakowskich, delegatów kapituły na synod prowincjonalny.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO. rkps D 33 k. 112. Na odwrocie adres inną ręką: Ill-mo ac R-mo Prłucepl, D-no D-no Stanisłao Hosslo S. R. E. Cardinali Prejabytero, Episcopo [Warmienst] etc., D-no et [patro]no suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine [...] ^a, [ob]sequiorum et orationum humillimam commendationem. Salutem plurimam perpetuamque omnium bonorum felicitatem longissima in tempora a Deo optimo maximo V-rae Ill-mae ac R-mae P. devote ac assidue precatur etc.

Nihil magis in votis habui semper, Ill-me ac R-me D-ne, maxime vero toto isto tempore quo itinere Italico me absolvi¹, quam ut desideratissimum Ill-mae ac R-mae P. V-rae adventum, quem pro gratia Dei satis felicem ac bene salvum intellexi, una cum sanctissimo omnium catholicorum coetu desiderioque eorum optatissimo, scriptis saltim servitorum ego minimus excipere aliquando possem humillimis et me studiaque mea in gratiam V-rae Ill-mae ac R-mae P. commendare, id quod et facere saepius tentavi. Caeterum et status humilitas et stili tenuitas facere me hactenus fecerunt minime, utpote hominem cum ad scribendum impotentem tum tanta maiestate indignum. Sed cunctis fere^b admiranda saeculis V-rae Ill-mae ac R-mae P. humanitas, clarissima omnibus liberalitas et pietas rara, tum praesens ista, quam sors tulit opportunitas vires pudore fructus erexit scribereque per praelatos ecclesiae Cracoviensis synodo huic sanctae per Capitulum destinatos² V-rae Ill-mae ac R-mae P. persuasit. Nec in oscula solum purpuratae vestis, uti semper facere sum paratus, sed in pedum etiam dulces mihi amplexus ruere supplicem nominis tanti magnitudo iubet, servitia infima offerre valetudini bonae, reditui huc ad nos felici, labentis] ecclesiae Polonae restauratori caelitus fere^b in praesenti periculo misso, et saluti rerum nostrarum summae, tum tantae gratulari Amplitudini et negotio huic vestro sanctissimo sola Ill-mae ac R-mae P. V-rae facilitas excitavit; quae omnia felicissima et

⁴ T. Wierzbowski: Uchansciana, II s. 203—212: *Instructio Venerabilis Capituli Cracoviensis dominis nuntiis ad synodum Petricoviensem designatis anno 1565 mense Octobri data*. Podstawą tej publikacji jest uwierzytelniona kopia w Archiwum Kapituły Krakowskiej, rkps Libri archivi 23; instrukcję poprzedza kopia pełnomocnictwa danego przez kapitułę krakowską delegatom na synod: Stanisławowi Dąbrowskiemu i Marcinowi Kromerowi: Kraków 3 X 1565.

¹ Autor listu jest postacią bliżej nie znaną. Jedyne wiadomości o nim dostarcza ten list: pochodził zapewne z Krakowa, przez pewien czas przebywał w Rzymie, do Hozjusza odnosił się z pietyzmem i uniżonością właściwą studentom-stypendystom.

² Delegatami kapituły krakowskiej na synod prowincjonalny był Marcin Kromer i Stanisław Dąbrowski. Zob. nr 415.

perpetua esse cupio, a honorumque omnium conservatore Deo precor et opto. Quod superest, Deum perpetuis pulsabo precibus, quo Ill-mam ac R-mam P. V-ram bene diuque sanam felicem mihi que non defuturam habeam.

Cracoviae, die 6 Octobris Anno Domini 1565. Ill-mae ac R-mae P. V-rae capellanus et servitorum infimus verniollus

Gregorius Warssovianus.

^a Na linii pierwszego wiersza ubytek papieru z tekstem ok. 9 cm

^b Rkps; ferre

417

HOZJUSZ DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Toruń, 4—7 października 1565

Sejmik pruski rozpatrywał niebezpieczeństwo ze strony wojsk werbowanych w Niemczech. Prusom one raczej nie zagrażą; Hozjusz zgodził się najpierw, by powstrzymać się ze zbieraniem akcyzy z biskupstwa, po zapoznaniu się jednak z informacją księcia pomorskiego na temat tych wojsk, doszedł do wniosku, że można kontynuować tę czynność. Prymas przez swego gońca wzywa na synod, Hozjusz zastanawia się, czy jechać i decyzję odkłada do następnego dnia.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA, C 1a, 501. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *TorunŃ 10 Octobris 1565, ob incertum tumultum non debere tardari cum accisa.*

Venerabiles Domini, fratres in Christo dilecti. De motibus istis allatum est huc quoque, et ineuntur consilia quemadmodum obviam illis iri queat. De nostra ad synodum profectione nihil adhuc certi deliberatum habemus. Quamvis enim nudius quartus missus ad nos venerit R-mi D-ni Archiepiscopi familiaris quidam, qui vehementer instat, ut ad synodum veniamus, nos tamen nihil ei ^a certi rescripsimus, verum aliud ad nostras literas ab eo responsum expectamus. Quamvis de motibus istis haud facile credi potest, quod contra terras has Prussiae sint excitati, nihilominus non displicet nobis accisam ad dies aliquot retineri, dum certius aliquid habeamus. Optamus Fraternitates V-ras bene valere.

Datum Torunii, IIII Nonas Octobris [4 X] Anno Domini MDLXV.

Hodie misit nobis Magistratus civitatis Gedanensis exemplum literarum Pomeraniae Ducis ¹, ex quo colligere licet vanos esse rumores, qui vulgo iactabantur. Cum itaque venerit alius R-mi D-ni Archiepiscopi tabellarius, qui vehementer urget, ut ad synodum proficiscamur, vix illi negare poterimus, qua tamen de re crastino die certius aliquid invocato Dei auxilio statuemus. Cum itaque nihil periculi esse videatur ab hostibus hoc tempore, causam non videmus, cur accisa diutius retineri debeat. Nos tabellarium hunc propterea tardius dimisimus, ut de motibus istis certius aliquid scribere possemus. Nonis Octobribus [7 X].

^b—Stanislaus Cardinalis Varmiensis—^b.

^a Nadpisano
^{b-b} Własnoręcznie

418

STANISŁAW GRZEPSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 7 października 1565

Powodem zwłoki z odpowiedzią na ostatni list Hozjusza było oczekiwanie Grzepskiego na promocję z kolegium mniejszego do większego Uniwersytetu Krakowskiego, co jednak nie nastąpiło wskutek rywalizacji i braku protekcji. Nie pomógł list pole-

¹ List ten publikujemy w dodatku do nr 413.

cający Hozjusza i protesty ze strony młodszych magistrów. Narzeka na kłopoty finansowe i duże wydatki w kolegium mniejszym. Obrębski nie rezygnuje z kanonikatu św. Floriana. Stanowisko teologa w kolegium większym nadal wakuje. Prosi Hozjusza, by swoim autorytetem wpłynął na uregulowanie niezdrowych stosunków na Uniwersytecie. Paweł Watt wypłacił Grzepskiemu sześć talarów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 231–234. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

DRUK: J. Fijałek: Przekłady pism, PS nr 3 s. 174–175.

Salutem in Domino. Redditae sunt nobis iam olim Amplitudinis Tuae litterae, ad quas non statim respondimus, quod vocationem tunc ad Maius Collegium in dies expectabamus, de qua Ampl. Tuae scriberemus. Sed vocatio illa praeter expectationem omnium cecidit. Nam Leopoliensis¹ nescio quo discesserat qua die futura erat vocatio; alii autem, quos maxime credebam futuros causae nostrae patronos, autores fuerunt, ut alius me praeterito vocaretur refragantibus iunioribus magistris, qui indignum esse dicebant, ut animus Grsepsii offensus alienetur ab universitate. Sed his contra promittebatur Grsepsium hoc nequaquam aegre laturum, et hac ratione iunioribus data sunt verba. Non ignorabam patrum huiusmodi esse ingenia, et proinde non ego credulus illis antea fui, nec ut ad Collegium Minus irem inducere in animum potui. Nunc tamen propter Ampl. Tuae commendationem facturos sperabam, quae sancte promittebant. Et sola fuit haec causa, quod Collegium Minus ingressi sumus, et sumptum non parvum in ingressu fecimus et post ingressum praepositum agimus non sine sumptu, quanquam et sine praepositura maiori sumptu hic opus est quam si conducta mensa alias vivam; ut interim taceam nullos me hic redditus habere, nam et is, qui superiore anno locum hunc tenuit, magnis laboribus et litibus vix emungere potuit tres florenos. Omnia autem haec in cassum sustinimus et sustinemus, nam patres non video quid amplius praestare queant. Expectabant doctorem Obrępski² venturum et canonicatum s. Floriani resignaturum; sed Obrępski venit, nec de resignando canonicatu quicquam cogitat, id quod ego futurum multo ante praedixeram. Vacat praeterea locus theologicus in Collegio Maiori complures iam annos³, sed habilis hucusque non est inventus, qui eum suscipiat, propterea quod locus ille redditus suos, quos olim habuit, non habet. Haec pluribus verbis ideo exponenda duximus, ut // Ampl. Tua intelligat, quam inique semper nobiscum agitur, qui nihil aliud optamus, quam ut pro tenuitate nostra rem litterariam adiuvemus et ex numero eorum simus, qui in Ecclesia aliquid agunt. Quod quidem institutum nostrum ne deserere cogamur Ampl. Tuam enixe rogo, ut nos et studia nostra habeat commendata. Atque utinam in hoc conventu celebri Ampl. Tua suam interponat auctoritatem, ut sicut aliarum rerum ita et Academiae Cracoviensis habeatur ratio, praesertim ut deordinatio huiusmodi scandalosa tollatur. Iam enim eo res devenit, ut nec Deum timeamus, nec homines revereamur; et hinc est, quod auctoritas Academiae viluit; omnes rident ineptias nostras. Dominus Paulus⁴ sex taleros nobis dedit Ampl. Tuae nomine. Deus optimus maximus servet Ampl. Tuam quam

¹ Jan Leopolda. Zob. nr 295.

² Zygmunt Obrębski z diecezji plockiej, od 1541 r. zatrudniony na Uniwersytecie Krakowskim jako mistrz, potem kolega mniejszy, większy, profesor teologii; kanonik plocki oraz kolegiaty świętojańskiej w Krakowie.

³ Po śmierci Antoniego z Napachania, zm. 1 IX 1561.

⁴ Paweł Watt.

diutissime incolumem, et consilia illius regat ad sui nominis gloriam et Ecclesiae utilitatem.

Cracoviae ex Collegio Minori, septima Octobris 1565. Tuo nomini addictus

M. Stanislaus Grsepsius.

419

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 7 października 1565

Otrzymał od Hozjusza dwa listy: jeden doręczył Henryk Geler, drugi szwagier Sebastian Ziegler. Tenże Henryk nie jest jeszcze zdecydowany na wstąpienie do stanu duchownego. Stanisław Grzepski darował kolegium braniewskiemu książki greckie. Od Hozjusza wielu oczekuje napisania postylli. Jan Morsztyn pożyczył od śp. Jana Watta 500 złotych.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 33. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 14 Octobris 1565 Lovitt*. Na poprzecznym zgięciu w środku karty wyrwany wraz z tekstem kawałek (w kształcie owalnym: dł. 6, szer. 4 cm) papieru.

Illustrissime atque Reverendissime Domine, Domine clementissime. Binas uno die ab Ill-ma atque R-ma P. V-ra accepi literas; unas ab Hendrico Gelero¹, ab affine² alias, cognovi eandem recte valere. Dominus Deus diu conservare velit. Ex Hendrico nihil certi cognoscere possum, num vult iniciari sacris, modo vult fundamenta addiscere; fortassis eius aetas non patietur. Coopertam affinis retulit, nondum est vendita, aliam affinis parari curabit. Libri Graeci, quos miseram³, non Ill-mae atque R-mae P. V-rae debent, verum D-nus Grepsky Iesuitis, qui Braunsbergae manent, dono misit, ideo a me in literis nulla mentio facta, cui 6 vallenses mandato Ill-mae atque R-mae P. V-rae dedi. Quod scribit de persona, qui librum de Sancta Trinitate composuit, quo ego cum eo agerem de *Postilla*⁴, subticuit quidem nomen suum, verum Cardinalem Warmiensem scripsisse ferunt, nihil certi affirmare possum, quicumque tamen sit, Deus omnipotens det ei Spiritum suum Sanctum. Quod attinet D-num Morstin⁵, verum est quod a fratre⁶ piae memoriae 500 florenos mutuo acceperat; dedit ei absque nostra voluntate, habebitur tamen (quoniam Ill-ma atque R-ma P. V-ra mandavit)^a eius ratio; nunc nundinae sunt, nihil ambo con[tulerunt]^a. Quod superest Deum rogo etc.

[Craco]viae, 7 Octobris Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a Ubytek papieru

¹ Prawdopodobnie student Uniwersytetu Krakowskiego, jeden z wielu stypendystów Hozjusza.

² Sebastian Ziegler.

³ Grzepski tylko część swoich książek podarował kolegium braniewskiemu. Kolegium Większe Uniwersytetu Krakowskiego odziedziczyło 115 cennych książek tego niezłomnego bibliofila. Zob. H. B a r y c z: Stanisław Grzepski, s. 587.

⁴ Od Hozjusza w 1564 r. wydania postylli domagał się Jan Patruus księgarz poznański i Mikołaj Górski kanonik plocki. Zob. HE V wg indeksu s. 682.

⁵ Jan Morsztyn, mąż Brygidy, przyrodniej siostry kardynała; mieszkał w Krakowie.

⁶ Jan Watt

420

MIKOŁAJ DĄBROWSKI DO HOZJUSZA

Kraków, 8 października 1565

Prosi Hozjusza o wpłynięcie swoim autorytetem na Andrzeja Zborowskiego, aby ten zwrócił parafii w Żarnowcu dziesięciny z dóbr Pilca, zagarnięte jeszcze przez jego ojca.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 409—410. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanisław Hosio Cardinali Varmieni, D-no mihi clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater, Domine, Domine et patrone colendissime. Servitutum meam humillimam R-mae P. V-rae cum studio et observantia offero¹.

Dominus Andreas Sborowsky², tenutarius bonorum in Pileza³, in cuius tenuta decimas pro ecclesia Zarnoviensi⁴ spectantias ego habeo, quas mihi pater suus per quatuor annos rapuit, post cuius mortem sperabam me ex isto Aegypto liberatum fore, sed et isto praesenti anno D-nus Andreas, filius suus, has decimas occupavit. Et quoniam fama est, quod ille R-mam P. V-ram magni facit et veneratur, quare humiliter R-mam P. V-ram rogo, ut auctoritate sua me illi literis suis dignetur promovere, ut mihi has decimas solvat, quoniam per istos annos omnibus meis exiguis proventibus spoliatus sum. Et ego hanc gratiam R-mae P. V-rae studebo meis humilibus servitiis promereri, pro cuius bona valetudine ego indignus Dominum Deum semper precor, in cuius gratiam me miserisque fortunas meas commendatum cupio.

Datum Cracoviae, 8 Octobris Anno Domini 1565. R-mae P. V-rae humillimus servitor

Nicolaus Dąbrowski, praepositus ecclesiae Zarnoviensis,
veteranus Kulfanus.

421

ANDRZEJ NOSKOWSKI DO HOZJUSZA

Pułtusk, 9 października 1565

Z powodu podeszłego wieku i złego stanu zdrowia osobiście nie może wziąć udziału w synodzie prowincjonalnym, chociaż tego bardzo pragnie. W swoim zastępstwie wysyła Macieja Kaleckiego — kantora plockiego, prepozyta trockiego i sekretarza królewskiego.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 20. Na odwrocie adres: R-mo in Christo Patri et Ill-mo Principi, D-no, D-no Stanisław Hosio Sacrosanctae R. E. Cardinali prebytero, Episcopo Varmieni, D-no et patrono suo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime in Christo Pater et Illustrissime Domine, Domine et patrone clementissime. Obsequia mea¹ addictissima ad R-mam ac Ill-mam Cels. V-ram officiose et reverenter defero. Cupiebam equidem ita ut me et studium meum propensum et officii necessitudo non tam mone-

¹ Mikołaj Dąbrowski, postać znana tylko z tego listu. W. Urban: Chłopi wobec reformacji, s. 235, w oparciu o przekazy rękopiśmienne notuje „Mikołaja Dąbrowskiego prepozyta w miasteczku Mielcu”, miał on skłaniać się ku reformacji. Być może, że chodzi tu o jedną i tę samą osobę.

² Andrzej Zborowski, syn Marcina, Zob. nr 154.

³ Pilica (Pileza) miasto szlacheckie w powiecie lelowskim. Zob. *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, cz. II s. 213.

⁴ Żarnowiec, miasto królewskie, pow. księski. Zob. *Lustracja*, jw. s. 233.

⁵ Andrzej Noskowski (1492—1567), od 1546 bp plocki, PSB XXIII 218—223 (Maria Woźniakowa).

bat quam urgebat ad synodum provincialem ad tempus designatum venire et ibi de rebus Sacrosanctae Ecclesiae una cum caeteris mei ordinis hominibus pro ingenii mei imbecillitate officiose consultare, atque si non auctoritatem certe studium rerum iuvandarum, quae lapsum minari videntur, propense adferre. Sed quoniam annis et crebrioribus iam morbis attrita ac prope convulsa mea valetudo et officium impedit, et studium veniendi ferventissimum in me compressit, maxime cum actus iste solennis et mihi desideratus in tempus suspectum vel potius valetudini meae summopere adversarium incidit, invitus Deum clementissimum testor et dolens hic consisto, atque R-ndum D-num Matthiam Caleczki² cantorem meum Plocensem ac praepositum Trocensem Sacrae M-tis Regiae secretarium et nuntium meum isthuc mitto. Qui cum apud Ill-mam et R-mam Cels. V-ram tum apud sanctum ecclesiasticum coetum isthuc congregatum absentiae meae rationes luculentioribus verbis excusaturus, omniaque quae meo nuntio isthic facere operae pretium fuerit, officiose acturus est, hunc igitur cum omnibus negotiis R-mae et Ill-mae Cels. V-rae ita commendo, ut maiore studio magisque ex animo commendare non possim. Quicquid enim benignitatis, clementiae atque consilii ab Ill-mae Cels. V-rae animo in hunc profectum fuerit, id ego universum in meipsum collocatum esse existimabo, et Ill-ma Cels. V-ra certo ita habebit persuasum, cuius beneficentiae me una cum meis obsequiis addictissimis iterum atque iterum commendo.

Datum Poltovie, die 9 Octobris Anno Domini 1565. Ill-mae Cels. V-rae aⁿ-obsequentissimus servitor

Andreas Episcopus Plocensis
manu propria subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

422

PIOTR WOLSKI DO HOZJUSZA

Madryt, 10 października 1565

W Hiszpanii zapanowała radość z powodu wycofania się Turków spod Malty. Wolski *via* Rzym otrzymał od Hozjusza dwa listy: z 25 VII i 9 VIII. Nawiązuje do treści tych listów: cieszy się, że Hozjusz znajduje radość z obcowania i rozmów z nuncjuszem Commendone i kasztelanem przemyśkim Piotrem Barzím, że w Polsce oczekuje się synodu prowincjonalnego. Sam zaś wyraża zadowolenie z zapowiedzianego przez podkanclerzego Piotra Myszkowskiego przyjazdu do Hiszpanii nowego posła w osobie Piotra Barziego. Wolski będzie mógł, jak przypuszcza, powrócić do kraju, ale nie jest pewny, czy znajdzie zajęcie na dworze królewskim, chętnie więc odda swe usługi Hozjuszowi, z którym jest związany od młodości. Informacje o dworze królewskim i pośle papieskim kard. Hugonie Buoncompagni.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 22 k. 25-26. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 14 Januarii 1566 Brunspurgi, responsum 19 Januarii Helspergi.*

Illustrissime et Reverendissime Domine etc. Prima die mensis huius venit ex Sicilia tabellarius, qui certum nuntium de Turcarum a Melita discessu attulit, neque iam amplius quicquam in illa insula periculi esse ostendit. Gaudebant hoc omnes vehementer et statim supplicationes fiebant. Postea venerunt alii tabellarii, qui idem illud confirmarunt. Ab iis ego accepi Roma literas; cum iis ab Ill-ma et R-ma D. V-ra binas, datas 25 Iulii et 9 Augusti¹. In quibus hoc me maiorem in modum delectavit,

² Maciej Kalecki, kantor kapituły plockiej. Por. nr 380.

¹ Oba listy nie znane.

quod Ill-mam et R-mam D. V-ram optime valere intellexi, et quam libenter ac iucunde cum Ill-mo et R-mo D-no Cardinali Commendano et Magnifico D-no Petro Barzi Castellano Przemissliensi fuerit vidi, quorum sermonibus et assiduis colloctionibus ac ipso conspectu recreasse se plurimum Ill-mam et R-mam D. V-ram credo, et ut assidue tale quid habeat quo se oblectare possit opto. Quae istic acta sint quaeque agi debuerunt, ex iis literis Ill-mae et R-mae D. V-rae cognovi. Et cum synodum omnium animis et studiis ad sancta et salutaria instituta non modo confirmanda sed etiam augenda incumbens magno nostro commodo absoluta audire cupio, tum hic Magnificum D-num Przemissliensem summo cum desiderio // expecto, et, quod spero, iam hinc abibo. Ut vero istuc reversus fuero, hoc inprimis agam, ut me Ill-mae et R-mae D. V-rae ad omne suum mandatum ac obsequium promptum alacremque exhibeam. Quod huc M-tas Regia Magnificum D-num Przemissliensem mittat, virum pruden[tem] et catholicum, in eo omnia M-tem Suam, ut solet, singula diligenter ac sapienter considerasse video, nam negotium ingenium, iudicium, experientiam et auctoritatem postulat. Addam vero quod mihi Ill-ma et R-ma D. V-ra, ut opinor, permittet et felicitatem, sine qua si raro quid fieri solet, hic nihil efficietur. Sed Magnificus D-nus Przemissliensis non minus hoc, quemadmodum spero, quam caeteris hic valebit. Ego de me dubitasset magnopere, ac nescio an non etiam aliquid praeterea affirmassem. Verum iam nihil aliud ego cogitabo, quam quod mihi R-mus D-nus Procancellarius literis 20 Iulii scriptis iubet, ut Magnificum D-num Przemissliensem hic expectem, et quod venire debeat nemini dicam. Ita faciam. Neque hoc adhuc quid me futurum sit mihi proponam, nihil enim ex literis R-mi D-ni Procancellarii colligere potui. Sed si ut redeam mandabitur, cum fortasse fortuna iuvare me nolet, ut assiduus apud M-tem Regiam sim, quod vereor, quia hactenus ita mecum egerit ut nihil mihi ex quo id // mecum statuere possim, dederit, ei me officio satisfacere et in eo famulatu, cui me a pueritia addixi, libere et assidue vivere curabo. Quod ego propterea ad Ill-mam et R-mam D. V-ram scribo, ut si quid me aliud agere volet, imperare cum volet, possit. Ego enim id quod iusserit inprimis facere paratus sum; nam si nulla alia re melius possum, observantia et oboedientia quam studiose Ill-mam et R-mam D. V-ram colam declarare cupio.

Hic in absentia Ser-mi Regis nihil fit. Manet Ser-mus Rex una et Ser-ma Regina in silvis apud Sigoviam, redibunt iam brevi, ut omnes opinantur, et tum aliquid certi dicetur, quod a me, si scribi recte poterit, non praetermittetur. De Ill-mo et R-mo D-no Cardinale Boncompanio² hoc tantum ab ultimo tabellario habemus adhuc eum die 18 Septembris Bononiae fuisse, non properat huc fortasse, quod adventum suum non admodum gratum fore intelligat. Sed id et alia pluribus ad R-mum D-num Cocsborsky³ scribo. Me Ill-mae et R-mae D. V-rae totum diligenter ac reverenter commendo, cui omnia prospera a Deo omnipotenti opto.

Madridi, die X Octobris Anno D-ni MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae cliens et servitor deditissimus

Petrus Volsky.

² Hugo Buoncompagni, kardynał, jechał do Hiszpanii w sprawie oskarżonego i uwięzionego przez inkwizycję bpa Toledo, Bartłomieja Carranza.

³ Walenty Kuczborski.

HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Toruń, 12 października 1565

Za pośrednictwem biskupa chełmińskiego, wojewody chełmińskiego i kasztelana gdańskiego rozesłał do starostów i rad miejskich pismo królewskie dotyczące sejmiku pruskiego. Nie miał tylko komu przekazać pisma do wojewody malborskiego, które było adresowane bez podania nazwiska, ponieważ stanowisko to wakuje, a mianowany przez króla sędzią ziemskim malborskim Jerzy Sokółowski nie chciał przyjąć pisma i powiadomił tylko, że Krzysztof Czema podał szlachcie do wiadomości treść pisma królewskiego. Dopiero na sejmiku w Toruniu Hozjusz spostrzegł, że brak szlachty z województwa malborskiego. Po odczytaniu przez posła królewskiego odezwy króla w sprawie podatków szlachta obecna na sejmiku nie wyraziła zgody na podatek, argumentując to tym, że nie godzi się jej tego uczynić bez wiedzy szlachty malborskiej, i ostatecznie taką odpowiedź dano posłowi królewskiemu. Po konsultacji z senatorami ziem pruskich Hozjusz usiłował skłonić szlachtę do zmiany decyzji, uzasadniając to m.in. tym, że król zgodzi się część zebranych pieniędzy przeznaczyć na obronę ziem pruskich i że trzeba będzie ponownie zwoływać sejmik, jednak argumentacje te nie odniosły skutku.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 71-72. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 520r-v.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Simul ut per cubicularium V-rae M-tis illius mihi litterae sunt redditae, statim eas partim ad R-mum D-num Episcopum et Magnificum D-num Palatinum Culmensem, partim ad D-num Castellatum Gedanensem perferendas curavi, ut ipse quoque capitaneis et civitatum ac oppidorum magistratibus eas transmitteret¹. Inter eas autem, quas miseram D-no Castellano Gedanensi, fuerunt et hae, quas M-tas V-ra Palatino Marieburgensi, sed illius nomine non adiecto², scribi iussit, caeterum D-nus Castellanus eas ad me remisit, ac si vellem consultum rationibus M-tis V-rae, mittendas eas per me censuit D-no Sokolowsky³, qui per M-tem V-ram designatus est iudex terrae Marieburgensis, quod a me factum est e vestigio. D-nus vero Sokolowsky negavit se iudicem esse simul et hoc significavit D-num Christophherum Cema⁴ mandato V-rae M-tis nobilitatem convocasse, quidque fieri V-ra M-tas vellet illi renuntiasse. Sic ego recte omnia iam fore persuasum habebam. Caeterum postquam in civitatem hanc veni, post auditam legationem V-rae M-tis responsum est a nuntiis terrarum et oppidorum, quod ex nobilitate palatinatus Marieburgensis nemo fuerit ad comitia missus, itaque non licere sibi seorsum ab illo quidquam de postulatis M-tis V-rae statuere. Communicato⁵ consilio cum consiliariis⁶ terrarum harum responsum est a me de sententia illorum, ut expenderent secum quanta nunc // sit necessitas conferendae pecuniae, quandoquidem et M-tas V-ra tanta nunc illius difficultate premitur, nec ullo unquam tempore magis quam hoc pecunia indiguit, et non belli quidem rumores adferuntur de militibus quibusdam in vicinia conscriptis⁷, qui ne faciant in has terras impressionem absque metu esse non possumus. Quamobrem semel atque iterum illos hortabar, si non possent aliquid statuere de cautione fideiussoria praestanda pro 200 000 florenorum⁸, saltem aliquam

¹ Zob. nr 351.

² Województwo to wakuowało.

³ Jerzy Sokółowski. Zob. nr 351 przyp. 2.

⁴ Fabian Czema, wojewoda pomorski.

⁵ Wojsko werbowane przez Jana margrabiego brandenburskiego.

⁶ Król pieniądze te pożyczył od Gdańska na prowadzenie wojny z Moskwą.

non contemnendam pecuniam tribuendam decernerent, qua vel M-tis V-rae praesenti necessitati consulere, vel ad pericula ab his terris propulsanda uti liceret; nam et hoc illis promisi nomine senatorum omnium, quod preces nostras apud M-tem V-ram interposituri essemus, ut quidquid in his terris pecuniae decretum esset, id bona cum V-rae M-tis venia conferre nobis liceret ad harum terrarum defensionem, si qua forte debita fieret in illas impressio, esse nunc periculosa tempora, quibus fides etiam est inter coniunctissimos dubia, ut nulli satis credi possit, quamborem non esse committendum, ut *nervo belli* prorsus destituti simus, si quis forte nobis illud praeter opinionem nostram inferre vellet; sed responsum aliud ab illis obtinere non potuimus, quam quod nuntius V-rae M-tis illi mittet. A me nihil diligentiae praetermissum est in causa M-tis V-rae promovenda, nam et hoc inter alia dixi: si minus consenserint nunc in tributum aliquod, futurum ut opinione nostra celerius alia comitia nobis indicantur ac duplicatos iri sumptus laboresque nostros, ac sexties hoc anno me conventum celebraturum, si modo profectus ad synodum quoque fuero, meam autem ingravescentem iam aetatem quiete magis indigere, quam ut obeundis tot comitiis defatiger, sed nec alios minus ab his continuis ad comitia profectionibus abhorrere. Sed quidquid illis dictum est, nil nobis profectum est, permanserunt in sententia sua, quod esse rem exempli pessimi dicerent, si cum non omnes essent ad comitia vocati, uno palatinatu integro absente aliquid de re tanta statueretur. Haec ego M-ti V-rae, quemadmodum acta sunt significanda putavi, cui rationes proculdubio defuturae non sunt, quibus provideri possit, ut cum ipsius tum terrarum necessitati prospici queat. Quod superest etc.

Datum Torunii, 12 Octobris Anno Domini MDLXV. Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae humillimus capellanus et servitor

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

a-a Rkpś concilio cum conciliarijs
b-b Własnoręcznie

424

HOZJUSZ, JAN FRANCISZEK COMMENDONE I JAKUB UCHAŃSKI DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lowicz, 12 października 1565

Z prawdziwą boleścią przyjęli list króla, który domaga się odłożenia synodu prowincjonalnego¹. Innowiercy mogą swobodnie zwoływać swoje synody (conventicula) i kwestionować na nich nawet istnienie Trójcy Świętej, tymczasem katolikom nie wolno zwołać synodu w celu ochrony religii katolickiej i naprawy obyczajów. „Quoniam vero secus videtur M-ti V-rae et hanc ipsam synodum in tempus aliud differendam esse arbitrat, nos ne quid intempestive agere videremur, acquiescimus tandem in hac M-tis V-rae sententia, nostraeque synodo moram aliquam concedemus”, w nadziei, że w niedalekiej przyszłości znajdzie się bardziej stosowna chwila do odprawienia owocnie synodu. Zwłokę tę będzie łatwiej znieść, jeśli król spełni obowiązek katolickiego władcy i ukróci swawolę innowierców. W celach ochrony religii katolickiej król powinien skorzystać z prawa ramienia świeckiego, ponadto niech nie promuje innowierców na wyższe stanowiska i godności. To poskromi wielu i uczyni bardziej posłusznymi królowi.

ORYG. nle znany.

KOPIA WSPÓŁCZ.: 1) Rzym, Arch. Vat., rkps Polonia 5 k. 67—70, jęz. lac., 2) Bibl. Vat., rkps Barb. lat. 5798 k. 616—617.

DRUK.: 1) T. Wierzbowski: Uchanciana, III s. 112—113; 2) W tłumaczeniu na język polski M. Małinowski: Pamiętniki, II s. 311—313.

¹ Zob. nr 374

425

JÓZEF COPMANUS DO HOZJUSZA

Rzym, 12 października 1565

Powiadania o wyzwoleniu Malty i zwycięstwie wojsk chrześcijańskich nad Turkami. Opisuje zdarzenie, jakie podobno miało miejsce 8 VIII w księstwie Florencji: pewien człowiek, prawdopodobnie Niemiec, połamał krzyż, potem wędrował po okolicznych miastach i ścigał na nie niezwykle uległy i gradobicia. Na polecenie księcia został pojmany i w okrutny sposób stracony. Narzeka na biskupa wileńskiego Waleriana Protaszewicza, który wyrządził mu dużą krzywdę, wydał także w ręce Mikołaja Radziwiłła Czarnego, a ten wtrącił go do więzienia. Prosi o napomnienie biskupa wileńskiego, o wsparcie materialne oraz o rekomendację kardynałom rzymskim i Mikołajowi Dzialińskiemu.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rękopis D 72 k. 34—35 Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanistao Osio Cardinali Varmieni et D-no clementissimo, Poloniae, Cracopia, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 27 Decembris.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime, commendatis in gratiam V-rae Ill-mae et R-mae D. humillimis servitiis meis¹. Cum intellexi a generoso D-no Nicolao Dzialiński de liberatione Maltensi non tam per succursum Don Graciae², tardiore quidem quam discessum Turcarum et forsitan concussionem murorum, ut scriptum erat ad Pontificem, ad instar 300 cannarum, continuarum, ruptorum, tum et ruina populi utriusque partis: inimicorum ut etiam^a communiter dicebatur 28 millia, ex nostratum decem millia, ad V-ram D. R-mam atque Ill-mam esse scriptum, me etiam a scribendo retinui de eisdem brevi mentione facta, Deus enim omnipotens iuxta immensam viscerum suorum misericordiam^b, repente perterritos, consolari dignatus est^a pugnans pro nobis, inimicos ipsos crucis suae fluxu ventris, quo multi interiire, profligavit, et facta in eis ruina residuos propulit, cui gloria in saecula saeculorum fiat; et ita Italia maxime laetatur.

Stupendum et inauditum heri quidam nobilis ex ducatu Florentiae attulit, quod quidam homo incognitus, creditur quod sit Tedesco, octava die Augusti crucem fregit. Quid autem dicebat, non est divulgatum, nisi apud ipsum ducem Florentiae³, silentio habetur. Is ubicumque fuerat vel in quamcunque civitatem se contulerat, post ingressum alias egressum ex civitate venit tantus grando et pluvia, cuius grandinis globus decem octo uncias ponderabat, minor quindecim, tam densus, horribilis quod nedum aves, phasones, lepores, qualas et id genus alia, verum et vaccas, boves et homines interficiebat et unum // asinum ligna ferentem occidit; et hoc factum est in his locis civitatibus et castellis⁴: Bagniore, Lupriano, Orvieto, Celeno, Bonezena, San Lorenzo, Aqua Pendente, in Statu Ecclesiae et Cruze, Pian Castagnio, Labudia, Cellare, quae ad Senam pertinent et aliis residuis locis, qui numero 19 computantur. Granum quod erat seminatum, pluvia in fossa[s] deportavit et vineas destruxit; et maleficus qua arte id faciens, praeter ducem nemo scit, est iustitatus rupto corpore, corde extracto decolatus et caput in flumen proiectum. Et postea non fuit grando, et iste male una semet in locis superscriptis currebat. Hoc me miraculum vel maleficium, quod nondum Romae divulgatum est, magis ac magis compulit perpendens, quod et malefici Pharaonis facere non poterant. Quod si ita sit, divinae potentiae et non maleficio ascribo.

¹ Postać bliżej nie znana. Zob. nr 260.

² Don Garcia de Toledo.

³ Kosma II Medici.

⁴ Miejscowości te są położone w środkowej Italii.

cum nec satanas, cuius manus ligatae sunt, sine divina permissione quicquam facere potest, nec ista V-rae R-mae et Ill-mae D. aude-rem scribere, nisi a referente cum iureiurando essent relata. Quae ego iudicio V-rae Ill-mae et R-mae [D.] relinquo et credo, quod ab eadem in lucem ita expresse non proferentur una cum eisdem scriptis, quae potius in cinerem vertantur.

Nolim etiam praeterire meas necessitates, quibus maxime artor. R-mus Episcopus Vilmensis⁵, qui meorum damnorum occasionem dedit et me incarcerandum in manus crudelis olim malae memoriae Palatini Vilmensis⁶ dedit et per servitores suos institit, coram Deo et hominibus non est iustificatus, nec potest salvari nisi sit reconciliatus et pro damnis et infamia atque // iniuriis satisfecerit, negativa sua vult omnia evadere. Proinde V-ram D. R-mam obnixè rogo, dignetur illum scriptis suis adhortari, ut animae suae detrimentum non accumularet, ne et cum fisco gravem actionem ineat una cum suis complicibus. Magnum equidem commisit crimen Pontificiae Magnificentiae et totum clerum offendit. Non est opus V-rae Ill-mae et R-mae D. de his multum recensere, quandoquidem V-ra D. R-ma melius noverit quam ego scribere possum; ex prioribus literis meis, si modo ad eandem R-mam D. pervenerint⁷, apertius cognovit. Sed fortassis ad manus illius non pervenerunt, cum nullum super eis a V-ra R-ma D. responsum habuerim. Proinde eandem V-ram Ill-mam et R-mam D. obnixè rogo, quatenus in his meis necessitatibus aliquod subsidium praestare atque me alicui ex R-mis D-nis Cardinalibus suis collegis fraterni tuicioni^c et generoso D-no Nicolao Dzialinski in gratiam^c commendare dignetur. Quam Deus optimus maximus^d ad multos annos incolumem ad utilitatem reipublicae et christianae fidei defensionem et amicorum atque servorum suorum consolationem conservet, quorum ego minimus omnium id ex animo faveo et pro ea ad Deum omnipotentem orationes, licet indignus, fundo et donec vixero fundere non desinam.

Datum Romae, XII Octobris 1565. V-rae R-mae et Ill-mae D. humillimus servitor

Josephus Copmanus plebanus^e,
i[uris] d[octor].

a Nadpisano
b Skreślone lub zamazane ut
c-c Na marginesie

d Rkps zawiera tu zbędne słowo illam
e Nazwa miejscowości nieczytelna

426

WALENTY HERBURT DO HOZJUSZA

Końskie, 13 października 1565

Jechał do Piotrkowa na synod wyznaczony na 14 X, ale po drodze, w odległości 8 mil od celu dowiedział się, że synod został odłożony. Już drugi raz na próżno podjął trudy podróży i spore wydatki. Wyraża z tego powodu ubolewanie i żal do tych, którzy spowodowali odłożenie synodu i przez to udaremniłi możliwość przyścia z pomocą Kościołowi w Polsce w jego trudnej sytuacji.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 63 k. 25. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 2 Novembris 1565 Heilspergae, rescriptum 16 Novembris.*

⁵ Walerian Protaszewicz-Szuszkowski, bp wileński (1556—1579). Zob. Wincenty Przyalgowski: *Żywoty biskupów wileńskich*. T. I. Petersburg 1860 s. 160—200.

⁶ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

⁷ List nie znany.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Synodi causa, quae ad XIV diem Octobris indicta fuit, adventabam Petricoviam et iam octo tantum aberam milliariibus, sed cum eam in aliud tempus dilatam esse certo cognovissem, frustra tanto emenso itinere omnique suscepto labore domum me redire oportuit. Cuius itineris incommoda quam mihi molesta acciderint, Ill-ma D. V-ra facile potest conicere. Iam enim iterum id iter ingredior¹, sumptus et laborem subeo iacturamque, quod aiunt, facio nullo Ecclesiae Christi commodo, quod mihi vel maxime dolet. Quantum autem ob eam synodum iam iterum dilatam Ecclesia damni accipiat, pius quisque facile intelligit. Magna certe spes erat communia consilia synodi religioni christianae, quae undique perturbata est, ordinique nostro et rebus ecclesiasticis in summum discrimen adductis atque afflictis aliquid praesidii et opis allatura esse. Verum iam iterum spe nostra frustrati, quid aliud expectemus, quam ut nunc vel maxime haereticis adversariisque risui simus? Equidem qui fuerint huius synodi differendae autores non est difficile mihi conicere. Metuendumque est, ne iidem etiam magis Dei Ecclesiae incommodent. Quod tamen Ill-ma D. V-ra longe melius perspicit causasque, propter quas synodus differatur, videt. In tanto autem discrimine rerumque perturbatione id unum restat, ut nos ipsos totumque id negotium omnipotenti Deo commendemus, ab eoque uno sedulo auxilium petamus. Bene valere Ill-mam D. V-ram cupio eique me ac officia mea commendo.

Datum rure quod Końskie² nominatur, die XIII Octobris Anno Domini MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae a—obsequentissimus frater et servitor

Valentinus Herborth Episcopus Praemisliensis
manu sua subscriptus³.

a—n Własnoręcznie

427

MARCIN EISENGREIN DO HOZJUSZA

Ingolstadt, 14 października 1565

Razem z listem przysłał książkę Schmidlina¹, która stanowi odpowiedź na *Disputatio de maiestate hominis*² Wojciecha Sperlinga. Inne wiadomości, które mogłyby zainteresować Hozjusza, obszernie opisał i przesłał przez osobę towarzyszącą młodzieńcom polskim studiującym w Dylindze. Książkę Bawarii³ gorliwie popiera religię katolicką. Eisengrein ma już na ukończeniu *Postyllę*⁴, gdy ukaże się drukiem, przysłał ją Hozju-

¹ Herburt ma tu na myśli także synod zapowiedziany przez prymasa na 17 XII 1564, który również nie doszedł do skutku. Por. HE V s. 683 wg hasła „Synody”.

² Końskie, wieś koło Brzozowej, woj. ruskie.

³ Jakub Andreae, często nazywany *Schmidlin* (1528—1590), od 1562 r. profesor na uniwersytecie w Tybindze, czelowy teolog luterski, autor wielu pism i uczestnik licznych dysput teologicznych. LThK I 511.

⁴ Z poglądami Schmidlina polemizowali jezuici skupieni przy uniwersytecie w Ingolstadtzie, głównie Teodor Peltano; profesorowi towarzyszyli studenci, wśród nich stypendysta Hozjusza Wojciech Sperling z Rychnów (zob. nr 392). Pod nazwiskiem tego ostatniego w 1564 r. ukazało się w Ingolstadtzie dzieło *Disputatio de maiestate hominis Christi*, którego właściwym autorem jest Peltano (zob. O. Braunsberger: *Canisii epistolae*, IV s. 609—610, oraz HE V s. 398). Schmidlin napisał replikę: *De maiestate hominis Christi eiusque in Eucharistia praesentia et Concilii Tridentini decreto de fide iustificante responsio brevis contra virulentum et maledicum scriptum scolastici Sperlingii Iesuitarum, qui in Academia Ingolstadiana docent discipuli. Auctore Iacobo Andreae D. praeposito et cancellario Academiae Tubingensis*. Tubingae 1565. Szerzej na ten temat zob. O. Braunsberger, *iw.*, V s. 131—132.

⁵ Albrecht V.

⁶ Zob. L. Pflieger, *iw.*, dodatek zatytułowany *Eisengreins Schriften*, s. 124—

szowi. Kilka dni temu był u autora listu Cittardus⁵, który wracał z Flandrii na dwór cesarski. Wiele dobrego mówił o postawie katolickiej cesarza, co się zgadza z tym, co wcześniej pisał do Eisengreina Wawrzyniec Zadesio⁶, mianowicie donosił on, że cesarz na ostatnim sejmie stanów austriackich odmówił ich prośbie, by zatwierdził *Austriacam religionem* i usunął jezuitów; odpowiedział, że decyzja o zaakceptowaniu lub usunięciu wyznania augsburskiego i jezuitów należy do papieża, natomiast za swoje zadanie cesarz uważa wypędzenie Turków i w tym celu zwołał sejm. Cesarz wypędził Fausera, który chciał zagarnąć katedrę wiedeńską, i zabronił mu wstępu do Wiednia⁷. Więcej nie może pisać, bo śpieszy się w drogę szlachcic Stanisław Kozarowski⁸, przez którego przesyła ten list.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4 nr 115 jcz. lac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 7 Decembris 1563.*

DRUK.: L. Pflieger: Martin Eisengrein, s. 145—146, z oryginału jw.

428

PIOTR MYŠKOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 14 października 1565

Elblązanie zabiegają na dworze królewskim, by król przekazał do ich całkowitej dyspozycji dobra po wymarłych w Elblągu zakonnicach. Myszkowski nie dopuścił do publikacji mandatu królewskiego w tej sprawie proponując listownie uzgodnić to z biskupem warmińskim. Radzi jednak Hozjuszowi, by zrezygnował z roszczeń do tych dóbr.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 411—414. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 10 Decembris 1565 Heilspergae, responsum 16.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, etc. De caduco illo monialium Elbingensium¹ multis verbis hic egerunt cum M-te Regia Elbingenses; cumque ius suum ad eam rem pluribus verbis exposuissent, dixerunt privilegia libertatesque suas civitatisque suae in eo agi, si relicta bona monialium aut Regia donatione aut ecclesiastica auctoritate usurparentur; quod Ill-ma P. V-ra copiosius ex ipsius M-tis literis cognoscet². Ac volebant ii sane, a quo nec M-tas Eius magnopere fuit aliena, ut in ea re mandati literae interponerentur, verum mihi pro meo perpetuo erga Ill-mam P. V-ram studio visum non est publicis potius mandatis quam literis privatis Regiae M-tis cum Ill-ma P. V-ra agi. Faciet autem Ill-ma P. V-ra pro sua prudentia, ut in hac re et temporum et personarum rationem habeat; videntur enim Elbingenses non conquirituri, nisi liberam eorum bonorum administrationem consequantur, tempora vero eiusmodi sunt, ut etiam aulae flatus videantur illic aspirare. Si id cum bona Ill-mae P. V-rae gratia postulatam per eos fuerit, quod quidem ut facerent ego illis auctor fui, non dubito Ill-mam P. V-ram et dignitatis suae et postulatorum illorum esse rationem habituram. Quam bene valere cupio, eique obsequium ac studium meum etiam atque etiam commendo.

132. Z tego zestawu pism Eisengreina wynika, że postylla ukazała się drukiem dopiero w 1576 r.; zob. tamże, poz. 26: *Postilla Catholica [...]. Ingolstadii 1576, David Sartorius.*

⁵ Maciej Sittard.

⁶ Wawrzyniec Zadesius, dziekan wiedeński, kanonik wrocławski. Zob. G. Zimmermann: *Das Breslauer Domkapitel*, s. 583—584.

⁷ Zob. nr 193.

⁸ Był to może jeden ze studentów polskich; w Ingolstadiu studiowało wielu Polaków. Por. P. Czaplowski: *Polacy na studiach w Ingolstacie*; nie notuje tego nazwiska.

¹ Zob. nr 185, 203, 206, 282, 289, 388.

² Zob. nr 429.

Datum Vilnae, XIII Octobris MDLXV. ^a-III-mae et R-mae P. V-rae
addictissimus servitor^a

Petrus Myszkowski R. P. Vicecancellarius,
Decanus Cracoviensis, ac Gnesnensis, Plo-
censis, Lanciensis Praepositus ^a-manu
sua^a.

^a-a Własnoręcznie

429

KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Wilno, 14 października 1565.

Rada miasta Elbląga czuje się pokrzywdzona ostatnim pismem królewskim dotyczącym dóbr po wymarłych w Elblągu zakonnicach, w myśl którego prawo dysponowania tymi dobrami w pierwszym rzędzie należało do króla, następnie do rady miejskiej i do biskupa w trzeciej kolejności. Rada dowodzi, że dobra te przeznaczone są na cele charytatywne — przytułek dla ubogich, a od czasów Kazimierza Jagiellończyka akcją charytatywną w mieście organizuje rada. Król przekonany tymi argumentami nie uważa odtąd spadku po siostrach za kaduk, którym już nawet zadysponował, co obecnie odwołuje. Hozjusza również prosi, by zaniechał pretensji do tych dóbr i pozostawił je miastu.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 31—32. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 10 Decembris 1565 Heltspergae, responsum 16 Decembris.*

KOPIA Z KOŃCA XVIII W.: 1) Kórnik, Bibl. PAN, rkps 242 s. 296—297; 2) Kraków, Bibl. Czart., rkps 74 nr 175 (Teki Naruszewicza).

Sigismundus Augustus, Dei gratia Rex Poloniae, etc. Reverendissime in Christo Pater, syncere nobis dilecte. Exposuit nobis magistratus Elbingensis gravatam esse non mediocriter civitatem illam quibusdam mandati nostri literis nomine bonorum illorum, quae per mortem Barbarae Hein monialis¹ et reliquarum eiusdem ordinis monialium in illa civitate primo ad fiscum nostrum, deinde ad magistratus ipsius Elbingensis dispositionem, postremo autem ad ipsam quoque P. V-ram uti loci illius ordinarium pertinere dicebantur. Cum enim Elbingenses ea bona nec privati cuiusquam, nec Ecclesiae, sed civitatis et rei publicae illius esse dicant, nimirum a maioribus suis ad publicos non templorum, sed pauperum usus collata, quorum pauperum provisio semper hactenus in civitate illa nemini alteri quam magistratui civitatis ex consuetudine et privilegio Casimiri, avi nostri², competiit, gravi se iniuria affici existimant, si de iis bonis veluti de caducis, veluti de ecclesiasticis quenquam disponere permittamus. Quamobrem quod nos quidem fecimus, ut a dispositione eorum bonorum et ipsi abstinuerimus, et eum, cui ius nostrum largiti fuera³, abstinere iusserimus, idem P. V-ram hortamur ut faciat, sique ea bona nihil ad ecclesiam, sed ad civitatem modo Elbingensem spectare compertum fuerit, iis renuntiet. Nam et nos ea P. V-rae dispositioni, non aliter quam si ecclesiastica essent, literis nostris concesseramus, et Elbingenses agi in eo suas libertates et sua privilegia existimant, si eorum bonorum dispositio non eorum arbitrio permitteretur. Credimus P. V-ram, id quod iustum et aequum fuerit, facturam esse, quam bene valere cupimus.

¹ Barbara Hein, zakonnica brygidka z konwentu elbląskiego.

² Kazimierz Jagiellończyk, król polski (1445—1492).

³ Chodzi o Mikołaja Kosa, proboszcza elbląskiego

Datum Vilnae, die XIII Octobris Anno Domini MDLXV, Regni nostri XXXVI.

Ex commissione Sacrae Regiae Maiestatis propria.

430

BONAWENTURA TOMASZ DO HOZJUSZA

Radom, 19 października 1565

Podobnie jak Hozjusz życzy parze królewskiej harmonijnego współzycia, ale uważa to za rzecz prawie beznadziejną. Chce trwać na posługach u królowej. Nie zamierza nikomu udzielać Komunii św. *sub utraque*, chociaż królowa od szeregu lat uparcie domaga się tego. Ubolewa, że synod prowincjonalny znowu został odłożony i opóźnia się wprowadzenie w życie uchwał trydenckich, z czego śmieją się innowiercy.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 415—418. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, etc. Redditae sunt mihi Ill-mae V-rae Cels. literae, quas debita cum reverentia accepi et perlegi. Utinam tandem aliquando contingat quod de coniugum tam corporum quam animorum coniunctione videtur vaticinari. Esset profecto res omni miraculo maior, cum hic desperata sint omnia, Deo tamen omnia sunt possibilia. Si manendum Reginae erit¹, nec ego de vocationis mutatione cogitabo hoc tempore, quandoquidem ita faciendum iubet ac censet Ill-ma V-ra Cels.; sin proficiscendum, non detrectabo et hic fidem meam et operam, sed eo nunquam perduci me patiar, ut schismaticum communionis morem amplectar vel alicui in administranda utraque specie serviam, quod certe primo omnium a me exigere non dubitabit Eius [Reginalis] M-tas qualicunque saltem accepta occasione. Scio enim quam pertinaciter in sua perseveret animi sententia maleque coepto proposito a tot annis quotidie potat calicem, nec tamen satiata magis sitit calicem. Caetera pro meo officio et ministerio facio libenter et fideliter.

Synodi mutatio² haereticis magnum movit risum, catholicis vero auxit ingentem contemptum. Unde hoc veniat quidve portendant, non est meum divinare, qui catholicis episcopis ubique malo subesse et honorifice deferre, quam curiose illorum causas et studia traducere, licet mihi ex animo doleat sacrosancti Tridentini Concilii decreta tam pauci fieri, et Ill-ma V-ra Cels., ut credo, non minus tali contemptu offendi. Deus medeatur laetalibus istis vulneribus et medicos quoscunque male sanos primo curare dignetur. Opto Ill-mam V-ram Cels. in Christo valere et Ecclesiae Dei perpetuo praeesse ac prodesse mihique favere.

Radomia, 19 Octobris 1565. Ill-mae V-rae Cels. obsequentissimus filius
Bonaventura Thomas.

431

FILIP PADNIEWSKI DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE
I HOZJUSZA

Kielce, 19 października 1565

Wyjaśnia, że jego domownik, Piotr Kowalski, na którego doniesienie Hozjusz i Commendone pisali list protekcyjny do Padniewskiego, nadużył zaufania i okazał się niewdzięczny. mianowicie podstępnie usiłował przywłaszczyć sobie dobra po-

¹ Królowa Katarzyna wyjechała z Polski do Austrii prawie o cały rok później. 8 X 1566. PSB XII 216.

² Por. nr 424.

wierzone mu przez biskupa w administrację. Przy okazji zjazdu na przyszłym sejmie proponuje wylegitymować go z gospodarowania dziesięcinami.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 419—422. Na odwrocie adres: *R-mis in Christo Patribus et Ill-mis D-ns, D-ns Ioanni Francisco Dei gratia Cardinali Commendano et Stanislawo Hosiio eadem gratia Cardinali Warmiensi, D-ns observandissimis, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 11 Aprilis 1566 Heltspergae.*

Reverendissimi Domini, Domini mei observandissimi, Obsequia mea ad R-mas D. V-ras summa cum observantia defero. Petrus Cowalski familiaris meus¹, quem mihi commendant D. V-rae R-mae, si honestatis rationem maiorem quam utilitatis apud se duxisset, et famae suae et rei familiari multo melius consulisset, sed dum contra fidem et officium bonorum quorundam, quae per me administrationi suae credita erant, possessionem malis eisdemque occultis artibus vindicare sibi vellet, et ingratitude et perfidiae simul crimen incurrit. Longum autem esset R-mis D. V-ris perscribere singula quam turpiter, quam impudenter etiam adversum me in eo se gesserit, et quam gratiam mihi pro beneficiis et liberalitate erga se mea retulerit; hoc unum sciant D. V-rae R-mae — iniquissime eum de me apud illas queri. Sed quoniam comitia Regni brevi, ut video, indicentur, ipse quoque Cowalski rationes adhuc administratarum per eum decimarum quarundam ad episcopatum meum pertinentium exhibere mihi tenetur, in tempus illud negotium hoc totum reiicio. Veniat igitur illuc, ubi habebuntur comitia, ibi enim facile negotium hoc vel componi vel decidi poterit. Commendo me et obsequia mea R-mis D. V-ris atque eas optime valere cupio.

Datum in Kielce, XIX Octobris Anno MDLXV. a-R-marum D. V-rarum obsequentissimus servitor

Philippus Episcopus Cracoviensis subscripsit^a.

a—a Własnoręcznie

432

PIOTR PRZERĘBSKI DO HOZJUSZA

Opatoczno, 19 października 1565

Obiecuje pracować nad pozyskaniem dla Kościoła katolickiego pewnego innowiercy.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 11 k. 96. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Novembris 1565 Heltspergae.*

Miłościwy Księżu, panie a dobrodzieju mój¹. WMci służby moje najwyższe w łaskę zalecam, życząc WMci szczęśliwego a długiego od Pana Boga panowania.

Praczej żadnej litować nie będę w tej rzeczy, która mi jest przez WM mego MP zlecona. Panie Boże daj, aby daremna nie była. WM racz wiedzieć, iż tam jego² blisko mieszkam i po ty czasy byłem kilkakroć z nim, ale nie wyrozumiałem nic z niego, bo około religiej nierad mawia. To tylko wiem, iż swemu kaznodziei precz kazał. Przecz nie wiem, pojedę tam, zasię wyrozumiem li co, iżby praca daremna nie była, bez omieszkania dam znać księdzu Warszewiczkiemu³ i kędy i kiedy będziem mieć jachać do niego. Z tem służby me naniższe w łaskę WMci zalecam.

¹ Zob. nr 395.

² Piotr Przerębski (1537—1584), rodzony brat prymasa Jana, od 1559 kanonik gnieźnieński, od 1561 prepozyt krakowski. Zob. J. Korytkowski: *Pralaci III s. 299—300*; L. Łętowski: *Katalog, III s. 510—511.*

³ Trudno ustalić, o kogo tu chodzi.

^a Stanisław Warszewicki.

Datum w Opocznie, w piątek po świętem Łukaszu [19 X] 1565. WMei mego MP i dobrodzieja naniższy służebnik
Piotr Przerempski proboszcz krakowski.

433

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 20 października 1565

Indeks do dzieła *Confessio fidei* nie jest jeszcze gotowy, co na ok. 18 dni przeciągnie druk, chociaż kard. da Mula urguje. Jan Franciszek Lombardus wrócił z Neapolu, ale pojechał do Mantui razem z kard. F. Gonzagą, który przyjął go do grona swoich dworzan.

AUTOGRAF: Olsztyn ADWO, rkps D 72 k. 36. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 27 Decembris 1565 Hellspergae*, ręką Kuczborskiego: *responsum ultima*.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Superioribus diebus nullas ad D. V-ram Ill-mam literas dedi, eo quod singulis diebus *Confessiones* eius expectans simul literas mittere decreveram. Verum cum eum moram in indice componendo facere viderem, diutius expectandum esse non putavi, praesertim cum meae consuetudinis esse meminisset etiam inanes et vacuas literas ad D. V-ram Ill-mam dare. Paucos tamen ante dies Franciscus Lombardus ad me venit mihi que, cum id ab eo diligenter quaerem, respondit sperare se intra octiduum eas absolutas fore. Addidit etiam hoc Ill-mum D-num Amulium magnam curam in urgendo adhibere. Constituit enim quamprimum editae fuerint, etiam aliquot exemplaria D. V-rae Ill-mae mittere. Ceterum Franciscus Lombardus Neapoli est reversus ante unum mensem, nunc familiaris Cardinalis Gonsagae factus¹, cum ipso Mantuam ad visendam novam sedem, quae ei nunc obtigit, paucos post dies proficiscitur. Nos hic Romae adhuc moramur expectantes donec commode iussis parentis parere possimus. De libris autem D. V-rae Ill-mae, ut quam celerrime adferantur, magnam diligentiam adhibebimus. A D. V-ra Ill-ma utrique petimus, ut nos in numero suorum clientum habeat. Quod reliquum est, Deum optimum maximum precamur etc.

Datae Romae, XX die mensis Octobris MDLXV. D. V-rae Ill-mae ac R-mae servus humillimus

Erasmus Dzalinius.

434

GABRIEL GRABOWIECKI DO HOZJUSZA

Radom, 20 października 1565

Usprawiedliwia się, dlaczego od dawna nie pisał do Hozjusza. Na swą obronę może przytoczyć podobne argumenty jak ci ewangeliczni goście, którzy odmówili udziału w uczcie. Najważniejsze to fakt, że mocno był zajęty sprawami rodzinnymi i podróżami dyplomatycznymi. Ożenił się, ma 2 synów i 2 córki, piątego dziecka żona spodziewa się na dniach. Ciężkie, długie i częste legacje zlecane przez króla poważnie nadszarpięły zdrowie Grabowieckiego, nawiedzają go choroby i musi leżeć w łóżku. Zapewnia o swym wielkim szacunku dla Hozjusza i pamięci na doznane dobrodziejstwa. Król polecił mu być gotwym do odwiezienia królowej. Nie wróży niczego dobrego z tego faktu, boleje nad tym, ale czuje się bezradny. Wyraża też żal do pewnej osoby, która ma być sprawcą poróżnienia i rozdzielenia pary królewskiej.

¹ Franciszek Gonzaga, kardynał, bp Mantui.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 423—426. Na odwrocie adres: *R-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosto, Dei gratia S. R. E. Cardinali etc. presbytero, Episcopo Warmiensi etc., D-no, D-no ac benefactori suo perpetua veneratione colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 28 Octobris 1565 Hellspergae, responsum 17 Novembris 1565 Hellspergae.*

Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine, patrone mi et benefactor perpetua veneratione colendissime. Agnoscerem me¹ sine ulla tergiversatione in R-mam P. V-ram ita peccavisse ac deliquisse, ut non omnino videar me ullam iustam excusationem invenire posse, qui delictum meum eluere aut purgare queam, quod enim R-mae P. V-rae litterarum a me hactenus datum est nihil, facile quivis alius me beneficiorum illorum omnium aut ingratum aut immemorem iudicare posset, quae R-ma P. V-ra plurima sane in me ac innumerabilia sine ullis meis meritis ultro contulit, at cum ego et quidem evangelicas illas excusationes pro me habeam², non dubito R-mam P. V-ram hoc usque adeo diuturnum meum silentium boni consulturam. Non tantum enim unum par boum iugavi colereque et in sulcos redigere agrum coepi, sed etiam et villam emi et duxi uxorem³, ex qua (id quod Deo laus sit et aeterna gloria) duos filios et filias duas procreavi, quintum autem aut quintam Dei beneficio in horas expecto. Quorum impedimentorum quod unumquodque habere videtur suas excusationum causas et rationes, facile mihi hanc tantae tamque longae taciturnitatis condonabit culpam. Accesserunt enim et ad has evangelicas aliae quoque plurimae occupationes, per quas a literis scribendis fui multoties revocatus: frequentes scilicet meae nomine Regiae M-tis durae et longinquae peregrinationes, ex quibus citra alias itinerum meorum et peregrinationum incommoditates ac pericula, podagricos etiam et chyragricos dolores mecum domum sum referre coactus, qui me tempus maximum in lectulo decumbentem detinentes, non sunt passi non tantum debitum meum officium exercere, verum nec etiam studia in R-mam P. V-ram mea pro eo atque vellem et deberem declarare. Quamvis vero fuerim toties istis tam variis turbationibus sepultus, ac tot et tantis negotiis inturbatus, eundem tamen silens animum erga R-mam P. V-ram retinui semper, et etiamnum constantissime sanctissimeque retineo, et quoad vixero retinebo semper, quem cliens subiectissimus et addictissimus in patronum ac benefactorem suum clementissimum merito atque iure optimo retinere debet. Etsi autem hae sunt nunc meae facultates, ut omnino nihil possim, curabo tamen id, quod est meae professionis: R-mam P. V-ram perpetuo observare colereque et venerari, daboque operam, ut // vel olim R-ma P. V-ra id ita esse reipsa⁴ experiatur, de quo hic scribitur.

Nova sunt apud nos nulla, quibus R-mam P. V-ram delectari sciam. De discessu autem Reginalis M-tis e Regno, in quem nos M-tas Regia et Dominus noster clementissimus iam omnino accinctos esse mandavit,

¹ Gabriel Grabowiecki (ok. 1520—1570), sekretarz i dyplomata królewski, starosta mławski i wojski łomżyński. PSB VIII 471—473 (Wacław Urban i Andrzej Wycański). W połowie 1565 r. król mianował go ochmistrzem dworu królowej Katarzyny, po śmierci Gabriela Tarły, który funkcję tę sprawował od połowy 1553 r. do swej śmierci tj. do 1565 r. (zmarł w pierwszej połowie, testament sporządził 30 III 1565 PSB XXI 273). Sporo ustaleń o rodzinie Grabowieckich podaje A. Litwornia: Sebastian Grabowiecki — zarys monograficzny. Wrocław 1976 SSt t. 46, między s. 24 a 25 zamieszcza tablicę genealogiczną Grabowieckich herbu Grzymała. Poeta Sebastian był synem Stanisława Grabowieckiego, brata autora tego listu.

² Por. Łk 14,15—24.

³ Ok. 1560 r. ożenił się z Katarzyną Niszczycką, córką wojewody bełzkiego Mikołaja.

quod scilicet is per se terribilis est timorisque ac horroris plenus, nolo R-mam P. V-ram afficere. Hoc tantum addo scriboque gemens et evilans: neminem, quem ego nunc videam, esse qui nobis omnibus Regnoque et universae Reipublicae nostrae ex hoc discessu Reginalis M-tis ominetur bona aut polliceatur. Quisquis autem istius miserae seiunctionis auctor est, videbit fortasse propediem, quam salubre et quam saluiferum fuerit hoc istius consilium; sed quod supra nos, nihil ad nos, humilis enim et pauper sum ego⁴, cuius verba non sunt aliud quam ut vanescant in auras. Quod reliquum est, servitori huic R-mae P. V-rae, D-no Ioanni⁵, commendavi tum et illud etiam, ut me et fortunas meas omnes ac facultates in gratiam et patrocinium R-mae P. V-rae diligentissime commendaret. Quod cum fecerit, rogo ut illi dicenti clementissimas suas patefaciat aures, neque ita suum R-maeque P. V-rae perpetuo addictissimum fore intelligat quem maxime. Deum oro, ut R-mam P. V-ram diutissime florentem et incolumem servet Spirituque Sancto suo corroboratam perpetuo tueatur.

Raptim Radomiae, XX Octobris Anno Domini 1565. Eiusdem R-mae P. V-rae D-ni, D-ni mei clementissimi mancipium perpetuum

Gabriel Grabowiczki tribunus Lomzensis
Sacrae Reginalis Poloniae Maiestatis curiae magister et capitaneus Mlaviensis
b—propria chyragrica manu—b.

^a Nadpisano
^{b—b} Własnoręcznie

435

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 22 października 1565

Na dworze królewskim dość niefrasobliwie potraktowano przedłożoną przez Wawrzyńca Modliszewskiego sprawę profanacji jego kościoła w Dębicy. Na potwierdzenie tego dołącza kopię listu Piotra Myszkowskiego. Dwór najbardziej jest z troskany o pieniądze. Prosi o cenzurę listu swego do papieża, by ważącym każde słowo czytelnikom nie dać okazji do zarzutów. Odnośnie do tytułu kardynalskiego św. Kaliksta napisał krótko do Karola Boromeusza.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 102. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie (k. 103v) inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Cum exemplo literarum ad Pium Papam IV. Del Cardinale Varmiense, Hetsperg, 22 d'Otobre 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 178, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime, Redit isthuc Laurentius meus¹ ecclesia sua pulsus, neque tamen adhuc restitutus. Quod responsum tulerit, ex eo cognoscat Ill-ma D. V-ra. Mihi quidem quibus verbis D-nus Vicecancellarius rescripserit², ex inclusa scaeda perspiciet. Debebat invasor ecclesiae citari tanquam aulicus et consilium hoc dederat D-nus Archiepiscopus, sed adfertur excusatio perquam frigida. Sola fisci causa curae nobis est, Christi vero causa prorsus negligitur, quasi vero servare nos possit fiscus, etiamsi nobis iratus fuerit Christus. Data sunt ei mandata vel potius litterae clausae, quae quanti fiant non ignorat Ill-ma D. V-ra. Mirum est quam timidi sumus ubi diabolus, quam contra fortes, ubi Christus est offendendus. Quoniam

⁴ Por. Ps 85.1.

⁵ Nazwisko tego sługi Hozjusza nie znane.

¹ Wawrzyniec Modliszewski.

² Zob. nr 408 i 409.

vero oblata mihi est haec occasio, quas litteras mittere Cracoviam debui, ut recta mitterem ad Ill-mam D. V-ram per certum hunc hominem satius esse duxi. Cui mitto simul ad S. D. N-rum litteras et earum exemplum. Quoniam vero non scripsi quidquam ad Sanctitatem Illius ex quo tempore Tridento discessi, non possum non esse sollicitus, quandoquidem etiam verba singula diligenter isthic expenduntur, ne quid forte secus a me scriptum sit, quam oporteret. Quaeso igitur, ut exemplum hoc³ attentius legat et me, si quid corrigendum videbitur, admoneat. Ego vero simul ut quid in illis desideraverit, cognovero, statim eas denuo scribendas ac si minus Vratislaviam, saltem Viennam ad Ill-mam D. V-ram perferendas curabo. Scripsi et ad Ill-mum D-num Cardinalem Borromeum de s. Calixto⁴ nonnihil, sed paucis, cum animo sim vehementer distracto. Opto Ill-mam D. V-ram bene valere simul ut iter hoc illius Deus fortunet precor, quo possit illud incolumis ex animi sui sententia perficere atque me illi et officia mea defferro, utque me qua coepit benevolentia prosequi pergat, rogo, quandoquidem et ego semper is futurus sum quem fuisse me et esse scit hoc est Ill-mae D. V-rae studiosissimus observandissimusque.

Datum Heilspergae, 22 Octobris Anno Domini 1565. Ill-mae D. V-rae servitor humillimus

“Stanislaus Cardinalis Varmiensis”^a.

^{a-a} Własnoręcznie

436

HOZJUSZ DO PAPIEŻA PIUSA IV

Lidzbark, 22 października 1565

Na polecenie papieża powraca do Italii Jan Franciszek Commendone, który przez ok. 2 lata był nuncjuszem w Polsce, dał się poznać jako człowiek prawy, roztropny i taką opinią cieszył się nawet u innowierców. Przez niego Hozjusz przesyła papieżowi wyrazy czci. O sytuacji religijnej w Polsce opowie sam Commendone, a zna ją doskonale, lepiej nawet niż niejeden z Polaków.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 103.

DRUK.: H. Ehrenberg: Urkunden, s. 178, z kopii jw.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater, Domine Domine clementissime. Post pedum oscula beatorum. Cum Sanctitatis V-rae mandato reverteretur isthuc Ill-mus et R-mus D-nus Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus, qui per annos fere duos ita legatum Vestrae Sanctitatis apud nos egit¹, ut magnae intergritatis, doctrinae prudentiaeque laudem etiam hostes illi tribuerent, nolui committere, quin per eum aliquid ad Sanctitatem V-ram literarum darem a quo illud etiam petivi, ut meo quoque nomine Sanctitatis V-rae pedes oscularetur ac debitam subiectissimam servitutem meam deferret. Qui sit Regni religionisque status in his terris ex illo Sanctitas V-ra cognoscet, habet enim omnia melius explorata quam alii multi in hoc Regno nati et in administranda Republica per multos annos versati. Quibus autem viis et rationibus aliquid rebus nostris prope iam deploratis adferri tamen medicinae possit,

³ Zob. nr 436.

⁴ List nie znany; był on odpowiedzią na list Boromeusza z 26 V. Zob. nr 189.

¹ Commendone do Krakowa przyjechał 23 X 1563, zatem pierwsza jego nuncjatura w Polsce trwała pełne dwa lata. Depesze do Rzymu z tego okresu opubl. M. Malinowski: Pamiętniki, I—II.

quandoquidem nihil est, quod in sinum illius non effuderim, itidem ex illo de mea quoque sententia Sanctitas V-ra cognoscet. Nam ex quo tempore nosse primum hominem coepi, multas praeclaras dotes, quibus eum Deus affatim // cumulavit, sic in eo sum admiratus, ut singulari quadam in illum voluntatis meae inclinatione propenderem, nec esset mortalium quisquam, cum quo libentius et fidentius omnia communicarem. Quamobrem nihil est quod pluribus obstrepam Sanctitati V-rae, quam ita gravissimarum rerum curis impeditam esse scio, ut peccet in publica commoda, si quis verbositate sua molestus illi esse velit. Quod superest Deum suppliciter precor, ut Sanctitatem V-ram ad sui nominis gloriam et Ecclesiae salutem ac tranquillitatem quam diutissime servet incolumem et felicem, cui me debitamque servitutem meam iterum atque iterum qua summa possum animi mei submissione diligenter commendo.

Ex castro meo Helsperk, XXII Octobris Anno Domini MDLXV. ^a-Sanctitatis Vestrae humillima creatura

Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^a-a Ręką Reszki; kopię sporządził inny sekretarz

437

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 22 października 1565

Na wniosek stanów pruskich zebranych na sejmiku w Toruniu książę zgadza się dodać swego delegata w osobie doktora Krzysztofa Jonasa do komisji wyznaczonej przez sejmik w celu rewizji prawa chełmińskiego, do której zostali wydelegowani Hozjusz oraz Klefeld burmistrz gdański. Komisja miała zebrać się w Lidzbarku w 8 dni po św. Marcinie (19 XI), jednakże książę ze względu na planowany wspólny sejmik księstwa z lennikiem margrabią brandenburskim prosi o przesunięcie spotkania wyznaczonych komisarzy na czas po Nowym Roku.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 1040—1042. Nagłówek: An bischoff zu Heylssbergk, den 22. Octobris [15]65. Pod listem: Davidt Gergke.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1218 k. 136r—137v.

Es haben uns die erwardigen, grossmechtigen, edeln und erntvesten, ersamen und weyse, unsere liebe freundt und besondere liebe herrn prelaten, woywoden, castellan, landt und stedte Ko. Ma. zu Poln etc., der lande Preussen rethe, uff itziger tagfahret zu Thorn versamiet, durch ir schreyben freuntlich und dinstlich ersucht und zu erkennen geben, das sie E. L. neben dem achparn, hochgelarten und wolweysen, unserm besondern lieben doctori Georgio Klefelden, der Koniglichen Statt Dantzick burgermeistern, zu ubersehung und revidirung des colmischen rechten vermacht und verordnet und das dieselb solchs vermittelst gottlicher hulf acht tag nach Martini in irem hoflager zu Heilspersgk vorzunemen und, sovil Gott gnad darzu gibt und die zeit erleyden wirt, ins werck zu stellen entschlossen und uns demnach, weil solche arbeit auch unsern nichts weniger // als den Koniglichen Landen Preussen zutreglich und nötig, gebetten, unsern rath doctorem Christopherum Jonam uff bestimpte zeit an E. L. hof zu solchem werck und arbeit mitzuverordnen. Nuhn haben wir gantz gerne gehoret, das nuhmer disfalls, so weit geschritten und geschlossen, wunschen darzu Gottes gnad und den Heyligen Geist, damit einmal allerseitz landen zu nutz und bestem solch werck ausbracht und publice aediret werden muge. Und ob wir wol bemelten unsern rath doctorem Jonam zu solchem gantz nutzlichen und nöttigen

furhaben uff bestimmte zeit an E. L. hof abzufertigen zu hochsten geneigt, so mugen wir doch E. L. freudt- und nachparlichen nicht pergen, das wir uf anhalten der hochgebornen fursten, unserer freundlichen, lieben vettern und bruder, der mitbelehenden marggraffen von Brandenburgk¹ etc. einen gemeinen landtag alhier verschrieben, von welchem wir genumbten unsern rath nicht zu entrathen. Weil wir uns aber besorgen, es mochte sich der landtag etwas verstrecken und verziehen, das auf die zeit das ende desselben nicht sein wurde und dennoch wir es // auch nicht gern an uns wollten mangeln lassen, sondern zum schleunigsten vielmehr darzuthun, damit das nutzliche und nöttige werck vortgestellt, also bitten wir E. L. freudt- und nachparlich; nachdem wir bemelten doctorem Jonas bevorstehender hendel halben von uns nicht zu entbernen, E. L. wollen keine beschwer tragen, das wir inen auf bestimmte zeit nicht schicken, aus angezogenen ursachen die zeit zu revidirung des colmen [rechts] erstrecken und einen andern geraumen tag ungeverlich nach den Newen Jar ernennen. So seindt wir erputtig und geneigt, unsern rat (wofern er gesundt) darzu zu verordnen und an E. L. abzuschicken, welchs wir E. L. zum freundlichen bericht nicht pergen sollen. Datum, etc.

438

STANISŁAW SZCZAWIŃSKI DO HOZJUSZA

Szubsk, 22 października 1565

Pragnął wyjechać Hozjuszowi naprzeciw, gdy ten zdążył do Piotrkowa, ale wskutek nieszczęśliwego zbiegu okoliczności nie zdołał tego uczynić. Dziękuje za pozdrowienia przesłane przez Hozjusza w drodze powrotnej za pośrednictwem sługi.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 435—438. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Najjaśniejszy a nawielebniejszy Księżę, etc. Niewymownie z wielką żałością tego używam, miłościwy Panie, iżem nie zajachał [ku] W[aszej] W[ielmożności] swemu MP, gdy WW mój MP do Piotrkowa pojachać raczył¹, abych był swe niegodne posługi zalecić, a zdrowie WW swego MP nawiedzić mógł, bo naprzód tak prętki, niespodziewany jeszcze na ten czas przyjazd WW, k temu nieszczęście moje, które się niepomału winuje, wpasło, nadto jeszcze przejrzenie Boże, które niekiedy dopuścił, nie raczyło słowa swego do Azjej i Bithyniej, aż kiedy przyszedł czas wolej jego, tenże mnie też, który dawno z wielką żądzą pragnę, abych oglądał dobrze zdrową osobę WW swego MP, jeszcze dopuścić nie raczył, którego wolej na wszystkim się dosyć stać musi. A wszakże jednak WW mój MP swej zwykłej a przyrodzonej dobroci i ludzkości przy sobie zatrzymać nie raczył, ale mnie najniszego i niegodnego służebnika swego przepominać nie raczył, ale przez służebniki swe nawiedzić rozkazać raczył, czego i dom mój i [ja] tak wielkiej łaski WW mego MP zasłużyć nie mozem, wszakże ustawicznymi acz niegodnymi prośbami swemi Pana Boga wzywać i prosić będziem, aby WW mego MP w długim zdrowiu ku budowaniu i podparciu Kościoła swego, a nam służebnikom i wszystkim katolikom ku pociesze chować raczył, jakoż to Pan Bóg w Trójcy jedyny dla imienia swego świętego podług wielkiego a zwykłego miło-

¹ Zob. nr 394.

¹ Z tego listu wynika, że Hozjusz był w Piotrkowie jesienią 1565 r., był na pewno wiosną od 25 II do 10 IV na sejmie; celem podróży w jesieni byłznaczony na 14 X, ale nie zrealizowany synod prowincjonalny. Potwierdza to list nr 442.

sierdzia swego dać bez wątpienia raczy. Łasce się WW swego MP zalecam, w której proszę abych był zawżdy zachowan.

Datum e Subsco, feria secunda ante festum sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum [22 X] Anno Domini 1565. WW swego MP najniszy słuźebnik ^a.

^a Brak podpisu, ale autora listu pozwala ustalić niezawodnie własnoręczne pismo, takie samo jak w liście z 2 IV 1565, zob. nr 132.

439

SAMPSON WOREIN DO HOZJUSZA

Frombork, 22 października 1565

Korzysta z dogodnego czasu po powrocie Hozjusza z sejmiku pruskiego do diecezji i komunikuje mu wynik wizytacji przeprowadzonej wspólnie z Walentym Kuczborskim w parafii św. Katarzyny w Braniewie. Obaj zauważyli pewne niepokojące zjawisko w życiu tej parafii pozbawionej proboszcza, mianowicie wikariusz ks. Paweł wbrew dekretem Soboru Trydenckiego, przyjętym na synodzie diecezjalnym, w którym nawet uczestniczył, przy chrzcie św. dopuszcza więcej niż dwie osoby jako rodziców chrzestnych. Praktyka ta wprawdzie nie jest istotna dla sakramentu, wprowadza jednak w mentalność ludzi spore zamieszanie i może doprowadzić do lekceważenia przepisów kościelnych. Tenże ksiądz samowolnie zaczął uroczyste święcie z oktawą dzień św. Hieronima w parafii, co również jest niezrozumiałą innowacją.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 23 k. 4. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no meo clementissimo Cardinali Varmitensi; ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Posteaquam intellexi Ill-mam et R-mam Cels. V-ram confectis feliciter christianae reipublicae negotiis reducem factam esse in episcopatum suum¹, non potui intermittere quin paucis quid Brunsbergae agatur eidem significarem. In parochiali non recte habent omnia, ut fit in ecclesia pastore destituta. Paulus vicarius² nihil aliud novit quam canere plebi *Placebo*³. Adeo enim popularem captat auram, ut maxime etiam dubium sit, an satis sincere tractet confessiones aliaque sacramenta ministret. In baptismo certe decretum sacri Concilii et synodi dioecesanae de non admittendis pluribus quam duobus susceptoribus⁴ hactenus ita elevavit, ut in contemptum iam omnino venisse videatur. D-nus Codborsius⁵ et ego cum visitationis munere fungeremur eo loci mandato Celsitudinis V-rae id decretum sacri Concilii promulgari curavimus, nobisque etiamdum praesentibus in usum perduximus, ita ut ad aliquot hebdomadas firmiter observaretur, licet quidam imperiti de plebe id improbarent. Postea vero (an non opera et instinctu ipsiusmet vicarii, ipsi Cels. V-rae iudicandum

¹ Po zakończeniu jesiennego sejmiku pruskiego w Toruniu Hozjusz pojechał do prymasa, 12 X był w Łowiczu (zob. nr 424), potem razem z prymasem i nuncjuszem udał się do Piotrkowa (zob. nr 438, 442). Niniejszy list zawiera pierwsze informacje o powrocie do diecezji, co miało miejsce tuż przed 22 października. Por. A. Eichhorn: *Hosius*, II s. 238—240.

² Paweł Moler, wikariusz braniewski.

³ *Placebo Domino in regione viventium*, jest to pierwsza antyfona w niesporach za zmarłych; słowa *placebo* użyto tu w znaczeniu ustępliwości, kompromisu, pobłażania.

⁴ Synod warmiński z 20—21 VIII 1565 r. w rozdz. 12 *De baptismo* przytacza uchwałę Soboru Trydenckiego (sess. 24 cap. 2) zabraniającą dopuszczania przy chrzcie więcej niż dwóch rodziców chrzestnych. Odtąd wizytatorzy rugowali zakazany na Warmii zwyczaj przeciwny i spotykali się początkowo z dość dużym i niezrozumiałym dla nas oporem ludności. Por. F. Hipler: *Constitutiones synodales*, s. 43.

⁵ Walenty Kuczborski, drugi wizytator obok Woreina.

relinquo) Magistratus coepit literas ea de re ad Cels. V-ram mittere et difficultates, nescio quas, ingerere. Ubi quid illi responderit Cels. V-ra, mihi satis non constat. Hoc tamen unum exploratum habeo vicarium contrarium mandatum a Cels. V-ra nunquam accepisse, quo aliter atque nos illi iniunxeramus et iam observari aliquandiu coeptum erat, facere sibi liceret. Quin etiam synodo dioecesanæ ipse interfuit⁶ decretumque hoc publicari audivit, aut si minus interfuit, certe relatu aliorum et communi usu vicinarum parochiarum id rescivit et scit. Nihilominus præter morem receptum in toto Episcopatu etiamnum cum tribus susceptoribus baptisare non cessat. Quo fit, ut omnes iam eam persuasionem induerint decretum istud sacri Concilii et mandatum Cels. V-rae ut frivolum ita observatu minime dignum esse. Neque dubium, quin posterior hic conatus restituendae observantiae per nos introductae multo difficilior sit futurus priore. Atqui videretur // id haud dubie ad tempus dissimulandum, quod sacramento nihil nec addit nec detrahit, nisi istiusmodi rituum difformitas in uno eodemque Episcopatu ingentia offendicula, animorum acerbitates et inanes verborum contentiones pareret. Quam enim petulanter saepenumero exemplo Brunsbergensium baptisantibus insultetur, quantaeque detractiones et oblocutiones inde oriantur, ex aliis quam ex me Cels. V-ram cognoscere malo. Admonitus a me Paulus ea de re et rogatus, cur sibi id permittat ut sanctissimum hoc decretum privato suo placito evertendum putet, respondit se non esse parochum venturum qui⁷ id arbitrato suo restituat. Tum ego subiunxi: cur itaque abrogasset, quod ipse non possit aut nolit restituere, et cur emolumenta parochi perciperet? Ad quod is verbum nullum. Quantum igitur intelligo, sola licentia sacerdotum et impunita facultas agendi quidvis non raro inoboedientiam in populo et discessionem creat. Idem vicarius arbitrato suo in die s. Hieronimi [30 IX] præter morem ecclesiae cathedralis totiusque dioecesis dedicationis festum sibi constituit tota sequenti hebdomada simul dedicationi consecrata. Aliaque inconvenientia subinde admittit, vel inscitia vel propria temeritate adductus. Haec, Ill-me D-ne, bono zelo copiosius Cels. V-rae refero, obsecrans ut studium hoc meum benigne interpretari dignetur. Quam Christus Iesus diutissime incolumem et florentem conservare dignetur, opto quam humillime eiusdem gratiae me commendans. Apud Ecclesiam Warmiensem, die 22 Octobris 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae humillimus servulus

Sampson a Worein.

440

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 23 października 1565

Przez posłańca da Hozjuszowi ustnie odpowiedź¹, dlaczego nie może kanonii łowickiej powierzyć Walentemu proboszczowi płockiemu i wikariuszowi tamtejszej katedry². Przyczyn tych precyzować na piśmie nie uważa za stosowne.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 427—430, Jęz. łac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 2 Novembris 1565 Heitspergae, rescriptum 9 Novembris.*

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchansclana, III s. 114, z oryginału jw.

⁶ Nie zachowała się lista uczestników synodu, ale zwykle brali w nim udział biskup, przedstawiciele kapituł, dziekani, delegaci proboszczów i wikariuszy; nadzwyczajnym gościem honorowym był sam nuncjusz kard. Jan Franciszek Commendone.

⁷ Parafia Braniewo nie miała wówczas proboszcza. Zob. HE V s. 476.

¹ List Hozjusza nie znany.

² Postaci nie zidentyfikowano.

441

JAN MARIA DE CANEPARIS DO HOZJUSZA

Ciążeń, 24 października 1565

Korzysta z nadarżającego się posłańca, który jedzie z Ciążenia do Hozjusza i przez niego przesyła list. Wyraża szacunek i wdzięczność za liczne dobrodziejstwa. Przesyła w upominku zestaw ziół leczniczych. Zamierza wyjechać do Italii.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 21. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no observandissimo, D-no Stanislaw Hozto S. R. E. Cardinali, Episcopo Varmtenst; ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 4 Novembris 1565 Hellspergae*.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine et fautor colendissime. S[alutem] p[lurimam] et officiorum meorum humillimam ac diligentissimam commendationem¹.

Cum mihi certus quidam nuntius occurrit, quem recta ad Ill-mam P. Tuam profecturum intellexerim, nihil omnino praetermittere potui, quin aliquid literarum ad Tuam P. Ill-mam per eum dederim, per quas eandem plurimum, ut facio, salutem meaque officia humillima illi deferrem tanquam benefactori meo colendissimo, cuius equidem beneficia in me collata maiora viribus meis extant. Quare cum eis difficile posse respondere intelligo, nihil aliud mihi optandum a Deo optimo maximo putavi, quam ut illi gratias perpetuas redderem Deumque precarer, ut Tuam P. Ill-mam per multos annos bene diu et feliciter incolumem servet.

Munus autem, quod Tuae P. Ill-mae mitto, rogo, grato animo suscipiat, sunt enim variarum herbarum semina, quae ab uno amico meo partem illarum obtinui pro Tua P. Ill-ma, nam me in Italiam perventurum haud in tempore intelligo. Nihilominus tamen quamprimum illuc pervenero, D. Tuae Ill-mae semper memor esse volo, eique quovis loco et tempore inservire cupio, cui me plurimum commendo, manusque et pedes sacratissimas deosculor.

Ciążyni, 24 Octobris 1565. Ill-mae et R-mae P. Tuae humillimus servitor frater

Ioannes Maria de Caneparis Mediolanensis Ordinis Praedicatorum.

442

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Ciążeń, 24 października 1565

Po rozstaniu się z Hozjuszem (w Piotrkowie) przyjechał do Ciążenia i tutaj otrzymał pocztę z Italii. Donoszą o zwycięstwie chrześcijan nad Turkami pod Maltą. Prosi, że przypadkowo otworzył list adresowany do Hozjusza. W Ciążeniu zatrzyma się nieco, by jego ludzie mogli zakupić w Poznaniu rzeczy konieczne na drogę do Italii. Będzie tęsknić za Hozjuszem. Prosi o częste listy; pozdrawia Marcina Kromera, który przebywa u Hozjusza; poleca siostrzeńca bpa poznańskiego, który jedzie do Braniewa na naukę.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 2. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 4 Novembris 1565 Hellspergae, rescriptum 6 Novembris*.

¹ Jan Maria de Caneparis z Neapolu, dominikanin konwentu mediolańskiego, który po amatorsku zajmował się leczeniem. Do Polski przyjechał razem z bpem poznańskim Adamem Konarskim na początku 1564 r., przez pewien czas przebywał na jego dworze, potem przeniósł się do Hozjusza. Zob. HE V s. 269. Jego powrotu do zakonu domagał się przełożony Antonin Grosuptus. Zob. nr 118.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Post digressum nostrum Unioviam cum venissem, litteras accepi ex Italia privatorum omnes, nullas publicas. In his erat de Melitensi victoria, caesos esse barbaros totaque insula profligatos; capta ab his navigia nonnulla, et sexaginta maiora tormenta bellica, hostium classem turpi fuga Constantinopolim petere, nostram persequi parvo intervallo. Benedictus Deus, qui misertus est nostrum et avertit iram suam a nobis, ne forti superbirent sui nominis hostes et dicerent non Deus sed manus nostra fecit haec omnia. Chionzini [s] accepi ab aula fasciculum litterarum, in quibus erat epistola ad D. V-ram Ill-mam, quam ego non lecta inscriptione inscius aperui, sed animadverso errore profecto non legi; in solvendis fasciculis et aperiendis litteris praepropero mihi ignoscat. Chionzini tantisper commorabor, dum nonnulla ad iter necessaria mihi et meis Posnaniae comparem; post dabo me viae tanto desiderio D. V-rae Ill-mae, ut a cogitatione et dolore avocare animum non possim; eius enim in me tantus semper fuit amor, tanta existunt merita, eaque est mea erga illam pietas et observantia, ut quemadmodum nulli // filio cultu et obsequio in optimum parentem concedo, ita vix videor posse me tranquille disiunctum longissime a D. V-ra Ill-ma vitam traducere. Huic incommodo et desiderio meo nullum invenio remedium praeter illud, ut reposita mearum rerum omnium spe in Deo ita vivam, ut intelligant homines me et alia permulta, et in primis innocentiam et mores ex tam arcta consuetudine, quae mihi cum D. V-ra Ill-ma intercessit, didicisse, illam magnopere rogo, ut ad me saepe scribat, ut eius desiderium crebris litteris lenire possim. Cromero suo, vel potius nostro plurimam salutem dicerem, me illi invidere, si non existimarem facturum eum, ut meas in colenda D. V-ra R-ma praesens vices suppleat, neque languere mei apud vos memoriam patiarum. Valeat D. V-ra Ill-ma meque paterna illa sua caritate absentem quoque prosequatur, etiam atque etiam valeat. Chionzino, 24 Octobris 1565.

Nepotem Episcopi Posnaniensis¹, qui has litteras reddidit et Brunspergam se studiorum causa confert, maiorem in modum commendo D. V-rae Ill-mae. D. V-rae Ill-mae et R-mae *—humillimus servitor

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus².

*—o Własnoręcznie

443

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 24 października 1565

Poleca swego siostrzeńca, Jana Rożnowskiego, który udaje się na naukę do kolegium braniewskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1667 s. 431—435. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszle: *Redditae 4 Novembris 1565, rescriptum 6 Novembris.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Proficiscentem Branspergum ad capessenda studia Ioannem Rosznowski sororis meae filium¹ Ill-mae D. V-rae diligenter commendo postulans obnixè ab ea, dignetur eum professoribus Societatis Iesu illius loci ex animo commendare, quo

¹ Jan Rożnowski (Grodzicki). Zob. nr 468.

² Jan Grodzicki herbu Ogończyk; rodzina ta od dóbr w Wielkopolsce w Rożnowie Poznańskim była też często nazywana Rożnowskimi. Zob. PESz V s. 373. Potwierdza to następujący list, nr 444.

accedente autoritate et commendatione Ill-mae D. V-rae commodius locum habere et studiis incumbere valeat, quod Ill-mae D. V-rae per omnem occasionem promereri studebo, cui obsequia mea iterum diligenter commendo.

Datum Posnaniae, die XXIII Octobris MDLXV. Ill-mae D. V-rae a-addictissimus servus

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^a.

a—^a Własnoręcznie

444

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 24 października 1565

Chętnie uwzględni dyspozycje Hozjusza odnośnie do chłopca Ulryka. Jest wdzięczny za to, że Stefan Winkler został przyjęty do kolegium braniewskiego. Polecił wycofać ze studiów w Niemczech jego brata i wysłać do Braniewa. Stefana odwiozą do kolegium Stanisław Grodzicki i Jan Winkler. Przez tych chłopców prześle jeszcze list, a Jan Patruus książkę.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 22—23. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Rescriptum 16 Novembris 1565.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. De Ulricho puero¹ quod Ill-mae D. V-rae placebit, faciat. Nos libentissime voluntati Ill-mae D. V-rae acquiescemus. Stephano Vinklero² provisum esse iam liberalitate Ill-mae D. V-rae valde laetatus sum, quo nomine agimus omnes Ill-mae D. V-rae immortales gratias. Iussi alterum illius fratrem³ ex Germanica schola evocare, adolescentulum singulari Minerva praeditum et Deum timentem, quem quidem // pater post dies octo sumptu suo Braunsbergam etiam studiorum causa mittet. Adiuget autem illi itineris comitem Stanislaum Grodzicium⁴ iuvenem ingeniosum eruditumque et fortasse maiorem natu filium Ioannem⁵, qui domum iterum, deducto puero cum certissimo vectore revertentur. Si quid erit quod Ill-ma D. V-ra a me fieri voluerit, per hos ipsos commodissime mihi indicabit, vel // etiam de Ulricho puero. Ego etiam plura per eosdem ad Ill-mam D. V-ram scribam, ac Patruus⁶, si habebit novorum librorum ex Ger[ma]nia indicem aut *Confessionem christianam* anni praesentis⁷, Ill-mae D. V-rae similiter transmittet. Nunc properantibus mercatoribus ad nundinas Torunenses plura non potui Ill-mae D. V-rae scribere. Interim commendo me totum et omnes meos Ill-mae D. V-rae clementiae et orationes perpetuas nostras humillimas.

Posnaniae, 24 Octobris 1565. Eiusdem Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[octo]r] Stephanus Micanus.

¹ Ulryk Hozjusz, syn Jana.

² Stefan Winkler, syn Błażeja notariusza poznańskiego.

³ Wawrzyniec Winkler. Zob. nr 456.

⁴ Stanisław Grodzicki (1541—1613), późniejszy jezuita i jeden z przywódców kontreformacji w Polsce. PSB VIII 618—619 (Red.).

⁵ Jan Winkler. Por. M. Wojciechowska: *Z dziejów książki*, s. 36—37.

⁶ Jan Patruus, księgarz poznański.

⁷ Zapewne chodzi o wydanie w Antwerpii w oficynie Jana Stelsa (właściwie wdowy po nim i spółki, m.in. Piotra Bellera).

445

JAN RADOGOSKI DO HOZJUSZA

Malbork, 25 października 1565

Z polecenia króla razem ze swymi kolegami przeprowadza rewizję królewszczyzn w Prusach Królewskich. Od szlachty okolicznej rewizorzy dowiedzieli się, że dobra kapitulne Tollkniecko nadane przez króla Aleksandra podlegają rewizji. Tam właśnie udają się rewizorzy i Radogoski prosi powiadomić o tym kapitułę, by przygotowała odpowiednie dokumenty.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4 nr 121. Na odwrocie adres: *Ill-mo Principi ac R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislao Ossio, S. R. E. Cardinali et gratia Dei ac Apostolicae Sedis Episcopo Warmiensi etc., D-no, D-no clementissimo*, poniżej: *Ad manus proprias Tuas Illustrissimae Dominationis, cito, citissime, pieczęć, adnotacji brak.*

Illustrissime Princeps ac Reverendissime in Christo Pater, Domine, Domine clementissime. Post mei¹ et obsequiorum meorum in gratiam V-rae Ill-mae D. ac R-mae P. deditissimam commendationem, etc.

Quod hic in proximo Marienburgensi adesse me contingat revisioni terrarum Prussiae pro velle et mandato Sacrae M-tis Regiae innitens, praetermittere nolui, quod comprimis sanitatem optime incolumem ac superstitem V-rae Ill-mae D. ac R-mae P. non inviserem studiumque servitiorum meorum in gratiam V-rae Ill-mae D. non dedicarem ac voverem. Manifestum facio V-rae Ill-mae D. ac R-mae P. quosdam nobiles terrarum Prussiae mihi et collegis meis dominis revisoribus patefecisse bona Tarchmitch [s]² nuncupata, excellentissimi Capituli Varmiensis post Ser-mum Principem Alexandrum³ in possessione sua habere et possidere, exequutionique secundum constitutiones conventionum subiacere. Visum est dominis revisoribus, collegis meis, ex debito eorum ad praefata bona Suarum Dominationum condescendere eorundemque revisionem in sua autentica conferre, si id Suae Dominationes citra quamvis molestiam facere velint. Quare V-rae Ill-mae ac R-mae P. exoro, quatenus facta illorum persuasione per literas sua dignaretur me certiore reddere. Cum his me et studium obsequiorum meorum in gratiam V-rae Ill-mae D. ac R-mae P. commendo, eandemque pro totius reipublicae catholicae solatio et honore diutissime incolumem valere cupio.

Datum in castro Marienburgensi, 25 Octobris Anno 1565. Eiusdem V-rae Ill-mae D. ac R-mae P. addictissimus servitor et sacellanus

Ioannes Radogoski, Lantitiensis, Lovitiensis
Canonicus, Sacrae M-tis Regiae Secretarius
a-manu propria^a.

a-a Własnoręcznie

¹ Jan Radogoski herbu Jelita, ksiądz, kanonik łączycycki i łowicki, sekretarz królewski, od 1571 kustosz katedralny plocki. Król miał do niego zaufanie i dwukrotnie wyznaczał go do rewizji królewszczyzn w Prusach Królewskich: w 1564 i 1569 roku. Podczas pierwszej rewizji, która trwała z przerwami dwa lata, Radogoskiemu towarzyszył Jan Lutomirski kasztelan sieradzki jako przedstawiciel senatu (w 1565 r. zastąpił go Hieronim Modliszewski kasztelan malogoski) oraz Stanisław Słupecki z Konar z ramienia izby poselskiej. Zob. *Lustracja województwa pomorskiego 1565*, s. XXI—XXIII.

² Zniekształcona nazwa Tollkniecka, dóbr kapituły warmińskiej podległych rewizji i ostatecznie odebranych kapitułe.

³ Por. nr 152 przyp. 5.

446

JAN FRANCISZEK LOMBARDUS DO HOZJUSZA

Rzym, 28 października 1565

Druk *Confessio fidei* Hozjusza jest na ukończeniu. Indeks do tego dzieła opracował Lombardus. Kardynał Sirloto pozdrawia Hozjusza i w rozmowach z papieżem wyraża się z uznaniem o naszym kardynale. Franciszek Torres za namową Kanizjusza pisze jakies dzieło o hierarchii kościelnej przeciw heretykom. Kardynałowie Gonzaga i Amulius pozdrawiają Hozjusza i pragną zapoznać się z aktami synodu warmińskiego. Prosi o odpowiedź w tej sprawie.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 363 k. 120. Na odwrocie adres zwykły, pieczęć, adnotacja: *Reddita 19 Decembris 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine. Scripsi praeterita hebdomada D. V-rae Ill-mae literas, quibus certiolem reddebam de *Confessione* tuae typographia, quae prope finem est. Et ego edidi indicem authorum ex duobus unum conficiens, ut esset legentibus commodior. Ill-mus Sirlotus¹ salutat D. V-ram Ill-mam et quotidie est apud Pontificem, siquidem prandet et cenat cum illo, et non desinit D. V-ram Ill-mam illi commendare multis nominibus. Credo, quod miserit illi literas. Torrensensis² incumbit nescio cui operi de ministris Ecclesiae contra haereticos suasu et hortatu, ut aedio, Petri Canisii, qui diebus superioribus [una] cum nostro Salmarono³ Romae interfuit electioni ministri generalis D-ni Francisci Borgiae. Ill-mus Cardinalis Mantuanus⁴ et Ill-mus Amulius ἀμυλιός salutant D. V-ram Ill-mam et cupiunt scire acta synodi D. V-rae Ill-mae⁵, saltem capita primaria, obsecro non dedignetur ea de re ad me scribere. Et Dominus noster Iesus Christus diu servet D. V-ram Ill-mam incolumem. Ex Urbe, in festo sanctorum Apostolorum Simonis et Iudae Thaddaei [28 X] 1565.

Non sit molestum D. V-rae Ill-mae meo nomine salutare reverendum secretarium suum⁶, quem fratris loco veneror et diligo.

D. V-rae Ill-mae et R-mae servus ex animo

Ioannes Franciscus Lombardus.

447

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 29 października 1565

Otrzymał odpowiedź księcia na pismo wystosowane przez radę pruską zebraną na sejmiku w Toruniu w sprawie rewizji prawa chełmińskiego i z zadowoleniem przyjmuje do wiadomości chęć współpracy księcia w tym dziele. Ponieważ doktor Jonas przewidziany na delegata księcia do komisji rewizyjnej prawa chełmińskiego jest obecnie potrzebny Albrechtowi ze względu na sejm, Hozjusz proponuje przesunąć termin spotkania komisji na czas po Nowym Roku. Prosi o szybkie informacje co do terminu spotkania, by mógł na czas powiadomić drugiego delegata rady pruskiej Jerzego Klefelda burmistrza gdańskiego.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja: *Bischoff zu Heilsperg antwortet uf F. D. schreiben, die schiekung doctores Jhones zu revidirung des Culmas belangend. Datum Heilspergk, den 29ten Octobris Anno etc. [15]65ten. List pisany ręką Macieja Heina.*

¹ Wilhelm Sirloto.

² Franciszek Torres.

³ Alfons Salmeron.

⁴ Franciszek Gonzaga.

⁵ Akta synodu lidzbarskiego z 20—21 VIII 1565. Zob. F. Hipler: *Constitutiones synodales*, s. 37—54.

⁶ Walenty Kuczborski.

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wir haben E. F. D. freuntliche wolmeinunge und gutachten aus dero wiederantwort auff der herren königlicher dieser lande rethe schreiben, welches sie jungst von der tornischen tagefarth wegen der revidierung des culmischen rechts an E. F. D. gelangen lassen, eingenommen. Und hören zufforderst nur sehr gerne, das E. F. D. ob solchem gemeinem entschlus einen freuntlichen gefallen geschepft und fur ire persone dasselbe hinfuro ins werck befördern zu helfen, thut antragen und erbieten. Wiewoll wir nun auch gleichsals auff ermelter herren rethe fleissiges ansuchen gantz geneigt und erbötigk, soviell von uns zu wirklicher fertigung desselben Culmens, zu richtlicher ordenunge dieser lande zugefugt und verholffen kan werden, gerne fortzusetzen, so denn aber E. F. D. den hochgelerten herrn doctorem Christophorum Jonam, iren rath, auff die ermessene zeith wegen des vorstehenden landtages, den E. F. D. mith etzlichen verwanten herrn fursten zu halten auffgenommen, von irem hofe nicht fuglichen entmiessen und abwesende sehen wolten und derohalben freuntlichen fur rathsam achten, das derselbe tagk auff fernerem raum erweitert wurde und // bis nach dem newenjarestage verschoben; alsdann E. F. D. sich dem gemeinen nutz und furhaben zu gemehssen und ermelten herrn doctorn Jonam anhero zu boscheiden gewilliget, als haben wir zwar fur uns derogleichen ursachen und hindernus nicht unbilligen mögen. Weil aber zu verrichtunge solches wercks von den herren rethen der achbar und hochgelerte herr Jorgen Klefelt, der Königlichen Stath Dantzick burgermeister, vermacht ist, thut es die notturft erheischen, das derselbe E. F. D. meinunge ins eheste verstendiget werde, und seint wir auch demnach bedacht, dasselbe ins schierste an inen gereichen zu lassen, und wes wir von im zur kegenantwort borichtet, E. F. D. zu vernehmen geben. Thun aber es dafur halten, ehr sich allerseits E. F. D. gutduncken bekuemen werde, E. F. D. gotlicher erhaltung entpfelende.

Datum Heilspergk, den 29. Octobris Anno [15]65ten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc. a-manu propria^a.

^{a-a} Własnoręcznie

448

HOZJUSZ DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Lidzbark, 29 października 1565

Domaga się, by kapituła wypłaciła trzecią część sumy (wyszczególnionej na rachunku), wydanej na utrzymanie kolegium jezuickiego w Braniewie, do czego sama się zobowiązała w obecności nuncjusza Commendone. Żąda również restytucji pieniędzy, jakie kapituła wydobyla od Hozjusza na utrzymanie katedry, ponieważ przeznaczone na to dochody ze wsi Sątopy zostały przez nią obrócone na inny cel.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA rkps C 1a, 501. List pisany ręką Reszki. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, wyraźna pieczęć Hozjusza, adnotacja: *Ut tertiam partem sumptuum in adductis resultis restituant et de Xantoppen villa. Heilsperga, 30 Octobris 1565.*

Venerabiles Domini, Fratres in Christo charissimi. Tenent proculdubio memoria Fratritates Vestrae se quod iure tenebantur ultro promississe praesente etiam Ill-mo D-no Legato¹, quod essent nobis tertiam partem

¹ Hozjusz przypomina tu kapitule pierwszą erekcję seminarium duchownego z 21 VIII 1565, podpisaną przez niego, kard. Commendonego i w imieniu kapituły przez kanonika kanclerza Samsona Worcina. Jest tam mowa, że biskup da dwie części a kapituła jedną część sumy potrzebnej na całkowite utrzymanie jezuitów i alumnów. Dokument ten zachował się w oryginale; zob. *Wstęp* przyp. 29. Por. HE V s. 625—627.

sumptuum eorum refusurae, quos fecimus in adducendam huc et alendam hactenus Iesu Societatem, ac rationem expensae pecuniae in schaedā descriptam a nobis dari sibi petiverunt. Quae cum illis data sit, ut quod verbis promiserunt, ad rem conferant ab illis postulamus. Verum nec hoc ignorant, in quem usum villa Xantopen² Venerabili Capitulo per antecessores nostros olim data fuerit. Cum autem illius fructuum bona pars in alios quam destinatos fabricae usus conversa sit, et a nobis interea praeter omnem aequitatem non parva pecuniae summa fuerit exacta fabricae nomine, ad quam non eramus obstricti, F. V-ras hortamur, ut ad cuius pecuniae restitutionem iure se deberi proculdubio vel conscientia sua illis dictante intelligunt ipsae, restituant eam nobis ultro potius, quam alias rationes eas repetendi nos inire cogant, cum nihil magis cupiamus quam ab omnium litium strepitu supersedere, si per F. V-ras id nobis licitum fuerit, et omnibus paternis officiis F. V-ras prosequi, quas bene valere cupimus. Datum ex castro nostro Heilspergensi, 29 Octobris Anno Domini 1565.

^a—Stanislaus Cardinalis Warmiensis^a.

^a—a Własnoręcznie

449

JAN LANGHANNIGK DO HOZJUSZA

Frombork, 29 października 1565

Przesyła protokół dochodzenia w sprawie legalności sprzedaży dóbr Maruny.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 51. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanislaus S. R. E. Cardinali, Episcopo Warmiensi, D-no meo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine clementissime. Post humillimam servitutis meae commendationem¹. In causa venditionis controversae bonorum Maraun² quid Venerabilis D-nus Custos³ per commissionem Ill-mae D. V-rae iuxta iuris formam requisitus, fassus sit, ex praesenti scripto intelliget, quod ita bona fide notarii publici manu exceptum, ut nulla dubietatis causa relicta sit. Opto Ill-mam D. V-ram, clementissimum D-num meum semper bene valere, cuius paternae gratiae me submisce commendo.

Apud ecclesiam Warmiensem, XXIX Octobris MDLXV. Eiusdem Ill-mae et R-mae Cels. V-rae

^a—Ioannes Langhannius Ca[nonicus] War[miensis]^a.

^a—a Własnoręcznie

450

HOZJUSZ DO JANA VON KREYTZEN

Lidzbark, 30 października 1565

Komunikuje kanclerzowi treść pisma księcia Albrechta, jakie ostatnio otrzymał (załączając też jego kopię), z którego wynika, że wydany przez księcia zakaz wywozu

² Wieś Sątopy w komornictwie reszelskim.

¹ Jan Langhannigk, 5 IV 1560 kanonik warmiński, zm. 9 X 1567. Zob. ADWO, rkps Presbyterologia warmińska (opracowanie niekompletne z XIX i XX w.) s. 298.

² Maruny, wieś w komornictwie lidzbarskim. W r. 1587 jej właścicielem był Jan Hatyński, zięć Jana Hozjusza brata kardynała. Zob. Viktor Röhrich: Die Kolonisation des Ermlands, ZGAE 1917 Bd. 20 s. 152—155. Uwaga! była też druga wieś o tej samej nazwie, koło Barzewa. Tutaj chodzi o tę koło Lidzbarka.

³ Eustachy Knobelsdorf.

żywności z Prus na Warmię dotyczył jedynie zboża i obowiązywać będzie zaledwie parę tygodni. Hozjusz rozumie motywy takiego zakazu, jednakże nie może zgodzić się z faktem utrudniania przywozu na Warmię innych produktów spożywczych, jak produkty mleczne, ryby itp. Chociaż starosta Balgi Jakub von Diebes dostosował się do nakazu księcia, to jednak koło Siedliska na drodze wiodącej do Braniewa warty zawracają wozy jadące z żywnością na Warmię. Jeśli książę nie odblokuje handlu, Hozjusz grozi blokadą przywozu do Prus Książęcych produktów spożywczych nie tylko z Warmii ale i całego Królestwa.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C I, 475. Na odwrocie adres: *Dem achtbarn, edlen und hochgelerten Johansen von Kreytz, der rechte doctorn, F. D. zu Preussen rathe und cantziern, unserm besondern guten freunde, pieczęć, adnotacja kancelarii odbiorcy: Bischoff von Ermelandt beschwert sich wegen den herren cantziern wegen zufur der victualien, die Seine F. D. (damit denen zu Braunsberg nichts zugesuret werde) ihren underthanen gethan sol haben. Bittel dahin zu bearbeiten, das solch mandat mocht abgeschafft werden. Datum 30. Octobris Anno 1565. List pisany ręką Macieja Heina.*

Unsern freuntlichen gruss neben wunschungk alles gutten bevorn. Achtbar, edler und hochgelerter herr, besonder freunt¹.

Wir setzen in keinen zweiffel, es werde E. A. eigentlichen boricht und wissen tragen, wes wir unlangst an F. D. zu Preussen, unsern hochgunstigen herrn, freunt² und nachparrn aus unser unterthanen vom Braunsperge unterthenigem ansuchen wegen der verbotenen zufuhre an allerley victualien gelangen lassen². Nun hat sich Seine F. D. hinkegen schriftlichen erkleret (welches schreiben uns zu Thorn uberfertiget und des wir E. A. eine abschriefft hibey zu schicken), wie dieselbe ja etzliche bofelich der ausfuhre halben ergehen lassen, damit aber uns alleine der abschleiff des getreides in diesen besorglichen gezeiten auff eine etzliche wochen geschlossen, die gemeine und lautübliche zufuhre aber der andern notturft were nie eingehalten und gehemmet worden; wiewoll wir nun solches Seiner F. D. furnehmen, soviell das getreidich belangent, nicht unbilligen könten und demnach uns versehen, es solte die andere victualien und handtierunge zwischen beiderseits unterthanen offen- und frey stehen, derowegen wir auch F. D. gethanes schreibens an uns abschriefft unseren unterthanen von Braunsperge zustellen lassen, so haben uns doch dieselben abermals uber alles unser versehen furbracht, wie dennoch als zuvorhin alle milchspeise, fische und andere notturft von dero unser stath abgehalten und gestutzt werde. Ob auch woll der edle Jacob von Diebes, heuptman zur Balga, sich nachparlichen gegen // sie eröffnet, als solte Seine F. D. ime stedte zufuhre dero stath zu gestaten im bofelich gegeben haben, so wurden doch nichts desto minder die strassen beim Einsiedel³ mit warte besetzt, alle zufuhre zuruckegestossen und mit worten freuntliche nachparschaft, mit der that aber aller wiederwillen zugesetzt. Darumb wir denn verursacht, itzo aber uns nun zum offtern darumb an F. D. gereichen zu lassen, darumb Seine F. D. kurtzlichen des vorigen schreibens erinnert und hinfuro befreiunge allerley zufuhre der vorigen gewonheit nach gebeten.

Und wiewoll wir nun nicht wollen misdenccken, denn es werde Seine F. D. dahin geneigt sein, was zu freuntlicher nachparschaft dienstlichen, so haben wir nichts desto weniger auch an E. A. dero meinunge schreiben

¹ Jan von Kreytzen (1516—1575), kanclerz i zaufany księcia pruskiego Albrechta. Funkcję tę pełnił z przerwami przez 40 lat. Jego wpływy na dworze ograniczył zięć Albrechta, Jan Albrecht książę meklemburski i Paweł Skalich. Za tzw. „nowych radców” odsunięty od władzy wycofał się do swoich dóbr, ale po ich skazaniu i egzekucji w 1566 r. powrócił na dwór. APB I s. 365—366.

² Zob. nr 413.

³ Siedlisko, wieś w Prusach Książęcych przy granicy z biskupstwem warmińskim koło Braniewa.

wollen. Und gelanget demnach an dieselbe unser freuntlich sinnen und bogehr, es wolle E. A. hierinne F. D. zu gemute fuhren, wie derogleichen zunötigung der amptleute nicht alleine dem ewigen fryede und vortrengen zu entgegen, sondern auch die gemeine einigkeit und gemutunge, so bis hieher gothlob beiderseits unzerrut erhalten, geschmellert und geschwechet werde. Denn was solten und könnten diese benehete herrschaft und fast verwante glieder dieser lande sich in auffstössigen geleufften (dafur Got sein wolte) guts und trostliches untereinander zu gewarten haben, so man in gutter befriedunge dergleichen furnemunge, so haben wir noch durch uns, viel weniger durch die unserigen hierzu keine ursache gegeben und somit noch zur zeit der meynunge uns hinfuro, soferne es zu geschehen, aller gutwilligkeit zu bekuemen gemuten, wir denn auch unsere gedancken dahin errichtet, es werde F. D. oder aber (vermöge beygefugtes schreibens) von solchem zusetzen nicht wissen oder ja itzo letzlichen dem alten mit ernsten befelchen begegnen. // Im falle dennoch, es nicht erfolgte, haben E. A. zu entrechnen. das wir auch gleichsals auf die wege wurden gerichtet sein, damit nicht alleine unsers bischoftumbs zufuhre entwant, besondern in mehren örtern und aus der Crone Polen und anderen herrschaften alle entsetzunge verhaftet und die gleichmessigkeit desfals zuwege gebracht wurde. Wollen solches freuntlicher wolmeinunge E. A. zu verstehen geben, welche sich bey F. D. wirt zu bearbeiten wissen (die den an ir selbst dahin geschlossen), das freuntschaft und nachparliche forderung erhalten werde, darzu wir fur uns wie hiebevort stets noch itzo beflissen, E. A. götlichem schutz entpfelende.

Datum Heilspergk, den 30. Octobris Anno [15]65sten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc.

451

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbark, 30 października 1565

Ekonom biskupstwa Jan Leoman pojechał do Fromborka, tymczasem sekretarz skarbu pruskiego dopomina się, by przyniósł osobiście pieniądze i rozliczenie z akcyzy z biskupstwa. Hozjusz polecił ekonomowi zażądać od kapituły restytucji pewnej sumy w związku z przejęciem przez nią na własny użytek dochodów ze wsi Sątopy. Pragnie poznać zdanie kapituły, czy do akt synodu warmińskiego należy wpisać cały kanon przeciwko konkubinariuszom, czy też wystarczy tylko wzmianka o nim.

AUTOGRAF: Kraków. Bibl. Czart., rkps 1618 s. 937—940. Na odwrocie ręką Reszki zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kromera: *Fraumburg 1 Novembris*.

S. Praeter opinionem meam accidit, ut oconomus¹ isthuc proficisceretur, qui mihi literas ostendit, quibus urgebat vehementer thesauri notarius², ut accisam celeriter adferret. Volebam, ut per alium perferretur, sed negavit per alium id recte fieri posse. Volebat, ut in diem Veneris [2 XI] differret, interea rationem conficeret ac eam descriptam offerret. Negavit adhuc se describere coepisse, nec ita cito posse. Dedi illi mandata ad fratres³ de iis, quae mihi debent. Quam ea sit fideliter executurus, cum Deus volet videbimus. Egi cum alio quoque de villa

¹ Jan Leoman, kanonik warmiński.

² Paweł Kocharński, pisarz skarbu pruskiego podległy podskarbiemu Janowi Kostce kasztelanowi gdańskiemu.

³ Tj. do kapituły warmińskiej.

Santopensi⁴. Respondit excusationem fratrum sibi non probari, teneri eos omnino ad restitutionem, sed non integrae summae, sed eius tantum, quam ipsi, qui praesentes adsunt, percepissent, se quatuor annorum fructus percepisse, pro sua rata libenter soluturum. Haec^a satis mihi subtilis interpretatio visa est. Negavit ex publico quicquam esse numerandum, sed quantum pro sua quisque portione percepit. Haec ignorare // te nolui. Cuperem autem, ut consultationem isthuc haberetis de canone contra concubenarios in Synodo Tridentina edito, num sit nostris inserendus⁵, an sufficiat eius mentionem tantum fieri. Bene vale.

Ex castro nostro Heilsbergensi, tertio Calendas Novembris [30 X] 1565. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

^a Skr. magi[s]

452

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 30 października 1565

Spodziewa się, że Hozjusz powrócił już do domu i otrzymał wysłane przez Watta wino i adamaszek. Informuje, jak wygląda realizacja innych zamówień kardynała: materiałów, książek; kielicha nie chce kupować bez zasięgnięcia rady Kromera, a ten obecnie jest u Hozjusza. Feliks Moler wybiera się w drogę. Przesyła list od kard. Ottona Truchsessa.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 430—440. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime atque Reverendissime Domine, Domine clementissime. Spero, Ill-me atque R-me Domine, eandem iam salvam et incolumem domum rediisse; quoniam vero brevitati studens, et is hinc nunc discedit, breviter omnem rem perscribere visum est. Vinum iam accepisse una cum 12 ulnis damasci violacei coloris spero^a. Pannum sarlaticum violacei coloris hic apud Italos non reperitur, verum rubei coloris. Habent quod vocant granat violaceum 10 tale[ros] unam ulnam, eiusdem 8 tale[ros], quare emere non audebam. Libros novos nondum hic habent, brevi tamen expectantur. Quod attinet de calice, libenter iam facerem parari, verum quoniam Ill-ma atque R-ma P. V-ra mandavit, ut hac in parte consilio R-ndi D-ni Cromeri uterer, quoniam abest, nolui ut quicquam inciperetur, nisi communicato eius consilio, retulit tamen mihi D-nus Grzybowski¹ ex relatione D-ni Felicis Moleri² eum ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram recta ivisse. Felix mihi nondum visus est, nec scio an aliquas literas, necne habeat. Libenter etiam scire vellem, quantum ponderis habeat; poterit etiam Ill-ma atque R-ma P. V-ra cum R-ndo D-no Cromero communicare, mihi vero et D-no Plasio³ omnem rem perscribere. Mitto ab Ill-mo atque R-mo Cardinali Augustano literas et Roma ad me allatas⁴. Rogo, non in malam partem vertat Ill-ma atque R-ma P. V-ra, quod adeo breviter scribo, habeo enim cui has literas tuto concedere

¹ Sątopy, wieś w komornictwie reszelskim.

² Tzn. do akt synodu warmińskiego z 20—21 VIII 1565. Ostatecznie dekret ten nie został włączony.

³ Jakub Grzybowski.

⁴ Feliks Moler, student krakowski.

⁵ Tomasz Plaza.

⁶ Ostatni znany list Ottona Truchsessa do Hozjusza z tego roku jest datowany 7 VI. Zob. nr 210.

possum; in spatio 1 horae discedit. Quod superest Deum rogo, qui gubernator omnium nostrum est, quo Ill-mam atque R-mam P. V-ram diu servet incolumem, cuius clementiae me humiliter commendo.

Cracoviae, 30 Octobris Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

Rogo humiliter, ut hae literae^b a D-no Trzycziesky⁵ Braunsbergam primo quoque tempore mittantur, nam g[enerosa] sua Dominatio a me suis literis postulavit.

^a Na marginesie
^b Rkps has literas

453

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 31 października 1565

Od mieszczan braniewskich otrzymał skargi na pewnych ludzi z Prus Książęcych, którzy mimo nakazu księcia i pozytywnej postawy starosty Balgi Jakuba von Diebes koło osady Siedlisko blokują przewóz produktów spożywczych do Braniewa. W imię dobrosąsiedzkich stosunków i stosownie do dawnego zwyczaju prosi o usunięcie tego rodzaju przeszkód utrudniających swobodny handel między księstwem a biskupstwem.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja kancelarii odbiorcy: *Blschoff zu Ermelandt beschweret sich abermahl der verbotenen zufuhr halben, ertnert F. D. der vertrage und bithet abschaffung. Datum Heilspergh, den letzten Octobris Anno etc. [15]65. Ponlze: Ist beantwoortet den 5ten November Anno etc. [15]65ten.*

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wiewoll wir uns nicht anders versehen, denn es solte E. F. D. meinunge und wille, des sich dieselbe auff nehest unser schreiben aus unser lieben unterthanen vom Braunsperge boschwer wegen der belegeten und gehemmeten zufuhre der victualien erkleret, auch gleichergestalt E. F. D. amptleuten dero jegent verlautet und von inen zu erhaltunge freuntlicher nachparschaft und einigkeit gehalten werden sein, so haben uns dennoch gedachte unsere unterthane zum Braunsperge, abermals widder und uber^a unser verhoffen angetragen, als solte von E. F. D. amptleuten nichts weniger denn solcher meinunge die billige folge geschehen und gehorsamet werden, dennoch immer fur beim Einsiedellkruge auf der warte gehalten und allerley zufuhre an fischen, milchspeise und andere victualien abgelencket und hintergetrieben wurden. Ob sich auch woll der edle Jacob von Diebes, heuptman zur Balga, kegen sie schriefftlichen vernemen lassen, wie von E. F. D. ehr einen bofelic hette, solcher victualien zufuhre dero unser stath frey zu gestaten, so wurde doch an dem wercke und that, wissen nicht aus wes antrieb, das kegenspiell geübet. Derohalben sie denn uns unterthenigst ersucht, wir in derogleichen unfreuntlicher zunötigunge mittel finden wolten, damit // solcher wiederwille geleet und der alten gewonheit nach möchte beiderseits gehandelt werden. So wir es denn nun gewislich dafur halten und schliessen, es sey E. F. D. freuntliche meinung desfalls den irigen semptlich und am meisten dero amptleuten nicht verborgen, das aber von inen dakegen boschicht, solches wieder E. F. D. wissen und willen getrieben werde und dieselbe einen

⁵ Jan Trzeczieski.

ungnedigen misfallen daran trage. Als ist noch zum wiedermahl unser freuntlich bitt und sinnen, es wolle E. F. D. doch freundlich und eigentlich bey sich erwegen, wie der etzlichen unverursachtes furnehmen und der irigen zunötigunge uns zwar nicht unbilligk zu hertzen gehen müsse. Und da es nicht allein dem ewigen friede und vertregen entkegen, sondern nur zur trennunge der gemeinen nachparsing und einigkeit in diesen besorglichen geleuften furgefasset, wolte es dennoch ohne merklichen unfrommen nicht abgehen, und verhoffen demnach, es werde E. F. D. numehr dasjenige betrachten und dahin gedencken, das nicht alleine innerlicher unwillie nicht gestiftet und vielmehr die alte eintracht soviel immer muglich erhalten und gesucht werde, welches denn zum teil an diesem gestift, so die freie zufuhre und handtierunge allerseits ungehindert gelassen und gepfleget, wie auch dasselbe bis anhero von den unserigen geschehen. Als wollen wir verschaffung thun, das auch hinfuro demselben stets nachgesetzt werde.

Thun E. F. D. gotlicher erhaltunge entpfelen. Datum Heilspergk, den letzten Octobris Anno [MD]LXVsten.

Stanislaus von Gots gnaden etc. ^b-manu propria subscripsit-^b.

^a Nadpisano
^{b-b} Własnoręcznie

454

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 1 listopada 1565

Podobnie jak w ostatnim swoim liście z 28 X tak i teraz oferuje swoje usługi lekarskie choremu na oczy bratankowi kardynała, Ulrykowi i zgadza się, by przysłano go do Poznania. Wysłał spis książek dostępnych w sprzedaży. Błażej Winkler kieruje na naukę do Braniewa swego drugiego syna. Wiadomości o innowiercach w Poznaniu i o wspólnych znajomych: B. Herbestie, ks. Wojciechu, S. Warszewickim.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 26. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 15 Novembris 1565 Heilspergae.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Ante festum sanctorum Simonis et Iudae [28 X] misi Torunnam literas meas ad Ill-mam D. V-ram, quibus de nostra in puerum Ulrichum¹ voluntate et de aliis rebus feceram Ill-mam D. V-ram certiolem, quando itaque Ill-mae D. V-rae placuerit, puerum hunc ad nos mittet. Utinam vero possem eius oculis subvenire, sed etiam in dies pestem perniciosissimam expavesco. Indicem librorum², non utique propter temporis angustiam ordinatum, Ill-mae D. V-rae a Patruo nostro mitto; expectat is ex-Germania alios libros propediem. Scriba Winklerus iam alterum filium suum³ Braunsbergam nunc misit sumptu suo, quem etiam Ill-mae D. V-rae vehementissime commendo. De Stephano autem iterum atque iterum agit immortales Ill-mae D. V-rae gratias una nobiscum. Nos in hac civitate alteram synagogam habemus et ob hoc lugemus omnes. Mi Domine Iesu, suscita cor Regis ad istas omnes abominationes dissipandas. Herbestus⁴ convaluit ex febricula, die crastina praedicabit. D-nus Albertus noster⁵ senex adhuc

¹ Ulryk Hozjusz, syn Jana. Zob. nr 444.

² Chodzi o spis książek dostępnych w handlu, które Jan Patruus księgarz poznański gotów był sprowadzić dla Hozjusza z Niemiec.

³ Wawrzyniec Winkler, syn Błażeja. Zob. nr 456.

⁴ Benedykt Herbest.

⁵ Wojciech z Wolszyna.

concionatur. Warssevicium⁶ his diebus expectamus, addo hoc Blasium nostrum Winklerum graviter nunc aegrotare. Nos valemus utcumque et in dies Deum oramus pro diuturna, tranquilla florentique Ill-mae D. V-rae sanitate. Commendo me tandem meosque omnes Ill-mae D. V-rae clementiae.

Posnaniae, in die^a Omnium Sanctorum [1 XI] 1565.

Audio Ill-mum Legatum postridie ornare suum iter in Italiam, discedit autem Cziązinio. Eiusdem Ill-mae D. V-rae servitor deditissimus
d[oc]tor] Stephanus Micanus.

^a Nadpisano nad skr. *vigtia*

455

JAN RADOGOSKI DO HOZJUSZA

Sztum, 1 listopada 1565

Otrzymał odpowiedź Hozjusza na swój ostatni list napisany w sprawie rewizji kapitułnych dóbr Tolkmicko. Usprawiedliwia się, dlaczego razem z innymi rewizorami podjął się tego obowiązku, mianowicie wielu ludzi w Prusach Królewskich zwracało rewizorom uwagę, że dobra te podlegają egzekucji. Szczerze pragnie wzrostu zamożności kapituły, ale też musi spełnić swój obowiązek i okazać lojalność wobec kolegów rewizorów, wśród których są innowiercy.

AUTOGRAF: Göttingen, Staatliches Archivalager, HBA C 1a, 501. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime Princeps, etc. Accepi a V-ra R-ma D. per praesentium exhibitorem praestitas literas, quibus ad priores meas¹ non est dedignata respondere, quum siquidem ex illis intellexi non pro palato mearum respondisse, quibus adducta ratione et instinctu quorundam nobilium terrarum Prussiae V-ram Ill-mam D. manifestam volui me et collegas meos commonefactos de bonis Excellentissimi Capituli² in parte quadam a pristina donatione exequutioni subiacere, non quod ego vel collegae mei ambiire et accipere in revisionem vellent, sed ut manifestantium voto satisfieret. Postquam autem communitates reliquae, quas invicem pertransivimus, existant immunes, Excellentissimo Capitulo ne ut ab illo aliquid auferretur, sed potius pro munificentia Ser-mi Principis pro ampliando cultu divino dotarentur et perpetuo servarentur cupio. Quod me inde allexit satisfacisse officio meo propter collegas meos, qui una missi sunt ab ordinibus Regni in parte a fide catholica disparibus³, ne videar Excellentissimo Capitulo favere. Propterea perlectis statim a V-ra Ill-ma D. literis eorundem responsa manifesta reddidi, qui contenti sunt V-ram Ill-mam D. prout licitum fuit pro Capitulo respondisse, iamque huiusmodi hominum delationem revisionum bonorum Capituli praetermittere velle. Supplico ergo V-rae Ill-mae D. me excusatum fore, quod id facere me oportuit (cum quidem zelo et animo bono), ut proferentium praecludantur ora. Captata tamen voluntate divina latius in hac parte V-ram Ill-mam D. manifestam faciam. // Cum his me et studiosa obsequia mea in gratiam V-rae Ill-mae D. diligentissime commendo, quam a summo love pro decore et honore sanctae Ecclesiae catholicae diutissime incolumem valere cupio et desidero.

⁶ Stanisław Warszewicki.

¹ Zob. nr 445.

² Tolkmicko.

³ Wśród rewizorów wyznaczonych do Prus Królewskich Jan Lutomirski był innowiercą.

Datum in castro Stumensi, prima mensis Novembris Anno 1565. Eiusdem V-rae Ill-mae D. ac R-mae Paternitatis servitor et sacellanus

Ioannes Radogoski Lancitiensis Loviciensisque etc. Canonicus Suae M-tis Regiae Secretarius manu propria.

456

BŁAŻEJ WINKLER DO HOZJUSZA

Poznań, 2 listopada 1565

Jest wdzięczny Hozjuszowi za przyjęcie do kolegium jezuickiego w Braniewie syna Stefana i zapewnienie mu utrzymania. Pod wpływem perswazji doktora Stefana Mikana zdecydował odwołać ze szkoły we Wrocławiu najmłodszego swego syna Wawrzyńca i skierować do Braniewa. Obaj chłopcy razem ze swoim wujem ruszają w drogę. Ojciec poleca ich kardynałowi i prosi o powierzenie na naukę jezuitom, których uważa za dobrych wychowawców młodzieży. We Wrocławiu syn był narażony na utratę wiary katolickiej; teraz ojciec będzie o to spokojny.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 445—448, Brak strony adresowej.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine plurimum colendisime. Intellexi ex literis D-ni doctoris Stephani¹, amicorum meorum et integerrimi et plurimum honorandi, Ill-mae ac R-mae P. V-rae filium meum Stephanum tantae curae esse, ut non solum, quod ego cupiebam, sacro huic collegio eum autoritate sua ad educandum commendare, sed etiam victui eius necessaria providere pro sua immensa clementia dignata est. Quae eximia Ill-mae P. V-rae liberalitas ac beneficentia quanto mihi, de Ill-ma P. V-ra nihil omnino merito, insperata accidit, tanto magis magisque Deum optimum maximum orare non intermittam, ut hoc Ill-mae P. V-rae in me filiumque meum collatum beneficium pro sua summa benignitate recompensare dignetur. Pro qua ego Ill-mae P. V-rae eas, quas et possum et debeo immortales ago habeoque gratias agamque quoad vixero. Quibus quidem praeceptoribus cum per totum orbem terrarum hac nostra aetate et doctrina, eruditione, sapientia et vitae integritate ac sanctimonia parem invenias certe neminem, praesertim cum tota Germania, nobis vicina regio, peste haeretica ardeat, et hunc quem postremum habeo filium Laurentium nomine, puerum, nisi me amor eius fallit, haud indocilem, hucusque Wratislaviae degentem, suasu eiusdem D-ni Doctoris illinc revocare, ne testa haec recens aliquo, quod absit, faetore imbuta deinceps feteat, illucque ablegare, ubi cum in stu//diis optimis fidelissime, tum vero, quod maximum est, in avita catholica fide assidue versetur ac edoceatur, consultum mihi valdeque necessarium visum est. Et hunc itaque iam adiunctum avunculo patrique suo, illuc ad congregationem hanc longe celeberrimam mitto. Quibus id mandati dedi, ut ei hospitio honesto studiisque congruo sumptibus meis nacto eum in Christi nomine illic instituendum curent. Quem ut Ill-ma P. V-ra et apud se commendatum habere, et praeceptoribus iis ex manibus suis dare velit etiam atque etiam petimus. Illi vero ut haec omnia, quae in hoc mundo sunt praestantissima, Ill-mae P. V-rae accepta ferent, ita una mecum pro eadem noctes diesque Deum precari non intermittent, cuius gratiae ac patrocinio ego cliens minimus cum omnibus meis me totum commendo atque trado. Christus Dominus Ill-mam P. V-ram, unicum hanc Ecclesiae suae columnam, nobis diu sanam felicemque conservet.

¹ Stefan Mikan.

Datum Posnaniae, die secunda mensis Novembris Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quinto. Eiusdem Ill-mae et R-mae P. V-rae servitor

Blasius Vinclerus secretarius civitatis Posnaniensis.

457

MIKOŁAJ DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 3 listopada 1565

Druk dzieła *Confessio fidei* został ukończony. Zgodnie z życzeniem Hozjusza wysłał mu 16 egzemplarzy za pośrednictwem Bernarda Fogliolo, który przesłał je do Krakowa. Z 20 talarów, jakie otrzymał od Hozjusza, po wypłaceniu należności wskazanym osobom pozostało tylko 18 złotych. Dokładny rachunek z wydatkowania tych pieniędzy przysłał na ręce sekretarza Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 25. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Januarii 1566.*

Salutem plurimam ac mei officiorumque meorum Ill-mae R-maeque P. V-rae commendationem. *Confessio*, quae hic typis excudebatur, iam absoluta est. Itaque (quemadmodum mihi scriptum fuit ab R-ma P. V-ra) sexdecim exemplaria Venetias mitto ad Bernardum Foliolum¹, cui literis meis significavi, ut quemadmodum recepisset, ea exemplaria quamprimum Cracoviam mitteret, quod eum diligenter facturum non dubito. Miserat huc R-ma P. V-ra in hanc rem viginti coronatos aureos, sed apud me depacta ea summa, quam hic certis personis iussu ipsius numeravi, 18 aurej remanserunt. Itaque rationem huius expensae R-ame P. V-rae secretario mitto. Quod reliquum est, me R-mae P. V-rae diligentissime commendo Deumque omnipotentem oro, ut eam salvam ac incolumem quam diutissime conservet.

Datae ex Urbe, 3 Novembris Anno D-ni 1565. Ill-mae ac R-mae P. V-rae obsequentissimus

Nicolaus Dzialinski.

458

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 3 listopada 1565

Dziękuję za wpłacenie akcyzy z Warmii. Radzi nie wysyłać ekonoma biskupstwa do Tezewa po pieniądze należne od miasta dla kolegium braniewskiego, gdyż wezwał już w tej sprawie burmistrza i zakomunikuje mu wolę królewską. Dzieli się nowinami z dworu polskiego i sąsiednich krajów: nie przypuszcza, by król pragnął sprowadzić królową do Wilna, o ewentualnym rozejmie z Moskwą, o oblężeniu Rostocku przez księcia mełdeburgskiego Jana i jego brata Henryka.

ORYG.: Kraków. Bibl. Czart., rkps 1607 s. 493—496. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responsum 5 Decembris 1565 Hellspergl.*

Miłościwy Księżu, *etc.* Prawież WM mój MP a dobrodziej z tymi pieniędzmi, co się ich z akcyzy zebrać mogło¹, na czas posłać raczył, bo z strony Króla JMci w ten przyszły czwartek [8 XI] mam uczynić ekspedycją niemałą, za co ja WMci swemu MP dziękuję. Co się dotyczy tych pieniędzy, które ze Thczewu WMci memu MP albo do kolegium bran-

¹ Bernard Fogliolo, weneccjanin, pośrednik włoskiej poczty Hozjusza.

¹ Akcyza zwana inaczej czopowym był to jedyny podatek, jaki płaciła Warmia na rzecz Rzeczypospolitej. Uiszczala go do skarbu pruskiego, którego aktualnym podskarbin był Jan Kostka. Jesienią 1565 r. ze względu na niebezpieczeństwo wtargnięcia obcych (niemieckich) wojsk na Warmię powstrzymywano się z wpłaceniem tego podatku, by mieć w pogotowiu pieniądze. Zob. nr 387, 396, 417, 451.

sperskiego przyść mają², nie zdała mi się rzecz potrzebna, aby tam do Thezewu na ten czas książdz szafarz³ jeździć miał, bo burmistrzowi dla tej samej rzeczy na poniedziałek rozkazałem tu u siebie być, a też z pisanania WMci to rozumiem, iż tymi czasy WM księdza szafarza pilnie potrzebować raczysz. Gdy tu u mnie będzie burmistrz, według wolej a rozkazania Króla JMci, tudzież też wedle pisanania WMci mego MP rad się o to przyczynię, aby Thezewiczi^a WMci memu MP to dali według wolej Króla JMci, co słusznie od nich // przyść ma.

Za nowiny, któreś mi WM mój MP oznajmić raczył, dziękuje, i gdzieby tak było, żeby Król JM raczył posłać po Królową JM, ażeby do Wilna przyjechała, byłaby to zaprawdę nienagorsza nowina, alem ja contrarium słyszał, czego też jednak za pewną nowinę nie piszę, bom też od dworu tymi czasy żadnego pisanania nie miał. Około uczynienia przymierza z moskiewskim⁴ tak mam tą sprawę, iżeby do siedmi lat Król JM miał uczynić przymierze. Za jakimi artykułmi albo kondycyjami to się stanowiło, o tym żadnej sprawy pewnej nie mam. Jaki porządek tymi czasy uczyniono [.....]derlanczie^b na nasze żytko, to WM mój MP wyrozumieć będziesz raczył z tej kopijej, którą WMci posyłam. Zalecam się z tym sam siebie i służby swe w miłościwą łaską WMci prosząc, abym z niej opuszczon nie był.

Dan z Malborku, 3 Novembris Anno Domini 1565.

We Gdańsku jest ten głos pospolity, iżeby księżna finlanczka⁵ w tych czasiech umrzeć miała, ale ja pisanania pewnego o tym nie mam, // ale to jest pewna, że herczik [s] Hanus⁶ książę nekielborskie we spółek z bratem swoim Henrikiem⁷ w tych czasiech bez wieści nieodpowiednie obległ Rostok i tak się spodziewają, iżeby snadnie przyść miał ku wzięciu tego miasta, a to przez to, iż tam ludzi powietrzym barzo wiele wymarło. Rozumiem temu, że to rychło będę wiedział jeśliże je wziął albo nie, ale to jest pewna, że w pojmaniu co celniejszych mieszczan ma barzo wiele, bo mało nie wszystkich tych spojmał, co się byli na wsi z miasta przed morem wprowadzili.

^c-WMci mego MP i dobrodzieja powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscripsit]-^c.

^a Tak rkps, w sensie *czestowanie*

^b Wyraz niejasny, początek zamazany i wszyty w grzbiet kodeksu; może *in Niderlandzie*(?)

^c-^e Własnoręcznie

² Zob. nr 338 przyp. 1; nr 341.

³ Jan Leoman, kanonik warmiński i generalny ekonom biskupstwa.

⁴ Iwan IV Groźny.

⁵ Katarzyna Jagiellonka (1526—1583), żona Jana III księcia fińskiego, żona Jana III księcia fińskiego późniejszego króla Szwecji, razem ze swym mężem przeżywała wtedy w więzieniu. PSB XII 218—220 (Władysław Czaplinski). Ta wiadomość o jej śmierci nie była prawdziwa.

⁶ Jan Albrecht meklemburski (1525—1576), zięć księcia pruskiego Albrechta (1555 ślub z Anną Zofią), był w tym czasie przedmiotem dużego zainteresowania w Polsce. Por. J. Małłek: *Geneza sejmu 1566*, s. 509—512.

⁷ Jan Albrecht (jw.) nie miał takiego brata. Zob. W. Dwo rz a c z e k: *Genealogia*, tabl. 56. Być może chodzi tu o Ulryka III (1528—1603) księcia meklemburskiego na Kostrzynie, brata Jana Albrechta, albo raczej o Henryka II księcia brunświckiego, który jednak bratem nie był.

459

ANNA KOŚCIELECKA DO HOZJUSZA

Gniewkowo, 3 listopada 1565

Jest Hozjuszowi wdzięczna za odpowiedź na ostatni list, za słowa pociechy i otuchy po zgonie męża. Zaprasza kardynała na żałobne nabożeństwa w rocznicę śmierci męża, na dzień 6 lutego 1566 r. i prosi o powiadomienie, czy przyjedzie.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO rkps D 72 k. 32. Na odwrocie adres: Wielebnyemu Ojcu Jego M-ci Księdzu Stanisławowi Ojślusowi z bożej łaski [Kardynałowi Stolicy Apostolskiej] a Biskupowi Alsperskiemu, Panu memu miłościwemu etc., ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Responsum 5 Decembris 1565 Hetspergi.

Wielebny Ojcze, Miłościwy Księżu Kardynale, Panie, Panie a przyjacielu mnie miłościwie łaskawy. Zaleciwszy żalosne siroctwo i z naniższemi służbami swemi świętej modlitwie a miłościwej łasce WMci, aby Pan Bóg wszechmogący WM mego MP na wiele lat w łasce swej świętej, w dobrym zdrowiu chować raczeł ku podporze a pociesze Kościoła swojego i mnie żalosej wdowie¹ w temże Kościele bożem h[u]fającej, o co ja ustawicznie Jego^o naświętszej miłości prosząc WMci swemu MP wiernie życzę etc.

Gdym się dowiedziała o słudze WMci w Toruniu², nie chciałam zaniechać tego, abym przez pisanie swe zdrowia WMci, które jest od Pana Boga w siroctwie moim wielką pociechą moją, nawiedzić i służb swoich żalosejnych w łaskę zalecić nie miała. Przy tem WMci swemu MP pokornie dziękuję za tę miłościwą radę i naukę, którąś mi WM mój MP odpisując na pierwszy list mój w liście swoim dać raczeł, co jest i będzie tak wielkim kochaniem moim zawždy, iż nic więtsze, Pana Boga pilnie prosząc przez wszytek czas żywota mojego da li Bóg w tem trwać będę, acz wiem, Miłościwy Księżu, żem tego mało godna, abym o co WM mego MP prosić miała, ale iż znam tak wielkie łaski // WMci bez wszelakiej godności i zasługi mojej, przeto tak bezpiecznie używam łaski WMci pokornie prosząc, aby WM mój MP raczeł ozdobić a ocukrować byciem swoim mnie żalosejny dzień obchodu Jego M-ci pana a małżonka mego namilszego, który ma być w pierwszy wtorek po Oczyszczeniu Panny Maryjej a wiliją świętej Doroty³, a ja Pana Boga prosząc o to, aby zdrowia dobrego i czasu WMci memu MP do tego użyzyć raczeł, z wielką radością WM oczekiwać będę, czego jeźliże już będę miała być pewna, proszę pokornie, aby mi WM mój MP przedtem oznajmić raczeł. Żatem powtóre żalosejny siroctwo i naniższe służby swe miłościwej łasce WMci zalecam prosząc pokornie, abym z niej do mojej śmierci opuszczona nie bęła.

Dan z Gniewkowa, trzeciego dnia listopada Anno Domini 1565. Żalosejna wdowa, WMci mego MP naniższa służebnica

Anna z Łaska Koszcielecka wojewodzina poznańska.

460

JAN GRODECKI DO HOZJUSZA

Wrocław, 5 listopada 1565

Na synod prowincjonalny do Piotrkowa spieszył¹ głównie dlatego, że miał być tam obecny Hozjusz, ale z powodu zarazy i ludzkich pogłosek synod został odwołany.

¹ Zob. nr 390.

² Po sejmiku pruskim ktoś ze świąty Hozjusza pozostał w Toruniu.

³ Autorka listu pomyliła dzień: w 1566 r. pierwszy wtorek po święcie Matki Bożej Gromnicznej przypadał 6 II, czyli w sam dzień św. Doroty, nie zaś w wigilię. Była to rocznica śmierci Andrzeja Koszcieleckiego, męża Anny.

¹ Por. nr 368.

Ślązacy są bardzo zawiedzeni i nie wiadomo, czy na przyszłość dadzą się nakłonić do udziału w synodzie. Krążą wieści, jakoby po wyjeździe nuncjusza i pod nieobecność Hozjusza miał zebrać się sobór narodowy, który zezwoli wiernym na używanie kielicha a duchownym na zawarcie związków małżeńskich, co w wielu miejscach praktycznie już jest tolerowane przez zwierzchników kościelnych. W otoczeniu cesarza domagano się zezwolenia na takie małżeństwa, ale dzięki zręczności Rzymu udało się sprawę odwiec, by uspokoiły się umysły. Zachariasz Delfino pojechał do Rzymu, ale ma powrócić² na sejm Rzeszy. Wojna z Turcją na zimę wygasła. Książę siedmiogrodzki Jan Zygmunt na wezwanie pojechał do Konstantynopola. Cesarz nie chce się wiązać paktami z Turcją. Książęta śląscy na sejmiku we Wrocławiu radzą obecnie nad daniną wojenną.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 38 k. 41, jęz. lae. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

DRUK.: F. Hipler: Johannes Grodziecki, s. 27—28, z oryginału jw.

461

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbarsk, 8 listopada 1565

Przez Samsona Woreina przekazał list z pewnymi dezyderatami do kapituły warmińskiej, m.in. w sprawie uszczenia przez kapitułę trzeciej części na utrzymanie kolegium jezuickiego. Oczekuje na przyjazd prowincjała jezuitów Mikołaja Lanoya i dlatego nie może osobiście zjawić się w Braniewie. Prosi Kromera, by udał się tam i dokonał przeglądu warunków zakwaterowania tych chłopców z kolegium, którzy mieszkają na zamku braniewskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1615 s. 423—426. Na odwrocie ręką Reszki zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kromera: *Fraumburg, 9 Novembris*.

S. Literas ad fratres dederam Samsoni¹. Miror autem, si lectae non sunt in Capitulo. Dederam autem oeconomo² negotium, ut iisdem de rebus ageret. Egit is, ut mihi retulit, cum tribus capitibus. Bonam et ipse spem de tertia parte³ praesertim adfert, quam ad rem conferri cuperem. Quod me Braunsbergam ipsum venire vis, id hoc tempore fieri non potest. In horas Provincialem, nisi fallor, Lanoium⁴ expecto, quem comitabor isthuc, si Deus volet. Nec te tam cito discessurum puto, cum sis Regius commissarius futurus, etsi quod isthic diutius haereas nihil est, posteaquam rationes vestras explicaveritis et praefecturas distribueritis⁵. Feceris vero mihi pergratum, si Braunsbergae cum fueris, exploraveris omnia, quae spectant ad pueros, quos in castro [alo], quo possis, ubi reversus fueris me certiozem reddere, si qua possit alia ratio commodior eos alendi repperiri, sic tamen ut nihilo peius tractentur. Si quem oeconomum isthic habere possem, non fide modo, verum et ingenio praestantem, non difficulter id provideri posset. Petrus⁶ mihi videtur // paulo negligentior, sed nolo nunc esse longior. In congressum nostrum reliqua. Bene vale.

² Delfino już na nuncjaturę wiedeńską nie powrócił, zastąpił go Melchior Biglia.

¹ Samson Worein.

² Jan Leoman.

³ Chodzi o trzecią część sumy potrzebnej na utrzymanie kolegium jezuickiego w Braniewie.

⁴ Mikołaj Lanoy, prowincjał austriackiej prowincji jezuitów, któremu podlegało kolegium braniewskie, sam nie przyjechał; w swoim zastępstwie przysłał Franciszka Sunyer. Zob. nr 382.

⁵ Na generalnym posiedzeniu kapituły po Wszystkich Świętych (Capitulum Generale Omnium Sanctorum) w kapitułe warmińskiej i w wielu innych rozdzielano roczne funkcje.

⁶ Bliżej nie znany mieszczanin braniewski.

Ex castro nostro Heilsberg, sexto Idus Novembris [8 XI] 1565. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

462

MAREK ANTONI DA MULA DO HOZJUSZA

Rzym, 8 listopada 1565

Na list Hozjusza z 13 VII pragnął szybko dać odpowiedź i przesłać ją razem z wydrukowanym już dziełem *Confessio fidei*. Opóźnienie druku pociągnęło za sobą opóźnienie listu, za co przeprasza. Dopiero teraz wysyła książkę i list. Dodatki Hozjusza mogły być już tylko zamieszczone na końcu dzieła. Sporny cytat ze św. Grzegorza z Nyssy został w dziele nieco zmodyfikowany, za co z góry przeprasza Hozjusza. Pośpiech w druku nie pozwolił na dokładne skonsultowanie się z autorem. Informuje o druku listów św. Hieronima, *De civitate Dei* św. Augustyna, Wulgaty. Torresowi polecono przygotować odpowiedź na *Centurie Magdeburgskie*. Uwagi Hozjusza o synodzie we Frankfurcie przekazał Wilhelmowi Sirleto, który będzie pisać o małżeństwie księży. Cesarz ostatnio już mniej zabiega o to, prawdopodobnie pod wpływem perswazji króla hiszpańskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1600 s. 235—238. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Amulius, Reddita 19 Decembris 1565 Heilspergae.*

DRUK.: J. Fijałek: Przekłady pism, PS nr 1 s. 98. Publikuje w przypisie znaczne fragmenty tego listu; zob. przypis tekstowy a—a.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Tuis literis die XIII Iulii datis¹ non prius respondendum curavi, quam una cum responsione totum librum Pauli Manutii typis excusum mitterem; id quidem, cum existimarem non solum tibi iucundum, sed quendam etiam mihi ipsi stimulum fore ad celeritatem tum Pauli, tum operariorum procurandam. Sed ut video, effectum est, ut dum ego caeteris calcar addo, mihi frenum impositum sentiam, reliquosque ad diligentiam adhortatus, meae culpam negligentiae agnoscam. Utcunque sit, vicit tandem mea negligentia diligentia, et a-voti compos respondeo, ac simul maxime pias et eruditus nunquamque satis laudatas D. V-rae Ill-mae lucubrationes Manutii nostri typis editas mitto²; et quoniam accessiones serius ad nos allatae sunt quam suis locis apponi potuissent, additae sunt in extremo libro³. Fieri prope non potest in hac Urbe, ubi est magna rerum omnium, maxima vero typographorum caritas, ut omnia ad amussim perficiantur. De sententia vero Gregorii Nisseni⁴ cum quidam religiosi, recta mente viri, ut credam, inter se valde et acriter disceptassent multis sentientibus, ut tota illa de oblatione sententia abraderetur, reliquis ut D. V-ra Ill-ma consuleretur, decrevimus impressioni nullo pacto impedimentum afferri, non solum ne mora fieret, sed quod ita et libri et auctoris dignitati convenire existimavimus. Si quid minus est voluntate D. V-ra Ill-ma, ignoscat, obsecro, meo // desiderio, quo quidem simul ac librum ipsum legi a principio, cum eum cernerem et typis, et carta, et magna impressorum incuria male tractatum, nec putarem mea quidem aetate utiliosem posse tam contra haereticos quam pro catholicis edi ac vulgari, curavi ut id quanto citius et rectius fieret opera Manutii usus^b, D. V-rae Ill-mae studiosissimi.

¹ List nie znany.

² Da Mula wysłał Hozjuszowi tylko 1 egzemplarz, więcej, bo 16 egzemplarzy obiecał przysłać Mikołaj Działyński, ale miał z tym pewne kłopoty. Zob. nr 457, 475.

³ W wydaniu *Confessio* u Pawła Manucjusza w Rzymie 1565 *Addimenta* te są na s. 487—507. Kilka bibliotek polskich posiada to wydanie. Zob. *Estr* XVIII 281; Por. A. Eichhorn: *Hosius*, II s. 263—264.

⁴ Zob. nr 79 przyp. 15.

Reliqua vero prout tempus, hominum studia, principum voluntas fert, sese habent. *Epistolae* divi Hieronimi sunt impressae, tomi alii imprimuntur, et divi Augustini *De civitate Dei*; vertuntur nonnulla in Latinam linguam ab antiquis Patribus Graece scripta. *Biblia* multis collatis exemplaribus vetustissimis corriguntur ea lege, ut nihil novi addatur ad Vulgatum editionem. Actum diu ac saepe de *Centuriis*, quomodo respondendum. Cura doctori Turiano⁵ tradita. Ipsi nomine D. V-rae Ill-mae salutem dixi, est ei quidem deditissimus servus, ut ait, et mancipium^a.

Quae de Francfordiensi synodo scribit, ea cum R-mo D-no Sirieto communicavi. Ipse (ut est rerum omnium ecclesiasticarum peritissimus) erat scripturus de connubio; spero equidem bonum eventum. Nuntios Apostolicos a Caesare propediem expectamus, ipsum vero non adeo vehementem in petendo, ut antea, videmus credimusque hoc maxime Regis Catholici⁶ opera effectum esse, qui rationibus pietate ac prudentia plenis Caesarem suasit, ut iis se non committeret, qui omnia voluptate sua metiuntur. Rex ipse multa prius ad S. D. N-rum // dicenda eodem argumento scripserat, magnam inde apud omnes bonos laudem bonus ipse consecutus.

Quod reliquum est, gratias ago maximas D. V-rae Ill-mae, quod tanto locorum intervallo cum disiunctissimus, suis literis etiam ipsa copia gratissimis me sibi non semel sed saepe ac saepius ipsis perlectis ac perlegendis coniunxerit et praesentem fecerit ac sit factura. Nec unquam explicare satis possem, quanta sint ac futura sint semper mea in D. V-ram Ill-mam studia, cui omnipotens Deus et Dominus noster omnia concedat felicia et vitam largiatur aeternam, ac Georgio nostro⁷ librum mittendum tradidi, qui, nisi fallor, summa est observantia et fide erga D. V-ram Ill-mam^a.

Romae, sexto Idus Novembris [8 XI] [MD]LXV. D. V-rae Ill-mae humillimus servitor

M[arcus] Antonius Cardinalis Amulius^c.

a-a Te fragmenty opublikował ks. Filja-

b iek. jw.

c-c Nadpisano

Własnoręcznie

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 8 listopada 1565

Odpowiada na dwa listy Hozjusza z 29 i 31 października; pierwszy dotyczył ukonstytuowania komisji rewizyjnej prawa chełmińskiego, drugi wolności dowozu żywności z Prus na Warmię i korzystania z młynów pruskich. Co do czasu zebrania się komisji książę aprobuje ostatnie uzgodnienia z członkami komisji: Hozjuszem, Jonaszem i Klefeldem. Co do wywozu żywności z Prus na Warmię wyjaśnia szerzej zakres zakazu i motywy, jakimi się kierował przy jego wydaniu. Nie zabraniał swoim urzędnikom wywozu ryb i produktów mlecznych, zakaz dotyczył jedynie zboża z tego-rocznych zbiorów, by nie dopuścić do drożyzny. Wieśniacy winni sprzedawać zboże najpierw na najbliższym targu, a dopiero w razie trudności sprzedaży mogą udać się w bardziej odległe strony. Starosta Balgi, który rozciągnął zakaz na inne artykuły spożywcze, uczynił to samowolnie i został upomniany. Książę dowiedział się, że niektórzy mieszczanie Braniewa, Ornety i innych miast biskupstwa penetrują teren księstwa i po wsiach skupują żywność, na co skarży się ludność pruska. Prosi, by Hozjusz zabronił swoim poddanym tego rodzaju nielegalnego skupu, gdyż zagraża

⁵ Franciszek Torres.

⁶ Filip II.

⁷ Jerzy z Tycyna.

to rozwojowi handlu w miastach. Domaga się, zgodnie z dawnymi ustawami, zniesienia na Warmii zakazu korzystania z młynów pruskich.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓL CZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 1056-1064. Nagłówek: An btschoffen zu Ermlandte, den 8. Novembris [15]65. Pod listem Com[mendante] p[ri]nc[ipi] per cancell[arium], idem cancell[artus] legit. Enoch Baumgartner.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1218 k. 145r-151v.

Wir haben E. L. zwey schreyben, das eine den 29., das ander aber den letzten Octobris, bede aber zu Heilsparg datirt¹, empfangen und ihres inhalts notturftig eingenommen. Sovil nun das erste angehet, das E. L. unserer antwort, unsern rath, doctorem Christophorum Jonam belangende, ein freundliches, nachparlichs gnugen tragen // und solche an den herrn burgermeistern der Koniglichen Statt Dantzick, doctorem Georgen Clefelden, gelangen lassen, wollen solchs gerecht uns zu freundlichem wolgefallen und seindt dafür nachparlichen danckbar. Wollen auch desfalls an uns, worinnen wir dem gemeinen nutz dienen und denselben befordern können, nichts mangeln, noch erwinden lassen und unserer zusage nach verrichtung dieses itzigen landtags gerne nachkommen.

Als sich aber E. L. in dem andern irem schreyben der verbotenen zufuhr abermals zum hochsten beschweret, so können wir nicht umbgehn, E. L. hievon grundtlichen bericht, damit wir nicht etwan ohne unser verschulden in verdacht unfreundlicher und unnachparlicher verhaltung bey E. L. komen mögen, zuzuschreyben. Und ist eigentlick an deme, das wir unsern amptleuten die zufuhre an vischen, milchspeis und andern dergleichen virtualien, wie E. L. schreyben meldung thut, zu verbieten niemals bevold, und erstreckt sich unser bescheens verbot nicht ferner dann das itzo von dem ersten ankommendem neuen getreidich dem landtman die zufuhr // in die stedte, do hernach alles ausgeschiffet, dagegen die vermutliche derhalben einreissende tewerung zur gebuer und notturft gewehret und nochmals das die ubliche gewonliche wochenmerckt in den stedten vermuge irer habenden gerechtigkeit der pilligkeit nach gehalten ohne und uber das aber die zufuhr an frembde ort zu thun und unsern eigenen underthonen zu merklichem vorfang und verterb die narung zu entziehen nicht zu gestatten. Wann aber jemandt an seinen gebuerlichen ort marckt gehalten und sein getreidich oder andere wahren in pilligem kauff nicht geloset hette, das ime alsdann, wohin er wolt, zu fahren und seine wahren zu verhandeln ungewehret sein sollte, in welchem uns E. L. je verhofflichen nicht verdencken noch einiger nichthaltung der gemeinen vertrege, wie wir uns dann dafür, das uns solchs mit pilligkeit zugemessen werden mochte, alleweg hochstes vleiss gehuttet und dagegen alles nachparlichen // willens nicht weniger bevlossen, beschuldigen werden. Das aber der hauptman zur Balga², unser rechtmessiges verbot auch uff die andern gemeinen virtualien gedentet oder dasselbe ubermachtet, ist wider unsern bevelch und aus missverstandt gescheen. Wir haben inen aber derhalben baldt zum ersten besprechen und das unsere meynung dahin nicht gerichtet wehre, derhalben er das verbot obgemeltermassen restringiren sollte, anzeygen und beveln lassen, welcher uns nun uff unsere fernere nachforschung berichtet, das er solchem unserm willen unverzogerlich volge geleistet und es seit der

¹ Zob. nr 447, 453.

² Jakob von Diebes.

zeit anderst nicht gehalten habe. Weil wir dann daran nicht zweiffeln, ime auch, wess zu vorn villeicht zu vil gescheen sein mag, abzuthun mit ernst ufferlegt, so versehen wir uns zu E. L. hinwider, dieselbe desfalls nuhmer mit uns fridlichen sein und sich darob fueglichen nicht mehr zu beschwern haben werde, wie wir dann dazu fur uns nicht gern einige oder andere ursach geben wollten.

Hiebenebenst aber können wir E. L. nicht pergen, das wir glaublichen verstendigt, dessen auch gnugsame nachrichtung haben, // das etzliche burgere von Braunsperg, Wormut³ und andern E. L. stedten sich allerley unordentlichen handthierung mit dem landtvolck in den dorfern mit umbreiten, fahren und lauffen hin und wider understehn, zu inen in ire hofe sich verfuegen, daselbsten zu unzeiten einen kauf mit inen treffen, geldt uf die handt geben, sie also ubervertheiln und gleich sehr auch andern unsern underthonen ire narung aus den henden reissen, das auch wenig, so nicht algereit gekauft, in die benachparten stedte kompt, welchs sich unserer stedte einwohner nicht weniger gar hoch beschwern und umb abschaffung unuffherlichen anhalten. Derwegen wir auch bevehl ergehn lassen, das solche ungebuerlicherweiss erkaufte wahren, wann sie beschlagen, angehalten und genommen, auch solche eigennutzige handelsleut, kan man sie nurt antreffen, selbst bey dem kopff genommen und // gestrafft werden sollen, seindt zuversichtig, E. L. diss unser vornemen nicht allein nicht unpilligen, sonder auch zu abschaffung solcher unordnung freuntlichen gedencken und den irigen mit ernst beveln werden lassen, das sie sich dessen hinfuro gantzlichen enthalten und dergleichen unzimlichen handthierung uff dem landt und dorfern sich nicht anmassen, sondern, biss ein jedere wahre und was der landtman zu verkaufen zu markt gebracht wirt, warten, damit also beyderseits unordnungen abgethan werden und die stedte irer gewonlichen wochenmerckt sich auch freuen mögen, ohne welche unsers dunckens die stedte in gross abnemen komen müssen.

Der muhlfuhr halben wirdt uns in gleichen beschwerlichen vorgebracht, das E. L. dieselbe in unser furstenthumb weder in unsere noch unserer underthonen muhlen zu thun ernstlich verbotten haben solle, welches wir in gleichem fur nichts anders als den vertregen zuwidern achten können. Und obwol E. L. solchem, nachforschung zu haben und darauff gebuerlich eingehen zu pflegen, sich freuntlich erbotten, so vermercken wir doch von den unserigen solchs noch nicht gescheen. Bitten derwegen // auch desfalls freunt- und nachparlichen, E. L. wolle hierinnen auch enderung verschaffen und einem jedern irer underthonen, inmassen dann von uns auch beschicht, wo es ime am gelegensten, in die muhl zu fahren frey lassen. Dagegen wollen wir uns, wie dann unser gemuet alleweg gewesen, widerumb guter freuntlicher nachparschaft in allem muglichen beveilissen und sovil an uns zu richten, widerwilliges ursach geben, darob nicht vonnöten, das E. L. die wege, wie sie an unsern cantzler geschrieben, bey der Ko. Ma. zu Pola etc., unserm gnedigen herrn und freuntlichen, lieben oheimen, suchen.

Bitten auch E. L. freunt- und nachparlichen, damit inhalten und darinnen unnötigerweis nichts dergleichen ferner anfahen wolle. Solchs seindt wir umb E. L., die wir Gott bey guter gesundtheit zu erhalten empfoln, freunt und nachparlichen zu beschulden wol geneigt. Datum, etc.

³ Oboczna forma od Wormditt (Ornetal).

464

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 10 listopada [1565]

Dzieło *Confessio fidei* jest już wydrukowane, ale drukarz Paweł Manucjusz twierdzi, że kardynał M. A. da Mula uzależnił od swej decyzji rozprowadzanie tego dzieła. Zadaniem Działyńskiego Manucjusz nie chce dać się uprzędzić w kolportażu. Obiecuje zrobić wszystko, by zadośćuczynić prośbie Hozjusza.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 16 k. 115. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 2 Januari 1566 Hetspergae*, ręką Kuezborskiego: *responsum a claudem*.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Negotium *Confessionum* iam absolutum est¹, verumtamen ita se res habet, ut eas hucusque a Manutio extorquere non potuerimus. Aiebat enim ita sibi a Cardinale Amulio in mandatis datum esse, ne eas, quousque ipse iusserit, evulgaret. Hanc tamen causam esse suspicor hominem, qui studium suum erga Ill-mam et R-mam D. V-ram notum esse vellet, curare vehementer, ne quis hoc officium praeoccupet. Nos igitur, quamvis celeritate Ill-mae D. V-rae satisfacere nequeamus, curabimus tamen, ne studio et diligentia desimus. Quotidie enim hac de re Manutium convenimus. V-rae Ill-mae D. munus erit diligentiam et curam clientum suorum approbare. Cui nos diligentissime commendamus.

Ex Urbe, X Novembris [1565]^a. V-rae Ill-mae et R-mae D. servus humillimus

Erasmus Dzialinius.

^a Brak daty rocznej, pozwala ją odtworzyć adnotacja odbiorcy i sama treść listu.

465

PIUS IV PAPIEŻ DO HOZJUSZA

Rzym, 10 listopada 1565

Zezwala na subdelegowanie władzy czytania ksiązek zakazanych¹.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Rzym, Arch. Vat., rkps Armad. 42 t. 23 k. 425. Końcowa część tego kodeksu została prawie całkowicie przez wilgoć zniszczona, z kart pozostały jedynie niewielkie skrawki papieru wszyte w grzbiet kodeksu. Obecnie po restauracji kodeksu można ustalić liczbę kart i czasami odnaleźć szczątki tekstu. Niestety, w tej zniszczonej części kodeksu znajdowała się minuta *Breve* dla Hozjusza. O jego tutaj istnieniu i treści informują nas liczne inwentarze Archiwum Watykańskiego, które obecnie spełniają rolę źródła. Oto one:

1) *Indices* 318 k. 443v—444 jest adnotacja: *Breve 9 XI 1565 Stanislao Cardinali Varmtensi concedit facultatem dandi licentiam theologis, praedicatoribus et aliis personis in Regno Poloniae legendi libros prohibitos*, [odsyla do:] *Arm. 42 vol. 23 p. 425*. Tytuł tutaj jest data o jeden dzień wcześniejsza.

2) *Indices* 677 (*schedario Garampii*) k. 174v adnotacja: *1565 10 Nov. Stanislao Cardinali Varmtensi concedit facultatem dandi licentiam theologis, praedicatoribus et aliis personis in Regno Poloniae legendi libros prohibitos*, [odsyla do:] *Arm. 42 vol. 23 p. 425*.

3) *Indices Brevium* 9 k. 337v jest adnotacja: *1565 10 Nov. Pro Cardinale Varmtense indultum dandi licentiam legendi libros prohibitos doctoribus et medicis* [odsyla do:] *Arm. 42 vol. 23 nr 541*.

4) Podobne zapisy w *Katalogu brewiów* nr 4 k. 480v, *Indices* 191.

466

ULRYK HOZJUSZ DO KARDYNAŁA HOZJUSZA

Braniewo, 11 listopada 1565

Obiecuje gorliwie się uczyć, by w ten sposób odwdziżyć się za doznane dobrodziejstwa. Źródło zapalu znajduje w przykładzie św. Marcina, a także w fackie zmiany uczelni.

¹ Por. nr 457, 462.

¹ Hozjusz podobne zezwolenie, tylko w mniejszym zakresie, otrzymał 1 VIII 1564; publ. HE V s. 387.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 27. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, inną ręką notatki nie związane z treścią listu.

Reverendissime Princeps, Domine clementissime. Licet ad Tuam Cels. nullo^a modo sit argumentum scribendi, pro innumeris tamen acceptis a Tua Cels. beneficiis et amore in eam meo intermittere non potui meam contestari observantiam et futurum sedulitatis meae studium, operam et diligentiam promittere. Promitto itaque humanissime Princeps (quandoquidem gratius nihil adferre possum) me quam diligentissimam deinceps in studiis navaturum operam. Adhuc enim mihi stimulum addidit et sancti Martini juvenis exemplum, et nostrorum studiorum innovatio¹, ut interim de omnium Sanctorum patrocinis apud Deum, Tuae Cels. pro nobis precibus et praeceptorum nostrorum diligentia nihil dicam. A quibus omnibus ut multum subsidii spero, ita ego quoque^b nullae diligentiae^b parcam atque labori, quominus perficiantur aliquando quae iam libere et magno animo promittuntur. Rogo proinde humiliter Tuam Cels. qualicunque isto bene merendi proposito contenta esse velit, donec in studiis paulo amplius progressus et commodius argumentum scribendi nactus fuero. Interim tamen non cessabo tempore sacrificii Missae quam devotissime Cels. V-rae commendare, ut is pro sua immensa bonitate Cels. V-rae rependat, quod ego vix unquam me facere posse confido, nisi Tua Cels. gratum humillimi nepotis affectum pro opere acceptare velit.

Datum Braunspergae, die sancti Martini^c [11 XI] Anno Domini 1565.
R-mae Cels. V-rae deditissimus nepos

Ulricus Hosius.

- ^a Na marginesie
^b Rkps nulli diligentii
^c Skr. sacra

467

KAPITUŁA WŁOCŁAWSKA DO HOZJUSZA

Włocławek, 12 listopada 1565

Poleca do collegium braniewskiego synów Sebastianą Mieleckiego kasztelana wiślickiego i starosty brzeskiego, który zwrócił się do kapituły włocławskiej z prośbą o rekomendację swych synów Hozjuszowi.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 130. Na odwrocie adres: Ill-mo et R-mo D-no, D-no Stanislawo Hosto S. R. E. Cardinali Episcopo Warmiensi et [D-no] nostro clementissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Rzeszki: Redditae 19 Novembris, Kapituła przez inną okazję przesłała Hozjuszowi drugi list w tej samej sprawie o brzmieniu prawie identycznym; ten list też zachował się: ADWO, D 72 k. 37, oryginał, ślad pieczęci, data i adres jw. Za podstawę wydania przyjmujemy przekaz z kodeksu D 13.

Illustrissime et Reverendissime in Christo Princeps et Domine, Domine clementissime. Post osculum manus Cels. V-rae, servitorum et orationum nostrarum diligentem commendationem. Magnificus D-nus Sebastianus de Mielecz¹ Castellanus Vislicensis et Capitaneus Brzestensis, licet ex dignitatis et generis excellentia apud omnes insignes viros et gratia et autoritate valeat, ut quodvis se dignum obtinere per se posset, a nobis tamen precibus contendit, ut quum filios suos in Brandsberg [s] ad excolendum bonis literis eorum ingenium in hoc novo ludo literario

¹ Ulryk Hozjusz, syn Jana, razem ze sporą grupą stypendystów Hozjusza na Uniwersytecie Krakowskim został odwołany do diecezji i skierowany na kontynuowanie nauki w collegium braniewskim. Kardynał w ten sposób chciał ograniczyć ciągle rosnące wydatki związane z utrzymaniem rzeszy młodzieży kształcącej się na jego koszt.

¹ Zob. nr 469.

per Cels. V-ram pro communi omnium studere volentium bono fundato mittere intendat, eisdem Cels. V-rae commendaremus. Cuius tam pio affectu libenter obsequentes Cels. V-rae diligenter supplicamus eos adolescentibus, in quibus non obscura virtutis specimina elucet, commendatos habere clementiaque sua prosequi dignetur, vel imprimis eorum parentis, viri dignitate et gravitate non mediocri praediti, intenta nostraeque huius exilis commendationis respectu. Quod quidem nos orationibus assiduis pro incolumi valetudine Cels. V-rae ad Dominum Deum fundendis servitiisque perpetuis Cels. V-rae referre curabimus, cuius clementiae nos et servitia nostra iterum commendamus.

Datum Vladislaviae, duodecima Novembris Anno Domini MDLXV
Eiusdem Cels. V-rae

Capellani et servitores Praelati et Canonici
Ecclesiae cathedralis Vladislaviensis.

468

JAN ROŻNOWSKI DO HOZJUSZA

Braniewo, 12 listopada 1565

Dziękuję za pomoc w znalezieniu kwatery w Braniewie. Z polecenia Hozjusza uczynił to Walenty Kuczberski wspólnie ze starostą braniewskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 449—452. Na odwrocie adres: Ill-mo perinde ac R-mo D-no, D-no Stanisław Hozjo, S. R. E. Cardinali pre[sbytero], [Episcopo] Var-miensi vigilantissimo, D-no, D-no meo clementissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime Domine. Commendatis humillimis obsequiis meis¹ in gratiam Ill-mae D. V-rae, salutem ac omnia fausta precor. Cum isthac domum versus famulus parentis mei de mandato Ill-mae D. V-rae proficiscatur, nolui committere, quin Ill-mam D. V-ram salutarem ac de hospicio mihi satis commodo invento Ill-mam D. V-ram certiozem redderem, quod D-ni Corsborski et D-ni Capitanei² opera iuxta mandatum Ill-mae D. V-rae non facile mihi est conciliatum ac institutum. Pro qua ego gratia singulari, quam in me prae se ferre Ill-ma D. V-ra humillimum servorum dignata est, immortales ago gratias, et quoad vivam futurus sum ad mandata Ill-mae D. V-rae paratissimus. Quod superest Deum ter maximum humillimis precibus assidue exorare non desinam, ut Ill-mam D. V-ram diutissime servare velit incolumem.

Branspergae, 12 die mensis Novembris Anno 1565. Ill-mae D. V-rae obsequentissimus servulorum

Ioannes Rosnowski.

469

SEBASTIAN MIELECKI DO HOZJUSZA

Brześć, 13 listopada 1565

Zgodnie z ustnymi ustaleniami, jakie zostały powzięte podczas spotkania Mieleckiego z Hozjuszem w Toruniu, wysyła swoich dwóch synów do Braniewa na naukę i poleca ich pieczy kardynała. Daje wyraz przekonaniu, że Hozjusz przez fundację

¹ Właściwe nazwisko: Jan Grodzicki (zm. 1595), herbu Ogończyk. Rodzina ta od dóbr w Rożnowie Poznańskim była często nazywana i pisała się Rożnowskimi. Zob. nr 403, 443. Ojciec i dziadek autora listu mieli również na imię Jan (życiorys dziadka PSB VIII 615—616, Zdzisław Kaczmarczyk). Autor listu był rodzonym bratem znanego potem jezuitę Stanisława Grodzickiego (zob. nr 444) i cioteczynym bratem Stefana i Wawrzyńca Winklerów, którzy razem uczyli się w kolegium braniewskim.

² Michał Preuck.

kolegium i koszta łożone na utrzymanie uczniów wyświadcza wielkie dobrodziejstwa ludziom, którzy są mu za to szczerze wdzięczni.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 453—456. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responsum ultima Decembris 1565 Holspergt.*

Zaleciwszy służby swe¹, etc. Miłościwy Księżę Kardynale, etc. Iż już syny swe posyłam do Bransberku, państwa WMci, a czym-em WMci swemu MP powiadał będąc u WMci w Toruniu², i zaleciłem w w łaskę i w obronę WMci swego MP, nie chciałem tego zaniechać, żebych pisanem swoim zdrowia WMci swego MP nawiedzić nie miał i służb swych zwykłych w łaskę WMci zalecić, a przy tym syny swe powtóre w łaskę WMci mego MP zalecam prosząc pilnie, aby WM raczył ony tam w obro- nie swej mieć, a [o] onych jako o służebnikach swych wiedzieć, gdyżem ten umysł przedsięwziął, iżem ony tam dla nauki obrócił i miejsce onym tamże ku wychowaniu już zjednał, aby na potym byli godniejszymi słu- żebniki WMci mego MP. Wiele ludzi znacznych, MP, a poczciwych za tą pracą wielką i to użyteczne staranie i koszt, któryś WM raczył uczynić i czynić nie przestawasz dla wychowania dziatki naszych, WMci dziękują i Pana Boga proszą, aby jego święta miłość na długie czasy w dobrym zdrowiu i panowaniu WM mego MP chować raczył. A ja osobliwie po- winienem tą łaską WMci zawsze zasługować memu MP i [z] syny swemi, a Panie Boże daj, abych ku jakiemu posługam WMci mógł się zgodzić, któremu ja służby swe napowolniejsze w miłościwą łaskę zalecam.

Datum Brestiae³, 13 die mensis Novembris 1565. a- WMci mego MP uprzejmy i wiecznie powinowaty sługa^a

Sebastianus a Mieliecz etc., Castellanus Wisliciensis,
Capitaneus Brzestensis etc., etc. a- subscripsit^a.

a- a Własnoręcznie

470

RAFAŁ ŚLADKOWSKI DO HOZJUSZA

Śladkowo, 13 listopada 1565

Wysyła po swego syna, który przebywa na dworze Hozjusza. Dziękuje kardynałowi za naukę i utrzymanie. Teraz zamierza chłopca razem z synem kasztelana łączyckiego wysłać na naukę za granicę i prosi, aby Hozjusz w listach polecających syna kasztelana łączyckiego pisanych do Włoch lub do Niemiec nie pominął i jego syna. Jeśli jednak kardynał tamtego chłopca zechce jeszcze przez pewien czas zatrzymać przy sobie, Śladkowski wyraża życzenie, aby i jego syn też tam pozostał.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 549—550. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no, D-no Stanislaw Hosio Dei gratia S. R. E. tituli ad Padebornam [s] [Cardinali] presbytero, Episcopo [Warmiensij], D-no suo colendissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Oświecone a miłościwe Księżę Kardynale, panie a panie mnie¹ mi- łościwy. Służby swe uprzejme zalecam w łaskę WMci mego miłościwego pana, życząc WMci zdrowia długiego i panowania szczęśliwego na czasy

¹ Sebastian Mielecki (zm. 1574), starosta brzeski, kasztelan wiślicki, od 20 XI 1568 krakowski; żonaty z Zofią Kościelecką, miał z nią dwóch synów: Stanisława (zmarł wkrótce po 1567) i Hieronima (1545—1596). PSB XX 765—767 życiorys Seba- stiana pióra Haliny Kowalskiej; tamże s. 754—755 życiorys Hieronima napisany przez Zdzisława Spieralskiego.

² Podczas sejmiku pruskiego w początkach listopada 1565.

³ Brześć Kujawski.

¹ Rafał Śladkowski (zm. 1585), łowczy łączycki, kasztelan konarski, dziedzic na Śladkowie. Zob. MRPS V-2 nr 9697, 9796; W 1564 r. wszedł do grona sześciu delegatów z Izby poselskiej do przeprowadzenia rewizji królewskiej. Zob. I. K a n i e w s k a: Małopolska reprezentacja, tabl. 3 poz. 20, s. 72.

długie od Pana Boga ku czci a chwale jego świętej a Kościołowi i rzeczypospolitej chrześcijańskiej ku pożytku, nam też, sługom życzliwem WMci, ku osobliwej pociesze, etc.

Słowy trudno i pisaniem, mój miłościwy Księżę Kardynale, WMci swemu MP wydziękować mam za tę łaskę i chęć, którą WM przeciw mnie sobie nie zasłużonemu i przeciw synowi memu przez czas nie mały pokazywać raczysz, dawając onemu wychowanie i ćwiczenie utciwe zmysłom i ciału jego. Ale to sam Pan Bóg łaską swą obfitą WMci nagradzać będzie raczył, a ja z dziećmi swymi i z inszemi przyjaciółmi wedle możliwości mojej na potumne czasy zasługować powinien będę, a tera syn mój wieczną pamiątkę w domu mem łaski a dobrodziejstwa WMci zostawi czasu swego z łaski bożej, gdy nie daremnie, jako baczę, przy WMci czas trawił, ale pochód pożytku rozumu swego pokazując do czego większego godniejszym będzie być mógł z tejże łaski WMci mego MP. Po którego [chłopca] już na ten czas posyłam, iżbych go chciał dać z synimi JMci pana łączyckiego² do Włoch, abo tam gdzie on swoje obrócić będzie raczył, gdzie proszę WM swego MP, abyś WM mój MP raczył też nie przepominać tego syna mego w listach swych, które WM będziesz raczył pisać do Włoch abo do Niemiec zalecając i miejsce a miłość jednając synom JM pana łączyckiego, aby tedy tam przy nich syn ten mój z łaski WMci mego MP wspomionem a zalecon być mógł. A jeśli żeby się też WMci memu MP zdało syny ty JM pana łączyckiego jeszcze przy sobie zatrzymać, a do domu ich teraz nie odsyłać, tedy proszę jakoś WM łaskę tę pokazywać raczył, abyś do końca WM onej zaniechawać nie raczył, a syna mego przez tenże czas jako i syny pana łączyckiego przy sobie zatrzymać raczył, co Pan Bóg WMci płacić będzie, a ja wiecznie zasługować będę. Z tem się łasce WMci zalecam, memu MP, z której proszę, bych nie był opuszczon.

Dan w Słatkowie³, we wtorek po św. Marcinie [13 XI] 1565. WMci mego MP życzliwy sługa

Rafał Słatkowsky Castellanus Konarski.

471

PIOTR BARZI DO HOZJUSZA

Lwów, 14 listopada 1565

Prosi w imieniu Michałowskiego, aby Hozjusz przyjął jego syna do kolegium braniewskiego. Gdyby lista uczniów kształcących się tam na koszt kardynała była już kompletna, tenże Michałowski własnym sumptem będzie utrzymywać syna aż do czasu zwolnienia jakiegoś miejsca. Powiadamia o śmierci swego syna, na którego chrzciny prosił Hozjusza. Oczekuje na wezwanie ze strony odjeżdżającego do Rzymu nuncjusza.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 457—460. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Mnie wieldze miłościwy Księżę, etc. Pan Michałowski¹, poczciwy szlachcic z ziemie lwowskiej, powinowaty herbowny mój, prosił mię o przyczynę do WMci, żeby w tej Akademiji, którąś WM sumptem swym fundować raczył, mógł mieć syna swego, z czegom się mu żadną miarą wymówić nie mógł. A tak WM swego MP proszę, jeśli by jeszcze nie był

² Jakub Lasocki, kasztelan łączycki. K. Niesiecki: Herbarz, I s. 253.

³ Sładków, wieś koło Rogoźna, pow. łączycki.

¹ Michałowski herbu Korczak, z Michałowic Przemyskich. PESz V s. 221.

numerus completus studentów wedle intraty Akademiji tej², racz WM tego młodzieńca in numerum tych przyjąć; a jeśliby też już completeretur numerus, tedy sumptibus ojca swego uczyć się będzie, tylko żeby w miłościwej obronie WMci tak długo trwał, ażby zasię na którego miesce nastąpił, który by z tej liczby ubył, co wierzę, że to WM mój MP na moje przyczynę uczynić raczy.

Nowego sam nic nie masz, jedno to, że ten syn, na którego m krzeczy WM mego MP prosił³, ipso die sanctorum Simonis et Iudae [28 X] urodził się był, tegoż mi zasię Pan Bóg 10 Novembris wziąć raczył, za co sit nomen eius benedictum. Ja też nic inego nie czekam, jedno rozkazania JMci Księdza Kardynała⁴, rychło li mi do siebie rozkaże przyjechać, który skoro mi oznajmi, zaraz-em do JMci wyjadę, Panie Boże daj fortunnie. Z tym się łasce WMci memu MP pilnie zalecam, prosząc, abych z niej nigdy wypuszczonej nie był.

Dan we Lwowie, 14 Novembris 1565. a—WMci mego MP najniższy słuźbenik

Piotr Barzi etc. subscripsit^a.

a—Własnoręcznie

472

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królówiec], 15 listopada 1565

Staje w obronie pewnej wdowy z Księstwa Pruskiego i jej dzieci skrzywdzonych przez urzędników biskupstwa i domaga się wymiaru sprawiedliwości. Nie wątpi, że Hozjusz naprawi krzywdę i przykładowie ukarze winnych. Celem umożliwienia dokładniejszego wglądu w sprawę, dołącza suplikę tejsze wdowy¹.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓŁCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Fol. 72 s. 1066—1067. Nagłówek: *An bischoff zu Heylsberg, den 15. Novembris [15]65*. Pod listem: *Relatio cancellarii, Andress Muntzer, secretarius*.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 121: k. 153r-v.

Wess fur ein böse und gantz unnachparliche thate E. L. bevelchhabere und -dienere an unserm underthonen begangen haben solle, werden E. L. aus beyverwarter supplication vernemen. Weil wir dann der armen wittben suchen und bitten, nicht allein zimlich, sonder fur pillig erlichten, auch im wenigsten zweiffeln, E. L. ob ires amptmanns und derselben diener gewaltsamer that, so wider den gemeinen landtfrieden und die aufgerichteten vertrege an unserm underthonen gescheen sein soll, ein ungnedigeg gefallen tragen. Seindt wir umb sovil mehr die gebettene vorschrift an E. L. zu thun geursacht worden und so dann solche böse und zu guter nachparschaft gantz undienliche thaten andern zur abscheu billig mit ernst gestraft werden. So bitten wir freuntlich, E. L. wollen der supplicanten disfalls dasjehnige widerfahrn lassen, was recht ist, damit die gute frau // sampt iren kinderlein clagloss gemacht und wir dieser unser furdernuss bey E. L. erspriessliche willfahung vermercken mögen. Solchs seindt wir in gleichen fallen (welche doch Gott gnedigst verhueten wolle) und sonsten umb E. L. freuntlich zu verdienen wol geneigt. Datum etc.

² Kolegium jezuickie w Braniewie.

³ Dziecko to ochrzcił nuncjusz Commendone podczas swego pobytu na Rusi późną jesienią 1564 r. Zob. HE V s. 493.

⁴ Chodzi o Commendonego. Por. nr 473 przyp. 3 i 13, nr 494.

¹ Dodatek ten nie jest znany.

473

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 16 listopada 1565

Siostrzeniec biskupa poznańskiego przywiózł i doręczył dwa listy od nuncjusza: z 2 i 24 X. O wycofaniu się floty tureckiej spod Malty Hozjusz dowiedział się wcześniej. Nie tylko nie bierze za złe, że nuncjusz przez pomyłkę otworzył list Piotra Myszkowskiego do Hozjusza, ale nawet żałuje, że go nie przeczytał, dowiedziałby się bowiem o aktywności Franciszka Lismanina na dworze królewskim. Obawia się, by to nie przeszkodziło królowi polskiemu w staraniach o sumy neapolitańskie i zachęca nuncjusza do spowodowania dymisji tego człowieka. Nie jest pewny, gdzie nuncjusz aktualnie przebywa, dlatego różnymi drogami śle do niego listy, tj. przez biskupa poznańskiego i Wawrzyńca Modliszewskiego do Poznania. Miło wspomina chwile wspólnie spędzone z nuncjuszem na Warmii i ma nadzieję spotkania się w Rzymie. Prosi o doręczenie listów O. Truchsessowi, pozdrowienie P. Kanizjusza i zdopingowanie jezuitów rzymskich do podtrzymywania korespondencji. Paweł Skaliński napisał książkę, którą znieślawia rodzinę cesarską. O Piotrze Barzim, Kacprze Geschkau i innych.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 104. Na odwrocie (k. 107v) inną ręką zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinale Varmiese, Heilsbergk, 16 Novembris [15]65*. List pisany ręką Reszki.

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italienische Beiträge*, s. 21—24, z oryginału jw.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Veniens huc nepos R-mi D-ni Posnaniensis Episcopi binas mihi Ill-mae D. V-rae litteras attulit; unas 2 alteras 24 Octobris datas¹. Quem commendat futurus est mihi commendatus. Ego posteaquam ex comitiis nostris Torunensibus discessi, nec ex Italia nec ex aula quidquam litterarum accepi. Aliunde tamen fuit mihi perscriptum de fugata classe Turcica tribus ante diebus quam Ill-mae D. V-rae litteras accepissem. Est quod agamus Deo gratias, nisi quod non bella nova de caesarianis militibus narravit is, qui mihi R-mae D. V-rae litteras attulit. Faxit Deus, ut ea falsa sint, confirmet autem ea, quae operatus est in Melita. Litteras R-mi D-ni Procancellarii ad me scriptas vellem quod non aperuisset modo, verum et legisset, itaque nihil opus est ulla purgatione; cognovisset ex illis cum alia quaedam non indigna cognitu tum quod Lismaninus lothum gustavit in aula Regia nec ab ea se divelli patitur. Metuo, ne sit hoc ibi quod est apud alium Blandrata². Quaeso, moneat, ut exterminetur haec pestis, quae nisi profligata fuerit, causae quoque Barensi multum officere poterit. Magnificus quoque D-nus Przemisliensis³ idem ut faceret vellem, nam et illius interesse videtur.

Vellem autem scripsisset Ill-ma D. V-ra, quo die Cziązino discedere cogitaverit. Verum ubicumque locorum fuerit, ego nihilominus has meas Posnaniam esse mittendas putavi; simul ad R-mum Dominum⁴ scripsi, ubicumque esse cognoverit Ill-mam D. V-ram, ut eas ad illam perferendas curet. Misi autem et alias per Laurentium nostrum⁵, quas non dubito quin iam acceperit et ex eo, quid sit constitutum de ecclesia per vim

¹ Zob. nr 403 i 424. Listy te przywiózł zatem siostrzeniec bpa poznańskiego Adama Konarskiego, Jan Rożnowski, który jechał na naukę do kolegium braniewskiego.

² Jerzy Blandrata (1515—1588), Włoch, działacz antytrynitarski w Polsce. PSB II 118—120 (Marek Wajsblum).

³ Piotr Barzi szykował się wtedy do poselstwa hiszpańskiego, dlatego był szczególnie zainteresowany akcją dyplomatyczną w celu odzyskania spadku po Bonie; określano to terminem *causa Barensis*.

⁴ Chodzi zapewne o Adama Konarskiego.

⁵ Wawrzyńiec Modliszewski.

occupata⁶, cognoverit. Ego vero quo magis amo et observo Ill-mam D. V-ram, hoc mihi persuadeo libentius, dum illius animum ex meo metior, quod aliquo mei desiderio tangatur. Sed hoc quoque sciat, quod sui quoque desiderium apud me tantum reliquit, ut illud ferre vix posse videar. Fieri potest, ut sicut animis coniunctissimi sumus, ita et corporibus quoque non simus olim disiuncti, sed haec in Dei manu posita sunt, qui quod bonum in oculis eius visum fuerit de nobis statuatur. Fortassis autem ea iam tempora veniunt, quibus qui confiteri Christum volent in hoc Regno magnas eos pati persecutiones oportebit⁷. Deum precor, ut vires animumque suppeditet. Adiunxi litteras ad Ill-mum Cardinalem Augustanum⁸ cui diligenter obsequia mea commendari peto. Si vero viderit Petrum Canisium, salutet illum quoque si//mul expostulet cum illo, quod mei prorsus iam sit oblitus, non solum ipse, verum et Societas universa; per totam aetatem nihil a quoquam literarum accepi. Cum novo Praeposito Generali⁹ nova facta sunt omnia. Opto Ill-mam et R-mam D. V-ram quam diutissime bene et feliciter valere, cuius me benevolentiae etiam atque etiam diligenter commendo.

Datum ex castro meo Heilspergk, 16 Novembris Anno Domini 1565.

Novi quod scribam nihil est, nisi quod in vicinia mea mira geruntur. Edidit Schalichius¹⁰ libellum quendam lingua vulgari conscriptum, in quo Principes Austriacos in suspicionem vocat tanquam parum legitimos, imprimis vero matrem eorum et avum Philippum¹¹ et ad eos Austriae successionem pertinere negat. Videtur hic homo percussus amentia, nihilo minus proscribuntur eius causa, quamvis absentis, quidam viri nobiles qui nunc receptum habent in bonis meis¹². Mitto etiam litteras ad Magnificum D-num Barzo bonum, quem esse in comitatu Ill-mae D. V-rae persuasum habeo¹³. Caspar¹⁴ ab ipsis Gedanensibus in Carthusiani monasterii possessionem inductus est. Fuit in senatu Gedanensi solus per horas aliquot. Quid actum ibi cum eo fuerit, nescitur, sed ea res apud me suspicione non caret, modo ne similiter illi cedat ut Martino ab Edem¹⁵. Adiunxi his etiam litteras ad Henricum Antverpiensem¹⁶. Quaeso, det operam, ut per primam occasionem ad eum perferantur.

Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor humillimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

474

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Lidzbarck, 16 listopada 1565

Księżę pruski nakazał staroście Bałgi nie utrudniać dowozu żywności do Braniewa. Hozjusz zaś polecił staroście braniewskiemu, by na utrzymanie uczniów ko-

⁶ Dębica koło Gniezna.

⁷ Hozjusz daje tu do zrozumienia, że w razie dyskryminacji w kraju może wyjechać do Rzymu. Jako kardynał zasadniczo miał obowiązek brać czynny udział w konsystorzach tegoż kolegium.

⁸ Otto Truchsess.

⁹ Franciszek Borgiasz.

¹⁰ Paweł Skalich.

¹¹ Filip I Piękny (1478—1506), od 1504 król Kastylii, dziadek Maksymiliana II. Zob. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 47, 48. ADB XXV 754—757.

¹² Byli to bracia Fryderyk i Eneas Kanitzowie. Por. J. Maltek: Geneza sejmu 1566, s. 508.

¹³ Ostatecznie Piotr Barzi nie pojechał z Commendonem, ale sam i to później.

¹⁴ Kacper Geschkau.

¹⁵ O Marcynie Edenie por. HE V wg indeksu.

¹⁶ Henryk Zibertus Dunghen.

legium sprzedawał zboże po cenie niższej niż rynkowa. Mimo kilkakrotnej osobistej ingerencji biskupa ludzie tego miasta są niezbyt życzliwi uczniom. Sam utrzymuje 50 uczniów i dziwi się, że kanonicy fromborscy nie chcą zapewnić utrzymania dla 15-tu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 00/1 s. 189—192. Na odwrocie ręką Reszki zwykły adres, pieczęć, adnotacji brak.

S. In subditos Ducis nihil est quod culpa conferatur, iam enim libere commeatum importare licebit. Et esse dicitur graviter obiurgatus praefectus Balgensis¹ quod secus fecerit quam illi mandatum fuerat. Ac si maxime non esset haec libertas per Ducem^a permissa, tamen et mei et vestri subditi tantum Braunsbergae frumenti suppeditare possent, quantum ad sustentationem illius facile sufficeret; quin et ego praefecto² dedi negotium, ut qui scholares in suis alunt aedibus, eis aliquot grossis minoris frumentum venderent, quam quanti prostat in foro, quod ab eo factum etiam esse dicitur. Haec igitur excusatio causa est. Sed si qui sunt in fide parum sani, vellent fortasse talem ibi scholam non esse. Quod scribis absque me nihil isthinc utile constitui posse, num semel tantum ibi fui? num semel tantum senatum populumque Braunsbergensem allocutus sum? Promittunt omnia, simul // ut discessi, non audio quod quicquam praestent. Sed ego tamen veniam statim ut vehiculo venire licebit, nam hac adeo mala via non libet. Fortassis autem erunt brevi comitia Marienburgi, iam enim cubicularius mitti dicitur. De Fraunburgensibus miror quod a fratribus ali non possunt. Quod si Cardinalis alit prope 50, vel solus Custos³, qui multo ditior est, vel Decanus⁴ posset 15 istos alere. Cur eos non partiuntur inter se? Cur autem vel ostiatim mendicando victum non quaererent? Faciebant hoc etiam nobiles olim, ex quibus episcopi postea creabantur. Ego rationem ab oeconomio⁵ nondum habeo, cum tamen sit admonitus. Vellem priusquam isthinc discederetis, provideretur saltem ad tempus aliquid. Perendie vos expecto. Bene vale.

Ex castro nostro Heilszbergk, 16 Calendas Decembris [16 XI] 1565. Tui frater amantissimus

Stanislaus Cardinalis Varmiensis.

^a Powtórzone zbędnie per Ducem 1 nie skr.

475

MIKOŁAJ DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 17 listopada 1565

Powiadania o przesłaniu Hozjuszowi via Wenecja wydrukowanej w Rzymie u Pawła Manucjusza *Confessio fidei* i usprawiedliwia opóźnienie przesyłki. Wydawca wielce ceni wartość dzieła Hozjusza i gotów jest zaraz wydać je ponownie z uwzględnieniem dodatków autora, bowiem przewiduje, że ten nakład zostanie szybko wyczerpany.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 94. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 2 Ianuarii 1566 Hellsbergae.*

Salutem plurimam, etc. Die praeterita Mercurii [14 XI] misi Ill-mae P. V-rae decimcto exemplaria *Confessionis* hic Romae a Paulo Manutio impressa cum parte posteriore eius exemplaris, quod antea eidem a Ge-

¹ Jakub von Diebes, starosta Bałgi.

² Michał Preuck, starosta Braniewa.

³ Eustachy Knobelsdorf.

⁴ Eggert Kempen.

⁵ Jan Leoman.

orgio Ticinio missum fuit. Quod autem aliquanto tardius secus ac literis praeteritis ipsi significaram¹, ea miserim, causa haec potissimum fuit, quod Manutius (quoniam ita sibi a Cardinale Amulio iniunctum esset) exemplaria dare mihi noluit priusquam suum Cardinalis² misisset. Scripsi vero Fogliolis³ diligenter, ut statim ac libri hi Venetiam allati essent, eos celerrime Cracoviam deferrendos curarent, facturos hac in re R-mae P. V-rae operam suam gratissimam. Nec dubito, quin in hoc negotio diligentes futuri sint. Dixit vero mihi Manutius, cum librum tanquam omni doctrina et rerum copia refertissimum magnopere laudasset, se eum perlibenter denuo impressurum, itaque adderet R-ma P. V-ra quidquid libitum esset, et quidquid opportunum iudicaret. Nec dubito, si aliquid ad R-mam P. V-ram literarum dedit, quin eam de hoc animi sui decreto certiozem fecerit^a. Exemplaria vero haec, ^b-quae nunc impressa sunt^b, dixit avidissime ab omnibus // peti, itaque ocissime ea se erogaturum. Aliud quod scribam nihil mihi nunc occurrit. Tantum me R-mae P. V-rae etiam atque etiam commendo, etc.

Datae ex Urbe, 17 Novembris Anno Domini 1565. Ill-mae ac R-mae P. V-rae obsequentissimus

Nicolaus Dzialinsky C[anonikus] V[armiensis].

^a Nadpisano nad skr. *ezistmat*
^{b-b} Na marginesie w miejsce skr. w tekście *ta[m]*

476

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Częstochowa, 18 listopada 1565

Dojechał do Częstochowy, wnet ruszy na Śląsk. List przesyła przez rektora kolegium jezuitckiego w Płocku. Pozdrowia Marcina Kromera i Walentego Kuczborskiego

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 6. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 7 Decembris 1565.*

Illustrissime et Reverendissime Domine colendissime. Cestocoviam cum venissem iam e Polonia profecturus in Slesiam [s], offendi rectorem Plo-censem Iesuitam¹, virum summa nobilitate et pietate praeditum, cui ad D. V-ram Ill-mam eunti breves has literas dabo. Ille pluribus coram reliqua explicabit. A D. V-ra Ill-ma nullas hactenus accepi, cui commendo me et servitia mea, Reverendisque Cromero et Cortborscio [s] salutem plurimam.

Cestocoviae in monasterio Beatae Virginis, 18 Novembris 1565. D. V-rae Ill-mae servitor humillimus

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus.

477

JAKUB TYMMERMAN DO HOZJUSZA

Frombork, 18 listopada 1565

Dorecza listy z Niderlandów, które nadeszły do brata autora listu do Gdańska. Dziwi się tylko z powodu braku listu od kanonika antwerpskiego Henryka Dunghena.

¹ Zob. nr 457.

² Da Mula. Zob. 462.

³ Bernard Fogliolo. Zob. nr 457 przyp. 1.

⁴ Był nim Stanisław Rozrażewski, brat Hieronima późniejszego bpa włocławskiego. Zob. Paweł Czaplowski: Hieronima Rozrażewskiego młodsze lata w świetle jego korespondencji. *Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej*, 1937 t. 5 s. 595.

On to powiadamia przez Jerzego Tymmermana, że ma do wysłania Hozjuszowi pewne nie oprawione książki. Komunikuje wiadomości ze świata zaczerpnięte z otrzymanych listów: Mikołaj Sanders donosi z Louvain o nadziejach nawrócenia Anglii i Szkocji, zaś brat Jerzy z Gdańska pisze, że książkę meklemburski zbrojnie najechał miasto Rostock i publicznie na rynku spalił dokumenty z przywilejami miasta i szeregu osób prywatnych.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 28. Strony adresowej brak.

Reverendissime atque Illustrissime Domine etc. Mitto R-mae Cels. V-rae fasciculum literarum, quod heri vesperi e Gedano ad me allatum est, missum, ut arbitror, Lovanio a D-no Nicolao Sandero. D-nus Ziber-tus¹ nihil scribit, quod satis mirari nequeo. Meminit autem frater meus² in literis suis, quod penes ipsum Antverpiae adhuc sint alii libri³ non ligati, quos hocce nunctio mittere nequiverit, mittet tamen eos prima opportunitate; unde autem eos habeat, vel quis ei tradiderit, ne verbum quidem. Curabo, ut quamprimum allatae fuerint, ad Cels. V-ram mittantur. Heri accepi alias a R-ma Cels. V-ra ad me et D-num Zibertum scriptas, quas ego sine mora Gedanum mittam, ut porro Antverpian perferantur, simulque ad fratrem meum scribam, ut voluntati R-mae Cels. V-rae in omnibus satisfiat.

In Anglia et Scotia quae spes sit religionis, D-nus Nicolaus brevibus ad me scribit, de quibus, ut arbitror, ad R-mam Cels. V-ram ille fusius scripsit. Deus omnipotens tandem Ecclesiae suae ubique fluctuanti non tamen penitus oppressae, divino suo auxilio succurrat. E Gedano ad me scribit frater, quod dux Megapoliensis, qui civitatem Rostok obsidione cinxerat⁴, suasu cuiusdam doctoris (haec enim sunt verba) cum 500 equitibus in civitatem sit receptus, ea potitus, reliquos etiam equites, quorum numerus 4 000 fuisse dicitur, cum toto exercitu civitatem ingressos esse, ubi altero die post senatum in praetorio congregatum toto die habuit, die vero sexto postquam in civitatem admissus, convocato senatu civibusque omnibus in foro publico ignem extrui iussit, mandavitque ut omnia privilegia tam civitatis quam personarum privatarum eo adferrent, quibus oblatis ea in ignem conici ac comburi praecepit; quid porro subsecutum sit, nihil scribit, quamvis et de his iam commemoratis dubiam fert sententiam. Haec pro mea erga R-mam Cels. V-ram observantia grato animo suscipiat, quaeso, quam Deus optimus maximus diu incolumem Ecclesiae suae conservet. Commendo me gratiae et benevolentiae R-mae Cels. V-rae.

Hac hora supervenit nunctius, quocum litteras Cels. V-rae ad Henricum Ziberthum scriptas Gedanum mitto.

Apud Ecclesiam Warmiensem, 18 Novembris 1565.

Ill-mae et R-mae Cels. V-rae obsequentissimus servitor

Iacobus Tymmermann.

478

X DO HOZJUSZA

Kraków, 18 listopada 1565

Pisze ten list po długiej przerwie i pozdrawia Hozjusza. Narzeka na opieszałość biskupów i smutny los duchowieństwa w diecezji krakowskiej. Powiadamia o wyjeździe Stanisława Słomowskiego do Lwowa.

¹ Henryk Zibertus Dungen.

² Jerzy Tymmerman, kupiec gdański, który często jeździł do Niderlandów.

³ Były to chyba nie oprawione jeszcze egzemplarze *Confessio fidei* Hozjusza w wydaniu antwerpskim z 1564 r.

⁴ Por. nr 458.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 461—464. Na odwrocie adres: *Ill-mo Principi et R-no in Christo Patri et D-no, Stanislawo Dei gratia [S.] R. E. [Cardinali], [Episcopo] Warmiensi, D-no cotendissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.*

Illustrissime Princeps et Reverendissime in Christo Pater et D-ne, D-ne colendissime. Commendata servitute mea in gratiam Ill-mae D. V-rae.

Post longam intercapedinem temporis, qua ad Ill-mam D. V-ram nulas dabam litteras¹, nunc veluti a somno exci[tat]us facere nolui, quin darem istas, quibus viso salutoque D. V-ram Ill-mam precans eidem omnia fausta et felicia, praesertim vero istis temporibus turbulentis maxime necessariam diuturnam vitam.

Quantis malis afficiatur hic et ubique in Regno miser[r]imus clerus, nemo bonus non videt cum dolore. Nostri autem praesides ita sunt ac si non essent, iamque nihil obscurum est, ut nonnulli colligant pecuniam in fugam spectantes, etc. Rerum novarum hic nihil est. Heri D-nus Archiepiscopus Leopoliensis² movit Leopolum versus. Commendo me iterum gratiae et clementiae D. V-rae Ill-mae, quam Christus Iesus praestet diutissime salvam semperque incolumem.

Datum Cracoviae, die 18 Novembris Anno Domini 1565³.

⁴ Brak podpisu

479

JERZY ALBINUS DO HOZJUSZA

Kowno, 20 listopada 1565

List Hozjusza bardzo ucieszył Albinusa i podniósł go na duchu, był bowiem zakłamywany trudnościami i wewnątrznymi sporami w Kościele oraz nienawiścią. Przesyła na ten temat pewne swoje opracowanie i prosi o ocenę. Liczy, że Hozjusz w oparciu o pismo oceni zaangażowanie autora i obojętność króla dla spraw religii katolickiej. List przesyła przez wojewodę pomorskiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 465—468. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, etc. Literas optatissimas veterisque erga me ab ineunte aetate favoris plenissimas supra quam dici potest hilarissime accepi¹, tum quod V-ram Ill-mam Cels. recte ac feliciter valere intellexi, tum quod in afflictionibus ac circumquaque impendentibus angustiis meis me clementer iuxta ac sapienter consolari dignata est; quae res omnino animum meum deiectum non modo ad spem meliorem erexit, sed et languentem pene vivificavit. Porro ut istarum calamitatum, quae nos hic undique premunt, praeter alia intestinis odiis ac similitatibus plena, haec quasi externa generaliaque V-rae Ill-mae Cels., quae miserabilis ista regio deplorat, offero et iudicio exactissimo lamentabiles meos lusus submitto². Ut inde vel hoc intelligere dignetur, quanta mihi minimo et ex imo subselio homini sit Reipublicae cura, et quae sit nostri Principis³ ad eam licentiam saeviendi conniventia. Plura scribere nec vacat, nam Magnificus D-nus⁴ Palatinus Pomeraniae subito discedit, et V-ra Ill-ma [Cels.] magnis utriusque rei

¹ Był to zapewne jakiś duchowny krakowski, ale chyba nie kanonik.

² Stanisław Słomowski.

³ List Hozjusza nie znany.

⁴ Było to zapewne jakieś dzieło w rękopisie, którego obecnie nie znamy. Estr XII s. 101 nie notuje podobnego dzieła w wykazie prac Albinusa.

⁵ Chodzi o króla Zygmunta Augusta.

⁶ Fabian Czema.

publicae semper occupata est negotiis^b. Commendo me interea et committo propendenti ac sublimi gratiae V-rae Ill-mae ac R-mae Cels., quam valere diu incolume[m] communi nostro bono toto desidero et opto pectore.

Cawnae, 20 Novembris Anno Domini 1565. V-rae Ill-mae ac R-mae P. deditissimum mancipium

Georgius Albinus Episcopus Methonensis Suffraganeus Vilmensis.

^a Nadpisano

^b Na marginesie

480

PIOTR MYSKOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 20 listopada 1565

Otrzymał list Hozjusza dotyczący odroczenia synodu i zagarnięcia kościoła w Dębnicy. Nie jest w stanie skutecznie zapobiec jednemu i drugiemu złu, tak jak by tego pragnął. O podobnej bezsilności katolików Hozjusz mógł przekonać się osobiście podczas ostatniego sejmku. Nie bierze na siebie odpowiedzialności za pismo królewskie opieczętowane w kancelarii podkanclerskiej, domagające się odłożenia synodu, bo musi być uległy woli królewskiej, a przeciwstawienia się jej takie same szanse ma podkanclerzy jak i ci, którzy otrzymawszy pismo królewskie mogą go nie usłuchać; może to uczynić również Hozjusz. Osobiście Myszkowski pragnie synodu i sporządził nawet instrukcję dla posła królewskiego na synod. Tak samo wedle swoich możliwości usiłował dopomóc Wawrzyńcowi Modliszewskiemu w odzyskaniu kościoła w Dębnicy. Gołów był opieczętował pozew sądowy przeciw Jerzemu Latałskiemu, ale samo wystawienie pozwu nie należy do podkanclerzego. Nie może się zgodzić ze zdaniem Hozjusza, jakoby Myszkowski był winny wzrostu liczebnego innowierców w senacie. Z wielu względów nie chciał przeszkadzać swemu stryjecznemu bratu Zygmunutowi Myszkowskiemu w awansie z kasztelanii oświęcimskiej na rawską, choć jest on innowiercą. Hozjusz też zabiega o awans swoich braci, z których nie wszyscy są katolikami. Prosi w dalszym ciągu o czujność i reprezentowanie interesów królewskich w dzielnicy pruskiej. Przesyła kilka pism na rzecz Hozjusza. Poleca bratanek.

ORYG.: Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, rkps Brev 26 nr 52. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Reddita 6 Decembris 1565 Hetspergi, ręką Reszki: responsum 16.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, etc. Quae ad me nuper Ill-ma P. V-ra scripsit de infecta synodo nostra et de prophanata ecclesia Dembnicensi¹, ea mihi dolori fuerunt. Non concedo enim ne Cromero quidem nostro, ut is Ecclesiae melius velit, et ut rationibus illius magis consultum cupiat quam ego cupio et quam volo. Sed nimirum, ea, quae pro Ecclesia cupio et volo, in rem conferre non est meum, ac ne multorum quidem aliorum fortassis, quorum conatus optimos in hoc genere vidit proxime in Petricoviensibus comitiis ipsa Ill-ma P. V-ra omnes in irritum cecidisse culpa nescio cuius, non mea certe quidem, qui quam maxime potui me opposui, et pro libertate ac dignitate ecclesiarum cum hominibus potentibus magnopere contendi.

Atqui synodus ipsa literis in cancellaria mea perscriptis et obsignatis infecta reddita est, hoc quidem qui dicunt et qui ita sentiunt me non debuisse M-ti Regiae imperanti in scribendis et signandis eiusmodi literis morem gerere, iidem mihi velle et sentire videntur, ut hinc discedam et locum ac magistratum hunc aliis relinquam. Quis enim ego essem, si hic manerem et officio procancellarii fungens, signare quidem ipse, quae a M-te Regia imperantur nollem, alios autem eadem signantes praesens intuerer? Quis autem est ille, qui ipse quidem mandanti per literas Regiae

¹ Zob. nr 235, 327, 333. List Hozjusza, na który tutaj Myszkowski odpowiada, nie jest znany.

M-ti de solvenda synodo confestim oboedierit, me vero, qui eidem de scribendis et signandis literis oboedierim, accusandum et reprehendendum esse existimat, atque adeo accusat ipse et reprehendit? Si enim mihi fas fuisse existimat non oboedire, idem sibi fas esse existimare debuit imperium negligere, et quae malo, ut ipse censet, ac ecclesiis pernicioso exemplo vetabantur, ea pro nihilo ducere, et institutum tamen suum persequi et agere pro iure et arbitrio suo. Sed velim, credat mihi Ill-ma P. V-ra, eam esse nostrorum horum temporum rationem, ut multa quae ego in factis ipsis meis Ill-mae P. V-rae et bonis omnibus fortassis probarem, eadem multis, etiam ipsius nostri ordinis hominibus, non probarem, // non quia rationibus Ecclesiae non essent accommodata, sed quod illorum diversum quoddam sit consilium, in quod ego sane non inquirō; unumquemque in suo sensu abundare permitto. Synodum quidem ego non solum non infeci, sed etiam quantum potui, iuvi et promovi, cum et internuntius Regiae M-tis ut ad eam designaretur procuravi, et instructionem eiusmodi scribi iussi, in qua se plane conquiescere Ill-ma P. V-ra mihi significat. Sed de his satis.

De ecclesia Dembnicensi dedi id, quod maxime exprimere potui. Si quid proderit, gaudebo, sin minus, mea me quidem conscientia sustentabo; qui si recte potuissem, omnia daturus eram, quibus tanta audacia vindicata esse videretur. Illud quidem et potui et volui, ut citationem, qualem familiaris Ill-mae P. V-rae vellet², obsignarem, idque me illi plane aliquoties dicere memini. Sed cum citationes in cancellaria non scribantur, nescio qui factum sit, ut a familiari quidem Ill-mae P. V-rae nulla ad obsignandum daretur. Cuius profecto rei, si quis est, qui eam necessariam fuisse existimat, quivis alius culpam sustinet? Non minus sane quam illius quoque, quod Ill-ma P. V-ras scribit, plurimos hoc anno in senatum haereticos lectos esse. Nam Ravensem quidem Castellanum³, quem Ill-ma P. V-ra statim nominat, neque a me, neque nunc primum in senatum lectum esse video. Fuit is antea Castellanus Osswiecimensis, nunc nihil aliud quam aliquot gradus in senatu fecit, non tam urgente aut adiuvante quam non impediente neque invidente me, qui et fratrem esse meum patruelem intelligebam, et illud certe praevidebam: si is eum locum non cepisset, alium multo illo nequiores occupaturum fuisse. Itaque si is quidem in abbatem de villis duabus in iudicio contendentem eiusmodi sententiam tulerit, qualem scribit Ill-ma P. V-ra, non probo. Neque enim existimet Ill-ma P. V-ra omnia me in meis probare, qui ne in meipso quidem probo omnia. Sed quod faciunt multi viri boni, ut fratres suos, etiam a religione sua alienos ament nihilominus et quoad possunt tueantur, idem si ego quoque interdum modice aut etiam intra modum facio, mirum videri non debet, Ill-mae praesertim P. V-rae, quae et ipsa suis fratribus, non omnibus catholicis⁴, deesse tamen // non solet.

Studium Ill-mae P. V-rae in perscribendis iis, quae in vicinia istic geruntur, gratissimum Regiae M-ti extitit. Itaque etsi antea iidem rumores ad M-tem Eius deferebantur, tamen literis ipsis Ill-mae P. V-rae ita est permota, ut confestim eo sibi Magnificum D-num Achacium Czernam Palatinum Marienburgensem, recens factum⁵, mittendum esse existima-

² Wawrzyniec Modliszewski przeciw Jerzemu Latalskiemu.

³ Krzysztof Myszkowski (zm. 1575), syn Wawrzyńca z Mirowa, stryjeczny brat podkanclerzego, 1554 kasztelan oświęcimski, 1565 kasztelan rawski. W. Dworzaczek. Genealogia, tabl. 130.

⁴ Myszkowski ma tu na myśli Ulryka Hozjusza z Rudna koło Wilna, młodszego, przyrodniego brata kardynała.

⁵ Zob. nr 287 przyp. 1.

verit. Interim ipsa quoque Ill-ma P. V-ra officio suo ne desit, et si quid [acciderit], ad Regiam M-tem fideliter et celeriter perscribat. Qua de causa mitto literas podvodarum Ill-mae P. V-rae. Mitto autem praeterea et commissionis Elbingensis literas, et mandatum ad Cracoviensem Magistratum, et literas denique ad Ill-mum D-num Prussiae Ducem de conservanda vetere libertate commerciorum⁶, cum exemplo earundem literarum. Nepotem meum⁷ commendo Ill-mae P. V-rae, paedagogum quidem anabaptistam, ut lubet. Poterit eum per speciem deferendarum ad me literarum istinc aliquando ablegari. De Moschicis induciis nihildum auditur, quod pro certo affirmari possit. Fertur quidem celer nescio quis nuntius cum iis adventare, qui hactenus expectatur. Ill-mam P. V-ram diu bene valentem et fortunatam esse cupio.

Datum Vilnae, XX Novembris Anno Domini MDLXV. a-Ill-mae et R-mae P. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

a—a Własnoręcznie

481

ANDRZEJ PATRYCY NIDECKI DO HOZJUSZA

— Wilno, 20 listopada 1565

Sluga Hozjusza opowie, co slychać na dworze królewskim w Wilnie. Następnego dnia rozpoczyna się sejm litewski. Na temat czteroletniego rozejmu nie może powiedzieć nic pewnego. W Wilnie oczekuje się nadejścia posła moskiewskiego. Jest obecny wojewoda trocki i Olbracht Łaski wojewoda sieradzki. Bielski wrócił z poselstwa do Turcji, uzyskał tam zapewnienie pokoju.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 17 k. 40. Na odwrocie inną ręką zwykły adres, szczytkowa pieczęć, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditaē 6 Decembris 1565 Helspergi, res-ponsum 16.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater ac Domine, etc. Quae hic agantur ex hoc suo famulo Ill-ma P. V-ra cognosceat. Comitata quidem Lituanica auspicamur, quae si exitum bonum habuerint, spes est nostra quoque, quae ea consequentur tolerabiliore conditione fore. De indutiis nihil habeo quod scribam, nam de quadriennialibus, de quibus Ill-ma P. V-ra scribit, hic certi adhuc est nihil. Expectatur nuntius Moschicus, qui partim nullus missus esse, partim is, qui missus erat, revertisse, partim etiam per finitimum nostrorum hominum impetum trucidatus esse dicitur. Hodie Palatinus Trocensis¹, qui pridem mortuus esse ferebatur,

⁶ Oryginalny tekst tego pisma znajduje się w Bibl. Czart., rkps 1618 s. 225—228, wystawione w Wilnie 20 XI 1565: „Queritur R-mus in Christo Pater Dominus Cardinalis Varmiensis prohiberi ab officialibus Illustritatis Vestrae importationem omnem rerum ad victum pertinentium in ditionem Paternitatis Suae. Quae res cum et bonae vicinitatis, quam hactenus Illustritas Vestra cum Domino Cardinali sancte coluisse dicitur, et rationibus perpetuae pacis inter nostras et Illustritatis Vestrae ditiones olim constitutis vehementer adversetur, admonendum esse Illustritatem Vestram duximus, ut quemadmodum hactenus fecit, libera suis nostrisque et nostrorum subditorum populis deinceps commercia relinquat, neque edictis suis impediatur, quominus pacta communia inter communes nostros populos olim constituta perpetuo conserventur. Intelligit enim Illustritas Vestra quibus sermonibus causam in comitiis Regni data sit, si officiales Illustritatis Vestrae in eo interdicto perseverent, et quid nobis quoque necessario faciendum sit ad asserendam tum subditorum nostrorum tum commerciorum quoque ipsorum pactis veteribus stabilitorum libertatem, cum nos quidem nihil malimus quam, uti hactenus fecimus, amoris et benevolentiae officii mutuis cum Illustritate Vestra certare”.

⁷ Jan Myszkowski, syn Zygmunta.

¹ Mikołaj Radziwiłł Rudy (1512—1584), brat Barbary Radziwiłłówny, od 1553 hetman wielki litewski, wojewoda trocki, od 1566 wileński i kanclerz wielki litewski, protektor kalwinizmu.

Vilnam venit. Cras initium habebimus comitorum. Missa enim de Spiritu Sancto bene mane apparatus. Habemus hic quoque Albertum Laski Palatinum Syradiensem², cum quo totam fere hebdomadam convivatam est. Bye[ł]ski³, qui ad Selimum⁴, Turcarum imperatoris filium, cum literis prorogati foederis missus fuit, rediit rebus confectis ex sententia. Italicas literas mitto Ill-mae P. V-rae, serius fortassis, sed per quem quidem maturius mitterem, hactenus non erat. Quae in cancellaria curari debuerunt, curata per me sunt diligenter. Puto Ill-mae P. V-rae satisfactum iri, cui servitum meam cupio esse quam commendatissimam.

Datum Vilnae, XX Novembris MDLXV. Ill-mae D. V-rae servitor obsequentissimus

A[ndreas] Patricius.

482

JAN DE LA VALETTE DO HOZJUSZA

Malta, 20 listopada 1565

Szacunek, jaki zawsze żywił wobec Hozjusza, wzrósł jeszcze wskutek relacji brata zakonu joannitów (autor listu jest wielkim mistrzem tego zakonu) Marcina Roias a Portalrubeo, który na Soborze Trydenckim reprezentował zakon i doznał wielkiego wsparcia od kardynała warmińskiego. Obecnie wielki mistrz wysyła do Polski brata zakonnego Szymona Łatkowskiego, Polaka, któremu w uznaniu zasług i ofiar poniesionych podczas oblężenia Malty przez Turków (1565) nadał dwa beneficja zakonne w Polsce: tzw. komandorie (inaczej komturstwa) w Poznaniu i Kościanie. W sprawie zajętych dóbr należących do tych komandorii Łatkowski uda się najpierw do króla polskiego. Dał mu też polecenie złożenia wizyty Hozjuszowi, by podziękować kardynałowi za życzliwość wobec zakonu i polecić jego pieczy placówki w Polsce.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 70 k. 251—252. Na odwrocie adres: R-mo ac Ill-mo in Christo Patri et D-no, D-no Stanislao Hosto S. R. E. Cardinali et Episcopo Varmienst etc., duża wyraźna pieczęć i adnotacja ręką Reszki: *Reddita 11 Iulii 1566 Hellspergae, responsum 14 Iulii.*

Illustrissime et Reverendissime Domine ac Pater amplissime¹. Cum ob summam, quam in Ecclesia Dei obtines dignitatem heroicisque tuas virtutes, te omni observantia et honore dignum antea censebam, tum vero postquam charissimus noster frater Martinus Roias a Portalrubeo, nostri ordinis in sacra Tridentina Synodo legatus², mihi retulisset se in omnibus, quae ad huius ordinis dignitatem et augmentum pertinebant tua auctoritate, favore, patrocínio ac singulari qua polles prudentia vehementissime adiutum, quem non vulgari etiam amore et veneratione prosequer

² Olbracht Łaski. Zob. nr 296 przyp. 7.

³ Marcin Bielski (1495—1575), kronikarz.

⁴ Selim II (ok. 1524—1574), syn sultana Sulejmana Wspaniałego, od 24 IX 1566 sultan.

¹ Jan Parisot de la Valette, 48-my wielki mistrz zakonu krzyżowego joannitów (1557—1568). Zakon *Ordo militiae sancti Ioannis Baptistae Hospitalis Hierosolimitani* powstał ok. 1130 r. w Królestwie Jerozolimskim, w 1310 otrzymał wyspę Rodos, w 1530 r. cesarz Karol V dał mu wyspę Malte, stąd nazwa kawalerowie maltańscy; tę wyspę przekształcili oni w bastion chrześcijaństwa do walki z Turkami na Morzu Śródziemnym; w maju 1565 r. sultan Sulejman II Wspaniały ze 100-tysięczną armią ruszył na podbój Malty i oblegał ją przez 4 miesiące, ale wielki mistrz Jan de la Valette obronił wyspę, zanim jeszcze nadeszła odsiecz wojsk chrześcijańskich. Do Polski joannitów sprowadził książę Henryk Sandomierski (ok. 1166 Zagość, 1187 Poznań — kościół św. Michała, i inne). Por. Edward Potkański: *Rycerze w habitach*. Warszawa MON 1974, tamże między s. 232 a 233 reprodukcja portretu Jana de la Valette, autora publikowanego tu listu.

² Ten brat zakonu joannitów nie jest postacią notowaną w pracach na temat Soboru Trydenckiego.

dignissimum iudicavi. Nam si privatos infimaeque condicionis homines, quamquam nobis vel commodi vel honoris parum omnino adferant, tamen quia sese nostri ordinis studiosos aliquando ostenderunt, in amicis saepe numero habere non gravamur, quem nos illis in amicitia dabimus locum, quos ad illustrissimum dignitatis gradum evectos, non animo tantum benevolos nobis, sed sermone etiam atque opere dignitatis atque auctoritatis fortunarumque nostrarum promptissimos adiutores ac patronos longe praestantissimos experti sumus? Quamobrem cum proficiscenti in Polonia dilecto nostro fratri, nobili equiti Simoni Lathkowski³, beato Polono, praesentium latori, ob negotium commendae in districtu Posnaniensi et Koscianensi sitae (quod inferius declarabimus) commissem, ut Regem adiret eumque de felici et divinitus nobis oblata victoria adversum classem et exercitum Turcicum nomine nostro participem et certiozem faceret; huic in mandatis id quoque dedi, ut Amplitudini Tuae meis totiusque nostrae societatis verbis prius salutatae eademmet cumulatissime nuntiaret, pro maximisque tuis in me nostrosque meritis maximas etiam gratias ageret, hasque me semper relaturum polliceretur, ubi aliqua sese occasio ostenderit, qua fretus tibi inservire et morem gerere possim. Caeterum quia Lathkowski ipse, ut supra dixi, negotium et causam habet non tam ad ipsum quam ad totum ordinem nostrum maxime pertinentem, quae opis, patrocinii et // favoris tui apud Regem magnopere indiget, rogo igitur D. Tuam R-mam et quidem precibus omnibus, ut tantum nobis de tuis virtutibus promas, propter quas Regi es omnium sermone probatissimus, ut id quod iure petimus, tandem per te consequi valeamus. Exorandus scilicet est nobis Rex primum, ut possessionem et fructus commendae in districtu Posnaniensi et Koscianensi in isto inclyto Poloniae Regno positam eidem Lathkowski, quam pro mercede ac praemio laborum ac sanguinis effusi vulnerumque in proeliis et conflictibus tam mari quam terra cum Turcis pro religione christiana acceptorum commissis, nuper contulimus, pro sua clementia et iustitia tradi iubeat et mandet. Deinde ut Hospitalem Ordinem ad iustitiam et liberalitatem suam confurgentem in suam fidem et clientelam suscipiat eiusque possessiones, fortunas, caeteraque quibus omnino illius nationis ab hominibus non iure capta, sed vi intercepta contra leges, contra bonos mores iampridem privati sumus, nobis, imo potius Christo, cui bona eiusmodi dicata sunt, restitui mandet.

Est enim ordo noster pluribus de causis auxilio et favore tuo neutiquam indignus, adeo ut quicquid in eum benevolentiae et officii imperiteris, id non solum nobis, sed universae religioni christianae videberis praestitisse. Siquidem inter reliquos ordines, qui militiis sacris dederunt nomen, nullum invenies (quod pace aliorum dixerim) in his, quae ad vetustatem originis ac meritorum in totam rempublicam christianam spectant, qui cum hoc nostro possit comparari, quemque publicae omnium

³ Szymon Latkowski o nadane mu przez wielkiego mistrza beneficja w Poznaniu i Kościanie musiał długo prawować się. H. Ehrenberg: Urkunden, s. 265—269 publikuje z Archiwum Watykańskiego 3 dokumenty w tej sprawie; 1) Informacja dla papieża Piusa V odnośnie do Szymona Latkowskiego 1569, po włosku; 2) List nieznanego dostojnika z Rzymu (może kard. sekretarza stanu) do kogoś w Polsce, Rzym 12 VIII 1569; 3) list Piusa V papieża do króla Zygmunta Augusta, Rzym 15 VIII 1569. W pismach tych zawarty jest postulat zwrotu joannitom zabranych dóbr, podane są nazwiska uzurpatorów: w Poznaniu Stanisław Czarnekowski, w Kościanie Jan Podwodowski. Zob. J. Nowacki: Dzieje, II s. 774. Zob. też *Lustracja województwa wielkopolskich i kujawskich 1565*, I s. 132 — „Wsię komendorstwu poznańskiemu należące” — wymienia 6 wsi joannitów poznańskich.

salutis tantopere intersit suffragiis, sententiis auxiliisque communibus diligentissime simul ac studiosissime iuari, sartum tectumque perpetuo servari; quotquot enim praeter hanc per orbem sodalitates numerari solent, eas aut non ita pridem fuisse conditas, aut suarum ubi incepterunt provinciarum finibus contentas, numquam aut admodum raro iis excedere, // sed pacis artibus ut plurimum deditas, hostem, si is forte advenerit, domi expectare, non foris ac in longinquis quaerere religionibus constat; nostrum autem ordinem ab eo, quo Hierosolimis primum institutus est tempore, ad hunc usque diem cum caeteris procul Christo nationibus in ferissimarum gentium medio suas semper habuisse sedes ibique Deum religiosissimo cultu, hospites vero summa perpetuo humanitate prosequentes, non gravissimas modo ab hostibus tulisse obsidiones, sed ultro ad eorum quoque domicilia penetrasse multisque passim trophaeis erectis, quanta caelestis illius Imperatoris Domini Iesu Servatoris nostri militumque sub eo merentium fortitudo existat, universis qui ubique sunt barbaris demonstrasse cum praeclara maiorum nostrorum facinora tum quae a nobis etiam quotidie eduntur manifeste ostendunt; quae si mihi sigillatim recensenda essent, tempus potius quam materia deficeret.

Sanctissime igitur ex tua sacrosancta dignitate ab immortalis Deo ad ipsius imprimis gloriam, deinde ad hominum salutem procurandam constituta R-ma D. Tua egerit, si equestrem nostrum ordinem tot Maximorum Pontificum, principum ac aliorum priorum hominum divina quasi munificentia auctum olim atque ornatum et ab ipso immortalis Deo inter perpetuos domi sudores gravissimaque foris pericula ad hunc usque diem mirifice conservatum, tu quoque omni studio, opera, potentia et autoritate iuvaberis, quod te quidem esse facturum, cum eius, sub quo militamus, Dei ducisque nostri intuitu quae terrena beneficia coelestibus semper pensare consuevit, tum ipsius ordinis equitumque, quos tibi hoc pacto devinxis, causa. Deus optimus maximus Ill-mam Dominationem Tuam perpetuo conservet.

Melitae, XII Calendas Decembris [20 XI] MDLXV. Ill-mae et R-mae Tuae Dominationis deditissimus magister hospitalis Hierosolimitani

«-Frater Iehan de Vallete-».

n-a Własnoręcznie

483

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 20 listopada 1565

Wymienia listy, jakie w niedalekiej przeszłości i obecnie przesyłał Hozjuszowi od różnych osób, a także książki, podarunek od swej bratowej wdowy po bracie Janie. Zapytuje, czy swej siostrze może i w tym roku dać część z podarunku noworocznego kardynała. Zakupione dla Hozjusza dzieła Cycerona chce przesłać do Braniewa na ręce Andrzeja Trzecieckiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 469—470. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 27 Decembris 1565, rescriptum 29.*

Illustrissime atque Reverendissime Domine, Domine clementissime. Superioribus meis literis, quas ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram dederam, de omni re perscripsi. Adiunxeram etiam literas ab Ill-mo atque R-mo D-no Cardinali Augustano¹ ad eandem. Nunc quoniam certorum hominum potestas data est, cohibere animum meum non potui, quin ali-

¹ Otto Truchsess.

quid exararem, praesertim cum iterum literas ab Ill-mo atque R-mo D-no Cardinali Commenduno habeam, quas mihi eius secretarius D-nus Antonius Maria Gratianus dedit adhortans me primo quoque tempore ad Ill-mam atque R-mam P. V-ram ut mitterem². Sunt praeterea et aliae literae, quae Roma allatae sunt. Mitto etiam libros, quos apud me Venerabilis D-nus Plasa³ discedens hic reliquit; nondum ei solvi, nam hinc properabat. Mittit etiam fratris piae memoriae uxor^{a4} munus Ill-mae atque R-mae P. V-rae^b, quod ut Ill-ma atque R-ma P. V-ra benigno animo accipere velit humiliter petit, utque eam eadem sua clementia prosequi velit rogat. De strena quid mihi faciendum est, rogo humiliter cui numeranda sit, an etiam sorori meae⁵, sicut superioribus annis, numerare debeam mihi significari. Sunt praeterea et *Omnia opera* Ciceronis, quae mandato D-ni Triczyesky⁶ emi; haec ut Braunsbergam eius filio, generoso D-no Andreae mittantur, humiliter rogo. Quod superest, etc. Fratris uxor humillima sua obsequia Ill-mae atque R-mae P. V-rae commendat. Volebam Patribus⁷ meum tectum currum dare, verum opera R-ndi D-ni Sydowski⁸ hinc mittuntur.

Cracoviae, 20 Novembris Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a Na marginesie
^b Skr. munus

484

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

[Frombork], 22 listopada 1565

Wyraża swój ból z powodu gwałtu dokonanego na siostrzenicy. Liczy na Hozjusza, że pomoże zaleczyć tę ranę zadaną rodzinie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 471—472. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine clementissime. Quod ad eas, quas hesterno die accepi, nihil respondeo, dabit hoc Ill-ma Cels. V-ra iustissimo meo dolori. Post conflagram arcem Heilsbergensem¹ quamvis subinde iustus Dominus peccata mea variis calamitatibus clementer visitare dignatus est, cui sit honor et gratiarum actio in aevum tamen^a nulla me adversitas, nullum periculum ita^b fregit quam casus ille, qui hodie mihi de constuprata nepte mea² relatus est. Stupet ani-

² Zob. nr 486. Antoni Maria Graziani, sekretarz Commendonego, późniejszy bp Amelia (1592—1611), po wyjeździe nuncjusza z Polski przez pewien czas pozostał w Krakowie prawdopodobnie celem uregulowania spraw finansowych z bankierami Soderini.

³ Tomasz Plaza.

⁴ Agnieszka Watt, wdowa po Janie zm. 3 VII 1564.

⁵ Urszula, żona Sebastiana Zieglera.

⁶ Jan Trzcieski.

⁷ Jezuitom, którzy jechali na Warmię.

⁸ Sebastian Żydowski, kanonik krakowski.

¹ Zamek lidzbarski spalił się 9 VIII 1559, kiedy to administratorem biskupstwa pod nieobecność Hozjusza był Knobelsdorf. Zob. HE V s. 620.

² Knobelsdorf pochodził z Lidzbarka. Ojciec jego, Jerzy, był burmistrzem tego miasta. Tam mieszkala znaczna część jego rodziny, która przywędrowała na Warmię ze Śląska.

mus, tremunt omnia membra, ipsae manus vix hoc exiguum officium facere possunt caligine obducta oculis prae lachrimis. Ah, quibus calamitatibus misericors Deus matrem mihi charissimam reservavit, ut in hac sua postrema aetatis linea tanto fortunae ludibrio multaretur. Quid viduae sororis, quid reliquarum etiam, et totius familiae lamenta referam! Omnis mihi spes post Deum est in iustitia Ill-mae Cels. V-rae, quae non patietur ab homine illo nequissimo tam taetram maculam familiae nostrae inuri, sed eam pro sua incredibili prudentia obliterare dignabitur. Plura non sinunt lachrimae. Nondum venit parochus Braunsbergensis³ et mihi casus hic omnes cogitationes confudit. Dignetur extrudere hominem Ill-ma Cels. V-ra, cuius me clementiae humiliter commendo, 22 Novembris die Anno 1565. Eiusdem Ill-mae Cels. V-rae

Eustachius.

^a Skr. nihil
^b Skr. me

485

ANDRZEJ DUDYCZ DO HOZJUSZA

Radom, 26 listopada 1565

Poleca Dionizego Brandis, kuchmistrza królowej polskiej Katarzyny, który jedzie do Hozjusza. Ze swej strony Dudycz zapewnia o wielkim szacunku dla kardynała warmińskiego, ze względu na jego „świętość życia, wybitne cnoty, niezwykłą znajomość rzeczy ludzkich i bożych”.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 473—476. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no, D-no Stanisław Hosio, S. R. E. Cardinali Warmiensi etc. D-no ac patrono meo colendissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: Redditae 14 Ianuarii 1566 Brunspergt.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, ac patrone colendissime. Servitorum meorum in gratiam D. V-rae Ill-mae officiosissimam commendationem¹.

Nobilis vir, D-nus Dionysius Brandis Ser-mae Reginae Poloniae Dominae meae clementissimae coquinae magister, existimat meam apud D. V-ram Ill-mam et R-mam commendationem magno sibi usui fore. Non enim ignorat me unum esse ex multis, qui D. V-ram Ill-mam et R-mam ob vitae sanctimoniam, eximias virtutes et singularem rerum humanarum divinarumque cognitionem observant, colunt et veluti numinis cuiusdam loco venerantur, ac proinde etiam persuasum habet (quod equidem in primis opto et sane confido) me a D. V-ra Ill-ma et R-ma amari. Quare lubens feci, ut eum atque eius negotia, si quae istic habiturus est, mea hac commendatione prosequerem atque etiam reverenter D. V-ram Ill-mam ac R-mam orarem, ut amicissimum mihi hominem vel mea causa omni benignitate complecti dignetur Deus D. V-ram Ill-mam et R-mam felicissimam servet quam diutissime, cui me meaque servitia officiosissime commendo ac trado.

Radomiae, XXVI Novembris MDLXV. Ill-mae ac R-mae D. V-rae adiectissimus servitor

E[piscopus] Quinqueecclesiensis etc. subscripsit.

² Został nim Andrzej Human, karonik dobromiejski i proboszcz w Jezioranach.

¹ Andrzej Dudycz Sbardellat (1533—1589), bp w Pięciukościolach (Quinqueecclesiae, węgierskie Pécs), humanista i dyplomata. Podczas poselstwa w Polsce zawarł potajemnie związek małżeński z Regiłą Straszówną, za co został ekskomunikowany 6 II 1568. Zamieszkał w Polsce jako agent Habsburgów. Ostatnie 10 lat życia spędził we Wrocławiu. PSB V 445—448 (Henryk Barycz), HNP VI 138—139. O projekcie polsko-węgierskiej edycji jego listów zob. L. Szczucki: Prace nad edycją korespondencji Andrzeja Dudycza.

Krzepice, 26 listopada 1565

W Krzepicach otrzymał list Hozjusza adresowany do siebie i drugi do papieża. Na życzenie Hozjusza wypowiada swoje zdanie o tym drugim liście: aprobuje jego treść, tylko pochwały pod swoim adresem uważa za zbyt pochlebne. Uważa, że Ojcu św. nie należy sytuacji Kościoła w Polsce przedstawiać jako beznadziejnej, bo skorzystał z tego mogą zwolennicy soboru narodowego. Prymas już drugi raz zapytuje w Rzymie, jak się ma ustosunkować do zwolenników soboru narodowego nadmienając, że Hozjusz i Commendone to jego pytanie pozostawili bez odpowiedzi. Zdaniem Commendonego prymas przez takie listy psuje sobie i tak już nadwątloną opinię. Dowiedział się, że Delfino z Wiednia udał się do Rzymu, aby wystarać się dla cesarstwa o zezwolenie na „kielich” i małżeństwo księży. Nuncjusz radzi Hozjuszowi napisać list do papieża i sparaliżować te starania. Informuje o otrzymanych i wysłanych listach. Opisuje swoje pozytywne wrażenie ze spotkania z biskupem włocławskim.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 3—4. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 19 Decembris 1565 Heilspergae, rescriptum 23 Decembris.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Crzepitio¹ proficiscens accepi D. V-rae Ill-mae litteras Heilspergae datas, et cum his epistolam ad S. D. N-rum et eius exemplum, in quo nihil legi, quod mutandum putem praeter eam epistolae partem, quae ad me pertinet; sic enim interdum amore provehitur D. V-ra Ill-ma, ut mihi eas laudes tribuat, quas praestare ipsius est D. V-rae Ill-mae virtutis, non meae imbecillitatis. De statu rerum huius Regni omnino diligenter et accurate cum S. D. N-ro agendum est, quod ego summo studio et voluntate sum facturus, in quo cavendum magnopere censeo, ne res ita perditas et deploratas Sanctitati Suae afferamus, ut sanari putet non posse, et occasionem demus iis, qui ut curationem abiciant aut extrema illa^a remedia adhibeantur suadent. R-mus D-nus Archiepiscopus Gnesnensis rursus communes cum Capitulo suo litteras ad S. D. N-rum dedit iisdem de rebus, de quibus ipse superiori anno scripserat, consilium sibi dari postulans, quid agendum foret, si adversarii nationale concilium cogent², adiecit nostram quoque sententiam ab se quaesitam, sed a nobis consilii nihil datum. Equidem doleo Archiepiscopum his artibus magnam praebere causam bonis quidem de se conquerendi, aemulis etiam de ipsius fama detrahendi, et persuadendi caeteris ipsum esse huius nationalis et exitialis concilii unicum auctorem et architectum.

Cardinalem Delfinum³ ad Urbem scribitur // profectum, profectionis causam calicem et connubium fuisse, quae^b impetratum se recipit a S. D. N-ro; alia quoque subesse reor. De his duobus svedeo, ut diligenter scribat D. V-ra Ill-ma ad S. D. N-rum primo quoque tempore, haec enim reprimenda sunt, quae in finitimos temere effusa, in nos quoque redundarent, nos inquam, nam huius Regni periculis et imminentibus incommodis perinde moneor ac ipsius meis. Epistolam, quam se mihi misisse scribit D. V-ra Ill-ma ad Cardinalem Borromeum⁴, accepi, sed inscriptam Cardinali Lotaringo⁵, quod scribae errore factum existimo; ideo cum fasciculum litterarum, quem ad me misit D. V-ra Ill-ma, ad Lotaringum mitterem, eam epistolam retinendam duxi. Ita Deum arbi-

¹ Krzepice.

² List nie znany.

³ Zachariasz Delfino, nuncjusz w Wiedniu.

⁴ List nie znany.

⁵ Karol de Guise.

tror voluisse, ut de his rebus, quarum D. V-ram Ill-mam admonui, uberius ad S. D. N-rum scribat. Litteras ipsius Borromei Cardinalis ad D. V-ram Ill-mam ab Urbe allatas, Cracovia misit ad illam Antonius meus⁶ per D-num Paulum Vadianum. Ego ad illam scripsi, cum Cziazzino discederem, sed eas litteras D. V-ra Ill-ma nondum acceperat; redditas iam spero, et magnopere velim; dedi et sodali Societatis Iesu⁷ ad eam litteras Cestochovia. Commendo me et servitia mea D. V-rae Ill-mae, quam Deus Ecclesiae suae diu servet incolumem. Crepitii, 26 Novembris 1565.

^c—Sic non dubito, sed certe minus commode suadebant, qui mihi authores erant, ne R-mum D-num Vladislaviensem⁸ convenirem, quod tamen consilium D. V-ra Ill-ma non probavit. Ego facto meo et consilio D. V-rae Ill-mae sum delectatus. Vir est autoritate, gratia, ingenio magnitudineque animi insignis; si quae desiderantur addiderit, nec in illo multum deerit^d praesidii. Prolixos saepe sermones fecimus. Ostendit praeclaram voluntatem, brevi Vladislaviam cogitat; quod si D. V-ra Ill-ma vel per litteras vel per D-num Valentinum⁹, qui eius ecclesiae est archidiaconus, illi // fuerit gratulata, bene animatum summa sua autoritate magnopere confirmabit. De litteris, quas errore suspicor inscriptas fuisse Lotharingo Cardinali, admoneat me D. V-ra Ill-ma an ita sit, an vero ad Lotharingum mittam. Fasciculum iam misi ad legatum Venetum, qui in Galliis est, rogavique, ut reddendum curaret.

D. V-rae Ill-mae ac R-mae humillimus servitor

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus^c.

a Nadpisano
b Skr. duo
c—c Własnoręcznie
d Rkps erit

487

PIOTR MYSZKOWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 27 listopada 1565

Posłaniec Hozjusza wszystkie zleczone sobie sprawy załatwił pozytywnie, chociaż z opóźnieniem spowodowanym z winy kancelarii litewskiej.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 25. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 6 Decembris 1565 Helspergt.*

Illustrissime ac Reverendissime in Christo Pater, etc. Quod hactenus nobiscum famulus hic Ill-mae P. V-rae fuerit, factum est summa Lituaniae cancellariae in omnibus rebus procrastinatione, cum enim ea, quae inde petenda erant¹, in dies illi promitterentur, hucusque tempus extractum est. Nunc redit ad Ill-mam P. V-ram obtentis iis rebus, quas tantisper expectavit. Rogo Ill-mam P. V-ram, ne quid hanc ipsius necessariam moram gravius accipiat, quam optime valere cupio.

Datum Vilnae, XXVII mensis Novembris Anno Domini MDLXV.
a—Ill-mae Cels. V-rae addictissimus servitor

P. Miskowski^a.

a—a Własnoręcznie

⁶ Antoni Maria Graziani. Zob. nr 483 przyp. 2.

⁷ Stanisław Rozrażewski. Zob. nr 476.

⁸ Mikołaj Wojski.

⁹ Walenty Kuczborski.

¹ Por. nr 480.

488

BALTAZAR HOSTOUNSKÝ DO HOZJUSZA

Braniewo, 28 listopada 1565

Ubolewa, że pod wpływem podstępu chłopcy opuścili kolegium jezuitów w Braniewie. Przypuszcza się, że książę meklemburski będzie jechał przez Braniewo do księcia pruskiego po żonę. Spróbuje nawrócić syna Marquarda z herezji. Jezuiti braniewscy odczuwają brak ksiąg liturgicznych, które podobno zostały stąd przeniesione do Lidzbarka. Zakaz spożywania pokarmów mięsnych radzi odłożyć na Wielki Post.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 477—480. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responsum 3 Decembris 1565 Heilspergi.*

Pax Christi etc. Illustrissime ac Reverendissime Domine. Vehementer dolui, cum pueros abductos vidi¹. Nunc autem multo amplius doleo, cum parentem eorum Turoniam eos velle mittere audio, in quo etsi non desint fraus et malitia, tamen spero in Domino, in cuius conspectu ambulo, quod amplius non perficiet. Haec ex fama intellexi. Si quid certius habuero, significabo. Accepi etiam Ducem Mechelburgensem [s] pro sponsa ad Prussiae Ducem huc iter facturum². Nonnullos etiam opinari Ducem Prussiae hic illi velle occurrere, quare non putant abesse dolum. Nescio quam vera sint, rumorem refero, prudentia tamen non videtur posse esse nimia. Cum filio Marquarti³ agam quantum in me est, neque enim deus sum, propheta oportet sit, qui eum a lepra purget⁴. Videtur tamen egregia indole praeditus, nec, ut caeteri solent, turgidus. Libri quidam ex hac ecclesia Heilsbergam dicuntur esse translati, quibus nunc scholastici nostri indigerent, nam *Rorate*⁵ et alia officia decantare cupiunt. Qui si abfuerint, voti compotes esse non poterunt. D-nus Cusborius⁶ de illis aliqua novit. // Edictum de carnibus non vespendis diebus prohibitis puto bonum esse, ut differatur usque ad Quadragesimam, ne duo mandata fiant. Orationibus et sanctis sacrificiis D. Tuae Ill-mae et R-mae me et totam civitatem quam humillime commendo.

Brunspurga, 28 Novembris 1565. D. Tuae Ill-mae servus indignus in Christo

Balthasar Hostovinus minimus Societatis.

489

ANDRZEJ SIERPSKI Z GULCZEWA DO HOZJUSZA

Płock, 28 listopada 1565

Doszła do jego uszu sława kolegium braniewskiego. Gratuluje Hozjuszowi tego osiągnięcia służącego dobru publicznemu i wyraża życzenie, by inni możni naśladowali kardynała. Gdyby wcześniej katolicy zakładali szkoły, mniej by było zepsucia i odstępstwa od wiary, bowiem dzieci katolickie wysyłane do obcych szkół innowierczych przyjmowały tam nową religię. Do kolegium braniewskiego wysyła swych wnuków — synów córki za Strzałkowskim, i prosi o zarekomendowanie ich jezuitom.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 481—484. Na odwrocie adres: *Ill-mo et R-mo in Christo Patri, D-no Stanislao Hosio divina miseratione S. R. E. Cardinali.*

¹ Chodzi zapewne o synów starosty kowalewskiego Jana Piemięckiego. Zob. nr 185 przyp. 7, nr 344 przyp. 10.

² Jan Albrecht, książę meklemburski, zięć księcia pruskiego Albrechta.

³ Był to zapewne syn burmistrza braniewskiego Marquarda. Por. A. Eichhorn: *Hosius*, II s. 148.

⁴ Por. 4 Krl 5,3.

⁵ Ranna Msza św. wotywna o Matce Bożej w Adwencie. Od tego słowa zaczyna się antyfony na wejście.

⁶ Walenty Kuczborski.

Episcopo Warmiensi, D-no observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczberskiego: Redditae (brak danych), responsum 19 Decembris 1565 Hetspergi.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine colendissime. Salutem plurimam R-mae D. V-rae ex animo precor meaque obsequia officiose illi commendo¹.

Celebris fama collegii Bransbergensis per R-mam D. V-ram instituti, ubi iuventus ad pietatem recte instrueretur et in litterariis studiis diligenter excoleretur, mihi quoque persuasit, ut hoc nomine R-mae D. V-rae magnas agam gratias pro tam tanto et pio opere, quo nullum esse potest et Deo optimo maximo gratius et Reipublicae utilius. Utinam et caeteri R-mi D-ni, qui opibus et facultatibus abundant, in hoc illam imitentur, ut studia promoverent et iuventutem bene instituendam curarent. Certe si hoc antea fuisset factum, minus corruptorum hominum et a religione catholica aversorum haberemus. Nam non minimam id praestitit causam huic apud nos religionis corruptioni, quae nunc est maxima, quod dum apud nos frigerent studia, coacti sunt homines filiis suis praeceptores et scholas quaerere alienas, in quibus dum flores et grana colligere vellent, multa hauserunt venena, quae postea per illos quam late sint sparsa et diffusa, ipsi satis videmus. Igitur R-ma D. V-ra ab omnibus bonis et piis hominibus magnam laudem et benedictionem meretur, quod in ditione sua catholicam scholam instituerit ad eamque informandam et dirigendam praeceptores vocaverit, qui hac nostra aetate in hoc genere commodiores et excellentiores esse censentur, et quorum iam operam in aliis provinciis valde utilem iuventuti esse satis constat. Ad quos ego etiam nepotes meos Strzalkowskie² filiae meae filios mitto, eosque in gratiam R-mae D. V-rae plurimum commendo magnopere rogans, ut illius autoritate praeceptoribus istis commendentur, quo propensiore erga illos essent animo et oculos ad eos haberent intentiores.

Deus optimus maximus omnium bonorum retributor id in primis amplissimis illi praemiis referet, sed et ego quoque quantum in me fuerit officiis et obsequiis meis omnibus promereri studebo. Ipsi vero nepotes mei et nunc et postea deinde dum ad maturiorem provenerint aetatem, semper obligatissimi servitores R-mae D. V-rae sunt futuri, quam Deus diutissime sospitem et felicem conservet.

Datum Ploczka, die XXVIII mensis Novembris Anno Domini 1565. Eiusdem Ill-mae et R-mae P. V-rae amicus et servitor

Andreas Sieprski de Gulczewo
Palatinus Ravensis, Capitaneus Plocensis.

490

KRZYSZTOF STROBEL DO HOZJUSZA

Braniewo, 28 listopada 1565

Dziękuję za dwa woły, wosk i drzewo przekazane z polecenia Hozjusza przez starostę zamku braniewskiego na rzecz kolegium jezuickiego. Z przykrością donosi, że Plemiński wycofał swoich synów z kolegium i kieruje ich do szkoły w Toruniu. Przybyło jednak trochę młodzieży szlacheckiej.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 13 k. 133. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczberskiego: *Responsum 3 Decembris 1565 Hetspergi.*

¹ Andrzej Sierpski z Gulczewa (1494—1572), od 1545 wojewoda rawski, od 1554 starosta plocki, od 1567 starosta pyzdrowski. Zob. *Lustracja województwa mazowieckiego 1565, Indeksy*, s. 35.

² Strzalkowscy, rodzina szlachecka z województwa rawskiego. Por. K. Niesiecki: *Herbarz*, VIII s. 545; *PESz XI* s. 194.

IHS. Illustrissime ac clementissime Domine. Pax Christi, etc. Ex quo iam pridem ante perscripsimus acceptorum rationem, interea temporis recepimus non ita pridem a D-no Praefecto arcis Braunspergensis¹ 2 boves, 32 libras cerae, plaustrum 1 lignorum. Quae quoniam ut caetera nostra omnia ex munificentia Cels. Tuae nobis subministrantur, iure grato animo tanquam liberalissimo largitori accepta ferre debemus. Nos cum variis iam ante semper et in dies magis beneficiorum meritis tibi, clementissime Domine, obstricti sumus, omne saltem officium nostrum tenue prompta voluntate deferimus, cum vel conceptae de nobis opinioni vel collatis officiis nunquam satisfacere queamus. Fertur D-ni Pleminsky² filios nostrae hactenus disciplinae traditos deinceps Thoroniam esse ablegandos. Dolendum foret de Achatii³ mentis mutatione, ne infelicius quam ante cadere possit. Recipimus tamen alios, et quidem nobiles adollescentes varios quotidie. Bene valeat Ill-ma Cels. Tua, cuius paterno affectui et nos omnes et singulos commendatos semper expetimus, quamque et diutissime incolumem esse precamur.

Braunspergae, 4 Calendas Decembris [28 XI] Anno 1565. Ill-mae Cels. Tuae indignus in Christo servus

Christophorus Strobelius.

491

STANISŁAW WOLSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 28 listopada 1565

Prosi dla swego domownika Fryderyka Zalewskiego o list polecający do bpa chełmińskiego Stanisława Żeliszewskiego, by mógł bez przeszkód objąć w posiadanie nadane mu przez króla probostwo w Toruniu oraz uzyskać wakującą altarię w Chełmnie, którą dysponuje bp chełmiński.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rękp D 14 k. 28. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 3 Ianuarii 1566 Hellspergi, responsum eodem.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine, Domine colendissime. Impetravi a Regia M-te nobili Friderico Zaleski familiari meo, huic, qui has D. V-rae Ill-mae reddet literas, plebanatum Torunensem, qui esse aut penitus neglectus aut occupatus a magistratu civitatis illius dicitur. Peto itaque a P. V-ra Ill-ma, ut ipsi Zaleski in eo assequendo, pro eo amore, quo me semper prosequi consuevit, opera sua adsit et consilio. Velit autem idem familiaris meus assequi quoddam certum altare in ecclesia Culmensi vacans, in quo ego illi libentissime studium meum et propensam voluntatem ostendissem, si viam aliam praeter hanc ad eum assequendum scivissem. Non dubito R-mum D-num Episcopum Culmensem ea esse erga Ill-mam P. V-ram observantia, ut nihil libentius faciat quam id, quod Paternitas V-ra ab eo postulaverit. Esset igitur ex re huius mei familiaris, si literas suas P. V-ra Ill-ma ad Episcopum Culmensem^a diligenter pro Zaleski scriptas // daret, quibus peteret, ut ad eum plebanatum, ad quem est per M-tem Regiam praesentatus, institueretur, et ex liberalitate R-mi D-ni Episcopi in gratiam P. V-rae Ill-mae altare hoc illi conferatur. Quicquid autem Ill-ma P. V-ra in eum vel gratiae vel studii sui contulerit, ego id omne mihi esse factum

¹ Był nim prawdopodobnie Michał Preuck.

² Jan Plemiński, starosta kowalewski. Por. nr 488 przyp. 1.

³ Achacy Plemiński, syn Jana i Barbary, zm. 1606, od 1588 r. starosta kowalewski. Czaplowski, jw. s. 115 zaznacza: „jak wnosimy, zawdzięczał niezwykle swoje imię swojej matce, córce Achacego Czemy”.

interpretabor daboque operam, ut etiam in omnibus, quos mihi aliquando commendaverit, benevolentiam meam P. V-rae ostendam. Sed de iis rebus latius coram idem familiaris meus omnia exponet, quem illi propter modestiam singularem et compositissimos mores valde commendatum esse cuperem. Opto tandem Ill-mam P. V-ram diutissime felicem valere, cui servitia mea iterum atque iterum diligentissime commendo.

Datum Vilnae, ^bvigesima octava^{-b} Novembris Anno Domini 1565.
^b-Ill-mae et R-mae D. V-rae servitor

Stanislaus Volsky de Podhaicze
Castellanus Sandomiriensis, manu propria^{-b}.

^a Poprawiane z *Chetmensem*
^{b-b} Własnoręcznie

492

JAN DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

Bratian, 29 listopada 1565

Przesyła list przez starostę gołubskiego Krzysztofa Kostkę, który jedzie do Hozjusza. Radzi się kardynała, jak ma się zachować wobec zwolenników kielicha. Wojewoda jest im przeciwny i zabronił proboszczowi udzielania Komunii św. *sub utraque*, ale ludzie jadą do Prus Książęcych komunikować. Starosta grudziądzki pozwolił mieszczanom na kaznodzieję innowierczego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 38. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci. Do tego listu Działyński dołączył drugi do Kuczborskiego.

Służby swe zwykłe a uprzejme w łaskę WMci mojego MP zalecam, winszując WPMci zdrowia dobrego, tudzież na wszem szczęśliwego panowania etc. Gdyż JM pan starosta golupski ¹ pewny poseł ku WMci jedzie, nie chciałem tego zaniechać, abym tym małym pisanem swem zdrowia WMci nawiedzić nie miał, o którym ja bym zawsze rad słyszał. Przy tym się WMci mojego MP radzę, że sam mam mieszczany, którzy się wszystko napieraj[ą] *sub utraque* komunikować, a snadź ten farars ^a z przodku kromia wiadomości mojej miał rozdawać. Gdym się tego dowiedział, zakazałem jemu, aby tego błędu więcej nie czynił, chłóry mnie w tym usłuchał. Otóż ci jeżdżą do książęcych miast, a tam komunikują *sub utraque*, i to przysięgać musieli, niżeli jem dano, już ty wiary nie opuszczać, bo diabeł ma swe sidelko, aby się jego państwo mnożyło. Ja bym nierad, abym co nowego dopuścić miał na ten czas w jurysdyccji swojej, a boję się, nikt tego złego przyczyną nie jest jedno pan starosta grudzięcki ², że dopuścił mieszczanom swego kaznodzieję mieć. Mój też wszystko grudzięczany alleguje, chcąc też tę wolność mieć; a także w tym [się] WMci mojego MP radzę, chłórego abym zawsze dobrze zdrowego słyszał.

Dan na Bratianie, wigiliją św. Jędrzeja [29 XI] lata bożego 1565.
WMci sługa powolny

Wojewoda chełmiński ręką własną.

^a Od niemieckiego *Pfarrer* tj. proboszcz.

¹ Krzysztof Kostka.

² Piotr Feliks Wojanowski z Dąbrówki (zm. 1578), starosta grudziądzki (1548—1569). P. C z a p l e w s k i: Senatorowie świeccy, s. 91.

493

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 29 listopada 1565

Poleca jadącego do Hozjusza J. Ficiniusa ze Śląska, za którym wstawia się również lekarz elbląski Bartłomiej Kalkreiter, przyjaciel Żeliszawskiego.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 30. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Iacobus Ficinius natione Silesius¹, qui has Ill-mae Cels. V-rae obtulit literas, mihi a doctore et physico Elbingensi Bartholomaeo Kalkreiter, cum quo mihi antea summa familiaritas intercessit, diligentissime per epistolam commendatus est. Qui cum sibi apud Ill-mam Cels. V-ram aliqua negotia conficienda esse assereret, a meque ut ipsum Cels. V-rae itidem commendarem flagitaret, ei hac in re deesse nolui; proinde Ill-mae Cels. V-rae dictum Iacobum ita commendo, ut si eum et negotia ipsius ita iuverit, ut facile id et sine aliqua longiori mora quod cupit conficere poterit, rem et piam et sanctitati Cels. V-rae convenientem, mihi vero gratissimam fecerit. Quam interim Deo aeterno Patri Domini nostri Iesu Christi diu sospitem et salvam committo.

Datae ex arce mea Lubaviensi, 29 Novembris Anno 1565. Ill-mae et R-mae Cels. V-rae addictissimus

^a-Stanislaus Episcopus Culmensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

494

JAN FRANCISZEK COMMENDONE DO HOZJUSZA

Wrocław, 30 listopada 1565

Powiadamia o swoim przyjeździe do Wrocławia, gdzie zatrzymał się na trzy dni u opata Jana Cyrusa. Wymienia, jakie listy do Hozjusza wysłał i jakie otrzymał. W sprawie Franciszka Lismanina napisze do króla i podkanclerzego Piotra Myszkowskiego, ale uczyni to przy okazji zdawania relacji o sprawie barskiej. Piotr Barzi nie towarzyszy nuncjuszowi w podróży, bo nie zdążył się do niej przygotować. Pozdrowia Marcina Kromera i Walentego Kuczborskiego. Domownicy nuncjusza nie znaleźli gościnności w kurii E. Knoeibsdorfa we Wrocławiu.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 5. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 18 Martii 1566 Hellspergae, responsum 23 Martii.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime. Scripsi nuper Crzepitio ad D. V-ram Ill-mam paulo ante discessum meum¹. Heri noctu, sic enim casus tulit, veni Wratislaviam et ad Abbatem Cirum² diverti, qui me quanquam valetudine affectus incommoda, perhumaniter excepit; delector hominis sermone prudenti et erudito. Hic, sicut constitueram, triduum consumam, deinde iter meum persequar. Litteras D. V-rae Ill-ma 16 Novembris datas modo accepi mihi ab Episcopo Posnaniensi missas³. De Lismanino scribam diligenter et ad Regem et ad Vicecancellarium, puto enim mihi post paucos dies opportunam

¹ Był to prawdopodobnie lekarz, który miał być zatrudniony przez Hozjusza.

² Zob. nr 486.

³ Jan Cyrus (zm. 1586), od 1552 kanonik wrocławski, od 1561 opat klasztoru cystersów św. Wincentego we Wrocławiu, dyplomata cesarski przez długi czas działający w Polsce. G. Zimmernann: *Das Breslauer Domkapitel*, s. 222—224.

⁴ Zob. nr 473.

scribendi ad utrunque de Barensi re occasionem datam iri. Magnificus D-nus Premisliensis⁴ explicare res suas et comparare omnia non potuit ita mature, ut una mecum iter susciperet, neque mihi cunctari diutius licuit, quae res utrique nostrum accidit perincommoda, privati enim utrique sumus in pleno molestiarum itinere optatissima consuetudine. Ex Italia nihil plane habeo novi, pridem enim litteras non accepi. Servitia mea D. V-rae Ill-mae commendo, quam Deus nobis diutissime servet incolumem. D-nis Cromero et Corzborschio plurimam salutem.

Wratislaviae, pridie Calendas Decembris [30 XI] 1565. ^a-R-mum Cromerum et D-num Valentinum, et reliquos familiares rogo D. V-ra R-ma salutet plurimum meo nomine. Decanus noster⁵ absentia sua minus cavit, ne nos exciperet quam forte speraverat, nam sui omnino noluerunt, ut nostri apud illos hospitarentur^a. D. V-rae Ill-mae et R-mae ^a-humillimus servitor

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus^a.

^{a-a} Własnoręcznie

495

STANISŁAW ŻELISŁAWSKI DO HOZJUSZA

Lubawa, 1 grudnia 1565

Poleca Wojciecha Krzykowskiego (brata Ścibora), który jedzie do Hozjusza z prośbą o poparcie w pewnych swoich sprawach, i przypomina jego zasługi dla kardynała.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1007 s. 485—488. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, etc. Cum apud me nobilis Albertus Krsykowski¹ servitor Ill-mae Cels. V-rae diverteret, qui mihi non solum propterea quod ex familiaribus Cels. V-rae est, charissimus semper fuit, sed etiam fratris sui nomine R-ndi viri D-ni Stiborii², qui proximo in conventu legatum Regium egit, cum quo mihi vetus necessitudo intercedit, eum plus amo et facio certe plurimi. Qui cum necum de rebus suis conferret sibi que multum de gratia Cels. V-rae polliceretur, petiit a me, ut ipsum et negotia ipsius Cels. V-rae hisce litteris commendarem sperans, si mea commendatio accederet, eum omnia faciliore ratione ab Ill-ma Cels. V-ra impetraturum esse. Quapropter ipsius nomine maiore quo possum studio rogo, ut Ill-ma Cels. V-ra ipsum Krsykowski negotia sua explicantem non solum clementer audiat, sed etiam ipsius petitioni benigne annuat, idque a se impetrari permittat, quod et servitia ipsius, quae fideliter iam ab aliquot annis Ill-mae Cels. V-rae praestat, mereri videntur et a clementia Cels. V-rae non alienum est. Pluribus verbis ipsum Cels. V-rae Ill-mae commendare desinam, ne diffidere benignitati Cels. V-rae videar. Unum addam, si aliquid cumuli ad priorem illam benevolentiam, qua Cels. V-ra ipsum Krsykowski amplexa est, hac commendatione mea accesserit, rem mihi in primis gratam et omni officio compensandam Cels. V-ram facturam esse, quam et feliciter valere opto.

⁴ Piotr Barzl.

⁵ Eustachy Knobelsdorf został 18 V 1565 dziekanem kapituły wrocławskiej, posiadał tam swoją kurię, ale biskup wrocławski uwolnił go na trzy miesiące od obowiązku rezydencji, by mógł załatwić swoje sprawy na Warmii. Na stałe we Wrocławiu Knobelsdorf zamieszkał 4 XII 1565. Zob. Zimmermann, jw. s. 334—336.

¹ Wojciech Krzykowski, domownik Hozjusza, zabiegał wtedy o wakującą kanonię kruszwicką. Zob. HE V s. 517—518.

² Ścibor Krzykowski, scholastyk gnieźnieński, sekretarz królewski.

Datae ex arce mea Lubaviensi, prima die mensis Decembris Anno 1565. Ill-mae Cels. V-rae addictissimus

Stanislaus Dei gratia Episcopus Culmensis etc.
a-manu propria subscripsit^a.

a—^a Własnoręcznie

496

ŁUKASZ ŁĘCKI DO HOZJUSZA

Wilno, 3 grudnia 1565

List przesyła przez sługę Hozjusza, który wraca na Warmię. W Wilnie trwa sejm. Oczekuje się tu na przybycie posła moskiewskiego celem pertraktacji pokojowych. Gdy ten się nie zjawi, król będzie musiał ruszyć z wojskiem przeciw Moskwie. Bp poznański Adam Konarski 15 XII odwiezie królowę do Wielunia, a po Bożym Narodzeniu do Wiednia. Łęcki poleca swego syna.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., 1607 s. 489—492. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responsum 16 Decembris 1565 Hellspergi.*

Miłościwy Księżę Kardynale, aczkolwiekem mało przedtem pisał ku WMci swemu MP, a wszakoż i teraz, gdy mi się przytrafił ten służebnik WMci mego MP sam do Wilna, nie chciałem go opuścić, abych przez to pisanie swe zdrowia WMci mego MP nawiedzić nimiał i k temu też abych oznajomić nimiał naprzód o dobrem zdrowiu JKMcI naszego MP, a potem i o inych rzeczach, a zwłaszcza o tej wojnie z tem nieprzyjacielem, z moskiewskim. Tak się spodziewamy, że nas nie minie za tymi postępkami, które się pokazują. Od kilkanaście niedziel miał być goniec moskiewski dlatego, żeby jakie postanowienie być mogło chrześcijańskie, ażeby się więcej z obu stron krew chrześcijańska nie rozlewała, którego gońca do tego czasu nimasz. Tak tuszą, że już podobno nie będzie, a snadź to moskiewski umyślnie uczynił, aby Polaki z Litwy rozpuszczono, żeby tem bezpieczniej mógł kończyć to, co przedsięwziął, i już snadź do tego przyść musi, że się JKM w pole ruszyć musi, a to dlatego, aby każdy za JKMcIą jachał wedle powinności swej tak z Korony jako i z Księstwa prawie jako na gwałt, bo gdzieby tego JKM nie uczynił, nie mogłoby być bez wielkiej szkody JKMcI i bez upadku Rzeczypospolitej, a tak Pan Bóg wszechmogący wie, co dalej będzie.

Królowa JM raczy wyjeżdżać do Wielunia die 15 Decembris, a skoro po święciech tedy do Wiednia, którą ma prowadzić JM ksiądz biskup poznański. Tego wiedzieć nie możemy ad quem finem ta przejeżdżka Jej KMci, bo też tego nie wiedzieć, jeśli się Jej KM wróci, jeśli też tam zostanie — si finis bonus, laudabile totum etc. Jego KM raczy sam w Wilnie sejmować: daj Panie Boże, aby co dobrego wysejmowali.

Synaczka mego¹, proszę, abyś WM mój MP // raczył w łaskawej pamięci swej mieć. Inego nic nimasz na ten czas, co bych WMci swemu MP pisać miał, a wszakoż, gdy się co ponowi, Boże i daj aby co dobrego, nie omieszkać WMci swemu MP oznajomić. Z tem zalecam wieczne służby me w łaskę WMci mego MP a dobrodzieja, z której proszę, abych nie był opuszczon z synaczkim swym.

Dan z Wilna, die 3 Decembris 1565. WMci mego MP wieczny sługa
Łukasz Lięczki JKMcI loźniczy.

¹ Syn autora listu przebywał na dworze Hozjusza w Lidzbarku.

497

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 4 grudnia 1565

Propozycję księcia dotyczącą przesunięcia terminu rewizji prawa chełmińskiego przesłał natychmiast burmistrzowi Gdańska J. Klefeld, który wyraził zgodę i zaproponował dzień 17 lub 18 stycznia. Hozjusz ma nadzieję, że termin ten będzie odpowiedni również dla delegata księcia i wreszcie odbędzie się spotkanie komisji.

ORYG.: Göttingen, Staatliches Archivlager, HBA C 1, 475. Na odwrocie zwykły adres, pieczęć, adnotacja kancelarii odbiorcy: *Bischof zu Heilsberg schreibt wegen revidirung des culmischen rechts, setzt ein tag an, und bittet doctor Jonam dorzu zu schicken. Datum Heilsberg, den 4. Decembris 1565. List pisany ręką Macieja Helna.*

Durchlaucher, hochgeborner furst etc. Was E. F. D. nehest wegen der erstreckunge des bestimpten tages, darinne die ubersehungē des culmischen rechts solte furgenommen werden, aus wichtigen ursachen an uns gelangen lassen, solches haben wir dohmals ins förderlichste unserm ehrbieten nach an den herrn doctorn Jorgen Klefelt, burgermeistern in Dantzick, ferner fortgesetzt. Nun hat sich derselbe gestriges tages an uns erkleret und ist mit derogleichen erweiterunge und verschub leichtlich zufrieden und thut daneben sinnen, das solcher tagk bis auff den 17. oder 18. Januarii des vorstehenden jares erlangert werden, alsdann ehr aus der stath Dantzick der gemeinen geschefte halben am fuglichsten absein könne und sich unseumigk anhero einstellen wolle. Da nun E. F. D. solche zeit gelegen, in der sie ires rats des doctoris Jonae von irem hofe entmiessen und hieher verordneten könnte, wollen wir alsdann zusampt inen solches hochnötigen werck zu gluckseligem anfangē des newen jares mit Gotes hulfe fur die handt nehmen und soviel muglich befertigen. Darauff denn E. F. D. uns // ire wolmeinunge ins schirste eröffnen und verstendigen wolle, E. F. D. götlicher erhaltunge und schutz entpfelende.

Datum Heilspergk, den 4. Decembris Anno [MD]LXVsten.

Stanislaus von Gottes gnaden etc.
a-manu propria subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

498

BONAWENTURA TOMASZ DO HOZJUSZA

Radom, 6 grudnia 1565

Powiadania o wyjeździe królowej z Radomia do Linzu. Rusza w drogę 15 XII, święta Bożego Narodzenia razem z dworem spędzi w Wieluniu. Bonawentura liczy, że po wyjeździe królowej będzie zwolniony z dotychczasowych obowiązków i narzeczcie będzie mógł odbyć od dawna planowaną pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Hozjusza jako swego protektora i tego, któremu zawdzięcza nawrócenie na katolicyzm, prosi o wyrażenie zgody na tę pielgrzymkę, o listy polecające do Wenecji i innych miejsc, przez które będzie przejeżdżał, zgłasza też gotowość do załatwienia Hozjuszowi jakichś spraw po drodze, jeśli kardynał będzie sobie tego życzył. Ochmistrz królowej, Gabriel Grabowiecki, w wielu rzeczach obraził królowę i jeśli nie odmieni swego postępowania, może odczuć na sobie gniew jej potężnych protektorów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 497—500. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Salutem plurimam et orationum obsequiorumque meorum perpetua studia. Proficiscimur 15 huius Decembris Radomia recta Lintium. V[i]eluni Regina sacro Natalis Christi die communicabit cum gynaetio illumque devotioni et gratiarum actioni

cum caeteris tribuet, festis finitis ad iter susceptum se accinget, sic enim urget necessitas et Imperator¹, ut ita fieret iussit, qui Lintii eam expectabit et excipiet ac inde ad comitia imperialia ibit, Regina vero, ut intellexi, Lincii perseverabit et comitorum finem ac suorum reditum ibidem expectabit. Quis eius aulae futurus sit ordo et status nescio, neque illum experiri cupio, maxime cum nunc occasionem me habiturum spero ex Dei voluntate ab aula discedendi et propositum meum perficiendi, cogito enim omnino Ierosolymitanam profectionem suscipere et in loco ubi steterunt pedes Salvatoris nostri Dei, sacrosanctam eius praesentiam adorare. Huc consensum et benedictionem Ill-mae V-rae Cels. ex animo qua decet reverentia et humilitate exposco. Praebeat se oro Ill-ma V-ra Cels. huic meo voto favorabilem atque exorabilem proque sua in Deum pietate non pecuniis sed literis id in me instituat atque confirmet et apud alios promoveat suoque me testimonio ad eos praesertim, quorum opera mihi Venetiis vel alibi futura est, necessaria ornet ac iuвет. Si quid etiam per me executum voluerit ubicunque mihi eundum fuerit, pro sua autoritate confidenter iniungat, intelliget Ill-ma V-ra Cels. me fidem et obsequium fidele illi praestitisse. Ista iterum atque iterum rogo, Ill-ma V-ra Cels. mihi praestare dignetur, pro quibus illi supplicatus sum, cum fortasse ultima haec mea sit ad illam // petitiō vel etiam ob id solum digna quae repulsa non patiatur. Equidem mortis pericula, sum[p]tus, labores, quae mihi subeunda erunt, non ignoro, tamen per Deum omnia me ferre ac vincere posse optime confido, ita ut quodcunque acerbum et durum in se videtur habere ista profectio, mihi tolerabile in Christi amore futurum non dubitem. Has ad Ill-mam V-ram Cels. literas scribo supplicatorias pro hoc instituto meo, eius^a efflagitando et impetrando consensum benignum, nam sine hoc tentare nihil ausim; quid enim sine hoc mihi boni persuadeam, cum omne id quod habeo, immo quod ipse sum, V-rae Ill-mae Cels. inter omnes mortales soli debeo, cuius opera ex errore et haeresi ereptus sum², redditus sum per illam catholicam matri Ecclesiae, ubi et hanc quam sustineo personam sum adeptus, in qua cum Deo operatus sum et profeci, laboravi, nec frustratus sum meo labore, cuius fructus aliqua initia video, accessit larga et sufficiens senectutis meae provisio. Quo obtento, gaudio plenus benedictionem Dei per illam suscipio et absens praesentem animum beneficio illius humiliter subiicio, Deumque in eius munere suspitio atque adoro et debitorem maiorem me illi constituo.

D-nus Grabowietzki, Reginalis M-tis curiae magister³, in multis Reginam offendit, idque ex proposito fortissimo igitur et integerrimo is opus haberet^b dehortatore, quo parum provide coeptam istam theomachiam relinqueret et candide atque sincere omnia ageret, ac sparsam^c quam nactus est [fidem] fide atque iustitia ornaret, alias, si coeptum non mutaverit propositum, deos aliqu[ando] sibi iratos sentiet, quos postea placare difficile poterit.

Ad propositum meum redeo, quod V-ra Ill-ma Cels. ut probetur, atque ab ea iuветur humillime peto, eam nunc Dei gratiae eiusque consola//tioni commendo, ut qui oculis corporalibus eam hac in miseria non sum visurus, postea inter sanctos Dei in aeterna illa beatitudine sole clariorem

¹ Maksymilian II cesarz, rodzony brat królowej polskiej Katarzyny.

² Bonawentura swoje nawrócenie na katolicyzm i stanowisko na dworze królowej, jak to często sam przyznawał, zawdzięczał Hozjuszowi. Zob. HE II wg indeksu s. 1046—1047.

³ Gabriel Grabowiecki, ochmistrz królowej.

olim mihi utinam videre contingat eius beneficio, qui verus est sol ad salutem illuminans omnem hominem, Christus Iesus unigenitus Dei Filius, qui et in hoc certamine V-ram Ill-mam Cels. Ecclesiae^a suae quam diutissime superstitem servare dignetur ad nominis sui gloriam et fidelium multorum salutem. Meminerit mei Ill-ma V-ra Cels. in Domino et in illo valeat perpetuo et meo faveat instituto. Literas alteras Ill-ma V-ra Cels. per occasionem Gedanum mittere dignetur.

Radomia, 6 Decembris 1565. V-rae Ill-mae Cels. obsequentissimus filius

Bonaventura Thomas.

- ^a Nadpisano
^b Skr. intercessore
^c Rkps spartam

499

JAN KRZYŻANOWSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 6 grudnia 1565

Wysłał kilka listów do Hozjusza, ale wszystkie wróciły z powrotem. Ten list przesyłał przez Wawrzyńca Modliszewskiego i w ślad za nim sam jedzie do Hozjusza. Już dawno zamierzał przyjechać, zwłaszcza wtedy, gdy na Warmii obecny był nuncjusz, ale nie zdołał tego zrealizować; nie zdażył nawet przyjechać przed ukończeniem prac komisji przeprowadzającej rewizję królewskiej w Prusach Królewskich. Winę za to, że nie wziął udziału w pracach komisji, składa głównie na kasztelana sieradzkiego Jana Lutomirskiego. Narzeka na opieszłych pośredników w doręczaniu listów. Opisuje starania wielkopolan zmierzające do zatrzymania królowej w kraju. Z taką petycją wysłali oni do króla trzyosobową delegację, zaopatrzoną w odpowiedni list i instrukcję, której nie podpisał jedynie kasztelan łódzki. Bp poznański otrzymał polecenie odwiezienia królowej i tentował Krzyżanowskiego do współpracy w tym dziele. O innowiercach w Poznaniu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 239—242. Na odwrocie adres: R-mo et Ill-mo D-no, D-no Stanisław Hozjo, S. R. E. Presbytero Cardinali, Warmiensi Episcopo, D-no suo colendissimo, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Reverendissime et Illustrissime Domine, Domine colendissime. Comendo perpetua studia et officia mea¹ in gratiam Ill-mae et R-mae P. V-rae plurimamque illi salutem precor. Utinam vel eae tandem literae meae in manus R-mae et Ill-mae P. V-rae perferantur, quandoquidem ternae iterum atque iterum ad me reversae sunt, etiam cum iis, quas² ad Gedanensem Castellatum dederam³, posterioribus^b, easque a Buczkowio nostro³ alligaveram, quae simili pariter fato fuerunt obnoxiae. Quoniam vero plus mihi de Modliszevii quam de Micani^c opera polliceri audeam, quamvis ipse iamiam ad eam hinc discedam, iisce tamen tanquam praecursore uti statui, quibus prisca obsequia mea etiam atque etiam in illius R-mae et Ill-mae P. gratiam insinuem. Nec dissimili fato discussus hinc meus ad R-mam P. V-ram laborat, si quando enim alias, illo tempore maxime, cum praesens illi Legatus Pontificis, Cardinalis

¹ Jan Krzyżanowski z Krzyżanowa woj. poznańskie, herbu Świnka, wojski poznański. Zob. *Lustracje województw wielkopolskich i kujawskich 1564—1565*, cz. I s. 162; HE V s. 415—416. W instrukcji królewskiej wystawionej Krzyżanowskiemu 5 IV 1556 w Wilnie wymienione są takie jego tytuły: *tribunus Posnaniensis, aulicus noster*. Krzyżanowski pełnił wówczas funkcję posła królewskiego na sejmik pruski. Zob. ADWO, rkps C 16 k. 37—45.

² Jan Kostka.

³ Postać bliżej nie znana. Por. K. Niesiecki; *Herbarz*, II s. 348, podaje ogólnikowe informacje o Buczkowskich herbu Bogoria. Chodzi tu może o Jana Buczkowskiego, sługę Łukasza Nagóskiego ochmistrza królowy Anny Jagiellonki. Zob. *Regesta theloni*, s. 220, 223 (zapis z 1568 r.).

aderat, advolare ad eam percupiebam, distractus tamen⁴ non publicis minus quam privatis negotiis, tantum abfuit a praeventionem Legati, ut etiam et revisores prius in Prussia negotium revisionis absolvissent, quam mihi eo venire datum esset. Nunc sane iam me prorsus accingere itineri putabam, cum ecce et Posnaniensis Episcopus me retinet, et deliciae meae — niger gradarius pessima curatione famuli nobilis interimitur. Quantum autem difficultatis mihi accreverit, quantum negotii, quod revisioni illi non interfuerim, facile R-ma et Ill-ma P. V-ra coniectabit. Id autem factum est immutatione ca//stellani, nam cum Siradiensis⁴ et laudo comitorum generalium destinatus esset, et a germano eius fratre cum ad^e eum huius duntaxat rei causa divertissem, certissimus essem factus illum propediem abiturum esse, fit dum huius abitum observo, dum uno eodemque itinere et Helzpergam venire et revisionis negotium absolvere curo, nec Legatum deinceps viderim, nec revisionis actu interesse potuerim⁵. Micanus vero tam sedulus in transmittendis ternis meis ad R-mam et Ill-mam P. V-ram literis fuit, ut etiam illas quas advocatus Marienburgensis⁶ de morte palatini Cema⁷ in Iulio ad me dederat, mense Octobre mihi reddiderit, nec quispiam alter inventus est in Prussia, qui me certiolem de tam gratiosi, mihi vero benevolentissimi domini morte reddere curavisset.

Vadunt ad M-tem Regiam Vilnam versus Palatinus Calissiensis⁸, Castellanus Posnaniensis⁹ et Procopius Broniowski vexillifer¹⁰ a Maioribus Polonis legati, enixe apud Eius M-tem curaturi, ne Reginali M-ti hinc discedere permetteret; alioqui sese illi opponunt, ni faxit¹, ut, salva illius dignitate, si aliter fieri nequeat, etiam omnes huius rei gratia in unum (w kupe się spiknąć) receperunt, ea sunt instructionis verba. Episcopo Posnaniensi datum est negotium educendi hinc Reginae. Ego hominem modis omnibus ab hoc genere officii dimovere conor, a quo non admodum abhorreere videtur, sic ut etiam me secum Viennam iturum sollicitaret, sed negotiis Prutenis et proposito ad Ill-mam et R-mam P. V-ram abeundi me excuso, alioqui omnino non iturus. Nolim enim Landensis castellani¹¹ pedisequa⁸ videri, qui solus ex omnibus erat unus neque instructioni neque legationi consentiens tam obstinate, ut ne sigillum quidem proprium instructioni nec literis fidei apponere apprimereque vellet, quo fuit ut vix etiam ab omnibus illis, qui generalibus colloquiis Calissiensibus aderant, exhibillaretur.

Commendo iterum atque iterum studia officiaque mea in gratiam R-mae et Ill-mae P. V-rae.^h Posnaniae, sexta Decembris MDLXV.

Trideistarum faex in dies magis ac magis invalescit apud nos. Tribus ex suburbio Posnaniensi ad s. Martinum picardis dies dictus ex officio Episcopi ad tabulam dicebatur, qui impetratis indutiis deliberandi, die

⁴ Jan Lutomirski.

⁵ Por. nr 445, 455.

⁶ Jan Kostka, wójt malborski. Zob. nr 247.

⁷ Achacy Czema, zm. 24 V 1565.

⁸ Jerzy Konarski (zm. 1570), od połowy 1565 r. wojewoda kaliski; był ojcem bpa poznańskiego Adama Konarskiego. PSB XIII 465 (Tadeusz Kowalski).

⁹ Piotr Czarnkowski (zm. 1591), od 1552 kasztelan poznański. PSB IV 219 (Anna Dembińska).

¹⁰ Prokop Broniowski, herbu Leliwa, podkomorzy poznański, chorąży kaliski; należał do braci czeskich. PSB II 464—465 (Kazimierz Chodynicki).

¹¹ Jan Sierakowski.

Lunae proximo responsuri sint. Utinam utrunque verum sit. Raptim vesperi. Eiusdem R-mae et Ill-mae P. V-rae perpetuus sclavus
Ioannes Krzyzanowski Tribunus Posnaniensis.

a Rkps błędnie quae
b Skr. etiam
c Skr. opera
d Skr. enim

e Nadpisano
f Poprawiono z facerent ut
g Skr. esse
h Powtórzono zbytecznie i nie skr. R-mae

500

HOZJUSZ DO EDMUNDA AUGER

[Lidzbark, 7 grudnia 1565]

Dowiedział się od Piotra Kanizjusza, że drukarz lioński gotów jest wydać ponownie *Confessio fidei* razem z innymi dziełami Hozjusza i w tym celu prosi przesłać na ręce odbiorcy tego listu poprawny tekst jako podstawę wydania oraz dodatki, jeśli takie sobie autor życzy. Hozjusz jest bardzo wdzięczny odbiorcy tego listu, człowiekowi nieznanemu, iż chce podjąć trud dopilnowania publikacji. Za podstawę wydania proponuje przyjąć ostatnie wydanie w Rzymie i Antwerpii i przesyła z tych wydań te partie, które posiada, resztę uzupełni, skoro tylko otrzyma od wydawców.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 fasc. 1 k. 25v, piśmo rękł Reszki, na marginesie: *Edmundo Eucherio*.

Reverende Pater, frater in Christo charissime¹. Scripsit nobis R-mus Pater Canisius² cupere typographum Lugdunensem tertium iam, ^a-quod quidem nos scimus^a, *Confessionem* nostram typis mandare^b et alios ei libros nostros adiungere. Simul a nobis postulavit, ut si quid castigatum aut etiam auctum vellemus, id ad te perferendum curaremus, quod tu libenter nobis hac in re tuam sis operam navaturus, ut quam castigatissimus liber in lucem prodeat. Ego vero multum hoc nomine tibi debere profiteor, quod erga me, tibi prorsus hominem ignotum, tantum studium tuum profitearis. Itaque mitto quaedam, quae suis locis adiungi cuperem. Impressus autem est liber *Confessionis* nostrae Romae³ et Antverpiae⁴ hoc ipso anno. Vellem utrumque exemplar ad manus typographus haberet. Est enim utrumque caeteris omnibus multo locupletius et emendatius opinor; quamvis Antverpiensis editio sit locupletior, nam de Romana non fui prius factus certior, nisi mensibus aliquot postquam typis mandari coepit. Missi sunt ad me 20 terniones exemplaris Romani mense Iunio, septem Antverpiensis mense Septembri. Quos errores animadverti, eos annotavi. Cum autem utrumque exemplar integrum nactus fuero, quod in dies futurum spero, perlegam utrunque diligenter, et si quid errorum animadvertero, per primam occasionem ad vos mittam. Interea me tuis precibus et sacrificiis diligenter commendo ac bene valere cupio.

^{a-a} Na marginesie
^b Skr. simul

¹ Edmund Auger (1530—1591), jezuita francuski, prowincjał nowo utworzonej prowincji Guyenne w południowej Francji. LThK I 1076. Por. O. Braunsberger: *Canisii epistolae*, V s. 94 (niewielki fragment tego listu tutaj publikuje), 140—141.

² Zob. nr 367.

³ Wydanie w oficynie Pawła Manucjusza, 1565.

⁴ Wydanie w oficynie Jana Stelsa, 1565.

501

HOZJUSZ DO PIOTRA KANIZJUSZA

Lidzbark, 7 grudnia 1565

Gratuluje trafnego wyboru generała zakonu. Rozumie radość Kanizjusza z obcowania w Rzymie z wybitnymi kardynałami, Hozjusz na Warmii z podobnymi ludźmi może obcować jedynie przez lekturę ich książek. Udzielone przez papieża Piusa IV, pod wpływem pewnych doradców, zezwolenie na używanie kielicha przez wiernych nie przyniosło korzystnych owoców, czego Hozjusz doświadczył na przykładzie pewnego szlachcica z Prus Królewskich, który wycofał swoich synów z kolegium braniewskiego pod pretekstem, że tam udziela się Komunii św. pod jedną postacią. Pozytywnie ocenia pracę jezuitów z kolegium braniewskiego, tylko boleje, że kaznodzieja Piotr Fahe mówi językiem mało zrozumiałym dla mieszczan braniewskich i ci wychodzą z kościoła w czasie jego kazania. Chętnie wyraża zgodę na ponowne wydanie *Confessio fidei* przez drukarza liońskiego. Za podstawę poleca przyjąć wydanie z Antwepii i Rzymu 1565 r. Wydawca antwepijski dołączył do *Confessio fidei* inne dzieło Hozjusza: *Iudicium et censura* znane dotychczas anonimowo i Hozjusz obawia się otwartej polemiki z tymi, których poglądy zbija. Nie jest zbyt zadowolony, że wydawcy rzymscy *Confessio fidei* okroili istotne fragmenty ze znanego z dyskusji w Trydencie cytatu ze św. Grzegorza z Nyssy na temat Ofiary Eucharystycznej. Ewentualne przywrócenie pełnego tekstu tego Ojca Kościoła w wydaniu obecnym pozostawia do uznania Kanizjusza.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rękopis 101 fasc. 1 k. 25. Pismo ręki Reszki. Na marginesie: P. Canisio, 7 Decembris 1565.

DRUK: O. Braunsberger: Canisii epistulae, V s. 137—141, z minuty jw.

Cum totis octo mensibus praeter eas quae mihi redditae sunt ipso die s. Nicolai¹ vix ullas tuas litteras acceperim, tanto maiore laetitia sum affectus, cum ad intermissum scribendi munus te rediisse viderem; ac primum gratulor Societati vestrae vobis talem praepositum², cuius insignis pietas toto celebratur in orbe, atque ut vobis haec electio vestra feliciter eveniat Deum precor. Quin magnam tibi voluptatem attulerit eorum Cardinalium consuetudo, quorum in litteris ad me tuis meministi³, mihi quidem dubium non est, sunt enim revera viri doctissimi et omni laude digni. Ego vero in hac solitudine mea cum viris quidem sanctissimis consuetudinem habeo, sed quorum tamen animae pridem in aeternam illam domum translatae, et in beatorum sedes receptae sunt. Quod memones, ut Cardinales quosdam ad studium de Ecclesia catholica benemerendi litteris meis excitem, id a me fit non raro, quamvis me monitore non egeant, et in eum statum causa religionis perducta iam sit, ut ad eam iuvandam voluntate simus omnes quam facultate paratiores. De Sanctissimi D. N-ri praeclara voluntate Ecclesiam Dei, cui praest, iuvandi et eius tranquillitati consulendi nemo pius dubitare potest. Sed quae fuerunt illi consilia suppeditata quem fructum attulerint, res ipsa nunc loquitur. Calix iste mihi quoque non parum nunc exhibet molestiae. Duo nobilis cuiusdam viri filii, qui meae fidei crediti fuerant, e schola Brunsbergensi nuper abstracti sunt propterea quod catholico ritu communicarent⁴. Quod vero praecaris Poloniae nostrae, ne se magis segreget, hoc et nos votis omnibus optamus et a Deo supplices precamur. Sed interea tamen iratus peccatis nostris Deus maiorem in dies ab Eccle-

¹ List z 17 IX. Zob. nr 367.

² Franciszek Borgiasz.

³ Karola Boromeusza, Michała Ghislieri, Marka Antoniego da Mula, Klemensa Dolera, Wilhelma Sirleto.

⁴ Chodzi o synów Jana Plemięckiego. Zob. nr 490, 515, 520.

sua discessionem fieri permittit, et quorsum res ad extremum evasura sit, nescimus. A me quidem nihil curae, diligentiae, laboris praetermittitur; ut ad matrem Ecclesiam desertores filii redeant. Sed interea quantum adhuc profecerim, valde me poenitet. In vestris ad Deum precibus et sacrificiis magna mihi spes et fiducia posita est, quas et non defuturas nobis et citius exauditas iri confido, quo libentius etiam sanctam Societatem vestram amplector, cuius fratres qui sunt apud me, strenue quidem funguntur officio suo, sed qui maxime necessarius est, qui panem verbi Dei frangat esurientibus⁵, eum deesse nobis doleo. In R-mo Patre Petro⁶ nec eruditionem, nec insignem pietatem desiderat quisquam, et habet actionem, quae mihi vehementer probatur, sed non intelligitur tamen a populo; simul ut concionem ascendit, dilabatur populus, quae res ingentem animo meo cruciatum adfert.

Quod scribis typographum Lugdunensem *Confessionis* nostrae tertiam editionem parare⁷, non invitus accepi. Deo gratias ago, cuius hoc donum est, ut ita gratis animis accipiantur lucubrationes nostrae. Erit namque iam, quas quidem nos scimus et oculis nostris omnes fere vidimus, Lugdunensis haec 15 editio, vellem autem admoneri typographum, ut utrumque librum ad manum haberet: et eum qui Romae, et eum qui Antverpiae hoc anno impressum est. Neque dubito, quin iam uterque sit absolutus, et est aliquanto locupletior Antverpiensis, nam de Romana editione non fui factus certior nisi mensibus aliquot postquam excudi liber coeptus est. Missi sunt ad me Romani exemplaris terniones 20 mense nisi fallor Iunio, Antverpiensis vero 7 tantum Septembri mense. Emendavi in utroque quae mihi visa sunt castiganda, et misi Romam et Antverpiam. Nunc etiam quaedam paucula mitto una cum brevi epistola ad Patrem Edmundum Eucherium⁸, quam ut ad illum perferendam cures rogo. In dies spero allatum huc iri et Romanum et Antverpiense exemplar integrum; ubi nactus ea fuero, perlegam etiam ea quae residua sunt quanto citius potero. Scribitur autem ad me, quod etiam *Iudicium* quoddam *et censura de iudicio et censura*⁹ libris meis, qui Antverpiae typis mandantur, adiungitur, quae sane res non parvam animo meo sollicitudinem attulit, cum ego me nunquam authorem eius libri sim professus, praeterquam quo stringentur contra me calami multorum, etiam a periculo non procul abesse videbor, est anim scriptus liber liberius quam quorundam aures ferre queant. Sed ego me totum divinae voluntati permitto, qui quod bonum in suis oculis videbitur, id de me statuat. Tuis autem precibus et sacrificiis me diligenter commendo.

Illud non potui quin tibi scriberem: cum in Synodo nostra Tridentina magna fuisset de eo contentio, num in Coena se Christus obtulisset, nec enim defuerunt, qui, quod lutherani quoque faciunt, negarent oblationem

⁵ Iz 58,7; Łk 4,4; 5,1; Pwt 8,3.

⁶ Piotr Fahe, jezuita, kaznodzieja braniewski.

⁷ Kanizjusz w liście do Hozjusza z 17 IX pisał, że drukarz lionński chce wydać Hozjusza *Opera omnia* nie tylko *Confessio fidei*. Oto ten fragment: „Est Lugdunensis typographus, qui huc scripsit de *Operum* Cels. Tuae integra editione paranda, et nos precatus est, ut certiorum faceremus authorem de huius editionis consilio, si forte quicquam in libris antehac editis immutandum videretur. Qua de re satis erit per literas monere patrem Edmundum Eucherium, quem nostri ordinis theologum et concionatorem Lugduni celebrem habemus. Is monitus rem omnem bona fide praestabit Literae ad illum scriptae, Romam quoque mitti possunt”. Zob. O. Braunsberger: Canisii epistolae, V s. 94. Tym wydawcą miał być Guillaume Rouillie. Por. E str XVIII s. 288; A. Jobert: Wydania i przekłady, s. 41.

⁸ Zob. nr 500.

⁹ Zob. nr 14 przyp. 1.

ullam in Coena factam esse, visum fuisse mihi quod operae pretium essem facturus, ut ad confirmationem doctrinae, quae tandem obtinuit in Synodo, et quam nos etiam in *Confessione* nostra defenderamus, Patrum sententias in tertia Antverpiensi editione adscribi faceremus. Inter alia produximus etiam quae Gregorius Nyssenus ea de re scripsit. Fuit autem nonnemo Romae, qui summo studio laboraret, ut quod produxeramus Gregorii Nysseni testimonium, ex libro nostro tolleretur¹⁰. Quamvis autem quod volebat non obtinuerit, hoc tamen effecit, ut eius sententia truncata poneretur in libro nostro, et quibus verbis oblatio maxime confirmabatur, ea tollerentur. Et visus est per eos vir sanctissimus, magni Basilii frater, in quem nullo unquam tempore cecidit eiusmodi suspicio, haereseos notari, cum tamen si diligentius expendatur, facile possit, ut ego existimo, non ab haeresi tantum, verumetiam ab errore quovis defendi. Interea tamen in tertia editione Antverpiensi, quin et in quarta proculdubio, Gregorii Nysseni verba sunt adscripta omnia. Quod si Lugduni tertium nunc liber excudetur, tuum iudicium facio Romanam an Antverpiensem editionem typographum Lugdunensem hac in parte sequi malis. Quamobrem abs te peto, Patrem ut Egmundum admoneas ea de re. Quicquid visum tibi fuerit, mihi quoque placebit.

502

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Poznań, 7 grudnia 1565

Wawrzyniec Modliszewski dokładnie opisze Hozjuszowi, jakie wzburzenie panuje wśród szlachty wielkopolskiej z powodu wyjazdu królowej z Polski. Konarski dołącza kopię instrukcji danej w tej sprawie przez zjazd szlachty w Gnieźnie dwóm delegatom do króla: wojewodzie kalickiemu i kasztelanowi poznańskiemu. Commendone 26 XI wyruszył z Krzepic w kierunku Wrocławia. O nawróceniu się dwóch innowierców.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 15 k. 26. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Redditae 8 Decembris 1565 Hellspergh, responsum 19.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Obsequia mea etc. Quae hic apud nos gerantur et qui motus, turbae et exclamations de discessu, quem Reginalis M-tas parat Viennam, ab equestri ordine exortae fuerint, Venerabilis Laurentius Modliszewski ecclesiae meae canonicus et familiaris Ill-mae D. V-rae abunde describet, nam et ipse Gnesnae, cum de his tractabatur, praesens adfuit, et alia ex me audivit. Instructionis ad Regiam M-tem, quae magnificis: Palatino Calissiensi¹ et Castellano Posnaniensi² de unanimi assensu consiliariorum Regni tunc Gnesnae praesentium data est, exemplum Ill-mae D. V-rae praesentibus introclusum mitto³. Quid inde futurum est, Deus novit. Commendo iterum obsequia mea Ill-mae D. V-rae.

Datum Posnaniae, die VII mensis Decembris Anno Domini MDLXV. Ill-mae D. V-rae addictissimus servus

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis a manu propria.

Ill-mus D-nus Legatus 26 [XI] discessit ex Krepicze Wratislawiam versus. Literae Ill-mae Cels. V-rae sunt ei per meum scultetum redditae. Duo haeretici hesterno die ad fidem catholicam rediere. Faxit Deus, ut et caeteri omnes^a.

a-a Własnoręcznie

¹⁰ Zob. nr 79 przyp. 15.

¹ Jerzy Konarski, Zob. nr 499 przyp. 8.

² Piotr Czarnkowski.

³ Dodatek ten nie zachował się.

503

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 7 grudnia 1565

Jest wdzięczny za opiekę nad Stefanem Winklerem. Informacje o książkach, w które zaopatruje Hozjusza księgarz poznański Jan Patruus. W domu kasztelana gnieźnieńskiego położonym w centrum miasta pod pretekstem nabożeństw luteraniskich odbywają się nabożeństwa braci czeskich. Za radą Hozjusza Mikan napomni go, by nie dawał zgorszenia. Boleje z powodu wyjazdu królowej. Przesyła odpis modlitwy św. Wiktora.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 33 i 35, dodatek na k. 34. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Quintadecima Novembris datas ad me Ill-mae D. V-rae literas accipi, ex quibus iterum de magnificentia singulari erga Stephanum Vinkleri¹ cum laetitia nostra agnovi. Indicem librorum a Patruo paulo ante ad Ill-mam D. V-ram misi, Patruus vero nunc ad nundinas Lencicienses est profectus. *Confessionem* anni [15]64 et anni [15]65 non habet. Si quid librorum novorum habebit vel exemplaria *Censurae*², quoque Torunna ad Ill-mam D. V-ram transmittet. De Castellano Gnesnensi³ perlibenter faciam, quod Ill-ma D. V-ra mihi iussit. Doleo autem vicem tanti senatoris, quod in domo sua (quae in media // civitate sita est) permiserit conventus fieri noxios sub praetextu Augustanae confessionis. Fiunt frequenter ululationes et venenosae conciones, conveniunt quam plurimi utriusque sexus aetatum diversarum homines, cum ingentissimo fidelium scandalo. Timeo, ne tumultus ab istis excitetur aliquando usque ad sanguinem. Petam ab illo supplex vel etiam meo nomine, ut ne amplius^a permissu isto Christi ovile infici sinat, dabo etiam homini legendam *Censuram*. Reginam dimitti lugemus omnes funeste. Custodiat nos omnipotens Deus et solus quidem, nam omni praesidio humano destituti sumus.

Orationem Victoris⁴ Ill-mae D. V-rae transmittito, quam mirabili casu // cum fuisset Gnesnae repperi. Hac oratione ego indignus assidue utor ad Dominum Deum pro Ecclesia Ipsius. Cum his commendo me totum et domum nostram Ill-mae D. V-rae clementiae.

Posnaniae, 7 Decembris 1565. Eiusdem Ill-mae D. V-rae deditissimus servitor

d[octo]r Stephanus Micanus.

[k. 34] *Oratio Victoris liber 3 De persecutione Vandalica ad omnes sanctos:*

Deprecamini patriarchae, de quorum stirpe nata est, quae nunc laborat in terris Ecclesia. Orate sancti prophetae, cognoscentes afflictam, quam antea vaticinante praeconio cecinistis. Estote Apostoli suffragantes eius, quam ut congregaretis, universum orbem, ascendente in vobis Domino Deo, velut equi velocissimi cursitastis, praecipue tu Petre beate, tu sancte Paule gentium magister, universique ingemiscite simul pro nobis Apostoli. Sed scimus, quod indignum est vobis pro nobis orare, quia ista quae venerunt nobis non ad probationem quomodo sanctis, sed malis me-

¹ Stefan Winkler, syn Błażeja.

² Chodzi o dzieło *Iudicium et censura*. Zob. nr 14 przyp. 1.

³ Jan Tomicki (zm. 1576), od 1563 kasztelan gnieźnieński, luteranin, skłaniał się ku braciom czeskim. Zob. HE V s. 176. Mikan pisze tu o domu Tomickiego w Poznaniu.

⁴ Św. Wiktor z Vita (pln. Afryka), zm. po 484 r. LThK X 773—774

ritis supplicia debeantur. Sed pro malis orate iam filiis, quia et Christus oravit pro inimicis Iudaeis. Prostrati rogamus, ut non spernatis vestros miseros peccatores per eum, qui vos ad apostolicum culmen provexit humiles piscatores, Christus Iesus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Deo Patre et Spiritu Sancto in saecula saeculorum. Amen.

a Skr. Christo

504

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 8 grudnia 1565

Otrzymał list nuncjusza nadany w Częstochowie. Życzy szczęśliwej dalszej podróży. Wspomina przesłane przedtem listy i inne pisemne informacje, m.in. o Lismaninie, który chwilowo usunięty z dworu królewskiego znowu powrócił. Kapituła warmińska nie chce uiszczać ustalonej należności na kolegium braniewskie.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 111. List pisany ręką Kuczborskiego. Na odwrocie (k. 118v) zwykły adres, z dodatkiem *Venetis vel ubi fuerit*, ślad pieczęci, adnotacja: *Del Cardinale Varmiense, Hetsperg, 8 Decembre 1565.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italienische Beiträge*, s. 21. Publikuje ten list tylko w obszernym streszczeniu w jęz. niemieckim.

Illustrissime Domine, Domine observandissime. Ex postremis Ill-mae D. V-rae literis, quas cupide expectabam et magna cum voluptate legi, cognovi Ill-mam D. V-ram salvam pervenisse Czestochoviam¹ simul Deum precor, ut reliquum iter illius perinde ac magis etiam fortunet, quo possit salva suis etiam salvis omnibus ad propositum locum pervenire. Quae autem ego scripsi Ill-mae D. V-rae quaeque ad R-mum D-num Posnaniensem misi, ea illi esse reddita non dubito. Nunc etiam esset quod scriberem, verum a scribendo me temporis angustia prohibet, nam festinat hic tabellarius, tamen ubi erit per quem id facere possem, scribam pluribus. Significavi autem meis prioribus Lismaninum esse in aula, neque tamen scio quid ibi rerum gerat, dicitur semel dimissus rediisse denuo. Quicquid cognovero postea, scribam per otium. Interea opto Ill-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me gratiae commendo.

Ex castro meo Heilsperg, die 8 Decembris 1565.

Scriberem etiam aliquod de Capitulo meo, sed tempus non suppetit. Nihil eorum exequutioni mandatum est, quae decreta et constituta fuerunt². Ad[d]o illi sunt praefracti in sensu suo nec quemquam mortalium praeterquam se et sua curare videntur.

Ill-mae D. V-rae humillimus servitor

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

505

STANISŁAW WARSZEWICKI DO HOZJUSZA

Poznań, 8 grudnia 1565

Królowa wyjeżdża z Polski. Liczni senatorowie z prymasem na czele usiłują ją zatrzymać. W tym celu prymas udał się do królowej do Radomia, zaś wojewoda kaliski Jerzy Konarski i kasztelan poznański Piotr Czarnkowski jako delegaci senato-

¹ Zob. nr 476.

² Chodzi tu niewątpliwie o obciążenie finansowe kapituły warmińskiej na rzecz nowo powstałego kolegium jezuickiego w Braniewie, która miała zapewnić na stałe trzecią część sumy potrzebnej na utrzymanie tej instytucji.

rów na Litwę, do króla. Opactwo mogileńskie wkrótce zawakuje, gdyż opat jest ciężko chory. Poleca na to stanowisko Wawrzyńca Modliszewskiego; uważa, że będzie on gorliwym opatem, przywróci dyscyplinę i stan liczebny zakonu.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 17 k. 41. Na odwrocie zwykły adres, szczątkowa pieczęć, adnotacja: *Reddita 18 Decembris 1565 Heitspergk, responsum 19.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater et Domine colendissime etc. De Reginalis M-tis profectioe ex Regno, quae paulo ante sepulta iam videbatur, quomodo iterum reviviscat puto Ill-mam Cels. V-ram, quae longiores aures habet quam nos habemus, plenius cognovisse, non solum ex effectu, sed etiam ex causis veterioribus. Conatur hic quidem senatores non pauci duce et autore R-mo D-no Archiepiscopo discessum hunc impedire, sed haud scio, an Reginalem M-tem sic (ut dicitur) rebus stantibus ab instituto revocare possint. R-mus D-nus Archiepiscopus Radomiam ad eius Reginalem M-tem proficiscitur, ut priusquam iter suscipiat, eo veniat. Magnifico D-no Palatino Calissiensi, patri R-mi D-ni Episcopi Posnaniensis, cum D-no Castelano Posnaniensi mandata est a reliquis senatoribus legatio ad Sacram Regiam M-tem in Lithuaniam¹. Det Dominus illorum conatibus felicem successum, ut quod e re p[ublica] sit, perficiant. D-num Modlisschewski, familiarem Ill-mae Cels. V-rae, non est quod illi commendem, cuius probitatem iam pridem habet cognitam et perspectam. Videtur esse vacatura abbatia Mogilnensis, propter extremam abbatis valetudinem. Rogo vehementer, ut illum Ill-ma Cels. V-ra quantum potest adjuvet non tam propter illius privatam quam propter Ecclesiae publicum commodum. Spero enim illum fore bonum abbatem, (quod in hac temporum iniquitate rarissimum est), et monasterium illud revocata disciplina regulari et aucto numero sacerdotum esse restitutum, ac ipsum exemplum pietatis aliis in se exhibiturum. Alioquin conferetur alicui ab omni pietate alieno et rebus prophanis tantum, uti fieri videmus, dedito. Sed in hac re non puto ad Ill-mam Cels. V-ram multis esse opus. Quod restat, illi obsequia et orationes meas humillime commendo et Deum precor, ut illam diu conservet incolumem.

Posnaniae, Sabbato pridie Dominicae secundae Adventus Domini [8 XII], Anno Domini 1565.

Eiusdem Ill-mae ac R-mae Cels. V-rae obsequentissimus

Stanislaus Scholasticus Gnesnensis.

506

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Łowicz, 10 grudnia 1565

Upoważnia Kacpra Geschkawa do przeprowadzenia rozmów z Hozjuszem i dania ustnej odpowiedzi na ostatnie listy. Komunikuje wiadomości z dworu na temat rewizji królewskiej w Prusach. Razem z Janem Lutomirskim jedzie do Radomia, aby zatrzymać królową przynajmniej do najbliższego sejmu.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 20 k. 16. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 10 Januarii 1566 Brunsbergae, responsum 14.*

DRUK.: T. Wierzbowski: Uchanslana, III s. 114—115.

Reverendissime et Illustrissime Princeps, etc. Ad ea omnia, quae post suum ad me discessum¹ R-ma et Ill-ma D. V-ra scripsit, respondi per

¹ Zob. 499, 502.

¹ Hozjusza u prymasa w Łowiczu spotykamy 12 X 1565. Zob. nr 424. Prawdopodobnie pozostał tam dłużej razem z Commendonem na wspólnych naradach po odwołaniu synodu przewidzianego na 14 X w Piotrkowie.

R-ndum D-num Gasparum², amicum meum et fratrem Ill-mae et R-mae D. V-rae studiosissimum, et de his quae circa me sunt tam privata quam publica, ut aperte et candide referat R-mae et Ill-mae D. V-rae commisi. Quapropter ab illa vehementer et magnopere peto, dignetur benignam audientiam et fidem indubiam ipsi praestare, et si quid operae pretium iudicaverit, rursus ad ea quae indicabuntur vel per eum vel per literas significet. Redditae sunt mihi literae ab aula Regia, iam post D-ni Abbatis discessum, quod tantum Capitulum R-mae et Ill-mae D. V-rae et Ceme, filii olim Palatini Margeburgensis, revisoribus revisionem denegerint³, et quod res haec aulicos male habuerit, etc. Ego cum D-no Castellano Siradiensi⁴ pergo in Radom ad Reginam et quoquomodo aut ad proxima comitia generalia Eius M-tem retinere possimus. Alii senatores ad Regem proficiscuntur⁵, sicut D-nus Abbas dicet.

Quod restat R-mae et Ill-mae D. V-rae me meaque obsequia commendo, quibus ut ad vota utatur enixe rogo. Dominus Deus servet nobis diu R-mam et Ill-mam D. V-ram incolumem et felicem. Datum Lovitii, X Decembris Anno Domini 1565. a-V-rae R-mae et Ill-mae Dominationis servitor obsequentissimus^a

Jacobus Uchanski Dei gratia Archiepiscopus
Gnesnensis etc. a-manu sua subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

507

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 10 grudnia 1565

Wstępnie uzgodniony już termin zebrania komisji w celu rewizji prawa chełmińskiego ulegnie prawdopodobnie dalszemu przesunięciu, bowiem przewidzianego do tej komisji Krzysztofa Jonasa ksiądz deleguje na sejm Rzeszy.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Göttingen, Staatliches Archivlager, Ostpr. Pol. 72 s. 1071—1073. Nagłówek: An Bischoff zu Heytssbergk, den 10. Decembris [15]65. Pod tekstem: Com[missio] prin[ceps] audit. Davidt Gergke.

MINUTA: Tamże, HBA, Konzepte C 1218 k. 137r—137v.

Wir haben E. L. Schreyben, den 4. Decembris dieses noch lauffenden [15]65 jahres zu Heilsspergk aussgangen¹, empfangen, inhalts lesende eingenomen, und wess E. L. abermals // wegen revidirung des colmischen rechtens bey uns ansuchung, also auch uff welchen tag E. L. sich desfalls der zusammenkunft halben mit dem cum titulo doctori Georgio Clefelden verglichen und nochmals, ob uns dieselbe zeit gelegen und darzu unsern

² Kacper Geschkau; prymas ciągle go tytułuje opatem, domyśląc: oliwskim, chociaż Geschkau bezspornie opactwo to posiadał po śmierci Mikołaja Łoki w 1569 r.

³ Na Warmii rewizji podlegały jedynie dobra kapituły — Tolkmicko. Z tego listu wynika (innych przekazów na ten temat nie znamy), że kapituła nie dopuściła do ich rewizji mimo nalegań Jana Radogoskiego. Zob. nr 445, 455. Natomiast trzech synowie zmarłego 24 V 1565 wojewody malborskiego Achacego Czemy: Krzysztof (zob. nr 512), Achacy (zm. 1576, od 1566 wojewoda pomorski) i Fabian (1539—1605) wspólnie przejęli po ojcu starostwo kiszporskie (tj. dzierzgońskie pow. Sztum woj. malborskie), mimo że sejm warszawski 1563/64 postanowił je odebrać po śmierci Achacego. O to właśnie starostwo przez kilka lat bracia toczyli boje przeciw zasadzie egzekucji. Zob. P. Czaplowski: Senatorowie świeccy, s. 107.

⁴ Jan Lutomirski.

⁵ Zob. nr 499, 502, 505.

¹ Zob. nr 497.

rath doctorem Christophorum Jonam neben erinnerung unsers hiebevordesfalls bescheenen erpietens entraten kennen, freuntlichen bericht bitten thut, daraus verstanden. Nun wissen wir uns unsers hiebevordisfalls bescheenen schriftlichen erpietens freuntlich wol zu berichten. Sagen auch E. L. fur derselben disfalls gehapten muhe in ansetzung und vergleichung dess tags freuntlichen danck. Wollten oder mochten auch von Gott nichts liebers wunschen, dann das wir einmal oder itzo zu angesetztem und verglichenem tage unsern rath doctorem Christopherum Jonam oder sonsten einen andern unserer furnemen rethe entraten konnten. Wir mogen aber E. L. freuntlicher wolmeynung nicht pergen, das im Heyligen Romischen Reich ein reichstag angestellt worden, dahin // wir bemelten unsern rath doctorem Jonam senden müssen, derhalben wir nicht gewisse sein oder E. L. zu schreyben können, wann wir inen aus unsern gescheften wol entbern können. Demnach unser freudt- und nachparlich bitten, E. L. wollen dem handel einen kleinen anstandt geben und uns, das wir derselben itzo nicht richtig antworten oder unsern rath darzu schicken können, entschuldigt nehmen. Do es aber die gelegenheit geben wurde, das wir mehrbenumbten unsern rath ufn reichstag ins Reich nicht schicken dorften, wollen wir E. L. solches wissen lassen, uff die zeit aber, als E. L. uns dieselb ansetzet, werden wir keinen unserer rethe zu dem handel dienlichen, geschweigen doctorem Jonam entraten können, wene und uff welche zeit wir aber den unsern darzu werden entraten können, wollen wir E. L. verstendigen, welchs wir derselben in antwort freunt- und nachparlicher wolmeynung nicht pergen wollen. Datum, etc.

a Powtórzono den

508

JAN KOSTKA DO HOZJUSZA

Malbork, 11 grudnia 1565

Jest wdzięczny za gościnne przyjęcie brata, starosty golubskiego. Doręczył on list od Hozjusza, drugi list dotarł inną drogą. Zgodnie z obietnicą chce dopilnować, by miasto Tezew wypłaciło należność na szkołę braniewską, jednakże w tej sprawie przyjdzie do Hozjusza delegacja rady miejskiej, którą Kostka poleca. Elblążanom wyznaczył dzień 19 XII na wykonanie mandatu królewskiego, jaki otrzymał od Hozjusza, i zapytuje, czy Marcinowi Kromerowi i Hozjuszowi ten termin odpowiada.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 505—508. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Redditae 16 Decembris 1565 Helsingi, responsum eadem.*

Miłościwy Księżu, etc. List WMci mego MP, któryś WM ku mnie pisać raczył, przez brata mojego pana starostę golubskiego¹, doszedł mi dziś trzeci dzień, z którego to wyrozumiał, iż brat mój u WMci mego MP był wdzięcznym gościem z tej przyczyny, iż WM mój MP a dobrodziej osobliwie raczysz być życzliwym a uprzymie miłościwym panem domowi naszemu, za co ja WMci memu MP wielce dziękuję, a społecznie z bratem swym tą łaską miłościwą WMci zasługować będę. W tymże liście i w drugim, który mi dnia wczorajszego jest oddan przy komisji Króla JMci, WM mój MP mnie napominać raczysz, ażebych według wolej a rozkazania Króla JMci i też podług obietnice swej z mieszczany tczewskimi pilności czynić nie przestawał dotąd, aby się od nich ty pieniądze wyciągnąć

¹ Krzysztof Kostka.

mogły dla poratowania szkoły bransperskiej². WM mój MP racz wiedzieć, iżem o tym czynił pilność taką, jakom mógł największą, i na tym sta-
nęło, że u WMci mego MP za rozkazaniem // moim w tym tygodniu być
mają, chcąc się WMci memu MP o to sprawić, którzy mie o to prosili,
abych się ku WMci memu MP za nimi przyczynił, ażeby się WM mój
MP z nimi łaskawie a miłościwie obyć raczył; jakoż mam nadzieję o łasce
WMci mego MP, że WM mój MP tak się z nimi obyć będzie raczył, że
to będą znać, iż w tym nie są obciążeni, a ja tą łaską WMci memu MP
zasługować będę winien.

Co się dotyczy komisyyej tej, którą WM ku mnie posłał, według zda-
nia WMci mego MP panom elbiązanom³ tej to komisyyej i jej kopijej nie
poślę, tylko im to dam znać, że komisyya jest na nie, ku której egzekwo-
waniu czas im złożę od jutrzejszego dnia przez tydzień, to jest pro die
19 Decembris. A wszakoż jeśli żeby się WMci memu MP albo też JMci
księdzu Kromerowi ten czas nie podobał, tedy ja zaś panom elbiązanom
za oznajmienim WMci mego MP odpiszę a na inny czas według zdania
WMci mego MP to odłożę.

Za nowiny, któreś mi WM mój MP oznajmił raczył, dziękuję i łaskę
tę miłościwą WMci odslugować będę. Ja nie mając nic nowego ku WMci
pisać, zalecam się w miłościwą łaską WMci prosząc pilnie, abym z niej
opuszczon nie był.

Dan z Malborku, 11 Decembris Anno Domini 1565. a—WMci mego MP
i dobrodzieja powolny służebnik

Jan Kostka k[asztelan] gdański s[ubscripsit]—a.

a—a Własnoręcznie

509

STANISŁAW KŁODZIŃSKI DO HOZJUSZA

Rzym, 15 grudnia 1565

Powiadamia o śmierci papieża Piusa IV w dniu 9 XII 1565. W imieniu własnym
i innych prosi Hozjusza, by niezwłocznie przybył do Rzymu, gdyż może być wybrany
papieżem. Konklawę zaczyna się 21 XII. Opisuje ostatnie dyspozycje papieża i wy-
darzenia w Rzymie po jego śmierci. O sprawie barskiej. O małżeństwie dwóch ksią-
żąt włoskich z siostrami cesarza.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 122—123. Na odwrocie zwykły adres,
śląd pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 1 Aprilis 1566 Heilspergae*, ręką Kuczborskiego:
responsum 17.

DRUK.: S. E. Cyprianus: *Tabularium*, s. 400—402, z oryginału jw.

Illustrissime ac Amplissime Cardinalis.

Summum Pontificem spatio sex dierum, feбри continua ac δυσουγία
iactatum, quinto Idus mensis Decembris [9 XII] hora vigesima tertia ma-
gno sui apud omnes bonos relicto desiderio ex hac vita decessisse puto
ad te per extraordinarios tabellarios perscriptum esse. Quare velim scias
me ac multos alios, qui te maxime omnium suprema hac dignitate dignum
iudicant, vehementer optare, ut huc quamprimum venias, nec tam prae-
claram iuvandae christianae reipublicae ac illustrandae nationis nostrae
occasionem praetermittas¹. Quod si difficultate itineris impediaris, tamen

² Por. nr 338, 341, 458.

³ Zob. nr 511.

¹ Ks. J. Umiński: *Kandydatura Hozjusza na stolicę apostolską*, s. 259, m.in.
cytuje fragment z tego listu na poparcie swej tezy, że Hozjusz po śmierci Piusa IV
był poważnym kandydatem na papieża. L. Pastor: *Geschichte der Päpste*, VIII
s. 4—5, wymienia szereg kardynałów, którzy jego zdaniem mieli szansę zostać pa-
pieżem, jednakże wśród nich Hozjusza nie zamieścił.

Dei optimi maximi auxilio eam te commode superaturum speramus, praesertim cum electionem non tam cito futuram plerique existimant. Si verus adventus intempestivus fuerit, tamen non potest et tibi et tuis omnibus non esse perhonorificus et utilis. Cardinales die festo Thomae [21 XII] conclave ingressuri sunt. Interim exequiae novemdiales celebrantur, ac aliorum Cardinalium, qui extra Urbem sunt, adventus expectatur. Borromeus Cardinalis omnibus Cardinalibus, qui a Pontifice defuncto creati fuere², concessit ut libera penes eos suffragiorum ferendorum sit potestas, quae res plurimum illi apud omnes conciliavit benevolentiae. Pontifex pridie eius diei, quo mortuus est, convocatis omnibus Cardinalibus praeter alia optimo pastore digna etiam propinquos suos diligenter commendavit ac ab eis petiit, ut Annibali Emps³ nepoti suo, centum millia aureorum, nepti ex fratre quadraginta, fratri suo⁴ decem millia, Cardinalibus, quibus parva res est familiaris, viginti duo millia, cubiculariis duodecim millia, Gabrieli Cerbelloni Mediolanensi⁵ decem millia legatorum nomine relinquere permittant, quod tum ab omnibus Cardinalibus concessum fuit, nam sperabant magnam pecuniae summam in aerario esse. Sed postquam cognovissent non nisi ducenta et tredecim millia in aerario extare, omnes etiam Borromeo suffragante instant, ne legata exequantur, iniquum enim existimant aerarium prorsus omni pecunia spoliari. Idem Pontifex, paucos antequam in morbum incidere dies, quibusdam Cardinalibus in mandatis dederat, ut diligenter perquirerent, quinam sint in tota Europa excellentes in unaquaque facultate viri, quos ille honoribus atque liberalitate complecti statuerat. Multa alia praeclara in animum induxerat, sed immatura mors obstitit⁶. Et Barensis negotium fortasse eius opera confectum fuisset, si Petrus Barzi eo vivente huc fuerat missus. Tumultus alias sede vacante hic fieri solitos, parvos vel prorsus nullos esse velim scias, nam in tempore omnibus rebus provisum fuit.

Sponsa Ducis Ferrariae sexta die Decembris Ferrariam ingressa est. Principis Florentiae Bononiae tertia Decembris a Cardinale Borromeo nomine Pontificis perhonorifice excepta fuit⁷, nec tamen adhuc Florentiam intravit propter mortem Pontificis, quae omnes Ducis Florentiae⁸ cogitationes mirum in modum perturbavit.

Bene vale, Cardinalis clarissime, ac pro sua humanitate habita occasione me ac fortunas meas Sacrae Regiae M-ti ac Reverendissimo Pro-cancellario diligenter commendes. Hoc te etiam atque etiam supplex oro ac obsecro.

Roma, XV Decembris MDLXV. Tuae Amplitudini devinctissimus,

Stanislaus Clodinius.

² Pius IV w ciągu pięciu lat swoich rządów Kościołem powszechnym mianował 47 kardynałów, wśród nich i kard. Hozjusza. Zob. G. Gulik-C. Eubel: *Hierarchia catholica*, III s. 36–42.

³ Jakub Hannibal Altemps, syn Klary Medici rodzonej siostry papieża, od 1560 gubernator państwa kościelnego. *LThK* I 378.

⁴ Papież miał kilku braci, tutaj prawdopodobnie chodzi o Jana Jakuba Medici. *Por. Pastor*, jw. VII s. 700.

⁵ Gabriel Serbelloni, siostrzeniec papieża, naczelny dowódca gwardii papieskiej. *Pastor*, jw., VII wg indeksu s. 703.

⁶ Pius IV umarł w wieku 66 lat.

⁷ O małżeństwie dwóch księząt włoskich z siostrami cesarza zob. nr 230 przyp. 17.

⁸ Kosma Medici.

510
KRÓL ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Wilno, 15 grudnia 1565

Mieszczanin kowieński Bartłomiej Rab udaje się do Braniewa celem odzyskania spadku po zmarłej siostrze. Ostatnim razem, 25 XI 1563, został on tam na publicznej drodze napadnięty przez mieszkańca braniewskiego Bartłomieja Wegnera. Król domaga się zapewnienia Rabowi bezpiecznego pobytu w Braniewie oraz wymiaru sprawiedliwości tak w sprawie spadku jak i zajęcia z Wegnerem.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3001 k. 33—34. Na odwrocie zwykły adres z dodatkiem: *In absentia locum tenenti eius et praefecto Brunsbergensi*, duża pieczęć królewska dobrze zachowana, adnotacji brak.

Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Expositum est nobis nomine Bartholomaei Rab civis Caunensis, subditi nostri, eum annis millesimo quingentesimo sexagesimo tertio ipso die divae Catharinae [25 XI] in civitate S[inceritatis] V-rae, Braunsberga, a Bartholomaeo Wegner eiusdem civitatis incola, nulla prorsus de causa in via publica retentum ac indignis modis tractatum esse. Ac cum is ipse Bartholomaeus Rab nunc iterum ob iudicarium quendam cum sorore sua de haereditate processum in eam se urbem conferre necesse habeat, vereri se ne ab eodem Wegnero, a quo antea male istic habitus est, nunc iterum adversum aliquid ei contingat, iccirco aequitati ac securitati subditi nostri volentes prospicere, S. V-ram hortamur^a de retentione subditi nostri ac de negotio hoc toto cognoscat ipsique Bartholomaeo Rab subdito nostro iusticiam administret tam de ipso Wegnero quam de eo negotio, quod occasione haereditatis cum sorore sua istic habet, ita ne amplius ea de re nos sollicitare necesse habeat. Hunc autem subditum nostrum de se querentibus in foro suo competenti ad respondendum teneri volumus. Bene valere S. V-ram cupimus.

Datum Vilnae, XV Decembris Anno Domini MDLXV, Regni vero nostri Anno XXXVI.

Ex commissione Sacrae Regiae Maiestatis propria.

^a Skr. *eique mandamus ut*

511
HOZJUSZ DO KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA

Lidzbark, 16 grudnia 1565

Składa królowi potrójne podziękowanie: 1) za łaskę, jaką wyświadczył bratu kardynała, o co Hozjusz prosił króla podczas sejmu piotrkowskiego, 2) za list do księcia pruskiego Albrechta, by nie zabraniał swoim poddanym sprzedaży artykułów żywnościowych na Warmii, 3) za wyznaczenie komisarzy do Elbląga, którzy rozpatrzą spór Hozjusza z radą miejską o dom po brygidkach. Kardynał jest zdania, że ten dom należy do kościoła i jako własność kościelna powinien podlegać dyspozycji miejscowego biskupa, który chce czynsze z niego uzyskane przeznaczyć na utrzymanie szkoły braniewskiej, np. na bezpłatną naukę dla jednego lub kilku chłopców ubogich w tejże szkole. Jest gotów podporządkować się werdyktowi, jaki wyda komisja złożona z komisarzy królewskich oraz delegatów biskupa.

ORYG.: Kórnik, Bibl. PAN, rkps 252 k. 73—74. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

KOPIA Z XVII W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 2256 k. 521.

Sacra et Serenissima Regia Maiestas, etc. Ingentes ago M-ti V-rae gratias, quod fratrem meum¹ Regia sua benignitate complexa tandem

¹ Ulryk Hozjusz z Rudna, przyrodni brat kardynała.

voti sui compotem reddiderit, et quod ab illa petiveram, cum in comitiis Petricoviensibus praesens adessem², clementer illi concesserit. Accedet hic quoque cumulus ad reliqua illius beneficia, quibus nos plurimis affecit, futurique sumus perpetuo M-ti V-rae devinctissimis devinctiores. Sed et hoc nomine plurimam illi debere me profiteor, quod ad Ill-rem D-num Ducem literas dederit, quibus eum admonuit, ne prohiberet quominus res ad victum pertinentes in meam ditionem importarentur³, quas tamen existimo non fore mihi necessarias, et ad Elbingenses commissarios suos designaverit, qui provideant, ut quae pecuniae sive census ad ecclesias illius civitatis pertinent, eas meae dispositioni permittant, ut in alendam scholam Braunsbergensem converti possint⁴. Quod vero questi sunt Elbingenses se non mediocriter esse gravatos mandati literis quibusdam V-rae M-tis, causam cur querantur habent nullam. Fatentur enim ipsi fuisse bona monialium⁵, hoc est bona ecclesiae, de quibus cum ipsa quoque M-tas V-ra liberam disponendi facultatem episcopis permittat, mirum est quod plus arrogare sibi iuris conantur, quam ipsa sibi vendicet M-tas V-ra quamque sibi vendicet ullus etiam imperator christianus. Ego vero faciam // lubens quod monet in suis literis M-tas V-ra, ut cognoscatur per V-rae M-tis et meos commissarios ad ecclesiamne pertineant illa bona an ad civitatem Elbingensem, neque mihi quicquam in ea iurisdictionis vendicabo, si rem secus habere se comperta fuerit. Et absit, ut in alios quam pauperum usus ea converti velim, modo meo iudicio fiat id tanquam ordinarii episcopi, non eorum, ad quos minime pertinet. Maiorem in modum a M-te V-ra peto, pauperum ut causam, quae per me nunc agitur, adiutam velit, ut possit ex aediculae illius censu puer aut adolescentulus aliquis ali in schola Braunsbergensi, qui Christum in ea confiteri discat. Et apud Deum M-tas V-ra magnam iniverit gratiam, et inter alia beneficia, quibus me sibi plurimum obstrinxit, hoc quoque minime postremum esse iudicabo. Quod superest Deum precor, etc.

Ex castro meo Heilspergk, XVI Decembris Anno Domini MDLXV.
Sacrae et Ser-mae M-tis V-rae humillimus servitor et capellanus
^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Wiasnoręcznie

512

KRZYSZTOF CZEMA DO HOZJUSZA

Pasłęk, 16 grudnia 1565

Wstawia się za Baicerem Goldschmidt, mieszkańcem Pasłęka, prosząc by Hozjusz udzielił jemu i jego ludziom pozwolenia na swobodne poruszanie się po biskupstwie w celach handlowych.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart. rkps 1697 s. 509—512. Na odwrocie adres: *Dem hochwürdigsten in Gott fursten und herren, herren Stanislaw von Gottes gnaden der Heyligen Romischen Kirchen des titels S. Pancratii priester cardinal und bischoff zue Ermelandt etc., meinem gnedigsten herren, Sład pieczęci.*

² 26 II — 10 IV 1565, podczas sejmu.

³ Dokument ten publikujemy, zob. nr 430 przyp. 6.

⁴ Zob. nr 341, 508.

⁵ Z tego listu pierwszy raz dowiadujemy się, że przedmiotem sporu Hozjusza z radą miasta Elblaga był opustoszały dom po zakonnicach, prawdopodobnie brygidkach, chociaż niektóre źródła podają, że po beginkach. Być może z tym domem związana była jeszcze jakaś posesja. Ogólnie określano to mianem *bona monialium*.

Hochwirdigster in Gott furst, gnedigster herr. E. F. G. syndt meyne¹ willige dinst yederzeyt zuvoran bereydt.

Gnediger furst und herr. Es hat mich Baltzer Goldtschmidt, yetziger zeyt inwohner alhier zue Hollandt², underdinstlichen gebetten und angelangt umb ein furbitt an E. F. G. wegen seynes handels, der E. F. G. zweiffelsohn vorhin wolbewust und damit er auch ein frey, sicher geleyt in E. F. G. lande haben muge, daselbst zue handeln und zue wandeln, die ich yme auff sein bytten nit wol hab vorsagen kunnen. Gelangt demnach an E. F. G. mein dinstliches bitten, E. F. G. wollen von meynetwegen gemeltem Goldschmydt nit allein ein frey, sicher geleyt fur ynen und alle die seynen gnedigst vorleihen, sondern auch die gnedige verordnung thuen, damit derselbe sein yrriger handell gantzlichen vorrichtet und vortragen werden muge. Wie ich dan der zuevorsicht zue E. F. G. bin, es werden sich dieselbe als ein christlicher prelatt dermassen kegen obgemelten Goldschmidt erzeigen, das er sich dieser meyner furbitt genossen empfinden werde, solchs will ich auch fur mein person mit meynen willigen dinsten umb E. F. G. zu vordienen // gevliessen seyn. Und thue dieselbe hiemit dem gnadenreichen schutz und schirm Gottes emphelen.

Datum Hollandt, den 16. tagk Decembris im 1565 jare. E. F. G. williger diener

Christoff Czeme.

513

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Lidzbark, 17 grudnia 1565

Prosi o przydzielenie Baltazara Hostounskýego do kolegium w Braniewie, natomiast jeśli ktoś z kolegium braniewskiego będzie musiał przejść do plockiego lub pultuskiego, proponuje Krzysztofa Strobel.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps Epistolae Cardinalium 1539—1560, k. 251—252. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci.

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 670—671, z oryginału jw.

Reverende Pater in Christo nobis charissime et honorande, salutem et omnia felicia. Literis P. V-rae, quas ad me proximo mense Septembri dedit¹, respondebo per otium, nunc enim scribendis aliis impedor, et properat tabellarius. Hoc saltem repetere volui, quod prioribus etiam meis me scribere memini, nimirum in hoc meo Braunsbergensi collegio non parvo usui esse mihi posse praesentiam R-ndi P. Balthasar². Quamobrem a P. V-ra peto efficere velit, ut is apud me maneat. Quod si erit aliquis ex meis vel Plociam vel Pultoviam mittendus, non dicam causam, quominus mittatur vel P. Christophorus³ vel alius quispiam. Id adeo a P. V-ra diligenter peto, quam diu salvam esse cupio meque illius orationibus commendo.

Datum ex castro meo Heilspergk, die XVII mensis Decembris Anno Domini MDLXV. P. V-rae frater in Christo.

¹ Krzysztof Czema (1518—ok. 1581), starosta kiszporski, gniewski, sztumski, pasłęcki, najstarszy syn wojewody malborskiego Achacego Czemy. W. Dworzaczek: Genealogia, tabl. 121. P. Czaplowski: Senatorowie świeccy, s. 107.

² Pasłek.

¹ Zob. nr 365.

² Baltazar Hostounský.

³ Krzysztof Strobel.

raczkiego³ do Królowej JMci posłali, a do Jego KMci też posłali, aby nie była wypuszczona. Chto przeciągnie, tego nie wiem. Nic dobrego jedno upadku oczekiwać mamy. W tym, co mi WM radzić raczył około moich mieszczan⁴, [tak] postępować będę. Nikt nam jech nie pokazał jedno ta egzekucyja, o to też, że u naszego pana omnia venalia. A zatym sam siebie i służby swe pilnie w łaskę zalecam.

Dan z Bratiana, we wtorek przed św. Tomaszem [18 XII] lata bożego 1565. WMci mego MP służebnik powolny

Wojewoda chełmiński ręką własną.

³ Na marginesie

516

PIOTR WOLSKI DO HOZJUSZA

Madryt, 18 grudnia 1565

Komunikuje najnowsze wiadomości z Hiszpanii: 13 XI przyjechał do Madrytu kard. Hugo Buoncompagni razem z abpem Rossano. Ten drugi czuł się zaszczycony listem Hozjusza przesłanym do Hiszpanii przez Jerzego z Tyczyna. Wnet zbiera się sejm Rzeszy. Król hiszpański spodziewa się ponownego ataku Turcji na Morzu Śródziemnym, zwłaszcza na Malte. Szykuje się do obrony; na prośbę wielkiego mistrza joannitów chce mieć w pogotowiu pieniądze i ludzi. Posła polskiego, który przyjedzie do Hiszpani, czeka dużo pracy.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 22 k. 15—16. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: *Redditae 29 Martii 1566 Heilspergae, responsum 23 Martii.*

Illustrissime et Reverendissime Domine *etc.* Poteram fortasse hunc M-tis Caesareae tabellarium sine meis literis ad Ill-mam et R-mam D. V-ram abire sinere, quod et ut perferantur ad eam dubitem, cum M-tas Caesarea iam Augustae futura sit, unde in Poloniam tabellarii ire non soleant, et quod scribam nihil fere habeam, nihilominus tamen non magni id aestimans officio meo satisfaciam. Acta vel dicta, quae animadversa sint, nulla hoc mense fuerunt. Ill-mus et R-mus Cardinalis Boncompagnius¹ a die 13 Novembris, quo Madridum ingressus est, ter iam Ser-mum Regem alloquutus est, neque tamen adhuc quicquam agere coepit. Ex quo, si quae coniectura fieri potest, ego in Hispania longius eum commoraturum puto, quod etiam vel natura loci vel hominum consuetudine existimari facile potest. Est cum Ill-mo et R-mo Cardinale R-mus Archiepiscopus Rossani². Ad eum, // cum nuper mihi D-nus Ticinius³ ab Ill-ma et R-ma D. V-ra misisset literas, eas ei fideliter diligenterque reddidi et gratissimas fuisse animadverti, quod ille longissimo sermone probe ostendit, cum et benevolentiam Ill-mae et R-mae D. V-rae in se, et suam erga eam perpetuam summamque observantiam praedicaret. Idque ita testare-

³ Jan Lutomirski.

⁴ Działyński ma tu na myśli mieszczan chełmińskich, którzy od dawna domagali się Komunii św. pod obiema postaciami. Por. Włodzimierz Stanisław hr. de Broel-Plater: *Zbiór pamiętników do dziejów polskich*. T. II. Warszawa 1858 s. 1—6; list burmistrza i ławników chełmińskich do Króla. Chełmno, 24 V 1564; skarżą się tam na prześladowanie religii luterskiej w tym mieście ze strony bpa chełmińskiego, który „intolerabilibus edictis premit”, nakazuje usunąć z miasta predykanta luterskiego i przyjmować Komunię św. pod jedną postacią, podczas gdy „omnes Germani et multi ex Polonorum numero praeteritis hisce annis utraque specie Sacramenti ex Christi instituto saepe et frequenter usi sunt”.

¹ Kard. Hugo Buoncompagni pertraktował w sprawie oskarżonego o herezję abpa Toledo Bartłomieja Carranza.

² Jan Baptysta Castagna.

³ Jerzy z Tyczyna.

tur, ut in colenda Ill-ma et R-ma D. V-ra neminem se esse promptiorem, alacriorem atque constantiorem egregie confirmarit.

Hic tempestates serenaе et plane aestivae sunt. Hiems nulla, neque tamen hoc quicquam iuvat, ut aliquid novi habeamus. Ex Germania nihil audivimus praeter id, quod comitia ibi futura sunt. Ex Italia multi quotidie veniunt, nec tamen quicquam dicunt. Sed concurrunt huc nobilissimi plurimi illinc viri, quod Ser-mum Regem aliquid anno proximo aggressurum existimat. Id quid futurum sit, ego tam longe non prospicio, verum hoc video satis negotii Ser-mum hunc Regem habiturum in resistendo Turcarum impetui et contra eorum vim Melitam defendendo. Eo enim eos iterum cogitare iam rumor est, ac parare se vehementer multis nuntiis confirmatur. Idem // Magister equitum s. Ioannis⁴ per duos equites Ser-mo Regi nuntiavit ac petiit, ut ordinem hunc et locum defendat ac conservet. Pollicitus est Ser-mus Rex, et iam centum milia nummum aureorum paravit, caetera ut tempus et res postulabit, curabit.

Negotia M-tis Regiae D-ni nostri clementissimi Magnificum D-num Oratorem⁵ expectant, quem ego mitti huc audio, neque aliud de eo habeo. Opto, ut feliciter veniat et quamprimum omnia conficiat, sicque Deum assidue precabor, et quid mihi ipsi facere mandetur, expectabo. Deus omnipotens omnia prospera Ill-mae et R-mae D. V-rae concedat.

Madrido, 18 Decembris Anno Domini 1565. Ill-mae et R-mae D. V-rae cliens et servitor deditissimus

Petrus Volsky.

517

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 19 grudnia 1565

Przesyła pocztę przez woźnicę imieniem Feliks, który jedzie do Królewca. Wiezie on również listy do jezuitów w Braniewie i uczniów kolegium. Jan Trzeciecki i Florian Zebrzydowski są zaniepokojeni stanem zdrowia swoich synów kształcących się w kolegium braniewskim.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 43. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: *Redditae 16 Ianuarii 1566, responsum 18 Ianuarii.*

Illustrissime et Reverendissime in Christo Pater, Domine clementissime. Superioribus meis scripsi per vectorem Ill-mae atque R-mae P. V-rae, per quem misi et librum, qui a magistro postae mihi redditus est; spero iam Ill-mam atque R-mam P. V-ram^a accepisse. Nunc quoniam alias Roma et Vienna literas accepi, mitto Ill-mae atque R-mae P. V-rae per praesentem cursorem Felicem, qui et Regium Montem recta it, per quem si aliquid rescribere placuerit, in regressu iterum redibit. Sunt [litterae] et ad Patrem Franciscum¹, quas Pater Laurentius Magius ad me misit, sunt praeterea et ad generosum D-num Trycziesky; scripsit ad me pater², quo primo quoque tempore^b ad filium mittantur, cognovit enim filium minorem natu dissenteriae morbo laborare; valde contristatus cuperet certior fieri de eius valetudine, quin etiam et magnificus D-nus Zebrzydowski³, cuius literas postquam accepero, mandatum habeo quonam mittere debeam. Quod superest Deum rogo, etc.

⁴ Jan de la Valette.

⁵ Piotr Barzi.

¹ Franciszek Sunyer, jezuita.

² Jan Trzeciecki.

³ Florian Zebrzydowski.

Cracoviae, 19 Decembris Anno 1565. Eiusdem Ill-mae atque R-mae
P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

a Skr. tam
b Na marginesie

518

FLORIAN ZEBRZYDOWSKI DO HOZJUSZA

Zebrzydowice, 19 grudnia 1565

Przesyła synowi pewne rzeczy nie tyle z potrzeby, bowiem Hozjusz zaopatruje we wszystko uczniów kolegium braniewskiego, ile raczej dla okazania ojcowskiej pamięci. Zależy mu na tym, by syn oprócz łaciny nauczył się języka niemieckiego i dlatego prosi o zapewnienie mu obiecannej konwersacji w języku niemieckim.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 36. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Kuczborskiego: *Responsum 19 Ianuarii 1566 Helspergi.*

DRUK.: J. Łukasiewicz: *Historia szkół*, t. I s. 118 (z błędną datą dzienną: 20 zamiast 19 XII).

Miłościwy Księżę Kardynale, etc. Iż tam posyłam do syna swego do Bronsperku¹ dowiadując się o zdrowiu jego i o nauce, nie chciałem tego zaniechać, abym przez pisanie swe nie miał zalecić służb swoich w łaskę WMci swego MP, które proszę, abyś WM raczył mój MP mieć u siebie zalecone. Nie barzoć mi tego była potrzeba tam posyłać, gdyż WM mój MP z łaski swej raczył wziąć na pieczęć swą i opatrność syna mego, a onego jako własnego syna wszelako opatrzać; ale jednak aby nie znalazł po mnie niewdzięczności a nielaski ojcowskiej, tędym to uczynił, iżem tam posłał. Pamiętam, iż na ten czas, kiedym go WMci oddawał, tędym powiedział, że go tam ślę więcej dla niemieckiego niż dla łacińskiego języka, bo by się był łaciny i w Krakowie uczyć mógł, i raczyłeś mu być WM obiecać dać pacholę Niemczyka, od którego by się był niemieckiego języka uczył, ale go snadź jeszcze do tego czasu nima. A tak WM swego MP proszę, abyś to WM tak opatrzyć raczył, jakoby się też un i niemczyzny uczył, wszak wždy są podobno jezuitowie Niemcy. Mógłby mu chocia jeden mały wierszyk po niemiecku eksponować, co ja wszystko łasce WMci swego MP poruczam. Z tym sam siebie i służby swe powolne w miłościwą łaskę WMci swego MP pilnie zalecam.

Ex Zebrzydowice, die XIX Decembris Anno Domini 1565. a-V-rae Ill-mae ac R-mae D. servitor

Florianus Zebrzydowsky Castellanus Lublinensis subscripsit^a.

a-a Własnoręcznie

519

HOZJUSZ DO FRANCISZKA BORGIASZA

Lidzbark, 20 grudnia 1565

Gratuluje wyboru na generała jezuitów i liczy na owocną działalność całego zakonu. O kolegium braniewskim dokładnie opowie Jan Franciszek Commendone, który po chwalebnym zakończeniu nuncjatury w Polsce powrócił do Italii.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps *Epistolae Cardinalium 1530—1569 k. 255—256*. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *C. 1565, Hetsberg, di Decembre, Cardinale Varmiense.*

DRUK.: MHSI, Nadal, II s. 671—672.

¹ Zob. nr 172.

Reverende Domine, frater in Christo charissime. Etsi pridem allatum huc fuerat R-mam D. V-ram, cuius insignis pietas toto celebratur in orbe, summa cum voluntate omnium et incredibili quodam consensu, sanctae Societatis Iesu praepositum generalem esse designatam¹, quoniam tamen ex Urbe nullas ante mensē Decembrem ea de re literas acceperim, differendam esse duxi meam gratulationem in id usque tempus, quo certius aliquid hac de re cognoscere licuisset. Deo gratias ago, cuius beneficio factum est, ut non solum huic sanctae Societati, verum et Ecclesiae universae de viro tanta vitae integritate, gravitate, prudentia praedito prospiceret, cuius cura et diligentia provideri possit ecclesiis omnibus, ut ne careant verbi ministris, qui non magis doctrina [quam] exemplo caeteris praeceant, quibus quo magis haec mea diocesis indigere videtur, hoc impensius munus hoc R-mae P. V-rae delatum illi gratulor, mihi vero gaudeo. Nam illius opera futurum confido, ut nec aliis ecclesiis, nec meae desint fideles operarii, qui laborent in vinea Domini, quique frangant panem parvulis et eis doctrinae salutaris cibum impartiant, quorum apud nos ingens est penuria, qualem si unum aliquem haberem minime dubia spe forem revocatos iri multos ad Evangelium Christi, qui sunt in aliud, sicut ipsi dicunt, Evangelium translati.

Sed omnibus de rebus ad Erunsbürgense collegium pertinentibus uberius informare poterit R-mam D. V-ram Ill-mus et R-mus D-nus meus Ioannes Franciscus Commendonus, qui magna cum laude sui nominis legatum apud nos egit apostolicum, cuius cum oculis omnia subiecta fuerint, quibus rebus opus habeam ad fructum copiosorem consequendum, R-mae D. V-rae, simul ut isthuc venerit, narrare poterit. Interea me totamque diocesim meam, quin et Regnum universum, quod magno versatur in discrimine, sanctis sanctae Societatis precibus et sacrificiis diligenter commendo.

Datum ex castro nostro Heilsberg, die [20]^a Decembris Anno Domini MDLXV. Frater in Christo

^b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^a Brak daty dziennej, list ten niewątpliwie został wysłany razem z listem do Polanco, zob. nr 520

^{b-b} Własnoręcznie

520

HOZJUSZ DO JANA POLANCO

Lidzbark, 20 grudnia 1565

Ciesz się z założenia kolegium w Plocku i życzyłby kolegium umieścić w Wilnie celem ratowania dla Kościoła katolickiego poważnie zagrożonej przez reformację Litwy. Kolegium braniewskie rozwija się systematycznie, chociaż innowiercy usiłują odstręczyć rodziców od posyłania tam swoich synów. Żaden innowierca z pobliskiego Elbląga a nawet z biskupstwa nie powierzył dzieci kolegium na naukę, chociaż Hozjusz indywidualnie im to oferował i gotów był sam ponieść wszystkie koszty. Na potwierdzenie swego zdania o nieustępliwości innowierców przytacza przykład, jak pewien innowierca spoza biskupstwa zabiegał o kupno ziemi na Warmii. Hozjusz nie chciał mu sprzedać z powodu różnicy wiary, ale aby nie narażać się możnym rodem, które wstawały się za nim, oświadczył gotowość sprzedaży któremuś z synów petenta, o ile ojciec da go wpięć na katolickie wychowanie do kolegium braniewskiego. Ten zgodził się i posłał tam dwóch synów, wkrótce ich jednak wycofał gdy się dowiedział, że chłopcy przystępują w kolegium do Komunii św. pod jedną tylko postacią. W celu odstraszenia głodem jezuitów z Braniewa, innowiercy z Prus zabronili dowozu żywności do tego miasta, ale Hozjusz zabezpieczył im utrzymanie. Efekty ich pracy w Braniewie byłyby bardziej widoczne, gdyby kaznodzieja Piotr Fabę głosił kazania językiem bardziej zrozumiałym dla ludności.

¹ Franciszek Borgiasz generałem został wybrany 2 VII 1565.

ORYG.: Rzym, ARSI, rkps *Epistolae Cardinalium 1539—1569* k. 253—254. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *Cardinate Varmienne, dt Decembre 1565*.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 275, pismo ręki Reszki, na marginesie: *P. Polanco, 29 Decembris 1565*.

DRUK.: MHSI, 'Nadal, II s. 672—674.

Reverende Pater in Christo, nobis charissime et honorande. Litterae D. V-rae multum expectatae, fuere mihi gratissimae. Iam enim deesse mei memoriam existimabam et pigebat scribere cum nemo rescriberet, sed iustis occupationibus vestris factum esse video, quod minus celeriter, quam cupiebam, responsum accepi. Quod etiam in messem Plocensem operarios miseritis, valde mihi gratum fuit cognoscere. Faxit Deus, ut fructum ferant copiosum, et ut Vilnae quoque vestram Societatem celerius videre queam, est enim tota Lithwania quibusdam horrendis haeresibus graviter infecta, paucos iam in ea catholicos reperire licet, ex nobilioribus praesertim. Sed et in Regno nihilo melior est status religionis, quam fuit antea. Ruunt in deterius omnia, sathanismus sumit vires, quotidie plures ab haeticis occupantur ecclesiae. Collegium tamen Brunsbergense non poenitendos fructus adfert, praecipue in tenera iuventute instituenda, et in dies maior fit eo concursus, quamvis nihil intentatum haeretici relinquunt, ut parentes deterreant, quominus liberos eo suos mittant, et est res non magis admiratione quam commiseratione digna, quod nullus adhuc inventus est haeticus, qui liberos eo suos mitteret, ne ex vicina quidem civitate Elbinga, quae tantum 4 miliaribus distat et est ecclesia meae iurisdictionis, quodque magis mirum est: ad primarios quosdam nobiles mihi subiectos ecclesiaeque meae vasallos ablegavi quosdam, ut suos filios instituendos traderent Societati vestrae, quos ipse sumptu meo alere Brunsbergae cupiebam, neque tamen, ut id facerent, adduci potuerunt. Accidit etiam, quod quidam nobilis¹ bona vellet in ditioe mea comparare, qui cum non esset catholicus, neque tamen illi negare possem, cum omnes harum terrarum proceres instarent, ac ut illi gratificarer peterent, ut et conscientiae meae satisfacerem et minus graviter illum offenderem, dixi quod sicut ille perversa religione quadam prohiberet, quominus nobis, hoc est cum Ecclesia catholica communicaret, sic me quoque vera religione prohiberi, quominus ei permittere possem, ut ecclesiae meae vasallus esset, sed me tamen, quod salva fide mea facere posse videor, libenter hoc illi concessurum, ut ipsius filio tradi et inscribi bona permitterem, dummodo eum mihi traderet educandum et in fide christiana instituendum. Refragatus est is aliquamdiu, tandem assensus est ac duos filios suos postea Brunsbergam misit, qui simul ut communicarunt ritu catholicorum, non coacti, sed Spiritu Sancto suggerente, ante mensem utrumque abstulit et, ut audio, magistris haeticis instituendos tradere cogitat, quae res incredibilem animo meo molestiam attulit. Non potui namque non vehementer dolere, quod quos solos haeticis parentibus natos Christo lucrifecisse videbar, eos abduci, ut in aliud evangelium transferrentur cernebam. Verum haec est potestas tenebrarum. Nihil n[on] sathana[e] permittitur, ut sanctum hoc institutum in pueris sancte educandis impedire queat. Quamobrem et hoc iam consilium captum fuit a vicinis, ne quid rerum in oppidum illud meum importaretur ad victum pertinentium, ut vel fame saltem socii vestri pellerentur, sed huic quoque rei statim obviam itum est a me, nec ulla rerum penuria laborant. Utinam vero magister Petrus² disertior

¹ Jan Piemięcki, kasztelan kowalewski. Zob. nr 490, 515 przyp. 2.

² Piotr Fahe, jezuita.

esset in praedicando Dei verbo quam est, ut ab omnibus intelligi posset, non dubitarem quin copiosam brevi messem essemus habituri. Ill-mus D-nus Cardinalis Commendonus cum esset apud nos, functus est munere suo strenue, sed quem vellemus tamen successum, conatus nostri non habuerunt. Non video quid praetermissum sit in comitiis Petricoviensibus, quantum autem profecerimus me poenitet. Deum precor, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis³, quod meum votum vestris quoque sanctis precibus et sacrificiis adiuvari peto et eam bene valere cupio.

Datum ex castro nostro Heilsperg die [20]^a Decembris MDLXV. Frater in Christo

b-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^b.

^a W oryg. zostawiono wolne miejsce, lukę
tę pozwala uzupełnić minuta jw.

^{b-b} Własnoręcznie

521

FRANCISZEK CANNABALE DE SURRENTO DO HOZJUSZA

Kraków, 20 grudnia 1565

Przebywa w Krakowie w domu „Paulo de Hettor”¹. Przesyła Hozjuszowi pozdrowienia, zgłasza gotowość do usług.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1609 z. 1383—1384. Na odwrocie adres: *Al molto piu che Ill-mo et R-mo monsignor meo Illus. Cardinale Hoslo etc. mio Segnor et benefactor continuo*, ślad pieczęci, adnotacji brak. List pisany w języku hiszpańskim.

522

PIOTR WOLSKI DO HOZJUSZA

Madryt, 20 grudnia 1565

Piękną pogodę, jaka obecnie panuje w Hiszpanii, król i inni wykorzystują na przechadzki. Dochodzą wieści o ponownym niebezpieczeństwie ataku tureckiego na Maltę. Wielki mistrz joannitów prosi króla hiszpańskiego o pomoc, na co ten przeznaczył już 100 tys. talarów. Abp Rossano obecny w Madrycie otrzymał list od Hozjusza, czuje się tym zaszczycony, jest pełen uznania dla Hozjusza. Legat papieski już czwarty raz był na audiencji u króla, w ciągu nocy spisał z niej relację i pośpiesznie przesłał do Rzymu. Wolski dłuższy list pisze do Walentego Kuczborskiego, ponieważ nie chce zajmować czasu Hozjuszowi.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO rkps D 22 k. 17—18. Na odwrocie adres zwykły, ślad pieczęci i adnotacja ręką Reszki: *Redditae 17 Martii 1566, responsum 23 Martii Heilspergae*.

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Non multa habebam, quae ad Ill-mam et R-mam D. V-ram scriberem, sed scripsi omnia quaecunque hinc poteram, cum tabellarius M-tis Caesareae die 18 hinc discederet. Et illa erant quidem eiusmodi, ut si repetam ea nunc, non multum Ill-mam et R-mam D. V-ram detineam.

Praeter dies amoenissimos et tempestates serenas aeremque lenissimum, nihil hoc tempore singulare habuimus. Ser-mus Rex et caeteri tanta caeli suavitate, ut prope aestas videatur, fruuntur deambulando. Huc nihil aliud affertur, quam Turcas iam sese acerrime parare, ut primo quoque tempore Melitam denuo aggrediantur. Quod cum multi nuntient, venerunt nuper e Melita duo equites, quos misit magister¹, ut Ser-mum Regem doceant quanto in periculo et ille et insula sit, atque orent, ne

³ Ps 66,2.

¹ Paweł Watt syn Hektora. Autor listu jest osobą nie znaną.

¹ Jan de la Valette.

hunc ordinem locumque deserat, ac ut omnibus rebus defendat; pollicitus est id Ser-mus Rex, iamque centum // milia nummum aureorum eo destinavit caeteraque parare iussit.

Literas ab Ill-ma et R-ma D. V-ra, quas ad me misit D-nus Ticinius, reddidi quam primum accepi R-mo Archiepiscopo Rossani², quem magnopere delectarunt atque in praedicanda sua erga Ill-mam et R-mam D. V-ram observantia mirabiliter incenderunt; horas aliquot in eo sermone consumpsit a meque et ipse quaesivit, et multa libenter de Ill-ma et R-ma D. V-ra audivit. Eum prorsus hoc unum sibi proponere, ut Ill-mam et R-mam D. V-ram omni animi studio colat intellexi. Atque id ego iam scripseram ad Ill-mam et R-mam D. V-ram, verum repetii, ut certior sim me officio meo functum esse. Postea hoc tantum fuit: heri alloquutus est quarto Ill-mus et R-mus Legatus³ Ser-mum Regem, nam a 13 die Novembris, quo die Madridum ingressus, ter tantum antea apud Ser-mum Regem fuerat. Hoc posteriori tempore cum a Ser-mo Rege domum rediit, statim literas ad Summum Pontificem scribere coepit. Scripsit integram noctem et iam tabellarium proprium cum literis mittit. Tanta // celeritate quae causa sit, vix colligi potest.

Ego quid mihi animadvertisse vel subodorasse videor, ne longioribus literis molestus sim Ill-mae et R-mae D. V-rae, scribo ad R-mum D-num Coczorski. Me vero meamque fidem et in colenda Ill-ma et R-ma D. V-ra, diligentiam quam possum maxime Ill-mae et R-mae D. V-rae commendo. Deus omnipotens omnia vota et cogitata Ill-mae et R-mae D. V-rae concedat.

Madrido, XX Decembris Anno Domini MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae cliens et servitor addictissimus

Petrus Volsky.

523

HOZJUSZ DO ALFONSA SALMERONA

Lidzbark, 21 grudnia 1565

Gratuluje wyboru nowego generała i powrotu do swej ojczyzny — Neapolu. W odpowiedzi na uznanie Salmerona pod adresem Hozjusza z racji wielkiego miru kardynała w swojej ojczyźnie Hozjusz odpowiada, że weale nie wygląda to tak optymistycznie, bowiem większa część diecezji warmińskiej podczas reformacji przeszła na protestantyzm i nie uznaje go za swego pasterza, a i w drugiej części, gdzie sprawuje władzę świecką, bardziej patrzą na niego jak na władcę niż na swego biskupa. W Polsce nie ma posłuchu dla władzy duchownej, a podczas sejmku w Piotrkowie innowiercy unikali spotkania z Hozjuszem. Dzieło *De oppresso Dei verbo* nie ukazało się drukiem. Wyraża swój sąd o dziełach teologa portugalskiego Didaka Payva de Andrada, pozdrawia doktora Villalpando i wspomina Franciszka Torresa.

ORYG. nie znany.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 276, pisana ręką Reszle; na marginesie nagłówek: *P[atr]i Salmeroni, 21 Decembris 1565, Hellspergae.*

DRUK.: MHSI, *Epistolae Alfonsi Salmeronis*, II s. 35—37, opublikowano z rękopisu Jw.

Reverende Pater. Absolvisse vos tandem synodum vestram ac virum omni virtutum genere praestantem praepositum generalem elegisse¹ gaudeo. Simul Deum precor, ut electionem hanc vestram Ecclesiae suae feliciter evenire velit. Tibi quoque gratulor, quod in regnum tuum rever-

² Jan Baptysta Castagna. Zob. nr 516.

³ Kard. Hugo Buoncompagni. Zob. nr 516.

¹ Franciszek Borgiasz.

teris². Quod vero me quoque simile regnum hoc possidere scribis, quam id verum esse cuperem! In magna felicitatis meae parte ponerem, sed cum nec voce nec actione valeam, nec linguae donum habeam, nec peraeque sim rebus his instructus quae ad obtinendum eiusmodi regnum necessariae sunt. Quale sit regnum hoc meum, facile coniecere potes: plus quam dimidia dicecesis meae pars a principe tenebrarum est occupata, qui sibi regnum in ea constituit, ac si quid auctoritate valeo, saltem apud eos valeo, qui sunt iurisdictioni meae temporali subiecti, extra quam non est fere quisquam qui me agnoscat. Si castra spectes et oppida quae possideo, certum est amplius esse regnum meum quam sit tuum. Sed si verum regnum veramque regnandi rationem contemplabere, tantum abest, ut esse me felicem iudicare queas, vix ut quidquam infelicius fieri posse dicas. Saepe me loci piget quo sum, cum quo fructu verser in hoc munere, non video. Utinam autem ibi saltem in animis hominum regnare possem, ubi sum dominus temporalis, non omnino tamen infelix mihi viderer. Sed nec ibi quale volo regnum exercere queo, nam si vellem Hispano vestro more, fortasse maius in discrimen incurrerem ipse quam illi, in quos gravius aliquid consulturus essem. Et sunt hic homines hoc ingenio praediti, nihil ut minus quam doceri se ferant et ad condemnandam alicuius doctrinam vel hoc solum sufficere putant, quod vel episcopus est vel cardinalis, quod cum papista sit, frustra ab eo sana doctrina expectetur. In comitiis Regni maioribus cum essem proxima superiori Quadragesima, haud aliter atque basiliscum ita fugiebant meum conspectum haeretici. Invitabam aliquando quosdam olim summa mihi necessitudine coniunctos; ad prandium veniebant, ad colloquium ut intrarent in conclave meum, adduci nullo ratione potuerunt³. Ex eo colligere tibi licet, quale sit meum hoc regnum, quod ita praedicatur abs te. Etiam in dioecesi mea magis agnoscor ut dominus quam ut episcopus. Felices igitur vos, qui sic regnatis, ut regnare vos ii gaudeant^a omnes, in quorum animis^a regnatis, vel Christus potius regnat per vos. In meo quidem regno, sicut vocas tu, magna ex parte princeps tenebrarum regnat, cuius regnum ut dissipet Deus, atque ut regnum suum advenire faciat, vestris precibus et sacrificiis obtinere cupio.

Liber *De oppresso verbo Dei*⁴ pridem oppressus et in spongiam, quod aiunt, incubuit, nam simul ut est oppressus morte, qui quod erat expressum, oppressum Dei verbum vocabat, cum larvis luctari visum non est. Doctoris Payvae⁵ librum pridem accepi, et eius epistolae pridem respondi. Mihi quidem is probatur vehementer. Sed quae de coelibatu scripsit, vellem ab eo fuissent expensa diligentius, nam Cypriani⁶ locum, quem contra nos adferunt haeretici, secus interpretari videtur quam hactenus factum est a catholicis. Quod si quam adfert interpretationem, ea valere deberet, magnam Ecclesiae perturbationem afferret. Doctorem Vilipandum⁷ sal-

² Tzn. do Neapolu, gdzie Salmeron był prowincjałem jezuitów. Podobnie pisał Hozjusz do Salmerona 25 IX 1564. Zob. HE V s. 471—472.

³ Zdarzenie to miało miejsce w Piotrkowie w marcu 1565. Hozjusz opisał je Bormeuszowi znacznie wcześniej. Zob. nr 112.

⁴ Dzieło to pierwszy raz ukazało się drukiem w 1584 r., już po śmierci Hozjusza, HO II s. 1—61. Zob. szerzej na ten temat H. Cichowski: O polemice kardynała Hozjusza z reformatorem Janem Laskim. PT 1928 z. 2 s. 97—111, z. 3 s. 253—268.

⁵ Zob. nr 62 przyp. 3.

⁶ Innowercy cytują tu następujące słowa św. Cypriana: „Quod si ex fide se Christo dicaverunt, pudicae et castae sine ulla fabula perseverent, et ita fortes et stabiles praemium virginitatis expectent. Si autem perseverare nolunt vel non possunt, melius est ut nubant quam in ignem delictis suis cadant”. J.P. Migne: PL IV 366—367 (epistola LXII).

⁷ Kaeper Cardillus de Villalpando z Segowii (Hiszpania), teolog na Soborze Trydenckim. Zob. O. Braunsberger: *Canisil epistolae*, III i IV wg indeksu.

vere meis verbis iubeas, cuius lucubrations me quoque visurum aliquando confido. Doctor Franciscus Torrensis nihil iam habere velle cum saeculo commune videtur, in quo cum versari me quoque videat, meam quoque consuetudinem refugit [.....]^b.

a—a Nadpisano nad skreślonym apud quos
b Ostatni wiersz u dołu karty zniszczony

524

BALTAZAR HOSTOUNSKÝ DO HOZJUSZA

Pultusk, 22 grudnia 1565

Franciszek Sunyer za 15 dni przyjedzie do Hozjusza, tymczasem przesyła pewne rzeczy, które powierzono mu w Krakowie z prośbą o doręczenie. Prymas przysłał biskupowi plockiemu do podpisania pismo zjazdu gnieźnieńskiego w obronie królowej, by zatrzymać ją w kraju. Sam w tym celu udał się do niej do Radomia. Biskup poznański ma królowę odwiedzić.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 37. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 27 Decembris 1565.*

Pax Christi etc. Illustrissime ac Reverendissime Domine. Cum Pater Franciscus Sunier nostrae Societatis sacerdos, res quasdam ad D. Tuam Ill-mam perferendas Cracoviae accepisset, nec eas nunc propter occupationes ipse deferre posset, ne diutius eas apud se retineret, hominem hunc cum iis praemittere voluit, ipse, ut puto, post 15 dies subsecuturus. Collegium Plociae instaurandum est. Venit huc nuntius ab Archiepiscopo missus, ut R-mus¹ literis quibusdam subscriberet, quae in conventu quodam nunc Gnesnae a proceribus nonnullis habito confectae sunt². Subscripserunt iam quam plurimi et ad caeteros nuntius proficiscitur. Agitur in iis, ne Rex Reginam e Regno abire patiatur, si secus faciat, ad se more maiorum pertinere ut videant, ne Respublica aliquod detrimentum capiat. Episcopus Posnaniensis Reginam comitaturus erat. Supellex Reginae Cracoviae detenta dicitur. Archiepiscopus vero // Radomiam profectus est Reginam rogaturus, ne se loco movere velit. Faxit Deus, ut comoedia fiat potius quam tragoedia. Orationibus et sanctis sacrificiis Ill-mae D. Tuae me humillime commendo.

Pultovia, 22 Decembris 1565. Dominationis Tuae servus indignus
Balthasar Hostovinus min[imus] Societatis.

525

PAWEŁ WATT DO HOZJUSZA

Kraków, 22 grudnia 1565

Powiadania jak wygląda realizacja szeregu zleceń gospodarczych Hozjusza, jak np. zakupu materiału, książek itp. Dziękuje za ryby.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 72 k. 44. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Modo accepi literas Ill-mae atque R-mae P. V-rae, licet tarde redditae sint. Sarlati 8 ulnas ut emerem mandat, nescio an rubei coloris, non enim expressit. Exemplaria hortulorum emi curabo opera D-ni Plasae, cui et libros, si emet, solvam. De pecunia locutus sum cum D-no Cyglero. Petit si^a liceret pace Ill-mae atque R-mae P. V-rae ut Toruniam mitteret, nam fortassis et D-nus

¹ Andrzej Noskowski, bp plocki.

² Por. nr 499, 502, 503, 505, 506.

Conradus¹ Toruniae erit. Rogo humiliter non in malam partem vertat, quod celeriter scripsi, nam iam iam cursor hinc discedit.

Cracoviae, 22 Decembris Anno 1565.

Adhuc 2 dies restant ad Natalem Domini, quare libros licet haberem, non possem facere introligari. Anguilarum 2 vasa iam reddita sunt; ^b—unum vas accepi—^b, ago ingentes gratias, referre non possum, Deum tamen me precaturum polliceor, quo eandem diu servet incolumem. Celeriter scripsi, ex ipso tabellario cognosceat.

Eiusdem Ill-mae atque R-mae P. V-rae humillimus servulus atque nepos

Paulus Vadianus.

^a Na marginesie
^{b-b} Na marginesie z odnośnikiem do tekstu w niewłaściwym miejscu (zaznaczono tam po słowie *gratias*)

526

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Łódźbark, 23 grudnia 1565

Obstaje przy swoim pesymistycznym zdaniu odnośnie do sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce. Potwierdzenie tego widzi w aktywności innowierców, zwłaszcza zaś Franciszka Lismanina na dworze królewskim. Prymas nie wyrzeka się myśli o zwołaniu soboru narodowego. Hozjusz liczy, że Commendone w Rzymie będzie skutecznie przeciwdziałał tym zamiarom. Nie uważa za potrzebne pisać bardziej szczegółowo do Karola Boromeusza na temat kielicha dla wiernych i małżeństwa księży. Pisał o tym wielokrotnie, myśli swoje opublikował i nie będzie ich powtarzał. Zdaniem Hozjusza teolog flessels zbyt skrajnie ujął zagadnienie kielicha, twierdząc jakoby Kościół nie miał prawa udzielić takiego pozwolenia. Nie solidaryzuje się z pozytywnym zdaniem nuncjusza na temat bpa włocławskiego i radzi z rezerwą odnosić się do jego zapewnień i deklaracji, które nie są wprowadzane w czyn.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 105—106. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja: *à Cardinale Varmense, Haittsberg [s] die (zostawione wolne miejsce) Decembris 1565.*

MINUTA: Rzym, Bibl. Vat., rkps Vat. lat. 6414 k. 226, pismo ręki Reszki, nagłówek: *Minuta epistolae Hosi ad Commendonum, 23 Decembris 1565.*

KOPIA z XVIII w.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 74 nr 182 (Teki Naruszewicza).

DRUK.: H. Ehrenberg: *Urkunden*, s. 1:7—138. Niewielki fragment z tego wydawnictwa przedrukowuje i omawia okoliczności tego listu T. Wierzbowski: *Jakub Uchański*, s. 361.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine observandissime, salutem et obsequiorum commendationem. Nulla in re minus errare possum, quam cum Ill-mae D. V-rae plurimum tribuo¹, quamobrem hunc errorem, si modo sic appellari fas est, ab Ill-ma D. V-ra quod bona cum illius venia dixerim, emendari nolo. Vellem autem, ut quam vere multas in Ill-ma D. V-ra praeclaras Dei dotes praedico, tam vere dicere possem non esse res Regni deploratas. Quid enim non audent haeretici, modo non ipsam iam invadunt metropolitanam ecclesiam, nec est quisquam, qui prohibeat. Iam si Lysmaninus in aula versatur adhuc, an deesse potest aliquid, quod ad accelerandum interitum pertineat? Non dubito, quin sit nonnemo, qui secus Ill-mae D. V-rae persuadere cupiat. Sed idem ille fortassis quid religione fiat non multum ad se pertinere censet. Archiepiscopus toties mihi narravit se cogitationem omnem de nationali concilio prorsus abiecisisse. Quod si res aliter se habet, quid illi deinceps credendum sit, nescio; sed bene res habet, quod praesens aderit in Urbe Ill-ma D.

¹ Osoba nie znana, prawdopodobnie jakiś kupiec lub bankier.

² List ten stanowi odpowiedź na list Commendonego z 26 XI, zob. nr 486, i jest zrozumiały tylko razem z tamtym.

V-ra; cum ille conatus tale quid fuerit, nam facile conatum illius refutabit, cum nihil accidere possit Regno nationali concilio perniciosius.

De calice deque connubio scripsi iam ad Ill-mum Cardinalem Boromeum, fortassis minus copiose quam vellet Ill-ma D. V-ra. Sed quid mihi videretur, tantum brevibus attigi; et quoniam non videbar alia proferre posse quam quae pridem a me scripta sunt et edita², non est visum in literis meis eadem repetere. Deinde vero nuper est editus ab Hesselio³ liber ea de re, in cuius postrema parte genus hoc argumenti sic tractat, ut propemodum negare videatur, quod calix laicis recte concedi queat, ut metuam ne nimio plus in hanc partem inclinet. Sed magnas tamen rationes adferre videtur. Memini me et ad Boromeum et ad Lotharingum cardinales scribere ac utrasque literas ad Ill-mam D. V-ram mittere, an autem alterae illi redditae non sint, nescio, sed utrasque scripsisse me teneo memoria. Ab // Ill-mo Cardinale Boromeo totis tribus mensibus nullas accepi literas, quas vero dedit ad me sodali Societatis Iesu⁴, redditae mihi sunt, sed nihil fere continebant praeter salutationem. Quod superest opto Ill-mam D. V-ram diu esse incolumem ac felicem, cuius me gratiae commendo.

Datum ex castro nostro Heilsperg, die [23]⁵ Decembris Anno Domini MDLXV.

Illustrissime Domine. Etsi fuit nonnemo, qui disuaderet mihi, tamen comprimis non utile modo, verum et necessarium visum est, ut Ill-ma D. V-ra cum illo homine⁶ congregaretur, idque cum alias ob causas, tum ob hanc potissimum, ut reduceret in gratiam dissidentes. Quem autem fructum tulerit huius congressus sui, nescio. Quod enim se facto suo delectatum esse scribit, gaudeo, sed causam nosse tamen cupivissem; nam si promissis tantum est onerata, plaustra plena promissorum pridem iam habemus, nec ea tamen od rem unquam conferuntur. Quod esse virum scribit autoritate, gratia, ingenio magnitudineque animi insignem, tanto maius Ecclesiae periculum impendere video, quod in hoc tali viro tot praeclaris a Deo dotibus ornato, quae praecipua sunt, ea desiderari gemimus, nam cum eiusmodi ingeniis deest hoc, quod solum necessarium est, citius extremum exitium quam salutem attulerint. Quod monet, ut illi gratuler, non video, quid adhuc gratulari debeam. Cum praeclarum aliquid quod facinus in religionis et Ecclesiae defensionem editum ab illo videro, libentissime gratulabor. Sed quoad verba tantum dat, gratulandi causam nullam video, nisi prius factis talem se demonstraverit, qualem verbis ostendit. Instant nunc festa Natalitia neque tamen auditur adhuc, quod Ecclesiam sponsam suam viserit.

Eiusdem Ill-mae D. V-rae servitor humillimus

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

n-a Własnoręcznie

² Hozjusz dużo pisał na temat celibatu. Zob. F. Zaorski: Nauka Kardynała Stanisława Hozjusza o celibacie. SW 1970 t. 8 s. 227-284. Najważniejszym jego dziełem z tego zakresu jest *Dialogus de eo, num calicem laicis, uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*. Dilingae MDLVIII. Inne wydania tego dzieła, w tym i w tłumaczeniu na język polski zob. *Estr XVIII* 283-284; *Hagiografia Polska*, I s. 384.

³ Jan Hessels, teolog z Louvain.

⁴ Był nim wysłannik prowincjała, Franciszek Sunyer.

⁵ W oryginalne brak daty dziennej listu; pozwala ją uzupełnić minuta tego listu zachowana w Bibl. Vat. jw.

⁶ Chodzi tu o Mikołaja Wolskiego, bpa włocławskiego. Przy porównaniu tego listu z nr 486 widzimy, jak bardzo zdanie Hozjusza na temat tego biskupa odbiegało od zdania nuncjusza.

527

RADA MIASTA GDAŃSKA DO HOZJUSZA

[Gdańsk], 24 grudnia 1565

Król nakazał zwołać sejmik stanów pruskich do Radzyna na dzień 29 grudnia, ale z ważnych powodów pozwolił też na zmianę miejsca sejmiku. Z powodu szalejącej koło Radzyna zarazy i niedogodności miejsca rada miasta Gdańska zapytuje Hozjusza, gdzie i kiedy sejmik ma się ostatecznie zebrać.

ORYG. nie znany.

KOPIA WSPÓLCZ.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 27/29 k. 313v—314v. Nagłówki: *An den herren cardinal et mutatis mutandis an den herrn culmischen bischoff und an den herrn culmischen wodewoden [s]. Extraditum 24. Decembris Anno etc. [15]65.*

Hochwirdigster etc. E. H. F. G. mugen wir dinstlichen nicht verhalten, das uns gestern dato dieses Koniglicher Maiestat, unsers allergnedigsten herren, schreiben fast verspetet zukommen, darinne Ihre Ma. uns auf negstkommenden 29. dieses laufenden monats gegen Reden auf gemeinen landtag nebenst den andern dieser lande rehtte verschrieben oder, da solchs ungelegen, wir nach gehabtem rahtt auf einer andern mehr gelegenen stellen zuesammenkemmen, daselbst bottschaft auf den allgemeinen reichstag kegen // Peterkaw zu verordnen etc. Wiewoll wir nun Irer Ma. unsern pflichten nach zuehorsamen schuldig, weil wir aber glaublichen berichtet, das die schwere und weitumbfressende seuche der pestilentz zum Rehden und in den umbliegenden örtern auch zu wutten etzlichermassen angefangen und auch sonst allerlei ungelegenheit furstehet der herbergen halben, darinne es gestorben, auch das es leider mit den sterben nicht aller dinge sowol bei und als anderswo aufgehoret, so ist an E. H. F. G. unser dinst und vleissige bitte, sie wollen als der löbliche praesident dieses landes uns gnedigst verstendigen, ob dieselbe entschlossen, den ausgeschriebenen tag zu besuchen, sonderlich an der stellen, die von Ihrer Ma. im ausschreiben ernennet oder ob die zuesammenkunft auf eine andere mehr gelegene zeitt und stelle, sonderlichen weil die gemeine landschaft // und stendern in der eile nicht konnen zuesammenkommen, zu verlegen ist, wornach wir uns mit verordnung unserer gesandten zu richten. Und seint etc. etc.

528

HENRYK ZIBERTUS DUNGHEN DO HOZJUSZA

Antwerpia, 24—27 grudnia 1565

Odpowiada na pięć listów Hozjusza: z 24 VII, 24 IX, trzeci list wysłany z sejmiku w Toruniu, następnie z 27 X i 16 XI; w skrócie przypomina treść tych listów: dotyczy one książek nadesłanych Hozjuszowi oraz druku i korekty dzieł Hozjusza drukowanych aktualnie w Antwerpii. Usprawiedliwia się, dlaczego przedłuża się druk *Confessio fidei*; winę składa na opieszałość drukarza, którego nawet napomniął z powodu zbyt dużej ilości błędów. Obiecuje dolożyć starań, by ostatecznie wypuścić w świat tekst poprawny. Wspomina szereg osób z Niderlandów znanych Hozjuszowi, głównie biskupów i teologów. Powiadamia o rozpoczęciu druku dzieła Hozjusza *Contra Brentium* z wydania paryskiego oraz o druku innych dzieł. Zapytuje, czy wydrukowane dzieła Hozjusza ma oprawić w Antwerpii, czy przesłać nie oprawione. Prosi o przysłanie kopyta z dzika na pierścionki. O sytuacji religijnej w Szkocji, Flandrii, Brabancji. O pośle króla polskiego w Niderlandach.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 12 k. 98—99. Na odwrocie adres: *R-mo et III-mo D-no, D-no Cardinali Varmiensis, D-no Stanislawo Hosto Episcopo, D-no et patrono observandissimo, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: Redditae 1 Martii 1566 Heilspergae, responsum 10 Mail.*

Salutem plurimam in Domino, Reverendissime et Illustrissime Praesul. Quinas a te literas partim Novembri partim Decembri accepi¹ quarum primae die 24 Iulii scriptae erant, quae D-num Cornelium² istuc pervenisse et terniones *Confessionis*³ istuc mittendos expectari, quorum septem primos tunc prius miseram, nuntiabant; secundae literae die 24 Septembris erant scriptae, et eas receperam die 9 Novembris, quibus illos septem terniones redditos fuisse cum duobus locis correctis — 219 pagina et 213, et reliqua opera recognoscenda; tertiae literae — erant scriptae Torunii in comitiis⁴, et quartae erant scriptae 27 die Octobris, has ego die 10 Decembris recepi, quibus illa duo loca: „Quo — videre” etc., et in „catholica” „coelibatum” reponenda, et observatos errores in septem illis ternionibus relectis, et Garetium *De purgatorio*⁵, et Laurentium *De studio theologico*⁶ istuc mittendos, item Theodreti⁷ *Opera* cum 50 exemplaribus *Confessionis*, et episcopos D-num Sonnum⁸, Lyndanum⁹, et theologos Lovanienses salutandos et mittendum istuc libellum doctoris Ioannis de Lovanio¹⁰ de communione sub unica specie, etc.; quintae et postremae erant die 16 Novembris scriptae, quibus accepi castigationes in libri *Contra Brentium* editionis Parisiensis¹⁰ usque ad folium 233 etc., et explicationem loci Ioannis Chrysostomi caput 36¹¹. Quod postea terniones non miserim in causa typographus fuit, qui eos mihi dare semper hucusque distulit suis tergiversationibus, tandem gravius ipsum monui, cum eas castigationes vestras vidissem, quibus cum plures essent, valde offensus fui, cum ipsum exemplar castigatissimum imprimendum tradidissem et meam operam semper paratam habere potuisset, et sine negotio subito revidissem. Ita tandem reliquam partem extorsi et relegere cum ipso exemplari coepi, et omnia antequam in lucem prodibit, perlegam, et loca necessaria alicubi cum indice, qui novus conficitur, imprimi curabo, ut a quolibet facile corrigantur. Timuit typographus, quod alius interea in parva forma impressisset, quod ipsum postea facturum credo; ego omnibus modis quantum potero id curabo, ut ipsum opus integrum et perfectum prodeat. Erunt plus quam duo menses antequam primi quaterniones cum indicibus imprimantur, sic ego mittam illa exemplaria quinquaginta cum aliis libris hic recenter impressis. Nunc mitto hanc reliquam partem operis et libellum R-mi Episcopi Lyndani, quem R-mae D. V-rae donari voluit, et libellum magistri Ioannis de Lovanio de communione sub unica specie, etc. Ego correctori baccalaureo satisfeci. //

Hic constans rumor est Papam esse defunctum¹², Regem nostrum in

¹ Listy te nie są znane.

² Korneliusz Silvius, ksiądz.

³ *Confessio fidei* wydawanej wówczas w oficynie Jana Stelsa.

⁴ Autora i dzieła nie zidentyfikowano.

⁵ Autora i dzieła nie zidentyfikowano.

⁶ Teodoret z Cyru (zm. 466), pisarz kościelny. B. Altaner: *Patrologie*, s. 339—

342.

⁷ Franciszek Sonnius (van de Velde, de Campo) (1507—1576); teolog, od 1561 biskup utworzonej 12 V 1559 diecezji 's-Hertogenbosch (Buscoducum, Silva Ducis, Herzogimbusth), w 1570 r. przeniesiony do Antwerpii. LThK IX 878. Zob. HE V s. 466.

⁸ Wilhelm Lindanus, bp utworzonej 12 V 1559 diecezji Roermond (1562 — zm. 1588).

⁹ Jan Hessels, teolog z Louvain.

¹⁰ [Stanislaus Hosius]: *Confutatio prolegomenon Brentii* [...]. Parisiis 1560. Estr XVIII s. 283.

¹¹ Zob. nr 79 przyp. 15.

¹² Pius IV zm. 9 XII 1565

hanc regionem parare reditum et diligenter mandasse, ut novi episcopatus, ^a—qui valde hucusque impediuntur^a, suum habeant successum, et contra haereticos severe procedatur. Laus Deo, in archiepiscopatibus Camera-censi¹³ et Traiectensi¹⁴, Buscoducensi¹⁵ et Middelburgensi¹⁶ Concilium Tridentinum publicatum fuit. Religio antiqua hic ubique adhuc observatur, interim multa zizania sunt. Doctor Ioannes de Lovanio dictus fuit mortuus, sed convaluit. Ipsum cum aliis vestra vice salutari iussi, D-num doctorem Theodorum Neomagensem¹⁷, D-num Cornelium¹⁸ vestrum cum D-no Samsone¹⁹ salutari meo nomine cuperem. Est hic omnium rerum ingens caritas et praecipue frumenti. Ill-mam D. V-ram diu Ecclesiae suae et nobis incolumem conservare dignetur.

Antwerpiae, pridie festi Nativitatis Domini [24 XII]. Ill-mae D. V-rae servitor

Henricus Zibertus Dunghen.

Iam praeterita septimana imprimi inceptum fuit opus *Contra Brentium* [ex] editione Parisiensi. Admonui ipsum quoque typographum ne^b Parisiense exemplar in libello *De expresse verbo Dei*²⁰ sequa[tu]r, sed Dili[n]-gense. Iam pridem liturgicam et Ordinem Missae Romanum edidit, in quibus multa in dubium de communionem et Missa renovat atque se schismaticum esse non obscure indicet. Postea de infantium baptismo duos libellos edidit, in quibus etiam non syncere in quibusdam sentire videtur. Illos Ill-am R-mam D. V-ram iam vidisse credo; hunc si mitti cupiat, mittam. Imprimuntur hic Evangeliorum et Epistolarum Dominicarum et festorum expositiones tabulariae, quae in libros iam redactae sunt et castigatae a quodam doctore theologo Hispano. Imprimuntur Cyprianus hic recognitus et Parisiis et Romae²¹. Cupio etiam scire, an sacerdotem unum an plures et quam doctos tibi mitti cupias, ego tum operam dabo, ut mox veniat; an libros etiam hic compingi cupias in corio an pergameno, an solutos mitti velis; et si quae alia hic a me fieri velis, ego cum sim aliquibus curis iam exoneratus, tuis negotiis plus vacare potero. Me rogarunt magni amici, cum me R-mae D. V-rae notum esse cognoscerent, ut pro ipsis onagri pedis particulam peterem ad anulum conficiendum. Ego (quod dicere erubesco) meum anulum, quo me R-ma Tua Excellentia donaverat, cum mihi quotidie digitum cingeret, forte perdidit. //

Scotiae Regina²² hac aestate nobilissimo viro catholico de consanguinitate Cardinalis Poli²³ nupsit, ita illic magna religionis restaurandae spes; et etiam in Anglia, in qua multa iam sunt correcta, non tam male se habent. De adjuvanda religione in hac regione multa sperantur. In Flandria, in Brabantia adhuc exercetur diligenter inquisitio, in haereticos

¹³ Cambrai, biskupstwo przedtem podległe metropolii Reims, od 12 V 1559 arcybiskupstwo i stolica metropolii.

¹⁴ Utrecht, biskupstwo przedtem podporządkowane metropolii w Kolonii, od 12 V 1559 arcybiskupstwo i stolica metropolii.

¹⁵ Zob. przyp. 7. Biskupstwo to podlegało metropolii w Malines.

¹⁶ Middelburg, nowe biskupstwo, utworzone 12 V 1559 i podporządkowane metropolii w Utrechcie.

¹⁷ Teodor Lindanus z Nimwegen. Zob. nr 102.

¹⁸ Korneliusz Silvius. Zob. przyp. 2.

¹⁹ Samson Worein, kanonik warmiński.

²⁰ [Stanislaus Hosius]: *De expresse Dei verbo* [...]. Dilingae 1558, Parisiis 1560, 1561. Estr XVIII s. 284—285.

²¹ Chodzi o dzieła św. Cypriana męczennika.

²² Maria Stuart, królowa Szkocji, poślubiła wtedy Henryka Darnleya (był to jej drugi mąż, ojciec Jakuba I).

²³ Reginald Pole (1500—1558), abp Canterbury, od 1536 kardynał.

pertinaces severe animadvertitur, et sic continentur, ut nemo aperte agere quidem auderet; hic tota hac hieme semper ad ecclesiam duabus fere horis ante lucem immolestati, laus Deo, vivimus. Nullus ex clero molestatur aut invaditur. Plurimi adhuc diebus Dominicis et festis Beatae Mariae Virginis confitentur et communicantur. Regis Poloni sollicitator²⁴, vir industrius et fidus, qui apud aulicos multum valet, iam brevi magnam sarcinam recepit a Regia M-te Polonica, qui conqueritur hinc arma et tormentarium pulverem ad suos hestes mitti. Curia nostri Regis²⁵ quantum poterit, Regi Polono favebit. Si qua ego maiora officia R-mae Cels. Tuae praestare potero, ego libenter inserviam. Propter nepotis et neptis nuptias quae prope Buscumducis celebratae fuerant, aliquot septimanis illic impeditus fui; ob id tardius vestris literis respondere potui. Haec cum nuntius non abiret retentis literis die 27 Decembris addidi. Synodus provincialis Cameracensis iam imprimitur. Illum etiam mittam, si videatur utilis vobis. Hic festum Nativitatis, quo matutinae ante horam primam nocte incipiebantur, plurimis confitentibus et communicatis valde solenniter peractum fuit.

a—n Na marginesie
b Rkps in

529

BONAWENTURA TOMASZ DO HOZJUSZA

Radom, 27 grudnia 1565

Informuje, jak wygląda sprawa wyjazdu królowej z Radomia do Wielunia. Wyjazd miał nastąpić 15 XII, ale został odłożony na interwencję delegacji szlachty wielkopolskiej z prymasem na czele; 12 XII prymas i starosta radomski Jan Lutomirski przybyli do królowej do Radomia i odbyli z nią czterogodzinną rozmowę prosząc, by pozostała na miejscu. Królowa trafnie zbijając stawiane jej zarzuty i dowodziła swej niewinności. W wigilię Bożego Narodzenia przyszedł list od króla adresowany do ochmistrza królowej i niejakiego Szymona zawierający nakaz niezwłocznego wyjazdu dworu królowej do Wielunia. Pod wpływem perswazji delegacji, która też wystosowała pismo do króla w obronie królowej, królowa pozostała na miejscu i oczekuje odpowiedzi. Chętnie przyjąłaby decyzję zezwalającą na pozostanie, ale zgłasza gotowość podporządkowania się każdej woli królewskiej. Na święta prymas odjechał do swej diecezji, pozostał Lutomirski oczekując odpowiedzi króla. Podczas świąt królowa, obecny na jej dworze poseł cesarski Andrzej Dudycz i cały fraucymer przyjęli Komunię św. pod jedną postacią. O śmierci papieża i kanclerza czeskiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 521—524. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Salutem plurimam cum obsequiorum et orationum mearum humillima commendatione. Quae nuper de protectione Reginae Ill-mae V-rae Cels. scripsi¹, profectum non habuerunt, Deo enim ita disponente aliter omnia ceciderunt quam ut erant instituta et meditata. Datus erat protectioni Decembris mensis dies 15, asciti erant vectores undiquaque cum equis, stipendia aulicis soluta, hospicia Velunum usque pro Regina ubique disposita et adornata, et expensae non parvae iam factae. Venit R-mus D-nus Archiepiscopus Gnesnensis cum Capitaneo Radomiensi² 12 Decembris Radomiam non tantum suo, sed et totius Maioris Poloniae senatus nomine, ubi hoc quod voluit

²⁴ Piotr Wolski (?).

²⁵ Tj. Filipa II, króla hiszpańskiego.

¹ Zob. nr 498.

² Jan Lutomirski, kasztelan sieradzki, w 1553 r. otrzymał drugie starostwo sądowe, radomskie. PSB XVIII s. 139—141.

et debuit non solum fideliter sed et feliciter est assecutus; assensit enim consiliis sanis Regina et petitioni illorum libenter annuit coeptique sui rationem apertam illis reddidit et omnem a se opinionem sinistram amovit. Fuit in uno cum illis colloquio supra 4 integras horas, ubi non solum de suscepto hoc itinere, sed et de aliis necessariis rebus aperte locuta est. D-nus Lutimirski interpretes fuit. R-mus D-nus Archiepiscopus ingenue egit et obiecit illi quaecumque sive a Rege, sive a Senatu, sive ab aliis acceperat, quaecumque reprehensione in Eius M-te visa sunt digna quaeque Regis animum ab ea videntur alienasse, quorum nonnulla ex iniqua mente sunt profecta et effecta, alia apertae veritati et sensui communi contraria, alia in rerum natura impossibilia et nunquam audita, alia plus scurrilitatis et ineptiarum quam gravitatis prae se ferentia, omnia tamen scitu Reginae necessaria, ut de quibus ante nunquam audierat. In sua apologia usa est Regina simplicissima et gravissima oratione, qua suam tutata est innocentiam et multa // mendaciorum plaustra una veraci et constanti oratione confutavit et magna cum admiratione R-mi [D-ni Archiepiscopi] omnium adversariorum abunde satisfacit calumniis. Vigilia Natalis Domini [24 XII] allatae sunt litterae Regiae³ nam ad Reginam, sed ad curiae magistrum² et ad D-num Simonem⁴ scriptae; illi mandatur, ut protectionem maturet, huic vero ut sum[p]tus ex Regio thesauro suppeditet, utrisque ne moram huic itineri faciant. Curiae magister ista dissimulat et celat, alter vero aperte quae Rex iussit exequitur, vectores asciscuntur denuo cum impensis non parvis. Nihilominus tamen expectatur Regis responsum finale ad literas, quae illi scriptae sunt post habitum hoc cum R-mo [D-no Archiepiscopo] colloquium, quam primum id allatum fuerit, res fortasse apertius agetur et tanta confusionis aliquando finis erit. Si Rex mutata sententia Reginam manere iusserit, non ingratum Reginae erit propter spem, quam ex R-mi [D-ni Archiepiscopi] promissione concepit, sin ire praeceperit, et hic se morigeram exhibebit, et se suamque fortunam omnem Dei voluntati subiiciet. R-mus D-nus Archiepiscopus ad suam reversus est ecclesiam. D-nus Lutimirski etiamnum hic haeret et finale Regis mandatum expectat. R-mus D. Episcopus orator Imperatoris⁵ communicavit sanctissimis mysteriis in Nocte Sancta [25 XII], Regina similiter cum gynaetio devotam et piam se exhibuit nec ullam calicis mentionem fecit⁶. Nova, quae ad Reginam scripta sunt, de Summo videlicet Pontifice mortuo⁷, et de Regni Bohemiae Cancellario in aquis submerso etc., non dubito, quin Ill-ma V-ra Cels. dudum aliunde acceperit. Cuius me gratiae, favori atque patrocinio totum dedico, eamque perpetuo valere opto.

Radomia, 27 Decembris 1565. // Ill-mae V-rae Cels. obsequentissimus
Bon[aventura] Thomas.

² Na marginesie bez odnośnika do tekstu

³ Gabriel Grabowiecki.

⁴ Postaci nie zidentyfikowano.

⁵ Andrzej Dudycz.

⁶ Hozjusz ciągle podejrzewał królowę o brak ortodoksji katolickiej, której objawem było, jego zdaniem, domaganie się „kielicha” dla wiernych.

⁷ Pius IV zmarł 9 XII 1565.

530

HOZJUSZ DO JANA BRANDES

Lidzbark, 28 grudnia 1565

Poleca swego podwładnego Jesta Bartscha ze wsi warmińskiej Tarniny i prosi o pomoc w odebraniu spadku po krewnej, która zmarła na zarazę w Gdańsku.

ORYG.: Gdańsk, WAP, rkps 300, 53/171 k. 17—20. Na odwrocie adres: *Dem erbarn, wolweisen und namhaften herrn Johansen Brandes, burgermeistern der Koniglichen Stath Dantzick, unsern besondern freunde, pleczęć, adnotacja kancelarii odbiorcy: Responsum 2 Januarii Anno 1566.*

Unsern freuntlichen gruss neben wunschung eines gluckseligen newen jares und aller wolfart bevorn. Erbar, wolweiser und namhafter herr, besonder freundt¹.

Es hat uns kegenwertiges zeiger, unser unterthan von Torninen², Jost Bartsch, unterthenigst anbracht und zu verstehen geben, wie seinem vatern, von dem ehr in dieser sachen gemechtiget, in nehest schwebender seuche etzlicher erbfall zu Dantzke von des schwester tochter angestorben und zugeschossen sey. Wiewoll ehr nun aber zu rechtlicher darthuunge und bewaises der geruhmeten siebschaft etzliche gezeugnisse zusamt anderen notturftigen verwisserungen mit sich bringet, dadurch ehr seine sachen mit krefftigem bestande fortzusetzen und dasjenige, so im durch die tode handt zugewachsen, ungehindert zu erhalten verhoffet, hat uns dennoch ehr umb eine gnedige und beförderliche furschriefft an E. E. W. unterthenigst gebeten, so wie denn hierinne angemerket, seine befugte anforderunge desselben erbfalls und der unserigen nutz mit aller gewogenheit zu beschaffen schuldigg und geneigt. Als haben wir jene solche furschriefft und furnemlich an E. E. W. nicht abschlagen wollen. Nicht zwar darumb, das wir zweifelten, es wurde E. E. W. diesem unseren unterthanen, indem soviell von im rechtlichen beygebracht, auch ohne unsere vorbitte aus tragendem ampte und ansehunge der gerechtigkeit sich gutwilligg erzeigen, besondern das ehr als ein // einfaltiger und schlechter mensch, da vielleicht etwas in seiner rechtlichen notturft durch unwissenheit des schreibers nachgelassen, dasselbe nicht entgelten dörfte. Gelanget demnach unser gantz freuntlich sinnen, es wolle E. E. W. sich hierinne deromahssen gegen diesen armen unsern unterthanen stellen, das ehr desto ehe seine sachen verrichten und unser furschriefft ersprieslich entpfinden möge. Solches seint wir hingegen umb E. E. W. und dero stath burgerschaft in gleichem und mehrem in allem besten abzunehmen erbötigg, E. E. W. gotlicher erhaltung entfelende.

Datum Heilspergk, den 28. Decembris Anno MDLXVsten.

Stanislaus von Gots gnaden etc.

531

JAKUB UCHAŃSKI DO HOZJUSZA

Lowicz, 28 grudnia 1565

List przesyła przez okazyjnego gońca, który z Krakowa jedzie do Hozjusza i śpieszy w drogę. Prymas wrócił z kościoła i zmarzniętymi rękoma nie jest w stanie opisać tego, co się zdarzyło od odejścia opata Kacpra Geschkaua, którego wysłał z obszernym listem do Hozjusza. List Hozjusza adresowany do Krakowa trafił do

¹ Jan Brandes (1503—1577), burmistrz gdański zaprzyjaźniony z Hozjuszem. APB I s. 77.

² Tarniny, wieś w komornictwie reszelskim na Warmii.

prymasa akurat wtedy, gdy końmi rozstawnymi śpieszył do Radomia, aby powstrzymać królową przed wyjazdem z Polski. Tam prymas spotkał Andrzeja Dudycza, który wybierał się do Krakowa i podjął się doręczenia tego listu adresatowi. Królowa usłuchała prośb senatorów i szlachty: zgodziła się pozostać do najbliższego sejmku.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkpś D 26 k. 8, fcz. lac. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Reddita 2 Ianuarii 1566.*

DRUK.: T. Wierzbowski: *Uchancelana*, III s. 115—116, z oryginału jw.

532

HOZJUSZ DO JANA FRANCISZKA COMMENDONE

Lidzbark, 31 grudnia 1565

Prosi o wstawiennictwo w Kurii Rzymskiej, by bp chełmiński Stanisław Żeliszawski uzyskał pozwolenie na obsadzenie jednej kanonii chełmińskiej, która pierwsza zawakuje w miesiącach papieskich (tj. nieparzystych). Biskup przyobieczał dać tę kanonię Wojciechowi Krzykowskiemu, domownikowi Hozjusza.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 112. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci i adnotacja: *Cardinale Varmiese, Heilsperg, ultima Decembris 1565. Commenda Cracovium pro creatione in canonicatum Culmensis auctoritate apostolica.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italienische Beiträge*, s. 24.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime, salutem et servitutis meae commendationem. Narravit mihi Krzykowski meus¹ quod illi promiserit R-mus D-nus Culmensis Episcopus canonicatum in sua Culmensi ecclesia, qui primum vacaverit in aliquo ex mensibus pontificiis, fuitque illi author, ut hanc sibi providendi facultatem a S. D. N-ro impetraret pro una vice tantum, ut vocant. Quamobrem petivit is a me, ut negotium hoc ipsius Ill-mae D. V-rae commendarem, cuius auctoritate persuasum habet se quod petit posse obtinere. Ego petenti negare non potui, neque debui, ab Ill-ma D. V-ra peto, ut eum velit gratia sua adiutum, quo possit facultatem eiusmodi consequi. Fecerit mihi rem gratam et illum beneficio suo plurimum sibi devinxerit. Quod superest opto Ill-mam D. V-ram diu esse incolumem et felicem, cuius me gratiae commendo.

Datum ex castro meo Heilspergk, ultima die mensis Decembris MDLXV. Ill-mae et R-mae D. V-rae humillimus servitor

^a-Stanislaus Cardinalis Varmiensis^a.

^{a-a} Własnoręcznie

533

HOZJUSZ I WALENTY KUCZBORSKI DO ANTONIEGO MARIU GRAZIANI

Lidzbark, 31 grudnia 1565

Dziękuję za list z 16 XI. Prosi o polecenie kardynałowi Commendonemu sprawy, którą dokładniej przedstawi sekretarz, Walenty Kuczborski. [Oto treść listu Kuczborskiego:] Pewien człowiek z Moraw doniósł, że będąc w Wiedniu od prowincjała dominikanów, Antonina Grosupto, usłyszał wieść jakoby Hozjusz za zgodą kapituły dał swej bratanicy w posagu dwie wsie warmińskie. Opinia ta bardzo dotknęła kardynała i jest krzywdząca, gdyż obwinia go o alienację dóbr kościelnych, co nie jest zgodne z rzeczywistością. Kuczborski przypomina Grazianemu, że chodzi tu o transakcję dobrami opuszczonymi Kruze w komornictwie Jeziorany, w której brał udział obecny wówczas na Warmii sam nuncjusz Commendone i adresat tego listu. Dobra te Hozjusz sprzedał swemu słudze, Piotrowi Zawadzkiemu, i pieniądze przeznaczył na utrzymanie kolegium i seminarium w Braniewie. Kapituła początkowo,

¹ Wojciech Krzykowski.

wskutek pośrednictwa Commendonego, zgodziła się na to, ale potem zmieniła zdania i chciała, by kardynał dobra te zapisał na swoją bratanicę, z którą tenże Zawadzki miał się żenić. Kardynał aby nie wejść w konflikt z prawem kanonicznym nie zgodził się na to i domagał się od kapituły zgody na akceptację sprzedaży Zawadzkiemu, dowodząc korzyści stąd płynących. Po dokładnym wyjaśnieniu źródła plotki Kuczborski prosi Grazianiego a przez niego i Commendonego o zdementowanie krzywdzącej opinii o Hozjuszu.

ORYG.: Rzym, Arch. Vat., rkps Principi 24 k. 113-115. Na odwrocie adres: *Magnifico D-no Antonio Mariae Gratiano, Ill-mi D-ni Cardinalis Commenduni secretario, amico charissimo et honorando, Venetis, siad pieczęci, adnotacja: Cardinalis Varmiensts et Valentianus Curzborschi, Heilsberg, ultima Decembris 1565. Rumores a malevolis de Cardinale sparsos.*

DRUK.: H. Ehrenberg: *Italienische Beiträge*, s. 24, publikuje tylko część listu pochodzącego od Hozjusza, mylnie go dając jako *postscriptum* do listu Hozjusza do Commendonego z 31 XII 1565, gdy tymczasem jest to list do Grazianiego. List Kuczborskiego nie był publikowany.

Salutem plurimam. Quas ad me literas D. V-ra dedit XVI Novembris Cracovia¹, hae quamlibet serius, redditae mihi sunt tamen. De novis mecum communicatis ago gratias. Quod autem hinc vicissim scribam, nihil est, praeterquam quod ab ea peto, ut me Ill-mo Cardinali suo² commendet, simul de quibus illi scribit secretarius noster, ea diligenter curet, magnam enim animo meo molestiam attulerunt. Spero tamen ab Ill-mo Domino simul et^a D. V-ra sopita iri, nam illae satis habent omnia explorata. Quod superest opto D. V-ram bene valere.

Ex castro nostro Heilspergk, die ultima mensis Decembris MDLXV.
b-D. V-rae amicus^b

c-Stanislaus Cardinalis Varmienensis^c.

[Następuje list Walentego Kuczborskiego pisany inną ręką a podpisany jedynie przez niego]:

Magnifice Domine, amice charissime et honorande, salutem et officiorum commendationem. Nuper scripsit huc quidam ex Moravia³, quod cum fuisset Viennae, audiverit ex D-no Antonino Grossuto⁴ commissario provinciali Ordinis Praedicatorum, quod Cardinalis meus quandam nepotem suam⁵ nuptui dederit, eique dotis nomine duos pagos Ecclesiae de Capituli sui consensu donaverit. Quae res non potuit illi non esse permolesta talem nimirum famam de se spargi et ita apud homines traduci, quasi bonis Ecclesiae propinquos suos ditare voluerit, cum tamen longe secus res habeat. Quam etiam D. V-ra satis habet exploratam, cui non interfuit modo, verum etiam nonnunquam praefuit. Neque dubitat Cardinalis, quin rem omnem probe teneat memoria. Petiverat enim Zavatii⁶ nomine D-nus Archidiaconus Plocensis Paulus Glogowsky, ut illi venderet Cardinalis bona quaedam deserta Krausen⁷, dicta, ex quibus nec ipse, nec eius antecessores ullum a centum annis fructum percipissent; cui post diuturnam deliberationem fuit responsum habiturum Ill-mum D-num petitionis pro illo factae rationem, si impetrare posset consensum Capituli⁸, de quo visus est ipse sollicitus esse. Id autem factum

¹ List Grazianiego do Hozjusza nie znany.

² Chodzi niewątpliwie o kardynała Commendone.

³ Być może pisał o tym Mikołaj Kromer opat wlehradzki, brat Marcina.

⁴ Por. nr 118.

⁵ Córkę Jana Hozjusza, starszego brata kardynała.

⁶ Piotr Zawadzki, szlachcic spod Płocka, który towarzyszył Hozjuszowi jeszcze w czasach trydenckich, potem razem powrócił i osiadł na Warmii. Zob. HE V wg indeksu.

⁷ Kruże, w komornictwie jeziorańskim.

⁸ Według tzw. *articuli iurati* na Warmii biskup bez zgody kapituły nie mógł sprzedać lub odstąpić w innej formie dóbr stołu biskupiego.

est, quo tempore fuit Braunspergae Ill-mus D-nus Legatus, cui supplicavit etiam Zavatius diligenter, ut illius autoritate adiutus consensum huiusmodi capitularem obtinere posset. Qui D. V-ram suo nomine pro festo Agapiti [18 VIII], quod celebratur Augusto mense, misit ad ecclesiam pro Generali Capitulo. Quid ipsa tum a Dominis Capitularibus postulaverit Ill-mi D-ni Legati nomine, tenet proculdubio memoria. Caeterum cum esset res in deliberationem posita et aliquandiu disputata, assensere tandem ac venientes ad Cardinalem, quamvis nulla esse dicerent Zavatii merita, tamen ob hoc se assensos esse, quod esset neptem Cardinalis in uxorem ducturus. // Respondit eis Cardinalis^d non constare sibi quicquam ea de re, sed sibi tamen gratum esse, quod assenserint in servitorem suum. Quoniam vero nescio quas in literis clausulas addiderunt, hortatus est eos, ut literas ipsi scriberent. Interea dum res traheretur, negarunt quod antea confessi fuerant, ac in neptem se assensos esse dicebant non autem in Zavatium, cum tamen pro nepte nunquam fuerit petatum. Quod responsum ipsorum quam fuerit molestum Cardinali, non ignorat D. V-ra. Is enim nullo modo assentiri voluit, ut nepti suae darentur eiusmodi bona, quod existimaret rem esse indignam, pessimi exempli et multis canonibus prohibitam Ecclesiae bona deputari utilitatibus propinquorum Episcopi. Itaque noluit hac ipsa de re secum amplius verbum fieri, sed ostendit tamen se cupere, ut eius familiaris consensum ad emenda bona illa obtineret, quae certo persuasum habuit se vendere posse, et tanquam inutilia, et quod usitatum id fuerit semper episcopis omnibus, ut venderent quibus vellent et quoties vellent bona deserta cum Capituli sui consensu. Ut autem venderet haec ipsa bona non incitabatur ulla pecuniae cupiditate vel augendae rei suae studio, sed quicquid eius faciebat, in Ecclesiae commodum et religionis adiuvandae causa faciebat. Volebat enim, ut ex illa pecunia census pro mille marcis emeretur et is ipse applicaretur novo Braunspergensi Collegio. Quod si factum fuisset, plus commodi ex illo censu quam ex integra villa Krausen habiturum fuisset Collegium; nam si villa colonis locata fuisset, non plus quam quinquaginta marcas idque post multos annos possessoribus attulisset; nunc mille marcis emi potuisset census perpetuus sexaginta marcarum^e vel ut minimum 54^e, qui statim solveretur Collegio et esset certissimus proventus in singulos annos.

Haec fuit causa quamobrem Cardinalis voluerit villam hanc desertam vendere familiari suo, nimirum ut hoc modo prospiceret Collegio et Seminario nuper a se instituto, quo possit illud certum tamen habere proventus aliquem annum et minus esset onerata mensa episcopalis. Quo magis mirantur fuisse repertos tamen nonnullos, qui pium factum hoc ipsius in aliam quam ipse voluerit partem detorserint: fortassis non alia de causa, quam ut illius nomini et existimationi officerent, quae illi omnibus fortunae bonis, quantumlibet maximis, fuit semper charior et eius maiorem quam facultatum quarumcunque tandem rationem habuit. Fortassis autem rumor hic, qui ad Grossutum pervenit, ad alios etiam promanavit, et eundo vires accepit maiores, ut fama solet esse tam falsi tenax quam nuntia veri. Vehementer doleret Cardinalis, si propter quosdam sibi parum aequos homines vel negotii huius imperitos deberet in eam opinionem apud multos venire et existimationis suae, cuius semper fuit studiosus, aliquam iacturam facere. Quamobrem a D. V-ra postulat, quandoquidem rem ipsa novit, quomodo se habeat, si fortasse in aliquos inciderit male de ipso propterea sentientes, ut veritati perhibere testi-

monium et illum hac opinione liberare velit. Quin fortasse non abs re fuerit ad ipsum quoque Grossutum vel ab Ill-mo D-no Commendano, si videbitur, vel saltem a D. V-ra literas dari, quo possit de re tota instructor fieri, ac non modo non crederet vanis istis rumoribus // verumetiam si quos de Cardinali male propterea loqui, vel rem hanc ita narrari et vulgari audiverit, eorum ora veritate cognita obturaret. Qua in re fecerit illi D. V-ra rem valde gratam et officiis ipsius compensandam. Opto D. V-ram bene valere.

Datum Heilspergk, die ultima Decembris Anno Domini MDLXV.
D. V-rae b-addictissimus servitor

Valentinus Cusborsky^b.

a Nadpisano
b-b Ręką Kuczborskiego
c-c Ręką Hozjusza
d Nadpisano ręką Kuczborskiego
e-e Na marginesie ręką Kuczborskiego

534

ADAM KONARSKI DO HOZJUSZA

Buk, 31 grudnia 1565

Nie dziwi się, że Hozjuszowi nie podobala się instrukcja dana przez zjazd szlachty w Gnieźnie dwóm jej delegatom do króla w sprawie zatrzymania królowej w kraju, bo Konarski też jej nie pochwała. Król zlecił Konarskiemu przykry obowiązek odprowadzenia królowej do cesarza (jej brata). Nie zdołał się uwolnić od tej misji. Szlachta wielkopolska, przeciwna decyzji królewskiej, wzbraniała Konarskiemu usłuchać nakazu króla grożąc jego mieniu a nawet życiu. Z dwojga złego biskup wybrał mniejsze i zdecydował raczej narazić się szlachcie, niż królowi, od którego zależy cała jego kariera. Tuż przed wyjazdem z królową z Radomia do Wielunia prymas dał znać, że królowa pozostanie na miejscu do przyszłego sejmu. Konarski napisał do króla, że wobec tego czuje się wolny od podjętych zobowiązań. Prosi Hozjusza o radę, jak ma postąpić, gdyby król drugi raz zażądał od niego tego samego. Rozruchy szlachty nie ustają. Komunikuje wiadomości z Italii: o śmierci trzech kardynałów, o wyjeździe Juliusza Ruggiero do Polski, o wsparciu papieża dla zagrożonej przez Turków Malty.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 525—528. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci. adnotacja ręką Reszki: *Redditae 16 Ianuaris 1566, ręką Kuczborskiego: responsum 8 Martii, Heilspergi.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, etc. Quod Ill-ma D. V-ra informationem illam legatis datam non admodum sibi placere scribit¹, minime mihi mirum est. Neque etenim prudenti deliberationi submissa est, sed celeriter, quod inimicum bonis consiliis esse solet, confecta. Praeterea si mihi rudi et minus rerum experto non probatur, posteriori maxime ex parte, quid mirum quod Ill-mae D. V-rae, homini sapientissimo et rerum negotiorumque nostrorum experientia doctissimo probare non potuit? Verum sic illis visum est. Expediti sunt, et iam ad Regiam M-tem profecti.

Istam profecto Reginalis M-tis protectionem, si cui, mihi maximarum plurimum molestiarum attulisse nolo Ill-mam D. V-ram latere. Nam cum munus ipsius ad S. Caesaream M-tem deducendae Regia M-tas mihi iniunxisset, perspectis ad caetera valetudinis meae incommoda, quae instare videbantur, periculis et per litteras et per familiarem meum me S. Regiae M-ti excusavi, petiique tantum afflictae valetudini meae et rebus angustis concederet, ut liber ab^a hac legatione esse possim. Nihil profeci. Iterum et literis et oretenus per familiarem meum mihi

¹ Konarski ma tu na myśli instrukcję, jaką dał zjazd szlachty wielkopolskiej w Gnieźnie delegatom, którzy jechali do króla do Wilna z prośbą, by nie odsyłał królowej do Austrii. Zob. nr 499, 502, 505, 506.

demandata est istaec deductio. Sub idem tempus novis exortis ea de re motibus nomine praecipui ordinis Maioris Poloniae hominum reliquorumque statuum, prohibitum mihi est, ne hac in parte Regi obsecundarer, nec de deductione cogitarem, si vitae bonorumque periculum evitare vellem. Anxio sane fui animo. Rex iubet, cui fidem et obsequia debeo, sine cuius gratia neque me neque ecclesiam meam bene ac tuto consistere minime posse videbam, et quo semel // offenso res omnes infelicius longe successuras metuebam; altera ex parte si facerem, odium et furorem primatum minus rei nostrae faventium inprimis, deinde populi universi difficulter me effugere posse perspiciebam. Ita ut bene pensatis utraque ex parte rebus, inter duo mala minus mihi^b eligendum videbatur consultissimum. Quod sic facturum me arbitratus sum primum, si unius potius fidei et iudicio me committerem, qui et cum sua dignitate, et publico commodo, et salva denique mea existimatione id fore affirmabat, et quem apud omnes omnia posse manifestum sit; deinde cum quae sit nostrorum hominum constantia plurimis iam exemplis habeamus exploratum, et de multis aliis, et de hoc subvereri veniebat in mentem, ne peiorem multo in errorem incideremus, si praeter voluntatem et mandatum Regis incomitatam Reginalem M-tem detracto illi hac in parte honore dimitteremus. Quamobrem postpositis periculis omnibus et rebus meis propriis, quantum per angustiam temporis licuit Regiae M-ti confidendo me itineri adornaveram Wielunum versus. In principio itineris retraxit me servus meus primum, qui Wielunum profectus erat, postea etiam R-mus D-nus Archiepiscopus precibus se tantum profecisse apud Reginalem M-tem^c significans, ut haec ipsius excursio protraheretur. Mitto Ill-mae D. V-rae responsum datum R-mo D-no Archiepiscopo², mea sententia prudentissime et eleganter. Statim Regiae M-ti significavi promptitudinem studii mei scripsique me ita iam existimare Reginalem M-tem ab hac protectione ad comitia usque, me vero perpetuo liberum fore. Quid iam futurum est, nescio. Deus faxit, ut haec consilia sint Reipublicae et // nobis omnibus salutaria.

Ab Ill-ma D. V-ra peto maiorem in modum pro suo in me amore cum de hoc toto negotio iudicium suum mihi perscribat tum quid porro agendum mihi sit, si iterum Regia M-tas postulet, consilium communicet. Motus hi tantum abest ut conquiescant, ut magis magisque indies^d excandescere videantur. Expectabo Ill-mae D. V-rae sententiam, quam ut amicissimam et a sapientissimo homine profectam complectar lubentissime. Cupio Ill-mam D. V-ram bene valere et feliciter novi anni auspicari initium.

Ex Buk³, quo negotiorum causa ecclesiasticorum datum vix suffuratus temporis me contuli, pridie Kalendas Ianuarias MDLXV[I] [31 XII 1565].

^c-Literas ab Ill-mo Commendono Vratislaviae scriptas curavi reddi R-ndo Modlisewski Canonico ecclesiae meae, quam credo iam misisse Ill-mae Cels. V-rae. Cardinalis s. Angeli obiit mortem⁴ et Cardinalis Bussotus⁵ et quidam tertius⁶. Abbas Rugierius⁷ 29 Novembris Roma ad

² Pismo to zachowało się w ADWO, rkps D 71 k. 12—13.

³ Buk, miasto położone na zachód od Poznania; z niego pochodził sekretarz Hozjusza, Stanisław Reszka.

⁴ Ranuccio Farnese, zm. 29 X 1565.

⁵ Hannibal Bozzutus, mianowany kardynałem 12 III 1565, zmarł w kilka miesięcy później, 6 X 1565.

⁶ Zapewne ma na myśli Karola Viscontiego, mianowanego kardynałem 12 III 1565, zmarł 12 XI tr.

⁷ Juliusz Ruggieri, następcą Commendonego na nuncjaturze w Polsce.

nos discessit. Milites Melitenses obtinuerunt a S. D. N-ro 15 millia ducatorum pro reficiendis moeniis a Turcis convulsis. Tria millia peditum obtulit Pontifex sumptu suo, si initio veris iterum Turcae redibunt Melitam^e.

Ill-mae ac R-mae D. V-rae^{f e}-addictissimus servus
Adam Conarski Episcopus Posnaniensis^e.

- a Nadpisano
b Skr. *vide*
c Skr. *profectse*
d Skr. *met*
e-e Własnoręcznie
f Zbędnie powtórzono *Ill-mae Cels. V-rae*
i nie skr.

535

STEFAN MIKAN DO HOZJUSZA

Poznań, 31 grudnia 1565

Rozmawiał z Janem Patruusem w sprawie przesłania książek do Lidzbarka. Starego proboszcza poznańskiego Wojciecha (z Wolsztyna) w głoszeniu kazań chwilowo zastąpił Stanisław Warszewicki i Benedykt Herbest. Bp poznański Adam Konarski bezskutecznie usiłował wpłynąć na Jana Tomickiego, by zlikwidował zbór braci czeskich w swoim domu w Poznaniu. Królowa została zatrzymana do przyszłego sejmu. Razem z żoną przesyłają lekarstwa. Nie jest pewny, czy do Marcina Kromera dotarł list od Oporyna, O Ulryku Hozjuszu, Winklerach, synu Mirkowej.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 14 k. 38—39. Na odwrocie zwykły adres, ślad pieczęci, adnotacja ręką Reszki: *Redditae 16 Januarii 1566 Hellspergae, responsum 29 Januarii.*

Illustrissime et Reverendissime Domine, etc. Egi iterum cum Patruo nostro de libris Elspergam nunc transmittendis. Novos libros ex Germania expectat. D-nus Albertus noster, morbis variis et senio confectus, renuntiavit iam officiis. Timemus valde, ne privemur simul et praeposito iusto et concionatore recto. Per haec festa sacratissima apud nos praedicavit D-nus Warszewiczki frequentissimo auditorio. Herbestus altera hebdomada praedicabit. Ita emendicamus verbum Dei. R-mus Posnaniensis egit antea cum D-no Thomiczio de tollenda ista synagoga, sed nihil effectit. Ego si videro // hominem, alloquar eum Ill-mae D. V-rae nomine ac *Iudicium* de Tigurinis¹ ei reddam. Iam rarissime is venit ad nos. Regnam ad comitiorum tempus retentam esse^a prudentia et autoritate senatus intellexi his diebus ex literis ad me D-ni Gabrielis Grabovieczki. Utinam hoc sit nobis firmum ac perpetuum.

Remedia Ill-mae D. V-rae mitto, de quibus mihi Stanislaus Rescius indicavit. Mannam etiam mitto non malam, cuius sunt tres unciae pro aliquot vicibus sumendae, dum alvus fit astricta, nam in ven//tricitate non suaderem etiam manna utendum. Coniunx mea mittit Ill-mae D. V-rae rosarum confectionem recentem et optimam, domi suae paratam in hac aestate praeterita secundum artem meam medicam, dignetur eam Ill-ma D. V-ra grato animo a nobis suscipere. Potest addi hoc tempore hyemali porcioni ex hac confectione sumendae paululum pulveris cinamoni vel gariophyllorum, si Ill-mae D. V-rae placuerit. Cromero paulo ante miseram ab Oporino² literas meis inclusas, nescio an ad eum sint transmissae iam Elsperga. De Ulrico³ Ill-ma D. V-ra faciet quod ei vide-

¹ Dzieło Hozjusza *Iudicium et censura*. Zob. nr 14 przyp. 1.

² Jan Oporyn (Oporinus vel Herbster, 1507—1568), słynny drukarz i wydawca w Bazylei. Zob. *Encyklopedia wiedzy o książce*, kol. 1681.

³ Ulryk Hozjusz, syn Jana, chory na oczy

bitur, Vinkleri iuniorem⁴ etiam filium audio libenter ab Ill-ma D. V-ra amari. Myrkowa Catharina habet quoque suum filium Braunsbergae. Commendo me et meorum orationes Ill-mae D. V-rae, D-no et patrono clementissimo. Posnaniae, ultima Decembris 1565.

Eiusdem Ill-mae D. V-rae servitor deditissimus

d[octor] Stephanus Micanus.

^a Na marginesie

536

WAWRZYNIEC VON WUETCZEN DO HOZJUSZA

Lidzbark, (b.d.m.) 1565

Przejeżdżając przez biskupstwo w poszukiwaniu służby wojskowej doznał na kwaterze w Lidzbarku wypadku i jest przykuty do łóżka. Prosi o wsparcie materialne na żywność i leczenie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1607 s. 541—544. Na odwrocie adres: *Dem durchlauchtigsten in Gott vatern, herren und bischoffen des stifts Heylsbergk, meinem gnedigsten herren etc.*

Gnade und friede von Gott dem Vater und unserm Hern Jesu Christo sampt dem Heyligen Geist sampt meinem¹ unthertenigen vater unser gegen Euhr F. G. alzeit untterteniglich zuvor.

Allergnedigster herre und furst. Mein schreiben an Euhr Furstlichen Gnaden zu vorbringen, ist itzunder die allerhoheste noth bey mir, armen und durftigen landtsknecht vorhanden. Bitt derhalben, Euhr F. G. wollen solch mein schreiben gnediglicherweyse von mir elenden aufnehmen. Weil derhalben E. F. D. kurtzlich nicht verhalten, das ich von wegen des, wo ich etwa zu dinst mochte aufgenommen werden, bis hieher gezogen bin, nuhn aber mich unser lieber Gott gestraft, das ich, nachdem ich alhierher komen bin, und bey einem burger geherberget habe, welche Reytttschmitt genandt und auf den abent, nachdem ich zu beth gangen bin, mir ein grosser schade entstanden ist, welchen ich Euhr F. G. nuhn erzelen will. Bitt demuthiglich, E. F. G. wollen es mir zu guth halten, nemlich das ich an dem bettbreth mit meinem gescheft hangen bleiben bin und also fur Euhr F. G. mit gunst zu erzelen die röhre beschedigt habe und nun teglich zum balbier gehen muss. Will derhalben E. F. G., weil ich nun gar one zerung bin etc., gantz demuthiglich gebetten haben, E. F. G. wollen mir armen // und durftigen landesknecht mit einer steuhr, was E. F. G. will und wolgefallen wehre, zu hulf komen, damit ich wieder zu meiner vorigen gesundheit komen, auch weiter konigen und fursten dienen muge. Solchs will ich umb E. F. G.^a meinem demutigen gebeth kegen Gott und wo mich E. F. D. zu dinst bedurffen wurde, alzeit mitt fleiss ausrichten und demutiglich erzeygen. Sey derhalben E. F. G. von mir elenden dem almechtigen Goth befohlen. Amen.

Datum Heylsberg Anno 1565.

E. F. G. unwirdiger und williger diner Lorenz
von Wuetzen, itzund zu Heylsbergk.

^a Sler, mitth

⁴ Wawrzyniec Winkler, syn Błażeja.

¹ Bliżej nie znany żołnierz.

537

ERAZM DZIAŁYŃSKI DO HOZJUSZA

[Rzym, 1565]

Zachęcony pozytywną oceną poprzedniego swego wiersza, przesyła Hozjuszowi wiersz następny, jak sądzi, bardziej dojrzały od poprzedniego.

AUTOGRAF: Gotha, Forschungsbibliothek, rkps 383 k. 368. Na odwrocie adres: Ill-mo ac R-mo D-no Stanislae Hosio S. R. E. Cardinali, patrono observantissimo, Varmiae, pleczęć, adnotacji brak.

Illustrissime ac Reverendissime Domine. Acceperam nuper ab Ill-ma D. V-ra literas, quibus gratum sibi fuisse ostendit id munus carminum, quod ei ante aliquot menses miseram¹. Nunc ergo cum aliquot lyricos versus me exercitans composuissem in laudem D. V-rae Ill-mae, statui ipsos ad eam tanquam ad parentem mittere, ut ei potissimum traderentur a quo originem suam et principum acceperunt. V-ra vero D. Ill-ma immaturibus fructibus incontenta, maturiores desiderat. Nil est enim mihi maiori curae ex omnibus rebus, nisi ut D. V-ra Ill-ma intelligat, me beneficiis ipsius, si non re ipsa (quoniam nunquam id assequi possum) saltem grata mentis recordatione respondere optime valeat, meque solita benevolentia ac humanitate prosequatur. Caeterum haec sunt carmina:

Dicant cothurno, Hosi, tua proelia
 Victas et Hydras, saevaque fulmina
 Ablata monstris, dum superni,
 Iura refers populo, Tonantis
 Et quae Tridenti, moenia, Rhetii
 Spectare, fortis Sarmata quae videt,
 Aut Rhenus audax potenti,
 Imperio renuit deorum
 Me Phoebus autor dicere carminis.
 Laudes tuas laetas, tenui lyra
 Iussit timens, ut aequalis artis
 Vela darem rapidis procellis,
 Namque ipse Parnassi chorus antehac
 Durum pavescens Sauromatum solum
 Saevasque brumas, nunc amoenos
 Te duce liquit, agros, Quirinum.
 Te pulchra laurus et nitidae flores
 Astasque fervens, te Driadum cohors
 Semper colit, tristisque bruma
 Te fugit ad Scythicas cavernas
 Non plus Padi vises, Rhodani, et gravis
 Ditis Tagi vel litora, Phoebea
 Grex, sed tuus Pindus Polonum,
 Vistula deliciae nunc sunt.
 Ast tu corusco cuncta fove tuo
 Splendore, te cunctus populus feret
 Quem lustrat ardens Phoebus, et quem
 Oceanus pater ipse tegit.

Eiusdem D. V-rae Ill-mae et R-mae servus humillimus

Erasmus Dialinius

¹ List nie znany.

INDEKSY DO STUDIÓW WARMIŃSKICH T. XV (1978)

Hasła: „Hozjusz Stanisław, kardynał, bp warmiński” oraz osoby moralne: „kapituły”, „cady miejskie” i „zakony” zostały uwzględnione tylko w indeksie rzeczowym. Liczby oznaczają strony. Kursywą wyróżniono osoby z XIX i XX w. a także strony zawierające tekst korespondencji Hozjusza z poszczególną osobą lub osobami moralnymi.

INDEKS OSÓB

- Abercromby Robert, jezuita w Braniewie: 67 103 132 133 382
- Accolti Benedykt, Włoch, organizator spisku na papieża Piusa IV: 91
- Adam, ks., kaznodzieja niemiecki w Krakowie: 390
- Agapit, św.: 10 228 604
- Agelastus Grzegorz, proboszcz w Pieńźnie: 342
- Agnieszka, św.: 89
- Aichler Erazm, rajca krakowski: 160
- Alba (Fernando Alvarez de Toledo, książę Alby), dowódca hiszpański: 305
- Albertrandi Jan*: 27
- Albinus Jerzy, bp sufragan wileński: 35 39 41 346—347 548—549
- Albrecht (von Hohenzollern), książę pruski: 13 16 21 23 33—41 60 61 105 106 162 164 226—227 242—244 249 260—261 300 333—334 340—341 357—358 363 369 376—378 380 381 383 386—387 389 398 408 416 450—452 454 461—463 468 473 487—488 511—512 519—520 521 525—526 534—536 542—543 551 559 566 577—578 581
- Albrecht V, książę Bawarii: 26 82 91 121 220 257—259 280 396 397 502
- Alcala, książę, wicekról Neapolu: 134 304 306
- Alciato Franciszek, kard.: 35 41 71 325
- Aldobrandini Jan, bp Imola, audytor Roty: 335 337
- Aleksander, duchowny warmiński w Rzymie: 326
- Aleksander Jagiellończyk, król polski: 217 218 518
- Aleksandrowicz Stanisław*: 234 366
- Alfons II D'Este, książę Ferrary: 306 480 481
- Altaner Bertold*: 24 597
- Altamps Jakub Hannibal, gubernator państwa kościelnego: 580
- Altamps Marek, kard.: 278 279
- Amazeusz Pompiliusz, profesor w Bolonii: 30 33 41 75—76 167 219 240—241
- Amazeusz Romulus, profesor w Bolonii: 26 75
- Anastius (wel Anastazy), bibliotekarz rzymski: 300
- Andelot Franciszek de, generał wojsk francuskich, hugonota: 138
- Andrada, zob. Payva de Andrada Didadak
- Andreae Jakub Schmidlin zob. Schmidlin Andreae Jakub
- Andrysowiec Lazarz, drukarz krakowski: 372
- Andrzej, brat franciszkański w Braniewie: 96
- Andrzej, św., Apostoł: 562
- Anglicy: 268
- Anna Jagiellonka, królowna polska: 13 36 41 401—402 568
- Anna z Jagiellonów, żona cesarza Ferdynanda I: 306
- Anserinus, zob. Ganserovius Walenty
- Antoni, kasztelan Pokarmina (Prusy Książęce): 333 334
- Apio, innowierca z I w.: 204
- Apollo, postać mityczna: 609
- Arcu Prosper ab, poseł cesarski w Rzymie: 233 289
- Arnold Stanisław*: 26
- Atanazy Wielki, Ojciec Kościoła: 144 170—172 174
- Atena, postać mityczna: 299
- Auger Edmund, jezuita: 40 41 570
- Augustyn, Ojciec Kościoła, bp Hippo-ny: 144 164 170—172 174 291 355 533 534
- Austria Juan de, naturalny syn Karola V: 331 332
- Austriacy: 289
- Baal, bóstwo pogańskie: 94 397
- Baius Michał, teolog katolicki: 284 285 444
- Bankenberg Jan, kanonik kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście: 95
- Barnim XI Starszy, książę pomorski: 477 487 488 492
- Baroniusz Cezar, kard.: 234
- Bartłomiej, św., Apostoł: 374 406
- Bartłomiej z Krzywina, benedyktyn: 193
- Bartsch Jan, mieszczanin braniewski: 418 419
- Bartsch Jerzy, kupiec braniewski: 329
- Bartsch Jost, mieszczanin braniewski: 601
- Barycz Henryk*: 16 24 112 140, 149 160 165 184 315 327 346 364 372 494 556
- Barzi Piotr, kasztelan przemyski: 15 32 33 36 37 39 41 176 200—202 214—215 221—222 327 328 363 364 393 394 399 411 413 417—418 430 433 435 461 496 497 541—542 543 544 563 564 586
- Batory Stefan, przyszły król polski: 64 224 280—282 289 302 373
- Baumgartner Enoch, sekretarz księcia pruskiego Albrechta: 398 535

- Bawarczyzy: 289
 Bazyli Wielki, Ojciec Kościoła: 453 573
 Beer Barbara z Hozjuszów, przyrodnia siostra kardynała: 315 380
 Beer Barbara, córka Barbary i Hieronima: 315
 Beer Hieronim, mąż Barbary: 315
 Beller Piotr, drukarz w Antwerpii: 82 119 439 517
 Belloni Jan Andrzej, bp Massa Lubrese (Italia): 134 348
 Beltramini Franciszek, bp Terracina (Italia): 456
 Bendel Joachim, sekretarz Jana Kostki: 13
 Bergis Maksymilian de, abp Cambrai (Francja): 285 312 313
 Bernard, brat zakonu franciszkańskiego w Braniewie: 95 96 104 105
 Bernard z Clairvaux, św., cysters: 296
Bernath Karl: 24
Berling Ernest August Karol: 46 68 87 292 427
 Biberbach Burchard von, opat premonstratensów, kronikarz: 298
 Bielski Marcin, kronikarz: 551 552
 Biglia Melchior, nuncjusz papieski w Wiedniu: 368 456 532
 Biondo (Blondus) Flavio, humanista włoski: 298
 Blandrata Jerzy, Włoch, działacz antytrynitarski w Polsce: 543
Bobrowicz Jan Nepomucen: 27
 Bochetel Bernard, bp Rennes (Francja): 65
 Bochner Jodok, jezuita w Braniewie: 67
Bochniak Stanisław: 24 166 193 269 353 411
 Bogusław XIII, książę pomorski: 472 487 488 492
 Bolognetto Franciszek, rajca Bolonii: 75 76
 Bona Sforza, królowa polska: 29 49 445 543
 Bonar (Boner) Jan, mieszczanin krakowski, nadworny bankier króla Zygmunta I: 417
 Bonawentura Tomasz, kaznodzieja królowej polskiej Katarzyny Habsburżanki: 32 35 38 40 41 69 191 254 255 349—350 479 505 566—568 599—600
 Bonerowie, patrycjusze krakowscy: 159 160 224
Bonk Hugo: 24 451 487
Boras Zygmunt: 477 488
 Borek Stanisław, dziekan kapituły krakowskiej: 148 149
 Borgiasz Franciszek, general jezuitów: 37 40 41 102 103 124 132 133 167 208 278 382 409 440 443 458 544 571 584 587—588 591
 Boromeusz Karol, kard. sekretarz stanu: 7 8 10—14 21 22 27 30—33 36 41 60 70 85—86 124 125 129 136—139 141—146 154—156 170—178 186—188 198 205—207 209—211 212 252—253 278 279 327 405—406 456 460 509 510 557 558 571 580 592 594 595
 Boszkowski Jan, mieszczanin krakowski: 30 33 41 89 231—232
Bourdon Leon: 24 117
 Bozzutus Hannibal, kard.: 606
 Brandes Jan, burmistrz gdański: 40 41 601
 Brandis Dionizy, kuchmistrz królowej polskiej Katarzyny: 556
 Braniewianie: 97 106 419 420 514
Braudel Fernard: 24 305 306 336
Braun Johann Josef: 11 24
Braunsberger Otto: 24 82 104 122 135 184 220 221 284 443 502 570—572 592
 Bredau Sebastian, burmistrz Ornety: 351 377
 Brendel Daniel Homburg von, abp moguncki: 57 59
 Brenz (Brentius) Jan, teolog protestancki: 597
Broel-Plater Włodzimierz Stanisław: 585
 Brokmann Klemens, mieszczanin braniewski: 97
 Broniowski Prokop, podkomorzy poznański: 569
 Brus Antoni, abp praski: 93 107 202
 Brygida, św.: 96 392
 Buczkowski Jan, sługa Łukasza Nagórskiego: 568
Budka Włodzimierz: 402 417
 Budny Szymon, działacz ariański: 60 84
Bugaj Roman: 24 165
Bukowski Andrzej: 331
 Buoncompagni Hugo, kard. (późniejszy papież Grzegorz XIII): 32 41 161 192 335 349 496 497 585 591
 Bzovius Abraham, dominikanin, wydawca *Annales Ecclesiastici*: 234
 Caneparis Jan Maria de, dominikanin, lekarz: 38 41 183 184 515
 Canisio zob. Kanizjusz
 Cannabale de Surrento Franciszek, podróżny Hiszpan: 40 41 590
 Canobio Jan Franciszek, dyplomata papieski: 82 83
 Canossa Antonio, Włoch, członek spisku na papieża Piusa IV: 91
 Cantianie, św.: 254
 Cardano Girolamo (Hieronim), lekarz włoski w Neapolu: 134 151
 Cardano Ioannes Baptysta, syn Hieronima, lekarz włoski: 134 151
 Cardillus Kacper Villalpando de, teolog katolicki: 591 592
 Cardinalis Comensis zob. Galli Tolomeo
 Cardinalis Lotharingiae zob. Guise Karol
 Carranza Bartłomiej, abp Toledo (Hiszpania): 335 337 349 497 585

- Cassander Jerzy, teolog katolicki: 257 258
 Castagna Jan Baptysta, abp Rossano (Italia), późniejszy papież Urban VII: 317 456 585 590 591
 Cato Maior Porcius Marcus, rzymski mąż stanu, mówca, pisarz: 140 189
 Cesi Fryderyk, kard.: 125 128
 Chełmicka Anna z Wierzbickich, żona Mikołaja: 402
 Chełmicki Adrian, brat Mikołaja: 402
 Chełmicki Mikołaj, szlachcic z Ziemi Dobrzyńskiej, dworzanin królowej Anny Jagiellonki: 402
 Chełmicki, uczeń w Braniewie, syn Mikołaja: 401 402
 Chemnitz Marcin, teolog luternski: 117
 Chodynicki Kazimierz: 569
 Chojnacki Paweł, opat benedyktynów w Lubiniu: 32 41 193—394
 Chojnowski, mieszkaniec komory Rzeszel: 360 361
 Cholinus Maternus, drukarz: 25 60 225 445
 Chomętowski Władysław: 24
 Chrościejewski Stanisław (Niger), lekarz: 209
 Chrystian III, król duński: 369
 Chryzostom Jan, Ojciec Kościoła: 164 291 453 597
 Cichocki Henryk: 24 151 592
 Cleophilactius, bp: 298
 Cochlaeus Jan, humanista i teolog katolicki: 143
 Coilerus, teolog: 205
 Colligny Gaspard de, admirał francuski, hugonota: 138
 Colonna (Columna) Marek Antoni, bp Tarento (Italia): 71
 Commendone Jan Franciszek, kard., nuncjusz papieski w Polsce: 7—10 11—13 15 22 27 30—42 47 49—51 56 60 66 69—72 76—79 85 86 91—92 93 95 97 100 103 105 107 115—116 124 125 136 137 141 143 145 146 154 156 157—159 161 165—167 169—173 179 186 187 194—198 199—201 205 207—210 212 214 217 220 231 238 248—252 256 261—263 275 277 278 283 286 300 303 307 320 321 324 327 328 335 342 352 353 354 356 359 363 370 371 384—385 389—391 399 400—401 405 406 407 409 410 416 417 421—423 430 431—435 436 437 441 444 445 449 455—456 457 458—459 460 466 467 471—472 475—479 480 481 484—485 496 497 499 505—506 509—510 514 515—516 520 527 532 542 543—544 546 555 557—558 563 568 569 573 575 587 588 590 594—595 602 604
 Conchius Arnold, jezuita w Braniewie: 67 95 97 103—106 126 127 132 133 207 208
 Copmanus Józef, rezydujący w Rzymie duchowny z diecezji wileńskiej: 35 38 41 335—337 500—501
 Corgna Ascanio della, awanturnik włoski: 116 307
 Crassus Franciszek, audytor Roty, kard.: 71
 Crivelli Aleksander, kard., nuncjusz w Hiszpanii: 71
 Curcer, predykant luternski w Jaworznie: 51
 Cycero Marek Tuliusz, sławny mówca rzymski: 140 189 346
 Cynarski Stanisław: 147
 Cyprian, ks. (jezuita): 153 154 168
 Cyprian, św., bp Kartaginy: 592 598
 Cyprianus Salomon Ernest, bibliotekarz z Gotha: 24 82 88 91 113 136 167 235 264 325 348 394 443
 Cyrus Jan, opat cystersów we Wrocławiu: 563
 Cyryl, św., Apostoł Słowian: 153 170
 Cyryl Jerolimski, Ojciec Kościoła: 150 317 453
 Czaplowski Paweł: 24 47 56 90 109 130 250 361 381 468 503 561 577 583
 Czaplowski Władysław: 5 18 19 530
 Czarnkowski Andrzej, bp poznański: 261 262 283 284 303
 Czarnkowski Piotr, kasztelan poznański: 569 573
 Czarnkowski Stanisław Sędziwój, referendarz koronny, wielokrotny poseł na sejmy z woj. poznańskiego: 553
 Czeczotka Tłokiński Erazm, rajca krakowski: 160
 Czema (von Zehmen) Achacy, senior, wojewoda malborski: 46 74 85 249 361 369 427 561 569 577 583
 Czema Achacy, junior, syn Achacego jw.: 361 550 577
 Czema Fabian, brat Achacego seniora, wojewoda pomorski: 46 361 369 370 498
 Czema Fabian, syn Achacego seniora: 577
 Czema Krzysztof, syn Achacego seniora: 40 41 577 582—583
 Czemowie: 361 577
 Czyszowska Anna z Łosiów, żona Jana: 265
 Czyszkowski Jan, szlachcic mazowiecki: 264 265 308
 Czyżewski Jan (Jan z Czyżewa), kasztelan krakowski: 173 179
 Daniel z (Krakowa): 345
 Dantyszek Jan, bp warmiński: 338
 Dargitz Kacper, sekretarz Albrechta pruskiego: 454 461
 Darnley Henry, mąż Marii Stuart: 286 287 598
 Dąbrowski Kazimierz: 24 362
 Dąbrowski Mikołaj, proboszcz żarnowiecki: 38 41 495
 Dąbrowski Stanisław, archidiacon gnieźnieński: 30 41 49—50 51 490 491
 Decjusz Jodok Ludwik, senior: 241 274

- Decjusz Jodok Ludwik, junior, żupnik
olkuski: 160 185 484
- Decjusz Ludwik, sekretarz królewski:
273 274
- Delfino Zachariasz, nuncjusz papieski
w Wiedniu, kard.: 15 28 32 41 71
79 98 169—170 200 233 289 316 350
532 557
- Demińska Anna, córka kanclerza: 65
569
- Demiński Erazm, syn kanclerza: 159
178
- Demiński Walenty, kanclerz koronny:
28 64 65 159 214 215 365 412
- Denys Henryk, jezuita: 102 103
- Diana, postać mityczna: 172
- Diebes Jakub von, starosta Balgi: 522
525 534 535 544 545
- Dionizy Areopagita zob. Pseudo-Dionizy
Areopagita
- Dionizy, brat zakonu franciszkańskiego
w Braniewie: 96
- Discordia (Niezgoda) Wawrzyniec, dzia-
lacz kalwiński: 184 185
- Długosz Jan, historyk: 179
- Dohna, protestancka rodzina z Prus
Książęcych: 418
- Dolera Klemens, kard.: 443 571
- Don Gracia zob. Garcia Toledo de
- Don Juan d'Austria zob. Austria Juan
de
- Dorota, św.: 113 531
- Dorota z Małków, błogosławiona: 386
- Dowoyna Petronella z Radziwiłłów, żo-
na Stanisława: 365
- Dowoyna Stanisław Stanisławowicz,
wojewoda połocki: 365
- Drascović Jerzy, bp Zagrzebia: 79
- Drewess Abel, sekretarz Albrechta prus-
kiego: 416
- Drzazga Józef: 19
- Drzewicki Maciej, prepozyt wrocławski,
kanonik krakowski: 31 35 41 42
148—149 157 200 202 351—352 355
- Duchnicki Andrzej, archidiakon pomor-
ski: 223
- Duda Franciszek: 24 28
- Dudycz Andrzej, bp Pécs (Węgry), po-
sł cesarski w Polsce: 28 39 41 108
109 146 175 179 191 206 213 278 295
300 303 304 349 373 413 424 556 599
600
- Duhr Bernard: 24 458
- Dunghen Henryk Zibertus, kanonik z
Antwerpii: 17 40 41 82 119 121 236
237 256 284 285 312 313 544 546
547 596—599
- Duns Szkot, teolog franciszkański: 297
- Dworzaczek Włodzimierz: 24 169 203
220 246 306 309 363 369 381 387 406
418 448 453 465 466 488 530 544 550
583
- Dziaduski Jakub, bp sufragan poznań-
ski: 35 41 319—320 352 427 428
- Działyński Erazm, syn Jana, student
w Rzymie: 15 32 33 35 37—41 102
104 143 158—159 166 319 325 406 426
436 507 537 584 609
- Działyński Jan, wojewoda chełmiński:
8 13 32 34 36 39—41 46 74 89 90 166
192—193 230 231 271 276—277 280—
—281 406 410 422 453 459 498 562
584—585 596
- Działyński Mikołaj, syn Jana, student
w Rzymie: 15 35 37 39 41 115 165—
—166 319 325—326 406 426 500 501
529 533 545—546
- Działyński Rafał, starosta brodnicki:
403
- Ebert Jost, mieszkaniec komory Reszel:
360
- Eck Jan, teolog katolicki: 121 143
- Eck Michał, uczeń na dworze Hozjusza:
396 397
- Eck Szymon Tadeusz, kanclerz księcia
bawarskiego Albrechta V: 121 396
397
- Eden Marcin, opat kartuski: 544
- Efrem, św., pisarz kościelny: 300
- Ehrenberg Hermann: 24 66 76 77 92 120
238 242 433 449 471 475—477 484 509
510 543 553 575 594 602 603
- Eichhorn Antoni: 8 12 25 57 99 131 225
356 416 438 513 533 559
- Eisengrein Marcin, teolog katolicki: 28
34 38 41 257—260 396 397 502—503
- Ejsmont Marian: 20
- Elblążanie: 106 271 274 410 503 578 579
- Elm, św.: 335 336 350
- Elżbieta Valois, żona króla hiszpańskie-
go, Filipa II: 304 305 331 332
- Elżbieta I, królowa Anglii: 129 286
- Enden Krzysztof z Bremy zob. Finibus
Krzysztof a
- Engelbert Kurt: 25 288
- Englefield Franciszek, teolog angielski:
120
- Erazm z Rotterdamu, humanista: 232
233 389
- Eryk II, książę brunświcki: 464
- Eryk XIV, król Szwecji: 454
- Estreicher Karol: 44 151 445 533 548
572 595 597
- Eubel Konrad: 25 71 158 166 307 580
- Eucheriusz Edmund, teolog jezuicki:
572 573
- Facchinetti Jan Antoni, bp Nicastro
(Italia): 251 273—275
- Fahe (Phae) Piotr, jezuita: 67 68 77 78
95—97 103 122 251 571 572 588
- Falczewski Zygmunt, podstarości kra-
kowski: 160 178
- Farnese Aleksander, kard. protektor
Polski: 16 31 41 88 146 165
- Farnese Aleksander, syn Ottavio, ksią-
żę Parmy: 306 312 313
- Farnese Ottavio, książę Parmy: 313
- Farnese Ranuccio, kard.: 88 151 160
161 219 606

- Farnese Wilhelm, książę Parmy: 219
 Fauser zob. Phauser
 Fechner Benedykt, student Akademii
 Krakowskiej: 32 40 182—183 185
 Feliks, bp Urgel: 298
 Feliks, woźnica: 375 436 586
 Fend Erazm zob. Vendius Erazm
 Ferber Konstanty, burmistrz gdański:
 128
 Ferdynand Habsburg, książę Tyrolu i
 Austrii: 122
 Ferdynand I, cesarz: 61 69 77 98 131
 174 175 205 206 257 258 280 289 306
 373 399
 Ferrantius Bartłomiej, bp Amelia (Ita-
 lia): 88
 Ferrerius Gwidon Łukasz, kard.: 71
 Ferrufinus, dworzanin Zygmunta Au-
 gusta (?): 117 118
 Ficinus Jakub, lekarz: 563
 Figliolo Bernard, weneccjanin, pośred-
 निक włoskiej poczty Hozjusza: 529
 546
Fijatek Jan: 25 372 533 534
 Filip I Piękny, król Kastylji, dziadek
 Maksymiliana II: 544
 Filip II, król Hiszpanii: 71 102 104 112
 224 232 284 288 289 305 306 312 313
 328 331 336 339 445 446 533 534 585
 599
 Filip II, książę Badenu: 161 162
 Filipowski Hieronim, działacz reforma-
 cyjny: 160
 Finibus Krzysztof a, konwertyta, do-
 mownik Hozjusza: 33 34 41 236—238
 312—314
Fink Karl August: 25 425
 Firlej Jan z Dąbrowicy, wojewoda lu-
 belski: 224
 Flacius Maciej, reformator luterański: 234
 Flantz, szlachcic pruski: 358
 Flawiusz Józef, historyk żydowski: 204
 Floccara Marek Antoni, doktor praw,
 radca prawny wicekróla Neapolu:
 134, 151 307
 Florian, św.: 493
 Foscarari Egidio, bp Modeny: 88 151
Forstreuter Kurt: 43
 Franck Wojciech, ks. wikariusz w Do-
 brym Mieście: 162
 Francuzi: 119 121
 Fredro Andrzej Maksymilian, historyk:
 16
 Fremy Klaudiusz, drukarz paryski: 31
 41 119
 Frycz Modrzewski zob. Modrzewski
 Andrzej Frycz
 Fryderyk II, król duński: 302 369
 Fürstenberg Jan Wilhelm, wielki mistrz
 zakonu inflanckiego: 112
 Gall Tolomeo, kard.: 71 120 181 182
 242 253 278 327
 Gallowie zob. Francuzi
Gams Pius Bonifacius: 25
 Ganserovius (Ganserauf, Gąsiorowski)
 Walenty, starosta zamku braniew-
 skiego: 30 41 52 53 55—56 95 97 131
 132
 Garcia Toledo de, dowódca floty hisz-
 pańskiej, wicekról Sycylii: 306 500
 Garetius, teolog katolicki: 597
 Garnisz Stanisław, podstoli krakowski:
 406
 Garnisz Zofia z Działyńskich, żona Sta-
 nisława: 406
Gause Fritz: 43
 Gdańszczanie: 268 322 354 391 392 409
 Geler Henryk, stypendysta Hozjusza:
 375 391 494
 Gerigke (Gergke) Dawid, sekretarz
 księcia pruskiego Albrechta: 260
 340 376 511 577
 Gerstmann Marcin, bp wrocławski: 25
 109 169
 Geschkau Kaepfer, sekretarz i zaufany
 prymsa J. Uchańskiego: 320 322
 353 362 460 543 544 576 577 601
 Gheynst Johanna van der, matka Mal-
 gorzaty Parmeńskiej: 313
 Ghislieri Michał, kard., późniejszy pa-
 pież Pius V: 233 443 553 571
 Giese Tiedemann, bp chełmiński: 142
Gieysztorowa Irena: 25—27
 Giovannini Paweł Emil, sekretarz nun-
 cjusza Commendonego: 26 34 41 205
 278—279
Glemma Tadeusz: 11 25 180 324 392 447
 448
 Gleser Melchior, proboszcz w Branie-
 wie: 227
 Gleywicz Brygida zob. Hozjusz Brygi-
 da z Geywiczów
 Gleywicz Urszula, wdowa z dalszej ro-
 dziny Hozjusza: 375 376
Gloger Zygmunt: 25 162
 Glorierio Cezar, sekretarz brewiów pa-
 pieskich: 120 181 182 242
 Głogowski Paweł, archidiakon płocki:
 35 41 355—356 432 455 603
 Głuchowski Jan, szlachcic spod Gru-
 dziądza: 410
 Gniazdowski Jan, sługa podkanclerzego
 P. Myszkowskiego: 30 41 72
 Goldschmidt Balcer, mieszczanin z Pa-
 słęka: 582
 Goldwell Tomasz, bp St. Asaph (An-
 glia): 31 41 129 150 151 317
 Gonzaga Eleonora z Habsburgów, żona
 Wilhelma księcia Mantui: 131
 Gonzaga Fryderyk, kard.: 131 165 452
 453 507 519
 Gonzaga Wilhelm, książę Mantui: 31 41
 131 316
 Goski Kaepfer, lekarz: 165
 Goślicki Marcin, kanonik płocki: 37 41
 432
 Goślicki Wawrzyniec, pisarz polityczny,
 dyplomata: 432
 Gottschalk Becker, proboszcz parafii
 Szalmia: 418

- Goudanus Mikołaj, jezuita, profesor teologii: 34 41 284—285
- Górka Andrzej, kasztelan międzyrzecki: 169
- Górka Łukasz, wojewoda kaliski, od 1565 r. — poznański: 168 284 309 323 477 481 482
- Górkowa Elżbieta, żona Łukasza, wojewodzina poznańska: 169
- Górkowie: 209
- Górski Konrad: 19 29 372
- Górski Mikołaj, kanonik płocki: 494
- Górski Stanisław, kanonik krakowski: 428
- Grabowiecka Katarzyna z Niszczczyckich, żona Gabriela: 508
- Grabowiecki Gabriel, sekretarz królewski, ochmistrz dworu królowej Katarzyny: 38 41 349 350 507—509 566 567 599 600 607
- Grabowiecki Sebastian, poeta: 26 262 508
- Grabowiecki Stanisław, ojciec Sebastiana: 508
- Grabowska Anna Sucheni zob. Sucheni Grabowska Anna
- Gracjan, cesarz rzymski: 161
- Grajowski Stanisław, łowczy lwowski, poseł ziemi lwowskiej na sejm piotrkowski: 171 200 201
- Granvella Antoni Perrenot de, kard.: 151 312 313 444
- Graziani Antoni Maria, sekretarz J. Fr. Commendonego: 26 40 41 278 286 287 555 558 602—605
- Grey: 299 419
- Grimanis Jan de, patriarcha Akwilei: 71
- Grisoni Sebastian, Włoch w Lublinie: 315
- Grodecki (Grodziecki) Jan, kanonik warmiński i wrocławski: 13 25 30—34 36 37 39 41 51 61 97—98 170 253 288—289 398—399 443 531—532
- Grodzicki Jan, siostrzeniec bpa A. Konarskiego, uczeń w Braniewie: 39 42 478 515 516 539 543
- Grodzicki Stanisław, brat Jana, jezuita: 517 539
- Gropper Jan, teolog katolicki: 290
- Grosuptus Antonin, dominikanin z Wiednia, teolog: 32 41 183—184 515 602—605
- Gryglewicz Feliks: 44
- Gryźonczycy: 305
- Grzegorz V Bornemisza, bp Csanád (Węgry): 424
- Grzegorz XIII zob. Buoncompagni Hugo
- Grzegorz Paweł z Brzezin, wybitny działacz i pisarz ariański: 372
- Grzegorz Wielki, św. papież: 127
- Grzegorz z Nazjanzu, Ojciec Kościoła: 25 372 453
- Grzegorz z Nyssy, Ojciec Kościoła: 135 295 296 348 349 533 571 573
- Grzepski Stanisław, profesor Uniwersytetu Krakowskiego: 24 36 38 41 188 372 390 391 492—494
- Grzybowski Jakub, mieszczanin krakowski: 37 41 354 355 423—424 428 524
- Grzybowski Stanisław: 25 94
- Guise Franciszek de, książę Lotaryngii: 121
- Guise Henryk de, książę Lotaryngii: 121 369 383
- Guise Karol de, kard.: 120 121 281 283 308 309 350 447 557 558
- Gulik Wilhelm: 25 71 159 166 307 580
- Gumowski Marian: 25 241
- Guski Bartłomiej, burgrabia Barczewa: 162
- Gustaw Romuald: 25 54
- Gwizjusze (de Guise), książęta Lotaryngii: 308
- Habsburg Barbara, córka cesarza Ferdynanda I: 306
- Habsburg Joanna, córka cesarza Ferdynanda I: 306
- Habsburgowie zob. Ferdynand I, Karol V, Maksymilian II
- Hadrian I, papież: 298 299
- Hagenau Szymon, jezuita w Braniewie: 67 103 132 133 284 285 332 458
- Hajdukiewicz Leszek: 44 64
- Halszka z Ostroga zob. Górkowa Elżbieta
- Hannow Jan, kanonik warmiński: 338
- Hannow Kacper, kanonik warmiński: 84 338
- Harpf Filip, konwertyta, diakon z diecezji mogunckiej: 30 41 57—59
- Haslang Jerzy, szlachcic bawarski: 259
- Hasse Jan, mieszczanin braniewski: 382 385 418
- Hasse Wawrzyniec, mieszczanin braniewski: 9 235 251 418
- Hatten (Hattyński) Jan, szlachcic warmiński: 35 41 131 329 521
- Hein Barbara, ostatnia brygidka konwentu elbląskiego: 504
- Hein Maciej, sekretarz Hozjusza: 13 242 243 357 386 408 450 451 519 522 566
- Hennig Jan, nauczyciel szkoły parafialnej w Orniecie: 350 351
- Henrykanie, innowiercy: 296
- Henryk, brat księcia meklemburskiego: 529
- Henryk, książę sandomierski: 552
- Henryk Portugalski, kard.: 117
- Henryk z Lozanny, innowierca: 296
- Henryk z Prus, sługa prymasa J. Uchańskiego: 73
- Henryk II, książę brunświcki: 530
- Henryk VIII, król angielski: 143
- Herbest Benedykt, jezuita, pisarz i działacz kontrreformacyjny: 34 36 37 41 289—291 399—400 445 457 481 526 607
- Herburt Walenty, bp przemyski: 26 31

- 36 38 41 77 147—148 370 371 390 391
455 501—502
- Herillos z Kartaginy, filozof grecki: 60
- Herman z Pragi, bp warmiński: 360
- Hertelius Jakub, teolog katolicki: 204
- Hessels Jan, teolog katolicki: 37 41 120
284 285 439 444 594 597
- Hieronim, św.: 82 232 233 295 296 513
514 533 534
- Hillebrandt Marcin, ksiądz w parafii
św. Katarzyny w Braniewie: 366
- Hipler Franciszek: 7 10 21 22 25 51 98
124 163 170 221 253 399 443 445 513
519 532
- Hlebowicz Jan, wojewoda wileński: 481
- Hlebowicz Jan, syn Jana, wojewodzie
wileński: 480 481
- Hlebowicz Stanisław, syn Jana, woje-
wodzie wileński: 481
- Höjer Józef: 44
- Hoffeusz Paweł, jezuita: 122
- Hoiten Jan von, starosta Kętrzyna: 398
- Homer Izaak, proboszcz w Lidzbarku:
164
- Hostounský Baltazar, jezuita: 31 39—41
97 103 105 106—108 132 207 212 277
409 483 484 559 583 593
- Hoszowski Stanisław: 25—27
- Hozjusz Agnieszka z Decjuszów, żona
Ulryka: 33 41 160 239 241
- Hozjusz Brygida z Gleywiczów, maco-
cha kardynała: 148 479
- Hozjusz Jan, starszy brat kardynała:
121 131 132 139 162 168 286 287 314
375 391 439 445 517 521 538 603
- Hozjusz Jan, syn Jana, bratanek kar-
dynała, student w Rzymie (zm. 8
X 1564): 80 82 123 124 167
- Hozjusz Stanisław, syn Jana, bratanek
kardynała: 139 140 164 165 168 189
445
- Hozjusz Ulryk, ojciec kardynała: 25 241
479
- Hozjusz Ulryk, przyrodni brat kardy-
nała: 38 41 160 239 241 274 375 479
484 550 581
- Hozjusz Ulryk, syn Jana, bratanek kar-
dynała: 30 31 34 35 39 41 73 139 314
345 352—353 375 376 378 379 391 517
526 537—538 607
- Hozjusz zob. też Osio
- Hubener Jakub, burmistrz gdański: 128
- Hubercz Jan, ks. z Niderlandów: 391
392
- Human Andrzej, proboszcz w Jeziora-
nach: 418 420 556
- Hus Jan, innowierca: 108
- Iwicki Piotr: 20*
- Irena, cesarzowa bizantyjska: 298
- Iwan IV Groźny, wielki książę mo-
skiewski: 50 480 481 489 530
- Isabela, siostra Zygmunta Augusta: 112
- Izdbieński Benedykt, bp poznański: 261
262 283 284
- Jabłoński, sługa Hozjusza: 417
- Jagiellonki zob. Anna i Katarzyna Ja-
giellonka
- Jakub, sługa Hozjusza: 355
- Jakub I, syn Marii Stuart i Henryka
Darnleya: 598
- Jan Albrecht, książę meklemburski,
zięć księcia pruskiego Albrechta:
522 529 530 547 559
- Jan, brat zakonu brygidów: 96
- Jan Chrzyciel, św.: 103 285 336
- Jan Ewangelista, św.: 67
- Jan, sługa Hozjusza: 509
- Jan, sługa Wattów w Krakowie: 375
- Jan ze Lwówka, prepozyt bożogrobców
w Miechowie: 423 424
- Jan Zigmunt Zapolya, książę Siedmio-
grodu: 16 98 112 158 224 280—282
399 447 448 532
- Jan I, margrabia brandenburski: 453
459—461 472 477 487 488 493 511 512
- Jan III, książę Finlandii, późniejszy
król Szwecji: 530
- Janezcka (Janicius) Sebastian, profesor
Uniwersytetu Jagiellońskiego: 372
- Jansen Korneliusz Hulst ab, bp Gan-
dawy: 312 313
- Jaski-Koehne zob. Jeschke Jerzy
- Jasnowski Józef: 25 304 365
- Jazłowiecki Jerzy, kasztelan kamieniec-
ki: 60
- Jerzy Fryderyk, margrabia Ansbachu
i Karniowa: 465
- Jeschke Jerzy, gdańszczanin, ekono-
m dóbr sióstr brygidek: 236 237 345
346
- Joachim II, elektor brandenburski: 453
- Jobert Ambroży: 25 119 151 572
- Jodok, św.: 360
- Jonas Krzysztof, radca księcia pruskie-
go Albrechta: 333 334 511 512 519
520 534 535 577 578
- Jordan Anna z Sieniawskich, żona
Spytka: 374
- Jordan Spytek z Zakliczyna, wojewoda
a następnie kasztelan krakowski:
36 41 56 170 173 176 179 306 323 365
373 374 403—404
- Juliusz III, papież (Giovanni Maria del
Monte): 116 456
- Jungnitz Józef: 25
- Kacper z Łagowa, bp wrocławski: 25 51
53 57 59 228 253—255 288 378 379
- Kaczmarczyk Kazimierz: 209
- Kaczmarczyk Zdzisław: 539
- Kaczyńscy, drobna szlachta mazowiec-
ka: 474
- Kalecki Maciej, kantor kapituły ploc-
kiej: 455 495 496
- Kalhorn Klemens, sekretarz kapituły
warmińskiej: 28 129 396 425 437 463
- Kalikst, św.: 509 510
- Kalinowska Ambrozja: 19
- Kalkreiter Bartłomiej, lekarz ołbąski:
563

- Kallenberg Schmitz Ludwik* zob.
Schmitz Kallenberg Ludwik
- Kalwin Jan, reformator: 174
- Kamiński Piotr, opat cystersów w Bledz wie: 34 41 261—263 283 284 303 307
- Kamiński Adam*: 374 404
- Kamińska Stefania*: 25 237
- Kamp Wawrzyniec, ks. wikariusz parafii kolegiackiej w Dobrym Mieście: 162
- Kaniewska Irena*: 25 72 193 201 203 215 218 262 302 310 326 387 442 540
- Kanitz Elias, szlachcic z Prus Książęcych: 544
- Kanitz Fryderyk, brat Eliasza: 544
- Kanizjusz Piotr, św., jezuita: 24 25 30 31 33 37 40 41 82 87 91 121—122 135 140 220—221 231 264 278 319 356 382 441 443 519 544 570 571—573
- Kanizjusz Teodoryk, przyrodni brat Piotra, wiceprowincjał dolnomiekieckiej prowincji jezuitów: 34 41 264
- Karaffa Alfons, kard.: 88 133 134 316 317 348 452
- Karaffa Mariusz, abp Neapolu: 134
- Karnkowski Stanisław, od 1567 r. bp kujawski: 48 91 206
- Karol Wielki, cesarz: 298 299
- Karol II, książę Styrii, Karyntii i Karnioli: 122
- Karol II, margrabia Baden Durlach: 162
- Karol V, cesarz: 174 313 331 552
- Karol IX, król Francji: 104
- Kasprowicz Jan Leopolda, profesor Uniwersytetu Krakowskiego: 372
- Katarzyna Habsburżanka, królowa Polski: 9 17 22 61 70 109 177 191 212 213 349 350 373 374 379 483 484 505 507 508 529 556 565 567 568 573—575 584 585 593 599 600 605 607
- Katarzyna Jagiellonka, siostra Zygmunta Augusta: 179 530
- Katarzyna Medycejska, królowa francuska: 304 305
- Kazimierz Jagiellończyk, król Polski: 78 504
- Kempen Eggerd, dziekan kapituły warmińskiej: 53 97 106 254 318 334 335 337 338 358 416 473 545
- Khuen Jan Jakub de Belasi, abp Salzburga: 220
- Kielisński Kazimierz*: 192 431
- Kijewski Wojciech, kanonik krakowski i warmiński: 35 42 347—348
- Kleefeld (Klefeld) Jerzy, burmistrz gdański: 180 391 392 511 519 520 534 535 566 577
- Klemens, św., papież: 150
- Kloczowski Piotr, kasztelan zawichojski: 490 481
- Kłodziński Stanisław, student w Bolonii: 31—34 40 42 75 125—126 167 188 202 219 240 293 579—580
- Knobelsdorf Eustachy, kustosz kapituły warmińskiej: 13 30 31 33—37 42 52—55 57 67 95—97 104—105 106 162 163 227—229 235 242 243 253 254—256 279—280 318 334 335 337—338 358 377 408 418—419 464—466 473 477 479 521 545 555—556 563 564
- Knobelsdorf Jerzy, burmistrz lidzbarski: 555
- Knöpfler Alois*: 26
- Kochanski Paweł, pisarz skarbu pruskiego: 265 523
- Köhler Joseph*: 456
- Konarski Adam, bp poznański: 31 34 36—38 40 42 62 69 70 72 93—95 138 140 159 282 301—307 309—310 317—318 323 328 332 399 400 402—403 413 427 445 455 466 478 480 481 515 516—517 543 565 568 569 573 575 593 605—607
- Konarski Jan, podkomorzy poznański: 56 69 70
- Konarski Jerzy, wojewoda kaliski: 394 569 573 575
- Konopczyński Władysław*: 26
- Konopka Aleksy, szlachcic mazowiecki: 474
- Konopkowie, drobna szlachta mazowiecka: 474
- Konrad, kupiec: 594
- Konstanty VI, cesarz bizantyjski: 298
- Konstantyn Wielki, cesarz rzymski: 298
- Kopernik Mikołaj, astronom: 343
- Kopman zob. Copmanus.
- Korewa Jan*: 26
- Korytkowski Jan*: 26 195 310 506
- Korzeniowski Józef*: 26 70 75 113 146 242 278
- Kos Mikołaj, sekretarz królewski, prepozyt warmiński, proboszcz elbląski i gdański: 15 31 34 35 42 114—115 248—250 271—272 273—275 356—357 365 465 504
- Kosman Marcell*: 26 346
- Kostka Eliza, córka Jana Kostki, kasztelana gdańskiego: 229
- Kostka Jan, kasztelan gdański: 13 33—37 39 40 42 229 238 239 247 265—266 271 303—304 312 320 322 324 339 346 361 369 370 380—381 385—386 393 403 411 412 415 416 419 427 453 454 459 490 493 484 498 523 529—530 568 578—579
- Kostka Jan, kasztelan zakroczyński: 448
- Kostka Jan, syn Macieja, wójt malborski: 35 42 324—325 447 448 569
- Kostka Jan, syn Jana, wójt malborskiego, uczeń w Braniewie: 324
- Kostka Krzysztof, starosta kościerzynski i golubski: 34 36 40 42 312 322 369 370 385—386 412 419 459 562 578 584
- Kostka Maciej, syn Jana wójt malborskiego, uczeń w Braniewie: 324
- Kostka Maciej, brat Stanisława, wojewody chełmińskiego: 448
- Kostka Paweł, starosta wąbrzeski: 448

- Kostka Piotr, kanonik warmiński: 25 37
42 119 281—283 324 447—448
- Kostka Stanisław, wojewoda chełmiński: 403 448
- Kostka Stanisław, św.: 448
- Kostkowa Barbara z Komorowskich: 448
- Kostkowa Jadwiga z Przerębskich, żona Jana Kostki, kasztelana gdańskiego: 33 42 229
- Kostkowa Małgorzata, żona Jana wójta malborskiego: 324
- Kostkowa Małgorzata z Krzyskich, żona Jana kasztelana zakroczymskiego: 448
- Kościelecka Anna, wdowa po Andrzeju Kościeleckim: 37 39 42 466—467 531 540 581 584
- Kościelecka Gertruda z Danaborskich, żona Janusza: 155
- Kościelecki Andrzej, wojewoda poznański: 47 56 61 62 70 94 114 116 143 154 155 284 466 467 531
- Kościelecki Janusz, wojewoda sieradzki: 15 47 50 56 62 70 77 78 94 140 141 143 154 155 369
- Kot Stanisław: 60
- Kowska Halina: 26 48 65 140 151 198 246 355 374 474 540
- Kowalski Piotr, dzierżawca dóbr bpa F. Padniewskiego: 472 473 505
- Kowalski Tadeusz: 56 569
- Kozarowski Stanisław, student w Ingolstadtzie: 503
- Kraft Bertolt, sługa Jana Działyńskiego: 31 42 89—90
- Krajewski Andrzej, archidiakon krakowski: 158 373 449
- Kranczowski, mieszkaniec Warmii: 55
- Kraśnińska Katarzyna z Czernickich, żona Andrzeja: 327
- Kraśniński Andrzej, stolnik i chorąży ciechanowski: 35 42 326—327
- Kraśniński Franciszek, kanonik krakowski i gnieźnieński: 34 35 42 62 159 160 195 224 281 289 316 326 327 350 447
- Kraśniński Jan Andrzej, syn Andrzeja: 327
- Kraśniński Stanisław, syn Andrzeja, kanonik gnieźnieński, archidiakon łęczycki: 195 196 327 384 405 438
- Kraśniński Władysław: 24 26
- Krause Maciej, mieszkaniec Królewca: 226
- Kreytzen Jan von, kanclerz księcia pruskiego Albrechta: 39 41 521—523
- Kreytzen Wolf von, radca księcia pruskiego Albrechta: 461
- Krollmann Christian: 43
- Kromer Marcin, sekretarz królewski, kanonik warmiński i krakowski, późniejszy bp warmiński: 8 13 25 26 29—33 37 39 41 42 47—48 49—51 55 57 60—61 62 64 70 72 74 75—77 82—84 92—93 100 116 149 157—160 168 170 178—180 184—185 188 195 199—200 202—203 208—209 213—214 217 224—225 235 248—250 252 286—288 346 347 354 360 418 424 428 436—439 445 491 515 516 523—524 532—533 544—545 546 563 564 578 579 603 607
- Kromer Mikołaj, brat Marcina, opat welehradzki: 202 204 214 603
- Krotoski Jan, wojewoda inowrocławski: 307
- Kruegel Hieronim, mieszczanin krakowski, powinowaty Hozjusza: 148 149 202
- Kryglowa (Kuegel), żona Hieronima, siostra Barbary macochy kard. Hozjusza: 148
- Krzczkowski Józef: 27
- Krzykowski Scibor, sekretarz królewski: 93 193 396 401 420 430 431 436 437 471 489 564
- Krzykowski Wojciech, domownik Hozjusza: 92 93 110 193 564 602
- Krzyżanowski Jan, wojski poznański: 40 42 568—570
- Kuczborski Walenty, sekretarz Hozjusza: 7 10 11 14 35 40 42 49 51 52 56 57 59 62 63 65 69 72 74 77 78 83 85 91 98 104 108 115 116 122 125 126 130 131 134 136 137 139 141 147 148 150 151 153 154 158—161 163 165 169 171 186 190 203 206 208 209 211 212 222 223 225 230 238 239 262 280 286 287 301 303 305 307 316 317 325 326 334—335 338 342—344 348 352—354 359—360 362 363 373 383 384 396 403 410 421 423 432 433 435—437 441 443 446 452 453 455 472 480 496 497 507 513 519 529 531 539 540 546 549 556 558—565 575 578 584 587 590 591 602—605
- Kuhen (-Belasy) Jan Jakub, abp Salzburga: 82
- Kunheim Jerzy, zięć Lutra, szlachcic pruski: 60 61 376 377
- Kuraszkiewicz Władysław: 29
- Kurzbach Wilhelm, poseł cesarski w Polsce: 108 109 146 179 191 206 213 303 304
- Kutrzeba Stanisław: 26 28
- Kwolek Jan: 26 148
- Labbe Dezyderiusz, dyplomata francuski: 169 289
- Lachs Jan: 26 209
- Laderchi Jakub, wydawca *Annales Ecclesiastici*: 234
- Lagomarsini Hieronim, jezuita: 26 80 91
- Lamberti Paweł, jezuita: 67
- Lanckorońska Karolina: 26 365
- Landeck Adam, kanonik wrocławski: 58
- Langhannigk Jan, kanonik warmiński: 39 42 95 318 338 521
- Lanoy Mikołaj, prowincjał jezuitów: 105 458 532

- Lasocki Jakub, kasztelan łęczycy: 541
 Latańska Dorota z Kobylan, żona Jerzego: 310
 Latański Janusz, wojewoda poznański: 310
 Latański Jerzy, dworzanin królewski, innowierca: 15 310 311 402 407 482 483 549 550
 Latański Stanisław, starosta człuchowski i inowrocławski: 56
 Latinus Latinus, kanonik Viterbo, humanista: 32 42 88 150 151 160—161
 Latoszyński Józef, dziedzic na Latoszyńcu, sędzia kapturowy sandomierski: 341
 Latoszyński Józef, syn Józefa, uczeń w Braniewie: 345
 Laurentius, św. zob. Wawrzyniec św.
 Laureo Wincenty, nuncjusz papieski w Polsce: 360
 Laynez Jakub, generał jezuitów: 26 30 41 67—68 71 87 88 102 122 125 132 134 149—151 278
 Lavardin, Francuz, tłumacz *Confessio Hozjusza* na jęz. francuski: 119
 Lengnich Gottfried, historyk gdański: 8 10 26 244 268
 Leoman Jan, kanonik warmiński, ekonom biskupstwa: 31 32 37 42 52—54 68 106 131—132 161—162 164 376 463 473—474 530 532 545
 Leon IV Chazar, cesarz bizantyjski: 298
 Leper Mikołaj, radca księcia pruskiego Albrechta: 398
 Lepsz Kazimierz: 25 26 158 313
Libroeski Stanisław: 26 457 460
 Lichtenhein (Lichtenhagen) Albert, proboszcz w Brodnicy: 403
 Lindanus Teodor, kanonik wrocławski, teolog katolicki: 32 42 163—164 598
 Lindanus Wilhelm, bp Roermond (Holandia): 284 285 597
 Lippomano Alojzy, nuncjusz papieski: 154 155
 Lisiecki Maciej, cysters z Bledzewa: 261—263 283 284 303 307
 Lismanin Franciszek, działacz innowierczy 306 363 364 393—395 417 483 484 543 563 575
 Litwini: 80 112 400
Litwornia Andrzej: 26 262 508
 Loka (Lock) Fabian, starosta reszelski: 35 42 337 338 360—361
 Loka (Lock) Mikołaj, opat oliwski, kanonik warmiński: 37 42 212 353 361 362 459—460 577
 Lombardus Jan Franciszek, teolog katolicki, sekretarz kard. M. Antoniego da Mula: 15 30—35 37 38 42 88 133—135 136 137 150—151 233 316—317 348—349 452—453 507 519
 Lombardus Piotr, teolog katolicki: 88
Lortz Józef: 26
 Lossius Łukasz, teolog luterański: 204
 Lot, postać biblijna: 172 179
 Ludwik I de Bourbon, książę Condé: 138
 Luter Marcin, reformator: 61 121 296 432
 Lutomirski Jan, innowierca, rewizor królewski: 47 518 527 568 569 576 585 599 600
 Łagów Kacper zob. Kacper z Łagowa
 Łaski Jan, reformator: 24 99 151 592
 Łaski Mikołaj, starosta malborski: 47
 Łaski Olbracht, wojewoda sieradzki: 374 551 552
 Łatkowski Szymon, joannita: 552 553
 Ławski Jan, sekretarz w kancelarii P. Myszkowskiego: 38 356 362 363
 Ławski Stanisław, wojewoda mazowiecki: 38 42 474—475
Łempicki Stanisław: 27
 Łęcki Łukasz, żołnierz królewski: 33 38 39 42 247—248 411 412 480—481 565
 Łęcki Stanisław, ksiądz: 247
 Łęcki, syn Łukasza, uczeń w Braniewie: 247 248 481
Łętowski Ludwik: 27 83 149 159 160 185 348 407 506
 Łoś Krystyn, kasztelan wyszogrodzki: 34 42 264—265
 Ługowski Szymon, kanonik krakowski: 373
 Łukasz, św., Ewangelista: 507
Łukaszewicz Józef: 27 126 127 481 587
Łukaszyc Romuald: 44
 Maciej, św., Apostoł: 122 131 449
 Maciejowski Samuel, bp krakowski: 158 321
Maciszewski Jarema: 327
Macurek Józef: 50
 Madruzzo Krzysztof, bp Trydentu, kard.: 165
Madura Fabian Roman: 27
 Maggio Wawrzyniec, jezuita: 30 31 42 87 149—150 288 586
 Magnetus, pisarz starochrześcijański: 300
 Magnus, brat króla duńskiego: 369
 Magnuszewski Andrzej: 60
 Magnuszewski Maciej, krewny prymasa: 460
 Magnuszewski Sebastian, ochmistrz kurii prymasa: 460
 Magrus Dominicus Melitensis, teolog: 160 161
 Makowiecka Krystyna z Piotrowskich, żona Macieja: 239
 Makowiecki Jan, archidiacon warszawski, sekretarz królewski: 33 42 239—240
 Makowiecki Maciej, ojciec Jana: 239
 Maksymilian II, cesarz: 14 21 22 31 33 42 71 97 98 108—109 112 116 122 167 170 174 175 177 179 206 213 224 233 259 280—282 288 289 299 304—306 367 368 398 423 424 447 453 456 533 544 567 585 590 605

- Malinowski Mikołaj*: 7—12 27 198 328
 359 400 405 421 437 449 499 510
Matecki Jan: 26 27
Matek Janusz: 27 105 530
 Manfredi Tadeusz, członek spisku na
 życie papieża Piusa IV: 91
Maniewska Danuta: 432
 Manoel (Emanuel) I, król portugalski:
 117
 Mansfeld Piotr Ernest, generał francu-
 ski: 313
 Manucjusz Paweł, drukarz rzymski: 15
 80 83 129 133 135 136 150 151 165 232
 233 295 296 316 326 452 533 537 545
 546 570
Mańkowski Alfons: 27
 Marcin, św.: 119 329 424 462 527 538 541
 569
 Marek, magister dominikanów w Nea-
 polu: 151
 Marini Leonardo, bp Lanciano (Italia):
 289 305—307
 Marquard, burmistrz Braniewa: 329 559
 Mateusz, św. Ewangelista: 291
 Mączyński Jan, teolog, innowierca, se-
 kretarz Mikołaja Radziwiłła Czar-
 nego: 112
 Melchior z Mościsk, prowincjał domini-
 kanów polskich: 36 41 42 303 304
 391—393 409—410
 Medici Franciszek, książę Toskanii: 306
 480 481
 Medici Jan Jakub, brat papieża Piusa
 IV: 580
 Medici Klara, siostra papieża Piusa IV:
 580
 Medici Kosma, książę Florencji: 306 500
 580
 Melancton Filip, reformator: 204 205
 334 356
 Mencken Gottlieb, wydawca listów kró-
 lów polskich XVI w.: 27 302
 Merkury, postać mityczna: 545
 Metody, św., Apostoł Słowian: 153 170
Meysztowicz Walerian: 146
Miaskowski Kazimierz: 27
 Michał, sługa prymasa J. Uchańskiego:
 56 188 202
 Michał, św.: 381 382 385 396 401 406
 410 435 445 464 466—468 511 552
 Michałowski, szlachcic spod Przemyśla:
 541
 Miedziankowski Wojciech, uczeń w Bran-
 iewie: 37 42 317 319 320 427—428
 Mielecki Hieronim, syn Sebastiana: 540
 Mielecki Sebastian, kasztelan wiślicki:
 38 42 538 539—540
 Mielecki Stanisław, syn Sebastiana: 540
 Mielżyński Wojciech, szlachcic wielko-
 polski: 387
 Mieszkowski Wawrzyniec, kanonik pło-
 cki: 222
Migne Jacques Paul: 27 44 135 592
Mika Marian J.: 165 482
 Mikan Anna z Wielżyńskich, żona do-
 ktora Stefana: 140 141 165 168' 189
 445 468 607
 Mikan Stefan, lekarz w Poznaniu: 13
 31 32 34 37—40 42 72 139—141 164—
 —165 168—169 189—190 283—284 301
 307—308 372 444—445 458 459 467—
 —468 481—482 517 526—527 528 568
 574—575 607—608
 Mikołaj, św.: 114 571
 Minerwa, postać mityczna: 169 299 413
 Mirek Katarzyna, mieszcanka poznań-
 ska: 139 140 164 165 189 445 608
 Mirek Stanisław, mieszczanin poznań-
 ski: 140 445
 Modius Albert, ksiądz, wikariusz w
 Braniewie: 96 366 367
 Modliszewski Hieronim, kasztelan ma-
 logoski: 518
 Modliszewski Wawrzyniec, kanonik po-
 znański, domownik Hozjusza: 15 34
 42 283 310—311 402 407 445 481—483
 509 543 549 550 568 573 576 606
 Modrzewska Jadwiga, żona Andrzeja
 Frycza, *secundo voto* Magnuszew-
 ska: 60
 Modrzewski Andrzej Frycz, pisarz: 60
 83 84
 Moler (Möller) Andrzej, rodem z Warm-
 nii, student Uniwersytetu Krakow-
 skiego: 167 168 182
 Moler Feliks, rodem z Warmii, student
 Uniwersytetu Krakowskiego: 390
 391 428 438 524
 Moler (Möller) Paweł, ks., wikariusz pa-
 raffii św. Katarzyny w Braniewie:
 52 53 96 513
 Monifio Ludwik, Włoch, sekretarz króla
 Zygmunta Augusta: 95
Morawski Kazimierz: 27 64 395
Morawski Seweryn: 27 77
 Morone Jan, kard.: 74 124 125 157 158
 184 327
 Morsztyn Brygida z Hozjuszów, żona
 Jana: 168 494
 Morsztyn Jan, mieszczanin krakowski:
 168 494
 Mula Marek Antoni da, kard.: 15 17 30
 31 33—35 37 39 41 42 80—82 88 133
 134 136—137 150 151 165 215—216
 232—234 295—301 316 317 348 367—
 —368 424—426 443 507 519 533—534
 546 571
 Muntzer Andress, sekretarz księcia pru-
 skiego Albrechta: 378 542
Mycielski Jerzy: 27 142
 Myszkowska Beata z Przerębskich, żo-
 na Zygmunta: 247
 Myszkowska Jadwiga z Tęczuńskich,
 żona Stanisława: 374 490
 Myszkowski Jan, syn Zygmunta, uczeń
 w Braniewie: 246 247 293 294 330
 363 393 413
 Myszkowski Krzysztof, kasztelan oś-
 więcimski, potem (1565) rawski: 366
 550
 Myszkowski Piotr, podkanclerzy: 9 12

- 13 15 21 22 30 31 33—39 41 42 48—
49 61—63 64 66 69 70 72 74 83 84
93 94 113 114 116 117—118 126 138
141 142 146 152 158 209 210 212 216—
217 220 229—230 246—247 250 251
273—275 293—294 311 329—330 356
362—364 393—394 409 410 411—413
418 421 422 430—431 434 472—473
482—484 489—490 496 497 503—504
509 543 549—551 558 563
- Myszkowski Stanisław, wojewoda kra-
kowski: 160 209 224 323 366 490
- Myszkowski Zygmunt, starosta oświę-
cimski, innowierca: 61 246 247 293
294 330 363 393 483 484 490 491
- Nadal Hieronim, jezuita: 104 132 133
207 409 587 589
- Nadolski Bronisław: 27 29 201
- Nadrowscy, szlachta kujawska: 312
- Nadrowski Jan, szlachcic: 312
- Nadrowski Jerzy, szlachcic: 312
- Nadrowski Wojciech, szlachcic: 312
- Nagórski Łukasz, ochmistrz królewny
Anny Jagiellonki: 568
- Nakielski zob. Russocki Franciszek
- Narkuski Stanisław, bp nominat żmudz-
ki: 234 366
- Naruszewicz Adam, bp smoleński i łuc-
ki, historyk: 383
- Natoński Bronisław: 107 457 458
- Nicastro Dionizy de, lekarz włoski ze
świty Commendonego: 220
- Nidecki Andrzej Patrycy, sekretarz kró-
lewski: 13 21 22 27 30 33—36 39 42
64—65 217 230 275 330—331 365—366
394—395 414 417 551—552
- Niderhoff Leonard, dziekan kapituły
warمیńskiej: 416
- Niemcy: 112 259 587
- Niesiecki Kasper, jezuita, historyk: 27
173 294 341 371 387 402 474 541 560
568
- Niezabitowski Leonard, kaznodzieja do-
minikański: 60 61
- Niger zob. Chrościejewski Stanisław
- Niniński Wojciech, sekretarz królewski:
159 160 203
- Niszczycki Mikołaj, wojewoda belski:
508
- Noskowski Andrzej, bp plocki: 38 42
113 146 222 223 278 328 355 408 409
441 455 480 485 495—496 593
- Nowacki Józef: 27 50 262 319 352 449
553
- Oben Wilhelm, jezuita w Braniewie: 67
- Obłqk Jan: 11 19 27 54 272 343
- Obreński Zygmunt, profesor Uniwersy-
tetu Krakowskiego: 493
- Oceanus, postać mityczna: 609
- Ochino Bernardyna, reformator: 60 83
84 183
- Ocieski Jan, kanclerz koronny: 215 364
- Oestereich Marcin, burgrabia lidzbar-
ski: 408 473
- Ohryzko Jozafat: 27 29
- Ohryzko-Włodarska Czesława: 26
- Ojnomaos, postać mityczna: 172
- Oláh Mikołaj, abp Ostrzyhomia (Wę-
gry): 79 423 424
- Oleśnicki Mikołaj, właściciel Pińczowa,
innowierca: 203
- Oleśnicki Zbigniew, bp krakowski, kard.:
78 170 173 179
- Opaliński Andrzej, kasztelan przemęc-
ki: 362 363
- Oporowski Władysław, abp gnieźnień-
ski: 78
- Oporyn Jan (Herbster), drukarz w Ba-
zylei: 607
- Oracki Tadeusz: 27
- Oraczowski Jan, brat Piotra, szlachcic:
59
- Oraczowski Piotr, pisarz kancelarii kró-
lewskiej: 30 38 42 59 475
- Oraczowski Stanisław, brat Piotra,
szlachcic: 59
- Orsini (Ursinus) Flavius, kard.: 71
- Orzechowski Stanisław, pisarz politycz-
ny: 26 69 70 71 78
- Osio Jan Chrzyciel, bp Rieti (Italia):
134 151
- Osio Wincenty, bratanek bpa: 133 151
- Osorio Hieronim, bp Silves (Portugalia):
24 31 43 116—117
- Ossowski Franciszek: 27 432
- Ostroróg Jakub, magnat wielkopolski,
działacz innowierczy: 155 270
- Ostrowski Józefat: 193
- Pacca Mikołaj Anellus, lekarz włoski:
151
- Pacuski Kazimierz: 27
- Padniewski Filip, bp krakowski: 9 11
38 42 78 83 84 92 93 141 149 154—
—156 170 178 179 184—186 188 199
200 202 209 212 214 224 248 249 252
328 341 351 352 374 401 422 448 449
455 473 505—506
- Pah, szlachcic pruski: 376 377
- Pajewski Janusz: 27 281
- Paleotto Gabriel, kard.: 34 41 42 161 167
264
- Paleotto Kamil, profesor w Bolonii: 75
76 167
- Pałucki Władysław: 27 218 330
- Pancernik Jerzy, platnierz krakowski:
152 153
- Pankracy, św.: 47 48 52 55 59 73 89 133
139 153 181 182 194 217 222 236 239
247 253 256 319 360 362 366 372 376
378 385 407 448 582
- Parisanus Juliusz, bp Arimini (Italia):
278 279
- Parisot Jan zob. Valette Jan de la
- Parmeńska Małgorzata, regentka w Ni-
derlandach: 312 313
- Pasqua Szymon (de Nigro Pasca), le-
karz papieża Piusa IV: 453
- Pastor Ludwik: 27 71 91 116 305 306 336
368 456 579 580

- Patruus Jan, księgarz poznański: 17 265
 266 445 467 468 481 482 494 517 526
 574 607
- Pavesi Juliusz, bp Sorrento (Italia): 317
- Paweł III, papież (Aleksander Farnese): 126
- Paweł IV, papież (Gian Pietro Caraffa):
 86 154 155
- Paweł, św. Apostoł: 205 234 297 383 468
 469 574
- Payva de Andrada Didak, teolog katolicki z Portugalii: 117 591 592
- Pelopidowie, postacie mityczne: 172 179
 208 249
- Peltano Teodor, jezuita; profesor Uniwersytetu w Ingolstadtzie: 502
- Pendasio Fryderyk, sekretarz Commenedonego: 278
- Peplowski Franciszek*: 29
- Petra Jan de (von der Leyen), abp Trewiru: 79
- Petra Maurycy, bp Vigevano (Italia):
 184
- Petrobrusianie, innowiercy: 296
- Pęckowski Zbigniew*: 28
- Pfleger Lucjan*: 28 257 396 502 503
- Phauser (Pfauser, Fauser) Jan Sebastian, kaznodzieja nadworny Maksymiliana II, odsunięty (od 1560 r.) po przejściu na luteranizm: 257 259
 503
- Piccolomini Almerius, kanonik wrocławski: 58 256
- Piechnik Ludwik*: 28 67
- Pieczanowski Jan, sługa Anny Kościeleckiej: 466 467
- Pieniążek Krzysztof, poseł sejmowy małopolski: 203
- Pieradzka Krystyna*: 160
- Pietro Antonio di Capua, bp Otranto (Italia): 79
- Pilichowska Jadwiga z Dzierżogowskich, cześnikowa wyszogrodzka: 401 402
- Pilichowski Adam, bp chełmski: 402
- Piotr, św., Apostoł: 25 134 222 299 574
- Piotr, mieszczanin braniewski: 532
- Piotr z Bruys, innowierca z XII w.: 296
- Piotr ze Lwówka, opat cystersów w Bledzewie: 261 262
- Piotr z Poznania, lekarz: 36 42 407
- Piotrkowczyk Andrzej, drukarz w Krakowie: 80
- Piotrowski Jan, kustosz łowicki: 460
- Pirron z Elidy, filozof grecki: 60
- Pius IV, papież (Giovanni Angelo Medici): 14 22 27 31 32 33 38 39 41
 42 66 70 78 85 86 91 98 103 111 113
 116 120 124 125 136 146 147 155 156
 159 165—167 172 173 181—182 185
 193—197 201 205 209 210 212 224 232
 233 241—242 252 253 260 284 288 289
 290 293 296 305 324 327 336 339 349
 364 368 385 400 405 410 424 428 441
 443 445 453 500 509 510—511 519 537
 557 579 580 591 597 599 600
- Pius V, papież zob. Ghislieri Michał, kard.
- Plater-Broel Włodzimierz Stanisław* zob. *Broel-Plater*
- Plemięccy: 584
- Plemięcka Barbara z Czernow, żona Jana: 561
- Plemięcki Achacy, syn Jana i Barbary, uczeń w Braniewie: 561
- Plemięcki Jan, starosta kowalewski:
 250 418 559—561 589
- Plaza Tomasz, ksiądz krakowski: 17
 82 84 204 287 354 355 524 555 593
- Płocha Józef*: 44
- Pociecha Władysław*: 149 160
- Podwodowski Jan, szlachcic wielkopolski: 553
- Pogianus Julius Sunensis, humanista włoski: 26 80 85 91
- Polacy: 15 24 80 86 167 201 295 510
 565
- Polanco Jan, jezuita: 13 31—34 36 37
 40—42 102—104 123—125 132—133
 166—167 207—208 250—251 277—278
 382—383 408—409 441—442 583 588—
 —590
- Pole Reginald, kard.: 598
- Polenz, szlachcic pruski: 358
- Porębski Piotr, kanonik krakowski: 31
 36 38 41 42 148—149 157 200 202
 373—374 429 490—491
- Potkański Edward*: 28 552
- Preuck Eufrozyna z Czernow, żona Jana: 249
- Preuck Jan, burgrabia braniewski, zięć Achacego Czemy: 249 418
- Preuck Jerzy, burgrabia braniewski, ojciec Jana: 249
- Preuck Michał, marszałek dworu Hożjusza, starosta braniewski: 162 239
 329 473 539 544 545 561
- Promnitz Baltazar von, bp wrocławski:
 191
- Protaszewicz-Szuszkowski Walerian, bp wileński: 336 500 501
- Proteusz, bóstwo morskie u starożytnych Greków: 419
- Protmann Regina, katarzyczka zgromadzenia Sióstr Katarzynek: 54
- Proyke Joachim, szlachcic pruski: 358
- Prusinowski Wilhelm, bp ołomuniecki:
 32 42 50 153 170
- Przerębski Andrzej, sekretarz królewski: 412
- Przerębski Jan, prymas: 229 506
- Przerębski Piotr, prepozyt krakowski:
 38 42 506—507
- Przetocki Mikołaj, szlachcic wielkopolski: 284
- Przeździecki Aleksander*: 28 401 402
- Przygotowski Wincenty*: 28
- Przyjemski Wojciech, pisarz ziemski kaliski: 36 42 363 387—388 394
- Pseudo-Dionizy Areopagita, pisarz V/VI w.: 150 348

- Pynusz Mikołaj, mieszczanin krakowski: 101
 Pynusz Walerian, rajca krakowski: 160
 Pynusz Zofia z Aichlerów, żona Mikołaja: 101
 Rab Bartłomiej, mieszczanin kowieński: 581
 Radogosi Jan, sekretarz królewski, re-
 wizor królewszczyzn: 38 39 42 47
 518 527—528 577
Radike Irena: 28 190
 Radziwiłł Mikołaj Czarny, wojewoda
 wileński: 25 83 84 109 112 157 158
 273 275 277 278 283 303 304 307 329
 330 365 382 400 441 500 501
 Radziwiłł Mikołaj Rudy, wojewoda
 trocki: 551
 Radziwiłłówna Barbara, królowa Pol-
 ski: 551
 Rafał, św.: 283
Rahner Karl: 44
 Ramułt Klemens, bernardyn z Przewor-
 ska: 307
Ranke Leopold: 28 91
 Rasek Marcin, student Uniwersytetu
 Krakowskiego: 167 168 184 186
Reifferscheid Gerhard: 18
 Reszka Apollonia, mieszczanka poznań-
 ska: 165
 Reszka Jan, burmistrz poznański: 141
 164
 Reszka Stanisław, sekretarz kard. Ho-
 zjusza: 7 10 14 25 28 95 98 119 120
 133 136 150 166 168 183 188 200 209
 214—217 219 221 227 229 230 232 236
 239 240 244—247 253 254 256 265—
 —267 272—275 278—280 284 287 290
 303 308 309 312 315 317 319 320 325
 327 328 331 338 339 341 345 346 350
 354 355 367 370 372 373 383 390 395
 396 399—404 406 407 414 415 417 423
 428 433 443—446 448 449 455 457 461
 466 468 471 475 477 479 482 484 485
 490 500 501 503 504 508 509 511 514
 515 517 520 523 526 529 532 533 537
 538 543 545 549 554 563 570 571 576
 579 586 589 590 591 593 594 596
 605—607
 Reszka Walenty ze Starogardu, lekarz
 poznański: 165
 Reszka Walenty, syn Walentego, lekarz
 poznański: 164 165
 Reymerstock Serwacy, ksiądz z Ornety:
 350 351
Richter Franciszek Ksawery: 28
Röhrich Viktor: 28 521
 Roguski Sylwester, lekarz: 209 225 249
 Roias Marcin Portalrubeo a, joannita z
 Malty: 552
 Rokosz Jan, syn Jana Hipolita, uczeń w
 Braniewie: 345
 Rokosz Jan Hipolit, szlachcic malopol-
 ski: 341
 Rokosz Sebastian, syn Jana Hipolita,
 uczeń w Braniewie: 345
 Roman, domownik prymasa: 485
 Rosenwald Urban, proboszcz parafii
 Tolkowiec na Warmii: 420
Rospond Stanisław: 28
 Rotundus Augustyn Mielecki, wójt wileński: 479
 Rouillie Guillaume, drukarz łódzki: 572
 Rozrażewski Hieronim, sekretarz kró-
 lewski, późniejszy bp wrocławski:
 24 109 170 546
 Rozrażewski Stanisław, brat Hieroni-
 ma, jezuita, pierwszy rektor kole-
 gium jezuickiego w Plocku: 546
 Roźnowski Jan zob. Grodziecki Jan
 Ruggieri Juliusz, nuncjusz papieski w
 Polsce: 455 456 605 606
 Russocki Franciszek, kasztelan nakiel-
 ski: 33 36 42 217—219 302 414—415
 Russocki Jerzy, syn Franciszka, uczeń
 w Braniewie: 217 218 414
Rybarski Antoni: 44
 Rychnowski Wojciech zob. Sperling
 Wojciech z Rychnów
Rykaczewski Edward: 28 456
 Rytli Hieronim, mieszczanin poznański
 169
 Rzymianie: 419
 Sabelli Jakub, kard.: 278
 Salmeron Alfons, jezuita: 40 41 98 104
 132—134 151 278 319 348 382 441
 443 591—593
 Sanctius Ambroży, jezuita w Branie-
 wie: 67
 Sanders Mikołaj, teolog angielski w Lou-
 vain: 31 34 37 42 120—121 236 237
 286—287 312 314 439—440 444 547
 Santacroce (Santa Croce) Prosper,
 kard., nuncjusz we Francji: 71 305
 456
 Sarcerius Jan, predykant luterski w
 Elblągu: 115
Saski Stefan: 29
Sawicki Jakub: 44 355 456
 Scarampi Antoni, bp Nola (Italia): 317
 453
 Schachtmann, kupiec: 170
 Schenberg, oficer werbujący wojsko za-
 ciężne w Niemczech: 369 380 383
 Schlepner Sebastian, kanonik wroc-
 ławski: 254 255
 Schmidlin Andreae Jakub, teolog luter-
 ski: 502
Schmitz-Kallenberg Ludwik: 25
 Schornborch Henryk, student Uniwer-
 sytetu Królewieckiego: 36 42 388—
 —389
 Schteanbach Jan Andrzej, sekretarz ce-
 sarski: 258
 Schuknecht Jan, czeladnik szewski z
 Braniewa: 54
Schultze Johannes: 19 28
 Schwendi Łazarz von, dowódca wojsk
 cesarskich: 281 282
 Sculteti Walenty, proboszcz parafii
 Frombork: 359

- Sebastian, król portugalski: 117 312 313
 Sebastian, kupiec z Piotrkowa: 184 185
 Sebastian, św.: 134
 Secygniowscy: 372
 Secygniowski Dionizy, bp kamieniecki: 186 187 372
 Seld Zygmunt, podkanclerzy cesarza Maksymiliana II: 279 280
 Selim II, syn sultana Sulejmana Wspaniałego: 552
 Semplawski Henryk, student, późniejszy kanonik warmiński: 57
 Serbelloni Gabriel, siostrzeniec Piusa IV, naczelnik gwardii papieskiej: 580
 Serbelloni Jan Antoni, kard.: 31 42 113
 Seripando Hieronim, kard.: 348
 Sforza (Sfortia) Aleksander, kard.: 32 42 71 166 306
Sieciuchowiczowa Lucyna: 28 140
 Siegbertus Wilhelm, ksiądz z Niderlandów: 286
 Siemiński Zbigniew, kasztelan sanocki: 370 371
 Siemiszowski Adam, podstarości lwowski: 214 215
 Sienicki Mikołaj, marszałek sejmu, inowierca: 25 93 94 208 217 218 225 268 354
 Sierakowski Jan, kasztelan łądzki: 34 42 294—295 301 302 307 394 569
 Sierpki Andrzej z Gulczewa, wojewoda rawski: 39 42 559—560
 Silvius Korneliusz, ksiądz z Niderlandów: 284—286 335 392 439 444 597 598
 Simonetta Ludwik, kard.: 33 42 234—235
Simson Paul: 28 191
 Singmoser Marek, sekretarz i radca cesarski: 109
Sipayllo Maria: 28 172 270
 Sirleto Wilhelm, kard.: 15 33 41 88 133 134 150 151 161 245—246 300 316 317 348 443 519 533 534 571
 Sithky, mieszczanin lidzbarski: 470
 Sittard Maciej, nadworny kaznodzieja cesarski: 61 70 77 259 288 503
 Skalich Paweł, „nowy” radca księcia pruskiego Albrechta: 104 105 363 364 522 543 544
 Skaszewski Jan, sekretarz królewski: 83 373
Skorupska Zofia: 24 28 268 411
Stawoszevska Maria: 180
 Słomowski Stanisław, bp sufragan krakowski, następnie abp lwowski: 32 42 184 185 203—204 328 353 375 400 401 424 547 548
 Słupecki Stanisław z Konar, rewizor królewszczyzn: 47 518
 Służewski Jan, wojewoda brzesko-kujański: 56
Smoczyński Józef: 17
 Soderini Bernard, bankier włoski w Krakowie: 354
 Soderini Karol, bankier włoski w Krakowie: 185 186 375
 Sokołowski Jerzy, właściciel dóbr na Żulawach: 427 498
 Solfa Jan Benedyktynowiec, lekarz królewski, prepozyt warmiński: 115 318
 Solikowski Jan Dymitr, sekretarz królewski, późniejszy abp lwowski: 217
 Sonnius Franciszek, bp Herzogenbusch w Niderlandach: 597
 Soranzo Jakub, poseł wenecki przy cesarzu: 175
 Specht (Picus) Joachim, predykanct luterski w Głogowie: 51 97
 Sperling, brat Wojciecha: 468
 Sperling Wojciech, student w Ingolsta-dzie: 37 42 257 260 428 468—470 502
Spierski Zdzisław: 481 540
 Stanisław, poeta z Krakowa: 345
 Stanisław, św., bp krakowski: 9 11 225 230 246 267 373 396
 Stankar Franciszek, profesor Uniwersytetu Krakowskiego, działacz innowierczy: 157 158 202 203
Stankiewicz Jerzy: 114 362
 Staphylus Fryderyk, konwertyta, teolog katolicki: 221
 Starker Kacper, student Uniwersytetu Krakowskiego: 36 42 353 375 376 378—379
Starnawski Jerzy: 71
 Starożrebski Wojciech, bp chełmski: 71 72 77 328 355 455
 Stefan, bp z VIII w.: 298
 Stefan, św.: 67 399
 Steels (Stels) Jan, drukarz w Antwerpii: 119 439 570 597
Steinherz Zygmunt: 28 169 175 233
 Stempowski Paweł, sekretarz królewski, agent króla polskiego w Neapolu: 116 126
Stock Edward: 28
 Straszówna Regina, żona Andrzeja Dudyca: 556
 Strobel Krzysztof, pierwszy rektor kolegium jezuickiego w Braniewie: 16 31 33 39 42 67 79 96 97 105—106 124 126—127 150 208 211—212 419 560—561 583
 Stroński Aleksander, szlachcic małopolski: 315
 Stroński (Stroiński) Hieronim, szlachcic małopolski: 315 375
 Strusiek Józef, burmistrz poznański: 481 482
 Strzalkowscy, szlachta z województwa rawskiego: 559 560
 Stuart Maria, królowa Szkocji: 284 287 598
Stuiber Alfred: 24
 Stymelius Krzysztof, teolog: 205
Subera Ignacy: 28
Sucheni Grabowska Anna: 27 28
Suchodolski Bogusław: 44

- Sulejman II Wspaniały, sultan: 99 112
282 289 552
- Sułkowska Irena: 44
- Sułowski Zygmunt: 44
- Sunyer Franciszek, jezuita: 458 532 586
593 595
- Superanto Jakub, bp, poseł papieski do cesarza: 175
- Sušta Józef: 28
- Swagerius Konrad, jezuita: 104
- Sykstus III, papież: 300
- Synkowski Jakub, woźnica krakowski: 375
- Szacherska Stella Maria: 27
- Szafraniec Stanisław, magnat małopolski, protektor kalwinizmu: 26 65
- Szczawiński Paweł, syn Stanisława, uczeń w Braniewie: 198
- Szczawiński Stanisław, szlachcic spod Kutna: 32 38 42 198—199 512—513
- Szczawiński Szymon, sędzia łowicki: 217 218
- Szczotka Stanisław: 160
- Szczucki Lech: 28 60 556
- Szedziński Stanisław, domownik bpa F. Padniewskiego: 37 42 448—449
- Szkoci: 268
- Sznysna Jakub, sługa Kromera: 287
- Szorc Alojzy: 20 28
- Szostkiewicz Zbigniew: 28 157 203 234
310 319 372
- Szuskowski Protaszewicz Walerian zob. Protaszewicz Szuskowski
- Szwajcarzy: 305
- Szwedzi: 463
- Szydłowski Sebastian, proboszcz z Wrzesiny: 272
- Szymon, dworzanin królowej Katarzyny Habsburżanki: 599
- Szymon Mag, postać biblijna: 266
- Szymon, sierota z Dobrego Miasta, stypendysta Hozjusza w Poznaniu: 140 168 189
- Tantal, postać mityczna: 172
- Tarlo Gabriel, ochmistrz dworu królowej Katarzyny: 508
- Tarlo Paweł, abp lwowski: 77 157
- Tarnowska Zofia z Szydłowieckich, żona Jana, hetmana: 341
- Tarnowski Jan, hetman: 184 185 341
- Tarnowski Jan Krzysztof, kasztelan wojnicki: 9 35 42 84 154—156 170
173 176 178 186—188 199 200 202
212—214 224 323 341—342 366
- Tarnowski Stanisław, wojewoda sandomierski: 188
- Taszycki Witold: 20
- Tatarzy: 47 48 112
- Tazbir Janusz: 18
- Tezewianie: 530 578
- Tectonius Ryszard, jezuita w Braniewie: 67
- Teodor, św.: 253
- Teodoret z Cyru, pisarz starochrześcijański: 597
- Tęczyńscy: 159 160 184 224
- Theiner Augustyn: 28
- Thimm Werner: 11 28 43 228
- Thumbs Ambroży, sekretarz księcia pruskiego Albrechta: 461
- Tiro Prosper z Akwitanii, teolog katolicki: 444
- Tłokiński Czechtka Erazm zob. Czechtka Tłokiński Erazm
- Tomasz, św., Apostoł: 580
- Tomasz z Akwinu, św.: 297
- Tomczak Andrzej: 26 28 65 159 312
- Tomicki Jan, kasztelan gnieźnieński: 140 214 283 387 394 574 607
- Torres Franciszek, teolog katolicki: 15
88 129 133 134 151 300 316 317 348
349 453 519 533 591 593
- Treichel Irena: 28
- Trennbach Urban von bp Passawy: 220
- Treter Tomasz, sekretarz Hozjusza: 29
- Triller Anneliése: 11 28 228
- Troschka Jerzy, szlachcic warmiński, luteranin: 249
- Troszyński Mikołaj, cześnik łomżyński: 442
- Truchsess Otto, kard., bp Augsburga: 15 31 33 42 60 91 122 135 141 149 220
231 277 287 288 315 428 524 543 544
554
- Trzciniński Hieronim, uczeń kolegium w Braniewie: 403 404
- Trzebuchowski Mikołaj, kasztelan gnieźnieński: 294 295
- Trzeciecki Andrzej, poeta, działacz reformacyjny: 60 554 555
- Trzeciecki Jan, szlachcic małopolski: 315 341 345 352 373 525 586
- Trzeciecki Stanisław, syn Jana, uczeń w Braniewie: 315 341 345 352 373
- Turcy: 21 112 116 224 280 293 306 312
331 332 335 336 350 367 371 399 446
447 496 500 503 515 552 553 586 605
607
- Turska Halina: 19
- Tyczyn Jerzy, agent polski w Italii: 15
70 86 123 124 126 209 210 219 232—
—234 300 304 306 368 394 395 534 546
585 591
- Tymmerman Jakub, kanonik warmiński: 33 34 39 42 115 120 256—257
272—273 337 338 343 360 546—547
- Tymmerman Jan, kanonik warmiński: 325
- Tymmerman Jerzy, kupiec gdański: 120
546 547
- Uchański Arnulf, wojewoda płocki: 8
51 110 142 143
- Uchański Jakub, abp gnieźnieński, prymas: 9 12 13 17 22 29—31 34—38
40—42 47 49 50 51—52 56 60—62 66
69 72 73—74 76—78 83—86 93—95
109—113 114 133 137 138 141—143
156 173 178 179 186 187 194 195 206
210 249 264 267—269 277 308 310 311
320—324 327—328 353—354 355 362

- 384 389 390 394 400—401 407 421 422
433—435 438 449 455 456 459 460—461
471 476—478 480 483 485 486 489 492
499 509 514 557 559 575 576—577 579
593 594 600 601—602 605
Ulanowski Bolesław: 29 310
Ulryk III, książę meklemburski na Kostrzyniu: 530
Umiński Józef: 29 242
Urban Waclaw: 19 29 60 195 247 316 373
428 495 508
Urban II, papież: 456
Urbańczyk Stanisław: 29
Urgel zob. *Feliks bp Urgel*
- Valdes Fernando, bp Sevilli (Hiszpania)*: 349
Valette Jan de la, wielki mistrz joannitów na Malcie: 39 42 335 336 552—554 585 586 590
Vendius Erazm, radca księcia Albrechta V w Bawarii: 36 41 121 396—397
Venus, postać mityczna: 132 523
Verallo Paweł Emil, abp Rossano (Italia): 317
Vertumnus, postać mityczna: 419
Vetus Jan, sekretarz kard. Karola de Guise: 34 42 308—309
Visconti Karol, kard.: 35 42 71 338—339 606
- Wahl Jan, burmistrz chełmiński*: 411 483
Wajsbłum Marek: 543
Walenty, proboszcz plocki: 514
Walewski Cyprian: 29 225
Wankow zob. *Więkowski Krzysztof*
Wargawski Rafał, kanonik krakowski: 149
Warszawski Grzegorz, duchowny z diecezji krakowskiej: 38 42 491—492
Warszewicki Stanisław, kanonik poznański: 31 37 40 42 122—123 140 384 389—390 400 422 479 442—443 460 461 506 526 527 575—576 607
Watt Agnieszka, wdowa po Janie Watt: 31 36 42 100—101 180 204 374—375 376 555
Watt Anna z Hozjuszów, rodzona siostra kardynała: 101 148 180 380
Watt Hektor, szwagier kard.: 101 148 180 379 380 590
Watt Jan, syn Hektora i Anny: 101 180 375 379 380 494 554
Watt Paweł, syn Hektora i Anny: 13 17 32—40 42 73 100 101 131 132 152—154 167—168 180 182 183 185—186 204—205 225 231 232 287—288 315 345 354—355 375—376 379—380 390—391 423 428—429 438 493 494 524—525 554—555 558 586—587 590 593—594
Watt Stanisław, syn Hektora i Anny: 379 380
Wawrzyńczyk Alina: 27
- Wawrzyniec, św., męczennik*: 148 278 294 346 373 423 444 597
Weber Antoni: 91
Wegner Bartłomiej, mieszczanin braniewski: 581
Wejher Ernest, pułkownik królewski: 380 381
Wermke Ernst: 29
Widmanstadt Filip, jezuita w Braniewie: 286
Wierczyński Stefan: 29
Wierzbicki Piotr, szlachcic kujawski: 402
Wierzbicki Wiktor, bp nominat żmudzki: 234 417
Wierzbowski Teodor: 12 29 44 50 52 56 66 74 77 110 114 308 320 327 328 353—355 384 401 407 434 449 460 461 480 485 486 491 499 514 576 594 602
Więkowski Krzysztof, szlachcic pruski: 398 408 464 465
Wiktor, św.: 574
Winkler Błażej, pisarz miejski poznański: 28 32 38 42 140 189 190—191 517 526 527 528—529 574 608
Winkler Jan, syn Błażeja: 517
Winkler Stefan, syn Błażeja: 140 189 191 283 517 528 539 574
Winkler Wawrzyniec, syn Błażeja: 517 526 528 539 608
Wiszniewski Michał: 29 290
Wiśniewska Kamila: 20
Wiśniewski Jan: 29 156 224
Witzel Jerzy, teolog katolicki: 257 258
Włodarczyk Jerzy: 26
Włodarska Ohryzko Czesława zob. *Ohryzko-Włodarska Czesława*
Włosi, handlarze w Krakowie: 524
Woelky Karl Peter: 29 85
Wojanowski Piotr Feliks, starosta groduziądzki: 562
Wojciech, św., męczennik: 407
Wojciech z Wolsztyna, proboszcz poznański: 284 526 607
Wojciechowska Maria: 29 140 517
Wojtyśka Henryk Damian: 7 19 21 22 29 146 154 456
Wolff Regina, przełożona klasztoru brygidek w Gdańsku: 35 42 345—346 392
Wollek Christoph: 29
Wolski Mikołaj, bp włocławski: 9 61 65 71 72 83 84 179 214 252 323 354 401 421 422 434 455 478 557 558 594 595
Wolski Piotr Dunin, sekretarz królewski i poseł do Hiszpanii: 35 37 38 40 42 224 252 304 305 331—332 445—447 496—497 585—586 590—591 599
Wolski Stanisław z Podhajc, kasztelan rawski, (1565) kasztelan sandomierski: 30 36 30 42 48 65 71 72 206 323 365 366 561—562
Wolsztyn zob. *Wojciech z Wolsztyna*
Wollowicz Eustachy, kanclerz litewski: 365 484
Worein Samson, kanonik warmiński: 10

11 30 35 37 38 42 55 57 129 130 163
 227 254 255 334 338 342—344 359—
 —360 383 419—420 513—514 520 532
 598
 Woronczak Jerzy: 29
 Wotschke Theodor: 29 394
 Woźniakowa Maria: 26 495
 Wuetzen Wawrzyniec von, żołnierz
 wędrowny: 40 42 608
 Wulkan, bóstwo pogańskie: 12
 Wyczański Andrzej: 508
 Wyhowska Wanda: 146
 Wyleżyński Mikołaj: 140 141 169
 Wysocki Jan, kanonik gnieźnieński: 73
 Zaborowski Jan, prepozyt sandomier-
 ski: 156 173 179
 Zadesius Wawrzyniec, wikariusz gene-
 ralny bpa Passawy: 260 503
 Zajda Aleksander: 162
 Zakrzewski Wincenty: 7 21 22 25 29
 101 241 479
 Zalewski Fryderyk, domownik Stani-
 sława Wolskiego: 561
 Zamojski Jan, późniejszy kanclerz: 480
 481
 Zanthen Jan, jezuita w Braniewie: 67
 Zaorski Franciszek: 595
 Zaremba Jan, dworzanin i sekretarz
 królewski: 301 302 307
 Zarębski Ignacy: 290
 Zasius Jan Ulryk: 279 280
 Zawadzki Piotr, szlachcic spod Płocka
 zamieszkały na Warmii: 602 603 604
 Zborowska Anna z Konarskich, żona
 Marcina: 220
 Zborowska Barbara z Jordanów, żona
 Andrzeja: 220
 Zborowski Andrzej, syn Marcina: 33 42
 157 202 203 219—220 495
 Zborowski Marcin, kasztelan krakow-
 ski: 157 176 178 202 203 220 365
 Zebrydowski Bartłomiej, magnat ma-
 łopolski: 374
 Zebrydowski Florian, kasztelan lubel-
 ski: 16 33 40 42 235—236 323 324
 586 587
 Zebrydowski Mikołaj, syn Floriana, u-
 czeń w Braniewie: 236 324
 Zehmen von zob. Czema
 Zenon z Kition na Cyprze, założyciel
 szkoły stoickiej: 60
 Ziegler Sebastian, mieszczanin krakow-
 ski, ożeniony z siostrzenicą Hozju-
 sza: 17 101 131 132 148 152 167 168
 186 204 287 315 345 352—354 372 373

375 376 379 380 390 439 458 459 490
 494 555 593
 Ziegler Urszula, córka Sebastiana i Ur-
 szuli: 345
 Ziegler Urszula z Wattów, siostrzenica
 Hozjusza: 101 148 353 379 380 555
 Zimmerman zob. Tymmerman
 Zimmermann Gerhard: 29 58 191 202 254
 312 313 378 503 563 564
 Ziółkowski Marcin, kanonik krakowski:
 184 185
 Zweifel Krzysztof, starosta pruski z
 Szestna: 398
 Zwingli Ulryk, reformator: 174
 Zygmunt August, król Polski: 10 12—16
 21 22 25—27 30—38 40—42 46 47
 49—51 52 61 63 65 66 68—72 74—75
 79 85 87 88 91 93—95 98—100 108—
 —113 115—117 118—119 126 129 130
 137 141—148 154—158 170—180 184—
 —187 193 194 197—198 200—201
 203—207 209 210 217—221 225—226
 231 232 241 244—245 246 248—250
 251—252 266—268 269—271 272 273
 276 281 292 301 302 320—324 327—
 —328 332 345 346 349 350 354 356
 363 364 369—370 371 373 381—384
 387 392 394 395—396 400 401 403 406
 407 409 411—413 415—416 417 420—
 —421 427 429—431 434 438 441 445
 447 449 460 461 463 464 471 476—480
 482—484 485—487 489 490 497 498—
 —499 504—505 507 511 518 529 536
 548—553 561 563 565 568 573 576
 581—582 585 586 590 591 596 597 599
 605 606
 Zygmunt Stary, król Polski: 10 267—270
 420 468
 Zaboklicka Anna: 26 27
 Zaliński Maciej, starosta tołkmiński (od
 1569): 130
 Zelewski Roman: 47 94 109 126 169 374
 481
 Zelislawski Franciszek, podkomorzy
 malborski, brat bpa: 90 453
 Zelislawski Stanisław, bp chełmiński:
 13 30 31 33 34 36 39 42 46 74 85 89
 90—91 230—231 266—267 271 410—411
 415 416 453 454 478 489 493 561 563—
 —565 596 602
 Zydowski Sebastian, bp sufragan gnieź-
 nieński: 310
 Zydowski Sebastian, kanonik krakow-
 ski: 555
 Żywczyński Mieczysław: 405

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

- Akwitania 104 444
 Albi zob. Elba
 Algabrium 117
 Allenstein zob. Olsztyn
 Amelia 88 555
 Anglia 120 129 286 299 314 547 598
 Ansbach 465
 Antwerpia 17 23 40 82 119 121 234 236
 237 256 285 286 313 439 444 458 517
 547 570 571 596—598
 Aquapendente 500
 Areopag 150
 Arles 296
 Ateny 150
 Augsburg 15 30 33 34 82 91 122 149 174
 220 277 585
 Austria 16—18 22 23 104 107—109 122
 257 260 288 289 304 411 413 458 505
 606
- Babilon 433
 Baden-Durlach 162
 Bagnorea 500
 Bajonna 304 305 331 332 446
 Bajtkowo 474
 Bałga 337 338 416 522 525 534 535 544
 545
 Barcelona 331 332 458
 Barczewo 11 162 211 244 256 272 406 521
 Bartenstein zob. Bartoszyce
 Bartoszyce 61 164 340 341 358 416
 Bawaria 26 82 122 257 259 260 278 298
 397
 Bazylea 24 204 234 297 607
 Bażyny 350 351
 Belgia 117 122 208 236 237 314
 Berlin 28 192 402
 Besarabia 280
 Bezdany (Bezdeń) 121 241 581
 Biebrza 334 340
 Biskajska Zatoka 305
 Biskupiec 242 260 261
 Bledzew 34 261—263 283 284 303 307
 Bolonia 30—34 75 76 125 126 135 176 192
 219 240 241 264 293 497 580
 Bolsena 500
 Brabancja 108 256 596 598
 Braniewo 8 9 11 16 23—25 27 28 30 31
 33—37 39 44 52 53 55 56 67 68 77 78
 91 92 95—97 103—107 117 122 124
 126 127 132 140 161 162 181 183 192
 211 212 227 235—237 246 249 251 256
 264 265 267 273 293 294 300 308 315 317
 319 320 324 326 327 329 333—335
 338—341 345 366 367 385 387 389 390
 397 401 403 409 411 414 415 417—420
 427—429 432 436 438 439 442 443 445
 450 458 465 473—475 479 487 494 496
 513—517 520 522 525 528 532 534
 536—540 545 554 556 559—561 575
 576 581 583 586—589 602 604 608
 Bratian 8 32 34 36 39 40 51 87 94 100
 107 110 114 115 117 118 192 193 280
 281 406 562 584
- Braunsberg zob. Braniewo
 Brema 236 237 313
 Brodnica 403 422
 Brudzewo 387
 Bruksela 313 391 392
 Brunszwik 171 174 175
 Brześć Kujawski 39 539 540
 Brześć Litewski 60 291 365
 Brzeziny 270 317 319 320 372
 Brzozowa 36 370
 Brzozowo 59
 Buda 289
 Budziejowice 107 108
 Buk 40 605 606
 Burgos 305
 Burgundia 108 312 313
 Buscoducum (Herzogenbusch) 597—599
 Bydgoszcz 26
- Calabria 317
 Cambrai 284 285 598
 Canterbury 598
 Capaccio 317
 Celeno 500
 Cellare 500
 Chelmno 29 163 411 417 561 585
 Chęciny 320 321 354
 Chorzele 256
 Chotel Czerwony 438
 Ciążeń 11 36—38 283 402 403 445 447
 455 456 458 459 476—479 481 515 516
 558
 Ciechanowska Ziemia 327
 Ciechocin 10 317 421 423 455
 Città di Castello 405
 Clairvaux 296
 Coimbra 24 117
 Consenza (Consentia) 80
 Cyr 597
 Czechy 65 106—108 122 174 288 599 600
 Czernichów 415
 Czersk 123
 Czeszewo 36 387 388
 Częstochowa 39 546 575
- Dalmatia 108
 Dania 256 299 369 383
 Dąbnica 15 310 402 407 482 483 509
 544 549
 Dobre Miasto 11 12 37 73 121 132 139
 140 168 450—452 461
 Dobrzyńska Ziemia 312 402
 Drażgowo 247
 Dresno 37 442 443
 Dunaj 280
 Dylinga 31—34 91 99 121 122 135 231
 264 277 502 595 598
 Działyń 406
 Eger 280
 Egipt 495
 Elba 369
 Elbląg 15 25 96 105 114 115 117 235 271
 272 300 398 411 415 417 465 466 474
 489 503 581 588 589

- Elenborg 403
 Elida 60
 Elk 474
 Erdec 399
 Europa 16 76 388 580
- Faro zob. Silves
 Ferrara 191 306 480 481 580
 Flandria 120 121 129 203 207 208 224
 334 335 439 503 596 598
 Florencja 480 481 500 580
 Francja 71 98 102 104 117 121 137 141
 203 210 220 224 281 283 296 299
 304 305 308 309 388 389 440 447 456 570
 Frankfurt nad Menem 24 221 298 533
 Frankfurt nad Odrą 204
 Frauenburg zob. Frombork
 Frejdyki 410
 Frombork 9—11 28 30 31 33 35 37—39
 52 53 57 104 129 225 227 228 254 255
 272 333—335 337 343 359 408 419 436
 463 464 473 474 513 521 523 532 546
 547 555
 Fryburg 24 27 28 44
 Fryzja 104
- Galia zob. Francja
 Gandawa 312 313
 Gąsawa 443
 Gąsiorowo Dąbrówieński 37 468 470
 Gdańsk 17 24—29 31 33—37 40 46 95 96
 128 162 180 191 235—238 256 268 272
 276 286 313 329 334 335 345 346 359
 375 386 391—393 431 453 454 461
 472—474 487 489 498 511 520 530
 535 547 566 568 596
- Genewa 369
 Genua 288 289 331 332
 Germania zob. Niemcy
 Getynga zob. Göttingen
 Giedyle 378
 Głady 378
 Glinki 190
 Głogów 51 97 253 288 398
 Gniew 90
 Gniewkowo 37 39 466 467 531
 Gniezno 15 26 194 310 455 482 544 573
 605
 Godesberg 29
 Golub 40 52 63 64 74 85 87 88 113 117
 118 385 584
 Gotha 18 82 88 91 113 125 133 135 136
 150 167 183 219 231 235 253 264 277
 284 286 293 308 316 325 348 394 452
 519 579 593 609
 Göttingen 44 152 226 242 250 260 357 386
 398 408 416 425 437 450 454 461 487
 492 511 519 520 522 525 527 535 542
 566 577
 Goulette la 304 306
 Gratki 250
 Grodkowo 265
 Grodno 35—37 330 331 356 362 364 366 383
 384 393—396 399 401 407 411 413—
 418 430 431 484
 Grudziądz 410
- Gryzonia 305
 Gujenna (Guyenne) 570
 Gulczewo 559
 Gutstadt zob. Dobre Miasto
 Gyula: 280
- Hamburg 236 237
 Heilsperg zob. Lidzbark
 Hiszpania 16 47—49 62 69—71 157 158
 201 202 213 214 224 281 282 304 305
 313 314 327 328 335—337 339 349 399
 417 430 436 456 461 496 585 590 592
- Holandia 163 256
 Husiniec 108
- Imola 337
 Inflanty 49 50 64 112 161 162 369 442
 Ingolstadt 24 34 38 221 257 260 264 284
 428 468 502 503
 Hawa 40 340 357 376—378 416
 Italia zob. Włochy
- Janowo 10 256
 Jaworzno 51 288
 Jerozolimna 150
 Jerozolimskie Królestwo 552
 Jeziorany 338 418 419 462 556 602
 Jeźów 30 73
 Joinville 34 308 309
 Jońskie Morze 306
- Kaczyn Ostrołęcki 474
 Kalisz 302
 Kalwaria Zebrzydowska 236
 Kamień 60
 Kapitol 91 253
 Karniola 108 122
 Karniowo 465
 Kartagina 60
 Kartuzy 262 322
 Karyntia 108 122
 Kastylia 544
 Kaszuby 226
 Katalonia 440
 Kętrzyn 161 162 398
 Kielce 38 437 505
 Kijów 48—50
 Kleparz 372
 Kluki 460
 Knyszyn 35 327—331 373
 Kobylany 310
 Kolonia 25 26 29 60 102 103 225 371 445
 Konary 518
 Konojad 352
 Konstancja 108
 Konstantynopol 298 516 532
 Końskie 38 501 502
 Korfu 304 306
 Korsyka 116
 Kostrzyń 453 472 488
 Kościan 552 553
 Kościerzyna 37 239 427
 Kotowo 226
 Kowalewo Pomorskie 250
 Kowno 35 39 346 347 549
 Kozienice 390

- Koźmin Wielki 346
 Kórnik 17 74 192 251 269 328 335 369
 381 383 395 420 485 498 504 581
 Krakowska Ziemia 65 175
 Kraków 13 16—18 21 23—32 34—40 43
 44 46—48 50 52 55 57 60 63—65 68
 69 71 74 80 83 87—90 92 94 98 100
 101 104 110 114 115 117 119 122 132
 139 141 142 148 149 151—154 157—
 —162 165 167 171 176 178 180 182—
 —186 190 192 194 199 200 202—205
 208 209 211 213 214 221 222 224 225
 227 229—232 236 239 241 246 247
 249 251 252 254 256 261 265 267 269
 272 273 275 276 279 281 287 288
 290—292 294 303 314 315 317 318
 320 324—326 329 330 337 341 343 345
 347 348 351—355 358—362 365 369
 370 372—376 378—380 383 384 388
 390 391 393 399—406 409 414 415
 417 418 420 423 424 428 430—432 436
 439 448 449 454 455 457—459 461 463
 472 474 475 478 480 483 485 489—495
 498 500 503—505 508 510 512 514
 523—525 528 529 532 533 540 541
 545—548 554—556 558 564—566 568
 570 571 578 581 582 584 586 587 589
 590 591 593 594 599 601 603 605 608
 Krzynowłoga Mała 34 264 265
 Krzyżanowo 568
 Kujawy 295 455
 Kutno 198 218
 Labudia 500
 Laski 35 361
 Latożyn 341
 Laugingen 259
 Legnica 300
 Lepanto 332
 Lessen zob. Łasin
 Lidzbark 7 8 10 12 17 30—33 35—40 46
 47 49 52—57 59 62 63 65—69 72 74—
 —77 79 80 82 84 87—93 98 101 104
 105 107 108 116 120 129—133 137 159
 161—163 165 170 183 214—218 221
 226 227 231 232 236 238 239 242—248
 250—254 260 262 264 273 275 279 280
 286 287 292 293 295 301 303 308 310
 316 317 325 327 328 333 334 337—
 —341 343 344 346 350—354 357 358
 362 363 365 369 370 372 373 381—384
 386—390 393 395—397 400—402 404 405
 407—410 413—415 417 420 421 429
 430 433 436 438 439 441 443 445 446
 452 454 470 473—475 490 496 501
 503 504 507—511 514 515 519—521
 523—526 529 531—533 535 540 542—
 —545 555 558 559 561 563 565 566
 569—571 573 576—578 581 584 587 588
 590 591 594—596 602 603 605 607 608
 Linköping 18 49 105 229 274 293 338 411
 549
 Linz 566 567
 Lipsk 24 27 29 43 302
 Litwa 26—28 44 52 63 73 109 118 124
 136 246 273—275 301 302 365 373
 400 406 414 415 482 483 565 576 588
 589
 Lizbona 117
 Lombardia 184
 Lotaryngia 369 383
 Louvain 31 34 37 120 121 163 236 237
 284—287 312—314 439 440 444 547 595
 597
 Lozanna 296
 Lubawa 30 33 36 39 85 89 90 91 230
 231 271 410 411 454 563—565
 Lubeka 236 237
 Lubiń 193
 Lublin 13 22 25 29 43 44 54 59 287 315
 Lupriano 500
 Lutetia zob. Piotrków
 Lutomerzyce 288
 Lwów 27 29 30 32 33 39 44 69 71 77 89
 176 178 200—202 214 221 222 231 232
 541 542 547 548
 Lwówek 261 262
 Lyon 104 151 572 573
 Łasin 8 15 46 47 74 75 87 88 90 93 97
 113 117 118 128 137 248 403
 Łęczycka Ziemia 218
 Łomża 38 129 130 474 475
 Łowicz 11 12 26 30 34—38 40 47—51 56
 308 320 322 324 327 328 348 353—
 —355 367 384 404 407 409 433 435 448
 456—460 471 472 475 477 478 480 485
 499 513 514 576 577 601
 Łódź 28
 Łupowo 462
 Łużyce 108
 Łyna 357 358 376 386
 Łysa Góra 472 473
 Madryt 17 26 35 37 38 40 44 331 332
 385 445 447 496 497 586 590 591
 Magdeburg 234
 Magnuszewo 460
 Malbork 10 15 33—36 38—40 150 158
 165 167 208 225 226 229 230 235 239
 244 247 248 265 266 271 273 276 303
 304 312 334 325 339 361 380 381 393
 403 420 473 490 518 529 530 545 578
 579
 Malborskie województwo 266
 Malines 598
 Malta 39 116 282 288 289 293 304 306
 331 335 336 350 367 446—448 496
 500 515 542 552 554 585 586 590 605
 607
 Małopolska 27 29 201 218 341 387
 Mantua 31 131 158 316 452 453 507
 Marburg/Lahn 43
 Marienburg (Marieburg) zob. Malbork
 Maruny 521
 Massalubrese 134 348
 Mazowsze 52 63 109 118 122 123 311
 361 442 447 448
 Mazury 27
 Mediolan 129 205
 Melsack zob. Pieniężno
 Melsztyn 323 404

- Metona 346 347
 Michałowice Przemyskie 541
 Middelburg 598
 Miechów 28 373 423
 Miechowska Ziemia 28
 Mielec 495 538
 Międzyłęże 34 90 266 267
 Militsch 109 213
 Miłakowo 242 243 376 377
 Mirów 550
 Mniszew 36 389 390
 Modena 88
 Modliszewo 34 310 311
 Mogilno 316
 Moguncja 25 44 58 80 234
 Monachium 25 26 36 121 122 257 396
 397
 Monaco 306
 Montalto 278
 Montowy Wielkie 36 385 386
 Morawy 60 108 153 602 603
 Moskwa 15 47 48 112 246 268 302 307
 330 373 395 396 400 407 479 498 529
 565
 Mościska 409
 Myślenice 36 403 404
 Myślibórz 453 454 488

 Nadrenia 67 122
 Nadroże 312
 Neapol 31 32 35 37 88 95 126 133 134
 136 137 150 151 306 313 316 317 348
 441 443 452 453 507 515 591 592
 Neuhausen 36 376 378 398
 Nicasro 252 273
 Niderlandy 102 120 237 284 312 313 392
 546 547 596
 Nidzica 256 340
 Niemcy 28 51 58 77 78 81 104 122 124
 169 174 220 278 287 299 344 369 380
 381 383 395 396 443 464 470 492 517
 526 529 540 541 586 607
 Niemiecka Republika Demokratyczna
 18 23
 Niemiecka Republika Federalna zob.
 Republika Federalna Niemiec
 Nijmwegen 163 598
 Nola 317 453
 Norymberga 91 379 380
 Nowe 381
 Nowe Kawkowo 388
 Nysa 191 253 255 378

 Ocieszyn 364
 Oliwa 24 35 37 212 268 362 459 460
 Olkieniki 12 37 449
 Olsztyn 11 17—31 24 28 33—35 43 44 51 55
 58 64 72 74 75 85 89 95 107 108 120
 126 129 131 136 140 147—149 153 163
 164 166 168 169 191 198 204 215—217
 219 225 230 232 235 239 240 250 253
 256 257 264 266 271 272 278 280 283
 287 290 301 307—309 312 314—316
 319 327 330 331 340 342—344 346 347
 350 353 354 356 359 360 367 373
 375—377 379 384 385 388 390 399
 407 410 414 419 426 441—447 451 464
 466 468 473 477 479 481 482 487 490
 491 496 500 501 503 506 507 513 515
 517 518 526 529 531 532 537 538 545
 547 557 558 561—563 573 574 576 585
 586 590 593 596 602
 Olsztynek 340 376 416
 Olomuniec 25 27 32 153 170
 Opatowice 100 101
 Opoczno 38 506 507
 Oporowo 352
 Ormeta 10 35 57 222 227 242 243 290 310
 329 342—344 350 351 376 377 534
 536
 Orvietto 500
 Orvitello 306
 Orzyc 256
 Osieka 340 341
 Ostia 336
 Ostróda 468 470
 Ostróg 169
 Ostrzyhom 79 280 423
 Oświęcim 366
 Otranto 79
 Ozylia 418

 Pad 609
 Padeborn 540
 Palestyna 254 349 566
 Pankota 282
 Pannonia 112
 Parczew 62 70 145 269 460
 Parma 18 71 146 166 313
 Paryż 27 31 44 104 119—121 447 597 598
 Pasłęk 337 338 582 583
 Pasłęka, rzeka 53 242 243 260 340 376
 377
 Pasłęka, wieś 53 243
 Pawły 377
 Pêcs, zob. Pięćkościoly
 Pelplin 17 28 29
 Peltz 378
 Petersburg 28 29
 Piancastagno 500
 Pienen 278
 Pieniężno 340 342 343 357 376 378 416
 Pierzchały 419 420
 Pieskowa Skała 26 65
 Pięćkościoly (Quinquecelesiac) 98 99
 556
 Pilica (Pileza) 495
 Pilzno 107
 Pińczów 203 369
 Piotrków 8—10 12 14 22 30—34 47—52
 59—61 63 64 69—72 78 82 83 86—88
 91 93—95 97 98 100 106—110 113—
 —119 122 125 126 129—137 139—141
 146—149 152—154 157 158 161 162
 164 166—172 178—180 181 183 186—
 —190 193—195 197—200 202 205 207
 208 211—213 216—221 225 226 229
 230 235 238 244—248 250 252 261 262
 269 271—273 275 278 300—301 307
 322 369 384 394 396 405—407 437 445
 449 455 456 460 461 467 471 480 481
 485 501 512 513 515 576 592 596

- Płock 29 33 35 37 39 222 223 265 355
 356 432 441 546 559 560 583 588 593
 603
 Podole 238
 Podhajce 65 562
 Pokarmin 333 334
 Polska 8 9 11 14—17 21—29 51 52 60 62
 63 65 66 70 75 76 82 83 88 94 98
 100—103 109 111 112 118 120 122—
 —124 141 146 148 151 154 155 159 170
 171 175—177 181 188 198—201 205
 209 210 213 218 220 221 277 278 283 299
 302—304 308 309 336 344 357 364
 369 370 403 406 409 414 415 421 428
 433 441—443 451 452 455—458 461
 463 481—483 496 500 501 504 505 510
 522 523 530 536 543 552 555 556 573
 575 576 584 585 587 588 593 594 602
 605 606
 Połock 439
 Pomorze 226 369 370 381 453 459 472
 482 487 488
 Pomorze Zachodnie 477
 Portugalia 116 117 313
 Powiśle 27
 Poznań 18 24—31 34 36—40 54 122 123
 139—141 164 165 168 169 189—191
 193 209 283 284 289 290 291 301 302
 307—310 317—320 352 399 400 406 407
 423 435 444 445 456—459 466—468
 471 475—478 481 482 515—517 527—
 529 543 552 553 568 569 573—575
 606—608
 Praga 98 399 456
 Pregoła 358
 Proszowice 65
 Prusy 52 58 61 63 73 109 118 123 137
 140 144 284 285 369 413 431 465 468
 473 474 477 490 492 588
 Prusy Królewskie 7 10 11 15 24 26 36
 47 48 51 85 87 116 225 246 255 268
 269 286 320 353 359 369 380 395 396
 418 447 448 518 527 568 569 571
 Prusy Książęce 15 21 22 27 53 105 226
 243 333 334 338 342 376 404 454 461
 462 468 522 525 534 542 562
 Przasnysz 184 256
 Przeciszów 247
 Przedecz 34 294 295
 Przemyśl 31 147 148
 Przewodowo 355
 Przeworsk 307
 Pultusk 10 38 40 238 277 441 495 496
 583 593
 Radłowo 157 158
 Radom 9 29 35 38—40 82 349 350 373
 505 507 509 556 566 568 575 576 593
 599 600 602 605
 Radymno 70
 Radzyń 46 596
 Rakowo 474
 Rastenburg zob. Kętrzyn
 Ratyżbona 25 91
 Regensburg 298
 Reims 285 598
 Ren 609
 Rennes 65
 Republika Federalna Niemiec 18 23
 Reszel 35 265 266 272 350 360 361 308
 Rieti 15 80 134 136 151
 Rimini (Arimini) 278
 Roñan 609
 Rodos 552
 Roermond 285 597
 Rogiły 249 419
 Rogoźno 541
 Rossano 317 585
 Rostock 529 547
 Rotterdam 389
 Rożnowo 516
 Różaniec 52 54
 Rudno (Rubno) 33 38 241 479 484 550
 Rugia 226 488
 Rуска Ziemia 171
 Rusocice 36 414 415
 Ruś 52 63 69—71 93 109 118 186 188
 238
 Rychnowy 468 470 502
 Ryga 112
 Rypin 312
 Rzym 8 15 17 18 23 25—35 37—40 43 44
 60 67 70 74 76 77 79 80 85 86 88 91 97
 98 102—104 113 116 117 120 122—
 —125 129 132—137 142 144 154 158—
 —161 165 168 171 174 181 182 191
 192 195 198 203 207 209—212 215 216
 220 222 230—234 238 242 245 252 253
 257 264 275 277 288 289 296 297 299
 300 315 319 325 328 331 335 337—339
 348 349 354 357 364 367 368 373 384
 388 389 394 405 408 409 414 421 424
 426 429 433 436 438 440—444 449 452
 458 460 471 475 477 484 485 491 496
 499 500 501 507 509 510 519 524 529
 532—534 537 541 543—546 553 555
 558 570—573 575 579 580 583 587—
 —590 594 598 602 603 609
 Saint Asaph 129 150
 Saint Denis 121
 Saint Gilles 296
 Saksonia 174
 Salzburg 82 220
 Samolubie 340 341
 Sandomierska Ziemia 175
 Sandomierz 176 178 224 252 437
 San Lorenzo 500
 Saragossa 332
 Sarnowo 410
 Sątopy 16 358—360 520 521 523 524
 Segowia 331 332 497 592
 Sevilla 349
 Siedlisko 522 525
 Siedmiogród 288 289
 Siena 306 500
 Silves 31 116
 Siponto 71
 Skrzywno 10
 Sławkowo 60
 Służewo 460

- Smolajny 12 73 121 132 139 399 443
475 479 482 490
Sorrento 317
Spira (Speyer) 58
Spisz 424
Spoleto 134
Starogard 165
Stembark 448
Stobnica 158
Stolno 242 243 261 377
Strzegocin 474
Styria 108 122 288 289
Sulejów 10
Susz 410
Swobnica 459 460
Sycylia 304 306 331 332 336 337 447
Szalaniec 36 403
Szalmia 418—420
Szatmar 281 282
Szawle 365
Szczecin 226 477 488
Szczytno 242 243 260 261 340 376 377
Szeszto 398
Szkocja 284 286 287 439 440 547 596 598
Szłum 38 527 528 577
Szubsk 32 38 198 199 218 512 513
Szwabia 122
Szwecja 23 162 299 454 530
- Śladkowo 39 540 541
Śląsk 109 193 213 300 546 555
Środa 61 62 69 77 85
Śródziemne Morze 16 24 281 282 289
306 552 585
Święta Siewierka (Heiligenbeil) 461 462
487
- Tag 609
Tarniny 601
Tarnów 35 155 158 178 341 342
Tarent 71
Tczew 90 411 415—417 529 578
Terracina 456
Tokaj 281 282
Toledo 335 337 349 585
Tolkowiec 419 420
Tolkmicko 16 129 130 152 518 527 577
Toruń 11 15 24 25 37 38 44 95 96 170
331 367 396 401 406 410 420 421 423
428 431 433 435 451 455 458 461 463
465 466 468 471 472 475 476—478
484 485 487—489 492 498 499 511 513
519 520 522 526 531 539 540 559—
—561 574 593 594 596
- Toskania 306
Trachenberg 109 213
Trewir 103 122
Trydent 8 28 50 58 81 93 115 134 147
161 166 222 234 301 385 394 395 397
438 510 571 609
Trzczańsko-Zdrój 453 454 488
Trzebnica 255
Tuluza 296
Turcja 60 98 109 282 283 288 289 447
532 551 585 590
Tybinga 502
- Tyrol 108 122
Uniejów 11 12 455 456 458 459 478 478
516
Uppsala 425
Ursberg 298
Utrecht 598
- Ventimiglia 339
Vercelli 71
Vigevano 184
Viterbo 18 160 161
- Wapnik 343 344
Warmia 8 10 16 23 26—28 35 44 53—55
57 58 67 73 82 97 102 120 122 124
131—133 139 158 161 162 167 181
182 185 199 200 213 225 230 238 243
250 253—255 278 279 284 286 313 314
333 337 338 345 351 360 375 376 378
382 394—387 389 391 396 398 400 406
408 416 419 438 439 444 450 451 461
474 487 513 521 522 525 529 534 535
543 555 564 565 568 571 577 588
601—603 609
Warmia w znaczeniu Frombork 105 229
318 358 466
Warmiński Kościół w znaczeniu From-
bork 420 464 514 521
Warszawa 10 18 19 24—29 34 36 43 44
54 57—59 88 91 118 151 162 225 244
293 294 328 355 383 395 401 402 456
460 504 552 581 585
Warszewice 123
Wartenburg zob. Barczewo
Wawel 50
Wąwolnica 247
Weimar 29
Wenden 64 226
Wenecja 71 224 304 306 349 545 546 566
603
Werona 154
Węgry 16 98 108 131 200 201 224 280
282 288 289 299 318 368 370 374 424
447 448
Wiczków 153
Wiedeń 15 17 24 25 28—35 37 48 65 79
87 91 97—99 104 105 108 109 112 149
150 169 170 174 175 183 184 200 213
222 253 257 258 278—284 288 289 316
324 349 350 368 393 398 399 427 447
510 565 573 603
Wielewo 96
Wielkie Księstwo Moskiewskie zob.
Moskwa
Wielkopolska 193 301 302 309 363 369
455 461 463 516 599 606
Wilno 27 33 37—40 49 50 69 71 124 125
166 167 239 240 241 268 278 302 430
431 465 472 473 475 478—484 489
503—505 529 549 551 552 558 561
562 565 568 569 581 588 589 605
Wieluń 484 565 566 599 605 606
Wisła 90 122 609
Wiślany Zalew 53 243 338
Wiślica 437 438
Witebsk 122

Wittenberga 108 204 205 334 369 395	Wróblík 329
Włochy 12 15 16 18 23 64 71 79 80 88	Wrzesina 272
91 115 134 154 166 167 203 205 207	Września 387
208 273 275 278 279 282 289 293	Zagość 552
304—307 325 326 331 332 334 335 337	Zagrzeb 79 105
365 403 406 438 447 448 455 456 491	Zakliczyn 56 365 373 404
500 515 516 527 540 541 543 564 584	Zawierz 96
586 587 605	Zebrzydowice 33 40 235 236 587
Włocławek 11 37 39 43 406 421 423 431	Zarnowice 268 495
432 455 478 485 538 539 558	Zemsk 262
Wolbórz 8 30 60 61 65 69 71 76 84 98 116	Zmudź 52 63 109 118 234
217	Znin 443
Wolosza 200 201	Zukowo 268
Wormditt zob. Ornetá	Zuławy 361 386 427
Woryty 57	Żydówko 310
Wrocław 17 19 24—34 36 37 39 44 50 51	
53 57—59 88 97 151 170 191 228 253 254	
279—281 398 443 510 528 532 556 563	
564 573 584 606	

INDEKS RZECZOWY

W cudzysłowie podajemy hasła z indeksu osobowego i rzeczowego do których odwołuje się.

- ANNALES ECCLESIASTICI:** 234
- ANNALES JANA DŁUGOSZA:** 173 179
- ARTICULI IURATI** — w diecezji ołomunieckiej: 170, w diecezji warmińskiej: 603
- BANKIERZY WŁOŚCY W POLSCE:**
185 186 354 555
- BENEFICJA KOŚCIELNE W POLSCE**
— liczni ubiegają się o nie: 57—59
64 95 114 167 188 222—225 230 240
253 254 275 279 288 350 351 365—
—367 403 472 473 493 514 553 561
562 576 602; starania o dyspensę od
ustawy Soboru Trydenckiego za-
braniającej kumulowania benefic-
jów tzw. niezgodnych: 47 70 194—
—197 222 223 384 385 405 434 436
438, rezydencja przy beneficjach
kościelnych: 80 81 222 223 253 278
279 437 438, zob. „Diecezja warmiń-
ska — konkurenci do kanonii”,
„Diecezje polskie — krakowska, e-
mulacje o kanonie”
- BREWIA I BULLE PAPIESKIE:** 182,
dla Marcina Kromera: 224 225 252,
dla Zachariasza Delfino: 98, w
sprawie organizacji archiwum waty-
kańskiego: 424 425, o niebezpie-
czeństwie tureckim: 304 306, dy-
spensa dotycząca beneficjów: 77 78
194—197, *Bulla in Coena Domini*:
289 290, zob. „Hozjusza *facultates*”
- BREWIA RZ:** 85 86 88 245 290 291 367
368 399 400 407
- CELIBAT DUCHOWIENSTWA:** 69 70
78 102 104 116 124 125 167 232 233
278 283 289 295 300 306 307 382 383 441
443 468 469 523 524 532 556 557 592
594 595
- CENTURIE MAGDEBURSKIE:** 232—
234 295 297—299 443 533 534
- CENZURY KOŚCIELNE:** 61 147 148 196
197 214 289 290 399 400 470 556 zob.
„Hozjusza *facultates*”
- CHŁOPI:** 82 344 352 495 531
- CŁO:** 24 59 89 231 232 268
- DIECEZJA WARMIŃSKA** — egzemplcja:
437, biskupi zob. „Hozjusz Stanis-
ław kardynał”, kapituła kate-
drałna we Fromborku: 31 32 37—
—39 41 42 53 57 60 61 84 97 104 105
129—131 152 153 224 225 252 254—
—257 286 318 333—335 340 342—344
357—360 436—438 463—464 465
473 474 492 520—521 523 532 575 577
602 603, rezydencja kanoników przy
katedrze: 227 228 235 436—437, sta-
tuty kapituły: 10 11 227 228 359,
proces kustosa kapituły Eustache-
go Knobelsdorfa z dziekanem
Eggerdem Kempen: 53 254 255 279
280 318 334 335 337 338 358, kon-
kurenci do kanonii warmińskich: 64
114 115 325 326 426, poszczególni ka-
nonicy zob. „Działyński Mikołaj”,
„Grodecki Jan”, „Hannow Jan”,
„Hannow Kacper”, „Kampen Eggert”,
„Kijewski Wojciech”, „Knobelsdorf
Eustachy”, „Kos Mikołaj”, „Kromer
Marcin”, „Kuczborski Walenty”,

„Langhannigk Jan”, „Leoman Jan”, „Loka Mikołaj”, „Sofia Jan”, „Tymmerman Jakub”, „Worein Samson”, archiwum kapituły na zamku w Olsztynie: 18 343 344 369; kapituła kolegiacka w Dobrym Mieście: 95 162 168 418 556; duchowienstwo parafialne: 57 58 162—164 181 272 342 350 351 359 360 366 367 418—420 465 513 514, dwaj księża z Niderlandów przeznaczeni do pracy na Warmii (Jan Hubercz i Korneliusz Silvius): 120 121 284 286 334 335 391 392 439 444, parafia św. Katarzyny w Braniewie: 77 78 96 117 227 233 235 237 250 251 366 367 382 385 418—420 464—467 513 514 559 588 589, trudna sytuacja parafii katolickiej w Elblągu: 15 114 115 117 248 249 356 398 464 465 489 490, proboszcz tej parafii zob. „Kos Mikołaj”; kolegium jezuickie w Braniewie (pierwsi jezuiti, zgłoszenia uczniów, organizacja szkoły): 11 16 67 68 76—78 82 91 95—97 102—108 122 126 127 131—133 139—141 149 150 161 162 168 181—183 189—192 207 208 211 212 216—218 235 236 246—251 254 255 264 265 278 283 285 286 293—295 308 310 315 317 319 320 322—327 338—341 352 354 385 387 389 390 397 401—404 409 411 414—419 422 427—429 431 432 438—440 442 443 445 458 460 464 465 475 478 479 481 484 494 515—517 520 521 525 526 529—530 532 537—545 555 559—561 565 571 575 578 579 581—584 586—590 602—604 608; szkoła pałacowa Hozjusza: 67 68 218 293 294 329 330 362 363 393 396 397 411 413 423 438 475 483 484 490 551; starania Hozjusza o przeznaczenie kaduka elbląskiego (dobra po brygidkach), sum z Chelmina i Tezewa na uposażenie kolegium braniewskiego: 248—250 271—274 356 363—365 411 415 416 429 464 465 503 504 520 521 529 530 551 578 581 582; seminarium duchowne w Braniewie: 11 122 123 416 417 443 520 602—604; szkoły parafialne: 351; synod diecezjalny w Lidzbarku 20—21 VIII 1565: 10 11 15 16 163 252 342 359 443 513 514 519 523 524, usprawiedliwiają swoją nieobecność na tym synodzie kanonicy — Jan Grodecki: 398 443, Wojciech Kijewski: 347 348, Marcin Kromer: 426—438, Mikołaj Loka: 362; wizytacja diecezji w 1565 r.: 11 57 162—164 181 334 335 338 342—344 359 360 367 382 383 419 420 513 514; sprawy gospodarcze — akcyza z Warmii w 1565 r.: 162 463 464

473 474 492 523 529, folwark i zamek biskupi w Braniewie: 52—56 95 97 131 132 227 239 329, wymiar sprawiedliwości tamże: 581, osadnicy na Warmii: 250 360 361 474 588 589, *salvus conductus* dla margrabiego baddeckiego przez Warmię: 161, 162; zob. „Innowiercy w Polsce”.

DIECEZJE POLSKIE — chełmińska, biskup zob. „Żeliszawski Stanisław”, kapituła: 602, szkoła chełmińska: 416, szkoła innowiercza w Toruniu: 560 561, zob. „Innowiercy w Polsce”; chełmska: 462, biskup zob. „Starożrebski Wojciech”; gnieźnieńska — arcybiskup zob. „Uchański Jakub”, podejrzany o liberalizm religijny i sprzyjanie soborowi narodowemu stara się o oczyszczenie z tych zarzutów: 72 77 327 354 433 434 460 557, zob. „Sobór narodowy”, jego konflikt z biskupem włocławskim Mikołajem Wolskim: 60 61 433 434, zdecydowanie dąży do zwolania synodu prowincji gnieźnieńskiej zob. „Synody”, sufragani zob. „Żydowski Sebastian”, kapituła: 310 311, poszczególni kanonicy zob. „Krański Stanisław”, „Warszewicki Stanisław”, synod diecezjalny odprawiony we wrześniu 1565: 456, zob. „Innowiercy w Polsce”; krakowska — biskup zob. „Padniewski Filip”, jego spór z kasztelanem wojnickim J.K. Tarnowskim: 83 84 156 170 179 185—188 199 200 202 212—214 224 371, Breve papieskie napominające biskupa do zgody: 154 155 173 184, sufragani zob. „Stomowski Stanisław”, kapituła: 36 41 49 50 194—197 384—385 491, poszczególni kanonicy zob. „Drzewicki Maciej”, „Kromer Marcin”, „Porębski Piotr”, emulacje o kanoniczności krakowskie: 83 115 116 159 160 203 373, skarbiec katedry: 184 185, kapituła kolegiacka w Sandomierzu: 29 156 179 224 zob. „Zaborowski Jan”, wizytacja diecezji w 1565 r. i jej stan duchowy: 11 448 449 547 548, nuncjusz proponuje odbyć synod diecezjalny: 351 352; lwowska — arcybiskup zob. „Tarło Paweł”, „Stomowski Stanisław”, kandydaci na arcybiskupstwo lwowskie po śmierci (2 II 1565) Pawła Tarły: 159 160 178 184 185 199 200 203 204 373 547 548, synod metropolii lwowskiej 8—11 XI 1565 (obecny był Commendone): 76, 77; płocka — biskup zob. „Noskowski Andrzej”, koadiutorem z prawem następstwa zostaje (1565) podkanclerzy Piotr Myszkowski: 113 146 147 209 210 229 230, kapituła: 39

42 222—224 432, poszczególni kanonicy: „Głogowski Paweł”, „Goślicki Marcin”, „Kuczborski Walenty”, plany założenia seminarium duchownego w Płocku: 408 409 zob. „Jezuici w Polsce”, projekt odbycia synodu diecezjalnego w 1565 r.: 355, zob. „Synody”; poznańska: 367, biskup zob. „Konarski Adam”, sufragan zob. „Dziaduski Jakub”, kapituła: 122 123, poszczególni kanonicy zob. „Herbst Benedykt”, „Modliszewski Wawrzyniec”, „Warszewicki Stanisław”, duchowieństwo parafialne: 284 291 526 527, trudna sytuacja katolicyzmu w Poznaniu: 301 302, zob. listy A. Konarskiego i S. Mikana do Hozjusza według indeksu na s. 42, zob. też „Innowiercy w Polsce”, konsultacje w sprawie założenia seminarium duchownego w Poznaniu: 457 476 477; przemyska — biskup zob. „Herbert Walenty”, zob. „Innowiercy w Polsce”; wileńska: 336 500 501, biskup zob. „Protaszewicz Walerian”, sufragan zob. „Albinus Jerzy”, kapituła: 239 240 275 365 366 479, poszczególni kanonicy zob. „Makowiecki Jan”, zob. „Hozjusza rodzina na Litwie”, „Innowiercy w Wielkim Księstwie Litewskim”; wrocławska — biskup zob. „Wolski Mikołaj”, pozytywny sąd Commendonego o nim: 558, odmienne zdanie Hozjusza: 594 595, zob. „Diecezja gnieźnieńska”, kapituła: 39 42 58 59 223 538—539, poszczególni kanonicy zob. „Drzewicki Maciej”, „Krzykowski Scibor”; wrocławska — podlega metropolii gnieźnieńskiej: 50 51 531 532, biskup zob. „Kacper z Łagowa”, kapituła katedralna: 50 51 53 57—59 163 170 228 253—256 288 289, poszczególni kanonicy zob. „Grodecki Jan”, „Knobelsdorf Eustachy”, kapituła kolegiacka w Głogowie: 51 170 i przy kościele św. Krzyża we Wrocławiu: 191, reformacja w diecezji wrocławskiej: 50 51 97 98, delegacja kapituły do cesarza w tej sprawie: 253 288 398; żmudzka: 234 biskup zob. „Narkuski Stanisław”, „Wierzbicki Wiktor”

DRUKARZE: 119 237 572, zob. „Andrysowie Łazarz”, „Beller Piotr”, „Cholinus Maternus”, „Fremy Kladiusz”, „Manuejusz Paweł”, „Piotrkowczyk Andrzej”, „Stels Jan”

DUCHOWIENSTWO POLSKIE — mało gorliwe: 69 70 80 81 117 118 123 141 144 154 155 184 194 196 249 291 328

353 354 449 480 483; biskupi poróżnieni między sobą: 51 186 187 370 421—423 433 434 455, skargi na nich: 472 473 500 501 505 506

DWÓR POLSKI — króla Zygmunta Augusta: 75 202 208—210 219 220 292 302 310 311 329 330 355 482 496 497 529 576 577, słaby w wierze: 49 50, król zapewnia o swej ortodoksji katolickiej: 63, działalność Lismanina na dworze: 263 364 393 394 399 417 483 484 543 563 575 594 595, wojaże dworu — na sejmie w Piotrkowie: 52 63 117 225 229—231 239 244 247 248 273, zob. „Sejmy”, z Piotrkowa ok. 12 VI 1565 wyjeżdża na Litwę: 217 246—248 301 302 407, w Knyszynie: 327 329 330 374, w Grodnie: 330 331 383 393—395 399 401 407 411 414—418 430 431, w Olkienikach (21 IX): 449, w Wilnie (od 25 IX 1565): 430 431 479 480 483 504 551 581, potrzebuje pieniędzy: 217 218 248 249 267 268 322 480 481 483 489 498 509, kancelaria koronna: 274 276 320 354 356 412 414 549 550, kanclerz zob. „Dembiński Walenty”, podkanclerzy zob. „Myszkowski Piotr”, referendarze zob. „Sierakowski Jan”, „Karnkowski Stanisław”, łóżniczy zob. „Łecki Łukasz”, sekretarze królewscy którzy korespondowali z Hozjuszem w 1565 r.: „Krański Franciszek”, „Kos Mikołaj”, „Kromer Marcin”, „Makowiecki Jan”, „Nidecki Andrzej Patrycy”, kancelaria litewska: 273 274 484 551 558, kanclerz zob. „Woiłowicz Eustachy”; dwór królowej Katarzyny Habsburżanki, w Radomiu: 61 82 83 191 349 350 373 556, kaznodzieja nadworny zob. „Bonawentura Tomasz”, ochmistrzowie zob. „Grabowiecki Gabriel”, „Tarlo Gabriel”, kuchmistrz zob. „Brandis Dionizy”, innowierczy sekretarz: 82 83, królowa skłania się do przyjmowania Komunii św. *sub utraque*: 69 505 599 600, konflikt małżeństwa królewskiego: 14 93 94 109—111 117 118 137 138 141 142 171 177—180 205—207 213 505 507—509 529 530, legaci cesarscy w sprawie wyjazdu królowej do Austrii zob. „Poselstwa”; planowany wyjazd królowej (z Radomia do Wiednia i następnie do Linzu w Austrii) — przeciwdziałanie ze strony prymasa i szlachty wielkopolskiej: 17 141—143 303 304 349 350 411 413—415 436 438 461 483 484 505 565—569 573—577 584 585 593 599 600 602 605—607

DWORY OBCE — cesarski: 115 257 258 288 289 313 398 423 503 532, rodzina cesarska: 122, paszkwil Pawła Skalicha na rodzinę cesarską: 543 544, małżeństwo siostr Maksymiliana II z księżętami włoskimi: 305 306 490 481 579 580, pismo propagandowe krążące w Prusach Księżących głoszące jakoby cesarz Ferdynand Iumarl (25 VII 1564) w religii luterskiej: 60 61 69 70 77, pogrzeb Ferdynanda I w Pradze w sierpniu 1565: 98 349 373 399, nagła śmierć kanclerza Zygmunta Selda: 279 280, zob. „Poselstwa”; hiszpański: 305 313 314 331 332 339 445 446 496 497 585 586 590 591 599, spotkanie królowej hiszpańskiej z francuską w Bajonnie: 304 305 332 446, zob. „Poselstwa”, „Wojny”; portugalski: 117

DYSPTY I PERTRAKTACJE RELIGIJNE: 121, *Interim* augsburskie 15 V 1548: 174 258, kolokwium wormackie 11 IX do 8 X 1557: 355 356, dysputa między innowiercami w Brunświku w lutym 1561: 174 175, dysputy między antytrynitarzami a kalwinami podczas sejmku piotrkowskiego 1565 r. zob. „Sejmy”, „Synody innowiercze”; Hozjusz nie widzi sensu dysput z innowiercami: 141—145 170—173 186 187 433 434, zob. „Tolerancja religijna”

DZIESIĘCINY: 15 69 72 109 111 115 116 158 171 177 178 186—188 193 434 495 506, ustawa sejmku piotrkowskiego z 2 IV 1565 o sądownictwie w sprawie zaległych dziesięcin uznana przez biskupów polskich za naruszenie jurysdykcji kościelnej: 197—200 205—208 212 214 215 243 249 277 320 321 363 549 590

EGZEKUCJA DÓBR I PRAW W POLSCE: 26 27 177 218 540 rewizja królewskich w Prusach Królewskich (1565 r.): 15 16 47 116 411 415 489 568 569 576 577 585; dobra kapituły Tolknicko podlegają rewizji: 16 129—131 152 518 527 577; egzekucja praw nie jest konsekwentnie realizowana: 56 112 177 178 354 414

HANDEL: 128 329 461 462 582 583

HOZJUSZ — jego czynności w roku 1565: 7—12, na sejmiku pruskim w Łasinie 13 II 1565: 76 129 130, zob. „Prusy Królewskie — sejmik”, zwolniony przez króla z obowiązku udziału w sejmie piotrkowskim, jednak pod koniec sejmku wezwany do Piotrkowa gdzie przebywa od 26 II

do 10 IV 1565: 8 49—51 62 66 69 73 74 77—79 83 91—93 109 110 113 115 117—119 129 130 132 133 137 178—180 193 198—200 202 216 250 277 300 348 512 549, przesyła sekretarzowi stanu w Rzymie Karolowi Boromeuszowi sprawozdania ze swoich wizyt u króla i czynności w Piotrkowie: 137 138 141—146 154—156 170—178 186—188 205—207 212 510, zwolniony z poselstwa do Hiszpanii: 47—49 62 69 70 117 203 328, odwiedza królową w Radomiu po 10 IV 1565: 82 83 179 191 212—214, od Wielkiego Czwartku przebywa przy katedrze we Fromborku: 9 235 250, na wiosennym sejmiku w Malborku (7 V) zob. „Prusy Królewskie — sejmik”, podejmuje nuncjusza na Warmii w lipcu i sierpniu — zob. „Nuncjusze”, „Diecezja warmińska — synod”, na jesiennym sejmiku w Toruniu (na św. Michał): 435 451 452 465 471 475 476 484 487 489 490 596 597, wezwany przez prymasa i nuncjusza jedzie do Łowicza na 12 X 1565: 320 451 452 471 492 512 513 576, wraca na Warmię ok. 22 X 1565: 513, zmęczony czystymi zjazdami: 489 490, pesymistycznie patrzy na przyszłość Polski: 249 414 415 594 595

HOZJUSZA — autorytet: 49—51 77 85 86 95 113 122 135 136 147 151 166 167 172 177—179 190 209 210 220—222 242 301 396 397 443 491 495 552 556 559 585 590, kandydat na papieża: 579 580, reprezentuje interesy króla w Prusach Królewskich: 489 549 551, adwersarze: 435, posłowie innowierczy sejmku piotrkowskiego domagają się usunięcia Hozjusza z Polski: 9 93 170 171 173 178 179 217—220 248 249 268 354; dochody i kłopoty finansowe: 52 55 84 92 161 162 199 200 248—250 437 438 538; działalność charytatywna — próśby kierowane do niego o poparcie w jakiejś sprawie, protekcja na beneficja kościelne lub materialne wsparcie: 75 76 123—126 167—170 188 193 203 205 219 293 337 345—347 353 378 379 403 423 424 429 430 445 466 467 495 500 501 515 555 561 564 566 567 576 581—583 601 602 608, daje upomniki: 59 64 73 74 83 89 91—93 100 101 114 167 168 229 241 444 493 583 584, (sam je otrzymuje: 291 436 554 555 609 zob. „Hozjuszowi książki nadesłane”), wspiera studentów: 182 183 211 378 379 475, na swój koszt kształci chłopów (50 uczniów) w kolegium jezuickim w Braniewie i w swej szkole pałacowej w

Lidzbarku (150 uczniów): 16 236 339 475 540—542 545 588 589; d w ó r (urzędniczy i domownicy): 48—50 57 93 159 183 184 188 218 236 237 276 280 281 310 311 329 397 402 403 515 540 565 602, kwatery i wydatki podczas sejmu w Piotrkowie: 131 132 161 162 437, sekretarze zob. „Hein Maciej”, „Kuczborski Walenty”, „Reszka Stanisław”; facultates, czyli uprawnienia nadane z Kuri Rzymskiej — 1) wspólnie z Commendone dyspensuje od ustawy trydenckiej o beneficjach niezgodnych: 194—197, 2) może rozgrzeszać nawracających się innowierców w diecezji warmińskiej: 69 70 77 78 290, 3) może udzielać święceń wyższych nawet poza dniami na to przewidzianymi jezuitom z kolegium braniewskiego i innym zdatnym kandydatom z prawem dyspensowania od braku wieku kanonicznego (25 lat): 103 120 124 132 133 166 167 181 182 278 382 383 432, 4) może subdelegować otrzymaną wcześniej władzę czytania ksiązek zakazanych: 290 537, 5) otrzymuje przywilej *praesentialitatis*, tzn. przebywając poza Kurią Rzymską posiada wszystkie prawa i przywileje kardynałów tam rezydujących: 86 241 242; spory — o precedencję w episkopacie polskim: 51 77 78 92 93 122 123, z kapitułą warmińską — o dobra Krużę: 337 338 343 602—604, o wieś Maruny: 520 521, o przeznaczenie dochodów ze wsi kapitulnej Sątopy: 358—360 520 521 523 524, o wypłacanie przez kapitułę trzeciej części kwoty potrzebnej na utrzymanie kolegium braniewskiego: 520 521 532 575; tytuły kardynałskie: 252 253 509 510, zob. też adresy listów nadesłanych do Hozjusza wg indeksu na s. 41—42; wspomnienia z czasów pobytu w Rzymie, Wiedniu i Trydencie (lata pierwszego wyjazdu Hozjusza za granicę 1558—1563): 57 58 81 99 134 166 174 175 193 240 335 337 396 436 437 438 444 552 603; zdrowie (choroby, lekarstwa i lekarze): 91—94 183 184 199 200 207—209 224 225 248 249 354 515 563 607

HOZJUSZA DZIEŁA — ich popularność: 133—136 150 151 287 319 545 546; poszczególne dzieła — *Acta cum Braunsbergensibus*: 259, *Contra Brentium*: 596—598, *Dialogus de eo, num calicem laicis et uxores sacerdotibus permitti ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*: 595, *De ex-*

presso Dei Verbo: 592 598, *De oppresso Dei verbo*: 591 592, *Iudicium et Censura*: 17 60 (tu pełny tytuł tego dzieła) 69 70 72 74 76—78 83 84 102 125 132 133 166 167 370 371 391 439 571 572 574 607, zob. ilustracje; *Confessio fidei catholicae christiana* — wydanie w Moguncji 1557 r.: 80 i ilustracje, wydanie w Antwerpii w oficynie spadkobierców Jana Stelsa 1564—1565 r.: 17 82 119 236 237 287 312 313 439 445 468 517 547 570 571 572 574 596 597, wydanie w Rzymie w oficynie Pawła Manucjusza w 1565 r.: 15 17 80 88 129 133—137 150 151 165 166 211 215 216 232 233 295—299 316 317 319 325 326 348 367 468 426 452 453 507 519 529 533 537 545 546 570—572, zob. ilustracje, wydania różne w Lyonie: 119 134 150 151 570—573, *Opera omnia* — wydane w Lyonie: 119 151 572, w Antwerpii w 1566 r.: 135 439, w Kolonii 1584 r.: 25 44; prośbno Hozjusza o napisanie postylli: 390 494; książki nadane lub informacje o nich: 17 82 192 204 205 219 221 224 254 255 287 354 355 388 389 393 394 428 429 444 445 467 468 502 503 517 524 526 533 534 547 548 554 555 571 574 596 597 599 607

HOZJUSZA RODZINA — 1) na Warmii (brat Jan z rodziną): 73 80 82 121 124 125 131 132 139 164 165 167 314 329 352 353 375 376 378 379 440 444 521 537 538 602—604 607; 2) w Krakowie, (dzieci zmarłej siostry Anny zamężnej za Hektorem Watterem): 89 100 101 148 149 152—154 160 167 168 180 185 186 200 202 204 205 225 232 287 288 315 345 352—355 373—376 378—380 390 391 423 428 429 438 439 458 459 493 494 524—526 554 555 558 586 587 590 593 594; 3) na Litwie (przyrodni brat Ulryk innowierca z rodziną): 160 239—241 273 375 479 483 484 549 550 558 581 582; Hozjusze (Osio) z Italii nie krewini: 134 151

HUMANIŚCI WŁOŚCY I POLSCY: 75 76 88 134 146 147 151 160 161 167 169 240 241 245 249 298 372 428 492—494 556

INDEKS KSIĄG ZAKAZANYCH: 245 291 399 400

INKWIZYCJA: 212 337 349 460 497 585

INNOWIERCY W POLSCE: 61 66 141 170 199 221 246 293 294 320 323 363 382 384 398 505 506 549 550, czelowi

działacze: 60 83 84 158 184 185
249 364 574; antybaptyści: 372
388, antytrynitarze (trydeści-
ci): 47 66 143 171 175 176 186 187
199 200 208 214 269 270 277 309 354
364 372 382 394 395 433 499 543 568—
—570, spór kalwinów z antytryni-
tarzami w Piotrkowie podczas sej-
mu w 1565 r.: 172 178 179 209 210
213 252; kalwini: 171 199 208
209 270 364 374 388; luteranie:
309 361 364 388 389 406 574; zwin-
glianie: 183; innowiercy przejm-
ującą od katolików kościoły, klasz-
tory i dobra kościelne: 98 137 138
177 178 186—188 199 200 301 302
354 414 415 553, Jerzy Latański za-
garnął parafię Wawrzyńca Modli-
szewskiego Dębnicę koło Gniezna:
15 310 402 407 482 483 509 510 549
550, rewolta w Chęcinach: 320 321
354; świętokradztwa: 98—100 156;
innowiercy w poszczególnych
miejscowościach —
na Warmii: 538 589 591 592, zwolenni-
cy „kielicha” w Braniewie: 82
117 122 227 228 250 259 382 418 419
439 444 559 571 584; zwolennicy
„kielicha” w Chełmnie: 562 584 585;
reformacja w Gdańsku: 180 181 191
236 237 346 354 391—393 431 432 489,
w Elblągu: 117 zob. „Diecezja war-
mińska”, w Grudziądzu: 562, w To-
runiu: 471 489, w diecezji przemy-
skiej: 147 148 370 371, w plockiej:
222—223, w Krakowie: 159 160 183
184 209 224 417 zob. „Kaznodziejstwo”;
bracia czescy w Poznaniu: 283
290 291 301 302 308 526 569 574 607

**INNOWIERCY W WIELKIM KSIĘ-
STWIE LITEWSKIM:** 136 157 158 277
278 346 382 501 550 583 589

INNOWIERCY W INNYCH KRAJACH
— zob. „Kościół w poszczególnych
krajach”

JEZUICI: 238 408, śmierć generała za-
konu Jakuba Layneza (19 I 1565) i
wybór (2 VII 1565) Franciszka Bor-
giasza: 102 103 122 134 149—151 220
231 264 278 319 440 441 443 544
571 587 588 591 592; jezuici rzym-
scy: 102—104 123—125 163 277 278
382 383 440—443 543 544 584, zob.
„Polanco Jan”; jezuici wiedeńscy:
87 149 150 288 323 503; w Bawarii:
121 122 264 277 443 502 503, zob.
„Kanizjusz Piotr”; we Francji: 284
285 570; w Kolonii: 104; w Neapolu:
443, zob. „Salmeron Alfons”

JEZUICI W POLSCE: 87 122, poszcze-
gólne kolegia — w Braniewie
zob. „Diecezja warmińska”; kole-
gium w Pułtusku: 278 320 408

409 441 546 583 588 589 593; plany
organizacji dalszych kolegiów — w
Krakowie: 69 71; we Lwo-
wie: 69 71; w Poznaniu: 457;
w Wilnie: 69 71 124 125 166 167
278 441 479 588 589; jezuici polscy
podlegają prowincji wiedeńskiej: 87
122 532, w imieniu prowincjała w
końcu 1565 r. wizytuje ich Franci-
szek Sunyer: 458 532 593 595

JEZYKI — polski: 13 19 43 124 221
593, Mikołaj Kos przeprasza Hozjusza,
że pisał do niego list po polsku:
356; łaciński: 13 43 221 235
236 293 294 388 406 413; niemiec-
ki: 13 43 164 571 572, rodzice spo-
dziewają się, że ich synowie w ko-
legium braniewskim nauczą się je-
zyka niemieckiego: 16 78 235 236
587—589; grecki: 294 372 389
390 494, cytaty greckie w listach
łacińskich (przeważnie J. P. Lom-
barda): 60 108 135 150 151 185 209
317 347 349 355 453 519 579; hebraj-
ski: 158 389; włoski: 13 43;
hiszpański: 13 43

KARDYNAŁOWIE: 88 102 103 113 125
161 204 208 215 278 297 316 317 350
382 385 443 457 460 501 519 571 580
605 606; nominacje na kon-
systorza 12 III 1565: 16 69
71 79 116 125 126 157—161 164—167
169 170 192 200 203 214 215 245 246
252 253 264 286 317 325 326 338 339
453 455 456 580 606; korespondowali
z Hozjuszem: zob. „Alciato Franci-
szek”, „Boromeusz Karol”, „Buon-
compagni Hugo”, „Commendone
Jan Franciszek”, „Delfino Zacha-
riasz”, „Paleotto Gabriel”, „Serbel-
loni Jan Antoni”, „Sforza Aleksan-
der”, „Simonetta Ludwik”, „Truch-
sess Otto”, „Visconti Karol”.

**KARDYNALSKA USTAWA W POL-
SCE Z 1451 R.** — interpretowana
przeciw Hozjuszowi: 78 167 171 172

KATECHIZM TRYDENCKI: 85 86 88
140 245 367 368 407; Piotra Kanizju-
sza: 140, Bartłomieja Carranzo: 349

KAZNODZIEJSTWO — katolickie:
25 60 61 67 76—79 91 103 114 122 124
134 160 164 189 253—255 288 291 349
372 392 420 445 465 489 505 526 527
571 572 588—590 607, innowier-
cze: 66 82 97 174 349 391 392 506 562
574, popularne w Krakowie: 157 159
160 184 185 202 224 374

„KIELICH” czyli Komunia św. pod o-
biema postaciami (*sub utraque*) dla
laików: 51 59 82 106—108 122 174

232 233 259 260 278 295 300 382 383
441 443 444 505 532 557 562 571 584
585 588 589 594 595; zwolennicy „kie-
licha” w Braniewie i w Chełmnie
zob. „Innowiercy w Polsce”

KOLEDA: 72 73 89 555

KONWERSJE NA KATOLICYZM: 58
183 184 191 220 221 290 362 363 385
439 440 479 506 547 559 566 567 573,
zob. „Hozjusza facultates”

KOŚCIÓŁ KATOLICKI W POSZCZE-
GÓLNYCH KRAJACH — Anglia
(i Szkocja) — nadzieje nawrócenia:
120 129 284 286 287 314 439 440 547
596 598; Austria: 104 107 257 259
260; Niemcy: 220 278 288 289
443 528; Bawaria: 91 121 122
257—259 396 397 502 503, Czechy:
50 106—108 153 170 202; Francja:
98 100 102—104 119 120 121 137 138
220 308 309 430; Neapol: 133 134
150 151 316 348 452 453, Nider-
landy: 284 285

KURIA RZYMSKA (STOLICA APO-
STOLSKA): 47 77 79 85 102 124 125
146 161 203 204 224 225 241 242 258
263 400 425 432 434 437 457 602, ar-
chiwum Kurii: 424—426; Dataria
Apostolska: 325; Rota Rzymska: 71
167 182 337; Kongregacja Kardyna-
łów Interpretatorów Soboru Try-
denckiego: 196 385; Święte Oficjum:
212; papież — zob. „Pius IV”, za-
mach Karaffów na papieża: 91 98,
zgon papieża 9 XII 1565: 579 580
597

LEN: 128 229 287 445 584

MARTYROLOGIUM (księga): 245

MEDYCyna (LEKARZE, LEKI, CHO-
ROBY): 88 134 144 151 165 220 303
304 307 407 453 482 507 508 563, zob.
„Hozjusza zdrowie”, poroże łosia
(*ungula alaina*) jako lek i ozdoba:
117 596 598; z Hozjuszem w 1565 r.
korespondowali lekarze zob. „Cane-
paris Jan Maria de”, „Mikan Ste-
fan”, „Piotr z Poznania”

MSZAŁ — zob. „Sakramenty święte”

NUNCJUSZE W POLSCE: 154 155, zob.
„Lippomano Alojzy”; Jan Fran-
ciszek Commendone —
działalność w drugim roku jego
nuncjatury w Polsce, podczas seju-
mu naradza się z biskupami w
Piotrkowie: 49 51 69 71 76 136 156
186 187 207 218 321, mianowany
kardynałem 12 III 1565: 15 79 159

165 169 203 207 214 286, przeby-
wa na Warmii (od 26 VI do ostat-
nich dni sierpnia): 238 251 252 256
275 278 335 359 406 410 416 436 437 543
568 602, podróżuje w okolicach Cie-
chocina, Włocławka, Gniezna, Poz-
nania (był tu od 29 IX do 2 X 1565),
Ciężenia, Uniejowa, Łowicza we
wrześniu i na początku październi-
ka 1565: 283 400 406 421 431 444 445
455—459 466—468 477 479 481 482
515 516, jedzie do Łowicza na zjazd
do prymasa na 12 X 1565, gdzie
przyjechał również Hozjusz: 466
481 484 499, zob. „Synod prowincjo-
nalny”, Myszkowski zabiega nun-
cjuzowi o dożywotnią pensję 2 tys. zł.
rocznie: 9 363, 364, nuncjusz godzi
biskupów: 421—423, współpracuje z
Hozjuszem: 85 86 136 156 157 435,
zaufany króla: 143, Mikołaj Sienie-
cki domaga się usunięcia go z Pol-
ski: 170 171, pochlebne opinie o
działalności Commendonego: 85 86
141 154 159 283 441 457 481 496 510
511 557 590 596, odjeżdża do Italii:
209 210 456 510 511 515 516 542 587
588 594 595, po drodze widzimy go
w Częstochowie (18 XI): 546 558
575, w Krzepicach (26 XI): 557 573,
we Wrocławiu (29 XI): 563; sekre-
tarze nuncjusza: 205 278 279 286 287
602—605, zob. „Giovannini Paweł
Emil”, „Graziani Antoni Maria”,
następny nuncjusz Juliusz Rug-
gieri: 455 456 605—607

NUNCJUSZE PAPIESCY W INNYCH
KRAJACH — przy cesarzu: 79
98 124 125 278 306 307 368 456 532
557, zob. „Biglia Melchior”, „Delfi-
no Zachariasz”, „Hozjusz Stanisław
kardynał”, „Marini Leonardo”; w
Niemczech: 233 zob. „Morone
Jan”; we Francji: 456, zob.
„Beltramini Jan Baptysta”, „San-
taeroce Prosper”; w Hiszpanii:
71 327 339 zob. „Aldobrandini Jan”,
„Buoncompagni Hugo”, „Castagna
Jan Chrzyciel”, „Crivelli Aleksan-
der”, „Visconti Karol”

OBRAZOBÓRSTWO: 295 298

OJCOWIE KOŚCIOŁA: 82 144 150 151
164 172 173 232 233 291 295—297
299 317 355 372 453 533 534 573—575
592 597 598; cytaty z pism św. Grze-
gorza z Nyssy przedmiotem sporu
na Soborze Trydenckim i przy oka-
zji wydania Hozjusza *Confessio fi-
dei*: 135 296 348 533 571 573

PISMO ŚWIĘTE: 44 82 372 388 534;
protestancka zasada *sola Scriptura*:
171 175; postylla: 116 390 494

502 503, zob. „Indeks cytatów z Pisma św.” na końcu tego tomu

POEZJA: 345 389 436 508 609

POSELSTWA — polskie do obcych dworów — do cesarza: 48 65 91 206 224 316 350, zob. „Krański Franciszek”, „Wolski Stanisław”; do Hiszpanii: 158 213 215 331 332 445—447 496 497 585 586 590 591; Piotr Barzi jedzie w sukurs przebywającemu w Hiszpanii posłowi Piotrowi Duninowi Wolskiemu: 202 203 327 328 363 364 399 417 430 435 438 461 496 497 543 544 563 564 580 585 586, zob. „Hozjusz zwolniony z poselstwa do Hiszpanii”; do książąt Ferrary i Florencji z okazji ich zaślubin: 480 481; do Neapolu: 126; do Turcji: 60 551 552; poselstwa zagraniczne w Polsce: od cesarza w sprawie wyjazdu królowej polskiej: 108 109 175 205 206 213 278 303 304 349 373 556 600 602; inne poselstwa: 302, poselstwo od księcia siedmiogrodzkiego do cesarza: 224 280, poseł cesarski w Rzymie: 233 289; król polski w Wilnie oczekuje poselstwa z Moskwy zob. „Wojny”

POŻAR — zamku lidzbarskiego 9 VIII 1559; 555, Lwowa 20 IV 1565: 221 222

PRAWO CHEŁMIŃSKIE — rewizja z 1566 r.: 16 334 511 512 519 520 534 535 566 577 578

PRUSY KRÓLEWSKIE — wojewodowie zob. „Czema Achacy”, „Czema Fabian”, „Działyński Jan”, skarb pruski: 364 381 523, podskarbi zob. „Koska Jan syn Stanisława”, pisarz skarbu pruskiego zob. „Kochański Paweł”; sejmik pruski: 15 144 498 499 568, sądy sejmikowe głównym celem sejmiku: 246 266 267 420 421, sądy ziemskie chełmińskie: 410 427 498; konstytucja króla Zygmunta I z 17 VII 1526 normująca zasady związane z sejmikiem pruskim: 267 268 322 420; jesienny sejmik w 1564 r. nie odbył się z powodu zarazy, ostatecznie odprawiony został w Easinie 13 II 1565: 46—48 52 63 64 68 69 74—76 85 87—91 93 113 117 118 128 137 248 403; sejmik wiosenny na św. Stanisław (7 V) 1565 r. odbył się w Malborku bez udziału posła królewskiego, rozgniewany król domaga się zwołania nowego sejmiku na 4 VI 1565: 225—227 230 231 235 244 246—248 251 265—271 273 275 276

292 320 322 396 401 420 421; na prośbę Hozjusza król zezwala na nadzwyczajny sejmik pruski (przed sejmikiem jesiennym) w razie potrzeby zorganizowania obrony dzielnicy pruskiej przed najazdem wojsk niemieckich: 381 392 395 396 406 411 412; sejmik jesienny w Toruniu na św. Michał (29 IX) 1565: 248 267 395 396 401 406 411 413 420 421 423 427 430 431 433 435 437 451 461—463 465 471 472 475—477 483—485 487 489 490 492 498 499 511 513 519 520 531; inne sejmiki pruskie: 545 596

PRUSY KSIĄŻĘCE — książę zob. „Albrecht von Hehenzollern”, zdecydowany innowierca: 346, jego radcy starzy i nowi: 60 61 104 105 334 364 522 544; Prusy Książęce a biskupstwo warmińskie — wspierają reformację na Warmii: 511 512 519 520; konflikty — regulacja spornych granic: 16 242 243 260 261 333 334 340 341 357 358 376—378 386 398 408 416 419 420 451 452 461 462 464 465; Warmia domaga się zlikwidowania tamy na rzece Lynie po stronie pruskiej powyżej Lidzbarka: 357 358 376 377 386 387, zniesienia zakazu dowozu żywności z Prus Książęcych do Braniewa: 53 450 451 461 462 487 521—524 534—536 544 545 551 581 582 588 589; Prusy domagają się od biskupstwa swobody w korzystaniu z młynów pruskich dla ludzi z Warmii: 376 377 386 387 462 534 536; drobne interwencje z obu stron na rzecz obywateli: 226 227 542; współpraca — przy odbudowie zburzonego mostu na rzece Pasłęce: 16 242 243 260 261 376 377, przy rewizji prawa chełmińskiego zob. „Prawo chełmińskie”; Albrecht ostrzega Hozjusza przed wojskami niemieckimi: 357 454 461 463 473 474; Hozjusz przed wyjazdem do Łowicza jesienią 1565 r. powierza biskupstwo pieczy księcia: 451 452; sejm Prus Książęcych wspólny z księstwami Rzeszy: 511 512 519 520

RADY MIEJSKIE — Bołonii: 75, Braniewa: 35 42 366—367; Elbląga: 250 464 504; Gdańska: 30—32 34 37 40—42 46—47 68—69 87—88 128 180—181 276 292—293 453—454 472 487 488 492 596; Głogowa: 97; Ornety: 35 42 350—351; Torunia: 439

REFORMACJA — zob. „Innowiercy”

SAKRAMENTY ŚWIĘTE: — chrzest (rodzice chrzestni): 163 164 513 514

541 542; Eucharystia — Msza św.: 135 174 206 289—291 295 296 383 538 552 559 571 573, mszał trydencki: 85 86 245 367 368 407, Komunia św. katolicka czyli pod jedną postacią (sub una specie): 82 122 439 444 489 559 584 588 589 599 600, zob. „Kielich”; kapłaństwo — święcenia kapłańskie: 57 58 64 107 159 163 164 167 181 206 240, zob. „Hozjusza facultates”; małżeństwo: 65 100 101 143 167—169 219 240 312 313 468 470 534 599, małżeństwa mieszane: 406, rozwody: 169 342

SEJMY POLSKIE — senat i izba poselska: 63 72 98 99 109—111 171 179 184 185 201 205; sejm piotrkowski 21 I do 15 III 1504: 218; sejm piotrkowski 30 XI 1562 do 25 III 1563: 111 197 198 215; sejm warszawski 22 XI 1563 do 1 IV 1564: 103 210—112 215 577; sejm parczewski 24 VI do 12 VIII 1564 — edykt przeciwko innowiercom z 7 VIII 1564 i jego złagodzenie przez króla 2 XI 1564: 47 60—62 69 70 103—141 144 145 155 184 269 270; sejm piotrkowski 18 I do 14 IV 1565: 15 47 49—51 56 60—64 69—72 74 76 82 83 93 94 103 113—119 122 125 126 129 130 132 133 136 137 141—147 154—158 167 170—180 184—188 197—202 207 208 214 215 218—221 244 246 268 277 300 302 363 369 382 384 405 441 549 581 582 590—592; sądy królewskie po tym sejmie: 93 94 217 218 229—231 268; ustawa z 2 IV 1565 zob. „Dziesięciny”

SEJM LITEWSKI W WILNIE, początek 21 XI 1565: 480 481 551 552 565

SEJM RZESZY (1565): 82 122 503 577 585

SEJMIKI; w Proszowicach (1565): 65, w Środzie 26—27 XI 1564: 61 62 69 70 72 77 78 85, sejmik książąt śląskich we Wrocławiu: 253 532

SEMINARIA DUCHOWNE: 122 123 457; w Neapolu: 348; zob. „Diecezja warmińska”, „Diecezje polskie”

SOBORY Powszechnie — nicejski I r. 325: 175; nicejski II r. 787: 295 298 299; laterański II r. 1139: 296; trydencki (1545—1563): 7 10 47 51 70 80 81 85 99 107 117 147 148 151 166 170—172 174 175 184 193 257 258 279 284 285 295 296 300 313 325 339 343 344 348 368 371 384 385 395—397 407 426 444 452 502 551 552 572 598, trydenckie księgi liturgiczne zob. „Brewiarz”, „Katechizm”,

„Indeks ksiąg zakazanych”, „Martyrologium”, „Mszał”; realizacja soboru trydenckiego w Polsce: 15 51 70 86 121 122 123 141 145 186 187 194—197 222 223 320 323 324 415 434 513 524, zob. „Synod prowincjonalny”

SOBÓR NARODOWY W POLSCE (lan-sowany przez prymasa): 141 144 145 200 355 356 433 434 460 485 532 557 594 595

SUMY NEAPOLITAŃSKIE (spadek po Bonie): 17 126 158 224 327 328 331 332 445 446 543 563 564 579 580

SYNODY PROWINCJONALNE W POLSCE: 15 61 62 72; synod piotrkowski 8—16 IV 1551: 80; synod naznaczony przez prymasa na 17 XII 1564 nie doszedł do skutku: 49—50 85 86 224; synod naznaczony przez prymasa do Piotrkowa na 14 X 1565: 51 69 86 93 95 141 144 186 187 208 209 224 252 320 323 327 328 353—355 370 371 384 393 394 401 407 433—435 448 449 455 456 460 466—468 484 485 496, propozycje synodalne rozestane przez prymasa na ten synod: 355 384 401 421 433 434; Hozjusz popiera myśl odbycia synodu: 433—435 437 471 475 476 480 484—486 492; biskupi mało zainteresowani synodem: 252 355 434 455; król domaga się odwołania synodu: 433 434 449 475—478 480 483—486 489, nuncjusz radzi synod odłożyć: 421—423, synod zostaje więc odwołany: 400 499 501 502 505 531 532 549 550, przewidziani delegaci na ten synod — z kapituły krakowskiej: 49—51 490 491, z diecezji wrocławskiej: 443 531 532, delegat biskupa płockiego: 495 496; synod prowincjonalny piotrkowski 19—24 V 1577: 86; synod prowincji lwowskiej i synody diecezjalne zob. „Diecezje”

SYNODY INNOWIERCZE: 267—270 401 478 486 490 499, w Brzezinach (1565): 86, w Piotrkowie (równoległe z sejmem 1565 r.): 172 178 179 186 187

SYNODY W KOŚCIELE Powszechnym — synod obrazobórczy w Konstantynopolu (r. 754): 298; w Regensburgu (r. 792): 298; we Franfurcie (r. 794): 298 299 533 534; synod diecezji Neapol (4—14 X 1565): 133 134 150 151 443; metropolii Cambrai (1565): 284 285 312 313 598 599, metropolii Mediolan (1565): 456

TEOLOGOWIE I KSIĄŻKI — ze strony katolickiej: 117 120 121 132 135 136 143 150 162 163 167 184 204 205 221 232 233 257 258 284 285 290 291 295—301 308 309 313 348 444 453 493 502 503 519 591—597, zob. „Ojcowie Kościoła”, ze strony innowierczej: 112 117 158 174 175 192 204 205 291 296 502 503 591, zob. „Centurie Magdeburgskie”

TOLERANCJA RELIGIJNA LUB JEJ

BRANŻ: 47 60—63 66 70 72 78 80 94 107 108 143—145 160 178 209 210 220—222 236 237 257—259 267 293 294 308—311 317 349 354 356 362—364 388 389 391—393 399 406 407 413 417—419 429 431—434 468 471 484 489 499 502 503 505 519 526 545 548—550 560—562 565 569 571 574 584 588 589 591 592 599 600 607; Polska nazwana *azylium haereticorum*: 100, postawa Hozjusza w kwestii tolerancji: 66 98—100 141 145 146 155—158 170—178 186 187 214 237 249 250—252 269 270 299 369 382 385 418 429 433 434 445 447 448 476 486 490 499 543 544 549 550 588 589

UCZELNIE (UNIwersytety, Szkoły, Profesorowie, Studenci): Bolonia: 75 135 167 192; Coimbra: 117; Dylina: 264 277 502; Ingolstadt: 284 468—470 502 503; Kraków: 139 154 158 165 167 168 182 183 185 186 235 346 352 353 355 372 378 379 391 492—494 537 538; Królewiec: 334 388 389; Louvain (Louvainum): 163 237 284 285 444 547; Paryż: 447; Rzym: 403 406 436 584; Wiedeń: 184 284 323; młodzież polska ubiega się o studia zagraniczne: 75 139 141 277 281 283 447 540 541; dwaj chłopcy z polecenia Hozjusza na prywatnej nauce u Stefana Mikana: 139 140 168 169 189 445

WAKANSE PAŃSTWOWE W POLSCE

I NA LITWIE I ICH OBSADZANIE: 56 65 229 230 320—323 392 394 415 461, wakansa po śmierci (7 XII 1564) Janusza Kościeleckiego starosty generalnego wielkopolskiego: 47 49 50 56 60—64 76—78 93 94 155 164 165 185 190 283 284 301 307 308 320 323 362 363 369 393 394 415 549 550, Andrzeja Kościeleckiego wojewody poznańskiego (zm. 6 II 1565): 47 114 466—468 531 584, Marcina Zborowskiego kasztelana krakowskiego (zm. w lutym 1565): 56 176 219 220 365 366, Mikołaja Radziwiłła Czarnego wojewody wileńskiego (zm. 29 V 1565): 275 303 304

307 329 330 363 365 382 400 441 501, Achacego Czemy wojewody malborskiego (zm. 24 V 1565): 361 369 370 411 412 427; Hozjusz sugeruje (królówi i innym) by dostojestwa i godności rozdawać tylko katolikom: 15 56 144 158 171 176 178 201 320 354 361—363 369 370 461 499 550

WINO: 47 131 132

WOJNY I WOJSKA W POLSCE I NA

LITWIE — wojny i rokowania pokojowe z Moskwą: 15 47—50 73 74 109 112 246—248 302 307 330 331 364 373 394—396 400 407 479—481 489 529 530 551 565; pieniądze to nerwus belli: 330 331 499; podatki potrzebne na opłacenie wzburzonego wskutek niewypłaty żołdu wojska: 268 346 347 363 364 395 396 399 407 411 413—415; spis i przegląd pospolitego ruszenia: 309 442 443 445; zagrożenie dla Wielkopolski i Prus ze strony wojsk niemieckich: 357 369 376 380 381 383 386 395 442 453 454 459—461 463—465 472 473 477 482 487 488 492 496 529

WOJNA Z TURCJĄ: 16 503, na Morzu Śródziemnym (oblężenie Malty): 116 224 281 282 288 289 293 304 306 312 331 332 335—337 350 446—448 456 458 496 497 500 515 516 543 552 553 585 586 590 591; na Węgrzech (Jan Zygmunt książę siedmiogrodzki i Turcja przeciw cesarzowi): 98 109 112 224 258 279—282 288 289 318 370 371 374 399 447 448 503 532; papież wspiera finansowo cesarza, Hiszpanię i joannitów na Malcie w walce z Turcją: 289 336 367 368 607

WOJNY INNE — na Korsyce: 116; oblężenie i zdobycie Rostocku przez książąt meklemburskich: 529 530 547

ZABOBONY I PRZEPOWIEDNIE: 307 500 501

ZAKONY — benedyktyni w Lubiniu: 193, klasztor św. Krzyża na Łysej Górze: 472 473, w Mogilnie: 576, bożogrobcy w Miechowie: 373 423 424; brygidki w Gdańsku: 236—238 345 346 391 392, opustoszały ich klasztor w Elblągu zob. „Diecezja Warmińska”, brygidzi 96; cystersi — w Bledzewie spór o stanowisko opata: 260—263 283 284 303 307, w Kartuzach: 320 322 544, w Oliwie: 322 356 460, spór Mikołaja Łoki z Kacprem Geschkauem o sta-

nowisko opata oliwskiego: 212 322
353 362 459 460 576 577, we Wrocławiu: 563; dominikanie: 18 60
61 151 183 184 349 515 602—605,
prześladowani w Gdańsku: 180 181
303 304 391—393 409 410 i w Toruniu:
471 489, w Wilnie: 71; franciszkanie:
363, w Toruniu: 471 489, likwidacja
ich klasztoru w Braniewie: 95 96 104
105 127; joanniści na Malcie i w Wielkopolsce:
281 282 293 306 312 313 335—337
552—554 586 590 607; katarzynki
w Braniewie: 54; kawaleryowie
mieczowi w Inflantach: 112; premonstratensi:
298; tzw. „szarzy mnisi” we Lwowie:

221; rozluźnienie dyscypliny zakonnej:
183 184 576; opaci komendatariusze:
193 373

ZARAZA — w Polsce na przełomie
1564/65 r.: 46 48 51 52 57 67—69 95
96 140 165 181 185 189 203 596; w
Augsburgu: 82; w Kolonii: 104

ZIEMIA ŚWIĘTA — peregrynacja: 349
566 567

ZEGLUGA — na Bałtyku odblokowana:
256

ZYDZI: 184 185 202 203 303 304 307 309
375 490, obrzezanie: 83 84

INDEKS CYTATÓW Z PISMA ŚW.

Numeracja psalmów według Wulgaty

Rdz 19,15—30: 172 179	
Pwt 8,3: 572	21,28—30: 83
2 (4) Krl 5,5: 559	23,10: 81
2 Mch 7: 419	24,15—22: 223
Job 8,22: 187	25,13: 453
13,15: 222	26,26—28: 174
Ps 5,9: 453	Mk 9,22: 383
13,5: 143	13,14: 223
18,3: 58	14,22: 174
19,3: 108	Łk 4,4: 572
54,7: 291	5,1: 572
66,2: 100 144 198 330	9,10—11: 399
430 471 590	10,2: 383
68,10: 291	10,5—6: 198
70,3: 255	11,24—26: 185
84,5: 100 430	12,31: 187
85,1: 509	14,15—24: 508
118, 49: 238	15,11—32: 174
Mdr 4,7—13: 452	22,19—20: 143 174
Syr 50,23: 429	23,39—43: 81
Iz 8,14: 82	J 1, 14: 174
58,7: 572	2,17: 291
Jr 16,19: 255	Dz 8,18—24: 366
17,5: 469	9,1—20: 81
Ez 13,5: 352	12,5: 222
Dn 9,16—13: 199	20,28: 134
9,27: 223	Rz 1,8: 297
Mt 5,16: 321	1 Kor 1,27: 110
6,26: 84	3,6: 81 145
9,9: 81	3,7: 434
9,38: 383	2 Kor 1,3: 177
10,12—13: 198	Ga ogólnie: 205
10,28: 155 486	Flp 2,12: 387
13,25—29: 274	Flp 4,13: 383
17,21: 484	1 Tm 3,1: 469
	2 P 2,7: 172, 179

INDEKS RĘKOPISÓW

- BERLIN — Biblioteka Królewska:
 Autographensammlung: 402: odpisy
 z tego działu zob. Kórnik rkps 1845
- GDANSK — Wojewódzkie Archiwum Państwowe:
 rkps 300 27/29: 17 128 276 596
 „ 300 53/171: 601
 „ 300 53/271: 180
 „ 300 53/377: 95
 rkpsy ebląskie III 255/218: 272
- GOTHA (NRD) — Forschungsbibliothek:
 rkps Chart. A 383: 18 82 88 91 113
 125 133 135 136 150 167 183 219 231
 235 253 264 277 284 286 293 308 316
 325 348 394 443 452 519 579 609
- GÖTTINGEN (RFN) — Staatliches Archivlager:
 HBA rkps C 1 475: 18 226 242 333
 386 408 450 451 487 519 522
 566
 „ rkps C 1a 475: 357
 „ rkps C 1a 501: 18 250 425 437
 492 520 527
 „ rkps Konzepte C 1218: 260 340
 376 398 454 461 511 535 542
 577
 Ostpr. Pol. rkps 72: 18 260 340 376
 398 416 454 461 535 542 577
- KÓRNIK — Biblioteka Polskiej Akademii Nauk:
 rkps 230: 17 335
 „ 242: 328 383 395
 „ 252: 17 74 251 269 369 381 420
 429 485 498 581
 „ 1845: 17 192 431
- KRAKÓW — Archiwum Kapituły Krakowskiej na Wawelu:
 rkps Acta Capitularia Ecclesiae Cracoviensis t: 6 (1564—1577):
 18 70 194 373
 „ Libri archivi 23: 491
- Archiwum OO. Dominikanów:
 rkps Pp 10: 18 409
- Biblioteka Czartoryskich:
 rkps 74 (Teki Naruszewicza): 383
 504 594
 „ 240: 17 47 60 159 184 202 224
 317
 „ 403: 17 52 69 100 115 431 455
 458 478 480
 „ 1288: 17 194 195
 „ 1605: 17 363 475
 „ 1607: 17 48 52 55 57 65 87 89 90
 94 104 114 117 122 139 153 161
 165 186 190 192 200 203 211 214
 217 221 222 227 229 230 232 236
 239 241 246 247 254 256 261 264
 265 272 275 276 279 281 288 294
 303 318 320 325 326 329 330 334
 337 339 341 343 345 352 353 355
 358—362 365 366 372 374 376
 378 387 391 393 399—404 406
 414 417 418 423 427 428 432 436
 448 457 459 461 463 466 472 474
 483 485 495 503 505 508 512 514
 524 528 529 540 541 548 554 556
 564—566 578 582 584 599 605
 608
 „ 1608: 18 110 119 122 209 304—
 —307 370 439 493 533 568
 „ 1609: 18 509 590
 „ 1610: 18 113 158 195 355 396 430
 „ 1615: 18 532
 „ 1618: 18 52 83 373 401 523 551
- Biblioteka Jagiellońska:
 rkps 60: 18
 „ 60/1: 199 235 545
 „ 60/2: 92 157 178 213 248
 „ 60/3: 74 188 252 436
 „ 63: 18 137 589 591
 „ 64: 18 245 485 489
 „ 160: 245
 „ 161: 18 141 154 171 186 206 267
 570 571
 „ 162: 18 80 98
 „ 1131: 18 63 415
- Biblioteka Polskiej Akademii Nauk:
 rkps 2256: 18 74 251 269 369 381 420
 485 498 581
 „ 8583: 18 46 68 124 292 472
- Zakład Dokumentacji IH PAN:
 Nuncjatury — Commendone: 405
- LINKÖPING (SZWECJA) — Stifts- och Landsbiblioteket:
 rkps Brev 26: 18 49 62 105 229 274
 293 338 411 428 549
- MEDIOLAN (WŁOCHY) — Bibliotheca Ambrosiana:
 rkps F 173: 18 205
- OLSZTYN — Archiwum Diecezji Warmińskiej:
 rkps A 2: 418
 „ Ab 4: 18 308 442 503 518
 „ Ab 11 cz. I: 396
 „ B 3: 11 96 181 342 344 367 418
 „ C 14: 268
 „ C 16: 396 568
 „ D 9: 221
 „ D 10: 18 217 416
 „ D 11: 18 107 129 191 219 235
 239 271 278 307 314 468 506
 „ D 12: 18 58 59 72 73 95 131
 545 596
 „ D 13: 18 185 384 407 426 464
 473 538

- " D 14: 18 319 342 347 353 373
396 410 419 444 445 447 480 481
515 517 526 529 538 561 563 574
587 593 607
- " D 15: 18 64 126 163 216 230
290 301 309 312 316 330 350 388
430 466 482 558 573
- " D 16: 18 182 280 537
- " D 17: 18 310 349 576
- " D 21: 10
- " D 22: 18 446 496 585 590
- " D 23: 18 55 57 513
- " D 24: 18 136 169 215 232 367
477 557 563
- " D 25: 18 140 164 168 189 283
- " D 26: 18 56 74 85 266 327 354
407 576 602
- " D 28: 62
- " D 33: 18 147 390 491
- " D 38: 98 170 253 399 443 532
- " D 63: 18 208 319 501
- " D 70: 18 148
- " D 71: 284 606
- " D 72: 18 75 120 131 149 152
153 167 180 198 204 221 225
240 264 287 315 346 354 356 375
379 414 441 480 500 507 531 538
562 586 593
- " D 75: 78
- " D 87: 18 89 350 385 479
- " D 99: 18 376
- " D 122: 18 129
- " D 132: 18 108
- " Acta Capituli Ia: 53 57 115 130
- " A. K. Rep. 128: 360
- " A. K. R. Contr. 17a: 378
- " Dok. Kap. L 10: 11
- " Dok. Kap. T: 130
- " Dok. Kap. II 8/3: 11
- PARMA (WŁOCHY) — Archivio di Stato:
rkps Carte Farnesiane, Polonia 119:
146
- PŁOCK — Archiwum Diecezjalne:
rkps Acta Capituli t. 5 i 6: 223
" Acta Episcopalia t. 22: 265
- POZNAŃ — Wojewódzkie Archiwum Państwowe:
rkps C 29: 18 193
- RZYM (WŁOCHY) — Archivum Romanum Societatis Iesu:
rkps Epistolae Cardinalium: 1539—
—1569: 18 67 132 166 207 409
583 587 589
- " Epistolae nostrorum t. 57: 18
440
- " Germania 105: 18 102 124
- " Germania 106: 18 278 458
- Archivum Secretum Vaticanum:
rkps Armadium 42 t. 22: 18 120 181
242
- " Armadium 42 t. 23: 18 537
- " Conc. Trid. 35: 18 85 98 245
485
- " Conc. Trid. 149: 18 85 257
- " Fondo Borghese, Armadium
XV t. 225: 18 85
- " Polonia 5: 18 384 401 499
- " Principi 24: 18 66 76 77 79
91 238 433 449 471 475 477 484
509 510 543 575
- Bibliotheca Apostolica Vaticana:
rkps Barb. Lat. 853: 13 18 142 206
212
- " Barb. Lat. 5798: 18 198 328 405
421 499
- " Ottob. Lat. 2519: 18 85
- " Regin. Lat. 387: 18 245
- " Vat. Lat. 6414: 18 594 595
- UPPSALA (SZWECJA) — Universitetsbiblioteket:
rkps H 156: 425
- VITERBO (WŁOCHY) — Archivio Capitolare:
rkps 8: 18 160
- WARSZAWA — Archiwum Główne Akt Dawnych:
Archiwum Zamoyskich rkps 3001:
13 18 118 225 244 328 383 395
504 581
- Metryka Koronna rkps 100: 59
- WIEN (AUSTRIA) — Haus- Hof- und Staatsarchiv:
rkps Polen 12 (1565): 213
- WŁOCŁAWEK — Archiwum Diecezjalne:
rkps Acta Capituli t. 218: 223

WYKAZ ILUSTRACJI

1. Portret Hozjusza w domu biskupim w Olsztynie.
2. Pracownia Hozjańska z portretem Hozjusza na ścianie.
3. Strona tytułowa pierwszego wydania dzieła Hozjusza *Iudicium et censura*.
4. Tomasz Tretera *Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii*, Romae 1588. Sztych nr 65: alegoria dzieła *Iudicium et censura*.
5. T. Tretera *Theatrum*, jw., sztych nr 42: Hozjusz kieruje młodzież na naukę do kolegium jezuickiego w Braniewie.
6. T. Tretera *Theatrum*, jw., sztych nr 71: Hozjusz jako zapobiegliwy gospodarz biskupstwa warmińskiego.
7. T. Tretera *Theatrum*, jw., sztych nr 67: Hozjusz w towarzystwie nuncjusza J. F. Commendonego przewodniczy synodowi lidzbarskiemu w sierpniu 1565 r.
8. Pierwsza strona uchwał synodu lidzbarskiego z 1565 r. w wydaniu bpa Szymona Rudnickiego *Constitutiones synodales Dioecesis Varmiensis*, Brunsbergae Anno M.DC.XII.
9. Dokument pierwszej erekcji seminarium duchownego w Braniewie z 21 sierpnia 1565 r.
10. Najstarszy regulamin seminarium duchownego w Braniewie tzw. Konstytucje Hozjańskie z 1566 r.
11. Nowelizacja statutów kapituły warmińskiej z 18 sierpnia 1565 r.
12. Strona tytułowa pierwszego wydania *Confessio fidei* Hozjusza.
13. Strona tytułowa *Confessio fidei* Hozjusza wydanej w Rzymie u Pawła Manucejusza w 1565 r.
14. Własnoręczny list Hozjusza do Marcina Kromera.
15. List Hozjusza do kapituły warmińskiej pisany ręką sekretarza Stanisława Reszki.
16. Pierwsza strona własnoręcznego listu podkanclerzego Piotra Myszkowskiego do Hozjusza.
17. Ostatnia strona własnoręcznego listu Józefa Copmanusa do Hozjusza.
18. Ostatnia strona własnoręcznego listu Anny Kościeleckiej do Hozjusza.
19. Własnoręczny list wojewody chełmińskiego Jana Działyńskiego do Hozjusza.

Portret Hozjusza w domu biskupim w Olsztynie

Pracownia Hozjańska z portretem Hozjusza na ścianie

29
CATHOLICI
CVIVSDAM ET ORTHO-
DOXI IUDICIUM ET CENSURA,
 de iudicio & censura ministrorum Ty-
 gurinorum & Heidelbergensium,
 de dogmate contrarium ad
 Trinitatem in Polonia
 nuper edito.

Libellus pius & doctus, hodie; complurium Secta-
 rum tempore lectu cum primis necessarius.

COLONIAE,
 Apud Maternum Cholinum.

M. D. LXV.

Cum gratia & privilegio Caf. Mat. & approba-
 tione facultatis Theologicę Colonienfis.

et Libris M. Antonij Hozjuszki Theol.
 Clepardienfis s. gloriam Propositi

Strona tytułowa pierwszego
 wydania dzieła Hozjusza
Iudicium et censura

CENSURAM DE HAERET. CENSURA. SCRIBIT. 65

Tomasza Tretera
Theatrum virtutum
 D. Stanislai Hosii,
 Romae 1588. Sztylek
 nr 65: alegoria dzieła
Iudicium et censura

T. Tretera *Theatrum*, jw.,
 szych nr 67: Hozjusz w
 towarzystwie nuncjusza
 J.F. Commendonego prze-
 wodniczy synodowi lidzbars-
 kiemu w sierpniu 1565 r.

Pierwsza strona uchwał
 synodu lidzbarskiego z 1565 r.
 w wydaniu bpa Szymona
 Rudnickiego *Constitutiones
 synodales Dioecesis Varmien-
 sis*,
 Brunsbergae Anno M.DC.XII

CONSTITVTIONES
 SYNODALES ILLVSTRIS:
 Domini STANISLAI Cardi-
 nalis & Episcopi Var-
 mienfis.

STANISLAVS DIVINA MISE-
 RATIONE S. ROM. ECCLESIAE, TITVLI
 S. Pancratij Presbyter Cardinalis Episcopus
 Varmienfis. Uniuerso Cleue Dioecesis nostra;
 Salutem in Domino.

1565
 7. aug.

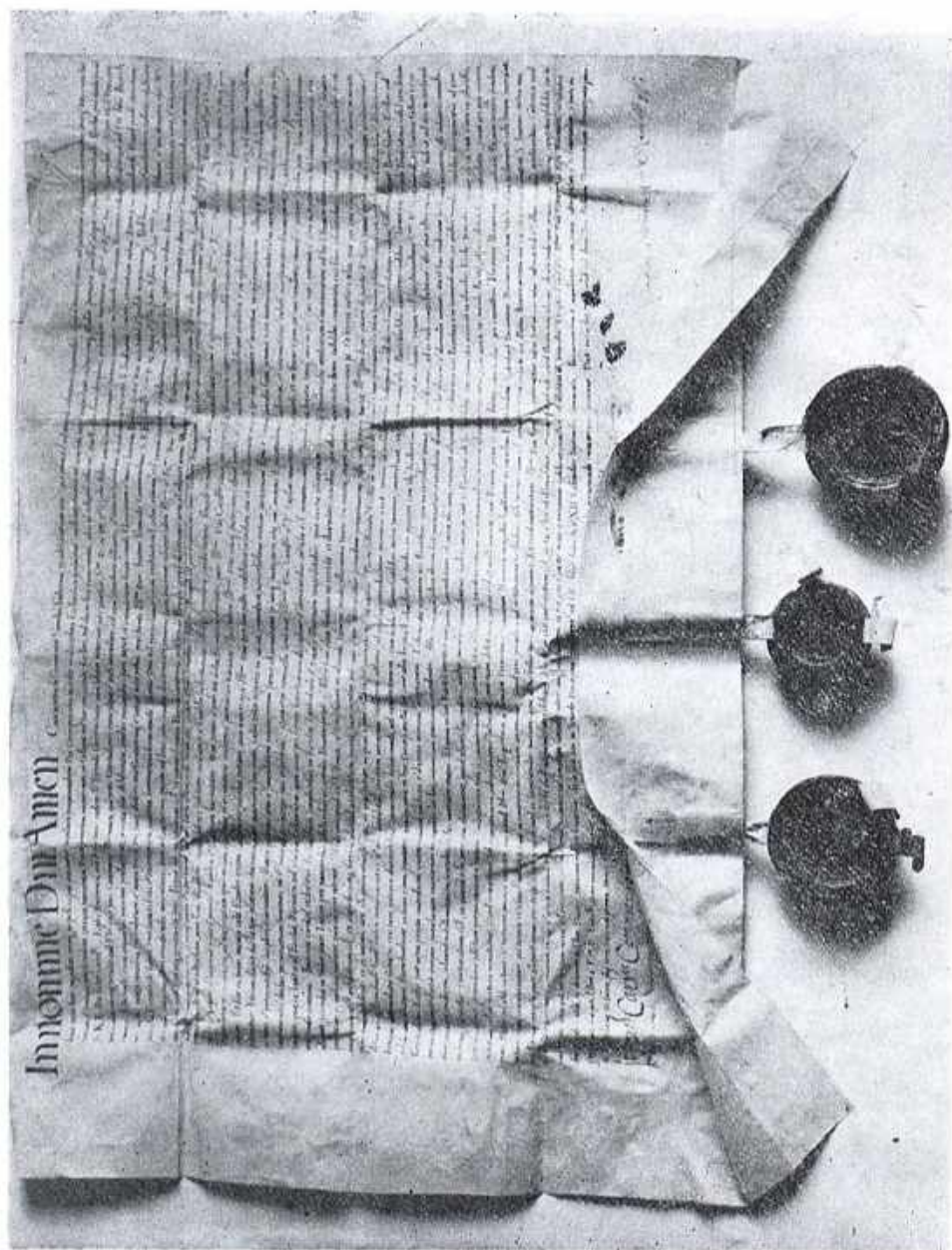

V M à Sacra Synodo Tritendina salu-
 briter decretum fuerit, vt primo quo-
 que tempore, posteaquam ea feliciter
 esset absoluta, cum Dioecesanæ, tum Prouincia-
 les Synodi celebrentur, ac omnia & singula, quæ
 ab illa Sancta Synodo definita & statuta sunt, pa-
 lam omnes recipiant, nec non veram obedi-
 tiam summo Romano Pontifici spondeant, &

T. Tretera *Theatrum*, jw.,
sztych nr 42: Hozjusz kieruje
młodzież na naukę do kole-
gium jezuickiego w Braniewie

T. Tretera *Theatrum*,
jw., sztych nr 71: Hozjusz
jako zapobiegliwy gospodarz
biskupstwa warmińskiego

Dokument pierwszej Erekcji Seminarium Duchownego w Branicwie
z 21 sierpnia 1565 r.

Najstarszy regulamin Seminarium Duchownego w Braniewie
tzw. Konstytucje Hozjańskie z 1566 r.

CONFESSIO
CATHOLICÆ FIDEI CHRISTIANA,
VEL POTIVS EXPLICATIO QVAEDAM
CONFESSIONIS.

In Synodo Petricoulenſi a patribus prouinciarum Gauſſacienſis,
& Leopollenſis in regno Poloniæ factæ
anno Domini M D LI.

Auctore D. D. Stanislao Hoſio Cardinale, Epifcopo Varnienſi.

OPVS IN PRIMIS PIVM, ET BRVDITVM.

SALVO PER OMNIA IVDICIO
S. Sedis Apoſtolice.

Ex lib. Petricoulenſi Synodici S. S. Sedis Apoſtolice

ROMAE, M D L X V.

Apud Paulum Manutium, Aldi F.

IN AEDIBVS POPVLI ROMANI.

*Ex Lib. Petricoulenſi
Synodici S. S. Sedis Apoſtolice*

4
 3
 6
 6. Amindupridem hactenus te promittis, ut
 exerceas ad me nihil et quod per litteras tuas
 agam pluribus. Amindupridem firmiter
 de qua te tractat quibus. De mea ad
 comitia promotione nihil hoc tempore
 fieri potest. A Rege mandatum habeo
 ut scribas, sed locutionem exspecto.
 Tu vero dicitur etiam in contraria part
 De istis institutionibus hinc exspectationem non
 habentur. Sed videtur in conspectum
 hospitium venisse. De numeribus et
 litteris ad te utis cognoscere poteris.
 Nam in illis exspectationem nihil est quod
 exire a me non dicitur remittas.
 Amindupridem ut ipse venies inquitur.
 De reliquis ceteris, de his remanent.
 Institutionum hinc scripturae istae et
 ad hoc, in vobis ante prescendum
 expectationem esse hinc. Vos Colubensium
 comitia proximo mense, si Deo volent,
 hinc salutem. Bene vale. Ex quo
 vobis hinc. diebus. diebus. diebus. diebus.
 1555

Tua frater amantissima!

Ann. Cas. V. V. V.

1567

Virabiles dñi, fratres in Chr̄o exar̄issimi Tenent praeculduo nre
 monia f. vide se quod vice tenebantur vltro prouidisse. praesente etiam
 Illmo & Legato. quod essent nobis iuriam partem sumptuum eorum
 recusare. quos fecerunt in adducenda huc, et alendam barchenus
 Tesu Societate, ac rationem expensa pecuniarum in scabra descriptam a
 nobis dari sibi petierunt. et que cum illis data sit, ut quod uerbis praes
 miserunt ad rem conferant, ab illis postulamus. Verum nec hoc que
 rant. in quoru usum villa Xantopen Virabili Capitulo per antecesso.
 res nostras olim data fuerit. Cum autem illius fructuum bona pars
 in alio, quam destinatos fabrica usus commissa sit, et a nobis in terra
 propter eam equitate, non parua pecuniarum summa fuerit exacta fabricaeq
 nomine, ad quam non eximus obstructo. f. vnae bontatum, ut ad cu
 ius pecuniarum restitutionem iure se debere praeculduo, vel conseruata
 sua illis dicitur intelligunt ipse, restitunt eam nobis vltro potuit.
 quam alias rationes eae repetendi, nos iniure cogant, cum nihil magis
 cupiamus, quam ab omnium libere precepto supercedere. si per. f.
 vnae, in nobis licitum fuerit, et omnibus patonibus effectis. f. vnae
 prosequi. Quas bene valere cupemus. Dat⁹ ex Castro nostro
 Heilsberg. 29 Octobris. Anno dñi. 1.5.6.7.

Anton. Cui⁹: Vancie

Venerabilibus dñis Praeside inuocatis totiq. ca.
 pite delicia vestre Cathedralis Warmiense
 fribus in Christo vobis charissimis.

ut 3° parte sumptus, in addenda
 dñi restituit, et de Xantopen velle

Ad me et ^{me} dicitur. dicitur obs^{me}
 misit ad ^{me} p. v. nepotem meo
 puerum ut mea fess opinio pracla-
 re indolis, minor natum septem et
 menses puerque, quem ego comen-
 dare ^{me} p. v. litteris nolo,
 quandoquidem nisi plane perspexero
 illum hoc ~~est~~ nomine illi fore
 commendatissimum quod est nepos
 meus, cum ego Sar lauro de
 raris in Sar tenera aetate a gres-
 mio materno abduxerit, ne una
 non parte quod a non inhiberet
 impietatem parentum, nam et si
 uterque parentum non est absolutus,
 sed mater nisi videtur esse in
 hoc errore perditionis. age quidem
 uterque parentum hunc puerum a se
 dimiserunt; sed tamen ego hoc
 modo non consiliis efflagitavi,
 quamobrem supplico ^{me} p. v. velut
 illum bono praescepto ledere et
 in pietate Christiana puerum et

w m ~~br~~ wstakani godności i zasługi mojej
przeto taką bieżącą wzięciem listu w m pokor:
nie proszę aby w m moim mój pan razel osto:
biż a ogulnowag bieżącem swoim mnie zabo:
smy spini obrzodu jego mój pana a młoznaka
mego namilligo który ma biż wpiroszty utowke
po ogulnowag panij marji a wilia swietej
Dorotij a ja pana bogu proszę o to aby zabo:
nia dobrego i zasz w m memu mój panu pa:
nu do tego wzięciem razel swietego radoszcia
w m ogulnowag biżte jego iestliż wle biżte
miało biżt swona proste pokornie abij mi
w m moim mój pan przed tem swacimig
razel zatem powtorz zaleśnisz sirozstwa
ij namst przyby swe mój panu listu w m
zaleśnisz proszę pokornie abim swici do mo:
iżi swietego opuszana mi brta. Dan z emie
wkonca trzynastego dnia listopada A D 1565

Zaleśnisz wstawa

W m moim mój panu
namilla przybymiga

Anna Zlaska koscielecka
zla Nowowodzina Podmaniska

